

શ્રીસ્વામિનારાયણો જયતિ । વિષયાનુક્રમણિકા ।

દ્વિતીયપ્રકરણમ્ ।

અ. ૧ શ્રીરામાનંદસ્વામી સ્વધામ સીધાવ્યા પછી તેમની ઉત્તરદ્વિયા પરિપૂર્ણ થતાં ચૌદમાને દિવસે સમસ્ત મુનિમંડળ તથા હરિભક્તમંડળથી પરિપૂર્ણ મહાસભા કરાવીને વિરાજમાન થએલા શ્રીસહજાનંદસ્વામીએ ગુરૂં-ભાઈ ભક્તોની પ્રાર્થનાથી તેમને સ્વસ્વધર્મની સુદૃઢતા કરાવા ધર્મશાસ્ત્રાનુ-સારી વચનોવડે કરેલી ધર્મની સહેતુક પ્રશંસા તથા ધર્મના નિત્ય નૈમિત્તિકાદિ ૫૮ ભેદ નિરૂપણપૂર્વક કરેલું ક્ષમાદિ સાધારણ ધર્મનું લક્ષણનિરૂપણ ॥૧॥

૨ ધર્મપ્રાપ્તિના ઉત્તમ ઉપાયોનું નિરૂપણ કરતાં તેમાં પ્રધાન સાધન શ્રદ્ધા, નિયમ, શુભ દેશાદિ સમઙ્ગનું સેવન અને વિશેષપણે સત્સમાગમ તથા સમ્પ્રજ્ઞાસ્વાભ્યાસની સહેતુક ઉપાયતાનું કરેલું નિરૂપણ તથા સમ્પ્રજ્ઞા-ત્રનું લક્ષણ કહેવાપૂર્વક તેમાં કોઈ કોઈ વિશેષથી પ્રધાનપણે અભિમત આઠ સમ્પ્રજ્ઞાત્રની પરિગણના તથા શ્રીસ્વામિનો શોક નહિ કરવાનું સહે-તુક કહેવાપૂર્વક ભક્તમંડળનું સ્વસ્વદેશમાં મોકલવું વિગેરે ॥૨॥

૩ શ્રીસ્વામિની અનુસા અને પોતાના સંકલ્પને અનુસારે ધર્મપ્રવ-ર્તન માટે ભગવાનનું મુનિમંડળાદિસાથે ફેણેણીથી ધોરાજી બાંડર માણા-વદર પિપળાણા અગત્રાઈ કાળવાલી આદિક ગામોમાં રહેતા રહેતા માંગ-રોળ પત્તનમાં પધારવું તથા ત્યાં યાત્રાજીમાટે મોટી વાવ બોદાવી તેનો કરેલો પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ તથા તેના અંગમૂત વિધિપૂર્વનમાં પ્રવર્તતાં ભગવાને મયારામાદિ એકાંતિક ભક્તોને આપેલું પોતાના સર્વાવતારીપણાને જણાવનારા અત્યાશ્ચર્ય ચતુર્ભુજ દિવ્ય શ્રીવિધુસ્વરૂપનું દર્શન વિગેરે ॥૩॥

૪ એજ માંગરોળ નગરનો નિવાસી, શ્રીસ્વામિની કૃપાથી પ્રાપ્ત થએલી યોગસિદ્ધિના મિથ્યા મદદી અંધ થએલા, પ્રાચીનપણાના અભિ-માને યસ્ત, માટેજ ગુરૂભાઈ સાધુજનોના અપમાનમાં પ્રવર્તેલા, શ્રીસ્વા-મિના સ્થાનાપન શ્રીસહજાનંદસ્વામીનું પણ અદ્ભુત અપૂર્વ ઐશ્વર્યને

અસૂયાવશાત્ નહિ સહન કરતા કોઈ મેઘજીત નામના વણિકનું ગર્વગંજન ભગવાને કરેલું યોગૈશ્વર્ય આકર્ષણ કરવાપૂર્વક મદમર્દન ॥૪॥

૫ એજ માંગરોળપુરમાં રહેલા જૈન ગણપત્ય સૌર શાક્ત શૈવ વૈષ્ણુવાદિ તેતે મતમાં નિષ્ઠાવાળા, ભગવાનનું અતિમાનુષ અદ્ભુત ઐશ્વર્ય સાંભળીને તેમની સમીપે આવેલા, પોતાના મનોરથને અનુસારે કૃપાદૃષ્ટિથી કરાવેલી સમાધિમાં તીર્થંકર ગણપતિ સૂર્ય શક્તિ શિવ વિષ્ણુ આદિક પોતપોતાના ઇષ્ટદેવનાં દિવ્ય દર્શન કરાવેલા તેતે પરમતાનુયાયી જનોએ ભગવાનનું અલૌકિક અસાધારણ ઐશ્વર્ય સાક્ષાત્કાર કરવાથી તેમને સર્વકારણ સર્વાત્મા સર્વરૂપધારી સમગ્રીને સ્વમતનો પરિત્યાગ કરી કરેલો ભગવાનના ચરણકમળનો દૃઢ સમાશ્રય તથા તે પુરના પતિ યવનેશ્વરે પોતાના શ્માલક સાથે પોતાના પિંગાંબરો બતાવારૂપ ઐશ્વર્ય ભાળીને કરેલો તેમનો સમાશ્રય વિગેરે ॥૫॥

૬ એજ પુરમાં પુરપતિ આદિક પુરજનોની પ્રાર્થનાથી ચાતુર્માસ્ય રહેલા ભગવાને કરેલા જન્માષ્ટમી મહોત્સવમાં શ્રીકૃષ્ણપૂલ પરિપૂર્ણ થતાં રાત્રિએજ થએલી મહાસભામાં પોતાના એકાંતિક ત્યાગી ગૃહી તમામ ભક્તોને સ્વસ્વરૂપનું વિજ્ઞાન આપવા કરાવેલું પોતાના દ્વારાક્ષરાતીત અસાધારણ નિત્યમુક્તસેવ્ય દિવ્ય શ્રીકૃષ્ણ સ્વરૂપનું સંદર્શન તથા દિવ્ય સ્વરૂપના દર્શનથી વિસ્મય પામી તેમનો પરમેશ્વરપણાનો સુદૃઢ નિશ્ચય કરી તે સમયે કરેલું બહુજનોએ ભગવાનના ચરણારવિંદનું સમાશ્રયણ ॥૬॥

૭ એજ નગરમાં અપરાહસમયે ફરી થએલી મહાસમિતિમાં વિશુદ્ધ ધર્મતત્ત્વને સાંભળવા ઇચ્છતા સમસ્ત ત્યાગી ગૃહી ભક્તોને વેદાદિ સર્વ સચ્છાસ્ત્રાર્થના સારભૂત સનાતન સર્વસાધારણ પારમૈકાંતિક ધર્મોથી ભરપુર નારાયણગીતા નામથી ભગવાને આપેલો સદુપદેશ ॥૭॥

૮ એરીતે માંગરોળમાં અપાર દિવ્ય ઐશ્વર્ય દર્શાવી અનેક નિલઝિતો કરી મુનિમંડળને દેશદેશમાં સદ્બોધ દેવા મોકલીને, કેટલાક મુખ્ય મુનિઓને સાથે લઈ ત્યાંથી ફરીથી કાળવાણીમાં ભગવાનનું પધારવું તથા ત્યાંના આખાળ અનેક જનોને અનુચલજળથી યોગિદુર્લભ નિરંકુશ યોગૈશ્વર્ય આપીને સ્વસ્વરૂપમાં કરાવેલી દીર્ઘ સમાધિમાં દિવ્ય બ્રહ્મપુરાદિ ધામોના

પ્રદર્શનસાથે પોતાના દિવ્ય રૂપોનું દર્શન કરાવી, સમાધિથી બહાર આવતાં અનુભવેલા ઐશ્વર્યનો સલામાંજ અનુવાદ કરાવી સર્વને વિસ્મિત કરી બહુ સમાશ્રિતોને ભગવાને ઉપદેશ કરેલા વિચિત્ર યોગકળાના પ્રકારો ॥૮॥

૯ તે કાળવાણીમાં બે માસ રહી ત્યાં પ્રબોધનીનો મહોત્સવ કરી, ત્યાંથી ઓઝત નદીના તટઉપર આવેલા આખા તથા પિપળાણા ગ્રામમાં છ માસ નિવાસ કરી રહેલા ભગવાને કરેલો ત્યાં વિષ્ણુયાગમહોત્સવ તથા ત્યાંથી મેઘપુર પધારી બે માસ રહી કરેલું પોતાના ઐશ્વર્યનું પ્રખ્યાપન તથા ત્યાંથી માણાવદર પધારી કરેલો જ-માષ્ટમીમહોત્સવ વિગેરે ॥૯॥

૧૦ તે ગામમાં થએલી મહાસલામાં મયારામ વિગ્રે આત્યંતિક કદયા-ણને કરનારી લક્ષ્મિની પરિપુષ્ટિના ઉપાયો પ્રત્યે પુછેલા ભગવાને ધર્મ-સર્ગના સમાશ્રયથી કરેલા અધર્મસર્ગના પરાજયથી લક્ષ્મિની પરિપુષ્ટિ થવાની કહેવા કરેલું સર્વ દોષમૂળ અધર્મસર્ગ અને સર્વ ગુણમૂળ ધર્મ-સર્ગનું વિસ્તારથી સોત્પત્તિ નિરૂપણ ॥૧૦॥

૧૧ અધર્મસર્ગમાં યજ્ઞ અંતઃશત્રુ લોભ કામ રસાસ્વાદ ક્રોધ અને માન આ પાંચ મહાદોષની પ્રબળતા પ્રદર્શાવતાં પ્રથમ પાપમૂળ લોભ-દોષથી પરાભવને પામેલા વસિષ્ઠ મહર્ષિ અને સહસ્રાર્જુન રાજાની કથાનો ભગવાને કરેલો અનુવાદ ॥૧૧॥

૧૨ કામદોષથી મહાપરાભવ પામેલા બ્રહ્મા-સૌભરી-ધન્વ-અને નદુપ રાજાનું ભગવાને કરેલું ચરિત્રવર્ણન ॥૧૨॥

૧૩ રસાસ્વાદ દોષથી અભિભૂત ઋષ્યશૃંગ મહર્ષિનું ચરિત્રવર્ણન ॥૧૩॥

૧૪ ક્રોધદોષથી અભિભૂતિ પામેલા જહલરતનું ચરિત્રવર્ણન ॥૧૪॥

૧૫ માનદોષથી પરાભૂતિ પામેલા દક્ષપ્રજાપતિ અને દુર્વાસાઋષિનું ભગવાને કરેલું ચરિત્રવર્ણન ॥૧૫॥

૧૬ એરીતે માણાવદરમાં ભક્ષોના વિષયક્ષેડાનુબંધને ત્યાગ કરાવતા ચક્રા કેટલાક દિવસો રહીને, ત્યાંથી બાઉરપુરના ભાવિક ભક્ષોની પ્રાર્થનાથી ત્યાં પધારેલા ભગવાને એક દિવસ થએલી શુભ સલામાં કરેલો આદિસા-પ્રધાન પારમૈકાંતિક ધર્મના પ્રવર્તનમાટે ધર્માલાસભૂત હિંસાગ્રભિત તામસ દેવદેવીના મત-પૂજન-પ્રણામ-મંત્રજપાદિકના પરિત્યાગનો ઉપદેશ તથા

નવરાત્રના ત્રતમાં પારતંચથી કે કુળાચારથી તેવા તામસ દેવદેવીના પૂજનાદિક પ્રસંગમાં કહેલી પ્રાયશ્ચિત્તની કર્તવ્યતા તથા આપત્તિ અવસરમાં હ્રદ દેવ દેવીના મંત્રજપનો પ્રતિષેધ કરવાપૂર્વક સ્તોત્રશિરોમણિ વિષ્ણુસહસ્રનામના કે નારાયણકવચના કે હનુમન્મંત્રના જપનું વિધાન વિગેરે ॥૧૬॥

૧૭ એરીતે ભાડેના ભક્તોને ઉપદેશામૃતથી આનંદિત કરી ત્યાંથી મોડા અલૈયા થઇ શેષપાટ પધારી ત્યાંના લાલજી મુતાર આદિક ભક્તોએ સેવ્યાથકા કેટલાક દિવસ રહીને, ત્યાંથી ભાદરા ગામે પધારેલા ભગવાને કરેલા વસંતોત્સવને દિવસે દેશદેશના ભક્તસમાજથી પરિપૂર્ણ મહાસભામાં સર્વને હિતોપદેશ આપતાં મૂળશમાં વિપ્રના પુછવાથી કૃષ્ણભક્તિનો ઉદય સત્સમાગમથી થવાનો કહેવાપૂર્વક તેમાં મહાવિરોધી અસુરસંગની ત્યાજ્યતા કહેવા કહેલાં અસુરોનાં લક્ષણો તથા ત્યાં છ દિવસ રહીને ત્યાંથી સમુદ્રની ખાડી ઉતરી અંબરપુર થઈ ભગવાનનું ભુજનગરમાં પધારવું ॥૧૭॥

૧૮ ભુજનગરમાં ભગવાને કરેલો શ્રીરામનવમીનો મહોત્સવ તથા તે દિવસે થએલી મહાસભામાં ત્યાંના પ્રયાગજી સુંદરજી આદિક સત્સંગિઓએ ભાવથી પૂજા કરેલા શ્રીહરિએ એજ અવસરમાં કૃપાદૃષ્ટિથી કરાવેલી સમાધિમાં પોતાનાં બ્રહ્મપુર વૈકુંઠાદિ દિવ્ય ધામોમાં રહેલા અસાધારણ અત્યાશ્ચર્યમય દિવ્ય સર્વેશ્વર સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરાવતાં પરમ પ્રસન્ન થએલા તે ભક્તોએ કરેલી સર્વેશ્વર ભાવથી પૃથક્ પૃથક્ ભગવત્સ્તુતિ ॥૧૮॥

૧૯ એજ નગરના નિવાસી રાજમંત્રી હુજેરજી આદિક વિપ્રાધમોએ આરંભેલા હિંસામય યાગમાં તેની પ્રાર્થનાથી પધારેલા ભગવાને પંડિતપરિપદમાં ધર્મના મિષથી પ્રસરતી, દંભજ જેમાં મૂળ છે અને હિંસામાત્રમાંજ પર્યવસાન પામનારી તામસી પ્રવૃત્તિને 'શ્રુતિનું તાત્પર્ય હિંસાગર્ભિત યાગમાં નથી' એમ ખંડન કરવાપૂર્વક 'શ્રુતિનું પરમ તાત્પર્ય આહિંસાપ્રધાન સદ્ધર્મમાંજ છે' એમ સમર્થન કરનારાં સપ્રમાણ સોદાહરણ સચુક્તિ ઉપદેશ વચનોવડે શમાવીને કરેલું સદ્ધર્મનું સંસ્થાપન તથા ભગવાનના વચનના ઉલ્લંઘનથી હિંસામય યાગકર્તા તેઓને થએલા મહાઅનર્થનું વર્ણન ॥૧૯॥

૨૦ ભુજનગરથી નીકળી માર્ગમાં આવતાં ધમડકા ભુચાય કંથકોટ પિપ્પળીયા રાજકોટ આદિક ગ્રામ નગરના અનેક આશ્રિતોને દર્શન પૂજન

ઉપદેશાદિકનો અલય લાલ આપી અનવધિ આનંદ આપતા થકા ભગવાનનું શરધાર પુરમાં પધારવું. તથા તેતે ગામ પુરમાં વિચરતાં ભગવાને કૃપાદૃષ્ટિથી કરાવેલી સમાધિમાં તેતે ધામોમાં રહેલા પોતાના અસાધારણ અત્યાશ્ચર્યમય દિવ્ય પારમેશ્વર સ્વરૂપ સ્વભાવના પ્રદર્શનથી પ્રવતવિહું સદ્ધર્મનું સંસ્થાપન તથા વિષ્ણુયાગાદિ અનેક પારમૈકાંતિક ધર્માચરણથી સર્વત્ર કરેલી ધર્મપ્રવૃત્તિ વિગેરે ॥૨૦॥

૨૧ શરધાર પુરમાં પધારેલા ભગવાને કરેલા જન્માષ્ટમીના મહોત્સવને દિવસે થએલી મહાસભામાં ઓતાઓની સંમતિથી કામ ક્રોધ અને લોભ આ ત્રણ અંતરના અરિઓમાં જન્યુનાધિકભાવ નાણુવાની ઇચ્છાવાળા તુંગજીત રાજના પુછવાથી કહેલું પાપમૂળ લોભદોષનું સહેતુક સચુક્તિ પ્રાપ્ત્ય તથા તે ઉત્સવ ઉપર ભગવદ્દર્શનાર્થે કારીયાણી ગામથી આવેલા ભક્તોત્તમ ખટ્વાંગ રાજર્ષિએ કરેલી પ્રાર્થનાથી તેમના આમપ્રત્યે પધારવાની પ્રતિજ્ઞા કરતાં પ્રસન્ન થઈ તેમની આજ્ઞાથી પાછા વળેલા રાજર્ષિનું માર્ગવશાત્ દુર્ગપુર આવવું ॥૨૧॥

૨૨ દુર્ગપુરના નિવાસી, તે પુરના અધિપતિ, શ્રીકૃષ્ણલક્ષ્મિપરાયણ, પરમભાગવત અલય રાજાએ પરિવાર સાથે વારંવાર શ્રીમદ્ભાગવતનું શ્રવણ કરતાં ‘યદા યદા હિ ધર્મસઃ ક્ષયો’ આ વચનના તથા ભગવદ્ગીતા શ્રવણ કરતાં ‘યદા યદા હિ ધર્મસઃ ગ્લાનિર્ભવતિ ભારત ।’ આ વચનના નિમર્શથી ઓગરદમ પ્રસરેલી અધર્માભિવૃદ્ધિ અને ધર્મજ્ઞાનિ જોધને કરેલો શ્રીકૃષ્ણપ્રાદુર્ભાવનો ફરીથી અવશ્યભાવીપણાનો નિશ્ચય તથા આજ અવસરે માર્ગવશાત્ પોતાને ઘેર આવેલા વૃદ્ધ મિત્ર ખટ્વાંગ રાજર્ષિનું અલય ભૂપાળે કરેલું આતિથ્ય આદિક ॥૨૨॥

૨૩ ખટ્વાંગ અલય સંમેલનમાં શ્રીહરિનાં દિવ્ય ઐશ્વર્યાદિ નાણુવા ઇચ્છતા સપરિવાર અલયભૂષે આદરથી પુછેલા ખટ્વાંગ રાજાએ કરેલું પોતાના ગુરુ ભગવાનના લોકોત્તર પ્રભાવનું વર્ણન ॥૨૩॥

૨૪ વૃદ્ધ મિત્રના વિશ્વાસથી ‘આ સહજનંદસ્વામી ધર્મરક્ષણમાટે પૃથ્વીઉપર પુનઃ પ્રકટેલા પ્રત્યક્ષ પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનજ છે’ એવો દૃઢ નિશ્ચય કરી ભગવાનનાં દિવ્ય જન્માદિ ચરિત્ર સાંભળવા ઇચ્છતા

નવરાત્રના વ્રતમાં પારતંત્ર્યથી કે કુળાચારથી તેવા તામસ દેવદેવીના પૂજનાદિક પ્રસંગમાં કહેલી પ્રાયશ્ચિત્તની કર્તવ્યતા તથા આપત્તિ અવસરમાં ક્ષુદ્ર દેવ દેવીના મંત્રજપનો પ્રતિષેધ કરવાપૂર્વક સ્તોત્રશિરોમણિ વિષ્ણુસહસ્રનામના કે નારાયણકવચના કે હનુમન્મંત્રના જપનું વિધાન વિગેરે ॥૧૬॥

૧૭ એરીતે લાડેરના લક્ષ્મીને ઉપદેશામૃતથી આનંદિત કરી ત્યાંથી મોંડા અલૈયા થઈ શેષપાટ પધારી ત્યાંના લાલજી મુતાર આદિક લક્ષ્મીએ સેવ્યાથકા કેટલાક દિવસ રહીને, ત્યાંથી લાદરા ગામે પધારેલા ભગવાને કરેલા વસંતોત્સવને દિવસે દેશદેશના લક્ષ્મીસમાજથી પરિપૂર્ણ મહાસભામાં સર્વને હિતોપદેશ આપતાં મૂળશમાં વિપ્રના પુછવાથી કૃષ્ણલક્ષ્મીનો ઉદય સત્સમાગમથી થવાનો કહેવાપૂર્વક તેમાં મહાવિરોધી અસુરસંગીની ત્યાજ્યતા કહેવા કહેલાં અસુરોનાં લક્ષણો તથા ત્યાં છ દિવસ રહીને ત્યાંથી સમુદ્રની ખાડી ઉતરી અંબરપુર થઈ ભગવાનનું ભુજનગરમાં પધારવું ॥૧૭॥

૧૮ ભુજનગરમાં ભગવાને કરેલો શ્રીરામનવમીનો મહોત્સવ તથા તે દિવસે થએલી મહાસભામાં ત્યાંના પ્રયાગજી મુંદરજી આદિક સત્સંગિઓએ લાવથી પૂજા કરેલા શ્રીહરિએ એજ અવસરમાં કૃપાદૃષ્ટિથી કરાવેલી સમાધિમાં પોતાનાં બ્રહ્મપુર વૈકુંઠાદિ દિવ્ય ધામોમાં રહેલા અસાધારણ અત્યાશ્ચર્યમય દિવ્ય સર્વેશ્વર સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરાવતાં પરમ પ્રસન્ન થએલા તે લક્ષ્મીએ કરેલી સર્વેશ્વર લાવથી પૃથક્ પૃથક્ ભગવત્સ્તુતિ ॥૧૮॥

૧૯ એજ નગરના નિવાસી રાજમંત્રી કુમેરજી આદિક વિપ્રાધમોએ આરંભેલા હિસામય યાગમાં તેની પ્રાર્થનાથી પધારેલા ભગવાને પંડિતપરિપદમાં ધર્મના મિષથી પ્રસરતી, દંભજ જેમાં મૂળ છે અને હિસામાત્રમાંજ પર્યવસાન પામનારી તામસી પ્રવૃત્તિને 'શ્રુતિનું તાત્પર્ય હિસાગલિત યાગમાં નથી' એમ ખંડન કરવાપૂર્વક 'શ્રુતિનું પરમ તાત્પર્ય આહિસાપ્રધાન સદ્ધર્મમાંજ છે' એમ સમર્થન કરનારાં સપ્રમાણ સોદાહરણ સયુક્તિ ઉપદેશ વચનોવડે શમાવીને કરેલું સદ્ધર્મનું સંસ્થાપન તથા ભગવાનના વચનના ઉલ્લંઘનથી હિસામય યાગકર્તા તેઓને થએલા મહાઅનર્થનું વર્ણન ॥૧૯॥

૨૦ ભુજનગરથી નીકળી માર્ગમાં આવતાં ધમડકા ભુચાય કંથકોટ પિપળીયા રાજકોટ આદિક આમ નગરના અનેક આશ્રિતોને દર્શન પૂજન

ઉપદેશાદિકનો અલભ્ય લાભ આપી અનવધિ આનંદ આપતા થકા ભગ-
વાનનું શરધાર પુરમાં પધારવું. તથા તેતે ગામ પુરમાં વિચરતાં ભગવાને
કૃપાદૃષ્ટિથી કરાવેલી સમાધિમાં તેતે ધામોમાં રહેલા પોતાના અસાધારણ
અભ્યાશ્ચર્યમય દિવ્ય પારમેશ્વર સ્વરૂપ સ્વભાવના પ્રદર્શનથી પ્રવતવિહું
સદ્ધર્મનું સંસ્થાપન તથા વિષ્ણુયાગાદિ અનેક પારમૈકાંતિક ધર્માચરણથી
સર્વત્ર કરેલી ધર્મપ્રવૃત્તિ વિગેરે ॥૨૦॥

૨૧ શરધાર પુરમાં પધારેલા ભગવાને કરેલા જન્માષ્ટમીના મહોત્સ-
વને દિવસે થએલી મહાસભામાં શ્રોતાઓની સંગતિથી કામ ક્રોધ અને લોભ
આ ત્રણ અંતરના અરિઓમાં જનૂનાધિકભાવ જાણવાની ઇચ્છાવાળા તુંગ-
જીત રાજાના પુછવાથી કહેલું પાપમૂળ લોભદોષનું સહેતુક સચુક્તિ પ્રાપ્ત્ય
તથા તે ઉત્સવ ઉપર ભગવદ્દર્શનાર્થે કારીયાણી ગામથી આવેલા ભક્તો-
ત્તમ ખટ્વાંગ રાજર્ષિએ કરેલી પ્રાર્થનાથી તેમના ગ્રામપ્રત્યે પધારવાની
પ્રતિજ્ઞા કરતાં પ્રસન્ન થઈ તેમની આજ્ઞાથી પાછા વળેલા રાજર્ષિનું માર્ગ-
વશાત્ હુર્ગપુર આવવું ॥૨૧॥

૨૨ હુર્ગપુરના નિવાસી, તે પુરના અધિપતિ, શ્રીકૃષ્ણભક્તિપરાયણ,
પરમભાગવત અભય રાજાએ પરિવાર સાથે વારંવાર શ્રીમદ્ભાગવતનું
શ્રવણ કરતાં 'યદા યદા હિ ધર્મસ્ય ક્ષયો' આ વચનના તથા ભગવદ્ગીતા
શ્રવણ કરતાં 'યદા યદા હિ ધર્મસ્ય ગ્લાનિર્ભવતિ મારત્ત ।' આ વચનના
નિમ્મશથી યોગરદમ પ્રસરેલી અધર્માભિવૃદ્ધિ અને ધર્મગ્લાનિ જોધને
કરેલો શ્રીકૃષ્ણપ્રાદુર્ભાવનો ફરીથી અવશ્યભાવીપણાનો નિશ્ચય તથા આજ
અવસરે માર્ગવશાત્ પોતાને ઘેર આવેલા વૃદ્ધ મિત્ર ખટ્વાંગ રાજર્ષિનું
અભય ભૂપાળે કરેલું આતિથ્ય આદિક ॥૨૨॥

૨૩ ખટ્વાંગ અભય સંગેલનમાં શ્રીહરિનાં દિવ્ય ઐશ્વર્યાદિ જાણવા
ઇચ્છતા સપરિવાર અભયભૂપે આદરથી પુછેલા ખટ્વાંગ રાજાએ કરેલું
પોતાના ગુરુ ભગવાનના લોકોત્તર પ્રભાવનું વર્ણન ॥૨૩॥

૨૪ વૃદ્ધ મિત્રના વિશ્વાસથી 'આ સહજાનંદસ્વામી ધર્મરક્ષણમાટે
પૃથ્વીઉપર પુનઃ પ્રકટેલા પ્રલક્ષ પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનજ છે' એવો
દૃઢ નિશ્ચય કરી ભગવાનનાં દિવ્ય જન્માદિ ચરિત્ર સાંભળવા ઇચ્છતા

સપરિવાર અભય રાત્રએ ભાવથી પુછેલા મિત્ર ખદ્વાગે કહેલું ભગવાનના પ્રાદુર્ભાવપ્રમુખ દિવ્ય ચરિતનું સક્ષિપ્ત વર્ણન ॥૨૪॥

૨૫ ભગવાનનું મનોહર દિવ્ય અદ્ભુત ગુણચરિત્ર સાંભળીને પરમાનંદ પામેલા અભય નરેશે ભગવાનના સાક્ષાત્કારની ઇચ્છાથી તેના સાધનભૂત દિવ્યસ્વરૂપના ધ્યાનનો પ્રકાર પુછતાં ખદ્વાગ રાજપિંએ તેમને ઉપદેશો ભગવાન શ્રીહરિના દિવ્યસ્વરૂપના ધ્યાનનો સવિસ્તર પ્રકાર ॥૨૫॥

૨૬ ભગવદ્ધ્યાનમાં મહાવિરોધી ઓમેર પ્રવૃદ્ધિ પામેલા આશુરભયની નિવૃત્તિના ઉપાયપ્રત્યે પુછેલા રાજપિંએ અભય રાત્રને ઉપદેશો સર્વાવતારના મૂળભૂત ભગવાનનું દશાવતારનું સકટહરસ્તોત્ર અને ઉપદેશને અનુસારે સપરિવાર અભયરાત્રએ સાક્ષાત્કારની ઇચ્છાથી કહેલું ભગવાનનું સનિયમ ધ્યાન ॥૨૬॥

૨૭ પ્રબોધનીનો ઉત્સવ પરિપૂર્ણ થતાં રાજપિંને આપેલું વચન પ્રતિપાલન કરવા શરધાર પુરથી ભગવાનનું કારીયાણીગામે પધારવું, ત્યાંના ખદ્વાગાદિ ભક્તોએ કહેલું ભગવાનનું ભારે પૂજન, પૂજનાવસરમાં તે એકાંતિક ભક્તોને કરાવેલું પોતાના અક્ષરાતીત દિવ્ય અદ્ભુત સ્વરૂપનું દર્શન, દિવ્યસ્વરૂપના સાક્ષાત્કારથી થએલા પરમાનંદે પરિપૂર્ણ ખદ્વાગ રાજપિંએ શ્રીહરિને સર્વાવતારી શ્રીકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ ભલ્લી ઉત્કૃષ્ટ ઐશ્વર્યોને જણાવનારાં મધુર વચનોવડે કહેલી તેમની દિવ્યગુણચરિત્ર વર્ણન સાથેની વિસ્તૃત સ્તુતિ ॥૨૭॥

૨૮ મિત્ર ખદ્વાગે મોકલેલા દૂતમુખથી ભગવાનનું કારીયાણી ગામે પધારવાનું વૃત્તાંત ભલ્લી તત્ક્ષણ સપરિવાર અભય રાત્રનું ઉત્સાહથી કારીયાણી ગામપ્રત્યે આવવું, આવેલા સખન્ધુ અભય રાત્રને થએલું ભગવાનના ચરણકમળનું દર્શન, સાક્ષાત્ દર્શનથી મનમાં પ્રહર્ષ પામેલા અભયાદિ ભક્તોએ કહેલી તેમની પૂજા-સ્તુતિ-પ્રાર્થના અને ભગવાનને પોતાના પુરમાં પધરાવવાની લાલસાથી સહુદુંખ રાત્રએ તેમની રાહ જોવાની સાથે ત્યાંજ કહેલો નિવાસ અને ભગવાને ત્યાં રહીને સર્વજન-સુખકારી સરોવર ખોદાવી કહેલું વિષ્ણુયાગાદિક ચરિત્ર ॥૨૮॥

૨૯ વિષ્ણુયાગમહોત્સવને અંતે એક દિવસે થએલી મહાસભામાં

ભગવાને ભક્તોપ્રત્યે પરીપકારધર્મની પ્રશંસા કરતાં કહેલું - દય્યાણુ રંતિ-
દેવ રાત્રનું ચરિત્ર ॥૨૬॥

૩૦ અભયભૂપની પ્રાર્થનાથી ભગવાનનું યથાપ્રતિજ્ઞ દુર્ગપુરમાં સંવત
૧૮૬૧ ના માઘ શુક્લ એકાદશીએ પ્રભાતમાં મુનિમહાગણ સાથે પ્રથમ ધામ-
ધુમીથી પધારવું. તથા પધારેલા મહાપ્રભુની પ્રસન્ન થએલા સકુટુંબ અભય
રાત્રએ કરેલી પ્રેમપ્રકર્ષથી અપૂર્વ પરિચર્યા તથા ત્યાં નિવાસ કરી રહેલા
ભગવાને પ્રવતવિલો પુષ્પદોલમહોત્સવ તથા તે દિવસે થએલી મહાસભામાં
ભગવાને સતોનાં સચ્ચાત્રસંમત લક્ષણો કહેવાપૂર્વક તેમના સમાગમની
પ્રથમાવશ્યકતા કહેવાની સાથે કરેલી સત્સમાગમની સહેતુક પ્રશંસા ॥૩૦॥

૩૧ અભય ભૂપતિની પ્રાર્થનાને અનુસારે ભગવાને આતુર્મસ્યપર્યંત
મુનિમહાગણ સાથે દુર્ગપુરમાંજ પોતાને રહેવાની કરેલી પ્રતિજ્ઞા તથા સભામાં
ભગવાને કરેલી સપરિવાર અભય ભૂપાળના દૃઢ ધર્મે જ્ઞાન વૈરાગ્ય ભક્તિ-
નિષ્ઠાની વિશેષ પ્રશંસા તથા રામનવમી દિવસે શ્રીહરિજયંતી જાણી સખન્ધી
જનો સાથે રાત્રએ કરેલી મહોપચારથી ભગવત્પૂજા તથા પૂજાને અંતે
બ્રહ્મતેજમાં કૃપાથી આપેલું પોતાના અસાધારણ અસાધ્ય દિવ્ય શ્રીકૃષ્ણ
સ્વરૂપનું સંદર્શન તથા શ્રીકૃષ્ણસાક્ષાત્કારથી પ્રહર્ષ પામેલા સખન્ધુ અભય
રાત્રએ પોતાને કૃતકૃત્ય માની કરેલી શ્રીકૃષ્ણ શ્રીહરિની સ્તુતિ તથા ત્યાં
રહીને ભગવાને કરેલો જન્માષ્ટમી મહોત્સવ વિગેરે ॥૩૧॥

૩૨ દુર્ગપુરમાં રહીને ભગવાને કરેલો રાસોત્સવ તથા એજ રાત્રિએ
પોતાપાસે એકલાજ બેસી રહેલા મુનિઓને કૃપાથી અલોકિક દિવ્ય દૃષ્ટિ
આપીને આપેલું તેમના મરીચ્યાદિ પૂર્વ જન્મનું મથાર્થ જ્ઞાન અને પોતાનું
પણ નારાયણ ઋષિરૂપ પૂર્વ પ્રાદુર્ભાવનું આપેલું દિવ્ય જ્ઞાન તથા એવુંજ
જ્ઞાન નિરંતર રહેવાની સ્પૃહાવાળા મુનિઓને સહેતુક કરેલો તેનો પ્રતિષેધ
તથા યથાપ્રતિજ્ઞ પ્રબોધનીનો ઉત્સવ પરિપૂર્ણ થતાં લોકોના અનુગ્રહ અર્થે
નાના નગર ગામપ્રત્યે ભક્તોની બહુ વારની પ્રાર્થનાથી ભગવાને જવાની
ધૃચ્છા કરતાં તેમનો ક્ષણપણ વિયોગ નહિ સહન કરી શકતા સકુટુંબ
અભયભૂપે પ્રાર્થના કરતાં તેમનો શુદ્ધ આશય અને પરા ભક્તિને લાગીને
તેમનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા આમાંતરમાં જઈ આવીને દુર્ગપુરમાંજ

સપરિવાર અભય રાજ્યે લાવથી પુછેલા મિત્ર ખદ્વાંગે કહેલું ભગવાનના પ્રાદુર્ભાવપ્રમુખ દિવ્ય ચરિતનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન ॥૨૪॥

૨૫ ભગવાનનું મનોહર દિવ્ય અદ્ભુત ગુણચરિત્ર સાંભળીને પરમાનંદ પામેલા અભય નરેશે ભગવાનના સાક્ષાત્કારની ઇચ્છાથી તેના સાધનભૂત દિવ્યસ્વરૂપના ધ્યાનનો પ્રકાર પુછતાં ખદ્વાંગ રાજર્ષિએ તેમને ઉપદેશેશે ભગવાન શ્રીહરિના દિવ્યસ્વરૂપના ધ્યાનનો સવિસ્તર પ્રકાર ॥૨૫॥

૨૬ ભગવદ્ધ્યાનમાં મહાવિરોધી ચોમેર પ્રવૃદ્ધિ પામેલા આસુરભયની નિવૃત્તિના ઉપાયપ્રત્યે પુછેલા રાજર્ષિએ અભય રાજને ઉપદેશેલું સર્વાવતારના મૂળભૂત ભગવાનનું દશાવતારનું સંકટહરસ્તોત્ર અને ઉપદેશને અનુસારે સપરિવાર અભયરાજ્યે સાક્ષાત્કારની ઇચ્છાથી કરેલું ભગવાનનું સનિયમ ધ્યાન ॥૨૬॥

૨૭ પ્રબોધનીનો ઉત્સવ પરિપૂર્ણ થતાં રાજર્ષિને આપેલું વચન પ્રતિપાલન કરવા શરધાર પુરથી ભગવાનનું કારીયાણીગામે પધારવું, ત્યાંના ખદ્વાંગાદિ ભક્તોએ કરેલું ભગવાનનું ભારે પૂજન, પૂજનાવસરમાં તે એકાંતિક ભક્તોને કરાવેલું પોતાના અક્ષરાતીત દિવ્ય અદ્ભુત સ્વરૂપનું દર્શન, દિવ્યસ્વરૂપના સાક્ષાત્કારથી થએલા પરમાનંદે પરિપૂર્ણ ખદ્વાંગ રાજર્ષિએ શ્રીહરિને સર્વાવતારી શ્રીકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ ભણી ઉત્કૃષ્ટ ઐશ્વર્યોને જણાવનારાં મધુર વચનોવડે કરેલી તેમની દિવ્યગુણચરિત્ર વર્ણન સાધેની વિસ્તૃત સ્તુતિ ॥૨૭॥

૨૮ મિત્ર ખદ્વાંગે મોકલેલા દૂતમુખથી ભગવાનનું કારીયાણી ગામે પધારવાનું વૃત્તાંત ભણી તત્કષણ સપરિવાર અભય રાજનું ઉત્સાહથી કારીયાણી ગામપ્રત્યે આવવું, આવેલા સખન્ધુ અભય રાજને થએલું ભગવાનના ચરણુકમળનું દર્શન, સાક્ષાત્ દર્શનથી મનમાં પ્રહર્ષ પામેલા અભયાદિ ભક્તોએ કરેલી તેમની પૂજા-સ્તુતિ-પ્રાર્થના અને ભગવાનને પોતાના પુરમાં પધરાવવાની લાલસાથી સહુદંષ રાજ્યે તેમની રાહ જોવાની સાથે ત્યાંજ કરેલો નિવાસ અને ભગવાને ત્યાં રહીને સર્વજનમુખકારી સરોવર ખોદાવી કરેલું વિષ્ણુયાગાદિક ચરિત્ર ॥૨૮॥

૨૯ વિષ્ણુયાગમહોત્સવને અંતે એક દિવસે થએલી મહાસભામાં

અખંડ રહેવાનું આપેલું ભગવાને વરદાન તથા ત્યાં રહીને ભગવાને અલય દરબારમાં કરેલી રાધાસહિત શ્રીવાસુદેવની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા વિગેરે ॥૩૨॥

૩૩ મુનિમંડળને નાના દેશોમાં ભગવાને સ્વસ્વરૂપના જ્ઞાનસાથે ચોમેર ધર્મપ્રવૃત્તિમાટે મોકલતાં ભૂમિમાં દુર્લ્ભોત્તું અધિકપણું હોવાથી તેમને ક્રોધનો સર્વ પ્રકારે પરિહાર કરવાનો અને ક્ષમાનોજ સર્વ પ્રકારે પરિચ્છ કરવાનો આપેલો સહેતુક સફળ ઉપદેશ તથા તેમની આજ્ઞા મસ્તકે ચઢાવીને આલી નીકળેલા મહામુનિઓએ નાના દેશોમાં જઈને કરેલી સર્વોત્તમ ધર્મ-પ્રવૃત્તિ તથા મુનિઓના તપ જ્ઞાનાદિ ગુણોને જોઈને તેમના ચરણના સમાશ્રયને પામેલા દૈવીસંપત્તિના દૂર દેશમાં પણ રહેલા અનેક અનન્ય ભક્તોને ભગવાને કૃપા કરી આપેલું સમાધિમાં પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપનું દર્શન ॥૩૩॥

૩૪ તે તે દેશમાં અનેક અસુરાંશ ગુરૂ રાજાઓએ અસૂયાવશાત્ કરેલી મુનિઓને અનેક પ્રકારની અસહ્ય પીડા તથા પીડા પામેલા તે મુનિઓએ ભગવાન સમીપે પાછા આવીને કરેલું દુરંત દુઃખનું નિવેદન તથા ભગવાને કરેલી તેમની સહેતુક સાંત્વના તથા મુનિઓએ કરેલું કેટલોક કાળ અલક્ષ્ય લિંગે વર્તન વિગેરે ॥૩૪॥

૩૫ આવા અવસરમાં ભગવત્સંકલ્પબળથી બધા રાજાઓને છત્તીને રાજકોટ પુરમાં આવેલા ગવર્નર રાજાની બહુ પ્રાર્થનાથી ભગવાને કૃપા કરી તેમને આપેલા પોતાના સમાગમમાં ભગવાનને પુરપ્રત્યે આવતા સાંલળીને ઉત્સાહથી વાટ જોઈ રહેલા ગવર્નર રાજાએ કરેલું પગપાળા સન્મુખગમન તથા પરસ્પર મુખપ્રશ્ન કરીને પ્રહર્ષ પામેલા નરેન્દ્રે સભક્તિ વિનયથી કરેલી પોતાના તંત્રમાં હિતમ આસનવિષે ભગવાનની પધરામણી વિગેરે ॥૩૫॥

૩૬ ગવર્નર અને ભગવાનનો શુભ વાર્તાલાપ તથા દર્શન અને આલાપથી બહુ પ્રસન્ન થએલા ગવર્નરે નિઃશ્રેયનો સર્વોત્તમ સુકર ઉપાય પુછતાં ભગવાને કરેલો સાંગ સલક્ષણ ભક્તિના સારાંશનો ઉપદેશ તથા સદ્બોધથી ખુશી રહેલા રાજેન્દ્રે કરેલો ભગવાનના ચરણારવિંદનો મુદ્દલ સમાશ્રય તથા પ્રાર્થનાથી ભગવાને આપેલું નરેન્દ્રને અલયવરદાન તથા રાજ થએલા રાજેન્દ્રે સપરિવાર ભગવાનની કરેલી મહોપચારથી પૂર્ણ આતિથ્યાદિક સત્કાર તથા ગવર્નરે યથાપૂર્વ વળાવેલા ભગવાનનું પાછું

દુર્ગપુર પધારવું તથા સલામાં રાજકોટનું ગવર્નરમેળાપ આદિક શુભ વૃત્તાંત કહેતાં મુનિઓના મનની પ્રસન્નતા આદિક ॥૩૬॥

૩૭ એ રીતે દુર્ગપુરમાં મુખેથી રહેતાં એક દિવસ થએલી મહાસલામાં વિરાજમાન થતાં સૌવીર દેશના અધિપતિ સુરસિંહ રાજાએ દુર્ગનોની નિંદાથી સંશયિત થતાં ભગવાનના જન્મ કૃત વૃત્ત સપ્રદાયાદિકની યથાર્થતા બાલુવાની વાંછાથી મોકલેલા શિવરામ વિત્રે પુછેલા ભગવાને તેની છસાસા વિશુદ્ધ બાલુને નિરૂપણ કરેલું પ્રાદુર્ભાવને પ્રારબીને રામાનંદસ્વામિના સમાગમ મુધીનું પોતાનું સમસ્ત શુદ્ધ ચમત્કારી આરિત્ય તથા ગુરૂ રામાનંદસ્વામિનું કહેલું પ્રસંગાત્ ચિત્ર આરિત્ય તથા કહેલો ઉદ્ધવસંપ્રદાયને લગતો સમસ્ત ઉપયોગી સારાંશ વિગેરે ॥૩૭॥

૩૮ શિવરામ વિત્રે કહેલો સત્સંપ્રદાયનો સારાંશ સાંભળવાથી તેમાં નિઃસંશય થઈ પ્રહર્ષ પામી શ્રીહરિનો સમાગમ સ્વીકારી પરમાનંદ પામેલા સુરસિંહ રાજાની પ્રાર્થનાથી સપરિવાર શ્રીહરિનું મત્સ્થાવપુરપ્રત્યે પધારવું તથા પધારેલા મહાપ્રભુની સપરિવાર સુરસિંહાદિ ભક્તોએ કરેલી ભાવભરપુર ભારે પરિચર્યા તથા દેશદેશમાંથી ભક્તજનોને ખોલાવીને કરેલો ત્યાં પુષ્પદોલોત્સવ તથા રાજાના દરબારમાં કરેલી દામોદર ભગવાનની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા તથા એક દિવસે થએલી મહાસલામાં બ્રહ્મણ્યદેવ ભગવાને બ્રાહ્મણોનું બહુ માહાત્મ્ય કહેવાપૂર્વક તેમની સેવા પૂલ કરવાનું કહીને રાજાને તેની વિશેષપણે કહેલી આવશ્યકતા વિગેરે ॥૩૮॥

૩૯ વિત્રેની પુષ્કળ પ્રશંસા સાંભળીને આશ્ચર્ય પામેલા સુરસિંહ રાજાએ પુછેલા ભગવાને બ્રાહ્મણોના નિલ આરાધનપરાયણ મરૂતાદિ બહુ મહારાજાઓનું સંક્ષિપ્તમાં વર્ણવેલું ચિત્ર આરિત્ય ॥૩૯॥

૪૦ મત્સ્થાવપુરમાં સુરસિંહાદિ ભક્તોને દર્શન ઉપદેશાદિકથી પરમાનંદ આપી, ત્યાંથી તીર્થયાત્રા કરવા સિદ્ધપુરમાં પધારેલા ભગવાને તે ક્ષેત્રનો તથા બિન્દુસરોવરનો મહિમા કહેવાપૂર્વક કરેલો તેમાં સ્નાનદાનાદિવિધિ તથા ચૈત્રી પૂર્ણિમાની રાત્રિએ નદીના તટમાં થએલી મહાસલામાં વિરાજેલા ભગવાને તીર્થમાં મુક્તપણે રહેલા અધર્મના વિનાશમાટે તીર્થોનું માહાત્મ્ય કહેવાપૂર્વક તેમાં વિશેષપણે યાળવાના નિયમોનો કરેલો ઉપદેશ ॥૪૦॥

૪૨ સિદ્ધપુરમાં તીર્થવિધિ પરિપૂર્ણ થતાં ત્યાંથી વડનગર વિશનગરના હરિજનોની પ્રાર્થનાથી ભગવાનનું તેમના પુરમાં પધારવું તથા બન્ને નગરના ભક્તોએ કરેલી ભગવાનની ભારે પરિચર્યા તથા અઢી માસમુધી કરેલો શ્રદ્ધભોજ તથા આપાઠ શુકલ દશમીએ થએલી મહાસભામાં ભગવાને ત્યાના ભક્તોને ઉદ્દેશીને આતુર્ભસ્થિતતની સર્વને આવશ્યકતા કહેવાપૂર્વક તેમાં કરવાના સનિયમ મતોના પ્રકારનો સામાન્યપણે આપેલો ઉપદેશ ॥૪૨॥

૪૨ ઉદ્ભવસપ્રદાયમાં પ્રવિષ્ટ થએલાઓને પ્રધાનપણે અધિકારિ વિશેષને અનુસારે કરવાયોગ્ય આતુર્ભસ્થિતતના પ્રકારવિશેષનો આપેલો ઉપદેશ ॥૪૨॥

૪૩ આતુર્ભસ્થિતત કરવામાં અશક્તને માટે કાર્તિક માસમાં આંદ્રાય-ણાદિકમાથી હરકોઈ મતની અવશ્યકર્તવ્યતા કહેવાપૂર્વક તે આંદ્રાયણાદિ કૃત્યમતોનું વર્ણવેલું સ્વરૂપ તથા મતના અગભૂત શ્રદ્ધાચર્યાદિ નિયમવિશેષો અને કાર્તિકાદિ માસમાં જ્ઞાનાદિવિધિ વિગેરેનો આપેલો ઉપદેશ ॥૪૩॥

૪૪ એ રીતે બન્ને ગામોના નિજજનોને દર્શન ઉપદેશાદિકથી અત્યાનં-દિત કરીને ત્યાંથી ભક્તોનાં ગામોમાં વિચરતા વિચરતા ભગવાનનું અમદા-વાદપુરપ્રત્યે પધારવું તથા ત્યાંના ભક્તોએ નવાવાસમાં ઉતારો કરાવી સપ-રિવાર ભગવાનનું કરેલું ઉત્તમ આતિથ્ય તથા પોતપોતાને ઘેર પધરાવી કરેલું મહાપૂજન તથા ત્યાં કરેલો જન્માષ્ટમી મહોત્સવ તથા એકાદશીએ થએલી મહાસભામાં ભગવાને ભક્ત અભક્ત સ્ત્રીપુરુષોને કૃપાથી કરાવેલી મહાસમાધિને જોઈને કેટલાક વિદ્વાન્ વિગ્રોએ તેને કપટ સમાધિ માનીને તેની નિંદા કરતાં પાછળથી સમાધિની પૂર્ણ પરીક્ષા કરતાં સાચી માનીને સમાધિમાંથી બહાર આવેલાને સમાધિસ્થ વૃત્તાંત પુછતાં તેમની આશ્ચર્ય-કારી યથાર્થ વાણી સુંણીને સમાધિની સત્યતાનો વિનિશ્ચય કરી ‘આ પરા-ત્પર પરમેશ્વર છે’ એવો શ્રીહરિચરણનો દૃઢ નિશ્ચય કરી સમાશ્રય કરી કૃતકૃત્ય થઈ પરમેશ્વરપણે સ્તુતિ પ્રાર્થના પૂજા કરીને પરમાનંદ પામતાં તેમને ભગવાને આપેલું અભયદાન તથા પ્રત્યક્ષ ભગવાનના દૃઢાશ્રયથી પોતાને કૃતાર્થ માનીને વૈદિક દૈવ પિતૃય કર્મ કલેશનો ત્યાગ કરવા ધરણતાં તે વિગ્રોને શ્રીહરિએ જ્યામુધી દેહભાવ હોય ત્યાંમુધી જ્ઞાનિઓનેપણ

વર્ણાશ્રમધર્મનો નહિ ત્યાગ કરવાનો સહેતુક આપેલો ઉપદેશ તથા ઉક્ત પ્રતાપને પેળીને ઘણાએ કરેલો શ્રીહરિનો સમાશ્રય વિગેરે ॥૪૪॥

૪૫ અમદાવાદથી જેતલપુરના ભક્તોની પ્રાર્થનાથી ત્યાં પધારેલા ભગવાને કરેલા મહાવિષ્ણુયાગ અને મહાઋદ્રયાગ તથા પુષ્પમય વાડિમાં વડવૃક્ષે બાંધેલા હિંદોળામાં ભગવાનને પધરાવી ભક્તોએ કરેલી ભારે પૂજા તથા આવા અવસરમા સલાવિષે આવેલા કોઈ દુરાચારમૂર્તિ ક્રીચક વિગેરે કરેલો ક્રુદ્ધ કૌલમત (વામભાર્ગ)નો અનુવાદ ॥૪૫॥

૪૬ અનુવાદ સાંભળીને ભગવાને તે ક્રુદ્ધ શાસ્ત્ર મતનું કરેલું સચ્છા-ઓનાં પ્રમાણોના ઉપન્યાસપૂર્વક બહુધા ખડન ॥૪૬॥

૪૭ સ્વમતના ખંડનને નહિ સહન કરતા પાપમૂર્તિ ક્રીચકે 'વેદનું તાત્પર્ય હિંસાગર્ભિત યાગમાં છે' એમ બહુ મિથ્યા વિવાદ કરતાં સર્વસ ભગવાને (વેદનું પરમ તાત્પર્ય હિંસાગર્ભિત યાગમાં નથી) એમ સપ્રમાણુ સચુક્તિ નિરૂપણ કરવાપૂર્વક પ્રદશવિલા હિંસામાં અનેક મહાદોષો તથા હિંસાગર્ભિત યાગની પાપી પ્રવૃત્તિનું મૂળ નિરૂપણ કરતાં કહેલું વિશ્વશ્રુત નામના ઈન્દ્રનુ આખ્યાન. એ રીતે જેતલપુરમાં શાસ્ત્રમતના ખંડનમાં કરેલી શુદ્ધ ધર્મસ્થાપના અને કરેલો વાદિવિજય ॥૪૭॥

૪૮ જેતલપુરથી હલાણુના ભક્તોની પ્રાર્થનાથી ત્યાં પધારી ભક્તોને અનવધિ આનંદ આપતા ભગવાને ત્યાં અભૂતપૂર્વ સર્વજનવિસ્મયકારી કરેલો મહાવિષ્ણુયાગમહોત્સવ ॥૪૮॥

૪૯ મહાયાગને અતે એક દિવસ ધએલી મહાસભામાં સૂરસિંહ રાજાએ શ્રેષ્ઠ રાજકર્તવ્યપ્રત્યે પુછેલા શ્રદ્ધાપ્રયદેવ ભગવાને શ્રાદ્ધણોનું નિત્ય તર્પણ કરવાનું કહેતાં ભારતમાં ભીષ્મ પિતાએ અને ભાગવતમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને કહેલાં વચનોથી કહેલો વિસ્તારથી વિપ્રનો મદ્દિમા વિગેરે ॥૪૯॥

૫૦ એ રીતે હલાણુના તથા ગુજરાતપ્રાંતના ભક્તોને આનંદ આપતા ભગવાન ત્યાં એકમાસ રહીને ત્યાંથી નીકળી ચરોત્તર કાહ્મસ દેશના ગામોમાં રહેતા રહેતા ત્યાંના ભક્તોને દર્શન સેવા સમાગમાદિક આપના આપતા ત્યાં ત્યાં સદુપદેશથી તથા વિષ્ણુયાગ શ્રીભાગવતાદિપુરુષર્યાદિના આચરણથી સદ્ધર્મની સસ્થાપના કરતા ચકા મહી નર્મદા નદી ઉતરી

અનુક્રમે સ ૧૮૬૬ ના વૈશાખ શુક્લ દ્વિતીયાએ ભાવિક ભક્તોની બહુ દિવસની પ્રાર્થનાથી ભગવાનનું સુરત પધારવું તથા ત્યાંના ગ્રેમી ભાલચંદ્ર અરદેસર આદિક ભક્તોને ભગવાનના દર્શન પૂજન આતિથ્ય આદિકથી થએલો મહોત્સવ વિગેરે ॥૫૦॥

૫૧ એક દિવસ સુરતપુરમાં થએલી મહાસભામાં ભક્તવર્ય ભાલચંદ્રના પુછવાથી ભગવાને ભક્તિના નવ લેહો વર્ણવવાપૂર્વક ભક્ત ભક્તિનું સ્વરૂપ નિરૂપણ કરી, ભગવાન વિષે ભક્તોની અને ભક્તોવિષે ભગવાનની પ્રીતિની દશા પ્રદર્શાવીને, સકામ ભક્તિની અપેક્ષાએ નિષ્કામ ભક્તિની ઉત્તમતા વર્ણવવાપૂર્વક નિષ્કામ ભક્તિ અને તેમાં નિષ્ઠાવાળા ભક્તોનો વિસ્તારથી અદ્ભુત મહિમા વર્ણવીને પોતાવિષે ભક્તોની ભક્તિનિધાની કરાવેલી દૃઢતા વિગેરે ॥૫૧॥

૫૨ એ રીતે સુરત શહેરના સત્સંગિઓને દર્શન ઉપદેશાદિકથી અત્યાનંદ આપીને, ધર્મપુરની એકાંતિક ભક્તરાજ રાણીની બહુ દિવસની દૃઢ પ્રાર્થનાથી મુનિમહળ સાથે ભગવાનનું ત્યાં પધારવું તથા મહારાણીએ મહારાજોપચારથી ગ્રેમપ્રકર્યપૂર્વક કરેલું ભગવાનનું સન્માન-પૂજન-આતિથ્ય-સ્તુતિ તથા પુછવાથી તેણીને ભગવાને આપેલો સામાન્ય વિશેષ ધર્મોનો ઉપદેશ તથા ત્યાં પાંચ દિવસ રહીને ત્યાંથી આલવાની ઇચ્છા કરતાં ભક્તરાજ રાણીની પ્રાર્થનાથી ત્યાં એકમાસ રહી તેણીને ચમાડેલો સંપૂર્ણ સતોષ તથા અભય ભૂપને આપેલું વરદાન અનુસ્મરણ કરીને કુશળા રાણીએ મથાપૂર્વ રાજોપચારથી વળાવેલા ભગવાનનું માર્ગમાં આવતા ગામોના ભક્તોને દર્શનાદિકથી આનંદ આપવાપૂર્વક દુર્ગપુર પધારવું તથા પોતાના પધારવાથી થએલો સપરિવાર અભય રાજ અને પુરજનોને અત્યાનંદ વિગેરે ॥૫૨॥

इति विषयानुक्रमणिका.

શ્રીસ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ।

સત્સાદ્ગિજીવનમ્ ।

ગુર્જરાનુવાદસહિતમ્ ।

દ્વિતીયપ્રકરણમ્ ।

મુગ્ધત વચાવ—સ્નાતઃ કૃતાહ્નિકઃ સોડથ ચતુર્દશદિને સભામ્ ।
કારયામાસ મહર્તીં ન્યપીદત્તત્ર ચ સ્વયમ્ ॥૧॥ તસ્યાગ્રતો નિવે-
દુશ્ચ નૈષ્ઠિકા વ્રહ્મચારિણઃ । મુકુન્દાનન્દપ્રમુખાઃ સ્વામિનઃ સહ-

‘પ્રથમપ્રકરણના અંતમાં ‘શ્રીહરિએ ગુરુભાધ્યોનું સમય મંડળ હિતોપ-
દેશ આપવા એક સ્થાનમાં બોલાવ્યું’ એમ પ્રસ્તુત કર્યું છે તેનેજ વિસ્તારથી
સુમતસુનિ પ્રતાપસિંહ રાજપ્રત્યે કહે છે—હે રાજન્! શ્રીરામાનંદ-
સ્વામિના અંતર્ધાનદિવસથડી ચૌદમે દિવસે ભગવાન્ શ્રીહરિએ પ્રાતઃસ્નાન
કરી, પ્રાતઃકાળમાં કરવાનાં સન્ધ્યાદિ નિયતકર્મો કરી, મોટી (મુનિમંડળ
તથા હરિભક્તમંડળ બહુ બેઠેલાં હોવાથી) સભા કરી. અને તે સભાના
મધ્યભાગમાં રહેલા અમૂલ્ય રમણીય સિંહાસનમાં સ્વયં મુનિમંડળ તથા
ભક્તમંડળોએ પાછળ ગતિ કર્યા થકા આવીને પ્રથમ વિરાજમાન થયા
॥૧॥ સ્વયં શ્રીહરિ સભામાં વિરાજમાન થયા પછી તેમની આગળ

૧ આ અધ્યાયમાં શ્રીહરિએ પોતાના ભક્તોને સ્વપર્મમાં મુદ્દ સ્થિતિ કરવાની
દુષ્કામી ધર્મેની પ્રસંસાનાં વચનો કહ્યાં છે.

યાયિનઃ ॥૨॥ તતઃ સન્તો નિપેદુશ્ચ મુક્તાનન્દાદયોઽલિલાઃ । વિ-
પ્રાશ્ચ મયરામાદ્યાઃ ક્ષત્રિયા મૂલજિન્મુખાઃ ॥૩॥ પર્વતાદ્યા વિશઃ
શૂદ્રા નિપેદુઃ કાલજિન્મુખાઃ । તત્ર પુંસોઽસ્પૃશન્ત્યશ્ચ લાઙ્ગિનીપ્ર-
મુખાઃ સ્ત્રિયઃ ॥૪॥ ઉદ્ભવસ્યાશ્રિતા યેઽન્યે નિપેદુસ્તત્ર તેઽલિલાઃ ।
મુકુન્દાદ્યાઃ પ્રાજ્ઞલયો નત્વાઽથોચુરિદં હરિમ્ ॥૫॥ નમઃ શ્રીસ-
હજાનન્દસ્યામિને શુરુમૂર્તયે । નારાયણમુને ! તુભ્યં નાનાસદ્ગુણશા-
લિને ॥૬॥ મહારાજ ! ત્વમેવાસિ સ્થાને શ્રીસ્યામિનોઽય વૈ ।

(તેમના ઉપદેશશ્રવણને યોગ્ય એવા સન્મુખ પ્રદેશમાં) શ્રીરામાનંદસ્વા-
મિની સાથે સદાય વિચરનારાં મુકુંદાનંદ પ્રમુખ નૈધિક બ્રહ્મચારીઓ બેઠા.
તેમની પાછળ મુક્તાનંદાદિ સર્વ સાધુઓ બેઠા. તેમની પાછળ મયારામાદિ
વિપ્રો બેઠા. તેમની પછવાડે મુળજી પ્રમુખ ક્ષત્રિયો બેઠા. તેમની પાછળ
પર્વતભાઈ પ્રમુખ વૈશ્યો અને તેમની પાછળ કાળજીત (જેમનું કૃષ્ણદાસ
ખીજું નામ છે) પ્રમુખ શૂદ્રો બેઠા. લાંગિની પ્રમુખ લક્ષ્મણીયોતો પુરૂષ-
સ્પર્શનો પ્રસંગ પરિત્યાગ કરીને તે સભાના એક પ્રદેશમાં બેઠી ॥૨-૪॥
ઉદ્ભવાવતાર શ્રીરામાનંદસ્વામિના આશ્રિત (આશ્રય કરીને ભગવાનને
ભજનારા) જે ખીજા-ચાર વર્ણથી જુદા જનો હતા તે સર્વેપણ સભામાં
ચાર વર્ણના જનોની પછવાડે ભગવાનને અભિમુખ બેઠા. એરીને સભામાં
આવેલા સર્વ જનો યથાયોગ્ય બેસી ગયા પછી મુકુંદાનંદ પ્રમુખ ભક્તજનો
સાદાંગ પ્રણામ કરી બે હાથ બેઠીને શ્રીહરિપ્રત્યે એમ બોલ્યા કે—॥૫॥

હે નારાયણમુને ! તમોને નમસ્કાર છે. તમોતો શ્રીસહજાનંદ-સ્વાભા-
વિક આનંદમય મૂર્તિ અને સર્વના સ્વામી-પતિ છો. ‘પતિં વિશ્વસ્ય’ એવી
શ્રુતિ છે. તમો સ્વાભાવિક અનવધિક આનંદસ્વરૂપ અને સર્વના પતિ છો
તથાપિ અજ્ઞાનરૂપ તિમિર (જેનાથી અંધાપો આવે છે એવો નેત્રનો એક
રોગવિશેષ)થી આવરિત નેત્રવાળા જનોનું અજ્ઞાનતિમિર ટાળવામાટે
ગુરૂમૂર્તિ થઈ આ લોકમાં અવતર્યા છો. ગુરૂરૂપે અવતરેલા આપના કૃપા
ક્ષમા સર્વભૂતસૌહાર્દ આદિક સદ્ગુણો નાના-અનંત છે. એવા સદ્ગુણોવડે
આપ સદાય શોભો છો. આવા આપને અમો દાસભાવને સમુચિત એવો

અત સ્વામી ત્વમસ્માકં વયં શિષ્યાસ્તવાસિલા ॥૭॥ વર્તિપ્યામહ
આજ્ઞાયાં તવેવ વયમાદરાત્ । અત. શાચિ યથાર્હે ન કાર્યા
કાર્યેઽસિલાર્થવિત્ ॥૮॥ સુમત ઉવાચ—નિર્વ્યાજવાચસ્તાન્મક્તાન્
સ્વામી પ્રાહાથ માનદ. । તેપાં ધર્મસ્થિતિં વાપ્યયૈર્દ્રવ્યન્ધ
ર્મશાસ્ત્રગૈ ॥૯॥ શ્રીનારાયણમુનિર્સ્વાચ—મુકુન્દ ! શ્રુણુ સદુદ્દે !

નમસ્કાર કાય વાણી અને મનથી કરીએ છીએ ॥૬॥ જે સર્વના સ્વભાવથી
સ્વામી છે એજ આપ અમારા આચાર્યના પદમાપણુ વિરાજમાન છો,
માટે સર્વપ્રકારે આપજ અમારા સ્વામી છો એમ કહેછે—તમેજ—જે
સર્વના સ્વત સ્વામી છે તેજ તમે આ અવસરમા શ્રીરામાનન્દસ્વામિના
પૂજ્યસ્થાનમા વિરાજમાન છો હે મહારાજ ! (નિરતિશય દીપ્તિએ યુક્ત)
માટે આપ અમારા સર્વપ્રકારે સ્વામી છો અને અમો સર્વે સ્વભાવથીજ
આપના નિશ્ચે શિષ્યો છીએ ॥૭॥ આચાર્યને પરતત્રપણે વર્તવારૂપ શિષ્ય
ધર્મની અનુવૃત્તિ જણાવે છે—સર્વના સ્વામી એવા આપની આજ્ઞામાજ
અમો સર્વે વર્તીશુ, એટલે અમો આપની આજ્ઞા પાળવામાજ એક તત્પર
છીએ આજ્ઞાને અનુસારે વર્તન લયને લીધે નહિ કિંતુ પરમપ્રયોજનમાજ
જેમ એમ પરમ આદરથી કરીશુ જે હેતુમાટે અમારૂ સ્વરૂપ આપની
આજ્ઞાને અનુસારે વર્તવુ એજ એક છે, માટે અમોને કાર્ય અકાર્યનો
યથાયોગ્ય ઉપદેશ કરો અથવા—અમારી પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ આપનેજ આધીન
છે, હિત કે અહિતને અમો યથાર્થ જાણુતા નથી, આપજ સમગ્ર અર્થને
જાણનારા છો, શિષ્યનુ હિત કે અહિત આચાર્યજ જાણે છે, માટે અમારા
હિતાહિતનો આપજ નિશ્ચય કરીને અમોને યથાયોગ્ય કહો ॥૮॥

સુમતતઃપિ કહે છે—હે રાજન્ ! એ રીતે મુકુદાનદાદિકનુ વચન
સાલજ્યાપછી સ્વામી ભગવાન્ તેમને નિષ્કપટ વચનવાળા જાણીને એટલે
તેમની ભાવશુદ્ધિ લક્ષમા લઈને, તેમની ધર્મશાસ્ત્રને અનુસરનારા વચનો
વડે ધર્મમા નિષ્ઠા દૃઢ કરવામાટે તેમને યથાયોગ્ય બહુ માન આપવાપૂર્વક
આ પ્રકારે બોલ્યા ॥૯॥

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે મુકુદાનન્દ વર્ણિન્ ! તમે સાલજો હે

મક્તાઃ ! ઋણુત ચેતરે । યૂયં મદાથયાઃ સ્યેતિ જાનામ્યત્ર ન
સંશયઃ ॥૧૦॥ નૃદેહં પ્રાપ્ય યત્કિંચિત્કર્તવ્યં સર્વથા જનૈઃ । તદેવ
ક્રિયતે જૂનં મવદ્મિહિં મુમુક્ષુભિઃ ॥૧૧॥ અધિકારાનુસારેણ પૂર્વ
શ્રીસ્વામિના યથા । યે યે યત્ર નિયુક્તાઃ સ્યુઃ સ્યાતવ્યં તત્ર
તૈસ્તથા ॥૧૨॥ તદુક્તાન્યેવ સદ્ધર્મવાખ્યાનિ નિયતવૃત્તૈઃ । સર્વેશ્ચ
પાલનીયાનિ ગૃહસ્થૈસ્ત્યાગિભિસ્તથા ॥૧૩॥ ધર્માદપેતં યત્કર્મ

બીજા ભક્તજનો । તમો સાંભળો. તમારી શુદ્ધિ સતી-શ્રેષ્ઠ છે, કારણ કે
આત્મા પરમાત્માનું સ્વરૂપ યથાર્થપણે લક્ષીને દાસપણમાં સમુચિત ને
સ્વામીની આજ્ઞાનું અનુવર્તન છે તેમાંજ તમારી વૃત્તિ એકાંતિપ્રી છે. તમો
મારા અનન્ય આશ્રિતો છો એમ હું જાણું છું. એમાં (મારા આશ્રિતપણામાં)
કોઈપણ સંશય નથી ॥૧૦॥ મારા ને એકાંતિક આશ્રિતો છે તેમનું શ્રેય
સંપાદન કરી આપવું એ મારું જ કર્તવ્ય છે, માટે મોક્ષમાર્ગમાંથી ને રીતે
તમારે પ્રમાદ ન થાય એ રીતે જણાવાનું હાલમાં હું પ્રસંગાત્ જણાવું છું-
જન-જનમજરામરણચક્રમાં પડેલા પ્રાણીઓએ તેમાંથી નિકળવાના
સાધનભૂત નરદેહને પામીને યત્કિંચિત્-કર્મ જ્ઞાનાદિક નિકળવાના ઉપા-
યોમાંથી યથાધિકાર ને કોઈ એકાદ કરવું જોઈએ. આ નરજનન વિષય-
ભોગને માટે નથી, કારણ કે વિષયભોગતો પશુપક્ષીને સમાન છે. એટલાથી
મનુષ્યજનમનો પશ્ચાદિક થકી વિશેષ નથી. નરદેહતો મોક્ષસંપાદન
સાધન છે તો મોક્ષને માટે ને સાધન હોય એજ સર્વ પ્રકારે કરવું જોઈએ.
તમો સર્વે મુમુક્ષુઓ એજ મોક્ષનું સાધન માનવદેહવડે નિશ્ચયથી અનુ-
ધાન કરો છો, જેથી તમોને હવે વિશેષ કહેવાનું રહેતું નથી. એટલે હું તો
હવે એટલુંજ તમોને જણાવું છું કે-શ્રીરામાનંદસ્વામિએ પ્રથમ અધિકારને
અનુસારે જેમને જેમને ને ને માર્ગમાં ને પ્રકારે પ્રેરેલા છે તેમણે તે
માર્ગથકી પ્રમાદ પામવો નહિ, સદાય તેમાં વર્તવું. અને સ્વામીએ ને
ધર્મોપદેશો કર્યા છે તે તમામ લાગીઓએ તથા ગૃહસ્થોએ લેરાપણુ વિ-
સ્મરણુ નહિ કરતાં નિયમપૂર્વક સર્વ પ્રકારે પાલન કરવા ॥૧૧-૧૩॥ આ
શ્લોકને આરંભીને અધ્યાયસમાપ્તિમુધી સ્મૃતિ પુરાણ ધૃતિહાસનાં વચનો-

યદપિ સ્યાન્મદ્દાફલમ્ । ન તત્સેવેત મેધાવી શુચિઃ કુસલિલં

વડે ભક્તોની સ્વસ્વધર્મમાં સ્થિતિને દૃઢ કરેછે, તેમાં પ્રથમ જે કોઈ અર્થકામપરાયણ છે તેમના પ્રત્યે કહેછે—જે કર્મ (અલૌકિક કે લૌકિક) ધર્મવિરૂદ્ધ હોય અને તે યદપિ મહાકૃપાને આપનારૂં હોય તથાપિ તેને શુદ્ધિશાલી પુરૂષ આચરણ કરે નહિ. અભિપ્રાય એવો છે કે—શ્યેનયાગાદિ અલૌકિક (વેદવિહિત) કર્મ છે, તેના અનુધાનથી શત્રુનાશાદિ રૂપ ઇષ્ટ ફળ સિદ્ધ થાય છે, એટલે શત્રુનાશાદિરૂપ ઇષ્ટનું સાધન શ્યેનયાગાદિ વૈદિક કર્મ છે. પરંતુ શત્રુનાશાદિ થવાથી મહા અધર્મ થતાં મહાપાપ લાગે છે, માટે તે કર્મ શુદ્ધિશાલી (શત્રુનાશાદિરૂપ ઇષ્ટ ઇષ્ટ ફળતો અત્યદ્ય છે અને મનુષ્યશરીરના નાશાદિકથી અધર્મ થતાં અદૃષ્ટ મહાપાપ થાય છે અને તેથી નરકનું મહાદુઃખ ભોગવવું પડે છે, આતો મહાઅનર્થ થાય છે, એમ અર્થાનર્થનું ગૌરવલાઘવ વિચાર કરનારો) પુરૂષ તે કર્મ (શ્યેનયાગાદિ) કરે નહિ. એજ રીતે લૌકિક કર્મ (કૂટનીતિ કઠાઈ આદિક) છે, તેનાથી ધનલાભ રાજ્યપ્રાપ્તિ આદિક ઇષ્ટ ઇષ્ટ ફળ સિદ્ધ થાય છે એટલે ધનલાભ રાજ્યપ્રાપ્તિ આદિક ઇષ્ટ ફળ મેળવવામાં કૂટનીતિ વંચના આદિક ઉપાયો લોકમાં કદા છે પરંતુ તેતો ધર્મવિરૂદ્ધ હોવાથી શુદ્ધિશાલી (ધનલાભ કે રાજ્યપ્રાપ્તિ આદિક લૌકિક ઇષ્ટ ઇષ્ટ ફળતો અત્યદ્ય છે અને કુર્નીતિ કે કઠાઈ કરવાથી તે મહા અધર્મ થતાં તેનાથી પરલોકમાં અદૃષ્ટ પ્રત્યવાય તો અધિક થાય છે એમ અર્થાનર્થનું ન્યનાધિકપણું જાણનારો) પુરૂષ તેને આચરણ કરે નહિ. તેમાં દૃષ્ટાંત—જેમ કોઈ પુરૂષ સ્નાનાદિ કરી શુદ્ધ થયો હોય તે ઉકરડા ખાડા આદિકમાં રહેલા અપવિત્ર પાણીને ગ્રહણ કરે નહિ તેમ. એટલે ‘આતો પાણી છે’ એટલામાત્રથી જેમ સ્વચ્છ પવિત્ર પાણી સ્નાનસંધ્યાદિકમાં ઉપયોગ થાય તેમ કાદવ આદિક કશમળ જેમાં વિશેષ હોય એવું પાણી કદાચિત્ એતી આદિકના કામમાં ઉપયોગ થતું હોય તથાપિ તેનો સ્નાનસંધ્યાદિકમાં ઉપયોગ થાય નહિ તેમ. અર્થાત્ જેમ શુદ્ધ ચંએલો પુરૂષ સ્નાનસંધ્યાદિકમાં સ્વચ્છ જળનેજ ગ્રહણ કરે પણ કાદવ કચરાવાળું ગ્રહણ કરે નહિ

યથા ॥૧૪॥ યમાર્યાઃ ક્રિયમાણં હિ સ્તુવન્ત્યાગમવેદિનઃ । સ ધર્મો

તેમ સાત્વિક પુરૂષ જેના આચરણથી અધર્મ થાય એવું અર્વાકિક રથેન યાગાદિક કે લૌકિક કૃતનીતિ વચનાદિ કર્મ યદ્યપિ મહાક્ષણ શત્રુનાશાદિક કે ધનપ્રાપ્તિ રાજ્યપ્રાપ્તિ આદિક થતું હોય તથાપિ તેને અધર્મ સમજીને આચરણ કરે નહિ રથેન યાગાદિક કર્મ વેદબોધિત છે તથાપિ તે અનર્થકર હોવાથી અધર્મજ છે. લોકમા ધનાદિસંપાદનમા કૃતનીતિ આદિક સા ધનો કદા છે પણ તે અધર્મજ છે માટે મેધાવી મનુષ્ય તેને આચરે નહિ ‘ધર્માદપેતં વત્કર્મં યદ્યપિ સ્વાન્મહાફલમ્ । ન ત્રણ્ણર્ષોત મેધાવી ન સદ્વિતમિહોચ્યતે’ એમ પરાશર સ્મૃતિમા કહ્યું છે ॥૧૪॥ જે કર્મ ધર્મ-વિરૂદ્ધ હોય તે કરવું નહિ એ વાત સત્ય છે, પરંતુ પ્રથમ તો ધર્મ કેને જાણવો અને અધર્મ કેને જાણવો ? એટલે ધર્માધર્મનું લક્ષણ શું ? એવી અપેક્ષામા કહે છે—જે ક્રિયામાણની આર્ય-સંજ્ઞાન પુરૂષો સ્તુતિ કરે છે તે ધર્મ અને જેની નિંદા કરે છે તે અધર્મ જાણવો, એટલે ધર્માધર્મનું આજ લક્ષણ છે સારે આર્ય કેને જાણવા ? તો જે આગમ-વેદ અને તે મૂળ જેમા છે એવી સ્મૃતિઓના અભિપ્રાયને યથાર્થપણે જાણનારા હોય તે આવું ધર્માધર્મનું લક્ષણ એકલા અમોગ કરીએ છીએ એમ નથી પરંતુ પૂર્વના મહાત્માઓએ જે કહ્યું છે તેનો અમોતો ફક્ત અનુવાદ કરીએ છીએ, એવા અભિપ્રાયથી ‘પ્રવક્ષતે’ એવો શ્લોકમા પ્રયોગ કર્યો છે. ‘મહાન્ત’ એટલો શેષ (ઉપરથી પદ) લેવો એટલે મોટા પુરૂષો આવું ધર્માધર્મનું લક્ષણ કહે છે, અમોગ એકલા કહેતા નથી અથવા—‘આર્ય પુરૂષો કહે છે’ એવોજ અન્વય કરવો, જેથી શેષ લેવાની જરૂર રહે નહિ આ સ્થળે કોઈ એવી શકા કરે કે—“જે વેદવિધિબોધિત હોવાની સાથે અર્થ (અનર્થ કર નહિ) હોય તે ધર્મ અને તેનાથી જે વિપરીત હોય તે અધર્મ જાણવો” એમ જૈમિનિ યુનિ ધર્માધર્મનું પૂર્વમીમાંસામાં લક્ષણ કરે છે વેદવિધિતો કેટલાક ‘સ્વર્ગકામો યજેત’ ઇત્યાદિ શ્રુતિપ્રોક્ત છે અને કેટલાક મન્વાદિ વચનથી તથા શિષ્ટાચારથી અનુમાન કરી શકાય છે. અર્થાત્ કેટલાક શ્રુતિપ્રોક્ત તો કેટલાક સ્મૃતિપ્રોક્ત છે, તો ‘જે વેદવિધિ

યં ચ નિન્દન્તિ તમધર્મં પ્રવક્ષતે ॥૧૫॥ વિદ્યા વિત્તં વપુઃ શૌર્યં

બોધિત હોધને અર્થ હોય ને ધર્મ છે' એવું લક્ષણુ યિદ્ધ થાય છે. માટે આ સ્થળે 'વેદાદિ આગમવેદી આર્ય પુરૂષો જેની સ્તુતિ કરે છે તે ધર્મ અને જેની નિંદા કરે છે તે અધર્મ બંધુવો' એમ કેમ કહી શકાય ? તો આ શંકા સત્ય છે. એનું સમાધાન એમ છે કે—વેદતો ગુણવશવર્તી હોવાથી ધર્મીએ અને અનુસારે પોતાપાસે ચોમેરથી દોઝ્યા આવતા અર્થાઓને કોઈપણ પ્રકારે પોતાના પંથમાં પ્રવર્તાવવા વાસ્તે તેમના તેમના ગુણને અનુસારે 'ઝમીપોમીયં પશુમાલમેત્' એમ કહે છે. માટેજ કેટલાક સ્મૃતિ-કારોપણુ 'પદ્મસમભિષરન્ પતેત્' (ગુરુઘાતી આદિક છ જણનો અભિચાર નહિ કરનારો પતિત થાય, અર્થાત્ તેને મારવામાં દોષ નથી) એમ કહે છે. આ અર્થ વેદવિહિત છે પરંતુ પ્રાણિવધગર્ભિત હોવાથી તેને વેદનું તાત્પર્ય બંધુનારા આર્ય પુરૂષો સ્તુતિ કરતા નથી. આવાજ અભિપ્રાયથી આ સ્થળે 'સ્તુવન્તિ' એવો પ્રયોગ કર્યો છે. માટેજ લાગવતમાં 'લોકે ન્યવાયામિપમય-સેવા નિત્યાસ્તુ જન્તોર્નહિ સત્ર ચોદના । અવસ્થિતિસ્ત્ર વિવાહયશ્ચુરામ્રદૈ-રાસુ નિવૃત્તિરિષ્ટા' એમ કહ્યું છે. (અર્થ—લોકમાં પ્રાણિમાત્રને મૈથુન માંસ અને મધનું સેવન નિત્ય-રાગથી પ્રાપ્ત છે. એમાં વેદવિધિ અપૂર્વ નથી એટલે વેદને વિધિ કરવાની જરૂર રહેતી નથી. એમાં વેદ તો વિવાહ યજ્ઞ અને સુરાગ્રહથી બ્યવસ્થા કરે છે એટલે વિવાહિત વનિતા સાથેજ મૈથુન કરવું, યજ્ઞમાંજ માંસલક્ષણુ કરવું અને સૌત્રામણિ યાગમાંજ મધપાન કરવું એવી બ્યવસ્થા કરે છે. વસ્તુતાએ તો એમાંથી અનુક્રમે નિવૃત્તિ કરવી એજ વેદને પરમ ઈષ્ટ છે) અથવા—શ્રુતિ સ્મૃતિ અને શિષ્ટાચારે પ્રમાણિત એવા સમગ્ર ધર્મનો સંગ્રહ કરવામાટે આવું લક્ષણુ કર્યું છે. એટલે જો 'વેદપ્રણિહિતો ધર્મો ઇષ્ઠધર્મસ્તદ્વિપર્યયઃ' આવું ધર્મનું લક્ષણુ કરે તો સ્મૃતિ-પ્રોક્ત ધર્મનો સંગ્રહ થઈ શકે નહિ. જો 'શ્રુતિસ્મૃત્યુદિતો ધર્મઃ' એવું લક્ષણુ કરે તો શિષ્ટાચારનો સંગ્રહ થઈ શકે નહિ. 'સદાચારઃ સ્મૃતિર્વેદાગ્નિવિધં ધર્મલક્ષણમ્' 'સાધૂનાં સમયશ્રાપિ પ્રમાણં વેદવક્ત્રવેત્' ઇત્યાદિ વચનથી શિષ્ટાચારનું પણ પ્રામાણ્ય શ્રુતિસ્મૃતિવત્ સ્વીકારેલું છે, જેથી તેનો ધર્મમાં

ફુલે જન્મ વિરોગિતા । સંસારસદ્કુટોદ્ધારો ધર્માદિવ પ્રવર્તતે ॥૧૬॥
 શબ્દે સ્પર્શે ચ રૂપે ચ રસે ગન્ધે ચ દેહિનામ્ । પ્રમુત્ત્વં જાયતે
 યત્તદ્ધર્મસ્યૈવ ફલં વિદુઃ ॥૧૭॥ ધર્મં ચિન્તયમાનોઽપિ યદિ પ્રાણે-
 વિંયુજ્યતે । તદ્દિં સ્વર્ગમવાપ્નોતિ કિં પુનસ્તમિદ્ધાઽઽચરન્ ॥૧૮॥
 યેઽર્થા ધર્મેણ તે સત્યા યેઽધર્મેણ ધિગસ્તુ તાન્ । ધર્મો વૈ શા-

સચ્ચ થવો સમુચિત છે. આર્ય પુરૂષો શ્રુતિ સ્મૃતિને બાણુનારા છે અને પોતે શિષ્ટ છે તેથી તેમણે ‘જે ક્રિયાબાણુની પ્રશંસા કરી તે ધર્મ અને જેની નિંદા કરી તે અધર્મ’ એવું લક્ષણ કરવાથી શ્રુતિ સ્મૃતિ અને શિષ્ટાચાર પ્રમાણિત સમગ્ર ધર્મનો સંચલ થઈ શકે છે. આવો અર્થવિશેષ લાવવા- માટે એવું યુક્ત લક્ષણ કર્યું છે ॥૧૫॥ જે સદ્વિદ્યા વિગેરેની સમૃદ્ધિ આ લવમાં અનુલવાય છે તે પ્રાચીન ધર્મનું જ ફળ છે એમ નિશ્ચયથી બાણુનું એમ હવે કહે છે—આ બાબત ધર્મમાં પુરૂષોને પ્રવર્તાવવામાટે છે. સદ્વિદ્યા, અધિક ધન, શરીરસૌન્દર્ય, શૌર્ય, સત્કુળમાં જન્મ અને નિરોગિતા આ સર્વેની જે સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમજ જે શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ આ પાંચ વિષયોમાં પ્રાણિઓને પ્રભુત્વ-સંકલ્પમાત્રથી મુલબ અતિશય અધિક વિષયસંપત્તિરૂપ કૌશલ્ય મળે છે, આ સર્વ પ્રાચીન ધર્મનું જ ફળ છે. કિં બહુના-મુક્તિ કે જે સાંસારિક સમગ્ર સંકલ્પથી સમુદ્ધારરૂપ છે તેપણુ ધર્માનુદાનથી પ્રાપ્ત થાય છે, એમ આર્ય પુરૂષો કહે છે. માટે પુરૂષાર્થની અસિલાવાવાળાએ અવશ્ય ધર્મનું અનુદાન કરવું ॥૧૬-૧૭॥ ધર્મની પ્રશંસા કરે છે—‘મારે અવશ્ય ધર્માચરણ કરવું’ એમ અંતરમાં ચિંતવન કરતાં કરતાં જે પ્રાણી પ્રાણુલાગ કરે છે તો તેપણુ સ્વર્ગ-પારલોકિક સુખને પામે છે તો આ લોકમાં તે ધર્મને અનુદાન કરનારો સ્વર્ગસુખને પામે એમાં કહેવું જ શું ? એતો નિશ્ચે પામેજ. આ પ્રકરણમાં પોતાનાં વચનોમાં પ્રાચીન મહર્ષિઓનાં વચનોને પ્રમાણપણે માનીને તે તે સ્થળમાં તેજ વચનો પોતાના પ્રબલધર્મા વિલાગ કર્યા વિના ગોઠવે છે ॥૧૮॥ જે અર્થો (ધન) ધર્મમાં નિરોધ ન આવે એવી રીતે સંપાદન કર્યા છે તે સત્ય છે એટલે અનર્થ કરનારા નથી અર્થાત્ આ લોક પરલોકમાં પોતાને સુખના

શ્વતો લોકે ન હેયો ધનકાહ્વયા ॥૧૯॥ ઉત્સવાદુત્સવ યાન્તિ
સ્વર્ગાત્સ્વર્ગે સુસાત્સુપમ્ । શ્રદ્ધધાનાશ્ચ શાન્તાશ્ચ ધનાદ્યા ધર્મ-
કારિણઃ ॥૨૦॥ ધર્મઃ પ્રજાં વર્ધયતિ ક્રિયમાણઃ પુનઃ પુનઃ । ધર્મા-

હેતુબૂત છે. જે અર્થો અધર્મથી એટલે ધર્મનો ત્યાગ કરીને સંપાદન કર્યા
છે તેને ધિક્કાર છે એટલે અનર્થ કરનારા છે અર્થાત્ આ લોક પરલોકમાં
પોતાને અતિદુઃખમાં કારણુબૂત થાય છે. અથવા-એવો અર્થ કરવો કે-જે
અર્થો ધર્મની સાથે અનુગત છે એટલે ધર્મમાંજ એક ઉપયોગના છે તે
સત્ય છે એટલે અનર્થ કરનારા નથી. અન્યથા તો અનર્થ કરનારા છે 'ધનં
વ ધર્મૈકકલ્પં' એમ લાગવતમાં કહ્યું છે. માટે આવા ધનની આકાંક્ષાથી
ધર્મનો ત્યાગ કરવો નહિ. કેમકે લોકમાં ધર્મતો શાશ્વત-નિત્ય છે એટલે
જેમ ધન શરીરપાત સમયે પુરૂષનો પરિત્યાગ કરી દે છે તેમ ધર્મ ત્યાગ
કરી દેતો નથી પરંતુ તેની પાછળ જીધને તેને પારલૌકિક સુખની સાથે
બેઠી દે છે. આ નિશ્ચયની વાત છે ॥૧૯॥ ધર્મોપયોગિ ધન આ લોક પર-
લોકમાં સુખનું સાધન છે એમ કહે છે-જે ધનાદ્ય પુરૂષો ધનનું ધર્મજ
એક કળ છે એમ નિશ્ચય કરીને ધર્માનુષ્ઠાનથી પ્રાપ્ત થએલા ધનથી યજ્ઞ-
દાનાદિ ધર્મનું શ્રદ્ધાથી આચરણ કરતાં તેનાથી શાંત-ક્રોધ અસૂયા આદિ-
કથી રહિત થાય છે તેઓ સ્વર્ગથપ્તી સ્વર્ગને પામે છે એટલે ઉત્તરોત્તર
સ્વર્ગસુખને અનુભવે છે અને સુખથપ્તી સુખ એટલે ઉત્તરોત્તર આ લોકમાં
સુખને પામે છે અને ઉત્સવથપ્તી ઉત્સવ એટલે સુખજનક સત્પુત્રાદિકને
પામે છે. સ્વર્ગ સુખ અને ઉત્સવ શબ્દનો એકાર્ય થઈ પુનરુક્તિ ન થવા
માટે આવો અર્થસેદ કર્યો છે ॥૨૦॥ જનોએ વારવાર પાળેલો ધર્મ પ્રજા-
સંતતિને વધારે છે એટલે તેના વંશનો વિસ્તેદ થતો નથી. ધર્માચરણથપ્તી
ધનસંપત્તિ, કામ (વિષયસુખ) અને આત્યંતિક કલ્યાણસંબન્ધિ સુખનેપણ
પામે છે. આત્યંતિક કલ્યાણનું સુખતો આત્માપરમાત્માના યથાર્થ વિજ્ઞાન-
થીજ થાય છે તો ધર્મથી થાય છે એમ કેમ કહેવાય? એવી અપેક્ષામાં
કહે છે કે-જ્ઞાનથીજ આત્યંતિક નિઃત્રેયસનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે એ વાત
સત્ય છે, પરંતુ તે જ્ઞાનપણ ધર્માનુષ્ઠાનથી થાય છે માટે કરી શકા નથી

દર્થશ્ચ કામશ્ચ સુખં જ્ઞાનં ચ જાયતે ॥૨૧॥ અર્થકામૌ લિપ્સમાનો
 ધર્મમેવાદિતશ્ચરેત્ । ન હિ ધર્માદ્રવેત્કિંચિદુપ્રાપ્તમિતિ મે મતિઃ
 ॥૨૨॥ નિપાનમિવ મણ્ડુકાઃ સરઃ પૂર્ણમિવાણ્ડજાઃ । શુભકર્મા-
 નમાયાન્તિ વિવશાઃ સર્વેસમ્પદઃ ॥૨૩॥ ધર્માદ્રાજ્યં ધનં સૌખ્યં
 પ્રાપ્યન્તે સર્વેસિદ્ધયઃ । લોકદ્વયેऽપિ યત્સૌખ્યં તદ્ધર્માત્પ્રાપ્યતે
 નૃભિઃ ॥૨૪॥ ધર્મે વૃદ્ધે વિવર્ધન્તે સર્વભૂતાનિ સર્વદા । તસ્મિન્
 હસન્તિ, હીયન્તે તસ્માદ્ધર્મો નિપેવ્યતામ્ ॥૨૫॥ શ્રુતિસ્મૃત્યુદિતં

॥૨૧॥ અર્થ કામની લબ્ધિમાં પ્રધાન સાધન ધર્મ છે એમ હવે કહે છે—
 ધર્મે કરીને ન પ્રાપ્ત થાય એવો કોઈપણ પુરૂષાર્થ નથી, સર્વ પુરૂષાર્થ ધર્મ-
 પાલનથી પ્રાપ્ત થાય છે, એમ મેં ભારી મતિથી નિશ્ચય કરેલો છે, તો અર્થ
 કામની લિપ્સાવાળાએ પણ ધર્મનુંજ પ્રથમ અનુધાન કરવું ॥૨૨॥ ધર્મજ
 સમય શુભ સમૃદ્ધિમાં હેતુ છે એમ કહે છે—જેમ દેડકાઓ પરવશ
 થઈને (બોલાવ્યા વિના) નિપાન-કુવાયાસે પશુઓને પાણી પીવા કરાવેલો
 જલાશય-હવાડો હુંડ આદિક તરફ જાય છે, જેમ પક્ષિઓ પરતંત્ર
 થઈને જળપૂર્ણ સરોવરને સ્વયં પામે છે, એમ સર્વ સંપત્તિઓ સ્વયં
 પરવશ થઈને શુભ કર્મે કરનારા પુરૂષને અનાયાસથી સન્નુખ જાય છે
 એમાં કહેવું પડતું નથી ॥૨૩॥ અણિમાદિ મુધીની સિદ્ધિઓપણ ધર્મથી
 પ્રાપ્ત થાય છે એમ કહે છે—મનુષ્યોને ધર્માચરણથી રાજ્ય, ધન, આરોગ્ય
 અને અણિમાદિ સર્વ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. આ લોક પરલોકમાં જે
 સુખ છે તેપણ ધર્મથીજ પ્રાપ્ત થાય છે ॥૨૪॥ એકલા મનુષ્યમાત્રનેજ
 ધર્મ શ્રેયનું સાધન છે એમ નહિ કિંતુ દેવાદિકોનેપણ શ્રેયનું સાધનતો ધર્-
 મજ છે એવા આશયથી કહે છે—હે ભક્તો! સર્વભૂતો-મનુષ્યયોનિનાં દે-
 વેવયોનિનાં સર્વકોઈ ભૂતો ધર્મને પાળીને વૃદ્ધિ પમાડવાથી સર્વદા વૃદ્ધિ
 પામે છે એટલે પોતપોતાના સ્થાનમાં રહીને વિવૃદ્ધિ પામે છે અને ધર્મને
 નહિ પાળીને પ્રક્ષય પમાડવાથી પ્રક્ષય પામે છે એટલે પોતપોતાના સ્થાન-
 માંથી છાટ થઈને પ્રક્ષીણ થઈ જાય છે, માટે તમારે સર્વેએ ધર્મનુંજ સેવન
 કરવું ॥૨૫॥ શ્રુતિસ્મૃતિએ યથાધિકાર કહેલા ધર્મને અનુધાન કરનારો

ધર્મમનુતિષ્ઠન્ હિ માનવઃ । इह कीर्तिमवाप्नोति प्रेत्य चानुत्तमं सुखम् ॥૨૬॥ एक एव सुहृद्धर्मो निधनेऽप्यनुयाति यः । शरीरेण समं नाशं सर्वमन्यद्भि गच्छति ॥૨૭॥ धर्म एव हतो हन्ति धर्मो रक्षति रक्षितः । कर्मणा मनसा वाचा ततो धर्मं चरेत्पुमान् ॥૨૮॥

મનુષ્ય આ લોકમાં કીર્તિ—‘આ ધાર્મિક છે, આનો આચાર ધર્મ પાળવામાં પ્રમાણભૂત છે’ એવી યશ ખ્યાતિને પામે છે અને પરલોકને પામીને અનુ-
ત્તમ સુખ-જેની અપેક્ષાએ મનુષ્યસખન્ધિ સુખ ઉત્તમ નથી એવા દેવ-
સખન્ધિ સુખને પામે છે. આ સ્થળે અનુત્તમપણુ અપેક્ષાસુદ્ધિથી જાણુવું
એટલે દેવસુખની અપેક્ષાએ મનુષ્યસુખ ઉત્તમ નથી માટે દેવસુખ અનુ-
ત્તમ કહેવાય આ સ્થળે નિરતિશય સુખ કહેવાનો પ્રસંગ નથી ‘શ્રુતિસ્મૃ-
ત્યુદિત્ત ધર્મ’ એમ કહેવાથી ધર્માલાસનો નિવેધ કરેલો જાણુવો, એટલે ધર્મા
લાસનું અનુધાન ન કરવું તેના અનુધાનથી આ લોકમાં અપકીર્તિ મળે છે
અને પરલોકમાં ઉત્તમ સુખ મળતુ નથી ધર્માલાસને અધર્મની એક
શાખાતરીકે ગણ્યો છે જે સ્વેચ્છાથી કટપેલો હોય તે ધર્માલાસ કહેવાય
॥૨૬॥ આ મનુષ્ય લોકમાં ‘આ મારો સુહૃદ છે’ એવો વ્યવહાર કેવળ
વૃથાજ છે, કારણ કે કોઈપણ એનું મરણ થતા એની પાછળ જતો નથી
એકલો ધર્મતો પોતાનું સેવન કરનારાની સાથે જાય છે અને એને શ્રેયની
સાથે જોડે છે જીન્નું—પિતા, માતા, પુત્ર, કલત્ર આદિકતો પોતાના શરીરની
સાથે નાશ પામે છે. તેઓ જીવે છે તથાપિ તે સર્વે પોતાના શરીરની પેઠે
અનુપયોગી થાય છે એજ એમનો નાશ સમજવો માટે ધર્મ એકલોજ
સત્ય સુહૃદ-હિતૈષી છે, જીનતો વ્યવહારીયા વૃથા છે ॥૨૭॥ લોકમાં કોઈ
કેને હણતોપણુ નથી તેમજ કોઈ કેનું રક્ષણપણુ કરતો નથી ‘આ મને
હણે છે આ મારૂ રક્ષણ કરે છે’ આવો કેવળ વૃથાજ પ્રવાદ પ્રવર્ત્યો છે.
ત્યારે કોણુ હણે છે? અને કોણુ રક્ષણુ કરે છે? તો પુરૂષે પરહરેલો ધર્મજ
પોતાને પરહરનારા પુરૂષનો પ્રણય કરે છે અને પાળવાપણુ પરિરક્ષણુ ક
રેલો ધર્મજ પોતાને પાળનારા પુરૂષનું પરિરક્ષણુ કરે છે, કેમકે અર્થાનર્થની
પ્રાપ્તિ અનુક્રમે ધર્માધર્મના સેવનથી થાય છે, માટે મનુષ્યે કાય,

ન કામાન્ન ચ સંરમ્માન્નોદ્દેગાન્ન મયાદપિ । ન હેતોર્જીવિતસ્યાપિ
ધર્મસ્ત્યાજ્યો ન લોભતઃ ॥૨૯॥ સીદન્નપિ હિ ધર્મેણ નાધર્મે યોજ-
યેન્મનઃ । અધાર્મિકાણાં પાપાનામાન્નુ પદ્યન્ વિપર્યયમ્ ॥૩૦॥
તૃણપત્રાગ્રગામ્યમ્બુવિન્દુવચ્ચન્નલં નૃણામ્ । જીવિતં વર્તતે તસ્મા-
ત્સાધનીયઃ સ સત્વરમ્ ॥૩૧॥ અજરામરવન્પ્રાણો વિદ્યામર્થં ચ

અને મનથી સર્વથા ધર્માચરણ કરવું ॥૨૮॥ આ રીતે સર્વ પ્રકારે સત્ય
સુહૃત અને સંરક્ષક એવા ધર્મનો પુરૂષે કામવેગને લીધે કે ક્રોધવેગને લીધે
કે કોઈ કારણથી થએલા ઉદ્દેગવેગને લીધે કે ક્રોધએ કરેલી જીવિકાવૃત્તિ-
હરણાદિકના લયને લીધે કે ધનાદિકબિધના લોભને લીધે પણ પરિત્યાગ ન
કરવો. કિં બહુના-પોતાના પ્રાણુપરિરક્ષણ કારણમાટેપણ ધર્મનો ત્યાગ કરવો
નહિ ॥૨૯॥ ધર્મનું અનુષ્ઠાન કરતાં અધર્મમાંજ પ્રધાનપણે પ્રવર્તેલા આમુર
જનોના ઉપદ્રવથી મનોવાંછિત અન્ન વસ્ત્રાદિકની અપ્રાપ્તિનું દુરંત દુઃખ
પ્રાપ્ત થાય તથાપિ અધર્માચરણમાં પોતાના મનને બેડે નહિ એટલે અધર્મા-
ચરણનો સંકલ્પપણુ કરે નહિ, કારણકે અધાર્મિક-ધર્મનો પરિત્યાગ કરી
પાપ-અધર્મમાં પ્રવર્તતા પુરૂષો તત્કાળ આજ જન્મમાં વિપર્યય-મહાસં-
પત્તિનો નાશ અતિદુઃખની પ્રાપ્તિ આદિક હાનિને પામતા પ્રત્યક્ષ દેખાય છે,
એમ વિચાર કરીને ધર્માચરણમાં કલેશ પડે તથાપિ અધર્મમાં મનને બેડે
નહિ ॥૩૦॥ આ ધર્મનું અનુષ્ઠાન સત્વર કરવું એટલે ‘માફે આયુષ દીર્ઘ
છે’ એમ માનીને ધર્મપાળનમાં ક્ષણપણુ વિલંબ કરવો નહિ. કારણ કે, મનુ-
ષ્યોનું જીવિત તૃણપત્રના અચલાગમાં રહેલા પાણીના ટીપાની પેઠે અતિ-
ચંચળ વર્તે છે. માટે આયુષના વિશ્વાસથી ધર્મપાલનમાં વિલંબ કરવો નહિ
॥૩૧॥ સુર પુરૂષે વિદ્યાશ્યાસ અને ધનાર્જન અજરામરવત્-મને ક્યારેય-
પણ જરા અવસ્થા આવવાની નથી અને હું મરવાનોપણ નથી એમ માનીને
કરવું. એમ બે ન માને તો તેના સંપાદન માટે પ્રવૃત્તિ થાય નહિ. ધર્મા-
ચરણમાં તો પોતાના આત્માને મૃત્યુએ કેશમાંથી પકડેલો માનીને વિલંબ
ન કરવો એટલે અજરામરતા ન ચિંતન કરવી, કરે તો ધર્માચરણ ન થાય,
અર્થાત્ વિદ્યાદિ અર્થમાંજ એક દૃષ્ટિવાળાને ‘અમો ચિરંજીવી અજર અમર

સાધયેત્ । ગૃહીત ઇવ કેશેષુ મૃત્યુના ધર્મમાચરેત્ ॥૩૨॥ એક-
સ્મિન્નપ્યતિક્રાન્તે દિવસે ધર્મવર્જિતે । યો જીવતિ સ મલ્લેવ
શ્વસિતીતિ વિદુર્વુધાઃ ॥૩૩॥ નાવસીદતિ ચેદ્ધર્મઃ કપાલેનાપિ
જીવતા । આલ્લ્યોઽસીત્યેવ મન્તવ્યં ધર્મવિત્તા હિ સાધવઃ ॥૩૪॥
અર્થસિદ્ધિં પરામિચ્છન્નપિ ધર્મપરો ભવેત્ । ન હિ ધર્માદપૈત્યર્થઃ

છીએ' એવી દૃષ્ટિ કરવી યુક્ત છે. ધર્મમાં દૃષ્ટિવાળાને તો 'મૃત્યુએ અમોને
કેશમાંથીજ પકડ્યા છે' એવીજ દૃષ્ટિ કરવી ન્યાય છે. એવો નિશ્ચય ક-
રીને સત્વર સદ્ધર્મનું સેવન કરવું ॥૩૨॥ એકપણ દિવસ ધર્મવર્ણત ન
નિર્ગમન કરવો એમ હવે કહે છે—એકપણ દિવસ ધર્મવર્ણત-ધર્માચરણે
રહિત વ્યતીત કરી ને પુરૂષ જીવે છે તે ધમણની પેઠે વ્યર્થ શ્વાસવાળો છે
એટલે ધર્મરહિત ને જીવન છે તે વ્યર્થ છે. એમ ધ્યુધ-સત્ અસતના વિવે-
કવાળા જનો જાણે છે ॥૩૩॥ જો પોતાનો ધર્મ ન નાશ પામે છે એટલે
યથાર્થ પળાય છે તો ભલે હાથમાં મૃત્તિકાનું કપાળ (કલાડું) ચઢણ કરીને
ભિક્ષાવૃત્તિથી પ્રાણુ ધારણ કરે છે અર્થાત્ નિર્ધન છે પણ તેણે 'હું ધનાઢ્યજ
હું' એમ મનમાં માનવું. એમ માનવું અયોગ્ય નથી, કેમકે-સાધુ-ધર્મશીલ
પુરૂષોને ધર્મ એજ ધન છે. અભિપ્રાય એવો છે કે-કપાળથી જીવનારા
અને રૂપાના પાત્રમાં છ રસે સહિત મિષ્ટાન્નને જમનારાનેપણ જઠરાગ્નિનું
પ્રશમન કરવું તે તુલ્યજ છે એટલે બંનેને સાધારણ છે. વિશેષ એ છે કે-
અવિવેકી પુરૂષો ધૃત્વીનો ક્રોધપણુ વિકાર (સ્વવર્ણાદિ ધન) કે જેનો આત્મા
સાથે સદા સંબન્ધ નથી અને અનર્થ કરનારો છે તેનાથી 'અમોજ આદ્ય
છીએ' એમ અભિમાન કરે છે. વિવેકી પુરૂષો તો તેવા ધનથી 'અમો આદ્ય
છીએ' એમ અભિમાન કરતા નથી, કિંતુ જેનો જીવની સાથે નિત્ય સંબન્ધ
છે અને પરલોક ગતિમાંપણુ જે સદા સાથેજ રહે છે અને શ્રેયને પમાડ-
નારો છે એવા ધર્મે કરીનેજ 'અમો આદ્ય છીએ' એમ અભિમાન
કરે છે. તો એમ માનવું એજ સમુચિત છે ॥૩૪॥ જે અર્થકામપરાયણ
હોય તેને ધર્મથી શું પ્રયોજન છે? એવી અપેક્ષામાં કહે છે—સામાજ્યાદિક
સર્વોત્કૃષ્ટ અર્થસિદ્ધિને ઈચ્છતોપણુ પુરૂષ ધર્મપરાયણ થાય, કારણ કે ધર્મ-

સ્વર્ગલોકાદિવામૃતમ્ ॥૩૫॥ તસ્માદ્ધર્મે સહાયાર્થે નિત્યં સન્નિ-
યાચ્છનેઃ । ધર્મેણ હિ સહાયેન તમસ્તરતિ દુસ્તરમ્ ॥૩૬॥ સ પદ્મિ-
વર્ણધર્મો ધર્મે આશ્રમિણો તથા । ધર્મો વર્ણધર્માણાં ચ ગૌણો
નૈમિત્તિકસ્તથા ॥૩૭॥ સાધારણ इति પ્રોક્તઃ પોઢા તદ્દેવે-

થકી અર્થસિદ્ધિ દૂર ખસી જતી નથી. એટલે ધર્મનું અનુધાન કરતી
વખતે અર્થની આકાંક્ષા ન કરી હોય તોપણ પોતે આવેજ છે, કેમકે અવિ-
નાશૂત-પૃથક્ રહી શકતો નથી. તેમાં દુષ્ટાંત-જેમ સ્વર્ગલોક થકી અમૃત
દૂર ખસી જતું નથી પણ તેની સાથેજ સદા રહે છે તેમ. એમ કહેવાથી-
જે કેવળ અર્થપરાયણ છે તેનો અધર્મથી પરાભવ થાય છે અને તેથી તેનાં
અર્થનો નાશપણ થાય છે. જે ધર્મપરાયણ છે તેને તો ધર્મ અર્થ બનેની
સિદ્ધિ થાય છે ॥૩૫॥ આવો ધર્મનો મહામહિમા છે માટે અર્થ કામ કે
મોક્ષની આકાંક્ષાવાળો પુરૂષ તેમાં તેમાં સાધનપણે સ્વીકારેલા ઉપાયોની
સહાયતામાટે ધર્મને ધીરે ધીરે નિત્ય ઉપાર્જન કરે. અજ્ઞાનરૂપ અપાર
અંધકારપણુ ધર્મરૂપ સહાયથીજ ટાળી શકાય છે. જે જ્ઞાન અજ્ઞાનનિવર્ત-
કપણુ કહ્યું છે તેનેપણુ ધર્મની સાપેક્ષતા શ્રુતિમાં કહી છે, 'વજ્રેન દાનેન
તપસાઽનાશકેન મ્માક્ષણા વિવિદિપન્તિ' એવી શ્રુતિ છે. આ સ્થળે કેટલાંક
વાક્યોમાં પુનરુક્તિપણું થાય છે પરંતુ બહુ ગ્રંથોની સંમતિરૂપ હોવાથી
હોપને માટે નથી એમ જાણવું ॥૩૬॥ એરીતે ધર્મનો ઉત્કર્ષ કહીને હવે
ધર્મના વિભાગનો નિર્દેશ કરે છે—તે ધર્મ વર્ણધર્મ, ('મ્માક્ષણો વર્જયેન્મઘં
નિત્યમેવ પ્રયત્નતઃ' ઇત્યાદિરૂપ) આશ્રમધર્મ, (અગ્રીન્ધન ભૈક્ષ્યયાદિરૂપ)
વર્ણાશ્રમધર્મ, (વર્ણ તથા આશ્રમ એ બન્ને નિમિત્તથી પ્રવર્તેલો 'પાલાનો
વળ્લો મ્માક્ષણસ' ઇત્યાદિકરૂપ) નૈમિત્તિક ધર્મ, (શાસ્ત્રમાં કહેલું ન કરે
અને નિષિદ્ધ કરેલું કરે, તે નિમિત્તથી પ્રાયશ્ચિતાદિ કરવું પડે તે) ગૌણ-
ધર્મ, (શાસ્ત્રીય અભિપ્રેકાદિ શુભે યુક્ત એવા ક્ષત્રિયને પ્રજાપાલનાદિરૂપ
અધિકાર પ્રાપ્ત થાય તે) અને સાધારણુધર્મ (સામાન્યપણે સર્વજનોએ
પાળવા યોગ્ય ક્ષમા દયાદિરૂપ) એરીતે છ પ્રકારનો છે, એમ તેના ભેદને
જાણનારા મુનિઓ કહે છે. હે શકતો ! તેમાં જે સાધારણુ ધર્મ છે તેનું સ્વરૂપ

દિમિઃ । તત્ર સાધારણો ધર્મો યસ્તં મક્તા ! બ્રવીમિ વઃ ॥૩૮॥
ક્ષમા દયાઽનસૂયા ચ શૌચાનાયાસમદ્વલમ્ । અકાર્પણ્યં નિઃસ્પૃ-
હત્વં ધર્મઃ સાધારણો મતઃ ॥૩૯॥ વાહ્યે ઘાઽધ્યાત્મિકે દુઃસે
કેનાપ્યુત્પાદિતે સતિ । ન કુપ્યતિ ન વા હન્તિ સા ક્ષમા પરિ-
કીર્તિતા ॥૪૦॥ પરો વા વન્ધુવર્ગો વા મિત્રં દ્રેષ્ટાપિ વા સદા ।
આપન્નઃ સર્વથા રક્ષ્યો દયૈષા પરિકીર્તિતા ॥૪૧॥ ન ગુણાન્ ગુણિનાં
હન્તિ સ્તૌતિ મન્દગુણાનપિ । નાન્યદોપેષુ રમતે સાઽનસૂયા પ્રકી-

હમણાં તમોને નિરૂપણ કરી બતાવું છું. તે ધર્મ સર્વ ક્રોધએ અવધારણ કર-
વા યોગ્ય છે ॥૩૭-૩૮॥ સાધારણ ધર્મોનો પ્રથમ નિર્દેશ કરે છે—ક્ષમા,
દયા, અનસૂયા, શૌચ, અનાયાસ, મંગળ, અકૃપણપણ અને નિ સ્પૃહપણ
આ સર્વસાધારણ ધર્મ માનેલો છે ॥૩૯॥ નામથી નિર્દેશ કરેલા ક્ષમાદિકનાં
લક્ષણો અનુક્રમે આઠ શ્લોકથી કહે છે—જે ક્રોધપણ જન લોકડી આદિકના
પ્રહારાદિકથી બાહ્ય-દૈહિક દુ ખ ઉત્પન્ન કરે અથવા વૃત્તિહરણ કહોરભાવ-
ણાદિકવડે આધ્યાત્મિક-આલ્પતર દુ ખ ઉત્પન્ન કરે તથાપિ તે દુ ખ દેનારા
જન ઉપર જે ક્રોધ કરતો નથી તેમ તેનું શસ્ત્રાદિકવડે હનન પણ કરતોજ
નથી તે ક્ષમા કહી છે. અર્થાત્ પારકો અપરાધ સહન કરવો તે ક્ષમા કહે-
વાય ॥૪૦॥ દયાનુ સ્વરૂપ નિરૂપણ કરે છે—પર-પોતાની જાતિ સુહૃદાદિજ-
નથી બીજે હોય કે પોતાનો સખન્ધિવર્ગ હોય કે પોતાનો મિત્રવર્ગ હોય
કે સદાય પોતાનો દ્રેષ કરનારો પિતૃવ્ય શત્રુ આદિક જન હોય પણ જે તે
આપત્તિને પામે તો તેની સર્વપ્રકારે શક્તિને અનુમારે રક્ષા કરવી તે દયા
કહી છે. ટુંકામાં પોતાનો પારકો એવો વિભાગ કર્યા વિના ભવનું દુઃખ
ટાળવાની ઇચ્છા અથવા પારકુ દુઃખ દેખીને દુ ખી થવું તે દયા કહી છે
॥૪૧॥ અસૂયાને નિરૂપણ કરે છે—વિદ્યાદિગુણવાળા જનોના ગુણોને જે
હણતો નથી એટલે તેમાં દોષારોપણ કરતો નથી અને તેના અપ ગુણોને પણ
વખાતે છે અને બીજના દોષમા રમતો નથી એટલે બીજ જનના દોષ દેખીને
પ્રદર્પ પામતો નથી કિંતુ ઉપેક્ષા કરે છે તે અનસૂયા કહી છે. ટુંકામાં પરનો
ઉત્કર્ષ ન સહન થાય તે અસૂયા અને તેનાથી જે વિરૂદ્ધસ્વભાવતા તે

તિંતા ॥૪૨॥ અમધ્યપરિહારશ્ચ સંસર્ગશ્ચાપ્યનિન્દિતૈઃ । સ્વધર્મે ચ
વ્યવસ્યાનં શૌચમેતત્પ્રકીર્તિતમ્ ॥૪૩॥ શરીરં પીડ્યતે येन सुशु-
भेनापि कर्मणा । अत्यन्तं तन्न कर्तव्यमनायासः स उच्यते ॥४४॥
અદ્રોહઃ પ્રાણિમાત્રસ્ય વર્જનં ચાનૃતસ્ય ચ । પ્રશસ્તાચરણં નિત્યં
યત્તન્મદ્ગલમુચ્યતે ॥૪૫॥ સ્તોકાદપિ પ્રદાતવ્યમદીનેનાન્તરાત્મના ।

અનસૂયા કહેવાય ॥૪૨॥ દૃષ્ટ અદૃષ્ટ એવા ભેદથી બે પ્રકારનું શૌચ નિરૂ-
પણુ કરે છે—સરઘાએ લક્ષણુભાટે નિષેધ કરેલાં ડુંગળી આદિક અને જેનું ન
ખપતું હોય એવાએ રાંધેલા અન્નનો ત્યાગ કરે છે એટલે તેનું લક્ષણુ નહિ કરવું
અને સરઘાઅનિદિત આચરણુ રહિત સદાચરણુસંપન્ન એવા પુરૂષોનો
સમાજમ કરવો અને પોતાના વર્ણુઅમને ઉચિત ધર્મમાં સદા સ્થિતિ રા-
ખવી તે શૌચનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. અલક્ષ્યનું અલક્ષણુ અને સત્સમાગમ
આ બે દૃષ્ટ પ્રકારથી અને સ્વધર્મમાં સ્થિતિ આ અદૃષ્ટ પ્રકારથી શૌચમાં
ભેદ સમજવો. એટલે એક દૃષ્ટ શૌચ અને બીજું અદૃષ્ટ શૌચ સમજવું ॥૪૩॥
અનાયાસનું લક્ષણુ કહે છે—જે અત્યંત કલ્યાણુકારી કૃત્ત્વ યાદ્રાવણુદિક
કર્મ છે તેપણુ યથાશક્તિ કરવું. જે પોતાની શક્તિને ઉદ્ધવન કરીને કરે
તો સર્વ ધર્મના સાધનભૂત શરીરના વિનાશભાટેપણુ ક્યારેક થાય, ભાટે જે
શક્તિને અનુસારે કૃત્ત્વદિક કલ્યાણુ કર્મેનું અનુધાન થાય તે અનાયાસ
કહેવાય, આવો અનાયાસ સર્વધર્મમાં મૂળભૂત શરીરના સંરક્ષણુમાં કારણુ
હોવાથી અવશ્ય અપેક્ષિત છે. ‘યથા શરીરં ન શ્લાયેન્નેયાન્મૃત્યુવશં યથા ।
તથા કર્મસુ વર્તેત સમયઃ સર્વમાચરેત્’ એવી સ્મૃતિ છે ॥૪૪॥ મંગળનું
લક્ષણુ કહે છે—પ્રાણિમાત્ર-ક્રીટ પર્તંગાદિકનોપણુ કાય વાણી અને મનથી
દ્રોહ ન કરવો, અસત્ય ભાષણુનો ત્યાગ કરવો એટલે પોતાનો તથા પારકો
દ્રોહ ન થાય એરીતે સત્ય ભાષણુ કરવું અને પ્રતિદિન સરઘાઅવિદિત સ-
ત્કર્મનું આચરણુ કરવું તે મંગળ કહેવાય. કેમકે તે પોતાના તથા પારકા
ત્રેયનું સાધન છે ॥૪૫॥ અકાર્પણુનું સ્વરૂપ કહે છે—યાચના કરતા પુરૂ-
ષને પ્રીતિ થાય એમ ન હોય તોપણુ પોતાના સ્વરૂપ પદાર્થમાંથી પણ કિચિત્
માગપણુ વિભાગ કરીને અદીન-પ્રસન્ન હિદાર મનથી પ્રતિદિન જે આ-

અહન્યહનિ યત્કિન્નિદકાર્પણ્યં હિ તત્સ્મૃતમ્ ॥૪૬॥ યથાલબ્ધેન સન્તોષઃ પરદ્વ્યાધ્યચિન્તનમ્ । અનાસક્તિશ્ચ દેહાદૌ નિઃસ્પૃહત્વ તદુચ્યતે ॥૪૭॥ ધર્મસ્ય ધર્તુર્જગતાં હિ ભક્તાઃ ! સદ્દેષપતો લક્ષણ-મેતદુક્તમ્ । મયા યથાવત્કથયામ્યથો વસ્તુત્પ્રાપ્ત્યુપાયં ચ મુમુ-ધુવેદ્યમ્ ॥૪૮॥

इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे नारायणमुकुन्दानन्दादिसंवादे धर्मप्रशंसानिरूपणनामा प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

ધ્રીનારાયણમુનિરુવાચ—કાયક્લેશૈર્નં વહુર્મિર્નં ચૈવાર્થસ્ય રાશિભિઃ ।

પણ તે અકૃપણતા કહી છે ॥૪૬॥ નિઃસ્પૃહતાનુ સ્વરૂપ નિરૂપણ કરે છે—
પોતાના પ્રારબ્ધને અનુસારે પ્રાપ્ત થતા ધનાદિકથી સતોષ માનવો, પારકા ધનાદિ પદાર્થનું મનવડે પણ ચિંતવન ન કરવું એટલે ચોરીઆદિકનો સક-
ટપણુ ન કરવો અને દેહ દૈદિકમા અનાસક્તિ—અહમમતાએ રહિતપણુ તે નિઃસ્પૃહતા બાણવી ॥૪૭॥ હે ભક્તો ! એવીરીતે સમસ્ત જગતના ધારણુમા કારણુભૂત એવા ધર્મનું આ લક્ષણ મેં તમોને સદ્દેષમા યથાર્થપણુ કહ્યું હવે તેની પ્રાપ્તિનો ઉપાય જે મુમુક્ષુજનોએ અવશ્ય જાણવા યોગ્ય છે તેનો તમોને ઉપદેશ કરું છું ॥૪૮॥

इति श्रीरासङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे नारायणमुनि-मुकुन्दानन्दादिसंवादे धर्मप्रशंसानिरूपणनामा प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

અધ્યાય ૨ જો.

પૂર્વાધ્યાયના અંતમા ધર્મપ્રાપ્તિના ઉપાયોના નિરૂપણની પ્રતિજ્ઞા કરી છે તેને સ્મૃતિવિગેરેના વચનોવડે કહેવાનો ઉપક્રમ કરતા પ્રથમ તેમા પ્રધાન સાધનભૂત શ્રદ્ધાનું નિરૂપણ કરે છે શ્રીનારાયણમુનિ કહે છે—હે ભક્તો આ—પૂર્વોક્ત મહિમાવાળો ધર્મ શ્રદ્ધા—સદ્ગુણસમ્પન્નના વચનોમા નિશ્વાસપૂર્વક તેના આચરણની ત્વરાવિશેષથી જ પામી શકાય

૧ આ અધ્યાયમા શ્રીહરિએ ધર્મસિદ્ધિનો શ્રદ્ધા, નિયમ, શુભ દેશાદિક સાતનું સેવન, કુસંગભાગપૂર્વક સત્સંગ અને સમ્પ્રજ્ઞાશ્યાસ આદિક ઉપાયો કહીને, શોકાતુર નિજજનોની સાત્ત્વના કરી છે

ધર્મઃ સમપ્રાપ્યતે હોય શ્રદ્ધાહીનૈઃ સુરૈરપિ ॥૧॥ સર્વેસં જીવિતં
વાપિ દદાદશ્રદ્ધયા યદિ । નામુયાત્સ ફલં કિંચિદ્દધાનસ્તતો
ભવેત્ ॥૨॥ શ્રુતિમાત્રરસાઃ સૂક્ષ્માઃ પ્રધાનપુરુષેશ્વરાઃ । શ્રદ્ધા-
માત્રેણ ગૃહ્યન્તે ન કરેણ ન ચક્ષુષા ॥૩॥ શ્રદ્ધા માત્રેણ સર્વેપાં

છે. આવી શ્રદ્ધાએ રહિત એવા સત્ત્વપ્રધાન દેવોનેપણ બહુ પ્રકારના
કેવળ કાયકલેશથી કે કેવળ બહુ દ્રવ્યના વ્યયથી પણ તે ધર્મ પ્રાપ્ત થતો
નથી. ધનાઢ્યપણું કે કાયકલેશનું સહનપણું કે દેવપણું ધર્માચરણમાં
અતરંગ-નશ્ચકનું ઉપકાર કરનારું નથી, કિંતુ એક શ્રદ્ધાજ છે ॥૧॥ એનેજ
દૃઢ કરે છે—એ શ્રદ્ધા વિના પોતાનું સર્વસ્વ અથવા જીવિતપણું જે કોઈને
અર્પણ કરે તો પણ તે પુરૂષ કિંચિત્ પણ ફળને પામે નહિ, માટે શ્રદ્ધાવાન
થઈને ધર્માચરણ કરે ॥૨॥ ધર્મપણું તત્ત્વવિવેકપૂર્વક પાળે તો ફળને પોષણ
કરનારો થાય, તત્ત્વવિવેકતો શ્રદ્ધા વિના થાય નહિ, કેમકે પ્રકૃતિ, પુરૂષ
અને તેના નિયતા પરમેશ્વર આ ત્રણ તત્ત્વો અતિસૂક્ષ્મ-ન જાણી શકાય
એવા છે, આ તત્ત્વત્રયનું જ્ઞાન તર્કથી પ્રાપ્ત થતું નથી કિંતુ શ્રુતિમાત્રરસ છે
એટલે પ્રણિપાત પરિચર્યા વિગેરેવડે પ્રસન્ન થએલા તત્ત્વદર્શિ ગુરુઓથકી
કરેલા શ્રવણથીજ તેનો રસ (તેના સ્વરૂપનું મથાર્થ જ્ઞાન માહાત્મ્યજ્ઞાન-
રૂપ રસાસ્વાદ) ગ્રહણ થાય છે, આ અર્થ લખવાને ગીતામાં 'તદ્વિદિ
પ્રણિપાતેન પરિપ્રભેન સેવયા । રૂપદેક્ષ્યન્તિ સે જ્ઞાનં જ્ઞાનિનસારવદર્શિનં'
આ વચનથી કહ્યો છે. આ તત્ત્વત્રય શ્રદ્ધામાત્રથી 'સત્ય છે' એમ ગ્રહણ
થાયછે પણ કર્મથી કે અણુથી એટલે કર્મેન્દ્રિયથી કે જ્ઞાનેન્દ્રિયથી 'સત્ય છે'
એમ સ્વીકારાતું નથી કર્મેન્દ્રિયનું ગ્રહણ અસામર્થ્યમાં દૃષ્ટાંતપણે છે,
એટલે જેમ કર્મેન્દ્રિયથી ગ્રહણ થતું નથી તેમ જ્ઞાનેન્દ્રિયથી પણ ગ્રહણ
થાય નહિ. કેવળ શ્રદ્ધાથીજ ગ્રહણ થાય છે ॥૩॥

સર્વ-સર્વ કોઈ પુરૂષાર્થસાધનોમાટે શ્રદ્ધા માતા જેવી છે જેમ માતા
અસમર્થ બાળકને સામર્થ્યનો ઉદય થાય ત્યામુધી પાળી પોષીને વૃદ્ધિ
પમાડે છે, તેમજ શ્રદ્ધા તેતે પુરૂષાર્થના સાધનોને તેની સ્થિરતા થાય ત્યા-
મુધી સારીરીતે વૃદ્ધિ પમાડે છે અથવા સર્વ-તેતે ફળમાં પ્રવર્તેલા સર્વ-

જ્ઞાનવૈરાગ્યયોઃ પ્રસૂઃ । શ્રદ્ધયા સાધ્યતે ધર્મો નાન્યોપાયેન કેન-
ચિત્ ॥૪॥ અપિ નિષ્કિંચના વિપ્રાઃ શ્રદ્ધાવન્તો દિવં ગતાઃ । ધર્મા-
ર્થકામમોક્ષાણાં શ્રદ્ધા પરમસાધનમ્ ॥૫॥ ક્રિયાવાન્ શ્રદ્ધાધાનશ્ચ
દાતા પ્રાહ્નોઽનસૂયકઃ । ધર્માધર્મવિશેષશ્ચ સ્તમસ્તરતિ દુસ્તરમ્
॥૬॥ શ્રદ્ધયાઽઽચર્યમાણોઽપિ ધર્મઃ શિથિલચેતસામ્ । યથાવ-

કોઈ પુરૂષોને શ્રદ્ધા માતાપુત્ર્ય છે. જેમ માતા ગર્ભને આરંભીને ઇન્દ્રિયોનું
સામર્થ્ય સિદ્ધ થાય ત્યાંમુધી આળકને વૃદ્ધિ પમાડે છે, તેમ શ્રદ્ધા કૃણ-
લિપ્તિને સમારંભીને સાધનની સિદ્ધિ થતામુધી તે તે કૃણની લાલસાવાળા
પુરૂષને અધિકારસમૃદ્ધિ સંપાદન કરી આપવાપણે યોગ્ય કરે છે. ❧ જ-
હુના-મોક્ષમાં સાધનભૂત જ્ઞાન વૈરાગ્યનીપણુ તે આ શ્રદ્ધા પ્રમુ-ઉત્પન્ન
કરનારી છે. માટે સર્વ ધર્મ શ્રદ્ધાથીજ સિદ્ધ કરી શકાય છે પણ તે વિના
બીજા કોઈપણ ઉપાયથી સિદ્ધ કરી શકાતો નથી ॥૪॥ નિર્ઠિકિંચન-યાગ
દાન આદિકમાં ઉપયોગી એવી દ્રવ્યસંપત્તિએ રહિત એવાપણુ બહુ જ-
વિષ્ણો શ્રદ્ધાથીજ સ્વર્ગને પામ્યા છે, (આ શ્રદ્ધાની સ્તુતિ છે) માટે ધ-
ર્માદિ ચાર પુરૂષાર્થની પ્રાપ્તિનું પ્રથમ પરમ સાધન શ્રદ્ધાજ છે ॥૫॥ ‘આ
ધર્મ છે આ અધર્મ છે’ એમ તેના સ્વરૂપભેદને જાણનારી, જાણેલા ધર્મ-
સ્વરૂપમાં શ્રદ્ધાવાન્, શ્રદ્ધાથી યોતાના વર્ણાશ્રમોચિત કર્મોનુદાનમાં તત્પર,
દાન ખાત આદિક પરોપકારધર્મપરાયણુ, ઉજા ધર્મોનુદાનથી અંતઃકરણના
અસૂયાદિ મળો જેના ટળી ગયા છે, માટેજ પ્રાણ-આત્મજ્ઞાને સંપન્ન
એવો પુરૂષ અજ્ઞાનરૂપ દુસ્તર તમને તરી જાય છે ॥૬॥

એરીતે શ્રદ્ધાનું સ્વરૂપ નિરૂપણ કરીને હવે નિયમનું સ્વરૂપ નિરૂપણ
કરે છે-જે કોઈ નિયમ છે તે ધર્મની અભિવૃદ્ધિ અર્થે છે, શ્રદ્ધાથી કરવાને
આરંભેલો એવોપણુ ધર્મ પ્રમાદને લીધે અનિયમિત મનવાળા મનુષ્યોને
શાસ્ત્રોક્ત મથાર્થ કૃણ આપનારો થાય નહિ, કર્મ કરવામાં નિયમનો આશ્રય
અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે, પ્રતિદિન મથાકાળ મથાવિધિ નિયમથી તે તે કર્મ
કરવું. શ્રદ્ધા હોય પણ કેટલાક આળસુઓ નિયમ વિનાના વર્તે છે. જેમકે-
પ્રાતઃકાળમાં સૂર્યોદય થતાં હોમ કરવાનો કલ્પો છે, તેમાં એકાદ મુહૂર્તનો

ત્ફલદો ન સ્યાત્કર્તવ્યો નિયમસ્તતઃ ॥૭॥ અસિધારાવતં હ્યેત-
ત્પુંસાં નિયમશીલનમ્ । દુષ્કરો નિયમઃ પુમ્મી રાગલોભાકુલા-
ત્મભિઃ ॥૮॥ દેવત્વં દેવતાઃ પ્રાપ્તાઃ પ્રકાશન્તે ચ તારકાઃ । નિય-
માચરણાદેવ વેલાં નાક્રમતેઽર્જવઃ ॥૯॥ નિયમાદીપ્યતે વહ્નિર્નિ-
યમાત્તપ્યતે રવિઃ । નિયમાદ્વાતિ પવનો નિયમાદ્વિયતે જગત્
॥૧૦॥ નિયમાનાં હિ દૃશ્યન્તે સમૃદ્ધાઃ ફલસિદ્ધયઃ । તથા વિનિ-

અતિક્રમ થાય એમાં શી હાનિ છે? એમ માનીને તેના સમયમાં નહિ કરતાં
ખીલ સમયમાં કરે, એજરીતે મંત્રજપાદિ કર્મમાં ‘દશ કે વીશ વાર જપવા’
એવી સંખ્યાના નિયમને ઉલ્લંઘન કરે, એજરીતે પ્રતિદિન કરવાના કર્મમાં
દિનવિચ્છેદ કરે-એટલે એક દિવસ કરે અને એક દિવસ ન કરે, ઇત્યાદિ
અનિયમનો અવસર જેરીતે ન આવે એરીતે નિયમથીજ તે તે કર્મ કરવું.
અર્થાત્ શ્રદ્ધાપણુ નિયમપૂર્વકની હોય તો અર્થસિદ્ધિ કરનારી થાય ॥૭॥
જનોએ જે નિયમ રાખવો તે તરવારની તીવ્ર ધાર ઉપર મુઠ્ઠ રહેવાના વ્રત
જેવો અતિશય કઠિન છે. જો અલ્પપણુ અસાવધાનતા આવી જાય તો અતિ
અનર્થ આપનાર અને એક સાવધતાથીજ સાધ્ય આવો તે નિયમ વિધેય-
શમ્બ અને ધનાદિલોભથી વ્યાકુળ મનવાળાઓને તો નજ સિદ્ધ થાય એમાં
કહેવુંજ શું? ॥૮॥ નિયમથીજ દુર્લભપણુ મુલભ થાય અને અશક્યપણુ
શક્ય થાય એમ કહે છે—ઇન્દ્રાદિ દેવો પૂર્વ ભવમાં પરિશીલન કરેલા
ધર્મનિયમથીજ દેવભાવને પામ્યા છે. શુક્ર લૌભ આદિક તારાઓ પ્રા-
ક્તન ધર્મનિયમથીજ તારાભાવને પામીને પ્રકાશે છે. જળનો નિધિ સમુ-
દ્રનું અશક્ય એવુંપણુ જે કાંઠાનું નહિ ઉલ્લંઘન કરવાપણું છે તે ભગવાનેના
નિયમરૂપ બળથીજ છે. અગ્નિ પ્રકાશે છે, સૂર્ય તપે છે અને વાયુ વાય છે
તેપણુ નિયમરૂપ બળથીજ છે. (સમુદ્રાદિકનો જે નિયમ કહ્યો તેતો પ્રશા-
સનકર્તા પરમાત્માના ભયને લીધે છે, એટલો વિશેષ છે એટલે એમાં જે
નિયમ છે તે પરમાત્માને પરતંત્ર છે અને ખીલમાં સ્વતંત્ર છે) આ જગત્
નિયમે ધાર્યુંથકુંજ રહ્યું છે ॥૯-૧૦॥ લોકમાંપણુ નિયમધારી નરોને આ-
રંભેલા કર્મોની કળસિદ્ધિઓ સમૃદ્ધિવાળી બેવામાં આવે છે. નિયમ વિના

યમાનાં ચ ઘોરા વ્યાપ્તયો ભુવિ ॥૧૧॥ શ્રદ્ધધાનૈસ્તતઃ પુમ્ભિ-
ર્ધર્મો નિયમપૂર્વકમ્ । વર્ધનીયઃ પ્રતિદિનં પરલોકસહાયકૃત્
॥૧૨॥ દેશઃ કાલ ઉપાયશ્ચ દ્રવ્યં શ્રદ્ધા તથેવ ચ । પાત્રં ત્યાગ
ઇતિ પ્રોક્તં ધર્મમૂલ હિ સત્તકમ્ ॥૧૩॥ શુદ્ધૈરેતૈર્ભવેદ્ધર્મો વિશુદ્ધઃ

નરોને ક્ષણસિદ્ધિની સમૃદ્ધિ મળતી નથી એટલુજ નહિ કિંતુ ઘોર વિમ-
ત્તિઓપણુ આવી પડતી દેખવામા આવે છે ‘નિયમ રાખે તો શ્રેય અને ન
રાખે તો અશ્રેય થાય’ એમ જ્ઞેનારા શુદ્ધિશાલી પુરૂષે નિયમનો અવશ્ય
આદર કરવો ॥૧૧॥ માટે ધર્માધિકારી પુરૂષોએ શ્રદ્ધા અને નિયમથી પર-
લોકમા સહાય કરનારો ધર્મ પ્રતિદિન પ્રવૃદ્ધિ પમાડવો ॥૧૨॥

ધર્મના મૂળ સાત સાધનોને સચ્છથી કહે છે—દેશ-પુણ્યતીર્થ પુણ્યક્ષે-
ત્રાદિ અથવા બ્રહ્માવર્તાદિરૂપ, કાળ-સક્રાન્તિઆદિક અને સાત્ત્વિક બ્રાહ્મ-
મુહૂર્તાદિરૂપ, ઉપાય-ધતિકર્તવ્યતારૂપ, (શાસ્ત્રોક્ત વિવિને નહિ ઉલ્લઘન
કરીને તે તે કર્મો જેમ કરવાના કહ્યા છે તેમ કરવા તે) દ્રવ્ય-ચાયથી
સપાદન કરેલુ ધનધાન્યાદિ અને યજ્ઞકરોષ, શ્રદ્ધા-આસ્તિકપણાના સસ્કારૈ
સહિત ત્વરાવિશેષરૂપ, પાત્ર-વિદ્યા વૃત્ત વિચેરેએ સપત્ત વિપ્ર તથા ભગવ
દેકાતિક ભક્ત અને ત્યાગ-પોતાનુ સ્વત્વ (માલકીપણુ) છોડી દેવાપૂર્વક
પરનુ સ્વત્વ સપૂર્ણ સપાદન કરી આપવુ તે તથા મમત્વઅભિમાનનો ત્યાગ,
આ સાત સાધનો ધર્મના મૂળ છે એમ શાસ્ત્રવેત્તાઓ કહે છે ॥૧૩॥ દેશ-
કાળાદિ સાધનોની શુદ્ધિ હોય તો તેનાથી સાધ્ય એવા ધર્મની શુદ્ધિ થાય,
નહિતો ન થાય એમ કહે છે—શુભ દેશાદિ સમ્પત્તિના સેવનથી ધર્મ વિશુદ્ધ-
નિર્મળ અને ક્ષણદાયક થાય અને અશુભ દેશાદિ સમ્પત્તિના સેવનથી ધર્મ
વિપરીત-અશુદ્ધ અને અક્ષણ થાય, એમ સત્-અસતના નિવેકવાળાએ જ
ણવુ શ્રદ્ધા તથા ત્યાગની શુદ્ધિતો સાત્ત્વિકતારૂપ સમજવી તે ગીતામા
કહ્યું છે—‘ત્રિવિદ્યા મવતિ શ્રદ્ધા દેહિમા સા સ્વભાવજા । સાત્ત્વિકી રાજસી
ચૈવ તામસી ચેતિ તા શૃણુ ॥ યજન્તે સાત્ત્વિકા દેવાન્ યક્ષરક્ષાસિ રાજસા’ ।
પ્રેતાન્ ભૂતગણાંશ્ચાન્યે યજન્તે તામસા જ્ઞના ॥’ ‘દાતવ્યમિતિ યદ્વાન દીય
તેડનુપકારિણે । દેશે કાલે ચ પાત્રે ચ તદ્વાન સાત્ત્વિક સ્મૃતમ્ ॥ યત્તુ પ્રયુ-

ફલદાયકઃ । અશુદ્ધિર્વિપરીતઃ સ્યાદિતિ શ્રેયં વિચક્ષણઃ ॥૧૪॥
 પુંસાં ગુણાશ્ચ દોષાશ્ચ સદસત્સદ્ગતોઽપિ હિ । સ્યુસ્તત્સદ્ગઃ સતાં
 કાર્યો નાસતાં તુ મુમુક્ષુભિઃ ॥૧૫॥ દોષજાલસ્ય વૈ યોનિરસતાં તુ
 સમાગમઃ । અહન્યહનિ ધર્માદેયોનિઃ સાધુસમાગમઃ ॥૧૬॥ યેષાં
 પ્રીણ્યવદાતાનિ વિદ્યા યોનિશ્ચ કર્મ ચ । સતસ્તાનેવ સેવેત પરીક્ષ્ય
 મતિમાનરઃ ॥૧૭॥ નિરાસ્મભા છાપિ નરાઃ પુણ્યશીલોપસેવનાત્ ।

પકારાર્થે ફલમુદ્દિશ્ય ધા પુનઃ । દીયતે ચ પરિક્ષિતં તદ્દાનં રાજસં સ્મૃતમ્ ॥
 અદેશકાલે યદ્દાનમપાત્રેભ્યશ્ચ દીયતે । અસંસ્કૃતમવજ્ઞાતં તત્તામસમુદાહ-
 તમ્ ॥ 'નિશ્ચયં શુણુ મે તત્ત્વ સ્વાગે ભરતસત્તમ ! । સ્વાગો હિ પુરુષવ્યાપ્ત !
 ત્રિવિધઃ સન્મકીર્તિતઃ ॥ નિયતસ્ય તુ સત્ત્વાસઃ કર્મણો નોપપદ્યતે । મોહા-
 ત્તસ્ય પરિત્યાગસ્તામસઃ પરિકીર્તિતઃ ॥ દુઃસમિત્યેવ ધારકર્મે કાયકૌશલમપાદ-
 ત્યજેત્ । સ કૃત્વા રાજસં સ્વાગં નૈવ સ્વાગફલં લભેત્ ॥ કાર્યમિત્યેવ ધારકર્મે
 નિયતં ક્રિયતેઽર્જુન ! । સદ્ગં લપ્ત્વા ફલં ચૈવ સ સ્વાગઃ સારિવકો મતઃ ॥'
 ધ્યાદિ ॥૧૪॥

હવે ધર્મના અુખ્ય કારણભૂત સત્સંગનું નિરૂપણ કરે છે—પુરૂષોને સત્ય
 સરલતા આદિક ગુણો સત્સંગને આધીન છે અને અસત્ય અસરલતા આ-
 દિક દોષો અસત્સંગને આધીન છે, માટે ધર્મમાં અુખ્ય હેતુ સત્સમાગમન
 કરવો, અસત્સમાગમતો ક્યારેય કરવો નહિ, અમુક્ષુએતો હસગત્યાગપૂર્વક
 સત્સંગ વિશેષપણે કરવો ॥૧૫॥ કહેલી બાબતનેજ દૃઢ કરવા કહે છે—અ-
 સત્સંગ એક દોષનું કે બે દોષનું મૂળ નહિ કિંતુ હિસાદિ દોષસમૂહનું અુખ્ય
 મૂળ છે. એજરીતે સત્સંગ ધર્માદિ ગુણગણનું અુખ્ય મૂળ છે. સત્સમાગમ
 થકી પ્રતિદિન સદ્ગુણ અપૂર્વ ઉદ્ભવે છે ॥૧૬॥ કયા ચિદ્ધર્મી સંતોને ઓળ-
 ખવા તે કહે છે—જેમની વિદ્યા, યોનિ (ઉત્પત્તિ) અને કર્મ આ ત્રણ શુદ્ધ
 હોય તેમનેજ સંત બોલવા. આ ત્રણની વિશુદ્ધિવડે મતિમાન મનુષ્ય પરીક્ષા
 કરીને તેજ સંતોને સેવે. શુદ્ધ સંપ્રદાય પરંપરાગત વિદ્યાવાળા શુદ્ધધર્મી જે
 વિદ્યાપ્રાપ્તિ તે વિદ્યાશુદ્ધિ, સ્વધર્મનિષ્ઠ આત્માપિતાથકી જે ઉત્પત્તિ તે યોનિ-
 શુદ્ધિ અને સચ્છાઓજા આદિસા બ્રહ્મચર્યાદિ સદાચરણમાં જે નિષ્ઠા તે

પુણ્યમેવાપ્નવન્તીહ પાપં પાપોપસેવનાત્ ॥૧૮॥ અસતાં દર્શના-
ત્તપર્શાત્સજ્જલ્પાચ્ચ સહાસનાત્ । ધર્માચારાત્પ્રહીયન્તે ન ચ સિ-
દ્ધ્યન્તિ માનવાઃ ॥૧૯॥ બુદ્ધિશ્ચ હીયતે પુંસાં નીચૈઃ સહ સમાગ-
માત્ । મધ્યમૈર્મધ્યતાં યાતિ શ્રેષ્ઠતાં યાતિ ચોત્તમૈઃ ॥૨૦॥ તસ્મા-
ત્પ્રાજ્ઞૈશ્ચ વૃદ્ધૈશ્ચ સુસ્વભાવૈસ્તપસ્વિભિઃ । સદ્ધિશ્ચ સહ સંસર્ગઃ કાર્યઃ
શમપરાયણૈઃ ॥૨૧॥ કર્તવ્યસ્ય હિ ધર્મસ્ય યથાવલ્લક્ષણં તતઃ । અ-
ધર્મસ્યાપ્યકાર્યસ્ય હાયતે સદ્ધ્ય પ્વહિ ॥૨૨॥ યૂયં સર્વે તતો ભક્તાઃ ।
સતામેવ સમાગમમ્ । કુર્વન્ત પવાઽઽચરત સ્વસ્વધર્મં યથોચિ-

કર્મશુદ્ધિ સંભઞ્ગવી ॥૧૭॥ આ લોકમાં સારા ધર્માચરણુના ઉદ્યોગે રહિત
એવાપણુ પુરૂષો ધર્મશીલ સત્પુરૂષના સમાગમમાત્રથી પુણ્યનેજ પામે છે
એટલે સારા પુણ્યશીલ થાય છે. તેમજ અધર્માચરણુ રહિત એવાપણુ
પુરૂષો અધર્મશીલ અસત્પુરૂષના સમાગમથી પાપનેજ પામે છે એટલે
પાપશીલ થાય છે ॥૧૮॥ અસંતોના સંગભેદે જે અનર્થ કરનારા છે તેને
કહે છે—અસાધુ જનોનું ભેદસાથેનું દર્શન, તેના અંગનો સ્પર્શ, તેની સાથે
બોલવું, તેની સાથે બહુ વખત એક આસનમાં બેસવું વિગેરે સંગભેદોએ
કરીને સંગ કરનારા મનુષ્યો ધર્માચાર થકી પતિત થાય છે અને અનુષ્ઠાન
કરેલા ધર્મના ફળથીપણુ તે પ્રત્યુત્તિ પામે છે ॥૧૯॥ પુરૂષોની પ્રકૃતિસિદ્ધ
એવીપણુ શુદ્ધિ નીચ નરના પૂર્વોક્ત લક્ષણવાળા સમાગમથી નીચ થાય છે
તથા મધ્યમ (અતિ નીચ નહિ) નરના સમાગમથી મધ્યમ થાય છે તથા
ઉત્તમ-સત્પુરૂષના સમાગમથી શ્રેષ્ઠ-ઉત્તમ થાય છે ॥૨૦॥ માટે વૃદ્ધ-
વયથી વૃદ્ધ, સુસ્વભાવ-પ્રકૃતિથીજ પરધન પરદાર આદિકથકી વિમુખ-
સ્વભાવવાળા, તપસ્વી-પ્રત ઉપવાસ કૃચ્છ્ર આદાયણાદિ તપમાં નિષ્ઠા-
વાળા, માટેજ શમપરાયણુ-શમૈક પ્રયોજન પરાયણુ અથવા શમૈક સા-
ધન પરાયણુ, માટેજ શમદમાદિસાધનસંપત્તિને લીધે પ્રાજ્ઞ-વિજ્ઞાનને
પામેલા એવા સાધુઓ સાથે સદા સંસર્ગ કરવો ॥૨૧॥ કરવા યોગ્ય ધર્મ
અને ન કરવા યોગ્ય અધર્મેનું પણ યથાર્થ લક્ષણ પૂર્વોક્ત સાધુજનોના સંગ-
થીજ (તેમના આચરણરૂપ પ્રમાણથી) સ્પષ્ટ જણવામાં આવે છે, માટે

તમ્ ॥૨૩॥ શ્રીવાસુદેવમાહાત્મ્યાત્સ તુ જ્ઞેયમિતિ સ્વયમ્ । સ્વામ્યે-
વોચે તતસ્તસ્માદ્વોદ્યસ્તત્ત્વતશ્ચ સઃ ॥૨૪॥ તમાસ્થિતા ભગવતો
રાધાકૃષ્ણસ્ય નિત્યદા । ઇકાન્તમર્ત્તિ કુરુત સ્વામીષ્ઠફલદાયિ-
નીમ્ ॥૨૫॥ ધર્માધર્મો સાધ્વસાધૂ ન્યાયાન્યાયો ચ તત્ત્વતઃ ।
કૃષ્ણસ્વરૂપતદ્ગત્તી બુદ્ધ્યન્તે શાસ્ત્રતઃ સતઃ ॥૨૬॥ અવશ્યમેવ
તત્કાર્યઃ સચ્છાસ્ત્રાભ્યાસ આદરાત્ । સ્વસ્વબુદ્ધ્યનુસારેણ ભવદ્ગિ-

હે ભક્તો ! તમો સર્વે સતોના સગને સારી રીતે વધારતાયકા યથાથો-ન્ય
પોતપોતાના ધર્મનેજ અનુધાન કરો 'અમો ભક્તિનિષ્ઠાવાળા છીએ' એમ
અભિમાનીને ધર્મમા પ્રમાદ કરો નહિ ॥૨૨-૨૩॥ 'તે સ્વધર્મતો શ્રીવાસુદેવ-
માહાત્મ્ય થકી જાણુવો' એમ શ્રીરામાનંદસ્વામિએ પોતે આપણને કહ્યું છે,
માટે તે ધર્મ તે થકી તથા તે તે બીજા સ્મૃત્યાદિ પ્રમાણુથકીપણુ યથાર્થપણુ
જાણુવો ॥૨૪॥ જે આ ધર્મની કર્તવ્યતા ઉપદેશ કરી તે ભક્તિના અગપણુજ
જાણુવી પણ સ્વતંત્રપણુ નહિ એમ જણાવામાટે કહે છે—હે ભક્તો ! તમો તે
ધર્મને ભક્તિના અગપણુ આશ્રય કરીને ભગવાન રાધાકૃષ્ણની એકાતિથી
ભક્તિ કરો, કારણ કે ભક્તિ સ્વાભીષ્ટ કૃણને આપનારી છે આ ભક્તિ
બીજા સાધનોની પેઠે એક એક કૃણને સિદ્ધ કરનારી નહિ કિંતુ સર્વ કૃણને
સિદ્ધ કરનારી છે. એનો આ અસાધારણ મહિમા છે ॥૨૫॥

હવે સમ્પ્રજ્ઞાસ્ત્રાભ્યાસની અવશ્ય કર્તવ્યતા કહે છે—હે ભક્તો ! ધર્માધ-
ર્મ-વિધિનિષેધરૂપ, સાધુઅસાધુ-અનુકૂળપ્રતિકૂળ, ન્યાયઅન્યાય (ધર્માધ-
ર્મમા કે અનુકૂળ પ્રતિકૂળમાં વાદિઓથકી વિરોધ આવે ત્યારે તેનું ઉપશ-
મન કરીને ધર્મનિર્ણય માટે સમર્થ થાય તે ન્યાય અને તેનાથી વિપરીત તે
અન્યાય કહેવાય. અન્યાયના ત્યાગમાટે અન્યાયના સ્વરૂપજ્ઞાનની અપેક્ષા
છે) અને પરમ તત્ત્વ શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ તથા તેની ભક્તિનું સ્વરૂપ, આ
બંધી બાળતો સમ્પ્રજ્ઞાસ્ત્રથકી યથાર્થપણુ મુમુક્ષુઓ જાણી શકે છે ॥૨૬॥
માટે મારા આશ્રિત તમારે સર્વેએ અવશ્યપણુ સમ્પ્રજ્ઞાસ્ત્રનો અભ્યાસ આ-
દરથી કરવો યદ્યપિ આગળ ગણી બતાવશે એવા વેદાદિ સમ્પ્રજ્ઞાસ્ત્રોને મધ્યે
કેટલાંક અતિગંભીર છે તેમાં કોઇનો શુદ્ધિ દુર્ભજતાને દ્વીધે પ્રવેશ થાય

મંદુપાશ્રયૈઃ ॥૨૭॥ નૈર્ગુણ્યસ્થિતિમાપ્યાપિ ન સચ્છાસ્ત્રાણિ સન્ત્ય-
જેત્ । સદ્ગ્રન્થવર્જનાત્સિદ્ધા અપિ જાઘ્યં વ્રજન્તિ યત્ ॥૨૮॥ ઉત્સા-
હરાક્તિમદ્ગ્રસ્થ કૃષ્ણમક્તૌ તતો મવેત્ । વુદ્ધિમોહશ્ચ શૈથિલ્યં શ્ર-
દ્ધાયા અપિ જાયતે ॥૨૯॥ સ્થાપિતે યેષુ કૃષ્ણસ્ય સાકારત્વવિશુ-
દ્ધતે । સચ્છાસ્ત્રાણિ તુ તાન્યેવ વેદાર્થાનુસૃતાનિ હિ ॥૩૦॥ યદ્દનિ

નહિ, તથાપિ તેનો પોતપોતાની શુદ્ધિને અનુસારે અભ્યાસ કરવો ॥૨૭॥
ગુણાતીતપણાંરૂપ નિર્ગુણ સ્થિતિ (આત્મનિષ્ઠા) પ્રાપ્ત થઈ હોય તથાપિ
સચ્છાસ્ત્રના પરિશીલનનો પરિત્યાગ કરે નહિ, કેમકે તેના ત્યાગથી સિદ્ધ-
આત્મનિષ્ઠાએ સંપૂર્ણ એવાપણ પુરૂષો શુદ્ધિજડતાને પામે છે. (આ અર્થ-
વાદ સચ્છાસ્ત્રાભ્યાસની અવશ્ય કર્તવ્યતા માટે પ્રવર્તે છે) અથવા—અર્થ એવો
કરવો કે—‘નૈર્ગુણ્યસ્થિતિ’ આ પદથી લક્ષણાવડે આ લોક પરલોકના કૃણમાં
વૈરાગ્યાદિક લેવું. રાગદ્વેષાદિ દોષો માયાગુણની અધિકતાને ક્ષીણે ઉદ્ભવે છે,
તેણે રહિતપણું તે નિર્ગુણપણું આ સ્થળે જાણવું. યદ્યપિ સચ્છાસ્ત્રના
અભ્યાસાદિકથી શ્રમદમાદિકને પામ્યો હોય અને વિષયો થકી વૈરાગ્યને
પામ્યો હોય અને આત્મામાં અભિરૂચિને પામ્યો હોય તથાપિ તે જો આ-
ટલામાત્રથી ‘હું કૃતકૃત્ય થયો છું’ એમ માનીને ગુરૂશરણ શાસ્ત્રપરિશીલન
આદિકનો ત્યાગ કરી દે તો કરીથી જાડ્ય—અજ્ઞાનનેજ પામે. કેમકે—સિદ્ધ-
આત્મમનનરૂપ યોગાભ્યાસના અધિકારરૂપ સિદ્ધિને પામેલાઓ પણ સચ્છા-
સ્ત્રાર્થના મનનરૂપ તેના અભ્યાસના પરિત્યાગથી જાડ્ય—પોતાના અધિકાર-
માંથી ભ્રષ્ટ થવારૂપને પામે છે ॥૨૮॥ જડતા પ્રાપ્ત થતાં કૃષ્ણલક્ષિમાં ઉ-
ત્સાહશક્તિનો ભગ, શ્રદ્ધાની શિથિલતા અને શુદ્ધિમાં મોહ આદિક સમર્થ
અશ્રેય આવી પડે છે, માટે સચ્છાસ્ત્રાભ્યાસનો ત્યાગ કરવો નહિ એટલું તારવ
છે ॥૨૯॥ તે સચ્છાસ્ત્રો કયાં જાણવાં? તે હવે કહે છે—જેમાં લગવાનું શ્રીકૃ-
ષ્ણની સંદા દિવ્યાકરતા (આ ઉપરથી દિવ્ય ગુણાકરતા પણ જાણી લેવી)
તથા નિત્યનિર્દોષતા નિરૂપણ કરી હોય એજ વેદાર્થાનુસારી સચ્છાસ્ત્રો સમ-
જવાં, આ સ્થળે ‘વેદાર્થાનુસારી’ એમ કહેવાથી વેદની સ્વતઃપ્રમાણતા અને
સચ્છાસ્ત્રતા સૂચવી છે. વેદનુંપણ પરમ તાત્પર્ય નિત્યનિર્દોષ કલ્યાણગુણાકર

સન્તિ તાનીદ્ તેષ્યમીષ્ટાનિ યાનિ મે । ભવન્તિ તાનિ કથયે શૃણુ-
તાત્મહિતાનિ ચ ॥૩૧॥ વેદાશ્ચ વ્યાસસૂત્રાણિ ગીતા ભગવતો-
દિતા । નામ્નાં સહસ્રં વિષ્ણોશ્ચ શ્રીમદ્ભાગવતં તથા ॥૩૨॥ ધીવા-
સુદેવમાદ્યાત્મ્યં નીતિર્વિદુરકીર્તિતા । યાદ્યવત્ક્યસ્મૃતિશ્ચેતિ
સન્ત્યમીષ્ટાનિ મેઽપ્ત વૈ ॥૩૩॥ તત્રાપિ ભગવદ્ગીતા તથા શારીર-
કાણિ ચ । ઇતિ રામાનુજાચાર્યભાષ્યોપેતં મતં દ્વયમ્ ॥૩૪॥ एत-
व्भ्यासतो बुद्धिः कृष्णमत्तयैव वासिता । भवेत्ततोऽन्यदास्त्राद्यैर्न

પરમાત્માનાજ પ્રતિપાદનમા છે એમપણ જણાવ્યું છે ॥૩૦॥ આ લોકમાં
તે શાસ્ત્રો વિષ્ણુપુરાણ ભારત આદિક બહુ છે તેને મધ્યે અને જે અભીષ્ટ
છે, એટલે બીજાપણ અને છટ છે પરંતુ ઉત્કર્ષવિશેષના યોગથી જે અભીષ્ટ
છે તેને નામથી નિર્દેશ કરીને તમોને જણાવું છું; તેને તમો સાંભળો. આ
શાસ્ત્રો આત્મસ્વરૂપને પમાડવામાં ઉપયોગી હોવાથી જીવાત્માના હિતને
કરનારા છે ॥૩૧॥ જે અપૌરુષેય અને સ્વત પ્રમાણ છે એવા ઋગ્ગાદિ ચાર
વેદો, (અકારથી પાત્રરાત્રનો પરિચય કરવો) જેને શારીરકસૂત્ર કહે છે
એવાં વ્યાસમુનિએ કરેલાં પ્રશ્નમૂત્ર, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે મહાભારતના બીજમ-
પર્વમાં અર્જુન પ્રતિ કહેલી ગીતા, (આ ઉપરથી બીજી ગીતાચક્રો આનો
વિશેષ સમજવો) મહાભારતના આનુશાસનિક પર્વમાં કહેલું શ્રીવિષ્ણુનામ-
સહસ્ર, શ્રીમદ્ભાગવતપુરાણ, સ્કન્દપુરાણના વિષ્ણુખંડમાં રહેલું શ્રીવાસુદેવ-
માહાત્મ્ય, ઉદ્યોગપર્વમાં ધૃતરાષ્ટ્ર પ્રતિ વિદુરજીએ કહેલી નીતિ અને યાજ્ઞ-
વલ્ક્યસ્મૃતિ આ આઠ સમ્પ્રદાય મને અભીષ્ટ છે. આના અભીષ્ટપણામાં
નિમિત્તભૂત જે વિશેષ છે તે શિક્ષાપત્રીલાખ્યમાં કહ્યો છે તે તેથી જી નહી
લેવો ॥૩૨-૩૩॥ આ આઠ સમ્પ્રદાયોને મધ્યેપણ ઉપનિષદના અર્થનો નિ-
ર્ણય કરવા પ્રવર્તેલાં શારીરકસૂત્રો તથા ભગવદ્ગીતા કે જે ઉપનિષદના સા-
રસદોહડપ છે તેના તાત્પર્યનો નિર્ણય કરવામાં ભગવાન રામાનુજાચાર્યે કરેલું
લાખ્યજ અભીષ્ટપણે આદર કરવું ॥૩૪॥ આ જે સલાખ્ય સમ્પ્રદાયનો અ-
ભ્યાસ (પઠન પાઠન વિચારણુ વિગેરે) કરવાથી શુદ્ધિ કૃષ્ણભક્તિથી વાસિત-
સારા સસ્કારવાળી થાય છે. બીજા શાસ્ત્રના અભ્યાસથી થતી નથી. બીજાં

પતેદૌદ્ધવાધ્વતઃ॥૩૫॥અશક્તો દ્વાવિમૌ ગ્રન્થાવધ્યેતું યઃ સ સર્વથા।
ગીતાં રામાનુજાચાર્યમાખ્યોપેતાં પઠેન્નરઃ ॥૩૬॥ સ્મૃતિસ્તુ યાજ્ઞ-
વલ્ક્યસ્ય વિજ્ઞાનેશ્વરકૃતયા । યુક્તા મિતાક્ષરાનાદ્યા ટીકાયૈવ
મતા મયા ॥૩૭॥ આચારવ્યવહારાણાં પ્રાયશ્ચિત્તસ્ય ચાધિનામ્ ।
યતયા નિર્ણયઃ કાર્યઃ સમ્પ્રદાયાનુસારતઃ ॥૩૮॥ ગ્રન્થેષ્વેષ્વપ્ય-
તીષ્ઠા મે વ્રયો ભાગવતસ્ય યૌ । દશમઃ પશ્ચમઃ સ્કન્ધૌ યાજ્ઞવ-

વિપરીત અર્થને પ્રતિપાદન કરનારાં શાસ્ત્રોના અભ્યાસે કરીને તો ઉદ્ધવા-
લિખત પારમૈકાંતિક લક્ષિતમાર્ગથકી પડીજ નય. માટે આ બે સમ્પ્રદાય
થકી જે વિરૂદ્ધ હોય તેનું સેવન કરવું નહિ ॥૩૫॥ અધ્યાત્મતત્ત્વના વિજ્ઞાન
વાસ્તે શ્રીભાષ્ય તથા ગીતાભાષ્યનું અવશ્ય અધ્યયન કરવું. તેમાં જે શ્રી-
ભાષ્યના અધ્યયનમાં સામર્થ્ય ન હોય તો લગવાનું રામાનુજાયૈ વિરચિત
ગીતાભાષ્યનું અધ્યયન કરવું ॥૩૬॥ આચાર, વ્યવહાર અને પ્રાયશ્ચિત્તમાં
યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ જે પ્રમાણપણે સ્વીકારી છે તેનો ભાવાર્થ જાણવામાં
વિજ્ઞાનેશ્વર પડિતે રચેલી મિતાક્ષરા નામની ટીકા મેં માનેલી છે, કારણ કે
તે ટીકા શબ્દસંક્ષેપવાળી અને અર્થવિસ્તારવાળી વિશેષ છે, માટે તે
વ્યાખ્યાથી તેનો અર્થ જાણીને તેને અનુસારે યથાસંપ્રદાય આચાર આદિકનો
નિર્ણય કરવો. યથાસંપ્રદાય એટલે મિતાક્ષરામાં પણ બહુ સ્મૃત્યાદિ વા-
ક્યને અનુસારે અને પોતાનાપણુ આગ્રહથી બહુધા નિર્ણય કરેલો જણાય
છે માટે ઉદ્ધવસંપ્રદાયને અનુસરનારો નિર્ણય તેમાંથી અનુસરવો ॥૩૭-
૩૮॥ આ વેદાદિ આઠ ગ્રંથોમાંપણુ યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ, શ્રીભાગવતના દશમ
તથા પચમ સ્કંધ, આ ત્રણ ગ્રંથો સારરૂપ હોવાથી અમને અત્યંત અભીષ્ટ છે.
ભાવાર્થ એ છે કે-મોક્ષમાટે અનુષ્ઠાન કરવા યોગ્ય સાધનસમુદાય આજ
છે, શો ? તો વર્ણાશ્રમોચિત ધર્મ, આત્મદર્શનના સાધનભૂત યોગ (જ્ઞાન)
અને લગવાનમાં પરમ લક્ષિત. સર્વ સમ્પ્રદાયોનો પરમ તાત્પર્યવિષય આ
ત્રણજ બાબતો છે. આ ત્રણનો સારાંશપણે સંક્ષેપ કરી આ ત્રણ ગ્રંથોજ બોધ
કરેછે. તેમાં યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ વર્ણાશ્રમધર્મનો, પંચમસ્કંધ યોગનો અને
દશમસ્કંધ પરાલક્ષિતનો બોધ આપેછે. માટે આઠ શાસ્ત્રોમાં આ ત્રણ

લ્પસ્ય ચ સ્મૃતિઃ ॥૩૯॥ કર્તવ્યા નિત્યપાઠાદાવેતે પ્રત્યોત્તમા-
સ્તતઃ । વિચાર્યાઃ સ્વસ્થમનસા મદીયૈઃ શ્રેયસે જનૈઃ ॥૪૦॥ इत्याद्या
પાલનીયા મે ભવદ્દિર્મામુપાશ્રિતૈઃ । શોકસ્તુ સ્વામિનો નૈવ કાર્યઃ
પ્રાકૃતજીવત્ ॥૪૧॥ અણ્ડં સ્વસ્વરુપસ્યા મહાન્તો યે તુ પૂરુષાઃ ।
કલ્યાણાર્યં હિ જગતાં શ્રેયં તત્ત્વજ્ઞમ્ ભૂતલે ॥૪૨॥ આવિર્ભાવતિ-
રોમાયૌ તેપાં સ્યાતન્યતઃ કિલ । ભવતો ન ત્વિતરવન્નિજકર્મવ-
શાત્ ક્વચિત્ ॥૪૩॥ તદેહત્યાગમાલોક્ય મુહ્યન્ત્યસુભૂતોઽસુરાઃ ।

સાર સમહૃપ હોવાથી મને અધિક અબીદ છે ॥૩૯॥ હે ભક્તો ! આ
ત્રણ થયો મને અતિ ઈદ છે, માટે આ ત્રણ ઉત્તમ થયોનું મારા આશ્રિત
તમો સર્વ જનોએ અવસરને અનુસારે પકન પાદન પારાયણ આદિક કરવું
અને એનો સ્વસ્થ મનથી વિચાર કરવો એટલે એના અર્થનું મનન કરવું,
કારણ કે આતો આત્યતિક શ્રેયનું સાધન છે ॥૪૦॥

શ્રીરામાનન્દસ્વામિની આજ્ઞાને અનુસરતો એવો હું તે મારી આ આજ્ઞા
મારા આશ્રયપરાયણ તમો તમામે અવશ્ય પાળવી. બીજું—શ્રીસ્વામીના અ-
તર્ધાન નિમિત્તનો અનુશોક તમારે કોઈએ કરવો નહિ શોકતો પ્રાકૃત-દેહા-
ભિમાની અજ્ઞાનિઓને થાય, પણ સ્વામીના ચરણના અનુમહથી તત્ત્વવિવે-
કને પામેલા અને મારાજ એક આશ્રયપરાયણ એવા તમોને તે ઘટેજ નહિ
॥૪૧॥ શ્રીસ્વામીનું ચારિત્ર્ય જાણનારાઓએ તો બીજકુલ શોક કરવો નહિ
એમ કહે છે—શ્રીસ્વામીતો કર્મપરવશ પ્રાણીઓની પેઠે જન્મમરણરૂપ ચ-
ક્રમાં પ્રવિષ્ટ થએલા ન હતા, કેમકે તેતો જગત્તળમાં જીવોના કલ્યાણકાળે
ભગવાનની પેઠેજ તેમના સકંટપથી કે પોતાના સકંટપથી અવતર્યા હતા.
એજ રીતે બીજા મોટા પુરૂષો અખડ-નિરંતર પરમાત્માત્મક બ્રહ્મશૂત સ્વ-
સ્વરૂપમાંજ વર્તતા મુકોજ સસારી જીવોનું સસાર નિવૃત્તિ કરીને કંટ્યાણ
કરવામાટે ભુતળમાં અવતરે છે. માટે તેમનો આવિર્ભાવ તિરોભાવ
સ્વેચ્છાકૃત છે પણ બીજાઓની માફક આરેય કર્મકૃત નથી. તો તેવામાં
શોકનો લેશ અવસર કેમ હોય ? નજ હોય ॥૪૨-૪૩॥ જોડેના કલ્યાણ
કારણે અવતરેલા મહાપુરૂષોએ સ્વેચ્છાથી કરેલા દેહત્યાગની રીતિને

દૈવાસ્તુ તત્સ્વરૂપસાસ્તેપાં લીલાં વિદન્તિ તામ્ ॥૪૪॥ અતઃ શોકં
વિહાયૈવ સેવ્યમૂર્તેર્ગુરોઃ પ્રભોઃ । સ્વસ્વદેશાન્પ્રયાતાઘ યામ્યહં
ધીરજિત્પુરમ્ ॥૪૫॥ સુવત ડવાચ—एवं सुवोचितास्तेन विशोका
इव तेऽखिलाः । स्वस्वदेशं ययुर्नत्वा भक्तास्तं च गुरुं विदुः ॥૪૬॥
સકલનિગમધર્મશાસ્ત્રસારં સમુપદિશન્ વિશદં સુનિશ્ચિતં સઃ ।
હરિરખિલસતીર્થ્યશોકમીશઃ ક્ષિતિપ ! હરન્નમિધાં ચકાર સા-

જેઘને પ્રાણધારી-એક પ્રાણપોષણપરાયણ આસુર-દેહાત્માભિમાનને
લીધે કામ ક્રોધાદિ આસુર વૃત્તિવાળા જનો 'આજ આપણે આ શત્રુ
મંરી ગયો' એમ મીથ્યા મોહ પામેછે. તેમના સ્વરૂપને યથાર્થપણે
જાણનારા જે કોઈ દૈવ-સત્ત્વ પ્રકૃતિના જનો છે તેતો 'અવતાર ધારણનું
પ્રયોજન પરિપૂર્ણ કરીને અંતર્ધાન ઘડી ગયા' એમ લીલા માનીને કશો
મોહ પામતા નથી ॥૪૪॥ માટે લોકોના કલ્યાણ અર્થે અવતરેલા હોવાથી
સર્વેએ સમાશ્રય કરવા યોગ્ય દિવ્ય મંગળમય મૂર્તિ જેમની છે, માટેજ
પ્રભુ-કર્મપરવશ નહિ અને આપણા સર્વના સહગુરુ એવા શ્રીરામાનંદ-
સ્વામીનો અંતર્ધાનનિમિત્તનો અનુશોક ત્યાગ કરીનેજ તમો જેને દેશમાંથી
આવ્યા છે તેતે દેશમાં સંસારી જનોના સમુજ્જવનમાંજ મુખ્ય ઉપયોગી
સદુપદેશ આપવા જાઓ. દુષણ ધીરાણ પુરપ્રત્યે જઉં છું ॥૪૫॥ મુગ્ધત-
ત્ત્વપિ કહેછે—હે રાજન ! આ પ્રકારે લગવાને ધર્માદિકના ઉપદેશથી સારી
રીતે જોધ આપેલા તે સમગ્ર જાનો શોકવેગે રહિત થઈને, તેમને તેમનું
વચન અંગીકાર કરવાપૂર્વક પ્રણામ કરી, આજ્ઞાને અનુસારે પોતપોતાના
દેશમાં ગયા. શ્રીસ્વામીના ચરણકમળના સેવક મુકુંદાનંદાદિ સર્વપણ
શ્રીનારાયણમુનિનેજ 'આતો આપણા ગુરુભાઈ છે' એવી બુદ્ધિનો ત્યાગ
કરીને 'એજ અમારા ગુરુ છે' એમ દૃઢપણે માનવા લાગ્યા ॥૪૬॥ હે
રાજન ! તે આ પરમેશ્વર શ્રીહરિએ સમસ્ત શ્રુતિ સ્મૃતિના શુદ્ધ નિશ્ચિત
સારભૂત ધર્માદિકના સ્વરૂપનો ઉપદેશ આપીને સમગ્ર ગુરુભાઈ મુકુંદા-
નંદાદિકનો શોક હરિ નાંખવાથી પોતાની હરિ એવી સંજ્ઞા સ્પર્ધક કરી.
હરમીતિ હરિઃ-કુઃજને હરે તે હરિ કહેવાય. 'હરણાસર્વદુષ્ણાં હરિરિત્ય-

ર્થામ્ ॥૪૭॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे
नारायणमुनि-मुकुन्दानन्दादिसंवादे श्रद्धादिप्रशंसा-सच्छास्त्रोपदेशानिरूपणनामा
द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

મુવત વચાવ—તતઃ શિષ્યૈરનુગતઃ કતિમિશ્વિત્સ ભૂપતે ! । ધર્મ-
પ્રવૃત્ત્યેકમના ધીરજિત્પુરમભ્યગાત્ ॥૧॥ મકૈઃ સ યદુભિર્મર્ગે
પૂજ્યમાનોઽતિભાવતઃ । માળ્ડીરપુરમાગત્ય મણિમદ્રપુરં યયૌ ॥૨॥
ગ્રામં પિપ્પલસંસં ચ તતોઽગતરયામિધમ્ । ફાલવાર્ણી તતઃ
પ્રાયાન્નકાન્તાનન્દ્યભિજાન્ ॥૩॥ કવિદેકં દિનં દ્વે યા કવિચ્છ્રીણિ

મિષીપતે' એવી નિશ્ચિ છે ॥૪૭॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...દ્વિતી-
યપ્રકરણે નારાયણમુનિ-મુકુંદાનંદાદિસંવાદે શ્રદ્ધાદિપ્રશંસા-સ-
શ્ચાસ્ત્રોપદેશાનિરૂપણનામા દ્વિતીયોઽધ્યાયઃ ॥૨॥

‘અધ્યાય ૩ જો.

મુવતમુનિ કહેછે—હે ભૂપતે ! તે ફલેણી આમથકી શ્રીહરિ પોતાનો
શિષ્યવર્ગ અપરિમિત વર્તે છે તથાપિ કેટલાકજીવ-પરિવર્યામાત્રમાં પર્માત્મ
(સેવામાં જોઈએ એટલા) અથવા પોતાના ચરણ કમળના વિયોગને નહિ
સહન કરી શકવાના સ્વભાવવાળા કેટલાકજીવ (શોકા) શિષ્યોને સાથે
લાઈને ધોરાજી પુરમાં પધાર્યા. લાલ ખ્યાતિ કે પૂજની સ્પૃહાથી તે પુરમાં
પધાર્યા એમ નહિ કિંતુ એકાતિક ધર્મની પ્રવૃત્તિ કરવાનો મનમાં મુખ્ય
સકલ્પ કરીને પધાર્યા ધર્મની પ્રવૃત્તિ કરવી એજ અવતારધારણું પ્રયો-
જન છે અને ગુરૂ સ્વામીએપણુ એજ આજ્ઞા કરી હતી. માર્ગમાં પ્રેમરસથી
ભીના હૃદયવાળા તેતે ગામ નગરના અનેક લક્ષ્મણે પુષ્પાદિ ઉપચારોવડે
પૂજ્યાથકા ધોરાજીથી ભાડેર, ભાડેરથી માણાવદર, માણાવદરથી પિપ-
ળાણા, પિપળાણાથી અગત્રાઈ અને અગત્રાઈથી કાળવાણી ગામે પધાર્યા
તેતે ગામનગરમાં બહુ દિવસ રહ્યા નહિ. કોઈ ગામમાં એક દિવસ તો કોઈ

૧ આ અમાયમાં લખવાને સ્વામીની આજ્ઞાને અનુસારે ધર્મોપદેશમાં
કરેલો. ગ્રામ નગરમાં પ્રવેશ અને માગરોળમાં સર્વાવવારિપણુને સૂચવનાર પોતાનું
અદ્ભુત એશ્વર્ય દર્શાવ્યું, તે નિરૂપણુ કર્યું છે

વસન્ સ ચ । યોધયિત્વા નિજાન્મકાન્સ્વસ્વધર્મેષ્વતિષ્ઠિપત્ ॥૪॥
આશ્વા સ્વગુરોરેવ યાનમારોહતિ સ્ત સઃ । દધૌ ક્વચિદલક્ષ્મી-
મૃતનાન્યંશુકાનિ ચ ॥૫॥ ધર્માધ્વનિ સ્થાપયિતું યોષિતો ભાપતે
સ્ત ચ । તથાપિ ક્વાપિ નાસકઃ સ યમૂવાત્મશક્તિઃ ॥૬॥ સ્થાપ-
નાયૈવ ધર્મસ્ય વિચરન્સ ધરાપતે ! । પ્રાયાત્સમુદ્રતીરસ્યં મકરા-
લયપત્તનમ્ ॥૭॥ ઉપકળે તત્ર સિન્ધોર્નાતિદૂરે પુરાદ્વહિઃ । ઘટ-

ગામમા એ દિવસ તો કોઈ ગામમાં ત્રણ દિવસ રહ્યા હતા. રહેવાનું નિમિત્ત
પણ લાભ ખ્યાતિ કે પૂજા માટે નહિ કિંતુ ધર્મસ્થાપનમાટેજ. તેને ગામ
નગરમાં નિવાસ કરીને શ્રીહરિએ તેને પોતાના લજોને આનંદ આપતાથકા
સમજાજના વચનો વડે ધર્મમાર્ગમાં રહેવાનો મહિમા ઉપદેશ કરીને સ્વ-
સ્વધર્મમાં દૃઢ સ્થાપન કર્યા હતા ॥૨-૪॥ આ લગવાન શ્રીહરિ ચરણચારિ
(પગપાળા) જતને અનુસર્યા છે તથાપિ આત્મીય લક્ષ્મીનોની પ્રાર્થના
પરિપૂરવા ગુરૂની આજ્ઞાથીજ કદાચિત્ રથ અથ વિગેરે વાહનમાં બેસતા
હતા. તથા પોતે વર્ણવેપનેજ ઉચિત દઢ, મૃગચર્મ, વડકલ વિગેરેમાંજ
એક પ્રીતિવાળા છે તથાપિ લક્ષ્મીનોની પ્રાર્થના પરિપૂર્ણ કરવા લજોએ
લાવથી અર્પેલા નવીન મહાવજ્ર, (શાલ દુશાલાદિ) વિભૂષણ (કડાં સાં-
કળાં બાજુબધ આદિક) વિગેરેનેપણ કદાચિત્ ધારણ કરતા હતા ॥૫॥ તથા
શ્રિયો વૈશ્યો શૂદ્રો કે જે કોઈ પાપયોનિના છવો હતા તે તમામને મોક્ષ
માર્ગમાં પ્રવર્તાવવા સદુપદેશાદિકથી ધર્મનો અવબોધ આપતા હતા. તેવા
પ્રસંગમાં ધર્મપ્રવૃત્તિનાજ એક પ્રયોજન માટે કદાચિત્ શ્રિયોની સાથે
સલામાં પ્રમોત્તરાદિકનો વ્યવહાર કરતા હતા, તથાપિ પોતાને નિરતર વશ
વર્તતા નિર્મળ મનથી શબ્દાદિ કોઈપણ વિષયોમાં આસક્તિએ રહિતજ
રહેતા હતા ॥૬॥

હે ધરાપતે ! એરીતે લગવાન ધર્મપ્રવૃત્તિ પ્રયોજને તેને ગામ નગરમાં
વિચરતા વિચરતા સમુદ્રના તટઉપર રહેલા માંગરોળ પત્તનને પામ્યા, પૌષ
પૂર્ણિમાએ પધાર્યા એમ જાણવું, કેમકે આગળ અટ્વાંગ રાજાએ અલયરાજ
પ્રતિ એમ કહેલું છે ॥૭॥ તે પત્તનમાં સમુદ્રના સમીપ પ્રદેશમાં પુરથકી

ર્થમ્ ॥૪૭॥ इति श्रीसत्सङ्क्रिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे नारायणमुनि-मुकुन्दानन्दादिसंवादे श्रद्धादिप्रशंसा-सच्छास्त्रोपदेशनिरूपणनामा द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

સુવ્રત સ્વાચ—તતઃ શિષ્યૈરનુગતઃ કતિમિશ્ચિત્સ ભૂપતે ! । ધર્મ-
પ્રવૃત્ત્યેકમના ધીરજિત્પુરમમ્યગાત્ ॥૧॥ મકૈઃ સ યહુભિર્માર્ગે
પૂજ્યમાનોઽતિભાષતઃ । માણ્ડીરપુરમાગત્ય મણિમદ્રપુરં યયૌ ॥૨॥
પ્રામં પિપ્પલસંહં ચ તત્તોઽગતરયામિધમ્ । ફાલવાર્ણી તતઃ
પ્રાયાન્નક્તાનાનન્દયન્નિજાન્ ॥૩॥ કચિદેકં દિનં દ્વે વા કચિત્રીણિ

મિયીયતે' એવી નિરૂપિ છે ॥૪૭॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...દ્વિતી-
યપ્રકરણે નારાયણમુનિ-મુકુંદાનંદાદિસંવાદે શ્રદ્ધાદિપ્રશંસા-સ-
શ્ચાસ્ત્રોપદેશનિરૂપણનામા દ્વિતીયેઽધ્યાયઃ ॥૨॥

અધ્યાય ૩ જો.

સુવ્રતમુનિ કહે છે—હે ભૂપતે ! તે ફલેષી ગ્રામથકી શ્રીહરિ પોતાનો
શિષ્યવર્ગ અપરિમિત વર્તે છે તથાપિ કેટલાકજ—પરિચર્યામાત્રમાં પર્યાપ્ત
(સેવામાં જોઈએ એટલા) અથવા પોતાના ચરણ કમળના વિયોગને નહિ
સહન કરી શકવાના સ્વભાવવાળા કેટલાકજ (થોડા) શિષ્યોને સાથે
લઈને ધોરાજી પુરમાં પધાર્યા. લાક્ષ ય્યાતિ કે પૂતની સ્પૃહાથી તે પુરમાં
પધાર્યા એમ નહિ કિંતુ એકાંતિક ધર્મની પ્રવૃત્તિ કરવાનો મનમાં મુખ્ય
સંકલ્પ કરીને પધાર્યા. ધર્મની પ્રવૃત્તિ કરવી એજ અવતારધારણું પ્રયો-
જન છે અને ગુરુ સ્વામીએપણુ એજ આજ્ઞા કરી હતી. માર્ગમાં પ્રેમરસથી
ભીના હૃદયવાળા તેતે ગામ નગરના અનેક લોકોએ પુષ્પાદિ ઉપચારોવડે
પૂજ્યાથકા ધોરાજીથકી લાડેર, લાડેરથકી માણાવદર, માણાવદરથકી પિપ-
ળાણા, પિપળાણાથકી અગત્રાઈ અને અગત્રાઈથકી કાળવાણી ગામે પધાર્યા.
તેતે ગામનગરમાં જહુ દિવસ રહ્યા નહિ. કોઈ ગામમાં એક દિવસ તો કોઈ

૧ આ અધ્યાયમાં લગવાને સ્વામીની આજ્ઞાને અનુસારે ધર્મોપદેશમાટે
કરેલો ગ્રામ નગરમાં પ્રવેશ અને મોંગરોળમાં સર્વોવતારિપણુને સૂચવનાર પોતાનું
અદ્ભુત એકધર્મ દર્શાવ્યું, તે નિરૂપણુ કર્યું છે.

વસન્ સ ચ । યોઘયિત્વા નિજાન્મકાન્સ્વસ્વધર્મેષ્વતિષ્ઠિપત્ ॥૪॥
આજ્ઞયા સ્વગુરોરેવ યાનમારોહતિ સ્સ સઃ । દયૌ ક્વચિદલક્ષ્મી-
શ્રૂતનાન્યંશુકાનિ ચ ॥૫॥ ધર્માધ્વનિ સ્થાપયિતું યોપિતો ભાપતે
સ્સ ચ । તથાપિ ક્વાપિ નાસક્તઃ સ વભૂવાત્મશક્તિતઃ ॥૬॥ સ્થાપ-
નાયૈવ ધર્મસ્ય વિચરન્ત્સ ધરાપતે ! । પ્રાયાત્સમુદ્રતીરસ્થં મકરા-
લયપત્તનમ્ ॥૭॥ ઉપકળ્પે તત્ર સિન્ધોર્નાતિદૂરે પુરાદ્વહિઃ । ઘટ-

ગામમાં બે દિવસ તો કોઈ ગામમાં ત્રણ દિવસ રહ્યા હતા. રહેવાનું નિમિત્ત
પણ લાભ ખ્યાતિ કે પૂજા માટે નહિ કિંતુ ધર્મસ્થાપનમાટેજ. તેતે ગામ
નગરમાં નિવાસ કરીને શ્રીહરિએ તેતે પોતાના ભક્તોને આનંદ આપતાથકા
સમજાવના વચનો વડે ધર્મમાર્ગમાં રહેવાનો મહિમા ઉપદેશ કરીને સ્વ-
સ્વધર્મમાં દૃઢ સ્થાપન કર્યા હતા ॥૪-૪॥ આ ભગવાન શ્રીહરિ ચરણચારિ
(પગપાળા) જતને અનુસર્યા છે તથાપિ આત્મીય ભક્તજનોની પ્રાર્થના
પરિપૂરવા ગુરૂની આજ્ઞાથીજ કદાચિત્ રથ અથ્થ વિગેરે વાહનમાં બેસતા
હતા. તથા પોતે વર્ણવેષનેજ ઉચિત દંડ, મૃગચર્મ, વલ્કલ વિગેરેમાંજ
એક પ્રીતિવાળા છે તથાપિ ભક્તજનોની પ્રાર્થના પરિપૂર્ણ કરવા ભક્તોએ
લાવથી અપેલાં નવીન મહાવસ્ત્ર, (શાલ દુશાલાદિ) વિભૂષણ (કડાં સાં-
કળાં બાલુબંધ આદિક) વિગેરેનેપણ કદાચિત્ ધારણ કરતા હતા. ॥૫॥ તથા
સ્ત્રિયો વૈશ્યો શૂદ્રો કે જે કોઈ પાપયોનિના છવો હતા તે તમામને મોક્ષ-
માર્ગમાં પ્રવર્તાવવા સદુપદેશાદિકથી ધર્મનો અવળોધ આપતા હતા. તેવા
પ્રસંગમાં ધર્મપ્રવૃત્તિનાજ એક પ્રયોજન માટે કદાચિત્ સ્ત્રિયોની સાથે
સભામાં પ્રશ્નોત્તરાદિકનો વ્યવહાર કરતા હતા, તથાપિ પોતાને નિરંતર વશ
વર્તતા નિર્મળ મનથી શબ્દાદિ કોઈપણ વિષયોમાં આસક્તિએ રહિતજ
રહેતા હતા ॥૬॥

હે ધરાપતે ! એરીતે ભગવાન ધર્મપ્રવૃત્તિ પ્રયોજને તેતે ગામ નગરમાં
વિચરતા વિચરતા સમુદ્રના તટઉપર રહેલા માંગરોળ પત્તનને પામ્યા, પૌષ
પૂર્ણિમાએ પધાર્યા એમ જાણવું, કેમકે આગળ ખટ્વાંગ રાજાએ અભયરાજ
પ્રતિ એમ કહેલું છે ॥૭॥ તે પત્તનમાં સમુદ્રના સમીપ પ્રદેશમાં પુરથપ્રી

ચિન્નાદ્દુમચ્છાયે સ્થાને સ્વાસમાચરત્ ॥૮॥ મુમુક્ષવઃ પુરે તત્ર
તદર્શનમહામુદઃ । ધનિનો વણિજસ્તસ્ય ભક્તાઃ સેવામકુર્વન્ત ॥૯॥
ગોવર્ધનસ્તેપુ મુર્યસ્તથા દામોદરાદ્યયઃ । રામચન્દ્રઃ સૂરચન્દ્રો
વણિજો રત્નજિન્મુલાઃ ॥૧૦॥ ક્ષત્રં ચ માનસારામઃ શૂદ્રાશ્ચ ધન-
જિન્મધુઃ । આનન્દજિત્રિક્રમાધાસ્તમ્સેવન્ત ભક્તિતઃ ॥૧૧॥ રાજ-
નીભાનુમુખ્યાશ્ચ યોષિતઃ શુદ્ધચેતસઃ । યથોચિતં વિદધિરે પરિ-
ચર્યાં હરેર્નૃપ ! ॥૧૨॥ મહર્તીં યનયામાસ મિષ્ટોદાં તત્ર યાપિકામ્ ।
તત્પ્રતિષ્ઠાવિધિં ચક્રે તતઃ શાસ્ત્રાનુસારતઃ ॥૧૩॥ પૂર્તકર્મવિધૌ
તસ્મિન્સનરેશાઃ પુરૌકસઃ । ચિત્રં યથાઽઽપુઃ સ તથા મહોત્સ-
વમકારયત્ ॥૧૪॥ બ્રાહ્મણાંસ્તર્પયામાસ સદ્ભિર્મોજ્યૈઃ સહસ્રશઃ ।

બહુ દૂર નહિ એવા બહારના ભાગમાં વડ તથા આમલીના વૃક્ષોની ઘાટી
શીતળ છાયાવાળા કોઈ સ્થાનમાં પોતાનો ઉતારો કર્યો ॥૮॥ તે પુરમાં
મુમુક્ષુ, ભગવદ્ભક્ત, સેવાસમુચિત ધને સંપન્ન, વણિક જનો હતા,
તે સર્વે શ્રીહરિના દર્શનથી મહાહર્ષ પામીને યથાધિકાર સેવા કરવા લાગ્યા
॥૯॥ તે વાણીયાઓને મધ્યે મુખ્ય નામથી ગોવર્ધનલાઈ, દામોદર, રામચંદ્ર,
સૂરચંદ્ર, રત્નજિત અને મૂળચંદ્રાદિ બીજાઓપણ હતા ॥૧૦॥ ક્ષત્રિય જાતિના
માનસારામ હતા તથા ધનજીત, મધુ, આનંદજીત, ત્રિક્રમ આદિક શૂદ્ર
ભક્તો હતા. આ સર્વે અધિકારને અનુસારે અનન્ય ભક્તિથી શ્રીહરિની સેવા
કરવા લાગ્યા ॥૧૧॥ હે નૃપ ! રાજની, ભાનુ અને બીજા કેસરા આદિક ભક્ત-
ત્રિઓ ધર્માનુધાનથી શુદ્ધચિત્ત થઈને તે ભગવાનની યથાયોગ્ય પરિચર્યા
કરવા લાગી ॥૧૨॥ ભગવાન શ્રીહરિએ તે પુરમાં પોતાના ઉતારા પાસે
મિષ્ટ જળવાળી મોટી કોઈ વાવ ખોદાવી. ખોદવા ચાલુનાં વિગેરે કામની
પરિપૂર્ણતા થયાપછી તેનો પ્રતિષ્ઠાવિધિ યથાવિધિ કરાવ્યો ॥૧૩॥ તે પૂર્તકર્મ-
વિધિમાં તે નગરના નરપતિએ સહિત સમસ્ત પુરવાસી જનો જે પ્રકારે
પરમાશ્ચર્યને પામે તેવો મહોત્સવ કરાવ્યો હતો. આશ્ચર્યનો પ્રકાર આગળ
કહેશે ॥૧૪॥ હજારો હજાર બ્રાહ્મણોને પવિત્રતા તથા મધુરતાના યોગથી
શ્રેષ્ઠ એવાં જમવા લાયક દુધપાક મોદક આદિક વડે અત્યંત તૃપ્ત કર્યા

હવિર્ભિર્વહ્નિવદનાન્દેવાંશ્ચેન્દ્રપુરોગમાન્ ॥૧૫॥ વર્ણિસ્વામી યદા
તત્ર વિષ્ણું પૂજયિતું સ્વયમ્ । ન્યપીદદાસને તર્હિં વમ્ભૂવાદ્ભુતમી-
દશમ્ ॥૧૬॥ મયરામાદયો વિપ્રાઃ કુર્વન્તં દેવતાર્ચનમ્ । તમીક્ષ-
માણા દદશુઃ સઘ એવ ચતુર્મુજમ્ ॥૧૭॥ ગદાન્જશઙ્ગચક્રાઢ્યં
ફિરીટેન વિરાજિતમ્ । પીતામ્બરં ઘનશ્યામં શ્રીવત્સાદ્ધિતવક્ષ-
સમ્ ॥૧૮॥ ઘામે ભગવતસ્તસ્ય શ્વેતાઙ્ગં દદશુર્વૃપમ્ । ચતુર્વેકં ચતુ-
પ્પાદમણ્નેનં ચતુર્મુજમ્ ॥૧૯॥ ચદ્વાજ્જલિપુટં દ્વાભ્યાં દોર્ભ્યામેકેન

હતા. તથા ઇન્દ્રાદિક દેવો કે જેમનું અગ્નિ એજ મુખ છે તેમને ઘણું ઘૂત
દુધપાક આદિક દુત દ્રવ્યવડે અતિ તૃપ્ત કર્યા હતા. દેવતાઓ અગ્નિરૂપ
મુખથી જન્મે છે, 'અગ્નિમુખા વૈ દેવાઃ' એવી સ્મૃતિ છે. આદ્યજ્ઞાતર્પણનો
પ્રથમ નિર્દેશ કરેલો હોવાથી અગ્નિમુખથી કરાતા દેવતાઓના તર્પણની
અપેક્ષાએ આદ્યજ્ઞાતર્પણ પ્રદાનપર્યંતે લગવાનને અત્યંત પ્રિય છે આવો
અતિશય જણાવ્યો છે ॥૧૫॥

પોતાનો અસાધારણ અભ્યાસર્થમથ ઐશ્વર્ય સ્વભાવ આગ્રિતોને સાક્ષા-
ત્કાર કરાવ્યો એમ હવે કહેછે—વર્ણિસ્વામી-જગતના ઉપકાર અર્થે
વર્ણવેષને ધારી રહેલા, સર્વના સ્વત સ્વામી એવા નારાયણમુનિ પૂર્તવિધિ
સમયમાં સ્વર્થ વિંછુના પૂજનમાં પ્રવર્તતાં જ્યારે પીઠ (પાટલો) ઉપર
બેઠા ત્યારે આગળ કહેશે એવું કાંઈક આશ્ચર્ય થયું હતું ॥૧૬॥ તેને નવ
શ્લોકથી કહેછે—મયારામાદિ વિપ્રો તે સમયે સ્થાપેલા વિંછુનું પૂજન
કરતા શ્રીસ્વામી નારાયણને નિહાળતાથકા એજ ક્ષણમાં દિવ્યાકાર દેખવા
લાગ્યા તે દિવ્યાકાર યોગનો અનુવાદ કરેછે—ગદા, કમળ, શખ અને
ચક્રને ધારી રહેલા ચાર ભુજે સહિત, દિવ્ય મુકુટથી વિરાજમાન, દિવ્ય પી-
તાંબર ધારી રહેલા, નવીન મેઘને સમાન શ્યામ વર્ણવાળા, શ્રીવત્સ નામના
ચિહ્નથી ચિહ્નિત વક્ષ સ્થળ જેમનું છે, એવા દિવ્ય સ્વરૂપે તેમનેજ જોવા
લાગ્યા ॥૧૭-૧૮॥ તે વિંછુરૂપ લગવાનના વામ લાગમાં તેમની પરિશ્ચ-
ર્યામાં તત્પર, ચાર મુખવાળા, ચાર ચરણવાળા, આઠ આંખોવાળા, ચાર
ભુજવાળા, બે હાથ બેડી રહેલા, ઉપરના જમણા એક હાથમાં પુષ્પાદિ

વિન્નતમ્ । પૂજાદ્રવ્યાણિ હસ્તેન ધર્મેશાસ્ત્રં પરેણ ચ ॥૨૦॥ વસાનં
 વાસસી શ્વેતે નાનાલંકારભૂષિતમ્ । સદ્રક્ષસારમુકુટમતિશાન્તા-
 કૃતિં નૃપ ! ॥૨૧॥ વિષ્ણોર્દક્ષિણભાગેઽથ દ્વિભુજાં દદદ્ગુચ્ચ તે ।
 વાસોભૂષણશોભાઢ્યાં ભક્તિં ગૌરતનું સ્થિતામ્ ॥૨૨॥ પૂજોપચાર-
 વિવિધૈર્મૃતં કનકપાત્રકમ્ । વિન્નતીં પાણિનૈકેન પરેણ કુસુમ-
 સ્ત્રજમ્ ॥૨૩॥ ભક્તિધર્મયુતં વિષ્ણુમિત્યં તે દદદ્ગુરુપ ! । દૃષ્ટ્વયૈવ
 હરેસ્તસ્ય દધતો નારનાટનમ્ ॥૨૪॥ મુહૂર્તમેવ તે સર્વં વિપ્રા ધીક્ષ્ય
 સવિસ્મયાઃ । તમેવ મેનિરે વિષ્ણું સ્વેચ્છયા માનુષાકૃતિમ્ ॥૨૫॥
 મુહૂર્તાન્તે યથાપૂર્વં દૃષ્ટ્વા તં ચ પ્રણમ્ય તે । પૌર્તે વિધિ સમાપ્યાસ્ય

પૂજોપચારના પદાર્થોથી પરિપૂર્ણ પાત્રને ધારી રહેલા, ઉપરના ડાબા હાથમાં
 ધર્મેશાસ્ત્રના પુસ્તકને ધારી રહેલા, શ્વેત વસ્ત્રને પહેરી તથા ઓઢી રહેલા,
 બહુવિધ વિભૂષણોવડે વિભૂષિત, મસ્તકે મણિમય મુકુટ ધારી રહેલા,
 શાંત આકારવાળા, કર્પૂર જેવા શ્વેત શરીરથી શોભાયમાન એવા દિવ્ય
 ધર્મદેવ દેખાવામાં આવ્યા ॥૧૯-૨૧॥ તે પછી તે વિપ્રોએ શ્રીવિષ્ણુરૂપે
 દેખાના શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાનના જમણા હાથમાં તેમની પરિચર્યાપરાયણ,
 બહુ પ્રકારના પુષ્પાદિ પદાર્થોથી પરિપૂર્ણ સુવર્ણપાત્રને એક ડાબા હાથમાં
 ધારી રહેલાં અને જમણા હાથમાં પુષ્પમાળાને ધારી રહેલાં, દિવ્ય વસ્ત્ર
 વિભૂષણોને ધારી રહેલાં, ચદ્રચંદ્રિકા જેવી કાયકાંતિથી શોભતાં, દ્વિભુજ
 એવાં ભક્તિ દેવી દેખ્યાં ॥૨૨-૨૩॥ હે નૃપ ! આ પ્રકારે ધર્મરક્ષણ માટે
 નરનાથને ધારી રહેલા શ્રીહરિના કૃપાસંકલ્પથીજ તે આશ્વસો જેમના
 વામ દક્ષિણહાથમાં ધર્મદેવ તથા ભક્તિદેવી અલંકાર કરી રહ્યાં છે એવા
 દિવ્ય વિષ્ણુરૂપે દર્શન પામ્યા ॥૨૪॥ મયારામાદિ સર્વ વિપ્રો એરીતે
 વિસ્મયપૂર્વક એક મુહૂર્તપર્યંત પૂર્વોક્ત પ્રકારના દિવ્ય સ્વરૂપને નિરખીને
 ‘સાક્ષાત્ વિષ્ણુ ભગવાનજ સ્વેચ્છાથી ધર્મરક્ષણમાટે મનુષ્યભાવથી અવ-
 તરેલા આ સ્વામી નારાયણ છે’ એમ માનવા લાગ્યા—એવો નિશ્ચય થયો
 ॥૨૫॥ તે વિપ્રોએ મુહૂર્તને અતે યથાપૂર્વ નરનાથધારી વાણિવેશરમણીય
 ભાળીને પ્રણામ કરી પૂર્તકર્મવિધિ સમાપ્ત કરી શ્રીહરિનો મુદ્દલ સમાશ્રય

ચક્રુઃ સુદદમાશ્રયમ્ ॥૨૬॥ ચક્રુઃ મહર્તીં પૂજાં તસ્ય વેદોક્તવ-
ર્ત્મના । વેદઘોષં પ્રકુર્વન્તો બ્રાહ્મણા દદનિશ્ચયાઃ ॥૨૭॥ તમા-
શ્રિત્ય તદાક્ષાયાં સ્થિત્વાન્યોપાસનં દ્રુતમ્ । વિહાય સર્વભાવેન
તમેવૈકમુપાસત ॥૨૮॥ સ્વરૂપમિત્યં કૃપયા દ્વિજેભ્યઃ સોડ્દી-
દશત્સ્વેશ્વરતાવબુદ્ધયૈ । ઉવાસ તત્ર પ્રથયન્પ્રતાપં પુરે સ્વકીયં
હરિરાવસન્તાત્ ॥૨૯॥ ઇતિ શ્રીસત્સન્નિગીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે
દ્વિતીયપ્રકરણે વિષ્ણુસ્વરૂપાવિષ્કારનામા તૃતીયોડ્યાયઃ ॥૩૧॥

સુપ્રત ઉવાચ—આસીત્તસિન્પુરેડ્યૈકો મેઘજિત્સંજ્ઞકો યણિઃ ।

કયોં એટલે ‘આજ આખ્ય અને પ્રાપક છે’ એવો નિશ્ચય કયોં. તેપછી તે
સર્વ વિગ્રોએ તેમને વેદતાત્પર્યના પરમ વિષય બાણીને વિષ્ણુસૂક્તાદિ વેદ
મંત્રોવડે સ્તુતિ કરવાપૂર્વક વૈદિક વિધિથી તેમની મહાપૂજા કરી ॥૨૬-
૨૭॥ તેમના દિવ્ય સ્વરૂપનો નિશ્ચય કરીને તત્કાળ અન્ય ઉપાસનનો
પરિત્યાગ કરી એટલે ક્ષણાંતર અને સાધનાંતરનો ત્યાગ કરી, સર્વભાવ-
ક્ષણભાવ તથા સાધનભાવ (જેમ ક્ષણ ભગવાન્ છે તેમ સાધનપણું
એજ છે)થી અથવા-ભગવાન્ સર્વના આત્મા છે તો આ સર્વ જગત્
ભગવાનજ છે એવી ભાવનાથી તેમનો આશ્રય કરીને તેમની આજ્ઞા
પાળવામાંજ એક તત્પર થઈ સેવા કરવા લાગ્યા ॥૨૮॥ હે રાજન્!
ભગવાન્ શ્રીહરિએ પોતાના સર્વકારણ પારમેશ્વર સ્વરૂપના વિજ્ઞાનમાં
કૃપાથી આશ્રિતોને આ પ્રકારે વિષ્ણુસ્વરૂપ પ્રદર્શાવ્યું અને સંસારસાગર
સમુત્તરવામાં મુખ્ય ઉપાયભૂત પરિપૂર્ણ ભક્તિ સંપાદન કરી આપી
પોતાનો પ્રતાપ વિસ્તારતાયકા માંગરોળપુરમાં વસંતઋતુપર્યંત નિવાસ
કરીને રહ્યા ॥૨૯॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...દ્વિતીયપ્રકરણે વિષ્ણુ-
સ્વરૂપાવિષ્કારનામા તૃતીયોડ્યાયઃ ॥૩૧॥

‘અધ્યાય ૪ થો.

સુપ્રતઋપિ કહેછે—હે રાજન્! અથ-વસંતઋતુપર્યંત ત્યાં નિવાસનો

૧ આ અધ્યાયમાં યોગાભ્યાસના મદથી ઉદ્ધત બનેલા, સાધુજનોના અપમા-
નમાંજ એક પ્રવર્તેલા, મેઘજીત્ નામના વલ્લિકેનો મદ ભગવાને ઉતાયો, આ
આશ્રયકારી કયા કરી છે.

પ્રાચીનોઽસ્ય સતીર્થ્યો વૈ હરેઃ સિદ્ધામિમાનવાન્ ॥૧॥ પ્રાતઃ
સમાધૌ સ્વાતન્ત્યં જહ્યાત્સ્વાં તનુમિચ્છયા । ઇચ્છયા ભગવદ્દામ
ગચ્છેદ્વા પુનરામ્રજેત્ ॥૨॥ અન્તર્હિતે તૂદ્ધવેઽસૌ સ્વાત્માનં સર્વતો-

નિશ્ચય થયા પછી એજ માંગરોળ પુરમાં આ શ્રીહરિનો પ્રાચીન સતીર્થ
-શ્રીરામાનંદસ્વામીનો શિષ્ય 'હુ નિષ્પન્નયોગી છું' એવા અભિમાનવાળો
મેઘજીત્ નામનો કોઈ એક વાણીયો હતો ॥૧॥ આ વણિક સમાધિ-
આધારચક્ર, નાભિચક્ર, હૃદય, સૂક્ષ્મધ્ય, બ્રહ્મરંધ્ર આદિક દેશવિશેષમાં અ-
થવા આત્મામાં અથવા પરમાત્મામાં ચિત્તનું સ્થાપન કરવું તે ધારણા કહે-
વાય, તેમાં ચિત્તવૃત્તિની એકતારતા થાય તે ધ્યાન કહેવાય, એક ધ્યેયા-
કાર (ધ્યાતૃ ધ્યાનના અનુસંધાન વિના) વિષયપણે જે ભાસમાન થવું
એટલે ચિત્તવૃત્તિની શૂન્યતા જેવી સ્થિતિ થાય તે સમાધિ કહેવાય, અર્થાત્
ઉત્કૃષ્ટ ધ્યાન તે સમાધિ કહેવાય, આવી ધારણા ધ્યાન અને સમાધિ આ
ત્રણેય એક ધ્યેયાકાર વિષયવાળું થાય તે સંયમ કહેવાય. આવો સંયમ
આ સ્થળે સમાધિશબ્દથી કહેવા ઇચ્છેલો છે. તેમાં સ્વાતંત્ર્ય-ઐશ્વર્યને
પામ્યો હતો. એટલે સંયમના પ્રતાપથી અભિમાદિ ઐશ્વર્યને પામ્યો હતો.
સંયમ સિદ્ધ થતાં ઐશ્વર્યપ્રાપ્તિ થાયછે એમ પાતંજળ દર્શનના વિભૂતિ-
પાદમાં નિરૂપણ કર્યું છે. તે ઐશ્વર્ય ક્રિયારૂપ અને જ્ઞાનરૂપ એમ બે પ્રકારનું
કહ્યું છે. તેમાં પ્રથમક્રિયાદિ પ્રાણિમાત્રના શબ્દનું જ્ઞાન, પૂર્વ જાતિનું જ્ઞાન,
પરચિત્તનું જ્ઞાન, સૂક્ષ્મ તથા દેશ કાળથી બહુ દૂર રહેલાનું જ્ઞાન, બધાં
ભુવનોનું જ્ઞાન, તારામંડળ અને તેની ગતિનું જ્ઞાન ઇત્યાદિક જ્ઞાનરૂપ ઐશ્વર્ય
કહેવાય છે. ચિત્તનો પર શરીરમાં પ્રવેશ ઇત્યાદિક ક્રિયારૂપ ઐશ્વર્ય કહે-
વાય છે. આવું સર્વ ઐશ્વર્ય સંયમની સિદ્ધિથી પ્રાપ્ત થાય છે, પણ તે મોક્ષ
જેનું પરમ ફળ છે એવી સમાધિમાં ઉપરોધ કરનાર છે. આનો વિસ્તાર
પાતંજળયજ્ઞી જણવો. આ મેઘજી સમાધિથી સિદ્ધ થએલા ઐશ્વર્યયોગને
લીધે કદાચિત્ સંકલ્પમાત્રથી આ પ્રારબ્ધ દેહનો ત્યાગ કરીને ભગવાનના
તેતે શ્વેતદ્વીપાદિ ધામમાં જાય અને પાછો પણ આવે, આવું સમાધિમાં
સ્વાતંત્ર્ય પામ્યો હતો ॥૨॥ આ મેઘજીત્ ઉદ્ધવાવતાર શ્રીરામાનંદસ્વામી

ડધિકમ્ । મન્યમાનો મુકુન્દાદીનવમેને પ્રમું ચ તમ્ ॥૩॥ કૃષ્ણ-
મકાંસ્ત્યાગિજનાંસ્તિસ્કુર્વન્તમેકદા । સદ્ધિર્વિવદમાનં ચ સ્વા-
મી પ્રાદ્ય સદઃસ્થિતઃ ॥૪॥ કયં સતોડવજાનાસિ માનનીયાન્સુરૈ-
રપિ । જાનામિ તવ સામર્થ્યં કરિષ્યે નિર્મદં ક્ષણાત્ ॥૫॥ સ્વસુ-
લેચ્છા યદિ ભવેદાઘ્યાં તર્હિ તિષ્ઠ મે । નો ચેત્સમાધૌ સ્વાત-
ન્યં તવાદૈવ ગમિષ્યતિ ॥૬॥ સ ઉવાચ તદા વર્ણિન્નધુનાતન પવ
હિ । ત્વં કિં કર્તાસિ મે રામાનન્દશિષ્યોડસિ નિર્ભયઃ ॥૭॥ આ-

સ્વધામમાં સીધાવ્યા પછી તેમના સમસ્ત સમાશ્રિતોની અપેક્ષાએ પોતાને
અતિ ઉત્કૃષ્ટ માનીને મુકુંદાનંદાદિની અવજા કરવા લાગ્યો. એમની એક-
લાનીજ અવજા કરવા લાગ્યો એટલુંજ નહિ પણ શ્રીસ્વામિના અતિશય
માનપાત્ર એવા આ સમસ્ત જગતના પ્રભુ શ્રીહરિ ભગવાનની પણ અવજા
કરવા લાગ્યો ॥૩॥ કોઈ સમયે સલામાં વિરાજમાન ભગવાન્ શ્રીસ્વામી-
નારાયણે સદાય સંતો સાથે પોતાની પ્રકૃષ્ટતા અને સતોની અપ્રકૃષ્ટતા
કહેવાપૂર્વક બ્રહ્મવિદ્યાનો વિવાદ કરતા અને કૃષ્ણભક્તોને તિરસ્કાર કરતા
તે મેઘજીતને એમ કહ્યું કે ॥૪॥ હે વણિક ! તું સતોનું પણ અપમાન કેમ
કરે છે ? કેમકે સતો તો ભવબ્રહ્માદિ દેવોએપણ માનનીય છે. કોઈએપણ
અપમાન કરવા લાયક નથી. જો આ યોગશ્ચર્યમદનો લેખ તને વળગ્યો છે
તે અસ્થાને છે. તારૂં સામર્થ્ય કેટલું છે તેતો હું જાણું છું. તારા મદનો બંગ
એકજ ક્ષણમાં ઠરીશ. જો તારે મુખસ્થિતિની સ્પૃહા હોય તો મારી
આજ્ઞાને પાળવાપૂર્વક આ સાધુઓને અનુસરજો. જો એમ નહિ કહે તો તારૂં
સમાધિ સિદ્ધિથી પ્રાપ્ત થએલુ ઐશ્વર્ય આ દિવસેજ વિનાશ પામી જશે.
॥૫-૬॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે ભગવાને કહ્યું એટલે તે સમયે મેઘજીત
ગર્વથી બોલ્યો કે-હે વણિક ! તમો તો આધુનિક-કેટલાક માસમાત્ર સ્વા-
મિના સમાગમમાં રહ્યા છો અને અવસ્થાએપણ અલક્ષણ છો, તે તમો
વયોવૃદ્ધ અને બહુકાળથી સ્વામિના ચરણની પરિચર્યાપરાયણ એવા મને
શું કરી શકનારા છો ? તમારા જે ગુરુ છો તેમનો પરમ કૃપાપાત્ર હું મુખ્ય
શિષ્ય છું, માટે હું નિર્ભય છું. માટે તમો સર્વે વય તથા ગુણવંતે તમારા

જ્ઞાયા મમ વર્તધ્વ યૂય જ્યેષ્ઠસ્ય સર્વેશ । સ્વાજ્ઞાયાં મામપિ કથ
વર્તયન્નેવ લજસે ॥૮॥ સામર્થ્યં દર્શયેડધૈવ મમ તુમ્યં ત્રિલોક્ય ।
ઇત્યુપ્ત્વા તત્તતૈલે સ્વૌ કટાદૈ ન્યક્ષિપત્કરૌ ॥૯॥ કરૌ ફુલ્લત્વચૌ
દગ્ધો તથાપિ સ ન વિવ્યથે । વાદ કુર્વન્નપિ વણિક્ દેહસ્યાત્ય
ન્તવિસ્મૃતે. ॥૧૦॥ આશ્ચર્યમેતદ્દૃષ્ટ્વૈવ પોરાસ્તં સિદ્ધપૂરુષમ્ । મેનિરે
સ ઉવાચાથ સર્વેષા શૃણ્વતા વચ. ॥૧૧॥ ઇતશ્ચતુર્થે દિવસે ચતુ-
ર્થે ક્ષણ યય ચ । સઘ. કલેઘર સીયં હાસ્યામ્યન્ન ન સંશય.
॥૧૨॥ સ્વામી તમાહ યથેવ ત્વયા સ્યાત્તર્હિ તે ચયમ્ । શિષ્યા
મમેમ સર્વેડપિ શિષ્યો મે સ્યાસ્ત્વમન્યથા ॥૧૩॥ દેહસ્ય ચ હરે-

થકી સર્વથા શ્રેષ્ઠ એવા મારીજ આજ્ઞામા વર્તો, જ્ઞાનવૃદ્ધ, તપોવૃદ્ધ અને
વયોવૃદ્ધ એવાપણુ મને સર્વ પ્રકારે કનિષ્ઠ એવાપણુ તમો તમારી આજ્ઞામા
વર્તાવાની ઇચ્છા રાખતા લેશપણુ કેમ લજ્જાતા નથી તો હમણાજ સર્વ
જનોને જોતાજ માફ સામર્થ્ય તમોને હું બતાવીશ તે તમો જોઇ લ્યો એમ
કહીને દુરત તીવ્ર તપાવેલુ તેલ જેમા છે એવા કદાયામા પોતાના હાથ
નાખ્યા ॥૭-૮॥ તપેલા તેલમા હાથ ઘાલતા દાઝી ગયા અને આમકી કુહી
ગઈ તથાપિ શરીરની અતિશય વિસ્મૃતિને લીધે આ વણિકે શ્રીહરિની
સાથે વૈરાનુબંધથી વિવાદ કરતાયકાપણુ થએલી બથાપણુ ગણીજ નહિ
॥૧૦॥ કેટલાક અજ્ઞાનિ નગરનિવાસી જનો મેષશ્ચતના હાથ દાઝીને કુહી
ગયા છે તથાપિ બ્યથાવિસ્મૃતિમાત્રરૂપ અત્પ એશ્વર્યને જોઇનેજ તેને
'આ કોઈ સિદ્ધપુરૂષ છે' એમ માનવા લાગ્યા તેપછી તે વાણીયો ક્રોધ
વેગથી નિહિત ચિત્તવાળો થઈ સમસ્ત નગરનિવાસી જનોને સાક્ષળતા
ગર્વથી એવુ વચન જોત્યો કે-આ દિવસથકી ચોથે દિવસે તેમા પણુ ચોથા
મુહૂર્તમાજ મારા આ સ્થૂળ શરીરનો તત્કાળ ત્યાગ કરીશ આ મારા વચ
નમા કોઈ સશય કરશો નહિ હું સ્વાધીન પ્રાણુગતિવાળો છુ ॥૧૧-૧૨॥
તેપછી ભગવાને તે વણિકને કહ્યુ કે-રે વણિક ! જો તું એવી રીતે સ્વત
ન્તાથી શરીરનો ત્યાગ કરી શકુ તો અમો બધાય તારા શિષ્યભાવને સ્વી
કાર કરીશુ અને જો એમ નહિ કરી શકુ તો તારે અમારો શિષ્યભાવ

ધાંસો મધ્યે ત્વાં તુ ત્રિશંકુવત્ । સ્થાપયિષ્યે ન સન્દેહો યતસ્વ
ત્વં યથાવલમ્ ॥૧૪॥ તદા સ પ્રાહ મે વદયાઃ સિદ્ધયોઽપ્યણિમા-
દયઃ । ભવન્તીતિ ન સામર્થ્ય મયિ તે પ્રચરિષ્યતિ ॥૧૫॥ હત્યુ-
પ્ત્વા સ ગૃહં ગત્વા જિહાસુર્દેહમાત્મનઃ । દદૌ દાનાનિ વદુધા
બ્રાહ્મણેભ્યઃ સહસ્રશઃ ॥૧૬॥ પક્ષાન્નાનિ ચ ભૂરીણિ વિધાપ્ય બ્રા-
હ્મણાન્સ ઘ । સાધૂન્સહસ્રશશ્ચાન્યાન્મોજયામાસ તદિનાત્ ॥૧૭॥
જીવાન્ યવનચણ્ડાલપર્યન્તં સમમોજયત્ । નીલકણ્ઠાથિતા-
ન્સાધૂન્વર્જયિત્વૈવ મત્સરાત્ ॥૧૮॥ કૃત્વા ગ્રીણિ દિનાનીત્યં ચતુ-
ર્થેઽપિ દિને પ્રગે । વદુશો મોજયામાસ સાધૂન્વિપ્રાંશ્ચ સત્વરમ્
॥૧૯॥ અહ્નો મુહૂર્તે તુર્યેઽથ ઘઘ્વા પશ્નાસનં વણિક્ક । સમાધિમ-

સ્વીકારવો પડશે ॥૧૩॥ હે વણિક્ક ! હું તો મહાન્ધ એવા તારા ગર્વને
દરવા માટે તને દેહ અને જવા ધારેલા ભગવદ્દામની મધ્યે ત્રિશંકુની
માફક સ્થાપન કરીશ, એમાં જરાપણ સશય કરીશ નહિ, તો તુ હવે
તારી શક્તિને અનુસારે જે પ્રયત્ન કરવો હોય તે કરી શકે ॥૧૪॥ હે રાજન્ !
આવા અવસરમાં આ વણિક્ક ભગવાનનું હિતવચન સાંભળીને પણ તેને નહિ
ગણીને ‘હું તો અણિમાફિ સિદ્ધિએ સપત્ત છું તે મારે વિષે તમારૂં કિંચિત્
પણ સામર્થ્ય પ્રસરી શકશે નહિ’ એમ ગર્વથી કહીને પોતાને ઘેર ગયો
॥૧૫॥ ઘેર જઈને પોતાના શરીરનો ત્યાગ કરવાની ધૃત્તિ હોવાથી
તે દિવસને આરંભીને ચાર દિવસ સુધી બહુ બ્રાહ્મણોને બહુવિધ દાનો
દીધાં. હબરો હબર બ્રાહ્મણો અને શ્રીસ્વામીનારાયણના સમાશ્રિત થકી
ખીલ બહારના બહુ સાધુ જનોને છ રસે સહિત ઉત્તમ પકવાન કરાવીને
તે દિવસને સમારંભીને જમાડવા લાગ્યો. યવન ચાંડાળપર્યંત સર્વ
જીવોને જમાડ્યા પણ ભગવાનમાં દૃઢ વૈરાગ્યબંધને લીધે નીલકંઠના આશ્રિ-
તોમાંથી એકનેપણ જમાડ્યો નહિ ॥૧૬-૧૮॥ આ પ્રકારે ત્રણ દિન પર્યંત
કરીને ચોથેપણ દિવસે પ્રાતઃકાળમાંજ ખીલ બહુ સાધુ બ્રાહ્મણોને સત્વર
જમાડીને યજ્ઞ દિવસના ચોથા મુહૂર્તમાં પશ્નાસન બાંધીને સમાધિ
કરવા બેઠો. એનું સામર્થ્ય એવા માટે નગરના નરો હબરો હબર ભેગા

કરોત્તં ચ દ્રુપ્તં પૌરા ઉપાયયુઃ ॥૨૦॥ સર્વાંકેભ્યઃ સમાકૃપ્ય પ્રા-
 નવાયું હૃદમ્બરે । વાહયામાસ વિન્નિહ્નનાહીવન્ધઃ સ્થિરેક્ષણઃ
 ॥૨૧॥ ઝૂર્ણં નેતું હૃદઃ પ્રાણાન્નહ્નરન્ધ્રં વિભિચ ચ । ગન્તું તુ નૈવ
 શેકેઽસૌ યતમાનો ભૃશં વલાત્ ॥૨૨॥ વહુવેલં ચ વહુધા કૃત્તે
 યત્નેઽપ્યસૂત્રિજાન્ । નોર્ધ્વં ન ચાપ્યધો નેતું સ શશાક કથજ્ઞન
 ॥૨૩॥ અપ્તમિઃ સ્વશામિશ્ચ સિદ્ધિમિઃ સોઽણિમાદિમિઃ । અપિ
 સજ્જાલનેઽસુનાં ન ક્ષમોઽભૂઘ્નરાધિપ ! ॥૨૪॥ નમોલમ્બદધઃશી-
 ર્યંત્રિશઙ્કુરુપતેર્દશામ્ । પ્રાપ્તો નિશ્ચેષ્ટ યવાસાવેકસિન્ધ્યપતત્સ્યલે
 ॥૨૫॥ હૃત્તપ્રતિષ્ઠં તં ચાતિવ્યાકુલં સિદ્ધમાનિનમ્ । પ્રાહુઃ પૌરા
 દ્વિતીયેઽક્ષિ વિપ્રાશ્ચ વણિજોઽપિ ચ ॥૨૬॥ ઘર્ણિરાજસ્ય ચ સતા-

થઈ ગયા ॥૧૯-૨૦॥ આ વણિક મસ્તકમાં રહેલી સુધુમ્બા નાડીએ
 પ્રાણોને કાઢવામાટે (આ નાડીથી બ્રહ્મધામમાં જવાય છે માટે) પ્રથમ
 સર્વ અંજોમાંથી પ્રાણવાયુને સમાકર્ષણ કરીને નાડી બંધને તોડીને,
 નેત્રને નિશ્ચળ કરીને હૃદયાકાશમાં બલાત્કારથી ચલાવા લાગ્યો. હૃદયાકાશ
 થકી પ્રાણવાયુને જીવે બ્રહ્મરંધ્રમાંથી કરીને લઈ જવા માટે બલાત્કારથી
 પ્રયત્ન કરવા છતાંપણુ બ્રહ્મરંધ્રને ભેદીને લગવાનનાં ધામને પામવામાટે
 સમર્થ નજ થયો ॥૨૧-૨૨॥ આ પ્રકારે બહુ વેળાપર્યંત બહુ પ્રકારનો
 પ્રયત્ન કરવા છતાંપણુ મહાકષ્ટે કરીનેપણુ પોતાના પ્રાણોને જીવે કે નીચે
 લઈ જવા માટે સમર્થ થયો નહિ, કિંતુ કેવળ કષ્ટકારી મતિને પામ્યો.
 હે નરાધિપ ! કિંબહુના-ને પ્રથમ આણિમાદિ આઠ વશવર્તી સિદ્ધિઓએ
 સંપન્ન હતો એજ હમણાં પોતાના પ્રાણોને જીવે નીચે નાડીઓમાં ચલા-
 વામાંપણુ સમર્થ થયો નહિ ॥૨૩-૨૪॥ તેપછી આ વણિક આકાશમાં
 લબડવું નીચું મસ્તક જેનું છે એવા નિશંકુરાન્તના જેવી દુર્દશાને પામી
 અંગચેષ્ટાએ વર્ણત થઈ કોઈ એક સ્થાનમાં પડી રહ્યો ॥૨૫॥ જે દિવસે
 દેહત્યાગની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી તે થકી બીજે દિવસે પુરવાસી વિપ્રો અને
 બીજા વાણીઆઓ પણ તેની પાસે આવીને, તેને લંગપ્રતિજ્ઞાવાળો, પૃથ્વી
 ઉપર પડી રહેલો, પ્રાણચેષ્ટાએ રહિત, પોતાના પ્રાણો દેહના મધ્યમાં

મપમાનસ્ત્વયા કૃત' । ન પૂર્ણા તે પ્રતિજ્ઞાઽત. પ્રાપ્તોઽસ્યેતાં ત્વ
માપદમ્ ॥૨૭॥ તસ્માત્તં માનયાઽઽશુ ત્વં સ તુ યુક્તં કરિષ્યતિ ।
ત્યાજયિષ્યતિ દેહં વા ભવન્તં જીવયિષ્યતિ ॥૨૮॥ इति नागरिकै.
પ્રોક્તાં વાચં સ સ્વહિતામપિ । પ્રાપ્તોઽપિ તાદૃશં કષ્ટં ન મેને મા
નનપ્રધી ॥૨૯॥ निश्चेष्ट इत्थं पतित स आसीद्दिनपञ्चकम् ।
તતો ગલિતમાનોઽમૂત્ત હૃદા શરણં યયો ॥૩૦॥ अस्फुटाक्षरया
ઘાચા સંજ્ઞયા ચાન્તિકસ્થિતાન્ । નરાન્સ પ્રાહ ઘર્ણોન્દ્રમિહાનયત
મા ચિરમ્ ॥૩૧॥ जनै सम्प्रार्थ्यमानोऽथ नीलकण्ठ कृपानिधि ।

રોકાઈ જવાથી આકુલિત અત કારણવાળો, સિદ્ધપણના અભિમાનવાળો
જેઘને એમ કહેવા લાગ્યા કે-રે વણિક! તું નિરતર સતોની અવજા કરતો
હતો અને હમણા વર્ણુવર્ચ લગવાનનીપણ અવજા કરી, જેથી તારી પ્રતિજ્ઞા
પરિપૂર્ણ થઈ નહિ અને આવી અસદ્ આપત્તિને પામ્યો ॥૨૬-૨૭॥
માટે તુ તત્કાળ તેજ મહાસમર્થ કૃપાનિધિ વર્ણુરાજ લગવાનને શરણે
જા, તે તને દેહનો ત્યાગ કરાવશે અથવા જીવાડશે એમા જે યોગ્ય હશે
તે કરશે ॥૨૮॥ हे राजन् । आ प्रकारे पुरना विप्रो तथा वणिजेअे कहेदी
વાણી પોતાનાજ હિતને કરનારી છે તથાપિ માને કરીને વિનષ્ટ વિવેકવાળો
હોવાથી આવા કિલ્લ કષ્ટને પામ્યો છે તથાપિ માનીજ નહિ ॥૨૯॥ आ
મેઘજીત્ પૂર્વોક્ત પ્રકારે અગમેષ્ટાએ રહિત થઈને પાંચ દિનપર્યંત પૃથ્વી
ઉપર પડી રહ્યો છેવટે હુ ખનિવારણનો કોઈ ઉપાય નહિ જડતા સિદ્ધ
પણના અભિમાને રહિત થઈ એજ લગવાન શ્રીહરિને મનથી શરણે જઈને
અસ્પષ્ટ વર્ણુવાળી વાણી અને ભ્રુકુટિપ્રેરણ આદિક સજ્ઞાવડે પોતાની
પાસે બેઠેલા જનો પ્રત્યે 'વર્ણુવર્ચને વિના વિલગે મારી પાસે બોલાવી લાવો'
એમ કહેવા લાગ્યો ॥૩૦-૩૧॥ તેપછી તેણે પ્રેરેલા પુરુષોએ 'હે વર્ણુરાજ !
આપ અકારણ કષ્ટણાશીત્ હોવાથી મેઘજીતના અપરાધોને નહિ ગણીને
તેની પાસે પધારીને તેને સુખી કરો' એમ બહુ પ્રાર્થના કરેલા, અશરણના
શરણુરૂપ કૃપાનિધિ નીલકંઠ લગવાન તત્ક્ષણ મુક્તાનદાદિ સાધુઓને સાથે
લઈને તેની પાસે આવીને તેના ચક્ષુને પોતાના ચક્ષુપથી એકાગ્રપણે

સદ્ધિઃ સદૈવ તત્રૈત્ય તદ્દૃષ્ટિ સ્વદૃશૈશ્વત ॥૩૨॥ યથાસ્થાનગત-
પ્રાણનાદિઃ સચોઽભવત્તદા । સ્વસ્ય ઉત્થાય સ સ્વેશં ઘાત્વા કૃષ્ણં
તમાનમત્ ॥૩૩॥ ગ્રાહ ચાઘદિનાત્ સ્વામિંસ્ત્વદ્દાસોઽસિ કૃપાં
કુરુ । ક્ષાન્ત્વા મમાપરાધાંસ્ત્વમાક્ષાપયિતુમર્હસિ ॥૩૪॥ સ ઋચે
મેઘજિદ્ધક્ત ! ત્વયા દેહો ન સામ્પ્રતમ્ । ત્યકવ્યો ભગવદ્ધાર્તાઃ
કુર્યન્ જીવ સુખં ભુવિ ॥૩૫॥ હત્યુક્ત્વા ભગવાંસ્તેન સહ સ્વાઘા-
સમાયયૌ । તતોઽતિવિસયં પ્રાપુઃ સર્વેઽપિ પુરવાસિનઃ ॥૩૬॥
નિશામ્યાશ્ચર્યં તન્નગરમનુજા યેશમતુલં હરેસ્તસ્મિન્નાપુર્જગદધિપ-
સમ્બ્રાન્તિમનિશમ્ । તતસ્તેપામેકે તદુપસદનાયોત્સુકહૃદો યમૂલુઃ

જોવા લાગ્યા. એટલે તેની દૃષ્ટિસાગી કૃપાદૃષ્ટિ કરી ॥૩૨॥ આ પ્રકારે
જોવા માત્રમાંજ તત્કાળ પોતપોતાના સ્થાનમાં નાડી પ્રાણ આવી જતાં
મેઘજીત્ સ્વસ્થ અવયવવાળો થયો અને સન્મુખ ઉઠીને વર્ણિરાજને પો-
તાના ધૃદ્દેવ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન જાણી પ્રણામ કરવા મંજ્યો ॥૩૩॥ -અને
વિનયથી કહેવા લાગ્યો કે-મારી ઉપર કૃપા કરીને મારા અપરાધો સહન
કરવાને યોગ્ય છો. આ દિવસને આરંભીને આપ મારા સ્વામી છો અને
હું આપનો દાસ છું, તો આપની ધૃષ્ટિને અનુસારે દાસકર્મમાં મને આરા
આપો, આપનું શું દાસકર્મ કહ્યું તે કહો ॥૩૪॥ તેપછી ભગવાને તો એમ
કહ્યું કે-હે મેઘજીત ભક્ત ! તારે હાથમાં શરીર ત્યાગમાં ધૃષ્ટ કરવી નહિ
-સુખેથી જીવતો રહીને અમારાયકી કલ્યાણકારી વાણી સાંભળવી અને
મુમુક્ષુઓને ઉપદેશ આપવો. જેણે કરીને લોકોનું કલ્યાણ થાય. લોકોનું
કલ્યાણ કરવું એજ પરમ ધર્મ માનેલો છે ॥૩૫॥ આ પ્રકારે કહીને ભગ-
વાન મેઘજીતની સાથે પોતાના ઉતારામાં આવ્યા. ભગવાનનું આવું આશ્ચર્ય-
કારી દિવ્ય ચરિત્ર દેખીને સર્વ કોઈ નગરનિવાસી જનો પરમ વિસ્મય
પામ્યા ॥૩૬॥ હે રાજન્ ! માંગરોળ નગરના સમગ્ર મનુષ્યો ભગવાન શ્રી-
હરિનું આશ્ચર્યકારી અસાધારણ પૂર્વોક્ત ઐશ્વર્ય જોઈને તેમને વિષે નિરંતર
'આ સમસ્ત જગતના પતિ પરમેશ્વર છે' એવા સંશ્રમને પામ્યા. તેપછી
તેમાંથી કેટલાક શ્રીહરિનું શરણ સ્વીકારવા સમુત્સુક હૃદયવાળા થયા

કેચિત્તં પ્રમુરિતિ પરીક્ષ્યોપસસ્ટુઃ ॥૩૭॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने
नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे स्वतंत्रसमाधिनिष्ठमेघजित्पराजयनामा
चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

મુવત ઉવાચ—વણિજઃ શ્રાવકાસ્તત્ર સમવેતાઃ સહસ્રશઃ । ત-
દાશ્વયં કર્તુકામાસ્તાં પ્રણમ્યૈવમૂચિરે ॥૧॥ असत्तीर्थकरान्द्रष्टुमि-
अने डेटळाक श्रीहरिने दिव्यगुणोवडे 'आ परात्पर प्रभु छे' ऐम परीक्षा
करीने तेमना निर्लस्य शरत्तुने पाम्या ॥३७॥ धृति श्रीसत्सङ्गिजीवने...
द्वितीयप्रकरणे स्वतंत्रसमाधिनिष्ठमेघजित्पराजयनामा चतुर्थोऽ-
ध्यायः ॥४॥

અધ્યાય ૫ મો.

મુવતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! સિદ્ધાભિમાની મેઘજીતનો પરાજય
સાંભળીને બહુ શ્રાવક વાણીયાઓ ભેગા થઈ ભગવાનના ચરણકમળના
સમાશ્રયમાં અભિરૂચિવાળા થઈ પ્રણામ કરીને ભગવાન પ્રત્યે એમ બોલ્યા
કે—હે વર્ણાન્દ્ર ભગવન્ ! અમો સર્વે શ્રાવક વાણીયાઓ અમારા ઋષભદેવ
મહાવીર વિગેરે તીર્થકરોનાં દર્શન કરવા ઇચ્છીએ છીએ. તેમનો તમો જો
સાક્ષાત્કાર કરાવો તો તમારે વિષે મહાવિશ્વાસ કરીને તમારો આશ્રય
અવશ્ય અમો કરીશું, એમાં સંશય નથી—અમો અસત્ય કહેતા નથી. ય-
દ્યપિ—આચાર્યને હાથમાં ભેટ સામગ્રી સાથે હાથ વિનિત વેષધી અભિમુખ
જનારની પરીક્ષા કરીને આચાર્ય ઉપનયનાદિ આપેછે, એતો યુક્ત છે. આ
સ્થળે તો આ વિપરીત પ્રતીત થાયછે. કેમકે શિષ્યભાવને પામવા ઇચ્છતાં
પ્રથમ આચાર્યની પરીક્ષા કરવા તૈયાર થાયછે. તથાપિ ધર્મરક્ષણ અર્થે
અવતરેલા ભગવાનને તો આ યુક્તજ છે. આ ભગવાન ગુરૂપાસે યથા-
વિધિ જનને બ્રહ્મવિદ્યાને પામ્યા નથી, જેથી આ બીજાની પેઠે શિષ્યની
પરીક્ષા કરવા તત્પર થાય. બીજાઓતો પ્રથમ ગુરૂઓએ પરીક્ષા કરેલા
હોવાથી પોતેપણુ શિષ્યોની પરીક્ષા કરવા તત્પર રહેછે. સ્વયં સંપૂર્ણ

૧ આ અધ્યાયમાં જૈનાદિ પરમતના અનુયાયિઓએ અદ્ભુત અલૌકિક એ-
શ્વર્ય દર્શાવાથી શ્રીહરિને કરેલા સમાશ્રય નિરૂપણ કર્યો છે.

ચ્છામો વર્ણિરાદ્વયમ્ । સ્થાતું તતસ્ત્વદાદ્યાયાં તત્પરાઃ સ્તો ન
સંશયઃ ॥૨॥ ઉપવેદયાથ તાન્સ્વામી રૂપાવીક્ષણકારિતે । સમા-
ધૌ દર્શયામાસ તેભ્યસ્તીર્થેન્દ્રરાન્વહન્ ॥૩॥ વિલીનનાદીપ્રાણાસ્તે
યહિઃ કાષ્ઠવદાસત । તીર્થેન્દ્રરાંસ્તુ હૃદયે દદૃશુઃ શ્રુતલક્ષણાન્
॥૪॥ ક્ષત્યં યામત્રયં તસ્યુઃ સમાધૌ તે તુ ભૂપતે ! । ઋષભપ્રમુચ્ચા-
સ્તાંશ્ચ દૃષ્ટ્વા મુમુદિરે શૃદામ્ ॥૫॥ ઉદ્ધોષોઽભૂન્મહાન્ પુર્યાં તે

સમસ્તકામ સર્વેશ્વર છે તથાપિ યોગરદમ પ્રવૃદ્ધિ પામેલા અધર્માતિશયને
શમાવામાટે પોતે પ્રતૃતિથી પર રહ્યા છે તથાપિ પોતાના નિવાસસ્થાનમાંથી
આલી નીકળીને, સસારીમંડળના મધ્યમાં રહેલા આ લોકવિશેષમાં પોતાને
સન્મુખ થનારા જનને ગોતવામાટે પધારે છે, અને લોકોની પરીક્ષાની
કસોટીને પામીને પણ લોકોનું કલ્યાણ કરવું એમજ માને છે; માટે તેમને
તો આ યુગજ છે ॥૨-૨॥ શ્રાવકોનું વચન સાંભળ્યા પછી ભગવાને તેમને
ધ્યાનમુદ્રાથી બેસારીને કૃપાપૂર્વક ‘આમને તીર્થકરોનો સાક્ષાત્કાર થાય
એવી સમાધિ થાઓ’ એમ સંકટપ કરીને બોલ્યા, એજ કૃપાદર્શનથી તત્કાળ
તેમને સમાધિ-ધારણા ધ્યાનક્રમથી તીર્થકરોનો સ્કુટ અવભાસ થાય એવી
સમાધિ થઈ. જે ધારણાદિક યમનિયમાદિ પર્વક્રમથીજ એક સાધ્ય છે તે
ભગવાનના સંકલ્પપૂર્વક દર્શનમાત્રથી સિદ્ધ થયું, એવી સમાધિમાં ભગવાને
તેઓને બહુ તીર્થકરો બતાવ્યા ॥૩॥ તે સમયમાં તેઓ નાડીઓથકો પ્રા-
ણોનો પ્રસાહાર કરી હૃદયાકાશમાં સ્થાપન કરવાથી હીન નાડી પ્રાણવાળા
થઈ ગયા, માટે બહારતો બીજાઓની દૃષ્ટિએ કાષ્ઠ જેવા નિષ્કેદ જણાવા
લાગ્યા, પણ એકલા જગતા મનવડે તો ચક્ષુષથીજ જેમ એમ જેવાં
લક્ષણવાળા ગ્રથોમાંથી પ્રથમ સાંભળ્યા હતા એવાજ તીર્થકરો જેવા લાગ્યા.
હે ભૂપતે ! તે શ્રાવકો આવી રીતે ત્રણ પ્રહરપર્યંત હીન નાડીપ્રાણવાળા
થતાં સમાધિમાં ઋષભદેવ પ્રમુખ તીર્થકરોને નિરખીને અત્યંત આનંદ પા-
મવા લાગ્યા ॥૪-૫॥ નીલકંઠવાસિનાં દર્શન કરવા જતાં સમાધિમાં ગએલા
શ્રાવક વાણીયાઓને હીન નાડીપ્રાણ અને નિષ્કેદ બોધને ‘આતો મરી ગયા’
એમ બીજા જનો માનવા લાગ્યા. ‘શ્રાવકો મરી ગયા’ એવો પ્રવાદ પુરીમાં

મૃતાઃ શ્રાવકા इति । तदा सम्बन्धिनस्तेषां तत्राजग्मुस्त्वं-
 न्विताः ॥६॥ मृतकानिच तान्वीक्ष्य निश्चेष्टान् पतितान्भुवि ।
 रुदन्तः प्रार्थयामासुस्ते त्वमूजीवयेति तम् ॥७॥ सद्य उत्थाप-
 यामास तदा तान्वीक्ष्यैव सः । तीर्थङ्करा दर्शिता नः स्वामिने-
 त्यचुरुत्थिताः ॥८॥ ततो नारायणमुनिं विदित्वेश्वरमेव ते । स-
 माश्रित्य ददं भेजुर्देहदहिकनिःस्पृहाः ॥९॥ आसंस्तस्मिन्पुरेऽन्ये
 च श्रीवल्लभकुलाश्रिताः । निम्नार्कायाश्च माध्वाश्च श्रीमद्रामा-
 नुजाश्रिताः ॥१०॥ रामानन्दाश्रिताः केचिच्छङ्कराचार्यसंश्रिताः ।

ચોમેર પ્રવર્તી ગયો, આવો પ્રવાદ સાંભળીને તેમના પિતા બ્રાતાદિ સ-
 બન્ધિ જનો તત્કાળ ત્યાં આવીને શબ જેવા નિષ્કેષ્ટ પૃથ્વી ઉપર પડી
 રહેલા બેઠને બહુ શોકાતુર થઈ રૂદન કરતા થકા ‘હે હરે ! અમારા આ
 સબન્ધિ જનોને જલદી જીવાડો’ એમ પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા ॥૬-૭॥
 તેપછી ભગવાને કાષ્ટપ્રાય પડી રહેલા તે શ્રાવકોને તત્કાલ દૃષ્ટિમાત્રથી બધા
 અવયવોમાં પ્રાણસચારવાળા કરી દીધા, એટલે તેઓ તુરત ઉઠીને, પોતા
 પાસે ઉભા રહેલા સબન્ધિ જનોને બેઠને તેઓને ‘આ સ્વામી નારાયણે
 અમોને સમાધિમાં તીર્થંકરોના દર્શન કરાવ્યાં’ એમ કહેવા લાગ્યા ॥૮॥
 તેપછી તે શ્રાવકો ‘આ મુનિરૂપથી વિરાજમાન સાક્ષાત્ સર્વેશ્વર નારાયણ
 છે’ એવો દૃઢ નિશ્ચય કરીને, દેહ અને દેહાનુબન્ધિમાં સ્પૃહાએ રહિત થઈ
 તેમનોજ સર્વ પ્રકારે સમાશ્રય કરી નિશ્ચળ મનથી એમનીજ ઉપાસના
 કરવા લાગ્યા ॥૯॥

ભગવાનનુ આવું દિવ્ય અદ્ભુત ચરિત્ર કર્ણાકર્ણી સાંભળીને બીજાપણ
 તે તે મતના હંભરો હંભર અનુયાયિઓએ ત્યાં આવીને, તેમના પ્રસાદથી
 પ્રાપ્ત થએલી સમાધિમાં પોતપોતાના ઇષ્ટદેવોના દર્શન થવાથી એજ સર્વા
 શ્રય શ્રીહરિનો સમાશ્રય કર્યો એમ હવે કહેછે—તે પુરમાં બીજા વલ્લભા
 ચાર્ય, નિબાર્કચાર્ય, મધ્વાચાર્ય અને શ્રીરામાનુજચાર્યના સપ્રદાયના
 વૈષ્ણવ જનો હતા ॥૧૦॥ કેટલાક વૈષ્ણવો રામાનુજચાર્યના ઉપસપ્રદાયના
 પ્રવર્તક રામાનંદના શિષ્યો હતા, કેટલાક શકરાચાર્યના આશ્રિતો, કેટલાક

સૌરાઃ શાક્તો ગાણપત્યાઃ શૈવાશ્ચૈર્વર્ણિકાસ્તથા ॥૧૧॥ શૂદ્રા યો-
પાશ્ચ સંન્યસ્તા વર્ણિનો વીતરાગિણઃ । અતીતાપ્યાશ્ચ સંહત્ય ત-
પ્રાજગ્મુઃ સદ્ગુણાઃ ॥૧૨॥ તે સર્વે વર્ણરાજસ્ય ક્રિયાં વીક્ષ્યાતિ-
માનુષીમ્ । નત્વોચુરિષ્ટદેવાન્નસ્ત્યં દર્શયિતુમર્હસિ ॥૧૩॥ તદા સ
પ્રહસન્સ્વામી ધર્મસ્થાપન ઉદ્યતઃ । તદમીદં પૂરયિપ્યન્મનસેત્યમ-
ચિન્તયત્ ॥૧૪॥ ઇષ્ટદેવાન્દર્શયેયં હૃદયૈવૈતેભ્ય આત્મનઃ । યોગૈશ્વ-
ર્યેણ ચેદદ્ય તર્હિ માં વિદ્યુરીશ્ચરમ્ ॥૧૫॥ તતો મમાશ્રયં કુર્યુર્શા-

સૂર્યના ઉપાસકો, કેટલાક શક્તિના સેવકો, કેટલાક ગણપતિના ઉપાસકો,
કેટલાક પાશુપત મતમાં રહેલા હતા. તે આ સર્વે ત્રૈવર્ણિકો તથા શૂદ્રો
શ્રિયો તથા ખીલ સંન્યાસિઓ બ્રહ્મચારીઓ વેરાગીઓ અતીતો આદિક
અપરિમિત પૂર્વોક્ત મતમાં રહેલા જનો તે પુરમાં રહ્યા હતા. આ બધા
જનો પરસ્પર ભેગા થઈને શ્રીનીલકંઠ વર્ણોન્દ્રની સમીપે આવ્યા ॥૧૧-
૧૨॥ ઉપરના સર્વે મતવાદિ જનો વર્ણરાજની મનુષ્યમાં ન મળી આવે
એવી અલૌકિક અદ્ભુત ક્રિયા (યમ નિયમાદિ સાધન સંપત્તિ વિનાપણુ
તત્કાળ સમાધિ કરાવારૂપ) પ્રત્યક્ષ બોધને પ્રભાવ કરીને એમ કહેવા
લાગ્યા કે-હે સ્વામિન્ ! તમો અમોને અમારા ઇષ્ટદેવોનાં દર્શન કરાવો,
તમોજ દર્શન કરાવાને યોગ્ય છો. ‘આ નગરમાં ઇષ્ટદેવનાં દર્શન કરાવાની
બાબતમાં તમારૂં જ સામર્થ્ય છે’ એમ અમોએ સાંભળ્યું છે. ભગવાન તો
તેમનું વચન સાંભળીને હસવા લાગ્યા-એટલે પોતાની પરીક્ષામાં પ્રવર્ત્યા છે
તથાપિ તેમની ઉપર કોપ કયો નહિ કિંતુ પ્રેમથી હસવા લાગ્યા. ધર્મ-
સ્થાપનમાં પોતે ઉઘમી થયા છે માટે બે કોઈ પોતાને સ્વલ્પપણુ સન્મુખ
થાય તો પ્રહર્ષ પામે છે. માટેજ તે જનોનું ઇષ્ટદેવનાં દર્શન કરાવારૂપ અશીષ્ટ
પૂરણ કરશે એવાથકા શુભ મનથી એવો વિચાર કયો કે—॥૧૩-૧૪॥ બે
હું મારાજ યોગૈશ્વર્ય બળથી બાહ્ય વિષયોમાંજ વ્યાસકા ચિત્તવાળા એવા-
પણુ આ જનોને હૃદયમાંજ યોગિજનોની પેઠે તેમના તેમના ઇષ્ટદેવોનાં
દર્શન કરાવું તો આ સમયે મારો પારમેશ્વર પ્રભાવ નિશ્ચય કરીને મને
સર્વાત્મક-સર્વ જગતનો શરીરી, સર્વકર્મસમારાધ્ય, સર્વ કૃણને આપનારા

त्वा सर्वात्मकं हि माम् । धर्माभासांश्च हित्वैते कुर्युर्मन्दक्तिमि-
 ष्टदाम् ॥१६॥ इत्थं विचार्य भगवान्ठपयैवाखिलानपि । उपावे-
 श्यौजसा सद्यः समाधिं तानचीकरत् ॥१७॥ तस्य वीक्षणमात्रेण
 ते सङ्कुचितनाडिकाः । लीनप्राणाश्च ददृशुः स्वस्वदेवं निजान्तरे
 ॥१८॥ श्रीरूपं बलभीयाद्यास्त्रयो गोपीगणावृतम् । वृन्दारनस्थं
 ददृशुर्बाललीलामनोहरम् ॥१९॥ रामानुजपयस्याश्च सुनन्दगद-
 डादिभिः । विष्वक्सेनेन चैक्षन्त लक्ष्मीनारायणं युतम् ॥२०॥
 रामानन्दाधिता रामं सीतया लक्ष्मणेन च । युक्तं मादतिनाऽप-
 श्यन्दिव्यसिंहासनस्थितम् ॥२१॥ शङ्कराचार्यवर्त्मस्था ब्रह्मजयो-

તિર્વ્યચક્ષત । उमाप्रमथसंयुक्तं शैवा पेक्षन्त शङ्करम् ॥२२॥ सौ-
 रा हिरण्मयं साक्षात्पुरुषं सूर्यमण्डले । ददृशुर्गणपत्याश्च महा-
 गणपतिं हृदि ॥२३॥ शक्तिमका निजां देवीं ददृशुश्च निजान्तरे ।
 इत्थं सर्वेऽपीष्टदेयांस्तत्प्रतापाद्यचक्षत ॥२४॥ स्वस्वेष्टदेवांस्ते वी-
 क्ष्य स्वस्वैश्वर्यसमन्वितान् । आनन्दं परमं प्रापुर्जाताः पूर्णमनो-
 रथाः ॥२५॥ लब्धेष्टदर्शनांस्तांश्च ततः स्वामी स्ववीक्षया । पुनर-
 स्थापयामास मृतकानिच तत्क्षणम् ॥२६॥ ते चातिविस्मिताः स्वे
 स्वे हृदि दृष्टं परस्परम् । चदन्तो नीलकण्ठं स सयैरुपधरं विदुः
 ॥२७॥ नारायणं विदित्वा तं प्रत्यक्षं परमेश्वरम् । मतं च देशि-
 कान् स्वीयान् हित्वा चक्रुस्तदाश्रयम् ॥२८॥ मुकुन्दमुक्तानन्दाद्या

શિવ જોયા, સૂર્યના ભક્તોએ હૃદયમાં સૂર્યમંડળના મધ્યમાં વિરાજમાન
 સાક્ષાત્ હિરણ્મય પુરુષ દેખ્યા. ગણપતિના ભક્તોએ હૃદયમાં મહાગણપતિ
 ભાળ્યા. શક્તિના સેવકોએ પોતાના હૃદયની અંદર ઇષ્ટદેવી શક્તિ દેખી.
 એરીતે સમસ્ત મતવાદી જનો ભગવાન્ શ્રીહરિના પ્રતાપથી પોતપોતાના
 ઇષ્ટદેવનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન પામ્યા ॥૨૨-૨૪॥ આ પ્રકારે બધા જનો સમા-
 ધિમાં પોતપોતાનાં આશ્ચર્ય સહિત પોતપોતાના ઇષ્ટદેવનાં દર્શન પામીને,
 પરમાનંદ પરિપૂર્ણ થઈ પરિપૂર્ણ મનોરથવાળા થઈ ગયા ॥૨૫॥ તેપછી
 ભગવાને સમાધિમાં ઇષ્ટદેવનાં દર્શન કરી રહેલા સર્વ જનોને શખનેજ જેમ
 એમ તત્ક્ષણ જ સમાધિમાંથી કૃપાદૃષ્ટિથી ફરીથી ઉઠાડીને પ્રથમની પેઠ
 યથાસ્થાન પ્રાણવ્યાપારવાળા કરી દીધા ॥૨૬॥ અત્યંત આશ્ચર્ય પામેલા
 તે સર્વ જનો પોતપોતાના હૃદયમાં દેખેલું આશ્ચર્ય પરસ્પર કહેતા થકા
 ‘આ નીલકંઠવાલુંએજ પોતાના યોગેશ્વર્યથી સર્વ રૂપો ધારણ કર્યા છે’ એમ
 માનવા લાગ્યા ॥૨૭॥ ‘આ શ્રીનારાયણમુનિજ પોતાનાજ રૂપથી પૃથ્વી
 ઉપર પ્રાકૃર્ભાવ પામેલા પ્રત્યક્ષ પરમેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ નારાયણ છે’ એવો દૃઢ
 નિશ્ચય કરીને પોતાના મતનો અને તેનું સામર્થ્ય નહિ હોવા છતાં આચાર્ય-
 પદને અવલંબેલા દુઃખપરંપરાગત ગુરૂઓનો ત્યાગ કરીને, શ્રીહરિનીજ સર્વ-
 પ્રકારે ભક્તિ કરવા લાગ્યા ॥૨૮॥ હે નરાધિપ ! ઉદ્ધવાવતાર શ્રીરામાનંદ

ઔદ્ધવા અપિ તસ્ય તત્ । એશ્વર્યમદ્રુતં દૃષ્ટ્વા નિશ્ચિન્નયુઃ કૃષ્ણમેવ
તમ્ ॥૨૯॥ તતસ્તસ્યૈવ તે ભક્તિં ચક્રુઃ પ્રાપ્તા મુદં પરામ્ । તદા-
જ્ઞાયામવર્તન્ત નિત્યદા ચ નરાધિપ ! ॥૩૦॥ યવનસ્તત્ર રાજાસી-
દ્વચ્છદીન ઇતિ શ્રુતઃ । શાલકસ્તસ્ય શુશ્રાવ કાજિનામેદમદ્રુતમ્
॥૩૧॥ આજ્ઞયા ભગિનીભર્તુર્યવનૈઃ સોઽભિવેષ્ટિતઃ । સ્વામિનઃ પા-
ર્શ્વમાગત્ય તં પ્રણમ્ય વચોઽબ્રવીત્ ॥૩૨॥ ઇષ્ટદેવાઃ પ્રદર્શ્યન્તે જ-
નાનાં ઘર્ણિરાટ્ ! ત્વયા । પિગામ્બરાનસદિષ્ટાન્દર્શય સ્યામ તેઽ-
નુગાઃ ॥૩૩॥ તદા તમપ્યુપાવેશ્ય સ સ્વામી પ્રાહ પશ્ય મામ્ ।
યાયત્પદ્મેત્સ તં તાચદાસીહ્ણીનાસુનાહિકઃ ॥૩૪॥ નિશ્ચેષ્ટદેહઃ

સ્વામિના સમાશ્રિતં મુકુદાનદ મુક્તાનદાદિ સમગ્ર શિષ્યોપણ ભગવાન શ્રી-
સહજાનંદસ્વામીનું પૂર્વોક્ત અત્યદ્ભુત અલૌકિક ઐશ્વર્ય દેખીને તેમ-
નેજ પોતાના ઇષ્ટદેવ શ્રીકૃષ્ણ અક્ષરાધિપતિ સાક્ષાત્ ધર્મનદનરૂપે અવનિ-
ઉપર અવતરેલા નિશ્ચય કરીને, નિરતર તેમનીજ એક આજ્ઞાપરાયણ
થઈ તેમનીજ અનન્યભક્તિ કરતા થકા પરમ આનંદને પામ્યા ॥૨૯-૩૦॥

પ્રકરણાત્ ખીન્નું પણ તે પુરમાં અનેહું શ્રીહરિનું દિવ્ય ચરિત્ર આઠ
શ્લોકથી કહેછે—તે માંગરોળ નગરમાં વજ્રદીન નામનો યવનભતિનો એક
રાજા હતો, તેનો શ્યાળો કાજી નામનો હતો તેણે પોતાના પુરમાંજ અનેહું
પૂર્વોક્ત સહજસમાધિરૂપ આશ્ચર્ય સાલળીને ભગિનીભર્તા રાજાની આજ્ઞા
લઈ, ઇષ્ટલાક યવનોને સાથે લઈ, ભગવાનના ચરણકમળની સમીપે આવી
તેમને પ્રણામ કરીને એમ કહ્યું કે—હે વર્ણિરાજ ભગવન્ ! તમો તેતે જનોને
તેમના તેમના ઇષ્ટદેવોનાં દર્શન કરાવો છો એમ મેં સાંભળ્યું છે તો અ-
મારા ઇષ્ટદેવપણે પ્રસિદ્ધ એવા મહામદ આદિક પિંગ્વરોના અમોને દર્શન
કરાવો અમોપણ આપના વશવર્તી અનુચરો થઈશુ ॥૩૧-૩૩॥ તે સમયે
ભગવાને તેનું વચન સાલળીને તેનેપણ બેસારીને ‘મને એકાગ્ર દૃષ્ટિથી
જુઓ’ એમ કહ્યું, એજ રીતે એકાગ્ર દૃષ્ટિથી ભગવાનને જે ક્ષણમાં જુવેછે
એજ ક્ષણમાં તેના નાડી પ્રાણ લીન થઈ ગયાં અને અગચેષ્ટાએ રહિત થઈ
સમાધિને પામી ગયો, તે સમાધિમાં તેણે સ્કુરણાયમાન થએલા હૃદયમાં

સોઽપદ્યન્નિજાન્મહમદાદિકાન્ । પિગામ્બરાન્સ્વહૃદયે શ્રુતપૂર્વા-
સ્તતોઽહૃપત્ ॥૩૫॥ સ્વામિના ધીક્ષિતોઽથાસૌ વ્યુત્તસ્થે વિસ્યા-
ન્વિતઃ । સમાધૌ ધીક્ષિતં યત્તત્પ્રાહ તન્નાગતાન્નિજાન્ ॥૩૬॥ તતઃ
સ સ્વામિનં જ્ઞાત્વા પ્રમું તસ્યાશ્રયં દૃઢમ્ । ઘકાર ચ તદાજ્ઞાયા-
મવર્તત નિરન્તરમ્ ॥૩૭॥ એતદાશ્ચર્યમાલોક્ય રાજાપિ દૃઢનિશ્ચ-
યઃ । તમાશ્રિત્યાનન્યમત્તયા ભજતિસ્સ નિરન્તરમ્ ॥૩૮॥ एवं તत्र
च यो यस्तमुपागच्छच्छ्रुतैश्वरः । स स निश्चित्य तं साक्षादीशं
साश्चर्यमाश्रयत् ॥३९॥ મધમાંસપરુઠ્યાદિસેવનં સ્વસ્વમાર્ગમ્ ।

પ્રમથ દેવળ યથો થકી જેનાં લક્ષણો સાંભળ્યાં હતાં એવા મહામદ આ-
દિક પિગબરો પ્રત્યક્ષ દેખ્યા, અને તેથી અધિક આનંદને પામ્યો ॥૩૪-
૩૫॥ તેપછી ભગવાને દૃષ્ટિમાત્રથી સમાધિમાંથી ઉઠાડેલો તે કાલ વિસ્મય
પ્રાપ્તિને સમાધિમાં ખોતે દેખેલું સમથ આશ્ચર્ય ત્યાં પોતાસાથે આવેલા પો-
તાના યવનોને કહેવા લાગ્યો ॥૩૬॥ તેપછી તે કાલ શ્રીહરિને પરમેશ્વર
ભણીને તેમનો અચળ આશ્રય કરી નિરંતર તેમની આજ્ઞાનુવર્તનપરાયણ
થયો ॥૩૭॥ વજ્રદીન રાજપણુ આ બધું આશ્ચર્ય શ્યાલકના મુખ થકી
સાંભળી, તેપછી શ્રીહરિની સમીપે જઈ સાક્ષાત્ બોધને, શ્રીહરિના પરમે-
શ્વરપણુનો દૃઢ નિશ્ચય કરી, અનન્યલક્ષિથી તેમનો સમાશ્રય કરી, તેમના
નિરંતર આજ્ઞાનુવર્તનમાં તત્પર થયા ॥૩૮॥ એવી રીતે તે પુરમાં જે જે
જન શ્રીહરિનું પરમેશ્વર્ય સાંભળીને તેમની સન્નિધિને પામ્યો તે સર્વેએપણુ
શ્રીહરિનો પ્રત્યક્ષ પરમેશ્વરપણુનો નિશ્ચય કરીને, સાશ્ચર્ય સર્વેશ્વર શ્રીહ-
રિનો સમાશ્રય કર્યો ॥૩૯॥

એરીતે ભગવાનના આશ્રિત થએલા જનોએ તેમના આશ્રયપ્રભાવથી
પ્રાપ્તન પાપવાસના ટાળીને પાપનો પરિત્યાગ કરી, ધર્મના મિપથી કે
વૃત્તિના મિપથી વળમતા મઘાદિકના સેવનથી વિરામ પ્રાપ્તિને, ધર્મકૃત્તિ-
વાળા થયા એમ હવે કહેછે—એરીતે ભગવાનના આશ્રિત થએલા જનોએ
તેમના આશ્રયપ્રતાપથી પ્રાચીન પોતપોતાના પંથમાં રહેલા, મઘ માંસ
પરસ્ત્રી આદિકના સેવનને ‘આ દેવળ અધર્મરૂપજ છે’ એવો નિશ્ચય કરીને

અધર્મમેવ નિશ્ચિત્ય તે જહુસ્તત્પ્રતાપતઃ ॥૪૦॥ મયં માંસં પારદા-
યં સ્તેયં સ્વપરહિંસનમ્ । જાતિધ્રંશકર્માદિ જહુઃ સર્વે તદાશ્રિ-
તાઃ ॥૪૧॥ અષ્ટધા પાલયામાસુર્વેલ્લચર્યં ગૃહીતરાઃ । ગૃહિણો વિ-
ધવાઃ સ્ત્રીશ્ચ નાસ્પૃશન્વાન્ધવીતરાઃ ॥૪૨॥ નાર્યઃ પતિવ્રતાધર્મે
સુચાસિન્યઃ સિપેવિરે । ત્યાગિવત્ પાલયામાસુર્વેલ્લચર્યં વિમર્તૃકાઃ
॥૪૩॥ સ્વધર્મજ્ઞાનવૈરાગ્યૈર્મત્ત્યા માહાત્મ્યયુક્તયા । આસન્સર્વે ચ
સમ્પન્નાસ્તદ્ભ્રુક્તાસ્તત્પ્રતાપતઃ ॥૪૪॥ નારાયણમુનેઃ શિષ્યા इत्थं

ત્યાગ કરી દીધું ॥૪૦॥ તેનેજ સ્પષ્ટપણે કહેછે-મદ્યપાન, માંસભક્ષણ,
પરાંગનાસંગ, પરદ્રવ્યાદિકનું હરણ, પોતાની તથા પારકી હિંસા, ભતિમાંથી
બ્રહ્મ કરનારું કર્મ, આ સર્વનો શ્રીહરિના આશ્રિત થએલા જનોએ તત્કાળ
ત્યાગ કરી દીધો ॥૪૧॥ જે કોઈ ગૃહસ્થ થકી બીજા સાધુ બ્રહ્મચારી આદિક
શ્રીહરિના આશ્રિતો હતા તેઓ અષ્ટ પ્રકારનું બ્રહ્મચર્યમત અપ્રસ્થાપિતપણે
પાળતાથકા તેમની પરિચર્યાપરાયણ થયા હતા. જે ગૃહસ્થો હતા તેપણ
યથાસ્વધર્મ બ્રહ્મચર્યમાં પ્રવર્તતાં પ્રમાદથીપણ બંધુથકી બીજા સ્ત્રિયોનો
સ્પર્શ કરતા ન હતા. પ્રામાદિક એવોપણ વિધવાના અંગનો સંગ મતસંગ
કરનારો છે એમ માનીને તેનો વિશેષપણે પરિત્યાગ કરતા હતા ॥૪૨॥
શ્રીહરિની આશ્રિત થએલી સુવાસિની નારીઓ પતિવ્રતાધર્મ અને વિધવા
નારીઓ ત્યાગિઓની પેઠે અષ્ટ પ્રકારે પુરૂષપ્રસંગના ત્યાગરૂપ બ્રહ્મચર્યમત
ધારીને શ્રીહરિની પરિચર્યાપરાયણ થઈ હતી ॥૪૩॥ શ્રીહરિના ચરણકમ-
ળના આશ્રિત થએલા સર્વ કોઈ જનો શ્રીહરિના પ્રતાપથી પ્રતિદિન પ્રવૃદ્ધિ
પામતી સ્વધર્મ જ્ઞાન અને વૈરાગ્યની સંપત્તિ તથા ભગવાનના માહાત્મ્ય-
જ્ઞાનથી સારા સંસ્કારવાળી પરમ ભક્તિએ સંપન્ન થઈ ગયા ॥૪૪॥ કિંબ-
હુના-ભગવાન્ નારાયણમુનિના ચરણકમળના આશ્રિતો આ લોકમાંજ રહ્યા
છે તથાપિ તેમના આશ્રયપ્રતાપથી લોકવિલક્ષણ થઈ ગયા. એટલે યદ્યપિ
લોક-મનુષ્યમંડળમાં રહેછે તથાપિ તેઓ મનુષ્યોથકી વિલક્ષણ થઈ ગયા.
અર્થાત્ એકપણ મનુષ્ય એમને તુલ્ય થઈ શક્યો નહિ. અથવા-લોક-પ્ર-
કૃતિવાસના પરવશ, જ-મમરણુચક્રમાં વળગેલા મંડળમાં વર્તેછે તથાપિ

લોકવિલક્ષણાઃ । લોકસ્થા અપ્યર્વતન્ત શ્વેતદ્વીપો યથા ભુવિ ॥૪૫॥
 इत्थं स्वीयं प्रतापं सुरनरदितिजैर्ब्रह्मरुद्रादिभिर्वा दुःसा-
 ध्यं चेतसाऽपि क्षितितल उरुधा श्रेयसे मानवानाम् । भूयोभूयो
 वितन्वन् धृतनरचपुषा दिव्यलीलाविदग्धः पापिष्ठाधर्मवंशं गुरु-
 जननिलयं वर्णिरादुच्यस्वान् ॥४६॥ इति श्रीसत्सक्तीजीवने नारायणचरित्रे
 धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे आश्चर्यसमाधिलीलानिरूपणनामा पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥
 સુવ્રત ઉવાચ—एवं तत्र प्रतापं स्वं दर्शयित्वा सहस्रशः । जना-

તેનાથી વિલક્ષણુ-મુક્તતુલ્ય થઈ ગયા. તેમાં દૃષ્ટાંત-જેમ ભૂમિ-પુણ્ય-
 પાપનીજ એક પ્રસૂતિગૃહરૂપ ભૂલોકમાં રહેલો પણ શ્વેતદ્વીપ પુણ્યપાપે
 રહિત છે તેમ ॥૪૫॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે સુર નર અને અસુરોએ તથા
 ભવ બ્રહ્માદિ ઇશ્વરોએ મનથીપણ કરવાપણે ન ચિંતવન થઈ શકે એવો
 પોતાનો અસાધારણ પારમેશ્વર પ્રતાપ પૃથ્વી ઉપર મનુષ્યોનાં કલ્યાણ
 કરવાની કામનાથીજ મહણ કરેલા મનુષ્યસભ્યતીય દિવ્યાકારથી વારં-
 વાર બહુધા પ્રકાશ કરતા, દિવ્ય ચરિત્ર કરવામાં ચતુર એવા વર્ણુરાજ
 ભગવાને યોગરદમ પ્રવૃક્ષિ પામેલો, માટેજ ગુરુ-મહા દૃઢતર જનરૂપ
 નિલય-રહેવાનો આશ્રય જેને મળ્યો છે. અથવા-ગુરુજન-આચાર્યપદને
 ભજનારા જનો તેરૂપ નિલય-આશ્રય જેને મળ્યો છે એવો પાપિષ્ઠ અધર્મ-
 વંશ-પાપમાંજ એક કારણભૂત પરદાર પરિગ્રહ આદિક નિપિઠ્ઠ કર્મના

ત્રિજાશ્રિતાન્ કૃત્વા ગન્તુમૈચ્છત્પુરાન્તરમ્ ॥૧॥ તતો રાજા વિની-
તેન પૌરૈશ્ચ વહુધાર્થિતઃ । ચાતુર્માસ્યમુવાસાસૌ તત્ર તત્પ્રિયકા-
મ્યયા ॥૨॥ પ્રતાપો ધ્યાનશે તસ્ય રાજન્દિશુ વિદિશુ ચ । આશ્ચ-
ર્યજનકો નૃણાં વૃદ્ધૈરપ્યશ્રુતઃ પુરા ॥૩॥ તં શ્રુશ્રુવુસ્તત્ર તત્ર દુર્વા-
સઃશાપતો ભુવિ । જાતા નૃષ્ટપયઃ સર્વે દિદક્ષન્તિ સ્મ તં તતઃ
॥૪॥ યૂથશસ્ત્ર ઉપાજમુર્નગરં તદ્વિજાતયઃ । યથાહૈ માનયિત્વા
તાંસ્તત્રાવાસયદીશિતા ॥૫॥ શૃણ્વન્ત ઈક્ષમાણાશ્ચ પ્રતાપં તસ્ય
તે મુહુઃ । નિશ્ચિન્ન્યુસ્તં કૃષ્ણમેવ કેચિત્સંશિશ્યિરે દ્વિજાઃ ॥૬॥

અધર્મમાર્ગથષ્ટી પાછા વાળીને અને સમગ્ર ક્લેશને નાશ કરનારો સ્વય-
રણુકમળમાં પ્રેમાતિશય સ્થિર કરીને બીજા પુરપ્રત્યે જવાની ઇચ્છા કરી
॥૧॥ તે સમયમાં વિનયનત્ર વજ્રદીન રાજા અને નગરનિવાસી ભક્તજનોએ
ભગવાન પાસે આવીને ‘ફરીથી કેટલાક માસ નિવાસથી નગરને અને પૂજા
સ્વીકારથી અમોને કૃતાર્થ કરો’ એમ બહુ પ્રાર્થના કરેલા, તેમની પ્રાર્થનાથી
તેમનું પ્રિય કરવાની ઇચ્છાવાળા ભગવાને આપાઠાદિ ચાર માસ સુધી ત્યાં
રહેવાનો સંકલ્પ કર્યો ॥૨॥ હે રાજા ! તે નગરમાં નરપતિ અને નગરના
નરોની પ્રાર્થનાથી નિવાસ કરી રહેલા શ્રીહરિનો જ્ઞેનારા તથા સાંભળનારા
જનોને આશ્ચર્ય કરનારો, પૂર્વે વયોવૃદ્ધ જનોએપણુ નહિ સાંભળેલો એવો
પ્રતાપ (ઐશ્વર્ય) પૂર્વાદિ દિશામાં અને અગ્નિ આદિક વિદિશામાં બહુ
વ્યાપી ગયો ॥૩॥ દુર્વાસાઋષિના શાપથી પૃથ્વીમાં તેને દેશોમાં ત્રૈવલ્લુક
મનુષ્યોમાં પ્રકટ થએલા મરીચ્યાદિ મુનિઓ તે ભગવાનને ધર્મરક્ષણ માટે
અવતરેલા, અશ્રુતપૂર્વ મહિમાશાલી સાંભળીને (યાત્રાળુ થઈ) તેમના
દર્શનની આકાંક્ષાથી બધા લેગા થઈને તેજ નગરમાં આવ્યા, તેઓને
પરમેશ્વર શ્રીહરિએ યથાયોગ્ય માન આપીને ત્યાં પોતાની સમીપમાં
નિવાસ કરાવ્યો ॥૪-૫॥ તે મુનિઓએ નારાયણમુનિનો અલોકિક પ્રતાપ
આત્મના મુખ થઈ સાંભળીને અને વારંવાર સાક્ષાત્કાર કરીને ‘સાક્ષાત્
શ્રીકૃષ્ણજ અવતર્યા છે’ એવો નિશ્ચય કર્યો. કેટલાક મંદભાગીતો શ્રીહ-
રિના મહિમાને સાક્ષાત્ કરીનેપણુ ‘સર્વથઈ પરતર શ્રીકૃષ્ણજ આ

મહોત્સવં કર્તુમના જન્માષ્ટમ્યામથ પ્રભુઃ । દૂતૈરજૂહવત્સર્વાન્મ-
 કાંસ્તથ નિજાશ્રિતાન્ ॥૭॥ યુથશસ્તેऽપિ તત્રાઽઽયન્ ગૃહિણ-
 સ્ત્યાગિનોઽપિ ચ । સન્માનં વિદધે તેપાં યથાર્હં ધર્મનન્દનઃ ॥૮॥
 ઉત્થાયોપસિ ચાષ્ટમ્યાં પ્રાતઃકૃત્યં વિધાય સઃ । ઉદ્ધવસ્વામિન-
 શ્ચક્રે સમર્ચનમહોત્સવમ્ ॥૯॥ તતઃ સ કારયમાસ મણ્ડપં સુમ-
 નોહરમ્ । વિચિત્રવસ્ત્રપુષ્પસ્ત્રક્કદલીસ્તમ્ભમણ્ડિતમ્ ॥૧૦॥ તત્રા-
 કરોઘથાશાલ્યં નિશીયે કૃષ્ણપૂજનમ્ । ઉપહારૈર્મહદ્વિશ્વ ગીત-
 ઘાદિત્રપૂર્વકમ્ ॥૧૧॥ મૃદઙ્ગસરસરાદીનિ વાદયન્તશ્ચ સાઘવઃ । પ-
 ઘૈર્નાનાવિઘૈશ્ચક્રુઃ શ્રીકૃષ્ણગુણકીર્તનમ્ ॥૧૨॥ કૃષ્ણમાન્દોલયા-

છે કે કોઈ ઈશ્વર છે' એમ સંશયવિદ્ય મનવાળા રહ્યા ॥૬॥ તેપછી ભગવાને
 જન્માષ્ટમીને દિવસે શ્રીકૃષ્ણ જન્મમહોત્સવ કરવાની ઇચ્છાથી નાના દેશોમાં
 રહેલા પોતાના આશ્રિત સર્વકોઈ ભક્તોને દૂતોદ્વારા માંગરોળમાં બોલાવ્યા
 ॥૭॥ દૂતના સુખથી ભગવાનનો સંદેશો સાંભળીને તત્કાળ સર્વકોઈ ત્યાગીઓ
 તથા ગૃહસ્થોનો સંઘ તેતે આમ નગરથકી ઉત્સાહથી ત્યાં આવ્યો. આવેલા
 તે સર્વેનું ધર્મનંદન ભગવાને યથાયોગ્ય સન્માન કર્યું ॥૮॥ શ્રીહરિએ અષ્ટ-
 મીને દિવસે પ્રાતઃકાળમાં ઉઠી આનાદિ પ્રાતઃકૃત્ય કરીને, પ્રથમ પોતાના
 ગુરુ શમાનદસ્વામિનો જન્મ નિમિત્તનો પૂજનમહોત્સવ કર્યો, કેમકે
 આજ નિઃત્રેયસનું પ્રથમ દ્વાર છે, જેણે આચાર્ય કર્યા છે તેજ ભણે છે. આ-
 ચાર્યના ઉપાસન વિના વિજ્ઞાનસંપત્તિ નથી. તો પરમેશ્વરના આરાધનથી
 પ્રથમ ગુરુનું પૂજન કરવું આવી ધર્મમર્્યાદા લોકોને ગ્રહણ કરાવા પ્રથમ
 ગુરુનું પૂજન કર્યું ॥૯॥ તેપછી કરશે એવા ઉત્સવમાં ઉપયોગી, વિચિત્ર
 વસ્ત્ર, સુગંધિ પુષ્પોના હાર અને કૃણ્ણારથી નખી ગએલા અચ્છાગવાળા
 કેળના ચાંભલાવડે અલંકાર કરેલો અતિ મનોહર કોઈ મંડપ કરાવ્યો ॥૧૦॥
 તે મંડપમાં મધ્યરાત્રિએ ગીતગાન અને વાણંત્ર વજાડાવવા પૂર્વક મહા
 ઉપચારથી શ્રીકૃષ્ણની યથાવિધિ વેદોક્ત મંત્રોવડે પૂજા કરવાનો આરંભ
 કર્યો ॥૧૧॥ તે સમયમાં સાધુઓ મૃદંગ ઝાલર વિગેરે વાણંત્રો વજાવવા
 પૂર્વક નાના પ્રકારનાં સંસ્કૃત પ્રાકૃત પદ્યોવડે શ્રીકૃષ્ણના ગુણોનું ગાન કર-

માસ દોલાયાં ચ નિઘાય સઃ । તત્કથાકીર્તનૈશ્ચકે જાગરં ચ
નિજૈઃ સહ ॥૧૩॥ નિશસ્તૃતીયયામાન્તે મક્કમણ્ડલસંસદિ । ઉ-
પાવિશત્ પટ્ટકેઽસૌ સર્વાનાનન્દયન્નિજાન્ ॥૧૪॥ ત્યાગિનો ગૃહિ-
ણોઽન્યે ચ યોપિતશ્ચાતિમાવતઃ । તન્મુલામ્બુજમેવૈકં પદ્યન્તિ
સ સ્થિરેક્ષણાઃ ॥૧૫॥ તદા પ્રભુઃ સ રુપયૈવૈચ્છજ્ઞાનં મમાલ્લસા ।
પતેપાં સ્યાદિતિ તતસ્તે તમિત્થં વ્યલોકયન્ ॥૧૬॥ એકૈકાક્ષ-
વત્કોટિકોટિભાસ્કરતેજસમ્ । ઘનશ્યામં પીતપટં વાહૈર્વહૈર્કિરી-

રવા લાભ્યા ॥૧૨॥ તે ભગવાને તો પ્રતિભારૂપ શ્રીકૃષ્ણને પારણામાં પદ્ય-
રાવીને હિંદોળવાપૂર્વક તે શ્રીકૃષ્ણનું શ્રોતાળનોનું મગળ કરનારુ દિવ્ય ચરિત્ર
સર્વ નિભશ્રિતોને સહજાવતાથકા ભગવણુ કર્યું પ્રબોધનેજ ભગવણુ કહેછે,
ભગવત્કથાનુ શ્રવણુજ પ્રબોધ કહેવાય, આવો પ્રબોધ ન કરે તો ઉઘાડા નેત્ર-
વાળો છે તથાપિ તે નિદ્રાજ લેછે એમ જાણવું ॥૧૩॥ એવીરીતે કૃષ્ણપૂજનને
પરિસમાપ્ત કરીને, રાત્રિના ત્રિભૂત પ્રહરને અતે ભગવાનુ સર્વ ભક્તોને આનન્દ
ઉપજાવતાથકા ભક્તજનોની સલામાં પોતાને બેસવા માટે સ્થાપન કરેલા
મહા આસનમાં (પાઠ્ય) સ્વયં વિરાજમાન થયા ॥૧૪॥ શ્રીહરિ સલામાં
મુખેથી બેઠા પછી તેમના દિવ્ય અગ્ની શોભાથી સમાકર્ષિત અત કરણુ-
વાળા, પરિમહામાત્રનો પરિત્યાગ કરી રહેલા સર્વકોઈ ત્યાગીઓ તથા ધર્મા-
વિરુદ્ધ કામવાળા ગૃહસ્થો તથા બીજા ત્યા આવેલા મરીઆદિ મુનિઓ અને
સધવા વિધવા સ્ત્રિઓ ક્ષોભાતિશયથી નિશ્ચળ નેત્રવાળા થઈ એક શ્રીહરિના
મુખકમળ સામુજ્ય બોઈ રહ્યા ॥૧૫॥ તે સમયમાં શ્રીહરિને કોઈપણ એવો
કૃપૈકમૂળક સકટપ થયો કે-મારે વિષે અત્યંત નિઃકપટ પ્રીતિવાળા આ સર્વ
ભક્તો હું હમણાં પ્રકાશ કરીશ એવા મારા સાક્ષાત્ સ્વરૂપને તત્ત્વથી જુઓ.
એવો ભગવાને સકટપ કર્યો ત્યાં તો તેમના મુખકમળ સામી સ્થિતર દૃષ્ટિ-
વાળા તે સર્વજનોએ શ્રીહરિને આવા રૂપે જોયા ॥૧૬॥ એજ દિવ્ય રૂપનું
વર્ણન કરેછે-જેમના એકએક અગમાંથી એકસાથે ઉદય પામતા અનંત
કોટિ સૂર્યના તેજ જેવું પ્રકાશમાન તેજ નીકળે છે, નવીન મેઘ સરખો
શ્યામ વર્ણુ જેમનો છે, હળદર જેવાં પીળાં વસ્ત્રોને પહેરી તથા ઓઢી રહેલા,

ટિનમ્ ॥૧૭॥ કૌસ્તુભં વૈજયન્તીં ચ માલિકાં વિશ્રતં ગલે । સદ્ર-
જ્જહેમરદાનં મકરશ્રુતિભૂષણમ્ ॥૧૮॥ પદોર્નૂપુરશોભાઢ્યં કટકા-
ક્ષદભૂષિતમ્ । ગન્ધપુષ્પાશ્ચિતતત્તું કિશોરચયસં પ્રભુમ્ ॥૧૯॥
દોઝ્યાં વેણું વાદયન્તમધરોષ્ઠધૃતં તથા । નટવેપં તમાલક્ય શ્રી-
રુષ્ણં તે મુદં યયુઃ ॥૨૦॥ તત્ર કેચિદિર્નિમેષદશસ્તસિશ્ચ લેભિ-
રે । સમાધિમન્તરે કેચિદિત્યં તસ્યુર્વદીદ્યમ્ ॥૨૧॥ તતસ્તમેવ
સેડપદ્યન્ યથાપૂર્વમવસ્થિતમ્ । વર્ણિવેપં ચાલ્પજટં શ્યામં વિ-
શદવાસસમ્ ॥૨૨॥ ણ્નાજિનધરં શાન્તં કરાત્તજપમાલિકમ્ ।

મુકુટના પ્રાંત લાગમાં મોરનાં પિછાને ધારી રહેલા, કૌસ્તુભ મહામણિ
અને વૈજયંતી માળાથી શોભાયમાન દિવ્ય વક્ષ સ્થળ જેમનું છે, દિવ્ય રત્ન-
જડિત સુવર્ણમય કટિમેખળાથી અલકૃત કટિતટ જેમના છે, મકરાકાર
કુડળથી અલકૃત કર્ણપાશ જેમના છે, મણિમય બાલુબધ તથા કડાથી શો-
ભાયમાન જનુપર્યંત લાંબા બે બાહુ જેમના છે, નૂપુરથી અલકૃત ચરણ
કમળ જેમના છે, દિવ્ય અદનનો લેપ ધારી રહેલા, દિવ્ય ધુષ્પોના હાર ધારી
રહેલા, કિશોર (સોળ વર્ષનું વય) આકૃતિવાળા, અધરોષ પુટના આસ્વાદથી
પ્રકુશિત થએલી મુરલીને બે હાથથી પકડીને વારવાર વગડતા, નટવરના
જેવા વેષવાળા, આવા સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણને બોધને તે સર્વે ભક્તો અનિર્વચ-
નીય આનંદને પામ્યા ॥૧૭-૨૦॥ તેમાં કેટલાક મટકાએ રહિત દૃષ્ટિવડે
શ્રીહરિને નિરખતા થકા ચિતવૃત્તિની એક તદાકારતા સંપાદન કરી તત્કાળ
નેત્ર મીંચીને નિષ્પન્ન સમાધિવાળા થતાં હૃદયની અદર જેવા નિહાળ્યા
હતા એવા ભગવાનનો બે ઘટિકાપર્યંત અનુભવ કરવા લાગ્યા ॥૨૧॥ એવી
રીતે સર્વોપરી સ્વસ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરાવીને, પછીથી યોગમાયાથી
અતર્ધાન થઈ જતાં પ્રથમની પેઠે રહેલા, વર્ણવેષથી રમણીય, મસ્તકે
નાની જટા ધારી રહેલા, મેઘ સરખા શ્યામ સુંદર શરીરવાળા, શ્વેત વસ્ત્ર
ધારી રહેલા, કૃષ્ણ મૃગચર્મને ધારી રહેલા, પ્રશાંત ગંધીર આકાર-
વાળા, હાથમાં તુલસીની જપમાળા ધારી રહેલા, એવા એજ શ્રીહરિને

નારાયણમુનિં વીક્ષ્ય નેમુઃ સાષ્ટાઙ્ગમાશુ તે ॥૨૩॥ પરમેશ્વર ઇ-
વાયં નારાયણમુનિઃ સ્વયમ્ । શ્રીકૃષ્ણોઽસ્તીતિ સાશ્ચર્યં વદન્તિ સ્મ
સમુત્સુકાઃ ॥૨૪॥ ઔદ્ધવીયાશ્ચ ક્રપયઃ પૌરાશ્ચાન્યે ચ તત્ર ચે ।
જના ઘાસન્સભાયાં તે સર્વે ચક્રુસ્તદાશ્રયમ્ ॥૨૫॥ તતો વયં ત્વ-
દીયાઃ સ્મ ઇતિ પ્રાજ્ઞલયોઽવદન્ । તાવજ્ઞાતમુપઃ સ્વામી જ્ઞાત્વા
કૃષ્ણં સમાર્ચયત્ ॥૨૬॥ તર્પયામાસ સદ્ગોચરૈઃ સાધૂન્ વિપ્રાન્સ-
દ્વસ્રશઃ । પારણાં સ તતશ્ચક્રે જનાશ્ચાન્યે તતો નૃપ ! ॥૨૭॥ દે-
શાન્તરાગતાઃ સર્થે ક્રપયો દ્વદનિશ્ચયાઃ । સ્વધર્મજ્ઞાનવૈરાગ્યયુજા
મત્ત્યાઽમજંજ્ઞ તમ્ ॥૨૮॥ તેષાં તુ કેચિદ્વપયો બ્રહ્મચર્યાશ્રમે નૃ-

તેમણે જોયા. આવા નારાયણમુનિને નિહાળીને એકદમ ઉઠીને પરમ
પ્રેમથી સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરવા લાગ્યા ॥૨૨-૨૩॥ ઉદ્ધવાવતારભૂત શ્રીરા-
માનંદસ્વામિના શિષ્ય નરનારીઓ, દેશાંતરમાંથી આવેલા મરીચ્યાદિ
મુનિઓ, નગરનિવાસી જનો અને ખીલપણ જે કોઈ ત્યાં સભામાં હતા તે
સર્વે આશ્ચર્યપૂર્વક ‘પરાતપર પરમેશ્વર સ્વયં શ્રીકૃષ્ણજ નારાયણમુનિરૂપે
અમારા લોચનગોચર પ્રકાશે છે’ એમ સમુત્સાહથી કહેવા લાગ્યા. આવો
દૃઢ વિશ્વાસ પામેલા સર્વેએ તેમનોજ સર્વ પ્રકારે આશ્રય કર્યો અને ‘અમો
સર્વે આપનાજ દાસ છીએ અને આપની આજ્ઞાને વશ વર્તનારા છીએ’ એમ
જે હાથ જોડીને નિવેદન કર્યું. તેટલાકમાં રાત્રિ વીતી ગઈ એટલે ભગવાન
પ્રાતઃકાળમાં જ્ઞાન કરી નિત્યકર્મ કરી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરવા
લાગ્યા ॥૨૪-૨૬॥ હે નૃપ ! જ રસે સંપન્ન સ્વાહુ લોભ્ય પદાર્થો ભગવા-
નને નિવેદન કરી, પ્રસાદીભૂત પવિત્ર અતિ સ્વાહુ એજ લોભ્યાપ્તથી
અસંખ્યાત સાધુ બ્રાહ્મણોને તૃપ્ત કર્યા. તેપછી પોતે પારણાં કર્યો.
તેપછી ખીલ બધા જનોએ વિભાગને અનુસારે પારણાં કર્યા ॥૨૭॥
દેશાંતરમાંથી આવેલા મરીચ્યાદિ સમસ્ત મહર્ષિઓ ‘અક્ષરાતીત સ્વયં
શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન આ શ્રીહરિજ છે’ એવો દૃઢ નિશ્ચય કરીને, તેમનો સમા-
શ્રય કરી સ્વધર્મથણી નહિ ચલાયમાન થઈ, જ્ઞાનવૈરાગ્યપરિપૂર્ણ થઈ તેમને
અનન્યભક્તિથી ભજવા લાગ્યા. હે નૃપ ! તેમાં કેટલાક ઋષિઓ બ્રહ્મચારી

પ ! । અવર્તન્તાથ કેડપ્યાસંસ્ત્યાગિમક્તા હિ સાધવઃ ॥૨૧॥ મૂ-
 યોડપરાહેડથ સભાં કારયમાસ સત્પતિઃ । યથાહં તત્ર પુરુષા
 નિપેદુશ્ચ સ્ત્રિયો નૃપ ! ॥૨૦॥ ન્યપીદત્તત્ર ભગવાન્ પટ્ટકે સ્વાસ્તૃતે
 હરિઃ । વમૌ સ તારકામધ્યે શશાઙ્ક ઇવ પાર્વણઃ ॥૨૧॥ તં ચન્દ-
 નેનોત્તમપુપ્પહારૈર્વસ્ત્રૈર્વિચિત્રૈશ્ચ ધનૈર્નરેન્દ્ર ! । સમ્પૂજયામાસુરન-
 ન્યભાષાઃ સર્વેડપિ ભક્તાશ્ચ તતઃ પ્રણેમુઃ ॥૨૨॥ તસ્માદ્વિશુદ્ધં નિ-
 જધર્મંવર્ત્ત્મં શુશ્રૂપવઃ સન્મુખમેવ તસ્ય । સર્વે નિપેદુર્મુખપદ્મશો-
 ભામવેક્ષમાણા વિનયાનતાંસાઃ ॥૨૩॥ ઇતિ શ્રીસત્સક્તિજીવને નારાયણ-
 ચરિત્રે ધર્મશાલે દ્વિતીયપ્રકરણે જન્માટમ્પુત્રસવે શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપદર્શનનામા
 પદ્યોડધ્યાયઃ ॥ ૬ ॥

થઈ રહ્યા અને કેટલાક લાગનિષ્ઠ ભક્તિપરાયણ સાધુ થઈને મુખેથી રહ્યા
 ॥૨૮-૨૯॥ હે નૃપ ! તેપછી સાધુજનના એક નાથ ભગવાન્ શ્રીહરિએ સર્વને
 હિત ઓધ આપવા ખેર મહી કરીથી મોટી સલા કરાવી. તે સલામાં ભક્ત
 નરનારીઓ યથાયોગ્ય-પોતપોતાના મંડળ વિભાગથી બેસી ગયા ॥૩૦॥ ભગ-
 વાન્ શ્રીહરિ તે સલામાં મોટા ગાદલાએ સહિત શ્વેત ઓછાડથી ઓછાડેલી
 મોટી પાટ ઉપર વિરાજમાન થયા. તે સમયે ભગવાન્ જેમ શરદ્ પૂર્ણિ-
 માએ ઉદય પામેલો ચંદ્રમા તારામંડળના મધ્યમાં શોભે તેમ ભક્તમંડળના
 મધ્યમાં શોભતા હતા ॥૩૧॥ હે નરેન્દ્ર ! તે સમયે મુખેથી વિરાજેલા
 ભગવાનની સર્વ ભક્તોએ અનન્યભક્તિથી યથાશક્તિ મુગધિ અદન, મુગન્ધિ
 મુહુમાર પુષ્પહારો, વિચિત્ર અમૂલ્ય વસ્ત્રો અને રત્નકાંચનાદિ ધનવડે પૂજા
 કરી, તેપછી પ્રણામ કર્યા ॥૩૨॥ ભગવાનના મુખકમળથપી પોતાના નિર્દોષ
 ધર્મમાર્ગને સાંભળવાની સમુકંઠાવાળા સર્વે ભક્તો તેમના મુખકમળ
 સામીજ એક દ્રષ્ટિ રાખીને વિનયથી નત્ર ખલાવાળા થઈ તેમનેજ સન્મુખ
 યથાયોગ્ય બેસી ગયા ॥૩૩॥ ઇતિ શ્રીસત્સક્તિજીવને...દ્વિતીયપ્રકરણે
 જન્માટમ્પુત્રસવે શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપદર્શનનામા પદ્યોડધ્યાયઃ ॥૬॥

मुपत उवाच—नारायणमुनिं नत्वा वद्धाञ्जलिपुटद्वयाः । शिष्या
मुकुन्दप्रमुखाः पप्रच्छुरिदमादरात् ॥१॥ शिष्या ऊचु—भगवन्स-
र्वभूतानां त्वमेव परमा गतिः । स्वाश्रितानां विशेषेण त्वं गुरु-
श्रेष्ठ्वरो ह्यसि ॥२॥ अतस्त्वामाश्रितानां नस्त्यागिनां गृहिणां
तथा । स्त्रीणां चापि प्रभो ! बृहि धर्मान्छ्रेयःप्रसाधकान् ॥३॥

अध्याय ७ भो.

મુક્ત ડવાચ—ઈતિ વૃષ્ટઃ સ ભગવાન્નિજશિષ્યૈઃ કૃપાનિધિઃ । વેદા-
 દીનાં સારભૂતાન્ધર્માનાહ સનાતનાન્ ॥૪॥ શ્રીનારાયણમુનિરવાચ—
 ષ્ટવન્તુ મામકાઃ સર્વે પુરુષા યોપિતસ્તથા । સચ્છાસ્ત્રાનુષ્ઠતા-
 ન્ધર્માન્વચ્છિન્ન ભાગવતાન્ હિ ચઃ ॥૫॥ ગ્રાહ્યે મુહૂર્તં ડત્યાય નિરા-
 યાઃ પ્રહરેડન્તિમે । મદીયૈઃ કીર્તનીયાનિ હરેર્નામાનિ નિત્યદા ॥૬॥

કહેવાને યોગ્ય છે ॥૨-૩॥ મુન્નતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! આ પ્રકારે
 પોતાના ચરણકમળરસિક મુકુદાનદાદિ ભક્તજનોએ પુછેલા કૃપાનિધિ
 ભગવાને વેદાદિ-શ્રુતિ સ્મૃતિના સારભૂત, માટેજ સનાતન (શ્રુતિઓ
 અપૌરુષેય-પુરૂષપ્રણીત નહિ હોવાથી અનાદિ છે, સ્મૃતિઓ શ્રુતિઓજ એક
 મૂળ જેમાં છે એવી હોવાથી પ્રમાણભૂત છે, માટે શ્રુતિસ્મૃતિમાં કહેલા
 જે ધર્મો છે તે સનાતન છે-કોઈએ ઉત્પ્રેક્ષા કરેલા નથી) એવા ધર્મો
 સંચલથી કહેવા માંડ્યા ॥૪॥

કહેશે એવા અર્થમાં શિષ્યોનું સાવધપણું સંપાદન કરતા ચક્રા
 નારાયણમુનિ કહેછે—મારા ચરણ કમળનાજ એક આશ્રયવાળા સર્વે
 પુરૂષો તથા સ્ત્રિઓ તમો સાવધાન મનથી સાંભળો. હું ધર્મને જાણવા
 ઇચ્છતા તમોને સચ્છાસ્ત્રાનુસારી-અપૌરુષેય (કોઈ પુરૂષ પ્રણીત નહિ)
 હોવાથી જેમાં પુરૂષપ્રયુક્ત શ્રમ પ્રમાદાદિ હોપની લેશપણ સલાવના નથી
 એવું સચ્છાસ્ત્ર તો વેદ છે, તેને અનુસરનારા એટલે તે મૂળ જેમાં છે
 એવા તે ધર્મો કહું છું. તેમાંપણ ભાગવત-ભગવાનના એકાતિક ભક્તોનાજ
 એક ઉપયોગના કહું છું, વેદો ત્રિગુણાત્મક પુરૂષ વિષયવાળા છે એટલે બધા
 અર્થાઓના ઉપયોગનું કાંઈ કાંઈ કહેછે, માટે ‘ભાગવત’ એવું ધર્મને
 વિશેષણ આપ્યું છે ॥૫॥ તેમાં પ્રથમ પ્રતિદિન પ્રભાતને પ્રારબ્ધીને
 સર્વ કોઈએ સેવન કરવા યોગ્ય સાધારણ ધર્મોને પચાસ શ્લોકથી
 કહેછે—હે ભક્તો ! રાત્રિના છેલા પહોરમાં બ્રાહ્મ મુહૂર્તમાં ઉઠીને-નિદ્રાનો
 ત્યાગ કરી મારા આશ્રિત ગૃહસ્થો તથા ત્યાગી સર્વ જનોએ વિશેષપણે
 ભગવાનનાં અને તેમના ભક્તોનાં નામો ઉચ્ચારણ કરવાં. પ્રાતઃકાળમાં
 ઉઠવાનો વિધિતો સામાન્યપણે સર્વને પ્રાપ્ત છે, તેને ‘ગ્રાહ્યે મુહૂર્તં ડત્યાય’

तद्भक्तानां च नामानि कीर्तनीयानि तैः स च । अन्यग्रमानसै-
र्ध्यैः मुहूर्तं धैकनाडिकाम् ॥७॥ श्रीकृष्णं राधिकाकान्तं तमेव
हृदयाम्बुजे । सरद्भिः शुद्धहृदयैः कर्तव्या दैहिकी क्रिया ॥८॥
ज्ञानं सन्ध्या जपो होमः स्वाध्यायः पितृतर्पणम् । देवतापूजना-
दीनि नित्यं कार्याणि च द्विजैः ॥९॥ ज्ञानं च द्विविधां प्रजामक-

ત્વા પ્રત્યહં હરેઃ । સર્વેરણં ન મોક્ષ્યં વિના રોગાદિપીડિતાન્ ॥૧૦॥
 ॥૧૦॥ ઉપચારૈર્યથાલબ્ધૈર્વિંશુદ્ધૈઃ પ્રતિમા હરેઃ । યથાધિકારં વિ-

તુરમાં પ્રવર્તતો નથી એમ હવે કહેછે-સ્નાન (ચક્રારથી સંધ્યાદિકનું ચઢણ કરવું) એટલે સ્નાન સંધ્યાદિ કર્યા વિના તથા ભગવાનની માનસી અને બાહ્ય પૂજા પ્રતિદિન કર્યા વિના સર્વેએ (દ્વિભક્તિ અને બીજા જનોએ) અન્નાદિ જમવું નહિ. કિંતુ સ્નાનાદિ કરીનેજ જમવું. તેમાં રોગાદિકથી પીડાએલાને આ નિયમ નથી એટલે એમાં એમને હોય નથી ॥૧૦॥ પર-
 માત્મ પ્રતિમાની પૂજ્યતાને દૃઢ કરતા ચક્રા કહેલાજ દેવપૂજનને કરીથી વિશેષણુ આપેછે-ભગવાનની પ્રતિમા યથાવિધિ યથાધિકાર શાસ્ત્રોક્ત પૂજા-
 મંત્રોથી યથાલબ્ધ વિશુદ્ધ અદનાદિ ઉપચારોવડે પૂજવી. ‘યથાવિધિ’ એમ કહેવાથી ‘પ્રતિમાપૂજનમાં વિધિ નથી’ એવી આશંકાનો તિરસ્કાર કર્યો છે, પૂજામાં વિધિ છે. ‘વ્રજામઘ્નૈઃ’ એમ કહેવાથી પૂજામાં મંત્રોનો અ-
 ન્વય કરેલો હોવાથી પૂજામાં અવૈદિકપણાની અશંકાની નિવૃત્તિ કરી છે. ‘યથાધિકારં’ એમ કહેવાથી પૂજામાં ગ્રાહણાદિ સર્વ વર્ણનું સાધારણપણું જણાવ્યું છે એટલે એમાં સર્વને અધિકાર છે. ‘વિંશુદ્ધૈરુપચારૈઃ’ એમ કહે-
 વાથી પૂજેપચારની બીજી બંધી શુદ્ધિઓની અપેક્ષાએ ભક્તિથી અર્પણ કરવારૂપ શુદ્ધતિશય જણાવ્યો છે, ગમે તેવા વિશુદ્ધ ઉપચારો હોય પણ ભો-
 ભક્તિથી અર્પણ ન કર્યા હોય તો ભગવાન ચઢણ કરતા નથી, માટે ભક્તિથી અર્પણ કરવારૂપ શુદ્ધિની મુખ્ય જરૂર છે. પૂજાવિધિઓતો પાંચરાત્રાદિકમાં પ્રસિદ્ધ છે. યદ્યપિ પ્રતિમાપૂજનમાં પ્રત્યક્ષ (સ્પર્શથી) વેદવિધિ અવલૂંચતો નથી એમ કેટલાક માનેછે તથાપિ સ્મૃતિમાં વેદના મંત્રોનો પ્રતિમાપૂજ-
 નમાં સમન્વય કર્યો છે તો પૂજામાં વેદવિધિનો સંબન્ધ અવર્જનીયજ છે અર્થાત્ ભલે શ્રીતત્ત્વિધિ ન હોય પણ સ્માર્તવિધિ તો છેજ. સ્મૃતિકારો વેદના વિચિત્ર વિધિઓનેપણુ યોગબળથી સ્મરણ કરી કહેછે જેથી તેમાં અવૈદિ-
 કપણાની આશંકાનો અવકાશ નથી, માટે પ્રતિમાપૂજન વૈદિકજ છે. જેમ ‘પ્રતિદિન સંધ્યા કરવી’ એવો સાક્ષાત્ વેદવિધિ નથી, પરંતુ સ્મૃત્યાદિકમાં તેનું વેદમંત્રોથી વિધાન કરેલું હોવાથી તેમાં ‘વેદવિધિનો સંબન્ધ નથી’ એમ

હિતૈઃ પૂજામન્વેર્યથાવિધિ ॥૧૧॥ રસાસક્તિર્ન કર્તવ્યા સર્વૈઃ સર્વ-
ત્ર સર્વદા । યથાકાલં યથાલબ્ધં મોજ્યમન્નં ફલાદિ વા ॥૧૨॥
યો યત્ર મુખ્યો હિ ભવેદ્મોજયિત્વા સ ચાપરાન્ । સ્વયં મુહૂર્તિતા-

કહી શકાય નહિ જેથી તેને અવૈદિક કહી શકાય નહિ તેમ. વેદમાં પ્રણવ
અગ્નિ સૂર્ય એ આદિકના અવલબનવાળા પૂજાવિશેષો કરવાના પ્રદર્શાવ્યા છે
પણ તે અમુક અમુક અધિકારપરત્વે છે એટલે અધિકારનો નિયમ કયો છે
પણ સર્વાધિકારિતા કહી નથી, આવા પ્રણવાદિ ઉપાસનમાં જેને અધિકાર ન
હોય એવાને પણ પ્રતિમાનુ જેમાં અવલબન છે એવા પરમાત્મપૂજનમાં તો
અધિકાર છેજ, તો પ્રતિમાપૂજનમાં સર્વાધિકારિતા કહેવામાં કશો હોય નથી
જ્યારે ઔંકાર કે અગ્નિ કે જીભ કોઈ પ્રાકૃત ગુણમયનુ પરમાત્મપૂજનમાં
અવલબનપણું સહવે છે તો ‘પ્રતિમામાં ન સહવે’ એમ કહેવું તેતો અજ્ઞા-
નિની આશકા છે, કારણ કે એકમા સહવે અને એકમા ન સહવે એમ કહે-
વામાં કશો વિશેષ નથી, બધું ગુણમયજ છે. ‘ઔંકાર અગ્નિ આદિકના પૂજ-
નમાં વેદવિધિ છે પણ પ્રતિમામાં નથી માટે તેનું પૂજન સહવે અને પ્રતિ-
માનુ ન સહવે’ એમ કોઈ કહે તો તે યુક્ત નથી. કારણ કે વેદવિધિ શ્રૌત હોય
કે સ્મૃત્યાદિકથી અનુમાન કરેલો હોય પણ તે પ્રમાણજ છે, એમાં વૈદિકોનો
વિવાદ નથી સ્મૃતિઓનું પ્રામાણ્ય વેદવત્ માનેલું છે, સ્મૃતિમાં પ્રતિમાપૂ-
જનનો વિધિ છેજ, માટે પ્રતિમાપૂજન વૈદિકજ છે. વેદમાર્ગે થકી જે વિમુખ
હોય તેતો અમારી સાથે આ બાબતમાં સલાપણું કરવા યોગ્ય નથી ॥૧૧॥
રસના ઇન્દ્રિયનો જય ઇન્દ્રિય જયમાં પ્રધાન હેતુ છે એમ જણાવામાટે કહે-
છે-મારા આશ્રિત સર્વ જનોએ સર્વત્ર-કોઈપણ દેશમાં સર્વદા-કોઈપણ
કાળે રસના ઇન્દ્રિયના વિષયમાં આસક્તિ નજ કરવી. જે સમયમાં જેવું
અન્ન કે ફળાદિ પ્રાપ્ત થાય તે શરીરધારણમાત્ર પર્યાપ્ત અન્ન ફળાદિક વડે
સતુષ્ટ રહેવું ॥૧૨॥ જે જન જે ઘરમાં કે મંડળમાં મુખ્ય (મોટેરો) હોય
તેણે ‘મારું જે મુખ્યપણું છે તે જીભ અનુયાયી જનનાજ એક ઉપજીવન
માટે છે’ એવો નિશ્ચય કરીને પોતાનો આશ્રય કરી રહેલાને પ્રથમ જમાડીને
તેઓ તૃપ્ત થયા પછી પોતે જમવું. તેમાં પક્ષિભેદપણું ન કરે એટલે પો

નુદિનં પક્લિમેદં ચ નાચરેત્ ॥૧૩॥ ઇકાદશીષુ સર્વાસુ કૃષ્ણજ-
ન્મદિનેષુ ચ । શિવરાત્ર્યાં ચ નૈવાગ્રં ભોક્તવ્યં મદુપાશ્રિતૈઃ ॥૧૪॥
મદીયૈર્મદ્યમાંસસ્ય તન્મિશ્રસ્ય ચ વસ્તુનઃ । મહ્તાગજ્જતમાલાદેઃ
કાર્યઃ સ્પર્શોઽપિ ન ક્ષત્તિ ॥૧૫॥ યત્ર સ્યુરવતારાશ્ચ શાસ્ત્રેષુ

તાનો પારકો એવી વિભાગ શુદ્ધિથી પીરસવાનાં પદાર્થોમાં તરતમપણું કરવું
નહિ ॥૧૩॥ ભોજનના પ્રસંગથી ઉપવાસનો વિધિ કહેછે-મારા આશ્રિતોએ
સર્વ એકાદશીઓ, ભગવાનના જન્મઆટ્ઠમી રામનવમી આદિક જન્મદિવસો
તથા શિવરાત્રિ દિવસે અલ નજ જમવું એટલે અનશનવ્રત ધારણ કરવું
॥૧૪॥ મારા-પારમૈકાંતિક ધર્મમાં પ્રવર્તેલાએ ક્યારેયપણુ-સૌનામણિ
યાગમાં કે અગ્નીયોમીયાદિક યજ્ઞમાં કે ગ્રાણુગ્રયાણુ સમયમાં કે અસાધ્ય
વ્યાધિની શાંતિ માટે, ઈલાદિ કોઈપણુ પ્રસંગમાં મઘ, માંસ અને તેનાથી
મિશ્રિત ઔષધાદિ વસ્તુનો તથા ભાંગ ગાંજો તમાકુ ઈલાદિકનો સ્પર્શપણુ
કરવો નહિ. 'સ્પર્શપણુ ન કરવો' એમ કહેવાથી તેના લક્ષણનિયેધની
દૃઢતા જણાવી છે. તેનું લક્ષણુ ન કરવું એટલું તાત્પર્ય છે. યદ્યપિ 'સૌના-
મણ્યો સુરાં ગૃહ્ણતિ' 'યજ્ઞાય જગિષ્માંસસ્તેત્યેવો દેવો વિધિઃ સ્મૃતઃ । દેવાન્
પિણુ સમન્વયર્થ્યં સ્વાદર્માસં જ દુવ્યતિ । મગ્નૈસ્તુ સંસ્કૃતાનધામ્ઞાશ્રતં વિ-
ચિન્માશ્રિતઃ' ઈલાદિકથી મઘ માંસનું લક્ષણુ કહ્યું છે અને અભ્યનુસાપણુ
આપી છે; તથાપિ આ વ્યયનો ઉત્તમાધિકારીપર નથી, પરંતુ વિપયહુબધ
શુભુશુઓના પ્રત્યે પ્રવર્તે છે. સર્વ પ્રકારે તેનાથી નિવૃત્તિ પામવી એજ
ઉત્તમ ધર્મ માનેલો છે, તેમાં વ્યયનો છે- 'યો યજેતાશ્વસેધેન માસિ માસિ
યતવ્રતઃ । વર્જયેન્મધુ માંસં ચ સમમેત્તણુચિષ્ઠિર!' ॥ ન મક્ષયન્તિ યો માંસં ન
હન્યાન્ન ચ ધાતયેત્ । તન્મિશ્રં સર્વેભૂતાનાં મનુઃ સ્વાયંમુવોઽગ્રવીત્ । દદાતિ
યજતે યાપિ તપસ્વી જ મવત્યપિ । મધુમાંસનિવૃત્ત્યેતિ ગ્રાહ્યં ચૈવં વૃહસ્પતિઃ ॥'
'યજુષા સંસ્કૃતં માંસં નિવૃત્તો માંસમક્ષણાત્ । ન મક્ષયેદ્યમામાંસં પૃષ્ઠ-
માંસં ચ વર્જયેત્' ઈલાદિ. આ અર્થનો વિસ્તાર શિક્ષાપત્રીભાષ્યમાં કહ્યોછે
તેથી કી જણવો ॥૧૫॥ પરંત્રક્ષ પરમાત્મા સર્વેશ્વર શ્રીકૃષ્ણના વરાહાદિ
અવતારો, તેમના સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન અને આત્યંતિક કલ્યાણ કરનારી

સ્થાપિતા હરેઃ । તદ્ભક્તયા સહ ચ જ્ઞાનમધ્યેતવ્યાનિ તાનિ વૈ ॥૧૬॥
સચ્છાસ્ત્રાણિ ચ સર્વાણિ શ્રવ્યાણિ સુધિયો મુખાત્ । ન ત્વન્તઃશ-
ત્રુદગ્ધસ્ય હૃદયમક્તસ્ય કહિંચિત્ ॥૧૭॥ જ્ઞાનશાસ્ત્રેઽપિ યત્ર સ્યા-
ન્નેવ નારાયણસ્ય ચ । સ્થાપનં દિવ્યરૂપસ્ય તન્ન શ્રવ્યં કદાચન
॥૧૮॥ યુક્તાયા નિયમૈઃ સર્વૈઃ પ્રાપ્તાયા વ્રહ્મણિ સ્થિતિમ્ । અપિ

તેમની અનન્યભક્તિ જેમાં નિરૂપણ કરી હોય તેનેજ સચ્છાસ્ત્ર ભણીને
તેજ ભણુવાં. બીજા ભણુવાં નહિ ॥૧૬॥ તે સર્વ સચ્છાસ્ત્રો કામ ક્રોધાદિ
દોષોથી નહિ દૂષિત ચિત્તવાળા, પરમાત્માના નિરતર ચિંતનમાજ એક
અનુરાગી, શુભ આશયવાળા ગુરૂના મુખથપી શ્રવણ કરવાં પણ કામાદિ
અતઃશત્રુઓથી દુઘ્ન ચિત્તવાળા, ભગવદ્ભક્તિએ રહિત એવા વક્તાના
મુખથપી ક્યારેયપણ સાંભળવાં નહિ ॥૧૭॥ ૧૬ શ્લોકમાં જેમાં ભગવાનના
અવતાર અને તેમના જ્ઞાનભક્તિનું નિરૂપણ ન હોય તે ભણુવાં નહિ એમ
કહ્યું છે, પણ તેવું શાસ્ત્ર કયું? એમ તેમાં કહેવાની ધ્વજા હતી તે આ
શ્લોકથી નિષેધની દૃઢતામાટે સ્પષ્ટ શબ્દથી કહે છે—યદ્યપિ કાપિલાદિ દર્શન
(સાંખ્યાદિ) પ્રકૃતિ પુરૂષના વિવેચન માટેજ એક પ્રવર્તેલું હોવાથી તત્ત્વ-
જ્ઞાનના સંપાદકપણે ‘જ્ઞાનશાસ્ત્ર છે’ એવી પ્રસિદ્ધિ છે. તથાપિ તે શાસ્ત્ર
પ્રકૃતિ પુરૂષથપી સ્વરૂપ સ્વભાવથી વિશ્લેષણ સર્વેશ્વર પરમાત્મા નારાયણને
પ્રતિપાદન કરનાઈ નથી, એટલે તેમના સ્વરૂપના નિર્ણય માટેજ પ્રવર્તેલું
નથી તેમજ તેમના દિવ્ય રૂપ ગુણાદિકને સ્થાપન કરનાઈ નથી, માટે તેવું
તે શાસ્ત્ર ક્યારેય સાંભળવું નહિ, કારણ કે તત્ત્વજ્ઞાનમાં, વિરોધી સશયા-
દિકને કરનાઈ છે. આવું સાંખ્યાદિ શાસ્ત્ર ન શ્રવણ કરવું એ તો આ સ્થળે
અર્થવાદ છે એટલે તેનું આત્યતિક શ્રવણનિષેધમા વેદબાણની પેઠે તાત્પર્ય
નથી એમ કહેવાથી સાંખ્યાદિકનું અત્રેષ્ઠપણું બાજુબળું છે, અત્રેષ્ઠપણું તો
એક અશથી તત્ત્વજ્ઞાનનો બોધ આપે છે અને એક અશથી તત્ત્વજ્ઞાનનો
બોધ નહિ આપવારૂપ ભણવું એથી કરીને સર્વોચ્ચ પ્રામાણ્યસુદ્ધિથી તેનું
શ્રવણ કરવું નહિ વેદાન્તમાર્ગમાં જે અશ ઉપકાર કરનારો હોય તેતો મહણ
કરવો એમ ભણવું ॥૧૮॥ ત્રિયો બ્રહ્મવાદિની અને પરાવર તત્ત્વને સાક્ષા-

સ્ત્રિયા મુપાદૈવ જ્ઞાનં શ્રવ્યં હિ પૂરુષૈઃ ॥૧૯॥ ગેયં યશઃ સદા
વિષ્ણોસ્તદીયાનાં ચ મક્તિતઃ । સદ્ગઃ સતાં સદા કાર્યો હૃદયમ-
ક્તસ્ય ન ક્વચિત્ ॥૨૦॥ નિર્માનૈર્દાસવત્સર્વવર્તિતવ્યં સતાં પુરઃ ।

ત્કાર કરી રહી હોય તથાપિ તે તત્ત્વને બાણવા ધૃષ્ટતા પુરુષોએ આચાર્ય-
પદમાં વરવા યોગ્ય નથી એમ કહેછે-જે પુરુષો શુદ્ધામુ અવસ્થામાં હોઈને
તત્ત્વદર્શી નહિ થએલા હોવાથી અપકવ કપાય (મનોમળ)વાળા હોય
તેઓએ ‘શાન્તો દાન્ત ઉપરતસ્તિષ્ઠુઃ સમાહિતો મૂલ્વા’ આ શ્રુતિમાં ક-
હેલા આત્મદર્શનમાં અંતરંગભૂત સર્વ નિયમોએ યુક્ત હોય, માટેજ સાધ-
નસંપત્તિના બળથી બ્રહ્મમાં સ્થિતિને પામી હોય એટલે બ્રહ્મનિષ્ઠ એવીપણ
સ્ત્રીના મુખયકી તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાટે શ્રવણપ્રયત્ન કરવો નહિ, કારણ કે
પુરુષના મનના રાગદ્વેષાદિ મળો પકવ નહિ થએલા હોવાથી સ્ત્રી બ્રહ્મનિષ્ઠ છે
એટલે તેમાં દોષ નથી પરંતુ આ સ્ત્રી છે એવી પુરુષને ભેદદૃષ્ટિ વર્તે છે એટ-
લામાત્રથી પ્રદીપ જેમ શલ્લ-તીક કે પતંગીયાને અનર્થ કરે છે તેમ પુરુષને
અનર્થયોગનો પ્રસંગ છે ॥૧૯॥ વિષ્ણુ અને તેમના બજોનું યશ ગાન કરવું.
તે યશ કપટથી કે ધનાદિકની લિપ્સાથી ન ગાન કરવું કિંતુ લક્ષ્મીથી કરવું.
અર્થાત્ પરમ પ્રેમથી ભગવાન્ તથા લાગવતોના ગુણોનું ગાન કરવું અને
સાંભળવું. યદ્યપિ પરમ પ્રેમ ‘આમ કરો’ એમ વિધિને યોગ્ય નથી, કારણ
કે-તે પુરુષને આધીન નથી, વાગિન્દ્રિયના આપારરૂપ ગુણગાનની પેઠે તે
પરમપ્રેમ હન્દ્રિયથી સંપાદન કરી શકાય એવો આપારવિશેષ નથી, તે તો
મનની એક વૃત્તિવિશેષ હોવાથી તેને પુરુષ ક્રિયાયોગની પેઠે સ્વતંત્રપણે
કરી શકતો નથી, (પ્રેમ ક્રિયાના રૂપનો નથી) જેથી ‘આમ કરો’ એમ
વિધિને યોગ્ય નથી તો તે પરાનુરાગ જેનાથી થાય એવા સાધનમાં પ્રયત્ન
કરવો એમ હવે કહેછે કે-સંતોનો સંગ સદાય કરવો. સત્સમાગમથી પરમા-
ત્મામાં પરાનુરાગ થાય. તેમાં અસત્સંગ વિરોધી હોવાથી તેનાથી નિવૃત્તિ
પામવું એમ કહેછે કે-હરિના અલજ્ઞોનો સંગ ક્યારેયપણ ન કરવો ॥૨૦॥
લક્ષ્મીમાં સાધનભૂત સત્સંગ કરવો એમ કહ્યું, સત્સમાગમ પ્રાપ્ત થતાં
કેમ વર્તવું તે હવે કહેછે-સંતોની સમીપે અભિજન વિદ્યા વિગેરેના માને

અવધાર્યાણિ ધાન્યાનિ તેષાં ચૈકાગ્રચેતસા ॥૨૧॥ વૃથાવાદો ન
કર્તવ્યઃ શ્રવ્યા ગ્રામ્યકથા ન ચ । અપશબ્દા ન વક્તવ્યા નાનૃતં
ચાપદં વિના ॥૨૨॥ સ્વતતાનાં દૃઢત્વં સ્યાત્કૃષ્ણે ચ પ્રેમ નિર્ભરમ્ ।

રહિત થઈ દાસની પેઠે તેમની પરિચર્યા કરવાનાજ એક સ્વભાવવાળા થઈને
વર્તવું. એમ વર્તે ત્યારેજ સાદશ્યક સેવાથી પ્રસન્ન થએલા સંતો કૃપા કરે.
તેમની કૃપાથી મનના રાગદ્વેષાદિ દોષો ટળી જતાં લગવત્સ્વરૂપનું યથાર્થ
જ્ઞાન અને તે જેમાં મૂળ છે એવો પરમાત્મામાં પરમ પ્રેમ થાયછે. તેમનાં
જે વચનો હિતબોધ દેનારાં હોય તે સાવધાન મનથી ધારણ કરવાં એટલે તે
પ્રમાણે વર્તવું ॥૨૧॥ વૃથાવાદ-કેવળ કાળ કાઢવારૂપજ એક ફળવાળો
નિરર્થક વાદ ન કરવો. ગ્રામ્યકથા-વિષયપરાયણ પશુ જેવાઓના ચરિત્ર-
વર્ણનરૂપ વાદ સાંભળવો નહિ તેમ કરવો નહિ. અપશબ્દ ન બોલવા એ-
ટલે અવાચ્ય વાહોને ન કરે. આપત્કાળ વિના અસત્ય-જેવું દેખ્યું હોય તે-
થકી અવળું ન બોલે, સત્ય બોલવું એજ પરમ ધર્મ છે તો આપત્તિમાં અસત્ય
બોલવાની કેમ આ સ્થળે અભ્યનુજ્ઞા આપે છે ? તો તેમાં હોય નથી. યથા-
દૃષ્ટાર્થ (જેવું દેખ્યું હોય તેવું) ભૂતહિત કરનારૂં જે હોય એજ સત્ય કહે-
વાય. પ્રાણીને પીડા કરનારૂં વચન યથાદૃષ્ટાર્થ હોય એટલામાત્રથી તે ધર્મ-
કોટિમાં ગણના થવાને યોગ્ય નથી. પ્રાણીઓને પીડા કરનાર જે હોય તે
અધર્મ અને ન કરનાર હોય તે ધર્મ એવો ધર્માધર્મનો નિર્ણય કરેલો છે. તે
વ્યાસદેવે યોગસૂત્રભાષ્યમાં કહ્યું છે કે-‘આ સત્યવદન સર્વભૂતોના ઉપ-
કાર અર્થે પ્રવર્તેલું છે પણ સર્વભૂતોને પીડા માટે નથી, જો જે સત્યવચન બો-
લવાથી પ્રાણિપીડા થતી હોય તો તે સત્ય કહેવાય નહિ, પાપજ કહેવાય.
એટલે તેવા પુણ્યના પ્રતિરૂપકરૂપ પુણ્યાભાસથી કષ્ટકારી તમને પામે,
માટે પરીક્ષા કરીને સર્વ ભૂતોનું હિત થાય એમ બોલવું. આ અર્થનો શિક્ષા-
પત્રીભાષ્યમાં પ્રપંચ કર્યોછે ॥૨૨॥ પ્રથમ સત્સંગ કરવાનો કલ્પો તેની
દૃઢતા માટે કહેછે-જે સત્સંગથી પોતાના વર્ણાશ્રમોચિત શ્રદ્ધયર્યાદિ નિય-
મોના આચરણમાં શ્રદ્ધા અનુવર્તે અને શ્રીકૃષ્ણમાં પરા ભક્તિ પ્રતિદિન
પ્રવૃદ્ધિ પામે તેવો આ સત્સંગ ક્ષણ પણ ત્યાગ કરવો નહિ. જે સુદર્ત કે

યત્સમાગમતઃ સ્યાત્તત્સદ્ગો દ્વેયો ન કદિંચિત્ ॥૨૩॥ સ્થિતપ્રજ્ઞોઽપિ
યઃ સદ્ગુણાદિશસ્ય જહાતિ સઃ । કામલોભાદરિપ્રસ્તો બ્રહ્મયત્યેવ
ન સંશયઃ ॥૨૪॥ સત્સદ્ગું સ્વં વિદધતં યદિ કોઽપ્યત્ર નિર્ઘંદેત્ ।
તાવન્માત્રેણ ન ક્ષોભઃ પ્રાપ્તવ્યો મનસા કચિત્ ॥૨૫॥ વૈષ્ણવસ્યા-
પિ મત્તસ્ય સ્વયતેભ્યશ્ચ્યુતસ્ય ચ । સદ્ગો નૈવાત્ર કર્તવ્યઃ પાપિનો-
ઽન્યસ્ય ચ કચિત્ ॥૨૬॥ પ્રાપ્તપ્રજ્ઞાત્મવિદ્વાનોઽપ્યધમન્તા જગ-

ક્ષણપણુ સત્સંગનું સેવન ન થાય એજ મહાહાનિ એજ મહાછિદ્ર એજ
બ્રાંતિ અને એજ વિક્રિયા ઠહી છે, માટે સત્સંગનો ક્યારેયપણુ ત્યાગ
કરવો નહિ. સ્થિતપ્રજ્ઞ એવો પણ પુરૂષ જે સત્સમાગમથકી બ્રહ્મ થાય તો
કામક્રોધાદિ શત્રુઓએ પરાભવ પમાડ્યો થકો એયમાર્ગથકી બ્રહ્મ થઈ
જાય છે, તો બીજાઓ બ્રહ્મ થાય એમાં કહેતુંજ શું? એમાં સંશયજ નથી.
॥૨૩-૨૪॥ જ્યારે સત્સંગમાં રૂચિ ઉત્પન્ન થઈ ત્યારે તુરત તેમાં જે
રોકનાર હોય તેનો ત્યાગ કરી, નિંદા સ્તુતિ નહિ ગણીને, સત્સંગનો સમા-
વ્રયજ કરે એવા અભિપ્રાયથી કહે છે—સંતોના સંગમાં અભિરૂચિ થવાથી સત્-
ત્સંગને પામવા ધૃત્યતાં પોતાના દેહાનુબંધ વર્ગમાંથી જે કોઈ આમ્ય ધર્મ-
માંજ એક રૂચિવાળો પણ જેવો પુરૂષ સંતોનો મહિમા નહિ જાણીને ગર્હણા
કરે તો તેના ગર્હાવચનના શ્રવણમાત્રથી મનમાં ક્ષોભ ક્યારેય પામવો નહિ.
મનમાં ક્ષોભ પામવો નહિ અને સત્સંગનો ત્યાગ કરવો નહિ એટલું તાત્પર્ય
છે ॥૨૫॥ ‘વિષ્ણુજ પરમ દેવ છે’ એમ માનતો હોય અને વૈષ્ણવનાં ચિહ્નોને
ધારણુ કરતો હોય પણ વિષ્ણુમાં અનન્ય ભક્તિને પામ્યો ન હોય, આવો
હોય તે ‘હું વૈષ્ણવ છું’ એમ અસ્થાનમાં કેવળ અભિમાનવાળો હોઈને,
એવાજ વૈષ્ણવપણાના અભિમાનથી મત્ત-બીજા જનોનું અપમાન કરવા-
માંજ એક તત્પર હોય એવાનો સંગ ક્યારેય નજ કરવો. તથા જે પોતાનું
મત-વર્ણાશ્રમધર્મ તેનો ત્યાગ કરનારો હોય તેનો સંગ ક્યારેય ન કરવો.
તથા જે પાપી-અધર્માચરણુપરાયણુ હોય તેનો સંગ ક્યારેય ન કરવો.
તથા બીજે કોઈ-પાપિજનનો સંગી હોય તેનોપણુ સંગ ન કરવો ॥૨૬॥
જે કોઈ કેવળ આત્મનિષ્ઠ હોય તેનો દૂરથી ત્યાગ કરવો એમ હવે

ત્પ્રમો. । તસ્યાવતારે ચાશ્રદ્ધો યઃ સ્યાદ્દેયઃ સ દૂરતઃ ॥૨૭॥ મ
ત્સમ્પ્રદાયલિઙ્ગં ચ વિમ્નઘો વહિરુત્તમમ્ । પ્રચ્છન્નં ક્ષ્યાદિસંસક્ત-
પરિત્યાજ્યઃ સ દૂરતઃ ॥૨૮॥ શાન્ત્યા દાન્ત્યા ચોપરત્યા તિતિક્ષા
સ્તિકતાદિભિઃ । ગુણેદંવાદિદુષ્પ્રાપ્યૈર્યુક્તેર્માર્ગ્યં ચ મચ્છિદ્રતૈ-
॥૨૯॥ જાતેઽન્ન સાક્ષાત્કારેઽપિ સ્વપરબ્રહ્મરૂપયોઃ । લોઘ્યવ્યં

કહેછે—પ્રાપ્તબ્રહ્માત્મવિજ્ઞાન-આત્માને પ્રકૃતિવિલક્ષણ, જાણતાદિ અવ-
સ્થાએ રહિત, જ્ઞાનેકલન, માટેજ બ્રહ્માત્મના-અક્ષરાત્માપણે આનિર્ભાવ
પામેલો જાણેછે પરંતુ ‘હું પરમાત્માનો દાસ છું’ એમ જાણતો નથી તે આ
પ્રાપ્તબ્રહ્માત્મવિજ્ઞાન કહેવાય આવો છે તથાપિ જે આ જગત્પ્રભુ-
ક્ષરાક્ષરાતીત પરમાત્માની અવજ્ઞા (તેમના દિવ્યાકારનું ખડન) કરનારો
હોય અને તેમના વરાહાદિ અવતારોમા શ્રદ્ધાએ રહિત હોય તે આ કૃવળ
આત્મનિષ્ઠનો બદુ દૂરથી લાગ કરવો, કેમકે આતો આશ્વ પતિતની પેઠે
પરિત્યાજ્ય છે એટલે એવાનો સગ કરવો નહિ ॥૨૭॥ પોતાના ચરણ
સમાશ્રયમાજ એક ઉપયોગી એવો બાહ્ય (બિર્ધવુડાદિ) અને આતર
(શાલાદિ) ચિહ્નવિશેષનો સખન્ધ આગ્રિતોને અવશ્ય અપેક્ષિત છે એમ
કહે કરવા જે શ્લોકથી કહેછે—જે પુરૂષતો શાંતિ આદિક આભ્યતર ચિ-
હ્નોએ રહિત હોય, ગુણપણે તો સ્ત્રિયાદિ વિષયોમા વ્યાસક્ત હોય અને
અમારા સમ્રદાયને સૂચવનારા પારમૈકાતિકપણાને પ્રખ્યાપન કરનારા સર્વો-
ત્તમ બિર્ધવુડાદિ બાહ્ય ચિહ્નોને ધારણ કરતો હોય એવાનો દૂરથીજ લાગ
કરવો શરીરમા ગૂઢપણે રહેલા વ્યાધિવિશેષ જેવો આતો વૈષ્ણવમહાનમા
એક અત શત્રુ છે માટે શાંતિ આદિક આભ્યતર ચિહ્નોની અવશ્ય અપેક્ષા
હોવાથી મારા આગ્રિત સર્વેએ શાંતિ-બાહ્ય ઇન્દ્રિયનો જય, દાંતિ-અત
રિન્દ્રિયનો જય, ઉપરતિ-વાસનાનો વિરામ, તિતિક્ષા-શીત ઉપશુઆદિક
ક્રદ્ધની સહનશીલતા અને આસ્તિકતા ઇત્યાદિક દેવાદિકોએપણુ દુ સાધ્ય
એવા આ સદ્ગુણોએ સપન્ન થવું જે રીતે શાંતિ આદિક સદ્ગુણો પોતા
નામા આવે એવો પ્રયત્ન કરવો એટલું તાત્પર્ય છે ॥૨૮-૨૯॥ શબ્દાદિ સુ-
દર વિષયોનો સાક્ષાત્ યોગ ચાય તોપણુ તેમા કોઈમા પણ લોભાવુ નહિ, કિંતુ

મામકૈનૈવ શબ્દાદિવિષયે ક્વચિત્ ॥૩૦॥ મહદ્ગ્નિઃ પૂર્વજૈઃ સિદ્ધૈર્ય-

સ્વપરબ્રહ્મરૂપ-આત્મા પરમાત્માના સ્વરૂપમાંજ લોભાતું. અભિપ્રાય એવો છે કે-યદ્યપિ આ લોકમાં સર્વકોષને શબ્દાદિ વિષયોનોજ સાક્ષાત્કાર થાયછે પણ આત્મા પરમાત્માનો થતો નથી, કારણ કે-સ્વયંભૂ ભગવાનેજ જ્ઞાનપ્રસારનાં ઉપકરણો જે ચક્ષુરાદિ ઇન્દ્રિયો છે તે બાહ્ય વિષયોમાંજ એક પ્રસાર પાંખવામાં સમર્થ આપ્યાં છે પણ આત્મા પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરે એવા અંતર્મુખવાળાં આપ્યાં નથી (એટલે આ દોષ ભગવાનેજ કયો છે) માટે ચેતન એવાપણુ જીવો જેવાં ઉપકરણો છે તેને અનુસારે રૂપાદિ બાહ્ય વિષયોનેજ જીવેછે પણ અંતરાત્માને કોઈ પણ જોતો નથી. આ અર્થ 'પરાગ્નિ જ્વાલિ વ્યતુળત્સ્વયંભૂઃ તસ્માદ્ પરાદ્ પદ્યતિ નાન્તરાત્મન્' આ શ્રુતિમાં કહ્યોછે. એરીતે અવર્ગનીય કર્મસંબન્ધને અનુસારે શબ્દાદિ વિષયોનો સાક્ષાત્ સંબન્ધ થાય તો પણ તેમાં ધીર (વિકાર થવાનું નિમિત્ત હોવા છતાં પણ ચિત્તમાં વિકાર પામે નહિ તે) પુરૂષ રમતો નથી. જે જે વિષયો દેખવામાં આવે તેની પાછળ દોષ્યા કરે તેતો સત્ અસતના વિ. વેક વિનાના પશુસદૃશ છે. મામકૈસ્તુ-સત્ અસતનું વિવેચન કરવાના સ્વભાવવાળા હોવાથી મારાજ એક આશ્રયવાળા મુમુક્ષુઓએ.તો કદાચિત્ વાસનાવેગનો સમુન્મેષ થાય તોપણુ શબ્દાદિ વિષયોમાં લોભાતું નહિ પરંતુ આત્મા પરમાત્માના સ્વરૂપમાંજ લોભાતું. આ અર્થે 'કશ્ચિદ્દેવઃ પ્રત્યગાત્મા-નમૈષ્છદાયત્તચક્ષુરમૃતત્વમિષ્છન્' આ શ્રુતિમાં કહ્યોછે. અથવા-ધર્મરક્ષણુ-માટે અવતરેલા મેં-આત્મા પરમાત્માના સ્વરૂપને નહિ જાણનારા, અનાદિ-કાળથી જેમને દેહાત્માભિમાન અનુવર્તે છે, પ્રત્યેક ભવમાં દૃશ્યમાન થતા રૂપાદિ વિષયોની વાસનાથી જેમનું મન વાસિત છે એવા આ મનુષ્યો દૃશ્ય-માન રૂપાદિ વિષયોયકી વિરૂદ્ધ સ્વભાવવાળા આત્મામાં કે પરમાત્મામાં તેમનો સાક્ષાત્કાર કરાવ્યા વિના શ્રદ્ધાવાન્ થાય નહિ એમ માનીને શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરવા કેવળ કૃપાવડે મારાજ ઐશ્વર્ય પ્રભાવથી યોગાભ્યાસ વડેજ એક સાધ્ય એવી સમાધિ સંપાદન કરાવી તે સમયે આત્મા પરમાત્માના સ્વરૂપનો ભેદ મેં સાક્ષાત્ કરાવ્યો છે. તો આ રીતે મારા અસાધારણુ ઐશ્વર્યબ-

સ્વર્માચરણં કૃતમ્ । ભવેત્તદેવ હિ ગ્રાહ્યં નાધર્માચરણં કચિત્

જીવી આત્મા પરમાત્માના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર અત્રૈવ—ઇન્દ્રિયવર્ગ છત્યો નથી એવા આ દેહમાંજ નહિ નિષ્પન્ન એવી યોગાવસ્થામાંજ થયોછે તોપણ મારા આશ્રિતોએ ફરીથી વાસનાના ઉન્મેષથી કે બીજા કોઈપણ નિમિત્તથી શબ્દાદિ વિષયોમાં લેશ લોભાલું નહિ. ઉપદેશ કરેલા આત્મસ્વરૂપમાં તથા પરમાત્મસ્વરૂપમાં શ્રદ્ધાપૂર્વક મનને ભેડવું. શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થવા માટે બીજા સાધનથી ન સિદ્ધ થાય એવો જે આત્મા પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર સમાધિમાં સ્વતંત્ર સર્વશક્ત એવા મેં કરાવ્યો છે તે નિષ્કળ કરશો નહિ. આવો અર્થ કરવાથી—જેને આત્મા પરમાત્માના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર થયો હોય તેને શબ્દાદિ વિષયલોભનો પ્રસંગજ કેમ કહેવાય ? કેમકે ‘ન્યાયે પરાવર પરમાત્માનું સાક્ષાત્ દર્શન થાય ત્યારે હૃદયઅન્યિઓ ભેદાઈ જાયછે સર્વ સંશયો છેદાઈ જાયછે અને સર્વ કર્મો ક્ષય પામી જાયછે’ એવી શ્રુતિ છે; આવી શંકા આવેછે તેનું સમાધાન થઈ જાયછે. અર્થાત્ આ સાક્ષાત્કાર આત્મા પરમાત્મામાં શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થવા કેવળ કૃપાથીજ કરાવેલો છે એટલે એવાને શબ્દાદિ વિષયલોભનો પ્રસંગ હોય, એટલે કરી શંકા નથી. અથવા—આત્મા પરમાત્માના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર વર્તતો હોય એવાને પણ પ્રમાદ થાય છે. મહર્ષિ હરતત્ત્વ આત્મસાક્ષાત્કારને પામ્યા હતા તથાપિ મૃગના બાળકમાં કૃપાથી ભેહના વશપણને પામીને જન્મબંધનને પામ્યા હતા તો આત્મા પરમાત્માના સાક્ષાત્કારને પામેલા એવાપણ મારા આશ્રિતોએ ન્યા-સુધી પ્રારબ્ધ શરીર અનુવર્તે છે ત્યાંસુધી શબ્દાદિ વિષયોથડી અતિશય લય પામવો. પણ કોઈ ઉપર કૃપાથી કે ‘છતમન મને વિષયો શું કરનારા છે ?’ એવા અનાદરથી જેણે કરીને વિષયલોભ કદાચિત્ શ્રદ્ધાવિધાને પણ પરાલવ કરી દે એવા વિષયપ્રસંગમાં પ્રવેશ કરવો નહિ, વિષયોથડી વિદૂર રહેવું એટલું તાત્પર્ય છે ॥૩૦॥ જેમ વેદવિધિઓધિત અર્થ ધર્મ છે તેમ મોટાઓનું આચરણપણ ધર્મ છે, ‘સાધૂનાં સમયશ્ચાપિ પ્રમાણં વેદવદ્ભવેત્’ એવી સ્મૃતિ છે. પૂર્વકાળમાં થઈ ગએલા યોગસિદ્ધિને પામેલા એવાપણ શ્રદ્ધાદિ મોટા પુરુષોએ સૃષ્ટિ આદિક અલૌકિક કર્મમાં અધિકાર પામેલા

॥૩૧॥ બ્રહ્મચર્યપ્રધાનાનિ સાધનાનિ વિનૈવ ચેત્ । સયો મહાફ-
લાં ભક્તિ સ્વસૈ કશ્ચિદુપાદિશેત્ ॥૩૨॥ તર્હિ મત્તયા તયા સાક-
મુપદેષ્ટારમેવ તમ્ । સયો જહ્યાદ્ધિ સદ્ગતો ન તુ સ્વનિયમાન્ક-
ચિત્ ॥૩૩॥ ધર્મો જ્ઞાનં ચ વૈરાગ્યં ભક્તેર્વૈધાનિ તત્ત્વતઃ । અજ્ઞાનિ

હોવાથી સ્વયં ઈશ્વર છતાં પણ ધર્મચક્રી વિપરીત પણ આચરણ બગડુપ-
કારગણિત કાંઈપણ દેશકાળાદિકની વિપત્તાથી કે પ્રમાદથી કર્યું હોય તો
તે લોકિક અનીશ્વર જનની અપેક્ષાએ અધર્મ કોટિમાં જ પ્રવિષ્ટ થએલું
ગણાયજ. તો તેવું પૂર્વના મોટાએ કરેલું અધર્માચરણ ખીલતોએ અનુ-
ધાન કરવાપણે ગ્રહણ કરવું નહિ કિંતુ નહિ નિપિદ્ધ કરેલું તેમનું આચરણ
જે ધર્મકોટિમાં પ્રવિષ્ટ થતું હોય એજ ખીલ બધાએ પાળવાપણે ગ્રહણ
કરવું ॥૩૧॥ ‘બ્રહ્મચર્યની કે ખીલ નિયમોની શી જરૂર છે ? ભગવાનમાં
અવિચ્છિન્નપણે પ્રવર્તતી ભક્તિ મોટામાં મોટું એવું પણ મોક્ષ નામનું ફળ
પ્રસવે છે, તો બ્રહ્મચર્યાદિ નિયમોનો ત્યાગ કરી દેવો’ એમ જો કોઈ ઉપ-
દેશ કરે તો તેજ ક્ષણમાં મુમુક્ષુએ તેવો ઉપદેશ કરનારાનો તેણે ઉપદેશ
કરેલી ધર્મરહિત ભક્તિની સાથે તત્કાળ ત્યાગ કરી દેવો. ક્ષણપણ તેનો
સંગ કરવો નહિ. અને તેણે ઉપદેશ કરેલો અર્થપણ મનમાં ધારવો નહિ.
બ્રહ્મચર્યાદિ નિયમોનો ત્યાગ ક્યારેય ન કરવો, કેમકે-બ્રહ્મચર્ય ત્રત વિના
જ્ઞાન ભક્તિની સિદ્ધિ થતી નથી. બ્રહ્મચર્યજ મોક્ષના સાધનભૂત જ્ઞાનમાં
ઉપકાર કરનાર છે એમ શ્રુતિમાં કહ્યું છે—‘અપોત્તરેણ તપસા બ્રહ્મચર્યેણ
શ્રદ્ધયા વિધયાઽજમાનમન્દિવ્યાદિત્યમભિજયતે’ ‘યેષાં તપો બ્રહ્મ-
ચર્યં યેષુ સત્યં પ્રતિષ્ઠિતમ્ । તેષામસૌ વિરજો બ્રહ્મલોકઃ । તસ્ય ધૃવૈતં બ્રહ્મલોકં
બ્રહ્મચર્યેણાનુવિન્દન્તિ તેષામેવૈષ બ્રહ્મલોકસ્તેષાં સર્વેષુ લોકેષુ કામચારો
મવતિ’ ઇત્યાદિ ॥૩૨-૩૩॥ ધર્માનુધાન વિના ભક્તિજ ન સિદ્ધ થાય
આ વાતને દ્રઢ કરવા કહેછે-ધર્મ-પ્રતિદિન અનુધાન કરાતો વર્ણાશ્રમ
નિમિત્તથી પ્રવર્તતો કર્મવિશેષ તથા બ્રહ્મચર્યાદિરૂપ નિયમવિશેષ, જ્ઞાન-
આત્મા પરમાત્માના સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન, વૈરાગ્ય-પરમાત્મા થકી
વ્યતિરિક્ત દેહ તથા તેના સંબન્ધમાં દોષદર્શનથી થતું તૃપ્તિએ રહિતપણું,

ત્રીણ્યુત્તમાદ્વદ્વત્પાદાધ્યાન્યનુક્રમાત્ ॥૩૫॥ ધર્મપ્રતિજ્ઞાં કૃત્વાદૌ
ન પાલયતિ યસ્તુ તામ્ । સ તુ શ્વપચવજ્ઞેયઃ પુમાન્ યોપિચ
તાદૃશી ॥૩૫॥ લોભકામક્રુધાદીનાં વદો ભાવ્યં ન વૈરિણામ્ । દ્વા-
રાણિ નિરયસ્યેતિ વેદિતવ્યાશ્ચ તેઽખિલૈઃ ॥૩૬॥ સમપ્રાપ્તસ્તીવ્રવૈ-

આ ત્રણ અનુક્રમે ભક્તિના તરવથી મસ્તક હૃદય અને પાદ નામના અગ્રો
જાણવા એટલે ધર્મ ભક્તિનું મસ્તક છે જ્ઞાન ભક્તિનું હૃદય છે વૈરાગ્ય
ભક્તિના પાદ છે ધર્મનો નાશ થાય તો મસ્તક વિનાના શરીરની પેઠે
અગ્રી ભક્તિની સિદ્ધિનો સંભવ નથી, શબ સદૃશ થઈ જાય જેમ શરીરની
સત્તાને ધારણ કરનારે હૃદય છે તેમ ભક્તિસ્વરૂપની સત્તાને ધારણ કર
નાર જ્ઞાન છે, જેમ પાદ ન હોય તો દેહ સ્થિર રહી શકે નહિ તેમ વૈરાગ્ય
ન હોય તો ભક્તિ સ્થિર રહે નહિ માટે ધર્મ જ્ઞાન વૈરાગ્યે રહિત એવા
પુરૂષને ભક્તિ દુર્બલ છે, તો ભગવાનમા ભક્તિ પામવાને ધ્યેયતા પુરૂષોએ
ધર્મનું અનુષ્ઠાન અવશ્ય કરવું ॥૩૪॥ ‘યજ્ઞેન દાનેન તપસાઽનાશક્તેન મા-
હ્મણા વિવિદિપન્તિ’ આ શ્રુતિમા યજ્ઞ દાનાદિક જ્ઞાનમા અગ્ર છે એમ કહ્યું
છે, તેને દૃઢ કરવા ધર્મભાગ કરનારની નિંદા કરેછે—આ સ્થળે ધર્મ જપ
ઉપવાસાદિ વ્રતવિશેષરૂપ જાણવો જે પુરૂષ પ્રથમ તેની પ્રતિજ્ઞા કરીને
એટલે ‘હું પ્રતિદિન આ સમયમાં આટલા અમુક મંત્રના જપો કરીશ, હું
આ તિથિએ અનશનવ્રત કરીશ, હું આ વર્ષમા કૃત્તિક આદ્રાપદ્માદિક ક-
રીશ’ એવો સંકલ્પ કરીને પછી તે પ્રમાણે પાળતો નથી તેને શ્વપચ જેવો
જાણવો અને તેવી સ્ત્રીને શ્વપચી જેવી જાણવી ॥૩૫॥ જે ધર્માનુષ્ઠાન છે
તે મનના કામ ક્રોધાદિરૂપ કલકના ટાળવા દ્વારા જ્ઞાનનું અગ્ર છે એમ જા-
ણાવતાથકા કહેછે—ધર્માનુષ્ઠાને રહિત એવો પુરૂષતો પ્રતિદિન પ્રવૃદ્ધિ
પામતા કામ ક્રોધાદિકના વશવર્તી થાયછે તો આ નરકના દ્વારજૂત કામ
ક્રોધ લોભાદિક નિજાનના અતર્વરિઓ છે એમ જાણીને અમારા સર્વ
આશ્રિતોએ એમના વશપણમાં વર્તવું નહિ, ‘ત્રિવિધં નરકસ્યેદં દ્વાર નાશ-
નમાત્મન । કામ ક્રોધસ્તયા લોભસસાદેતત્ત્રયં ત્યજેત્’ એમ ગીતામા
કહ્યું છે ॥૩૬॥ જે પુરૂષ પ્રતિદિન અનુષ્ઠાન કરાતા ધર્મથી મનના રાગદ્વે-

રાગ્યં પરં જ્ઞાનં ચ ધર્મવાન્ । કૃષ્ણં મજેત પ્રેમ્ણા યઃ સેવ્યઃ સ
 ગુહ્યવત્પુમાન્ ॥૩૭॥ ગોલોકે ચાથ વૈકુણ્ઠે શ્વેતદ્વીપે મનોહરે ।
 યજ્ઞેશ્વર્યં બ્રહ્મપુરે શ્રવ્યં શ્રાવ્યં ચ તદ્ગુહ્યમ્ ॥૩૮॥ સપાર્પદા ઈશ્વ-
 રા યે તત્તદ્વામસુ સંસ્થિતાઃ । રાધિકાદ્યાઃ શક્તયશ્ચ તેષુ મુક્તા-
 શ્ચ યે સ્થિતાઃ ॥૩૯॥ ઇતત્સર્વં સ્વહૃદયે ચિન્તનીયં નિરન્તરમ્ ।
 યેનાન્તકાલેऽપિ ભવેત્તત્સ્મૃતિર્મુક્તિદાયિની ॥૪૦॥ બ્રહ્મભૂતૈરપિ
 પ્રાજ્ઞૈઃ કૃષ્ણસ્ય શ્રવણાદિકા । મક્તિરેય વિધાતવ્યા નિત્યદાઽત્ર

પાદિ દોષો ટાળતાં તીવ્ર વૈરાગ્ય અને ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનને પામીને પરમ પ્રેમથી
 સર્વેશ્વર સર્વકર્મસમારંધ્ય સર્વફળપ્રદાતા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને ભજેછે તે
 પુરૂષ વર્ણથી કે વયથી કનિષ્ઠ હોય તથાપિ ગુરૂની પેઠે પ્રણામાદિકવડે તે
 સેવવા યોગ્ય છે ॥૩૭॥ હવે ભગવાનનો જે પરમેશ્વરભાવ છે તેને અનુરૂપ
 એવું જે દિવ્યસ્થાનાદિ ઐશ્વર્ય છે તેનું પ્રતિદિન ચિંતન કરવું એમ કહેછે—
 મનોહર એવા શ્વેતદ્વીપ વૈકુંઠ ગોલોક અને અક્ષર નામના અક્ષરપુર ધામમાં
 જે ઉત્તરોત્તર અતિશયવાળું ઐશ્વર્ય રહેલું છે તે પ્રતિદિન સાંભળવું અને
 સાંભળવા ઇચ્છતા જનોને સંભળાવવું. ચિંતવન કરવું એટલું તાત્પર્ય છે
 ॥૩૮॥ કેવળ ભગવાનના લોકોનું ચિંતન અપેક્ષિત છે એમ નહિ કિંતુ તેને
 ભગવાનના લોકોમાં રહેલી શક્તિઓએ સહિત, પાર્ષદોએ સહિત, મુકુ-
 ગણોએ સહિત ભગવદ્રૂપોનું ચિંતવન કરવું એમ હવે કહેછે—શ્વેતદ્વીપાદિ
 તે તે ધામોમાં જે ભગવાનના અંશભૂત, ભગવાનથકી અનન્યસ્વરૂપ ઇશ્વરો
 છે, (અક્ષરધામમાં પોતાના પરિપૂર્ણ પર રૂપથી અને બીજા શ્વેતદ્વીપાદિકમાં
 તો પોતાનાજ અનન્ય અંશભૂત ઐશ્વર સ્વરૂપથી પુરૂષોત્તમ ભગવાન
 નારાયણજી રહેલા છે માટે ‘ઇશ્વરો છે’ એમ કહેછે) જે ભગવાનની
 અનન્યશક્તિભૂત રાધિકાદિક છે, જે પાર્ષદો અને મુકુઓ છે આ સર્વનું હૃદ-
 યમાં નિરંતર અનુચિંતન કરવું, જેણે કરીને અંતકાળમાં પણ મુક્તિ આપ-
 નારી ગોલોકાદિ ભગવદ્ધામોની સ્મૃતિ થઈ આવે ॥૩૯-૪૦॥ આત્મસ્વરૂ-
 પના સાક્ષાત્કારની અપેક્ષાએ ભગવદ્ભક્તિનું શ્રેષ્ઠપણું જણાવા માટે
 કહેછે—આ લોકમાં અક્ષરભૂત-અક્ષરસાદૃશ્યને પામેલાઓએ પણ પ્રાણ-

શુકાદિવત્ ॥૪૧॥ પાદોદકં ચ નૈવેદ્યં ગ્રાહ્યં સ્યાદચ્ચ સત્પતેઃ ।
સ્વજાતિધર્માનુગુણં તદ્ગ્રાહ્યં નાન્યથા કચિત્ ॥૪૨॥ અયાચતે હ્ય-

ભયેતાદિ ત્રણુ અવસ્થાથી આતીત, જ્ઞાનૈકધન, સ્વસ્વરૂપના સાક્ષાત્કારમાં
નિષ્ઠાવાળાપણુ જ્ઞાનિઓએ પરંબ્રહ્મ કૃષ્ણની શ્રવણુ કીર્તનાદિરૂપ નવ પ્રકારની
ભક્તિ નિરંતર કરવીજ. કેવળ આત્મસ્વરૂપના સાક્ષાત્કારની સંપત્તિથી
કૃતાર્થતા નથી, કારણુ કે ભક્તિજ સર્વોત્તમ છે. માટેજ શુકાદિકો બ્રહ્મ-
ભાવને પામ્યા છે તથાપિ ભક્તિવડેજ પરમાનંદને પામેછે. માટેજ ગીતામાં
કહ્યું છે—‘एवं सततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते । ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां
के योगवित्तमाः ॥ मद्यावेक्ष्य मनो ये मां नित्ययुक्ता उपासते । श्रद्धया पर-
योपेतास्ते मे युक्ततमा मताः ॥ ये स्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तं पर्युपासते । सर्व-
ग्रहमचिन्त्यं च कूटस्थमचलं ध्रुवम् ॥ सन्नियम्येन्द्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः ।
ते प्रामुषन्ति मामेव सर्वभूतहिते रताः । क्लेशोऽधिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचे-
तसाम् । अव्यक्ता हि गतिर्दुःखं देहवन्निरवाप्यते ॥ तेषामहं समुदत्ता मृत्यु-
संसारसागरात् । भवामि नचिरात्पार्ये ! मद्यावेशितचेतसाम् ॥ मद्येष मम

મક્તાય નૈવેદ્યં ચરણામ્બુ ચ । તદીયં નૈવ દાતવ્યં દેયં મક્ત્યા તુ
યાચતે ॥૪૩॥ રક્ષા અપિ હરેર્મક્તા નાવમાન્યા હિ કહિંચિત્ ।
અવમાનાત્તાદૃશાનાં ભવત્યેવ મહદ્ભયમ્ ॥૪૪॥ વૈષ્ણવસ્ય રજા-
ર્તસ્ય સેવા કાર્યા યથા હરેઃ । અગ્રાદિ દેયં તસ્ય ચ તદ્વચ્યનુસૃતં
તુ યત્ ॥૪૫॥ સતાં ચ મહતામગ્રે દોષા વાચ્યા ય આત્મનઃ ।

વામા નિયમ કહે છે—ભગવાનને નિવેદન કરેલું નૈવેદ્ય અને ચરણોદક ભક્ત હોય
તથાપિ ‘મને આપો’ એમ નહિ યાચના કરનારાને આપવું નહિ. ભક્ત ન
હોય અને તે યાચના કરતો હોય તોપણ ન આપવું. ભક્તિથી ‘મને આપો’
એમ યાચના કરનારાને તો આપવું. ભક્તિએ કરીને ઉત્તમ હોય
પણ જે ભક્તિએ રહિત હોય તો તે તેનું પાત્ર નથી, ભક્તિએ કરીને કનિષ્ઠ
હોય પણ જે ભક્તિથી પવિત્ર મનોવૃત્તિવાળો હોય તો તે તેનો પાત્ર છે
॥૪૩॥ હરિના ભક્તોપણું રૂંક—અત્ર આચ્છાદન આદિક સપત્તિની
કૃશતાને લીધે દીન હોય પણ તેમની ક્યારેય પણ અવજા કરવી નહિ. ય-
દપિ હરિના ભક્તો દીન નથી તેમ અક્રિયન પણ નથી, ભગવાનરૂપ અવિ-
નાશી ધનથી ધનવાન છે. જે ભગવાન છે તેતો અક્રિયન જનો જેમને
પ્રિય છે એવા છે. તો ભક્તોનો મહિમા નહિ બાલુનારાઓ તો પોતે વિપત્તિ
પામેલો છે તથાપિ નાશવત કુ ખમય કાંચનાદિકથી પોતાને સંપન્ન માને છે
તો બ્રાતોની દૃષ્ટિથી ‘રૂંક એવાપણું’ એમ કહ્યું છે. વસ્તુતાએ હરિભક્તો રૂંક
નથી વિપરીત દૃષ્ટિથી રૂંક એવાપણું હરિભક્તોની વિપરીતમતિથી અવજા
કરવી નહિ. કારણ કે—તેમની અવજા કરવાથી તપાદિકથી પણ અનિવાર્ય
એવું વારેવારે નરકપાતાદિરૂપ મહાદુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે ॥૪૪॥ વૈષ્ણવની
હરિના જેવી સેવા કરવી એટલે વિષ્ણુની પેઠે વૈષ્ણવ પૂજ્ય છે. તે જે રોગા
તુર થાય તો તે સમયે તેની પરિચર્યા પ્રેમપૂર્વક વિશેષપણે કરવી. અને તેતે
સમયે અન્ન ઓપધ આદિક આપવું. અને જીલું જે તેની રૂચિ વિષયમાં
આવતું હોય તે બાળીને યથાયોગ્ય આપવું ॥૪૫॥ પોતે અત્યત ગુણવાન
હોય તથાપિ પોતાના મુખથી પોતાના તપવિદ્યાદિ ગુણોની પ્રશંસા
ક્યારેય પણ કરવી નહિ. પોતામાં જે માન ક્રોધ લોભાદિ દોષો રહ્યા હોય

તેપાં ગુહ્યં ચ યત્કિञ્ચિત્તત્પ્રકાદયં ન કુચચિત્ ॥૪૮॥ દ્રોહઃ કાર્યો
 ન કસ્યાપિ સ્તેયં વર્જ્યં ચ સર્વથા । હિતાવહં પરેપાં ચ કર્તવ્યં
 સત્યભાષણમ્ ॥૪૯॥ ન કાર્યં વર્ણસાદ્ધર્મ્યં ન ચ સ્વપરહિંસનમ્ । ના-
 ન્યોદ્વેગકરં વાચ્યં નાપવાદવચસ્તથા ॥૫૦॥ અભિવ્યજેન્નિજાચાર્યં
 શ્રુત્વાઽઽયાન્તં મદાશ્રિતઃ । પ્રતિગચ્છતિ તસિંધ્વાઽઽગ્રામાન્તં
 તમનુવ્રજેત્ ॥૫૧॥ ચૈવ્ણવે વીક્ષમાણે ચ નૈષ્ઠિકવ્રતશાલિનિ ।

લઘુલેખું ॥૪૮॥ ક્રોધનો પણ-શત્રુનોપણ દ્રોહ કરવો નહિ. કિં બહુના-આત-
 તાયિનો પણ ન કરવો. 'આતતાયિનમાયાન્તં હન્યાદેવાવિચારયન્' આ જે
 વચન છે તે અર્થશાસ્ત્ર સાથે બન્ધાએલું હોવાથી મુમુક્ષુના ધર્મને જણાવ-
 નાઈ નથી. સર્વથા-આપત્કાળમાં પણ ચોરી કરવી નહિ. સત્યભાષણ પણ
 બીજાઓને અનર્થ ન થાય એમ કરવું ॥૪૯॥ જ્ઞાન કે ભક્તિને નિમિત્ત
 કરીને વર્ણસંકરતાને કરનાઈ કર્મ નજ કરવું. પોતાને અને પરને પીડા
 કરનાઈ કર્મ ન કરવું. 'પોતાને' એમ જે નિર્દેશ કયો છે તે દૃષ્ટાંત માટે છે
 એટલે જેમ પોતાની હિંસામાં પોતે પ્રવર્તે નહિ તેમ પરનીપણ હિંસામાં
 પ્રવર્તે નહિ. અથવા-પોતાની કે પરની જે ક્રોધથી હિંસા થાય તેમ ક્રોધાદિ
 ન કરવું એમાં તાત્પર્ય લેવું. બીજાને ઉદ્દેગ કરનાઈ કાંઈપણ વાક્ય ઉચ્ચા-
 રણ કરવું નહિ તથા બીજા ઉપર મિથ્યા અપવાદ પણ આરોપવો નહિ.
 અથવા-પારકા દોષોનું ઉદ્દેશન ન કરે ॥૫૦॥ મારા આશ્રિત જનોએ
 આવતા પોતાના આચાર્યને ભોધને અભિમુખ જવું અને જતા ભોધને પા-
 ઇળ જવું. તથા આમાંતર થકી પોતાના ગામમાં આવતા અને પોતાના
 ગ્રામથકી આમાંતર પ્રતિ જતા પોતાના આચાર્યને સીમાડાપર્યંત સન્મુખ
 જવું અને પાછળ વળાવા જવું, 'નિજાચાર્ય' એવો નિર્દેશ કરેલો છે તો
 પોતાને સમગ્ર દુઃખના નિવારણમાં ઉપયોગી વિજ્ઞાનને આપવારૂપ ઉપ-
 કારનો અતિશય ન વિસ્મરણ કરવો એમ જણાવ્યું છે ॥૫૧॥ બીજા ઉપર
 ઈર્ષ્યા કરવી નહિ, કેમકે-પરશુલ્કોનો ઉત્કર્ષ નહિ સહન કરવાથી આ લોક
 પરલોકમાં અધોગતિ થાયછે. ક્રોધનું પણ અપમાન કરવું નહિ, કેમકે
 આતો હત્યાથકીપણ અધિક દુઃખ કરનાઈ છે. ક્રોધને ગાળો દેવી નહિ,

ईष्यां परस्यापमानं गालिदानं च नाचरेत् ॥५२॥ एकान्तिकानां
भक्तानामन्येषां महतामपि । गुणोत्कर्षं सभायां हि कीर्तयेन्नागुणं
कचित् ॥५३॥ ब्राह्मणान् भगवत्प्रेष्ठान्विदित्वा मानयेत्सदा ।

દ્વેષવેગને લીધે જે આક્રોશ કરાય છે તેને ગાળો કહે છે. અર્થાત્ 'તું તત્કાળ નાશ થઈ જઈશ, તારો વંશ વિચ્છેદ પામો' ઇત્યાદિક શાપરૂપ જે આક્રોશો કહેવાય છે તે કરવા નહિ. નૈષ્ઠિકવ્રતવાળો વૈષ્ણવ ભેદ રહ્યો હોય એટલે તેની દૃષ્ટિ આગળતો ઈર્ષ્યા અપમાન ગાલિદાન અત્યંત ન કરે, કેમકે સમીપમાં રહેલા, આશ્રમથી શ્રેષ્ઠ એવા પરમ ભાગવતનો અનાદર કરી બીજા ઉપર ઈર્ષ્યા આદિક કરવાથી તેના અનાદરથી થતા અધિક પ્રત્યવાયનો પ્રસંગ છે ॥૫૨॥ પરનો અવગુણ રહસ્યમાં પણ કહે નહિ. તો સભામાં તેનો પ્રસંગ જ ક્યાંથી હોય ? જે સભામાં કહે તો ગુણોત્કર્ષને જ કહે. જે કોઈ એકાંતિક ભક્તો હોય તથા બીજા નૈષ્ઠિકવ્રતથી કે તીવ્ર તપથી કે શ્રેષ્ઠ વિદ્યાથી મોટા હોય તેમનો તો ગુણોત્કર્ષ સભામાં કહેવો જ. જેમ સભામાં સદુપદેશ થાય તેમ સંતોના ગુણોની પ્રશંસાપણ સભામાં કર્તવ્યકોટિમાં પ્રવિષ્ટ છે, જેમ સભામાં પરના દોષો કહેવા તે દોષ છે તેમ એકાંતિક ભક્તો તથા બીજા ગુણથી મોટાઓના ગુણો ન કહેવા એપણુ દોષ છે, એટલું તાત્પર્ય છે ॥૫૩॥ 'બ્રાહ્મણો ભગવાનને અત્યંત પ્રિય છે' એમ નિશ્ચય કરીને સદા તેમનો સત્કાર કરે. અથવા-જે ભગવાનને અત્યંત પ્રિય હોય એને જ બ્રાહ્મણો બાણુવા, કેવળ જન્મથી કોઈ પણ તત્ત્વથી બ્રાહ્મણ થઈ શકતો નથી, જે ભગવાનને પરમ પ્રિય થાય એ જ તત્ત્વથી બ્રાહ્મણ કહેવાય. બ્રહ્મમાં પરાભક્તિરૂપ નિષ્ઠાશાલી જે હોય તે ભગવાનને પ્રિયતમ થાય છે, બ્રહ્મમાં નિષ્ઠાવાળો જ વાસ્તવિક બ્રાહ્મણ કહેવાય. તો આ રીતે જે ભગવાનને અત્યંત પ્રિય હોય એને જ બ્રાહ્મણો બાણીને તે જન્મથી નીચ હોય તોપણ તેમનો નિરંતર પ્રણામ પરિચર્યાદિવડે સત્કાર કરે. આ અર્થ ભાગવતમાં કહ્યો છે—
विप्राद्विषहृण्युत्तादरविन्दनामपादारविन्दविमुखाच्छुपचं वरिष्ठम् । मन्ये
तदर्पितमनोवचनेहितार्यप्राणं पुमाति सकुलं न तु भूरिमानः ॥' 'બ્રાહ્મણોને ભગવત્પ્રેષ્ઠ બાણીને' એમ વિશેષ્યવિશેષણ ભાવથી અન્વય કરવો તે તો

દ્વપ્ત્વા દેવાલયં દૂરાગ્રમસ્કુર્યાત્કૃતાઙ્ગલિઃ ॥૫૪॥ નાસ્તિકાપાશ્રયં
 નૈવ મદીયઃ પ્રવિશેત્કચિત્ । તદાચાર્યેન માપેત તદ્ગ્રન્થાન્કૃણુ-
 યાન્ન ચ ॥૫૫॥ સાધારણા મદીયાનાં ત્યાગિનાં ગૃહિણામપિ ।
 ધર્મો એતે મયા પ્રોક્તા વિશેષાન્ કથયામ્યથ ॥૫૬॥ વેદપાઠો
 ગુરોઃ સેવા કર્તવ્યા બ્રહ્મચારિભિઃ । વાનપ્રસ્થૈસ્તપઃ કાર્યમહિંસા-

મંદ (અસાર) છે. દેવ-વિષ્ણુ અથવા શિવના મંદિરને દૂરથી દેખીને શ્ર-
 દ્ધાથી જે હાથ જોડી નમસ્કાર કરે 'આ શિવાલય છે' એમ માનીને અવજા-
 ન કરવી. વિષ્ણુના આલયની પેઠે શિવાલયપણુ દર્શન માટે જવા યોગ્ય છે
 ॥૫૪॥ મારા ભક્તોએ જે નાસ્તિકાપાશ્રય-જૈનમંદિરો છે તેમાં તો ક્યારેય
 પણુ પ્રવેશ કરવો નહિ તથા જૈનાચાર્યો સાથે ભાષણુ પણુ કરે નહિ. તથા
 તેના ગ્રંથોને ધર્મજ્ઞાસાથી શ્રવણુ કરે નહિ. તેના મતનું ખંડન કરવા તેના
 ગ્રંથનું અવલોકન કરવું તેતો અનુચિત નથી; એવો અભિપ્રાય છે ॥૫૫॥

એ રીતે મારા આશ્રિત ત્યાગીઓ તથા ગૃહીઓના પણુ આ સાધારણુ
 ધર્મો કહ્યા, હવે અસાધારણુ ધર્મો કહુંછુ ॥૫૬॥ તેમાં પ્રથમ નૈષ્ઠિકાદિ
 ત્રણના ધર્મો કહેછે-જે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્ય મતમાં પ્રવર્ત્યા હોય તેમણે ગુરૂની
 સેવા કરવી. એમનો તો આજ અસાધારણુ ધર્મ છે. ગુરૂ જીવતા હોય તો
 તેમની પરિચર્યા, તે ન જીવતા હોય તો તેમના પુત્રની અથવા તેમના અગ્નિની
 પરિચર્યા કરવી એજ એમનો ધર્મ સ્મૃતિમાં કહ્યોછે. ગુરૂની સેવાસમય
 થકી ખીલ સમયમાં વેદપાઠ કરવો. એટલે અંગે સહિત, શિરોભાગે (ઉપ-
 નિપદ) સહિત ભણેલા વેદનો અર્થ અનુચિતન કરવાપૂર્વક પાઠ કરવો. વા-
 નપ્રસ્થોએ તપ કરવું, તપ એજ એમનો અસાધારણુ ધર્મ છે, તેમાં મનુ-
 સ્મૃતિ છે—'તપસ્વૃશંસ્ત્રિપવનં પિષ્વન્ દેવાંશ્ચ તર્પયેત્ । તપશ્ચરંશ્રોમતરં શોપ-
 યેદ્દેહમાત્મનઃ' 'વાન્દ્રાયણવિધાનૈર્વાં શુક્લકૃણે ચ વર્તેયેત્ । પક્ષાન્તયોર્વા-
 ન્પ્યમ્ભીયાયવાગ્નું કથિતાં સકૃત્ । પુષ્પમૂલફલૈર્વાપિ કેવલૈર્વર્તેયેત્સદા । કા-
 લપક્કૈઃ સ્વયં શીર્ણૈર્વસ્થાનસમતે સ્થિતઃ । મૃમૌ વિપરિચર્તેત્ત તિષ્ઠેદ્વા પ્રપદૈ-
 ર્દિનમ્ । સ્થાનાસનામ્યાં વિહરેત્સવનેષુપયશ્વપઃ । ગ્રીષ્મે પશ્યતપાસ્તુ સ્વાદ્ધ-
 પર્તિસ્વન્નાયકાશિકઃ । શાર્દૂલાસાસ્તુ હેમન્તે કમજો વર્ધયંસ્તપઃ ॥' ઇત્યાદિ-

અ મતા અપિ ॥૫૭॥ સંન્યાસિમિશ્ર નિયતં સ્થાતવ્યમપરિગ્રહઃ ।
વિષ્ણુપૂજાં કારજપૌ કર્તવ્યૌ તૈશ્ચ નિત્યદા ॥૫૮॥ દ્રવ્યસ્ય હેમરૂ-
પ્યાદેર્ગૃહિચર્જં મદાશ્રિતૈઃ । ત્યાગ આશ્રમિમિઃ કાર્યસ્ત્યાગિમકૈ-

તપ કરવું એમ કહ્યું એ ઉપરથી આત્મવિદ્યાનો અભ્યાસ કરવાનો પણ
જણી લેવો. તેમાં મનુસ્મૃતિ છે—‘પૃતાશ્રાવ્યાશ્ચ સેવેત દીક્ષા વિમો વને વ-
સન્ । વિવિધાશ્રૌપનિપદીરાત્મસંસિદ્ધયે શ્રુતીઃ’ ઇત્યાદિ. તથા આદિસામય
યજ્ઞોપલું કરવા, ગૃહસ્થની પેઠે વાનપ્રસ્થને પણ યજ્ઞમાં અધિકાર છે, તેમાં
મનુસ્મૃતિ છે—‘મુન્યન્નૈર્વિવિધૈર્મેષ્યૈઃ શાકમૂલફલેન વા । પૃતાનેવ મહાય-
જ્ઞાન્ નિર્વપેદ્વિધિપૂર્વકમ્ । વાસન્તશારદૈર્મેષ્યૈર્મુન્યન્નૈઃ સ્વયમાહુતૈઃ । પુરોહા-
શાંશ્રુશ્ચૈવ વિધિવર્ણિયેષ્વૃષ્ણક’ ઇત્યાદિ ॥૫૭॥ જેઓ વિષયવાસનાથી વિ-
રામ પામેલા પારિજાતકાશ્રમને પામેલા છે તે સંન્યાસિઓએ નિયતઅપરિ-
ગ્રહ-વિહિતયજ્ઞી બીજા પદાર્થના પરિગ્રહે વર્ણત વર્તવું, બીજાથીજ એક ઉ-
પજીવનારા, માટેજ પરિગ્રહમાત્રના પરિત્યાગવાળા થવું વાનપ્રસ્થને કહેલો
નમાર આદિકનો પરિગ્રહ પણ પ્રતિષેધ કરેલો છે. અગ્નિનો ત્યાગ કરના-
રાને યજ્ઞાદિકમાં અધિકાર નહિ હોવાથી અગ્નિસાધ્ય નહિ એવા વિષ્ણુપૂજ-
માત્રમાં અધિકાર કહેછે-વિષ્ણુની પૂજાતો નિયતપણે કરવી પરમાત્માનું પૂજ-
નતો તેમના એક દાસબૂત જીવાત્માના સ્વરૂપ સાથે સદા જડેલું છે. તથા
તેમણે પ્રણવનો જપ નિત્ય કરવો, કેમકે પ્રણવ પરબ્રહ્મનું પરમ આલબન
છે, એવી શ્રુતિ છે—‘પૃત્યોવાક્ષરં બ્રહ્મ પૃત્યોવાક્ષર પરમ્ । પૃત્યોવાક્ષર
ધ્યાત્વા યો યદિચ્છતિ તસ્ય તત્ । પૃતદાલમ્બનં શ્રેષ્ઠમેતદાલમ્બનં પરમ્ ।
પૃતદાલમ્બનં જ્ઞાત્વા બ્રહ્મલોકે મહીયતે’ ઇત્યાદિ આ જપવિધિ ઓંકારઆ-
લબનથી પરબ્રહ્મના ધ્યાનવિધિમાં પર્યવસાન પામેછે. એટલે મુમુક્ષુએ પર-
બ્રહ્મનું ધ્યાન કરવું સંન્યાસ આશ્રમમાં મુમુક્ષુનેજ અધિકાર છે પ્રણવરૂપ
આલબનથી પરબ્રહ્મનો ધ્યાનવિધિ ‘પ્રણવો ઘનુઃ શરો હ્યારમા બ્રહ્મ તદ્દદ્ય-
મુચ્યતે । અપ્રમત્તેન વેદ્ધવ્યં શરવત્તમયો ભવેત્’ આ શ્રુતિમાં કહેછે ॥૫૮॥

આ શ્લોકને આરબીને બાર શ્લોકથી બ્રહ્મચારિપ્રમુખ ચાર પ્રકારના
ત્યાગીઓના મિશ્રિત ધર્મો કહેછે—ગૃહસ્થને વર્ણને મારા આશ્રિત આશ્ર-

ઞ સર્વથા ॥૫૧॥ ત્યાજ્યઃ સક્લોઽપ્થા સ્ત્રીણામેતૈસ્તત્પ્રતિમાઽપિ
ચ । નેક્ષ્યા ન કાર્યા ન સ્પૃશ્યા દેવતાપ્રતિમાં વિના ॥૬૦॥ સ્ત્રી-
ભ્યો ધનુઃપ્રમાણેન ગમ્યં દુરેણ સર્વથા । હર્યુત્સવાલ્પમાર્ગાદૌ
રક્ષ્યં સ્ત્રીસ્પર્શતો વપુઃ ॥૬૧॥ યત્ર યત્ર સ્થલે સ્ત્રીણાં યા યા

મિઓ (બ્રહ્મચારી વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાસી) અને ત્યાગિભક્ત-પુત્ર દારા
ગૃહાદિકનો ત્યાગ કરી ભગવાનમાં પરાભક્તિને પામીને પરમહંસવૃત્તિમાં
પ્રવેશ કરી રહેલા સાધુઓએ પણ સૌનું રૂપ આદિક દ્રવ્યનો ત્યાગ સર્વથા
કરવો. પોતાની પાસે ન રાખવું તેમ પોતાની સત્તાવાજું કરીને બીજા પાસે
પણ ન રખાવું. સુવર્ણાદિ ભોગ્ય ભોગોપકરણાદિ પદાર્થોનો પ્રસંગ ગૃહ-
સ્થોનેજ છે. બીજા ત્યાગધર્મમાં નિષ્ઠાવાળાઓને તો તેનો પ્રસંગ પતિત-
પણા માટે થાયછે ॥૫૮॥ આ સર્વ કોઈ ત્યાગિઓએ સ્ત્રીઓનો શ્રવણાદિ
અથ પ્રકારનો સંબંધ સર્વથા ત્યાગ કરવો. કિંબદુના-સ્ત્રીની પ્રતિમાપણ
પોતે ન કરવી, ન સ્પર્શ કરવી અને ન જોવી. તેમાં 'પદાપિ શુભતિં મિશ્રુર્ન
સ્પૃશેદ્દારવીમપિ' એવું વચન છે. પૂર્વોક્ત આઠ પ્રકારના બ્રહ્મચર્ય નતની
દ્રઢતા માટે આ પ્રતિષેધ કયો છે. એમાં અપવાદ કહેછે-દેવની પ્રતિમા
વિના, દેવપણાનો નિશ્ચય જે રાધિકાદિ પ્રતિમામાં હોય તેમાં આ નિષેધ
પ્રવર્તતો નથી એવો અભિપ્રાય છે ॥૬૦॥ આ મારા આશ્રિત ત્યાગિઓએ
માર્ગમાં જતાં સ્ત્રીયોથકી ધનુષપ્રમાણ (આર હાથ) દૂર જવું. એટલે
સ્ત્રીયોથકી ધનુષપ્રમાણ વ્યવધાન રાખીને ચાલવું. 'ધનુર્હસ્તચતુષ્ઠયં' એમ
શબ્દાર્થુવ કોશમાં કહ્યું છે. અલ્પ-સાંકડા માર્ગમાં તે ઘટતું આવે નહિ
માટે લાંતો જે પ્રકારે સ્ત્રીના અંગનો સ્પર્શ પોતાના શરીરને ન થાય એમ
વર્તવું. તથા માર્ગે મોટો હોય પણ જન્માદમી રામનવમી આદિક ઉત્સવ
ઉપર આવેલા જનસમાજને લીધે બીડયવાળો હોય ત્યારેપણ તેમજ વ-
ર્તવું એટલે સ્ત્રીસ્પર્શથકી શરીરનું સંરક્ષણ કરવું. આદિશબ્દથી લય પદ્મા-
યનાદિક ચહણ કરવું. એટલે તેવા સમયમાં પણ સ્ત્રીસ્પર્શથકી પોતાના
શરીરનું રક્ષણ કરવું ॥૬૧॥ જે જે સ્થળ-નદી તલાવ આદિકમાં સ્ત્રીઓની
જે જે કોઈ ક્રિયા-સ્નાન આસનાદિક થતી હોય તે તે સ્થળમાં તે તે ક્રિયા

કાચિત્ક્રિયા ભવેત્ । તત્ર તત્ર ક્રિયા સા સા ન કાર્યા નૈષ્ઠિ-
કૈર્મમ ॥૬૨॥ ગૃહદ્વયાન્તરસ્થેન કુલ્યેનૈકેન યત્ર ચ । સ્પાત્સ્ત્રીપું-
સાન્તરં તત્ર ન સ્વપ્યં નિદ્યનાપદિ ॥૬૩॥ સ્ત્રીભિઃ કૃષ્ણસ્ય ભક્તા-
મિરપિ પૂજિતમચ્યુતમ્ । નૈષ્ઠિકવ્રતિમિર્નૈવ ગન્તવ્યં વીક્ષિતું ક-
ચિત્ ॥૬૪॥ વિના ભૈક્ષં સમાં વાઽપિ ગૃહસ્થાનાં ગૃહાણિ ચ । ગ-
ન્તવ્યાનિ ક્વચિન્નૈવ ત્યાગિમિર્યમંદાશ્રિતૈઃ ॥૬૫॥ એકાકિમિર્ન
ગન્તવ્યં તૈઃ કદાચન કુત્રચિત્ । શયિતવ્યં ન સ્વદ્વાર્યાં વિના રો-
ગાદિમાપદમ્ ॥૬૬॥ અનાપદિ ન ગન્તવ્યં નિશિ વર્ત્તમં ચ તૈઃ ક-

મારા આશ્રિત નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીપ્રમુખે કરવી નહિ ॥૬૨॥ ઘર જુદુ જુદુ
હોય પણ પોતાને રહેવાના ઘરને અને સ્ત્રીને રહેવાના ઘરને વચ્ચે એક
સીતમાત્ર વ્યવધાન હોય એવા પડખાના ઘરમાં (જેમાં એકલી સ્ત્રી રહેતી
હોય એવામાં) અમારા આશ્રિત ત્યાગિઓએ રાત્રિએ આપત્કાળ પડ્યા
વિના રહેવું તથા સુવું નહિ ॥૬૩॥ કિંબહુના-લગવાનની લક્ષ્મી એવી પણ
સ્ત્રીઓએ પૂજેલા વિધ્વજના ‘આ વિધ્વજમૂર્તિ છે’ એવો વિશેષ માનીનેપણ
દર્શનમાટે તેના સ્થાન પ્રત્યે ક્યારેય પણ નૈષ્ઠિકવ્રતધારી ત્યાગિઓએ જવું
નહિ. આ સર્વ નિપેધ બ્રહ્મચર્યની દ્રઢતા માટે છે ॥૬૪॥ ગૃહસ્થોનાં ગૃહો
પણ લિક્ષાદિ નિમિત્ત વિના તો ત્યાગ કરવાં એમ કહેછે—મારા આશ્રિત
એવા બ્રહ્મચારી આદિક ત્યાગિઓએ લિક્ષા અથવા સભાપ્રસંગ વિના
ગૃહસ્થોના ગૃહોપ્રત્યે ક્યારેય પણ જવું નહિ. આ પણ બ્રહ્મચર્યની દ્રઢતા
માટે છે. વૈ શબ્દનો તુ એવો અર્થ કરવો, એટલે ત્યાગી એવા મારા આ-
શ્રિતોએ તો, એમ તુચ્છદથી બીજાના આશ્રિતોથી પોતાના આશ્રિતોની
વિલક્ષણતા જણાવી છે ॥૬૫॥ મારા આશ્રિત ત્યાગિઓએ કદાચન-આપ-
ત્કાળમાં પણ કુત્રચિત્-તીર્થમાં પણ એકાકી જવું નહિ. રોગાદિ આપત્તિ
આત્મા વિના ખાટલામાં સુવું નહિ, ખાટલામાં સુવાથી બ્રહ્મચર્યવ્રતનો ભંગ
થાયછે એમ સ્મૃતિમાં કહ્યુંછે. સર્વ પરિબ્રહ્મનો પરિત્યાગ કરી રહેલા
ત્યાગિને ખાટલો આદિ ભોગોપકરણ છે તે બ્રહ્મચર્યનિધાને વિરુદ્ધ
છે ॥૬૬॥ મારા આશ્રિત ત્યાગિઓએ ક્વચિદપિ-તીર્થયાત્રાદિ પ્રસંગમાં

ચિત્ । તથૈવ ચ નિજસ્થાનાદ્વન્તવ્ય ન વહિર્નિશ્ચિ ॥૬૭॥ આપદ્ધ
મંશ્ચ વિપદિ ગ્રાહ્યોઽન્યત્ર વૃદ્ધતાત્ । ગ્રાણાલ્યયેઽપિ ન ત્યાજ્યં
બ્રહ્મચર્યાન્નમષ્ટમમ્ ॥૬૮॥ ઋપમાર્પભવન્માનસ્યકવ્યસ્ત્યાગિમિ
નરે । બ્રહ્માત્મધીભિર્મન્દિષ્યેદ્દેહાસક્તિસ્તથેવ ચ ॥૬૯॥ નિવૃત્તિ-

પણ રાત્રિએ આપતકાળ વિના માર્ગમા જવું નહિ એટલે આપતકાળ વિના
એક ગ્રામથકી ખીન્ન ગ્રામપ્રત્યે જવું નહિ 'રાત્રિએ પોતાના નિવાસસ્થાન
થકી ખીન્ન સ્થાનમા જવાની અનુસા આપી છે' એવી શકામા કહેછે કે—
તેમજ પોતાના નિવાસસ્થાનથકી રાત્રિએ બહાર નજ જવું ॥૬૭॥ તેતે
આપત્તિમા મુખ્ય ધર્મ ન પાળી શકાય તો ગૌણ ધર્મે સ્મૃતિમા કહોછે,
તો આદર કરેલા મુખ્ય અષ્ટવિધ બ્રહ્મચર્યનો કોઈ લગાર ન્યૂન બ્રહ્મચર્યરૂપ
ગૌણપણુ ધર્મે હોયજ, એવી આશકા ટાળતા થકા કહેછે—સ્મૃતિમા જે
આપતકાળમા પાળવાનો ધર્મે કહોછે તે બ્રહ્મચર્યવ્રતથકી ખીન્નમા જાણુવો
બ્રહ્મચર્યમા તો આપદ્ધર્મ ચંદણુ કરવો નહિ અર્થાત્ બ્રહ્મચર્ય તો આપતકા
ળમાપણુ ત્યાગ કરવું નહિ નૈષ્ઠિક વાનપ્રસ્થ સન્યાસી કે ખીન્ન ત્યાગિભ
જોને શાસ્ત્રમા આપતકાળ વિષે ગાર્હસ્થ્યની અભ્યનુસા આપી નથી મા
ટેજ 'નારુદો નૈષ્ઠિક ધર્મ યસ્તુ પ્રચ્ચવતે નર । પ્રાયશ્ચિત્ત ન પશ્યમિ યેન
શુષ્કેભ આત્મદ્વા' એવી સ્મૃતિ છે આઠમુ સ્ત્રીના અગસગના ત્યાગરૂપ જે
બ્રહ્મચર્ય છે તેતો પોતાને પ્રાણાત પ્રાપ્તિ થાય તોપણુ ન ત્યાગ કરવું ॥૬૮॥
દેહમા અહમતિપૂર્વક તેના મુખમા આસક્તિ અને તેના સખન્ધી માન
તત્ત્વવેત્તાને પણ પરાભવ કરેછે વસિષ્ઠ વિગેરે આત્મવેત્તાઓ હતા તોપણુ
પુનઃદેહી વિપરીત પ્રકૃતિને પામેલા પ્રસિદ્ધ છે 'હું બ્રહ્મર્ષિ છું' એવું માન
તેમને પણ આવ્યું હતું, આ બે અધોગતિ પમાડનાર હોવાથી તેનો અમારા
આત્રિતોએ ત્યાગ કરવો એમ કહેછે—ત્યાગધર્મમા નિષ્ઠાવાળા મારા ચર
ણના આશ્રયવાળાએ બ્રહ્માત્મક સ્વાત્મભાવના (મારા આત્મા પરમાત્મા છે
એવી પોતાના આત્માની ભાવના) એ કરીને ઋપલદેવની પેઠે અને જડ
ભરતની પેઠે આસન્નિએ રહિત અને માને રહિત રહેવું ॥૬૯॥ નિવૃત્તિ
ધર્મ-કામસકલપે વર્જિત (નિષ્કામ) મુમુક્ષુજનેજ એક સેવનીય એવા

ધર્મનિરતૈરીશ્વરસ્ય ગુરોરપિ । પ્રવૃત્યધ્વપરં વાક્યં ગ્રહીતવ્યં ન
કર્હિચિત્ ॥૭૦॥ વિધવાનાં તુ નારીणां ચાતુર્માસ્યે વિશેષતઃ ।
ધારણાપારણાદીનિ વ્રતાનિ વિદિતાનિ ચૈ ॥૭૧॥ તામિઃ પાલ્યં
ગ્રહચર્યમપ્રસ્થલિતમષ્ટધા । પુમાંસ્તત્પ્રતિમા વાપિ ન સ્પૃશ્યવા
વિનાડડમરીમ્ ॥૭૨॥ ધર્મકાર્યેડપિ ન દ્રવ્યં સ્વનિર્વાહોપયોગિ ય-

ધર્મમાં નિષાવાળા મુમુક્ષુ મારા બ્રહ્મચારી પ્રમુખોએ પ્રવૃત્તિધર્મ-કામસં-
કલ્પે સહિત (સકામ) એવો જે ધર્મ તેપર એવું વચન શાસ્ત્રાંતર્ગત હોય
તથાપિ હિતકર સમજીને નજ અહણુ કરવું. બલે બ્રહ્માદિ ઈશ્વર કહે કે કદા-
ચિત્ ગુરૂ પરીક્ષા માટે અથવા બીજી કોઈ બાબત માટે ઉપદેશ કરે તોપણ
'આતો ઈશ્વરનો આદેશ છે આ ગુરૂનો ઉપદેશ છે' એમ સમજીને ક્યારેય-
પણ સ્વીકાર કરવું નહિ. અથવા-ગાહસ્થ્યાદિરૂપ પ્રવૃત્તિધર્મ અને નૈષ્ઠિક
બ્રહ્મચર્યાદિરૂપ નિવૃત્તિધર્મ બંધુઓ. એટલે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્યાદિરૂપ નિવૃત્તિ-
ધર્મમાં નિષાવાળાએ ગાહસ્થ્યાદિરૂપ પ્રવૃત્તિધર્મમાં પ્રવર્તાવવારૂપ ઈશ્વરનું
કે ગુરૂનું વચન પણ ક્યારેય અહણુ કરવું નહિ ॥૭૦॥

હવે વિધવાના ધર્મો કહેછે—અનશન વ્રતવિશેષને ધારણું કહેછે,
તેના ઉત્તર અંગભૂત ભોજનને પારણું કહેછે, આવા એકાંતરો ઉપવાસ
કરવારૂપ વ્રતને ધારણુંપારણું કહેછે. એ આદિક વ્રતો વિધવા નારીઓને
આપાઠાદિ ચાર માસમાં વિશેષપણે અનુષ્ઠાન કરવાનાં શાસ્ત્રમાં કહ્યાં
છે. અષ્ટ પ્રકારનું જે બ્રહ્મચર્યવ્રત તે અપ્રસ્ખલિતપણે—ભવિત પર્યંત
પાળવું. અથવા અપ્રસ્ખલિતપણે એટલે અંશથીપણુ પ્રસ્ખલને રહિત પા-
ળવું. અર્થાત્ આઠ પ્રકારમાં એકપણુ પ્રકારથી ન્યૂનીભાવે રહિત એવું બ્રહ્મ-
ચર્ય વ્રત પાળવું. આ અષ્ટ પ્રકારના બ્રહ્મચર્યનો પુરૂષના સ્પર્શથી જેમ ભંગ
થાય તેમ તેની પ્રતિમાના સ્પર્શથી પણ ભંગ થાયજ, માટે પુરૂષનો જેમ
સ્પર્શ ન કરે તેમ તેની પ્રતિમાનોપણુ સ્પર્શ કરે નહિ. દેવ પ્રતિમાનો સ્પર્શ
કરવામાં હોય નથી ॥૭૧-૭૨॥ હે જનાઃ ! તે વિધવા સ્ત્રીઓએ પોતાના
જીવનમાત્ર પર્યાપ્ત જે ધન હોય તેનો બચ ક્યારેય પણ નજ કરવો. ધર્મ
કાર્યમાં પણ ન કરવો. આતો મારી આજ્ઞા છે. ધર્મરક્ષણ માટે અવતરેલો

ત્ । તામિદેયં કદાપીતિ મદાદાઽસ્તિ જનાઃ ! ચલુ ॥૭૩॥ વાલ્યા
યુવત્યો વૃદ્ધા વા સધવા વિધવાસ્તથા । સ્ત્રિયઃ સ્વતન્ત્રા નૈવ સ્યુઃ
પિત્રાદેઃ સ્યુર્વશે સદા ॥૭૪॥ સ્વાતન્ત્ર્યેણ ન કર્તવ્યં સ્વસમ્બન્ધિ-
જનાન્વિના । તીર્થક્ષેત્રાટનં સ્ત્રીભિઃ સર્વામિરપિ કર્હિંચિત્ ॥૭૫॥

હું તે મારો આ ઉપદેશ છે, તો આ ઉપદેશ ધર્મવિધિમાં પ્રવેશને યોગ્ય
નથી એમ ન માનવું, કેમકે આતો કલિકાળ છે, અનશન ક્લેશથી દેહ-
પોષણ કોઈપણ પ્રકારે સિદ્ધ કરવા પરપુરૂષની પરિચર્યા સ્વયં નિર્દોષપણે
કરતાં પણ હુકુદિ પુરૂષના પ્રસંગથી જેમ ગંગાનો વહેતો પ્રવાહ મૃત્તિકાના
પડવાથી કલંકિત થાય તેમ કલંકિત જેવી ચર્ચા બીજી છે. સ્ત્રીઓને જે પર-
તંત્રપણે વર્તવાનું શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે તેપણ હમણાંજ અમો પણ કહીશું,
જેમને પરંતંત્રપણે રહેવાનું કહ્યું છે એવા તે પિત્રાદિકો પણ દેટલાક ધન-
હુબધ પાપી હોઈને પુત્રી આદિકનું કોઈપણ પ્રકારે પોષણ કરવાને પરમ
ધર્મપણે માનતા નથી. માટે નિર્વાહોપયોગિ ધનનો વ્યય ધર્મકાર્યમાં પણ
ન કરવો; એવો મેં ઉપદેશ કરેલો છે ॥૭૩॥

સધવા વિધવાના મિશ્રિત ધર્મો બે સ્લોકથી કહે છે—બાળા હોય કે
જુવાન હોય કે વૃદ્ધ હોય તથા સધવા હોય કે વિધવા હોય એવી સ્ત્રીઓ
સ્વતંત્રપણે વ્યવહાર કરનારી ન થાય. સર્વ કાળમાં પિતા આદિકના વશ-
પણામાં વર્તે. એટલે ભર્તા જીવતો હોય તો ભત્રાનિ વશ વર્તે અને તે ન હોય
તો પિતા આદિકને વશ વર્તે પણ સ્વતંત્રપણે વર્તે નહિ. તે મનુસ્મૃતિમાં
કહ્યું છે—‘વાલ્યા’ વા યુવત્યા વા વૃદ્ધ્યા વાપિ ચોપિતા । ન સ્વાતન્ત્ર્યેણ
કર્તવ્યં કિંચિદ્કાર્યં ગૃહેષ્વપિ ॥ વાલ્યે પિતુર્વશે તિષ્ઠેત્પાણિગ્રાહસ્ય ચૌવને ।
પુત્રાણાં મર્તેરિ પ્રેતે ન મજેસ્ત્રી સ્વતન્ત્રાતામ્’ ઇત્યાદિ ॥૭૪॥ સર્વ સ્ત્રીઓએ
યદપિ તીર્થક્ષેત્રની માત્રા ધર્માનુબન્ધી છે તથાપિ તે સ્વતંત્રપણે—પતિ પિત્રા-
દિકની આજ્ઞા વિના નજ કરવી. પતિની કે પિતા આદિકની આજ્ઞા પામીને
પણ સમીપ સંબન્ધિ જનનો સમાજ ન હોય તો એકાકી પારકા જન સમા-
જના મધ્યમાં જઈ તે તીર્થ ક્ષેત્રાટન નજ કરવું. કિંતુ સંબન્ધિ જનો સા-
થેજ કરવું, આરેય પણ એટલે અંતિમ અવસ્થામાં પણ ન કરવું ॥૭૫॥

સુવાસિનીમિર્નારીમિરાશ્રિતામિસ્તુ માં નિજઃ । અન્ધો રગ્ગ્નો જર-
ન્વાપિ સેવ્ય ઈશ્વરવત્પતિઃ ॥૭૬॥ શીલમેવ સદા રક્ષ્યં તામિઃ
સન્ત્યજ્ય ચાપલમ્ । શ્વાશુર્યં ચ કુલં પિતૃયં લાઙ્ઘનીયં ન તુ ક-
ચિત્ ॥૭૭॥ ઉદ્વાહિતેતરા નાર્યો ગૃહિમિઃ સ્વપ્રસૂસમાઃ । દ્રષ્ટવ્યા

હવે સુવાસિની નારીઓના ધર્મો બે શ્લોકથી કહેછે—મારા આશ્રયની
આકાંક્ષાવાળી સુવાસિની સ્ત્રીઓએ પોતાનો પતિ અથવા હોય કે રોગી હોય
કે વૃદ્ધ હોય તોપણ ઈશ્વરની જેમ સેવવા યોગ્ય છે. પતિપરિચર્યાનો પરિ-
ત્યાગ કરી ‘આ સર્વેશ્વર છે’ એમ માનીને પરાભક્તિથી કરાતી મારી સેવાથી
હું પ્રસન્ન થતો નથી ॥૭૬॥ બે સ્ત્રીઓનું પાતિત્રલરૂપ શીલ છે તે સુવા-
સિની નારીઓએ સદા સંરક્ષણ કરવું. શીલવ્રતનો વિરોધિવર્ગ ક્ષણે ક્ષણે
પ્રકટે છે માટે તેનો પરાભવ કરી તેના પરિરક્ષણમાં પ્રયત્ન સદાય કરવો.
કયો તે વિરોધિવર્ગ છે ? તો સાથેજ આ દેહમાં અનુવર્તનારાં મન આદિક
ધન્દ્રિયો છે. આ ધન્દ્રિયો ઉપકરણપણે આપેલાં છે તો વિરોધી કેમ કહે-
વાય ? તો તે સત્ય છે. તે ધન્દ્રિયો પ્રકૃતિથી ચપળ છે એટલે સન્નિધિમાં
રહેલા પોતાના વિષયમાં ક્ષણપણે પરતંત્ર ન રહે પરંતુ સ્વતત્ર હોય એમજ
નિયતાના પ્રમહ (રાશ) ને પણ નહિ ગળીને નિયતાને પાડી નાંખીને દુષ્ટ
અશ્વોજ જેમ એમ પોતપોતાના વિષય સન્મુખ હોડેજ છે, તો મન આ-
દિક ધન્દ્રિયોનું બે સ્વાભાવિક પોતપોતાના વિષયોમાં ચપળપણું છે
તેનો ત્યાગ કરી એટલે તેનો નિમ્મહ કરી શીલ વ્રત રાખવું. શીલ વ્રતજ
ભૂયણ છે. તેનાથીજ નારી દીપિ છે. કેવળ પોતે દીપિ છે એટલુંજ નહિ
પણ શીલથી પતિના હુળને અને પિતાના હુળને દીપાડે છે. બે શીલવ્રત
ન પાળે તો બંને હુળને કલ્લકિત કરેછે. તો બે પ્રકારે બંને હુળને પણ
લાંછન ન લાગે એ પ્રકારે વર્તવું. એ રીતે આ લોકમાંજ શીલવ્રતથી અર્થ
અને તેના લંગધી અનર્થ સંભવે છે ॥૭૭॥

આ શ્લોકને આરંભીને સાત શ્લોકથી સામાન્યપણે ગૃહસ્થોના ધર્મો
કહેતાં ગૃહસ્થોને સ્ત્રીજનની સાથે સંભાષણાદિ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં ધર્માર્થ
નિયમવિશેષોને કહેછે—મારા આશ્રિત ગૃહસ્થોએ બે પોતે પરલેલી હોય

વ્યવહાર્યં ચ સમ્બદ્ધાસુ યયોચિતમ્ ॥૭૮॥ સ્ત્રીસમ્બન્ધસ્ય નૈક-
 દ્યે કૃષ્ણસ્ય ગૃહિભિઃ કથા । કર્તવ્યા દૂરતઃ સ્થિત્વા ન તુ સર્વેત્ર
 સર્વદા ॥૭૯॥ રહઃસ્થાને તુ માત્રા વા મગિન્યા કન્યયાઽપિ વા ।
 સદાસિતવ્યં ન ક્ષાપિ ગૃહસ્થૈરપ્યનાપદિ ॥૮૦॥ બુદ્ધિપૂર્વં તુ વિધ-
 વા ન સ્પૃદયા ગૃહિભિઃ ક્ષત્તિત્ । આસન્નસમ્બન્ધહીના યોપાઽપ-
 ત્કાલમન્તરા ॥૮૧॥ નિત્યં પશ્ચ મહાયજ્ઞાઃ કર્તવ્યા ગૃહિમિર્જનાઃ ।

તેનાથી બીજી સ્ત્રીઓ-પરદારાઓ કે સંન્યાસિનીઓ કે હુમારીઓ હોય
 તેમને પોતાની માતાતુલ્ય ભેવી, એટલે કપટ વિનાના લાવાતુબન્ધથી પૂ-
 જવી. પોતાના સંબન્ધિની માતા, બેન, દીકરી આદિકમાં તો ભેવો સંબન્ધ
 હોય તેમ તે તે મર્યાદાને નહિ ઉલ્લંઘન કરીને સંભાષણાદિ વ્યવહારો કરવા
 ॥૭૮॥ ભગવાનની કથાપણુ સ્ત્રીનો સમીપ સંબન્ધ હોય તો ગૃહસ્થોએ
 સ્ત્રીઓને દૂર રહીનેજ સંભળાવવી. પણ ન તુ સર્વેત્ર સર્વદા-સમીપ સં-
 બન્ધે રહિત એવા જે કોઈ સ્ત્રીસમાજમાં સભામાં ભેમ એમ રહસ્યમાં
 પણ કૃષ્ણકથા પણ કરવી નહિ ॥૭૯॥ ગૃહસ્થોએ પણ આપત્કાળ વિના
 એકાંત સ્થળમાં તો યુવા અવસ્થાની પોતાની માતા અથવા બેન અથવા દી-
 કરીનીપણુ સાથે ક્યારેયપણુ ન બેસવું ॥૮૦॥ સર્વ વિધવા સ્ત્રીઓ સમીપે
 સંબન્ધવાળી પણ બુદ્ધિપૂર્વક ક્વચિદપિ નિમિત્તે-સુતેલી ઉઠાડવી આ-
 દિક નિમિત્તેપણુ સ્પર્શ કરવી નહિ. તથા સધવા સ્ત્રીઓતો સમીપસંબન્ધ
 થકી બીજીઓનો સ્પર્શ ન કરવો. આ નિયમ આપત્કાળ થકી અન્યત્ર
 બાણુવો. એટલે આપત્કાળમાં હોય નથી. અથવા-‘ગૃહસ્થોએ આપત્કાળ
 વિના-કોઈ આવશ્યક વ્યવહારકાર્યાદિક વિના સમીપ સંબન્ધે રહિત એવી
 વિધવા સ્ત્રીનો ક્યારેય પણ બુદ્ધિપૂર્વક સ્પર્શ કરવો નહિ’ એમ એકાન્વય
 કરીને અર્થ કરવો ॥૮૧॥ હે જનાઃ ! મારા આશ્રિત ગૃહસ્થોએ ભૂતયજ્ઞ,
 મનુષ્યયજ્ઞ, દેવયજ્ઞ, પિતૃયજ્ઞ અને બ્રહ્મયજ્ઞ આ પાંચ મહાયજ્ઞો પ્રતિહિન
 કરવા. સાધુ-ભગવાનના એકાંતિક લક્ષો લક્ષિથી અન્ન જળના અર્પણાદિ-
 વડે પૂજવા. શક્તિને અનુસારે આગળ કહીશ એવું દાન કરવું, તે દાન પો-
 તાને અતિપ્રિય વસ્તુનું પાત્રને અર્પણુ કરવું તે બાણુવું. આ દાન માન,

પૂજ્યાશ્ચ સાધવો ભક્તયા દાનં કાર્યં ચ શક્તિઃ ॥૮૨॥ સ્વાત્તિપ્રિ-
યપદાર્થસ્ય પાત્રે યત્કર્ત્તાં વિનાર્પણમ્ । માનેર્પ્યાદમ્ભરૂઢીનં તદા-
નં ચાવબુધ્યતામ્ ॥૮૩॥ અહિંસયજ્ઞાઃ પૂર્તં ચ કાર્યમાઢ્યૈર્ગૃહસ્થિ-
તૈઃ । પુણ્યક્ષેત્રેષુ દાનાનિ વિપ્રસન્તર્પણાદિ ચ ॥૮૪॥ ઉપાયનાં
ચતુષ્કેણ વિના પ્રાણિવધં નૃપૈઃ । સ્વકાર્યસિદ્ધિઃ કર્તવ્યા રાજની-
ત્યા મદાશ્રિતૈઃ ॥૮૫॥ રાજધર્મેષ્વપિ પ્રોક્તં પ્રાણિઘાતવચસ્તુ તૈઃ ।

ધર્મ્યાં, દક્ષ અને ક્રોધે રહિત થઇને કરે તો સાત્ત્વિક થતા શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે
જે અપાત્રમા દાન છે તે તામસ છે એમ ગર્હા કરી છે ‘અદેશકાલે યદ્દાન-
મપાત્રેભ્યશ્ચ દીયતે । અસત્કૃતમવજ્ઞાતં તત્ત્વામસમુદાહતમ્’ એમ ગીતામા
કહ્યું છે જે કેટલાક વેદમાર્ગને ભાગ કરનારા, સ્વકર્મોળકટિપત ધર્મને
અનુસરનારા ધન્વિધારામો છે તેઓ દાન કરવાના પદાર્થોમાં શ્રીયોને પણ
માનેછે અને એવો બોધ પણ કરેછે તો તેવા ધર્મના મિષથી ધર્મમર્યાદાને
નિશ્ચિન્ન કરનારા અસતોના અભિપ્રાયને ખડન કરવા કહેછે કે—પોતાની
શ્રી વિના ખીલ પ્રિય પદાર્થનું અર્પણ કરવું ॥૮૨-૮૩॥ ધનાઢ્ય ગૃહસ્થોએ
પ્રાણિપીડાએ રહિત અદ્ભૂતથી સિદ્ધ કરવા યોગ્ય એવા યજ્ઞો કરવા પણ
વેદમાં કહેલા એવા પણ હિંસાગર્ભિત યજ્ઞો કરવા નહિ, કેમકે તેતો મદ
અધિકારી માટે છે પૂર્ત-વાચ્ય કુવા આદિક કર્મ કરવું. પુણ્યક્ષેત્રમા વિ
ગેયપણે દાન તથા ગ્રાહણ લોજનાદિ સત્કર્મ કરવું ॥૮૪॥

હવે એ શ્લોકથી રાજના ધર્મો કહેછે—મારા આશ્રિત રાજાઓએ સામ
દાન લેદ અને દંડ આ ચાર ઉપાયોવડે રાજનીતિને અનુસારે પોતાના
કાર્યની સિદ્ધિ કરતાં જે દંડ ઉપાય છે તે પ્રાણિવધ વિના ચલાવ કરવો
એટલે વધાત દંડ ન કરવો વધાંત દંડને સ્થાને તીવ્ર ખીલે કોઈ દંડ ક-
રવો અથવા-રાજનીતિથી સામાદિ ચાર ઉપાયના યથાવસર પ્રયોગવડે
પોતાના કાર્યની સિદ્ધિ કરવી. મૃગયા બસનથી જે પ્રાણિવધમાં પ્રવૃત્તિ છે
તે અત્યંત ભાગ કરવી, એવો અર્થ કરવો ॥૮૫॥ ધર્મ્ય યુદ્ધમાં અવર્જનીય
જે પ્રાણિવધ છે તે તો ધર્મ્યજ છે માટે તેનો અમો નિષેધ કરતા નથી એમ
કહે છે—રાજાઓએ રાજધર્મમા કહેલુ એવું પણ પ્રાણિને ઘાત કરવાનું

યુદ્ધાદન્યત્ર ન ગ્રાહ્યં રક્ષ્યાશ્ચ પિતૃવત્પ્રજાઃ ॥૮૬॥ નિયમેષુ મદુ-
કેષુ યસ્ય યસ્ય ચ્યુતિર્મવેત્ । તસ્ય તસ્ય વિઘાતવ્યં પ્રાયશ્ચિત્તં
યથોચિતમ્ ॥૮૭॥ एतैर्मदुक्तैः सद्धर्मैर्धानवैराग्यसंयुतैः । स्वाधि-
कारानुसारेण दम्भहीनं स्वनुष्ठितैः ॥૮૮॥ નિશ્ચય સેવયા વિ-

ને વચન છે તે યુદ્ધ થકી બીજી બાબતમાં થઇણું કરવું એટલે યુદ્ધમાં
પ્રાણિવધ કરવો પણ બીજા પ્રસંગમાં નહિ કેમકે રાહનો પ્રધાન ધર્મ આજ
છે કે-જેમ પિતા પુત્રાદિ પ્રાણને પરિરક્ષણ કરે છે તેમ પોતાની પ્રાણનું
પાલન કરવું ॥૮૬॥

હવે કહેલા નિયમોમાં જે ભગ શાય તો તત્કાળ પ્રાયશ્ચિત્તના અનુષ્ઠા-
નથી તે પાપનો પરિહાર કરવો એમ કહેછે—એ આ કહેલા ‘આદ્ય મુહૂર્તમાં
ઉઠવું’ આદિક નિયમોને મધ્યે જે જે નિયમનો ભગ શાય તેનું તેનું યથા
યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું ॥૮૭॥ કહેલા આ નિયમો ભગવાનની પ્રસન્નતામાં
કારણ છે એમ જણાવતાથકા હવે ઉપસહાર કરેછે—લોભાદિકના વર્જવાથી
માટેજ દભાદિ કલકે રહિતપણે સ્વનુષ્ઠિત-ફળસંગ કર્તૃત્વસગનો ત્યાગ
કરી સમ્યક્ સુખેથી પોતાના અધિકારને અનુસારે અનુષ્ઠાન કરેલા અને
તત્ત્વનું યથાર્થ જ્ઞાન તથા તે જેમાં મૂળ છે એવા વૈરાગ્યે સહકાર કરેલી
એવી કર્મયોગ સ્વરૂપની સપત્તિ વડે સત્તા-શ્રેષ્ઠપણાને પામેલા એવા ધર્મો
તથા આવા સદ્ધર્માનુષ્ઠાનથી સિદ્ધ થતી ભગવાનમાં નિષ્કપટ ભક્તિ તથા
તેની સીમાભૂમિરૂપ વૈષ્ણવોમાં ભક્તિ (ભગવાનમાં ભક્તિની કાષ્ઠા-પરિપૂ-
ર્ણતા તેમના ભક્તોમાં ભક્તિ થાય એજ કહી છે) તથા વૈષ્ણવપણાને અ-
સાધારણ (વૈષ્ણવોને અવશ્ય જોઇએજ) એવી સર્વભૂતોની ઉપર અનુકં-
પા-ભાતિ વૃત્ત કે વિઘાથી વૈષ્ણવને કોઈ અનુકંપા કરવા યોગ્ય તો કોઈ ન
કરવા યોગ્ય એમ નથી, કિંતુ ‘સર્વ વિષ્ણુનું વપુ છે’ એમ માનીને અવિ-
ષમ દૃષ્ટિથી સર્વના દુઃખની શાંતિને પોતાની જેમ ધરછે તેમ ધરછે, આવી
અનુકંપા છે માટેજ જે કોઈપણ દેહી-પતિત કે પચમ (ચાંડાળ) હોય
શ્રોત્રિય હોય કે દ્વિજ હોય પણ તેના શુભમય દેહ સખન્ધે કરેલા ત્રણ
તાપના અભિઘાતને નહિ સહન કરીને તેની શાંતિમાટે તો તે વિષ્ણુને

ળ્લોસ્તદીયાનાં ચ ભક્તિઃ । દયયા સર્વભૂતેષુ લોભાદેવ્યર્જનેન
ચ ॥૮૧॥ તત્સમ્મુખીકરણતો યસ્ય કસ્યાપિ દેહિનઃ । પ્રસીદત્યા

સન્મુખ કરવા પ્રયત્ન કરેછે, આવો હોય તે આ પરમ ભક્ત વૈષ્ણવ
કહેવાય તો આ રીતે સર્વ ભૂતોની ઉપર દયાના સીમાભૂત ભગવત્સન્મુખ
કરવાથી (ભૂતોઉપર દયા હોય તો તેને ભગવત્સન્મુખ કરાય) તત્કાળ
ભગવાન પ્રસન્ન થાયછે એમ જાણવું, એમા સચય લેશપણુ નથી અભિપ્રાય
એવો છે કે-ધર્મો રાગ લોભ અને દલથી અનુધાન કરાય છે જેમ રાગથી
જ્યોતિષોમાદિ, લોભથી તીમતપશ્ચર્યાદિ, અહકારૈકમૂળ દલથી વાઘ્યો
ક્રુવા આદિકનુ નિર્માણાદિ અનુધાન કરાય છે પણ આ સદ્ધર્મો ન કહેવાય
અતે અધોગતિ આદિક અનર્થ આપનારા હોવાથી ધર્માભાસોજ છે જે
ધર્મોતો પરાવરતાવનુ યથાર્થ જ્ઞાન અને તે મૂળ જેમા છે એવા વૈરાગ્ય વડે
સુસંસ્કૃત છે મારેજ રાગ, લોભ, દંભાદિ કલકના રહિતપણે 'કર્મણ્યેવા
ધિકારસ્તે' એવી દૃષ્ટિથી યથાધિકાર સુખેથી અનુધાન કરાય છે ફળસંગ
થીજ કર્મ કલેશનુ મૂળ થાયછે તો તેના પરિત્યાગથી સમારાધ્ય પરમા
ત્માના સ્વરૂપ પરિજ્ઞાનથી અને પોતાના અધિકાર માત્રના અધ્યવસાયથી
(મારે તો કર્મ કરવાનોજ અધિકાર છે) કર્મ સુખરૂપ અને સાધુ થાયછે
આવા સદ્ધર્મોના અનુધાનથી સર્વતનુ સાક્ષાત્ વિષ્ણુમા નિષ્કામ ભક્તિ થા
યછે ફળની આકાંક્ષાવાળા આર્ત આદિકનીજ ભક્તિ સકામ છે નિષ્કામને
તો સ્વયપ્રયોજન (ફળ)રૂપ ભક્તિ થાય છે આવી ભગવદ્ભક્તિ ભાગવત
ભક્તિપર્યંત પહોંચનારી અને દેહિમાત્રના ત્રણ તાપના અભિધાતની ઉપ
શાંતિ કરવાની ઇચ્છારૂપ સર્વ ભૂતોની ઉપર અનુકંપા કરનારી થાય છે
આવી અનુકંપાએ કરીને જાતિ વૃત્ત કે નિધાની અપેક્ષા રાખ્યા વિના સર્વ
કોઇને ભગવત્સન્મુખ કરવામા પ્રયત્ન કરેછે. તે આ ભગવાન દયાનિધિ
સન્મુખ થવામાત્રથી પણ રક્ષા કરેછે તો આ રીતે ઉત્તરોત્તર પરિપાકને
પામતા ધર્માદિવડે તુરંત ભગવાન પ્રસન્ન થાયછે જેણે કરીને આ સર્વ
બંધનોને સમુચ્છિન્ન કરીને કોઇપણ પરમાનંદને અનુભવે છે ॥૮૮-૯૦॥

ભગવત્સન્મુખતાની પ્રશંસા કરેછે—અનાદિ અનંત કર્મગતિના પરવશ

શુ સ શ્વતિ દ્વાતવ્યં નાત્ર સંશયઃ ॥૧૦॥ નૃદેહં દુર્લભં લબ્ધ્વા જી-
વાઃ સદુપદેશતઃ । હર્યન્મુશ્ચા યે જાયન્તે તે તરન્તિ ભવાન્નુધિમ્
॥૧૧॥ ચિન્તામણિસમો દ્વેયો નૃદેહોઽયં વિચક્ષણૈઃ । સ્વર્ગો મોક્ષસ્ત-

પણાને લીધે પશુપદ્યાદિ અસંખ્યાત લિખલિખ યોનિમાં ભગતા જીવને
આ નરદેહ મળવો બહુ દુર્લભ છે. જ્યારે પુણ્યના પરિપાકથી દુર્લભ
નરદેહની લાધિય થઈ ત્યારેપણ બે પશુની પેઠે વિવેક વિના વર્તે તો મનુષ્યનો
જન્મ વ્યર્થ થાય છે. માટે દુર્લભ નરદેહને પામેલા જીવોમાં જેઓ સુકૃ-
તાતિશયથી સત્સંગ પામીને તે સંતોના સદુપદેશથી ભગવાનને સન્નુભ
થાય છે તે આ જીવો તુરત દુસ્તર એવાપણુ ભવસાગરને સુખેથી તરી જાય
છે ॥૬૧॥ નરદેહની બે શ્લોકથી પ્રશંસા કરેછે—વિચક્ષણુ—પુરૂષાર્થનાં સાધ-
નોનું વિવેચન કરવામાં કુશળ એવા પુરૂષોએ આ નરદેહ ચિંતામણિ સમાન
સમઝવો. ચિંતામણિસમાનતાને સ્પષ્ટપણુ નિરૂપણુ કરેછે—સ્વર્ગાદિ બે
પારલૌકિક ક્ષણ છે, તેનાથી બીજું બે પશુ પુત્ર ક્ષેત્રાદિ અલૌકિક ક્ષણ છે
અને બે મોક્ષ છે આમાં બે બે ધ્વંસિત હોય તે સર્વ આ નરદેહથી મેળવી
શકાય છે. માટે આ નૃદેહ ચિંતામણિની માફક આર્થિજનોની અભ્યર્થનાને
અનુસારે ક્ષણને પ્રસવે છે પણુ સ્વતઃ નિયમિત એક ક્ષણને પ્રસવતો નથી.
(બીજાં તો એક એક ક્ષણને પ્રસવે છે પણુ સર્વ ક્ષણને નહિ) તો ચિંતામણિની
પેઠે આ નરદેહ પુરૂષાર્થની લિપ્તસાવાળા સર્વ ક્ષેત્રએ આદર કરવા યોગ્ય
છે. બીજા બે દેહો છે તે તો ભવસાગરના મધ્યમાં પડેલા જીવોને સંમૂર્છના
કરનારા તથા જન્મ મરણાદિરૂપ તરંગના આઘાત અને પ્રત્યાઘાતરૂપજ
છે. નરદેહતો નૌકાજ છે. નિપુણ નાવિકે ચલાવેલી, અનુદેશ પવને પ્રેરેલી
નૌકા પોતામાં બેઠેલા જનોને સાગર પાર ઉતારે છે. આ નરદેહ પણુ બે
ભગવાનરૂપ અનુદેશ વાયુ હોય અને કુશળ ગુરુરૂપ નાવિક હોય તો પોતામાં
બેઠેલા જીવને ભવસાગરમાંથી તારેજ છે. આ સ્થળે અનુદેશતા તો પવન
સ્થાનીય ભગવાનની કૃપાજ લણુવી. એમ કહેવાથી બે ગુરૂ ભગવત્કૃપાનો
અનાદર કરી સ્વયં આત્મબળથી તારવા ઇચ્છે છે તેતો અકુશળ નાવિકની
પેઠે ભગસાગરમાં જીવને ડુબાડીજ દે છે. (તો તેવા બે હોય તે ગુરૂપદને

દન્યદ્વા સ્વેપ્સિતં પ્રાપ્યતેઽમુના ॥૧૨॥ ભવાન્ધૌ ધ્રુવ ધવાસૌ ગુ-
ર્યસ્યાસ્તિ નાવિકઃ । અનુકૂલો મરુત્કૃષ્ણસ્તેનાર્યં કો ન સાધ-
યેત્ ॥૧૩॥ સુખં વૈપયિકં ચત્તદેહેષુ નિશ્ચિલેષ્વપિ । સામાન્યમ-
સ્તીતિ બુધો નૃદેહસ્યો હરિં ભજેત્ ॥૧૪॥ કાલાહિતુષ્ઠપતિતં
દેહં ચ ક્ષણમદ્ધુરમ્ । વિદિત્વા બુદ્ધિમાનઞ્ચ સ્વાર્યં સંસાધયેદ્વૃતમ
॥૧૫॥ સ્વસ્ય યા નરદેહસ્ય પ્રાપ્તિર્દેવાર્થિતસ્ય ચૈ । હ્યમેવ કૃપા

યોગ્ય નથી એમ જણાવ્યું છે) જેમ અનુકૂળ પવન હોય પણ જો નાવિક
ન હોય તો નૌકા તારવા માટે સમર્થ થાયજ નહિ, તેમ ભગવાનની કૃપારૂપ
અનુકૂળતા હોય પણ જો સદ્ગુણસમાગમ ન હોય તો આ નરદેહ સંસાર-
સાગર સંતારવા સમર્થ થાય નહિ. આટલો વિશેષ છે કે-જો ભગવાનરૂપ
અનુકૂળ પવન હોય તો કાળે કરીને સદ્ગુણના યોગને પણ સંપાદન કરે.
માટેજ ‘સા કાષ્ઠા સા પરા ગતિઃ’ (અર્થ-પરમાત્માજ સાધનોમાં છેવટનું
પરિપૂર્ણ સાધન અને પરમ ગતિ છે) એમ શ્રુતિ કહેછે. તો આવા નરદેહથી
પરમપુરુષાર્થને કોણ ન સાધી લે ? સર્વ કોઈ સાધીજ લે ॥૬૨-૬૩॥

પથુ પક્ષી આદિકનું શરીર જેમ આહાર નિદ્રા મૈથુનાદિક ભોગમાંજ
એક પર્યવસાનવાળું છે એમ મનુષ્ય શરીર નથી એમ કહેછે—જે શબ્દાદિ
વિષયોના ઉપભોગથી આવતું સુખ છે તેતો તેતે વિષયોને ચઢણ કરનારાં
ધન્દ્રિયોની સંપત્તિમાત્રની અપેક્ષાવાળુ પથુપક્ષ્યાદિ સમય યોગિને સાધા-
રણ છે પણ નરદેહને અસાધારણ નથી. તો નરદેહનું ખીલ દેહો થકી
વિલક્ષણપૂર્ણ વિચારતા પુરૂષે ભોક્ષના સાધનમાંજ પ્રયત્ન કરવો. ભોક્ષનું
સાધનતો હરિભજનજ છે. માટે નરદેહને પામીને શુધ જને હરિભજન ક-
રવું ‘વિપયતો વિરતિશ્ચ હરૌ રતિઃ’ એમ ભાગવતમાં કહ્યું છે ॥૮૪॥ ‘અંતિમ
અવસ્થામાં ભોક્ષમાટે યત્ન કરીશું, હમણાં શી ત્વરા છે ?’ એમ માનીને
એસી રહેવું નહિ એમ હવે કહેછે—‘આ દેહ સ્વતઃ ક્ષણભંગુર-અસ્થિર છે,
તેમાં પણ મૃત્યુના સુખમાં પડેલો છે’ એમ નિશ્ચય કરીને તત્કાળ પોતાને
જે અનુકૂળ અર્થ ભોક્ષરૂપ છે તેને બુદ્ધિમાન મનુષ્ય સિદ્ધ કરી લે. એમાં
વિલંબ કરવો નહિ, તેમાં ‘મૃદ્ધીત દ્વ કેશેષુ મૃત્યુના ધર્મેમાચરેત્’ એવું

દેયા તદીયા તુ વિચક્ષણૈઃ ॥૧૬॥ લઘ્વાડપિ તં ચ તદ્વક્તૌ નિય-
મૈર્ધર્મપાલને । હેતું વદન્તિ ચે કાલં પ્રારબ્ધં વા કૃપાં હરેઃ ॥૧૭॥
અપૌરુપાસ્તુ તે મૂઢા અસદ્ગૃહૈરપિ જન્મમિઃ । લભન્તે નૈવ તં ક્વાપિ

વચન છે ॥૮૫॥ એરીતે નરદેહનો ઉત્કર્ષ જાણનારા વિચક્ષણુ નરોએ જે
આ નરદેહની પ્રાપ્તિ થઈ છે એજ ભગવાનની કૃપાનું ફળ છે એમ નિશ્ચય
કરીને તેમના કૃપાપ્રસરણને અનુશુણુ એવા નિઃશ્રેયસના સાધનમાં પ્રયત્ન
કરવો, એવા અભિપ્રાયથી કહેછે-દેવતાઓએપણુ નરદેહની પ્રાર્થના કરેલી
છે, કેમકે-કલ્યાણના સાધનોમાં અત્યંત ઉપયોગી છે, તેની જે આ પ્રાપ્તિ
થઈ છે એજ ભગવાનની અપાર કૃપાજ છે; એમ વિચક્ષણુ પુરૂષોએ જાણવું
॥૮૬॥ જે શ્લોકથી આજસુઓની નિંદા કરેછે-ભગવાને કૃપા કરીને આપેલા,
કલ્યાણમાં અત્યંત ઉપયોગી એવા નરદેહને પામીને પણ કેટલાક મૂઢા આજ-
સુઓ કહેછે કે-‘હે આયુધ્મન! કાળજ ચક્રની પેઠે પરિવર્તતાં કદાચિત્ તને
સંસારમાંથી મુકાવશે. કાળ પ્રતિકૂળ હોય તો કિંચિત્ પણ સિદ્ધ થાય નહિ.
ભક્તિ ધર્મ કે જ્ઞાન ઇત્યાદિ સાધન પણ કાળે કરીનેજ સિદ્ધ થાય છે, તો
સાધનની શી જરૂર છે ? માટે સુખેથી બેસી રહેવું’ એમ કહેછે તે આ કા-
ળવાદી આજસુઓ જાણવા. બીજાઓતો ‘સોએ સો પ્રયત્ન કરવાથી શું થાય ?
પ્રારબ્ધને રોકવા માટે કોણુ સમર્થ થાય ? અનુકૂળ પ્રારબ્ધ પરિપક્વ થતાં
મોક્ષ થશે, માટે તો મૌન થઈ સુખેથી બેસી રહો,’ એમ કહેછે, તે આ પ્રા-
રબ્ધવાદી જાણવા. બીજા તો પ્રપન્નાભાસો-સાધનોના અનુષ્ઠાનની શી જરૂર ?
ભગવાન સ્વતંત્ર છે તે બે કૃપા કરે તો મોક્ષ થાયજ, ન કરે તો ન થાય.
તો તેમની એક કૃપાની વાટ બેતા થકા કોઈ પણ વ્યાપાર કર્યા વિના સુખેથી
બેસી રહેવું; એમ કહેછે. તે આ કૃપાવાદી જાણવા. તે આ સર્વે પુરૂષપ્ર-
યત્ન નહિ કરનારા આજસુ અને મૂઢો-કાળાદિ કારણવાદનું તાત્પર્ય નહિ
જાણનારા છે. તેઓ સો જન્મે કરીને પણ સંસારસાગરને નહિ તરશે કિંતુ
તેમાંજ પડ્યા રહેશે. આ સ્થળે આટલું જાણવું-કાળ પ્રારબ્ધ અને કૃપા
કારણ છે માટે આ શાસ્ત્રીય અર્થનો નિષેધ અચો કરતા નથી. કેમકે કાર્ય
વિશેષમાં કાળાદિ વિશેષનો સામગ્રીમાં અંતઃપાત છે (કોઈ કાર્યમાં કાળાદિ

વમ્બ્રમ્યન્તે ચ સંસૃતૌ ॥૧૮॥ તસ્માદ્ભવદ્ધિઃ સતતં સ્વધર્મનિયત-
સ્થિતૈઃ । ઉત્સાહેનૈવ કર્તવ્યા તદ્ધક્ષિઃ થદ્ધયાન્વિતૈઃ ॥૧૯॥ જ્ઞાનં
ધ્યાનં હરેઃ પૂજા જપશ્ચ ગુણકીર્તનમ્ । સત્સદ્ગથેતિ સર્વેષાં પદ્મ-
ર્માણિ દિનેદિને ॥૧૦૦॥ યાવદ્દેહસ્મૃતિર્વઃ સ્યાત્સ્વસ્વધર્મા મયો-
દિતાઃ । તાવન્નૈતે ક્વચિત્ત્યાજ્યા इत्याહા મેઽસ્તિ સત્તમાઃ ! ॥૧૦૧॥
મુદત ઉવાચ—જગદ્દુરોર્ભગવતઃ સાક્ષાત્તસ્યેતિ ભારતીમ્ । સન્છા-
ન્નસમ્મતાં શ્રુત્વા તે સર્વે મુદમામુવન્ ॥૧૦૨॥ एयमेवाचरिष्यामो
वयं सर्वेऽपि सत्पते ! । इत्युक्त्वा ते भगवते तस्मै प्रीत्या ववन्दिरे-

કારણુ છે) એટલામાત્રથી કારણુકલાપને લાગ કરી કાળમાત્ર કે પ્રારબ્ધ
માત્ર કળ આપનારા નથી. જે ભગવત્કૃપા મોક્ષના સાધનભૂત છે તે તો
નિમિત્ત ભક્તિયોગની અપેક્ષા રાખે છે એટલે ભક્તિયોગ કરે તો ભગવત્કૃપા
થાય. નિમિત્તની અપેક્ષા વિના જે ભગવત્કૃપાનો પ્રવાહ પ્રસરે તો ઉન્નત
ગજના ચેષિત જેવું ભગવાનનું ચેષિત ગણાય માટે ભગવાનની કૃપાથી
સપાદન કરવા યોગ્ય ભક્તિયોગ છે, તેની સિદ્ધિ માટે ધર્મનું અનુ-
ધાન અવશ્ય કરવુંજ લેધએ ॥૯૭-૯૮॥ માટે તમારે સર્વેએ નિયમથી
પોતપોતાના વર્ણાશ્રમાનુસારી ધર્મો તથા પારમૈકાતિક વિશેષધર્મો અવશ્ય
અનુધાન કરવા. અને તેના નિત્ય અનુધાનપૂર્વક શ્રદ્ધા અને ઉત્સાહથી
ભગવાનનું ભજન કરવું ॥૯૯॥ હવે સર્વ સત્સગિવૈષ્ણુઓને પ્રતિદિન અ-
વશ્ય કરવાનાં પટ્કર્મો કહે છે—જ્ઞાન, ધ્યાન, હરિપૂજા, જપ, ગુણકીર્તન
અને સત્સગ આ છ કર્મો તમો સર્વેને સાધારણુ પ્રતિદિન કરવાના કહ્યાં
॥૧૦૦॥ હે સત્તમા ! જ્ઞાનમાં અધિકાર પ્રાપ્ત થયો હોય અને ભક્તિયોગની
પરિપૂર્તિ થઈ હોય તોપણ મેં કહેલા જે આ સ્વસ્વધર્મો છે તે જ્યાસુધી
તમારે દેહમાં સ્મૃતિ અનુવર્તે ત્યાંસુધી ડ્યારેય પણ લાગ કરવા નહિ.
પરંતુ પાળવાજ. આવી મારી આજ્ઞા છે ॥૧૦૧॥ સુત્રતત્કપિ કહે છે—હે
રાજન્ ! જગદ્દુગ્ધ ભગવાન્ સાક્ષાત્ શ્રીહરિની સન્નિધિના સારસથહરપ
આવી વાણી શ્રુદ્ધાનંદાદિ સર્વે ભક્તો સાંભળીને મહા આનંદને પામ્યા અને
'હે સત્પતે ! અમો સર્વેયણુ આપની આજ્ઞાને અનુસારે ધર્મોને આચરીશું'
એમ કહીને ભગવાન્ શ્રીહરિને પરમ પ્રેમથી પ્રણામ કરવા લાગ્યા

॥૧૦૩॥ તદાશાયાં વર્તમાનાઃ સાક્ષાચ્છ્રીકૃષ્ણમેવ તમ્ । જાનન્ત-
સ્તે દૃઢં ધૃત્વા સર્વભાવેન મેજિરે ॥૧૦૪॥ નારાયણમુનેર્ગીતામેતાં
જનહિતાવહામ્ । યઃ પઠેચ્છ્રુણુયાદ્વાપિ પ્રાપ્નુયાત્સ નિજેષ્ણિતમ્
॥૧૦૫॥ યપા મહાકલ્પલતા મનોવાચ્છિતપૂરણી । સર્વેષાં પ્રાણિનાં
સેવ્યા સર્વથા સ્વહિતાર્થિનામ્ ॥૧૦૬॥ યપા હિ સર્વશાસ્ત્રેભ્યો
ગીતા જ્ઞેયા ગૃહીયસી । યન્નિઃસૃતા સ્વયં સાક્ષાદ્નારાયણમુપામ્યુ-
જાત્ ॥૧૦૭॥ ય આચરન્તીહ સનાતનં ધીનારાયણેન સ્વયમેવ
ગીતમ્ । યથાધિકારં સતતં સ્વધર્મં પ્રાપ્તં હિ તૈરેવ ફલં નૃજાતેઃ
॥૧૦૮॥

इति श्रीसत्सङ्गीजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे श्रीना-
रायणगीतानिरूपणनामा सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

॥૧૦૨-૧૦૩॥ અને શ્રીહરિનેજ 'સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણજ ધર્મરક્ષણ માટે અવની
ઉપર અવતર્યા છે' એમ નિશ્ચય કરીને તેમનો અચળપણે આશ્રય કરી
તેમની આજ્ઞામાં અનુવર્તતાથકા અનન્યભાવથી ભજવા લાગ્યા ॥૧૦૪॥
આ જનહિતકારી ગીતા નારાયણમુનિ-મુનિરૂપથી અવતરેલા નારાયણ સા-
ક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણની છે, એજ સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણે સદ્ધર્મ સરક્ષણ માટે અવતરીને
નારાયણમુનિ નામથી વિખ્યાત થઈ પોતેજ છન્દોજદ્ધ આ ગીતા પોતાના
મુખારવિન્દયથી પ્રકાશ કરી છે. જે જન પાઠ કરે અથવા સાંભળે તે પો-
તાના ઇષ્ણતને પામે ॥૧૦૫॥ આ ગીતા મહાકલ્પલતા છે, કારણ કે
કલ્યાણમાં કારણ છે. કલ્પલતાઓથકી વિલક્ષણ છે માટે મહાકલ્પલતા
છે. સર્વ કોઈ મનુષ્યોના મનોવાચિતને પૂરનારી છે પોતાના પરમાનંદરૂપ
પરમ હિતને જેઓ ધરે તેમણે વિશેષપણે સેવવા યોગ્ય છે ॥૧૦૬॥
આ ગીતા સર્વ શાસ્ત્રોની અપેક્ષાએ અતિશય મોટી બલુવી, કારણ કે-
સાક્ષાત્ સ્વય ભગવાન્ નારાયણમુનિના મુખકમળથી નીકળી છે ॥૧૦૭॥
હે રાંજન! આ લોકમાં જે જનો ભગવાન્ નારાયણમુનિએ પોતેજ કહેલા
સનાતન સ્વધર્મને યથાધિકાર નિરતર આચરે છે તેમણેજ નરદેહનું ફળ મેળ-
વ્યું છે. ખીલ-આ ઉપદેશને નહિ સાંભળનારા અને આ ઉપદેશની અવજા
કરનારાઓએ નથીજ મેળવ્યું ॥૧૦૮॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગીજીવને...દ્વિ-
તીયપ્રકરણે શ્રીનારાયણગીતાનિરૂપણનામા સપ્તમોઽધ્યાયઃ ॥૭॥

સુવ્રત યવાચ—સ્વસ્વસ્થાનં તતો ગન્તું શૃહિણો હરિરાદિશત્ ।
સયોપાસ્તે પ્રયાન્તિ સ્મ નિજદેશાન્પ્રણમ્ય તમ્ ॥૧॥ મુકુન્દમુક્તાન-
ન્દાર્દીસ્ત્યાગિનઃ કતિચિત્તુ સઃ । અરક્ષત્સ્વાન્તિકે સ્વામી માનયન્
ગૌરવેણ ચ ॥૨॥ અન્યાંસ્તુ ત્યાગિનો ભૂમાવશ્વબોધાય યૂથશઃ ।
ગન્તુમાદ્યાપયામાસ નાનાદેશાન્નરાધિપ ! ॥૩॥ તતઃ પૌરાંશ્ચ ભૂ-
પાલં સ્થાતું ધર્માધ્વનિ પ્રભુઃ । આદ્યાપ્યાનુગતઃ શિષ્યૈઃ કાલવાર્ણી
પુનર્યયૌ ॥૪॥ સ્વાવાસમકરોત્તત્ર શૃદ્ધે જીવનશર્મણઃ । તપ્ત્યા
યહવો મક્તાશ્ચકુસ્તત્સેવનં નૃપ ! ॥૫॥ મેઘલક્ષ્મણભીમાશ્ચ રઘુના-

અધ્યાય ૮ મો.

સુવ્રતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! ધર્મોપદેશ આપ્યા પછી શ્રીહરિએ
પોતાના શૃદ્ધસ્થ ભક્તોને પોતપોતાના સ્થાનપ્રત્યે જવાની આજ્ઞા આપી.
ભગવાને આજ્ઞા આપેલા તે ભક્તો સ્ત્રીયોની સાથે ભગવાનને પ્રણામ કરી
તેમની આજ્ઞા પામી પોતપોતાના દેશમાં ગયા ॥૧॥ મુકુદાનંદ મુક્તાનંદ
આદિક કેટલાક પોતાના સંલેખમાંજ એક રસિક ત્યાગિઓને તો તેમની
ભક્તિના ગૌરવથી સત્કાર કરતા થકા પોતાનીજ પાસે રાખ્યા ॥૨॥ હે
નરાધિપ ! આ થકી બીજા જે સાધુ શ્રદ્ધાચારી ત્યાગિઓ હતા તેમને તો
પૃથ્વી ઉપર ત્રણ તાપથી પરાલવ પામેલા અજ્ઞાનિ જનોને ઉપદેશ આપી
સમુજીવન કરવા નાના દેશોમાં મંડળ બાંધી જવાની આજ્ઞા આપી ॥૩॥
તેપછી પ્રભુ શ્રીહરિ માંગરોળ પુરવાસી જનો અને તે પુરના રાજા વજ્રદીનને
'ધર્મમાર્ગમાં વર્તવું' એમ આજ્ઞા આપી, પોતાના ચરણાશ્રિત બીજા જનોનું
સમુજીવન કરવા મુકુદાનંદાદિ શિષ્યાએ પાછળ ગતિ કર્યાથકા ફરીથી
કાળવાણી ગ્રામે પધાર્યા ॥૪॥ હે નૃપ ! તે ગ્રામમાં જીવનશર્મા વિપ્રના ઘરમાં
પોતાનો ઉતારો કર્યો. તે ગામના બહુ ભક્તો સશિષ્ય શ્રીહરિની સેવા યથા-
સમય યથોચિત કરવા લાગ્યા ॥૫॥ પાંચ શ્લોકથી તે ભક્તોને નામથી નિ-

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને પોતાની ભક્તિની અભિવૃદ્ધિમાંટે કૃપાથી પ્રકાશ
કરેલી નાનાવિધ યોગકળાઓના ઉપદેશને અનુવાદ કર્યો છે.

યામ્યયાદવાઃ । જયરામાદયો વિપ્રાસ્તમસેવન્ત ભક્તિઃ ॥૬॥ વૈ-
 દ્યાશ્ચ ભક્તા ધનિનસ્તમસેવન્ત સાનુગમ્ । પર્થતાપ્યસ્તત્ર મુર્ય-
 સ્તથા રાજમયામિઘઃ ॥૭॥ જીવરાજસ્તથોન્મત્તો જ્યેષ્ઠૌ દ્વૌ મૂલ-
 જિત્ હ્રદઃ । રક્ષો વાસ્તુર્નૃસિંહશ્ચ જ્યેષ્ઠજુષ્ઠૌ સહોદરૌ ॥૮॥ કૃષ્ણો
 દ્વૌ માધવાવમ્બઃ કેશવો લક્ષ્મણસ્તથા । વિશ્રામપ્રમુદાશ્ચાન્યૌ
 વહવસ્તં સિયેવિરે ॥૯॥ તેજસ્વતી મઘા કુહ્લા હીરજીવન્તિકા-
 દયઃ । ચોપિતો ભક્તિમત્પસ્તં ભગવન્તમુપાસત ॥૧૦॥ પતે સહસ્ર-
 શોડન્યે ચ તસ્યૈવ કૃપયા વિભોઃ । સમાધિનિષ્ઠાસ્તજાતન્ સર્વ-
 યોગકલાવિદઃ ॥૧૧॥ ક્રમસાધિતયોગાક્ષા યોગિનઃ પ્રાપ્તસિદ્ધયઃ ।

દેશ કરેછે-મેઘો, લક્ષ્મણ, ભીમો, રઘુનાથ, અખારામ, બદવલ, જયરામ
 આદિક વિપ્રે શ્રીહરિની ભક્તિથી સેવા કરવા લાગ્યા ધનાઢ્ય વૈશ્ય ભક્તો
 અનુયાયિ-શિષ્ય જનોએ સહિત શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા તેમા પ્રમુખ
 પર્વતભાઈ, રાજભાઈ, જીવરાજ, વેલાશા નામથી પ્રસિદ્ધ વણિક, જેઠો
 નામના એ, મુળજી, હૃદનામે, ખોડો, વાસ્તુ, નરસિંહ, જેઠો જુઠો એ સગા
 ભાઈઓ, કૃષ્ણ નામનો, માધવ નામના એ, આંખો, કેશવ, લક્ષ્મણ, વિશ્રામ
 આદિક અને આ થપ્પી ખીલ બહુ વૈશ્ય હરિજનો ભગવાન શ્રીહરિની સેવા
 કરવા લાગ્યા. તેજસ્વતી, મઘા, કુહ્લા, હીર, જીવતિકા આદિક ભગવાનમાં
 ભક્તિવાળી સ્ત્રીઓ ભગવાન શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગી ॥૬-૧૦॥ આ
 પૂર્વોક્ત ભક્તો અને આ થપ્પી ખીલ પણ હંભરો હંબર ભક્તજનો તે ગામમાં
 એજ ભગવાનની નિષ્કારણ કર્ણાથીજ યમ નિયમ આસન પ્રાણાયામ આ-
 દિક સમગ્ર યોગકળાને બાણનારા તથા હકયોગની કળાઓને બાણનારા અને
 સમાધિમા સમર્થ થયા હતા ॥૧૧॥ અનેક કાળથી સતત કરેલા અભ્યા-
 સાતિશયથીજ એક સાધ્ય એવી પણ યોગસિદ્ધિ આ ભક્તોને ભગવાનની
 કૃપાથી તત્કાળ સિદ્ધ થઈહતી એમ કહેછે—યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણા-
 યામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિરૂપ અષ્ટાંગ યોગમાં જે યમાદિ
 અગો છે તે તો એકદમ સિદ્ધ થાય તેવાં નથી તેમ અઽપ કાળથી સિદ્ધ થાય
 એવા નથી, કિંતુ અનુક્રમે કરીને અને બહુ કાળે કરીને (જેમાં અતિશય

યથા સ્યુસ્તાદશા હોતે સઘસ્તત્કૃપયાઽભવન્ ॥૧૨॥ પ્રાણસંયમને
દેહધારણે ત્યજનેઽપિ ચ । સ્વાતન્ત્ર્યં લેભિરે હોતે વાલકાશ્ચાપિ
કેચન ॥૧૩॥ સ્વસ્વરૂપે સમાધિ તાન્ સદ્વશોઽકાર્યઘદા । સ્વત-
ન્ત્રઃ સ જનસ્વામી તદાશ્ચર્યમજીજનત્ ॥૧૪॥ સઘઃ સમાધિમા-
તાનાં પુંસાં સ્ત્રીણાં તથા પૃથક્ । યમૂલુઃ પદ્મયસ્ત્ર શતશશ્ચ સ-
હસ્રશઃ ॥૧૫॥ કેચિત્તિસદ્ધાસનસ્થાશ્ચ કેચિત્પદ્માસનસ્થિતાઃ ।
જનાઃ કેચિત્તુ વીરાત્યમાસનં તત્ર ચાશ્રિતાઃ ॥૧૬॥ કેચિદ્વજ્રા-
સનં કેચિત્સ્વસ્તિકાસનમાસ્થિતાઃ । કેચિચ્છયાસનસ્થાશ્ચ તત્રા-
ઽઽસન્નૃપતે ! જનાઃ ॥૧૭॥ કાષ્ઠાનામશ્મનાં વાપિ પ્રતિમા इव

અભ્યાસ કર્યો હોય એવા) થાય છે, તો યમ નિયમાદિ પર્વાનુક્રમથી ને-
મલુ યોગનાં અંગો સિદ્ધ કર્યા હોય તે યોગિઓને સમાધિરૂપ યોગસિદ્ધિ
પ્રાપ્ત થાય છે આવા અનુક્રમે અભ્યાસ કર્યા વિનાજ ભગવાનથી કૃપાથી
યોગિઓના નેવીજ પૂર્વોક્ત ભક્તો તત્કાળ સમાધિ સિદ્ધિને પામી ગયા હતા
॥૧૨॥ યોગનું ઐશ્વર્ય કહેછે—આ ભક્તો પ્રાણનિરોધમા તથા બીજાદિકની
પેઠે સ્વછદપણે અશીષ્ટ કાળ મુદ્ધી દેહ ધારણમાં તથા દેહના ત્યાગમાં પણ
કૃપાથી સ્વતન્ત્રતાને પામ્યા હતા. બીજા કેટલાક બાળકો પણ આવા ઐશ્વ-
ર્યને પામ્યા હતા ॥૧૩॥ સર્વના સ્વામી સ્વતન્ત્ર શ્રીહરિએ જ્યારે ભક્તજનોના
સઘને સર્વ કારણના કારણ સ્વસ્વરૂપમાં સમાધિ કરાવી ત્યારે બીજા જોનારા
જનોને અતિશય આશ્ચર્ય ઉપજાવ્યું હતું ॥૧૪॥ એ રીતે ભગવાને કૃપાથી
તત્કાલ સમાધિને પમાડેલા સોએ સો હજારો હજાર સ્ત્રી પુરુષોની પૃથક્
પૃથક્ પદ્મિઓ કાળવાણી આમમાં થઈ હતી ॥૧૫॥ સમાધિનિષ્ઠોના
આસનોની વિવિધતા કહેછે—હે નૃપતે ! તેમાં કેટલાક જનો સિદ્ધાસન
વાળીને બેઠા હતા તો કેટલાક પદ્માસન કરીને બેઠા હતા તો કેટલાક વીરા-
સન વાળીને બેઠા હતા તો કેટલાક જનો વજ્રાસન વાળીને બેઠેલા હતા
તો કેટલાક સ્વસ્તિકાસનને આશરેલા તો કેટલાક શ્યાસન કરીને રહેલા
હતા ॥૧૬-૧૭॥ આ સર્વ જનો સમાધિની સમુત્કૃષ્ટ સ્થિતિને પામેલા
હોવાથી કાષ્ઠોની કે પાપાણીની પ્રતિમા હોય ને શુ ? એવા અગચેષ્ટાએ ૨.

તેઽલિલાઃ । નિશ્ચેષ્ટાઃ સમજાયન્ત સમાધેઃ પરમત્વતઃ ॥૧૮॥ તત્ર
 કાંશ્ચિત્તુ યમાન્તે સમુત્થાપયતિ સ્વ સઃ । કાંશ્ચિદ્યામદ્યાન્તે ચ
 દિનાન્તેઽપિ ચ કાંશ્ચન ॥૧૯॥ કાંશ્ચિદિનદ્યાન્તે ચ પક્ષાન્તેઽપિ
 ચ કાંશ્ચન । માસાન્તે વા દ્વિમાસાન્તે ત્રિમાસાન્તેઽપિ કાંશ્ચન
 ॥૨૦॥ કાંશ્ચિન્માસચતુષ્કાન્તે વ્યુદસ્થાપયદીશ્વરઃ । કાંશ્ચિત્તુ દ-
 ષ્ટિમાત્રેણ કાંશ્ચિચ્છન્દેન વા હૃદા ॥૨૧॥ યઃ સમાધિપરાનન્દાસા-
 વલોમેન કશ્ચન । પુનર્યદિર્નિજં દેહં તેનાઽઽહૃતોઽપિ નાઽઽયયૌ

હિત થઈ ગયા હતા. 'કાક તથા ખાખા' એમ બે દૃષ્ટાંતો ગ્રહણ કર્યા છે
 તે નિશ્ચેષ્ટપણુની દૃઢતા માટે છે ॥૧૮॥ તે સમાધિસ્થ જનોમાંથી કેટ-
 લાકને ભગવાને એક પક્ષેરને અંતે સમાધિમાંથી ઉઠાડ્યા, કેટલાકને એક
 દિવસને અંતે, કેટલાકને બે દિવસને અંતે, કેટલાકને એક પક્ષને અંતે,
 તો કેટલાકને એક માસને અંતે, તો કેટલાકને બે માસને અંતે, તો કેટલાકને
 ત્રણ માસને અંતે, તો કેટલાકને ચાર માસને અંતે પણ સમાધિમાંથી ઉ-
 ઠાડ્યા હતા. આમ કેમ સંભવે ? તો સ્વયં ઈશ્વર છે. યોગમાર્ગનો અણુપણુ
 અભ્યાસ નહિ કરેલા એવાને પણ ખોતાના ઐશ્વર્યબળથી જેમ સમાધિ
 સંપાદન કરાવી તેમજ સમાધિમાંથી પણ ઉઠાડ્યા. તે જનોતો સમાધિમાં
 જવા માટે અને તેમાંથી પાછા બહાર આવવા માટે અસમર્થ હતા. સમા-
 ધિમાંથી બહાર લાવવામાં આ ભગવાનને કશો પ્રયાસ થયો ન હતો.
 કવચિત્ સંબોધનશબ્દમાત્ર તો કવચિત્ દૃષ્ટિમાત્ર તો કવચિત્ સંકલ્પમાત્ર
 સાધન હતું. એટલે કેટલાકને તેનું નામ દઈ બોલાવામાત્રથી તો કેટલાકને
 કેવળ દૃષ્ટિમાત્રથી તો કેટલાકને તો મનના સંકલ્પમાત્રથી ઉઠાડ્યા હતા.
 આ સ્થળે 'ત્રણ માસને અંતે ચાર માસને અંતે સમાધિમાંથી ઉઠાડ્યા'
 એમ બે કહ્યું છે તે બીજા સ્થાનમાં જણવું, કેમકે આગળ આધ્યાયમાં
 કાળવાણીમાં શ્રીહરિ બે માસ રહ્યા હતા એમ કહ્યું છે, આ સ્થળે તેમ બે
 કહ્યું છે તે તો સમાધિપ્રકરણના પ્રસંગથી જણવું ॥૧૯-૨૧॥ બે કોઈ સમા-
 ધિસ્થ જન સમાધિમાં પરમાત્માના પરમાનંદને પામીને તેના અતિશય
 આસ્વાદ લોભને લીધે ભગવાને બહાર બોલાવ્યો છતાં પણ સમાધિમાંથી

॥૨૨॥ તાદાત્મ્યેનૈવ યોગેન તમપિ પ્રસમં પ્રભુઃ । આનિનાય પુનઃ
શીઘ્રં મહાયોગેશ્વરત્વતઃ ॥૨૩॥ યો યોઽમૃદ્યુત્થિતો ભક્તો યદ્ય-
ત્સ્યેન સમીક્ષિતમ્ । સમાધૌ તત્તદલિલં સદઃસ્થાન્ સ સ ઝચિ-
વાન્ ॥૨૪॥ વાર્તાં વ્રહ્મપુરસ્યૈકે મક્તાશ્ચકુરલૌકિકીમ્ । શ્વેતદ્વી-
પસ્ય કેચિદ્ધ વૈકુણ્ઠસ્ય ચ કેચન ॥૨૫॥ ગોલોકસ્યોચિરે કેચિ-
દ્દિવ્યમૈશ્વર્યવૈભવમ્ । ત્રિલોક્યાં દેવદૈત્યાદિસ્થાનવાર્તાશ્ચ કેચન
॥૨૬॥ સમાધિદૃષ્ટં પ્રકૃતિપુંસો લોકં ચ કેચન । ऐश्वर्यवैभवं चा-
પિ કથયામાસુરજ્ઞસા ॥૨૭॥ લોકૈશ્વર્યપ્રતાપાદિ કેચિત્સદ્કર્પણ-
સ્ય ચ । પ્રદ્યુમ્નસ્યોચિરે કેચિદનિરુદ્ધસ્ય કેઽપિ ચ ॥૨૮॥ ચતુર્થિ-

બહાર પોતાના દેહમાં ફરી આવ્યો નહિ, તેને પણ પોતાના તાદાત્મ્યયોગ-
સર્વાન્તરાત્મારૂપ તાદાત્મ્ય યોગબળથીજ બળાત્ સમાધિમાંથી ફરીથી
ઝટ ઉઠાવ્યો હતો. આ શ્રીહરિ પ્રભુ સ્વયં મહાયોગેશ્વર છે, એટલે એમને
કાંઈ પણ દુષ્કર નથી ॥૨૨-૨૩॥ જે જે ભક્તજન સમાધિમાંથી ઉઠ્યો તેણે
તેણે સમાધિમાં પોતે જે આશ્ચર્ય અનુભવ્યું છે, સમગ્ર તે આશ્ચર્ય સભામાં
બેઠેલા જનો પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો ॥૨૪॥

એજ સમાધિમાં અનુભવેલા આશ્ચર્યનો કથનપ્રકાર દશ શ્લોકથી કહે-
છે—કોઈ ભક્તોએ બ્રહ્મપુરની અલૌકિક વાર્તા કહી સંભળાવી. કોઈએ
શ્વેતદ્વીપની વાર્તા કહી. કોઈએ વૈકુંઠની વાર્તા કહી. કોઈએ ગોલોકનો દિવ્ય
ઐશ્વર્ય વૈભવ કહ્યો. કોઈએ ત્રિલોકીમાં રહેલા દેવ દૈત્યાદિકનાં સ્થાનોની
વાર્તા કહી. કોઈએ સમાધિમાં બેએલો પ્રકૃતિપુરુષનો લોક તથા તેમાં
રહેલો ઐશ્વર્ય વૈભવપણુ ચથાર્થપણું કહ્યો. કોઈએ સંકર્ષણનાં લોક ઐશ્વર્ય
પ્રતાપાદિ, કોઈએ પ્રદ્યુમ્નનાં કોઈએ અનિરુદ્ધનાં લોક ઐશ્વર્ય પ્રતાપાદિ કહ્યું.
કોઈએ પ્રકૃતિ મહત્તત્ત્વ આદિક તેતે તત્ત્વના અભિમાની તેતે દેવતાઓનાં
સમાધિમાં ભિન્ન ભિન્ન બેએલાં લોક ઐશ્વર્યાદિ ચથાર્થપણું સભામાં કહ્યું.
કોઈ ભક્તો ત્રિલોકીની અંદર જે ભગવાનનાં બહારિકાગ્રમ આદિક સ્થાનો છે
તેની વાર્તા કરવા લાગ્યા. કોઈ ભક્તો લોકાલોકાચળ થકી બહાર રહેલા
સ્થાનોની વાર્તા કરવા લાગ્યા. કોઈ ભક્તો તેતે અનંત બ્રહ્માંડમાં બ્રહ્માદિ

શતિતત્ત્વાનાં લોકૈશ્વર્યાદિ કેચન । પ્રાહુઃ પૃથક્ પૃથગ્દૃષ્ટં યથાવ-
 ત્તત્ર સંસદિ ॥૨૯॥ ત્રિલોકીશ્ચહરિસ્થાનવાર્તાશ્ચક્રુઃ કેચન ।
 કેચિલ્લોકાલોકવહિઃસ્થાનવાર્તાશ્ચ ચક્રિરે ॥૩૦॥ કેચિત્ત્વનન્ત-
 ર્હ્યાણ્ડ્રવ્રહ્મવિષ્ણુશિવક્રિયાઃ । ઉત્પત્ત્યાદ્યાઃ ક્રમેણાહુસ્તત્રત્વં ચા-
 તિવૈભવમ્ ॥૩૧॥ દેવદૈત્યનરાદીનાં તત્ર તત્ર ચ યાઃ ક્રિયાઃ ।
 આશ્ચર્યરૂપાસ્તાઃ સર્વાઃ કથયામાસુરીક્ષિતાઃ ॥૩૨॥ વ્રહ્માણ્ડરચ-
 નાં સર્વાં યથાદૃષ્ટાં ચ કેચન । વર્ણયામાસુરેકે ચ સ્વદેહરચનામ-
 પિ ॥૩૩॥ ભૂગોલસ્ય ચ સંસ્થાનં રમગોલસ્યાશ્ચિલસ્ય ચ । યથાવ-
 ત્કથયામાસુઃ કેચિત્તત્ર નરાધિપ ! ॥૩૪॥ તેપાં તથાવિધા વાચઃ
 શૃણ્વન્નારાયણો મુનિઃ । ચક્રે તત્તદ્યોગવતાં પક્ષાપકૃત્વનિશ્ચયમ્
 ॥૩૫॥ યસ્ય યસ્ય ચ તત્રાભૂદપક્ષા યોગધારણા । તં તં પુનસ્તદુ-
 ચિતાં કારયામાસ ધારણામ્ ॥૩૬॥ પ્રાણાનામથ નાડીનાં સ્વાત-
 મ્યેણ પુનઃ પુનઃ । સદ્બોચનં વિકાસં ચ શિક્ષયામાસ કાંશ્ચન

ત્રણ મૂર્તિઓએ કરાતી સૃષ્ટિ સ્થિતિ સહારૂપ ક્રિયાઓ તથા તેમના તેમના
 લોકમાં રહેલો અતિશય વૈભવ અનુક્રમથી કહેવા લાગ્યા ॥૨૫-૩૧॥ કોઈ
 ભક્તો તે તે બ્રહ્માંડમાં રહેલા દેવ, દૈત્ય, નરો આદિકની આશ્ચર્યરૂપ જે
 ક્રિયાઓ દેખી છે તે સમગ્ર કહેવા લાગ્યા ॥૩૨॥ કોઈ ભક્તોએ સમાધિમાં
 જેવી ભેદ છે એવી સમગ્ર બ્રહ્માંડરચના વર્ણન કરી બતાવી. કોઈએ
 પોતાના દેહની રચના વર્ણન પણ કરી બતાવી. હે નરાધિપ ! કોઈએ સમગ્ર
 ભૂગોળની તો કોઈએ સમગ્ર ખગોળની સંસ્થિતિ જેવી દેખી છે તેવી સ-
 લામાં મથાર્થ કહી સંભળાવી ॥૩૩-૩૪॥

ભગવાન નારાયણમુનિએ સમાધિમાંથી ઉઠેલા ભક્તજનોની પૂર્વોક્ત
 પ્રકારની વાણી સાંભળીને યોગમાં ‘આ પકવ છે અને આ અપકવ છે’
 એમ ન્યૂનાદિકપણાનો નિશ્ચય કર્યો ॥૩૫॥ ન્યૂનાધિકપણાનો નિશ્ચય કરી
 જેને જેને જે અશમાં અપકવતા હતી તેને તેને તે અંશમાં તેને ઉચિત
 એવી યોગધારણા ફરીથી કરાવી ॥૩૬॥ કોઈ ભક્તોને પ્રાણો તથા પ્રાણ-
 પ્રવેશને યોગ્ય એવી નાડીઓનો સ્વતંત્રપણે વારેવારે સંકોચ (આકર્ષણ)

॥૩૭॥ સર્વાદ્વેભ્યસ્તથાકૃપ્ય દશિ પ્રાણાત્મનાં ધૃતિમ્ । કાંશ્ચિદ્ધા-
શિક્ષયત્સ્વામી તથાઽહ્નુત્યાદિમાત્રકે ॥૩૮॥ તાદૃશ્યાં ધારણાયાં
તુ પ્રાણાત્મરહિતેઽસિલે । હેચમાને વહ્નમાને વેદેઽપિ સ્યાદ્ધ વૈ
વ્યથા ॥૩૯॥ પરાવૃત્ત્યૈકમધ્યસ્ય સ્વાન્તર્વૃત્ત્યૈવ ધારણમ્ । નિર્નિ-
મેપં દ્વિતીયસ્ય વહિર્વૃત્ત્યા ચ ધારણમ્ ॥૪૦॥ યતયોર્વૈપરીત્યેન
ધારણં ચ પુનસ્તથા । અક્ષિયોગમિમં સ્વામી કારયમાસ કાંશ્વ-
ન ॥૪૧॥ ઉમે નેત્રે પરાવૃત્ત્ય કૃત્યા ચ સ્વાન્તરં પ્રતિ । નાહીપ્રા-

વિકાસ (ફરી તેનો પ્રસાર) કરવાની ક્રિયા શીખવાડી ॥૩૭॥ તથા
શ્રીહરિએ હસ્તપાદાદિ સર્વ અવયવોમાં પ્રસરતા પ્રાણોને તથા તેની
ગતિને અનુસારે ગતિવાળી જ્ઞાનપ્રલાને તેતે અવયવોયથી આકર્ષણ કરી
આખ્ય આંગળી આદિક એક એક અગમાં જે રીતે ધારણ કરી શકાય તે
રીતે ધારણનો અભ્યાસ કેટલાક લક્ષ્મીને શીખવ્યો. ‘પ્રાણાત્મનાં’ આ સ્થળે
આત્માશબ્દ ધર્મભૂતજ્ઞાનમાં વર્તે છે. અણુપરિમાણુ આત્મા હૃદયપ્રદે-
શમાં સદા રહેલો હોવાથી ખીલ અવયવોમાં તેનો ધર્મભૂતજ્ઞાનદ્વારા પ્રસાર
છે આવી ધારણમાં તો પ્રાણ તથા આત્માએ રહિત એવા ખીલ અંગોને
કોઈ છેદે કે આળે તોપણ તેની બ્યથાએ વિરહિત રહ્યા હતાં ॥૩૮-૩૯॥
કેટલાક લક્ષ્મીને અક્ષિયોગ શીખવ્યો હતો. આને અક્ષિયોગ કહેછે-કાખા
જમણામાંથી એક અક્ષિ (નેત્ર)ને બહિર્વૃત્તિથી પાછુ વાળીને (પ્રતિ
લોભ વૃત્તિવાળુ કરી) એને અતર્વૃત્તિવાળુ કરીને તેને તેવી અતર્વૃત્તિથી
ધારણ કરવું અને ખીલ નેત્રને નિર્નિમેષ (મટકાએ રહિત) કરી બહિ-
ર્વૃત્તિ (અનુલોભવૃત્તિ)થી ધારણ કરવું. અર્થાત્ એકને અતર્વૃત્તિથી
અને એકને બહિર્વૃત્તિથી ધારણ કરવું. એજ રીતે વામ દક્ષિણ નેત્રના
વિપરીતપણાથી ફરીથી તેમજ ધારણ કરવું. એટલે પ્રથમ જે નેત્રને
અતર્વૃત્તિવાળું કર્યું હોય તેને નિર્નિમેષપણે બહિર્વૃત્તિથી ધારણ કરવું અને
જે નેત્રને પ્રથમ નિર્નિમેષપણે બહિર્વૃત્તિથી ધારણ કર્યું હોય તેને અત-
ર્વૃત્તિથી ધારણ કરવું. આવો અક્ષિયોગ કેટલાક લક્ષ્મીને શીખવ્યો ॥૪૦-
૪૧॥ બંને નેત્રને બાહ્ય આપારથી પાછાં વાળી અતર્વૃત્તિવાળાં કરી બહાર

ળાકર્પણં ચ શિક્ષયામાસ કાંશ્ચન ॥૪૨॥ ઉમે અપિ વહિઃ કૃત્વા
 નિર્નિમેષે સ્વલોચને । નાદીપ્રાણાકર્પણં ચ કાંશ્ચિદ્ગુહ્યકાનશિક્ષયત્
 ॥૪૩॥ પદ્મસુ ચક્રેષ્વન્યતમે રોધયિત્વા દ્યુસંસ્તતઃ । નાનાનાદશ્રુતિ
 કાંશ્ચિત્કારયામાસ સ પ્રભુઃ ॥૪૪॥ ચક્ર એકતમે રુદ્રપ્રાણાન્કાં-
 શ્ચન પૂરુષાન્ । અજીગણત્સ પ્રણવાન્ વ્યુત્થિતૈસ્તાનવીવદત્ ॥૪૫॥
 રૂડાયાઃ પિદ્મલાયાશ્ચ સુપુષ્પાદેશ્ચ વર્ત્મના । ચન્દ્રસૂર્યાદિલોકાં-
 શ્ચ ગમયામાસ કાંશ્ચન ॥૪૬॥ પ્રેપયિત્વા સંયમનીં સમાધૌ કાં-
 શ્ચન સ્વકમ્ । શ્રાવયિત્વા નામ સદ્યો નારકાનુદ્ધાર ચ ॥૪૭॥
 યથા રાજ્યાસનં પ્રાપ્તો નૈગઢાન્ મોચયેન્નૃપઃ । તથા શુરપદારુઢઃ

ચોમેર નાદીઓમાં પ્રસરતા પ્રાણોને આકર્ષણ (સકોચ) કરવાની ક્રિયા
 કેટલાક જનોને શિખવી ॥૪૨॥ બન્ને નેત્રોને નિર્નિમેષ-મેષો-મેષે રહિત કરી
 બહિર્વૃત્તિથી ધારણ અને તેને અનુસારે નાદી પ્રાણનું આકર્ષણ કેટલાક
 લક્ષ્મીને શીખવવા લાગ્યા ॥૪૩॥ પ્રભુ શ્રીહરિએ કેટલાક લક્ષ્મીને આધા-
 રહિ પદ્મચક્રમાંથી હરદોઈ એક ચક્રમાં પ્રાણોને રોકાવીને પછી નાના-
 નિધ શબ્દોનું શ્રવણ કરાવ્યું ॥૪૪॥ તથા છ ચક્રોને મધ્યે એક ચક્રમાં
 પ્રાણનિરોધ પામેલા કેટલાક લક્ષ્મી પાસે ઓંકારશબ્દોની ગણના કરાવી
 હતી અને સમાધિમાંથી ઉઠેલા તેમની પાસે તે ગણના (તેની સખ્યા)
 કહેવરાવી હતી ॥૪૫॥ કેટલાકને ઈડા (વામનાસિકા નાદી) પિંગળા (દ-
 ક્ષિણનાસિકા નાદી) અને સુપુષ્પા (તેના મધ્યમાં વર્તનારી) આદિક
 નાદીના માર્ગથી ચંદ્ર, સૂર્ય, અગ્નિ આદિક લોકોમાં પહોંચાડ્યા હતા ॥૪૬॥
 વળી કેટલાક લક્ષ્મીને તો સમાધિમાં યમપુરીમાં મોકલીને તેના મુખથી
 અનંત જીવોના કલ્યાણકાળે પ્રાદુર્ભાવ પામેલા પોતાનું સમસ્ત પાપોને
 પ્રણાશ કરનારૂં સ્વામિનારાયણાદિ નામ નરકમાં પડેલા પ્રાણીઓને સંભ-
 ળાવીને તત્કણ નરકમાંથી ઉદ્ધાર કર્યા હતા ॥૪૭॥ હે નૃપ ! જેમ ચક્ર-
 વર્તી નૃપતિ રાજધિરાજ પદમા વિરાજતાં તત્કણ હર્ષથી કેટલાક બન્દી-
 ખાનામાં રહેલા જનોને છોડી દે એજ રીતે આ ભગવાન્ શ્રીસહજાનંદ-
 સ્વામીએ પણ ગુરૂપદમાં વિરાજમાન થતાં નરકમાં પડેલા અનેક જીવોને

સોઽપિ નારકિણો નૃપ ! ॥૪૮॥ एवंविधा योगकलाः समग्रा अपि
 सोऽनघ ! । प्रापयामास भक्तान्खान्निना साधनसम्पदम् ॥४९॥
 તત્પ્રતાપેન તે સઘઃ સિદ્ધયોગાઃ સુમેઘસઃ । દેહાન્ પરેપામાવિ-
 દ્ય વિવિદુસ્તન્મનોગતમ્ ॥૫૦॥ સ્થિત્વા પરેપાં દેહેષુ તત્પ્રાણા-
 શ્ચાવરુહ્ય તે । અદીદશંચ ભગવન્દ્રામાન્યપિ યથા હરિઃ ॥૫૧॥
 તેનાજ્ઞપ્તચ્ચ યઃ કોઽપિ પુરુષઃ સ પર નરમ્ । અકારયત્સમાર્થં
 ચ સમાધિસ્યં ત્વયોધયત્ ॥૫૨॥ इत्थं स कृपया स्वामी स्वप्रता-
 पं प्रदर्शयन् । कालनष्टा योगकलाः प्रावर्तयत भूतले ॥५३॥ प्रति-
 ગેહં યોગકલાયુક્તિવાર્તાઃ પુરે પુરે । પ્રામે ગ્રામે ચ રાજર્પે ! ઘમ્-

તેમાથી મુકાવ્યા હતા ॥૪૮॥ હે નિર્દોષ રાજન્ ! આ પ્રકારે સર્વશક્ત કર
 જ્ઞાનિધિ ભગવાને પોતાના અરણાશ્રિતોને યોગનિષ્પાદનમા ઉપયોગી યમ
 નિયમાદિ સાધન સામગ્રી વિનાપણુ પૂર્વોક્ત પ્રકારની બહુવિધ યોગ-
 કળાઓ શીખવાડી હતી ॥૪૯॥ આ પ્રકારે ભગવાને અનુચ્છ કરેલા સુષુ
 ક્ષિવાળા પૂર્વોક્ત ભક્તજનો પણ તે ભગવાનના પ્રતાપથી તત્ક્ષણ નિષ્પન્ન
 યોગવાળા થઈ, બીજા જનોના શરીરમા પ્રવેશ કરી તેના મનમા રહેહુ
 બજુતા હતા આ સ્થળે પ્રવેશ ધર્મભૂતજ્ઞાનથી સમજવો ॥૫૦॥ ભગવાને
 અનુચ્છ કરેલા તે ભક્તોપણુ બીજા જનોના શરીરમા પ્રવેશ કરવાપૂર્વક
 દ્વિતિ કરીને તેમના પ્રાણોને રોકીને ભગવાન શ્રીહરિની પેઠેજ તેમને પણ
 ભગવાનના ધામ બ્રહ્મપુરાદિકને પણ દેખાડતા હતા અર્થાત્ ભગવાનને સ
 માન યોગૈશ્વર્યને પામ્યા હતા ॥૫૧॥ ભગવાને આજ્ઞા આપેલો જે કોઈપણ
 પુરુષ યોગપ્રકારને નહિ બજુનારા બીજા જનને સમાધિ કરાવતો હતો
 અને સમાધિમા ગએવાને જગાડતો હતો જેમના પ્રતાપવેશથી જેના
 ભક્તોપણુ સમાન ઐશ્વર્યવાળા થયા છે તો કોણુ તેમનો પ્રતાપાતિશય સ
 મગ્રપણુ કહેવા સમર્થ થાય, એવો અભિપ્રાય છે ॥૫૨॥ હે રાજન્ ! આ
 રીતે સર્વના સ્વામી ભગવાને કૃપાથી પોતાનો પ્રતાપ પૃથ્વી ઉપર પ્રકાશ
 કરવાપૂર્વક કાળે કરીને નષ્ટ થએલી યોગકળાઓ ભૂતજમા પ્રવર્તાવી હતી
 ॥૫૩॥ હે રાજર્પે ! પુરેપુર ગામેગામ ઘેરેઘેર ઓતા જનોના કલ્યાણને કર-

વુઃ શ્રોતુમદ્ગલાઃ ॥૫૪॥ તિષ્ઠન્નેવ વહિર્નિજાનુપદિશન્વહીઃ કલા
યોગગા હૃત્સ્વાવિદ્ય ચ તત્કરાદ્વિજકરેણાદાય તૈર્વાચ્છિતાન્ ।
દ્રષ્ટું તત્તદમર્ત્સલોકવિભવાનગ્રેચરો દર્શયન્નદ્વુલ્યા નિજયાઽઽપિ-
તાન્વિજયતે શ્રીભક્તિધર્માત્મજઃ ॥૫૫॥ इति श्रीसत्सद्विजीवने नारायण-
चरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे विचित्रयोगकलाविष्कारनामाष्टमोऽध्यायः ॥८॥

સુવ્રત ડવાચ—દિગ્વ્યાપ્તભૂરિસત્કીર્તિરિત્થં નારાયણો નૃપ ! ।
તત્ર માસદ્વયં ભક્તાનુધાસાનન્દયન્ ભૃશમ્ ॥૧॥ પિપ્પલગ્રામતસ્તત્ર
નરસિંહો દ્વિજસ્તથા । નારાયણોઽધ્યયગ્રામાદુભાવાજગ્મતુઃ સમ-

નારી યોગકળાઓની યુક્તિવાર્તાઓ થતી હતી ॥૫૪॥ હે રાજન્ ! જે આ-
શ્ચર્યચરિત્ર ભગવાને બહુર-સર્વ જનોના નયનગોચરપણે ભક્તજનોની
સલામાં અમૂલ્ય સિંહાસનમાં વિરાજમાન હોઈનેજ પોતાના આશ્રિતોને
યોગસંબન્ધી અનેક કળાઓનો ઉપદેશ કરી, યોગના અનુષ્ઠાનકાળમાં
તેમના હૃદયમાં યોગૈશ્વર્યથી સાક્ષાત્ પ્રવેશ કરી તેમના હાથને પોતાના
હાથથી પકડીને, તેમની આગળ આલતાથકા તે ભક્તોએ તે સમયે જેવા
ધરૂંછેલા, મોટેજ પોતે પમાડેલા તેતે બ્રહ્મપુરાદિ અમાનુષ લોકોના જે વે-
ભવો છે તેને 'આ અમુક છે આ અમુક છે' એમ ચોતાની તર્જની આંગ-
ળીના અગ્રથી નિર્દેશ કરીને દર્શાવ્યા છે તે આ ભક્તિધર્માત્મજ શ્રીહરિ
વિજય પામેછે ॥૫૫॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિછવને...દ્વિતીયપ્રકરણે વિ-
ચિત્રયોગકળાવિષ્કારનામા અષ્ટમોઽધ્યાયઃ ॥૮॥

અધ્યાય ૯ મો.

સુવ્રતતપિ કહેછે—હે નૃપ ! પૂર્વોક્ત પ્રકારે સમસ્ત દિગન્તમાં વ્યાપ્ત
છે બહુ દિવ્ય કીર્તિ જેમની એવા ભગવાન્ નારાયણ તે કાળવાણી ગામમાં
ભક્તોને અત્યંત આનંદ આપતાથકા બે માસ રહ્યા હતા ॥૧॥ તે આ
ભગવાનના ચરણની પૂજામાં અત્યંત આદરવાળા, પોતાના આમને ભગ-

૧ આ અધ્યાયમાં આખા પિપ્પલા ગામમાં નિવાસ કરી રહેલા ભગવાને
ઓહત નદીના તટમાં કરેલા વિષ્ણુયાગ, મેધપુરમાં કરેલું પોતાના પ્રતાપનું
પ્રખ્યાપન અને માણાવદરમાં કરેલા જન્માદ્દમી મહોત્સવ અનુવાદ કર્યો છે.

મ્ ॥૨॥ પ્રાર્થયામાસતુસ્તં ચ સ્વગ્રામાગમનાય તૌ । તાભ્યાં પ્રસ-
ન્નો વર્ણોન્દ્રઃ પ્રતિજ્ઞે તથૈવ તત્ ॥૩॥ કૃત્વોત્સવં પ્રવોધન્યા મ-
હાન્તં સ તતો યયૌ । સહાનુગોઽક્ષયગ્રામમાદાવોજસતીતટે ॥૪॥
તતઃ સ પિપ્પલગ્રામં તસિન્નેવ દિને યયૌ । ઉભયોર્ગ્રામયોસ્ત્રગ્ર
પન્માસ્તાનવસત્યમ્બુઃ ॥૫॥ નારાયણો રામજિચ્ચ ગોવિન્દચ્ચ કુમા-
રજિત્ । નૃસિંહઃ પરમાનન્દઃ કલ્યાણચ્ચ કલો રઘુઃ ॥૬॥ ઇત્યા-
દ્યાસ્તમસેવન્ત વિપ્રાશ્ચાન્યેઽપિ ભક્તિઃ । જીયા ચ લાડિની મિ-
ટ્ટી રુક્મા લાડુમુલાઃ સ્ત્રિયઃ ॥૭॥ પ્રાપુઃ સમાધૌ સ્વાતન્ત્યં સર્વે
તે કૃપયા હરેઃ । કાલકર્મયમત્રાસવિમોચનપટીયસઃ ॥૮॥ ઉત્સ-

વાનનાં ચરણારવિંદ પાડવાથી પવિત્ર કરવા ઇચ્છતા, નરસિંહનામના વિપ્ર
પિપળાણા ગામથી અને નારાયણ નામના વિપ્ર આખા ગામથી એક સાથેજ
કાળવાણીમાં આવીને ભગવાનને પોતપોતાના ગામમાં પધારવા માટે પ્રાર્થના
કરવા લાગ્યા. તેમણે પ્રાર્થના કરેલા પ્રસન્ન થએલા વર્ણીરાજ ભગવાને
'તમારા મનોરથને અનુસારે તમારા ગામમાં અમો આવીશું' એમ પ્રતિજ્ઞા
કરી ॥૨-૩॥ શ્રીહરિ તે કાળવાણી ગામમાં પ્રબોધની એકાદશીએ મહો-
ત્સવ કરી, તે ગામથી મુકુંદાનંદ મુક્તાનંદ આદિક અનુયાયિઓની સાથે
ઓઝત નદીના તટકિપર વર્તતા આખા નામના ગામમાં પ્રથમ પધાર્યા.
તેને તેજ દિવસે ત્યાંથી તે ગામની સમીપે વર્તતા પિપળાણા ગામમાં પ-
ધાર્યા. પ્રભુ શ્રીહરિ તે બન્ને ગામોમાં છ માસ મુદ્ધી રહ્યા હતા ॥૪-૫॥
બન્ને ગામોના ભક્તોને સાથેજ નામથી નિર્દેશ કરેછે—નારાયણ, રામજી,
ગોવિંદ, કુમારજી, નરસિંહ, પરમાનંદ, કલ્યાણ, કલો, રઘુ, ઇત્યાદિ વિપ્રો
અને ખીલ પણુ ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર જાતિના ભક્તો પરા ભક્તિથી શ્રીહરિની
સેવા કરવા લાગ્યા. તથા જવા લાડિની મિટ્ટી રુક્મા લાડુ પ્રમુખ સ્ત્રિયો
પરમ ભક્તિથી સેવા કરવા લાગી ૬-૭॥ આ સર્વે સ્ત્રીપુરુષ ભક્તો કાળ
કર્મ અને યમરાજથી આવતા ત્રાસમાંથી મુકાવામાં સમર્થ એવા શ્રીહરિની
અપાર કૃપાથી ધારણા ધ્યાન સમાધિમાં સ્વાતંત્ર્ય-નિરંકુશ ઐશ્વર્યને પામ્યા
હતા ॥૮॥ પિપળાણા ગામમાં કાર્તિક માસની પૂર્ણિમા તિથિએ ભક્તિદેવીના

વસ્ત્રં કાર્તિક્યાં પૌર્ણમાસ્યાં મહાનભૂત્ । પુપ્પુસ્તં જનાઃ સર્વે
 વાસોભૂપાધનાદિભિઃ ॥૧॥ ઉદારો નરસિંહસ્તુ કૃષ્ણસ્યાગ્રે ધનો-
 ઘ્યયમ્ । મહાન્તમકરોત્તેન પ્રાપુઃ સર્વેઽપિ વિસયમ્ ॥૧૦॥ વિષ્ણુ-
 યાગં તેન ચક્રે હરિરોજસ્રતીતટે । દેશાન્તરેભ્ય આજમ્બુર્જનાસ્તત્ર
 સહસ્રશઃ ॥૧૧॥ વિધાપ્ય વિધિવત્કુણ્ડમણ્ડપાદિ દ્વિજોત્તમૈઃ ।
 ઉપહારૈર્મહદ્ભિઃ શ્રીવિષ્ણુમાર્ચયદુત્તમૈઃ ॥૧૨॥ સહસ્રશો દ્વિજા-
 સ્તત્ર તેનાહતા ઉપાયયુઃ । વેદશાસ્ત્રપુરાણશ્ચાઃ શ્રૌતસ્માર્તક્રિયા-
 વિદઃ ॥૧૩॥ ગાયત્રીં ચૈષ્ણવીં તત્ર કાંશ્ચિદ્દિપ્રાનજાપયત્ । દ્વાદ-
 શાક્ષરમન્ત્રં ચ કાંશ્ચિદ્વિષ્ણોઃ પઢક્ષરમ્ ॥૧૪॥ વિષ્ણોઃપ્રાણાક્ષરં
 મન્ત્રં કાંશ્ચિત્સૂક્તં ચ ચૈષ્ણવમ્ । લક્ષ્મીસૂક્તં તથા કાંશ્ચિદ્બ્રાહ્મ-

પ્રાહુર્ભાવ નિમિત્તનો મહોત્સવ પ્રવર્તતાં નરસિંહાદિ સર્વે હરિજનોએ વસ્ત્રો
 આભરણો અને ધનાદિકવડે શ્રીહરિની પૂજા કરી. તેમાં મહા ઉદાર નર-
 સિંહ વિગ્રેતો ભગવાનની પૂજા કરતાં તેમના ચરણારવિંદની સમીપમાં મોટો
 ધનતો ઢગલો પુષ્પોના ઢગલા જેવો કર્યો. આવા દાનથી બધાય જનો વિ-
 સ્મય પામ્યા ॥૮-૧૦॥ ભગવાને તો તે ધનના ઢગલાથી ઓજત નદીના
 તટમાં વિષ્ણુયાગ કરવાનો આરંભ કર્યો. આ યાગ સમારંભને સાંભળીને
 દેશાંતરમાંથી બહુ લોકો ત્યાં આવ્યા ॥૧૧॥ શ્રીહરિએ વેદવેદી વિપ્રવર્ગો
 પાસે યથાવિધિ હુંડ મંડપાદિ કરાવીને અપરિમિત ઉત્તમ ઉપચારોવડે શ્રી-
 વિષ્ણુની પૂજા કરી ॥૧૨॥ ભગવાને જોલાવેલા, વેદ તથા તેના અર્થની
 મીમાંસારૂપ શાસ્ત્ર અને પુરાણને જાણનારા, શ્રૌત સ્માર્ત ક્રિયાના સ્વરૂપને
 યથાર્થ જાણનારા બહુ બ્રાહ્મણો તે વિષ્ણુયાગમાં આવ્યા હતા ॥૧૩॥ તેમાં
 કોઈ બ્રાહ્મણો ભગવાનની આજ્ઞાથી 'નારાયણાય વિદ્મહે વાસુદેવાય ધીમહિ ।
 તન્નો વિષ્ણુઃ પ્રચોદયાત્' આ યોવીશ અક્ષરની વિષ્ણુગાયત્રીનો જપ કરવા
 લાગ્યા. કોઈ વિગ્રે 'ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય' આ દ્વાદશાક્ષરનો મંત્ર,
 કોઈ વિગ્રે 'ૐ વિષ્ણવે નમઃ' આ પઢક્ષર મંત્ર, કોઈ બ્રાહ્મણો 'ૐ નમો
 નારાયણાય' આ અષ્ટાક્ષર મંત્ર અને કોઈ બ્રાહ્મણો 'અતો દેવા અવન્તુ નઃ'
 ઇત્યાદિરૂપ વૈષ્ણવ સૂક્ત અને કોઈ વિગ્રે 'હિરણ્યવર્ણા હરિર્ણી' ઇત્યાદિ-

णान्स ह्यजापयत् ॥१५॥ विष्णोर्नामसहस्रं च कांश्चिन्नारायणा-
त्मकम् । वर्म कांश्चिच्च भगवद्गीतां स समपाठयत् ॥१६॥ श्रीम-
द्भागवतं कांश्चित्पुराणं ब्राह्मणान्हरिः । अपाठयच्च दशमं स्कन्ध-
मेकं च कांश्चन ॥१७॥ श्रीवासुदेवमाहात्म्यं विग्रान्कांश्चिदपाठ-
यत् । तथोपनिषदौ कांश्चित्कठवल्लीं च मुण्डकम् ॥१८॥ पारायणं
स्ववेदस्य कैश्चिद्विप्रैरचीकरत् । स्वयं कृष्णाष्टाक्षरस्य चकार च
जपं प्रभुः ॥१९॥ होमं पूर्णाहुतिं कृत्वा यहुन्विग्रानभोजयत् । तेभ्यो
वासांसि भूषाश्च ददौ वित्तं यथेप्सितम् ॥२०॥ विप्रेभ्यः शत-
शः कन्यादानार्थं द्रविणं मदत् । ददौ स द्विजबालानामुपनीत्यं
च भूरिशः ॥२१॥ पयसिनीश्च शतशो घेनूः प्रादाद्यथाविधि ।
रथाश्वादीनि यानानि ददौ च स्वर्णमुद्रिकाः ॥२२॥ ततः मीराष्ट्र-

દેશીયાનન્યાંશ્ચાગન્તુકાન્ દ્વિજાન્ । પળમાસાન્ ભોજયામાસ ય-
થેષ્ટં સ સહસ્રશઃ ॥૨૩॥ અતિમર્ત્યચરિત્રોઽસાવેવમાનન્દયન્ નિ-
જાન્ । તતો મેઘપુરં પ્રાયાત્કૃત્વા દશહરોત્સવમ્ ॥૨૪॥ અનુયાતો
નિજાન્ ભક્તાન્નૃસિંહાદીન્નિવાર્ય સઃ । સમ્મુખાગતમત્કૌઘેઃ સ્તૂય-
માનસ્તદાગમત્ ॥૨૫॥ તં જ્યેષ્ઠરઘુનાથાચા વિપ્રા ભક્ત્યા સિપે-
ધિરે । તન્ન ચામરસિંહાલ્યો માદ્રો નિજસુતૈઃ સહ ॥૨૬॥ સ્વર્ણકા-
રા રામજિજ્ઞસીવો નારાયણાદયઃ । લાઙ્કીવહ્નિમુપ્ત્યાશ્ચ સેવ-
ન્તે સ્ત ચ તં સ્થિયઃ ॥૨૭॥ નારાયણસ્ય રૂપયા નાનાયોગકલા-
વિધૌ । સ્વાત્કર્યં લેભિરે ચૈતે ભક્તાસ્તન્ન જનાધિપ ! ॥૨૮॥ તત્રૈ-
વ રવજિત્સંજ્ઞમૃણદુઃસ્વાદિતં દ્વિજમ્ । દૃષ્ટ્વા ભૂરિ ધનં તસૈ દત્ત્વા-

અને બીજા આગંતુક હંભરો હંભર વિગ્રોને છ માસ સુધી યથેષ્ટ જમાડ્યા
હતા ॥૨૩॥ તે તે સ્થળમાં તારકાળ સમાધિ કરાવારૂપ અતિમાનુષ (મનુ-
ષ્યોમાં ન મળી આવે એવા) ચરિત્રો પ્રકાશ કર્યા છે માટે અતિમર્ત્ય-
ચરિત્રવાળા આ લગવાન્ શ્રીહરિ આ પ્રકારે પૂર્વોક્ત અસંખ્યાત દાનાદિક-
રૂપ અતિમર્ત્ય (દિવ્ય) ચરિત્રવડે પોતાના લક્ષ્મીને આનંદ આપતા થકા
ત્યાં જ્યેષ્ઠ શુક્લ દશમીએ કરવાનો ગંગાઆગમનોત્સવ કરીને તે આખા
ગિપળાણા ગ્રામધણી મેઘપુર પ્રત્યે પધાર્યા ॥૨૪॥

શ્રીહરિ પોતા પાછળ વળાવા આવેલા નૃસિંહાદિ નિજ લક્ષ્મીને પાછા
વાળીને, મેઘપુરધણી સન્મુખ આવેલા લક્ષ્મી સંઘોએ સ્તુતિ કર્યા થકા તે
મેઘપુરને પામ્યા ॥૨૫॥ તે પુરમાં પધારેલા લગવાનની જેઠો રઘુનાથ
આદિક વિગ્રો પરા લક્ષ્મીની સેવા કરવા લાગ્યા. તથા અમરસિંહ નામનો
લાટ શાંતિનો લક્ષ્મી પોતાના રણુછોડ-નંદ-કૃષ્ણ નામના ત્રણ પુત્રો સાથે
પરા પ્રીતિથી સેવા કરવા લાગ્યો તથા રામજી જીવો નારાયણ આદિક
સોની લક્ષ્મી અને લાઙ્કી વહ્ની પ્રમુખ લક્ષ્મી સ્ત્રીયો નિષ્કપટ લક્ષ્મી સેવા
કરવા લાગી ॥૨૬-૨૭॥ હે જનાધિપ ! તે પુરમાં આ ભક્તોપણુ લગવાન
નારાયણનીજ કૃપાથી નાનાવિધિ યોગકાળમાં કુશળતાને પામ્યા હતા ॥૨૮॥
એજ મેઘપુર ગામમાં કોઈ રવજી નામનો વિપ્ર મહા ત્રાણુધી પરાલવ પા-

ડમોચયદાપદઃ ॥૨૯॥ પ્રતાપં પ્રથયન્નેવં સ્વસ્ય માસદ્વયં નૃપ ! ।
તનોપિત્વા તતઃ પ્રાયાન્મણિમદ્રપુર હરિઃ ॥૩૦॥ મયરામાત્યવિ
પ્રસ્ય ગૃહે સ્વાવાસમાચરત્ । આત્રા ગોવિન્દરામેણ સાકં સ તમ-
સેવત ॥૩૧॥ વૈદ્યાશ્ચ તત્રામ્બજીવદયામકલ્યાણલક્ષ્મણા । જસુ-
મુલ્યા મુદા તસ્ય પરિચર્યામકુર્વત ॥૩૨॥ મિષ્ટારત્તવતીમુલ્યા
યોપિતશ્ચાતિભાવતઃ । પરિચર્યાં ભગવતો ભક્તા વિદધિરેડન્વહમ્
॥૩૩॥ નારાયણમુનિસ્તત્ર જન્માષ્ટમ્યાં મહોત્સવમ્ । ચકારાનન્દ-
યન્મક્તાન્પૂર્વચત્પ્રથયન્ યશઃ ॥૩૪॥ દેશાન્તરેષ્વસ્ત્રાડડયન્ ગૃ-
હિણઃ સલ્લિયો જનાઃ । ભક્તાશ્ચ ત્યાગિનઃ સર્વે હરીક્ષણસમુત્સુ-
કાઃ ॥૩૫॥ ઉપવાસં જાગરં ચ નિશીથે રુષ્ણપૂજનમ્ । સાકં ભ

મતા મહા દુ ખથી પીડા પામ્યો હતો, તેનુ દુ ખ દેખીને દયાળુ ભગવાનથી
ન સહન થતા તેને ઘણુ ધન આપીને તે આપદા થકી મુકાવ્યો હતો ॥૨૯॥
હે નૃપ ! શ્રીહરિ આ પ્રકારે પોતાનો પ્રતાપ પ્રખ્યાપન કરતા થકા તે મેઘ
પુરમા એ માસ રહીને ત્યાથી માણાવદરપુર પ્રત્યે પધાર્યા ॥૩૦॥

માણાવદરમા મયારામ વિપ્રના ઘરમા પોતાનો ઉતારો કર્યો એ મયા
રામ વિપ્ર ગોવિંદરામ નામના પોતાના નાના ભાઈની સાથે ભગવાનની આ
દરથી સેવા કરવા લાગ્યા ॥૩૧॥ તે પુરમા આજો, છવો, શ્યામો, કલ્યાણુ,
લદમણુ, જમ્બુ આદિક વૈશ્ય જાતિના ભક્તો શ્રીહરિની પરિચર્યા પ્રદર્શથી
ડરતા હતા ॥૩૨॥ મીઠી રતવતી પ્રમુખ ભક્ત સ્ત્રિયો પરાનુરાગરૂપ
વિશુદ્ધ ભાવથી ભગવાનની પ્રતિદિન પરિચર્યા કરતી હતી ॥૩૩॥

ભગવાન નારાયણમુનિએ પોતાની કલ્યાણકારી કીર્તિ વિસ્તારવા ભક્ત
જનોને આનંદ આપતા થકા તે પુરમા માગરોળપુરના જેવો સવત ૧૮૬૦
ના વર્ષમા જન્માષ્ટમી મહોત્સવ કર્યો હતો ॥૩૪॥ તેનો પ્રકાર વિસ્તારથી
કહેછે-તે જન્માષ્ટમી ઉત્સવ ઉપર ભગવાનના ચરણકમળના દર્શનના
ઉત્સાહથી તેતે દેશ ગ્રામથકી બહુ ગૃહસ્થો સ્ત્રીયો સાથે અને સાધુ બ્રહ્મ
ચારી આદિક સર્વ ત્યાગિ ભક્તો આવ્યા હતા ॥૩૫॥ સ્વયં શ્રીહરિએ ભક્તોની
સાથે જન્માષ્ટમીવ્રત નિમિત્તનો ઉપવાસ, મધ્ય રાત્રિએ શ્રીબાળકૃષ્ણનુ
પૂજન અને રાત્રિએ વ્રતનિમિત્તનુ ભગરણુ યથાવિધિ કર્યું તથા સર્વ સાધુજ

તૈર્દરિશ્ચક્રે વિચિના ચ સદર્ચનમ્ ॥૩૬॥ વિપ્રસન્તર્પણં કૃત્વા પરે-
 ઘુઃ કૃતપારણઃ । અપરાહે સમાં ચક્રે મહતીં નૃપતે ! સ ચ ॥૩૭॥
 આકારિતાસ્ત્ર તેન મક્કાઃ સર્વે ઉપેત્ય તે । યથોચિતં નિવેદુશ્ચ
 યોપિતોઽપ્યેકતોઽસ્થિલાઃ ॥૩૮॥ તતઃ સમાયાં નિપસાદ દિવ્યે
 સિંહાસને સર્વજનૈકસેવ્યઃ । સમ્પૂજ્યમાનો નિજમક્તસહૈર્નારા-
 યણઃ સ્મરમુલ્લઃ સ તત્ર ॥૩૯॥ તં પૂજિતં રુચિરચન્દનપુષ્પવસ્ત્રમ-
 ક્તવજૈઃ સદસિ તત્ર વિરાજમાનમ્ । દેશાન્તરાગતજનૈર્મુનિમિશ્ચ
 જુષ્ટં નત્યાઽગ્રવીત્સવિનયં મયરામવિપ્રઃ ॥૪૦॥

નોનું પૂજન કર્યું ॥૩૬॥ હે નૃપતે ! બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળમાં સર્વ વિપ્રોને
 સંતૃપ્ત કરી પોતે પારણાં કરીને અપરાહ (બપોર પછી) સમયે સર્વ જનોએ
 સમાશ્રયણીય ચરણકમળ જેના છે એવા ભગવાને પોતાના ભક્તોને પોતાનું
 દર્શનમુખ આપીને આનંદ આપવા મોટી સલા કરાવી ॥૩૭॥ તે સલામાં
 ભગવાને બોલાવેલા સર્વ ભક્તો આવીને યથાયોગ્ય યથાવિભાગ બેસી ગયા.
 સર્વ શ્રિયોપણ સલાના એક ભાગમાં બેસી ગઈ ॥૩૮॥ એરીતે સલામાં
 સર્વ જનો યથાવિભાગ યથાયોગ્ય બેસી ગયા પછી સર્વ જન-જનમધારી-
 ઓએ સમગ્ર પુરુષાર્થના પ્રદાતા હોવાથી પ્રધાનપણે સેવવા યોગ્ય, નિરૂપાધિ
 પ્રેમરસને જણાવનારા મંદ હાસથી શોભાયમાન ગુણકમળ જેમનું છે એવા
 ભગવાન નારાયણ પોતાના ભક્તસંઘોએ ચંદન પુષ્પાદિ ઉપચારોવડે પૂજ
 કર્યા થકા સલામાં દિવ્ય સિંહાસનમાં વિરાજમાન થયા ॥૩૯॥ તે સમયે
 મયારામ વિપ્ર મનોહર પુષ્પ ચંદન વસ્ત્ર વિગેરે દિવ્ય ઉપચારોવડે સલામાં
 પ્રેમાર્દ્ર દૃઢયવાળા ભક્તસંઘોએ પૂજ કરેલા, તેને પૂજ સ્વીકારવાથી બમણી
 થએલી દિવ્ય શોભાએ સંપન્ન, તેમનાં વચનામૃતના આસ્વાદમાં લોભીયા
 દેશાંતરમાંથી આવેલા હરિજન સમાજ અને મુનિજનોથી વિંટાએલા એવા
 શ્રીહરિને નમસ્કાર કરીને સવિનય બોલ્યા ॥૪૦॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિશ્ચરને
 ...દ્વિતીયપ્રકરણે વિષ્ણુયાગવિધાન-મણિમદ્રપુરાગમનનામા ન-
 વમોઽધ્યાયઃ ॥૬॥

મયરામ ઉવાચ—કારુણ્યપૂર્ણમશિલાશ્રિતજીવજાતતાપત્રયોપ-
શમનપ્રથિતપ્રતાપમ્ । આનન્દમૂર્તિમમલં સુખકારિશીલં નારાય-
ણં ગુરુવરં પ્રણમામ્યહં ત્વામ્ ॥૧॥ હરે ! સર્વજ્ઞ ! ભગવન્ ! ભક્તક-

અધ્યાય ૧૦ મો.

પૂર્વાધ્યાયના અંતમાં ‘મયારામ વિપ્ર ઓલ્યા’ એમ કહ્યું છે તેનો વિશેષ નિરૂપણ કરતાં પ્રથમ ભગવાનને પ્રણામ કરી સ્તુતિ કરતાં આશ્રિતોના ત્રિવિધ તાપ ટાળવામાં અત્યંત ઉપયોગી ગુણવિશેષનો પ્રથમ ‘કારુણ્યપૂર્ણ’ આ પદ્ધતિ નિર્દેશ કરે છે—ભગવાનમાં જ્ઞાન શક્તિ આદિક ઐશ્વર્ય અપરિ-
મિત છે પણ જે એમનામાં કંઈના ન હોય તો સમાશ્રિતોનું સંરક્ષણ થવું દુર્લભ છે. આ અનાદિ સંસારમાં સર્વકોઈ પ્રાણીઓનો પાપવેગ કોઈનાથી પણ ન ઉઠ્ઠાવે થાય એવો છે જેથી તેના નિવારણ માટે ભગવાનની કૃપાની અવશ્ય અપેક્ષા છે. જે હેતુ માટે ભગવાન કારુણ્યપૂર્ણ છે માટેજ વર્ણથી કે વૃત્તથી કે વિજ્ઞાનથી ઉત્કૃષ્ટ હોય કે કનિષ્ઠ હોય, દેવો હોય કે મનુષ્યો હોય કે ભક્તે પશુઓ હોય પણ આ સર્વેના સમાનપણે (ભેદદૃષ્ટિ વિના) આશ્રયણમાત્રે કરીને કેવળ કૃપાથી ત્રણ તાપને જે ટાળે છે. તથા આશ્રિત છવોના સંબન્ધમાં આવતા જે કોઈ બીજા જીવસમૂહો છે તેનાપણ ત્રિવિધ તાપને ટાળે છે. ‘પશુર્મેનુષ્યઃ પક્ષી વા વે ચ વૈષ્ણવસંશ્ર-
યાઃ । તેનૈવ સ્તે પ્રયાસ્યન્તિ તદ્વિષ્ણોઃ પરમં પદમ્’ એવી સ્મૃતિ છે. ત્રણ તાપ ટાળવાથીજ જેમનો પ્રતાપ પ્રખ્યાતિ પામ્યો છે. અધોય પ્રતાપ આશ્રિત જનોના સંરક્ષણથીજ શોભે છે. જે પોતે આનંદમય દિવ્યમૂર્તિ છે. જેના આનંદના યોગથી આશ્રિતોના સર્વ દુઃખોની ઉપશાંતિ થાય. જે પોતે અમળ-નિર્મળ (નિર્દોષ) છે. (આથી ભગવાનનું ઉભયલિંગપણું કહ્યું, કલ્યાણગુણાકરતા અને નિત્યનિર્દોષતા આ બે ભગવાનપણાનાં લિંગ છે) જેના સર્વ સ્વભાવો (પવિત્ર ચરિત્ર) સર્વના સુખને કરનારા છે,

૧ આ અધ્યાયમાં મયારામ વિપ્રના પ્રશ્નને મિથ કરીને ભગવાને ઉપદેશ કરેલો સર્વ શ્રેયના મૂળમૂલ ધર્માધર્મસર્ગને વિવેક નિરૂપણ કર્યો છે.

ત્વમહીચદ્ ! । હિતાય સર્વભૂતાનાં ધૃતમાનુપવિગ્રહ ! ॥૨॥ ત્વદ્ધ-
ક્તિરેવ સર્વેષાં જીવાનાં ભુવિ સર્વથા । શ્રેયસ્કરીતિ જાનેઽહં પ્ર-
સાદાત્ત્વ નિશ્ચિતમ્ ॥૩॥ સા યેન પુષ્ટિમાસાદ્ય ભવેદિષ્ટફલપ્ર-
દા । તમુપાયં મહારાજ ! ચક્રમર્હસિ મેઽજ્ઞસા ॥૪॥ શ્રીનારાયણમુનિ-
સ્વાચ—અભિભૂતા ન ચેદ્ધક્તિર્મવેદિધ્મેન મૂયસા । તર્હાષ્ટફલદા
નૃણાં સાધ્યમાના ભવેદ્દુતમ્ ॥૫॥ અસ્તિ તસ્યામન્તરાયો મહાન્સ-
ર્ગો હ્યધાર્મિકઃ । સર્ગેણ ધાર્મિકેણૈવ સ જેતવ્યઃ પ્રયત્નતઃ ॥૬॥
આસુરી સંપદાદ્યો યૈ સર્ગો દોષાત્મકો મતઃ । દૈવી સંપદિતિ
પ્રોક્તો દ્વિતીયસ્તુ ગુણાત્મકઃ ॥૭॥ જયેનાધર્મસર્ગસ્ય ભક્તિઃ પુષ્ટે-

એવા નારાયણ તમો ગુરૂવરને હું કાય વાણી અને મનથી સ્તુતિ કરું છું
॥૧॥ હે હરે ! હે ભગવન્ ! તમો સર્વજ્ઞ છો. અને કંઈપણનીપેઠે ભક્તોને સર્વ
ફળ આપનારા છો. સમસ્ત ભૂતોના આત્મતિક કલ્યાણરૂપ હિત કરવાળ
તમોએ મનુષ્યાકાર ધાર્યો છે. સર્વ સસારિ જીવોના સર્વ પ્રકારે એયની કર-
નારી તમારે વિષે ભક્તિજ છે, બીજે ભૂમિઉપર ઉપાય નથી. આ ઉપાયનું
પરિજ્ઞાન સુલભ નથી આપના પ્રસાદથીજ મેં તો આ નિશ્ચય કરેલું છે. હે
મહારાજ ! તે ભક્તિ જે ઉપાયથી પુષ્ટિ પામીને ઇષ્ટ ફળને આપનારી
થાય તે ઉપાય તત્ત્વથી તમો અને કહેવાને યોગ્ય છો ॥૨-૪॥ આ પ્રકારે
પુછેલા નારાયણમુનિ કહે છે—હે વિષ્ણુ ! અજળ વિદ્વોએ પરાભવ પમાડેલી
ભક્તિ વૃદ્ધિ પામતી નથી અને ઇષ્ટ ફળ આપતી નથી. જો પરાભવ પામી
નથી તો તત્કાળ પ્રવૃદ્ધિ પામતાં મનુષ્યોને ઇષ્ટ ફળ આપનારી થાય છે ॥૫॥
તેમાં જે આ અધાર્મિક સર્ગ છે તે મહાન્ અંતરાય છે. તે અધાર્મિક સર્ગ
ધાર્મિક સર્ગથીજ મહા પ્રયત્ન કરીને પણ જીતવા યોગ્ય છે ॥૬॥ અધાર્મિક
સર્ગ કયો ? અને ધાર્મિક સર્ગ કયો ? તેનો વિવેક કહે છે—અધાર્મિક જે સર્ગ છે
તે દંભાદિ દોષમય ‘આસુરી સંપત્’ એમ કહ્યો છે, જે ધાર્મિક સર્ગ છે તે
સાનાદિ ગુણમય ‘દૈવી સંપત્’ એમ કહ્યો છે. ‘દ્વૌ ભૂતસર્ગો લોકેઽસિન્
દૈવ માસુર एव च’ ‘દૈવી સંપદ્વિમોક્ષાય નિયન્ધાયાસુરી મતા’ એમ ગીતામાં
કહ્યું છે ॥૭॥ હે દ્વિજસત્તમ ! તેમાં ધર્મસર્ગના સમાશ્રયથી અધર્મસર્ગ

પ્રદા ભવેત્ । ધર્મેસર્ગાશ્રયાદેવ સ તુ સ્યાદ્વિજસત્તમ ! ॥૮॥ સુમત
 ઉવાચ—ઇતિ તદ્વાક્યમમૃતં નિર્ણય સ પુનર્દ્વિજઃ । પપ્રચ્છ સ્વા-
 મિનં પ્રીતઃ સર્વેસંશયનાશનમ્ ॥૯॥ મયણમ ઉવાચ—સમ્મતં વ્ય-
 ક્તિસંજ્ઞાશ્ચ સર્ગયોરેતયોર્દ્વિયોઃ । પૃથક્પૃથક્મુનિપતે ! વદ મે તદ્દુ-
 ભુત્સવે ॥૧૦॥ સુમત ઉવાચ—ધર્મેપ્રિયેણ વિપ્રેણ પૃષ્ઠ ઇત્યં સ સંસ-
 દિ । ઉવાચ ભગવાન્ધ્વાત્ત્વં મક્કસદ્ધમનોહરમ્ ॥૧૧॥ શ્રીનારાયણમુ-
 નિરવાચ—જહો બ્રહ્મનુપુરા બ્રહ્મા વિષ્ણોર્નામિસરોરુહાત્ । વૈરાજધા-
 રણાં કૃત્વા સ સર્ગાયોપચક્રમે ॥૧૨॥ દેવાન્ દેત્યાન્નરાન્નાગાન્સ-

ન્યારે પરાજય પામે ત્યારે ભક્તિ વૃદ્ધિ પામે અને વૃદ્ધિ પામેલી તે ભક્તિ
 ધૃષ્ટ કૃણ આપનારી થાય. યદ્યપિ સૃષ્ટિ સમયે સર્જતા પ્રાણિવર્ગમા દેવ
 આસુર એવો વિભાગ કહ્યોછે, તે પ્રાણિવર્ગના સમાશ્રયથી કે વિજયથી કશું
 કૃણ નથી અથાપિ જે વિજ્ઞાનાદિ ગુણોને લીધે અને જે મોહાદિ દોષોને
 લીધે આ દેવ આસુર વિભાગ પ્રવર્ત્યો છે તે તે ગુણોનો જે સમાશ્રય અને તે તે
 દોષોનો જે વિજય એજ ધાર્મિકસર્ગનો સમાશ્રય અને અધાર્મિકસર્ગનો
 વિજય અનુક્રમે કહ્યોછે ॥૮॥ સુમતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! મયારામ
 વિપ્ર આ પ્રકારે અમૃતતુલ્ય શ્રીહરિનુ વચન સાલળીને પ્રસન્ન થઈ સર્વ
 સંશયને નાશ કરનારા શ્રીસહજનદસ્વામીને ફરીથી પુછવા લાગ્યા ॥૯॥ મ-
 યારામ વિપ્ર કહેછે—હે મુનિપતે ! આ અને સર્ગનો ઉત્પત્તિ પ્રકાર, વ્યક્તિ-
 વિવેક અને તેમના નામો તેને બાંધવા ધૃષ્ટતા મને પૃથક્ પૃથક્ કહો ॥૧૦॥
 સુમતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! ધર્મપ્રિય એવા મયારામ વિપ્રે આ પ્ર-
 કારે સલામા પુછેલા ભગવાન્ શ્રીહરિ ભક્તસમાજના મનને હરનારી વાણી
 બોલ્યા ॥૧૧॥

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે બ્રહ્મન્ ! પૂર્વે વિધ્વના નાલિકમળ
 માથી બ્રહ્મા પ્રકટ થયા આ બ્રહ્મા સ્વયં સાક્ષાત્ પ્રજ્ઞસર્ગમા સમર્થ
 ન થતા વૈરાજપુરૂષની ધારણા કરી—એટલે પોતાના આત્માને વિરાડાત્મક
 અનુસંધાન કરતાં તેની શક્તિનો પોતામા પ્રવેશ થતા તેમણે જગત્સૃષ્ટિ
 કરવાનો આરભ કર્યો ॥૧૨॥ જગત્સૃષ્ટા તે બ્રહ્માએ યથાપૂર્વ (પૂર્વ કટપમા

ર્વાશ્ચ પશુપક્ષિણઃ । સ્થાવરાજ્ઞમાન્ઘાતા સસર્જ સ યથાપુરા
 ॥૧૩॥ પૃષ્ઠદેશાદધર્મોઽમૃત્તસ્યાવિદ્યાન્મકો વિધેઃ । સ સ્વર્ગેણ
 સકલાંલ્લોકાન્વ્યાપ્યાવસદ્દલી ॥૧૪॥ પ્રજાભ્યો દુઃસદશ્ચામૃજન્મ-
 મૃત્યુપ્રદસ્તથા । સંસ્કૃતિશ્રામકશ્ચાસૌ નિરયપ્રાપ્તકો નૃણામ્ ॥૧૫॥
 મૃપાઽસૂયા ચ ચિન્તેર્પ્યા નૃષ્ણાઽઽશા મમતાદયઃ । શક્તયસ્તસ્ય
 કથિતા દુર્જેયસ્યાલ્પપૌરુષૈઃ ॥૧૬॥ દમ્મો લોભો મત્સરશ્ચ કામઃ
 ક્રોધો રસો મદઃ । દર્પો મોહશ્ચ પારુષ્યં ક્ષેહો માનોઽનૃતં કલિઃ

જેવા હતા એવા, 'ઘાતા યથાપૂર્વમકલ્પયત્' એવી શ્રુતિ છે) સર્વ દેવો
 દૈત્યો તથા નરો નાગો તથા પશુઓ પક્ષીઓ તથા તરૂં લતા આદિક સ્થાવરો
 તથા આથી બીજાં પણ જગત્તો નિર્માણ કર્યા ॥૧૩॥ તે બ્રહ્માના પૃષ્ઠભાગ
 થઈ અવિદ્યાત્મક અધર્મ ઉત્પન્ન થયો, તે આ અધર્મનો અભિમાની હોવાથી
 'અધર્મ' એમ કહેવાય છે તે આ મહા બળવાન અધર્મ સ્વર્ગ-પોતાના
 ઉપકરણભૂત પરિવારે કરીને સકળ ત્રિલોકીમાં વ્યાપીને નિવાસ કરી રહ્યો
 ॥૧૪॥ આ અધર્મ પ્રભમાં પ્રવેશ કરી, જન્મ મૃત્યુ જરા વ્યાધિ વિગેરેના
 દુઃખનેજ એક આપનારા સસારચક્રમાં લમાવતો અને નરકમાં નાખતો થકો
 પ્રભાઓને પીડવા લાગ્યો ॥૧૫॥ અતઃપર શક્યભવાળા પુરૂષોએ દુર્જય એવા
 અધર્મની આ શક્તિઓ છે કે જેણે કરીને તે પ્રભાઓને પીડે છે—મૃપા-અ-
 સત્યભાવણુરૂપ, અસૂયા-પરગુણોમાં દોષારોપણુરૂપ, ચિંતા-પરને અનર્થ
 કરવાનાજ એક ચિંતનરૂપ, ઈર્ષ્યા-પોતાને જે સમાન હોય તેના ઐશ્વર્ય-
 યોગની અસહનતારૂપ, તૃષ્ણા-જે જેવામાં આવે તે તમામમાં ઇચ્છારૂપ,
 આશા-મળે તોપણુ અધિક અધિક ઇચ્છારૂપ, મમતા-દૈદિકમાં અભિમા-
 નરૂપ, આદિશબ્દથી અહંતા-દેહમાં અહંબુદ્ધિરૂપ ઇત્યાદિ એની શક્તિઓ
 કહી છે અધર્મનો આ અનવય (વશ) છે—દંભ-પોતામાં વિદ્યા વૃત્ત વિગેરે
 ન વર્તતા હોય તથાપિ તેના પ્રખ્યાપનનો એક સ્વભાવ, લોભ-પોતાના
 અવર્જનીય ઉદર પૂરણમાં પણ દ્રવ્યવ્યય નહિ કરવાનો સ્વભાવ, મત્સર-

॥૧૭॥ દ્રોહોઽશૌચમવિશ્વાસશ્ચૌર્યં પાન ચ નિર્ક્રંતિ. । ઘૂતં ગર્વશ્ચ
નાસ્તિન્યં પ્રમાદ. પૈશુનં સ્પૃહા ॥૧૮॥ રાગદ્વેષો મયં દુઃખમજ્ઞાન
વ્યસનં તથા । દુઃસુકિર્નિર્કૃતિર્હિંસા પાપં મૃત્યુશ્ચ યાતના ॥૧૯॥
इत्यधर्मस्यान्ववायः प्राधान्येनोपवर्णितः । असुराणामतिप्रेष्टो

શોભ, રસ-રસનાલોભપતા, મદ-ધનાદિકે કરેલો પરની અવજામા હેતુ
ભૂત ચિત્તવિકાર, દર્પ-બળાદિકે કરેલો પરને પીડા કરનારો ગર્વનિશેષ,
મોહ-વિપરીતજ્ઞાન, પાઙ્ગ્ય-પ્રત્યક્ષ કઠોર લાપણશીલતા, સ્નેહ-સખ
નિધમા આસક્તિનો અતિશય, માન-ઉત્કૃષ્ટપણાનુ અભિમાન, અનૃત-
અસત્યમા પ્રવૃત્તિ, કલિ-કળયો કરવાનો સ્વભાવ, દ્રોહ-પરનુ પ્રિય પ્ર
ણાશ કરવાનોજ એક સ્વભાવ, અશૌચ-કાયિક વાચિક માનસિક શુદ્ધિએ
રહિતપણુ, અવિદ્યાસ-ગુરુ આદિકમા પણ વિશ્વાસે રહિતપણુ અથવા
સશય કરવાનોજ એક સ્વભાવ, ઔર્ય-પ્રત્યક્ષ અપ્રત્યક્ષ પરધન હરવાનો
સ્વભાવ, પાન-સુરામઘાદિકનુ પાન કરવાનો સ્વભાવ, નિર્ક્રંતિ-નિર્દયતા,
ઘૂત-પાસાથી પણુપૂર્વક રમણુ, ગર્વ-‘હું ધન્યભાગી છું’ એવી ભાવનાથી
પરની અવગણના કરવી, નાસ્તિક્ય-‘અપરસ્પરસમૂત્ત કિમન્યત્’ ઇત્યાદિ-
ગીતાવાક્યમા કહ્યા મુજબ ઇશ્વરનુ અસ્તિત્વ ખડન કરવાનો એક સ્વ
ભાવ, પ્રમાદ-અસાવધતા, પૈશુન-ચાડીયાપણુ, સ્પૃહા-અલભ્યમા પણુ
લાલસા, રાગ-વિષયમા અત્યંત અભિનિવેશ, દ્વેષ-રાગનો પ્રતિસ્પર્ધી
પ્રાતિકૂલ્ય અભિનિવેશરૂપ, ભય-પરથકી પ્રાતિકૂલ્ય જ્ઞાનમા હેતુભૂત હિ
દ્વેગ, દુઃખ-દુઃખેકશીલતા અથવા જેનાથી પોતાને મહાદુ ખ થાય એવુ
કર્મ કરવુ, અજ્ઞાન-ઠર્તવ્યાકર્તવ્યના વિવેકે રહિતપણુ, વ્યસન-પરદા
રાદિ વ્યસનોમા વ્યાસક્તિ, દુઃકૃતિ-સર્વ જનોને ઉદ્વેગ થાય એવુ દુર્વાક્ય
ઉચ્ચારણુ કરવાનો સ્વભાવ, નિર્કૃતિ-પરને ઠગવારૂપ શક્તા, હિંસા-
પ્રાણિનો ઘાત, પાપ-છ પ્રકારનાં પાપો કરવા તે, મૃત્યુ-પોતાને તથા
પરને અનર્થ કરવો અથવા જેનાથી મૃત્યુ થાય એવુ કર્મ કરવું, યાતના-
નરકના દુ ખ દેનાર પાપવિશેષના આચરણુનો સ્વભાવ, ઇત્યાદિક અધર્મનો
વશ પ્રધાનપણે મેં વર્ણન કરેલો તમારે બંધુઓ. આ અધર્મસર્ગ આસુરી

વર્જનીયઃ સદા સતામ્ ॥૨૦॥ અત્રૈકૈકોઽપ્યધર્મેણ સમવીર્યપરા-
ક્રમઃ । અસ્તીત્યેકમપિ ક્વાપિ ન સ્વીકુર્યાદ્ધરિશ્રિતઃ ॥૨૧॥ અને-
નાધર્મવર્ગેણ પીડ્યમાના નિજાઃ પ્રજાઃ । વીક્ષ્ય તાસાં હિતં વ્રહ્મા
ચિન્તયામાસ ચેતસા ॥૨૨॥ કથં પ્રજાનાં સર્વાસાં સુખં સ્યાત્સ્વા-
મિવાગ્નિહતમ્ । ઇતિ ચિન્તયતસ્તસ્ય પ્રકાશોઽભૂન્મહાન્ હૃદિ
॥૨૩॥ અથ સત્ત્વતનોસ્તસ્ય હૃદયાદ્વેધસોઽભવત્ । ક્રપ્ત્યારુતિઃ
સ્વયં ધર્મો યત્ર નારાયણસ્થિતિઃ ॥૨૪॥ પદ્મપાદઃ પદ્મવાહુઃ પદ્માસ્યઃ
પદ્મલોચનઃ । શ્વેતઃ શ્વેતપટઃ શ્વેતગન્ધપુષ્પાદિશોભનઃ ॥૨૫॥ વિ-
દ્યાશક્તિપ્રધાનોઽસૌ પ્રજામ્યઃ સુપદાયકઃ । સ્વર્ગમોક્ષપ્રદો જેતુ-

સંપત્તિના જનોને અત્યંત પ્રિય છે અને દૈવી સંપત્તિના જનોએ વર્જનીય
છે ॥૧૬-૨૦॥ આ ઉક્ત અધર્મ વંશમાં એક એકપણુ અધર્મને સમાન પ્ર-
ભાવ પરાક્રમવાળો છે માટે લગવાનના આશ્રયની આકાંક્ષાવાળાએ
એમાંથી એકનો પણ પ્રસંગ ક્યારેયપણુ કરવો નહિ. વશે સહિત પરિકરે
સહિત આ અધર્મનો સર્વથા પરિત્યાગ કરવો ॥૨૧॥

બ્રહ્મા આ અધર્મવર્ગે પીડા ખમાડેલી પોતાની પ્રભને જોધને તેનું હિત
મનમાં વિચારવા લાગ્યા ॥૨૨॥ ‘સર્વ પ્રભઓને સ્વાભિવાંછિત મુખ કયા
ઉપાયથી થાય’ એમ વિચાર કરતા તે બ્રહ્માના હૃદયમાં કોઈ મહાન્ પ્ર-
કાશ પ્રકટ થઈ આવ્યો ॥૨૩॥ તેપછી સત્ત્વતનું-રજતમોમય સપરિવાર
અધર્મ બહાર નિકળી ગયોછે માટે શુદ્ધ સત્ત્વમય શરીરવાળા થએલા
બ્રહ્માના બહુ પ્રકાશમાન હૃદય થકી (હૃદયમાં રહેલા દક્ષિણ સ્તનમાંથી)
નૈમિત્તિક સ્વયં ધર્મ પ્રકટ થયા. જે ધર્મમાં નારાયણની સ્થિતિ છે એટલે
ધર્મ નારાયણનો અંશ છે અથવા-ધર્મને સેવનારાઓને નારાયણ મુગમ છે,
એવો ભાવાર્થ લેવો ॥૨૪॥ કેવો ધર્મ ? તો-કમળ જેવા કોમળ ચરણવાળો,
કમળ જેવા રક્ત કરતલવાળો, પ્રકુલિત કમળ જેવા મુખવાળો, કમળદળ
જેવાં કર્ણપર્વત વિશાળ વિલોચનવાળો, શ્વેત વર્ણવાળો, શ્વેત વસ્ત્ર ધારી
રહેલો, શ્વેત ચંદન પુષ્પાદિકવડે શોભાયમાન એવો ॥૨૫॥ આ ધર્મ વિદ્યા
(જ્ઞાન) શક્તિ જેમાં પ્રધાન છે, પ્રભઓને આ લોકનું મુખ પરલોકનું

મધર્મે સાનુગં ક્ષમઃ ॥૨૬॥ શ્રદ્ધા શાન્તિર્દયા મેધા તુષ્ટિ પુષ્ટિસ્તથા
ગતિઃ । મેત્રી તિતિક્ષા લજ્જા ચ વુદ્ધિર્મૂર્તિઃ ક્રિયોદ્યતિઃ ॥૨૭॥
ઇત્યાદ્યાઃ શક્તયસ્તસ્ય નિત્યં તત્સેવને રતાઃ । પ્રોક્તાસ્તત્સર્ગમુખ્યા
નામભિધાશ્ચાધુના ઘ્રુવે ॥૨૮॥ જ્ઞાનં વૈરાગ્યમેશ્વર્યમભયં ચાર્જવં
તપઃ । સત્યં શૌચં સુયં ક્ષેમઃ સ્થૈર્ય ધૈર્યં ચ માર્દવમ્ ॥૨૯॥ સ

સુખ અને આત્યતિક સુખના સાધનભૂત થયો આ ધર્મને સેવનારાઓનો
અધર્મથી ક્યારેય પરાલપ થાય નહિ, કેમકે આતો સપરિવાર અધર્મને
જીતવા માટે સમર્થ છે ॥૨૬॥ હવે ધર્મનો વશ કહેતા પ્રથમ તેની
શક્તિઓ કહેછે—શ્રદ્ધા-શાસ્ત્રીય શ્રેય સાધનમા વિશ્વાસપૂર્વિકા ત્વરા,
(આ શ્રદ્ધા સાત્ત્વિકી સમજાવી) શાન્તિ-જ્ઞાનેન્દ્રિયનો નિગ્રહ, દયા-પર
દુઃખ દેખીને દુઃખી થવું, મેધા-તત્ત્વનું અવધારણું કરવાનું સામર્થ્ય, તુષ્ટિ
-સતોષ સ્વભાવતા, પુષ્ટિ બળસપત્તિ (આ સ્થળે બળ માનસિક લેવું
'નાયમાત્મા યલ્લહીનેન હમ્ય' એવી શ્રુતિ છે) ગતિ-સાધનાનુષ્ઠાન
શીલતા, મૈત્રી-સર્વ જૂતોમા, તિતિક્ષા-શીતોષ્ણાદિ દ્વંદ્વની સહનશીલતા,
લજ્જા-પ્રામાદિક એવાપણ નિષિદ્ધાચરણમા લાજ, વુદ્ધિ-શાસ્ત્રીય નિ
શ્રેય સાધનોમા નિશ્ચય, મૂર્તિ-અર્થા (પ્રતિભામા આદર) ક્રિયા-શાસ્ત્રીય
કર્માનુષ્ઠાનમા તત્પરતા, ઉત્ત્રતિ-ઉત્તરોત્તર મોક્ષ સાધનની સપત્તિથી સમુ
જ્ઞતિ, ઇત્યાદિક શક્તિઓ ધર્મની સેવામા નિત્ય તત્પર છે હવે તે ધર્મના
સર્ગમા જે સુખ્ય છે તેના નામો કહુંછું ॥૨૭-૨૮॥ જ્ઞાન-આત્માપરમા
ત્માના સ્વરૂપનું મથાર્થ વિજ્ઞાન, વૈરાગ્ય-પરમાત્માયકી બીનતમા અશ્ચિ,
ઐશ્વર્ય-ત્રિગુણને વશ ન વર્તવું, અભય-સર્વ બ્રહ્માત્મક છે એવા અનુ
સધાનથી લાયે રહિતપણું, આર્જવ-કાય વાણી મનની એકરૂપતા, (સ
રલપણું) તપ-શાસ્ત્રીય બોગ સકોચાદિરૂપ, સત્ય-જૂતોને પીડા ન થાય
એવું સત્યવચન, ગૌરવ-કાય મનનું, સુખ-આત્મચિંતનથી થએલું,
ક્ષેમ-શાસ્ત્રીય કર્મમા, સ્થૈર્ય-આત્મસ્વરૂપના ચિંતનમાં, ધૈર્ય-આપત્તિમા
પણું, માર્દવ-કોઈ સુખેથી ઉપસેવન કરી શકે એવું અકડિનપણું, સંતોષ-
પ્રારબ્ધને અનુસારે ઉપવચ્ચ થએલા અપથીપણું સતોષ, નિગ્રહ-કર્મે

ન્તોપો નિગ્રહસ્ત્યાગો યોગો યદ્વઃ શમો દમઃ । ઉપાસના ચોપર-
તિરાસ્તિક્યં ચ ક્ષમા સ્મૃતિઃ ॥૩૦॥ તેજઃ પ્રસાદશ્ચ શુભં સ્વા-
ધ્યાયઃ પ્રશ્રવશ્ચ મુદ્ । ધ્યાનં સામ્યં બ્રહ્મવિદ્યા લાભઃ સામાઽર્થ
ઉદ્યમઃ ॥૩૧॥ તથા સર્વે વિરોધ્યર્થનઞ્પૂર્વા વિભ્રતોઽમિધાઃ ।
પ્રાગુક્તાધર્મજાતાઃ સ્યુરદમ્મપ્રમુખા અપિ ॥૩૨॥ શ્રવણપ્રમુખા
ભક્તેર્મેદા નવ ગુણાસ્તથા । પતે ધર્મસ્યાન્વવાયે પ્રવરાઃ કીર્તિતા
મયા ॥૩૩॥ ક્રપયઃ સર્વભાવેન દેવાશ્ચાન્યે સુહાર્થિનઃ । નરાશ્ચૈ-

ન્દ્રિયનું નિયમન, ત્યાગ-કર્મફળનો પરિત્યાગ, યોગ-યમનિયમાદિ અ-
ષ્ટાંગયોગનું સેવન, યજ્ઞ-પંચમહાયજ્ઞાદિ કરવું, શમદમ-પોતપોતાના
વિષયોની સન્નિધિમાંપણુ મન અને બાહ્ય ઇન્દ્રિયોમાં વિકાર ન થવા દેવો
તે, ઉપાસના-સર્વેશ્વરનું ઉપાસન, ઉપરતિ-વિષય ભોગથકી વિરામ,
આસ્તિક્ય-શ્રુતિસ્મૃતિના વિધિઓમાં આસ્તિકતા, ક્ષમા-પોતાને અનર્થ
કરનારા ઉપરપણુ ચિત્તમાં વિકાર ન થવા દેવો તે, સ્મૃતિ-બીજાએ કરેલા
અદ્યપણુ ઉપકારનું ન વિસ્મરણુ કરવું તે અથવા-દેશ કાળની વિષમતાને
લીધે મનઃક્ષોભ થવાનો પ્રસંગ આવે તોપણુ શાસ્ત્રીય મોક્ષસાધનનું ન
વિસ્મરણુ થવાનો સ્વભાવ, તેજ-બીજા ન પરાભવ કરી શકે તે, પ્રસાદ-
મનની નિર્મળતા, શુભ-શુભાશ્રયનું ચિંતન કરવાનો સ્વભાવ, સ્વાધ્યાય-
વેદાધ્યયન શીલતા, પ્રશ્રવ-વિનય, મુદ્-ચોકે રહિતપણું, ધ્યાન-ઈશ્વરનું
ચિંતન, સામ્ય-સર્વભૂતોમાં સમપણુનું ચિંતન, બ્રહ્મવિદ્યાલાભ-સદ્-
ગુણથી બ્રહ્મવિદ્યાની પ્રાપ્તિ, 'બ્રહ્મવિદ્યા-લાભ' એમ બુદ્ધિ પદ લે તો લાભ-
વિદ્યાને અનુગુણ સત્સંગાદિ લાભ બણુવો. સામ-પરને પ્રિય લાગે એવું
ઉત્ત્યારણુ કરવાનો સ્વભાવ, અર્થ-કલ્યાણને અનુકૂળ એવા અર્થની સં-
પત્તિ, ઉદ્યમ-કલ્યાણનો ઉદ્યોગ કરવો. તથા પ્રથમ જે અધર્મની દંભાદિક
વિભૂતિઓ કહીછે તેણે રહિતપણુરૂપ જે અદંભાદિક સર્વે તેપણુ ધર્મસર્ગમાં
બહી લેવા તથા જે ભક્તિના શ્રવણુ ધીર્તાનાદિ ગુણરૂપ નવ ભેદો છે એતો
ધર્મવંશમાં મેં શ્રેષ્ઠ માન્યાછે ॥૨૬-૩૩ આ ધર્મના જ્ઞાનાદિ ભેદોને ઋષિઓ
દેવતાઓ મનુષ્યો અને બીજા સર્વેપણુ સર્વભાવથી સુખની ઇચ્છાથી સેવવા

તાનસેવન્ત મુક્તાશ્ચૈવ મુમુક્ષવઃ ॥૩૪॥ વિશ્વં નિજૌજસા વ્યાપ્ય
જિત્વા સર્ગમધર્મજમ્ । સુખયામાસુરખિલાંલોકાનેતે નિજાશ્રિ
તાન્ ॥૩૫॥ અત્રેકેકોઽપિ ધર્મેણ સમવીર્યપરાક્રમઃ । અસ્તીત્યેક
મપિ કાપિ મુમુક્ષુર્નૈવ સન્ત્યજેત્ ॥૩૬॥ ધર્માધર્માવુભાવેતૌ સ્વસ્વ-
સર્ગં પૃથક્પૃથક્ । એકૈકસિસ્તિષ્ઠતો વૈ સ્વયં તે ચ તયોરપિ ॥૩૭॥
યથા વટઃ સ્વવીજેષુ વીજાનિ ચ વટે યથા । તિષ્ઠન્ત્યેવ તથા તાં
ચ સ્વજાતેષ્વપિ તે તયોઃ ॥૩૮॥ શ્ત્યુકો દ્વિવિધઃ સર્ગો ગુણદો-
પાત્મકો મહાન્ । તન્નાધર્મમવા દોષા ધર્મજાસ્ત્વખિલા ગુણાઃ
॥૩૯॥ ગુણૈર્દોષાન્ચિનિર્જિત્ય ચે ભક્તિ કુર્વતે હરો । સ્તેપ્સિતં તે
પર સૌર્યં લભન્તે નાપરે જનાઃ ॥૪૦॥ ચિજેતમ્યાઃ પ્રયત્નેન દોષા

લાગ્યા તથા મુમુક્ષુઓ સેવવા લાગ્યા કે બહુના-મુક્તો-મુક્તિસાધન જે-
મને નિષ્પન્ન થયું છે એવા મુન્તપ્રાયોપણ સેવવા લાગ્યા ॥૩૪॥ આ ધર્મ
સર્ગથી થએલા જ્ઞાનાદિકો અધર્મથકી થએલા દલાદિ સર્ગનો પરાલવ કરી
વિશ્વમા વ્યાપીને પોતાના પ્રતાપથી પોતાના આશ્રિતોને સુખીયા કરવા
લાગ્યા ॥૩૫॥ આ જ્ઞાનાદિ ધર્મસર્ગમા એક એકપણ સાક્ષાત્ ધર્મને સમાન
બળ પરાક્રમવાળો છે, માટે મુમુક્ષુએ એમાથી એકનોપણ ક્યારેપણ પરિત્યાગ
કરવો નહિ ॥૩૬॥ ધર્મ અને ધર્મસર્ગ જ્ઞાનાદિ આ બન્ને અન્યોન્ય આશ્રય
વાળા છે તથા અધર્મ અને અધર્મસર્ગ દલાદિ પરસ્પર આશ્રયવાળા છે
જેમ-વડવૃક્ષ પોતાના બીજમા સૂક્ષ્મ રૂપથી રહ્યો છે અને વડમા બીજ
રહ્યું છે તેમ ધર્મસર્ગ જ્ઞાનાદિમા ધર્મ અને ધર્મમા જ્ઞાનાદિ ધર્મસર્ગ રહ્યો છે
તથા અધર્મસર્ગ દલાદિકમા અધર્મ અને અધર્મમા દલાદિ અધર્મસર્ગ
રહ્યો છે ॥૩૭-૩૮॥ હે બ્રહ્મન્ ! આ પ્રકારે ગુણદોષરૂપ બે પ્રકારનો મહાન્
સર્ગ મેં કહ્યો તેમા અધર્મથકી ઉત્પન્ન થએલા સર્વે દલાદિક દોષસજ્ઞાથી
પ્રસિદ્ધ છે અને ધર્મથકી ઉત્પન્ન થએલા સર્વે જ્ઞાનાદિકો ગુણસજ્ઞાથી
પ્રસિદ્ધ છે જે જનો જ્ઞાનાદિ ગુણોના સેવનથી દલાદિ દોષોને પરાલવ
કરી લગવાનમા ભક્તિ કરે છે તેજ કટ્યાણુરૂપ દક્ષિત પરમ મુખને પામે છે
બીજ કોઈ પામતાજ નથી માટે કટ્યાણુની કામનાવાળાએ આશ્રયમુખની

પવારયસ્તતઃ । ગુણાનાશ્રિત્ય પુરુષેસ્ત્યક્તગ્રામ્યસુલેપજેઃ ॥૪૧॥
 પચ્ચૈવાવદ્યજેતવ્યાઃ સન્તિ દોષેષ્વમીષ્વપિ । જિતેષુ યેષુ સર્વેઽ-
 પિ જિતાઃ સ્યુર્નાત્ર સંશયઃ ॥૪૨॥ લોભઃ કામો રસાસ્વાદઃ ક્ષેહો
 માનશ્ચ પશ્ચમઃ । અન્તઃશત્રવ ઇતે હિ વિજેતવ્યાઃ પ્રયત્નતઃ ॥૪૩॥
 શ્રેયોવિમ્નકરા હોતે મુમુક્ષૂણાં નિરન્તરમ્ । પ્રમાદિનોઽપિ મુક્તસ્ય
 સ્વપદચ્યુતિદ્વેતવઃ ॥૪૪॥ ઇતેષ્વેકતમો યદ્દિ મુરયઃ પુંસિ ભવેત્ત-
 વ્તા । ચત્વારોઽન્યે તથા દોષાઃ સર્વેઽપ્યનુચરન્તિ તમ્ ॥૪૫॥ સ-
 ર્વદોષાકરત્વં હિ પુરાણેષુ પ્રસદ્ગતઃ । એકૈકસ્યાત્ત એવોક્તં દુર્જય-
 ત્વં ચ સન્મતે ! ॥૪૬॥ સર્વથૈવ વિનિર્જિત્ય તત્ત ઇતાન્મહાયલાનૃ ।

ધર્મણાનો લાગ કરી જ્ઞાનાદિ ગુણોનો આશ્રય કરી દલાદિ દોષરૂપ શત્રુઓ
 પ્રયત્ન કરીનેપણુ જીતવા ॥૩૯-૪૧॥ પૂર્વોક્ત અનેક દોષોમાંપણુ પાંચજ
 દોષો પ્રધાનપણે અવશ્ય જીતવાના છે જે પાંચ દોષોના જયથી બીજા બ-
 ધાય પણ દોષો જીતાઈ જાયછે એમાં સશય નથી ॥૪૨॥ તે આ પાંચ છે-
 લોભ, કામ, રસાસ્વાદ, ક્ષેહ અને પાંચમો માન ‘પાંચમો માન’ એમ
 વિશેષ નિર્દેશ કર્યોછે માટે લોભાદિ ચારની અપેક્ષાએ માનનું પ્રબળપણું
 જણાવ્યું છે, કેમકે-મનુષ્ય માને કરીને મોટાઓનુંપણુ અપમાન કરેછે.
 તેનાથી અધોગતિ થાયછે. જેમ દક્ષાદિકની થઈ હતી. આ અત શત્રુઓ
 છે, તે પાંચેયનો પ્રયત્નથી પરાજય કરવો ॥૪૩॥ આ લોભાદિ દોષો મુક્તને
 પણ-મુક્તપ્રાપ્તનેપણુ (નિષ્પન્ન યોગીને પણ) અટપપણુ જે પ્રમાદ થાય
 તો ભ્રષ્ટ કરવામા કારણ થાયછે તો મુમુક્ષુઓને નિરંતર શ્રેયમાં વિમ્ન કર-
 નારા થાય એમાં કહેવુંજ શુ ? થાયજ ॥૪૪॥ આ પાંચ દોષોમાંથી એકપણુ
 દોષ જે પુરુષમાં પ્રધાનપણે પ્રવર્તે તો બીજા બાકી રહેલા ચાર દોષો તેમજ
 તે થકી બીજા અધર્મસર્ગથકી થએલા દલાદિ દોષોપણુ તે મુખ્ય દોષને
 અનુવર્તે છે-એટલે પાછળ લાગુ થાય છે ॥૪૫॥ હે સન્મતે ! આવા આ-
 શયથીજ પુરાણોમાં પ્રસંગાત્ લોભાદિકમા એક એકપણુ દોષ સર્વ દોષોની
 ઉત્પત્તિની ખાણરૂપ છે અને દુર્જય છે એમ કહ્યુંછે, માટે સાવધાન-પ્ર-
 માદે વર્જીત મારા આશ્રિતોએ આ મહાબલિષ્ટ દોષોને સર્વ પ્રકારે જીતીનેજ

કૃષ્ણે ભક્તિર્વિધાતવ્યા સાવધાનૈર્મદાશ્રિતૈઃ ॥૪૭॥ કિં કરિષ્યન્તિ
સુસ્વાન્તાનસ્થાન્ભક્તજનાનિમે । इति चेत्तसि न ज्ञेयं दुःखदोऽ-
ल्पोऽप्यरिर्यतः ॥૪૮॥ વિસ્ત્રમ્ભાદાત્મમનસો યે પ્રમાદમકુર્વત ।
ભક્તાસ્તેઽતિમહાન્તોઽપિ નીતા एतैर्हि तुच्छताम् ॥૪૯॥ લોભા-
ધૈર્યભિભૂતાસ્તુ મહાન્તઃ સન્તિ મૂરિશઃ । તેષુ નામાનિ કેપા-
શ્ચિત્કથયામિ સમાસતઃ ॥૫૦॥ મહર્ષિર્બ્રહ્મણિષ્ઠોઽપિ યસિષ્ઠોઽથ
ચ ધાર્મિકઃ । કાર્તવીર્યાર્જુનશ્ચોભૌ લોભેનૈવ પરાહતૌ ॥૫૧॥
બ્રહ્મા સૌભરિરિન્દ્રશ્ચ નહુપશ્ચાત્તિધાર્મિકાઃ । અન્યેતે ચ પરા-
ભૂતાઃ કામેનાઽઽપુર્ણિ દુર્દશામ્ ॥૫૨॥ ઋષ્યશ્વઙ્ગો મુનિવરસ્ત-
થાઽન્યેઽપિ દ્વિજા નૃપાઃ । રસાસ્વાદપરાભૂતામ્બુચ્ચયુઃ શ્રેયસોઽ-
ધ્વનઃ ॥૫૩॥ આર્પણો ભરતો રાજા ત્યકરાજ્યાદિવૈભવઃ । અપિ
મૃગાર્મજ્ઞેહેન પરાભૂતિમુપાગમત્ ॥૫૪॥ દક્ષપ્રજાપતિશ્ચાથ દુર્વા-

ભગવાનની ભક્તિ કરવી ॥૪૬-૪૭॥ ‘અમારૂં મન નિર્મળ છે, ભગવાનમાં
અમારે ભક્તિ વર્તે છે, તો આ અટપ અત શત્રુ અમારૂં વિપરીત શું કરી
શકનાર છે’ એમ મનમાં માનીને ઉદાસ ન રહેવું, કેમકે અટપ એવોપણ
અતરનો અરિ વિશ્વાસ કરતા પ્રવેશાવકાશ પામીને દુઃખ દેનારોજ થાય
॥૪૮॥ જે ભક્તોએ પૂર્વે પોતાના મનની નિર્મળતાના વિશ્વાસથી પ્રમાદ કયો
(અસાવધતા રાખી) તે અતિ મોટા ભક્તો હતા પણ આ લોભાદિ દોષોએ
તૃણથકીપણુ તુચ્છતાને પમાડી દીધા છે લોભાદિ દોષોએ પરાભવ પમાડેલા
મોટા ભક્તોપણુ બહુ સહજાય છે, તેમાંથી કેટલાકના નામો સક્ષેપમાં હું
કહુંછું ॥૪૯-૫૦॥ બ્રહ્મણિષ્ઠ એવા પણ વસિષ્ઠ મહર્ષિ અને ધર્મણિષ્ઠ એનો
પણુ સહસ્રાર્જુન રાજા, આ બન્ને લોભેજ પરાભવ પમાડ્યા હતા ॥૫૧॥
દેવમાં બ્રહ્મા તથા ઇન્દ્ર, મહર્ષિઓમાં સૌભરિ તથા અતિધાર્મિક નહુપ
રાજા, આ સર્વેપણુ કામે પરાભવ પમાડવાથી દુર્દશાને પામ્યા હતા ॥૫૨॥
મુનિવર ઋષ્યશૃંગ તથા બીજાપણુ બ્રાહ્મણો અને રાજાઓ રસાસ્વાદે પરા-
ભાવ પમાડવાથી કટ્યાણના માર્ગથકી બ્રષ્ઠ થઈ ગયા છે ॥૫૩॥ ઋષભદેવના
પુત્ર ભરત રાજાએ રાજ્યાદિ વૈભવનો ત્યાગ કયો હતો તથાપિ તે મૃગા-

સા અગ્નિનન્દનઃ । પરાભૂર્તિ સુમહર્તી માનેન પ્રાપતુર્હતમ્ ॥૫૫॥
 પવમન્યેઽપિ વહવો દેવા ભૂષા મહર્પયઃ । પરાભૂતા હિ લોભાદૈ
 રેતૈઃ પ્રાપુર્મહાપદમ્ ॥૫૬॥ દશા ચેન્મહતામીદક્તાર્હિ ત્વાધુનિકા
 જનાઃ । સ્વમનો વિશ્વસેયુર્યં શ્રદ્યેયુસ્તે કથં ન મો ! ॥૫૭॥ તસા
 ન્મનો નિયમ્યૈવ જયન્નેવ રિપૂનમૂન । મદાશ્રિતઃ સર્વકાલં સાવ-
 ધાનો ભજેદ્દરિમ્ ॥૫૮॥ અધર્મસર્ગસ્ય વિવર્જનેન ધર્માન્વયસ્યૈવ
 સમાશ્રયેણ । સમ્પોષ્ય ભક્તિં ભુવિ વર્ધયન્તિ ચે તે લભન્તે સુખ-
 મીપ્સિતં વૈ ॥૫૯॥ इति श्रीसत्सद्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्विती-
 यप्रकरणे धर्माधर्मसर्गनिरूपणनामा दशमोऽध्यायः ॥१०॥

સુમત ઉવાચ—इत्याकर्ण्य हरेर्चाक्यं नातितृप्तमना द्विजः । पुनः

જાકમા થએલા શ્લોકને લીધે પરાભવ પામ્યા હતા ॥૫૪॥ દક્ષપ્રભપતિ અને
 અનિ ઋષિના પુત્ર દુર્વાસામુનિ આ બે માને કરીને મહાપરાભવને જલદી
 પામ્યા હતા ॥૫૫॥ એરીતે બીજાપણુ બહુ દેવો મહર્ષિઓ અને રાજાઓ
 આ લોભાદિ પાત્ર દોષોએ પરાભવ પમાડવાથી મહાવિપત્તિને પામેલા સભ
 જાય છે ॥૫૬॥ હે વિપ્ર ! જ્યારે મોટા મોટાઓની પણ આવી દશા થઈ
 છે તો આધુનિક જનોની થાય એમા કહેવુજ શુ ? માટે મનની નિર્મળતાનો
 જે વિશ્વાસ કરે તો તે જનો કેમ બ્રહ્મ ન થાય ? થાયજ ॥૫૭॥ માટે મારો
 આશ્રિતજન નિરતર મનને નિયમમા કરીને આ લોભાદિ પાત્ર રિપુઓને
 સાવધાન થઇને છતીને લગવાનને લજે ॥૫૮॥ આવા ઉપાયથી સાવધાન
 થએલા મનથી અધર્મસર્ગનો દૂરથી પરિત્યાગ કરી ધર્મસર્ગનો સમાશ્રય
 કરી જે જનો પ્રતિદિન લક્ષિતુ પોપણુ કરી વૃદ્ધિ પમાડે છે તે જનોજ
 કટયાણુરૂપ ઇપ્સિત સુખને પામેછે ॥૫૯॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવન...
 દ્વિતીયપ્રકરણે ધર્માધર્મસર્ગનિરૂપણનામા દશમોઽધ્યાયઃ ॥૧૦॥

‘અધ્યાય ૧૧ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન ! મયારામ વિપ્ર આવુ શ્રીહરિનુ વચન

૧ આ અધ્યાયમા લોભદોષથી પરાભવ પામેલા વસિષ્ઠઋષિ અને સહસ્રાર્જુન
 રાજાની પુરાણપ્રસિદ્ધ કથા કહીછે

પ્રપચ્છ તં નત્વા સ વદ્ધાઞ્જલિરાદરાત્ ॥૧॥ મયરામ ઉવાચ—હરે !
સ્વામિન્ ! દયાસિન્ધો ! સર્વજીવહિતાવહ ! ! પિતા સુતાનામિવ
નઃ કુરુપે સર્વથા હિતમ્ ॥૨॥ મહદેવ બલં સ્વામિહોભાદીનાં
ત્વયોદિતમ્ । પજ્ઞાનામતિદુષ્ટાનાં મુક્ત્યાપ્યસ્તિ યદ્વ્યયમ્ ॥૩॥
લોભાદિભિઃ પરાભૂતા વસિષ્ઠાચા યથા પ્રભો ! । કથાસ્તાઃ શ્રોતુ-
મિચ્છામો વયં સર્વાઃ પૃથક્ પૃથક્ ॥૪॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઇતિ પૃષ્ઠો
મક્તપતિર્વિપ્રવર્ચેણ તેન સઃ । પ્રીત્યા મધુરયા યાચા જગાદાનન્દ-
યન્નિજાન્ ॥૫॥ શ્રીનારાયણમુનિસ્વાચ—ઇતિહાસપુરાણેષુ વસિષ્ઠાદેઃ
કથા દ્વિજ ! । વર્ણિતા વિસ્તરાત્સન્તિ સદ્દેષેણ વદામ્યહમ્ ॥૬॥

સાલળીને ફરીથી તેમના વચનામૃતના આસ્વાદની લિપ્ત્રાથી મનમાં અ-
ત્યંત તૃપ્ત નહિ થઈને, બે હાથ બેડી તેમને પ્રણામ કરી આદરથી ફરી
પુછવા લાગ્યા ॥૧॥ મયારામ વિપ્ર પુછેછે—હે હરે ! સ્વામિન્-તમો અ-
મારા સર્વેના સ્વામી છો, સ્વામીપણુ ગુણવાન છો, કેમકે તમો દયાસિન્ધુ
છો. સ્વામિની દયા એતો ગુણાતિશય કહેવાય છે. વળી તમો જીવોનું સ-
મસ્ત હિત કરનારા છો સ્વામિપણું અને દયાસિન્ધુપણુ સર્વ જીવોનું હિત
કરવાથીજ સફળતાને ખામેછે, નહિ તો તે અને નિષ્ફળ છે. હિત કરવામાં
અસમર્થ એવો સ્વામી દયાવાન હોય પણ કશું કાર્ય કરનારો થાય નહિ.
સ્વામી હોઈને દયાળુ હોય એજ હિત કરવા સમર્થ થાય. બીજાની અપે-
ક્ષાએ તમારો હિત કરવામાં આ વિશેષ છે-પિતા જેમ પોતાના પુત્રાનું
હિત કરે એમ અમારું સર્વથા હિત કરોછો ॥૨॥ હે સ્વામિન્ ! આપે મુક્ત-
નિવૃત્ત સાધનવાળા મુક્તપ્રાપ્તોને પણ લય કરનાર અતિદુષ્ટ લોભાદિ
પંચકનું બળ દુર્નિવાર્ય કહ્યું. કિંતુ હે પ્રભો ! વસિષ્ઠાદિ લોભાદિકથી જે પ્ર-
કારે પરાલવ પામ્યા તે સર્વ કથા અમો પૃથક્ પૃથક્ સાંભળવા ઇચ્છીએ
છીએ ॥૩-૪॥ સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! વિપ્રવર્વ મયારામે આ
પ્રકારે પુછેલા સત્પતિ ભગવાન્ મધુર વાણીવડે ભક્તોને આનંદ આપતા
થકા પ્રીતિથી બોલ્યા ॥૫॥ શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે દ્વિજ ! ભારત
ભાગવત આદિક ઇતિહાસ પુરાણોમાં લોભથી પરાલવ ખામેલા વસિષ્ઠાદિ-

તત્રાદા લોભવશતો વસિષ્ઠો મુનિસત્તમઃ । પરમવં યથા પ્રાપ તાં
 કથાં કથયામિ તે ॥ ૭ ॥ આસીદ્રાજા નિમિર્નામ્ના સૂર્યવંશસમુ-
 દ્ભવઃ । યદ્દં કરિષ્યન્સ ગુરું વસિષ્ઠમવૃતર્ત્વિજમ્ ॥ ૮ ॥ યદ્દમારમ્ભ-
 યિત્વાઽથ વસિષ્ઠઃ પ્રાહ ભૂપતિમ્ । વૃતોઽસીન્દ્રેણ યદ્દાર્થં પ્રાગહં
 નૃપતે ! કિલ ॥ ૯ ॥ તં યાજયિત્વાઽઽયાસ્યામિ શીઘ્રમન્ન ન સંશયઃ ।
 તતસ્ત્વાં યાજયિષ્યામિ તાવન્મા પ્રતિપાલય ॥ ૧૦ ॥ હત્યુક્ત્વાઽ-
 ગાદ્રસિષ્ઠોઽથ નિમિસ્તુ ક્ષણમહુરમ્ । દેહં જાનન્ દ્વિજૈરન્યેશ્વ-
 કાર મલ્લમુત્તમમ્ ॥ ૧૧ ॥ અથાગતો વસિષ્ઠોઽપિ યાજયિત્વા સુરે-
 શ્વરમ્ । શિષ્યવ્યતિક્રમં દૃષ્ટ્વા શુકોપ ધનલુપ્ધધીઃ ॥ ૧૨ ॥ શશાપ
 ન્ નિર્મિં દેહસ્તથ પણ્ડિતમાનિનઃ । પતત્વદાથ નૃપતિસ્તં શશા-
 પાતિકોપિનમ્ ॥ ૧૩ ॥ દેહસ્તેઽપિ પતત્વદ લોભાદ્ધર્મમજાનતઃ ।

કની કથા વિસ્તારથી વર્ણવી છે તેને હું સક્ષેપમા કહું છું ॥ ૬ ॥ તેમાં પ્રથમ
 મુનિશ્રેષ્ઠ વસિષ્ઠ લોભવશથી જે પ્રકારે પરાણવ પામ્યા છે તે કથા તમોને
 કહું છું ॥ ૭ ॥ પૂર્વે સૂર્યવંશમા ઉત્પન્ન થએલો નિમિ નામનો એક રાજા હતો.
 તેણે યજ્ઞ કરવા પોતાના કુળગુરુ વસિષ્ઠને ઋત્વિજપણે વર્ચા, વરણુ કરેલા
 વસિષ્ઠમુનિ તથાસ્તુ કહીને યજ્ઞારંભ કરાવીને એટલે તેને યજ્ઞ સામગ્રી સ
 પાદનમા પ્રેરીને પછીથી એમ બોલ્યા કે હે નૃપતે ! તારા યજ્ઞારંભ પહેલાંજ
 ઇન્દ્રે યજ્ઞ કરવા માટે વરણુ નિક્ષે કરેલું છે. તો પ્રથમ ઇન્દ્રને યજ્ઞ કરાવીને
 તત્કાળ અહીં આવીશ એમા સશય નથી. પછીથી તને યજ્ઞ કરાવીશ ત્યાંબુધી
 મારી વાટ ભેળે ॥ ૮-૧૦ ॥ એમ કહીને વસિષ્ઠ ઇન્દ્રને યજ્ઞ કરાવા ગયા.
 પછી નિમિ નૃપતિએનો દેહને ક્ષણભગુર ભણીને ધર્મમાં ત્વરાને લીધે બીજા
 વરેલા વિપ્રો પાસે ઉત્તમ યજ્ઞ કરાવ્યો ॥ ૧૧ ॥ એટલાકમાં વસિષ્ઠપણુ ઇન્દ્રને
 યજ્ઞ કરાવી પાછા આવતાં શિષ્ય રાજાનો પોતાની અસન્નિધિમા યજ્ઞ કરાવા-
 રૂપ વ્યતિક્રમ (અન્યાય) બોધને ધન લોભને લીધે ક્રોધ પામ્યા ॥ ૧૨ ॥
 અને તત્કણુ નિમિ રાજાને ‘પડિતપણુના અભિમાનવાળા તારો દેહ આ
 શણુર્માજ પડી ભર્યો’ એવો શાપ આપ્યો પછીથી નિમિ નૃપેપણુ પોતાને
 અકારણુ આપેલો શાપ લક્ષમા લધને વસિષ્ઠને ‘લોભને લીધે ધર્મતત્ત્વને

एवमन्योन्यशापेन तावुमौ मृत्युमापतुः ॥१४॥ निमिस्तु जीवितो
विप्रैर्विदेहोऽभूच्च याज्ञिकैः । उन्मेषणनिमेषाभ्यां स नृणां चक्षु-
पीक्ष्यते ॥१५॥ उर्वदयाः पुत्रतां प्राप्य मित्रावरुणवीर्यतः ।
विख्यातोऽभूद्वसिष्ठस्तु वेश्यासुनुरिति ध्रुवम् ॥१६॥ इत्थं लोभ-
वशादेव वसिष्ठोऽपि महामुनिः । सूर्यवंशनृपाचार्यः सम्प्रपेदे
पराभवम् ॥१७॥ लोभेन हैहयस्याथ महायोगकलानिधेः । अपि
श्रीदत्तशिष्यस्य कथयामि पराभवम् ॥१८॥ अर्जुनाख्योऽभव-
द्राजा कृतवीर्यात्मजो महान् । चन्द्रवंशसमुत्पन्नो महाबलपरा-
क्रमः ॥१९॥ नारायणावतारं स दत्तात्रेयं महामुनिम् । आराध्य
वाहुसाहस्रं युधि लेभे निजेप्सितम् ॥२०॥ योगैश्वर्यं च सम्प्राप्य

વિસ્મૃત કરી મને શાપ આપતા તમારો પણ દેહ હમણાં જ પડી જાયો’
એવો પ્રતિશાપ આપ્યો. હે વિપ્ર ! આ પ્રકારે અને જણાઓ પરસ્પર શાપ
પ્રાપ્તિથી મૃત્યુને પામ્યા ॥૧૩-૧૪॥ તે સમયે નિમિ રાજા યજ્ઞમાં ઋત્વિજ-
પણે વરેલા ખીલ વિત્રોએ દેવોના પ્રસાદથી જીવતો કરતાં પોતાને દેહમાં
અરૂચિ હોવાથી વિદેહ-દેહે રહિત થઇને દેવોના અનુગ્રહથી જનોના
નેત્રોમાં ઉન્મેષ નિમેષ (નેત્ર ઉઘાડવાં અને મીચવાં)ના પ્રવર્તકપણે દેખાય
છે. તે ભાગવતમાં કહ્યું છે—‘વિદેહ ઉચ્ચતાં કામં લોચનેષુ શરીરિણામ્ ।
ઉન્મેષણનિમેષાભ્યાં છક્ષિતોઽષ્માત્મસંસ્થિતઃ’ ॥૧૫॥ વસિષ્ઠમુનિતો મિત્રાવ-
રુણના વીર્યથી નિમિત્તાબૂત ઉર્વશી વેશ્યાના પુત્રભાવને પામીને ‘વેશ્યા-
સુનુ’ એમ વિખ્યાત થયા ॥૧૬॥ આ રીતે સૂર્યવંશી રાજાઓના આચાર્ય
મહામુનિ વસિષ્ઠપણે લોભવશાત્ પરાભવને પામ્યા હતા ॥૧૭॥

હવે ભગવાન શ્રીદત્તાત્રેયમુનિનો શિષ્ય, માટેજ મહા યોગકલાઓનો
નિધિ એવાપણ સહસ્રાર્જુન રાજાનો લોભને લીધે થએલો પરાભવ કહ્યું તેને
સાંભળો ॥૧૮॥ પૂર્વે કૃતવીર્ય રાજાનો પુત્ર, ચંદ્રવંશમાં ઉત્પન્ન થએલો, મહા
બળ પરાક્રમે પરિપૂર્ણ, અર્જુન નામનો મોટો એક રાજા હતો ॥૧૯॥ આ
રાજા નારાયણાવતાર દત્તાત્રેય મહામુનિનું આરાધન કરીને તેમના પ્રસા-
દથી સંશ્રામ સમયમાં સ્વાખીષ્ટ હજાર હાથને પામ્યો હતો તથા તેમનાજ

તત્પ્રસાદેન સોઽર્જુનઃ । અવ્યાહતવલૌક, શ્રીઃ પૃથિવીં યુમુજેઽલિ-
 લામ્ ॥૨૧॥ સ એકદા તુ મૃગયાં વિચરન્ ગહને વને । યદ્દૃષ્ટ-
 યાઽઽશ્રમં પ્રાપ્ત્વમદગ્રેસ્તપોનિધેઃ ॥૨૨॥ સ તસ્મૈ નરદેવાય
 મુનિરર્હણમાહરત્ । સસૈન્યામાત્મવાહાય કામધેનોઃ પ્રસાદતઃ
 ॥૨૩॥ તદાઽભૂદ્ધિસિતો રાજા ધીક્ષ્ય તન્મુનિવૈભવમ્ । આત્મૈશ્વ-
 ર્યાતિશયિતમદૃષ્ટં ચાશ્રુતં ક્વચિત્ ॥૨૪॥ તતઃ કામદુઘામેવ
 તદ્દેતુમવગત્ય સઃ । યલાન્તાં સ્વપુરં નિન્યે ક્રન્દન્તીં ચ સવત્સ-
 કામ્ ॥૨૫॥ અધ્યેતું ચ ગતો વિદ્યાં રામસ્તાયદુપાગતઃ । શ્રુત્વાઽ-
 ર્જુનસ્ય દૌરાત્મ્યં ચુક્રોધાહિરિવાહતઃ ॥૨૬॥ ઘોરમાદાય પરશુ
 તત્તો માહિષ્મતીં પુરીમ્ । ગત્વા સ તેન યુયુધે કૃતાન્ત ઇવ દુર્જયઃ
 ॥૨૭॥ અક્ષૌહિણીભિઃ સહિતં સ સપ્તદશભિર્નૃપમ્ । તં નિહત્ય

અનુગ્રહથી નિરંકુશ અગ્નિમાદિ યોગૈશ્વર્યને પામીને કોઈપણ ન પરાલભ કરી
 શકે એવા બળ પરાક્રમ અને સપત્તિ પામીને સમગ્ર પૃથ્વીને લોગવતો હતો
 ॥૨૦-૨૧॥ આ રાજા કોઈ સમયે ગહન વનમાં મૃગયા કરતો કરતો યદૃચ્છાથી
 તપોનિધિ જમદગ્નિ મુનિના આશ્રમમાં આવ્યો આ મુનિએ પોતાના આશ્ર-
 મમાં અથાનક આવી ચઢેલા, સૈન્ય અમાત્ય આદિકે સહિત નરદેવ સહ-
 સાર્જુનનું કામધેનુમા અનુગ્રહથી અનુપમ આતિથ્ય કર્યું. તે સમયે રાજાતો
 મુનિનો તે વૈભવ પોતાના ઐશ્વર્ય થકી પણ અત્યધિક, કોઈ સ્થળે નહિ
 દેખેલો નહિ સાંભળેલો બોધને પરમ વિરમ્ય પામી ગયો ॥૨૨-૨૪॥ તે પછી
 ‘આવા મુનિવૈભવનું કારણ કામદુઘા છે’ એમ જાણીને લોભવેગથી પરા-
 લભ પામેલો રાજા બહુ થુમો પાડી રડતી વત્સે સહિત એવી તે કામદુઘાને
 બળાટકારથી પોતાની માહિષ્મતી પુરીમાં લઈ ગયો આ અવસરમાં વિદ્યા
 લણવા ગયેલા, જમદગ્નિના પુત્ર, પરશુરામ ગુરૂના ગૃહથકી આશ્રમમાં
 પાછા આવતાં સહસાર્જુનની કામધેનુના હરણરૂપ દુષ્ટતા સાંભળીને દડાદિ-
 વડે તાડન કરેલા સર્પની જેઠ મહાક્રોધ પામી, તત્કાળ પોતાનું ઘોર આયુધ
 પરશુ ગ્રહણ કરી, માહિષ્મતી નગરીમાં જઈ, મૃત્યુ જેવા દુર્જય પરશુરામે
 તેની સાથે યુદ્ધ કર્યું યુદ્ધમાં સત્તર અક્ષૌહિણી સૈન્યે સહિત સહસાર્જુનને

નિજાં ધેનું ગૃહીત્વાઽઽથ્રમમાયયૌ ॥૨૮॥ તસ્ય તત્કર્મ વિજ્ઞાય
જમદગ્નિઃ ક્ષમાનિધિઃ । પ્રાહ પુત્ર ! ત્વયા નૈતત્કૃતં બ્રહ્મકુલોચિ-
તમ્ ॥૨૯॥ વયં હિ બ્રાહ્મણાસ્તાત ! ક્ષમયા પૂજ્યતાં ગતાઃ । પાર-
મેષ્યં પદં પ્રાપ ક્ષમયૈવામ્બુજાસનઃ ॥૩૦॥ ક્ષમયૈવ હરિઃ સાક્ષા
ત્પ્રભુસ્તુપ્યતિ નાન્યથા । પાપમેવ ત્વયા પુત્ર ! કૃતમેતન્ન સંશયઃ
॥૩૧॥ રાજો મૂર્ધાભિપિક્તસ્ય વધો બ્રહ્મવધાહુરઃ । તન્નિષ્કૃતં કુરુ
તતઃ શીઘ્રં ત્વં તીર્થયાત્રયા ॥૩૨॥ ઇતિ ઘાક્યં પિતુઃ શ્રુત્વા તીર્થ-
યાત્રાં સ ઘત્સરમ્ । કૃત્વા યથોક્તવિધિના પુનઃ સ્વાથ્રમમાયયૌ
॥૩૩॥ ઇકદાઽઽથ્રમતો રામે સન્નાતરિ વનં ગતે । અર્જુનસ્ય સુતા
આયહ્લંઘ્યચ્છિદ્રાસ્તદાથ્રમમ્ ॥૩૪॥ કન્દન્તીમપ્યનાદત્ય રેણુકાં
તેઽતિદારુણાઃ । છિત્વા મુનેઃ શિરસ્તૂર્ણં ગૃહીત્વા સ્વપુરં યયુઃ

મારી નાંખીને પોતાની કામદુષા લઇને આશ્રમમાં આવ્યા ॥૨૫-૨૮॥
જનક જન્મદગ્નિતો ક્ષમાનિધિ હોવાથી પુત્રનું તે રાજહત્યારૂપ દારૂણ કર્મ
જાણતાં અત્યંત ખેદ પામીને એમ બોલ્યા કે-હે પુત્ર ! તમોએ જે આ કર્મ
કર્યું તે આપણા બ્રાહ્મણકુળને ઉચિત નથી. હે તાત ! કેમકે ક્ષમાગુણવડેજ
આપણે બ્રાહ્મણો પૂજ્ય થયા છીએ. બ્રહ્મા ક્ષમાગુણવડેજ પારમેષ્ઠ્ય એવા
પણ પદને પામ્યાછે. સર્વકર્મસમારાધ્ય એવા પણ સાક્ષાત્ પ્રભુ શ્રીહરિ
ક્ષમાવડેજ પ્રસન્ન થાયછે, અન્યથા નહિ. માટે હે પુત્ર ! તમોએ તો આ
પાપજ કર્યું છે એમાં સંશય નથી. રાજ્યારોહણ સમયે મૂર્ધાભિપેકને
પામેલા રાજાનો વધ બ્રાહ્મણ વધથીકીપણ અતિ અધિક છે, માટે તમો તેનું
પ્રાયશ્ચિત્ત તુરત કરો. તીર્થયાત્રા માટે જાઓ, કેમકે તીર્થયાત્રાજ પ્રાયશ્ચિત્ત
છે ॥૨૯-૩૨॥ પિતાનું આવું વચન સાંભળીને પુત્ર પરશુરામ આત્મામુજબ
એક વર્ષમાં યથાવિધિ તીર્થયાત્રા કરી ફરી પોતાના આશ્રમમાં આવ્યા ॥૩૩॥
કોઈ સમયે પોતાના આશ્રમચક્રી પરશુરામ વસુમાન ત્રિગેરે લાખઓને સાથે
લઇને વનમાં ગયા એટલે પ્રવેશાવકાશ પ્રાપ્ત થયો જાણીને સહસ્રાર્જુનના
અતિક્રૂર સ્વભાવના પાપી પુત્રો જન્મદગ્નિના આશ્રમમાં પ્રવેશ કરી તેમની
ભાર્યા રેણુકાને જુઓ પાડી રડતીને પણ નહિ ગળીને જન્મદગ્નિનું મસ્તક છેદી

॥૩૫॥ માતુરાક્રન્દમાકર્ણ્ય રામઃ શીઘ્રમુપેત્ય તત્ । ઝન્મત્તક્ષત્ર-
 દૌરાત્મ્યં દદ્રાઽતિક્રોધમાપ સઃ ॥૩૬॥ તતો માહિષ્મતીં ગત્વા
 હત્વા તાનર્જુનાત્મજાન્ । તદ્રક્તેન નર્દી ઘોરાં ચક્રેઽદ્ધિં ચ સ
 શીર્ષભિઃ ॥૩૭॥ પિતુઃ શિરઃ સમાનીય તમજીવયદીશ્વરઃ । સ
 રામઃ સ્થાપયામાસ તં ચ સપ્તર્ષિમણ્ડલે ॥૩૮॥ એકવિંશતિકૃ-
 ત્થોઽથ કૃતાન્ત દ્વય મીપણઃ । નિઃક્ષત્રિયાં મહીં ચક્રે પર્ણહસ્તઃ
 પરિશ્રમન્ ॥૩૯॥ ઇત્યં લોમેન નૃપતિઃ સહ પુત્રૈર્નનાશ સઃ । સક-
 લક્ષત્રસંહારે હેતુશ્ચાસીદ્વિનષ્ટધીઃ ॥૪૦॥ એવમન્યેઽપિ વહ્વો
 મુક્તાઃ સિદ્ધા મહર્ષયઃ । રાજાનશ્ચાપિ લોમેન વિનષ્ટિં મહર્તાં યયુઃ
 ॥૪૧॥ લોમં હૃદો ન જહતોઃ સુમતે ! મયેત્યમુક્તા વસિષ્ઠકૃતયી-
 ર્યજયોર્દશા તે । વક્ત્ર્યેઽથ કામપરતન્ત્રતયાઽવ્જજાવેસ્તાં ત્વં શૃણુ

તેને લઇને ઝટ પોતાના પુરમાં આહ્વા ગયા ॥૩૪-૩૫॥ પરશુરામેતો માતા
 રેણુકાનું આક્રંદન (શુભો સાથેનું ક્રંદન) સાંભળીને એકદમ આશ્રમમાં
 આવતાં ઉન્મત્ત ક્ષત્ર જાતિનું તેણું દૌરાત્મ્ય દેખીને તીવ્ર ક્રોધપરવશ
 થઈ પરશુ હાથમાં લઈ તત્કાળ માહિષ્મતી પુરીમાં જઈ સહસ્રાર્જુનના
 તે સર્વ (પાંચ હજાર) પુત્રોને મારી નાંખીને તેના વહેતા રૂધિરથી મોટી
 નદી કરી અને કુદારથી છેદેલાં મસ્તકોથી મોટો પર્વત કર્યો ॥૩૬-૩૭॥
 તેપછી પરશુરામે પિતાનું એજ મસ્તક પાછું લાવીને સ્વયં મહાયોગે-
 શ્વર હોવાથી તેમના શરીર સાથે સાંધી દઈ પિતાને છવતા કરી તેમની
 સપ્તર્ષિ મંડળમાં સ્થાપના કરી ॥૩૮॥ વળી જગતનો અંત કરનાર કાળ
 જેવા ભયંકર આ પરશુરામે સર્વે કરી કરીને એકવીસ વાર પૃથ્વીને
 નિઃક્ષત્રિયા પરશુમાત્ર સહાયથી કરી ॥૩૯॥ આ પ્રકારે લોભ મહાદોષથી
 વિનષ્ટ વિવેકવાળો સહસ્રાર્જુન રાજા વશે સહિત વિનાશને પામ્યો. એટલુંજ
 નહિ કિંતુ સમસ્ત ક્ષત્રિયોના સંહારમાં કારણ થયો ॥૪૦॥ એરીતે ખીલપણ
 ખડું મુકો (મુક્તપ્રાપ્તો) સિધ્ધો મહર્ષિઓ અને રાજાઓ લોભે કરીને
 મહા વિપત્તિને પામેલા પ્રસિદ્ધ છે ॥૪૧॥ હે સુમતિમાન મયારામ વિપ્ર !
 પૂર્વોક્ત પ્રકારે લોભાવિષ્ટ ચિત્તવાળા વસિષ્ઠ મુનિ અને સહસ્રાર્જુન રાજાની

સ્થિરમનાઃ પ્રથિતાં પુરાણે ॥૪૨॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे
धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे लोभेन वसिष्ठादिपराभवनामैकादशोऽध्यायः ॥११॥

શ્રીનારાયણમુનિરુવાચ—જગત્સપ્તા પુરા વ્રહ્મા સ્વાક્ષજાતાં સરસ્વ-
તીમ્ । રૂપલાવણ્યસમ્પન્નાં દૃષ્ટ્વાઽભૂતકામવિહ્વલઃ ॥૧॥ उत्थाय
परिरब्धुं तां यावत्स्पृशति विश्वसृद् । तावत्सा कन्यका भीता
मृगी भूत्वा पलायत ॥२॥ अकामामपि तां कन्यां कामयन् स प्र-
जापतिः । अन्वधावन्मृगो भूत्वा निरूपः कामनष्टधीः ॥३॥ पितरं
त्यक्तमर्यादं तमधर्ममतिं तदा । मरीचिमुख्या ऋषयो विलोक्य

દશા મેં તમોને ઠહી. હવે કામપરતંત્રપણાને લીધે થએલી બ્રહ્માદિકની
પુરાણપ્રસિદ્ધ દશા હું ઠહીશ તેને તમો નિશ્ચળ મનથી સાંભળો ॥૪૨॥
ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...દ્વિતીયપ્રકરણે લોભેન વસિષ્ઠાદિપરાભ-
વનામૈકાદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૧॥

અધ્યાય ૧૨ મો.

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે વિપ્ર ! પૂર્વે જગત્સપ્તા સ્વયં બ્રહ્મા પો-
તાના અંગ થકી થએલી સરસ્વતી નામની પુત્રીને બેધને, તેના અતિશય
રૂપ લાવણ્યથી કામાન્ધ થઈ આસનમાંથી ઉઠીને તેને આલિંગન કરવા જાય
છે એટલાકમાં તે કન્યા તે નિહિત કર્મે થકી લય પામી પોતાનું તેથકી
રક્ષણ કરવા મૃગલી થઈ નાશી ગઈ. અકામા એવીપણ કન્યાની કામના
કરતા આ કામાન્ધ નિર્લજ્જ બ્રહ્મા મૃગ થઈ તેની પાછળ દોડ્યા ॥૧-૩॥ તે
સમયે મરીચિ પ્રમુખ મહાર્ષિઓ વિવેકે રહિત, અધર્મમાં પ્રવર્તેલા, જેમણે
મર્યાદા મુકી દીધી છે એવા પિતાને બેધને બોધ કરવા લાગ્યા કે—હે પિતઃ !
આવું નિહિત કર્મે તમારા થકી પૂર્વેના કોઈપણ બ્રહ્માઓએ નથીજ કર્યું અને
કહ્વાંતરમાં પણ બીજા કોઈપણ બ્રહ્માઓ નહિજ કરશે. પ્રાકૃત-અન-
લિપ્ત એવીપણ કયો પુરૂષ કામને ન નિયમમાં કરીને તમારી પેઠે પુત્રીની

૧ આ અધ્યાયમાં કામથી પરાલભ પામેલા બ્રહ્મા, સૌભરી, ઇન્દ્ર અને નંદુપની
કથા કરી છે.

પ્રત્યયોધયન્ ॥૪॥ નૈતાદદશં કૃતં કર્મ ત્વત્પૂર્વમેહાભિઃ પિતઃ ! ।
 કલ્પાન્તરેષુ ચાપ્યન્યે ન કરિષ્યન્તિ કેચન ॥૫॥ ન નિગૃહ્ય ચ
 કઃ કામં પ્રાકૃતોઽપિ પુમાન્નિજામ્ । અનુગચ્છેત્સુતાં ત્વદ્દકામાં
 ભયવિદ્વતામ્ ॥૬॥ તેજસ્વિનામપિ પિતર્નંતત્કર્મોચિતં ચલુ । યતસ્ત
 ય્વ લોકેષુ ધર્મમાર્ગપ્રવર્તકાઃ ॥૭॥ યદદાચરતિ શ્રેષ્ઠસ્તત્તદેવેતરો
 જનઃ । સ યત્પ્રમાણં કુરુતે લોકસ્તદનુવર્તતે ॥૮॥ ઇતિ પ્રવોધિતઃ
 પુત્રૈર્લંજિતઃ સ પ્રજાપતિઃ । અધર્માપયશોભીતઃ સચસ્તાં વિજહૌ
 તનુમ્ ॥૯॥ કામેનેતથં પુરા વ્રહ્મા જગદ્દાતાઽપિ મોહિતઃ । દુરાચારે
 પ્રવૃત્તોઽભૂન્નિરુપઃ પશુવદ્વિજ ! ॥૧૦॥ અઘાપિ નીચોઽપિ જન-
 સ્તસ્ય તત્કર્મ ગર્હિતમ્ । શ્રુત્વૈવ સશિરઃકમ્પં નિન્દાં તસ્ય કરોતિ
 વે ॥૧૧॥ પરાભવ ઇતિ પ્રોક્તઃ કામેન વ્રહ્મણો મયા । સૌમરેશ્ચાથ
 વક્ષ્યામિ નૈષ્ઠિકસ્ય તપસ્વિનઃ ॥૧૨॥ એકદા સૌમરિર્નાન્ના મહ-

પાછળ અગસગ મારે દોડે ? કોઈપણ નહિ આ તો બ્રાતાની કે કાકાની
 પુત્રી નહિ પરંતુ પોતાની પુત્રી છે. તેમ તમારી પેઠે કામાકુળ મનવાળી
 નહિ કિંતુ અકામા છે. વળી લયને લીધે પલાયન કરી જતી છે. લયલી-
 તોને અલયદાન દેવું એતો મહા ધર્મ છે હે પિત ! તમારા જેવા
 તેજસ્વી મહાપુરુષોને તો આ કર્મ અત્યત યોગ્ય નથી, કેમકે તમારા જેવા-
 ઓની જે સ્થિતિ છે તે લોકમાં ધર્માચરણપૂર્વક ધર્મમાર્ગની પ્રવૃત્તિ કરવા
 છે તે ભગવાને ગીતામા કહ્યું છે—‘યદદાચરતિ શ્રેષ્ઠસ્તત્તદેવેતરો જનઃ । સ
 યત્પ્રમાણં કુરુતે લોકસ્તદનુવર્તતે’ ઇત્યાદિ ॥૪-૮॥ હે વિપ્ર ! આ રીતે પુત્રોએ
 પ્રબોધ દીધેલા, મારેજ લગભગ ગએલા પ્રજાપતિ બ્રહ્માએ અધર્મ અને
 અપયશના મહા લયને લીધે તે તનુનો તત્કાળ જ ત્યાગ કરી દીધો ॥૯॥
 હે દ્વિજ ! જનસંપ્રદાય એવાપણુ બ્રહ્મા પૂર્વે આ પ્રકારે કામમોહિત થઈ પશુની
 પેઠે નિર્લગ્ન થઈ દુરાચારમા પ્રવર્ત્યા હતા તો બીજાઓની વાત જ શી ?
 ॥૧૦॥ અઘાપિ નીચપણુ જન બ્રહ્માનું આ નિદિત કર્મ સાંભળીનેજ પો-
 તાનુ માથુ ધુણાવાપૂર્વક તેની નિંદા કરે છે ॥૧૧॥

હે વિપ્ર ! આ પ્રકારે કામથી થએલો બ્રહ્માનો પરાલભ મેં કહ્યો હવે મ-

ર્પિસ્તપતાં ઘરઃ । તપશ્ચક્રેઽન્દસાહસ્રં પ્રવિદ્ય યમુનોદકે ॥૧૩॥
તત્રૈકદા મૈથુનિનં મીનરાજં સ પેક્ષત । નિર્વૃત્તિં પરમાં પ્રાપ્તં સ્ત્રીસુ-
સ્થેનાતિકામિનમ્ ॥૧૪॥ તદ્દર્શનેન તસ્યામૃત્સ્ત્રીસ્પૃહા હૃદયે મુનેઃ ।
તતઃ સ્ત્રીયં તપો હિત્વા ચિન્તયામાસ યોષિતમ્ ॥૧૫॥ ઇચ્છન્નથો
રાજકન્યાં નૃપતિં યદુકન્યકમ્ । માન્ધાતારમુપાગત્ય કન્યામેકા-
મયાચ્ચત ॥૧૬॥ ધાર્ધન્યવેપમાનાક્લં તપઃકૃશતનું મુનિમ્ । વીક્ષ્ય

હાનૈષ્ઠિક મહાતપસ્વી સૌભરિ મુનિનો કામથી થએલો પરાભવ કહ્યું ॥૧૨॥
પૂર્વે કોઈ સમયે તપસ્વિઓમાં શ્રેષ્ઠ સૌભરી નામના મહર્ષિએ યમુના નદીના
જળમાં પ્રવેશ કરી તીવ્ર તપ સહસ્રવર્ષપર્યંત કર્યું. વનમાં પણ વિવિધ અપ-
રિમિત મૃગમિથુન વર્તે છે એમ માનીને તેમાં પણ વિષય સંગના બંધથી
જળના મધ્યમાં પ્રવેશ લેલે કયોં પણ તેથી શું ? કેમકે કામવેગને જળ
સ્થળનો વિલાગ નથી. સ્થળમાં થાય તેમ જળમાંપણુ થાયજ. તો એમને
જળના મધ્યમાં મૈથુનાસક્ત કોઈ મહામત્સ્ય કોઈ સમયે બેવામાં આવ્યો.
આ મત્સ્ય અજ્ઞાનપ્રધાન ભતિ સ્વભાવને લીધે કામિકશીલ હોવાથી તેમાંજ
અત્યલ્પ સ્ત્રીસુખથી પરમ આનંદને પામેલો હતો. આવા તે માણસાને
બેઠને તીવ્ર તપોનિષ્ટ એવા પણ આ સૌભરીને તત્કાળ સ્ત્રીની સ્પૃહા થઈ
આવી. કારણ કે કામનો વૈભવ કોઈથી પણ ન પરાભવ થાય એવો મહાન
છે. આ મુનિ-આત્માનાજ એક મનનશીલ છે તોપણુ તેમને જે હૃદય
આત્મમનનના ઉપકરણભૂત છે એજ હૃદયમાં સ્ત્રીની સ્પૃહા થઈ, આવા
કામાલિભવથી તપનો લાગ કરી સતત સ્ત્રીનુંજ સ્મરણ કરવા લાગ્યા

પ્રાહ નૃપઃ કન્યા યા ત્વામિચ્છેદ્વૃણીહિ તામ્ ॥૧૭॥ તતસ્તથેત્યુ-
ક્તવન્તં મુનિમન્તઃપુરં નૃપઃ । ક્ષત્રા પ્રવેશયામાસ સોઽનિચ્છુરપિ
તદ્વ્યાત્ ॥૧૮॥ વાર્ધક્યાદૃપતેઃ સ્વસ્મિન્નપ્રીતિં સ વિદદ્યપિઃ ।
દિવ્યરૂપોઽભવત્સદ્યો દેવીનામપિ મોહનઃ ॥૧૯॥ પશ્ચાદાત્કન્યકા
રાણસ્તં દૃષ્ટ્વા દિવ્યરૂપિણમ્ । તદૈવ સર્વા અપિ તં વચ્ચિરે સ્વેષ્સિતં
પતિમ્ ॥૨૦॥ પરિગૃહ્ય તતસ્તાઃ સ્ત્રીર્નિજમાશ્રમમેત્ય સઃ । દિવ્ય-
સૌધાદિ તત્કાલં સસર્જં તપસો ચલાત્ ॥૨૧॥ તાભિર્ભોગાન્સ
મુજ્જાનો ન દિવા ન નિશામર્ચત્ । સહસ્રશઃ તનયાન્મનોદાંસ્તાસ્ય-
જીજનત્ ॥૨૨॥ તપઃસિદ્ધઃ સ મુનિરાહિત્યં કામેન મોહિતઃ ।
વમૂચ તપસો અયો મગવત્પ્રીતિકારણાત્ ॥૨૩॥ આપ્યાનં

કહ્યું ॥૧૬-૧૭॥ તેપછી આ મુનિએ રાજાનું વચન અગીકાર કર્યું પછીથી
રાજાએ કન્યા પરણાવાની પોતાને ધીલકુલ ઇચ્છા નથી તથાપિ તેમના
થકી શાપ લયને લીધે અતઃપુરના અનુચર (ક્ષત્રા) સાથે અંત પુરમાં
મુનિને મોકલ્યા અતઃપુરમાં પહોચાડેલા આ મુનિ ‘વૃદ્ધપણાને લીધે મારી
ઉપર રાજાની પ્રીતિ નથી’ એમ બાલ્યુ બધને તપન્યા પ્રભાવથી તત્કાળ
દેવીઓનેપણુ રૂપથી મોહ પમાડનારા દિવ્ય રૂપવાન થયા ॥૧૮-૧૯॥ દિવ્ય
રૂપવાળા, લાવણ્યના એક નિધિ, તરૂણુ વયે સુપત્ર એવા તે મુનિને બોધનેજ
તેમનામાં અનુરાગ પામેલી રાજાની પત્ન્યાસેય કન્યાઓ મુનિને સ્વેષ્સિત
પતિપણુ ‘હું પહેલી હું પહેલી આ મારા પતિ છે આ મારા પતિ છે’ એવી
ખંચાતાણુથી એક સાથે વરીયો ॥૨૦॥ તે પત્ન્યાસેય કન્યાઓને લઇને
આનંદપરિપૂર્ણ રાજાએ પણ અભિનંદન કરેલા સૌભરી મુનિએ પોતાના
આશ્રમમાં આવીને તપોબળથી તત્કાળ દિવ્ય ભોગોપકરણુ ભોગસ્થાનાદિ
જુદાં જુદાં સજ્જા ॥૨૧॥ પોતેપણુ અનેક રૂપે થઈ એક સાથે તે સ્ત્રીયો
સાથે વિવિધ ભોગને ભોગવતાં દિવસ રાત્રિના વિભાગોપણુ બાણ્યા નહિ. અને
તે સ્ત્રીયોમાં અતિ સુંદર સહસ્રશઃ-એક એકમાં સો સો એમ પાંચ હજાર
પુત્રો ઉત્પન્ન કર્યા ॥૨૨॥ તપની સિદ્ધિને પામેલા મુનીન્દ્ર સૌભરિ આ પ્રકારે
કામથી મોહિત થઈ ભગવાનની પ્રસન્નતાના કારણુજૂત તપમાંથી શ્રષ્ઠ

સૌભરે: પ્રોકમિતિ તે દ્વિજસત્તમ ! । કામેન દેવરાજસ્ય પરા-
ભવમથ દ્રુવે ॥૨૪॥ વિમાનમેકદાઽઽરુહ્ય સુરરાટ્ઽ વિચરન્
ક્ષિતૌ । ગદ્ધાયાં સ્નાતુમાયાતામપદ્યદ્વૈતમસ્ત્રિયમ્ ॥૨૫॥ રૂપલા-
વણ્યસમ્પન્નાં તામહત્યામવેક્ષ્ય સઃ । કામનષ્ટમતિઃ સઘસ્તામે-
વાચિન્તયદ્વદિ ॥૨૬॥ ઉપમોક્તું છલેનેચ્છન્મુનેર્ભાર્યાં પતિવ્રતામ્ ।
અદૃશ્યરૂપ પંકાકી તામેવાનુજગામ સઃ ॥૨૭॥ તદ્વાશ્રમમુપેત્યાથ
ગૌતમે સ તપસ્વિનમ્ । દૃષ્ટ્વા વિમ્યદ્રહસ્તસ્યૌ છિદ્રમેય ગવેપયન્
॥૨૮॥ નિત્યકર્મવિધાનાય ગદ્ધાં યાતેઽથ ગૌતમે । તદ્રૂપધૃત્યા
સાકં રેમે પાપમતિઃ સ તુ ॥૨૯॥ કૃતનિત્યવિધિસ્તાયદપિઃ
સ્વાશ્રમમાયયૌ । છલયન્તં નિર્જાં ભાર્યાં દદર્શ સ્વાકૃતિં હરિમ્

થયા હતા ॥૨૩॥ હે દ્વિજસત્તમ ! આ પ્રકારે સૌભરિનુ આખ્યાન તમોને
કહ્યું, હવે દેવેન્દ્રનો પૂર્વે આજ કામદોષથી ચએલો પરાભવ કહું છું ॥૨૪॥

એક સમયમા મુરેન્દ્ર વિમાનમાં બેસી ગગનતળમા ફરતા ગગા
નદીમા સ્નાન કરતી ગૌતમમુનિની ભાર્યા અહત્યાને રૂપલાવણ્ય સ-
પન્ન બોધને તેજ ક્ષણમા કામવિહ્વલ થતા વિવેક વિનાનો થઈ હૃદયમાં
તેનુંજ ચિંતવન સતત થતા તેણે બળાત્કારથી છળવડે તેને ભોગવવાની
તીવ્ર ઇચ્છા કરી (દેવોનું અધિપતિપણ ક્યા? અને પતિવ્રતા પર-
પત્નીનુ આક્રમણ ક્યા બેનુ બહુ અતર છે. કામ બહુ વિષમ છે) તે
પછી ઇન્દ્ર પોતે એકાકી ખીલઓ ન બોઈ શકે એવા અદૃશ્ય રૂપથી
તેનીજ પાછળ પાછળ ગયો ॥૨૫-૨૭॥ ગૌતમમુનિના આશ્રમને પામીને
તેમા મહાતપથી દેદીપ્યમાન ગૌતમને બોધનેજ તેમના યજ્ઞી લય
પામી અહત્યાને મળવાનો અવકાશ ગૌતમો થકોજ એકાતમાં રહ્યો
॥૨૮॥ તે પછી ગૌતમમુનિ પ્રાત સ્નાનાદિ નિત્યકર્મ કરવા ગગાપ્રત્યે ગયા
એટલે તે મુનિના જેવુંજ રૂપ ધારણ કરીને પાપમતિવાળા તે આ ઇન્દ્રે
તેની સાથે રમણુ કર્યું ॥૨૯॥ આ અવસરમાં ગૌતમ મહર્ષિ નિત્યવિધિ
કરી પોતાના આશ્રમમાં આવ્યા ત્યાંતો પોતાનીજ પત્નીને કપટથી
ભોગવતા, પોતાનુંજ રૂપ ધારી રહેલા તે ઇન્દ્રને દેખીને તેનું આવું દૌરા-

॥૩૦॥ જ્ઞાત્વા તત્તસ્ય દૌરાત્મ્યં મુનિઃ ક્રોધારુણેક્ષણઃ । નિર્ભત્સ્ય
 વહુધા તં ચ શશાપાધર્મકારિણમ્ ॥૩૧॥ યોનિલુન્ધ ! દુરાત્મંસ્તે
 વપુષ્યેવ ભવિષ્યતિ । સ્વદ્રુધિરદુર્ગન્ધિ યોનીનાં હિ સદસ્યકમ્
 ॥૩૨॥ ઇતિ શપ્તઃ સ મઘવા સચોઽમૂત્તાદશાકૃતિઃ । મહતીં
 દુર્વદશાં પ્રાપ્ત્વ લોકેઽપ્યપયશો મહત્ ॥૩૩॥ અહલ્યાઽપિ મુનેઃ
 શાપાત્સમ્પ્રાપ્તાદદ્યતા વને । શપન્તી મનસા શપ્તં સ્વપાતિવ્રત્ય-
 દ્રૂપકમ્ ॥૩૪॥ ઇત્યં કામેન શપ્તસ્ય મયા પ્રોક્તઃ પરામવઃ । નહુ-
 વસ્યાથ વક્ષ્યામિ પ્રાસસ્યેન્દ્રપદં દિજ ! ॥૩૫॥ પુરા શપ્તો ધૃત્વધા-
 ત્પીઢિતો વ્રહ્મહત્યયા । નલિન્યામવસચ્છન્નં માનસાપ્યસરોવરે
 ॥૩૬॥ અનીશ્વરેઽથ ત્રેલોક્યે સર્વે દેવાઃ સહર્ષિભિઃ । પેન્દ્રે પદેઽ-
 ભિપિપિચુર્નદુપાત્ય નરાધિપમ્ ॥૩૭॥ વિદ્યાતપોયોગયલઃ પ્રાપ્ત

ત્મ્ય જાણીને ક્રોધવેગથી લાલચોળ લોચનવાળા થઈ તે અધર્મ કરનારાને
 બહુધા તિરસ્કાર કરી શાપ આપ્યો કે-॥૩૦-૩૧॥ હે દુરાત્મન! તું જે
 યોનિલોભને લીધે આ અતિક્રમણ કર્યું છે તે લોભને સમુચિત એવી હનર
 યોનિઓ તારા શરીરમાળ થશે તે પણ જેમાથી રૂધિર સ્રવે છે અને દુષ્ટ
 ગંધવાળી તારા પાપને અનુસારે થશે ॥૩૨॥ આ રીતે શાપ આપેલો
 મુરેન્દ્ર શાપને અનુસારે એજ ક્ષણમા સદસલગસપૂર્ણ શરીરવાળો થયો
 તેપછી મહા દુર્દશા અને લોકમા પણ મહા અપયશને પામ્યો ॥૩૩॥
 અહલ્યા પણ પોતાના પાતિવ્રત્યને દૂષિત કરનારા તે ઇન્દ્રને મનથી શાપ
 આપતી ધક્રી પતિ ગૌતમ મુનિના શાપથી તત્કાળ વનમા 'આ મનુષ્યા
 કાર છે' એમ કોઈ પણ ન જોઈ શકે એવી થઈ ગઈ ॥૩૪॥ હે દિજ ! આ
 પ્રકારે મેં કામથી થએલો ઇન્દ્રનો પરાલવ કહ્યો હવે ઇન્દ્રપદને પામેલા
 નહુવ રાજાનો કામથી થએલો પરાલવ કહું છું તેને તમો સાલજો ॥૩૫॥

પૂર્વે વૃત્રાસુરના વધથી થએલી વ્રહ્મહત્યાથી પીડા પામેલો શયીપતિ (ઇન્દ્ર)
 માનસ સરોવરમા કમળમા (કમળનાળના તણુમા) ગુપ્તપણે રહ્યો હતો
 ॥૩૬॥ એટલે ત્રિલોકી અનીશ્વર (લોકપાલક ઇન્દ્રરાજા વિનાની) થતા થએલી
 અરાજકતામા લય આવવાની આશંકાથી સર્વ દેવતાઓએ મહર્ષિઓની

ઇન્દ્રપદં સ તુ । ધર્મેણ પાલયામાસ ત્રિલોકીં ધર્મવત્સલઃ ॥૩૮॥
 ઇન્દ્રસ્ય પાર્પદાઃ સર્વે સકલાશ્ચ સમૃદ્ધયઃ । ઉપતસ્થુસ્તમેવેન્દ્રં ગ-
 ન્ધર્વાશ્ચાપ્સરોગણાઃ ॥૩૯॥ યેન્દ્રં સ વૈમવં લબ્ધ્વા સર્વમેકાં શર્ચીં
 ચિના । તામુપેત્યાહ મામિન્દ્રં વૃણીષ્વામ્બુજલોચને ! ॥૪૦॥ સાઽથ
 તં પ્રાહ ધર્મહ ! પરસ્ત્રીધર્પણં ભવાન્ । કર્તુ નાર્હતિ કલ્યાણ ! માં
 વિદ્વાય સુસ્ત્રી ભવ ॥૪૧॥ હત્યં તયા વોદ્યમાનો યદુધાઽપિ મદો-
 દ્ધતઃ । કામેન વ્યાકુલસ્તસ્યા નૈવ મેને વચ્ચો નૃપઃ ॥૪૨॥ તતસ્તં
 પ્રાહ સા ભદ્ર ! કિંચિત્સામ્પ્રતમસ્તિ મે । વ્રતં તદગ્ને નૂનં ત્વાં
 વરિષ્યામ્યધુના વ્રજ ॥૪૩॥ હત્યુક્તઃ સ યયૌ સ્થાનં સા ચાપિ

સાથે વિચાર કરી નહુપ નરાધિપને વિદ્યા તપ યોગ બળથી ઇન્દ્રાસનને લા-
 યક માનીને સુરાધિપતિપણામાં અભિષેક કર્યો. ધર્મવત્સળ નહુપ નરપતિ-
 પણ ઇન્દ્રાસન પામીને ધર્મથી ત્રિલોકીનું પાલન કરવા લાગ્યો ॥૩૭-૩૮॥
 ઇન્દ્રના સર્વે અનુચરો, સર્વે ગંધર્વો, સર્વે અપ્સરાઓ અને સમસ્ત
 સમૃદ્ધિઓ તે નહુપ નરપાળનીજ ઇન્દ્રભાવથી ઉપાસના કરવા લાગી
 ॥૩૯॥ આ પ્રકારે એક ઇન્દ્રાણી વિના ઇન્દ્રસંબન્ધિ સર્વ વૈભવે સપ્ત છે
 તથાપિ ઇન્દ્રાણીના અલાભથી અતૃપ્ત એવો નહુપ રાત્ર શયીને સમીપે
 જઈ 'હે કમળલોચને! ઇન્દ્રપદમાં રહેલા મને તું વર્ચ' એમ કહેવા લાગ્યો
 ॥૪૦॥ તેપછી ધર્મ તત્ત્વને જાણનારી ઇન્દ્રાણીએ તેને કહ્યું કે-તમો ધર્મ-
 તત્ત્વને જાણનારા છે તો નિર્લજ્જપણે પરસ્ત્રીનું પ્રધર્ષણ કરવાને યોગ્ય નથી.
 માટે હે કલ્યાણ! મને એકલીને ત્યાગ કરી ઇન્દ્રપદનાં સુખને સુખેથી
 લોગવ્ય ॥૪૧॥ હે વિપ્ર! આ પ્રકારે ઇન્દ્રાણીએ બહુધા બોધ આપવા
 છતાં પણ મદોદ્ધત, કામવેગથી વ્યાકુળ મનવાળા નહુપે શયીનું વચન
 નજ માન્યું ॥૪૨॥ આવા વિષમ સમયમાં કોઇ પણ ઉપાયથી પાતિમત્તનું
 પરિરક્ષણ કરવા ઇચ્છતી ઇન્દ્રાણીએ નહુપને સમય સમુચિત એક વચન
 કહ્યું કે-હે ભદ્ર! હમણું હું કાંઈક વ્રતપરાયણ છું તો તે વ્રતને અંતે તમોને
 નિશ્ચ વરીશ, હમણું સ્વસ્થાનમાં જાઓ ॥૪૩॥ આ પ્રકારે કહેલા નહુપ
 રાત્ર શયીના વચનથી જાણે મનોરથ પ્રાપ્ત થયો. હોય એમ માનીને સ્વ-

ગુરુશિક્ષયા । ઉપશ્રુતિ સમારાધ્ય શક્રં પ્રાપ્ય જગદ તત્ ॥૪૪॥
 રન્દ્રેણ શિક્ષિતાં યુક્તિં સાઽથ પ્રાપ્ય પુનઃ શર્ચી । સ્વસમીપાગતં
 ભૂપં તં હસન્તી વચોઽવ્રવીત્ ॥૪૫॥ અપૂર્વં યાનમારુહ્ય યુક્તં મુખ્યે-
 મંહર્ષિભિઃ । વરીતું મામિહાયાદિ ત્વાં વરિષ્યામિ નિશ્ચિતમ્ ॥૪૬॥
 ઇત્યુક્તઃ સત્વરં સોઽપિ નિયોજિતમહામુનિમ્ । આરુહ્ય શિવિકાં
 પ્રાયાન્કામાદ્ધર્મપથચ્યુતઃ ॥૪૭॥ તત્રાગસ્ત્યં મન્દગતિં સર્પ
 સર્પેત્યુદીરયન્ । લક્ષ્યા પ્રાહરત્ ક્રુદ્ધો વિનષ્ટસુકૃતો નૃપઃ ॥૪૮॥
 તતઃ ક્રુદ્ધો મુનિસ્તં ચ શશાપોત્પથવર્તિનમ્ । સર્પો ભવ ત્વમેવાથ
 પાપાત્મન્ભૂતલે ચિરમ્ ॥૪૯॥ ઇત્યગસ્ત્યેન શત્તોઽસૌ સર્પો ભૂતૈવ

સ્થાનમાં ગયો. ઇન્દ્રાણીતો ગુરુ બૃહસ્પતિના ઉપદેશથી 'ઉપશ્રુતિ' એવા
 નામથી પ્રખ્યાત કોઈ પણ દેવીની પૂજા કરી તેના અનુબંધથી પતિ ઇન્દ્રને
 એકાંતસ્થળમાં મળીને તેણીએ નહુપ રાત્રનું સમસ્ત દુશ્વરિત નિવેદન
 કર્યું ॥૪૪॥ તેપછી ઇન્દ્રે કોઈ પણ યુક્તિયુક્ત ઉપાયનો બોધ દીધેલી
 ઇન્દ્રાણી સ્વર્ગલોકમાં પાછી આવી કરી પોતા પાસે આવેલા નહુપ રાત્ર
 પ્રત્યે હસતી હસતી એમ બોલી કે ॥૪૫॥ હે રાજન્ ! તમારો મનોરથ હું
 નિશ્ચય પરિપૂરણ કરીશ. મુખ્ય મહર્ષિઓએ ઉપાડેલા અપૂર્વ-ઇન્દ્રપદને
 અસાધારણ એવા વાહનમાં બેસીને મને વરવા વાસ્તે આ સ્થાનમાં આવો.
 આ પ્રકારે ઇન્દ્રાણીએ કહેલો નહુપ રાત્ર કામવેગને લીધે ધર્મમાર્ગ થકી
 બ્રહ્મ થતાં સત્વર મહામુનિઓને ઉપાડનારા તરીકે બેડીને તેઓએ ઉપાડેલી
 શિખિકા (પાલખી કે મેના)માં બેસીને ઇન્દ્રાણીના અંતઃપુર તરફ આહ્વાયો
 ॥૪૬-૪૭॥ શિખિકાને વહન કરનારા મુનિઓમાં ધીમે ધીમે આવતા
 અગસ્ત્ય મુનિને બેઠને કામવેગથી વિવ્રાંત ચિત્તવાળો નહુપ રાત્ર સર્પ સર્પ-
 જલદી આવો જલદી આવો એમ કહેતાં કહેતાં વિવેક વિનષ્ટ થએલો
 હોવાથી ક્રોધથી મુનિને લાતોવડે પ્રહાર કરવા લાગ્યો. તે સમયમાં તત્કાળ
 તેના ઉપર ક્રોધ પામેલા અગસ્ત્ય મુનિએ હુમાર્ગમાં પ્રવર્તતા તે રાત્રને 'હે
 પાપાત્મન્ ! તુંજ આ ક્ષણમાંજ ભૂતળમાં મહાસર્પ (અજગર) થઈને પડય'
 એમ શાપ આપ્યો ॥૪૮-૪૯॥ આ પ્રકારે અગસ્ત્ય મુનિએ શાપ આ-

તત્ક્ષણમ્ । પપાત ભૂતલે રાજા મહત્કષ્ટમવાપ ચ ॥૫૦॥ એવમ-
ન્યેઽપિ વહવો મહાન્તો મુનયો નૃપાઃ । મુક્તા અપિ પરાભૂતાઃ
કામેન યલિના દ્વિજ ! ॥૫૧॥ હેયસ્ય સુલ્લેર્મદનસ્ય દૌષ્ટ્યમિત્યં
મયા તે ગદિતં દ્વિજેન્દ્ર ! । તદ્દારયિત્વા હૃદયે સ્વવૈરી હેયઃ સ
તૂર્ણં પુરુષૈર્મંદીયૈઃ ॥૫૨॥ ઇતિ શ્રીસત્સદ્વિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે
દ્વિતીયપ્રકરણે કામેન બ્રહ્માદિપરાભવનામા દ્વાદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૨॥

શ્રીનારાયણમુનિત્વાચ—અથ તે રસલુન્ધસ્ય ઋષ્યશૃંગમુનેઃ ક-
થામ્ । પ્રાત્તસ્ય દુર્વદશાં બ્રહ્મન્કથયામિ સમાસતઃ ॥૧॥ પુરાઽઽ-
સીત્કૌશિકીતીરે ઋપિર્નાન્ના વિભાળ્લકઃ । તસ્ય પુત્રો વભૂવૈક
ઋષ્યશૃંગસ્તપોનિધિઃ ॥૨॥ વન એવ વસન્ યાત્યાત્ પિતુરન્યં

પેલો નહુપ તત્ક્ષણ સર્પલાવને પામીને ભૂતળમાં પડ્યો અને મહાકષ્ટને
પામ્યો ॥૫૦॥ હે દ્વિજ ! આજ પ્રકારે બીજા પણ બહુ મહામુનિઓ
રાત્રીઓ અને નિષ્પન્ન સમાધિવાળા મુક્તપ્રાયોપણુ બલિષ્ઠ કામે પરાભવ
પમાડવાથી દુર્દશાને પામ્યા છે ॥૫૧॥ હે દ્વિજેન્દ્ર ! મુસ લગવદ્ભક્તોએ
સર્વ પ્રકારે પરિત્યાગ કરવા યોગ્ય એવા કામનું આવું દુર્વિલંબ્ય હુષ્પલું
તમોને કહ્યું. તેને હૃદયમાં સદાય ધારીને અમારા આશ્રિતોએ તે પોતાના
અંતઃશત્રુ કામદોષ થકી દૂરજ રહેવું ॥૫૨॥ ઇતિ શ્રીસત્સદ્વિજીવને...
દ્વિતીયપ્રકરણે કામેન બ્રહ્માદિપરાભવનામા દ્વાદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૨॥

અધ્યાય ૧૩ મો.

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે બ્રહ્મન્ ! હવે રસાસ્વાદ લોભને લીધે
દુર્દશા પામેલા ઋષ્યશૃંગ મુનિની કથા તમોને સંક્ષેપમાં કહું છું ॥૧॥ પૂર્વે
કૌશિકી નદીના તટમાં રહેતા વિલાંડક નામના એક મહર્ષિ હતા, તેમના
પુત્ર ઋષ્યશૃંગ નામના મહાતપોનિધિ હતા. આ મુનિ બાહ્ય વયને આરંભીને
વનમાંજ વાસ કરી રહેલા હોવાથી પિતા સીવાય બીજો કોઈ મનુષ્ય નહિ

૧ આ અધ્યાયમાં રસાસ્વાદ દોષથી પરણવ પામેલા ઋષ્યશૃંગઋષિનું ચરિત્ર
ભગવાને વર્ણવ્યું છે.

સ માનુષમ્ ! પુરુષં વા સ્ત્રિયં કાશ્ચિન્નાપદયન્ન વિવેદ ચ ॥૩॥
 પિત્રા સહ તપઃ કુર્વેન્ પશ્ચેન્દ્રિયરસોદ્વિજતઃ । નૈષ્ઠિકબ્રહ્મચર્યસ્યઃ
 સ વન્ધ્યોઽમૃતમુરેશ્વરૈઃ ॥૪॥ સ વાલ એવ તપસા સર્વેપાં ચ
 તપસ્વિનામ્ । મહર્ષીનાં માનહરઃ સેવ્યશ્ચાસીત્પ્રતાપવાન્ ॥૫॥
 ઇતસ્મિન્નન્તરે રાજા લોમપાદ इति શ્રુતઃ । અહ્નદેશાધિપો મિત્ર-
 માસીદશરથસ્ય સઃ ॥૬॥ વિપ્રાય કિશ્ચિત્કસ્મેચિત્પ્રતિશ્રુત્ય પુરો-
 ધસા । નિપિદ્ધો નેત્યુવાચાથ પૌરા વિપ્રાસ્તમત્યજન્ ॥૭॥ બ્રાહ્મણા-
 ત્તિક્રમાત્તસ્ય ન દેશે પાકશાસનઃ । ઘર્વર્ષ તેન સકલા પ્રજાઽઽ-
 સીદતિદુઃખિતા ॥૮॥ તતો વૃદ્ધૈઃ સહામાત્યૈર્નૃપોઽવગ્રહકારણમ્ ।
 પિપ્રચ્છિપુર્મુનીનૃવૃદ્ધાનરણ્યં પ્રત્યપદ્યત ॥૯॥ તત્ર કશ્ચિન્મુનિચર-

જેવામાં આવતાં 'આ પુરુષ છે આ સ્ત્રી છે' એવા વિવેકે રહિત હતા. આ
 મુનિ પિતા સાથે તપ કરતા, પાંચ ઇન્દ્રિયોના રસના પરિજ્ઞાને શૂન્ય, સ્ત્રી-
 કથાને નહિ જાણતા, એક નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્યમાં નિષ્ઠાવાળા, માટેજ મુરે-
 શ્વરોએપણ સંપૂર્ણ થયા હતા ॥૨-૪॥ આ મુનિ જાણ છે પણ તીવ્ર તપે
 કરીને સમસ્ત તપસ્વિઓ અને મહર્ષિઓને સમુલ્લંઘન કરીને પ્રકાશમાન
 અને તેઓએ પણ સેવા કરવા લાયક થયા હતા ॥૫॥ આવા મહાપ્રતાપી
 ઋષ્યશૃંગઋષિનો રસાસ્વાદથી થયેલો પરાભવ કહેવા આખ્યાયિકા કહેછે—
 આજ અવસરમાં અંગદેશનો અધિપતિ, લોમપાદ નામથી વિખ્યાત એક
 રાજા હતો. આ રાજા દશરથ રાજાનો મિત્ર હતો ॥૬॥ આ રાજાએ યાચતા
 કોઈ વિપ્રને કાંઈક વસ્તુ આપવાની પ્રતિજ્ઞા કરી, પછી પોતાના પુરોહિતે
 પ્રતિષેધ કરતાં પ્રતિજ્ઞાને અનુસારે કર્યું નહિ કિંતુ 'નહિ આપું' એમ કહ્યું.
 રાજાના આ ધર્માતિલંઘનથી પુરના વિપ્રોએ તેનો પરિત્યાગ કર્યો એટલે
 તેના પુરનો ત્યાગ કરી વનમાં જઈ રહ્યા ॥૭॥ ઇન્દ્રેપણ આજ બ્રાહ્મણ-
 પરાધને લીધે તેના દેશમાં વૃદ્ધિ કરી નહિ. આનાવૃદ્ધિથી સમસ્ત પ્રજાઓ
 બહુ પીડા પામી ॥૮॥ પ્રજાની પીડા નહિ સહન થતાં રાજાનો વૃદ્ધિપ્રતિ-
 બંધનું કારણ વૃદ્ધ મુનિઓને પુછવા વૃદ્ધ અમાત્યોને સાથે લઈને જેમાં
 તપસ્વિજનો બહુ રહેછે એવા વનમાં ગયો ॥૯॥ વનમાં રાજાએ આતિ

સ્તેનાતિપ્રાર્થિતોઽવવીત્ । ગ્રાહણાતિક્રમાદેશે તવેન્દ્રો નેવ વર્ષતિ ॥૧૦॥ તતસ્તન્નિષ્કૃતં કૃત્વા પુરે વાસય વાઙવાન્ । માનયિત્વા
યથાવત્તાન્ યથાપૂર્વં સમર્ચય ॥૧૧॥ નૈષ્ઠિકવૃત્તિનાં મુત્યમીતિમા-
ગ્રહરાદ્ધિરુમ્ । કેનાપ્યુપાયેન મુનિમૃપ્યશ્ચઙ્ગં સમાનય ॥૧૨॥ ઘૃષ્ઠિ-
ર્ભવિપ્યતિ તતઃ પ્રજ્ઞાનાં ચ સુખં નૃપ ! । ઇત્યુક્તઃ સ પ્રટ્ટસ્તં નમ
સ્કૃત્યાઽઽયયૌ પુરમ્ ॥૧૩॥ પ્રાયશ્ચિત્તં તતઃ કૃત્વા વિપ્રાનાવાસ્ય
પત્તને । ઋપ્યશ્ચઙ્ગ સમાનેતુ પ્રૈપયદ્વારયોપિતમ્ ॥૧૪॥ કૌશિક્યા

પ્રાર્થનાપૂર્વક પુછેલા કોઈ મુનિવરે કહ્યું કે-ગ્રાહણોના અતિક્રમથી તમારા
દેશમાં બહુ કાળથી અનાવૃષ્ટિ અનુવર્તે છે માટે પ્રથમ વિપ્રાપરાધનું
પ્રાયશ્ચિત્ત કરી તે વિપ્રોને યથાપૂર્વ તમારા પુરમાં નિવાસ કરાવીને યથા-
યોગ્ય માન આપીને જીવિકાવૃત્તિ આપવા પૂર્વક પૂજન કરો ॥૧૦-૧૧॥
વળી હે નૃપ ! જેના પગલા પડવાથી અતિવૃષ્ટ્યાદિ ધર્તિમાત્રની પ્રશાંતિ
થઈ જાય એવા મહા મહિમાશાલી, નૈષ્ઠિકવૃત્તિઓમાં શ્રેષ્ઠ, ઋષ્યશૃંગ ના-
મના, તપસ્વિબાળકને કોઈપણ ઉપાયે તમારા દેશમાં લાવો તેમના
આવવાથી તમારા દેશમાં તત્કાળ વૃષ્ટિ થશે અને પ્રજાઓને મુખ થશે
આ પ્રકારે મુનિવરે કહેલો રાજા પ્રહર્ષ પામી મુનિને નમસ્કાર કરી પોતાના
પુરમાં પાછો આવ્યો ‘ભતિવૃષ્ટિનાવૃષ્ટિ શલભા મૂપકા શુકા । અસ્યાસ-
ન્નાથ રાજામ પટેતા ફૃત્ય દ્યુતા’ આ છ ધર્તિઓ કહીછે ॥૧૨-૧૩॥
આવીને તેપછી વિપ્રાપરાધ નિમિત્તનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી યથાપૂર્વ વિપ્રોને પોતાના
પત્તનમાં નિવાસ કરાવી, ઋષ્યશૃંગ મુનિને લાવવા માટે કોઈપણ વેશ્યાને
મોકલી આ મુનિ મહાતપસ્વી, પિતાનીજ એક પરિચર્યાપરાયણ, જેમણે
નગર કે નાગર કોઈ દિવસ દેખ્યાજ નથી, જેમને મુનિમહાજન પ્રિય છે
એવાને નગરમાં શી રીતે લાવી શકાય ? એમ બહુબહુ વિચાર કરી સરલ
ઉપાય નહિ હાથ લાગતા છેવટે છળથીપણ દેશહિત માટે લાવવાની ઇ-
ચ્છાથી રાજાએ વારાગના મોકલી ॥૧૪॥ આ વેશ્યા રાજાશાસનને વશ
વર્તનારી હોવાથી તેણીએ મુનિને લાવવા માટે દૌશિકી નદીના તીરમાં કોઈ
પણ એક અદ્ભુત આશ્રમ કયો અને કૃત્રિમ-હુડા આદિકમાં રોપ રોપી

અથ તીરે સા ચકારાશ્રમમદ્વુતમ્ । કૃત્તિમૈઃ પુષ્પવૃક્ષાદ્યૈર્નાવં
 ચૈકામશોભયત્ ॥૧૫॥ વિમાળકં શુભદૂતૈર્વિદિત્વાઽન્યથ સા
 ગતમ્ । પ્કાકિનં છલયિતું તદન્તિકમથાયયૌ ॥૧૬॥ રૂપલાવ-
 વ્યસમ્પન્ના વસ્ત્રાલંકારભૂષિતા । પ્રણમ્ય સા તં પપ્રચ્છ કુશલં
 તપઆદિપુ ॥૧૭॥ પુંછીમેદવિહીનોઽસૌ જ્ઞાત્વા તાં પ્રહ્લચારિ-
 ણમ્ । આતિથ્યં કર્તુમારેમે તસ્યા દર્ભાસનાદિમિઃ ॥૧૮॥ પપ્રચ્છ
 ચાસિ કસ્ત્યં ભોક્તપસાગ્નિરિવ ઝલન્ । કસ્ય પુણ્યવતઃ પુત્રઃ
 ક્ષાશ્રમસ્તે જટાધર । ॥૧૯॥ વેશ્યોવાચ—કૌશિક્યાઃ પરતસ્તીરે
 રમ્યો નાવ્યાશ્રમો મમ । યોજનત્રયદૂરેઽસ્તિ તવાસાદાશ્રમાન્મુને !

તેને જળ છાંટી નૂતન કરેલાં પુષ્પ વૃક્ષાદિવડે એક નૌકાને અલંકાર કરી
 નદી તરવા તૈયાર કરી ॥૧૫॥ તેપછી આ વેશ્યા 'વિલાંડક મુનિ આશ્રમ-
 થથી અન્યત્ર ગયા છે' એમ શુભ દૂત મુખથી જાણી, 'એકાકી મુનિને છેત-
 રવાનો આ સમય છે' એમ નિશ્ચય કરી મુનિની સમીપે આવી ॥૧૬॥ રૂપ-
 લાવણ્યે સંપન્ન, મહા અમૂલ્ય વસ્ત્ર વિભૂષણોવડે વિભૂષિત એવી આ વારાં-
 ગના મુનિને પ્રણામ કરી તપાદિકર્મા હુશળ પુછવા લાગી ॥૧૭॥ 'આ સ્ત્રી
 છે આ પુરૂષ છે' એવા વિલામને નહિ જાણતા આ મુનિએતો તે વેશ્યાને
 'આ કોઈ શ્રદ્ધાચારી છે' એમ માનીને તેનું દર્ભાસન આદિકવડે મહર્ષિઓને
 સમુચિત એવું આતિથ્ય કરવાનો આરંભ કર્યો ॥૧૮॥ અને સ્ત્રીપુરૂષ લિ-
 ગના અનલિસ્ટ મુનિ તેને પુછવા મંથ્યા કે-તપે કરીને અગ્નિ જેવા પ્રકાશ-
 માન તમો કોણુ છો ? (તમારૂં ઓત્ર શું છે) અને તમારા પિતા અતિ-
 શય સુકૃતે સંપન્ન કોણુ છે ? અને આપનો આશ્રમ કયા વનમાં છે ? આ
 જટા કે છે કબરી (સ્ત્રીનો કેશવિન્યાસ) છે એવો વિલામ નહિ જાણતા
 હોવાથી પોતાના અભ્યાસને અનુસારે લો જટાધર ! એવું સંબોધન આપેછે-
 અહો ! ! તમારી જટાની મનોહરતા ॥૧૯॥ આ પ્રકારે સ્ત્રી પુરૂષના વિવેક
 વિનાના ઋષ્યશૃંગ મુનિએ પુછેલી વેશ્યા હવે બે શ્લોકથી કહેછે-હે મુને !
 કૌશિકી નદીના સામા તટમાં મારો રમણીય આશ્રમ છે. આ આશ્રમ
 નૌકા વિના પામી શકાય એવો નથી. તમારા આ આશ્રમથથી ત્રણ યોજન

॥૨૦॥ ભવતા નાભિવાયાહમભિવાદ્યો ભવાન્મયા । વતમેતાદ્દશં
બ્રહ્મન્ ! પરિવ્વજ્યો ભવાન્મયા ॥૨૧॥ ઋષ્યશ્વઃ ઉવાચ—મહાતકૈ-
ન્દ્રુદાદીનિ ફલાન્થેતાનિ મશ્કય । અલાઘૂનિભૂતં ચૈતત્પાનીયં પાતુ-
મર્હસિ ॥૨૨॥ હત્યુક્તા તેન સા વેશ્યા તત્પ્રદત્તં ફલાદિતુ । ત્યક્ત્વા
દૂરે સ્વપાર્શ્વસ્થં દદૌ તસ્મૈ રસાદિકમ્ ॥૨૩॥ રત્નપાત્રસ્થિતં પેયં
સ્વર્ણપાત્રસ્થિતં તથા । મશ્કયં ચાતિરસં સોઽપિ પીત્વા ચાત્વા
મુમોદ હ ॥૨૪॥ પ્રજહાસ ભૂશં પ્રીતો રસશ્રુધ્ધેન્દ્રિયસ્તદા । સુગ-
ન્ધિપુષ્પાણ્યાગ્રાય મુનિરન્ય દ્વાભવત્ ॥૨૫॥ તતઃ સા વચ્ચનપ-
દુર્હાત્વા શ્રુધ્ધેન્દ્રિયં તુ તમ્ । પુનઃપુનસ્તદદ્ધાનિ શ્રિપ્યન્તી મધુરં
જગૌ ॥૨૬॥ તતસ્તં વિકૃતં જ્ઞાત્વા સમ્યગાલિન્ન્ય સા પુનઃ ।

(ખાર ગઢ) દૂર દેશમાં વતે છે. હે બ્રહ્મન્ ! તમોએતો હું અભિવંદનીય
નથી કિંતુ તમો મારેજ અભિવંદનીય અને આલિંગનીય છો. આતું વિપરી-
તપણું કેમ ? એમ કહેતા હોતો કહું છું કે—હે મુને ! માફ એવું ત્રત-નિયમ
છે, માટે આ વિપરીત પ્રતીત થાયછે તથાપિ દોષદાયક નથી ॥૨૦-૨૧॥
વેશ્યાનું વચન સહ્ય જાણવાથી આ પ્રકારે ઠગાએલા મુનિ કહેછે—હે
વાણિન્ ! મુનિસમુચિત લક્ષાતક ઇંચુદી આદિકનાં લાવેલાં આ ફળો તમો
જમો. અને આ આણેલું તુળીપાત્રમાં ભરેલું જળ પિવો ॥૨૨॥ આ પ્રકારે
મુનિએ કહ્યું એટલે વેશ્યાએતો મુનિએ આપેલાં સર્વ ફળાદિક દૂર ફેંકી
દધને પોતાની પાસે રહેલું ઘેબર બરફી પેડા આદિક મિથાજ મુનિને આપ્યું
॥૨૩॥ આ મુનિકુમાર પણ વેશ્યાએ આપેલું કાંચનપાત્રમાં ભરેલું અત્યત
મિષ્ટરસે યુક્ત લદ્ય-જલેળી મોતીયા લાડુ આદિક જમીને તથા રત્નપાત્રમાં
રહેલા સાકર રસ આદિકનું પાન કરીને પરમાનંદને પામ્યા. અને તે સમયે
રસાસ્વાદથી ઇન્દ્રિયોમાં ઊન્માદ આવતાં બહુ હર્ષથી હસવા લાગ્યા અને
વેશ્યાએ આપેલા સુગન્ધિ પુષ્પોને સુધીને પ્રકૃતિવિપર્યાસ થતાં જાણે આ
મુનિજ ન હોય એવા થઈ ગયા ॥૨૪-૨૫॥ તેપછી ઠગવામાં પ્રવીણ એવી
વેશ્યા મુનિને શ્રુલિતેન્દ્રિય થએલા જાણીને વારેવારે તેમના અંગોને આલિ-
ંગન કરથી થકી મધુર ગાયન કરવા લાગી ॥૨૬॥ આ પ્રકારે મુનિને મનમાં

અથ તીરે સા ચકારાશ્રમમદ્વુતમ્ । કૃત્તિમૈઃ પુષ્પવૃક્ષાદૈર્નાવં
 ચૈકામશોભયત્ ॥૧૫॥ વિમાળકં ગુપ્તદૃતૈર્વિદિત્વાઽન્યત્ર સા
 ગતમ્ । પ્લાકિનં છલયિતું તદન્તિકમથાયયૌ ॥૧૬॥ રૂપલાવ-
 ણ્યસમ્પન્ના વચ્ચાલક્ષ્મીરભૂષિતા । પ્રણમ્ય સા તં પપ્રચ્છ કુશલં
 તપઃપ્રાદિપુ ॥૧૭॥ પુંચ્ચીમેદવિહીનોઽસૌ જ્ઞાત્વા તાં વ્રહ્મચારિ-
 નમ્ । આતિથ્યં કર્તુમારેમે તસ્યા દર્માસનાદિભિઃ ॥૧૮॥ પપ્રચ્છ
 ચાસિ કસ્ત્વં ભોક્તૃપસાન્નિરિચ જ્વલન્ । કસ્ય પુણ્યવતઃ પુત્રઃ
 કાશ્રમસ્તે જટાધર ! ॥૧૯॥ વેશ્યોવાચ—કૌશિન્યાઃ પરતસ્તીરે
 રમ્યો નાભ્યાશ્રમો મમ । યોજનત્રયદૂરેઽસ્તિ તવાસાદાશ્રમાન્મુને !

તેને જળ છાંટી નૂતન કરેલાં પુષ્પ વૃક્ષાદિવડે એક નૌકાને અલંકાર કરી
 નદી તરવા તૈયાર કરી ॥૧૫॥ તેપછી આ વેશ્યા 'વિલાંકક મુનિ આશ્રમ-
 થકી અન્યત્ર ગયા છે' એમ ગુપ્ત દૃત મુખથી બોલી, 'એકાકી મુનિને છેત-
 રવાનો આ સમય છે' એમ નિશ્ચય કરી મુનિની સમીપે આવી ॥૧૬॥ રૂપ-
 લાવણ્યે સંપન્ન, મહા અમૂલ્ય વસ્ત્ર વિભૂષણોવડે વિભૂષિત એવી આ વારા-
 ગના મુનિને પ્રણામ કરી તપાદિકર્મા કૃશળ પુછવા લાગી ॥૧૭॥ 'આ સ્ત્રી
 છે આ પુરૂષ છે' એવા વિલાગને નહિ બોલતા આ મુનિએતો તે વેશ્યાને
 'આ કોઈ શ્રદ્ધાચારી છે' એમ માનીને તેનું દર્શાસન આદિકવડે મહર્ષિઓને
 સમુચિત એવું આતિથ્ય કરવાનો આરંભ કર્યો ॥૧૮॥ અને સ્ત્રીપુરૂષ ક્ષિ-
 ગના અનલિપ્ત મુનિ તેને પુછવા મંડ્યા કે—તપે કરીને અગ્નિ જેવા પ્રકાશ-
 માન તમો કોણુ છો ? (તમારૂં જોત્ર શું છે) અને તમારા પિતા અતિ-
 શય સુકૃતે સંપન્ન કોણુ છે ? અને આપનો આશ્રમ કયા વનમાં છે ? આ
 જટા કે છે કળરી (સ્ત્રીનો કેશવિન્યાસ) છે એવો વિલાગ નહિ બોલતા
 હોવાથી પોતાના અભ્યાસને અનુસારે લો જટાધર ! એવું સંબોધન આપેછે—
 અહો ! ! તમારી જટાની મનોહરતા ॥૧૯॥ આ પ્રકારે સ્ત્રી પુરૂષના વિવેક
 વિનાના ઋષ્યશૃંગ મુનિએ પુછેલી વેશ્યા હવે બે સ્લોકથી કહેછે—હે મુને !
 કૌશિકી નદીના સામા તટમાં મારો રમણીય આશ્રમ છે. આ આશ્રમ
 નૌકા વિના પામી શકાય એવો નથી. તમારા આ આશ્રમથકી ત્રણ યોજન

દમ્ । આશ્લિપ્ય મધુરં કૂજન્સ મામાનન્દયદ્વશમ્ ॥૩૩॥ સ્તો-
તિમિષ્ટરસૈર્ભક્ષ્યૈઃ પેયાઘૈર્મામતર્પયત્ । વિના તં મદ્વપુઃ સર્વમિદં
વન્દ્યહતે પિતઃ । ॥૩૪॥ તતસ્તદાશ્રમં તાત ! ગન્તુમિચ્છામિ સત્વ-
રમ્ । ઘર્ણિરાજેન તેનૈવ સાકં તપ્સ્યામિ તત્ર ચ ॥૩૫॥ इत्युक्त-
ચન્તં તં પુત્રં કયાચિચ્છલયોપયા । વિદ્યાય આમિતં ચિત્તે વિસિતઃ
સ ત્વબૂધુધત્ ॥૩૬॥ રક્ષાંસિ વહુરૂપાણિ છલનાય તપસ્વિનામ્ ।
ચરન્ત્યત્રેતિ તં વિદ્ધિ રાક્ષસં મુનિમક્ષકમ્ ॥૩૭॥ इत्यादिभिः स
वचनैर्वोधयित्वा सुतं मुनिः । दिनत्रयं विचिन्वंस्तामपि लेभे न
कानने ॥३८॥ अथैकदाश्रमात्तस्मिन्वन्यार्यं निर्गते मुनौ । तत्राग-
च्छत्पुनः साऽपि शिञ्जलूपुरमेखला ॥३९॥ दूराद्विलोक्य तां

માઠ આશ્લિગન કરી મધુર ગાયન કરતાથકા મને આત્મંત આનંદ આપતા
હતા ॥૩૨-૩૩॥ હે પિતઃ ! આ વર્ણિરાજ અતિમધુર અપૂર્વ ભક્ષ્ય પદાર્થો
અને અપૂર્વ પેય પદાર્થોવડે મને આત્મંત તૃપ્ત કરી ગયા છે. તે વર્ણિવર્ધ વિના
આ માફે સર્વ શરીર અતિશય બળેછે. માટે હે તાત ! તેજ વર્ણિરાજના
આશ્રમમાં સત્વર જઈને તેમનીજ સાથે તપ કરવા ઇચ્છુ છું ॥૩૪-૩૫॥
વિલાંડક મુનિ આવું પુત્રનું વચન સાંભળીને 'કોઈપણ છળધર્મિણી
યુવતીએ છેતરવાધી આ ચિત્તશ્રમને પામ્યા છે' એમ મનમાં ભણીને
સ્વર્ધ વિરમયાવિષ્ઠ થઈ ગયા અને પુત્રને કોઈપણ ઉપાયથી તેવા વ્યામોહ-
થઈ પાછા વાળવા વાસ્તે કાંઈક બોધ આપવા લાગ્યા ॥૩૬॥ હે પુત્ર !
આ વનમાં રાક્ષસો તપસ્વિઓના તપનો વિનાશ કરવા બહુ માયાશ્પો
ધારીને લમેછે અને તે ક્યારેક છેતરીને મુનિઓને ભક્ષણ કરી ભયછે. તો
તમો તમારી સમીપે આવેલાને 'કોઈ મુનિભક્ષક રાક્ષસ હશે' એમ ભણો
॥૩૭॥ વિલાંડક મુનિ ઇત્યાદિ વચનોવડે પુત્રને બોધ આપીને તે સ્ત્રીને
ત્રણ દિવસ સુધી વનમાં જોતીપણુ હાથ આવી નહિ ॥૩૮॥ ત્યારપછી
કોઈ સમયે વિલાંડકમુનિ કાષ્ઠ ફળ પુષ્પાદિ લેવા માટે આશ્રમમાંથી ની-
કળી ગયા એટલે વેશ્યા પ્રવેશાવસર ભણીને ફરીથી એજ આશ્રમમાં નૂ-
પુર તથા મેખળાના ખણખણાટ શબ્દથી મુનિના મનને હરતી થઈ આવી

સ્વાધીનં તન્મનઃ કૃત્વા મુદમાપ પરાં હૃદિ ॥૨૭॥ વિમાળકા-
ગમભયાત્તતઃ સા છલધર્મિણી । અગ્નિહોત્રાપદેશેન પદ્યન્તી તં
બ્રુતં યયૌ ॥૨૮॥ મૃદ્ધઃ સ્વધર્માત્સ મુની રસાસ્વાદેન તાં હૃદિ ।
ચિન્તયન્વિહ્વલો હ્યાસીદ્વહગ્રસ્ત ઇવોન્મદઃ ॥૨૯॥ અથ સ્વાશ્રમમા-
યાતો વિમાળકમુનિઃ સુતમ્ । પ્રપચ્છ વિહ્વલં દૃષ્ટ્વા દુર્વિંધોઽસિ
કથં સુત ! ॥૩૦॥ ઋષ્યશૃંગ ઉવાચ—અત્રૈકો વર્ણિરાઢ્યાત્સ્વર્ણવર્ણઃ
સમાકૃતિઃ । તેજસ્વી ચાસિતજટઃ પદ્માક્ષો મધુરસ્વરઃ ॥૩૧॥
કળ્પાદધસ્તાઙ્ગૌ પિણ્ડૌ દધન્નાતિકૃશોદરઃ । માસલ્લક્ષ્મીસંઘીતો
દેવપુત્ર દવાન્નુતઃ ॥૩૨॥ મુલં મે સ્વેન વક્ત્રેણ વપુષા ચ વપુર્દ-

વિકાર પામેલા બહુને, ફરીને પણ અતિશય આલિંગન કરી મુનિમનને
સ્વાધીન કરી, બાળે મનોરથ પરિપૂર્ણ થયો હોય એમ મનમાં મહા હર્ષને
પામી ॥૨૭॥ ત્યારપછી છળધર્મમાં પ્રવીણ એવી આ વારાંગના ‘હવે
વિલાંડક મુનિ આવશે’ એવી આશંકાથી લય પામીને ‘મારે અગ્નિહોત્ર
કરવાનો ટાઇમ બીતીત થઈ બય છે’ એવા ભિયથી મુનિને ભેતી ભેતી જ-
લદી ત્યાંથી આવી ગઈ ॥૨૮॥ આ મુનિપુત્રતો રસાસ્વાદથી ચિત્તમાં વિ-
કાર પામતાં સ્વધર્મધણી બ્રહ્મ થઈને તે વેશ્યાનુંજ ચિંતવન કરતાં કરતાં
વિહ્વળ થતાં બાળે ગ્રેતે પ્રવેશ કયો હોય ને શું ? એવા ઉન્મત્ત થઈ ગયા
॥૨૯॥ એટલાકમાં આશ્રમમાં આવેલા વિલાંડક મુનિ પોતાના પુત્રને વિહ્વલ
ભેદને ‘હે પુત્ર ! તું હમણાં પ્રકૃતિ વિપર્યાસને પામેલા જેવો કયા કારણથી
થયો છું’ એમ પુછવા લાગ્યા ॥૩૦॥ પિતાએ પુછેલા પુત્ર ઋષ્યશૃંગ કહે છે—
હે પિતઃ । આ આપણા આશ્રમમાં કોઈ એક વર્ણિરાટ આવ્યા હતા. તેતો
રૂપે કરીને સુવર્ણ સમાન, સમ-દીર્ઘ નહિ તેમ હ્રસ્વ નહિ એવી આકૃતિ-
વાળા, તેજસ્વી, શ્યામ જટાધારી, કમળલોચન, કર્ણ મધુર સ્વરવાળા
હતા ॥૩૧॥ તે વર્ણિરાજના કંઠના નીચેના ભાગમાં બે પિંડો હતા. તેમનું
ઉદર અતિશય રૂચ હતું. (સૂક્ષ્મ કટિવાળા) તેમણે બહુ પ્રકાશમાન
વસ્ત્ર ધાર્યું હતું અને દેવપુત્ર જેવા અહસુત દર્શન હતા. આ વર્ણિરાજ
મારા મુખને પોતાના મુખ સાથે અને મારા શરીરને પોતાના શરીર સાથે

જ્ઞસ્ય તે ધ્રુવૃહદ્વતસ્ય । કથા મયોક્તાઽથ વદામિ વિપ્ર ! શ્રવ્યાં
નૃભિસ્તાં ભરતસ્ય રાજ્ઞઃ ॥૭૭॥ ઇતિ શ્રીસત્સક્તિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મ-
શાસ્ત્રે દ્વિતીયપ્રકરણે રસાસ્વાદેન ઋધ્યશૃંગપરાભવનામા ત્રયોદશોઽધ્યાય ॥૧૩॥

શ્રીનારાયણમુનિસ્વાચ—આર્યભો ભરતો નામ્ના ચમૂવ નૃપતિઃ પુરા ।
જમ્બૂદ્વીપસ્ય खण्डानां नवानामपि सोऽधिराट् ॥૧॥ અજનામ-
મિતિ ય્યાતં खण्डमेतत्पुरा द्विज ! । यदीयनाम्ना सर्वत्र भारता-
ह्यमुच्यते ॥૨॥ स राज्यं भरतः कुर्वन्धर्ममेव प्रवर्तयन् । भग-
वन्तं वासुदेवमीजे बहुविधैर्मखैः ॥૩॥ भक्तिः प्रवर्तये तस्य भग-

ભ્રુવૃથદેવ લોકમાં અતિશય નિઘતાને પામેલા સહજાય છે ॥૪૫-૪૬॥
હે વિપ્ર! રસાસ્વાદમાં રહેલા દોષોનું અનુવર્ણન કરતા મેં રસાસ્વાદના વશ
પણાથી બૃહદ્ વ્રતમાંથી વિભ્રષ્ટ થએલા ઋધ્યશૃંગ મહર્ષિનું ચરિત્ર વર્ણન
કર્યું હવે સ્નેહમાં રહેલા દોષોનું વર્ણન કરતા હું સ્નેહદોષથી પરાભવ પામેલા
ભરત રાજાનું ભગવદ્ભક્તોએ અવશ્ય અવશ્યીય ચરિત્ર વર્ણન કરૂં છું તેને
સાવધાન મનથી સાંભળો ॥૪૭॥ ઇતિ શ્રીસત્સક્તિજીવને...દ્વિતીયપ્રક-
રણે રસાસ્વાદેન ઋધ્યશૃંગપરાભવનામા ત્રયોદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૩॥

‘અધ્યાય ૧૪ મો.

શ્રીનારાયણમુનિ કહે છે—હે મયારામ વિપ્ર ! પૂર્વે ભગવાન ઋષભ-
દેવના પુત્ર ભરત નામના એક નૃપતિ હતા આ ભરતજી જમ્બુદ્વીપના
કિપુરૂપાદિ નવેય ખડના અધિરાજ હતા ॥૧॥ હે દ્વિજ ! આ પૃથ્વીનો ખડ
પ્રથમ અમ્બજનાભ એવા નામથી વિખ્યાત હતો તે આ ભરતજીના પ્રતા-
પાતિશયથી તેમનાજ નામથી ‘ભારત’ એમ સર્વત્ર વિખ્યાત થયો છે
॥૨॥ આ ભરત રાજા ધર્મકપરાયણ થઈ ધર્મથી પ્રભાનું પરિપાલન કરતા
થકા અનેક પ્રકારના યજ્ઞોવેડે ભગવાન વાસુદેવનું યજન કરતા હતા ॥૩॥
ધર્મથી પ્રભાપરિપાલનરૂપ વર્ણધર્મના અનુષ્ઠાનથી અને ભગવત્પ્રીતુ-

૧ આ અધ્યાયમાં મુગ્ધલાજકમાં સ્નેહાનુભવને લીધે ભ્રષ્ટ થએલા, ઋષભદે-
વના પુત્ર ભરતજીની ચમત્કારી કથા કહી છે

વેદ્યામૃત્યશ્શ્નોઽતિહર્ષિતઃ । તત્સમ્મુખં પ્રદુદ્રાવ શ્નેહાચ પરિપ-
 સ્યજે ॥૪૦॥ ઋષ્યશ્વ ઉવાચ—યાવત્ પિતાશ્રમમિમં નેયાન્મે પ્રાણ-
 વહ્નમ્ ! તાવત્ત્વદાશ્રમં રમ્યં નેતુમર્હસિ મામિતઃ ॥૪૧॥ इत्युक्ता
 तेन सा हृष्टा नाव्यारोप्य तमाशु च । राक्षोऽन्तःपुरमानीय
 प्राहायं ह्याश्रमो मम ॥४२॥ તતઃ શૂદ્ધારિકં દાક્ષ્યં યોષિતસ્તમ-
 શિક્ષયન્ । સોઽપિ સ્વધર્મમુત્સૃજ્ય તચ્છિક્ષાસુ રતોઽભવત્ ॥૪૩॥
 રાક્ષો વેશેઽપ્યમૂઢદિસ્તસ્યૈવાગમનાન્મુનેઃ । તતઃ સ્વકન્યાં શા-
 ન્તાભ્યાં દદૌ તસ્મૈ નૃપો મુદા । ૪૪॥ इत्थं स वै जगत्पूज्यो नैष्ठि-
 कोऽपि मुनिर्द्विज । । रसास्वादमूढः स्वकीयाद्धि बृहद्व्रतात्
 ॥४५॥ एवमन्येऽपि बहवो राजानश्च महर्षयः । रसास्वादपरि-
 श्रष्टाः प्रापुर्लोकंऽतिगर्ह्यताम् ॥४६॥ एवं रसास्वादवशेन ऋष्यश-

પહોચી ॥૩૬॥ ઋષ્યશૃંગમુનિ વેશ્યાને આવતી દૂરથીજ દેખીને અતિહર્ષ
 પામીને શ્નેહથી તેની સન્મુખ હોડી આવી તેને આલિંગન કરવા લાગ્યા
 ॥૪૦॥ અને એમ બોલ્યા કે-હે વર્ણિન્ ! મારા પિતા જેટલાકમાં આ આશ્ર-
 મમાં આવે નહિ તેટલાકમાં અહીંથી મને તમારા રમણીય આશ્રમમાં લઈ
 જવાને યોગ્ય છે. તમો મારા પ્રાણવહ્ન-પ્રાણથથી પરમ પ્રિય છે ॥૪૧॥
 મુનિએ આ પ્રકારે કહ્યું એટલે વેશ્યા અંતરમાં પ્રહર્ષ પામી મુનિને જલદી
 નાવમાં બેસાડી કૌશિકી નદી ઉતારી નગરમાં લઈ જઈ રાત્રના અંતઃ-
 પુરમાં પહોચાડીને ‘આજ અમારો આશ્રમ છે’ એમ બોલી ॥૪૨॥ તેપછી
 ત્યાંની સ્ત્રિયો મુનિને શૃંગારરસમાં ઉપયોગી નૈપુણ્ય શિખવવા લાગી. મુનિ-
 પણ સ્વધર્મનો પરિલાગ કરી શૃંગારિક શિક્ષામાં સમાસજ થઈ ગયા ॥૪૩॥
 મુનિના આવવાથીજ તત્ક્ષણ લોભપાદ રાત્રના દેશમાં વૃષ્ટિ પણ થઈ અને
 પ્રભાતે પ્રહર્ષ પામી. તેપછી પ્રહર્ષ પામેલા લોભપાદ રાત્રએ શાંતા નામની
 પોતાની કન્યા ઋષ્યશૃંગ ઋષિને આપી ॥૪૪॥ હે મયારામ વિષ્ણુ ! આ પ્ર-
 કારે શ્રદ્ધાર્થમાં પરિનિષ્ઠિત જગત્પૂજ્ય એવાપણુ આ ઋષ્યશૃંગ મહર્ષિ
 રસાસ્વાદને લીધે પોતાના બૃહદ્ વ્રતમાંથી શ્રષ્ઠ થયા હતા. હિં બહુના-એજ
 રીતે બીજાપણુ બહુ રાત્રઓ મહર્ષિઓ રસાસ્વાદે કરીને સ્વધર્મથથી પરિ-

ક્લસ્ય તે ધ્રુવદ્વદ્વતસ્ય । કથા મયોક્તાઽથ વદામિ વિપ્ર ! ધ્રુવ્યાં
નૃભિસ્તાં ભરતસ્ય રાજ્ઞઃ ॥૪૭॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्म-
शास्त्रे द्वितीयप्रकरणे रसास्वादेन ऋष्यशृंगपराभवनामा त्रयोदशोऽध्यायः ॥ ૧૩॥

ધીનારાયણમુનિસ્વાચ—આર્યમો ભરતો નામ્ના વમૂવ નૃપતિઃ પુરા ।
જમ્વદ્વીપસ્ય રાજ્ઞાનાં નવાનામપિ સોઽધિરાદ્ ॥૧॥ અજનામ-
મિતિ ક્વયાતં રાજ્ઞમેતત્પુરા દ્વિજ ! । યદીયનામ્ના સર્વથ ભારતા-
હ્યમુચ્યતે ॥૨॥ સ રાજ્યં ભરતઃ કુર્વન્ધર્મમેવ પ્રવર્તયન્ । ભગ-
વન્તં વાસુદેવમીજે વહુવિધૈર્મલૈઃ ॥૩॥ મક્તિઃ પ્રવવૃથે તસ્ય ભગ-

શ્રદ્ધ યદને લોકમાં અતિશય નિઘતાને પામેલા સંભળાય છે ॥૪૫-૪૬॥
હે વિપ્ર! રસાસ્વાદમાં રહેલા દોષોનું અનુવર્ણન કરતા મેં રસાસ્વાદના વશ
પણાથી બૃહદ્ વ્રતમાંથી વિવ્રજ થએલા ઋષ્યશૃંગ મહર્ષિનું ચરિત્ર વર્ણન
કર્યું. હવે સ્નેહમાં રહેલા દોષોનું વર્ણન કરતા હું સ્નેહદોષથી પરાભવ પામેલા
ભરત રાજાનું ભગવદ્ભક્તોએ અવશ્ય શ્રવણીય ચરિત્ર વર્ણન કરું છું તેને
સાવધાન ધનથી સાંભળો ॥૪૭॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...દ્વિતીયપ્રક-
રણે રસાસ્વાદેન ઋષ્યશૃંગપરાભવનામા ત્રયોદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૩॥

અધ્યાય ૧૪ મો.

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે મયારામ વિપ્ર ! પૂર્વે ભગવાન ઋષભ-
દેવના પુત્ર ભરત નામના એક નૃપતિ હતા. આ ભરતજ જંબુદ્વીપના
કિપુરૂપાદિ નવેય ખંડના અધિરાજ હતા ॥૧॥ હે દ્વિજ ! આ પૃથ્વીનો ખંડ
પ્રથમ અજનામ્ના એવા નામથી વિખ્યાત હતો તે આ ભરતજના પ્રતા-
પાતિશયથી તેમનાજ નામથી ‘ભારત’ એમ સર્વત્ર વિખ્યાત થયો છે
॥૨॥ આ ભરત રાજા ધર્મકપરાયણ થઈ ધર્મથી પ્રભુનું પરિપાલન કરતા
થકા અનેક પ્રકારના યજ્ઞોવેદે ભગવાન વાસુદેવનું યજ્ઞન કરતા હતા ॥૩॥
ધર્મથી પ્રભુપરિપાલનરૂપ વર્ણધર્મના અનુષ્ઠાનથી અને ભગવત્પ્રીતુ-

૧ આ અધ્યાયમાં મુગળાજકમાં સ્નેહાનુભવને લીધે સ્વદેશ, ઋષભદે-
વના પુત્ર ભરતજની ચમત્કારી કથા કરી છે.

વલ્યનુવાસરમ્ । તતોઽન્યત્ર વિરક્તિશ્ચ રાજ્યયોપાધનાદિષુ ॥૪॥
 વિભજ્ય દત્ત્વા પુત્રેભ્યસ્તતો રાજ્યં યયોચિતમ્ । પ્રાર્થ્યાં સુરૈરપિ
 નિજાં શ્રિયં સ મલવજ્ઞહૌ ॥૫॥ આરિરાધયિષુર્મતયા હરિમેવ
 મહામતિઃ । સ્ત્રીપુત્રધનરાજ્યાદિ હિત્વાઽગાત્ પુલહાશ્રમમ્ ॥૬॥
 શાન્તો મુમુક્ષુરેકાકી વિતૃષ્ણો વિપયેષુ ચ । સ ગણ્ડકીતટે તત્ર
 ચકારોપાસનં હરેઃ ॥૭॥ ફલમૂલામ્બુતુલસીકન્દાદ્યૈઃ પૂજયન્હ-
 રિમ્ । સ પ્રેમવિષયો નૈવ બુબુધે પૂજનક્રમમ્ ॥૮॥ હિરણ્મયં ચ
 પુરુષં સૂર્યમણ્ડલમધ્યગમ્ । પુરુષપ્રકૃતિપરં સૂર્યચૌંપાસ્ત શુદ્ધધીઃ

નૈકરૂપ આશ્રમધર્મ યજ્ઞના અનુધાનથી પ્રતિદિન પ્રવૃદ્ધિ પામતી સત્વગુ-
 ણની સમૃદ્ધિવડે નિર્ભળ મનવાળા અએલા ભરતશ્ચને ભગવાન્ વાસુદેવમાં
 ભક્તિ અને તે થકી બીજા રાજ્ય વિત્ત વનિતા વિગેરે વિષયોમાં વિરક્તિ
 વૃદ્ધિ પામતી ગઈ ॥૪॥ તેપછી ભરતશ્ચએ પ્રભાપરિપાલન પ્રયોજનવાળો
 રાજ્યભાર મુમતિપ્રમુખ પાંચ પોતાના પુત્રાને યથાયોગ્ય વિભાગ કરી
 આપીને સુરોએ પણ રષ્ટ્રહા કરવા યોગ્ય પોતાની સંપદાનો મળની પેઠે
 ભાગ કરી દીધો ॥૫॥ મુમુક્ષુ માટેજ મહામતિમાન્ આ ભરતશ્ચ ભગવાનનું
 અનન્ય ભક્તિથી આરાધન કરવા ધ્યેયતા જેમાં સ્ત્રી પુત્ર ધન રાજ્યાદિકનો
 યોગ અવર્જનીય છે એવા નગરનો પરિભ્રમ કરી ઝટ સિદ્ધિને આપનારા
 મુલહાશ્રમમાં ગયા ॥૬॥ આ ભરતશ્ચ વિષયોમાં વિમુખ, માટેજ મુમુક્ષુ-
 મોક્ષ સાધનમાટે પ્રવર્તતાં તે આશ્રમમાં તપને ઉચિત ગંડકી નદીના
 તટમાં જનસંગે વર્ણત એકાકી થઈ, શાંત-ઉપાસનમાં અત્યંત ઉપયોગી
 ધન્દ્રિયનિમગ્ન સંપત્તિએ યુક્ત થઈ શ્રીહરિનું ભક્તિયોગલક્ષણ ઉપાસન
 કરવા લાગ્યા ॥૭॥ આ ભરતશ્ચ તપસ્વિજનોને સમુચિત એવાં ફળ,
 મૂળ, જળ, તુલસીદળ, કંદ આદિકવડે શ્રીહરિનું પૂજન કરતાં પ્રેમપર-
 વશતાને લીધે પૂલમાં અર્ધ, પાદ, આયમનીય, ધૂપ દીપ આદિક ઉપ-
 ચારો અર્પણ કરવાના ક્રમનો જે પૂર્વાપર નિયમ છે તેનેપણ ભુક્ષી જતા
 હતા ॥૮॥ ભગવદુપાસનથી શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા ભરતશ્ચ સૂર્યમંડળના
 મધ્યમાં વિરાજમાન, 'ય ણ્ણ આદિત્યે હિરણ્મયઃ પુરુષો દૃશ્યતે હિરણ્ય-

॥૧॥ ગણ્ડકયામેકદા સ્નાત્વા જજાપ પ્રણવં હૃદિ । પિપાસુર્હરિણી
તાવત્તત્રૈકાડ્યાચુ ગર્મિણી ॥૧૦॥ યાવત્ પિવતિ સા તોયં તાવ-
ત્કશ્ચન કેસરી । ઉચ્ચેશ્ચકાર નિનદં સર્વલોકમયદ્ધરમ્ ॥૧૧॥ તં
શ્રુત્વાતિભયાત્તસ્યા દ્રવન્ત્યા ગણ્ડક્રીતટે । ગર્મઃ પપાત સહસ્રા
સ્ત્રોતસ્યથ મમાર સા ॥૧૨॥ ઉદ્ધમાનં તરદ્વૈસ્તં કોમલાક્લં મૃગી-
સુતમ્ । વિલોક્ય સ તુ રાજર્પિર્દયયાથમમાનયત્ ॥૧૩॥ તસ્ય
તસ્મિન્નતિન્નેહો વૃથાડ્યુદિનં તતઃ । અનાથસ્યાસ્ય ન જાતા માં
વિનેતિ દયાવશાત્ ॥૧૪॥ નિયમાઃ સ્નાનસન્ધ્યાદ્યા અર્હિસાદ્યા
યમાસ્તથા । મૃગં લાલયતસ્તસ્ય સર્વે નષ્ટાઃ શનૈઃ શનૈઃ ॥૧૫॥

શ્મશ્તુર્હિરણ્યકેશ આમળસાતસર્વે એવ સુવર્ણસ્રસ્ય યથા કપ્યાસં પુણ્ડરી
કમેવમક્ષિણી' આ શ્રુતિમા પ્રતિપાદન કરેલા હિરણ્યમય પુરૂષ-દિવ્યરૂપ
વાળા, માટેજ પ્રકૃતિ પુરૂષથકી સ્વરૂપ સ્વભાવથી વિલક્ષણ એવા પરમ
પુરૂષની 'પરોરજ સન્નિતુ.' આ સૂર્યની ઋત્યાવડે ઉપાસના કરવા લાગ્યા
સર્વ વેદોપડે આજ-ભગવાનજ વેદ છે આ અર્થ ભગવાને ગીતામા કહ્યો છે
॥૬॥ આવા ભરતજ કોઈ સમયમાં ગડકી નદીમાં સ્નાન કરી હૃદયમા
ઔંકારનો જપ કરતા હતા તે અવસરમાં કોઈ એક ગર્લિણી મૃગક્ષી તર-
સથી બાકુળ થતાં જ્યાં ભરતજ રહ્યા છે તે સ્થળમા આવી ॥૧૦॥ આ
વેક્ષી મૃગક્ષી જેટલાકમાં જળ પિવેછે તેટલાકમા કોઈ એક કેસરી-સિંહે
સમીપમાં સર્વ પ્રાણીઓને લય કરનારો મહા ઓટો નાદ કર્યો ॥૧૧॥
સિંહના શબ્દને સાંભળીને અતિ લયને લીધે નદીના તટમા એકદમ હુદીને
દોડતાં મૃગક્ષીનો ગર્લ નીકળીને એકદમ નદીના પ્રવાહમાં પડી ગયો, તે
પછી મૃગક્ષી તેજ ક્ષણમા મરણ પામી ગઈ ॥૧૨॥ આ સર્જર્પિ ભરતતો
તરગોમા તણાતો, ક્રોમળ અવયવવાળો, મૃગીસુત નેધને તરણુ દયા આ-
વતા તેને પોતાના આશ્રમમાં લાવ્યા ॥૧૩॥ તેપછી 'માતા પિતાના અભા-
વથી અનાથ આ મૃગીજાળકનો મારા વિના જીએ કોઈ રક્ષક નથીજ'
એમ માનીને એમાં અતિ દયાવશાત્ ભરતજને અતિશય ક્રોધ પ્રતિદિન
વધવા લાગ્યો ॥૧૪॥ મૃગજાળકને લાલ લડાવતા ભરતજના સ્નાન સંધ્યાદિ

वालत्वात्कोमलतनुं तं सम्प्रीणयतो मुदा । तदेकवद्वचित्तस्य
 हर्यर्चाप्याऽऽस विस्मृता ॥१६॥ आसने शयने याने भोजनादौ
 च तं शिशुम् । दूरे कर्तुं क्षणमपि सोऽतिस्नेहान्न चाशकत् ॥१७॥
 तस्मिन् स्वच्छयाऽन्यत्र गते कापि क्षणं मृगे । राजर्षिर्न पृथग-
 वज्जायते स्मातिविह्वलः ॥१८॥ वृणानि चरतस्तस्य कदाचित्स्या-
 श्रमागमे । विलम्बो जायते यर्हि तदा विलपति स्म सः ॥१९॥
 कामिनी कामुकस्येव राजर्षिः स मृगीशिशोः । शशाक विरहं
 सोढुं नैव स्नेहवशात्कचित् ॥२०॥ इत्थं मृगसुताकारमनसस्तस्य
 भूपतेः । स्वदेहारम्भकं कर्म समाप्तिमगमद्विज ! ॥२१॥ कालहा-

नियमो तथा आहिसाहि यमो सर्वेषु धीमे धीमे विदुस्तथैव गया. योगनो
 अवसर आधी आवे ? आणवावने लीधे कोमल शरीरवाणा मृगीभुतनुं
 प्रहर्षधी परिपालन करता, आणकभांज ऐक निषद्ध अंतःकरुणाणा भर-
 तल भगवत्पुल पलु सुधी गया ॥१५-१६॥ भेसतुं, सुतुं, नतुं, नभतुं
 विगरे दैहिक क्रियाना समयभांपलु क्षुभानपलु ते भृगवाने अतिशय स्नेहने
 लीधे दूर करवा समर्थ यता नहि ॥१७॥ आ भृग कदाचित् स्वेच्छाधी
 ऐक क्षुपलु स्थणांतरभां नय तो राजर्षि भरत नेनुं सर्वस्व विनष्ट थयुं
 छे ऐवो प्रादृत पुत्र्य नेम अतिव्याकुल थाय ऐम अतिविह्वल थध
 नता हता ॥१८॥ आश्रमनी समीपेन अहीधी तहीधी पृथुने भरतां
 भृगवाने ने आश्रमभां पाधुं आपतां क्षुपलु विलंब थाय तो 'कोई
 हिसके भारो आ भृगवाणक भारी नांभ्यो हरो के शुं ?' ऐवी अतिशंकाधी
 दीन विलाप करता हता ॥१९॥ किं अहुना-नेम कामिनी कामुकनो विरह
 क्षुपलु पलु सहन करी शके नहि ऐम आ राजर्षि अति स्नेहने लीधे
 आ भृग शिशुनो विरह क्षुपलु सहन करवा क्यारेयपलु समर्थ यता न
 हता ॥२०॥ हे द्विज ! आ प्रकारे मनभां भृगसुतनेन सदाय संभारता
 भूपति भरतलनुं पोताना वपुने आरंभनाई आरंभ कर्म परिसमाप्त थयुं.
 ओटले अभंडित भृगशिशुनी लावनावशात् तेनुं अनुचितन करतां भरत-
 लने प्राप्नान्त समय आवी लाभ्यो ॥२१॥ तेपछी भरतल अंतकाणभां पलु

તતનુઃ સોઽથ મૃગદેહમવાસવાન્ । અન્તકાલેઽપિ તં ધ્યાયન્સમી-
પસ્થમિયાત્મજમ્ ॥૨૨॥ इत्यं स राजा सन्त्यक्तराज्यस्त्रीपुत्रवै-
भवः । अपि मृगार्भस्नेहेन पशुत्वं स्वयमासवान् ॥२३॥ एवमन्ये-
ऽपि बहवो मुनयश्च नृपा अपि । स्नेहेनैव पराभूता लेमिरे दुर्दशां
भृशम् ॥२४॥ दययापि हरीतरे पदार्थं मनसा स्निह्यति यः स
रुढयोगः । अपि संसृतिमेति हीनबुद्धिर्भरतोऽसाविव विप्रवर्ष !
नूनम् ॥२५॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयપ્રકરણે
સ્નેહેન ભરતપરાભવનામા ચતુર્દશોઽધ્યાયઃ ॥૧૪॥

ધીનારાયણમુનિસ્વાચ—દક્ષદુર્વાસસોર્યિપ્ર ! કયાં માનામિભૂ-

પોતાના પ્રિય પુત્રનેજ જેમ એમ પોતા પાસે રહેલા મૃગહીના બચ્ચાનુંજ
ચિંતવન કરના થકા કાળે કરીને તનુનો ત્યાગ કરી એજ અતિમરમરણો-
પથી મૃગદેહને પામ્યા ॥૨૨॥ તે આ ભરતજી વૈરાગ્યવેગથી રાજ્ય પુત્ર પત્ની
આદિકનો પરિત્યાગ કરી ઇષ્ટાવેગથી રહિત થઈ અષ્ટાંગયોગમાં દૃઢ
નિષ્ઠાવાળા થયા હતા તોપણ મૃગહીના બચ્ચામાં દયાવશાત્ ઉપજેલા
એવા પણ સ્નેહદોષથી પોતે પશુયોનિને પામ્યા. આ પ્રકારે બીજાપણ બહુ
મુનિઓ રાજાઓ સ્નેહદોષથીજ પરાભવ પામી દુરંત દુર્દશાને પામ્યા છે
॥૨૩-૨૪॥ હે વિપ્રવર્ષ ! યદ્યપિ દયા ગુણ છે. પરંતુ તે દયાને લીધે પણ જે
અસ્થાન-ભગવાન સીવાય બીજા પદાર્થમાં મનથી સ્નેહ બંધાય છે તો આ
સ્નેહ ઉન્મયાદિત થતાં દૃઢ ભક્તિયોગાદ્ધને પણ બંધન માટે ભરતજીની
પેઠ નિષ્ઠે થાય છે, માટે આવા અનર્થકર સ્નેહનો મોક્ષાર્થીએ દૂરથીજ ત્યાગ
કરવો ॥૨૫॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...દ્વિતીયપ્રકરણે સ્નેહેન ભર-
તપરાભવનામા ચતુર્દશોઽધ્યાયઃ ॥૧૪॥

૧અધ્યાય ૧૫ મે.

નારાયણમુનિ કહે છે—હે મયારામ વિપ્ર ! માનદોષ બીજા દોષોની
અપેક્ષાએ મહા પ્રબળ છે, કેમકે અધિક અનર્થ આપનારો છે. તેનાથી

૧ આ અધ્યાયમાં માનમહાદોષથી પરાભવ પામેલા દક્ષ દુર્વાસાની કથા કહી છે.

તયોઃ । શ્રવ્યામવશ્યં ધાર્યાં ચ હૃદિ સદ્ગિવેદામ્યથ ॥૧॥ પુરા
 માગીરથીતીરે ચકુર્વિંશ્વસૃજો મયમ્ । તત્ર દેવાશ્ચ દેવ્યશ્ચ મુન-
 યોઽપ્યાસતાઃ ॥૨॥ દક્ષઃ પ્રજાપતિસ્તત્ર સહસ્રાઽર્કં હવાગ-
 મત્ । યોઽભિપિક્તઃ પ્રજેશાનામાધિપત્યે વિરિજિના ॥૩॥ તતોઽ-
 ભિમન્યમાનઃ સ્વં સર્વેતોઽધિકમેવ સઃ । સમાયાં માનિતો દેવૈ-
 નંત્વા વિધિમુપાવિદાત્ ॥૪॥ સ પદ્યન્નમિતો દેવાનાસીનં શિય-
 મૈક્ષત । એકાઘ્યં વ્રહ્મણિ પ્રાપ્તં વાસુદેવે નિજાત્મનઃ ॥૫॥ ધ્રુવત્પ્ર-
 નાતિં તં ચ જ્ઞાત્વા દક્ષોઽતિમાનવાન્ । શપમાનશ્ચ કોપાત્તં દેવા-
 દીનિદમાહ સઃ ॥૬॥ ન મત્સરાન્ન જ્ઞાનાત્કિન્નિદેવા ! વદામ્ય-
 હમ્ । કિન્તુ સામાન્યતો વૃત્તં સાધૂનાં કથયામિ વઃ ॥૭॥ इत्या-

દક્ષપ્રભપતિ અને દુર્વાસા મહર્ષિ પરાલભ પામ્યા હતા તેમનું ચરિત્ર
 જે માનદોષને પ્રખ્યાપન કરનારું, સર્વ વિવેકિઓએ ‘આ અવશ્ય ત્યાગ્ય
 છે’ એવા નિશ્ચય માટે અવશ્ય શ્રવણીય અને હૃદયમાં સદાય ધારણીય
 છે તે તમોને હવે કહું છું ॥૧॥ પૂર્વે પ્રભપતિઓએ ભાગીરથી ગંગાના તટમાં
 યાગનો આરંભ કર્યો તે યાગમાં સર્વ દેવો દેવીઓ અને મુનિઓ પણ આવ્યા
 ॥૨॥ જેનો બ્રહ્માએ મરીત્યાદિ પ્રભપતિઓના અધિપતિપણમાં અભિ-
 પેક કર્યો છે એવો સૂર્યસમાન તેજસ્વી દક્ષપ્રભપતિ તે યાગમાં અકસ્માત્
 આવ્યો ॥૩॥ આતો પોતાને સર્વની અપેક્ષાએ અધિક (ઉત્કૃષ્ટ) અભિ-
 માનપૂર્વક માનીને દેવોએ સન્માન કર્યો થકો પોતાના તાત બ્રહ્માને પ્રણામ
 કરી સલામ પોતાના આસનમાં બેઠો ॥૪॥ બેસીને ચારે બાજુ સાક્ષિમાન
 ચક્ષુને ફેરવતાં તેના બેવામાં શિવજી આવ્યા જે શિવજી પોતાના અત-
 રાત્મા ભગવાન્ વાસુદેવમાં ઐકાત્મ્યભાવનાથી મનોવૃત્તિને લીન કરીને
 બેઠા હતા ॥૫॥ તેમના મહિમાને નહિ બળતો અભિમાનાન્ધ દક્ષ ‘શિવે
 મને પ્રણામ કર્યો નહિ માટે અભિમાનચસ્ત છે’ એમ એમને માનીને
 ક્રોધથી તેમને શાપ આપતો થકો દેવાદિકને ઉદ્દેશીને એમ ઓટ્યો કે ॥૬॥
 હે દેવો ! તમો સાલજો જે આ હું કહું છું તે મત્સરતાથી કે ધર્મના સ્વરૂ-
 પને નહિ બળીને ઠહેતો નથી કિંતુ જે વૃત્ત-સદાચાર સાધુઓને સાધારણ

દિમાનિભાપાયા યુક્તિમિઃ સ્વસ્ય સાધુતામ્ । દર્શયિત્વા સુરાશ્ચક્રે
 ગર્હણાં શઙ્કરસ્ય સઃ ॥૮॥ લોકપાલયશોહન્તા નિર્લજ્જઃ શઙ્કરો
 હ્યયમ્ । સન્મર્યાદાં સમુલ્લહ્ય સ્તબ્ધોઽસ્માનવમન્યતે ॥૯॥ જામા-
 તૃત્વાત્તુ શિષ્યો મે ગુહં વાચાપિ મામસો । પ્રત્યુત્થાનામિવાદાર્હ
 સદસ્યાદતવાન્ન વૈ ॥૧૦॥ મર્કટાક્ષઃ ક્રિયાહીનો ભૂતસક્તી દિગ-
 મ્બરઃ । શ્મશાનવાસી મુષ્ઢન્નક્ ચિતામસ્માનુલેપનઃ ॥૧૧॥ અશિ-
 વાય શિવાત્યાય નપ્તશોચાય દુર્હદે । દત્તા મયાઽનિચ્છતાપિ
 કન્યાઽસ્મે વિધિચ્છોદનાત્ ॥૧૨॥ સોઽયં ભૂરિદુરાચારો યજ્ઞે ભાગં
 ન શઙ્કરઃ । પ્રામોત્તિવતિ ક્રુધા શત્વા દક્ષસ્તં સ્વાલયં યયૌ ॥૧૩॥
 શત્વા શિવં વ્રજન્તં તં નન્દિકેશઃ શશાપ ચ । દક્ષોઽસ્તુ તાય-

છે તેજ તમો સર્વેએપણુ બાણેણુ કહુંછુ ઇત્યાદિ તેતે માનગર્ભિત યુક્તિ
 યુક્ત વચનોવડે પોતાની સાધુતા દેવોને દર્શાવીને શકરની પણુ ગર્ભણા કરવા
 લાગ્યો ॥૭-૮॥ આ શકર લોકપાળોના યશને હણેછે, માટે તે પદને આ
 લાયક નથી નિર્લજ્જ આ શકર સતોની મર્યાદા સમુલ્લઘન કરી સ્તબ્ધ
 થઈ માનનીય એવાપણુ અમારી અવજા કરેછે ॥૯॥ હું એનો શ્રશુર, માટેજ
 ગુરૂ, માટેજ પૂજ્ય છુ અને એતો મારો જમાઈ હોવાથી શિષ્યપદને
 યોગ્ય છે માટે હું એણે સન્મુખ ઉઠવા યોગ્ય અને અભિવદન કરવા યોગ્ય
 છુ આવો હું સલામા આગ્યો ત્યારે એણે વાણીથીપણુ આદર કયો નહિ
 તો સન્મુખ આવવુ અભિવદન કરવુ ઇત્યાદિ આદરની તો વાતજ શી
 કરવી ? ॥૧૦॥ મર્કટનેત્ર આ શકર આકૃતિથીજ નિંચ છે વળી અશુચિ
 આ ભૂતસંગી દિગંતર શ્મશાનવાસી મુડમાત્રી (મનુષ્યના કપાળની માળા
 ધારી) ચિતા ભસ્મનો લેપધારી ક્રિયાબ્રહ્મ છે તો યજ્ઞસલામા પ્રવેશને
 પણુ યોગ્ય કેમ હોઈ શકે ? ॥૧૧॥ મારે ઇચ્છા ન હતી તથાપિ કેવળ
 બ્રહ્માની પ્રેરણાથી સ્વતઃ અશિવ છે અથાપિ શિવસન્તાને ધારી રહેવા,
 શૌચે રહિત, દુષ્ટ હૃદયના આ શકરને મારી પ્રિય કન્યા આપી 'આ રીતે
 અધિક દુરાચારી આ શકર યજ્ઞલાગને યોગ્ય ન થાઓ' એવો ક્રોધવેગથી
 શાપ આપીને પોતાના નિવાસસ્થાનમા આગ્યો ગયો ॥૧૨-૧૩॥ શિવના

વિમુખો યસ્તાસ્યો વપુરાત્મધીઃ ॥૧૪॥ इति शस्वा प्रजाध्यक्षं ततो
 नन्दी तदाश्रितान् । विप्रानपि क्रुधा सर्वाञ्छशापावणलोचनः
 ॥१५॥ वेदवादेषु मुह्यन्तु सर्वभक्ष्या द्विजातयः । वृत्त्यै विद्याव-
 तधरा याचका विचरन्तिवद् ॥१६॥ इति विप्राञ्छपन्तं तं वैदि-
 कानपि नन्दिनम् । वीक्ष्य क्रुद्धो भृगुः शैवानशपद्वावणो मुनिः
 ॥१७॥ भवव्रतधरा ये च ये च तान् समनुयताः । पापण्डिनस्ते
 भवन्तु सच्छास्त्रपरिपन्थिनः ॥१८॥ नष्टशौचा मूढधियो जटाम-
 स्पास्थिधारिणः । विशन्तु शिवदीक्षायां यत्र दैवं सुरासवम् ॥१९॥
 शપત્યેયં ભૃગૌ શૈવાન્વિમનાઃ શક્કરસ્તતઃ । ઉત્થાય કૈલાસમગાત્

અનુચરોમા અગ્રેસર નદિકેશેતો નિરપરાધી શિવને શાપ આપી ચાહ્યા
 જતા અપરાધિ દક્ષને દડ દેવા શાપ આપ્યો કે-આ દક્ષ આત્માપરમાત્માના
 જ્ઞાને રહિત થાઓ તથા કેવળ દેહાત્માભિમાનાન્ધ થાઓ તથા બોકડાના
 જેવા મુખવાળો થાઓ ॥૧૪॥ આ પ્રકારે નંદીકેશે બ્રહ્મધ્વજ દક્ષને શાપ
 આપીને પછીથી ક્રોધવેગથી લાલચોળ લોચનવાળા થઈ દક્ષનો આશ્રય
 કરી શિવની અવશામાં અનુમોદન આપનારા સર્વ વિત્રેને પણ શાપ આપ્યો
 કે-આ વિત્રે વેદવાદો-સ્વર્ગાદિ કળવાદમાં મોહ પામો-આસક્ત થાઓ.
 તથા ભક્ષ્યાભક્ષ્યના વિચારે શૂન્ય થાઓ. તથા કેવળ વૃત્તિ વાસ્તેજ
 વિદ્યા મતને ધારણ કરનારા થાઓ. તથા માન મળે નહિ એવા યાચકો
 થઈ લોકમાં જ્યાં ત્યાં ભટક્યા કરો ॥૧૫-૧૬॥ આ પ્રકારે વૈદિક એવા પણ
 વિત્રેને ક્રોધવેગથી શાપ આપતા નંદીકેશને જોધને ભુમુમુનિએ ક્રોધે કરી
 અધિક ક્રુર થઈ શૈવોને શાપ આપ્યો કે-જે પુરૂષો ભવવ્રત-સર્વદા શ્મશા-
 નમાં રહેવું. ચિતાભસ્મ યોજવી, કપાળમાળા ધારવી, ઇત્યાદિ પાશુપત
 મતને ધરનારા છે અને જે પુરૂષો તેવાઓને અનુસરેલા છે તે સર્વે સ-
 ચ્છાસ્ત્ર-વેદ તથા તેના ઉપબૃહલ્લુપ્ત સ્મૃત્યાદિકના પરિપન્થી (ખડન
 કરનારા શત્રુ) માટેજ પાખડી થાઓ અને જે દીક્ષામાં મુરામઘને દેવનિ-
 વેદન દ્રવ્ય તરીકે મનાય છે એવી તામસીએજ એક સેવવા યોગ્ય શિવદી-
 ક્ષામા પ્રવેશ કરી શૌચાચારે રહિત, મૂઢમતિવાળા, જટા ભસ્મ અને અ-

पार्षदैः सहितो निजैः ॥२०॥ अथ कोऽपि मखं कर्तुं रुद्रभागं
विना भुवि । नाशकत्कापि देवोऽपि कालोऽयाद्विमखो महान्
॥२१॥ ततो दक्षः स्वयं यज्ञमारेमे माननष्टधीः । शिवमेकमनाह्वय
युक्तो देवैस्तथर्षिभिः ॥२२॥ अनादरं शङ्करस्य ज्ञात्वा ब्रह्मा तथा
ऽच्युतः । अप्यादरात्समाहूतौ तन्मखं नैव जग्मतुः ॥२३॥ दक्षेण
कन्यापि निजा शङ्करद्वेषतः सती । नाऽऽहूता कन्यकास्त्यन्याः
समाहूताः समर्चकाः ॥२४॥ विमानानि समावह्य यान्तीर्गगनव-
र्त्मना । सुराङ्गनाः पितुर्यज्ञं वीक्ष्य हृष्टाऽभवत्सती ॥२५॥ अना
हूतापि सा पित्रा द्रष्टुं यज्ञमहोत्सवम् । अत्युत्सुकोद्यता गन्तुं
यभूव ह्येणधीवशात् ॥२६॥ शङ्करेण निषिद्धापि युक्तिमिर्बहुधैव

स्थिते धारयु करनारा थाओ ॥१७-१८॥ हे मित्र ! लृगुभूषिओ आ प्रकारे
पोताना अनुचरोने शाप आओ ओटले शिव उदासीन थई सत्ताभाथी
तत्काण उडीने पोताना प्रमथादि पार्षदो साधे उवासरमा आल्या गया ॥२०॥
तेपछी दक्षना शापथी अने रुद्रना लयथी पृथ्वीउपर कोठपणु देशमा
कोठपणु जन के देवपणु रुद्रलाग विना यज्ञ करवा समर्थ थयो नहि ओम
थता अहु काण याग विनानो न व्यतीत थयो ॥२१॥ तेपछी स्वय दक्ष-
प्रजपतिओ शिवनु अपमान करवा तेभने ओकलाने नहि ओलावीने न
भील देवोने ओलावी तेभनी साधे तथा ऋषिओ साधे भणी नधने भा
नथी अस्तवित्तवाणी थई यज्ञनो आरक्ष कथो ब्रह्मातो दक्षे अत्यादरथी
ओलाव्या छे पणु शङ्करनो अनादर देणीने तेना यज्ञमा गया नहि तेभन
विधु पणु गया नहि ॥२२-२३॥ आ दक्षे पोतानी पणु दीकरी सती
(दाक्षायणी)ने शङ्कर उपरना द्वेषातिशयने वीधे ओलावी नहि भील
कन्याओने तो तेभना तेभना पतिओनी साधे ओलावी सतीतो पिताना
यज्ञप्रति विमानमा भेसीने गगनमार्गथी नती सुराङ्गनाओने नेधने प्र-
हर्ष पाभी, पोताने पिताओ ओलावी नथी तथापि साहसादि श्रीस्वभावने
सहज ओवी बुद्धिओ प्रेरवाथी यज्ञमा नवा उद्यमी थता शङ्करे अहु प्रक-
रनी युक्तिओवडे निषेध कथो तथापि सती यज्ञमहोत्सवना दर्शनना उ-

સા । ગણેઃ કતિપર્યયુક્તા પિતુર્યજ્ઞં દટાચયૌ ॥૨૭॥ શિવદ્વેષ-
 શાદ્વક્તો ન તાં દૃષ્ટ્યાડપ્યવૈક્ષત । અનાદૃતા તતઃ સાપિ તસ્મૈ
 ચુક્રોધ માનિની ॥૨૮॥ અરુદ્રભાગં યજ્ઞં ચ વીક્ષ્ય દક્ષં સતી રુપા ।
 નિર્મત્સર્યં યદુધા દેહં જહૌ સઘઃ સમાધિના ॥૨૯॥ તતો રુદ્રગણા
 દક્ષં હન્તુમભ્યાપતન્ હિ તાન્ । ભૃગુર્ધાતયિતું વદ્ધેર્દેવાન્સમુદપા-
 વયત્ ॥૩૦॥ તૈરુત્મુકપ્રહરણૈર્ઋભુસંઘેરિતસ્તતઃ । હન્યમાના રુદ્ર-
 ગણાઃ પલાયનમકુર્વત ॥૩૧॥ एत बृहत्तान्तमखिलं कैलासे नारदः
 शिवम् । समागत्याऽऽह तच्छ्रुत्वा भृशं क्रोधमवाप सः ॥३२॥
 स्वजटायाः स उत्पाद्य वीरभद्रं गणाधिपम् । प्राह दक्षं सयज्ञं
 त्वं जह्यधैवाविचारयन् ॥३३॥ इत्याहसो ययौ सघः सोऽपि

તસાહ વેગથી પ્રમથાદિ કેટલાક ગણોને સાથે લઈને હઠથી પિતાના યજ્ઞમાં
 ગયાં ॥૨૪-૨૭॥ દક્ષે શિવ ઉપરના દ્વેષાતિશયને લીધે સ્વય આવેલી
 પોતાની સુતાને દેખીનેપણુ બહુ માનથી કે પ્રેમથી બેઠપણુ નહિ તો વા-
 ણીથી સત્કારતો ક્યાથી કરે ? એ રીતે અનાદર પામેલાં માનિની સતીએ
 રુદ્રભાગ વિનાનો તે યજ્ઞ બેઠને ક્રોધથી દક્ષને બહુધા તિરસ્કાર કરી, તે
 અપમાન નહિ સહન થતા તત્કાળ સમાધિવડે દેહનો ત્યાગ કરી દીધો-સ્વય
 સતી સ્વાધીન પ્રાણગતિવાળાં હોવાથી યોગિઓના માર્ગથી શ્વાસનો નિરોધ
 કરી દેહનો ત્યાગ કર્યો ॥૨૮-૨૯॥ દાક્ષાચણીનો દેહત્યાગ દેખીને ક્રોધ
 પામેલા રુદ્રગણોને દક્ષને હણવામાટે સામા દોડ્યા આવતા દેખીને ભૃગુઋ-
 વિએ તેઓને હણવા માટે દક્ષિણામિ થકી દેવો ઉત્પન્ન કર્યાં ॥૩૦॥ ઉત્પન્ન
 થએલા ઋભુનામના દેવોએ ઉત્મુક આયુધોવડે તાડન કરેલા રુદ્રગણો ભય
 પામીને જ્યા ત્યાં પલાયન કરી ગયા ॥૩૧॥ નારદમુનિએ કૈલાસમાં શિવ
 સમીપે જઈને આ સમગ્ર સતીમરણાદિ વૃતાંત નિવેદન કર્યું, તેને સાંભ-
 ળીનેજ શિવ અધિક ક્રોધ પામ્યા ॥૩૨॥ તેપછી શિવે પોતાની જટાથકી
 ગણાધિપતિ વીરભદ્રને ઉત્પન્ન કરી તેને ઠહું કે-હે વીરભદ્ર ! તું કાંઈપણ
 વિચાર કર્યા વિના હમણાજ અહીંથી જઈને યજ્ઞસહિત દક્ષને મારી નાંખ્ય
 ॥૩૩॥ આવી આજ્ઞા આપેલો વીરભદ્ર પણ ખીખ ગણોને સાથે લઈ તત્કાલ

દક્ષમસં વૃતઃ । ગણૈરન્યૈર્ધરાં સર્વાં કમ્પયન્ ગિરિરાદિવ ॥૩૪॥
તત્ર ગત્વા યદ્વકુણ્ડમુત્પન્ન્ય મણ્ડપાદિ ચ । દગ્ધ્વા દક્ષસ્ય તુ
શિરશ્છિત્વા ચહ્નો જુહાવ સઃ ॥૩૫॥ તત્પક્ષપાતિનો દેવાનૃપી-
શ્ચાપ્યુલ્મુકાદિભિઃ । શૈવાઃ સન્તાડયામાસુર્મણિમત્પ્રમુચા અપિ
॥૩૬॥ છિન્નમગ્નપ્રતીકાસ્તે ચક્રુઃ સર્વે પલાયનમ્ । કૃતકાર્યા
રુદ્રગણાઃ કૈલાસં પુનરાયયુઃ ॥૩૭॥ તતઃ કાલે વહુતિથે વ્યતી-
તેઽલિલનિર્જરૈઃ । પ્રાર્થિતેશાનુગ્રહેણ છાગાસ્યો જીવતિ સ્સ સઃ
॥૩૮॥ માત્રેનેત્યમનર્થોઽમૃદ્ધક્ષસ્યાપિ પ્રજાપતેઃ । શઙ્કરાવહ્નયા
લોકે ગર્હણા ચાપિ ભૂયસી ॥૩૯॥ અથ દુર્વાસસઃ સાક્ષાદ્રૌઢ્રસ્ય
ચ તપોનિધેઃ । અપિ માનાત્પરાભૂર્તિ કથયામિ શ્રુણુ દ્વિજ ! ॥૪૦॥
અમ્બરીષામિધો રાજા સૂર્યવંશસમુદ્ભવઃ । સત્તદ્વીપવર્તી પૃથ્વી

જાણે પાદચારી મૂર્તિમાન ગિરિરાજ હોય ને શું ? એમ સમગ્ર પૃથ્વીને કપા-
વતો થકો દક્ષના યજ્ઞ તરફ હોજો ॥૩૪॥ વીરભદ્રે યજ્ઞમાં જઈને યજ્ઞકુડ
ખોદી નાખી મંડપાદિ બાળી નાખીને, દક્ષના મસ્તકને તો છેદીને યજ્ઞાર્થે
ઉપકરણેલા અગ્નિમાં હોમી દીધુ ॥૩૫॥ શિવગણો અને ખીલ તેમના
મણિમત્પ્રમુખ અનુચરો દક્ષપક્ષપાતિ દેવો તથા ઋષિઓને પણ લાગતા
ઉભાયડીયા આદિકથી અત્યત તાડન કરવા મંડ્યા ॥૩૬॥ તે સમયે તે સર્વે
છિન્ન અવયવવાળા અને ભગ્ન અવયવવાળા થતાં પલાયનનેજ પ્રાણરક્ષક-
પણે આશ્રય કરી રહ્યા. આ રીતે રુદ્રનું શાસન પ્રવર્તાવીને કૃતકૃત્ય થએલા
રુદ્રગણો કેલાસમાં પાછા ગયા ॥૩૭॥ તેપછી સમસ્ત દેવતાઓ યાગમધ્યે
યજ્ઞમાનનો વિનાશ અને યજ્ઞનો ભગ બાળીને ભય પામી ભેગા થઈ 'આ
યજ્ઞમાન પ્રાણ પામીને જીવતો થાય' એવી એજ મહાદેવની પ્રાર્થના કરવા
લાગ્યા પ્રાર્થનાથી પ્રસન્ન થએલા સદાશિવના અનુગ્રહથી ખોકડાના મસ્ત-
કથી સાધેલા પોતાના કાયથી દક્ષ જીવતો થયો ॥૩૮॥ હે દ્વિજ ! એ રીતે
માને કરીને પ્રજાપતિ એવાપણુ દક્ષને મહા અનર્થ થયો હતો અને એની
શકરના અપમાનથી લોકમાં મોટી ગર્હાપણુ થઈ હતી ॥૩૯॥

હે દ્વિજ ! હવે રુદ્રાવતાર તપોનિધિ દુર્વાસા મુનિનો પણ માનહોષથી થ-

પુરાઽશાસીન્મહામતિઃ ॥૪૧॥ હરિમીજે મહાયજ્ઞૈઃ પિતૃવત્પાલય-
ન્પ્રજાઃ । નાનાવ્રત્તાનિ દાનાનિ સોઽકરોદ્ધરિતુષ્ટયે ॥૪૨॥ દેવા-
નામપિ દુષ્પ્રાપ્યં સ્વૈશ્વર્યં ક્ષણમહુરમ્ । જાનન્વિરક્તસ્ત્રનાસૌ જ્ઞેહં
નારાયણે વ્યધાત્ ॥૪૩॥ સતાં સમાગમં કુર્વન્મર્તિં નવવિધાં
હરૌ । ચકારૈકમનાસ્તેન સન્તુતોપ સ વૈ ભૃશમ્ ॥૪૪॥ તુષ્ટઃ સ
તસ્ય રક્ષાર્થં ચક્રં સ્વીયં સુદર્શનમ્ । તત્પ્રાર્થ્યં સ્થાપયમાસ સર્વા-
રિપ્ત્રિવિનાશનમ્ ॥૪૫॥ સ એકદા તુ નૃપતિર્દધાર દ્વાદશીવતમ્ ।

એકો પરાભવ કર્હું તેને સાંભળો ॥૪૦॥ પૂર્વે સૂર્યવંશમાં ઉત્પન્ન થએલો
અખરીપ નામનો એક રાજા સાતદ્વીપવાળી પૃથ્વીનું સર્વથા પાલન કરનારો
અને ભગવાનની પ્રસન્નતામાંજ ઉપયોગી થાય એવી સમસ્ત વૃત્તિવાળો
હોવાથી મહામતિમાન હતો ॥૪૧॥ આ રાજા સર્વ પ્રભાઓને પિતાની પેઠે
પ્રેમથી પરિપાલન-પ્રિય દિત કરતો થકો મહાયજ્ઞ-સર્વભૂતસૌહાર્દમાં
ઉપરોધ ન કરે એવી મહત્તાએ યુક્ત એવા યજ્ઞોવદે અથવા-મહાયજ્ઞ-
સર્વકર્મસમારમ્ભ, સર્વના અંતરમાં રહેલા, શ્રીમન્નારાયણનું સાક્ષાત્ અવ-
લખન રાખીને પ્રવર્તેલા હોવાથી મહાન્ એવા યજ્ઞોવદે શ્રીહરિનું યજન કરતા
હતા અને વિવિધ દાનો વ્રતો ભગવાનની પ્રીતિમાત્રની આકાંક્ષા રાખીને
(નિઃકામ) કરતા હતા ॥૪૨॥ આ રાજાએ પોતાનું જે ઐશ્વર્ય અખડભૂમડ-
ળના અધિપતિયણુરૂપ છે અને જે દેવોનેપણુ દુર્લભ બ્રહ્માસબન્ધિ ઐશ્વર્ય
છે તે સર્વને પણ ક્ષણભગુર બાણીને, તેમાં વૈરાગ્યથી જળકમળવત્ નિલંપ
રહીનેજ શ્રીકૃષ્ણ નારાયણમાંજ સમધિક જ્ઞેહ કર્યો હતો ॥૪૩॥ આ
રાજા પ્રતિદિન સતોનો સમાગમ કરવાપૂર્વક ભગવાનમાં શ્રવણ કીર્તનાદિ
નવ પ્રકારની ભક્તિને એક મનથી કરતો હતો. આ કારણથી તેની ઉપર
ભગવાન્ અત્યંત પ્રસન્ન થયા હતા ॥૪૪॥ પ્રસન્ન થએલા ભગવાનેતો ભક્ત-
કચિત્ત હોવાથી પોતાના એકાંતિક ભક્ત અખરીપ રાજાની રક્ષામાટે સર્વ
અનર્થને વિનાશ કરનાર પોતાનું આયુષ્ય સુદર્શન રાજાની પાસે અદૃશ્ય
રૂપથી સદાય રાખી મુક્યું હતું ॥૪૫॥ આ રાજાએ એક સમયે શ્રીકૃષ્ણને
સંતુષ્ટ કરવા મધુવનમાં જઈ એક વર્ષ સાધ્ય દ્વાદશીવત ભાર્યા સાથે ધા-

સાંવત્સરં મધુવને સમાયઃ કૃષ્ણતુષ્ટયે ॥૪૬॥ વ્રતાન્તે કાર્તિકે
માસિ ત્રિરાત્રં સમુપોષિતઃ । હરેઃ કૃત્વા મહાપૂજાં દ્વૌ દાનાનિ
ભૂરિશઃ ॥૪૭॥ દ્વાદશ્યાં બ્રાહ્મણાન્ સમ્યક્ તર્પયિત્વેષ્ઠભોજનૈઃ ।
કરોતિ પારણાં યાવદુર્વાસાસ્તાવદાયયૌ ॥૪૮॥ અતિથિં તમુપા-
યાતં પ્રત્યુત્થાનાસનાદિમિઃ । માનયિત્વા ભોજનાર્થં પ્રાર્થયામાસ
મૂપતિઃ ॥૪૯॥ તથેત્યુક્ત્વા મુનિઃ સ્નાતું કાલિન્દીમગમદ્રુતમ્ ।
માધ્યાહ્નિકં કુર્વેતોઽસ્ય ચિલમ્બસ્ત્ર ચામવત્ ॥૫૦॥ દ્વાદશ્યાં
પારયન્ રાજા મુનિં જ્ઞાત્વા ચિલમ્બિતમ્ । ચિપ્રાચ્છાસ્ત્રધિદોઽપૃ-
ચ્છત્કર્તવ્યં સ્પસ્ય સદ્ગદે ॥૫૧॥ બ્રાહ્મણાતિક્રમે દોષો દ્વાદશ્યાં
ચાપ્યપારણે । અતો મયાઽન્ન કિં કાર્યમિત્યુક્તાસ્તેઽન્નુવન્ દ્વિજાઃ
॥૫૨॥ ત્વં પારયામ્ભસા યસ્માદક્ષિતં નાક્ષિતં ચ તત્ । इत्याहसो

રણુ કર્યું. વ્રતને અંતે કાર્તિક માસમાં ત્રણ દિવસ ઉપવાસ કરી ચોથે દિ-
વસે-દ્વાદશીએ ભગવાનની મહા પૂજા કરી બહુવિધ દાનો આપી, બ્રાહ્મણોને
યથેષ્ઠ મિષ્ટ શ્રેષ્ઠ ભોજનોવડે અતિતૃપ્ત કરી, જેટલાકમાં પોતે પારણાં કરવા
પ્રવર્તે છે તેટલાકમાંજ દુર્વાસામુનિ ત્યાં આવ્યા ॥૪૬-૪૮॥ રાત્રીએ
આવેલા અતિથિ દુર્વાસાને સન્મુખ જવું આસન આપવું આદિકવડે સત્કાર
કરી જમવામાટે પ્રાર્થના કરી. આ મુનિતો તથાસ્તુ કહી જ્ઞાન કરવા જલદી
યમુના પ્રત્યે ગયા. ત્યાં ગએલા મુનિતો રાત્રીની વ્રતનિધાનો નહિ વિચાર
કરીને વિલંબથી માધ્યાહ્નિક વિધિ કરવા લાગ્યા ॥૪૯-૫૦॥ દ્વાદશીમાંજ
પારણાં કરી લેવા ઇચ્છતા રાત્રીએતો મુનિને આવવામાં વિલંબ થયો જણી
અને પારણાલંગમાં વ્રતહાનિનો વિચાર કરી શાસ્ત્રવેદા વિગ્રેને પુછ્યું કે-
હે વિગ્રે ! અતિથિપણે આવેલા દુર્વાસા મુનિને ત્યાગ કરી ભોજન કરવામાં
પણ મહાદોષ છે અને દ્વાદશી તિથિમાં પારણાં ન કરાય તોપણ મહાદોષ
છે. તો આ ધર્મસંકટમાં મારે શું કરવું તે કહો ? આ પ્રકારે રાત્રીએ પુછેલા
સભ્ય બ્રાહ્મણો જોલ્યા કે-હે રાત્રીનાં તમો કેવળ જળપાનથી પારણાં કરો.
પારણાં નિમિત્ત જળપાનમાત્રથી ભોજન કર્યું ગણાશે નહિ તેતો અભોજ-
નજ કહેવાય. તેમાં 'અપોઽન્નાતિ તર્ષવાક્ષિતં નૈવાનક્ષિતં' એવી શ્રુતિ છે. આ

દિજેઃ સોઽપિ પારણામમ્મસા વ્યધાત્ ॥૫૩॥ અથાગતો મુનિ-
 ર્હાન્વા નૃપતિં કૃતપાર્ણમ્ । સ્વાગ્રપૂજ્યત્વમાનોત્યં ક્રોધં પ્રાપ્યા-
 ઘ્રવીચ તમ્ ॥૫૪॥ રે નિર્દય ! શ્રીમદાન્ધ ! વિષ્ણવમક્તેશમાન-
 વન્ ! । નિરક્લુશઃ કરોપિ ત્વં કામં ધર્મવ્યતિક્રમમ્ ॥૫૫॥ ત્વં
 મામતિથિમાયાતમાતિથ્યેન નિમગ્ન્ય તત્ । અટ્ટવા મુક્તવાંસ્તસ્ય
 સઘસ્તે દર્શયે ફલમ્ ॥૫૬॥ હત્યુષ્ટ્વા રોપતાપ્રાક્ષઃ કૃત્યાં કાલા-
 નલોપમામ્ । સ્વજટાયાઃ સ ઉત્પાટ્ય ગ્રાહિણોત્તદ્વધાય તામ્
 ॥૫૭॥ જહ્નહસ્તામાપતન્તીં ધીક્ષ્ય તાં નૃપતિઃ સ જુ । નશ્વરં દેહ-

પ્રકારે સત્ય બ્રાહ્મણોએ આરા આપેલા રાત્રએપણુ જળમાત્રથી પારણાં
 કર્યા ॥૫૩-૫૩॥ એટલાકમાં માધ્યાહ્નિક વિધિ કરીને આવેલા મુનિ
 ‘રાત્રએ પારણાં કરી લીધા છે’ એમ જાણીને ‘અગ્રપૂજ્ય અતિથિ મારી
 આવે ઉપેક્ષા કેમ કરી ?’ એવા અભિમાનથી ઉદ્ભવેલા ક્રોધવેગને વશ થઈ
 રાત્ર પ્રત્યે ખોટા કે—રે નીચ ! તું શ્રીમદાન્ધ છું. ‘હું વિષ્ણુલક્ષ્મી છું’ એવું
 દેવળ અભિમાન રાખુ છું પણ તું વિષ્ણુનો અલક્ષ્ય છું. જે અતિથિઓનો અ-
 તિક્રમ કરે તે વૈષ્ણવ હોઈ શકે નહિ વળી ‘હું ઇશિ છું’ એવું પણ અભિમાન
 રાખુ છું વળી નિર્દય અને નિરક્લુશ પણ છું—‘બ્રાહ્મણ ભુખ્યો છે’ એવીપણુ
 તને દયા નથી અને અધર્મમાર્ગમાં પ્રવર્તતો તું તે તારો કોઈ નિયતા તથી.
 તું ધર્મવ્યતિક્રમને યથેષ્ટ કરી છું. તેમાં પણ આ તો મહાન્ વ્યતિક્રમ છે,
 કેમકે આતો અતિથિનો અતિક્રમ છે. અતિથિતો પૂજ્ય છે. આ આવેલો
 અતિથિ જે કોઈ-જેવો તેવો વિપ્ર નથી કિંતુ ત્રણ લોકમાં પ્રખ્યાત દુર્વાસા
 તપોનિધિ હું છું. હું દેવળ આખ્યો એટલુંજ નહિ કિંતુ અતિથિપણામાં માફ
 નિમંત્રણ પણ તે કર્યું. આમત્રણને અનુસારે આતિથ્યતો મને આપ્યુંજ નહિ
 આપ્યા વિનાજ તું જમ્યો તો આ અતિક્રમનું કૃણ હમણાંજ દર્શાવુ છું
 ॥૫૪-૫૬॥ આ પ્રકારે રાત્રને કહીને રોવથી રક્ત નેત્રવાળા થઈ પોતાની
 જટાયકી પ્રલય કાળના અગ્નિ જેવી ક્રોધપિણુ કૃત્યાને ઉત્પન્ન કરી રાત્રને
 હણવા માટે મુનિએ મોકલી ॥૫૭॥ અભરીય નૃપતિતો તે કૃત્યાને તરવાર
 હાથમાં લઈ સન્મુખ દોડી આવતી દેખીનેપણુ ‘દેહનો નાશ થવાનોજ સ્વ-

માત્માનં નિત્યં જ્ઞાનત્ર વિવ્યથે ॥૫૮॥ તદા સુદર્શનં ચક્રં સ્થિતં
તદવનાય યત્ । તત્તાં કૃત્યાં પુરા દગ્ધ્વા પૃથ્થલગ્નં મુનેરભૂત્ ॥૫૯॥
ચક્રાગ્નિના દહ્યમાનો મુનિશ્ચક્રે પલાયનમ્ । પ્રાણાન્ રિરક્ષિપુઃ
સ્ત્રીયાન્ સ વધ્રામ દિશો વશ ॥૬૦॥ યત્ર યત્ર મુનિઃ પ્રાયાત્તત્ર
તત્ર સુદર્શનમ્ । તમન્વગચ્છચ્છાયેવ મૃત્યુર્વા દેહિનં યથા ॥૬૧॥

ભાવ છે અને આત્માનોતો અવિનાશી સ્વભાવ છે' એવી ભાવનાને લીધે
નજ વ્યથા પામ્યા. દેહતો ઉપચય-વૃદ્ધિ પામવાના સ્વભાવવાળો છે, જે
ઉપચય છે તે અપચયથી વિનાભૂત નથી એટલે જેનો ઉપચય થાય તેનો
અપચય-નાશપણ થાયજ. કોઈની અપેક્ષાએ 'ઉપચય' એમ વ્યપદેશ
થતી અવસ્થાજ કોઈની અપેક્ષાએ 'નાશ' એમ પણ વ્યપદેશ થાય,
યુવા અવસ્થા આવતાં બાળ અવસ્થાનો નાશ કહેવાય છે. વૃદ્ધા અવસ્થા
આવતાં યુવા અવસ્થાનો નાશ કહેવાય છે. તો દેહ તત્ત્વદૃષ્ટિથી બેતાં
વિનાશીકસ્વભાવ છે. જે અનભિરો છે તેતો 'મારો આ દેહ છે' એમ મોહ
પામેછે. જે આત્મા છે તેતો ઔપાધિક દેહયોગવાળો છે પણ દેહયોગમા-
નથી દેહની સાથે વિનાશ સ્વભાવવાળો નથી. 'અન્તવન્ત હમે દેહા નિલ્પ-
સ્પોક્તાઃ શરીરિણઃ' 'અજો નિલ્પઃ શાશ્વતોઽયં પુરાણો ન હન્યતે હન્યમાને
શરીરે' આ ગીતાપ્રોક્ત પ્રકારે દેહાત્માના વિવેકવાળાને વ્યથાનો પ્રસંગજ
ક્યાં છે ? ॥૫૮॥ તે સમયમાં જે ભક્તરાજની રક્ષામાટે પ્રથમથી ભગવાને
મુકેર્ણ સુદર્શન હવુ તે જ્વાળાસમૂહથી બાકુળ તેજ ક્ષણમાં પ્રાદુર્ભાવ પામી
પ્રથમ તે કૃત્યાને ક્ષણમાં ભસ્મસાત્ કરીને પછી દુર્વાસાને ભસ્મસાત્ કરવા
પાછળ દોહ્યું ॥૫૯॥ દુર્વાસાતો સુદર્શનાગ્નિજ્વાળાથી પોતાના સર્વ અવ-
યવો અતિશય બળતાં પલાયન કરી પોતાના પ્રાણનું પરિરક્ષણ કરવાની
ઇચ્છાથી દશેય દિશામાં ભમવા લાગ્યા ॥૬૦॥ આ મુનિ જેને સ્થળમાં જાય
ત્યાંત્યાં આ સુદર્શનચક્ર જેમ દેહધારીની પાછળ છાયા તથા મૃત્યુ જાય એમ
મુનિની પાછળ ગયું. છાયાદૃષ્ટાંતથી સ્થળ કે જળમાં સમ કે વિષમમાં કાંટા
કે કાંકરામાં સાથેજ પાછળ દોડવારૂપ અર્થ લેવો. મૃત્યુદૃષ્ટાંતથી હણવામાટે
તૈયાર રહેવારૂપ વિશેષ છાયાદૃષ્ટાંતની અપેક્ષાએ લેવો, એટલે મૃત્યુતો

પાતાલે ચાન્તરિક્ષેઽપિ દિવપાલાનાં ચ ધામસુ । કશ્ચિત્ત્રાતારમ-
પ્રાપ્તો બ્રહ્માણં શરણં યયૌ ॥૬૨॥ નાહં સમર્થસ્ત્રાતું ત્વામિત્યુક્તો
બ્રહ્મણાપિ સઃ । શઙ્કરં શરણં પ્રાપ્યાત્સોઽપિ પ્રાહ વિરિન્નિઘત્ ॥૬૩॥
ત્રાયસ્વેત્યાતંનાદેન ધ્વનયન્નમ્વરં તતઃ । વૈકુણ્ઠે હરિમમ્યેત્ય
પ્રણમ્ય પ્રાહ પાહિ મામ્ ॥૬૪॥ ત્વદ્ગુણસ્યાપ્યકરવમપરાધમત્તુ-

હણવાળ તૈયાર રહેછે, છાયામાં તેમ નથી ॥૬૧॥ પાતાળ, અંતરિક્ષ અને
ધન્વાદિ દિવપાલોના સ્થાનોમાં ભટક્યા પણ તેમાં કોઈપણ સુદર્શન થઈ રક્ષા
કરનારો નહિ મળવાથી છેવટે બ્રહ્માને શરણે ગયા ॥૬૨॥ બ્રહ્માએ ‘આ વિપત્તિ
થઈ તારી રક્ષા કરવા હું સમર્થ નથી’ એમ કહ્યું એટલે ત્યાંથી નીકળીને
કૈલાસમાં જઈ શંકરને શરણે ગયા. શિવે પણ બ્રહ્માનીપેઠે-હું તમોને રક્ષણ
કરવા સમર્થ નથી એમ કહ્યું ॥૬૩॥ તેપછી ‘સૃષ્ટિસંહારકર્મવડે પ્રખ્યાતિ
પામેલા આ ભવ બ્રહ્મા રક્ષણ કરવા અસમર્થ છે’ એવો નિશ્ચય કરી,
રક્ષણુનોજ એક વ્યાપાર કરતા તે બનેનાથપ્રી પણ પર એવા વિધ્યુને ‘આ
મારી રક્ષા કરવા સમર્થ છે’ એમ નિશ્ચય કરી, પછીથી ‘મારી રક્ષા કરો
રક્ષા કરો’ એવા દુઃખિનાદથી ગગનને ગર્ભવી મુકતાથકા વૈકુંઠને પામી
ભગવાન પાસે જઈ પ્રણામ કરી ‘પાહિ માં પાહિ માં’-રક્ષા કરો રક્ષા કરો
એમ ઉચ્ચ સ્વરથી બોલ્યા ॥૬૪॥ ‘પાહિ માં’ એમ આકંઠન કરતા તમને
કેનાથપ્રી બીતિ છે? એમ કહેતા હો તો કહુંકું કે-‘ચક્રાત્પાહિ માં-ચક્રથપ્રી
મારી રક્ષા કરો. સંસારચક્રમાં પરિભ્રમણ કરતાં મેં આવો ભય ક્યારેય
પણ અનુભવ્યો નથી. આ ચક્રતો મને કલ્પાંત કાળના અગ્નિથપ્રી પણ
ઉચ્ચ વેગવાળું થઈ મારે અભિમુખ થોડી આવીને અનિવાર્ય અભૂતપૂર્વ ભયને
કરેછે, તેને સહન કરવા હું પાર પામતોજ નથી. (સમર્થ નથી) તમોને
સુદર્શન ચક્રથપ્રી ભય ઉત્પન્ન થયો હોય તો ભલે પણ તેનું નિવારણ હું
શીરીતે કરી શકું? એમ કહેતા હો તો કહુંકું કે-પાતુમર્દસિ-તમો સંરક્ષણમાં
અર્હું-સમર્થ છો. આ ચક્રતો તમારુંજ આયુષ્ય છે અને તમારી આરાને
વશવર્તિ છે. રક્ષણમાં જે સમર્થ હોય તેનેપણ રક્ષણ કરવા લાયકોનું રક્ષણ
કરવું સમુચિત છે પણ રક્ષણને નહિ લાયકનું રક્ષણ કરવું સમુચિત નથી ?

હિતઃ । ક્ષાન્ત્યા તં કૃપયા નાથ ! ચક્રાન્માં પાતુમર્હસિ ॥૬૫॥
 હત્યુક્તવન્તં તં ગ્રાહ હરિર્નિર્માનવહ્રમઃ । અહં ભક્તપરાધીનો ન

એમ કહેતા હો તો કહું છું કે-હે નાથ !-તમો તો મારા નાથ છો હું તો ત-
 મારો દાસ છું. દાસનું રક્ષણ કરવું એતો નાથને સહજ છે-કરવું જ ને-
 ધએ. ભલે દાસ હોય પણ દાસભાવ બુદ્ધીને મર્યાદા ઉલ્લંઘન કરીને વર્તતો
 હોય તેતો દંડથી જ નિવાર્ય છે? એમ કહેતા હો તો તે સત્ય છે, દૃઢ-ગર્વિષ્ઠને
 દડ દેવો સમુચિત છે પણ અનુતાપ-તાપ પામેલાને દંડ દેવો સમુચિત
 નથી કિંતુ ક્ષમા-તેના અપરાધનું વિસ્મરણ અને કૃપા-તેનું દુ ખ ટાળવાની
 ધૃત્તિ કરવી એજ યોગ્ય છે. તમારે અનુતાપ જ કર્યો છે? એમ કહેતા
 તો કહું છું કે-સર્વ લોકોમાં ભ્રમીભ્રમી કોઈપણ રક્ષક નહિ પામીને, માટેજ
 ‘આ ઉગ્ર અપરાધ થયો છે’ એમ જાણી અત્યંત અનુતાપ પામી દડધર
 આપની આગળ સ્વયં આવીને હું નિવેદન કરું છું. મેં મહા અપરાધ કર્યો છે,
 કેમકે તમારા લક્ષ્મીપણ મેં અપરાધ કર્યો આ અપરાધ મેં જાણી જોઈને
 કર્યો નથી કિંતુ અજાણથી કર્યો છે. તો તેને સહન કરી કૃપાથી મારું રક્ષણ
 કરવાને યોગ્ય છો ॥૬૫॥ આ પ્રકારે બોલતા-પ્રાર્થના કરવા ધૃત્તિનારાનો
 આ વાચિક ઉદ્ધાર છે પણ હાર્દ (હૃદયનો ઉદ્ધાર) નથી. ભગવાન તો આવી
 વાચિક ઉક્તિમાત્રથી પણ કૃપા લાવીને તે મુનિનો મદ ટાળીને અનુમદ
 કરવા એમ બોલ્યા કે-હે મુને ! હું નિર્માનવલ્લ ભુ-મને નિર્માની જનો
 બહુ વહાલા છે. આ મહા વિપત્તિને લીધેજ તમોએ માનને રોકો રાખ્યું છે
 પણ તમો માનના સ્પર્શ રહિત નથી-માની જ છો. માટે અજરીયાદિક-
 માંજ જેમ એમ તમારા જેવા માની ઉપર મારો પ્રીતિરસ પ્રસરેજ
 નહિ મારે દીનજન ઉપર દયાતો સહજ જ છે તથા પોતાનો અપરાધ
 નિવેદન કરનારા ઉપર ક્ષમાપણ સહજ જ છે. તો આ આપત્તિમાંથી
 તમોને મુકાવીશ ખરો પરંતુ ઉપાયના નિવેદનમાત્રથી જ, પણ સાક્ષાત્
 મુકાવા માટે હું સમર્થ નથી, કેમકે મારો સંકલ્પ ફરી જાય એવો
 નથી. આ સંકલ્પ મારો અનાદિસિદ્ધ છે, શો? તો જે લોકોને પરવશ
 રહેવું. તો સંકલ્પને અનુસારેજ મારે સત્યસંકલ્પ રહેવું જ નોંધવું તો

સ્વતન્ત્રોઽસિ નિશ્ચિતમ્ ॥૬૬॥ નાહં સમયો મન્નકદ્રોહિણાં રક્ષણે
તતઃ । તમેવ શરણં ગચ્છ સ્વ ત્વાં ચક્રાદવિવ્યતિ ॥૬૭॥ इत्युक्तः
સ મહાકર્ણ પ્રાપ્તો માનવશાન્મુનિઃ । સઘો માનં વિહાયૈવ રાજાનં
શરણં યયૌ ॥૬૮॥ દૂરાદ્વિલોક્ય સ નૃપં પાહિ પાહીત્યુદીરયન્ ।
તં ક્ષત્રમપિ સામ્રાજ્યં પ્રણનામ કૃતાજ્જલિઃ ॥૬૯॥ તતો રાજા હરે-
શ્ચક્રં સ્તુત્વા તદ્વ્યતો મુનિમ્ । મોચયામાસ કૃપયા તમાનર્ચ ચ
સાદરમ્ ॥૭૦॥ इत्थं मानेन सुमहत्कण्टं दुर्वाससा द्विज ! । प्राप्तं
સર્વભયેનાપિ તં ભક્તો દૂરતસ્ત્યજેત્ ॥૭૧॥ एवमन्येऽपि बहवो
રાજાન ક્રપયસ્તથા । માનેન લેભિરે કર્ણં મહદ્વાપયશો મુવિ ॥૭૨॥
लोभाच्चैरभिभूतानामित्थं ते कीर्तिता मया । कथा वसिष्ठमुत्पा-

આ બાબતમાં હું સ્વતંત્ર નથી. તેમાં પણ મારા ભક્તોના દ્રોહીઓના
રક્ષણમાં તો હું બીલકુલ સમર્થ નથી. માટે તમો મારા એકાંતિક
ભક્ત તે અંબરીષ રાજાનેજ શરણે લાઓ, તે રાજા સુદર્શન ચક્રથી તમારી
જરૂર રક્ષા કરશે ॥૬૬-૬૭॥ આ પ્રકારે ભગવાને કહેલા, માનવશાત્ર
મહાકર્ણને પામેલા મુનિ પ્રાણુની આશાથી તત્ક્ષણ અતિ કલેશથી માનને
એકદમ મુકીને રાજાને શરણે ગયા. આ મુનિ વૈકુંઠ લોકથી મર્ત્યલોકમાં
પાછા આવી દૂરથીજ રાજાને દેખીને પાહિ પાહિ-રક્ષા કરો રક્ષા કરો એમ
ઉચ્ચસ્વરથી ઉચ્ચારતા ઉચ્ચારતા ક્ષત્રિયજાતિનો હોવાથી પોતાની અપેક્ષાએ
નીચ એવાપણુ રાજાને હાથ જોડી સાદાંગ પ્રણામ કરવા મંડ્યા ॥૬૮-૬૯॥
તેપછી રાજાએ ઋષિનું દીન વચન સાંભળીને, સુદર્શનની સ્તુતિ કરી તેના
ભયથી તેમને કૃપાથી મુકાવી તેમની આદરથી પૂજા કરી. દીર્ઘ અપરાધી
એવાપણુ તે મુનિમાં રાજાએ પૂજ્યથુદ્ધિ લેશપણુ ત્યાગ કરી નહિ અને
પૂજા કરી ॥૭૦॥ હે દ્વિજ ! આ પ્રકારે સર્વ જનોને જેના થકી ભય વર્તે છે
એવાપણુ ઋષિ દુર્વાસા માન મહાદોષથી મહાભયને પામ્યા. માટે ભક્તજન
તેવા માનને દૂરથી પરિત્યાગ કરે ॥૭૧॥ આ પ્રકારે બીજાપણુ બહુ રાજાઓ
તથા મુનિઓ માને કરીને મહાકર્ણને અને જગતમાં અપકીર્તિને પામ્યા છે
॥૭૨॥ હે દ્વિજોત્તમ ! પૂર્વોક્ત પ્રકારે લોભપ્રમુખ પાંચ દોષોએ પરાભવ

નાં સદ્દેષેણ દ્વિજોત્તમ! ॥૭૩॥ સાવધાનૈરતો ભક્તૈર્દૂરાદેતે મહા-
રયઃ । હાતવ્યાસ્તેન ભક્તિઃ સ્યાન્નિર્વિગ્નેષ્ઠફલપ્રદા ॥૭૪॥ સુવત
ઉવાચ—ઇતિ તસ્ય વચો નિશમ્ય હૃદ્યો દ્વિજવર્યઃ સ વભૂવ ભક્ત-
સદ્દૈઃ । સકલૈઃ સહ તં તતો વવન્દે હૃદયે તચ્ચ દધત્સ્વધર્મનિષ્ઠઃ
॥૭૫॥ ઇતિ ધીસત્તદ્વિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે દ્વિતીયપ્રકરણે માનેન
દક્ષદુર્વાસસોઃ પરામવનામા પષ્ઠદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૫॥

સુવત ઉવાચ—તત્રોત્સવે સમાયાતા માળ્ડીરપુરતો નૃપ! । પ્રાર્થ-
યન્સ્વપુરં નેતું હરિં રાજકુમારકાઃ ॥૧॥ ભક્તૈઃ પરિવૃત્તઃ સોઽથ
તેપાં પ્રિયચિકીર્ષયા । માળ્ડીરપુરમભ્યાયાત્કપિલાપટ્ટિકાદિને
॥૨॥ તં વ્યાધજિદ્રાજપુત્રઃ શ્રદ્ધાવાનતિશુદ્ધધીઃ । મૂલજિદ્દેશજિ-

યમાડેલા વસિષ્ઠપ્રમુખોની કથા મેં સંક્ષેપથી તમોને કહી ॥૭૩॥ લોકા-
દિકનું આલું બહુ બળ છે માટે મારા ભક્તોએ સાવધાન થઈ આ અંતરના
મહાશત્રુઓનો દૂરથી જ ત્યાગ કરવો. તેમ કરવાથી સર્વ અર્થસિદ્ધિને
આપનારી ભગવાનમાં ભક્તિ નિર્વિગ્નપણે અભિવૃદ્ધિ પામે ॥૭૪॥ સુવત-
ત્તપિ કહેછે—હે રાજન્! ભગવાનનું આલું હિત વચન સાંભળીને વિપ્રવર્ય
મયારામ ભક્તસમાજે સહિત સંતુષ્ટ થયા અને ભગવાનની પોતે ભક્તસંઘ
સાથે સ્તુતિ કરી અને સ્વધર્મનિષ્ઠ તેમણે ભગવાનનું વચન સદાય હૃદયમાં
ધારણ કરી રાખ્યું ॥૭૫॥ ઇતિ શ્રીસત્સંક્ષિપ્તવને...દ્વિતીયપ્રકરણે
માનેન દક્ષદુર્વાસસોઃ પરામવનામા પંચદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૫॥

૧ અધ્યાય ૧૬ મો.

સુવતત્તપિ કહેછે—હે રાજન્! તે માણાવદરમાં ભાડેર પુરથથી
શ્રીહરિને પોતાના પુરમાં લઈ જવા માટે જન્માષ્ટમી ઉત્સવ સમયે
આવેલા રાજકુમારોએ ભગવાનની પ્રાર્થના કરી. તેમની પ્રાર્થનાથી
ભગવાન ભક્તજનોથી વિદાઈને તેમનું પ્રિય કરવાની ઇચ્છાથી કપિલાપટ્ટિ

૧ આ અધ્યાયમાં અહિંસાપ્રધાન પારમેશ્વરિક ધર્મની પુષ્ટિમાટે ભગવાને
હિંસાપ્રિય દેવોના પૂજનાદિકનો પરિત્યાગ પ્રધાનપણે નિરૂપણ કર્યો છે.

ત્પ્રીત્વા પરયૈવ સિપેવિરે ॥૩॥ દેવરામાદયો વિપ્રાસ્તં ચાસેવન્ત
મક્તિતઃ । અન્યે ચ વહવો વૈદ્યાઃ શૂદ્રા યોપાશ્ચ શક્તિતઃ ॥૪॥
તત્ર ભાદ્રપદામાયાં વ્રાહ્મણાન્સ સહસ્રશઃ । યથેષ્ટં ભોજયામાસ
પિતૃદેશેન વર્ણિરાદૃ ॥૫॥ અથાપરાહ્નસમયે સમા તત્રાભવચ્છુભા ।
દિવ્યસિંહાસને રેજે તન્મધ્યે સ સતાં પતિઃ ॥૬॥ પ્રોઢાકૃતિઃ સમ-
વપુઃ પદ્મચ્છદસમેક્ષણઃ । દીર્ઘવાહુર્ધનદ્યામાઃ સસિતાસ્યસરોરહ.

દિવસે (ભાદ્ર શુક્લ પક્ષી) ભાડેર પુરમાં પધાર્યા ॥૧-૨॥ અતિશ્રદ્ધાળુ
અતિશુદ્ધશુદ્ધિવાળા વાઘજી, મૂળજી અને દેશજી આ ત્રણ રાજકુમારો પરા
પ્રીતિથી શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા 'રાજપુત્ર' એવું વિશેષણ ત્રણેયને
આપ્યું છે તેમાં 'અક્ષયરાજજીના વાઘજી તથા મૂળજી એ બે પુત્રો અને
દેશજીતો વાઘજીના પુત્ર' એવો વિવેક સમજવો ॥૩॥ દેવરામ આદિક
બ્રાહ્મણો ભક્તિથી ભગવાનની સેવા કરવા લાગ્યા. જીભ પણ બહુ દંડયો
શૂદ્રો ત્રિયો યથાશક્તિ સેવા કરવા લાગી ॥૪॥ વર્ણિરાજ શ્રીહરિએ તે
પુરમાં ભાદ્રપદ માસની અમાવાસ્યા તિથિએ પોતાના પિતા ધર્મદેવના
શ્રાદ્ધના ઉદ્દેશથી બહુ બ્રાહ્મણો યથેષ્ટ જમાવ્યા આતો લોકાનુકરણ
છે, માનુષસમાધિ સ્વીકારનારા સર્વેશ્વરે પણ શ્રૌત સ્માર્ત કર્મ કરવું
બોધ્યું, ન કરે તો ધર્મનો વિલોપપ્રસંગ આવે, વળી સ્વયં સતોના પતિ છે,
એટલે સદાચરણ આચરવું બોધ્યું તે પછી તે તિથિએ અપરાહ-
સાજના સમયમાં તે પુરના સર્વ જનોને સદુપદેશામૃતથી સમુજીવન
કરવા શુભ સલાહ લાગવીને તેના મધ્યમાં રહેલા દિવ્ય સિંહાસનમાં સ્વયં
વિરાજમાન થયા ॥૫-૬॥ હવે સલાને સમલકૃત કરી રહેલા ભગવાનની
દિવ્ય શોભા વર્ણવે છે—પ્રોઢ આકૃતિ જેમની છે—પ્રોઢ આકૃતિથીજ
જેમનું સહજ ઐશ્વર્ય લક્ષમાં આવે છે સમવપુ-અતિ ઉંચું નહિ તેમ અતિ
નીચું નહિ એવા સમ શરીરવાળા, કમળદળ જેવાં વિશાળ મનોહર લોચન
જેમના છે, જાનુપર્મીત લાળા બે બાહુ જેમના છે, નવીન મેઘ સમાન
સ્થામ કાંતિ જેમની છે, મહદાસે સહિત મુખકમળથી બેનારા જનોના
મનોનયનને હરનારા, પુષ્ટ સ્થૂળ ખલા જેમના છે, શખસદૃશ ત્રિવ-

॥૭॥ પીનાંસઃ કમ્બુકપ્થશ્ચ સુનાસશ્ચ વિશાલહૃત્ । વલિવલ્ગૂદરઃ
સૌમ્યો નિમ્નનામિદઅપાત્ ॥૮॥ ઋર્ધ્વપુષ્પં લલાટે ચ તુલસીમા-
લિકે ગલે । દધત્ સિતામ્બરધરો વર્ણિવેપમનોહરઃ ॥૯॥ ભક્તેશ્ચ-
ન્દનપુષ્પસ્રક્શેસરાદિભિરર્ચિતઃ । દધદ્દક્ષિણપાપૌ ચ તુલસીકા
પ્રમાલિકામ્ ॥૧૦॥ કર્ણાર્દ્રદશા ભક્તાન્ પદ્યન્ સ પરિતો
નિજાન્ । હર્ષયામાસ ભગવાન્નિજવક્ત્રાર્પિતેક્ષણાન્ ॥૧૧॥ નિપેદુ-
સ્તસ્ય પુરતસ્ત્યાગિનો મુનયઃ પ્રભોઃ । તાંશ્ચામિતો નરા નાર્યઃ
સ્વસ્વમર્યાદયાઽલિલાઃ ॥૧૨॥ તૂર્ણાં તેપૂર્વવિષ્ટેષુ સ્વચોમૃતલિ-
પ્સુષુ । સર્વેષુ ભક્તસદ્દેષુ સ ઋચે મધુરં વચઃ ॥૧૩॥ શ્રીનારાયણમ્

ળીવાલો ઠઠ જેમનો છે, દીર્ઘ નાસિકાથી શોભાયમાન, વિશાળ વક્ષ
સ્થળથી વિરાજમાન, ત્રિવળીવડે સુદર ઉદર જેમનું છે, પાણીમા વેગથી
પડતા ગોળાકાર ભરમા જેવી ઉડી ગોળ ગભીર નાભિ જેમની છે, ઉભત
ચરણાથે જેમનું છે, સમુદાય શોભાથી સૌમ્યદર્શન જેમનું છે, ઊર્ધ્વપુડ્ડ
તિલકથી અલકૃત દિવ્ય વિશાળ લલાટ જેમનું છે, ગળામા લાંબી લટકતી
તુલસીમાળાથી મુશોભિત, શ્વેત વસ્ત્રને ધારી રહેલા, વર્ણિવેષથી મનોહર
॥૭-૯॥ આવી અદ્ભુત અંગશોભાએ સપત્ત, ભક્તોએ ચંદન પુષ્પહાર
તોરા વિગેરે વડે આદરથી પૂજેલા, જમણા હાથમા જપમાટે તુલસીમા-
ળાને ધારી રહેલા, એવા ભગવાન્ શ્રીહરિ મુખા ધારાથીજ શુ ? એવી કર-
ણુરસ ભરપુર દૃષ્ટિથી ભક્તોને ચારે બાજુ ભેતાથકા સભામાં બેઠેલા, પો
તાના મુખસન્મુખ દૃષ્ટિવાળા ભક્તોને કોઈપણ પરમાનંદ ઉપભવતા હતા
॥૧૦-૧૧॥ પ્રભુ શ્રીહરિના અમ્ભ ભાગમાં ત્યાગી-વરનો જેમણે ત્યાગ
કયોછે એવા મુનિઓ-આત્માનુજ એક મનન કરવાના સ્વભાવવાળા,
પારમૈકાતિક દીક્ષાને પામેલા સાધુ બ્રહ્મચારીઓ બેઠા તેમની ચારે બાજુ
શુદ્ધસ્થ ભક્ત નરો બેઠા સર્વ ભક્ત નારીઓપણુ પોતપોતાની મર્યાદા નહિ
ઉલ્લંઘન કરીને સભાના એક ભાગમા બેઠી ॥૧૨॥ સર્વ ભક્તસઘ પોતાના
વચનામૃત રસની લિપ્ત્તાથી સાંભળવામા ઉપયોગી સાવધતામાં અત્યત
ઉપયોગી મીને મુજ ચઈ બેસી ગયા પછી આ ભગવાન્ ઉપદેશથી ભક્ત-

નિદમાચ—શૃણ્વન્તુ સર્વે ગૃહિણસ્ત્યાગિનઃ ચ ચો મમ । વદામિ નનુ
યુગ્માકં શ્રેયસ્કૃત્સર્વથા સદા ॥૧૪॥ અહિંસૈવ પરો ધર્મ ઇતિ
વેદાનુશાસનમ્ । અસ્તીતિ સર્વથા ચર્જ્યા હિંસા સર્વમંદાશ્રિતૈઃ
॥૧૫॥ વપુષા વચસા કાપિ મનસા વાપિ દેહિનઃ । કસ્યાપિ નૈવ
કર્તવ્યો દ્રોહો નિજહિતેષુભિઃ ॥૧૬॥ દેવોદેશેન યદ્દેઽપિ હિંસા

જનોના મનોરથને પરિપૂર્ણ કરવા મધુર-શબ્દથી અને અર્થથી મિદ્ર એવું
વચન બોલ્યા ॥૧૩॥

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે ગૃહિણુઃ—ગૃહસ્થોને વિષયવાસના
વિશેષ હોવાથી ઉપદેશ આપવા યોગ્યમાં તેમનું મુખ્યપણું છે. તેમને
પ્રથમ ઉપદેશ આપવો બેઠએ, એવા અભિપ્રાયથી ‘હે ગૃહિણુઃ’ એવું
પ્રથમ સંબોધન આપેછે. હે ત્યાગિનઃ—અમો ત્યાગીઓ જીતેન્દ્રિય
છીએ એમ માનીને તેના વિશ્વાસથી તેમાં અનાદર રાખવો નહિ; કેમકે
ઇન્દ્રિયો બળવાન હોવાથી મનને બલાત્કારથી વિષયોમાં લઈ લાયછે,
તો તમો સર્વેપણુ માઈ વચન સાંભળો. સર્વ કાળમાં સર્વ પ્રકારથી જે ત-
મારા નિશ્ચિત પરમ શ્રેયને કરનાઈ છે તેજ હમણાં હું કહુંહું ॥૧૪॥ વર્ણ-
ભેદથી આશ્રમભેદથી અને ધર્માદિ ફળભેદથી ધર્મ વિવિધ છે; પરં આ
તો અવશ્ય અવધાર્ય છે, શું ? તો જે સર્વથી શ્રેષ્ઠ, સર્વભૂતમૈત્રી જેનું ફળ
છે, સર્વસાધારણ, (સર્વને પાળવાનું) સર્વ શ્રેયમાં મૂળ એવું આહિંસામત
છે. વેદોનું આજ અનુશાસન છે કે—આહિંસાજ પરમ ધર્મ છે. ‘ન હિંસા-
ત્સર્વા ભૂતાતિ’ એવી શ્રુતિ છે, તો સર્વ પ્રકારે હિંસાનો ત્યાગ અમારા સર્વ
આશ્રિતોએ કરવો. ‘પ્રાણુવિયોગ કરવો એજ હિંસા કહેવાય’ એમ ભર-
માવું નહિ, કિંતુ પ્રાણુપીડનમાત્ર હિંસા કહેવાય. મન વચન અને કાયથી
કસ્યાપિ—કીટનો પણ દ્રોહ—દુઃખ દેવાડપ પીડા ન કરવી, કેમકે તે હિંસાજ
કહેવાય. પરને અનર્થ કરવા ઇચ્છતો કોઈ પણ પુરૂષ પોતાનું હિત મેળવી
શકેજ નહિ. દ્રોહ કરનારાને પરથકી લાય છેજ. માટે પોતાનું હિત ઇચ્છતા
જનોએ કોઈનોપણુ દ્રોહ કરવો નહિ ॥૧૫-૧૬॥ કોઈએમ કહેકે—‘ભક્તીયો-
મીયં પશુમાલમેત’ આ શ્રુતિજ યજ્ઞમાં હિંસા કરવાની કહેછે ? તો એમ નથી.

કાર્યા ન કહિંચિત્ । સૌત્રામળ્યામપિ સુરાગ્રહઃ કાર્યો ન મામકૈઃ
 ॥૧૭॥ યસ્મૈ દેવાય દેવ્યૈ વા સુરામાંસાર્પણં ભવેત્ । યદગ્રે જીવ-
 હિંસા ચ સ્યાત્સ માન્યો ન સા ન ચ ॥૧૮॥ તયોર્વ્રતં ન કર્તવ્યં ન
 તન્મન્ત્રજપસ્તથા । અનાપદિ ન કર્તવ્યા તામ્યાં નતિરપિ ક્વચિત્
 ॥૧૯॥ ન શ્રવ્યા નૈવ પાઠ્યાશ્ચ ગ્રન્થાઃ કૌલાર્ણવાદયઃ । ઊર્ધ્વા-
 ન્નાયો વેદબાહ્યો ભવતીત્યવગમ્યતામ્ ॥૨૦॥ મયા નિપિદ્ધમેતથે

દેવના ઉદ્દેશથી યજ્ઞમાં પણ હિંસા ક્યારેય કરવી નહિ શ્રુતિતો કામનાવે-
 ગથી અન્ધ થએલાઓને પણ અનુસરે છે એટલે એમની રૂચિને અનુસરતું
 પણ કહેછે. શ્રુતિને એમ અનુસરવાનું કારણતો પ્રરોચનાથી સ્વર્ગાદિ કાંઈ
 પણ ફળનો અનુભવ કરાવી અને પોતાને વશ કરવા માટે છે 'ન હિંસ્યા-
 ત્સર્વાં મૂલ્તાનિ' આ નિષેધશ્રુતિ 'અગ્નીષોમીયં પશુમાલમેત' આ તો હિંસાવિધિ
 વર્તે છે એમ માનીને તેને પડી મુકીને (તેને પોતાના વિષયમાં નહિ લધને)
 અન્યત્ર ભય નહિ, કારણ કે-પ્રતિષેધનું પ્રાગટ્ય હોવાથી તેનેપણ (હિંસાવિ-
 ધિને) પોતાના વિષયમાં લલળ લેછે. એટલે અગ્નીષોમીય પશુહિંસાનો પણ
 નિષેધ કરેછે. તો 'દેવાર્ષે યજ્ઞમાં પશુહિંસા યુક્ત છે' આ બે માર્ગ છે તે વેદનું
 તાત્પર્ય નહિ જાણનારાઓનો છે. સૌત્રામણી યાગમાં બે મુરાચક્ર કહ્યોછે
 તેપણ મારા આશ્રિતોએ ન કરવો. આજ પરમ ધર્મ છે-શો ? તો સર્વ
 પ્રકારે મુરાચક્રી નિવૃત્તિ પામવું. આ આખતમાં વિસ્તાર શિક્ષાપત્રી-
 લાખ્યમાં બેઈલેવો ॥૧૭॥ બે લેરવાદિ દેવને કે ભદ્રકાલી આદિક દેવીને
 મુરા માંસનું નિવેદન થતું હોય તથા બે દેવ દેવીની આગળ છવાઈસા થતી
 હોય એવા દેવ દેવીને અમારા આશ્રિતોએ માનવા નહિ તથા તેવા
 દેવદેવીનું ઋત અને તેના મંત્રનો જપ કરવોજ નહિ તથા પ્રણામ
 પણ ન કરવો. આપ્તકાળમાં તો આપ્તકાળની નિવૃત્તિમાટે કરવામાં
 હોય નથી. પ્રાણનું રક્ષણ કરવાથી લગવાનું લગ્ન થાય 'જીવન્તરો મદ્ર-
 શત્તાનિ પશ્યેત્' ॥૧૮-૧૯॥ બે ગ્રંથો કૌલાર્ણવાદિક મુરામાંસાદિકવડે
 દેવીનું પૂજન પ્રતિષ્ઠાદન કરનારા હોય તે જાણવા નહિ તેમ સાંભળવાપણ
 નહિ. કૌલાગમમાં કહેલો બે ઊર્ધ્વાન્નાય-દેવીસપ્રદાય છે તેતો વેદબાહ્ય

કુર્વીરન્ભુવિ માનવાઃ । તેષાં હ્રેયઃ પ્રસન્નોઽપિ મદીયૈરાપદં વિના
 ॥૨૧॥ અદ્યપ્રભૃતિ ચે કેઽપિ મદ્ધિપિદ્ધમિદં નરાઃ । આચરિષ્યન્તિ
 તેષાં વૈ વંશોચ્છેદો ભવિષ્યતિ ॥૨૨॥ ઘનનાશો રાજ્યનાશઃ પ્રતિ-
 ણ્ઠાદીનતા તથા । ભવિષ્યત્યયશો ભૂરિ તેષાં મામવજાનતામ્ ॥૨૩॥
 તેષાં પુમર્થ ઇકોઽપિ ન સેત્સ્યતિ કદાચન । મૃત્વા તે નિરયા-
 ન્ધોરાન્ યાસ્યન્ત્યત્ર ન સંશયઃ ॥૨૪॥ મુમત્ત ઉવાચ—ઇતિ શ્રુત્વા
 હરેર્વાક્યં વ્યાઘ્રજિઘ્રપતિઃ સુધીઃ । નત્વા તં પ્રાજ્ઞલિઃ પ્રોચે
 તત્પાદૈકદ્વદાશ્રયઃ ॥૨૫॥ કુલાચારોપપન્નં નો નવરાત્રવતં હરે ! ।
 અસ્તિ દેવ્યા વાર્ષિકં તત્પ્રાતરારમ્ય સદ્ગતમ્ ॥૨૬॥ કર્તવ્યં ચા

છે એમ જણવું ॥૨૦॥ જે મનુષ્યો આ મેં નિષેધ કરેલી બાબતને
 અનુધાન કરે તેમનો પ્રસંગ પણ અમારા આશ્રિતોએ આપત્કાળ વિના
 દૂરથીજ પરહરવો ॥૨૧॥ જે કોઈ પણ નરો મેં આ નિષિદ્ધ કરેલું
 કરશે, તે મારી આજ્ઞાનું અતિક્રમણ કરનારાઓને કેવળ પર લોકમાં
 અનર્થ થશે એટલુંજ નહિ હિંતુ આ લોકમાંજ તેના વંશનો વિચ્છેદ
 નિશ્ચે થશે ॥૨૨॥ પૂર્વોક્ત મારી આજ્ઞાનો અનાદર કરનારા જનો જે ધના-
 ઢ્ય હશે તો ધનમાંથી ભ્રષ્ટ થશે, રાજ્ય હશે તો રાજ્યમાંથી ભ્રષ્ટ થશે,
 પ્રતિષ્ઠાવાન હશે તો પ્રતિષ્ઠાથી પતિત થશે અને અતિશય અપયશને
 પામશે. એમનો એકપણ અર્થ ક્યારેયપણ સરશે નહિ. તેઓ મરીને ઘોર
 નરકોનેજ પામશે, એમાં લેશ સંશય નથી ॥૨૩-૨૪॥

મુમત્તઃકપિ કહેછે—હે રાજન ! મુધી-ધર્મતત્ત્વની અધિક જાણના
 હોવાથી શોભાયમાન બુદ્ધિવાળા વ્યાઘ્રજીવ નૃપતિ શ્રીહરિનું આવું
 વચન સાંભળીને, લગવાને લિપ્દેશ કરેલી બાબતને સહાયનિવૃત્તિપૂર્વક
 દૃઢ કરવા તેમને નમસ્કાર કરી, તેમના ચરણનો એક દૃઢ સમાશ્રય કરી
 બે હાથ બેડી પુછવા લાગ્યા કે—॥૨૫॥ હે હરે ! આવતી કાલે પ્રાત કાળને
 પ્રારંભીનેજ અમારે દેવીનું વાર્ષિક વ્રત—નવરાત્રનું વ્રત કરવાનું છે. આ
 વ્રત અમારે કુળપરપરાગત છે. દેવીના આરાધનરૂપ આ વ્રતમાં કવચિત્
 કવચિત્ હિંસા મુરખાન આદિકનો પ્રસંગ આવે છે તો તમારાજ એક

નં કાર્યં તદસામિસ્ત્વદુપાશ્રિતૈઃ । તત્ર કચિત્કચિદ્દિસા સુરા-
પાનં ચ દદ્યતે ॥૨૭॥ યદત્ર યુક્તં તદ્બ્રૂહિ ત્વં હિ ધર્મપ્રવર્તકઃ ।
ઇત્યુક્તસ્તેન ભગવાનિદં પ્રોવાચ યુક્તકૃત્ ॥૨૮॥ શ્રીનારાયણમુનિ-
વાચ—રાજસાસ્તામસા દેવાઃ સુરામાંસાશનં નૃપ ! । કુર્વંતે સા-
ત્ત્વિકા નૈવ દેવા દેવ્યશ્ચ કર્હિંચિત્ ॥૨૯॥ પાર્વતી સાત્ત્વિકી દેવી
યથા લક્ષ્મીશ્ચ વેદસૂઃ । ધર્મજ્ઞાનતપોયોગવૈરાગ્યાદિગુણોર્જિતા
॥૩૦॥ અસ્માકં સા તુ પૂજ્યાઽસ્તિ શઙ્કરપ્રાણવહ્નમા । નવરાત્ર-
મતં તસ્યા ભવતીત્યવગમ્યતામ્ ॥૩૧॥ સાત્ત્વિકાનાં તુ દેવાનાં
દેવીનાં ચ નરાધિપ ! । વ્રતાર્ચાદિ વિધાતવ્યં નૈતરેણં તુ કર્હિં-
ચિત્ ॥૩૨॥ પાર્વત્યા ન પ્રિયા હિંસા સહ પત્યા તપોરતેઃ । તદ્વ્રે-

આશ્રિત એવા અમારે આ મત કરવું કે ત્યાગ કરવું ? જે ત્યાગ કરીએ
તો હુલાયારથી બધ થઈએ અને કરીએ તો હિંસાદિ નિષિદ્ધાચરણનો
પ્રસંગ આવે. માટે આમા જે યુક્ત હોય તે કહો ? કેમકે તમો ધર્મતત્ત્વના
પ્રવર્તક છો. બીજો કોઈ ધર્મનુ સત્ત્વ બણતો નથી. હે રાજન ! આ પ્રકારે
બાદબીજ રાજાએ પુછેલા સગવાન બોલ્યા ॥૨૬-૨૮॥

શ્રીનારાયણમુનિ કહે છે—હે રાજન ! જે દેવ દેવીઓ સુરામાસા-
દિકવડે વૃષ્ઠ થાય છે તેતો રજ.પ્રિય હોવાથી રાજસ અને તમ પ્રિય
હોવાથી તામસ છે સાત્ત્વિક એવા દેવદેવીઓતો ધ્યારેય પણ તેવા નથી
નવરાત્ર મત જે દેવતાના સખ-ધવાણુ છે તે દેવતાતો સત્ત્વૈકપ્રિય હોવાથી
સાત્ત્વિકી છે. પર્વતરાજ હિમાચળની પુત્રીને અધિકાર કરીને તે નવરાત્ર
મત પ્રવર્ત્યું છે આ પાર્વતીતો સ્વયં ધર્મ, જ્ઞાન, તપ, યોગ, વૈરાગ્ય આદિક
સદ્ગુણોએ સપત્ર અને સત્ત્વગુણનાં કાર્ય ધર્માદિક જેને પ્રિય છે એવાં છે
રાકર પ્રાણવત્ પ્રિય જેમને છે એવાં પાર્વતીતો આપણા મતમા વેદમાતા
સાવિત્રી તથા લક્ષ્મીજીની પેઠે પૂજ્ય છે તો હે નરાધિપ ! એવા સાત્ત્વિક
દેવદેવીઓનું મત પૂજનાદિ અવશ્યપણે અનુધાન કરવું, એમાં સરાય
નથી બીજા રાજસ તામસ દેવ દેવીઓનું મત પૂજનતો ધ્યારેય પણ કરવું
નહિ ॥૨૬-૩૨॥ જે કોઈ પુરૂષો પાર્વતીની સત્ત્વ પ્રકૃતિને નહિ બણીને

ડપિ ચ તાં યે તુ કુર્યુસ્તે ઘસુરા નરાઃ ॥૩૩॥ અતસ્તસ્યા વતે
રાજન્ ! મદ્યમાંસાર્ચનાન્વિતઃ । કુલાચારઃ ક્વચિત્સ્યાચેત્તં ત્વધર્મ-
મવેહિ વૈ ॥૩૪॥ જીવહિંસા ભવેદ્યત્ર સુરાપાનં ચ યત્ર વા । વ્યભિ-
ચારો ભવેદ્યત્ર ત્યાજ્યો ધર્મઃ સ દૂરતઃ ॥૩૫॥ ધર્માભાસો હ્યધ-
ર્મોઽસૌ તત્સ્યાગે નાસ્તિ પાતકમ્ । ત્યાગોઽસ્ય પરમો ધર્મઃ સચ્છા-
ત્રપ્રમિતોઽનયઃ ॥૩૬॥ ક્ષુદ્રા દેવાશ્ચ દેવ્યો વા યે સ્યુર્મદ્યામિ-
પ્રિયાઃ । તામસાનાં ન કર્તવ્યં વ્રતં તેષાં ચ પૂજનમ્ ॥૩૭॥
સાત્ત્વિકાનાં વૈષ્ણવાનાં ભવતાં માસુપેયુપામ્ । હિંસાપ્રિયસુરા-
ર્ચાદિ નોચિતં હિ મુમુક્ષતામ્ ॥૩૮॥ અધર્મસ્ય પ્રિયા હિંસા છાહિંસા

તેને ઉદ્દેશીને હિંસાદિ કરેછે તે મૂઢ તો આસુરવૃત્તિવાળા છે, પાર્વતીને તો તપજ એક પ્રિય છે, શકરજ એક પ્રિય છે અને સત્ત્વગુણનાં કાર્ય તપ આદિકજ એક પ્રિય છે, તેમને હિંસા પ્રિય હોયજ નહિ ॥૩૩॥ હે રાજન્ ! માટે પાર્વતીના જાતમાં પ્રમાદમૂળક કોઈક મદ્યમાંસવડે પૂજા કરવાનો દુરાચાર કુળાચારથી પ્રાપ્ત થયો હોય તો તેને યુકાયુક્તના વિવેકથી અધર્મ સમજીને પરિત્યાગ કરવો. જેમાં છવાહિંસા થતી હોય, જેમાં સુરાપાન થતું હોય તથા જેમાં વ્યભિચાર પ્રવૃત્તિ હોય એવા ધર્મનો દૂરથી ત્યાગ કરવો, કારણ કે આ તો ધર્માભાસ છે. જેમાં ધર્મના મિથથી હિંસાદિકનો સંબંધ આવે તેનો દુરથીજ ત્યાગ કરવો. એવાના ત્યાગમાં કાંઈપણ પાતક નથી, કેમકે જે ધર્માભાસ છે તે અધર્મજ છે તો એનો ત્યાગ કરવો એજ સચ્છાત્રપ્રમાણિત પરમ ધર્મ સમજવો ॥૩૪-૩૬॥ મદ્ય માંસ પ્રિય જેમને છે એવા જે કોઈ ક્ષુદ્ર ભૈરવાદિ દેવો તથા ક્ષુદ્ર કાલિકા આદિક દેવીઓ છે તે તામસ દેવ દેવીનું જાત તથા પૂજન સર્વ પ્રકારે પરિત્યાગ કરવું. દેવશબ્દમાત્રથી ‘પૂજ્ય છે’ એમ ભરમાવું નહિ માનુષયોને જેવો એપણ એક યોનિવિશેષ છે, દેવો સ્વાધીન ગુણવાળા નથી, કિંતુ માનુષયોનીની પેઠે ક્ષુદ્ર ગુણવશવર્તીજ છે. તેઓનું પૂજન કરવાથી પૂજકોને કરસો અર્થ નથી સાત્ત્વિક મુમુક્ષુ મારા આગ્રિત તમારે તેનાથી કશું પ્રયોજન નથી તેમજ તેવા હિંસાપ્રાય તેમનું પૂજન સમુચિત પણ નથી. હિંસા અધર્મપ્રકા-

ધર્મવહ્નમા । અધાર્મિકાણામાદ્યેષા ધાર્મિકાણાં તથેતરા ॥૩૯॥
તામસેભ્યો ન મેતવ્યં મકૈઃ કૃષ્ણસ્ય કહિંચિત્ । યતઃ સ કાલ-
માયાદેરપ્યસ્ત્યેવ નિયામકઃ ॥૪૦॥ નિન્દા તુ નૈવ કર્તવ્યા તેપાં
તત્સેવિનાં તથા । શકૈઃ સાકં વિવાદશ્ચ ન કર્તવ્યો હિ મામકૈઃ
॥૪૧॥ સુપ્રત સ્વાચ-શ્રુત્વૈતદ્ભગવદ્વાક્યં નૃપતિર્નષ્ટસંશયઃ । ઓ-
મિતિ પ્રતિજગ્રાહ તદાક્ષાં શિરસા નૃપ ! ॥૪૨॥ બ્રાહ્મણાસ્તં તદા
નત્વા પ્રોત્તુર્નારાયણં પ્રભુમ્ । નવરાત્રયતે કિશ્ચિત્પ્રવ્યં નઃ શ્રુણુ
પ્રભો ! ॥૪૩॥ વયં હિ વૈષ્ણવાઃ સર્વે ભવામસ્ત્યત્પદાશ્રયાઃ । વ્રતં

તિની છે આહિસા તો ધર્મપક્ષપાતિની છે. હિસા અધાર્મિક-અમુરોને
અભિમત છે. આહિસા તો ધાર્મિક-સાત્વિક જનોને ધૃષ્ટ છે ॥૩૯-૩૯॥
કૃષ્ણનાજ એક આશ્રયવાળા જનોએ ક્યારેય પણ તમ પ્રધાન ક્ષુદ્ર દેવ
દેવીઓથી 'વ્રતનો લાભ કરીએ તો અમોને પીડા કરશે' એવો ભય
પામવો નહિ, કેમકે જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કાળમાયાદિકના પણ નિયતા છે તે
તમારા સ્વામી છે ॥૪૦॥ 'આ તો તામસ છે' એમ માનીને એટલામાત્રથી
તેવા દેવ દેવીઓની તથા તેમના ઉપાસકોની નિંદા તો મારા આશ્રિતોએ
નજ કરવી, કેમકે નિંદા કરવી એ દોષજ છે, માટે તેનો પરિત્યાગ કરવો
તેના સેવકોની સાથે વિવાદ પણ કરવો નહિ તેના મત ખડન માટે તેમની
સાથે કરેલો વાદ પણ આ લોક પરલોકમા કલક આપનારો થાય ॥૪૧॥

સુપ્રતઃપિ કહેછે-હે નૃપ ! ભગવાનનું આવું વચન સાંભળીને
બ્રાહ્મણ રાજાએ સમસ્ત સશયે રહિત થઈ 'તથાસ્તુ' એમ એમની આજ્ઞા
મસ્તકે અંગીકાર કરી ॥૪૨॥ તે સમયમા આજ્ઞાઓતો જીવિકાવૃત્તિની
હાનિના ભયથી આતુર થઈ પ્રભુ નારાયણ શ્રીહરિને પ્રણામ કરી એમ
ખોટયા કે-હે પ્રભો ! નવરાત્રવ્રતમા જીવિકાવૃત્તિ માટેજ અમારે કિચિત્
કરવું પડે છે તેને ઉદ્દેશીને અમારે કાંઈક પુછવાનું છે તેને સાંભળો. અ
મોતો આપના અરજકમળનાજ એક સમાશ્રયવાળા વૈષ્ણવો છીએ, એટલે
અહુધાયણે તમોગુણી દેવોનું વ્રત કરતાજ નથી. હે સ્વામિન ! જે કોઈ
અમારા અનુબંધીઓ કે ખીલ કોઈ આજ્ઞાઓ કૃપાચારવશાત ઉપરથી

તામસદેવાનાં પ્રાયશો નૈવ કુર્મહે ॥૪૪॥ કુર્વન્તિ વાહ્યતઃ કેચિ-
ત્કુલધર્મવદાદિજાઃ । તેઽપ્યય દિનતઃ સ્વામિન્ન કરિષ્યન્તિ
તત્કિલ ॥૪૫॥ કિન્ત્વસજીવિકા તત્ર ભવતીતિ જગત્પતે ! ।
પૂજાપાઠસ્થાપનાદિ કારણીયં તુ વિદ્યતે ॥૪૬॥ તત્કુર્યામ ન વા
દૈવ ! બ્રહ્મતત્ત્વો યથોચિતમ્ । ઇતિ તાન્વદતો વિપ્રાગ્નીલકણ્ઠોઽ-
ધર્વીદ્વચઃ ॥૪૭॥ જીવિકાવૃત્તયે સ્વસ્ય પારતન્ત્રયેણ વા દ્વિજાઃ । ।
ચળ્લધાર્વાયાઃ પૂજનાદિ કારણીયં ચ વાહ્યતઃ ॥૪૮॥ આપદનન્ય-
ગતિકૈઃ કૃતે વા તત્ર કારિતે । પ્રાયશ્ચિત્તં વિદ્યાતવ્યં યથાર્થં તસ્ય
શુદ્ધયે ॥૪૯॥ યજમાનેનાવિદિતં વ્રતં ચાન્દ્રાયણં તુ તૈઃ । નિમિ-
ત્તાન્તરમુદ્દિશ્ય કર્તવ્યં સ્વાધનુસયે ॥૫૦॥ વિદ્યાચ્છેદ્યજમાનસ્તત્ત-

-પ્રેમથી નહિ કિંતુ લોકાનુકરણ કરવું એમ માનીને કરતા હશે તેઓ પણ
આ દિવસને આરંભીને નિશ્ચે કરશેજ નહિ. કિંતુ હે જગત્પતે ! બીજા-ય-
જમાન માટે ચંડીની પૂજા પાઠ આદિક વૃત્તિકર્ષિત અમારે કરવું પડે છે, બે
ન કરીએ તો વૃત્તિનો વિનાશ થાય છે અને બે કરીએ તો સુમુક્ષુતાને વિરૂદ્ધ
અને આપની આશાને વિરૂદ્ધ થાય છે, તો હે દેવ ! અમો તે પૂજાદિ કરી-
એ ? કે ન કરીએ ? તેમાં જે યોગ્ય હોય તે કરો ? હે રાજન ! આ પ્રકારે
કહેતા તે વિપ્રોના પ્રત્યે નીલકંઠ ભગવાન વચન બોલ્યા કે ॥૪૩-૪૭॥ હે
દ્વિજો ! જીવિકાની વૃત્તિ-સ્થિતિમાટે (ભંગ ન થવામાટે) કે તેથી બીજા કોઈ
નિમિત્તથી આવેલા પરતંત્રપણાને લીધે ચંડી આદિકર્તું પૂજનાદિ સાક્ષાત્
કરો કે કરાવો પણ બાહ્યતઃ—“આ હું કરું છું કે કરાવું છું” એવા અભિમાને
રહિત થઈ ‘આપત્તિ કરાવે છે’ એવી શુદ્ધિથી કરવું ॥૪૮॥ આપત્કાળમાં
આથી બીજા કોઈ ગતિ-નિર્વાહનો ઉપાય ન હોય એવા વિપ્રોએ તામસ
દેવાદિ પૂજનાદિ કર્યું હોય અથવા બીજા કોઈ પાસે કરાવ્યું હોય તો
તે પછી તે દોષના નિવારણમાટે પ્રાયશ્ચિત્તમાં ચાંદ્રાયણુવ્રત યજમાન ન
બાણે એમ બીજા કોઈ નિમિત્તને ઉદ્દેશીને કરવું ॥૪૯-૫૦॥ બે યજમાન
બાણે તો જીવિકાવૃત્તિનો વિનાશ થાય, કેમકે ધનાઢ્ય જનો બહુધાપણે
માને કરીને નષ્ટ શુદ્ધિવાળા હોય છે, ‘અમારો આશ્રય કરીને આ રહ્યો છે

હાસૌ માનનપ્રધીઃ । સ્વાશ્રિતસ્ય હરેદૃષ્ટિં તદ્દત્તં કાર્યમેવ તત્
 ॥૫૧॥ સુવ્રત ઉવાચ—શ્રુત્વેતિ ભગવદ્વાક્યં પ્રાપ્તાપત્કાલનિર્ગમાઃ ।
 પ્રસન્ના બ્રાહ્મણા મૂયઃ પપ્રચ્છુસ્તં નરેશ્વર ! ॥૫૨॥ બ્રાહ્મણા ક્વચુ —
 મહારોગેઃ પીડિતાનાં ભૂતપ્રેતાદિભિસ્તથા । વાલવૃદ્ધપ્રહાલેશ્ચ કિં
 જપ્યં તન્નિવૃત્તયે ॥૫૩॥ દેહાવસાનસમયે કિં ચ જપ્યં જનૈઃ
 પ્રભો ! । ઉત્તમેવ ગતિર્યસ્મિન્ જપ્યે સ્યાદપિ પાપિનામ્ ॥૫૪॥
 સકામૈર્વાપિ નિષ્કામૈર્યજ્ઞસં સ્તોત્રમીશ્વર ! । વાચ્છિતાયં પ્રયચ્છે-
 ત્તત્કૃપયા ચક્રુમર્હસિ ॥૫૫॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઈત્યં નારાયણમુનિઃ
 સમ્પૃષ્ટસ્તૈર્દ્વિજન્મભિઃ । અબ્રવીન્નૃપતે ! વાચા હર્ષયન્નશ્ચિલં સદઃ
 ॥૫૬॥ શ્રીનારાયણમુનિરુવાચ—શૃણુત બ્રાહ્મણાશ્ચાન્યે સર્વે શૃણ્વન્તુ

માટે પાળવો બેઠએ' એવી શુદ્ધિ તેઓને થાય નહિ. આશ્રિતોની પણ વૃત્તિ
 હરીજ સે. માટે તે વ્રત શુભપણેજ અન્ય નિમિત્તને ઉદેશીને કરવું ॥૫૧॥

સુવ્રતઃપિ કહેછે—હે નરેશ્વર ! આવું ભગવાનનું વચન સાંભળીને
 તે બ્રાહ્મણો આપત્કાળના ઉલ્લસનનો ઉપાય પ્રાપ્ત થતાં મનમાં પ્રસન્ન થઈ
 ફરીથી એમ પુછવા લાગ્યા ॥૫૨॥ બ્રાહ્મણો પુછે છે—હે હરે ! જન્મધારી-
 ઓને માથે વિવિધ વિપત્તિઓ આવી પડે છે. કેટલાકને જન્મ્યા ત્યાંથીજ
 બાળમ્મ પીડે છે તો કેટલાકને વૃદ્ધમ્મ પીડે છે તથા કેટલાકને મહા-
 રોગો પીડે છે તો કેટલાકને ભૂતપ્રેતાદિક પીડે છે. તો તેની નિવૃત્તિમાટે
 સ્મૃતિકારો કોઈ કોઈ સ્તોત્ર મંત્રાદિક જપવાનું કહે છે અને જનો જપે
 છે પણ ખરા પણ તેમાં તામસ રાજસ દેવતાનો વિલામ અમારે બાણુવો
 છે. સુમુશુઓને સમુચિત શું જપનીય છે ? ॥૫૩॥ વળી હે પ્રભો ! જનો-
 એ દેહાંતસમયમાં કયા સ્તોત્રમંત્રાદિકનો જપપ્રાપ્ત કરવું ? જેનો જપ
 કરવાથી પાપી જનોની પણ ગતિ ઉત્તમ થાય ॥૫૪॥ વળી સકામ-ત્રિ-
 વર્ગની કામનાવાળા કે નિષ્કામ-તેની કામનાએ રહિત કલ્યાણની કામના-
 વાળાએ પણ જપેલું સ્તોત્ર તે તે અલીપ્ત અર્થને આપનારૂં થાય તે સ્તોત્ર
 કૃપા કરી અમને કહેવાને યોગ્ય છે તમો સર્વેશ્વર સર્વસ છે ॥૫૫॥
 સુવ્રતઃપિ કહેછે—હે નૃપતે ! આ પ્રકારે ભક્ત બ્રાહ્મણોએ પુછેલા

મદ્વચઃ । સ્તોત્રં શ્રેયસ્કરં યન્મિ સર્વસ્તોત્રશિરોમણિમ્ ॥૫૭॥
ભારતે દાનધર્મેષુ વિષ્ણોર્નામસહસ્રકમ્ । મીષ્મો યુધિષ્ઠિરં ગ્રાહ

ભગવાન્ વચનામૃતવડે સર્વ સલાને પ્રહર્ષ પમાડતાથકા બોલ્યા ॥૫૬॥
શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે બ્રાહ્મણો ! તમો માફ વચન સાંભળો
તથા બીજા જે ક્ષત્રિય વેશ્યો છે તે સર્વે તમો માફ વચન સાંભળો. સમસ્ત
સ્તોત્રોના શિરોમણિભૂત, (સર્વની અપેક્ષાએ શ્રેષ્ઠ) સર્વ શ્રેયને કરનાર
સ્તોત્ર જે વિષ્ણુસહસ્ર નામથી પ્રસિદ્ધ છે તેનો જપ કરવો. ભારતમાં—
'મતિમન્યાનમાવિધ્ય ચેનાસૌ શ્રુતિસાગરાત્ । જગદિતાય જનિતો મહાભા-
રતચન્દ્રમાઃ ॥' 'વિમેતિ ગહનાચ્છાસ્ત્રાન્નરસ્તીત્રાદિર્વૌપધાત્' 'યસ્ય દ્વૈપાય-
નઃ પુનઃ' સ્વયં વિષ્ણુરજાયત । પ્રકાશો જનિતો યેન મહાભારતચન્દ્રમાઃ॥'
'કૃષ્ણદ્વૈપાયનં વ્યાસં વિદિ નારાયણં પ્રભુમ્ । કો જ્ઞાન્યો ભુવિ મૈત્રેય ! મહા-
ભારતકૃદ્ધવેત્ ॥' 'વ્યાસવાક્યજલોધેન કુધર્મતરુહારિણા યેદૌશલાવર્તીર્જેન
નીરજસ્કા મદ્ધી કૃતા ॥' આ પ્રકારે તે તે સ્મૃતિકારોએ શ્લોકો કરેલા ભા-
રતમાં, તેમાં પણ દાનધર્મમાં—હિતના અનુશાસન અર્થે પ્રવર્તેલા અનુશાસન
પર્વમાં આવેલા ધર્મસારનિરૂપણ માટેજ એક પ્રવર્તેલા દાનધર્મપ્રકરણમાં
સમસ્ત શાસ્ત્રાર્થનો ગણિતાર્થ નિરૂપણ કરતાં સારસમઠ રૂપથી સહસ્રનામ
અધ્યાયની પ્રવૃત્તિ છે. આ સહસ્ર નામો ભીષ્મપિતાએ કહ્યાં છે, જે-
મને 'શ્રોતુમિચ્છસિ યેદ્દર્માંદિશિલેન નરાધિપ ! । પ્રેહિ મીષ્મં મહાબાહો !
ષ્ટદં કુરપિતામહમ્ । સ તે સર્વરહસ્યેષુ સંશયાન્મનસિ સ્થિતાન્ । ઉક્તા ભા-
ગીરથીપુત્ર' સર્વજ્ઞઃ સર્વતત્ત્વવિત્ ॥' 'યસ્ય પ્રહર્ષયઃ પુણ્યા નિત્યમાસન્
સમાસદઃ । યસ્ય નાવિદિતં કિંચિત્ જ્ઞાનં શ્રેયેષુ વિચિતે ॥ સ તે વક્ષ્યતિ
ધર્મજ્ઞો ધર્માન્ સૂક્ષ્માર્થતત્ત્વવિત્ ।' 'શરતત્પગતો મીષ્મઃ શામ્યન્નિવ હુતા-
શન । માં ધ્યાતિ પુરુષમ્યાગ્રસ્તતો મે તદ્ભવં મનઃ ॥ સ હિ ભૂતં મવિપ્યય
ભવચ ભરતપંથ । વેત્તિ ધર્મભૂતાં શ્રેષ્ઠસ્તતો મે તદ્ભવં મનઃ ॥ તસ્મિન્નસ્તમિતે
મીષ્મે કૌરવાણાં ધુરન્ધરે । જ્ઞાનાન્યત્પીમવિપ્યન્તિ તસ્માર્વાં ચોદયામ્ય-
હમ્ ॥' 'યથ ત્વં વક્ષ્યસે મીષ્મ ! યાજ્ઞવાયાનુષ્ઠુચ્છતે । વેદમવાદા હ્ય તે
સ્વાસ્થન્તિ વસુઘાતલે ॥' ઇત્યાદિ પ્રકારથી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનેજ ધર્મવિ-

જપ્યં તદિતિ મે મતમ્ ॥૫૮॥ અર્થાઃ સર્વેઽપિ સેતસ્યન્તિ તાવતૈવ
 દ્વિજોત્તમાઃ । તસ્માત્સર્વેષુ કાર્યેષુ જપ્યમેતજ્જનૈઃ સદા ॥૫૯॥
 તથા શ્રીમદ્ભાગવતપ્રોક્તં નારાયણાત્મકમ્ । કવચં જપનીયં ચ
 સર્વોપદ્રવનાશનમ્ ॥૬૦॥ યથાકાર્યં યથાવિત્તં પુરસ્ચરણમેતયોઃ ।
 દૃષ્ટ્વા વિધાનં કર્તવ્યં પુરસ્ચરણપદ્ધતૌ ॥૬૧॥ યથાવિધિ કૃતે તસ્મિ-
 ન્કાર્યસિદ્ધિર્ભવેન્નૃણામ્ । एतद्वयं ततो जप्यं सर्वैरेव-द्विजातिभिः
 ॥૬૨॥ કાસિશ્ચિદપિ કાર્યેઽજ ક્ષુદ્રમન્ત્રાસ્તુ કર્હિંચિત્ । સઘઃ

દોમા અગ્રેસરપણે કહ્યા છે તે ભીખપિતામહે ‘કો ધર્મઃ સર્વધર્માણાં
 મવતઃ પરમો મતઃ ।’ એમ યુધિષ્ઠિરના પુછવાથી ‘વપ મે સર્વધર્માણાં ધર્મો-
 ઽધિકત્તમો મતઃ :’ આ વચનથી આ સ્તોત્રનું ઉત્કૃષ્ટપણું કહ્યું છે, માટે
 મહાભારતના સારભૂત, ભીખપિતાએ સર્વોત્કૃષ્ટપણે કહેલું વિષ્ણુસહજ-
 નામ નામનું સ્તોત્ર જપવું. ધર્મરક્ષણમાટે અવતરેલો હું તે આ માફ મત-
 અભિમત છે ॥૫૭-૫૮॥ હે દ્વિજોત્તમો ! આ સ્તોત્રના કેવળ જપથીજ
 અધાય અર્થો સિદ્ધ થશે. માટે સર્વ કાર્યમા પણ જનોએ આ સ્તોત્રનોજ
 સર્વદા જપ કરવો ॥૫૯॥ તેજ પ્રકારે શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહેલું જે નારા-
 યણુકવચ છે તેનો પણ જપ કરવો. મહાભારત રચીને પણ નહિ તૃપ્ત
 થએલા વ્યાસે કૌરવકથા આદિક અસત્ કથારૂપ વનમા પરિભ્રમણથી મક્ષીન
 થએલી પોતાની વાણીને શ્રીકૃષ્ણની કથાલાપરૂપ ગમાથી પવિત્ર કરવા
 શ્રીમદ્ભાગવતનો આરંભ કરેલો છે તો આ ભાગવત ભારતચક્રી પણ એક
 છે. તેમાં પણ સર્વાન્તરાત્મા, સર્વકૃણપ્રદાતા, ભગવાન નારાયણને ઉદ્દેશીને
 પ્રવર્તેલું, કોઈ પ્રતિદ્વિન્દિતી ન ભેદી શકાય એવું સર્વ ઉપદ્રવને નાશ કર-
 નાફ આ કવચ છે તેનો જપ કરવો તથા પોતપોતાના કાર્યને અનુસારે,
 ધનસપત્તિને અનુસારે, આ બન્ને સ્તોત્રનું પુરસ્ચરણ પુરસ્ચરણપદ્ધતિમાં
 તેનો વિધિ ભેધને કરવું ॥૬૦-૬૧॥ આ પુરસ્ચરણ યથાવિધિ કરવાથી જ-
 નોને સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ થાયજ, માટે સર્વ ત્રેવર્ણિક જનોએ આ જે સ્તો-
 ત્રનો જપ કરવો ॥૬૨॥ ક્ષુદ્રદેવતાના મન્ત્રોતો ભલે તત્કાળ કૃળને બતાવનારા
 હોય, તથાપિ કોઈપણ કાર્યમાં ક્યારેય પણ જપવા નહિ મારા આશ્રિત

ફલા અપિ જનૈર્ન જસત્વ્યા મદ્વાશ્રિતૈઃ ॥૬૩॥ મધમાંસપ્રિયા દેવા
રાજસાસ્તામસાશ્ચ યે । જપ્યા ન તેષાં મન્ત્રાશ્ચ મોક્ષાહુરનિરુ-
ન્તનાઃ ॥૬૪॥ યે તાઞ્જપન્તિ તે નૂનં ભુક્તૈષ્વ નિરયાન્વહન્ । પ્રામુ-
ચન્તિ પિશાચત્વં ડાકિનીત્વં ચ યોપિતઃ ॥૬૫॥ एतद्वयं ततः
सर्वैः सर्वकार्येषु सर्वदा । सकामैर्वापि निष्कामैः पठनीयं द्विजो-
त्तमाः ! ॥६६॥ અથવા હનુમન્મન્ત્રો જપ્યઃ સદ્યઃ ફલપ્રદઃ । યથા-
વિધિ યથાશક્તિ બ્રહ્મચર્યવ્રતસ્થિતૈઃ ॥૬૭॥ सुमत उवाच—इति
श्रुत्वा भगवतो वाक्यं ते ब्राह्मणा नृप ! । जनाश्चान्ये सभूपाला-
स्तद्गृहीत्वा वयन्दिदरे ॥६८॥ एवमानन्दयन्मक्तानद्रकूटोत्सवावधि ।

જનોએ તો અત્યત નજ જપવા ॥૬૩॥ જે મધમાંસપ્રિય તામસ રાજસ
દેવતાઓ હોય તેમના મન્ત્રો જપવા નહિ, કારણ કે તેતો સત્સમાગમથી ઉદય
પામેલા મોક્ષ અંકુરને મૂળમાંથી ઉગ્રેડે કરનારા છે ॥૬૪॥ જે પુરૂષ તે મં-
ત્રોને જપે છે તેઓ મરીને બહુ નરકોને ભોગવીને પછી પિશાચયોનિને પામે
છે. જે સ્ત્રીયો તે મંત્રોને જપે છે તે અનેક નરકોને અનુભવીને પછી ડાક-
ણી યોનિને પામે છે ॥૬૫॥ એ દ્વિભેત્તમો ! માટે સકામ-ધર્મ અર્થ
અને કામ આ ત્રિવર્ગમાં પ્રીતિવાળા કે નિષ્કામ-નિઃશ્રેયસની ધ્રુષ્ટાવાળા
સર્વ કોઈ જનોએ આ અને સ્તોત્રનો સર્વ કાર્યમાં સર્વદા પાઠ કરવો ॥૬૬॥
અથવા-વાશબ્દ ચકાર અર્થમાં લેવો એટલે અથગ એમ થાય. અને
હનુમાનજીના મન્ત્રનો જપ કરવો. આ હનુમાનજી સત્ત્વેકપ્રકૃતિ શ્રીરા-
મદ્વત છે અને વીર્યથી તથા વિજ્ઞાનથી અનુપમ છે, તેમના મન્ત્રનો જપ ય-
થાવિધિ યથાશક્તિ કરવો તે મંત્ર તત્કાળ ક્ષણે આપનારો છે. તે જપના
અગ તરીકે બ્રહ્મચર્ય વ્રત અવશ્ય ધારવું. વાશબ્દનો વિકટપાર્થ કરવામાં
પણ ક્ષતિ નથી ॥૬૭॥ सुमतः ऋषिः कहेछे-हे नृप ! सत्समां सर्वना-
डितानी कामनांभी लगवाने कहेहुं वयन सांभलीने, तेनो अर्थ अत्सादरशी
अगीकार करी, सर्वे ब्राह्मणो तथा सत्समां नेठेवा व्यावशत रान्तये भडित
जीन सर्व कोई जनो श्रीहरिनी वदना करवा लाग्या ॥६८॥ हे नृप !
श्रीहरि आ प्रकारे ते ते समये ते ते सहुपदेशोवडे सर्व सभाश्रितोने आनद

તત્રોપિત્વા તતઃ પ્રાયાન્મોઢગ્રામં હરિર્નૃપ ! ॥૬૯॥ પથિ ગ્રામેષુ
 ભક્તાનામેકં દ્વે વા દિને વસન્ । દિનેઃ કતિપયૈઃ પ્રાપ ગ્રામં તં
 સાનુગો હરિઃ ॥૭૦॥ તત્રાર્ચિતોઽસૌ દલજિત્પ્રધાનૈઃ ક્ષત્રપવીરૈ-
 દિનપશ્ચકં ચ । વિધાય વાસં સુવદો જનાનાં ગ્રામં તતોઽગાદલ-
 યામિધાનમ્ ॥૭૧॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशाले द्विती-
 यप्रकरणे तामसदेवव्रतादिनिषेधनामा षोडशोऽध्याय ॥ १६ ॥

સુવત ઉવાચ—નારાયણાદિમિસ્તત્ર રચકારૈઃ સમર્ચિતઃ । શેષ-
 પાટમુપેયાય ગ્રામં નરપતે ! હરિઃ ॥૧॥ લાલજિદ્રયકારેણ સાકં
 માત્રા સુતેન ચ । તત્રાર્ચ્યમાનઃ કતિચિદિનાન્યવસદીશ્વરઃ ॥૨॥
 તતો વસન્તપશ્ચમ્યાં માદ્રગ્રામમુપાગમત્ । ભગવાન્ સાનુગસ્તત્ર

આપતાથકા તે ભાડેર પુરમા અચકૂટોત્સવ પર્વત રહીને ત્યાથી મોંડા
 ગ્રામપ્રત્યે જવા ત્યાહી નીકળ્યા ॥૬૯॥ વર્ણિ મુનિ આદિક મહાને સહિત
 શ્રીહરિ જવાના માર્ગમાં આવતા તે તે ભક્તોનાં ગ્રામોમા એક દિવસ કે
 બે દિવસ રહેતા રહેતા કેટલેક દિવસે મોંડા ગ્રામે પહોંચ્યા ॥૭૦॥ તે
 ગ્રામમાં દલજી દાજી પ્રમુખ ક્ષત્રિયોત્તમ ભક્તોએ આરાધના કરેલા, ભક્ત-
 જનોને આનંદ આપતા આ શ્રીહરિ પાંચ દિવસ રહીને પોતાના ચરણકમ-
 ળના સમાશ્રિતોને સદુપદેશવડે બોધ આપી ત્યાંથી અલૈયા નામના ગ્રામે
 પધાર્યા ॥૭૧॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने...द्वितीयप्रकरणे तामसदेव-
 व्रतादिनिषेधनामा षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

‘અધ્યાય ૧૭ મો.

સુવ્રતઃપિ કહે છે—હે નરપતે ! તે અલૈયા ગામમા નારાયણ આદિક
 રથકારે—સુતાર ભક્તોએ લાવથી પૂજા કરેલા ભગવાન્ શ્રીહરિ ત્યાંથી શે-
 ખપાટ નામના ગામે પધાર્યા ॥૧॥ તે ગામમાં પોતાની લાડુ નામની માતા
 અને રામજી નામના પુત્રે સહિત લાલજી નામના સુતાર ભક્તે ભક્તિથી

૧ આ અધ્યાયમા ભગવાને આસુર પ્રકૃતિવાળાના લક્ષણો કહેવાપૂર્વક તેના
 સગની સર્વથા ત્યાગ્યતાનો ઉપદેશ અનુવર્ણન કર્યો છે

મહોત્સવમકારયત્ ॥૩॥ મૂલસુન્દરદર્શનાઃ સમસેવન્ત વાહ-
વાઃ । તત્ર વૈદ્યા વૃદ્ધરત્નલબ્ધદેવાદયશ્ચ તમ્ ॥૪॥ રથકારાશ્ચ
વિશ્રામમાચરામજિદાદયઃ । શૂદ્રાશ્ચ નાથમુખ્યાસ્તમાદરેણ સિપે-
વિરે ॥૫॥ વહ્નો મિલિતાસ્તત્ર ભક્તા દેશાન્તરાગતાઃ । પુપ્પુસ્તે
ચ તં પ્રીતા ગન્ધપુષ્પધનાદિભિઃ ॥૬॥ અપરાહે સમા તત્ર વભૂવ
મહતી નૃપ ! । તન્મધ્યપીઠે ભગવાન્નિપસાદ સુરપ્રદઃ ॥૭॥ મર્યા-
દ્યોપવિષ્ટાંસ્તાન્સ્વાનનાર્પિતલોચનાન્ । ભક્તાનાનન્દયદ્રુચે ઘર્ષા-
ન્દ્રો ઘચનં હરિઃ ॥૮॥ સર્વેષાં દેહિનાં ભક્તાઃ ! રુષ્ણમક્તિર્વિમુક્તિ-

પૂજેલા ભગવાન્ શ્રીહરિ કેટલાક દિવસ રહ્યા હતા ॥૨॥ તે શેખપાટ થકી
વણિવિગેરે અનુયાયિઓ સાથે શ્રીહરિ વસંતપંચમી-માઘ શુકલ પંચમીએ
ભાદરા નામના ગામમાં પધારી વસંતપચમી નિમિત્તનો મહોત્સવ આ-
ભગવાને કરાવ્યો ॥૩॥ તે ભાદરા ગામમાં મુળશ્ચ સુંદરશ્ચ આદિક શ્રાદ્ધણો,
વૃદ્ધ રત્ન લબ્ધ દેવ વિગેરે વૈશ્યો, વિશ્રામ માવ રામશ્ચ આદિક સુતારો
અને નાથ આદિક શૂદ્રો ભક્તિથી ભગવાનની સારી સેવા કરવા લાગ્યા
॥૪-૫॥ તે ઉત્સવ ઉપર દેશાંતરમાંથી આવેલા બહુ ભક્તો ભેગા થયા હતા.
તે સર્વે ભક્તોએ પરા પ્રીતિથી ભગવાનની ચંદન, પુષ્પ, ધન, વસ્ત્ર વિગેરેવડે
ભારે પૂજા કરી ॥૬॥ હે નૃપ ! વસંતપંચમીને દિવસે બપોર પછી-સમી-
સાંજે મોટી સલા થઈ. સર્વસુખદાયક ભગવાન્ શ્રીહરિ સલાના મધ્ય-
ભાગમાં રહેલા સુદર સિંહાસનમાં વિરાજમાન થયા ॥૭॥ સલામા યથા-
મોગ્ય મર્યાદાથી બેસી ગએલા, પોતાના મુખકમળ સન્મુખ જોમની એ-
કાચ દૃષ્ટિ છે, પોતાના મુખારવિંદમાંથી નીકળતા મધુના પાનમાં રસિક
એવા ભક્તોને આનંદ આપવા ભગવાન્ વર્ણાન્દ્ર વચન જોડ્યા કે—હે ભક્તો !
મારેવિષે અત્યંત પ્રીતિને પામેલા તમો આ મારા વચનને અવશ્ય અવ-
ધારણુ કરો. ધર્મ અર્થ અને કામરૂપ ત્રિવર્ગ પુરૂષાર્થ કહેવાય છે પણ તેનો
ત્રિગુણથી પરાભવ થતો હોવાથી બન્ધન થકી છોડાવી શકતો નથી. તે
બન્ધન થકી વિમુક્તિ તો ગુણનો પરિણય થતાં દુઃખનો આત્મતિક ઉત્તરેદ
થવાથી થાય એજ પરમ પુરૂષાર્થ કહેવાય. આ અર્થ પ્રસિદ્ધજ છે. બન્ધ-

દા । ઉદેતિ સા તુ સત્સજ્જાનશ્યત્યસુરસદ્ગતઃ ॥૧॥ અસુરાણાં
તતઃ સદ્ગો નૈવ કાર્યો મુમુક્ષુભિઃ । લક્ષણૈર્નૃપુ તે જ્ઞેયાસ્તજ્ઞાતિ-
ર્નાસ્તિ યત્પૃથક્ ॥૧૦॥ યતચ્છુત્વા મત્કપતેર્વૈવનું સ્વદિતાવદમ્ ।
મૂલશર્મા વિપ્રવરસ્તં પ્રણમ્યેદમવ્રવીત્ ॥૧૧॥ મૂલશર્મોવાચ—વર્જ્ય-
સજ્જાસ્ત્વયા પ્રોક્તા અસુરા યે જગત્પતે ! । લક્ષણાનિ લુભુત્સામ-
સ્તેપાં વ્યમિદ્વાજ્ઞસા ॥૧૨॥ તાનિ ત્વં કૃપયા સ્વામિન્વલ્કુમર્દસિ
સર્થશિત્ । ઇતિ સચ્ચોદિતસ્તેન વિપ્રેણ હરિરવ્રવીત્ ॥૧૩॥ શ્રીનારા-

નિવૃત્તિનો ઉપાયતો જાણુવો જોઈએ. એ ઉપાય શ્રીકૃષ્ણમાં લક્ષિ છે ઘેટ-
લાકો આત્માના યથાવસ્થિત જ્ઞાનને બન્ધ નિવૃત્તિ માટે માને છે તો તે સત્ય
છે પરંતુ આત્માનું યથાર્થપણુ જો પરમાત્માનીજ એક સ્વાભાવિક દાસ-
તારૂપ જાણે એટલે ‘આત્મા પરમાત્માનો સહજ દાસ છે’ એમ યથાર્થ
જાણે તો તેવું વિજ્ઞાન સર્વેશ્વર શ્રીકૃષ્ણમાં પરમ અનુરાગને ઉત્પન્ન
કરેજ. એજ પરાનુરાગને લક્ષિ કહે છે. તે શાંડિલ્ય મુનિએ ‘સા પરાનુર-
ક્તિરીશ્વરે’ આ સૂત્રથી કહ્યું છે. જે શ્રીકૃષ્ણ છે એજ સર્વેશ્વર છે. તેમના
વિજ્ઞાનના પરિપાકરૂપ કૃષ્ણમાં જે લક્ષિ છે એજ વિમુક્તિનું પરમ કારણ છે
આ કૃષ્ણલક્ષિતો સતોના સંગથીજ ઉદય પામે છે અને અસુરોના સંગથી
નાશ પામે છે આ જાણતો મુખસિદ્ધ છે. માટે મુમુક્ષુ મનુષ્યોએ અસુ-
રોનો સંગ કરવોજ નહિ મનુષ્યોમાં ‘આ અસુર છે’ એમ તો તેનાં લક્ષણોથીજ
જાણવું, કારણ કે પશુ આદિકમાં રહેલી આકૃતિવિશેષરૂપ જાતિ જેમ
ચક્ષુથી જાણી શકાય છે તેમ અસુરપણાને જણાવનારી કોઈ જાતિ મનુષ્ય
થકી જુદી નથી ॥૮-૧૦॥ લક્ષ્યપતિ લગવાનું આવું હિતકારી વચન
સાંભળીને વિપ્રવર્ય મૂળશર્મા લગવાનને પ્રણામ કરીને બોલ્યા ॥૧૧॥
મૂળશર્મા કહે છે—હે જગતના પતે ! જેનો સગ ત્યાગ કરવાનો તમો કહો
છો તે અસુરોના તત્ત્વથી લક્ષણો જાણવા અમો ધન્યછીએ છીએ. તમો સર્વસ
છો—તમારાયકી ખીજે કોઈ તત્ત્વથી વક્તા નથી માટે હે સ્વામિન્ ! કૃપા
કરીને તે લક્ષણો તમો કહેવાને યોગ્ય છો હે રાજન્ ! આ પ્રકારે મૂળશ-
ર્માએ પુછ્યું એટલે શ્રીહરિ બોલ્યા ॥૧૨-૧૩॥

યણમુનિત્વાચ—કૃષ્ણકૃષ્ણાવતારાણાં તદ્ભક્તાનાં ચ ચાદ્ય ! । દ્રો-
હાચરણમિત્યેતન્મુલ્યં લક્ષણમાસુરમ્ ॥૧૪॥ તત્ત્વ સ્વાભાવિકં હોય
તેપામિત્યવધાર્યતામ્ । ક્ષેયં ચાન્યદ્વાદ્યતસ્તુ ભક્ત્યાટોપપ્રદર્શનમ્
॥૧૫॥ કૃષ્ણતદ્ભક્તમાહાત્મ્યચરિત્રેષ્વદ્ભુતેષ્વપિ । દોષદષ્ટિરિતિ
ક્ષેયમન્યદ્વાસુરલક્ષણમ્ ॥૧૬॥ હિંસાસુરાપલપ્રેષ્ટદેવદેવીપુ નિશ્ચ-
લા । ક્ષુધીસ્તન્મન્ત્રજપસ્તદર્શાં તદ્ભક્તક્રિયા ॥૧૭॥ તદીયગ્રન્થપ-
ઠનશ્રવણાદિપ્રસક્તતા । તદીક્ષાધારણં ચેતિ લક્ષમાણ્યમરવિદ્ધિ-
પામ્ ॥૧૮॥ ઘુદ્ધિપૂર્વં જીવહિંસા સુરાપાનં પલાશનમ્ । સ્વીયેતર-
સ્ત્રીગમનં લક્ષણં વિદ્ધિ ચાસુરમ્ ॥૧૯॥ ઉદ્ધતત્વં ચ કામેન રૂપા

શ્રીનારાયણમુનિ કહે છે—હે વિપ્ર ! તમો સાંભળો. અસુરોનાં અનેક
લક્ષણો છે તેમાં પ્રધાનપણે આ લક્ષણ છે—કૃષ્ણ તથા તેમના વરાહાદિ
અવતારો તથા તેમના ભક્તોનો જે દ્રોહ કરવો—અનિષ્ટ કરવું તે અસુરોનું
મુખ્ય લક્ષણ છે. તે દ્રોહાચરણ અસુરોને સ્વાભાવિકજ છે એટલે દ્રોહ કરવો
એજ એમનો સહજ સ્વભાવ છે એમ જાણવું. આ બીજું લક્ષણ છે—અંત-
રમાં એમનું અનિષ્ટ કરવાનો વિચાર હોય પણ ઉપરથી તો ભક્તિનો આટો-
પ—આડંબર ખતાવવો એટલે ‘આ મહાભક્ત છે’ એવો જેમ પ્રવાદ પ્રવર્તે
તેમ પ્રખ્યાપન માટેજ મિથ્યા ભક્તિનું આચરણ કરવું ॥૧૪-૧૫॥ આ
બીજું અસુરોનું લક્ષણ છે—ભગવાન તથા તેમના ભક્તોનાં અદ્ભુત એવાં
પણ જે માહાત્મ્યસહિત ચરિત્રો તેમાં પણ દોષદર્શન કરવું ॥૧૬॥ સત્વૈક-
પ્રિય ઉપર વિદ્વેષ કરવારૂપ અસુરલક્ષણ કહ્યું, હવે તામસમાં આસક્તિ-
રૂપ લક્ષણ કહે છે—અપાર્હિંસા, સુરાપાન, માંસભક્ષણ જેમને અત્યંત
પ્રિય છે એવા દેવ દેવીઓના વર્ગમાં નિશ્ચળ ઇષ્ટદેવતાયુક્તિ રાખવી, તેના
મંત્રજપમાં પરમ આદર રાખવો, તેની પૂજા કરવી, તેનું મત કરવું, તેના
મહિમાને યોગ્ય કરનારા શ્રેયના પઠન શ્રવણમાં અતિ પ્રીતિ રાખવી, તેના
સંબંધી તામસ દીક્ષા ધારણ કરવી, ઇત્યાદિક અસુરોનાં લક્ષણો જાણવાં
॥૧૭-૧૮॥ આ બીજું અસુરલક્ષણ જાણવું—ઘુદ્ધિપૂર્વક (સંયેકમૂલક) અપ-
ાર્હિંસા કરવી, સુરાપાન કરવું, માંસભક્ષણ કરવું, પરદારામાં પ્રીતિ કરવી,

લોમેન વા દ્વિજ ! । માનેન વા મદેનાપિ લક્ષણં હ્યાસુરં હિ તત્
 ॥૨૦॥ રસાસ્વાદે લોલુપત્વં વર્ણસદ્ધુરુકારિતા । સ્વવર્ણાશ્રમધર્મસ્ય
 વાહ્યતશ્ચ પ્રદર્શનમ્ ॥૨૧॥ એવમાદીનિ લક્ષમાણિ જ્ઞાતવ્યાનિ સુર-
 દ્વિયામ્ । સદ્ભેષેણ મયોક્તાનિ યેષુ સ્યુસ્તાનિ તેઽસુરાઃ ॥૨૨॥ સ-
 જ્ઞસ્તેષાં ન કર્તવ્યઃ કૃષ્ણમકેરનાપદિ । યે કરિષ્યન્તિ તે અષ્ટા
 માત્યાઃ સ્વશ્રેયસોઽધ્વનઃ ॥૨૩॥ સુપ્રત ઝવાચ—ઇતિ શિક્ષાવચઃ
 શ્રુત્વા મૂલશર્મા હરેદ્દિજઃ । સદઃ સ્યાશ્ચેતરે મક્કાઃ પ્રત્યગૃહંસ્તથેતિ
 તત્ ॥૨૪॥ એવં શિક્ષાવચોમિઃ સ્વાન્વોધયન્ પ્રત્યહં પ્રમુઃ । દિના-
 ન્યુપિત્વા પદ્ તથ યયાવમ્બુધિપાઙ્કિકામ્ ॥૨૫॥ નૌમિરુત્તીર્ય

આ અસુર લક્ષણુ છે ॥૧૮॥ હે દ્વિજ ! કામ, ક્રોધ, લોભ, માન અને મદમાથી
 હરકોઈ એકથી અથવા તેના સમુદાયથી જે ઉદ્જતપણુ, આ પણ એક
 આસુર લક્ષણુ બાલુવું ॥૨૦॥ રસાસ્વાદમા લોલુપતા—તેતે ધન્દિઓના
 જે વિષયો છે તે રસો બાલુવા, તેના આસ્વાદમા વિધિ નિયંધનો અતિક્રમ
 કરીને જે અભાસજ સ્વભાવતા તે લોલુપતા બાલુવી, તથા વર્ણસકરતા
 કરવી એટલે જેનું ન અપતું હોય એવાના અન્નલક્ષણાદિવડે વર્ણધર્મનો
 વિલોપ કરવો તથા પોતાના વર્ણાશ્રમધર્મનું ઉપરથી બતાવવું એટલે ધર્મોનું
 નહિ ઉલ્લઘન કરવાપણુ પ્રખ્યાપન કરવામાજ એક ઉપયોગી મીથ્યાચરણુ
 કરવું ॥૨૧॥ ઇત્યાદિક અસુરોનાં લક્ષણો મેં સક્ષેપમા કહેલાં તમારે બાલુવા
 આ લક્ષણો જેમા હોય તે જનોને અસુરો બાલુવા ॥૨૨॥ આવા અસુ-
 રોનો સગ કૃષ્ણલક્ષ્મીએ ક્યારેયપણુ નજ કરવો આપત્કાળમાં સગપ્રસંગ
 આવી પડે તો જેમ તેમ કરી મનને નિયમમાં રાખી નિર્જનન કરવો જે
 કૃષ્ણલક્ષ્મીતો ભુદ્ધિપૂર્વક અસુરોનો સગ કરશે તેઓ મોક્ષમાર્ગથી અષ્ટ
 યશે ॥૨૩॥ સુપ્રતઃકપિ કહેછે—હે રાજન્ ! આવુ શ્રીહરિનુ શિક્ષાવચન
 શ્રવણુ કરીને મૂળશર્મા વિષે તથા સભામા બેઠલા બીજા લક્ષ્મીએ તે શિક્ષા-
 વચન ‘જેમ તમો કહો છો તેમ અમો કરીશુ’ એમ મસ્તકે સ્વીકાર કર્યું
 ॥૨૪॥ શ્રીહરિ આ પ્રકારે ઉપદેશ વચનોવડે પ્રતિદિન પોતાના લક્ષ્મીને
 અવબોધ આપતાથકા તે લાદરા ગામમા છ દિવસ સુધી રહ્યા તે પછી

તા પ્રાયાદક્ષારાય પુર તત । પુપ્પુજુ. કચરાધાસ્તં તત્ર વિપ્રા
મહામુદ ॥૨૬॥ દિનાન્યુપિત્યા કતિચિત્સ તત્ર સ્વામી ભુજઙ્ઙા
યપુર તતોડગાત્ । સદ્ધર્મસંસ્થાપન ઉદ્યતોડસાવધર્મમૂલોત્પ
ન્ને પટ્ટીયાન્ ॥૨૭॥ સમ્પ્રાપ્તમાકર્ણ્ય ચ પૌરભક્તા વિચિત્રવાદિ
ત્રચૈ સદ્દાશુ । યાને રથાશ્વાદિમિરમ્યુપેત્ય દૃષ્ટ્વા ચ સાષ્ટાક્ષમમું
પ્રણેમુ ॥૨૮॥ તાન્માનયિત્વાડનુગતાન્ યથાર્હ વિચિત્રયાનેપુ
નિપાદયિત્વા । ભક્તાન્ સ્વયં સેન્ધવચર્ચમીશ આદૃહ્ય તૈઃ સાકમુ
પાવિશત્તત્ ॥૨૯॥ તત્ર સુન્દરજિતો નિકેતને ત્વદ્દુરાત્મવસતિ
ચકાર સ । સ્વાનુગાશ્ચ સમવાસયત્ પુરે ભક્તવેદમહુ યથાર્હ-

ત્યાથી નીકળીને સમુદ્રની ખાડીને વહાણવડે ઉતરીને અન્તર નામના નગ
રને પામ્યા તે પુરમા કચરો આદિક વિપ્રોએ ભગવાનના પધારવાથી મહા
આનંદ પામીને ભગવાનની પૂજા કરી ॥૨૫-૨૬॥ તે અન્તર પુરમા આ
સહજાનંદસ્વામી કેટલાક દિવસો રહીને ત્યાથી ભુજનગર પધાર્યા ત્યાં એ
મને જવાનું નિમિત્ત તો આજ છે, શુ ? તો ત્યાં ત્યાં પ્રવૃદ્ધિ પામેલા અધ
ર્મનું ભૂજામાંથી નિકળેન કરવું અને સદ્ધર્મ-પારમૈકાંતિક ધર્મની પ્રવૃત્તિ
કરવી તેમા આ શ્રીહરિ સ્વયં અતિશય સમર્થ છે ॥૨૭॥ આ ભગવાનને
નગરની નજીકમા પધારેલા સાલળીને નગરનિવાસી લક્ષ્મણનો આનંદથી
ભરપૂર થઈ, રથ અશ્વ આદિક વિવિધ વાહનો સાથે લઈ, વિચિત્ર વાજ
ત્રોને વળકડતાથકા બેટસામગ્રી હાથમા લઈ તત્કાળ ભગવાનની સન્મુખ
જઈ, સર્વદર્શનીય શ્રીહરિના દર્શન કરીને સાધાગ પ્રણામ કરવા લાગ્યા
॥૨૮॥ સર્વેશ્વર શ્રીહરિ પ્રણામ કરતા તે હરિલક્ષ્મણે આશિષથી યથા
યોગ્ય અભિનંદન કરી, પોતા સાથે આવેલા વર્ણિ સાધુ વિગેરે તે તે લક્ષ્મણે
તેમને તેમને ઉચિત એવા રથાદિ વિવિધ વાહનોમા પોતેજ બેસારીને, પછી
પોતે શ્રેષ્ઠ અશ્વ ઉપર બેસીને તે સર્વ સ્વલક્ષ્મણો સાથે ભુજનગરમા પ્રવેશ
કર્યો ॥૨૯॥ પુરમા પ્રવિષ્ટ થએલા શ્રીહરિએ સુંદરજી નામના સુતાર લક્ષ્મણ
લવનમા પોતાનો ઉતારો કર્યો અને પોતાના અનુયાયી સાધુ બ્રહ્મચારી
આદિક લક્ષ્મણોને પુરમા હરિલક્ષ્મણના ઘરોમા યથાયોગ્ય ઉતારો

મીશિતા ॥૩૦॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे असुरलक्षण-भुजङ्गपुरागमननामा सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

સુમત ઉવાચ—શ્રુતાત્યદ્વૃત્તચારિત્રં પ્રત્યક્ષં વીક્ષ્ય તં પ્રભુમ્ । પૌ-
રાસ્તદ્વીક્ષણોત્કળ્લા લેભિરે પરમં સુખમ્ ॥૧॥ પરિચર્યા મુદા
તસ્ય તેઽથ ચક્રુરતન્દ્રિતાઃ । તેષાં કતિપયાનાં તે નામાનિ નૃપતે !
ત્રુવે ॥૨॥ આદ્યઃ સુન્દરજિત્તત્ર હીરશ્ચ ભગવાંસ્તતઃ । જીવઃ પ્રાગો
દેવરામસ્તથા નારાયણઃ સુધીઃ ॥૩॥ રાઘવપ્રમુખાશ્ચાન્યે તક્ષા-
ણસ્તં સિદેવિરે । તથા પ્રયાગજિન્મુખ્યા બ્રાહ્મણાશ્ચાતિભાવતઃ
॥૪॥ શિવરામશ્ચ હરજિદુત્કરો ઘણ્ણમાદયઃ । શૂદ્રા મહાશ્ચ ગાન્ધે-

કશબ્યો ॥૩૦॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने...द्वितीयप्रकरणे असुरल-
क्षण-भुजङ्गपुरागमननामा सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

અધ્યાય ૧૮ મો.

સુમતઃકપિ કહેછે—હે રાજન્ ! ભગવાનનાં દર્શન કરવામાં અતિ
શય ઉત્સાહ લેમને ❧ એવા તે ભુજનગરનિવાસી લક્ષ્મણનો લેમનાં આદ-
ભુત ચરિત્રો સાંધુઓથકી પ્રથમ સાંભળ્યાં હતાં એવા પ્રભુ શ્રીહરિને
પ્રત્યક્ષપણે અનુભવીને પરમ આનંદને પામ્યા ॥૧॥ હે નૃપતે ! પ્રત્યક્ષ
પ્રભુનાં દર્શન થવાથી અત્યંત આનંદ પામેલા તે પુરવાસી લક્ષ્મણે તેમના
ચરણની પરિચર્યા પરમ પ્રેમથી પ્રમાદનો પરિત્યાગ કરી કરવા લાગ્યા
તેઓને મધ્યે પ્રધાનપણે કેટલાક લક્ષ્મણનાં નામો હું તમોને કહું છું ॥૨॥
પ્રયાગજ પ્રમુખ વિપ્રો, મુદરજ હીરજ ભગવાનજી જીવો પ્રાગજ દેવરામ
શુદ્ધિશાલી નારાયણજી રાઘવજી આદિક સુતારો, શિવરામ હરજી ઉત્કર
વલ્લભજી આદિક શૂદ્રો, ગંગારામ પ્રમુખ મહો, આ સર્વે લક્ષ્મણ અતિશય
સેહધી શ્રીનરિની સેવા કરવા લાગ્યા તથા હે નૃપ ! પુલ્લ અમરી

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાનનો અતિમાનુષ્ય ઐશ્વર્ય સ્વભાવ સ્વરૂપને તેમના
પ્રસાદથી સાક્ષાત્ કરી રહેવા ભુજનગરના લક્ષ્મણે ભાવથી ભગવાનની કરેલી
સ્તુતિનો અનુવાદ કર્યો છે

યમુલ્યાઃ પર્યચરન્હરિમ્ ॥૧॥ પુષ્પાડમરી તથા લઘ્વા લહરી સૂર-
જાદયઃ । યોપિતોડપિ ન્યપેવન્ત તમતિપ્રેમતો નૃપ । ॥૬॥ મધો
નવમ્યાં શુક્લાયાં તત્રાભૂત્સુમહોત્સવઃ । નાનાદેશપુરાદિભ્યો જ-
નાસ્તત્ર સમાયયુઃ ॥૭॥ મહાન્તં મણ્ડપં સ્વામી કારયિત્વા સુશો-
ભનમ્ । તત્રાડડર્ચન્દ્રીરામચન્દ્રં મધ્યાહ્ને વિધિવન્નૃપ । ॥૮॥ ઉપ-
વાસં દિને તસ્મિન્ ગૃહસ્થાસ્ત્યાગિનસ્તથા । સ્વયં હરિર્જનાશ્ચાન્યે
ચકુચ્ચ નિશિ જાગરમ્ ॥૯॥ રામમધ્યર્ચ્યં વર્ણોન્દ્રઃ સતો વિપ્રાં-
સ્તથાડડર્ચયત્ । સ્થાપયન્ધર્મમર્યાદાં પૂર્ણકામોડપિ ભૂતલે ॥૧૦॥
અપરાહ્ને સભાયાં તં દ્વેમપીઠમધિષ્ઠિતમ્ । નત્વા ભક્તજનાસ્તસ્ય
કર્તુમારેભિરેડર્ચનમ્ ॥૧૧॥ પ્રયાગજિદ્વિપ્રવરો વેદશાસ્ત્રવિશા-

લઘ્વા લહરી સૂરજ આદિક ત્રિયોપણ પરમ પ્રેમથી શ્રીહરિની પરિચયાં
કરવા લાગી ॥૩-૬॥ તે ભુજનગરમાં સંવત્ ૧૮૬૦ ના ચૈત્ર માસની
શુક્લ નવમીએ શોભાયમાન મહોત્સવ થયો હતો. તે ઉત્સવ ઉપર ભગવાનનાં
દર્શન કરવા નાના દેશોથકી નાના નગરોથકી લક્ષ્મણનો અનેક આબા
હતા. સર્વના સ્વામી આ શ્રીહરિએ સુશોભિત મોટો મંડપ કરાવીને તેમાં
મધ્યાહ્ન સમયે શ્રીરામચંદ્ર ભગવાનનું યથાવિધિ સ્વયં પૂજન કર્યું ॥૭-૮॥
લોકોને સદાચાર શિખવવા પોતે તે દિવસે ઉપવાસ અને રાત્રિએ જાગરણ
કર્યું. તેમના ચરણાશ્રિત ત્યાગીઓ ગૃહેસ્થો અને બીજા જે કોઈ જનો હતા તે
સર્વેએ તે વ્રત તેવીજ રીતે કર્યું ॥૯॥ આ વર્ણોન્દ્ર ભગવાને ભગવાન્ શ્રીરા-
મચંદ્રનું પૂજન કરી, પછીથી પોતે પૂર્ણકામ છે તથાપિ ભૂતળમાં ધર્મમ-
ર્યાદા સ્થાપન કરવા સાધુ બ્રાહ્મણોનું પૂજન કર્યું ॥૧૦॥ રામનવમી તિથિના
અપરાહ્ન (મધ્યાહ્ન પછી સૂર્યાસ્ત પહેલાં) સમયે યજ્ઞેલી સભામાં યુવ-
ર્ણુમય સિંહાસનમાં વિરાજમાન થએલા ભગવાનને ‘આ તિથિએ શ્રીહરિનો
પ્રાદુર્ભાવ થયો છે’ એમ જાણતા સર્વ લક્ષ્મણનોએ પ્રણામ કરી તેમની પૂજા
કરવાનો પ્રારંભ કર્યો ॥૧૧॥ વેદાદિ શાસ્ત્રોમાં નિષ્ણાત વિપ્રવર્ચ પ્રયાગજી
ભગવાનને પ્રણામ કરી ચંદન પુષ્પ વસ્ત્રોવડે યથાવિધિ તેમની પૂજા કરી,
તત્કાળમાં પ્રકટ થએલી પ્રકૃષ્ટ લક્ષ્મીથી તે ભગવાનમાંજ એકાગ્ર દૃષ્ટિવાળા

રદઃ । પ્રણમ્ય તં ગન્ધપુષ્પનૂત્તવાસોમિરાર્ચયત્ ॥૧૨॥ સમ્પૂજ્ય
મક્ત્યા તં પદ્યન્ સમાધિં પ્રાપ તત્ક્ષણમ્ । બ્રહ્મપ્રકાશે તન્નામું
વર્ણિવેપં દદર્શ સઃ ॥૧૩॥ ક્ષણાન્તે તં કૃષ્ણમેવ ગોલોકે ધામ્ય-
વૈક્ષત । વર્ણિવેપં પુનઃ પદ્યન્ યુત્તસ્યો તસ્ય હીન્નચા ॥૧૪॥ ત-
તસ્તુષ્ટાવ તં પ્રીત્યા વદ્માલ્લિપુટઃ સુધીઃ । ગ્રાહણઃ સ મહાવુ-
દ્ધિસ્તત્પાદાન્જહદ્વાધ્રયઃ ॥૧૫॥ પ્રયાગજિદુવાચ—નમો દિવ્યગોલો-
કધાન્નિ પ્રકાશે સમં રાધિકાગોપિકામિર્વિલાસમ્ । સદા તન્વતે

થઈ ગયા તેમને તેજ ક્ષણમાં ભગવાને પોતાના ઐશ્વર્યબળથી ધારણા ધ્યા-
નવડે સાધ્ય અને ચિત્તવૃત્તિનો વિલય થવો તે જેનું લક્ષણ છે એવી સમાધિ
કરાવી દીવી. સમાધિ સ્થિતિને પામીને યોગરદમ પ્રસરેલો બ્રહ્મસબન્ધી
કોઈપણ પ્રકાશ આત્મન્યોતિથી તે જેવા લાગ્યા. તેપછી તે પ્રકાશમડળના
મધ્યમાં વર્ણિવેપથી વિરાજમાન આ ભગવાન્ શ્રીહરિ તેમના જેવામાં આવ્યા
॥૧૨-૧૩॥ ક્ષણકાળ પછી એજ શ્રીહરિ ગોલોક ધામમાં શ્રીકૃષ્ણરૂપે તે
મના જેવામાં આવ્યા ફરીથી પણ શ્રીહરિને વર્ણિવેપથી વિરાજમાન જેતા
થકા ભગવાનેજ તત્ક્ષણ સમાધિમાથી પાછા લાવતાં એજ શ્રીહરિને સલામાં
લક્ષ્મીનો સાથે વિરાજમાન સાક્ષાત્કાર કરી, તેમના ચરણકમળમાં દૃઢ
લક્ષ્મિ પામીને મહાશુદ્ધિશાલી આ પ્રયાગજી આજણુ જે હાથ જેડીને પ્રી-
તિથી શ્રીહરિની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ॥૧૪-૧૫॥

પ્રયાગજી સ્તુતિ કરેછે—હે કૃપાનાથ!—તમો નાથે કરીનેજ અમો
નાથવાન છીએ, પરંતુ ઔપાધિક નાથલાવવાળા બીજાઓએ કરીને
નાથવાન નથી. નાથ હોય પણ દાસ જનોના કુઃખને નહિ ગણુતા અને
તેના અપરાધીનેજ ગણુતા એવા નાથે કરીને દાસનું કટયાણુ નજ
થાય. તમોતો કૃપાના એક નિધિ નાથ છો (કૃપામય એવા નાથ તે
કૃપાનાથ કહેવાય નાથ એટલે સ્વામી-ધણી) કેવળ પ્રશાસનથી
પોતાનું નાથપણુ પ્રખ્યાપન કરનારા, હાથમાં પરોણુ લઈ બલીવદોમાજ
જેમ જેમ વશ વર્તનારાઓમા દડ ધરનારા બહુ જનો છે. જેતો
કૃપાથી દાસજનમા પોતાની નાથતા પ્રખ્યાપન કરેછે તેની નાથતાજ

વેણુવાદાય તસૈ કૃપાનાથ ! તુમ્યં નમસ્ત્વે પ્રસીદ ॥૧૬॥ નમો
વાસુદેવાય કૃષ્ણાય નિત્યં નમસ્તેઽસ્તુ શુદ્ધાય વુદ્ધિપ્રદાય ! હરે !

નિદોષ છે. તો કૃપાથીજ પોતાના નાથભાવને પ્રખ્યાપન કરનારા હો-
વાથી તમોજ સાચા કૃપાનાથ છો. કૃપામયતા કેમ જાણવામાં આવે ?
તો આ માનુષ લોકમાં અવતરવાથીજ જાણવામાં આવેછે. તમારે માનુષ
લોકમાં કશો સ્વાર્થ નથી, કારણ કે તમો સ્વતઃ પરિપૂર્ણ સદા આનંદમય
છો છને કાળ માયાના આપારે વર્ણત એવા સ્થાનમાં નિરંતર નિવાસ કરી
રહા છો. દિવ્ય-કાળ તથા માયાથી નહિ અલિભૂત એવા ગોલોક નામના
ધામમાં; તેમાં પણ પ્રકાશકરસ અક્ષર નામના દિવ્ય ભવનમાં રાધિકા તથા
અનન્ય ભાવવાળી આનંદલહરીરૂપ ગોપિઓની સાથે પોતાના આત્માનંદ-
વિલાસને વેણુવાદનથી વિસ્તારો છો. આવા તમો તે તમારે આ લોકમાં
અવતરવાનું પ્રયોજનતો સંસારાગ્રિથી અતિશય દાઝતા મારા જેવા જ-
નોના દુઃખોને દેખતા તમારી તે દુઃખની અસહનશીલતાજ છે. અર્થાત
દુઃખીયાઓનું દુઃખ દેખીને તે ન સહન થવાથી તેની નિવૃત્તિ માટે આ
લોકમાં અવતરો છો, આવા તમોને નમો નમઃ-સર્વેશ્વર આનંદમય એવા
તમારો અનવધિ કૃપારસ બાળીને અભ્યુદય તથા નિઃશ્વેયસનાં સાધનોની
પ્રવૃત્તિનો પરિભ્રામ કરી (વેદ વિધિઓથી પાછા વળી) દાસભાવને અત્યંત
ઉચિત એવો પ્રણામજ વારંવાર અમો કરીએ છીએ. અહુ કાળથી દાસભાવ
વિસ્મૃત થયોછે પણ આજ એના આ કરેલા અનુસ્મરણમાત્રથી મારી ઉ-
પર તમો પ્રસન્ન થાઓ. તમો કૃપાનાથ છો ॥૧૬॥ આશ્રય કરવામાં
ઉપકાર કરનાર અસાધારણ એવું જે કૃપારસકનિધિપાણું છે તેને વારંવાર
અનુસ્મરણ કરતાથકા તથા દાસભૂત આત્મસ્વરૂપને અનુરૂપ પ્રણામ
વારંવાર કરતા થકા શ્રેશ્વર્યયોગના અનુવર્ણનથી હવે સ્તુતિ કરેછે-તમો
વાસુદેવ છો-સમસ્ત જગતમાં તમો વસો છો અને સમસ્ત જગત તમારે
વિષે વસેછે માટે 'તમો વાસુદેવ છો' એમ વિદ્વાનો કહેછે. શુદ્ધ કૃષ્ણ-
તમો જગતમાં અનુપ્રવેશ કરીને રહ્યા છો તથાપિ તેના દોષોથી જળદ્રુમજ-
વત્ લેપાતા નથી કિંતુ આનંદમયજ રહો છો. આવા તમો સદાય ભક્તોના

भक्तस्वार्थनित्योद्यताय कृपानाथ !० ॥१७॥ नमो भक्तिधर्मात्म-
जायार्तिहन्त्रे महावर्णिवेपाय धर्मकपात्रे । अधर्मान्ववायस्य मू-
लोत्खनित्रे कृपानाथ !० ॥१८॥ नमो देवदेवेन्द्रवन्द्याय तुभ्यं नमः
पद्मयोनित्रिनेत्रार्चिताय । अनेकाण्डकोट्याश्रयैकैरुरोम्णे कृपा-
नाथ !० ॥१९॥ त्वमेवासि लोकस्य धाता विधाता सुखप्रेप्सुभिः

રક્ષણમાં ઉઘમી છો, કેમકે તમો હુરિ છો એટલે તમો ભક્તોના અનુચલ
અર્થેજ તેમની મનોવૃત્તિમાં વિષયપણે રહીને તમારા સ્વરૂપના જ્ઞાનરૂપ
પ્રકાશમાન પ્રદીપથી જ્ઞાનવિરોધિ, પ્રાચીન કર્મરૂપ અજ્ઞાનથી થએલું, ત-
મારા થકી વ્યતિરિક્ત પૂર્વાભ્યસ્ત વિષયોમાં તત્પરતારૂપ તમને હરો છો અને
વળી તમો શુદ્ધિપ્રદ છો એટલે આપનેવિષે નિરતર યોગની આશંસા કરતા,
તમોને ભજ્નતા જનોને તમો તેવા શુદ્ધિયોગને પ્રીતિપૂર્વક આપો છે કે જે
શુદ્ધિયોગથી તેઓ તમોનેજ પામે. આ રીતે તમો ભક્તોના રક્ષણમાં સદા
ઉઘમી છો એવા તમોને નિત્ય નમસ્કાર છે. ('કૃપાનાથ !' આ પૂર્વ શ્લોક-
નો ચોથો પાદ બીજા સાત શ્લોકોમાં પ્રથમની પેઠે ચોછ લેવો) ॥૧૭॥
જે હેતુ માટે તમો ભક્તરક્ષા માટે નિત્ય ઉઘમી છો, માટેજ ભક્ત એવાં
ભક્તિ ધર્મની પીડા શમાવા માટે તથા તેમના સંજનધવાળા બીજા સત્ત્વ પ્રકૃ-
તિના જનોની પીડા શમાવા માટે ભક્તિ ધર્મના પુત્રપણે આ લોકમાં પ્રકટ
થયા છો. ભક્તોનું રક્ષણ તો અધર્મના નાશથી અને ધર્મની અવિપ્લવિથીજ
થાય, કેમકે એમને ધર્માધર્મજ દષ્ટાનિષ્ઠ છે એટલે ધર્મ દષ્ટ છે અને અ-
ધર્મ અનિષ્ઠ છે. જે હેતુમાટે તમો આ લોકમાં અવતરીને અધર્મને મૂળ-
માંથી ઉખાડી નાંખો છો અને ધર્મનું પોષણ કરો છો માટેજ તમો ભક્તરક્ષાયે

સર્વદા ચિન્તનીયઃ । ક્ષરાદક્ષરાચોત્તમઃ પૂરુષસ્ત્વં રૂપાનાથ ॥૨૦॥
 ત્વમેવેશ ! મત્સ્યશ્ચ કૂર્મો વરાહો નૃસિંહસ્તથા વામનઃ પ-
 શુરામઃ । અમૃત્ત્વં હિ રામશ્ચ રૂપ્ણોઽવિતું સ્વાન્ રૂપાનાથ ॥૨૧॥
 ત્વમેવાવતારાનધર્મસ્ય શાન્ત્યૈ પ્રવૃત્યૈ ચ ધર્મસ્ય ઘત્સેઽ-
 નુકાલમ્ । વશોઽસિ સ્વતન્ત્રોઽપિ ભક્તસ્ય નૂનં રૂપાનાથ ॥૨૨॥
 યથા ચાલકાનાં હિતં સ્વસ્ય કુર્યાત્ પિતા વા સખા સ્વસ્ય
 સચ્યુસ્તથા ત્વમ્ । હિતં કર્તુમર્હોઽસિ ચાપ્રેરિતં મે રૂપાનાથ ॥

ધિજોના સદા થાય છે પણ તમારા અનુપ્રવેશ વિના સૃષ્ટિ કરવા સમર્થ
 થતા નથી તથા સર્વ જગતના વિધાતા-વિધરણુમા હેતુ પણ તમોજ છે
 એટલે સર્જેલા આ સર્વ ગ્રાણીઓના અસંલેદથી (સકરતા ન થાય
 એ રીતે) ધારક તમોજ છે અનવધિક મુખરૂપ મોક્ષની આકાંક્ષાવાળા
 જનોએ તમોજ સર્વદા ચિન્તનીય છે ક્ષર અક્ષરથપી ઉત્તમ પુરૂષ-પુરૂષો
 તમ તમોજ છે ॥૨૦॥ સર્વ અવતારને ધારણ કરનારા તમોજ છે એમ હવે
 કહે છે—હે ઈશ ! પોતાના ભક્તોની રક્ષા કરવા મત્સ્યમૂર્તિ તમોજ થયા
 છે કૂર્મ, વરાહ, નૃસિંહ, વામન, પશુરામ, શ્રીરામ તથા શ્રીકૃષ્ણ, ઇત્યાદિ
 અવતારોને ધારણ કરનારા તમોજ છે ॥૨૧॥ અવતારાનુ પ્રયોજન કહે
 છે—હે હરે ! યુગયુગમાં અધર્મની શાંતિ અને ધર્મની પ્રવૃત્તિ માટે તમોજ
 અસખ્યાત અવતારોને ધારણ કરો છે સ્વાતંત્ર્ય હોવા છતાં પણ ભક્તપરવ
 શતારૂપ જે તમારો ગુણવિશેષ છે તેતો સ્વધામ ગોવોકમા પ્રકાશ પામતો
 નથી, કેમકે પ્રકાશ માટે વિષય જોઈએ તેનો ત્યાં અભાવ છે, માટે આ
 લોકમા અવતરીનેજ તે ગુણનો પ્રકાશ કરો છો, એવા અભિપ્રાયથી કહે-
 છે કે-તમો સ્વતંત્ર હોવા છતાં પણ ભક્તને નિશ્ચે વશ છે ॥૨૨॥ વળી અવ
 તરણુસમયમાજ પિતા જેમ પોતાના પુત્રોનુ અપ્રેરિત હિત કરે છે, સખા
 જેમ પોતાના સખાનુ અપ્રેરિત હિત કરે છે તેમ મારું અપ્રેરિત હિત કરવાને
 તમો યોગ્ય છે પોતાના અક્ષર ધામમા તો તમો અવાધી અનાદર છો. એ-
 ટલે સ્વયં સર્પૂસમસ્તકામ હોવાથી પોતાની દૃષ્ટિએ આદર કરવા યોગ્ય
 કોઈ નથી માટે આદરે રહિત, માટેજ અવાધી-પરિપૂર્ણ ઐશ્વર્ય હોવાથી

॥૨૩॥ સુવત ઉવાચ—इति स्तुवन्तं तं ज्ञात्वा पुराणनिपुणं हरिः ।
वाचतार्थं पुराणादेः स्वान्तिके समतिष्ठिषत् ॥२४॥ ततः सुन्दर-
जित्तं च नृपार्हणहवैभवः । शिल्पे त्वष्टा नृपामात्योऽम्बरीषोपम
आर्चयत् ॥२५॥ सुगन्धिना चन्दनेन पौष्पेर्हारेष्व शेषरैः । नाना-
विधैः सुवसनैस्तं पुपूज विभूषणैः ॥२६॥ सहस्रशो हेममुद्रा नि-
धाय पुरतो हरेः । नीराजयामास साकं भार्यापुत्रसनामिभिः
॥२७॥ ततः प्रणम्य साष्टाङ्गं यद्धावलिपुटः स तम् । दर्शनीय-
तमं पश्यन्बभूवानन्दनिर्भृतः ॥२८॥ पश्यंस्तं सहसा प्राप समाधिं

બ્રહ્માદિ સ્તબ્ધપર્યંત સમસ્ત જગતને તૃણવત્ ગણીને મૌન રહેનારા છો હે
કૃપાનાથ ! તમોને નંમસ્કાર છે. તમો મારી ઉપર સદાય પ્રસન્ન રહો ॥૨૩॥

સુમતઃપ્રિય કહે છે—હે રાજન્ ! આ પ્રકારે સ્તુતિ કરતા તે પ્રયાગ-
જીત વિપ્રને પુરાણોમા પ્રવીણ બાણીને ભગવાને પુરાણાદિ વાચન વાસ્તે
પોતાનીજ પાસે રાખ્યા ॥૨૪॥ પ્રયાગજી પુરાણી આ પ્રકારે પૂજા પ્રાર્થના
કરીને બેસી ગયા પછી, સુંદરજી સુતાર કે જે શૃંગવૈભવમા નૃપતિને તુલ્ય,
શિલ્પકળામાં વિશ્વકર્માને સદૃશ, ભક્તિમાં તો અંબરીષરાજ સમાન અને
તે નગરના અધિપતિ રાજાના અમાલ્ય હતા, તેમણે ભગવાનની ભારે પૂજા
કરી ॥૨૫॥ તેનો પ્રકાર કહે છે—અધિક સુગન્ધે યુક્ત ચંદન, સુગન્ધિ સુકુ
માર પુષ્પહારો, તોરાઓ, બહુવિધ મહાઅમૂલ્ય વસ્ત્રો અને વિવિધ વિભૂષણો
વિગેરેવડે શ્રીહરિની પૂજા કરી ॥૨૬॥ બહુ સુવર્ણમુદ્રિકાઓ ભગવાનની
આગળ સુવર્ણમય પાત્રમા ભરી અર્પણ કરી, પૂજા નામની પત્નીની સાથે
રામવજી નામના પુત્રની સાથે હીરજી નામના મોટા ભાઈની સાથે સુંદર
જીએ શ્રીહરિની આરતી કરી ॥૨૭॥ તેપછી સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરી બે હાથ
બેડીને દર્શનીયતમ—સૌન્દર્ય લાવણ્ય આદિકવડે સર્વના નેત્રોને આક્રાંદ
કરનારા શ્રીહરિનાં દર્શન કરીને, તેના અનુભવથી ઉપજેલા આનંદથી પરિ-
પૂર્ણ થઈ ગયા ॥૨૮॥ હે નૃપ ! આ શ્રીહરિના દિવ્ય સૌન્દર્યથી જેનું ચિત્ત
આકર્ષિત થઈ ગયું છે અને તેથીજ ચિત્તવૃત્તિ જેમની વિલય પામી ગઈ છે
એવા સુંદરજી તે શ્રીહરિને જ નિહાળતા થકા એકદમ પ્રાણાવામાદિ માધન

સ પરં નૃપ ! । તત્રાપદ્યન્મહાચેજો ઘર્ણિવેપં ચ તત્ર તમ્ ॥૨૯॥
 તતોડપદ્યત્સ ગોલોકં તત્ર ચ બ્રહ્મતેજસિ । મુરલીં વાદયન્તં તં
 શ્રીકૃષ્ણં રાસમણ્ડલે ॥૩૦॥ તતસ્તમેવ ભૂમાનં ધામ્યવ્યાકૃત પે-
 ક્ષત । અષ્ટાહં દર્શનીયં શેષપર્યદ્દશાયિનમ્ ॥૩૧॥ અમૃતાર્યે ચ
 તં ધામ્નિ મહાપુરુષરૂપિણમ્ । નિરઘ્રશ્વેતમુક્તાનાં નિકરૈરુપસેવિતમ્
 ॥૩૨॥ વિષ્ણું વૈકુણ્ઠલોકે ચ રમયા સેવિતં તતઃ । તં ચૈક્ષત ક્ષીરનિધૌ
 યોગેશં શેષશાયિનમ્ ॥૩૩॥ યજ્ઞનારાયણં ચાગ્રૌ હુરુચુવાદ્યુપલ-
 ક્ષિતમ્ । હિરણ્મયં ચ પુરુષમર્કઘિમ્બૈ તમૈક્ષત ॥૩૪॥ તં ચાપદ્ય-
 દ્વિશાલાયાં નરનારાયણં તતઃ । ઘર્ણિવેપં યથાપૂર્વં તતસ્તં હરિમૈક્ષત
 ॥૩૫॥ વ્યુત્થિતોડયેક્ષયા તસ્ય પ્રમોક્તં સર્વકારણમ્ । વિદિત્વા
 સ નમસ્કૃત્ય તુષાઘ પરયા મુદા ॥૩૬॥ મુન્દરજિદુવાચ—ગોલોકેશ !

ક્રમના નિયમ વિનાજ ભગવાનના કૃપાબળથી તરત સર્વોત્તમ સમાપ્તિને
 પામ્યા. તે સમાધિમા તેમણે મહાતેજ ભેદું અને તે તેજમા વાણિવેપ રમ-
 ણીય એજ શ્રીહરિને ભેયા ॥૨૯॥ તે પછી ગોયોક ભેવામા આબ્યો. તેમાં
 રહેલા બ્રહ્મતેજમાં રાસમડળમા શ્રીહરિને વશીને વલડતા શ્રીકૃષ્ણરૂપે ભેયા
 ॥૩૦॥ તે પછી અવ્યાકૃત ધામમા શેષશાયી, અષ્ટાહ, ક્રમનીય આકૃતિ-
 વાળા, દર્શનીય, ભૂમાપુરુષરૂપ શ્રીહરિનેજ ભેયા ॥૩૧॥ આ શ્રીહરિને
 અમૃત નામના ધામમાં (ચેતદ્વીપમાં) નિરઘ શ્વેતમુક્તોના સમૂહોએ સદા
 સેવેલા મહાપુરુષરૂપે ભેયા ॥૩૨॥ તે પછી વૈકુઠ લોકમા લક્ષ્મીશ્ચએ પરિ-
 ચર્યા કરાતા વિષ્ણુરૂપે શ્રીહરિનેજ ભેયા તે પછી ક્ષીરસાગરમાં શેષશાયી
 યોગેશ્વરરૂપે શ્રીહરિનેજ ભેયા ॥૩૩॥ અગ્નિમડળમા સુદ્ધ સુવ આદિક
 યજ્ઞોપકરણોએ યુજ યજ્ઞનારાયણરૂપે શ્રીહરિને દેખ્યા સૂર્યમડળમા હિર-
 ણ્મય પુરુષરૂપે શ્રીહરિને દેખ્યા ॥૩૪॥ તે પછી બદરિકાશ્રમમા નરનારાય-
 ãરૂપે શ્રીહરિને ભેયા તે પછી પ્રથમની પેઠે પ્રતીત થતા વાણિવેપધારી
 શ્રીહરિને સુદરશ્ચએ ભેયા ॥૩૫॥ તે પછી તેજ સમર્થ શ્રીહરિની દૃષ્ટિમા
 ત્રવી સમાધિમાથી ઉઠતા તેજ સમાધિના અનુભવબળથી આ શ્રીહરિને
 સર્વકારણ બળીને પરમાનદથી પ્રણામ કરી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ॥૩૬॥

પરેશ ! કૃષ્ણ ! ભગવંસ્ત્વં કાલમાયેશ્વરઃ સર્વેષાં ચ નિયામકોઽ-
ક્ષરપરો દિવ્યાકૃતિઃ સ્વપ્રભઃ । સર્વાત્મા પુરુષોત્તમોઽસિ સકલૈ-
શ્વર્યામિજુષ્ઠઃ સદા વન્દે ભક્તજનેષ્ટકલ્પતરવે વર્ણોન્દ્રવેપાય તે
॥૩૭॥ મૂમાઽવ્યાહતઘાન્નિ ચામૃતપદે ત્વં વૈ મહાપૂરુષો વૈકુ-

સુંદરશ્ચ સ્તુતિ કરેછે—હે ભગવન્ ! તમો ગોલોકેશ્ચ પરેશ કૃષ્ણ
જો—ગોલોક ધામમાં રહેલા અથવા ગોલોકના ઇશ અને પરનાપણુ પર જો.
આ જો વિશેષણો કૃષ્ણનાં અસાધારણ છે, કેમકે કૃષ્ણધૃતી ખીલે કોઈ પર-
તર નથી અને ખીલે કોઈ ગોલોકેશ નથી. ‘મત્તઃ પરત્તરં માન્યત્ કિંચિદસિ
ધનજ્ઞય’ એમ પોતેજ કહ્યું છે. પુરુષોત્તમ પણુ તમોજ છે, કેમકે ક્ષરા-
ક્ષરથડી પણુ પર જો. ‘વક્ષાત્ક્ષરમતીતોઽહમક્ષરાદપિ ચોત્તમઃ । અતોઽસિ
લોકે વેદે ચ પ્રચિત્તઃ પુરુષોત્તમ.’ એમ પોતેજ કહ્યું છે. તમો કાળ તથા
માયાના ઇશ્વર જો સર્વ જૂતો તો કાળ માયાને વશવર્તી છે, ‘ક્ષરઃ સર્વાણિ
મૃતાનિ’ એમ ગીતામાં કહ્યું છે ‘જ્ઞઃ કાલકાલઃ’ ‘માયિનં તુ મહેશ્વરમ્’
એવી શ્રુતિઓ છે, માટે ક્ષરથડી હિતમ જો તથા અક્ષરથડી પણુ પર
જો, ‘અક્ષરાત્પરતઃ પર.’ એવી શ્રુતિ છે. ક્ષર અક્ષરથડી પર જો માટેજ
અક્ષરપર્યંત સર્વના તમો નિયામક જો, આ નિયમન રાજરાદૂન્યાયથી
નહિ પણુ આત્માપણે છે, તમો સર્વના અતર્યામી આત્મા જો ‘અન્તઃ પ્ર-
વિષ્ઠઃ જ્ઞાસ્તા જ્ઞાનાનાં સર્વાત્મા’ ‘દૃષ્ય ત આત્માઽન્તર્યામ્યમૃતઃ’ એવી શ્રુતિઓ
છે સર્વના આત્મા હોવાથીજ સ્વપ્રભુ—સ્વયંભ્યોતિ (સ્વયપ્રકાશ) જો, ‘તં
દેવા ડ્યોતિષાં ડ્યોતિ.’ ‘પર ડ્યોતિરુપસમયય’ ઇત્યાદિ શ્રુતિઓ છે. સ્વય-
ંભ્યોતિ સર્વાત્મા છે એમ કહેવાથી તમો નિરાકૃતિ નથી કિંતુ દિવ્યાકૃતિ
જો. તેમાં ‘કલ્યાણત્તમં રૂપં તત્તે વક્ષ્યામિ’ ‘ય દ્વપોઽન્તરાદિત્યે હિરણ્મયઃ
પુરુષો દ્વિષ્યતે’ ઇત્યાદિ શ્રુતિઓ છે. તમો સૃષ્ટિકારણત્વ—સ્થિતિકારણત્વ—
લયકારણત્વ—ઇત્યાદિ સર્વે ઐશ્વર્યે સપત્ત જો. ભક્તજનોના મનોરથો પુરવામાં
ક૮૫વૃક્ષ૩૫, વર્ણિવેપરમણીય એવા તમોને પ્રસન્ન કરવા હું સદાય વદન
કરું છું ॥૩૭॥ સમાધિમાં સમીક્ષણ કરેલા શ્રીહરિનાં રૂપોને સભારીને તે-
મની સ્તુતિ કરે છે—હે હરે ! અવ્યાહત ધામમાં તમો સૂમાપુરુષરૂપે વર્તો-

ખેડેપિ ચ વિષ્ણુરસ્યથ પયોમ્મીઘૌ ચ યોગેશ્વરઃ । વહ્નો યક્ષપ-
તિર્હિરખયચપુશ્ચાદિત્યવિમ્બાન્તરે મેદિન્યાં વદરીવનેપિ ચ નરો
નારાયણો વર્તસે ॥૩૮॥ માયાકાલયમાદિમીતિશમનપ્રોઢાશ્રયઃ
સ સ્વયં તત્તદ્દામસમગ્રશત્તયનુચરસ્તૈશ્વર્યવૃન્દૈઃ સહ । જાતો ગ્રા-

છો શ્વેતદ્વીપમા તમો મહાપુરૂષરૂપે રહ્યા છો વૈકુંઠલોકમાં તમો વિષ્ણુરૂપે
વસો છો ક્ષીરસાગરમાં તમો યોગેશ્વરરૂપે વિરાજમાન છો. અશ્વિમડળમાં
તમો યજ્ઞનારાયણરૂપે વર્તો છો સૂર્યમડળમધ્યમાં તમો હિરણ્યમય પુરૂષરૂપે
રહ્યા છો અને પૃથ્વી ઉપર બદરિકાશ્રમમાં પણ તમો નરનારાયણરૂપે
વિરાજો છો ॥૩૮॥ તમો ભય પામેલાઓના પ્રોઢ આશ્રય-સ્થિર અભય
સ્થાન છો કેનાથકી ભય પામેલા ? તો માયા કાળ અને યમાદિક થકી
ભય પામેલા યમરાજ થકી જે ભીતિ છે તેનો યમવશ વર્તનારા કોઈથી
પણ શમાવી શકાય નહિ. એમાં રક્ષક દુર્લભ છે યમરાજ જે રાજ થાય
તો તેમનાથકી ભય ન થાય જે યમશાસનને વશ નથી અને યમ રાજ પણ
જેના વશમાં વર્તે છે એવા હિરણ્યગર્ભ બ્રહ્માને અને તેના સ્થાનમાં જે
રહેલા છે તેમને યમરાજ થકી તો ભય નથી પણ કાળથકી તો તેમને
ભય અવર્જનીય છે. યમપણ કાળને વશ છે તથા બ્રહ્મા પણ કાળને વશ
છે, કેમકે તેનો પણ આયુષકાળ ખુટી જતાં તેના સ્થાનમાં રહેલાનો પણ
તેની સાથેજ પરિક્ષય થાય છે, 'આમહ્યમુવનાહોકા' પુનરાવર્તિનોડર્જન
એમ ગીતામાં કહ્યું છે. તો આ રીતે કાળથી ભીતિ પામેલાઓનો રક્ષક દુર્લભ
છે, જે કોઈ માયામાં ભય પામેલા છે તેમને વાસના અવશેષ રહેલી હો-
વાથી જ્યારે માયાનો ઉન્મેષ સમય થાય ત્યારે કાળ યમાદિકથી ભય અને
માયાના ઉન્મેષે કરેલા દુઃખનો સબધ અવર્જનીય હોવાથી માયાથકી ભય
પામેલાઓનો તો કોઈ જગતમાં રક્ષકજ નથી. તમો તો માયા આદિકથી
ભીતિ પામેલાના અભય સ્થાન છો. અથવા-જેમનો પ્રોઢ-બળવાન આ-
શ્રય-શરણાગતિથી માયા કાળ યમાદિકનો ભય ટળી જાય છે. આવા મ-
દિમાવાળા તમોજ કંઠણા કરીને મનુષ્યોના કંઠ્યાણ કારણે આ લોકમાં
મનુષ્યલીલાને અગીકાર કરી ચોતાના પારમેશ્વર સ્વભાવથી નહિ પ્રવ્યુતિ

કૃતિરત્ર વૈ કરુણયા કલ્યાણહેતોર્નૃણા તત્તદિવ્યવપુઃ સમાધિપુ
નરાન્ સન્દર્શયન્ રાજસે ॥૩૧॥ સુવ્રત સ્વાચ—પર્વં સ્તુત્વા પુન
ર્નત્વા નિજધ્રાતૃસુતાદિમિઃ । તમાર્ચિચચથાવચ્ચ પૃથક્પૃથગુદા-
રધીઃ ॥૪૦॥ ઉપહારૈર્મહદ્ગિસ્તે તમમ્યર્ચ્યાતિભાવતઃ । પૃથક્
પૃથક્ સ્તુવન્તિ સ્સ સાક્ષાદ્દૃષ્ટતદોજસઃ ॥૪૧॥ વિરુદ્ધધર્મલણ્ડનં
વિશુદ્ધબુદ્ધિમણ્ડનં સકોપલોભતણ્ડનં રસસ્પૃહાવકણ્ડનમ્ । કુ-
સક્લસક્લિદ્ગણ્ડનં સદાભિમાનિમણ્ડનં કુચર્ત્મમૂલકુણ્ડનં સકામ

પામીનેજ ભક્તિ ધર્મથપ્તી અવતર્યા છે તે તે ધામોમા જે શક્તિઓ (રમા
રાધાદિ) છે, જે અનુચરો (શ્રીદામ નદ સુનદાદિ) છે, જે ઐશ્વર્યો છે તે
સર્વને સાથે લઇનેજ પ્રકટ્યા છે પ્રકટીને મારાજેવાઓને પણ તે તે દિવ્ય
રૂપને સમાધિસપાદન કરી ખતાવો છે માટે તમો આ સમયે સર્વોત્તમ
પણે શોભો છે ॥૩૯॥

સુવ્રતમુનિ કહેછે—હે રાજન્ ! ઉદારશુદ્ધિવાળા સુદરશતે આ
પ્રકારે સ્તુતિ કરી ફરી નમસ્કાર કરી પોતાના બ્રાતા પુત્ર આદિક સખન્ધિ
જનો પાસે જુદી જુદી યથાવિધિ શ્રીહરિની પૂજા કરાવી, તેઓ ચદન
પુષ્પ વસ્ત્ર વિભૂષણોવડે પરા પ્રીતિથી શ્રીહરિની પૂજા કરીને, તેમનો દિવ્ય
તેજપ્રતાપ પ્રલક્ષ બેધને પૃથક્ પૃથક્ સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ॥૪૦-૪૧॥

હે હરે ! તમો વેદવિરૂદ્ધ ધર્માભાસોના ખડનકર્તા છો તમારે અભિ
મુખ થનારા સારિવકોની વિશુદ્ધ બુદ્ધિના ગોચર થધને મડન કરનારા-
શોભાડનારા છો બુદ્ધિનુ મડન તો લગવાનું બુદ્ધિમા વિષય થાય એજ છે
તમો ચિત્તમા રહીને કામ ક્રોધ લોભાદિ અત શત્રુને નાશ કરનારા છો
રસમય પોતાના સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરીને પ્રાકૃત રસ અને કેવલચરૂપ
સ્વાત્મૈકરસની સ્પૃહાને ટાળી નાખનારા છો હૃત્સિત એવો સગ-માયાસગ,
તેના સગી-તેમાજ એક આસક્ત, એટલે વિષયમુખમાજ એક આસક્ત
હોધને વિધિનિયેધને ઉલ્લંઘન કરી વર્તનારા જેઓ છે તેમને દંડ-શિક્ષા કર-
નારા છો જે સદા અભિમાની એટલે વારેવારે દિતસ્વીઓએ બોધ આપેલા
છે તોપણ સદુપદેશનુ સમુલ્લંઘન કરવાથી વારવાર મહાવિપત્તિને પામ્યા

મોહમુણ્ડનમ્ ॥૪૨॥ સદીશ ! વિશ્વકારણં પ્રપન્નજીવતારણં નિ-
જાન્તરારિમારણં સમગ્રધર્મધારણમ્ । ભવન્તમૂર્મિદારણં વિકાર-
દેતુચારણં રૂપારસપ્રસારણં નમામિ હુ ચહારણમ્ ॥૪૩॥ જય જય
ધર્મધુરન્ધર ! સન્નતકન્ધરવર્ણિપુરન્દરસેવિત ! સુન્દરમન્દિર-
વાસ ! સુખાધિપતે ! । જયજય લોકવિલક્ષણયોધવિચક્ષણ ! લ-

છે તોપણ ઈશ્વરના અસ્તિત્વમા અભ્યસૂચા કરતાયકા 'દ્રોષપિણ પ્રકારે
નહિજ નમીએ' એમ રહેલા અકુઠિત અભિમાનવાળા જેઓ છે તેમને
નિંદાપૂર્વક કળકો આપનારા તમો છો જે કામાતુર મોહાતુર છે, માટેજ
કુમાર્ગ-પરદાર પરદ્રવ્ય આદિકનાજ એક પ્રસંગપરાયણ છે તેમનો
મૂળભાથીજ ઉચ્છેદ કરનારા છો સદીશવિશ્વકારણ-જેનો ઈશ છે એવા
વિશ્વના એટલે ઈશ અને ઇશિતવ્ય એવા ભેદથી વર્તતા બ્રહ્માદિ સ્તબ્ધ
પર્યંત આ સમસ્ત વિશ્વના કારણ છો અથવા-હે સદીશ-સત્પતે ! (એવું
સખોધન લેવું) તમો વિશ્વના કારણ છો શરણાગત જીવ-પ્રાણિમાત્રના
તમો સસારસમુદ્રધકી તારનારા છો ચોતાવિયે પરીવેલું ચિત્ત જેમનું છે
એવા સ્વભક્તોના જે અત શત્રુઓ છે તેને તમો મારનારા છો સમગ્ર ધર્મના
કળપ્રદાતાપણે તમો ધરનારા છો પદ્મિની બધાને વિદારણ કરનારા તમો
છો વિકારમા કારણભૂત જે વાસનાલોપ છે તેને પણ નિવારણ કરનારા તમો
છો કૃપારસને પ્રસારીને અમારા સર્વેના સર્વ હુ અને નિવારો છો એવા
તમોને હું વારવાર નમસ્કાર કરે છું ॥૪૨-૪૩॥ હે હરે ! જય જય-તમો
સર્વથી પરતર છો તથાપિ મારા જેવાના સમુજ્જવન માટે કળિકાળમા
પણ આ લોકમા અવતર્યા છે, આવા તમો તે તમારો જય સર્વથી અધિક,
નહિ પ્રમથુતિ પામતો, નિત્ય અભિવૃદ્ધિ પામતો અમો ઇચ્છીએ છીએ ધર્મ-
ધુરને તમોજ ધારણ કરો છો ચોતાના ચરણકમળની પરિચર્યાપરાયણ,
વિનયથી નમ્ર થીવા (ડોક) વાળા નૈષ્ઠિકવર્ણ-દ્રોએ તમો સદાય સેવેલા
છો તમારૂં મંદિર-નિવાસલવન મુંદર-સર્વ તેજોને તિરસ્કાર કરનારૂં,
નિરવધિ સૌન્દર્યે સપન્ન છે અથવા-સુદરજી મુતારના મદિરમા નિવાસ
જેમનો છે આત્મતિક સુખના તમો અધિપતિ-આપવામા સમર્થ છો

ક્ષિતલક્ષણ ! મક્તસુરક્ષણ ! પદ્મલેક્ષણ ! કુન્નિમગતે ! ॥ જય
જય નિર્મદનન્દન ! શર્મદવન્દન ! નાશિતવન્ધન ! દુષ્કૃતરન્ધન !
વોધસમિન્ધનનામતતે ! ॥ જય જય સન્મતિજોષણ ! કાપથરો-
પણ ! સત્પથપૂષણ ! સજ્જનમૂષણ ! દૂષણમુક્ત ! સદાત્મરતે ! ॥૪૪॥
જયજય કષ્ટવિમજ્જન ! નિત્યનિરજ્જન ! મુક્તસુરજ્જન ! ચારવિલો-

આ એતન અએતનમય લોકચક્રી તમો અત્યત વિલક્ષણુ છે. તમો બોધમાં
વિચક્ષણુ-સર્વજ્ઞ છે અથવા લોકો થકી વિલક્ષણુ-અતિરિક્ત બોધ આપ-
વામાં વિચક્ષણુ છે. સર્વ ઐશ્વર્યને સૂચવનારૂં લક્ષણુ અમારા સર્વેના પણ
લક્ષમાં જે રીતે આવે તે રીતે દિવ્ય રૂપનો સાક્ષાત્કાર કરાવનારા છે
અથવા-લક્ષિત-પ્રલક્ષપણુ જણાતાં લક્ષણુ-પરમેશ્વરપણુને જણાવનારાં
ચરણુરવિંદમાં જિર્વરેઆ આદિક સોળ ચિહ્નો જેમનામાં છે. લક્ષ્મીનાં
તમોજ સર્વ પ્રકારે રક્ષક છે. કમળદળ જેવાં કર્ણપર્યંત વિશાળ લોચન-
વાળા અને ગજના જેવી ગતિ-આલવાળા તમો છે-તમારી ચાલ તથા
લોચનની શોભા અમારા સર્વેના હૃદયને આહ્વાદ આપે છે. આત્માને
નાશ કરનારા વિદ્યામદ ધનમદ અને અભિજનમદે રહિત એવા જે જનો છે
તેમને નંદન-આનંદ આપનારા છે અથવા એવા જનો નંદન-પ્રિય
જેમને છે. જે તમારા વદનથી અશિવની નિવૃત્તિ થાય છે અને શર્મ-
સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. વંદનમાત્રથી સર્વ દુષ્કૃતને નાશ કરી લવબધનને
તમો નાશ કરો છે. સ્વાભાવિક બોધ-જ્ઞાનથી તમો સમ્યક્ પ્રકાશોછો
તમારાં ગુણની અનંતતાએ કરેલાં નામો અનંત છે. અથવા-દુષ્કૃતરંધ-
નબોધસમિન્ધનનામતતે !-દુષ્કૃતને નાશ કરનારી અને બોધને ઉદ્દીપન
કરનારી તમારી નામાવળી છે. સન્મતિ-રાગદ્વેષાદિ દોષે રહિત પ્રસન્ન
મતિવાળા જનોને તમો પોતાના ગુણોનો અનુલવ કરાવીને પ્રસન્ન કરનારા
છો. કાપથ-અસન્માર્ગમાં પ્રવર્તનારા ઉપર બહુ રોષ રાખનારા તમો છો.
સન્માર્ગમાં પ્રવર્તનારાને અથવા સન્માર્ગને પોષણુ કરનારા છે સજ્જનોને
તેમના હૃદયમાં સ્થિર નિવાસથી વિભૂષિત કરો છો. તમો દૂષણોથકી મુક્ત-
સ્વરૂપ છે અને સદા સ્વાત્મસ્વરૂપમાં રતિ-પ્રીતિવાળા છો એવા તમો

ચન ! વદ્ધવિમોચન ! મુક્તપતે ! ! જયજય જીવદયાકર ! ઘોષસુ-
 ધાકર ! યોગકલાધર ! મક્તમદ્વાદર ! કામમનોહર ! મક્તપતે ! !
 જયજય મન્દવિલેદન ! દમ્મવિમેદન ! પાપવિનાશન ! ધર્મવિકા-
 શન ! કામિતદાશન ! મુક્તિપતે ! ! જયજય સન્તતસદ્ગતદિષપ-
 તિસદ્ગત ! વિશ્વપવન્દિત ! નન્દિતપણ્ડિત ! રણ્ડિતસંશય ! મુ-

જયકારી પ્રવર્તો ॥૪૪॥ તમો સમસ્ત સમાશ્રિતોના કદને વિશેષપણે ભાગ-
 નારા છો નિત્ય નિરંજન-નિર્લેપ છો તમો મુક્તોને પોતાનો અનવધિક આ-
 નન્દ અનુભવ કરાવીને અત્યંત રંજન કરો છો તમો ચાકુ-મુદર વિલોચન
 વાળા છો અથવા ચાકુ-લક્ષ્મીના મનને હરનાર નિલોચન-ભેડું જેમનું છે
 ગુણમય પાશથી બધાએલાને તેનાચડી મુકાવનારા તમોજ છો મુક્તોના
 પણ તમો પતિ-સ્વામી છો જીવદયાકર-જીવમાત્ર ઉપર તમો દયા કરો
 છો અથવા-જીવમાત્ર ઉપર દયાના આકર-ખાણુરૂપ છો ધોધસુધાકર-
 ધોધામૃતથી પરિપૂર્ણ એટલે સર્વજ્ઞ છો અથવા ધોધ-જ્ઞાનોપદેશથી
 સુધાકર-અદ્રમની પેઠે આહ્વાદ કરનારા છો તમો યોગકળાધર-યોગેશ્વર
 છો તમારે લક્ષ્મી ઉપર અતિશય આદર છે કામદેવના મનને હરનારા
 એટલે કામનાપણુ કામ છો લક્ષ્મીના તમો પતિ છો મન્દ-અર્ચ એટલે
 આત્મજ્ઞાને રહિત જેઓ છે તેમને વિવિધ પશુ પક્ષી આદિક યોનિઓ સપા-
 દન કરી આપીને વિવિધ ખેદને કરનારા તમો છો ઇન્દ્રાદિકના પણુ દંભ-
 ગર્વને તમો ભેદનારા છો અથવા-દંભ-મિથ્યાચારથી ધાર્મિકપણાની પ્રખ્યા-
 તિરૂપને તમો ભેદનારા છો, એટલે દાલિજોના વિનાશથી દલનો વિભેદ કર-
 નારા છો તમો પાપનો પ્રણાશ કરીને ધર્મનો વિકાસ કરો છો-ધર્મગ્લાનિ
 નિવારણ માટે અવતાર ધરનારા છો લક્ષ્મીના કામિત-વાહિતોને આપ-
 નારા છો ભુક્તિ-ત્રૈવર્ગિક ભોગના તમો પતિ છો નિરતર પોતાસમીપે
 આવતા ઇન્દ્રાદિ દિગ્પાલોએ પોતાના મુકુટકોટિથી પાદપીઠનો સ્પર્શ
 કરવા પૂર્વક પ્રણામ કરેલા છો જે વિશ્વપ-બ્રહ્માદિકો છે તેમણે તમો
 વારવાર વદના કરેલા છે તમોએ પંડિત-તત્ત્વજ્ઞાનિઓને આનન્દિત કર્યા
 છે ઉપદેશથી તત્ત્વમાર્ગમા સશય નિવારનારા તમો છો મુક્તિસામ્રાજ્યના

ક્તિપતે ! ॥૪૫॥ પૂર્ણેન્દુવિમ્બનલમ્બલરાજિરાજચ્છુભ્રાંશુકાન્તિ-
હતમક્તહદન્ધકારમ્ । નિ શ્રેયસૈકનિલયં લસદૂર્ધ્વેરેલ પાદા-
મ્બુજં તવ નમામિ હરે ! પ્રસીદ ॥૪૬॥ શ્રુત ઉવાચ—ઇતિ સ્તુત્વા
હરિં ભક્ત્યા નિવેદુસ્તે પ્રણમ્ય તમ્ । મુક્તિં મુક્તિં ય યચ્છન્તં
વિના સાધનસમ્પદમ્ ॥૪૭॥ તતઃ સર્વેઽપિ ગૃહિણઃ સ્વસ્વશક્ત્ય
નુસારતઃ । પૂજાં વિદધિરે તસ્ય વાસોમૂપાધનાદિભિઃ ॥૪૮॥ પૂજાં
વિધાય તન્મૂર્તિં પદ્યન્તઃ સકલા અપિ । ભક્તાઃ પ્રપેદિરે સઘ-
સમાર્થિ તત્કૃપાવલાત્ ॥૪૯॥ તન ગોલોકમુખ્યેષુ દિવ્યધામસુ
સંસ્થિતમ્ । તમેવ દદશુ સાક્ષાત્સચ્ચિદાનન્દવિગ્રહમ્ ॥૫૦॥ આ
નન્દં પરમં સર્વે પ્રાપ્ય તં પરમેશ્વરમ્ । અસંશયં ચ નિશ્ચિન્નુસ્ત

તમો પતિ છે, એટલે મુક્તિપદ આપની કૃપાને અધીન છે એના તમો
જય પામો ॥૪૫॥ હે હરે ! પૂર્ણચંદ્રના બિંબ જેવા નખોના મડળાપ પક્ષિ
ઓમા શોભાયમાન એવી જે અદ્વચદ્રિકા જેવી કાતિ છે તેણે કર્ણને હરી
લીધુ છે ધ્યાન કરનારા ભક્તોના હૃદયની અંદર રહેલું અજ્ઞાન અધકાર
જેણે અને શોભાયમાન ઊર્ધ્વરેખા જેમા છે અને કલ્યાણના એક સ્થાન
ભૂત એવા તમારા ચરણારવિંદને હું નમસ્કાર કરૂં છું તમો મારી ઉપર
પ્રસન્ન થાઓ ॥૪૬॥

સુપ્રતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! તપાદિ સાધનસપતિ વિના પણ
સમાશ્રયમાનથી શુક્તિ તથા મુક્તિને આપતા, પરમ કાર્ણિક એવા શ્રીહ-
રિની આ પ્રકારે સ્તુતિ કરી તેમને પ્રણામ કરી, તેઓ પોતપોતાના
સ્થાનમા બેસી ગયા ॥૪૭॥ તે પછી બીજા બધાય ગૃહસ્થ ભક્તોએ પોત-
પોતાની ધનાદિ શક્તિને અનુસારે વાંચો વિભૂષણો ધન આદિક વડે શ્રીહ-
રિની પૂજા કરી ॥૪૮॥ તે સર્વે ગૃહસ્થભક્તો પૂજા કરીને સર્વના મન નેત્રને
હરનારી શ્રીહરિની દિવ્ય મૂર્તિને એકાગ્ર દૃષ્ટિથી બેઠી રહેતા એજ ભગવા-
નના કૃપાબળથી એકદમ સમાધિને પામી ગયા ॥૪૯॥ સમાધિમા ગોલોક-
પ્રમુખ દિવ્ય ધામોમા વિરાજમાન સચ્ચિદાનન્દમયમૂર્તિ આ શ્રીહરિનેજ
સાક્ષાત્ નિહાળવા લાગ્યા ॥૫૦॥ પરમ આનન્દ અનુભવીને સમાધિમાથી

ત્પદ્મસમાશ્રયાઃ ॥૫૧॥ તતો વદ્ધાઞ્જલિપુટા વીક્ષમાણાસ્તદાન-
નમ્ । સર્વે તે પ્રાર્થયામાસુર્ભક્તચિન્તામણિ પ્રભુમ્ ॥૫૨॥ વિમો !
ભવામિધામ્બુધૌ ધનાદિગર્વનશ્રમશ્રમત્કલત્રપુત્રમિત્રનકચક્રક-
ર્પણે । પડન્તરદ્વદુર્હદુત્તરદ્વપાતમજ્જને નૃદેહનાવિ સ્થિતસ્ત્વમેવ
કર્ણધારકઃ ॥૫૩॥ યદીયનામમાત્રમુચરન્તમુદ્ગટા મદા યમસ્ય

બહાર આવેલા સર્વે ભક્તોએ શ્રીહરિના ચરણકમળનો દૃઢ સમાશ્રય કરી
નિઃસંશયપણે ‘આજ પ્રત્યક્ષ પરમેશ્વર છે’ એનો નિશ્ચય કર્યો ॥૫૧॥ તે
પછી તે સર્વે ભક્તો એ હાથ બેડીને શ્રીહરિના મુખકમળ સન્મુખ એકાગ્ર
દૃષ્ટિ રાખીને ભક્તચિંતામણિ ભગવાનની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા ॥૫૨॥

હે વિમો ! ભવસાગરમાં ડુબતા જનને તમો તારવાને યોગ્ય-સમર્થ છો.
મેં પરમ કૃપા કરીને નરદેહરૂપ નૌકા આપી છે તો તેનાથી સંસારરૂપ
સમુદ્રને સુખેથી સ્વયં તરશો એમાં ખારી શી જરૂર છે ? એમ કહેતા
હો તો તમોએજ આપી છે એ વાત સત્ય છે પણ અનુકૂળ કુશળ કર્ણધાર
વિના નાવની સાથેજ હું ભવાલિધમાં ડુબી જઈ છું. એમાં ધનાદિકની
તૃણરૂપ બહુ આવતો (ચક્રાકાર પડતા ભમરાઓ) પડે છે એટલે આ નૌકા
કર્ણ પણ કરી શકે એવીજ નથી. વળી કળવ પુત્ર મિત્રાદિકરૂપ બહુ
મગર યોગરદમ આ સંસારસાગરમાં અહીં તહીં વારંવાર ભટક્યા કરે છે
તેમણે કરેલું આકર્ષણ એમાં અતિ ભયંકર છે. વળી કામ ક્રોધાદિ આભય-
તર શત્રુરૂપ ઉછળતા તરંગોના ઉપર પડવાથી એમાં વારંવાર ડૂબી જવાય
છે, આવા વિષમ સંસારરૂપ સમુદ્રમાં રહેલી નરદેહરૂપ નૌકામાં નિરંતર
ભવભટકણુથી અતિબેદ કરતા જનને તમોજ સાચા કર્ણધાર છો-બીજે
કોઈ સંસારસાગર થકી તારનારો નથી ॥૫૩॥ પણ પદ્મ્યાદિ અસંખ્યાત
યોનિલેદમાં કિત્તમ આ નરશરીર શાસ્ત્રાધિકારયોગ્ય તમોને મેં આપ્યું છે
તો હવે પછી વિહિત કર્મ કે ઉપાસનને અનુષ્ઠાન કરી સંસારસાગરને ઉતરી
જાઓ ? એમ બે કહેતા હો તો તે વાત સત્ય છે. આ નરશરીરથી શાસ્ત્રા-
ધિકારસંપત્તિ ભલે મળી છે પરંતુ અંતઃકરણ અનાદિ કર્મવાસનાથી
દૂષિત હોવાથી શુદ્ધિને કે સ્થિરતાને પામતું નથી. તો હે હરે ! અજીતેન્દ્રિય

યાન્ત્યુદસ્ય દૂરતોઽન્તકાલ એકદા । મવન્તમેવ તં મતં સતાં ચ
સન્તતં નતા વયં મજામહે હરે ! જય ત્વમુદ્ધરાધમાન્ ॥૫૪॥
સુવ્રત ઉવાચ—ઈતિ સંસ્તૂય તે મક્તા નિજસ્વામિનમાદરાત્ । નત્વો-
પવિવિશુઃ સર્વે પ્રાપ્તાનન્દમરા નૃપ ! ॥૫૫॥ મકૈરથાર્પિતં સ્વસ્મં
વાસોભૂપાધનાદિ યત્ । વિપ્રેભ્યસ્તત્સર્વમપિ હરિઃ સઘઃ પ્રદત્ત-
ચાન્ ॥૫૬॥ તદ્દૃષ્ટા વિસ્મયં પ્રાપુરસુરા અપિ તદ્વિપઃ । વશેષ્ટદેવઃ
કોઽપ્યેષ મહાનિતિ ચ તેઽવિદન્ ॥૫૭॥ તતઃ પ્રાતર્હરિર્વિપ્રાંસ્ત્યા-
ગિનશ્ચ સહસ્રશઃ । ભોજયામાસ વિપ્રેભ્યો દદૌ વિપુલદક્ષિણાઃ
॥૫૮॥ એવં હિ પૌરાઃ પુરુષોત્તમસ્ય સાક્ષાત્સમીક્ષાર્ચનસેવનૈશ્ચ ।
ચક્રુઃ સ્વકીયં સફલં નૃજન્મ ક્ષમાદયાનીરનિઘેર્ધરેશ ! ॥૫૯॥

અધમ એવા અમો કેવળ આપને પ્રણામ કરતાયકા સતોએ સદા સેવ-
નીય એવા તમોને નિરતર ભજીએ છીએ તો અમોને તમો ઉદ્ધાર
કરો જે તમારા નામમાત્રને એકજવાર અતકાળે ઉચ્ચારતા જનને ઉદ્ભટ
(અતિવિપમ) એવા પણ ધમભટ્ટો પરિભ્રામ કરીને દૂર પલાયન કરી ભય
છે તો તમારે મારા જેવા અધમ જનનો ઉદ્ધાર કરવો કઠિન નથી ॥૫૪॥

મુન્નતઃપિ કહેછે—હે નૃપ ! તે સર્વે હરિભક્તો આ પ્રકારે પોતાના
સત્ત્વસ્વામિની આદરથી સ્તુતિ કરી પછીથી પ્રણામ કરી, પરમાનંદ પામીને
પોતપોતાના સ્થાનમાં બેસી ગયા ॥૫૫॥ તે પછી ભગવાને ભક્તોએ પોતાને
પૂજામાં અર્પણ કરેલું જે વસ્ત્ર વિભૂષણ વેત્ત વિગેરે હતું તે સમગ્ર પણ
તેજ ક્ષણમાં આઘણોને આપી દીધું ॥૫૬॥ જેઓ શ્રીહરિવિષે અસૂયાને
દીધે દ્વેષ રાખનારા આસુરવૃત્તિવાળા હતા તેઓ પણ આ ભગવાનનો આવો
અસાધારણ સર્વસ્વ દાન સ્વભાવ બોધને વિસ્મય પામી ગયા અને આ
કોઈ પણ વશ ઇષ્ટદેવ જેમને છે એવા મહાપુરુષ છે એમ માનવા લાગ્યા
॥૫૭॥ તે પછી શ્રીહરિએ દશગ્રીના પ્રાત કાળમાં બહુ આઘણો તથા
લાગીઓને મિથાભથી જમાડ્યા અને વિપ્રોને બહુ દક્ષિણાઓ દીધી ॥૫૮॥
હે રાજન્ ! મુજનગરના ભક્તજનોએ આ પ્રકારે ક્ષમા દયાના એક નિધિ-
રૂપ ભગવાન પુરુષોત્તમનાં સાક્ષાત્ સદર્શન સાક્ષાત્ સમર્ચન અને સાક્ષાત્

इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे रामनवम्युत्सवे
मुन्दरजिदादिकृतहरिस्तुतिनिरूपणनामाऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

मुन्नत उवाच—पुरे तत्र त्रयोऽमात्या राक्ष आसन् द्विजातयः ।
कुबेरजिज्जगज्जीवो रामचन्द्र इति श्रुताः ॥१॥ सनाभयो महा-
शाक्ता एतेऽर्जितमहाधनाः । मदोद्धता मानिनश्च हिंस्रयशप्रियाः
पलाः ॥२॥ तत्र ज्येष्ठः सोमयागं कर्तुं सौत्रामणिं तथा । आरेमे
भूरिसम्भारान्सम्पाद्य नृपदुर्लभान् ॥३॥ देशान्तरेभ्यो बहवो ब्रा-
ह्मणा यज्ञकोविदाः । शास्त्रज्ञाश्चागतास्तत्र तेनाहता बहुश्रुताः
॥४॥ स च नारायणमुनिं वेदशास्त्रार्थपारगम् । जानन्भूरिप्रतापं

સેવનથી પોતાનો નરજન્મ સફળ કરી લીધો ॥૫૬॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિ-
જીવને...દ્વિતીયપ્રકરણે રામનવમ્યુત્સવે મુંદરજીદાદિકૃતહરિસ્તુ-
તિનિરૂપણનામાઽષ્ટાદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૮॥

‘अध्याय १८ भो.

मुन्नतः अपि ब्रूते—हे राजन् । ते पुनर्नगरमा कुबेरश्च नगल-
वनं च रामचन्द्र एव नाम्नी विख्यातं तत्र सनाभाद्यो ब्राह्मणो હતા.
તેમણે બહુ ધન ભેગુ કર્યું હતું. માટેજ તેઓ મદોદ્ધત અને માની-
ગર્વિષ્ટ હતા. વળી શક્તિના મોટા ઉપાસક અને આજ્ઞામાત્રમાં સર્વ કાર્યને
સંપાદન કરનારા અને તે નગરના અધિપતિ રાજાના અમાત્યો હતા. આ
વિષ્ણો દિસાપ્રધાન યજ્ઞમાં સ્વતઃ રૂચિવાળા અને ખજા-નિર્દય નીચ અધમ
હતા ॥૧-૨॥ તે ત્રણમાં મોટા કુબેરજીએ સોમયાગ તથા સૌત્રામણીયાગ
કરવાની ઇચ્છાથી મહારાજાઓએ પણ ન ભેગવી શકાય એવી બહુ ઉપ-
યોગી સામગ્રી સંપાદન કરીને, દેશાંતરમાંથી યજ્ઞમાં કોવિદ-પડિત,
બહુવિધ શાસ્ત્રોમાં નિપુણતા એવા બહુ બ્રાહ્મણો બોલાવ્યા. તેણે બોલાવેલા

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને સમ્પ્રજ્ઞાનુસારી વાક્યોવડે કરેલું આદિસા
પ્રધાન સદ્ધર્મનું સ્થાપન વર્ણવ્યું છે અને તેના ઉદ્ધેષનથી થએલો અત્યંત અનર્થ

કહ્યો છે

ચ યજ્ઞમણ્ડપ આહ્વયત્ ॥૫॥ અનાહૂતોઽધ્વરં ગચ્છેદાહૂતઃ કિં
પુનસ્તદા । इति स्मृतेः स्वयं स्वामी सह शिष्यैस्तमभ्यगात् ॥૬॥
યથાહં માનયિત્વા તં યજમાનઃ શુભાસને । ઉપવેશ્યાયતસ્તસ્ય
નિપસાદ પ્રણમ્ય ચ ॥૭॥ દેશાન્તરીયા વિદ્વાંસસ્તદેશીયાશ્ચ સર્વ-
શઃ । નત્વા તં ચાગ્રતો રાજન્નિપેદુર્વદ્વિવર્ચસઃ ॥૮॥ ઉપવિષ્ટેષુ સ-
ર્વેષુ યથાહં તત્ર સંસદિ । કુબેરજિત્તં પ્રણમ્ય પ્રોવાચ પ્રાજ્ઞલિ-
ર્વચઃ ॥૯॥ સ્વાર્મિસ્ત્વં વેદશાસ્ત્રાર્થપારગોઽસિ શૂદ્રહતઃ । સમાપ્ત્ય-
ઘષ્ટિ યજ્ઞસ્ય સ્થાતુમત્ર પુરેઽર્હસિ ॥૧૦॥ સાનુગલ્ય તવાન્નાચૈરહં
તાવચ્ચ સેવનમ્ । કરિષ્યામિ ત્વાદશા હિ મહાયજ્ઞસ્ય ભૂષણમ્

તે બહુશ્રુત બહુ ગ્રાહણો યજ્ઞમાં આવ્યા ॥૩-૪॥ આ કુબેરજીએ નારાયણ-
મુનિને સમગ્ર વેદશાસ્ત્રના હૃદયને બાણનારા બાણીને તેમજ તેમનો સર્વા-
ધિક પ્રતાપ બાણીને યજ્ઞમંડપમાં બોલાવ્યા ॥૫॥ તેણે બોલાવેલા ભગવાન
શ્રીહરિ ‘અનાહૂતોઽધ્વરં ગચ્છેદાહૂતઃ કિં પુનસ્તદા’ (ન બોલાવ્યો હોય
તોપણ યજ્ઞમાં બંધ તો બોલાવવાથી યજ્ઞમાં બંધ એમાં કહેવુંજ શુ ?
બંધજ) આ સ્મૃતિના અર્થને અનુસ્મરણ કરીને, તરત શિષ્યવર્ગથી વીંટા-
ધને યજ્ઞમંડપમાં ગયા ॥૬॥ યજ્ઞમાન કુબેરજી આવેલા શ્રીનારાયણમુનિને
યથાયોગ્ય સન્માન કરી શુભ આસનમાં બેસારી, સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરી તેમની
આગળ બેઠો ॥૭॥ હે રાજન ! અગ્નિ જેવા તેજસ્વી જે વિદ્વાન વિપ્રો દેશા-
ન્તરમાંથી અને તે દેશમાંથી આવ્યા હતા તે સર્વે પણ ત્યાં આવીને ભગવાન-
ને વિનયથી નમસ્કાર કરી તેમની આગળ બેઠા ॥૮॥ તે યજ્ઞસભામાં સર્વ
વિદ્વાન વિપ્રો યથાયોગ્ય બેસી ગયા પછી, કુબેરજી ભગવાનને પ્રણામ કરી
બે હાથ બેડીને એવું વચન બોલ્યો કે ॥૯॥ હે ભગવન ! તમો સર્વની
અપેક્ષાએ અતિશય પૂજ્ય છો, કારણ કે બ્રહ્મદ્વંમત-નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્ય વ્રત-
નિષ્ઠ છો, વળી સમસ્ત વેદ વેદાંગના તાત્પર્યને બાણનારા છો. મારે અનુ-
યાયી જનોએ સહિત તમો યજ્ઞસમાપ્તિપર્યંત આ પુરમાં રહીને મં અન્ના-
દિકથી કરેલી સપરિવાર આપની સેવાને સ્વીકારી અને કૃતાર્થ કરો. તમારા
જેવા મહાપુરુષો યજ્ઞના આભૂષણભૂત-સોલાહનારા છે, આપના વિના આ

॥૧૧॥ इह हि ब्राह्मणा वर्णिन् ! नानादेशेभ्य आगताः । सन्त्येते
वेदशास्त्रज्ञाः पात्रभूताः कुलोद्भवाः ॥१२॥ काश्याः केचिद्वावि-
डाश्च महाराष्ट्राश्च केचन । केचिच्च गौडदेशीयाः सन्ति केचिच्च
गौर्जराः ॥१३॥ अतस्त्वमपि सद्बुद्धे ! वसात्र स्थिरमानसः । एष
एवास्ति सर्वेषामस्माकं हि मनोरथः ॥१४॥ सुव्रत उवाच—श्रुत्वेति
तस्य वचनं तत्र यद्दानजान् वहन् । यध्यांश्च क्रोशतः पश्यन् द-
यालुर्हरिश्चवीत् ॥१५॥ श्रीनारायणमुनिस्त्वाच—शृणु त्वं सानुजो
विप्र ! शृण्वन्त्वन्ये च वाडवाः । हितं वदामि सर्वेषां युष्माकं
धर्मचारिणाम् ॥१६॥ सज्जनो न सर्वां गच्छेद्भूतश्चेत्प्रवदेदृतम् ।

યજ્ઞ નહીજ શોભે ॥૧૦-૧૧॥ વળી હે વર્ણિન ! વેદ વેદાંગના વેત્તા,
સત્પાત્ર, સત્કુલોત્પન્ન એવા વિપ્રો આ યજ્ઞમાં આવેલા છે. તેમાં કેટલાક
કાશીનિવાસી છે, કેટલાક દ્રવિડદેશનિવાસી છે, કેટલાક મહારાષ્ટ્ર-દાક્ષિ-
ણાત્મ છે, કેટલાક ગૌડદેશનિવાસી છે અને કેટલાક ગુર્જરદેશનિવાસી
છે. તે આ પડિતમંડળમાં પડિતપ્રિય આપે પણ અવશ્ય રહેવુંજ લેખ્ય.
તમો સદ્બુદ્ધિ-સન્નનોમાં કે સત્કર્મમાં પ્રીતિરૂપ શુદ્ધિવાળા છો અથવા-
સતી શુદ્ધિ-સત્કર્મમાં નિષ્ઠારૂપ શુદ્ધિવાળા છો માટે તમો પણ સ્થિરમન
થઈ અહીંજ રહો. અમારો સર્વેનો-અનુયાયિઓએ સહિત ઋત્વિજોએ
સહિત મારો આજ મનોરથ છે તેને પરિપૂર્ણ કરો ॥૧૨-૧૪॥

મુન્નતત્રપિ કહેછે—હે રાજન ! શ્રીહરિ કુબેરજીનું આવું વચન સાંભ-
ળીને, યજ્ઞમાં વધ કરવા બાંધેલા, શુભો પાડતા બહુ યકરાઓને દેખીને,
દેખવામાનથી ઉદય પામેલી દયાથી તેમનું દુઃખ નહિ સહન થવાથી
જોડ્યા ॥૧૫॥ શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે વિપ્ર કુબેરજી ! નાના
ભાઈઓ સાથે તમો માંડે હિતવચન સાંભળો. હે વિપ્રો ! તમો સર્વે પણ
માંડે હિતવચન સાંભળો તમો હમણાં ધર્મકાર્યમાં પ્રવર્ત્યાં છો તો ધર્મના
મિપથી અધર્મપ્રસંગ ન થવામાટે ધર્મચારી તમો સર્વેનું હિત હું કહું છું
॥૧૬॥ તમારું આ હિત છે માટે કહું છું એમ કેવળ નહિ, કિંતુ આના
નહિ કહેવામાં દોષનો પ્રસંગ અમોનેપણ આવે, માટે તે દોષના પરિહારની

અવુવન્વિવુવન્વાપિ યાપી સ્યાત્તદ્રવીમ્યૃતમ્ ॥૧૭॥ સાક્ષાત્પથ્વા
લમ્ભહીન. સર્વેપામુચિતો મત્ત । બ્રાહ્મણાના વિશેષેણ સારિવ
કાનાં તથા નૃણામ્ ॥૧૮॥ યજ્ઞોપામિપપ્રાશ સર્હિસે હિ મલ્લે
મવેત્ । સ નોચિતો બ્રાહ્મણાના ધાર્મિકાણા દ્વિજોત્તમ । ॥૧૯॥
આપ્તોશત યજ્ઞોર્હિસા પ્રસમં તદ્દિદારણમ્ । અશક્ય દ્રઘમપિ

૪૨૭૩થી પણ હું કહું છું (એટલે આ વચન નહિ અગીકાર કરો તોપણ
મારા વચનની નિષ્પ્રયોજનતા નથી એવો ગૂઢ અભિપ્રાય છે) પ્રથમ તો
સર્વજને સત્ત્વનિર્ણયાર્થે ઠરાવેલા બહુજનસમાજ રૂપ સભાસ્થાનમાં કે સત્ત્વ
નિર્ણયનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય એવા સમાજમાં નજ નજુ, કારણ કે વિરૂદ્ધ
મતવાદ વધારે હોય તો વિપ્રિય આવી પડે જે સભામાં બધા અને પ્રસંગ
પ્રાપ્ત થાય તો સત્ત્વ-નિ શકપણે જોલેજ કારણ કે વિરૂદ્ધ જોલનારાને જેમ
પ્રત્યવાય પ્રસંગ છે તેમ સભામાં સત્ત્વ નહિ જોલનારાને પણ પ્રત્યવાય પ્રસંગ
છે, માટે આ સભામાં હું આવીને સત્ત્વ કહીશજ ॥૧૭॥ તે તે સ્થળમાં
પશુહિંસાએ સહિત અને તેણે રહિત એમ બે પ્રકારે યાગની પ્રવૃત્તિ છે,
તેમાં જે પ્રત્યક્ષ પશુ હિંસાએ હીન છે તેજ સર્વને સમુચિત છે એટલે
રજ તમ પ્રધાન પ્રકૃતિવાળા ક્ષત્રિય વૈશ્ય અને શૂદ્રોને પણ તેમાં પાપ
લેશનો સ્પર્શ નહિ હોવાથી તેમજ દયાનો પરાભવ નહિ થતો હોવાથી
એથોવિશેષને કરનારો છે બ્રાહ્મણોને તો-સત્ત્વપ્રધાન પ્રકૃતિવાળાઓને તો
વિશેષપણે તે સમુચિત છે, કેમકે તે પોતાની સત્ત્વપ્રકૃતિને અનુચુલ-
બધ બેસતું છે. તથા સારિવદ્રોને એટલે શુભ દેશ કાળ સગ આહાર આદિક
કારણના સેવનથી જેઓને સત્ત્વચુલ વૃદ્ધિ પામ્યો હોય એવા સવ
કોઈ મનુષ્યોને સમુચિત છે (યદ્યપિ યજ્ઞમાં પશુહિંસામાં વિધિનો સ્પર્શ
છે તથાપિ નિવેધનો સ્પર્શ હોવાથી પાપસજન્ધ છેજ, આ જે હાર્દ છે તે
હમણાજ વ્યમ થશે) ॥૧૮॥ હે દ્વિજોત્તમ ! હિંસાસહિત યાગમાં જે યજ્ઞ
શેષ માસબક્ષણનો પ્રસંગ છે તે પણ બ્રાહ્મણોને ઉચિત નથી બ્રાહ્મણો ।
ધર્માચરણ કરનારા અને કરાવનારા યજ્ઞ એ રીતે ધાર્મિક-ધર્મપ્રકૃતિ
વાળાઓને માસબક્ષણ કેમ વટે ? નજ વટે ॥૧૯॥ હું ખદર્શનથી જુ ।

વૈ બ્રાહ્મણૈસ્તુ દયાલુભિઃ ॥૨૦॥ પતે વિપ્રાઃ પાત્રભૂતા इति વહ્નિ
 કુચેરજિત્ ! । ત પતે તત્કથં કર્મ કરિષ્યન્ત્યક્ષપા इव ॥૨૧॥ ત-
 ત્કૃતૌ પાત્રતૈતેપાં બ્રાહ્મણત્વં ચ નહ્યતિ । ઘૃત્તં વિના તદ્વયં તુ ન
 સ્યાદ્ધૂરિશ્રુતાદિમિઃ ॥૨૨॥ અગ્રાયે સ્મૃતિવાક્યાનિ વિપ્ર ! હેમા-
 દ્રિસૂરિણા । સન્ત્યુક્તતાનિ ભૂરીણિ તેપાં તે કતિચિદ્ભુવે ॥૨૩॥ ન
 જાતિર્ન કુલં રાજન્ન સ્વાધ્યાયઃ શ્રુતં ન ચ । કારણાનિ દ્વિજત્વસ્ય
 વૃત્તમેય તુ કારણમ્ ॥૨૪॥ કિં કુલં વૃત્તહીનસ્ય કરિષ્યતિ દુરા-
 ત્મનઃ । કમયઃ કિં ન જાયન્તે કુસુમેષુ સુગન્ધિષુ ॥૨૫॥ નૈકમે-
 કાન્તતો બ્રાહ્મં પઠનં હિ વિશામ્પતે ! । વૃત્તમન્યિષ્યતાં તાત ! ૨-

પાત્રતા પશુની બળાત્કારે હિંસા કરવી અને તે પછી તેની ચામડી આદિ-
 કનું વિદારણ કરવું આ બે બહુ બીજાત્મ હોવાથી દૈયક પ્રકૃતિવાળા બ્રાહ્મ-
 ણોથી તો બેઈ પણ શકાય કેમ ? નજ બેઈ શકાય ॥૨૦॥ હે હુબેરજીત !
 તમો બે વિપ્રાને ‘પાત્રભૂત છે’ એમ કહીને વખાણો છે. તેઓ પશુહિંસા,
 તેના અંગનું વિદારણ, માંસસંધણુ આદિક અપકર્મ કેમ કરશે ? બે કરશે તો
 એમની પાત્રતા તથા બ્રાહ્મણતા નાશ પામી જશે. કેવળ અહુશ્રુતાદિકે
 કરીને પણ સત્યાદિ વૃત્તવિહીનની તો પાત્રતા તથા વિપ્રતા સિદ્ધ થાય નહિ
 ॥૨૧-૨૨॥ હે વિપ્ર ! સત્યાદિ વૃત્તવિહીનની કનિષ્ઠતામાં હેમાદ્રિ નામના
 વિદ્વાને બહુ સ્મૃત્યાદિવચનોનો સમુદ્ધાર કરેલો છે, તેમાંથી કેટલાંક
 પ્રાચીન વચનોનો હું અનુવાદ કરું છું ॥૨૩॥ તેમાં પ્રથમ અગ્નિપુરાણમાં—
 હે રાજન ! બ્રાહ્મણુદપતી થકી જન્મ થવારૂપ બે ભાતિ છે, બે સત્કુળમાં
 પ્રસૂતિ છે, બે વેદાધ્યયન છે, બે શાસ્ત્રાધ્યયન છે, તે આ બ્રાહ્મણ-
 પણામાં કારણ નથી કિંતુ સત્યાદિ વૃત્તજ કારણ છે—બેમાં સત્યાદિ વૃત્ત
 હોય એજ સત્ય બ્રાહ્મણ હોઈ શકે સત્યાદિ વૃત્તે રહિત દુરાત્માનો કેવળ
 કુળમાત્રથી કશો ઉત્કર્ષ નથી. સહજ સુગન્ધિ એવાં પણ પુષ્પોમાં સૂક્ષ્મ
 કીડાઓ શું નથી ઉત્પન્ન થતા ? થાય છેજ. જેમ પુષ્પોથકી ઉત્પન્ન થયા
 છે એટલામાત્રથી કીડાઓનો કશો ઉત્કર્ષ નથી તેમ વૃત્ત વિના કેવળ-
 કુળથી કશો ઉત્કર્ષ નથી ॥૨૪-૨૫॥ હે રાજન ! આણે વેદાધ્યયન

ક્ષોભિઃ કિં ન પઠ્યતે ॥૨૬॥ વહુના કિમધીતેન નટસ્યેવ દુરા-
ત્મનઃ । તેનાધીતં શ્રુતં ઘાપિ યઃ ક્રિયામનુતિષ્ઠતિ ॥૨૭॥ કપા-
લસ્યં યથા તોયં શ્વરતૌ ચ યથા પયઃ । દૂપ્યં સ્યાત્સ્થાનદોષેણ
વૃત્તહીનં તથા શ્રુતમ્ ॥૨૮॥ તસાદ્વિદ્ધિ મહારાજ ! વૃત્તં વ્રાહ્મણ-
લક્ષણમ્ । ચતુર્વેદોઽપિ દુર્ધૃત્તઃ શુદ્ધાદલ્પતરઃ સ્મૃતઃ ॥૨૯॥ સત્યં
વમસ્તપો વાનમર્હિસેન્દ્રિયનિગ્રહઃ । દૃશ્યન્તે યત્ર રાજેન્દ્ર ! સ વ્રા-
હ્મણ इति સ્મૃતઃ ॥૩૦॥ અર્હિસાનિરતો નિત્યં જુહ્વાનો જાતવેદ-

કર્ચુ છે, આણે શાસ્ત્રાધ્યયન કર્ચુ છે, એમ કેવળ અધ્યયનથી 'આ
ગ્રાહણ છે' એવો નિશ્ચય કરવો નહિ. કેવળ વેદાધ્યયન ગ્રાહણપણામાં
એકાતિક કારણુ નથી, માટે વિપ્રપણુને જણાવનારા સત્યાદિ સદ્વૃત્તની
શોધ કરો રાક્ષસો શું નથી લાલુતા ? લાલેજ છે. રાક્ષસરાજ રાવણની
રાજધાની 'અગ્નિહોત્રાશ્ચ વેદાશ્ચ રાક્ષસાનાં ગૃહે ગૃહે' એમ વર્ણવી છે.
રાક્ષસો વેદાદિ લાલુયા હતા પણ તે રાક્ષસ નામથી વિખ્યાત છે પણ કોઈ
ગ્રાહણનામથી નથી. જે જન સત્યાદિ સત્ક્રિયાને અનુષ્ઠાન કરે છે એજ
શાસ્ત્ર લાલેલો છે અને એજ શ્રુત છે. જે સત્ક્રિયાપરાયણુ નથી તે દુરા-
ત્માનું લાલેલું નટના ચેષિત જેવું નિર્ચયક ચેષિત છે ॥૨૬-૨૭॥ જેમ
સ્વતઃ શુદ્ધ એવું પણ પાણી મનુષ્યના મસ્તકની ઓપરીમાં ભરવાથી દૂષિત
થાય છે, જેમ શુદ્ધ ઓદુગ્ય શ્વાનના આમડાની કોથળીમાં ભરવાથી દૂષિત
થાય છે, તેમ સત્યાદિ સદાચારે રહિતમાં રહેલું શાસ્ત્ર સ્વતઃ શુદ્ધ છે પણ
સ્થાનદોષથી દૂષિત થાય છે ચતુર્વેદસપત્ત હોય પણ જે સત્યાદિ સદાચારે
રહિત, હિંસાદિ દુરાચારે સહિત છે, તો તે શુદ્ધથી પણ અતિ કનિષ્ઠ કહ્યો
છે, માટે હે મહારાજ ! જે વૃત્ત છે એજ ગ્રાહણલક્ષણ છે એમ તમો જાણો
॥૨૮-૨૯॥ હે રાજેન્દ્ર ! ગ્રાહણલક્ષણ તો આ છે—અર્હિસા, સત્ય, તપ,
(ભોગસંકોચરૂપ) દાન, બ્રાહ્મ આલેયતર ધન્દ્રિયોનો નિગ્રહ, આ વૃત્ત-
શબ્દથી કહેલા ગુણો જેમાં જેવામાં આવે તે ગ્રાહણ કહ્યો છે ॥૩૦॥ તથા
યમ સ્મૃતિમાં કહ્યું છે—જે સતત અર્હિસાપ્રતપરાયણુ, અવિતપર્યંત અગ્નિ-
હોત્ર કરનારો, પરદાર પરદ્રવ્ય થકી નિવૃત્ત થએલો અને દાનપરાયણુ છે

સમ્ । સ્વદારનિરતો દાતા જ્ઞ ચૈ બ્રાહ્મણ ઉચ્યતે ॥૩૧॥ સત્યં દાનં
ક્ષમા શીલમાનૃશંસ્યં દયા ઘૃણા । દૃશ્યન્તે યત્ર લોકેઽસિન્તં દેવા
બ્રાહ્મણં વિદુઃ ॥૩૨॥ તપો ધર્મો દમો દાનં સત્યં શૌચં શ્રુતં ઘૃણા ।
વિદ્યા વિનયમસ્તેયમેતદ્બ્રાહ્મણલક્ષણમ્ ॥૩૩॥ યાગસ્તપો દયા દાનં
સત્યં શૌચં શ્રુતં ઘૃણા । વિદ્યા વિજ્ઞાનમાસ્તિન્યમેતદ્બ્રાહ્મણલક્ષણમ્
॥૩૪॥ યે ક્ષાન્તદાન્તાઃ શ્રુતપૂર્ણકર્ણા જિતેન્દ્રિયાઃ પ્રાણિવધાન્નિવૃ-
ત્તાઃ । પ્રતિગ્રહે સહ્કૃચિતાગ્રહસ્તાસ્તે બ્રાહ્મણાસ્તારયિતું સમર્થાઃ ॥૩૫॥
ક્ષાન્તિર્દાન્તિર્દયા સત્યં દાનં શીલં તપઃ શ્રુતમ્ । ઇતદણકમુદિષ્યં

તેજ બ્રાહ્મણ કહ્યો છે ॥૩૧॥ બ્રાહ્મણોનું આવુંજ લક્ષણ દેવોએ પણ અભિ-
મતપણે માન્યું છે—સત્ય, દાન, ક્ષમા, શીલ—સાધુસ્વભાવ, આનૃશંસ્ય-
અકરતા અથવા પરાયેકપ્રવૃત્તિસ્વભાવતા, દયા—પરદુઃખદુઃખિતા, ઘૃણા-
નિર્પિદ્ધ આચરણમાં જુગુપ્સા (મનમાં ખેદ) આ વૃત્તશબ્દવાચ્ય ગુણો
જેમાં જોવામાં આવે તે બ્રાહ્મણ છે ॥૩૨॥ તથા યમશાતાતપ મુનિ આજ
લક્ષણ કહે છે—તપ, ધર્મ—વિહિત વર્ણશ્રમોચિત સદાચાર, દમ—ઇન્દ્રિય-
નિગ્રહ, દાન, સત્ય, શૌચ—બાહ્ય તથા આંતર્યંતર, શાસ્ત્રાભ્યાસ, દયા,
વિદ્યા, વિનય અને અસ્તેય (ચોરી ન કરવી) આ બ્રાહ્મણલક્ષણ છે—આ
લક્ષણો જેમાં હોય તે બ્રાહ્મણ છે ॥૩૩॥ વસિષ્ઠ મહર્ષિ કહે છે—યાગ,
તપ, દયા, દાન, સત્ય, શૌચ, શ્રુત—સમ્પ્રજ્ઞાઆભ્યાસ, ઘૃણા—હૃત્સિતમાં
મનનો ખેદ, વિદ્યા—શાસ્ત્રજન્ય પરોક્ષજ્ઞાન, વિજ્ઞાન—આત્માનું અપરોક્ષ-
જ્ઞાન, આસ્તિકતા—પારલૌકિક અર્થમાં તથા તેના સાધનમાં અસ્તિત્વનો
વિશ્વાસ, આ બ્રાહ્મણલક્ષણ છે—યાગાદિ લક્ષણવાળો જે હોય તે બ્રાહ્મણ
કહેવાય ॥૩૪॥ જે કેવળ નામમાત્રથી બ્રાહ્મણો છે તે જનોને સંસારચક્રી
તારવા સમર્થ નથી થતા કિંતુ ખોતે સંસારમાં પડીને આશ્રિતોને પણ
પાડેજ. જેઓ શાન્તિ દાન્તિના આશ્રય છે, ગુરુમુખથી સાંભળેલા શ્રુત-
શાસ્ત્રથી જેમના કર્ણ પૂર્ણ છે, જેમણે બાહ્ય ઇન્દ્રિયો છૂટી છે, પ્રાણિવધથી
નિવૃત્ત થએલા છે, પ્રતિગ્રહ થકી પરાજુગુપ્ત છે, તેઓજ તારવા માટે
સમર્થ થાય છે ॥૩૫॥ એ રીતે બ્રાહ્મણ લક્ષણ કહ્યું. હવે પાત્રલક્ષણ પણ

પરમં પાત્રલક્ષણમ્ ॥૩૬॥ ન વિચયા કેવલયા તપસા વાપિ પાત્રતા ।
યત્ર વૃત્તમિમે ચોમે તદ્દિ પાત્રં પ્રકીર્તિતમ્ ॥૩૭॥ इत्यादीनि व-
हून्येव दयालुत्वेऽग्रजन्मनाम् । वाक्यानि सन्ति विप्रेन्द्र ! सन्त-
स्तानि च मन्वते ॥३८॥ यज्ञोऽयं भवता तस्माद्रहितः पशुहिं-
सया । कर्तव्यस्तेन सर्वेषां श्रेय एव भविष्यति ॥३९॥ यत्तादृशाः
पात्रविप्रा यत्र स्युस्तत्र वाडव ! । मनसापि हि जीवानां स्याद्वि-
सासम्भवः कथम् ॥४०॥ आक्रोशतः पशूनेताघ्निवद्भान् पश्यतो
मम । भृशं सञ्जायते खेदो मानसे हि दयावशात् ॥४१॥ अत्रै-

સાંભળો ભવિષ્યત્પુરાણમાં—શાન્તિ-ક્ષમા, દાન્તિ-ધન્દ્રિયદમન, દયા,
સત્ય, દાન, શીલ, તપ અને શ્રુત આ આઠ અંગે યુક્ત હોય તો તે પરમ
પાત્ર કહ્યું છે ॥૩૬॥ તથા યાસવત્કમુનિએ પણ કહ્યું છે—તપે રહિત
વિદ્યા કે વિદ્યાએ રહિત તપથી (ભોગસંકોચરૂપ કે કુચ્છ્યાદ્રાપણાદિરૂપ
તપ બંધનું) પાત્રતા નથી. તેમજ પૂર્વોક્ત વૃત્ત વિનાના આ કેવળ
વિદ્યા કે કેવળ તપથી પાત્રતા નથી જેમાં વૃત્ત-પરને પીડા ન કરવી
ધ્યાદિરૂપ સદ્વૃત્ત તથા વિદ્યા તથા તપ, આ ત્રણ છે તેજ પાત્ર કહ્યું
છે ॥૩૭॥ હે વિપ્રેન્દ્ર કુબેરજી ! ધ્યાદિ બહુ વચનો બ્રાહ્મણોની દયા-
સ્વભાવતામાં બંગે છે, તે આ વચનોનેજ સંભળનો પણ હમણાં બહુ માને
છે, માટે તમારે જો શ્રેયની ઇચ્છા હોય તો આ યજ્ઞ પશુહિંસાએ રહિત
અનુધાન કરવો. અહિંસામય યજ્ઞ કરવાથી તમારૂં અને આ બીજા સર્વેનું પરમ
શ્રેય થશેજ ॥૩૮-૩૯॥ હે વિપ્ર ! પૂર્વોક્ત લક્ષણવાળા પાત્ર વિપ્રો જે યજ્ઞમાં
ઋત્વિજને હોય ત્યાં મનથી પણ શ્રવણિસાનો પ્રસંગ કેમ હોય ? નજ હોય
॥૪૦॥ એક પશુ નહિ પણ બહુ પશુઓ વધ માટેજ બાંધેલા છે, આ અતિ
દીન આક્રોશ કરતા પશુઓને જોધને મારા મનમાં અધિક ખેદ થાય છે.

ગ્રોહ્યાદિમર્યદ્ધઃ પયોદધિઘૃતાદિમિઃ । રસૈશ્ચ ક્રિયતાં તેન તૃપ્તિ
 યાસ્યન્તિ દેવતાઃ ॥૪૨॥ સાત્ત્વિકા દેવતાઃ પ્રોક્તાસ્તામસા અસુ-
 રાક્તધા । રાજસા મનુજાઃ શાસ્ત્રે છૂર્ધ્વાધોમધ્યવાસિનઃ ॥૪૩॥
 મદ્યમાંસપ્રિયા દૈત્યાસ્તામસત્વાદ્ભવન્તિ ચ । દેવાસ્તુ સાત્ત્વિકા
 બ્રહ્મન્નાજ્યાદિરસપ્રિયાઃ ॥૪૪॥ દેવાનાં યજનં માંસૈરનાપદિ તુ
 નોચિત્તમ્ । સર્વથાઽન્નાદ્યભાવે તુ કર્તવ્યં તૈરપિ ક્વચિત્ ॥૪૫॥
 નાનાન્નરસસત્ત્વેઽપિ યુષ્મામિરાપદં વિના । ક્રિયતે હિંસ્રયદ્ધોઽયં
 લોકશાસ્ત્રવિગર્હિતઃ ॥૪૬॥ મોચયિત્વા પશૂનેતાન્ દૃવ્યૈશ્ચેત્પાય-
 સાદિમિઃ । યૂયં ફરિપ્યથ મરુતં તર્હિં સ્યાસ્યામ્યહં ત્વિહ ॥૪૭॥

દહી ઘી વિગેરે રસવડે યજ્ઞની સિદ્ધિ થાય છે અને તેવા યજ્ઞથી દેવતાઓ
 તૃપ્ત થાય છે ॥૪૨॥ મદ્યમાંસપ્રધાન મખો કરવાથી દેવતાઓ તૃપ્ત થાય છે,
 આ વાત ઘટતી આવતી નથી, કેમકે દેવતાઓ સત્ત્વપ્રધાન પ્રકૃતિવાળા છે.
 રજઃપ્રધાન મનુષ્યો છે, તમ પ્રધાન અશુરો છે અને સત્ત્વપ્રધાન દેવો છે
 આવો તો યોનિભેદ પણ પ્રખ્યાત છે અને તેઓ ગુણને અનુસાર અનુક્રમે
 મધ્યલોકે અધોલોકે અને ઉર્ધ્વલોકના નિવાસી કલા છે, તો 'રજતમ-
 પ્રધાન પશુહનનાદિ વ્યાપારે ગર્હિત એવા યાગોવડે દેવો તૃપ્ત થાય છે
 પણ કુદ્ધ દહી ઘૃતાદિમાત્ર દ્રવ્ય જેમાં છે અને સત્ત્વપ્રધાન વ્યાપારે
 ગર્હિત એવા યાગોવડે તૃપ્ત થતા નથી' એવો આવાદતો વિરૂદ્ધ છે તમ -
 પ્રકૃતિવાળા દૈત્યોજ મદ્યમાંસમાં પ્રીતિવાળા છે. દેવતાઓ તો સત્ત્વપ્રકૃતિ-
 વાળા હોવાથી અન્ન અને ઘૃતાદિ રસમાં પ્રીતિવાળા છે ॥૪૩-૪૪॥ આપ-
 ત્કાળમાં પ્રાણધારણ માટે માંસપણ અન્ન થવાને યોગ્ય છે, કેમકે વિશ્વા-
 મિત્રે પ્રાણસંશય યામતાં માંસલક્ષણ કરીને પ્રાણનું રક્ષણ કર્યું હતું. તો
 તેવી આપત્તિમાં તો (સર્વથા અન્નાદિકના અભાવમાં) માંસથી દેવયજન
 કદાચિત્ ઘટે પણ અરૂં. પણ આપત્કાળ વિના આ કેમ ઘટે? નજ ઘટે.
 વિવિધ અન્ન રસની સમૃદ્ધિએ સપત્ત હોવા છતાં તમો આપત્કાળ વિના
 પણ આ હિંસામય યજ્ઞ કેમ કરો છો? કેમકે આ તો લોકથી અને શાસ્ત્રથી
 નિંદિત છે. માટે જો તમો આ હણવા બાંધેલા પશુઓને છોડી મુકીને

સુવત ઉવાચ—ઈતિ શ્રુત્વા હરેર્વાક્યં સાશક્કઃ સ દ્વિજોઽભવત્ ।
કેચિચ્ચ સાત્ત્વિકા વિપ્રાઃ સદિત્યેવ સ્મ મન્યતે ॥૪૮॥ જગજીવો
મહામાની તદા કાદયાદિમિદ્વિજૈઃ । રજસ્તમઃપ્રકૃતિભિઃ પ્રેરિત-
સ્તાદ્દશોઽબ્રવીત્ ॥૪૯॥ યજ્ઞાર્થે પશવઃ સૃષ્ટા इति वै वैદિકી
શ્રુતિઃ । યજ્ઞાદન્યત્ર યે ધ્રુન્તિ પશુંસ્તેઽતોઽસુરા મતાઃ ॥૫૦॥ યા
વેદવિહિતા હિંસા ન સા હિંસા મતા બુધૈઃ । હિંસયજ્ઞાસ્તતો ધ-
ર્મિન્ ! કૃતાઃ પૂર્વેઃ સહસ્રશઃ ॥૫૧॥ પન્થાનં વૈદિકં પ્રજ્ઞં વિધાતું

પાયસ (દુધપાક) પ્રમુખ હુતદ્રવ્યથી યજ્ઞ કરશો ત્યારે તો અમો અહીં
રહીશું. અન્યથા તો અમો અહીં રહેવાને યોગ્ય નથી ॥૪૫-૪૭॥

સુપ્રતપ્તપિ કહેછે—હે રાજન્ ! ભગવાનનું આવું વચન સાલણીને
કુબેરજી દ્વિજ સાશક-ભગવાનને નહિ ગમતું કેમ કરી શકાય ? અને
બ્રાહ્મણની આજ્ઞાથી વિધિવશ થતાં હવે એનાથી નિવૃત્ત કેમ થઈ શકાય ?
એવી આશંકાએ યુક્ત થયો. તે સભામાં જે કોઈ સાત્ત્વિક પ્રકૃતિના વિપ્રો હતા
તેઓ શ્રીહરિના વચનને સત્-સાધુ છે એમજ માનવા લાગ્યા ॥૪૮॥ તે
સમયમાં ભગવાનનું અભિમત નહિ લાગતો, 'હું બ્રાહ્મણુ વૈદિકધર્મનો પ્રવ-
ર્તક પ્રભુ છું' એવા અભિમાને યુક્ત, રજતમપ્રકૃતિવાળા પડિતાભિ-
માની કાશી વિગેરેના વાસી દ્વિભેએ પ્રેરેલો, પોને પણ રજતમપ્રકૃતિવાળો
જગજીવન (કુબેરજીનો નાનો ભાઈ) શ્રીહરિ પ્રત્યે જોત્યો ॥૪૯॥ હે હરે !
યજ્ઞમાં પશુહનનથી તેઓ પશુઘાતી ન થાય, કે જેથી તેઓ અસુરો કહે-
વાય, કેમકે જે દ્રવ્ય જેમાં વિહિત હોય તેમાં તેનો વિનિયોગ કરવો એ તો
ધર્મ છે. પશુઓ યજ્ઞમાંટે સંજ્યા છે. માટે યજ્ઞમાં જે વધ છે તે અવધ
(વધ નથી) છે. આ કોઈનું સ્વકપોળકટિપત વચન નથી, કિંતુ વૈદિકી
શ્રુતિ-વૈદિક મન્વાદિકોની આ સાક્ષાત્ ઉક્તિ છે. માટે યજ્ઞયત્રી અન્યત્ર-
વ્યતિરિક્ત સ્થળમાં જે પશુઓને હણે તે અસુરો કહેવાય ॥૫૦॥ હે
વર્ણિન્ ! જે વેદવિહિત હિંસા છે તે હિંસાજ ન કહેવાય, એમ મનુ વિગેરે
જુદ્ધો કહે છે કેવળ વચન છે એટલુંજ નહિ કિંતુ સદાચાર પણ છે કેમકે
પૂર્વકળવર્તી રાજા આદિકોએ પણ પશુચરો હતારો હતાર કરેલાજ છે

કોઽન્યથા ક્ષમઃ । વયં વેદોક્તરીત્યેવ કરિષ્યામોઽધ્વરં કિલ ॥૫૨॥
 સુવત ઉવાચ—इति हिंसारुचेर्वेदतात्पर्यं चाविजानतः । श्रुत्वा
 तस्य वचः स्वामी पुनस्तद्धितमब्रवीत् ॥५३॥ श्रीनारायणमुनिस्त्वाच—

॥૫૨॥ વૈદિક-વેદોક્ત પુરાતન પંથાને કયો વૈદિક અન્યથા કરવા સમર્થ
 છે ? કોઈ પણ નથી. તો અમો વૈદિક હોવાથી વેદોક્તજ પ્રકારથી યજ્ઞ
 કરીશું ॥૫૨॥

સુવતઃપિ કહેછે—હે રાજન ! વેદનું પરમ તાત્પર્ય નહિ જાણતા,
 માટેજ હિંસામાં રૂચિવાળા જગજીવનનું આવું વચન સાંભળીને સહજનં-
 દસ્વામી તેના હિતને કરનારું વચન ફરી જોડ્યા ॥૫૩॥ શ્રીનારાયણમુનિ
 કહેછે—હે દ્વિજ ! વેદ સ્વર્ગાદિક્ષણકામિના પ્રત્યે હિંસા લલે કહે છે પણ
 હિંસામાં વેદનું હાર્દ નથી. વેદ ‘શ્યેનેન યજેત’ એમ શ્યેનયાગ કરવાનો પણ
 કહે છે, આ શત્રુભરણનો ઉપાય છે, શત્રુભરણનો આદેશ કરતો વેદ પ્રમા-
 ણપદને કેમ યોગ્ય થાય ? તો અધિક તમોગુણિઓને કોઈ પણ પ્રકારે પોતાના
 પથમાં લાવીને ક્રમથી શ્રેય પમાડવા શ્રુતિ પ્રવર્તી છે, માટે શ્રુતિનું હાર્દ
 હિંસામાં નથી. તેવીજ રીતે અધિક રજોગુણિઓને કોઈપણ પ્રકારે પોતાના
 માર્ગમાં લાવીને સાત્ત્વિક શ્રેયોમાર્ગમાં જોડવામાટે શ્રુતિની પ્રવૃત્તિ છે પણ
 તેનો હાર્દ હિંસામાં નથી. કોઈ એમ શંકા કરે કે-શ્યેનયાગથકી જ્યોતિષોમ
 યાગમાં વિશેષ છે, શ્યેનશ્રુતિ તીવ્ર દ્વેષથી શત્રુને હણવા માટે પ્રવર્તેલાને
 અભ્યુપાય બતાવે છે માટે તેમાં ક્ષણદ્વારા પાપનો સંબન્ધ છે. એટલે શ્યેન-
 યાગથી શત્રુભરણરૂપ ક્ષણ થાય પણ તેનાથી પાપ થતાં નરકલોગાદિ અ-
 નર્થ થાય છે. શત્રુભરણરૂપ ક્ષણમાં પુરૂષનુંજ તાત્પર્ય છે પણ શ્રુતિનું નથી
 તેનું તો વિધિમાં તાત્પર્ય છે. જ્યોતિષોમમાં તો કામના કરેલો સ્વર્ગ કો-
 ધને પણ અનર્થ નથી. સ્વર્ગપ્રાપ્તિનો ઉપાય તો ‘અક્ષીણોમીયં પશુમાલમેત’
 આ શ્રુતિ કહે છે. શ્રુતિવિહિત હોવાથી પશુનું આલલન પાપ નથી. અર્થાત્
 શ્યેનયાગ ક્ષણદ્વારા અનર્થકર છે અને જ્યોતિષોમ યાગ ક્ષણદ્વારા અનર્થ-
 કર નથી એ વિશેષ છે તો પશુહિંસામાં વેદનું તાત્પર્ય નથી એમ કહેવામાં
 કાંઈ પણ નિમિત્ત નથી, એમ કોઈ આશંકા કરે તો એમ નથી. જેમ વિહિત

નહિ વેદસ્ય તાત્પર્ય હિંસાયાં વર્તેતે દ્વિજ ! । કિંતુ રાગપ્રાપ્તિ-

છે તેમ નિષિદ્ધ પણ છે માટે પાપનો સખન્ધ છેજ એટલે 'અગ્રીયોમીય પશુમાલમેત' આ શ્રુતિ જેમ પશુહિંસાનો નિવિ કરે છે તેમ 'ન હિંસ્યાત્ત્વાં મૃતાનિ' આ શ્રુતિ હિંસાનો નિષેધ કરે છે અર્થાત્ જેનો વિવિ છે તેનો નિષેધ પણ છે માટે પાપસખન્ધ છેજ જ્યારે જ્યોતિષોમાદિકમા પાપસખન્ધ છે તો પછી તેમા પુરૂષ પ્રવર્તે કેમ ? તો હૃદયસાધન જાણીને પ્રવર્તે અનિષ્ટ પાપને પણ સપાદન કરે છે એમ જાણનારો તેમા કેમ પ્રવર્તે ? તો અનિષ્ટ છે પણ બળવત્ નથી એટલે તેમા પુરૂષ પ્રવર્તે સ્વર્ગમા જેને સમધિક રાગ હોય તેને પશુહનનથી થતા પ્રત્યવાયમા 'મને અહુ અનર્થ થશે' એમ જાણી તેમા ઉત્કટ દ્વેષ નથી લોકમા પણ પરની પ્રમદાના સલોગસુખમા સમધિક રાગવાળા કામી પુરૂષને કીલ્લો ઉલ્લસન કરવો અગભગ થાય છતાંદિકમા ઉત્કટ દ્વેષ નથી એટલે આવુ અનિષ્ટ થવાનુ જાણે છ તથાપિ રાગથી તેમા પુરૂષ પ્રવર્તેજ છે તેમ યાગમા પશુહનનથી પાપ થવાનુ જાણે છે તથાપિ સ્વર્ગમા સમધિક રાગ હોવાથી યાગમા પ્રવર્તેજ એટલે પાપસખન્ધનુ જ્ઞાન થતા યાગમા પ્રવૃત્તિ અસંભવિત નથી તેમજ વિધિનિષેધનો વિરોધ નથી એટલે અગ્રીયોમીય પશુમાલમેત' આ શ્રુતિ યાગમા પશુહનનનો વિધિ કરે છે અને 'ન હિંસ્યાત્ત્વાં મૃતાનિ' આ શ્રુતિ સર્વજીવહિંસાનો નિષેધ કરે છે તો આ રીતે વિધિનિષેધનો વિરોધ આવશે ? તો વિરોધ નથી, કારણ કે પુણ્યજનકત્વ અને પાપજનકત્વને પરસ્પર વિરોધ નથી, બે સામગ્રીનો એકમા સમાવેશ થતા તે બંનેના અનુચિત પણાનો અભાવ છે એટલે ઉચિતજ છે અર્થાત્ અગ્રીયોમીય પશુના આલ્લનથી યાગસિદ્ધિ થતા સ્વર્ગસપાદક પુણ્ય થાય છે, તેમ યાગમા થએલા પશુહનનથી નરકસપાદક પાપ પણ થાય છે એટલે વિધિના અનુસરવાથી પુણ્ય અને નિષિદ્ધના અનુષ્ઠાનથી પાપ પણ થાય આ બંને સામગ્રીનો એકમા સમાવેશ ઉચિત છે એટલે વિધિનિષેધને કશો વિરોધ નથી તો વિધિ નિષેધનો વિરોધ શમાવા ઉત્સર્ગપિવાદ ન્યાયને ઉતારવાનો પ્રસંગ અહીં

સાસકોચે સર્વથૈવ હિ ॥૫૪॥ રાજસાનાં તામસાનાં સ્વાભાવિ-
ક્યેવ વર્તતે । પ્રવૃત્તિર્જાવહિંસાયાં ચોદના નાસ્તિ તત્ર વૈ ॥૫૫॥
હિંસાયાં યદિ રાગઃ સ્યાત્કાર્યા સા તર્હિં તુ ક્રતૌ । ઇતિ વેદો વ-

નથી. 'ન હિંસાત્ સર્વાં ભૂતાનિ' આ હિંસાનિપેદક શ્રુતિ 'અમીષોમીયં
પશુમાલમેત' આ વિહિતાહિંસાને પણ વિષય કરે છે એટલે તેનોપણ નિપેદ
કરે છે, એટલે યાગીયાહિંસા પાપજનક છેજ, માટેજ પશુહિંસાગણિત
યાગની નિંદા સ્મૃતિમાં કરી છે—'અભ્યવસ્યિતમર્પાદૈર્વિમૂઢૈર્નાસ્તિકૈર્નરૈઃ ।
સંશયાત્મભિરવ્યકૈર્હિંસા સમનુવર્ણિતા । સર્વકર્મસ્વાહિંસાં હિ ધર્માત્મા મનુ-
રવધીત્ ।' 'તાતૈતદ્વહુશોઽભ્યસ્તં જન્મજન્માન્તરેન્વપિ । પ્રયીધર્મમધર્માભ્યં
ન સમ્યક્ પ્રતિભાતિ મે' 'પશુપજ્ઞૈઃ કયં હિંસેર્માદશો યદુમહંતિ । અન્ત-
ગિરિવ પ્રાજ્ઞઃ દ્વેષપ્રયજ્ઞૈઃ પિશાચવત્ ।' 'નમો મ્રાહ્મણ્યજ્ઞાય વે ચ યજ્ઞવિદો
જનાઃ । સ્વયજ્ઞં મ્રાહ્મણા હિત્વા ક્ષત્રવ્યજ્ઞમિદં સ્થિતાઃ । હુશ્વૈર્વૃત્તિપરૈર્મહાક્ષા-
સ્તિકૈઃ સંપ્રવર્તિતમ્ । વેદયાદાનવિજ્ઞાય સત્યાભાસમિવાનૃતમ્' ઇત્યાદિ. તો
વેદોની તેવા તેવા અધિકારીઓને અનુગુણ ઇષ્ટોપાયને બોધ કરી પોતાના
વશમાં લાવીને અનુક્રમે હિતાવબોધ માટે પ્રવૃત્તિ છે. હિં-આ પ્રસિદ્ધ
બાબત છે. (શ્રુતિનું હિંસામાં તાત્પર્ય નથી આ બાબત કપિલાદિ મહર્ષિ-
વાક્યોમાં પ્રસિદ્ધ છે) કિન્તુ-વળી શ્રુતિનું હિંસામાં તાત્પર્ય નથી આ
બાબત પ્રકારાંતરથી પણ કહ્યું હું—જે માંસબક્ષણમાં તીવ્ર રાગથી પ્રાપ્ત
થતી સમધિક હિંસા છે તે યાગમાંજ કરવી એમ તેનો ધીરેધીરે સર્વથા
સંકોચ કરવા માટેજ શ્રુતિ પ્રવર્તેલીછે પણ હિંસાવિધિમાટે નહિ. આ અર્થ
હમણાંજ સ્પષ્ટ થશે. 'કિન્તુ' એવો પાઠ હોય તો પૂર્વાર્ધ ઉત્તરાર્ધનો એક
વાક્યપણે અન્વય કરવો, એટલે વેદનું હાર્દ હિંસામાં નથી કિંતુ રાગથી
પ્રાપ્ત થતી હિંસાના સંકોચમાંજ છે ॥૫૫॥ હે વિપ્ર ! પ્રમાણાંતરથી પ્રાપ્ત
એવા અર્થમાં વિધિ નથી. અપ્રાપ્ત અર્થમાંજ વિધિનો અન્વય છે. રાજસ તથા
તામસોની સ્વભાવથીજ જીવહિંસામાં પ્રવૃત્તિ છે તો તેમાં વિધિનો અન્વય
ઘટે નહિ, એટલે 'તમો કરો' એમ વિધિવાક્યથી ગ્રેરણા નથી. માટે જે રાજસ
તામસ સ્વભાવ વશથી માંસબક્ષણમાં રૂચિ હોય તો યજ્ઞમાંજ પણ અન્યત્ર

વન્ હિંસાં સદ્ગોચયતિ વાહવ ! ॥૫૬॥ નિવૃત્તાવેવ તાત્પર્યં વર્તતે
નિગમસ્ય હિ । કૃતોઽસ્તિ નિર્ણયશ્ચાસ્ય શ્રીમદ્ભાગવતે શ્રુણુ ॥૫૭॥
લોકે વ્યવાયામિપમચસેવા નિત્યાસ્તુ જન્તોર્નહિ તત્ર ચોદના ।
વ્યવસ્થિતિસ્તેષુ વિવાહયન્સુરાગ્રહૈરાણુ નિવૃત્તિરિષ્ટા ॥૫૮॥ પરો-
ક્ષવાદો વેદોઽયં વાલાનામનુશાસનમ્ । કર્મમોક્ષાય કર્માણિ વિ-

નહિ એમ શ્રુતિ હિંસાનો સકોચ કરે છે. ‘જો ભક્ષણ કરવાતો પાંચ નખવાળા
પાંચજ ભક્ષણ કરવા’ એની પેઠે આ સમજવું. વેદનું તાત્પર્ય તો ધીરેધીરે
હિંસાનિવૃત્તિમાંજ છે, કારણ કે તેજ હિત છે. આ મેં કહેલા અર્થનો નિર્ણય
શ્રીમદ્ભાગવતમાં કયો છે તે તમો તે વચનને અવધારણુ કરો ॥૫૫-૫૭॥
આ સંસાર એક વિષવૃક્ષ છે. વૃક્ષનું સ્વરૂપ નહિ જાણનારાઓને તો વિષ-
યરૂપ વિષમય રૂળમાં પરમ પ્રીતિ થાય છે. ઉપરસ્થના આનંદમાં કે માંસા-
દિરસાસ્વાદમાં કે સુરાસ્વાદમાં સ્વતઃ રૂચિ પશુપક્ષીઓની પેઠે મનુષ્યોને
પણ થાય છે. પશુ પક્ષ્યાદિકને સાધારણુ આ બાળતને હિતાર્થે પ્રવર્તેલો
વેદ કેમ વિધિ કરે? તેમાંથી નિવૃત્ત કરી દુઃખનો આત્યંતિક વિનાશ કરવા-
પૂર્વક દુઃખથી અસંમિશ્રિત સુખની પ્રાપ્તિ કરાવવી એજ વેદવિધિનું ખરૂં
કૃત્ય છે. તો લોકમાં મનુષ્યમાત્રને જો મૈથુન માંસ મદિરાનું સેવન છે
તેતો નિત્ય-ઇન્દ્રિય સુખાર્થે રાગથી પ્રાપ્ત છે, તેમાં ચોદના-અપૂર્વ વેદ-
વિધિ નથી. અથાપિ દારસંઘહાન્નિરૂપ ચોદના તો ઉપરસ્થ આદિકની સ્વા-
ભાવિક નિરંકુશ લોલુપતા થકી રોકીને નિયમમાં કરવામાટે પ્રવર્તે છે, એટલે
વિવાહિત સાથે મૈથુન કરવું અન્યત્ર નહિ, યજ્ઞમાંજ માંસભક્ષણ કરવું
અન્યત્ર નહિ, સૌત્રામણીમાંજ સુરાગ્રહણુ કરવી અન્યત્ર નહિ, એમ નિયમ
કરે છે. વેદનું પરમ તાત્પર્યવિષયતો તેનાથકી ધીમે ધીમે નિવૃત્તિ કરવી
એજ છે ॥૫૮॥ જો આ અર્થવાદગાંભિત વેદ છે તેતો બાળ-હિતાહિતને
નહિ જાણનારા પ્રિયેકપરાયણોને અનુશાસન-અહારથી પ્રિય લાગે અને અંદર
હિતગાંભિત વચન છે. માટેજ આ વેદ પરોક્ષવાદવાળો છે એટલે પોતાનો
તાત્પર્યરૂપ હિતગાંભિત જો વાદ છે તે અપ્રત્યક્ષ છે-પ્રત્યક્ષપણે કહેતો નથી,
જેમ સાકર આદિકમાંજ એક આસક્ત એવા બાળકના પ્રત્યે સાકરે યુક્ત

ધત્તે હ્યગદં યથા ॥૫૯॥ હિંસાપરં તતો વેદં મા જાનીહિ કદા-
ચન । મહાનનર્થો ભવિતા હ્યન્યથા તુ ન સંશયઃ ॥૬૦॥ પુરા રા-
જોપરિચરો વસુનામાઽભવદ્વિજ ! । તં દેવા ઋપયશ્ચાપિ સમપૃ-
ચ્છન્ત સંશયમ્ ॥૬૧॥ વેદો હિંસાપરો નો વા પૃષ્ઠ ઇત્યવ્રવીનૃપઃ ।
હિંસાપરો વેદ ઇતિ તતોઽસાવપતદ્રુવિ ॥૬૨॥ અધોગતિઃ સઘ
આસીદન્તરિક્ષચરોઽપ્યસૌ । કથૈવા વાયવીયેઽસ્તિ માત્સ્યેઽથો
ભારતાદિપુ ॥૬૩॥ યદિ વેદસ્ય હિંસેષ્ટા ભવેત્તર્હિ વસુર્નૃપઃ । તથો-
ક્તિમાનતઃ સઘઃ પતેત્કથમધો દ્વિજ ! ॥૬૪॥ હિંસાનિવૃત્તિતા-

ઔપધને સાકરના મિષથી વૃધ્ધો કરે છે તેમજ વેદો મોઢમૂલક રાગપ્રાપ્ત
નિરકુશ કમોંથકી મુકાવામાટે બહિર્વિપયભોગે યુક્ત; વસ્તુતાએ તો તેના-
થકી નિવૃત્તિ કરવી એજ એક ક્ષણ જેનું છે એવાં કમોં આશ્રમ આદિકને
નિમિત્તભૂત કરીને વેદો કરવાનાં કહે છે ॥૫૯॥ માટે હિંસામાં વેદોનું
તાત્પર્ય છે એમ તું ભણીશ નહિ. વેદોનું તાત્પર્ય હિંસામાંજ છે એમ
નિશ્ચય કરીને તેવાજ વિધિઓમાં પ્રવર્તનારાને મહા-સહસ્ર ઉપાયથી ન
નિવારણ થાય એવો અનર્થ થશે, એમાં સંશય નથી ॥૬૦॥ હે દ્વિજ ! બહુ
શું કહેવું ? પૂર્વે સુકૃતાતિશયથી ઉપરિચર-અતરિક્ષમાં સચરનારો વસુના
મનો એક રાજા હતો. યજ્ઞકર્તા ઇન્દ્રાદિ દેવો અને ત્યા અતર્કિત આવેલા
વૃદ્ધ મહર્ષિઓએ ત્યા યદુચ્છાથી આવી ચઢેલા વસુરાજાને સંશય પ્રત્યે
પૂછ્યું કે-હે રાજા ! વેદોનું હિંસામાં તાત્પર્ય છે કે નથી ? આ પ્રકારે
તેમણે પૂછેલો વસુરાજા 'વેદ હિંસાપર છે' એમ જોત્યો. એમ જોલવાથી
તત્કાળ સુકૃત વિનમ્ર થતાં આકાશ થકી પૃથ્વી ઉપર પડી ગયો. આ રાજા
અતરિક્ષચર હતો પણ તત્ક્ષણે ભૂમિચર થઈ ગયો, આ કથા વાયુપુરાણ
મત્સ્યપુરાણ અને ભારતાદિકમાં પ્રસિદ્ધ છે હે દ્વિજ ! જો વેદને હિંસા
અભિમત હોય તો વસુરાજા 'વેદ હિંસાપર છે' એમ કહેવામાનથી એકદમ
ભૂતળમાં કેમ પડી જાય ? કિંતુ નજ પડી જાય. તો વેદનું હાર્દ હિંસામાં
નથી માટે તમો વેદનું હિંસાનિવૃત્તિમાં નિગૂઢ તાત્પર્ય છે એમ જાણો આ
પ્રકારે ભગવાને અવબોધ આપ્યો તથાપિ આ જગજીવન મહારોપથી બળ-

તપ્યં વેદં વેત્તુ તતો ભવાન્ । इत्युक्तः स पुनः कृष्णमाचिक्षेप दपा
ज्वलन् ॥६५॥ यज्ञे समन्त्रं निहता याज्ञिकैः पशवोऽखिलाः । ति-
र्यग्योनिविनिर्मुक्ताः प्राप्नुयन्ति दिवं किल ॥६६॥ हिंसाऽतो यज्ञि-
या वर्णिन् ! धर्म एवास्ति निश्चितम् । तामधर्मं ब्रुवन्नैव विद्वत्स-
दसि शोभसे ॥६७॥ यज्ञशेषामिपाद्याशे प्रमाणं भगवद्वचः । य-
ज्ञशिष्टाशिनः सन्तो मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः ॥६८॥ मुम्रत उवाच—
मांसाशनप्रियस्येत्यं यज्ञदम्भस्य तस्य ताम् । वाचं श्रुत्वाऽब्रवीत्

તો હોય ને શું ? એમ ફરીથી ભગવાને કહેલી સત્ય હિત આખતમાં આક્ષેપ
કરવા લાગ્યો ॥૬૫॥ યજ્ઞમાં યાજ્ઞિકોએ કરેલો પશુવધ હિંસા થવાને
કેમ યોગ્ય છે ? ઉત્તર કાળમાં મુખને નહિ કરનારો કેવળ દુઃખ કરનારો
જે આપારવિશેષ છે એજ હિંસા કહેવાય, માટેજ ચિકિત્સકે રોગાતુરની
કરેલી શસ્ત્રચિકિત્સા પ્રથમ દુઃખ દેનારી છે પણ ઉત્તરકાળમાં મુખ દેનારી
હોવાથી તે જેમ હિંસા ન કહેવાય, તેમ યજ્ઞમાં હણેલા પશુને અતિક્રિદ્ધ
પશુશરીર ખદલાઈને કટ્યાણુમય સ્વર્ચશરીર મળવાથી ઉપકારજ થાય
■ માટે તે હિંસા ન કહેવાય. યજ્ઞમાં મંત્રસંસ્કારપૂર્વક હણેલા પશુઓ
સ્વર્ગને પામે છે. આ અર્થ શ્રુતિ તથા સ્મૃતિમાં પ્રસિદ્ધ છે—‘ન વા ત્રિયસે
ન રિવ્યસિ દેવાનિદેપિ પથિમિઃ સુમેભિઃ, યજ્ઞ યન્તિ સુકૃતિનો નાપિ હુષ્કૃતઃ,
તત્ર ત્વા દેવઃ સવિતા દધાતુ’ ‘હિરણ્યશરીર ડર્પ્યં સ્વર્ગં લોકમેતિ’ ઇત્યાદિ
શ્રુતિ છે. ‘ઓવધ્વઃ પશવો યુક્તાસિર્ચેજઃ પશિણસ્તથા । યજ્ઞાર્થં વિધનં
પ્રાપ્તાઃ પ્રાપ્નુવન્ત્યુત્પત્તીઃ પુનઃ’ ઇત્યાદિ સ્મૃતિ છે ॥૬૬॥ માટે હે વર્ણિન્ !
યજ્ઞમાં કરેલી હિંસા હિંસા નહિ કિંતુ ધર્મજ છે; આ નિશ્ચિત છે. તો એ
રીતે ધર્મકોટિમાં રહેલા અર્થને અધર્મે કહેનારા તમો વિદ્વાનોની સભામાં
નથીજ શોભતા ॥૬૭॥ તથા યજ્ઞશેષ માંસાદિકનું ભક્ષણ અધર્મ નથી, તેમાં
‘યજ્ઞાય જગિર્ધર્માસ્યેત્યેષો દૈવો વિધિઃ સ્મૃતઃ’ ‘મઘૈસ્તુ સંસ્કૃતાનઘાવ શા-
ન્વર્ત વિધિમાસ્યતઃ’ એવી સ્મૃતિ છે. વળી આ તો પવિત્ર કરનાર છે, ‘યજ્ઞ-
શિષ્ટાશિનઃ સન્તો મુચ્યન્તે સર્વકલ્બિષૈઃ ।’ એમ ભગવાનેજ કહ્યું છે ॥૬૮॥
સુમ્રતનાપિ કહે છે—હે રાજન્ ! આ પ્રકારે માંસભક્ષણમાં રૂચિવાળા,

સ્વામી હ્યધર્મે ધર્મમાનિનઃ ॥૬૯॥ નારાયણમુનિદ્વાચ—પશુઘાતો ધર્મં ઇતિ ત્વન્મતં ન સતાં મતમ્ । ફલં ધર્મસ્ય હિ સુખં દુઃખં પાપસ્ય કર્મણઃ ॥૭૦॥ દુઃખમેવ ફલં પ્રોક્તં પશુઘાતસ્ય કર્મણઃ । શ્રીમદ્ભાગવતે વિપ્ર ! નારદેન વદામિ તત્ ॥૭૧॥ પ્રાચીનવર્હિપં ભૂયં કર્મસ્વાસક્તમાનસમ્ । નારદોઽધ્યાત્મતત્ત્વશઃ કૃપાલુઃ પ્રત્ય-વોધયત્ ॥૭૨॥ ભો ભો પ્રજાપતે ! રાજન્ ! પશૂન્ પદ્ય ત્વયાઽ-ધ્વરે । સંજ્ઞાપિતાઝીવસદ્ધાન્ નિર્ઘુણેન સહસ્રશઃ ॥૭૩॥ एते त्वां

દલભાત્રથી યજ્ઞ કરતા, અધર્મમાં ધર્મ માનનારા, જગજીવન વિપ્રની પૂર્વોક્ત વાણી સાંભળીને ભગવાન્ બોલ્યા ॥૬૯॥ શ્રીનારાયણમુનિ કહે છે—હે દ્વિજ ! પશુઘાત ધર્મ છે એમ કેવળ તમેજ માનો છો પણ વેદ-હાઈવેદી નારદાદિ સંતો માનતા નથી, કારણ કે યાગમાં બે અંશ છે—એક શ્રેયના સાધનભૂત પુણ્યરૂપ અને બીજો નરકના સાધનભૂત પાપરૂપ છે. યજ્ઞદીક્ષા આદિ જેમાં છે અને દક્ષિણા અંતે જેમાં છે એવું જે કર્મ છે તે પુણ્ય સુખસાધન છે. પશુહનનતો દુઃખસાધન પાપજ છે. તો જે ન્યોતિદોષાદિ છે તે પુણ્યપાપમિશ્રિત છે, તો એ જેમાં જે શ્રેયઃસાધન છે એજ ધર્મ છે અને બીજો તો અધર્મ છે, ધર્મનું પણ એજ લક્ષણ કહ્યું છે. ન્યારે એમજ છે ત્યારે “ભગ્નીયોમીયં પશુમાલમેત” આવો વિધિ કેમ કરે છે ? તો યજ્ઞમાં ઉપકારકયજ્ઞાથી તેની ઉપપત્તિ છે. ઇદ્ર-સાધનમાત્રમાં વિધિની ઉપપત્તિ છે, આ સ્થળે ઇદ્ર તો યજ્ઞસિદ્ધિજ છે, સ્વર્ગસંબન્ધી સુખમાં અધિક રાગને લીધે પશુહનનથી લવિષ્યમાં થનારા નરકાદિ દુઃખમાં અતિદ્રેષ નથી, એટલે અનિદ્ર સમગ્રતા નથી. યજ્ઞમાં પશુ-ઘાતનું પાપજ કૃણ છે એમ ભાગવતમાં અધ્યાત્મતત્ત્વને જાણનારા પરમ-દયાળુ નારદમુનિએ હિંસામય યજ્ઞાદિ કર્મમાં આસક્તમનવાળા પ્રાચીન-વર્હિપ રાજ પ્રત્યે કરેલા બોધમાં સ્પષ્ટ છે ॥૭૦-૭૨॥ આ બાજતમાં તે વચનો ઉદાહરણ તરીકે કર્ણે ધું, નારદજી કહે છે—ભો પ્રજાપતે ! ભો રાજન્ ! નિર્દય એવો તે યજ્ઞમાં મારેલા પશુઓ અને હલ્લરોહલ્લર શ્યેનાદિ પ્રાણિસમૂહોને આક્રમમાં બો. તે હલેલા આ પશ્ચાદિકો તે કરેલી પ્રાણુનિ-

સમ્પ્રતીક્ષન્તે સ્પરન્તો વૈશસં તવ । સમ્પરેતમય કૂટૈદિચ્છન્દન્ત્યુ-
લ્લિયતમન્યવઃ ॥૭૪॥ તં યજ્ઞપશવોઽનેન સંજ્ઞતા યેઽદયાલુના । કુ
ઠારૈશ્ચિચ્છદુ ક્રુદ્ધા સ્પરન્તોઽર્માવમસ્ય તત્ ॥૭૫॥ इत्यादि ना
रदेनोक्तं स निशम्य नराधिपः । सहिसयज्ञानुत्सृज्य हार्हिसं ध
र्ममाश्रयत् ॥७६॥ तस्मात्त्वमपि सुज्ञोऽसि विश्रुतो यशसा भुवि ।
पशुहिसामृते यज्ञं कर्तुमर्हस्यशेषत ॥७७॥ सुवत उवाच—एवमुक्ते

રોધપૂર્વક પોતાના હનનની પીડાને સહારતાયકા મરી ગએલા તને 'આરે
આવશે' એમ તારા આવવાના માર્ગને જોઈ રહ્યા છે તીવ્ર ક્રોધ પામેલા આ
પશુવિગેરે લોહધન્રમય શિંગડુ આદિકવડે તને છેદી નાખશે નિર્દય એવા
આ પુરંજન રાજાએ મારેલા જે યજ્ઞપશુઓ છે તેઓએ કોપ પામીને તેના
પોતાની હયારૂપ પાપને સહારતા થકા તે રાજાને લોહના કુઠારથી છેદી
નાખ્યો હે દ્વિજ ! નારદમુનિએ ઇત્યાદિ કહેલુ વચન સાલળીને પ્રાચીન
બહિષ રાજાએ પશુહિંસાસહિત યજ્ઞનો લાગ કરી આહિંસામય ધર્મનો આ
શ્રય કર્યો આ ભગવાન્ નારદના વચનોથી પશુઘાત હુ ખસાધન છે એમ
સ્પષ્ટ જણાય છે 'નવા ડવેતન્નિવસે' ઇત્યાદિ શ્રુતિ અને 'ઓપધ્ય પદ્મવો
વૃક્ષા' ઇત્યાદિ સ્મૃતિનુ યજ્ઞમા ઉપકાર કરવારૂપ પ્રશસ્ત(શ્રેષ્ઠ)પણા
માત્રમા તાત્પર્ય છે, માટે અર્થવાદતાજ છે 'યજ્ઞાય જ્ઞિધર્માસસ્ય' ઇત્યાદિ
જે વચન છે તે હિંસાયજ્ઞમા પ્રવર્તતા મદોના પ્રત્યે પ્રવર્તે છે 'યજ્ઞશિષ્ટા
શિમ સન્તો' આ જે ગીતાવચન છે તે પુરોહારા આદિક હુતદ્રવ્ય જેમા છે
એવા યાગમા અવકાશ પામે છે માટેજ એવી શ્રુતિ સ્મૃતિ છે કે—'વરવ
શુર્માયુમકૃતોરોવા પદ્મિરાહતે અગ્નિર્માંસરમાદેનસો વિશ્વાન્ મુદ્ધ વહસ ' 'યો
યજેતાશ્વમેધેન માસિ માસિ દદમત । વર્જયેન્મધુ માસ ચ સમમેતદ્યુધિષ્ઠિર'
'ન ભક્ષયતિ યો માંસ ન હન્યાન્ન ચ ઘાતયેત્ । તન્મિત્ર સર્વંભૂતાના મનુ
સ્વાયન્મુવોઽન્નવીત્' ઇત્યાદિ ॥૭૩ ૭૬॥ હે દ્વિજ ! તો આ મેં કહેલી બધી
ખાખતો અવધારણુ કરીને આરખેલા પશુમારણુથી તમો પાછા વળો તમો
સુર છે-તમારી મુક્તતાનુ આજ ફળ છે, શુ ? તો સાધુવાદ શ્રવણુ કરવો અને
પછી સત્ય અર્થનુ અવધારણુ કરવુ વળી તમો યજ્ઞથી જગતમા વિખ્યાત

ઽપિ હરિણા સ્વમતં સ તુ નાત્યજત્ । સચસ્તદાઽગાત્સ્વસ્થાનં સ
તન્મદમર ચિદન્ ॥૭૮॥ દ્વિતીયેઽહિ તતઃ સ્થાતું ધર્મં આજ્ઞાપ્ય
સ સ્વકાન્ । નિર્યયૌ નગરાત્સ્વામી તે ચ દૂર તમન્વયુઃ ॥૭૯॥
તાદ્ધિવત્યં નિજાન્માર્ગં જનાન્સમ્પ્રીણયન્નિજાન્ । દિને કત્તિપયૈ
પ્રાપદ્ધમકાપુરમીશ્વરઃ ॥૮૦॥ હરેરલ્લહ્ય વચનં સોઽથ વિપ્રો નિજં
મયમ્ । સમારેમે પશૂંશ્ચાહન્મદમાનવિમૂઢધી ॥૮૧॥ હરિવાન્ધ્યા-
તિરુમતો વેદસ્ય ચ જનાધિપ ! । હિંસાપરત્વકથનાત્તસ્યાભદ્રમમ્
ન્મહત્ ॥૮૨॥ રાજ્ઞઃ કોપોઽભવત્તસ્મિન્સહસૈવેશ્વરેચ્છયા । શુદ્ધ-

છો તો આ પશુહત્યારૂપ કર્મથી તમારા યશનો નાશ ન થાઓ ॥૭૭॥
સુપ્રતપ્તપિ કહેછે—હે રાજન્ ! જગજીવન વિપ્રે તો અનાદિ પાપવા
સનાથી વાસિત ચિત્તવાળો હોવાથી ભગવાને ઉક્ત પ્રકારે બોધ આપ્યો
તથાપિ પોતાનો મત છોડ્યો નહિ તે સમર્થ શ્રીહરિ તેની મહાધિકતા બહુને
તત્કાળ ત્યાથી ઉઠીને શિષ્યવર્ગ સાથે સ્વસ્થાનમા પાછા આવ્યા ॥૭૮॥
બીજેજ દિવસે ભગવાન્ શ્રીહરિ તે નગરમા નિવાસપણુ અનુચિત માની
ને, પોતે પોતાના મુદરજી આદિક ભક્તજનોને ‘ધર્મમાર્ગમા અપ્રસ્થક્ષિત
પણે વર્તવું’ એમ આજ્ઞા આપીને બુજનગરથી ચાલી નીકળ્યા, એટલે
હરિજનો ભક્ત્યતિશયથી દૂરદેશપર્યંત શ્રીહરિને વળાવા વાસ્તે પાછળ
ગયા ॥૭૯॥ ભગવાન પોતાના પાછળ વળાવા આવેલા નમરનિવાસી જનોને
પાછા વાળીને, માર્ગમા આવતા તેતે ગામોના ભક્તજનોએ પુલ કાર્યાથકા
તેમને દર્શનદાન ઉપદેશ આદિકવડે આનંદ આપતા આપતા ક્રેટલેક
દિવસે ધમકકા નામના નગરને પામ્યા ॥૮૦॥ બુજનગરથી ભગવાન ચાલી
નીકળ્યા પછી જગજીવન વિપ્રેતો મદ માનથી વિનષ્ટ વિવકવાળો હોવાથી
શ્રીહરિના હિતવચનને ઉલ્લઘન કરી સકલપને અનુસારે પશુઘાતગભિત
યાગનો આરંભ કર્યો અને તેમા પશુઓનો ઘાત કર્યો ॥૮૧॥ હે જનાધિપ !
વેદ હિંસાપર નથી તથાપિ હિંસાપરપણે વિપરીત તાત્પર્ય વર્ણનરૂપ દોષથી
અને વેદનુ પરમ તાત્પર્ય બહુનારા ભગવાનના હિતવચનના ઉલ્લઘનરૂપ
દોષથી જગજીવનને મહાઅભદ્ર—અત્યુચ પાપના પરિણામરૂપ અમગળ થયું

સ તસ્ય તં યજ્ઞમુચ્ચિચ્છેદ સસૈનિકઃ ॥૮૩॥ શિવાવમન્તુર્યજઃ પ્રા-
મ્યથા દક્ષપ્રજાપતેઃ । ડચ્છિયો વીરમદ્રેણ તથા તેનૈપ ભૂમુજા
॥૮૪॥ તસ્ય વિત્તં ચ યાનાનિ ગૃહોપકરણાનિ ચ । યજ્ઞપાત્રાણિ
પક્વાન્નરાશીન્સૈન્યાસ્ત્વપાહરન્ ॥૮૫॥ તેઽપિ ક્રુદ્ધાશ્રયસ્તર્હિ સો-
દરા ભૂરિમાનિનઃ । યુદ્ધં કુવેરજિન્મુલ્યાશ્ચકુસ્તૈઃ સહ સાનુગાઃ
॥૮૬॥ સન્તાડ્યમાના વિપ્રાશ્ચ શ્મશ્રુલૈર્યવનાદિમિઃ । વદન્ત ઉચ્ચૈઃ
કાદ્યાધાસ્તતશ્ચકુઃ પલાયનમ્ ॥૮૭॥ ક્રોશતો દ્રવતો ભીત્યા હ-
તસ્વાંશ્ચ દ્વિજાનતુ । ધાવતઃ સૈનિકાન્ રાજા ન્યપેધત્કાલસન્નિ-
માન્ ॥૮૮॥ તસ્મિન્ યુદ્ધે શસ્ત્રપાર્ણીર્ણીસ્તાનશ્વલોચનાન્ । જમ્
રાજમટાઃ શૂરા ઘ્રતઃ સ્વાનસિપાણયઃ ॥૮૯॥ હતાશ્રયોઽપિ તે

॥૮૨॥ તે આ અભદ્ર-એકદમ કેવળ ઇશ્વરધ્વજાથી રાત્રનો કોપવેગ
તેની ઉપર થયો ક્રોધ પામેલા રાત્રએ પોતાના સૈન્યની સહાયથી તે
યજ્ઞનો ઉચ્છેદ કરી નાંખ્યો. પૂર્વે શિવની અવસા કરનારા દક્ષપ્રજાપતિનો
યજ્ઞ જેમ વીરભદ્રે વિચ્છિન્ન કર્યો હતો તેમ આ યજ્ઞ તે રાત્રએ ઉચ્છિન્ન
કરી નાંખ્યો ॥૮૩-૮૪॥ તે રાત્રના સૈનિકોએ જગજીવન વિપ્રનું સમસ્ત
વિત્ત, વાહનો, ગૃહોપકરણો, યજ્ઞપાત્રો અને વિવિધ પકવાનના ઢગલાઓ
હરી લીધા ॥૮૫॥ યજ્ઞભગ અને ધનાદિના હરણથી ક્રોધ પામેલા માનાંધ
કુબેરજિન્મુખ ત્રણ લાકડાઓ પણ પોતાના સશસ્ત્ર જૂલવર્ગ સાથે મળીને
રાત્રના સૈનિકો સાથે મહાસમામ કરવા લાગ્યા ॥૮૬॥ એના યજ્ઞમાં જે
ઋત્વિજો તથા પડિતાભિમાની કાથી આદિકના વિપ્રો હતા તેઓ રાત્રના
મોટી દાદીવાળા યવનાદિ મોઢાઓએ માર મારવાથી ઉચ્ચ સ્વરથી રૂદન
કરતા કરતા ભુજપુરથડી પલાયન કરી ગયા ॥૮૭॥ રાજસૈનિકોએ સર્વાંશે
હુટી લીધેલા, મારવાના લયથી ધોડતા તે વિપ્રોની પાછળ મારવા માટે
ધોડતા મૃત્યુતુલ્ય સૈનિકોને રાત્રએ પાછા વાળ્યા ॥૮૮॥ તે યુદ્ધમાં જેના
હાથમાં તરવારો છે એવા નિર્દય રાજલયોએ જેના હાથમાં તરવાર છે,
કોપાવેશથી રક્ત નેત્રવાળા અને પોતાને હણુતા એવા તે ત્રણેય જણનાં

તત્ર ભક્ષ્યન્તે સ્વામિપાશિભિઃ । કઙ્કઠાદિભિઃ સઘઃ સસુતાશ્ચ
 સહાનુગાઃ ॥૧૦॥ હાહાકારો મહાનાસીત્પુરે તસ્મિન્સ્તુ સર્વતઃ ।
 હરિવામ્યાતિક્રમસ્ય ફલં તદ્વિવિદુર્જનાઃ ॥૧૧॥ ઉદ્ધોપઃ સર્વદે-
 શેષુ વમૂવ ચ તતો નૃપ ! । દેવાર્થાં જીવહિંસાપિ સર્વોચ્છેદક-
 રીતિ હ ॥૧૨॥ તત આરમ્ય ધરણૌ ધાર્મિકાઃ પુરુષા નૃપ ! । ત-
 ત્યજુર્જાવહિંસાં ચ મધમાંસાશનં તથા ॥૧૩॥ પ્રતાપ इत्थं પ્રથિતો
 ધરાયાં નારાયણસ્યાડસુરકર્મહતુંઃ । ધર્મઃ સમાયઃ સસુતશ્ચ
 તેન પ્રમોદમાપાતિતરાં પ્રપુપ્યન્ ॥૧૪॥ इति धीसत्सङ्गिजीवने नारायण-
 चरिते धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे अहिंसाधर्मस्थापननामैकोनविंशोऽध्याय ॥१५॥

મસ્તકો તરવારથી છેદી નાંખ્યા ॥૮૯॥ એમના જે પુત્રો તથા ભૃત્યો યુદ્ધ
 કરતા હતા તે પણ રાજભટ્ટોએ હણી નાંખ્યા. સગામમાં મરણ પામેલા તે
 સર્વે તત્કાલે માસભક્ષક બગલા ગીધ આદિકના ભક્ષ્યપણાને પામ્યા યજ્ઞમિ
 પથી માસની આશાથી પ્રવર્તતા પોતેજ માસભક્ષકોના ભક્ષ્યભૂત થયા ॥૯૦॥
 અકસ્માતજ થએલા આ સપરિવાર વિનાશથી પુરમાં હાહાકાર મહાન
 થયો અને ‘ભગવાનના વચનના ઉલ્લંઘન પાપનુજ આ કળ મળ્યું’
 એમ નગરના લોકો માનવા લાગ્યા ॥૯૧॥ હે નૃપ ! તે દિવસને આરબીને
 ‘દેવસબન્ધિ કર્મમા પણ કરેલી પશ્ચાદિ જીવની હિંસા હિંસા હોવાથી
 સર્વાનર્થકારી છે’ એવો ઉદ્ધોપ-વાતપ્રવૃત્તિ થઈ ॥૯૨॥ હે નૃપ ! તે
 દિવસને આરબીને પૃથ્વી ઉપર જે ધર્મેકરૂચિ જનો હતા તેમણે યજ્ઞ
 દિક્ષા પણ જીવહિંસા અને દેવનિવેદિત એવા પણ મધમાસનું ભક્ષણ
 છોડી દિધું ॥૯૩॥ હે રાજા ! આ પ્રકારે તે તે પ્રદેશમાં પ્રવૃદ્ધિ પામેલા
 હિંસાદિ આસુર કર્મના શ્રીહરિએ કરેલા પ્રશમનથી અને સત્વૈકાત ધર્મના
 પ્રવર્તનથી પૃથ્વી ઉપર પ્રખ્યાત થએલા પ્રતાપથી પોષણ પામેલા ધર્મ
 પ્રજાપતિ પત્નીપુત્રાદિ પરિવાર સાથે પરમ પ્રમોદને પામ્યા ॥૯૪॥ इति
 श्रीसत्सङ्गिजीवने...द्वितीयप्रकरणे अहिंसाधर्मस्थापननामैकोन-
 विंशोऽध्यायः ॥१५॥

સુવ્રત ઉવાચ—રાજાસીલ્લધ્વજિન્નામા ધમકાલ્યપુરે નૃપ ! । સ્વા-
લયે પ્રભુમાયાસ્ય સિપેવે તં સ દાસવત્ ॥૧॥ કલ્યાણ ઇન્દુભો
રામસ્તથા રાજધનાભિધઃ । પુનાસ્તસ્ય મુદા ચક્રુશ્ચત્વારઃ સેવનં
હરેઃ ॥૨॥ જિજ્ઞા માન્યા વાયુજીવા મોટિની કર્ણિકાદયઃ । યો-
પિતોઽપિ પ્રભોર્મમત્યા વિદધુસ્તસ્ય સેવનમ્ ॥૩॥ ઉપિત્વા દ્વે દિને
તત્ર ભૂચાયગ્રામમાયયૌ । જયરામઃ કાર્મણાઘા ભક્તાઃ પર્યચરંશ્ચ
તમ્ ॥૪॥ દેવિકાઘાઃ સ્ત્રિયસ્તં ચ ભક્તિમત્સ્યઃ સિપેવિરે । તત્રો-
પિત્વા સ ઘસૌ દ્વૌ કન્યકૂટપુરં યયૌ ॥૫॥ મૂલજિત્કચરાઘૈશ્ચ
તત્ર ભક્તેઃ સ સેવિતઃ । વાયવીહરિવાલાદિયોપાભિશ્ચાવસદિનમ્
॥૬॥ તત્રોઽન્ધિયાડીમુક્તીયં દેશમાભીરમભ્યગાત્ । તત્રાસૌ પિ-

અધ્યાય ૨૦ મો.

સુવ્રતઃપિ કહેછે—હે નૃપ ! ધમડકા પુરમા તેના રાજા હુબ્ધજીત
નામના એક હતા આ રાજા પોતાના પુરમા પધારેલા પ્રભુને પોતાનાજ
રાજભવનમાં ઉતારો કરાવીને દાસની પેઠે સેવા કરવા લાગ્યા ॥૧॥ કલ્યાણ
ઇન્દુભ રામ તથા રાજધન નામના ચારેય તે રાજપુત્રા શ્રીહરિની સેવા
પરમ હર્ષથી કરવા લાગ્યા જીજ્ઞા માન્યા વાયુજીવા મોટિની કર્ણિકા
આદિક ક્ષત્રજાતીય સ્ત્રિયોપણ શ્રીહરિની સેવા પરા ભક્તિથી કરવા લાગી
॥૨-૩॥ તે પુરમા બે દિવસ રહીને ત્યાના ભક્તોની સેવાને સ્વીકારીને,
ત્યાથી શ્રીહરિ ભયાઉ ગામે પધાર્યા તે ગામના જયરામ કાર્મણ પ્રમુખ
ભક્તપુત્રો તથા દેવિકા આદિક ભક્તસ્ત્રિયોએ શ્રીહરિની ભક્તિથી સેવા
કરી તે ભયાઉ ગામમા બે દિવસ રહીને ત્યાથી શ્રીહરિ કથકોટ પુરે પધાર્યા
॥૪-૫॥ તે પુરમા મુળજી કચરો આદિક ભક્તપુત્રોએ તથા વાયવી હરિ-
યાળા આદિક ભક્તસ્ત્રિયોએ ભક્તિથી પરિચર્યા કર્યા છે ચરણકમળ જેમના
એવા શ્રીહરિ એક દિવસ રહ્યા ॥૬॥ તે પછી શ્રીહરિ સમુદ્રની ખાડી ઉત

૧ આ અધ્યાયમા નાનાવિધ ગામ નગરમા વિચરતા શ્રીહરિએ દર્શાવેલા વિવિધ
દિવ્ય ઐશ્વર્યનું વર્ણન કર્યું છે

વ્પલીગ્રામસિયાયાત્મીયતુષ્ટ્યે ॥૭॥ તત્ર દેવગણેશાદ્યાઃ સમસે-
વન્ત તં વિશઃ । સ્ત્રિયશ્ચ માન્યારામાદ્યાઃ સ્વસ્વશક્ત્યનુસારતઃ
॥૮॥ તત્રોપિત્વા દિને દ્વે ચ રાજકૂટં સ આયયૌ । લક્ષ્મ્યાર્યા
રાજકન્યા તં તત્રાનર્ચાતિમાવતઃ ॥૯॥ સ પ્રસાદાદ્ધરેઃ સર્વાઃ
પ્રાપ યોગફલા નૃપ । તત્રોપિત્વા દિનં ત્વેકં નિર્યયૌ ભગવાંસ્તતઃ
॥૧૦॥ ક્રોધં સંયમયન્મદં ચ દમયન્કામં સમુન્મૂલ્યન્માનં સત્ર-
મયન્ સ્પૃહામપનયંહ્રોમં ચ વિચ્છેદ્યન્ । પાપૌઘં દલયન્કલિ-
વ્યપનયન્ પાપણ્ડમુચ્છેદ્યન્સત્યં નિર્મેલયંશ્ચાર ભગવાન્ધર્મં સ
મુત્તેજયન્ ॥૧૧॥ આશ્ચર્યં જનયન્નૃણાં પ્રતાપં પ્રથયન્ભુવિ । હરન્-

રીને આબીર નામના દેશમાં આવ્યા તે દેશમાં આત્મીય ભક્તોને પ્રસન્ન
કરવા પિપળીયા નામના ગામે પધાર્યા ॥૭॥ તે ગામમાં દેવ ગણેશ વિગેરે
વૈશ્ય ભક્તો તથા માન્યા રામા આદિક ભક્ત સ્ત્રિયોએ પોતપોતાની
શક્તિને અનુસારે શ્રીહરિની લાવથી સેવા કરી ॥૮॥ શ્રીહરિ પિપળીયા
ગામમાં બે દિવસ રહીને રાજકોટ નગર પધાર્યા તેમાં લક્ષ્મી નામની કોઈ
રાજકન્યાએ અતિલાવથી શ્રીહરિની રાભેપચારથી પૂજા કરી હે નૃપ ! તે
લક્ષ્મીની અનવધિક ભક્તિને લાળીને પ્રસન્ન થએલા ભગવાને સર્વ યોગનો
તેને એકદમ ઉપદેશ આપ્યો. લક્ષ્મીપણ ભગવાનના અનુચ્છેદથી સુખેથી
સર્વ યોગકળાઓને પામી. શ્રીહરિ રાજકોટપુરમાં એક દિવસ રહીને ત્યાંથી
ચાલી નીકળ્યા ॥૯-૧૦॥ હવે અવશેષ અધ્યાયથી ભુજનગરથી નીકળ્યા
તેને આરલીને રાજકોટ નગરથી નીકળ્યા ત્યાં સુધીનું તે તે ગામ નગરમાં
શ્રીહરિએ પ્રકાશ કરેલુ ઐશ્વર્ય એકસાથે કહે છે—ભગવાન નિ શ્રેયસના
સાધનભૂત સદ્ધર્મ કે જે અધર્મની અભિવૃદ્ધિથી ગ્લાનિ પામ્યો હતો તેને
સમુત્તેજીત-અધર્મના વિનાશથી પ્રકુલિત કરવા પૃથ્વીમાં વિચર્યા હતા
એમને પૃથ્વી વિચરણમાં બીજું પ્રયોજન ન હતું અધર્મનાં મૂળતો કામ,
ક્રોધ, માન, મદ, સ્પૃહા અને લોભ છે, તે આ મૂળથી પાપપુજા પ્રવર્તે છે,
તેનાથી કળિયુગની પુષ્ટિ થાય અને તે પુષ્ટિને લીધે પાપક ધર્મની પ્રવૃત્તિ
થાય, તે આ સર્વ દોષોને સકારણ નિર્મળ નાશ કરતા થકા તે તે પુર થા-

જ્ઞાનતિમિરં સોઽરાજજ્ઞાનમાસ્કરઃ ॥૧૨॥ દૃષ્ટ્યુતપ્રતાપં તં ધર્મ-
વર્ત્તમ્ પ્રવર્તકમ્ । આશિશ્રિયુશ્ચ વહ્નો નરા નાર્યશ્ચ ભૂપતે ! ॥૧૩॥
ઉત્સાહાર્થં સોઽપિ તેષાં મતિદાર્હ્યાય ચાત્મનિ । સ્વૈશ્વર્યં દર્શયા-
માસ યદનન્યાશ્રયં પ્રભુઃ ॥૧૪॥ અનેકેષાં સ જીવાનાં પ્રાણવૃત્તિ-
નિરોધનમ્ । અર્ચીકરદ્વક્ષરૂપે નિજાત્મનિ સમાધિના ॥૧૫॥ દર્શ-
યામાસ તત્રૈવ ગોલોકં ધામ ચાક્ષરમ્ । શ્વેતદ્વીપં ચ વૈકુણ્ઠં સ-
કલેશ્વર્યસમ્ભૂતમ્ ॥૧૬॥ અવ્યાકૃતાત્મ્યં લોકં ચ દિવ્યં ચદરિકા

મમા વિચર્યા હતા ॥૧૨॥ અરાજત્ જ્ઞાનમાસ્કર — આ શ્રીહરિ તો ભૌતિક
તેજોમય સૂર્ય થઈ વિલક્ષણ જ્ઞાનમય સૂર્ય છે સૂર્ય તો પાપ મહાભૂતોમા
ત્રીજ નખરે ગણાતા તેજથી કેટલાકના કેવળ નેત્રમાત્રને આવરણ કરનારા
અધકારને ટાળે છે. આ જ્ઞાનમય સૂર્ય તો સર્વ ધન્દ્રિયોમા આવરણ
કરનારા, ચૈતન્ય તેજના પ્રસરણમાં વિરોધિ, અજ્ઞાન નામના આતર
અધકારને ટાળે છે. સૂર્ય તો દૃશ્ય કે દૃશ્યસંલતીયને પ્રકાશ કરે છે
આ જ્ઞાનમય સૂર્યતો દૃશ્યથકી અત્યંત વિલક્ષણ ગુણાતીત ચૈતનમય
આત્મસ્વરૂપને અને તેનાથી વિલક્ષણ મુકતૈકસેવ્ય પરમાત્મસ્વરૂપને પ્રકાશ
કરે છે. આવું આશ્ચર્ય મનુષ્યોને ઉત્પન્ન કરે છે માટે આવા અસાધારણ
મહિમાથી પોતાનું ઐશ્વર્ય પૃથ્વી ઉપર પ્રખ્યાપન કરતા શ્રીહરિ અતિગ
યપણે શોકે છે ॥૧૩॥ હે ભૂપતે ! આ ધર્મમાર્ગના પ્રવર્તક શ્રીહરિનો
અસાધારણ પ્રતાપ સાંભળી તથા લાગીને બહુ નરનારીઓએ મોક્ષની
આકાંક્ષાથી એમના નિર્ભય ચરણ મૂળનો આશ્રય કર્યો ॥૧૩॥ સમર્થ શ્રીહ-
રિએ પણ નિભશ્રિત જનોને પોતાના સ્વરૂપમાં વિશ્વાસાતિશય તથા ઉત્સા-
હાતિશય ઉપજવા માટે પોતાનું અસાધારણ અદ્ભુત ઐશ્વર્ય દર્શાવ્યું
॥૧૪॥ તે ઐશ્વર્ય મોળ શ્લોકથી કહે છે—પ્રાણવૃત્તિનો નિરોધ કરી
ધારણા સપાદન કરી ત્રણ દેહથી વિલક્ષણ, બ્રહ્મસારૂપને પામેલા એવા
સ્વાત્મસ્વરૂપમા અનેક જનોને સમાધિ કરાવી ॥૧૫॥ તેજ સમા-
ધિમાં સર્વ ઐશ્વર્યસંપૂર્ણ મોલોક અક્ષર શ્વેતદ્વીપ અને વૈકુઠ આદિક ધામો
ભગ્નોને બતાવ્યાં ॥૧૬॥ તથા દિવ્ય અવ્યાકૃત લોક, બદરિકાગમ, અનિ-

વનમ્ । અગ્નિવિમ્બં ચાર્કવિમ્બં ધામ ચ ક્ષીરસાગરમ્ ॥૧૭॥ તત્ર
તત્ર નિજામેવ દિવ્યાં મૂર્તિમદીદશત્ । સદૈશ્વર્યેણ જુષ્ઠાં ચ તત્ત-
ત્પાર્પદશક્તિભિઃ ॥૧૮॥ અથાવયઞ્ચ કેમ્બશ્ચિત્સહસા પ્રણવધ્વ-
નીન્ । કોટિકોટ્યર્કસદ્દાશં નિજં તેજોઽપ્યદીદશત્ ॥૧૯॥ પરં
યજ્ઞાપ્રદાદિભ્યઃ સચ્ચિદાનન્દલક્ષણમ્ । દ્રઘાર્ણ્યં વ્રહ્મ તદ્રૂપં કેમ્બ-
શ્ચિત્સ્યમદીદશત્ ॥૨૦॥ ભૂગોલે ચ સ્વગોલે ચ દેવતાનાં હરેસ્ત-
થા । સ્થાનૈશ્વર્યાણિ યાન્યાસન્ કેમ્બશ્ચિત્તાન્યદીદશત્ ॥૨૧॥
આધારાદિપુ ચક્રેષુ ગણેશાચાશ્ચ દેવતાઃ । કેમ્બશ્ચિદ્દર્શયામાસ
સંસ્થિતાઃ સ પૃથક્ પૃથક્ ॥૨૨॥ કેમ્બશ્ચિદપિ ભક્તેભ્યો વિરાટ-
રૂપમદીદશત્ । ક્વચિત્પુરુષસ્ફોતં વ્રહ્માણ્ડાધારમીશ્વરઃ ॥૨૩॥
શતયોજનદૂરસ્થભક્તેભ્યોઽપિ ક્વચિત્ક્વચિત્ । સ્વદર્શનં સ પ્રદદૌ

મંડળ, સૂર્યમંડળ, ક્ષીરસાગર, ઇત્યાદિ ધામો પણ બતાવ્યાં. તે તે ગોઘોઝાદિ
ધામોમાં રહેલી, નિરંતર સર્વ ઐશ્વર્ય તથા તે તે નંદ સુનંદાદિ પાર્પદો
તથા તે તે રાધારમાદિ શક્તિઓએ સેવેલી, દિવ્ય પોતાનીજ મૂર્તિ તે લજો-
ને શ્રીહરિએ બતાવી ॥૧૭-૧૮॥ કેટલાક લજાજનોને અંતરાકાશમાં અક-
સ્માત્ વિકાસ પામતા ઑંકારનાદો સંભળાવ્યા. કેટલાક લજાને કોટિ
કોટિ સૂર્ય સદૃશ-સર્વ તેજને તિરસ્કાર કરનાર, સમસ્ત તેજના કારણ-
ભૂત પોતાનું તેજપણ પ્રદર્શાવ્યું ॥૧૯॥ તથા જે બચતાદિ ત્રણ અવસ્થાએ
અતીત, તે તે અવસ્થાના નિવાર્ધકપણે તે તે અવસ્થામાં રહેલું, સચ્ચિદાનંદ-
લક્ષણ, દ્રઘ નામનું બ્રહ્મ છે તે રૂપ કેટલાકને પ્રદર્શાવ્યું ॥૨૦॥ તથા પ્રાકૃત-
મંડળ ભુગોળ ખગોળમાં જે બ્રહ્માદિ દેવતાઓનાં અને વિષ્ણુનાં સ્થાનો
તથા ઐશ્વર્યો છે તે પણ કેટલાક લજાને બતાવ્યાં ॥૨૧॥ શરીરની અંદર
આધારાદિ ચક્રોમાં રહેલા જે ગણેશ આદિક દેવતાઓ છે તેમને કેટલાક
લજાને જુદા જુદા બતાવ્યા ॥૨૨॥ કોઈ લજાને કદાચિત્ પુરૂષસૂક્તમાં
વર્ણવેલું બ્રહ્માંડાધાર વિરાટ રૂપ પણ સર્વેશ્વર શ્રીહરિએ બતાવ્યું ॥૨૩॥ આ
લગવાન શ્રીહરિ પ્રસન્ન થઈને ક્યારેક ક્યારેક બહુ દૂર દેશમાં રહેલા પણ
લજાજનોને પ્રત્યક્ષપણે પોતાનું દર્શન આપતા હતા. આ બાબત પ્રસિ-

પ્રીતઃ પ્રત્યક્ષમેવ હિ ॥૨૪॥ અપિ દૂરસ્થિતૈર્મકૈઃ સ્વગૃહે પ્રતિમા-
ન્તિકે । નૈવેદ્યમર્પિતં કાપિ હ્યાશ્રાદ્ધિસાપયજ્ઞનાન્ ॥૨૫॥ સ્ત્રિય-
માણાન્નિજાન્ કાપિ નિનીપુર્વામ ચાત્મનઃ । અપ્યન્યેભ્યઃ સ ત-
દ્દામે સાક્ષાત્પ્રાદાત્સ્વર્દર્શનમ્ ॥૨૬॥ મુમુક્ષુનિતરાંશ્ચેત્યં દર્શયન્ત-
મલૌકિકમ્ । સ્વૈશ્વર્યં વીક્ષ્ય તં પ્રાપુર્યકા અપિ વિસયમ્ ॥૨૭॥
તેન સાકં વિવાદાર્થં વહ્વો મતવાદિનઃ । આગતા અપિ વાદૈસ્તં
જેતું નૈવાશકન્ ક્વચિત્ ॥૨૮॥ તં કાર્ણાં દદૃશુશ્ચ કૃષ્ણમવનૌ
રામં ચ રામાર્ચકાઃ શક્તિં શક્તિપરાયણા રવિમયો સૌરાશ્ચ

છળ છે ॥૨૪॥ વળી બહુ દૂર દેશમાં રહેલા ભક્તોએ પોતાને ઘેર પ્રતિ-
દિન પૂજ્ય પ્રતિમાપાસે પ્રીતિથી જમવામાટે અર્પણ કરેલા નૈવેદ્યને પણ
ક્યારેક તે જનોને વિસ્મય પમાડતા થકા પ્રત્યક્ષ શ્રીહરિ જમતા હતા.
આ વાત પણ પ્રસિદ્ધ છે ॥૨૫॥ આ બીજું અદ્ભુત ઐશ્વર્ય છે—શ્રીહરિ
પોતાના અનન્ય આશ્રિતોને મરણ સમયમાં પોતે અતિ કૃપા કરી સ્મરણમાં
લાવીને, પોતેજ તેમને પ્રકૃતિમંડળ થકી પાર પોતાના અક્ષર ધામમાં લઈ
જવાની ઇચ્છાથી, મરતા ભક્તજનના ગામમાં પોતાના જ દિવ્ય આ રૂપથી
પ્રવેશ કરી, તેનેજ જેમ એમ બીજા જનોને પણ લોચનગોચર થઈ બીજા-
ઓને પણ પોતાનું પ્રત્યક્ષ દર્શન આપીને કૃતાર્થ કરે છે ॥૨૬॥ મુમુક્ષુ તથા
અમુમુક્ષુઓને પૂર્વોક્ત પ્રકારનું અલૌકિક પોતાનું ઐશ્વર્ય પ્રદર્શાવતા, કૃપાના
એક નિષિરૂપ, સર્વશઃ સર્વશક્ત શ્રીહરિને ભેદને અભક્તજનો પણ વિસ્મય
પામતા હતા વિસ્મય પામીને તેમનેજ સર્વ લાવથી લગતા હતા ॥૨૭॥
શ્રીહરિનું દિવ્ય ઐશ્વર્ય નહિ સહન કરી શકતા બહુ મતવાદિઓ તેમને વાદથી
જીતવામાટે આવ્યા હતા પણ ક્યારેય કોઈ દેશમાં પણ કોઈ પણ જીતવા
સમર્થ નજ થયા કિંતુ પરાજય પામ્યા ॥૨૮॥ કેવળ જીતવામાટે સમર્થ થયા
નહિ એટલુંજ નહિ કિંતુ તે સમયે લગવાને અનુચ્છથી કરાવેલી સમાધિમાં
એજ શ્રીહરિને પોતપોતાના ઇષ્ટદેવ શ્રીકૃષ્ણાદિ રૂપથી રહેલાને સાક્ષાત્કાર
કરી, પોતાના ઇષ્ટદેવ શ્રીકૃષ્ણાદિ સર્વ રૂપોના પ્રાદુર્ભાવનું મૂળ આ શ્રીહ-
રિનેજ સમજીને, એજ આ નારાયણમુનિને લગવા લાગ્યા એમ કહે છે—

શૈવાઃ શિવમ્ । વિષ્ણુઃ વૈષ્ણવધર્મિણઃ સત્ત્વ તદા જૈનાશ્ચ તીર્થંક-
 રાન્ દૃષ્ટ્વાઽઽસન્સ્વસમાધિના ચ યવનાઃ પિઙ્ગામ્બરાન્વિસ્મિતાઃ
 ॥૨૯॥ एवं यो यस्तमभ्यागात्स स सद्यः समाधिना । खेष्टदेवं
 तमेवेशं विलोकयासीत्सुविस्मितः ॥૩૦॥ त्यक्त्वा स्वस्वमतान्येव
 તતસ્તે તમુપાધિતાઃ । મત્તયા નારાયણં નિત્યં મેજિરે ધર્મસંસ્થિ-
 તાઃ ॥૩૧॥ मद्यमांसादिसंसर्गं त्यक्त्वा सर्वे तदाश्रिताः । हान-
 चैराग्यसम्पन्ना चभूवुः प्राकृता अपि ॥૩૨॥ હીનં જાત્યાપિ તચ્છિ-
 પ્યમનઘીતમપિ ક્વચિત્ । ન શેકેઽધીતશાસ્ત્રોઽપિ વિજેતું બ્રહ્મ

પૃથ્વી ઉપર તે સમયે કૃષ્ણના ઉપાસકોએ શ્રીહરિને શ્રીકૃષ્ણરૂપે જોયા
 શ્રીરામભક્તોએ શ્રીહરિને રામરૂપે જોયા શક્તિસેવકોએ શક્તિરૂપે જોયા
 સૂર્યભક્તોએ શ્રીહરિને સૂર્યનારાયણરૂપે દેખ્યા શિવોપાસકોએ શ્રીહરિને
 પરમ શિવરૂપે દેખ્યા સાધારણપણે વૈષ્ણવધર્મમા રહેલા જનોએ શ્રીહરિને
 શ્રીવિષ્ણુરૂપે લાગ્યા જૈનમતના જનોએ મહાવીરાદિ તીર્થંકરો રૂપે લાગ્યા
 અને યવનોએ શ્રીહરિને મહમદ આદિક પિગાળરૂપે દેખ્યા એ રીતે
 શ્રીકૃષ્ણ આદિકના સર્વે ભક્તો શ્રીહરિએ અનુગ્રહથી કરાવેલી સમાધિએ
 કરીને પોતપોતાના ઇષ્ટદેવરૂપે શ્રીહરિને સાક્ષાત્ જોધને અત્યંત આશ્ચર્ય
 પામી ગયા હતા આ પ્રકારે જે જે જન શ્રીહરિને જેમ તેમ પણ પામ્યો
 તે તે જન તત્ક્ષણજ સર્વેશ્વર શ્રીહરિનેજ પોતાના ઇષ્ટદેવરૂપે નિરખીને
 અતિ આશ્ચર્યને પામતો હતો તે પછી તે સર્વે જનો પોતપોતાના સપ્રદા-
 યનો આગ્રહ છોડી દધનેજ શ્રીનારાયણમુનિનો સમાશ્રય કરી તેમણે કરેલી
 ધર્મમર્યાદામાં રહીને પરમ પ્રેમથી નિરતર તેમની ભક્તિ કરવા લાગ્યા
 ॥૨૯-૩૧॥ પ્રાકૃત-આમ્યલોગમા અભિરૂચિવાળા શાકત આદિક સર્વે
 જનો પણ સમર્થ શ્રીહરિના સમાશ્રયથી મઘમાસાદિકનો સસર્ગ દૂરથી ત્યાગ
 કરીને જ્ઞાનવૈરાગ્યે સપક્ષ થઈ ગયા ॥૩૨॥ આ ભગવાનનો આશ્રિત ભલે
 શાસ્ત્ર ભણેલો પણ ન હોય અને ભતિએ કરીને પણ નીચ હોય તથાપિ
 તેને ભતિએ કરીને ઉચ્ચ અને શાસ્ત્ર ભણેલો પણ જન બ્રહ્મવિદ્યાવડે
 જીતવા માટે ક્યારેય સમર્થ થતોજ નહિ, કારણ કે આશ્રિતને ભગવાનના

વિધયા ॥૩૩॥ इत्थं निजप्रतापेन मूलाब्जानं विनाशयन् । सद्धर्मं
स्थापयामास विनष्टं धरणीतले ॥३४॥ तत्र तत्रान्नसत्राणि कार-
यामास भूरिशः । यत्रागतानामन्यत्र नासीज्जिगमिषा नृणाम्
॥३५॥ यज्ञैश्च वैष्णवैर्विष्णुं याजयामास स प्रभुः । आढ्यान्निज-
जनान्प्रीत्या मुख्यकल्पैर्नरेश्वर ! ॥३६॥ विष्णुयागमहावृद्धादिय-
ज्ञेषु सहस्रशः । मिष्टान्नैस्तर्पयामास ब्राह्मणान्वहुवासरान् ॥३७॥
अदीदपश्च यहुशो विप्रेभ्यस्तत्र तत्र च । हेममुद्रा रुण्यमुद्रा उ-
दारः स इषैकराट् ॥३८॥ घृतक्षीरादिभिर्वह्नान् हविष्यान्नैश्च का-
रयन् । मकारपञ्चकविधिं यैववाह्यमनीनशत् ॥३९॥ साधुभूदेव-

આશ્રયબળથી બ્રહ્મના અપરોક્ષલક્ષણા બ્રહ્મવિદ્યા હતી અને ખીલતોને તો
બ્રહ્મવિદ્યાપણુ તેના પરોક્ષલક્ષણા હતી ॥૩૩॥ આ પ્રકારે શ્રીહરિએ નિજ-
પ્રતાપ-અસાધારણુ ઐશ્વર્યના પ્રકાશથી અધર્મભૂળ અજ્ઞાનને વિનાશ કરી
સદ્ધર્મ-ભૂતળમાં વિનષ્ટપ્રાય થએલા પારમૈકાંતિક ધર્મની ઉદ્ધાર કરીને
ફરીથી સ્થાપના કરી ॥૩૪॥ આ ભગવાનની જેમ વિજ્ઞાનપ્રવર્તનપરતા
હતી તેમ વિજ્ઞાનમાં ઉપયોગી ધર્મપ્રવર્તનપરતા પણ પ્રખ્યાત હતી એમ
કહે છે—ધર્મથી જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય છે, તેમાં ‘યજ્ઞેન ધાનેન તપસાઝ્ઞાના-
કેન બ્રાહ્મણા વિવિદિપન્તિ’ એવી ક્ષતિ છે. શ્રીહરિએ તે તે દેશમાં અનેક
અન્નસત્રો ખંધાવ્યાં હતાં, જે અન્નસત્રોમાં આવેલા જનોને ખીજે સ્થળે
જવાની ધન્યાજ ઉદય પામે નહિ ॥૩૫॥ હે નરેશ્વર ! પ્રભુ શ્રીહરિએ ધનાઢ્ય
નિજજનોની ધનસંપત્તિને સાર્થક કરવા તેમને વૈષ્ણવયાગમાં પ્રેતસા-
હન આપીને મુખ્યજ કલ્પથી વિષ્ણુયાગો કરાવ્યા હતા ॥૩૬॥ અને વિષ્ણુ-
યાગ મહાવૃદ્ધ આદિક યાગોમાં બહુ બ્રાહ્મણો બહુ દિવસ મિષ્ટાન્નથી તૃપ્ત
કર્તા હતા ॥૩૭॥ ચક્રવર્તી રંતિદેવ રાજની પેઠ મહાઉદાર શ્રીહરિએ તે તે
યજ્ઞોમાં બહુ સોનામહોરો અને રૂપામહોરો બહુ બ્રાહ્મણોને અપાવી હતી
॥૩૮॥ ઘૃત કુંધ આદિક હવિષ્યાને કરીને આહિસામય યાગ યોગરદમ
પ્રવર્તાવ્યા હતા. અને મઘમાંસાદિ પાંચ મકારનું જેમાં વિધાન છે એવા
વેદબાહ્ય શાક્ર ધર્મનો તથા તેના જેવાજ ખીલ ધર્મનો નાશ કર્યો હતો

દેવાનામર્ચનં પ્રીણનં ચ સઃ । મુહુશ્ચકાર ચાધર્મયાપણ્ડોચ્છેદનં
પ્રમુઃ ॥૪૦॥ ધર્મજ્ઞાનવિરક્તીનાં મક્તેર્મેદાંશ્ચ સર્વશઃ । તત્ત્વતો વો-
ધયામાસ તત્ર તત્ર સ વિસ્તરાત્ ॥૪૧॥ સચ્છાસ્ત્રઃ સ્વપ્રતાપેન
જિત્વા ચાધર્મિણો ગુરુન્ । તેભ્યો મુમુક્ષુન્ રક્ષિત્વા ધર્મસર્ગે હ્ય-

॥૩૮॥ સાધુ-ભગવાનના એકાંતિક ભક્તો, બૂદેવો અને દેવોનું પૂજન તથા
પ્રીણન વારેવારે કરતા હતા. આ કરવાથી ભગવાનને કરો બતનો અર્થ
ન હતો, કિંતુ અધર્મેનો ઉચ્છેદ અને ધર્મસ્થાપન માટે આ લોકમાં અવત-
રેલા ભગવાનનું કર્તવ્યજ છે ॥૪૦॥ વળી ભગવાને ધર્મ જ્ઞાન વૈરાગ્ય અને
લક્ષિતના બહુ ભેદોનો અનેક આમ નગરોમાં ભક્તોને બોધ કર્યો હતો—વર્ણ-
નિમિત્તથી આશ્રમનિમિત્તથી અને કામના (કૃણ) નિમિત્તથી ધર્મો અનેક-
વિધ થાય છે, તેનાથી જે અકામથી (નિષ્કામ) પ્રવર્ત્યા છે તેતો અત્યંત
ભિન્ન છે, આ રીતે ધર્મની વિવિધતા થતી બાબત. જ્ઞાતવ્યભેદને લીધે
જ્ઞાનમાં ભેદ કહેવાય છે, પ્રામ્ય, પ્રાપ્તા, પ્રાપ્તિનો ઉપાય, પ્રાપ્તિના વિરોધિ,
આ સર્વ જ્ઞાતવ્ય (જાણવા યોગ્ય) છે, આના જ્ઞાતવ્યપણે કરીને જ્ઞાનમાં
ભેદ છે તથા ઉપાયજ્ઞાનમાં પણ કર્મયોગ જ્ઞાનયોગ આદિક ઉપાયની બહુ-
લતા છે, આ રીતે જ્ઞાનની વિવિધતા બાબત. આ લોક પરલોકના ભોગ-
મુખની અલ્પતા અસ્થિરતા ઉત્તરકાળમાં દુઃખપ્રદતા આદિક દોષના
ભેદને લીધે તે દોષોના વિચારથી થતા વૈરાગ્યમાં વિવિધતા આવે છે એટલે
દોષને ભોગમુખની અલ્પતા વિચારવાથી તો દોષને અસ્થિરતા વિચારવાથી
તો દોષને ઉત્તર કાળમાં દુઃખપ્રદતા વિચારવાથી ઇત્યાદિ દોષવિચારથી વૈ-
રાગ્ય થાય છે એટલે વૈરાગ્યના ભેદો થાય છે. વળી વિષય વિભેદથી તેનો ભેદ
રચે છે, એટલે જેમાં વૈરાગ્ય થાય એવા વિષયો વિવિધ છે તેથી વૈરાગ્યમાં

યોજયત્ ॥૪૨॥ ચતુર્ણામપિ વર્ણાનામાશ્રમાણાં સનાતનમ્ । ધર્મે
સંસ્થાપયામાસ ભગવાન્ ધર્મરક્ષકઃ ॥૪૩॥ નૈષ્ઠિકવ્રતિનાં ધર્મા-
ન્પ્રભુઃ સોઽથ પ્રવર્તયન્ । સ્વયં નૈષ્ઠિકધર્મેષુ મેજે રાજાધિરાજ-
તામ્ ॥૪૪॥ યથેદં પોષ્યમાણાશ્ચ ભક્તિધર્માદયોઽપિ તમ્ । સેવ-
માના નિત્યમેવ વિરેજુઃ પર્યા શ્રિયા ॥૪૫॥ દદ્યા આસન્ પુણ્ય-
વદ્ધિર્દિવ્યાકૃતિધરાસ્તુ તે । ક્વચિદેવેચ્છયા તસ્ય પ્રભોર્ન તુ સ-
દાઽલિલૈઃ ॥૪૬॥ इति दिव्यचरित्रचित्रकृत्करुणाचारिनिधिर्धरा-
तले । विचरद्भुचिमास आययौ शरधारारुख्यपुरं हरिर्नृप । ॥४७॥
इति धीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे विविधैश्वर्यप्रदर्श-
नेन नानाविधभक्तजनानन्दनं नाम विंशोऽध्यायः ॥२०॥

ધર્મસર્ગ-શમદમાદિકમા જોડ્યા હતા ॥૪૨॥ ધર્મરક્ષણુ અર્થે અવતરેલા આ
ભગવાને ચાર વર્ણુ અને ચાર આશ્રમના સનાતન-આર્પ પરંપરાથી પ્રાપ્ત
થતા ધર્મની સ્થાપના કરી હતી ॥૪૩॥ વિશેષપણે નૈષ્ઠિક વ્રતિઓના ધર્મોને
આચરણથી અને અવબોધથી પ્રવર્તાવતા હોવાથી આ પ્રભુ શ્રીહરિ પોતે
નૈષ્ઠિકધર્મિઓમાં રાજાધિરાજતાને પામ્યા હતા. અર્થાત્ ખડીયા રાજાઓને
મધ્યે ચક્રવર્તીજ જેમ એમ નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીઓમાં અસાધારણ બ્રહ્મચર્ય
વ્રતનિષ્ઠ હોવાથી અતિશય શ્રેષ્ઠ થયા હતા ॥૪૪॥ આ ભગવાને યથેદ
પુષ્ટિને પમાડેલા લક્ષ્મિ ધર્માદિકો પણ એજ શ્રીહરિની નિરતર પ્રત્યક્ષ
પોતાના અદૃશ્ય દિવ્ય રૂપથી સમીપે રહીને સેવા કરતા સર્વોત્તમ શોભાથી
વિરાજમાન થયા હતા ॥૪૫॥ શ્રીહરિની સમીપે રહીને સદાય સેવા કરે
છે તથાપિ દિવ્યાકૃતિવાળા તે ધર્માદિકો સર્વ કોઇને નયનગોચર થતા હતા
નહિ. કિંતુ તે ભગવાનનીજ ઇચ્છાથી કોઇકંજ સુકૃતશાલિઓના કદાચિ
તજ દર્શનમાર્ગમા આવતા હતા ॥૪૬॥ હે નૃપ ! કંઈણના એક નિધિરૂપ
આ ભગવાન્ ધરાતળમાં તે તે સ્થળે આશ્ચર્યકારી દિવ્ય ચરિત્રને આ પ્રકારે
પ્રખ્યાપન કરતા થકા અને તે તે અનેક આમ નગરાદિકને વિચરણના મિષથી
પવિત્ર કરતા થકા આપાઠ માસમાં શરધાર પુરમાં પધાર્યા ॥૪૭॥ ઇતિ
શ્રીસત્સંગિજીવને...દ્વિતીયપ્રકરણે વિવિધૈશ્વર્યપ્રદર્શનેન નાનાવિ-
ધભક્તજનનાનંદનં નામ વિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૦॥

સુમત ઉવાચ—તત્ર રાજકુમારૈ દ્વૌ સિપેવાતે તમાદરાત્ । તુક્ક-
જિઠૈરિજિત્સંઘૌ તત્પદાન્નદ્વાથયૌ ॥૧॥ તત્રાથઃ કૃષ્ણપાદાન્ન-
રેણુનાં સ્વાન્નધારણે । અકૂરોપમ ઇવાસીદ્વિતીયો વિદુરોપમઃ ॥૨॥
તથા વૈરિભયો ભીમો હિકજિત્પમુચા અપિ । ક્ષત્રવીરા અસેવન્ત
ભક્તાસ્તં પરયા મુદા ॥૩॥ કરિમો મૂકહસનો રયો હયજિદાદયઃ ।
યવના અપિ તં પ્રીત્યા મેજિરે દ્વદનિશ્ચયાઃ ॥૪॥ નિજાંસ્તાન્ પ્રીણ-
યન્મક્તાન્વસંસ્તુક્કજિદાલયે । અજ્ઞાનમહરઘૃણાં તિમિરં તરણિર્યથા
॥૫॥ ભક્તૈઃ સમ્પ્રાર્થિતસ્તત્ર ચાતુર્માસ્યમુવાસ સઃ । મહાન્તમુત્સવં

અધ્યાય ૨૧ મો.

સુમતઃપિ કહેછે—હે રાજન! શરધારપુરમાં તુંગણત્ તથા વૈરિણત
નામના, ભગવાનના ચરણકમળના દૃઢ આશ્રયવાળા બે રાજકુમારો પોતાના
પુરમાં પધારેલા શ્રીહરિની આદરથી સેવા કરવા લાગ્યા ॥૧॥ તેમાં
પહેલા—તુંગણત્ શ્રીહરિના ચરણકમળના સ્પર્શવાળા રજને પોતાના મસ્તક
આદિક અવયવોમાં ધારણ કરવામાં અકૂરજીને સદૃશ હતા અને બીજા—
વૈરિણત કાર્યકાર્યશાન તથા શ્રીહરિના મહામહિમાશાનમાં વિદૂરજીને સદૃશ
હતા. અર્થાત્ આ બંને જણા પણ અનુક્રમે અકૂર-વિદૂરની પેઠે ભગવા
નના ચરણરજનો મહિમા અને ભગવાનનો મહિમા જાણનારા હતા ॥૨॥
તથા વૈરિણાઈ ભીમો હીકો વિગેરે બીજા પણ રાજવંશીઓ તથા બીજા
કરિમ મૂકો હસન રયો હયજીત આદિક યવનો પણ દૃઢ નિશ્ચય કરી પરમ
પ્રીતિથી શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા ॥૩-૪॥ તુંગજીત ભૂપતિના ભવનમાં
રહીને તે સર્વ ભક્તોને દર્શન આપાપણુ આદિકરૂપ સંશ્લેષથી આનંદ
આપતા શ્રીહરિએ જેમ સૂર્ય ઉદય પામીને અંધકારને નાશ કરે તેમ સર્વ
જનોનો અજ્ઞાનરૂપ અંધકાર સદુપદેશરૂપ પ્રકાશથી નાશ કરી નાંખ્યો
॥૫॥ તે સર્વ કોઈ ભક્તોએ બહુ પ્રાર્થના કરવાથી શ્રીહરિ શરધારપુર-

૧ આ અધ્યાયમાં કામાદિદેવોમાં લેલદેવની અતિદુષ્ટતા ભગવાને સભામાં
ઉપદેશ કરેલી અનુવાદ કરી છે.

ચક્રે જન્માષ્ટમ્યાં ચ પૂર્વવત્ ॥૬॥ દેશાન્તરેભ્યો ભક્તાશ્ચ તન્નાજ-
ગ્મુઃ સહસ્રશઃ । સગૃહા અગૃહાશ્ચાપિ તદ્દિદક્ષાદ્દતાન્તરાઃ ॥૭॥
ઉપવાસં જાગરં ચ નિશિ કૃષ્ણાર્ચનં તથા । ભક્તેઃ સહ હરિશ્ચક્રે
સેતૂનાં પરિપાલકઃ ॥૮॥ સાધૂન્વિગ્રાંશ્ચ સન્તર્પ્ય નવમ્યાં કૃતપા-
રણઃ । આસસાદ સભાં રમ્યામપરાહ્લે સતાંપતિઃ ॥૯॥ અથોપવિષ્ટં
પરમાસને તં પ્રણમ્ય વિગ્રા નૃપ ! સાધવશ્ચ । યથોચિતં તસ્ય પુરો
નિષેદુરન્યે જનાસ્તાનમિતશ્ચ સર્વે ॥૧૦॥ શૃણ્વત્સુ સર્વેષુ સદ-
સ્થિતેષુ પ્રણમ્ય તં તન્નિકયોપવિશ્ય । ઘડાક્ષલિસ્તુદ્ગજિદૂર્જિત
શ્રીઃ પપ્રચ્છ સર્વાનુમતેન રાજા ॥૧૧॥ તુદ્ગજિદુવાચ—ભગવન્નિહ
દૃશ્યન્તે સર્વેષામપિ દેહિનામ્ । કામઃ ક્રોધસ્તથા લોભ इति चै

માજ આતુર્મસ્થિ-આપાઠ આદિક ચાર માસપર્યંત રહ્યા હતા ત્યા રહીને
તેમણે ૧૮૬૧ ના સવતમા જન્માષ્ટમીનો મહોત્સવ માણાવદરના જેવો
કરવાનો આરભ્યો ॥૬॥ બહુ શુદ્ધસ્થ ભક્તો તથા ત્યાગિઓ પણ શ્રીહરિના
દર્શનની ઇચ્છાથી આકર્ષિત અત કરણુવાળા થઈને દેશાતરમાંથી તે મહો
ત્સવ ઉપર આવ્યા ॥૭॥ શાસ્ત્રોક્ત ધર્મમર્્યાદાના પરિપાલક ભગવાને
યથાવિધિ ઉપવાસ ભગરણુ કૃષ્ણપૂજન આદિક જન્માષ્ટમીત્રત ભક્તોની
સાથે કર્યું ॥૮॥ તે પછી નવમીના પ્રાત કાળમાં સાધુ બ્રાહ્મણોને જમાડીને
પોતે પારણા કરીને તેજ દિવસના અપરાહ્નસમયે સતોના પતિ આ ભગ
વાન સર્વોત્તમ સલામા પધાર્યા ॥૯॥ હે નૃપ ! તે પછી સલામા મધ્યભા
ગમાં રહેલા પરમાસનમાં વિરાજેલા શ્રીહરિને સાધુઓ તથા વિપ્રો પ્રણામ
કરી યથાયોગ્ય તેમની આગળ બેઠા તથા બીજા સર્વે જનો સાધુવિપ્રોની
ચારે બાજુ યથાયોગ્ય બેઠા ॥૧૦॥ તે સમસ્ત ભક્તો ભગવાનનુ વચનામૃત
સાભળવામાં સન્મુખ થતાં તુંગજીત રાજાએ ભગવાનને પ્રણામ કરી સમીપે
બેસીને સલાસદ સર્વ જનોની સમતિથી બે હાથ બેડીને ભગવાનને પ્રશ્ન
પુછ્યો ॥૧૧॥ તુંગજીત પુછે છે—હે ભગવન્ ! આ લોકમાં સર્વ દેહિઓ-
દેવ કે મનુષ્ય કે પશુ સર્વ કોઈ દેહધારિઓને સાધારણુ આ ત્રણ વૈરિયો-
કામ ક્રોધ તથા લોભ છે તેતે મનુષ્યયોનિ કે દેવયોનિમાં પ્રવેશ કરતા તે

વૈરિણશ્ચયઃ ॥૧૨॥ વલિષ્ઠસ્તેષુ કઃ સ્વામિન્ ! યોઽવદ્યં હિ મુમુ-
 ક્ષુભિઃ । સર્વેરુપાયૈર્જેતવ્યસ્તન્નઃ કથય તત્ત્વતઃ ॥૧૩॥ સુવ્રત ઉવાચ—
 ઇતિ પૃષ્ઠઃ સ ભગવાન્મૃધુજા તેન સંશયમ્ । મનોમિરામયા વાચા
 તં જગાદ જગત્પતિઃ ॥૧૪॥ શ્રીનારાયણમુનિસ્ત્વાચ—ત્રયોઽપિ શત્રવો
 હ્યેતે નૃણાં પ્રાણહરા મતાઃ । મન્યે ચલાધિકં તેષુ લોભમેવ દુરા-
 સદમ્ ॥૧૫॥ વિજેતવ્યઃ પ્રયત્નેન સ પ્વાત્ર મુમુક્ષુભિઃ । પાપસ્વ-
 રુપો ગૃહિભિસ્ત્યાગિભિસ્તુ વિશેષતઃ ॥૧૬॥ સાંસારિકપદાર્થેષુ ચે
 લુબ્ધા નિતરાં નરાઃ । અચિરેણ વિનશ્યન્તિ તે નૂનં હત્તવુદ્ધયઃ
 ॥૧૭॥ લોભનિષ્ઠાઃ સન્તિ દોષા મહાન્તો નિરયપ્રદાઃ । અધિષ્ઠાનં

આ જીવને પ્રહાર કરવા વૈરિવત્ પાછળ પાછળ લાય છે માટે આતો નિત્ય-
 વૈરિઓ છે ॥૧૨॥ હે સ્વામિન્ ! આ ત્રણમાં પણ પ્રણ જ્યો વૈરી છે કે
 જે સર્વ ઉપાયોવડે મુમુક્ષુ જનોએ અવશ્ય જીતવા યોગ્ય છે, તે બલિષ્ઠ
 વૈરી તમો અમોને તત્ત્વથી કહો ॥૧૩॥

સુવ્રતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! આ પ્રકારે તે રાજાએ સ્વસન્દેહ પ્રત્યે
 પુછેલા જગત્પતિ તે ભગવાન્ શ્રોતા જનોના મનને હરનારી વાણીથી રાજ
 પ્રત્યે જોડ્યા ॥૧૪॥ શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે રાજન્ ! પૂર્વોક્ત
 કામાદિ ત્રણેય શત્રુ-પ્રણ રિપુઓ છે, કારણ કે-પાપમાં પ્રવર્તાવીને પુર-
 ષોને નીચી નીચી યોનિઓમાં લઈ લાય છે. કેવળ પરલોકમાં અનર્થ કર-
 નારા છે એટલું જ નહિ કિંતુ આ લોકમાંજ મનુષ્યોના પ્રાણને હરનારા પણ
 છે. હિ-આ અર્થ રાવણ ક્રીચક આદિકમાં પ્રસિદ્ધ છે. તે ત્રણમાં પણ
 લોભ તો વિશેષ પ્રણ છે. તે પાપસ્વરૂપ લોભતો મુમુક્ષુ ગૃહસ્થોએ
 પ્રયત્નથી જીતવા યોગ્ય છે. ત્યાગિઓએતો વિશેષપણે જીતવા યોગ્ય છે,
 કારણ કે તેતો ત્યાગાશ્રમમાંથી બ્રહ્મ કરીને પ્રાયશ્ચિત્તથી પણ અપરિહાર્ય
 પાપને પેદા કરે છે ॥૧૫-૧૬॥ જે સાંસારિક ધનવસ્ત્રાદિ પદાર્થો અનુ-
 ભવ કરવાથી સંસ્કૃતિનેજ એક કરનારા છે, તેમાં અત્યંત લોભીયા
 નરો અત્ય કાળમાં વિનષ્ટ વિવેક યદને નિશ્ચે નાશ પામી લાય છે. લોભમાં
 મોટામોટા બહુ દોષો રહેલા છે. આ મહાદોષો કેવળ લૌકિક અનર્થ

હિ પાપસ્ય લોભશ્ચાઘપ્રવર્તકઃ ॥૧૮॥ લોભાત્કામઃ પ્રભવતિ ક્રોધો
લોભાન્ન જાયતે । મોહશ્ચેર્પ્યા મત્સરશ્ચ સર્વે લોભાત્પ્રવર્તતે ॥૧૯॥
વિદ્યાવિનયસમ્પન્ના વિર્યાતાશ્ચ તપસ્વિનઃ । મહર્પયોઽપિ લોમેન
વહવો દુર્ગતિં યયુઃ ॥૨૦॥ તથા હિરણ્યકશિપુપ્રમુખા યે સુરદ્વિ-
પઃ । ઇન્દ્રાદયો દેવતાશ્ચ લોમેનૈવ ક્ષયં યયુઃ ॥૨૧॥ કૌરવાણાં
ક્ષયો જાતો લોમેન ચ મહાંમતે ! । અન્યેઽપિ વહવો ભૂપા લોમેન
ભુવિ ચિદ્ધિયુઃ ॥૨૨॥ તસ્માન્મદીયૈર્ન કાપિ લોભઃ કાર્યો હિ વ-
સ્તુનિ । અર્થા અનર્થનિર્ભૂતાઃ સન્ત્યેવેત્યપિ વૈત્ય ચ ॥૨૩॥ ચૌર્ય

કરનારા છે એમજ નહિ કિંતુ નરકરૂપ અલૌકિક અનર્થના પણ કારણ છે.
કેમકે લોભ પાપનું અધિધાન-મુખ્ય સ્થાન છે. એમ શાથી? તો લોભ પા-
પમાં પ્રવતવિ છે. લોભની પાપમાં પ્રવર્તકતા તો વિશેષપણે કામાદિકની અ-
ભિવૃદ્ધિમાં કારણપણાથી છે, તે હવે કહું છું—લોભ થકી કામ વિશેષપણે
ઉદ્ભવે છે—લોભને લીધે અલભ્યમાં પણ કામ થાય છે. તે ન મળે
તો ક્રોધ થાય છે. ક્રોધ પ્રવૃદ્ધિ પામતાં મોહ-કાર્યાકાર્યનું અપરિજ્ઞાન થાય
છે. લોભથી પરની સમૃદ્ધિમાં ધર્મા થાય છે. તે પછી પરની ઉપર મત્સર
આવે છે ॥૧૭-૧૮॥ જે દોષ વિદ્યાવિનયે સંપન્ન છે, જે તપસ્વિઓ છે,
જે મહર્ષિઓ છે, જે ઇન્દ્રાદિ દેવો છે, જે હિરણ્યકશિપુ આદિક અસુરો છે,
આ સર્વ દોષ લોભથી દુર્ગતિને પામ્યા છે ॥૨૦-૨૧॥ હે મહામતે ! કૌરવો
લોભથી વિશેષપણે ક્ષય પામ્યા છે. એ રીતે બીજા બહુ રાજાઓ લોભથી ક્ષય
થઈ ગયા છે ॥૨૨॥ માટે મારા આશ્રિતોએ ક્રોધપણ પદાર્થમાં લોભ કરવો
નહિ. સર્વ પદાર્થોની ઉત્પત્તિમાં નિદાન હોવાથી ધન સર્વ પદાર્થો મધ્યે અ-
ધિક દોષાશ્રય છે એમ હવે કહે છે—અર્થ (ધન) અનર્થ—ચોરી વિગેરેથી
પરિપૂર્ણ છે એમપણુ તમો જાણો. એકપણુ અર્થ અનર્થ વિનાનો નથી, કેમકે—
અર્થને અર્થે ચોરી, અર્થને માટે હિંસા, અર્થને માટે અસત્યભાષણ, અર્થ-
માટે અથવા અર્થે કરીને દંભ, અર્થને માટે અથવા અર્થે કરીને કામ, અર્થને
અર્થે ક્રોધ, અર્થે કરીને ગર્વ તથા મદ, અર્થને માટે ભેદ, અર્થને માટે વેર,
અર્થને માટે અવિશ્વાસ, અર્થને વાસ્તે રૂપધા, અર્થે કરીને ત્રણ વ્યસનો,

હિંસાઽનૃતં દમ્ભઃ કામઃ ક્રોધઃ સ્પયો મદઃ । મેદો વૈરમવિશ્વાસઃ
 સંસ્પર્ધા વ્યસનત્રયમ્ ॥૨૪॥ एते पञ्चदशानर्था वर्तन्तेऽर्थेषु भू-
 पते ! । अन्येऽपि बहवः सन्ति दोषा ह्यर्थाश्रिताः खलु ॥२५॥ ત-
 સાદનર્થમર્થાલ્પં વિદિત્વૈવ મદાશ્રિતઃ । તત્રાસક્તિં ન કુર્ચીત
 ઠુળમક્ત્યન્તરાયકે ॥૨૬॥ सुप्रत उवाच—दौरात्म्यमिति लोभस्य
 श्रुत्या भगवतोदितम् । स राजा मुनयश्चान्ये गृहिणोऽपि मुदं
 ययुः ॥२७॥ तत आक्षापयामास भक्तान् देशान्तरागतान् । प्रा-
 तर्क्यायात विषयान् स्वस्वान्सर्वे इति प्रभुः ॥२८॥ तदा कार्यायन-
 ग्रामादागतस्तत्र सन्मतिः । खट्वाङ्गो नाम राजपिंस्तं प्रार्थयितु-
 मुत्थितः ॥२९॥ स हि भक्तो धर्मेनिष्ठो नैष्ठिकं यतमास्थितः । म-

(શ્રી શૂત મઘ) ધર્યાદિ અનેક અનર્થોથી ભરપુર અર્થો છે, માટે મને
 અનુસરનારાઓએ ક્યારેયપણ કશામાં લોભ કરવો નહિ ॥૨૩-૨૪॥ હે
 ભૂપતે ! કેવળ આટલાજ અનર્થો અર્થોમાં રહ્યા છે એમ નહિ, બીજાપણ બહુ
 દોષો રહ્યા છે ॥૨૫॥ જે અનર્થજ છે એજ ‘અર્થ’ એમ વ્યતિરેક ઉકિતથી
 વ્યવહાર થાય છે, આવા અનર્થમાં કોણ આસક્તિને કરે ? કોઈ પણ નહિ.
 માટે મારો આશ્રિત અર્થતત્ત્વને અનર્થલક્ષણુ જાણીને ભગવદ્ભક્તિમાં
 અંતરાયભૂત અર્થમાં લોભરૂપ આસક્તિને નજ કરે ‘અર્થાનામર્જને દુઃખમ-
 ર્જિતાનાં ચ રક્ષણે । નારો દુઃખં જ્યે દુઃખં ધિગર્થં દુઃખમાજનમ્ ॥ સ્ત્રીકામા
 ધનકામાશ્ચ કિં ન કુર્વન્તિ પાતકમ્’ એવી અભિયુક્તિ પણ છે ॥૨૬॥

સુપ્રતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! આ પ્રકારે ભગવાને કહેલું લોભનું
 દૌષ્ટ્ય સાંભળી જાણીને તુંગણત રાજા, મુનિઓ તથા બીજા ગૃહસ્થો પણ
 મહા આનંદને પામ્યા ॥૨૭॥ તે પછી શ્રીહરિએ ‘જેજે દેશમાંથી તમો
 આવ્યા છોય તેતે દેશપ્રત્યે પ્રાતઃકાળમાં જાઓ’ એમ ત્યાં આવેલા ભક્તોને
 આજ્ઞા આપી ॥૨૮॥

તે સમયે કારીયાણી ગામથી તે શરધાર પુરમાં જન્માષ્ટમીના ઉત્સવમાં
 શ્રીહરિનાં દર્શન કરવા આવેલા, શુભશુદ્ધિવાળા, ખદ્વાંગ નામના રાજપિં
 શ્રીહરિની પ્રાર્થના કરવા ઉભા થયા ॥૨૯॥ જે રાજપિં ધર્મેનિષ્ઠ, નૈષ્ઠિક-

કરાલયપુર્યો પ્રાગ્જન્માદ્ય્યામુપાગતઃ ॥૩૦॥ તત્ર પ્રતાપં ચ હરે-
દંદ્રા તચ્છિપ્યતાં ગતઃ । કૃષ્ણવાર્તાસુ નિપુણો જિતેન્દ્રિય ઉદાર-
ધીઃ ॥૩૧॥ મણિમદ્રપુરે ચાસૌ જન્માદ્ય્યાં પુનર્નૃપ ! । આગતોઽ-
પ્યાદ્દયેશસ્ય ગતો નિજનિકેતનમ્ ॥૩૨॥ પુનરત્રાગતસ્તં ચ
નેતુકામો નિજાલયમ્ । તદન્તિકમુપેત્યાસૌ નત્વા પ્રાજ્જલિર-
વ્રવીત્ ॥૩૩॥ સ્વયં ઉવાચ—મગવંસ્તવ દાસોઽસિ ત્વં ચા-
સ્યાત્મીયવત્સલઃ । આયાતુમર્હસિ ગ્રામં મદીયં કૃપયા મયિ
॥૩૪॥ સેવનેન તવ સ્વીયં સાનુગસ્ય ધનાદિકમ્ । સફલં હિ વિ-
ધિત્સામિ માનુષં ચ જનુર્નિજમ્ ॥૩૫॥ સુત ઉવાચ—एवं सम्प्रा-

તતનિષ્ઠ અને પરીક્ષપણે શ્રીકૃષ્ણને ભજતા હતા. આ રાજર્ષિ પ્રથમ
માંંગશેળ પુરમાં જન્માદ્યમીના ઉત્સવ સમયે ભગવાનના ચરણમૂળને પા-
મીને ત્યાં ભગવાનનો પ્રભાવ પ્રલક્ષ કરવાથી તેમના ચરણકુમળનોજ એક
સમાશ્રય કરવારૂપ શિષ્યભાવને પામ્યા હતા. સાક્ષાત્કરેલા ભગવાનની
જ નો આગળ વાર્તા કરવામાં અતિસમર્થ, જિતેન્દ્રિય, ઉદાર શુદ્ધિવાળા
આ રાજર્ષિ પ્રથમ માણાવદરમાં જન્માદ્યમીના ઉત્સવ ઉપર ફરીથી પણ
ભગવાનની સમીપે આવીને ભગવાને આજ્ઞા આપવાથી પાછા પોતાને
ઘેર ગયા હતા આ રાજર્ષિ પોતાના ગામમાં ભગવાનને પધરાવા માટે
કારીયાણી ગામથકી ફરી (ત્રીજીવાર) આવીને સભામાં ઉઠીને ભગવાનની
સમીપે જઈને પ્રણામ કરી બે હાથ બેડીને બોલ્યા ॥૩૦-૩૩॥ ખરવાંગ
રાજર્ષિ કહેછે—હે ભગવન્ ! હું આપનો દાસ છું અને તમો આત્મીય
ભક્તો ઉપર વત્સળ-ગાય વત્સમાંજ જેમ એમ સ્નેહાર્દ્ર હૃદયવાળા છો
માટે મારી ઉપર કૃપા કરીને આપ આપના આત્મીય દાસના શ્રમપ્રત્યે પધાર-
વાને યોગ્ય છો વત્સળતાથી અને કૃપાથી તમો પધારવાને યોગ્ય છો, મારી
પ્રાર્થનાતો મિષગાત્ર છે ॥૩૪॥ હે સ્વામિન્ ! સપરિવાર આપ સ્વામિની
સેવાથી આ મનુષ્ય દેહને તથા દેહાનુબન્ધિ અનુયાયિઓને તથા એ
બન્નેના અનુબન્ધિ ધન-ભોગ્યવસ્તુને તથા નિજ-આત્મા સ્વસ્વરૂપને
સફળ કરવા ઈચ્છુ છું ॥૩૫॥ સુતતત્કપિ કહેછે—હે રાજન્ ! આ

થિતસ્તેન પ્રસન્નો હરિરબ્રવીત્ । આયાસ્યામિ તવ ગ્રામં રાજર્ષે !
 નાત્ર સંશયઃ ॥૩૬॥ સામ્પ્રતં તુ મયા સ્થાતું પ્રતિજ્ઞાતમિદાસ્ય-
 તઃ । પ્રવોધન્યુત્સવં કૃત્વા તત્રાયાસ્યામ્યહં સત્ત્વ ॥૩૭॥ इत्थं
 પ્રસન્નમનસા હરિણોદિતે તં નત્વા પ્રહૃષ્ટ ઉદિતે તરણૌ દશમ્યા-
 મ્ । ગન્તું તતઃ સ નિરગાત્રપતે ! સ્વચ્છેદં પ્રાપચ્ચ દુર્ગપુરમધ્યગતં
 પરેષુઃ ॥૩૮॥ इति श्रीसत्सक्तिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे
 लोभदोषनिवृणनार्मकविंशोऽध्यायः ॥२१॥

સુન્નત ડવાચ—અસ્તિ પશ્ચિમપજ્ઞાલદેશેષુ જનપાવની । ઉન્મત્ત-

પ્રકારે ખડવાંગ રાજાએ પ્રાર્થના કરેલા લગવાનું પ્રસન્ન થઈને જોયા કે-
 હે રાજર્ષે ! તમારા ગામમાં હું આવીશ એમાં સંશય નથી, પરંતુ હમણાંતો
 ચાર્તુમાસ્યપર્યંત અહીંજ રહેવાની મેં પ્રતિજ્ઞા કરી છે તો પ્રતિજ્ઞાને પરિ-
 પૂર્ણ કરી પ્રવોધનીનો ઉત્સવ અહીંજ કરીને, તમારા કારીયાણી ગામે
 જરૂર આવીશ ॥૩૬-૩૭॥ હે નૃપતે ! આ પ્રકારે પ્રસન્ન મનથી શ્રીહરિએ
 કહ્યું એટલે પ્રહર્ષ પામેલા રાજર્ષિ તેમને નમસ્કાર કરી પોતાના ગામે
 જવા માટે શરદધારપુરથી દશમીને દિવસે સૂર્યોદય થતાં નીકળ્યા તે એકા-
 દશીને દિવસે પોતાના ગામના માર્ગમાં આવતા દુર્ગપુરને પામ્યા ॥૩૮॥
 ઇતિ શ્રીસત્સક્તિજીવને...દ્વિતીયપ્રકરણે લોભદોષનિવૃણનાર્મ-
 કવિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૧॥

અધ્યાય ૨૨ મો.

સુન્નતત્રપિ કહેછે—હે રાજા ! પશ્ચિમ દિશામાં આવેલા પાંચાળ
 દેશેમાં દુષ્ટ નિઘ પાપી આદિક જનોને પણ મનસ્વીપણે પવિત્ર કરનારી
 હોવાથી ‘ઉન્મત્તગા’ એવી સાર્થક સંજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ, નિર્મળ જળ જેનું
 છે, જનપાવની—કેવળ ખીલ જળને સાધારણ કે શરદઋતુને લીધે થતી
 નિર્મળતા નહિ હિંતુ અસાધારણ ખીલપણુ નિર્મળતા છે. શી ? તો જનોને

૧ આ અધ્યાયમાં અમયરાજાએ લગવાનના અવતારનો હેતુ સમજાસાર્થ
 પ્રમાણથી વિચારેલો વર્ણન કર્યો છે.

ગફ્ફેતિ નદી વિહ્યાતા નિર્મલોદકા ॥૧॥ યસ્યાં ચક્રે જલક્રીડાં
મુનિમિઃ સહ સોઽચ્યુતઃ । જ્ઞાનં ચ વહુશસ્ત્રેન મહાપાતકદ્વજલા
॥૨॥ તસ્યાસ્તદેઽતિપુણ્યાયાઃ સરિતો દુર્ગસંશ્ચિતમ્ । પુરં તદસ્તિ
નૃપતે ! ચાતુર્વર્ણ્યજનાશ્રયમ્ ॥૩॥ દ્વારિકાનગરસ્યાસીઘચ્છાઘ્ના-
નગરં પુરા । ક્રીડાસ્થાનં ભગવતો વસુદેવાત્મજસ્ય ચ ॥૪॥ તત્રા-
સીદભયો નામ્ના નૃપતિર્ભક્તિમાન્હરૈ । ક્ષાત્રધર્મરતઃ શૂરઃ સચ્છા-
સ્ત્રશ્રવણાદરઃ ॥૫॥ કરિયાનપુરેશસ્ય નાગેશનૃપતેઃ સુતામ્ । સ
પૂર્ણાલ્યસ્ત્રિયાં જાતામુપયેમે સુરપ્રભામ્ ॥૬॥ બુદ્ધદાત્યપુરેશસ્ય
તનયાં રણગામિનઃ । સોમાદેવીતિ વિહ્યાતામુપયેમેઽપરાં ચ સઃ
॥૭॥ પતિવ્રતાધર્મનિષ્ઠે ડમે અપિ યમૂવતુઃ । સુરપ્રભાયાં તત્રાસી-

પાવન કરવારૂપ છે. એટલે જ્ઞાનાદિ કરનારા જનોને પાપના પ્રભાશથી
નિર્મળ કરનારી એવી એક નદી વર્તે છે ॥૧॥ આ નદીનો આવો વૈભવ શાથી ?
તો કહે છે કે-જે હિન્મત્તગંગામાં અચ્યુત ભગવાને બહુવાર જ્ઞાન કર્યું
છે અને પોતાના ચરણના એકાંતિક ભક્ત મુનિઓ સાથે અનેકવાર જળ-
ક્રીડા કરી છે. તો પુરૂષોત્તમના અંગસંગને લીધે અને તેમના એકાંતિક
ભક્ત મુનિજનોના અંગસંગને લીધે જ્ઞાનો સમસ્ત પાપોને ટાળી નાંખવા-
રૂપ મહા વૈભવ છે ॥૨॥ હે નૃપતે ! તે આ અતિપુણ્ય નદીના તટમાં
દુર્ગ નામનું, ક્ષાઘ્નાદિ ચાર વર્ણુનો જેમાં નિવાસ છે, એવું એક પ્રસિદ્ધ પુર
વર્તે છે. જે પુર પૂર્વે દ્વારિકાનું શાખાનગર થઈને ભગવાન વાસુદેવનું ક્રીડા-
સ્થાન થયેલું હતું ॥૩-૪॥ આ દુર્ગપુરમાં ભગવાનવિષે ભક્તિનિષ્ઠાવાળા,
બ્રહ્મપરિપાલનાદિરૂપ ક્ષાત્રધર્મમાં નિષ્ઠાવાળા, મહાશૂરવીર, સમજાઓના
શ્રવણમાં સમધિક આદરવાળા અભયનામના એક નૃપતિ હતા ॥૫॥ આ
અભય રાજા કરીયાણા નામના નગરના અધિપતિ નાગેશ નામના નૃપતિની
પૂર્ણા નામની પત્નીમાં હિત્વત્ત થયેલી સુરપ્રભા નામની પુત્રીને પરણ્યા
હતા ॥૬॥ તથા બોદાદપુરના અધિપતિ રણગામિ નામના નૃપની પુત્રી
સોમાદેવી નામથી પ્રખ્યાત બીજી પત્નીને પરણ્યા હતા ॥૭॥ અને
પત્નીયો પતિવ્રતાધર્મમાં નિષ્ઠાવાળી હતી. તેમને મધ્યે મોટી સુરપ્રભા

તસ્ય કન્યાચતુષ્ટયમ્ ॥૮॥ આદ્યા તત્ર જયાસંદ્યા દ્વિતીયા લલિ-
તા તથા । પાજ્ઞાલી ચ તૃતીયોક્તા નાનીસંદ્યા તથાન્તિમા ॥૯॥
સોમાદેવ્યાં વમૃવૈકો ગુણવાનુત્તમઃ સુતઃ । સુશીલો મૃદુવાક
શાન્તઃ પ્રહ્લાદ ઇવ સન્મતિઃ ॥૧૦॥ જયા ચ લલિતા તત્ર મગિન્યો
દ્વે મહામતી । વાલ્યે વૈધવ્યમાપન્ને વિરક્તે વિપયેષુ ચ ॥૧૧॥ ડ-
રીકૃતઘ્ર્ણચર્યે કૃન્ધ્રાદિવ્રતતત્પરે । આસ્તાં સ્વધર્મેનિષ્ઠે ચ પિતૃ-
વેદમકૃતસ્થિતી ॥૧૨॥ રાહઃ સ્વસાડસીત્સોમાપ્યા શાલકો ગા-
લવાભિઘઃ । સર્વેડપ્યેતે સ્વધર્મસ્થાઃ કૃષ્ણમક્તિપરાસ્તથા ॥૧૩॥
પૈતૈઃ સહ સ મૂપાલઃ પ્રત્યહં નિયમેન ચ । શ્રીમદ્ભાગવતં રાજ-
કુંદુશ્ચાય પરમાદરાત્ ॥૧૪॥ શ્રુતાં કર્તાં ભગવતઃ સદ્ગત્ય નિશિ

ભાર્યામાં અલય ભૂપતિને ચાર કન્યાઓ ઉત્પન્ન થઈ હતી. તેમાં પહેલી
જયા બીજી લલિતા ત્રીજી પાંચાળી અને ચોથી નાની નામની હતી.
બીજી સોમાદેવી પત્નીમાં અલય રાજાને પ્રહ્લાદ જેવા સદ્બુદ્ધિવાળા, ગુણના
એક નિધિરૂપ, સુશીલ, સ્વભાવે શાંત, ક્રોધજન બોલનારા, ગુણથીજ જેમ
એમ નામથી પણ ઉત્તમ એક પુત્ર હતો ॥૮-૧૦॥ ચાર કન્યાઓમાં જયા
લલિતા બંને બહેનો મહાશુદ્ધિશાળી, બાહ્ય વયમાંજ વૈધવ્યને પામેલાં, વિપ-
યોધકી વિરક્ત, ઘ્ર્ણચર્યવ્રતમાં દૃઢ નિષ્ઠાવાળાં, કૃન્ધ્રાદિવ્રતપરાયણ, યથા-
શાસ્ત્ર વિધવાધર્મમાંજ એક સ્થિતિવાળાં, પિતાના ઘરમાંજ સ્થિતિ કરી
રહેલાં હતાં ॥૧૧-૧૨॥ આ અલયરાજાને સોમા નામની બહેન હતી.
શાલક (કનિષ્ઠ પત્નીનો ભાઈ) ગાલવ નામનો હતો. પૂર્વોક્ત અલયરાજા
આદિક સર્વે પણ સ્વસ્વધર્મમાર્ગમાં પરમ પ્રીતિવાળા અને કૃષ્ણભક્તિ-
પરાયણ હતા. કૃષ્ણમાં ભક્તિજ એમને અતિશય સ્વાદુ પુરુષાર્થ હતો પણ
તેનાથી સાધ્ય બીજો કોઈ પુરુષાર્થ હતો નહિ ॥૧૩॥ હે રાજન્ ! અલય
ભૂપાળ આ આત્મીય વર્ગ સાથે પ્રતિદિન નિયમથી શ્રીમદ્ભાગવત પુરા-
ણને પરમ આદરથી સાંભળવા લાગ્યા ॥૧૪॥ દિવસે ચૌરાણિકના મુખ્યથી
સાંભળેલી ભગવત્કથાને પોતાના સળન્ધિ જનો સાથે રાત્રિએ મળીને અનુ-
વાદરૂપે કહેતા હતા અને ચિત્તમાં તે કથાનો વારંવાર વિચાર-મનન કરતા

તૈઃ સહ । કથયમાસ ચિત્તે ચ મુદુસ્તાં સ વ્યચિન્તયત્ ॥૧૫॥
 શ્રુત્વા પુરાણં સકલં દત્ત્વા વિપ્રાય દક્ષિણામ્ । પુનસ્તદશ્વળોત્પ્રી-
 ત્યા ચક્ર ઇવં સ સપ્તશઃ ॥૧૬॥ યર્હિં યર્હ્યશ્વળોત્તચ તર્હિં તર્હિં
 વ્યચિન્તયત્ । યદા યદા હિ ધર્મસ્યેત્યાદિપદ્યાર્થમાત્મનિ ॥૧૭॥
 અધર્મોપચયો યર્હિં સ્યાદ્ધર્મોપચયો મુવિ । તદાવતારં ભગવાન્
 ગૃહ્ણાતીત્યેવ નિશ્ચયઃ ॥૧૮॥ અધર્મઃ સામ્પ્રતં ભૂમૌ વિવૃદ્ધો દૃશ્યતે
 નૃપુ । અતો હર્યવતારસ્ય કાલોઽયમિત્યવૈદ્ દૃદિ ॥૧૯॥ અયમેવ
 પ્રતિદિનં વિચારસ્તસ્ય ચેતસિ । અવર્તત નરેશસ્ય વિરોક્તિં સમુપે-
 શુપઃ ॥૨૦॥ એકદા શ્રાવણે માસિ કૃષ્ણૈકાદશિકાદિને । મહોપ-
 ચારૈઃ કૃષ્ણસ્ય પૂજાં સ વિધિનાઽકરોત્ ॥૨૧॥ એકાદશીન્નતત્રો-
 ક્તાન્નિયમાન્ પાલયન્ સ ચ । પૂજાન્તે કૃષ્ણપદ્યાનિ ગાપયમાસ
 મૂરિશઃ ॥૨૨॥ અચરાદે ભાગવર્તી ગીતાં શુશ્રાવ સાદરમ્ । ક-

હતા ॥૧૫॥ શ્રીમદ્ભાગવત પુરાણને સમગ્રપણે સાંભળીને પુરાણવક્તા
 વિપ્રને દક્ષિણા આપીને, ફરીથી તેજ પુરાણને તે પૌરાણિકથકી પ્રીતિથી
 સાંભળવા લાગ્યા એરીતે રાત્રીએ સાતવાર તે પુરાણનું શ્રવણ કર્યું ॥૧૬॥
 અલય રાત્રી જ્યારે જ્યારે શ્રીમદ્ભાગવત પુરાણને સાંભળે ત્યારે ત્યારે
 ‘યદા યદા હિ ધર્મસ્ય ક્ષયો વૃદ્ધિશ્ચ પાપ્મનઃ । તદા નુ ભગવાનોઽશ આત્માનં
 સ્જજતે હરિ.’ ઇત્યાદિ શ્લોકોનો અર્થ મનમાં એમ વિચારતા હતા કે-પૃથ્વી
 ઉપર જ્યારે અધર્મની અભિવૃદ્ધિ થાય અને ધર્મનો ક્ષય થાય ત્યારે ભગ-
 વાન્ વાસુદેવ અવશ્ય અવતરે છે, એવો વિનિશ્ચયજ છે હમણા તો ભૂમિ
 ઉપર મનુષ્યોમાં અધર્મ અભિવૃદ્ધિ પામેલો દેખાય છે મારે નિશ્ચે આ
 ભગવાનના અવતારનો સમયજ છે એમ મનમાં માનવા લાગ્યા ॥૧૭-૧૮॥
 વિષયો થકી વિરક્ત આ અલય નરેશના મનમાં આનો આજ વિચાર પ્રતિદિન
 અનુવર્તવા લાગ્યો ॥૨૦॥ તે પછી કોઈ સમયે શ્રાવણમાસના શુકલ પક્ષની
 એકાદશી તિથિએ અલયરાત્રીએ યથાવિધિ મહોપચારથી શ્રીકૃષ્ણની પૂજા
 કરી અને એકાદશીન્નતમાં પાળવાના આદેશ આદિક નિયમોને પાળવા-
 પૂર્વક પૂજને અતે બહુ કૃષ્ણપદ્યો (કીર્તનો) ગવરાવ્યા ॥૨૧-૨૨॥ જયોર

યાન્તે ભગવદ્વાર્તામકરોત્સ્વયમેવ ચ ॥૨૩॥ શૃણ્વન્તુ વન્ધવઃ સર્વે
વદામિ સ્વમનોગતમ્ । શ્રેયઃ સ્યાદિહ સર્વેષાં ભક્ત્યા કૃષ્ણસ્ય વૈ
નૃણામ્ ॥૨૪॥ પ્રત્યક્ષકૃષ્ણે ભક્તિસ્તુ સદૃશ્વ ફલપ્રદા । પ્રતિ-
માયાં તસ્ય સા ચ ચિરેણ ફલદા મતા ॥૨૫॥ ધન્યા હિ પુરુષા
લોકે યૈઃ સાક્ષાત્કૃષ્ણ ઈક્ષિતઃ । પૂજિતશ્ચ યથાશક્તિ પ્રાપ્તાસ્તે તુ
પરાં ગતિમ્ ॥૨૬॥ અવતારો ભવેદ્યર્હિ કૃષ્ણસ્ય ધરણીતલે । તર્હિ
પ્રત્યક્ષભક્તિઃ સ્યાદુર્લભા સા તુ દેહિનામ્ ॥૨૭॥ અવતારસ્ય હેતુ-

પછી શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા આદરપૂર્વક સાંભળી. સાંભળીને કથાને અંતે
પોતેજ પોતાના સંબન્ધિજન સમક્ષ ભગવાનસંબન્ધી વાર્તા કરી ॥૨૩॥ તે
વાર્તા પચીશ શ્લોકથી કહે છે—હે બન્ધવઃ ! હમણાં હું મારા મનમાં
રહેલો વિચાર કહું છું, તેને તમો બધાય બંધુઓ સાંભળો. આ ભૂમિમાં
સર્વ મનુષ્યોને કૃષ્ણમાં ભક્તિથી શ્રેય થાયજ એમાં સંશય નથી, કિંતુ કૃષ્ણ
જ્યારે સાક્ષાત્ અવતરીને નયનગોચર હોય ત્યારે તેમાં પ્રવર્તેલી ભક્તિ જેમ
સ્વયં પ્રવૃદ્ધિ પામીને કલ્યાણને સ્વરૂપ સમયમાં આપે તેમ પ્રતિમામાં
પરોક્ષ કૃષ્ણમાં કરાતી ભક્તિ અલ્પ કાળમાં ફળ આપનારી થાય નહિ.
કેમકે પરોક્ષ કૃષ્ણમાં ભાવબન્ધ થવો તે અતિશય પ્રબળ વિપરીત વાસના
વાસિત ચિત્તાવાજાને દુષ્પ્રાપ્ત છે. અપરોક્ષ કૃષ્ણમાં તો અસાધારણ, સર્વના
મનોનેત્રને આકર્ષણ કરનારા દિવ્યરૂપ દિવ્યગુણ આદિકના અનુભવથી ભાવ-
બન્ધ સુગમ છે, તેનાથી ભક્તિની અભિવૃદ્ધિ થાય, તે પછી સાક્ષાત્સેવાથી
નિઃશ્રેયસલાભ સુગમ થાય, જે (અકર આદિક) પુરૂષોએ સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણનું
દર્શન કર્યું છે અને યથાધિકાર યથાવિધિ સેવા કરી છે તે પુરૂષો તો ધન્ય-
કૃતાર્થ થયા છે. તેમણે તેજસમયે પરાગતિ પામી છે ॥૨૪-૨૬॥ ભૂતજમાં
જો કૃષ્ણનો અવતાર ફરીથી થાય તો પ્રત્યક્ષવિષય થએલા કૃષ્ણમાં પ્રત્યક્ષ-
લક્ષણા ભક્તિ સિદ્ધ થાય. પરાવર પરમાત્માનું પ્રત્યક્ષ દર્શન થતાં હૃદય-
ચંચિ બેદાય, સર્વસંશયો છેદાય અને કર્મો પણ ક્ષય પામે. કર્મને અનુસારે
વારંવાર દેહયોગને પામનારાઓને ત્યાં કેમ ઘટે? કેમકે ક્યારેકજ ભગ-
વાનનું અવતરણ થાય છે, માટે પ્રત્યક્ષભક્તિ દુર્લભ છે ॥૨૭॥ અથાપિ

સ્તુ કૃષ્ણસ્યાધર્મપુટતા । મુવિ ધર્મસ્ય ચ ગ્લાનિરત્ર કૃષ્ણવચો
 વુવે ॥૨૮॥ યદા યદા હિ ધર્મસ્ય ગ્લાનિર્ભવતિ મારત । । અમ્યુત્થા-
 નમધર્મસ્ય તદાત્માનં સૃજામ્યહમ્ ॥૨૯॥ પરિગ્રાણાય સાધૂનાં
 વિનાશાય ચ દુષ્કૃતામ્ । ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય સમ્મવામિ યુગે
 યુગે ॥૩૦॥ આરમ્મે હિ કલેઃ પૂર્વમધર્મોઽતિવ્યવર્ધત । તદા
 કૃષ્ણઃ સ્વયં જજ્ઞે દેવક્યાં વસુદેવતઃ ॥૩૧॥ અધર્માશ્રયિણો હત્વા
 સોઽસુરાંશ્ચ સહસ્રશઃ । વર્ણાશ્રમોચિતં ધર્મં ભૂમૌ સમ્યગપ્રપથત્
 ॥૩૨॥ પરીક્ષિતસહદેવાઘૈ રિપુજ્ઞયસમાપનૈઃ । ચન્દ્રવંદ્યૈ રક્ષિતા
 વૈ તન્મર્યાદા તતો નૃપૈઃ ॥૩૩॥ ધૃહદ્રુણાદિભિર્ભૂપૈઃ સુમિત્રચરમે-
 સ્તથા । રક્ષિતા સૂર્યવંદ્યૈશ્ચ મર્યાદા સા સ્વશક્તિઃ ॥૩૪॥ કાલે-
 ન ક્ષીયમાણાઽથ વિક્રમાર્કેણ ભૂમુજા । શાલિવાહનનામ્ના ચ

અવતારનો હેતુ નિરૂપણ કરતાં અવતારનો આ અવસર છે એમ હું માનું
 હું અવતારધારણુમા હેતુ તો આજ છે શો ? તો ભૂમિમાં ધર્મની ગ્લાનિ
 અને અધર્મની અભિવૃદ્ધિ થાય આ ખાખતમાં અર્જુનના પ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણે
 ગીતામાં કહેલું વચન કહું હું-‘યદા યદા હિ ધર્મસ્ય ગ્લાનિર્ભવતિ મારત’ ।
 અમ્યુત્થાનમધર્મસ્ય તદાત્માનં સૃજામ્યહમ્ ॥ પરિગ્રાણાય સાધૂનાં વિના-
 શાય ચ દુષ્કૃતામ્ । ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય સમ્મવામિ યુગે યુગે ॥’ ઇત્યાદિ
 ॥૨૮-૩૦॥ પૂર્વે કલિયુગના આરભમાં-દ્વાપરને અતે અધર્મની અતિ
 અભિવૃદ્ધિ થતાં દેવકીમાં વસુદેવકૃષ્ણ સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પ્રકટ થયા
 હતા. પ્રકટ થઈને ભગવાને અધર્મિષ્ઠ અપરિમિત અસુરોનો નાશ કરીને,
 ભૂમિમાં વર્ણાશ્રમોચિત ધર્મની સારીરીતે સ્થાપના કરી હતી ॥૩૧-૩૨॥
 શ્રીકૃષ્ણ અતર્ધાન થઈ ગયા પછી તેમણે પ્રતિષ્ઠાપન કરેલો ધર્મમાર્ગ પરી-
 ક્ષિત સહદેવ પ્રથમ જેમા છે અને રિપુજ્ઞયરાજ અતે જેમાં છે એવા ચંદ્ર-
 વંશી રાજાઓએ સારીરીતે રક્ષણ કર્યો હતો તથા ગૃહદ્રુણ આદિ જેમાં છે
 અને સુમિત્ર રાજા અતે જેમા છે એવા સૂર્યવંશી રાજાઓએ તે ધર્મમાર્ગ
 સારીરીતે રક્ષણ કર્યો હતો ॥૩૩-૩૪॥ તે પછી કાળક્રમે ક્ષય પામતો તે
 ધર્મમાર્ગ વિક્રમાર્ક શાલિવાહન આદિકે નૃપોએ યથાર્થ રક્ષણ કર્યો હતો

યથાવત્સા સુરક્ષિતા ॥૩૫॥ તતઃ શ્રીશંકરાચાર્યો નાસ્તિકાદી-
ન્યજિત્ય ચ । ધરણ્યાં સ્વપ્રતાપેન ધર્મસેતૂનતિષ્ઠિપત્ ॥૩૬॥ વિ-
ષ્ણુસ્વામી તતો રામાનુજાચાર્યશ્ચ વીર્યવાન્ । મધ્વાચાર્યશ્ચ નિ-
મ્વાર્કો ધર્માધ્વાનમપીપલન્ ॥૩૭॥ તતઃ શ્રીવલ્લભાચાર્યઃ સહ
ગોસ્વામિના ભુવિ । અપાલયદ્ધર્મસેતૂન્ કૃષ્ણમર્કિં પ્રવર્તયન્ ॥૩૮॥
તયોરિતોઽન્તર્દિતયોઃ કલિઃ પ્રાપ્તવલોઽય તુ । સાધર્મઃ સમ્પ્રવૃ-
ત્તોઽસ્તિ ગૃહિત્યાગિનૃપાદિષુ ॥૩૯॥ પ્રાપ્તોઽસ્તિ ધર્મઃ સાદ્ધર્મ્યે નૃપુ
વર્ણાશ્રમાત્મકઃ । અધર્મરુચયઃ સન્તિ પ્રાયશો હ્યુત્તમા જનાઃ
॥૪૦॥ શૂદ્રા દ્વિજસમાચારાઃ શૂદ્રાચારા દ્વિજાતયઃ । ત્યાગિનઃ
સગૃહાઃ પ્રાયો ગૃહિણો મિશ્રુકા इव ॥૪૧॥ પતિવ્રતાધર્મહીના વ્ય-

॥૩૫॥ તે પછી શ્રીશંકરાચાર્યે નાસ્તિક આદિકોને છતીને પોતાના પ્રતાપથી
પૃથ્વીમાં ધર્મમર્યાદા સ્થાપી હતી ॥૩૬॥ તે પછી અતિસમર્થ વિષ્ણુસ્વામી,
રામાનુજાચાર્ય, મધ્વાચાર્ય અને નિર્વાર્ક આ ચાર આચાર્યોએ ધર્મમાર્ગનું
પરિપાલન કર્યું હતું ॥૩૭॥ તે પછી શ્રીવલ્લભાચાર્યે ગોસ્વામી-વિઠ્ઠલના-
થજી સાથે ભૂમિઉપર કૃષ્ણલક્ષ્મિ પ્રવર્તાવાપૂર્વક ધર્મસેતુનું પાલન કર્યું હતું
॥૩૮॥ તેઓ આ ભૂમિતળથકી અતર્ધાન થતાં આ સમયમાં તો કલિ બહુ
બળ પામીને અધર્મસર્ગ સાથે સર્વ આશ્રમોમાં તથા વર્ણોમાં વ્યાપીને વર્તે
છે ॥૩૯॥ માટેજ મનુષ્યોમાં વર્ણધર્મ અને આશ્રમધર્મ સકરતાને પામી
શયો છે. એક પણ વર્ણધર્મ કોઈમાં શુદ્ધ નથી તેમ આશ્રમધર્મ પણ શુદ્ધ
નથી, કારણ કે-ભતિથી કે આશ્રમથી ઉત્તમોને પણ બહુધાપણે અધર્મમા
શ્ચિ વર્તે છે ॥૪૦॥ શૂદ્રયોનિ દ્વિભતિના પરિચર્યારૂપ સ્વધર્મને પરિત્યાગ
કરી દ્વિભતિનું જ્ઞાન જપ તપરૂપ આચરણને આચરે છે. દ્વિભેતો જ્ઞાન
જપ તપ આદિક સ્વધર્મનો પરિત્યાગ કરી પરપરિચર્યારૂપ શૂદ્રોના આચાર-
ને આચરે છે. ત્યાગીઓ-દારસથલે રહિત છે તથાપિ લૈક્ષણ્યવનારૂપ
પોતાના ધર્મનો પરિત્યાગ કરીને સગૃહ-ગૃહના આરણ માટે યતન કરેછે.
ગૃહીઓ-દારાનો પરિચલ કરેલા તો લિશ્ણુક-લૈક્ષણ્યવનાદિરૂપ લિશ્ણુઓના
ધર્મને આચરે છે ॥૪૧॥ વર્ણાશ્રમભેદમાં તો પતિવ્રતા પત્નીઓ મૂળ છે.

મિચારપરાઃ સ્ત્રિયઃ । સન્ત્યુક્તમાશ્વાપિ નરા હિંસામાંસસુરાપ્રિ-
યાઃ ॥૪૨॥ સ્ત્રીરસદ્રવિણાઘાસ્યૈ દમ્મપ્રાયૈવ દૃશ્યતે । મક્તિસ્તથા
તપોયોગૌ ધર્માચારશ્ચ ચન્ધવઃ ॥૪૩॥ પુસ્મિર્હાસ્યવિનોદાદૌ ત-
ત્સ્પર્શં ચાધવાઃ સ્ત્રિયઃ । રસાશને ચ સક્તાઃ સદ્વાસોભૂપાદિ-
ધારણે ॥૪૪॥ एवं बहुविधा भूमौ सम्प्रवृत्तिर्हि दृश्यते । अधर्मस्य
कलेश्चापि दुर्दृश्या भगवज्जनैः ॥४५॥ तत्कृष्णस्यावतारस्य का-
लोऽयं शास्त्रदर्शितः । धर्मरक्षावतधृतः प्राप्तोऽस्तीत्येव भाति मे

હમણાં તો સ્ત્રિયો-સાધારણુ લિંગમાત્રે સપત્ર છે (ફક્ત સ્ત્રીલિંગે સપત્ર
છે) પણ અસાધારણુ પત્નીવાદિકે સપત્ર નથી (પત્નીપણુ નથી) પતિ-
નતાના ધર્મે હીન હોય તે વર્ણનું મૂળ કેમ હોઈ શકે ? સ્ત્રીયો જ્યારે દુષ્ટ
થાય છે ત્યારે વર્ણસકર થાય છે આ કેવળ પ્રમાદથી થતી પ્રસ્ખલનતા
નથી કિંતુ અભિચારપરાયણુ છે. વિગ્રા કે જે ત્રણ વર્ણનું સર્વને ધર્મનો
અવબોધ આપવાથી મૂળ છે અને 'અમો ઉત્તમ હીએ' એમ અભિમાન
કરે છ તેતો હિંસા માંસલશણુ સુરાપાન આદિક કે જેનો ચાંડાળપર્વત

॥૪૬॥ યત્ર કુત્રાપિ ભગવાન્ પ્રાદુર્ભૂત ઇતિ ધ્રુવમ્ । સચ્ચારત્વા
વ્યગ્રામાણ્યાદધર્મોન્મૂલનોદયતઃ ॥૪૭॥ કૃષ્ણ' સ ભગવાનસ્મા
ન્સ્વકીયાનિતિ વેતુ ચ । રક્ષત્વધર્મપાપણ્ડાદત્તાચ વૃપયેક્ષણમ્
॥૪૮॥ સુમત ઉવાચ—ઈત્યં વદત્યમયમ્ભૂમિપતો તદેવ સદ્વાક્રરાજ
ઋપિરસ્ય ગૃહં સ આયાત્ । વૃદ્ધસ્ય ચાત્મસુહૃદઃ સ ચ તસ્ય સ-
મ્યગાતિવ્યમાત્મહિતકારિણ આચચાર ॥૪૯॥ ઇતિ શ્રીસત્સાક્ષિજીવને
નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે દ્વિતીયપ્રસ્કરણે અમયરાજગૃહે સદ્વાક્રાગમનનામા દ્વાવિં
શોઽધ્યાય ॥૨૨॥

સુમત ઉવાચ—સન્માનિતં તં નૃપતે ! સ્વાગતાસનચારિભિઃ ।
ફલાહારેણ ચોપેત્ય મિપસાદામયો નૃપઃ ॥૧॥ સુલોપવિટ્વં વિ-

આદિક શાસ્ત્ર પ્રમાણ કેમ થાય ? આ શાસ્ત્રપ્રમાણ છે તો ભગવાન્ ગમે
લાં પણ પ્રકટ થયા છે એમ મને જણાય છે કોઈ પણ સ્થળે પ્રકટ થએલા
નિગૂઢપણે વિચરતા આ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા આપણને આત્મીય માનીને,
કૃપાથી પોતાના દિવ્યસ્વરૂપનો આપણને સાક્ષાત્કાર કરાવીને અધર્મ પાખડ
થકી રક્ષા કરો ॥૪૬-૪૮॥ સુમતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! આ પ્રકારે
અભય ભૂપતિ પોતાના બન્ધુજનોને કહે છે તેજ શ્રણુમા ખડવાગ રાજર્ષિ
તેમના ભવનમાં આવ્યા પોતાને ભવને આવેલા, અનન્યમિત્ર, માટેજ પો
તાના હિતકારી, વયગુણાદિકથી વૃદ્ધ એવા રાજર્ષિનું અભયભૂપાણે સમુચિત
આતિથ્ય સારી રીતે કર્યું ॥૪૯॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...દ્વિતીયપ્રક-
રણે અભયરાજગૃહે ખડવાંગાગમનનામા દ્વાવિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૨॥

‘અધ્યાય ૨૩ મો.

સુમતઃપિ કહેછે—હે નૃપતે ! અભય રાજાએ ખડવાગ રાજાનો મુખેથી
આવવાનો પ્રશ્ન પુછવો, ઉચિત આસન આપવું, મુખ પાદ આદિકની શુદ્ધિ
કરવા જળ આપવું અને ફળાહાર કરાવવો ઇત્યાદિ આતિથ્યથી સત્કાર

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાનના એશ્વર્ય આદિકને જાણવા ઇચ્છતા અભય રા
જાને ખડવાગ રાજાએ તેના કારણ નિવેદનનો અનુવાદ કર્યો છે

શ્રાન્તં યદ્વાહ્નં સ મહામતિઃ । અનૂપવિષ્ણુપુત્રપુત્ર્યાદિઃ સમ-
 પૃચ્છત ॥૨॥ કુત આગમ્યતે ધીમંસ્ત્વયા ધર્મવિદાઽધુના । સ્વજ-
 નાનાં હિતાયૈવ ત્વદાગમનમસ્તિ નઃ ॥૩॥ ઇતિ પૃષ્ઠઃ સ તં ગ્રાહ
 શરધારાલ્યપત્તને । સહજાનન્દનામાઽસહુરુરસ્તિ સમાગતઃ ॥૪॥
 તદર્શનાર્થમગમમહં પરિમિતાનુગઃ । સહસ્રશો જનાસ્તત્ર મિલિતા
 અમયામવન્ ॥૫॥ તત્ર તેન મહાંશ્ચક્રે કૃષ્ણજન્માષ્ટમીતિથૌ ।
 ઊત્સવસ્તમહં દૃષ્ટ્વા સ્વગ્રામં યન્નિહાગમમ્ ॥૬॥ યદ્વાહ્નૈનૈવમુ-
 ક્તોઽસૌ નૃપઃ પ્રોધાચ તં પુનઃ । સમ્પન્નઃ કૈર્ગુણૈઃ સોઽસ્તિ ગુરુ-
 સ્તવ મહાવત ! ॥૭॥ મહાનેવ પુમાન્કશ્ચિત્સ ભવેદિતિ તર્કયે ।

કર્મો. તે પછી મહામતિમાન્ અલય રાજ યુએથી એઠેલા, વિશ્રાંતિ પામેલા,
 રાજર્ષિની પાસે પત્ની પુત્ર પુત્રીપ્રમુખ પરિવારથી વિટાળને જઈ બેસીને
 એમ પુછવા લાગ્યા કે ॥૨-૨॥ હે રાજર્ષે ! તમારું જે અહીં આવવું છે
 તેતો અમો આજ જનોના હિત વાસ્તેજ છે. તમો ધર્મવેત્તાઓમાં એક
 છો અને ધીમાન્—આત્મા પરમાત્માના ચથાર્થ જ્ઞાનથી સારા સરકાર-
 વાળી બુદ્ધિએ સંપન્ન છો. માટે તમારા અમારાજ એક હિતને કરનારા
 આગમનમાં પ્રયોજનનો પ્રશ્ન પુછવાનો અવસર નથી. કિંતુ હાલ કયા
 પ્રદેશથી આવ્યા ? એવોજ મારો તો પ્રશ્ન છે ॥૩॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે
 પુછેલા ખદ્વાંગ રાજ અલય રાજ પ્રત્યે બોલ્યા કે—હે અલય રાજન્ !
 શરધાર નગરમાં શ્રીસહજાનંદ નામના અમારા ગુરૂ પધાર્યા હતા. તેમના
 ચરણકમળનાં દર્શન માટે પરિમિત પદાતિઓ સાથે હું તે નગરમાં ગયો
 હતો. ત્યાં તેમના ચરણકમળની પરિચર્યાપરાયણ અપરિમિત જનો નાના-
 દેશોમાંથી આવ્યા હતા ॥૪-૫॥ તે અમારા ગુરૂએ તે શરધાર પુરમાં મોટો
 જ-માષ્ટમીનો ઉત્સવ ઉત્તમ કર્યો હતો. તે ઉત્સવનાં દર્શન કરી અને તેમ-
 ના ચરણકમળની સેવા કરી મારા ગ્રામપ્રત્યે જતાં અહીં આવ્યો છું ॥૬॥
 ખદ્વાંગ રાજએ આ પ્રકારે કહેલા અલય રાજ કરી બોલ્યા કે—હે મહા-
 વ્રત ! તમારા તે ગુરૂ કેવા ગુણોએ યુક્ત છે ? ‘આ કોષપણ મહાપુરૂષ હોવા
 બોધએ’ એમ હું માનું છું. એમ ન હોય તો તમારા જેવા સદ્બુદ્ધિમાન્

ત્વાદ્દગ્ધર્પાસ્વન્યથા તં દ્રષ્ટું ગચ્છેત્કથં સુધીઃ ॥૮॥ સામાન્યઃ સ
 ગુદનંતિ તતઃ સમ્ભાવયામ્યહમ્ । ચક્ષુર્મહંસિ તસ્ય ત્વં ગુણાન
 સ્નાન્સુદૃષ્તમ્ ॥૯॥ ચદ્વાજ્ઞ ઉવાચ—કથયિષ્યે ગુણાંસ્તસ્ય કિન્તુ
 તે ભવદાદિભિઃ । મન્યેરન્સત્યમાવેનેત્યત્ર મે ત્વસ્તિ સંશયઃ ॥૧૦॥
 અમય ઉવાચ—પ્રતીતિર્ધર્મનિષ્ઠસ્ય તવ સત્યગિરોઽસ્તિ નઃ । મન્યા-
 મહે ભવન્ત તુ પ્યેષ્ટપાણ્ડવદ્વયમ્ ॥૧૧॥ અતસ્તસ્ય પ્રતાપાદિ
 સ્વસુતામિય નો ભવાન્ । ચક્ષુર્મહંતિ રાજર્ષે ! વયં સ્તો હિ મુમુ
 ક્ષવઃ ॥૧૨॥ ચદ્વાજ્ઞ ઋચે મદ્ર ! ત્વં મનો દત્ત્વા નિશામય । શૃણુ
 ન્ત્યન્યે વન્ધવોઽપિ યત્ત આશ્ચર્યકૃમ્મમ ॥૧૩॥ इत्युक्त्वा कथया

આવા વૃષ્ટિપ્રાય દિવસોમા યોગરદમળળ કાદવવાળા માર્ગમાં તેમના દર્શન
 કરવા અભિમુખ કેમ જાય ? નચ જાય ॥૭-૮॥ માટે આ તમારા સહજ
 નદ નામના સદ્ગુરુ પ્રાકૃતસામાન્ય ગુરુ નથીજ એમ હું માનુ છું તો હે
 સુદૃષ્ટમ ! તમો તેમના ગુણો અમોને કહેવાને યોગ્ય છો ॥૯॥ ખદ્વાગ
 રાજ આતું વચન સાંભળીને અભય ભૂપતિની ભાવશુદ્ધિ જાણે છે તથાપિ
 તેની દૃઢતા માટે એમ કહે છે કે-હે અભય ! હું તો તે મારા ગુરુના ગુણો
 કહીશ પરંતુ અલૌકિક અત્યાશ્ચર્ય ચરિત્રને હું વર્ણન કરીશ તેને તમો તથા
 તમારા સખન્ધિજનો સત્પણે માનશો કે કેમ ? આ અશમા મને સશય
 રહે છે ॥૧૦॥ આ રીતે ખદ્વાગે કહેલા તે અભય રાજ કહેછે કે-ધર્મકનિષ્ઠ
 તમારેવિષે અમોને પ્રતીતિ-મહાવિશ્વાસ છેજ. કેમકે અમો તમોને ધર્મપુત્ર
 યુધિષ્ઠિર રાજ જેવા એક સત્યવચનપરાયણ માનીએ છીએ ॥૧૧॥ હે
 રાજર્ષ ! માટે અમોને પોતાના પુત્ર જેવા નિશ્ચય કરીને તે તમારા ગુરુન
 સ્વરૂપ સ્વભાવ ઐશ્વર્ય આદિક કહેવાને યોગ્ય છો, કેમકે અમો સર્વે પપ્પ
 મુમુક્ષુ-તેવા ગુરુના ચરણના સેવારસને સન્મુખ છીએ ॥૧૨॥ અભયરાજ ન
 વચનથી એમની શ્રદ્ધાનો વિનિશ્ચય કરીને ખદ્વાગ રાજર્ષિ કહે છે કે-હે
 ભદ્ર ! -મગળભૂતિ સહજનદ ભગવાનના ચરિત્રશ્રવણમા સમવિક રૂચિવાળા
 હોવાથી તમો કટ્યાપુસ્વભાવે સપત્ર છો તમો ભગવાનનું અતિમાનુષ
 ઐશ્વર્ય મન દધને (અવધાનથી) સાંભળો તથા આ જીજ્ઞાસે સખન્ધી

માસ પ્રતાપં તસ્ય સોઽખિલમ્ । યથાવલોકિતં સ્વેન સંશ્રુતં ચ
સતાં મુપાત્ ॥૧૪॥ મકરાલયપુર્યાદૌ પ્રતાપો યઃ પ્રદર્શિતઃ ।
તેન તે કથયામાસ તસ્ય સાધુગુણાંસ્તથા ॥૧૫॥ અલૌકિકં તદે-
શ્વર્યં સ નિશમ્ય ધરાપતિઃ । સાશ્ચર્યઃ સકુટુમ્બોઽમૂઢપુરોમા
જહર્ષ ચ ॥૧૬॥ અવતારો ભગવતો જાત એવ ન સંશયઃ । इति
निश्चित्य मनसा तं पप्रच्छ पुनः स च ॥૧૭॥ મહામતે ! ત્વયા
પ્રોક્તં યદ્વચઃ સત્યમેવ તત્ । સ કૃષ્ણોપાસકઃ સ્વામી કૃષ્ણ
એવ ન સંશયઃ ॥૧૮॥ કસ્ય પુત્રોઽમવત્સોઽવ કસિન્દેશે ચ
સત્તમ ! । સૌરાષ્ટ્રનાગતઃ કર્હિં કં ચ દેશં ગમિષ્યતિ ॥૧૯॥
જન્મકર્માણિ તસ્ય ત્વં ચક્રુર્મહર્ષિ તત્ત્વતઃ । અસદ્ગામ્યવશાદેવ

જનો પણ સાલળો એમ કહીને રાજધિએ પોતે જે પ્રકારે સતોના મુખ
થકી સાલળ્યો છે અને પોતે સાક્ષાત્ કયો છે તે સમસ્ત શ્રીહરિનો પ્રતાપ
કહી સભળાવ્યો ॥૧૩-૧૪॥ માગરોળ પતનપ્રમુખ સ્થાનમાં ભગવાને જે
પરમેશ્વરપણુને અસાધારણ પ્રતાપવિશેષ મેઘછતનું દમનપ્રમુખ પ્રદર્શાવ્યો
હતો તે સર્વ પ્રતાપ તથા તેમના કાર્ણ્ય સૌશીલ્ય વાત્સલ્ય ક્ષમા આદિક
સાધુગુણો રાજધિએ અભય રાજને કહ્યા ॥૧૫॥ અલૌકિક તે અશ્ચર્યને
સાંભળીને સકુટુબ અભયરાજ પ્રહર્ષથી અને આશ્ચર્યથી પરિપૂર્ણ થઈ ગયા
॥૧૬॥ જેનો બહુકાળથી વારવાર હું વિકર્ત કરતો હતો તે ભગવાનનો પ્રાદુ-
ર્ભાવ થઈ ગયો છે એમાં સશય નથી, એવો નિશ્ચય કરીને અભય રાજ પર-
માનંદપરિપૂર્ણ થઈ ફરીથી એમ પુછવા લાગ્યા કે-હે મહામતે ! તમોએ
જે વચન કહ્યું તે સત્યજ છે શ્રીકૃષ્ણને પોતાના ધર્ષદેવપણે માનતા તે
તમારા સહજનંદ નામના સદ્ગુરુ સ્વય શ્રીકૃષ્ણજ પ્રકટ થયા છે બીજા
કોઈ નહિ એમા અમોને લેશમાત્રપણુ સશય નથી ॥૧૭-૧૮॥ હે સત્તમ !
આ ભગવાનના અવતરણથી સમવક્રૂત થએલો કયો દેશ છે ? તથા કયા
કુળને અલક્રૂત કર્યું છે ? ક્યારે સૌરાષ્ટ્ર દેશને સમલક્રૂત કર્યો ? અને અહીંથી
કયા દેશને સમલક્રૂત કરશે ? એમનો આવિર્ભાવ પ્રકાર કેવો છે ? એમનું
અતિમાનુષ દિવ્ય કર્મ શુ છે ? આ બધી બાજતને તત્ત્વથી સાંભળવા

ત્વમત્રાસિ સમાગતઃ ॥૨૦॥ કુર્વે વિષ્ણવતારસ્ય ચિન્તનં હ્યહમ-
ન્વહમ્ । તદ્ધાર્તાઽઘ શ્રુતા દિષ્ટ્વા તાં વદાઽઽદિત યવ મે ॥૨૧॥
અસત્સમ્યન્ધિનોઽપ્યેતે ગુશ્રૂપન્તીદમુત્સુકાઃ । પ્રામાણ્યાદાસત્વા-
વ્યસ્ય ત્વં તદ્વદ્ દિતોઽસિ નઃ ॥૨૨॥ મુત્રત ટ્વાચ—દ્વર્થ સ મક્ત-
ક્રપમઃ પરમાદરેણ પૃષ્ઠોઽભયેન સહ યન્ધુજનૈઃ પ્રસન્નઃ । શ્રીની-
લકણ્ઠચરિતસ્મૃતિસમ્ભવાયામાનન્દસારસરિતિ પ્રમમજ્જ સઘઃ
॥૨૩॥ સ્વાન્તઃસ્ફુરદ્ધરિપદામ્બુજલગ્નચેતાસ્તૂર્ણી મુહૂર્તમભવચ ગ-
તસ્મૃતિઃ સઃ । દેહસ્મૃતિ ત્વથ જ્ઞનૈઃ સમવાપ્ય મત્તયા હર્ષાશ્રુદ્ધક્ર
પુલકિતાક્ષરહોઽવદત્તમ્ ॥૨૪॥ ઇતિ શ્રીસત્સન્નિગીવને નારાયણચરિત્રે

૪૨૭તા મને તમો કહેવાને યોગ્ય છો. ભગવાનના દિવ્ય ચરિત્રશ્રવણું
ભાગ્ય અમારૂં આજ ક્રીડું, કેમકે તમો અહીં મારે ઘેર સ્વયં આવી આવ્યા.
'ભગવાનનો પ્રાદુર્ભાવ અવશ્ય થશે' એમ હું અનુદિન અનુચિતન કરતો
હતો. એરીતે ચિતન કરતાં મેં આ દિવસે તમારા મુખયથી તે ભગવાનના
પ્રાદુર્ભાવની વાર્તા સાંભળી, માટે મારૂં ભાગ્ય આજ પરિણામ પામ્યું.
તો તે ભગવાનનું દિવ્ય ચરિત્ર પ્રથમથીજ મને કહ્યો ॥૧૯-૨૧॥ તમો
અમારા હિતકારી છો. તમારા આત્મના વચનમાં પ્રમાણ્ય મારા જેવુંજ
આ મારા બન્ધુઓને પણ છે. તે આ સર્વે સંબન્ધિઓ પણ ભગવાનના ચરિત્ર-
શ્રવણમાં સમુત્સુક છે તો અમોને ભગવાનનું ચરિત્ર કહો ॥૨૨॥ સુમત-
ન્મપિ કહેછે—હે રાજન્ ! પત્ની પુત્ર પુત્રીપ્રમુખ પરિવારે સહિત અસંય
ભૂપતિએ પરમ આદરથી આ પ્રકારે પુછેલા તે હરિભક્તશિરોમણિ ખદ્વાંગ
રાજ બહુ રાજ થઈને, તે સમયે શ્રીનીલકંઠ ભગવાનનાં કહેવા ધ્રિષ્ટેલાં જે
સમસ્ત દિવ્ય ચરિત્રો તેના અનુસ્મરણથી ઉત્પન્ન થએલી પરમાનંદરૂપ મહા-
નદીમાં એકદમ નિમજ્જ થઈ ગયા ॥૨૩॥ તે સમયમાં પોતાના હૃદયતળમાં
તત્ક્ષણ સ્ફુરણાયમાન થએલા ભગવાનના ચરણકમળમાં મુહૂર્તપર્યંત જેમનું
ચિત્ત લીન થઈ ગયું છે એવા ખદ્વાંગ રાજા પિં બાહ્ય દેહાદિકની સ્મૃતિએ
રહિત થઈ ગયા. પછીથી ધીમે ધીમે દેહની સ્મૃતિ પામીને, આનંદના
આંશુથી પરિપૂર્ણ નેત્રવાળા અને રોમાંચિત ગાત્રવાળા થઈ પરાભક્તિએ

ધર્મશાસ્ત્રે દ્વિતીયપ્રકરણે રાદ્વાન્નાભયસંવાદનામા ત્રયોવિંશોઽધ્યાય ॥૨૩॥

રાદ્વાન્ન ઉવાચ—કોસલેષૂત્તરેષ્વસ્તિ ગ્રામશ્ચુપ્પયબાહ્વયઃ । તત્ર
ધર્માવતારોઽભૂદેવશર્મા દ્વિજ. સુધી. ॥૧॥ સાવર્ણિંગોત્રસમ્ભૂતિ.
સામગો ધર્મસંસ્થિતિ. । મત્ત્યાત્યા તસ્ય માર્યાઽઽસીત્સાધ્વી
ધર્મે દદસ્થિતિઃ ॥૨॥ શ્રીકૃષ્ણં સ સપત્નીકો વિષ્ણુયાગેન મૂ-
યસા । વૃન્દાવને પરમયા મત્યાઽઽરાધયદાદતઃ ॥૩॥ પ્રસન્નો
મગવાસ્તસે મુષિ ધર્મપ્રવૃત્તયે । અધર્મોચ્છેદનાર્થે ચ જજ્ઞે
તસ્યાતુ તત્ત્વિયામ્ ॥૪॥ હરિનામ્ના સ વિત્યાતો વાલ્યાત્સર્વમ

યુક્ત થઇને તે અલય રાજને શ્રીહરિનુ દિવ્ય ચરિત્ર કહેવા લા યા ॥૨૦॥
હતિ શ્રીસત્સંગિજીવને દ્વિતીયપ્રકરણે ખડ્વાંગાલયસંવાદનામા
ત્રયોવિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૩॥

❧ અધ્યાય ૨૪ મો. ❧

ખડ્વાંગ રાજા કહેછે—હે અલય ભૂપતે । ઉત્તરકોસલ દેશમા છપૈયા
નામે એક ગામ છે તે ગામમા સ્વય ધર્મપ્રભાપતિ ભગવાનનાજ કોઈપણ
સક'પમૂળક નિમિત્તયોગથી વિપ્રવશમા અવતરેલા મતિમાન દેવશર્માનામે
એક વિપ્ર વિખ્યાત હતા ॥૧॥ આ વિપ્ર સામવેદી, સાવર્ણિ જોત્રમાં જન્મેલા
અને ધર્મમાજ સદા પ્રીતિમાન હતા આ વિપ્રની પતિવ્રતા ધર્મમા સુદૃઢ
સ્થિતિવાળી લક્ષિતામની લાર્યા હતી ॥૨॥ સપત્નીક આ વિપ્રે એક સમયે
વૃદાવનમા પરમ પ્રેમપૂર્વક મહાવિષ્ણુયાગથી વૃદાવનવિહારી શ્રીકૃષ્ણનુ
આદરથી આરાધન કર્યું ॥૩॥ આરાધનથી આ વિપ્રઉપર પ્રસન્ન થએલા
સ્વય શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનતો ભૂમિ ઉપર ધર્મની પ્રવૃત્તિમાટે અને અધર્મના
ઉચ્છેદ માટે તે દપતીના પુત્રભાવથી પૃથ્વી ઉપર પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા ॥૪॥
આ હરિનામથી વિખ્યાત, સર્વના મનને હરનારા ભગવાને બાહ્ય વયમાજ
મહુ જીવોને પોતાના શુભ દર્શન સલામણુ આદિકવડે પાપમાંથી મુકાવ્યા

૧ આ અધ્યાયમા ખડ્વાંગ રાજાએ સાલગવા ઈચ્છતા અલય રાજ પ્રત્યે
શ્રીહરિનુ જન્માદિ દિવ્ય ચરિત્ર સંક્ષેપથી વર્ણન કરેલુ અનુવાદ કર્યું છે

નોહરઃ । નિજેક્ષણાદિમિર્જીવાન્વહન્ પાપાદમોચયત્ ॥૫॥ સોઽનિ
 દંશાહો વાલઃ સ્વં જિઘાંસૂનર્મકપ્રહાન્ । કોટરાપ્રમુખાન્ સઘો
 દદન્નદ્રાવયદૃશા ॥૬॥ કૃત્યાસૃજં ત્રિવર્ષોઽસૌ કાલીદત્તં મહા
 સુરમ્ । વ્યમોહયદૃશા તેન સ મમાર પરિભ્રમન્ ॥૭॥ કૃત્યોત્પા-
 તાદિર્મીતેન તતઃ પિત્રા સ વાલકઃ । અયોધ્યાયાં સમાનિન્યે
 પ્રાક્તનં નિજકેતનમ્ ॥૮॥ માનુષ્યનાટ્યસઙ્ગત્રનિજૈશ્ચર્યં ઉદા-
 રધી । ધ્યાનન્દયામાસ જનાંસ્તત્ર કૌમારલીલયા ॥૯॥ સમ્પ-
 શ્નોઽભૂત્સ પૌગण्डे सर्वैः साधुगुणैरपि । पित्रा कृतोपनयनो
 नैष्ठिकं व्रतमास्थितः ॥૧૦॥ ગુરું વિસ્તાપયન્વિદ્યાઃ સફલા નિગ-
 માદિકાઃ । અધૈતાલ્પેન કાલેન ગૃહ એવ વસન્નિજે ॥૧૧॥ જનન્યૈ
 જનકાયાથ દદૌ દિવ્યગતિં પ્રભુઃ । एकादशाब्दिको गेहाद्विरक्तः

હતા ॥૫॥ દશ દિવસના નહિ થએલા એવા પણ આ બાળ હરિએ પોતાને
 હણુવા માટે ઉઘમ કરતા કોટરા આદિક બાળમહોને દૃષ્ટિપાતમાત્રથી
 બહુ બાળતા થકા તેજ ક્ષણમાં નસાડી મુક્યા હતા ॥૬॥ ત્રણ વર્ષની સ્વરૂપ
 વયનાજ આ બાળકૃષ્ણે સમસ્ત કૃત્યાઓને ત્રેરનારા કાળીદત્ત નામના મ
 હાઅસુરને દૃષ્ટિપાતમાત્રથીજ મોહ પમાડીને વૃક્ષશૃદમાં અથડાવીને મારી
 નાખ્યો હતો ॥૭॥ તે પછી તેમના પિતા પુત્રપ્રેમને લીધે તેમના પ્રભાવને
 જાણે જાણુતાજ ન હોય એમ ‘મારા પુત્રને અસુરો ઉપદ્રવ કર્યા કરશે’
 એવી આશંકા કરીને પોતાના આમનો પરિત્યાગ કરી પૂર્વના નિવાસભૂત
 અયોધ્યાનગરમાં આવીને રહ્યા ॥૮॥ અયોધ્યાનગરમાં મહાશુદ્ધિશાળી
 આ બાળ ભગવાન નરનાટ્યથી સમ્યક્ પોતાનું પારમેશ્વર સ્વરૂપ ઢાકી દબને
 કૌમાર લીલાવડે નિજ જનોને આનંદ આપતા થકા રહ્યા ॥૯॥ પૌગડ વય
 માજ સર્વ સાધુગુણોએ સપત્ત થએલા બાળપ્રભુએ પિતાએ ઉપવીત સંસ્કાર
 કર્યા પછી નૈષ્ઠિકવ્રતને આશરીને ઘેર રહીને અરૂપ કાળમાંજ સર્વ વિદ્યાઓ
 ભપીને વિદ્યાગુરુ જનકને આશ્ચર્યચકિત કરી દિધા ॥૧૦-૧૧॥ તે પછી
 પ્રભુએ જનની જનકને અતિમસમય પ્રાપ્ત થતાં સ્વસ્વરૂપનો સાક્ષા
 ત્કાર કરાવી સાગ ભક્તિનો ઉપદેશ આપી દિવ્યગતિ આપી તે પછી

પ્રાગ્જત્તતઃ ॥૧૨॥ સ્વયમાચરણેનૈવ નૈષ્ઠિકવ્રહ્મચારિણામ્ । ધર્માન્
સ દર્શયામાસ તીર્થાણિ વિચરન્મુવિ ॥૧૩॥ તપસ્વિભ્યસ્તપોરીતિ
તપસ્ત્ત્વા હૃદર્શયત્ । યોગરીતિ ચ યોગિભ્યો યુક્તન્ યોગમદ
ર્શયત્ ॥૧૪॥ સિદ્ધાભિમાનિશાક્તાનાં જઠ્રે સીરપુરે મદમ્ । દુષ્પ
તિગ્રહકૃષ્ણાઙ્ગં વિપ્રં દૃષ્ટ્વાકરોત્સિતમ્ ॥૧૫॥ વીરાન્ શૃત્વા
મહાશાકાન્નિર્જિગાય સહસ્રશઃ । સહસ્રશઃ સ્વાશ્રિતાનાં પાપક-
ર્માણ્યહાપયત્ ॥૧૬॥ અસુરાણાં સદૃશાણિ ચત્તાનિ ચ દુરાત્મ
નામ્ । જગન્નાથપુરેઽન્વોન્મ્યં નિમોહ્યાસાઘઘાતયત્ ॥૧૭॥ ધર્મ-
દૃહાં ચાસુરાણાં સહસ્રં માનસે પુરે । સત્રધર્મનૃપદ્વારા ધર્મં

અગીઆર વર્ષની વયમા ત્રીન વૈરાગ્યવેગથી ઘરનો ત્યાગ કરી વનમા
આહી નીકળ્યા ॥૧૨॥ ભૂમિમાં પુલહાશ્રમ પ્રમુખ તીર્થોમાં વિચરતા થકા
પોતે કરેલા નૈષ્ઠિક ધર્મના આચરણથી નૈષ્ઠિક વર્ણુઓને તેમના ધર્મો દર્શા
વ્યા હતા અને પોતે મહાતપધર્મથી કરીને તપસ્વિઓને તપ કરવાની રીતિ
પ્રદર્શાવી હતી અને યમ નિયમાદિ અનુક્રમથી અષ્ટાગયોગનો અભ્યાસ
કરી યોગિઓને યોગાભ્યાસ કરવાની રીતિ પ્રદર્શાવી હતી ॥૧૩-૧૪॥
આ શ્રીહરિએ સીરપુરમા 'અમો મહાસિદ્ધો હીએ' એવા મીઠ્યા અભિમા
નવાળા, સઙ્ગજનોના અપમાનમા તત્પર એવા બહુ શાક્રોનો મદ હયો હતો
અને દારિદ્ર્યથી કરેલા દુષ્પ્રતિગ્રહથી હુકુમનુ પોપણુ કરતા, દુષ્પ્રતિગ્રહ
કરેલા પાપાતિશયથી કૃષ્ણાંગપણુને પામેલા, માટેજ પોતાને શરણુ આવેલા
કોઇ તૈલગી વિપ્રની કૃષ્ણાંગતાને ટાળીને યથાપૂર્વ શ્રેતામતા દૃષ્ટિમાત્રથી કરી
હતી ॥૧૫॥ જે ભગવાને પારમૈકાતિક પથના પરિપન્થી પિબૈકાદિ અપરિ
મિત મહાશાક્રોને તથા બહુકલૈરવ વિગેરે વીરો અને કૃત્ષ્ણાઓને છતીને પો-
તાના શરણુને પામેલા અપરિમિત જનોને પાપકર્મોથકી પાછા વાળ્યા હતા
॥૧૬॥ જેમણે જગન્નાથપુરમા પોતાના અભિદ્રોહમા પ્રવર્તેલા સહસ્રાધિક
દુરાત્મા અસુરોનો સકટપમાત્રથી પરસ્પર 'આ મારો વૈરી છે આ મારો
વૈરી છે' એવી દૃષ્ટિ હત્યન કરાવીને પરસ્પર વિઘાત કરાવ્યો હતો ॥૧૭॥
તથા માનસપુરમા સત્રધર્મો નામના નૃપને પોતાનો દિવ્ય પ્રભાવ પ્રદર્શાવી

ગુપ્ત્યા અજીઘનત્ ॥૧૮॥ નાનાતીર્થાનિ વિચરંસ્તત્ર તત્ર જનાન્વ-
 હન્ । સ્વીકૃષ્ટાસ્પર્શમાપાદ્યૈર્મોચયામાસ સંસૃતેઃ ॥૧૯॥ ઉચ્છેદ-
 યન્નધર્મે ચ ધર્મે સંસ્થાપયન્નિહ । લોજાણ્યં પુરમાગચ્છત્સૌરા-
 ટ્રેષુ સ સન્મતે ! ॥૨૦॥ કૃષ્ણમકેઃ પ્રથયિતૂ રામાનન્દમહામુનેઃ ।
 વૈષ્ણવાચાર્યવર્યસ્ય શિષ્યૈસ્તત્ર સ માનિતઃ ॥૨૧॥ ધર્મજ્ઞાનતપો-
 યોગવિદ્યાવૈરાગ્યમક્તિભિઃ । સર્વાતિશાયિભિઃ સર્વોક્તદ્રતસ્તા-
 નચિત્રયત્ ॥૨૨॥ સાકંતૈઃ પિપ્પલગ્રામે તમાચાર્યમુપેયિવાન ।
 ઉદ્ભવસ્યૈવાવતારં વૃતં શિષ્યૈઃ સહસ્રશઃ ॥૨૩॥ દીક્ષારીતિમ્વૃ-
 ત્યર્થં ભુવિ તસ્માત્સ વૈષ્ણવીમ્ । મહતીમગ્રહીદીક્ષાં ગુરુણાં ગુરુ-

પોતાના ચરણકમળનો એકાંતિક સેવક કરીને, તેના દ્વારા ધર્મરક્ષણમાટે
 ધર્મમાર્ગના વિરોધી એક હબર અસુચેનો ઘાત કર્યો હતો ॥૧૮॥ બહુવિધ
 તીર્થક્ષેત્રોમાં વિચરતા આ ભગવાને તેને સ્થળમાં સત્ત્વપ્રકૃતિના અનેક જ-
 નોને પોતાનું દર્શન સ્પર્શ સલાપણુ આદિકવડેજ સસાર થકી મુકાવ્યા હતા
 ॥૧૯॥ હે સન્મતે ! આ રીતે તેને તીર્થોમાં વિચરતાં તેમાં રહેલા ધર્મદ્રોહી-
 ઓનો પરાભવ કરી ધર્મરૂચિવાળાઓનું કલ્યાણ કરવા આ રીતે અધર્મનાશ
 અને ધર્મસ્થાપન કરતા કરતા સૌરાષ્ટ્રદેશમાં લોજ નામના પુરમાં આવ્યા
 ॥૨૦॥ તે પુરમાં કૃષ્ણભક્તિને વિસ્તારતા વૈષ્ણવાચાર્યત્રિસર શ્રીરામાનંદ
 મહામુનિના મુક્તાનંદાદિ શિષ્યો રહેતા હતા, તેમની સાથે એમને સમાગમ
 થયો ॥૨૧॥ સર્વાધિક ધર્મ જ્ઞાન તપ યોગ વિદ્યા વૈરાગ્ય અને ભક્તિએ સપત્ત
 એવા પણ મુક્તાનંદાદિ મુનિઓ આ ભગવાનના ધર્મ જ્ઞાન તપ યોગ
 વિદ્યા વૈરાગ્ય ભક્તિ આદિક ગુણોનો અતિશય ભોધને મનમાં અત્યંત
 આશ્ચર્ય પામી ગયા હતા ॥૨૨॥ તે પછી તેમની સાથે પિપલાણુ
 ગામમાં આવી રહેલા, અપરિમિત શિષ્યોથી વિટાએલા, સાક્ષાત્ ઉદ્ભવ-
 ણના અવતારભૂત શ્રીરામાનંદ આચાર્યવર્યને મળ્યા હતા ॥૨૩॥ આ
 ભગવાન ગુરુઓના પણ ગુરુ છે તથાપિ લોકમાં પારમૈકાંતિક દીક્ષા પ્રવ-
 તાવવા સ્વયં ધર્મપ્રવર્તન માટે અવતરેલા હોવાથી લોકસચ્ચહેને કરતા
 થકા શ્રીરામાનંદમુનિ થકી વૈષ્ણવી મહાદીક્ષા યથાવિધિ ગ્રહણ કરી હતી

રવ્યસૌ ॥૨૪॥ સહજાનન્દ ઇત્યાપ્યા ગુરુણા વિદધેઽસ્ય ચ ।
તેન નારાયણમુનિરિત્તિ ચાર્યવતી મુદા ॥૨૫॥ સમ્પન્ને સહુજૈઃ
સર્વેસ્તસિન્ધર્મધુરં નિજામ્ । વિન્યસ્ય ભગવદ્દામ કાલેન પ્રાપ્ત-
વાન્સ ચ ॥૨૬॥ તસ્યાજ્ઞાયામવર્તન્ત સતીર્થ્યાઃ સકલા અપિ ।
નારાયણમુનેર્નિત્યં ગૃહિણસ્ત્યાગિનોઽપિ ચ ॥૨૭॥ સદ્ધર્મસ્ય
પ્રવૃત્ત્યર્થં તતોઽસૌ વ્યચરદ્ધુવિ । આદાવગાદઘ્ધિતટે મકરાલ-
યપત્તનમ્ ॥૨૮॥ વિક્રમાર્કશકસ્યાવ્દે વસુભૂતગજેન્દુભિઃ । પ્રમિતે
તત્પુરં હ્યાયાત્ સ પૌપે પૂર્ણિમાતિથૌ ॥૨૯॥ અધર્માદવિતું જીવા-
ન્સ્વપ્રતાપં પ્રદર્શયન્ । તન્ન માસાનુવાસાદૌ ધર્મં ચાદ્યં પ્રવર્ત-
યન્ ॥૩૦॥ પૂર્તકર્મોત્સવે પ્રાદાદ્વિપ્રેભ્યઃ સ્વસ્ય દર્શનમ્ । વિષ્ણુ-
રૂપેણ તેઽથાઽઽર્ચન્મન્ત્રેસ્તં વૈદિકૈર્મુદા ॥૩૧॥ મહાન્તમુત્સવં ચક્રે

॥૨૪॥ ગુરૂએ હર્ષથી દીક્ષાગ્રહણ સમયે દીક્ષાના અગતરીકે ‘સહજાનન્દ’
અને ‘નારાયણમુનિ’ આ બે સાર્થક નામો ક્યાં હતાં ॥૨૫॥ આ રામા-
નન્દમુનિ સર્વ સદ્ગુણસપન્ન આ નારાયણમુનિને પોતાની આચાર્યધુર સૌંપીને
કેટલેક કાળે ભગવાનના ધામમાં ગયા ॥૨૬॥ તે પછી સમગ્ર સતીર્થ-
ગુરૂભાઈ ત્યાગીઓ તથા ગૃહસ્થો નારાયણમુનિની આજ્ઞામાં નિરતર વશ
વર્તી થઈ રહ્યા ॥૨૭॥ આચાર્યપદને પામેલા આ સહજાનન્દસ્વામી સદ્ધર્મની
ભૂમિમાં પ્રવૃત્તિ કરવા દેશમાં વિચરતા પ્રથમ સમુદ્રના તીરમાં રહેલા
માગરોળ નામના પત્તનમાં પધાર્યા વિક્રમાર્ક શકના વસુ-૮ જુલ-૫ ગળ-
૮ ઇન્દુ-૧ આ અકની અવળી કાળી ગતિથી માપેલા વર્ષમાં એટલે સવત્
૧૮૫૮ માં પોષમાસની પૂર્ણિમાતિથિએ તે પુરમાં પધાર્યા ॥૨૮-૨૯॥
અધર્મ થકી અનેક જીવોનું રક્ષણ કરવા પોતાનું પારમૈશ્વર્ય પ્રદર્શવતા થકા
અને સનાતન ધર્મને પ્રવર્તાવતા થકા તે પુરમાંજ આઠ માસસુધી રહ્યા હતા
॥૩૦॥ આ શ્રીહરિએ તે પુરમાં વાન્ય ખોદાવાડપ પૂર્તકર્મના નિમિત્તથી
કરેલા વિષ્ણુપૂજામહોત્સવમાં વિગ્રેને પોતાનુ રૂપ વિષ્ણુરૂપે પ્રદર્શાવ્યુ હતું.
તે પછી તે વિગ્રેએ સાક્ષાત્ વિષ્ણુરૂપે સાક્ષાત્કાર કરેલા ભગવાનની વૈદિક
વૈષ્ણવ મંત્રોવડે યથાવિધિ ત્રૈમથી પૂજા કરી હતી ॥૩૧॥ વળી તે પુરમાં

જન્માષ્ટમ્યાં સ તત્ર ચ । પ્રાદર્શયત્કૃષ્ણરૂપં સર્વાન્સ્વીયમલૌકિકમ્ ॥૩૨॥ રામાનન્દમુનેઃ શિષ્યાઃ સ્વોપાસ્યં રાધિકાપતિમ્ । તદા તમેવ નિશ્ચિત્ય તં સમાશ્રિત્ય મેજિરે ॥૩૩॥ મુમુક્ષવોઽન્યેઽપિ નરા નાર્યશ્ચ વહવસ્તદા । તમેવ શરણં પ્રાપ્ય મેજિરે પરમાદરાત્ ॥૩૪॥ તદા સદઃસ્યેન મયા સાક્ષાત્કૃષ્ણોઽયમેવ હિ । ઇતિ નિશ્ચિત્ય મનસા મેજે તચ્છિપ્યતાઽનય ॥૩૫॥ સ્વૈશ્ચર્યં પ્રફટીકુર્વન્નિજમૂર્તાવકારયત્ । પ્રાણવૃત્તિનિરોધં સ સ્ત્રીપુંસાનાં સહસ્રશઃ ॥૩૬॥ તત્રાધિકારિણો દ્યૌતે સન્ત્યેતેઽનધિકારિણઃ । નાપદયદિત્યસૌ કિઞ્ચિત્પ્રાવૃત્તીવ ઘનાઘનઃ ॥૩૭॥ અત્યાશ્ચર્યં જનાઃ પ્રાપુસ્તેનૈવાદ્ભુતકર્મણા । તસ્યાશ્રયં તતઃ કૃત્વા તસ્થુઃ સદ્ધર્મધર્મિણિ ॥૩૮॥ સર્વેભ્યો મતવાદિભ્યસ્તત્તદિષ્ટામ-

પોતે જન્માષ્ટમીએ પ્રવતવિલા કૃષ્ણમહોત્સવમાં તો પોતાના અસાધારણ સર્વકારણકારણ, પરાતપર કૃષ્ણસ્વરૂપનો સર્વને સાક્ષાત્કાર કરાવ્યો હતો ॥૩૨॥ તે સમયમાં રામાનન્દસ્વામીના સર્વકોઈ શિષ્યો શ્રીનારાયણમુનિનેજ પોતાના ઇષ્ટદેવ રાધિકાપતિ શ્રીકૃષ્ણરૂપજ નિશ્ચય કરી અનન્યભાવથી ભજવા લાગ્યા ॥૩૩॥ તે સમયે મુમુક્ષુ બીજાપણ બહુ નરનારીઓ પરમ આદરથી તેમનોજ સમાશ્રય કરી સર્વભાવથી ભજવા લાગ્યા ॥૩૪॥ હે નિર્દોષ રાજન! એજ અવસરમાં સભામાં બેઠેલા મેં સાક્ષાત્કૃષ્ણને સાક્ષાત્કાર કરીને ‘આજ સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ નારાયણ છે’ એવો મનમાં દૃઢ નિશ્ચય કરીને તેમના ચરણ-કમળનો સમાશ્રય સ્વીકાર્યો હતો ॥૩૫॥ વળી આ ભગવાને પોતાનો પ્રતાપ પ્રકટ કરીને ‘આ અધિકારી છે આ અનધિકારી છે’ એવો કિંચિત્ પણ વિભાગ કર્યા વિના વર્ષાઋતુમાં વર્ષવા વાસ્તેજ ચઢી આવેલા મેઘની માફક સર્વ કોઈને અત્યંત આનન્દ આપતા થકા હલ્લરો હલ્લર સ્ત્રીપુરુષોની પ્રાણવૃત્તિઓને સ્વસ્વરૂપમાં રોકીને, એમને દિવ્ય દૃષ્ટિશક્તિ આપીને દિવ્ય સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરાવ્યો હતો અને પ્રાકૃત એવાં પણ સ્થાન ઐશ્વર્ય આદિક દર્શાવ્યું હતું ॥૩૬-૩૭॥ તે આ અદ્ભુત ક્રિયાઓને જોનારા સર્વ કોઈ જનો અતિશય આશ્ચર્યને પામીને તેમનોજ સમાશ્રય કરી સદ્ધર્મમાર્ગમાં

રાત્મના । દદૌ સ દર્શનં તેન વિસિતાસ્તે તમાશ્રયન્ ॥૩૯॥
કાલવાણ્યાં સ વદુઘા યોગૈશ્વર્યમલૌકિકમ્ । દર્શયામાસ ભગ
વાન્સર્વસંશયનુત્તયે ॥૪૦॥ સહસ્રશઃ સ્વમકાનાં સમાઘૌ ચ
સ્વતન્ત્રતામ્ । રૂપયાઽચીકરત્સ્વામી વિના સાધનસમ્પદમ્ ॥૪૧॥
મહાન્તં વિણ્ણુયાગં ચ ચક્ર ઓજસ્વતીતટે । યથેદં ભોજયામાસ
યત્સરાર્થં સ વાહવાન્ ॥૪૨॥ દ્રવિણં હેમરૂપ્યાદિ વિપ્રેભ્યશ્ચ
દદૌ ભૂશમ્ । ઘનાઘન ઇશામ્બૂનિ યાનાનિ ઘસનાનિ ચ ॥૪૩॥
ઉત્સવાન્મહતઃ કુર્વન્પ્રતિગ્રામં સ માનદ ! । સામ્પ્રતં શરધા
રાણ્યં પુરમેત્યોપિતોઽસ્તિ હિ ॥૪૪॥ મયા સ્વગ્રામમાનેતું પ્રાર્થિતો
જનસંસદિ । કાર્તિકયામાગમિપ્યામીત્યેવં પ્રત્યશ્ચ્છ્ણોત્કિલ ॥૪૫॥
સૈવ નારાયણમુનિઃ સહજાનન્દનામકઃ । સ્વામિનારાયણાત્યશ્ચ

વર્તવા લાગ્યા ॥૩૯॥ આથી બીજા જે તે તે દેવના આશ્રિતો હતા તેમને
તેમના તેમના ઇષ્ટદેવરૂપે પોતાનું દર્શન આપીને તેમને પણ પોતાના અનન્ય
આશ્રિત કરી દીધા ॥૩૯॥ તે પછી આ ભગવાને કાળવાણી ગામમાં પોતાનું
અલૌકિક યોગૈશ્વર્ય બહુ પ્રકારે સર્વ સસયો ટાળવા માટે જનોને દર્શાવ્યું
હતું ॥૪૦॥ અને પોતાના અપરિમિત ભક્તોને ચમ નિયમાદિ અષ્ટાંગયોગના
અનુધાનના આયાસ વિનાજ સમાધિમાં સ્વતન્ત્રતા પોતાનીજ અસાધારણ
પારમેશ્વર શક્તિથી કૃપા કરીને આપી હતી ॥૪૧॥ વળી ઓઝત નદીના
તટમાં મોટો વિષ્ણુયાગ કર્યો હતો અને છ માસપર્યંત યથેષ્ટ બહુ શ્રાદ્ધણીને
જમાડયા હતા ॥૪૨॥ જેમ વર્ષવા આવેલો મેઘ જળનેજ જેમ એમ આ
શ્રીહરિએ તે સમયે વિગ્રોને સુવર્ણ રજત આદિક દ્રવ્ય, મહાઅમૃત્ય વગ્રો
અને વિવિધ વાહનો અપરિમિત આપ્યા હતા ॥૪૩॥ હે માનદ અભય
રાજન્ ! આ પ્રકારે શ્રીહરિ તેતે સ્થળમાં મહોત્સવો કરતા થકા અને
ગામોગામ ધર્મમર્યાદાને પ્રવર્તાવતા થકા હમણાં શરધાર નામના નગરમાં
આવીને રહ્યા છે ॥૪૪॥ મેં મારા ગામમાં પધારવાની પ્રાર્થના કરતાં 'કાર્તિક,
પૂર્ણિમાએ તમારા ગામમાં અમે આવીશું' એમ તે ભગવાને જનસભામાં
પ્રતિજ્ઞા કરી છે ॥૪૫॥ આ મારા ગુરૂ નારાયણમુનિ સહજાનન્દ સ્વામિના

સ્વામ્યાચ્ચ વિરાજતે ॥૪૬॥ હરિકૃષ્ણો હરિઃ કૃષ્ણો નીલ-
કણ્ઠસ્થ સ શ્રુતઃ । ગૌણાનિ તસ્ય નામાનિ સન્ત્યન્યાનિ વહ્નિ-
ચ ॥૪૭॥ સહસ્રશસ્ત્યાગિજનૈર્ગૃહિભિશ્ચ સહસ્રશઃ । યોપાભિર્ધ-
ર્મેનિષ્ઠાભિઃ સેવ્યતે સ ચ ભક્તિતઃ ॥૪૮॥ ભક્તિધર્માદયોઽપ્યેનં
સેવન્તે દિવ્યવિગ્રહાઃ । કેચિત્તાન્ પુણ્યવન્તોઽય વીક્ષન્ત ઇતિ
શુશ્રુમ ॥૪૯॥ કેભ્યશ્ચિત્કૃષ્ણરૂપેણ રાધિકાપાર્પદાદિભિઃ । દ-
દાતિ દર્શનં સ્વામી ગોલોકેન સદૈવ ચ ॥૫૦॥ કેભ્યશ્ચિત્કૃષ્ણ-
રૂપેણ સાકં લક્ષ્મ્યા ચ પાર્પદૈઃ । દદાતિ દર્શનં સ્વામી વૈકુ-
ળેન ચ સ પ્રભુઃ ॥૫૧॥ સાકં નિરદ્યમુક્તૈશ્ચ શ્વેતદ્વીપેન ભાસતા ।
મહાપુરુષરૂપેણ દત્તે કેભ્યશ્ચ દર્શનમ્ ॥૫૨॥ કેભ્યશ્ચિદ્ભૂમરૂપેણ
સહ લક્ષ્મ્યાદિશક્તિભિઃ । પાર્પદૈશ્ચેક્ષણં દત્તે સદૈવાધ્યાકૃતેન
સઃ ॥૫૩॥ કેભ્યશ્ચિદર્શનં દત્તે નરનારાયણાત્મના । વિશાલયા ચ

રાયણ સ્વામી હરિકૃષ્ણ હરિ કૃષ્ણ નીલકંઠ ઇત્યાદિ ગુણવિશેષથી કરેલાં
નામોએ કરીને પ્રખ્યાત છે. એમનાં ગુણસમ્બન્ધે કરેલાં બીજાંપણ કૃપાનિધિ
આદિક નામો અનંત છે ॥૪૬-૪૭॥ આ લગવાનું અપરિમિત ત્યાગિજનો
શૃદ્ધસ્થજનો અને ધર્મેનિષ્ઠ સ્ત્રીજનોએ લક્ષ્મી સેવેલા છે ॥૪૮॥ લક્ષ્મી ધ-
ર્માદિકોપણ એમને દિવ્ય અદૃશ્યરૂપથી નિરંતર સેવે છે. કેટલાક સુકૃતશાળી
લોકો તેમને શ્રીહરિની ઇચ્છાથી પ્રત્યક્ષ દેખે છે એમ સાંભળ્યું છે ॥૪૯॥
આ સ્વામી આશ્રિતોમાં કોઈકને કદાચિત્ રાધા લક્ષ્મી શ્રીદામાદિ પાર્પ-
દોએ સહિત ગોલોક ધામમાં શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપથી વિરાજમાન પોતાના સ્વરૂ-
પનાં દર્શન આપે છે. આ અતિસમર્થ સ્વામી કોઈકે લક્ષ્મીને વૈકુંઠલોકમાં
લક્ષ્મીજી અને મરૂડાદિ પાર્પદોએ સહિત વિષ્ણુરૂપે પોતાનું દર્શન આપે છે.
કેટલાકને પ્રકાશમય શ્વેતદ્વીપધામમાં નિરદ્ય મુક્તોએ સહિત મહાપુરુષ-
રૂપે પોતાનું દર્શન આપે છે. કેટલાકને અવ્યાકૃત ધામમાં લક્ષ્મી આદિક
શક્તિઓ અને મુનંદાદિ પાર્પદોએ સહિત બ્રૂમાપુરુષરૂપે દર્શન આપે છે.
કેટલાકને બદરિકાશ્રમમાં અપરિમિત તપસ્વી તપુઆદિક મુનિઓએ સહિત
નરનારાયણરૂપે પોતાનું દર્શન આપે છે. કેટલાકને ક્ષીરસાગરમાં લક્ષ્મીએ

મુનિભિઃ સહાનેકેસ્તપસ્વિભિઃ ॥૫૪॥ યોગેશ્વરસ્વરૂપેણ સહ શેપેણ
 ચ ત્રિયા । કેમ્બ્યશ્ચિદ્દર્શનં સ્વસ્ય દત્તે ક્ષીરાઘ્વિના ચ સઃ ॥૫૫॥
 હિરણ્મયસ્વરૂપેણ કેમ્બ્યશ્ચિત્સ્વસ્ય દર્શનમ્ । દત્તે સહાર્કેવિસ્ત્રેન
 ભગવાન્સ સતાં પતિઃ ॥૫૬॥ દદાતિ યજ્ઞપુરુષસ્વરૂપેણાત્મદર્શ-
 નમ્ । સહાગ્નિમણ્ડલેનાસૌ કેમ્બ્યશ્ચિદ્ભક્તવત્સલઃ ॥૫૭॥ તસ્મા-
 ત્સાક્ષાદ્ધિ ભગવાન્સ ણવાસ્તિ જગત્પ્રભુઃ । તસ્માત્પરતરં કિશ્ચિ-
 દ્ધૈવાસ્તીતિ વિનિશ્ચયઃ ॥૫૮॥ વિનૈવાણ્દ્યયોગં ચ સમાધાવીદશં
 સ વૈ । નાહીપ્રાણાગ્નિરોધ્યૈવ દદાતિ સ્વસ્ય દર્શનમ્ ॥૫૯॥ તેન
 સર્વેઽપિ મનુજા આશ્ચર્યં પ્રાપ્નુવન્તિ હિ । મુમુક્ષવસ્તુ યે તન
 તે ભજન્તિ ચ તં પ્રભુમ્ ॥૬૦॥ પ્રતાપમન્યમપ્યસ્ય પ્રસિદ્ધં ભૂત-
 લેઽખિલે । કથયામિ મહાભાગ ! પ્રત્યક્ષં યોઽનુભૂયતે ॥૬૧॥ યે
 કેચિદ્ભુવિ તદ્ભક્તા જ્ઞાનિનોઽજ્ઞાનિનોઽપિ ચા । શિશવસ્તલ્લણા

સહિત શેષશાથી યોગેશ્વરરૂપે પોતાનું દર્શન દે છે સતોના પતિ આ ભગવાન
 કેટલાકને સૂર્યમંડળમાં હિરણ્મય પુરૂષરૂપે દર્શન આપે છે કોઈ ભક્તોને
 ભક્તવત્સળ ભગવાન અગ્નિમંડળમાં રહેલા યજ્ઞપુરૂષરૂપે પોતાનું દર્શન આપે
 છે ॥૫૦-૫૭॥ એ રીતે શ્રીકૃષ્ણાદિ અનેકરૂપે પોતાનું પ્રત્યક્ષ દર્શન આપે છે
 માટે આ શ્રીહરિકૃષ્ણજ સાક્ષાત્ ભગવાન સર્વ જગતના પ્રશાસિતા છે, તેમના
 થકી પરતર કોઈ પણ વસ્તુ નથીજ એવો વિનિશ્ચય છે ॥૫૮॥ આ ભગવાન
 યોગાભ્યાસસાધ્ય એવી પણ સમાધિસ્થિતિ યમ નિયમાદિ અષ્ટાંગ યોગરૂપ
 સાધન સપત્તિ વિનાજ નાહી પ્રાણનિરોધપૂર્વક કરાવીને પોતાનું અક્ષર
 ધામાધિપતિ સ્વરૂપ આ પ્રકારે પ્રદર્શવે છે ॥૫૯॥ આવા પ્રત્યક્ષ દર્શનથી
 સર્વ કોઈ મનુષ્યો અત્યાશ્ચર્ય પામે છે, તેમાં કેટલાક તો પૂર્વના પુણ્યથી
 મોક્ષમાં રૂચિવાળા થઈને એજ પ્રભુને સર્વ પ્રકારે લગ્ને છે ॥૬૦॥ દે મહા-
 ભાગ અભય રાજન ! આ અમારા ગુરૂનો બીજો પણ પ્રભાવવિશેષ છે તેને
 હું કહું છું તે સાંભળો આ પ્રભાવવિશેષ સર્વલોકસાક્ષિક છે જે કોઈ પણ
 તેમના ભક્તો જ્ઞાનસપ્ત હોય કે જ્ઞાનવિહીન હોય, (ભક્તિ શાસ્ત્રજન્ય
 જ્ઞાનાતિશયની અપેક્ષા રાખીનેજ ઉદય પામે છે એમ નથી) બાળકો હોય

વૃદ્ધા નરા યોગાશ્ચ પળ્લકાઃ ॥૬૨॥ સાક્ષાત્તદ્દર્શનં પ્રાપ્તા ન પ્રાપ્તા
 વા કદાચન । સ્મરન્તિ કેવલં તં તદ્ભક્તવાક્પ્રાપ્તનિશ્ચયાઃ ॥૬૩॥
 સર્વે ઇતેઽપ્યન્તકાલે દુઃસમપ્રાપ્ય કિન્નર । વિમાનસ્યં તમેવેશં
 વીક્ષન્તે સહપાર્ષદમ્ ॥૬૪॥ આરોપિતા વિમાનં તે પાર્ષદૈર્દિવ્ય-
 મદ્રુતમ્ । ધામ તસ્ય પ્રયાન્ત્યેવ યોગિનામપિ વાન્નિહતમ્ ॥૬૫॥
 મિયમાણા જના એવ વીક્ષન્તે તં ન કેવલમ્ । અન્યેઽપ્યમક્તા
 અપિ તં તન્નેક્ષન્તે ક્વચિત્કચિત્ ॥૬૬॥ સાશ્ચર્યં તમવેક્ષ્યૈવ ગતા-
 નીશ્વરસંશયાઃ । તસ્યૈવાશ્રયણં સઘઃ સુધિયો હ્યત્ર કુર્વતે ॥૬૭॥
 ઈદં સામર્થ્યમન્યસ્ય ન ભવેદ્ધરિમન્તરા । અતો યુયં ચ તં વિન્ત

કે તરુણો હોય કે વૃદ્ધો હોય, (ભક્તિમાં વિજ્ઞાનસંપત્તિ જેમ પ્રયોજક નથી
 તેમ વયઃસંપત્તિ પણ પ્રયોજક નથી) નારી હોય કે નપુંસક હોય,
 (વયઃસંપત્તિ જેમ પ્રયોજક નથી તેમ લિંગવિશેષ સંપત્તિ પણ પ્રયોજક
 નથી) સાક્ષાત્ તેમના ચરણની સેવાને પામ્યા હોય કે ન પામ્યા હોય,
 (સાક્ષાત્ સમાગમની અપેક્ષા વિનાનો એમનો કૃપાતિશય છે) પણ કેવળ
 તેમના આસ લકતવાક્યથી 'તે આ સર્વેશ્વર પરમાત્મા છે' એવો દૃઢ
 નિશ્ચય કરીને પ્રેમથી જેઓ સ્મરણ કરે છે. આ સર્વ જનો અંતકાળ પ્રાપ્ત
 થતાં અંતિમસ્મરણુ વિનાપણુ આ લગવાનેજ સ્વયં સંભાર્યા થકા દુઃખ-
 લવને નહિ પામીને આ પ્રાકૃત સ્થૂળ સૂક્ષ્મ દેહનો પરિત્યાગ કરી પાર્ષ-
 દોએ સહિત એવા એજ ઇશ શ્રીહરિનેજ પોતાના ધામને પહોચાડનારા
 વિમાનમાં વિરાજમાન છે તેમને સાક્ષાત્ જુવે છે ॥૬૨-૬૪॥ અંતકાળે
 શ્રીહરિને જોનારા તે જનો શ્રીહરિસાથે આવેલા પાર્ષદોએ દિવ્ય અદ્ભુત
 વિમાનમાં બેસાર્યા થકા યોગિઓને પણ દુર્લભ એવા તે શ્રીહરિના ધામને
 પામેજ છે ॥૬૫॥ કેવળ મરનારા જનોજ શ્રીહરિને જુવે છે એટલુંજ નહિ
 કિંતુ તેજ ગામમાં નિવાસ કરી રહેલા જીભ કેટલાક સત્સંગિજનો પણ
 અને હુસગિજનો પણ સગીપમાં મરનારા જનની સમીપે ક્યારેક ક્યારેક
 શ્રીહરિને પ્રલક્ષ્યે છે. તે શુદ્ધિશાલી જનો આશ્ચર્યપૂર્વક તે શ્રીહરિને
 સાક્ષાત્કાર કરીનેજ 'આ પરમેશ્વર હશે કે નહિ ?' એવા સંશયે રહિત થઈને

સર્વેઽસૌ ભગવાનિતિ ॥૬૮॥ તતશ્ચ તસ્ય ધ્યાનેન યૂયં સ્વહૃદયે
પ્રમુખમ્ । તથાવિધં દ્રક્ષ્યથેતિ નિશ્ચયો નાત્ર સંશયઃ ॥૬૯॥
સુપ્રત ઉવાચ—ઇતિ તદ્વાક્યમાશ્રુત્ય સ રાજા વાસ્ય વન્ધવઃ ।
કૃષ્ણ પૈવેપ હત્યેવ નિશ્ચયં ચકિરે દૃઢમ્ ॥૭૦॥ તતોઽતિહૃષ્ટાસ્તે
તસ્ય પ્રદર્શસાં વહુધા નૃપ ! । ચક્રુસ્તં પુનરપ્રાક્ષીદમયઃ સર્વસમ્મ-
તાત્ ॥૭૧॥ અમય ઉવાચ—રાજપે ! યત્ત્વયા, પ્રોકં સર્વે તત્તથ્ય-
મેય હિ । ધન્યોઽસિ યેન સાક્ષાચ્છ્રીકૃષ્ણો દૃષ્ટશ્ચ નિશ્ચિતઃ ॥૭૨॥
અદ્યપ્રમૃતિ તસ્ય સ્તો વયં સર્વે ઇતિ ધ્રુવમ્ । તસ્ય ધ્યાનં યથા-
કાર્યં ઘક્રુમર્હસિ નસ્તથા ॥૭૩॥ સુપ્રત ઉવાચ—સમ્પૃષ્ટ ઇત્યમમ

તેમા ભક્તિભાવને પામીને તેમનો સમાગમ તત્કષણ કરે છે ॥૬૬-૬૭॥ પર
મેશ્વર વિના ખીજ કોઈનું પણ આવું સામર્થ્ય હોય નહિ એટલે શ્રીહરિ
થઈ આવો ખીજે કોઈ પણ પરતર નથી તો તમો સર્વે 'આ શ્રીહરિજ
સાક્ષાત્ ભગવાન છે' એમ નિશ્ચયથી જાણે ॥૬૮॥ તે પછી તમો તે ભગ-
વાનના ધ્યાનથી તે પ્રભુનેજ સ્વરૂપસમયમાં હૃદયતળમાં સાક્ષાત્ વિરાજ-
માન જોશો એવો નિશ્ચય છે એમા લેશ સંશય નથી ॥૬૯॥

સુપ્રતઃપિ કહેછે—હે રાજા ! આવું ખટ્વાગ રાજાનું વચન સાલ-
ળીને અલય રાજા અને તેમના બંધુજનોએ 'આ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન છે'
એવો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો ॥૭૦॥ હે નૃપ ! તે પછી પરમ પ્રહર્ષ પામેલા તે
અલયાદિ સર્વેએ પોતાના હિતનો ખોધ દેનારા, શ્રીકૃષ્ણના સાક્ષાત્કારવાળા
ખટ્વાગ રાજાની પ્રશંસા બહુધા કરી અલય નૃપતિએ સર્વ બંધુજનની
સમતિથી ફરીથી ખટ્વાગને એમ પુછ્યું ॥૭૧॥ અલય રાજા પુછે છે—હે
રાજપે ! તમોએ જે ભગવદ્ગુણોવાદિ કહ્યું તે સર્વ સત્યજ છે. એમાં
અમોને વિરોધ કે સંશય નથી તમો ધન્યભાગી છે, કેમકે તમોએ શ્રીકૃષ્ણને
સાક્ષાત્ કર્યા છે અને તેમાં તમો દૃઢ નિશ્ચયવાળા છો એટલે તદેકશરણુ છે.
તમારા આદેશથી અમો સર્વે આ દિવસને આરણીને નિશ્ચે તેમના છીએ-
તેમનાજ એક દાસભૂત છીએ તો એજ એક સ્વામી જેમના છે એવા અ-
મોને તેમનું ધ્યાન ધરવાનો પ્રકાર કહેવાને યોગ્ય છે ॥૭૨-૭૩॥ હે નરેશ !

येन महादरेण हृष्टः स कृष्णपदपद्मपङ्क्तिचेताः । ध्यानं हरेर्ग-
दितुमारभतोर्ध्वरेताः सम्प्रीणयन्सपरिवारममुं नरेश ! ॥७४॥
इति श्रीसत्सक्तिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे सङ्क्षेपेण हरिच-
रित्रवर्णननामा चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

સદ્ગાત્ર ઉવાચ—શુચિર્ભૂત્વા શુચૌ દેશે મુમુક્ષુર્નિરુપદ્રવે । સ્થિતિ
કાસનમાસીન ઋજુકાયો ભવેન્મુનિઃ ॥૧॥ હસ્તૌ સ્વોત્સન્ન આધાય
સ્વનાસાગ્રનિરીક્ષણ. । અવ્યગ્રમનસા ધ્યાયેત્તં સ્વીયહૃદયામુજે
॥૨॥ આસીનં વા સ્થિતં ધ્યાયેન્નારાયણમુર્તિં પુરઃ । અતિરમ્યનરા-
કારં તારુણ્યે ઘયસિ સ્થિતમ્ ॥૩॥ રૂપાનુરૂપાવયવં નવપદ્મદલેક્ષ

અભય ભૂપાળે મહા આદરથી આ પ્રકારે પુછેલા, શ્રીહરિકૃષ્ણના ચરણક-
મળમા ભ્રમરનીપેઠે આસક્ત મનવાળા ઊર્ધ્વરેતા ખટ્વાંગ રાજર્ષિએ પ્રહર્ષ
પામીને સપરિવાર આ અભયરાજને રાજ કરવા શ્રીહરિના ધ્યાનનો પ્રકાર
કહેવાનો પ્રારભ કર્યો ॥૭૪॥ ઇતિ શ્રીસત્સક્તિજીવને.. દ્વિતીયપ્રકરણે
સંક્ષેપેણ હરિચરિત્રવર્ણનનામા ચતુર્વિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૪॥

અધ્યાય ૨૫ મો.

ખટ્વાંગ રાજા કહેછે—હે અભય રાજા ! મુમુક્ષુ મુનિ—મનનમા
પ્રવર્તેયો પુણ્ય સ્વય શુચિ-આશ આભ્યતર શુદ્ધ થઇને ધ્યાનમા વિક્ષેપ
કરનારા જનાદિકના ઉપદ્રવે રહિત એવા પવિત્ર પ્રદેશમા સ્વસ્તિકાસને
બેસીને, ઋજુ-સરલ કાયવાળો થઈ, પોતાના હાથને ખોળામા છતા ઉપર
ઉપર મુકીને, પોતાની નાસિકાના અમલાગમા દૃષ્ટિ રાખીને પોતાના હૃદય-
કમળમા અવ્યગ્ર-સાવધાન મનથી શ્રીહરિનુ ધ્યાન કરે ॥૧-૨॥ ધ્યેય
રૂપનો અનુવાદ કરે છે—પોતાની પાસે સિંહાસન કે ચાકળો આદિક આસ-
નમા વિરાજમાન અથવા સ્વેચ્છાથી ઉભા રહેલા શ્રીનારાયણમુનિનુ આગળ
કહેશે એવા દિવ્ય આકારથી ધ્યાતા ધ્યાન ધરે અતિરમ્ય—સર્વાતિ
શાયિ સૌન્દર્યે સપત્ર નરાકાર ધારી રહેલા, સપૂર્ણ યૌવન અવસ્થામા રહેલા,

ળમ્ । અતીચ દર્શનીયં ચ શાન્તં કોમલમાયળમ્ ॥૪॥ નૂલરક્ત-
રવિન્દામહસ્તાદ્વિતલશોભિતમ્ । ચન્દ્રચુદ્ધાવળનપચન્દ્રાવલિવિ-
રાજિતમ્ ॥૫॥ મિતસિતસ્ફુરચુલ્યદન્તમુકાવલિપ્રભમ્ । પ્રલમ્બ-
પીવરમુજં વિશાલહૃદયસ્થલમ્ ॥૬॥ પૃથુતુલ્લલાટં ચ સુકપોલા-
ઘ્નાધરમ્ । દધતં કૈસરે પુણ્દ્રે માલે કુદ્રુમચન્દ્રકમ્ ॥૭॥ ઘન-
દયામં ચ તુલસીમાલિકાં દક્ષિણે કરે । દધતં ચ દ્વિતીયેન દદતં
પાણિનાઽભયમ્ ॥૮॥ વિમ્બતં તુલસીકાષ્ઠસૂક્ષ્મમાલાદ્વયં ગલે ।
શુભ્રં યદ્ધોપવીતં ચ ધામસ્કન્ધે સુશોભનમ્ ॥૯॥ ઘાસઃ શુભ્રં મૃદુ
પરિદધતં દૃઢકચ્છકમ્ । યસાનમુત્તરપટં હંસપદ્મસિતં તથા ॥૧૦॥
સૂક્ષ્મં સિતં ચ પટકં યદ્ધન્તં શીર્ષિણ મઙ્ગુલમ્ । ઉત્સવે ભક્તસ-

સમુદાયશીભાને અનુરૂપ દિવ્ય અવયવો જેમના છે, નવીન કમળદળ
જેવા લગાર રક્ત વિશાળ નેત્ર જેમનાં છે, અતિશય દર્શનીય, (સર્વની
દૃષ્ટિને પ્રિય લાભતા) પ્રશાન્ત, અભિમુખ આવતા જનોના સર્વ સ્તાપને
હરનાર કોમળ ભાષણ જેમનું છે, તટાળ પ્રકૃષ્ઠિત થએલા રક્ત કમળને
સદૃશ એવા હસ્તાતળ અને ચરણતળથી શોભાયમાન, ચળકતા ઉન્નત
રક્ત નખરૂપી ચદ્રમાની પદ્મિધી વિરાજીત, મદલાસથી લગાર સ્ફુરણ-
યમાન થતી દંતરૂપ મુક્તાવલિની પ્રભાથી પ્રકાશમાન મુખચદ્રમા જેમનો
છે, જનુપર્યંત લાંબા પુષ્પ બે બાહુ જેમના છે, વિશાળ વક્ત્ર સ્થળથી વિરા-
જમાન, વિશાળ ઉન્નત લલાટ જેમનું છે, મુંદર કપોળ જેમના છે, પાકા
ધીશોડા જેવા રક્ત ઓષ્ઠ જેમના છે, બાલમાં કેસરચદનનિર્મિત ઊર્ધ્વ-
પુટમાં હૃદયમયદકને ધારી રહેલા, નવીન મેઘસમાન રચામ વર્ણુવાળા,
જમણા કરમા જપ માટે તુલસીમાળાને ધારી રહેલા, બીજ-ડાખા કરથી
અભયમુદ્રાને ધારી રહેલા, કડમાં તુલસીકાષ્ઠની સૂક્ષ્મ મણિકાની ભેવડી
માળા (કંઠી) ને ધારી રહેલા, ડાખા ખલા ઉપર એત મુશોભિત ઉપવી-
તને ધારી રહેલા, એત કોમળ વસ્ત્રને દૃઢ કચ્છ ધારવાપૂર્વક કટિતટમાં
પહેરી રહેલા, હંસપદ્મી જેવુ ધોળુ સૂક્ષ્મ મુંદર ઉત્તરીયવસ્ત્ર (ઓડવાનું)
ને ધારી રહેલા, મસ્તકે સૂક્ષ્મ એત મુંદર વસ્ત્રને બાંધી રહેલા, જમા-

મ્પ્રીત્યૈ વધાનં ભૂરિભૂષણમ્ ॥૧૧॥ નાનાવિધૈઃ પુષ્પહારૈશ્ચન્દ્રનેના-
 ચિતં નિજૈઃ । લમ્બદ્ધિઃ શેષરૈ રમ્યં મન્દસિતમનોહરમ્ ॥૧૨॥
 તારામણ્ડલમધ્યસ્થપૂર્ણચન્દ્રમિવોદિતમ્ । મકમણ્ડલમધ્યસ્યં
 સર્વલોકનમસ્કૃતમ્ ॥૧૩॥ હૃદયાનિ હરન્તં ચ નિજાનાં કરચે-
 ણ્યા । કરુણાભૂતયા દૃષ્ટ્યા વીક્ષમાણં ચ ચિન્તયેત્ ॥૧૪॥ અથ
 મનસિ શનૈઃ સ્થિરત્વમામે ભગવતિ માનુષમૂર્તિવાસુદેવે । નિજ-
 હૃદિ પૃથગેકમેકમક્કું ચરણતલાદિ વિચિન્ત્યમસ્ય પુંસા ॥૧૫॥
 નિજહૃદિ દશિ ગોચરે તદીયે હ્યવયથ એકક એકકે પૃથક્ ચ ।
 ચપલમપિ મનઃ સ્થિરં વિધેયં વ્રજતિ લયં સલુ તેન તન્મલૌઘઃ

૫મી આદિક ઉત્સવ દિવસોમાં ભક્તજનોની પ્રાર્થનાથી તેમની પ્રસન્નતા-
 માટે મહા અમૂલ્ય વસ્ત્રો તથા બહુ ભૂષણોને ધારણ કરતા, નિર્જ જનોએ
 નાનાવિધ પુષ્પહારો અને ચંદનાદિકથી પૂજા કરેલા, મસ્તકે ધારેલા મોળી-
 યામાં ક્ષિપ્ત નીચે લખડતા તોરાઓથી સમલકૃત, મદહાસવડે ભક્તોના
 મનને હરતા, તારામંડળના મધ્યમાં રહેલા ઉદય પામેલા પૂર્ણચંદ્રમાની પેઠે
 ભક્તમંડળના મધ્યમાં પ્રકાશમાન દિવ્ય સ્વરૂપ જેમનું છે, સર્વ લોકોએ નમ-
 સ્કાર કરેલા, અગુણિ શ્રમભૂષાદિ દિવ્ય હસ્તએણાથી સર્વના મન નેત્રને પોતાની
 મૂર્તિમાં આકર્ષણ કરતા, કંઠાભૂત રસથી ભરેલી દૃષ્ટિવડે નિજજનોને
 નિરીક્ષણ કરતા એવા શ્રીનારાયણમુનિનું મુમુક્ષુ જન પોતાના હૃદયકમ-
 ળમાં ધ્યાન કરે ॥૩-૧૪॥

આ રીતે નખશિખાપર્વત સમયે શ્રીહરિની મૂર્તિનું ધ્યાન કરીને હવે
 તેમના એક એક અવયવનું ધ્યાન ઔદ શ્લોકથી કરે છે—અથ—સમયે
 શ્રીહરિની મૂર્તિનું ધ્યાન ધર્યા પછી તે આ માનુષ દિવ્યમૂર્તિ, પૂર્વોક્ત
 દિવ્ય અવયવવાળા ભગવાન વાસુદેવમાં અનુક્રમે ધીરે ધીરે મન સ્થિર-
 તાને પામે સારપછી ધ્યાતા જને પોતાના હૃદયકમળમાં સ્થિરપણે
 નિવાસ કરી રહેલા તે ભગવાનના ચરણતળાદિ એક એક અગુણ પૃથક્
 પૃથક્ ચિંતન કરવું ॥૧૫॥ પોતાના હૃદયારવિદમાં યોગથી સસ્કૃત એવા
 મન તથા લોચનને ગોચર થએલા તે ભગવાનમાં સ્વતઃ ચંચળ એવા

॥૧૬॥ ધ્વજકમલયચાહ્નશોર્ધ્વરેષાપ્રમુખસુલક્ષણલક્ષિતે ચ રમ્યે ।
અતિશયમૃદુલે ચ યાવકામે ચરણતલે મનસાઽસ્ય ચિન્તનીયે ॥૧૭॥
અરુણનલ્લશશાહ્નરાજિકાન્ત્યા હૃતનિજચિન્તકહૃત્તમોઽદ્વિ-
યુગ્મમ્ । ક્રમલઘુસમકોમલાહ્નલીમિર્દતનવપલ્લવકાન્તિ ચાસ્ય
ચિન્ત્યમ્ ॥૧૮॥ નિજજનમનસઃ પ્રહર્ષણાર્થે પરિધૃતનૂપુરશિક્ષિતા-
તિરમ્યમ્ । સ્વગતનિજજનાક્ષિવૃત્તિચોરં ચરણયુગં હૃદિ ચિન્તની-
યમસ્ય ॥૧૯॥ કિસલયમૃદુલે સુવૃત્તજહ્ને ક્રમપૃથુલેઽથ સુવર્તુલૌ
ચ જાનૂ । કરિકરસદૃશં સમં ચ પીનં નિજહૃદિ સપ્થિયયુગં ચ
ચિન્ત્યમસ્ય ॥૨૦॥ મૃદુઘનસિતસૂક્ષ્મદીર્ઘવાસઃ પરિઘઘુત્તમદૈમ-

પણુ મનને પોતાના લાવણ્યાતિશયથી પોતામાં આકર્ષણ કરતા એવા
તેમના એક એક અવયવમાં નિશ્ચળપણે ભેડી રાખે. એરીતે શ્રીહ-
રિના અવયવમાં કરેલી મનની નિશ્ચળતાથી મનના મળસમૂહો નિશ્ચે નાશ
પામી જાય છે ॥૧૬॥ આ શ્રીહરિના ધ્વજ, કમળ, યવ, અકુશ અને
જીર્ધ્વરેષા આદિક અસાધારણ રેખાકાર ચિહ્નોથી ચિહ્નિત, રમણીય, અતિ-
શય ક્રોમળ, અળતા જેવી રક્ત કાંતિવાળા એ ચરણતળનું પ્રથમ ચિત્તવડે
ચિંતન કરવું ॥૧૭॥ તે પછી નખકિરણની કાંતિથી ધ્યાતા જનોના અતરના
અજ્ઞાનરૂપ અધકારને હરનારૂં, અનુક્રમે એક એક થકી નાની પુષ્પગુણથી
સરખી હુણુમ જેવી ક્રોમળ એવી આંગળિઓથી વિરાજમાન, માટેજ નવ-
પલ્લવની કાંતિને તિરસ્કાર કરનારૂં એવું આ શ્રીહરિનું ચરણયુગળ ભક્ત-
જને ચિંતન કરવું ॥૧૮॥ નિજજનોના મનને પ્રહર્ષ પમાડવા તેમની પ્રાર્થ-
નાથી પહેરેલા નૂપુરના ખણખણાટ શબ્દથી અતિરમણીય, જોનારા જનોના
મનોનેત્રની વૃત્તિને ચોરનારા એવા ચરણકમળયુગળનું હૃદયમાં ચિંતવન
કરવું ॥૧૯॥ તે પછી પલ્લવ જેવી ક્રોમળ, અનુક્રમે વિપુળ ગોળ શોભાય-
માન જવાનું ભક્તજને પોતાના હૃદયમાં ધ્યાન ધરવું. તે પછી અત્યત
ગોળાકાર શ્રીહરિના જાનુ (હાંચણ) નું ધ્યાન કરવું. તથા હાથીની શુંડ-
સદૃશ સમાન પુષ્પ સાથળયુગળનું ચિંતન કરવું ॥૨૦॥ મૃદુ-મુખેથી સ્પર્શ
થાય એવું ઘન-અવિરલ તણુઓના સન્નિવેશથી ઘાટું, સૂક્ષ્મ-સૂક્ષ્મ તંતુ-

કાશ્ચિન્નદમ્ । પૃથુલકટિયુગં ચ ચિન્તનીયં નિજહૃદયે ચિરમસ્ય
 મક્તમર્તુઃ ॥૨૧॥ ઉદરમપિ લસદ્વલિત્રયાન્તર્ગતશુભસમ્પ્રમનિન્નના
 મિક્રૂપમ્ । દૃઢયમુરુસુગન્ધિપુષ્પહારં સમવિતતં હૃદિ ચિન્ત્યમસ્ય
 તુદ્રમ્ ॥૨૨॥ ફનકકટકચ્છલોર્મિકામિર્લસદરુણાન્નનિમં કર-
 દ્વયં ચ । દૃઢતરમતિરમ્યવાહુયુગ્મં નિજદૃઢયેઽસ્ય વિચિન્ત્યમદ્ગ-
 દાહ્યમ્ ॥૨૩॥ વિવિધમણિવિશુદ્ધદેમસૂત્રગ્રથિતસુમોલિકાકહાર-
 હારિકણ્ઠ । વિગતશશકલકુ આસ્યચન્દ્રઃ સ્થિરમનસાઽસ્ય ચિર
 ચ ચિન્તનીયઃ ॥૨૪॥ મિત્તહસનવિસર્પિદન્તકાન્તિપ્રથનસમુદ્વ-
 લગણ્ડયુગ્મમસ્ય । નવનલિનદલાયતં વિચિન્ત્યં નિજહૃદિ ચન્દ્ર-
 લોચનદ્વયં ચ ॥૨૫॥ શ્રવણયુગલમસ્ય કુણ્ડલધ્રીવહુવિધપુષ્પમ

ઓથી નિર્મોણ કરેલું હોવાથી સૂદમ, શ્વેત લાખા એવા વસ્ત્રને ધારી રહેલું
 તથા સુવર્ણની સર્વોત્તમ કટિમેખળાથી બાંધેલું એવું લક્ષણર્થાં લગવાનું
 વિશાળ કટિયુગળનું પોતાના મનમાં બહુકાળપર્યંત લક્ષણને ધ્યાન કરવું
 ॥૨૧॥ તે પછી શોભાયમાન ત્રિવળીના મધ્યમાં રહેલો સુંદર ગોળ ગભીર
 નાભિકૂપ જેમાં છે એવું શ્રીહરિનું ઉદર લક્ષણને ચિંતનમાં ચિંતન કરવું
 તે પછી સુગન્ધિ વિવિધ પુષ્પહારોથી સમલકૃત, સમન્વ્યાધિકૃતાએ રહિત
 વિશાળ યથોચિત કિંચિત ઉચ્ચત વક્ષસ્થળનું હૃદયમાં ચિંતન કરવું ॥૨૨॥
 કનકના કડા સાકળા વાંટીઓ વિગેરેવડે અલકૃત, રક્ત કમળ સદૃશ એવું
 શ્રીહરિનું હસ્તયુગળ પોતાના હૃદયમાં લક્ષણને ચિંતન કરવું અતિદૃઢ,
 બાળુબધથી અલકૃત અતિરમણીય એવું આ શ્રીહરિનું બાહુયુગળ નિઃ
 મનમાં વિચિંતન કરવું ॥૨૩॥ આ શ્રીહરિનો વિવિધ ગણિહારો અને સુવ-
 ર્ણસૂત્રગ્રથિત મુક્તાહારોવડે વિરાજમાન મનોહર એવો કંઠ કમથી વિચિ-
 તન કરવો અને શશલાતા કવચે રહિત એવા મુખયદ્રમાણુ સ્થિર મનથી
 બહુકાળપર્યંત ચિંતન કરવું ॥૨૪॥ તે પછી મદાહાસથી લગાર પ્રસરતી
 દત્તકાંતિના પ્રસારથી અતિ ઉજ્જવલિત એવું કપોળયુગળ નિજહૃદયમાં
 વિચિંતન કરવું તે પછી નવીન કમળદળ જેવું દીર્ઘ ચયળ લોચનયુગળનું
 ચિંતન કરવું ॥૨૫॥ તે પછી કુડળની શોભા અને બહુવિધ પુષ્પમય

વ્યતીયાય સર્વા । પ્કાદશ્યા યામિનીચ ક્ષણાર્ધે ક્ષોણીપાલાત્ય-
ન્તશુદ્ધાન્તરાણામ્ ॥૨૨॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे
द्वितीयप्रकरणे श्रीहरिस्वरूपध्याननिरूपणनामा पञ्चविंशोऽध्यायः ॥૨૫॥

સુવ્રત ડવાચ—વિધાય પારણાં પ્રાતઃ સ્વગ્રામં યાન્તમાદરાત્ ।
અમયઃ પ્રાહ સદ્વાક્કં વિનીતોઽથાશ્રુલોચનઃ ॥૧॥ ત્વદ્ગતિવશતો
ગ્રામમાયાયાત્તે યદા હરિઃ । તર્હિ નઃ સૂચનાં કુર્યાઃ સઘો દૂતેન
સુવ્રત ! ॥૨॥ ઘયં તુ સામ્પ્રતં ભદ્ર ! તુદતાં નિર્નિમિત્તકમ્ । અધા-
ર્મિકાણાં શત્રૂણાં પ્રાપ્તાઃ સ્મો વા ઉપદ્રવમ્ ॥૩॥ વહિર્ગતુમતો યુક્તં

તે અભયાદિ લક્ષ્મીએ રાજપિંતું વચન શ્રદ્ધાથી હૃદયમાં ધારણુ કર્યું ॥૩૧॥
હે પ્રતાપસિંહ રાજન્ ! આ પ્રકારે પ્રેમથી શ્રીહરિકૃષ્ણની વાતોને કરતા
અતિશય નિર્ભળ અંતઃકરણવાળા તે અભય રાજા અને ખડવાંગ રાજા
આદિકને તે એકાદશીની આખી પણ રાત્રિ ક્ષણાર્ધની પેઠે વીતી ગઈ ॥૩૨॥
ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...દ્વિતીયપ્રકરણે શ્રીહરિસ્વરૂપધ્યાનનિરૂ-
પણનામા પંચવિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૫॥

❧ અધ્યાય ૨૬ મો. ❧

સુવ્રતઋપિ કહેછે—હે રાજન્ ! રાત્રિ વીતી ગયા પછી દ્વાદશીના
પ્રાતઃકાળમાં પારણાં કરીને પોતાના કારીયાણી આમપ્રત્યે પ્રયાણુ કરતા
ખડવાંગરાજા પ્રત્યે અભયરાજા વિનયવિનમ્ર, અશ્રુપૂર્ણ ક્ષોચનવાળા થઇને
બોલ્યા કે—હે સુવ્રત !—લગવાનની પરિચર્યાનાજ એક અંગભૂત સમસ્ત
વ્રતવાળા ખડવાંગ રાજન્ ! જ્યારે લગવાન તમારી લક્ષિતે પરવશ
થઈ તમારા ગામમાં પધારે ત્યારે તત્ક્ષણજ અમોને દૂતદ્વારા ખબર
આપશે ॥૨-૨॥ હે ભદ્ર ! હમણાંજ અમોને યદ્યપિ લગવાનના ચરણ-
કમળની સેવામાં ત્વરા તીવ્ર વર્તે છે પરંતુ નિમિત્ત વિનાજ પીડા કરતા
અધાર્મિક શત્રુઓના ઉપદ્રવને લીધે આ ગામથકી બહાર જવાને મારે

૧ આ અધ્યાયમાં સંકલ્પહર દશાવતારસ્તોત્રનો ઉપદેશ અને યથોપદેશ
અભય રાજાએ કરેલું શ્રીહરિનું આરાધન કહેલું છે.

નૈવાસ્તિ હિ પુરાદિતઃ । નોચેદધૈવ ગચ્છેમ શરધારં તમીક્ષિતુમ્
॥૪॥ સપત્નાદિભયં નશ્યેધેનોપાયેન સત્ત્વરમ્ । તં વેત્તિ ચેત્તદા
બ્રૂહિ શીઘ્રં પદ્યેમ ચન્દ્રિમ્ ॥૫॥ વહુશ્રુતોઽથ ચદ્વાઙ્ગસ્તમાહ શૃણુ
સત્તમ ! । દશાવતારસ્તોત્રં તે હરેર્વચ્ચયવધારય ॥૬॥ કૃષ્ણમ-
ભ્યર્ચ્ય તન્નિત્યં પઠનીયં ત્વયાદરાત્ । સર્વેભ્યોઽપિ ભયેભ્યસ્ત્વં
તેન મુક્તો ભવિષ્યસિ ॥૭॥ ઇત્યુક્ત્વોપાદિશત્સ્તોત્રં તત્સર્વભય-
મહ્જનમ્ । અમયો ધારયામાસ તદ્વ બુદ્ધિમતાં ઘરઃ ॥૮॥ માત્સ્યં
રૂપમલૌકિકં ભુવિ વધત્કલ્પાન્તકાલે નૃપં સાકં ભૂતરણૌ મહ-
ર્ષિર્મિરપાત્સત્યવ્રતં તોયગઃ । તસ્યૈ મત્સ્યપુરાણમાહ ચ હયગ્રીવં

સમર્થ નથી. એમ બે ન હોય તો આ દિવસેજ શ્રીહરિનાં દર્શન કરવા
શરધાર પુરમાં જઈએ ॥૩-૪॥ હવે અમો આપને કિંચિત્ આવેદન કરીએ
છીએ કે-બે શત્રુભય નિવારણનો કોઈ મુકર ઉપાય હોય તો અમોને કહો,
જે ઉપાયના અનુધાનથી અદ્ય કાળમાં તે શ્રીહરિનાં દર્શન પામીએ ॥૫॥
હે રાજન્ ! તે પછી બહુશ્રુત ખટ્વાંગ રાજા તો તેમનું વચન સાંભળીને
બહુ પ્રસન્ન થઈને બોલ્યા કે-હે સત્તમ ! તમો સાંભળો. આ શ્રીહરિનું
દશાવતારસ્તોત્ર તમોને કહું છું તેને મનમાં અવધારણુ કરો, જેણે કરીને
તમારે શત્રુભયની નિવૃત્તિ થશે. શ્રીકૃષ્ણનું પૂજન કરી તમારે પ્રતિદિન
પરમાદરથી આ સ્તોત્રનો પાઠ કરવો. આ દશાવતારસ્તોત્રના પાઠથી તમો
તમામ ભયમાંથી મુક્ત થશો ॥૬-૭॥ હે રાજન્ ! ખટ્વાંગે આ પ્રકારે
કહીને સર્વ ભયને ભજન કરનારા તે સ્તોત્રનો ઉપદેશ કર્યો. ભુદ્ધિશા-
ળીઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા અભય રાજાએ તે સ્તોત્ર એકાગ્ર મનથી હૃદયમાં
ધારણુ કર્યું ॥૮॥

તેજ સ્તોત્રનો અગીયાર શ્લોકથી અનુવાદ કરેછે-જે શ્રીહરિએ પૂર્વ
પૃથ્વી ઉપર કલ્પાન્ત કાળમાં પ્રલયસમુદ્રનું જળ યોગરદમ એકદમ
પ્રસરતાં આશ્ચર્યકારક હોવાથી અલૌકિક એવા મત્સ્યસંજન્ધી રૂપને ધારણુ
કરીને, સત્યવ્રત નામના નૃપને સપ્તર્ષિઓની સાથે પૃથ્વીરૂપી નૌકામાં
બેસાડીને સ્વયં એકાર્ણવ જળમાં રહીનેજ તે નાવને ચલાવતા થકા તે રાજા

નિહત્યાસુરં ધાત્રેઽદાન્નિગમાંશ્ચ યઃ સ હરતાત્કણં સમગ્રં હરિઃ
 ॥૯॥ પીયૂપાય પયોનિર્ધિં સ્વમહસા દેવાસુરાણામનાધારં ચોન્મ-
 થતાં તુ મન્દરગિરિં મજ્જન્તમમ્મોનિધૌ । પૃષ્ઠે કુર્મતનુર્દધાર સ-
 હસા કારુણ્યતો યો જગૌ સદ્ધર્મોશ્ચ મુનિભ્ય ણ્વ હર૦ ॥૧૦॥ યો
 વારાહતનૂ રસાતલગતાં ક્ષોર્ણીં ક્ષણાદુદ્ધૌ દૈતેયં ચ જઘાન સં-
 યતિ હિરણ્યાક્ષં તનુસ્થાધ્વરઃ । ધર્માનાહ મુવેઽભવાય ચ નૃણાં
 યજ્ઞાન્વિતત્યાલિલાન્કલ્પાદૌ પ્રતિવાસરં સ હર૦ ॥૧૧॥ દૈત્યાના-
 મધિપં હિરણ્યકશિપું હત્વા નૃસિંહાકૃતિઃ પ્રહ્લાદં ચ તતોઽભિ-

અને તે મહાવિંઓની રક્ષા કરી હતી અને તે સત્યમત રાજને તે સમયે
 મત્સ્યપુરાણનો ઉપદેશ કર્યો હતો અને હયગ્રીવ નામના અમુરને હાથીને
 તેણે હરેલા વેદો પાછા લાવીને બ્રહ્માને આપ્યા હતા. તે શ્રીહરિ માંડે
 સમય કદ હરણુ કરો ॥૯॥ પૂર્વે અમૃત ઉત્પન્ન કરવા સુરાસુરો ભેગા થઈ
 પોતાનાજ સામર્થ્યથી (આ સુરાસુરોને સમુદ્રમથનમાં સ્વતઃ સામર્થ્ય નથી,
 અમોજ આ કરીએ છીએ એવું કેવળ વૃથા અભિમાન કરે છે, જ્યારે
 પરમાત્મા પોતાના સામર્થ્યનો પ્રવેશ કરાવે છે ત્યારેજ કર્મ કરવામાં
 સમર્થ થાય છે, આવા સમુદ્રમથનાદિ કર્મમાં તો વિશેષપણે પરમાત્માના
 સામર્થ્યની અપેક્ષા છે તથાપિ પોતાના સામર્થ્યથીજ) ક્ષીરસાગરને મથવા
 લાગ્યા ત્યારે આધારે રહિત હોવાથી સમુદ્રમાં ડુબી જતો મંદરાચળ સ્વયં
 જે શ્રીહરિએ તત્કાળ કૂર્મકૃતિ ધારણ કરીને અકસ્માત્ પૃથ્વિભાગ ઉપર
 ધારણ કર્યો હતો અને સ્વસ્વરૂપને બાણનારા નારદાદિ મુનિઓને કૃપા
 કરીને કૂર્મપુરાણરૂપે લાગવત ધર્મોનો ઉપદેશ કર્યો હતો. તે આ શ્રીહરિ
 માંડે સમય કદ નિવારણુ કરો ॥૧૦॥ જે શ્રીહરિએ પૂર્વે યજ્ઞમય વારાહ-
 તનુ ધારણ કરીને રસાતળમાં ગએલી આ પૃથ્વીને લઈ જનાર હિરણ્યાક્ષ
 દૈત્યનો સંશામમાં સંહાર કરીને એકજ ક્ષણમાં ઉદ્ધાર કર્યો હતો. તથા
 બ્રહ્માના આદિ દિવસમાં મનુષ્યોના મોક્ષમાટે ભૂદેવી પ્રત્યે સમય યજ્ઞોનો
 વિસ્તાર કરવાપૂર્વક બહુ ધર્મો વરાહપુરાણરૂપથી કહ્યા હતા. એજ શ્રીહરિ
 પ્રતિદિન માંડે સમય કદ હરણુ કરો ॥૧૧॥ જે ભગવાન શ્રીહરિએ પૂર્વે

રક્ષ્ય પરમં ભક્તં નિજં નિર્જરાન્ । इन्द्रादीन्सुरसद्यसौख्यमुदितां-
 શ્રક્રે ય ઉગ્રેક્ષણો ભક્તામીષ્ટફલપ્રદઃ સ હર૦ ॥૧૨॥ યાચિત્વા
 ત્રિપદચ્છલેન ચ ચલિં ત્રૈલોક્યમિન્દ્રાય યઃ પ્રાદાદ્રામનમૂર્તિરસ્ય
 ચ પુનર્દૌવારિકત્વં સ્વયમ્ । चक्रेऽथ त्रिदिवस्थितोऽपि च मनो-
 વૈવસ્વતસ્યાચનં સુત્રામાવરજઃ સ મેઽપહર૦ ॥૧૩॥ ક્ષત્રં ધોરતરં
 ચ કાપથગતં ત્રિઃસપ્તકૃત્વશ્ચ યો હત્વા સાન્વયકાર્તવીર્યનૃપતિ-
 પ્રાણાપહૃદ્ધાર્ગચઃ । रामः पशुकरो धरामरकरप्रत्तासमुद्रक्षितिः

નૃસિંહ૩૫ ધારણુ કરી ઉચ નેત્રવાળા થઇને, દૈત્યોના અધિપતિ હિરણ્યક-
 શિપુ કે જે પોતાના અનન્યભક્ત પ્રહ્લાદનો દ્રોહી હતો તેનો તત્કાળ હૃદય
 વિદારણુપૂર્વક વિનાશ કર્યો હતો અને પોતાના પરમ ભક્ત બાળ પ્રહ્લા-
 દની તેના થકી સર્વથા રક્ષા કરી હતી અને ઇન્દ્રાદિ દેવોને ફરીથી પોત-
 પોતાનું પદ પાછું આપીને સ્વર્ગ લોકનું મુખ પમાડીને પરમ હર્ષિત કર્યા
 હતા. ઐરીતે ભક્તોને અમીષ્ટ ફળ આપનારા તે શ્રીહરિ માંડે સમગ્ર
 કદ નિવારણુ કરો ॥૧૨॥ જે શ્રીહરિએ પૂર્વે ઐશ્વર્યમાંથી બ્રહ્મ થએલો
 દેવેન્દ્ર અશરણુ થતા કોઈ સ્થળે સતાર્ધ રહેતાં તેને તે ઐશ્વર્ય પાછું
 આપવા માટે સ્વયં વામનમૂર્તિ થઇને, ઇન્દ્રસખન્ધિ ઐશ્વર્યને હરી લેનારા
 બહિરાત્મ પાસે જઇને તેના થકી ત્રણ પગલાં પરિમિત પૃથ્વી છળથી
 માગીને તેના થકી વરદાન પામીને તે પછી તરત ત્રણ પગલાંવડે ત્રણ
 લોકોને આક્રમણુ કરીને ફરીથી ઇન્દ્રને તે ઐશ્વર્ય આપ્યું હતું અને તે પછી
 પ્રણામ કરતા તે બહિરાત્મને સ્વયં તેના ભવનમા દ્વારપાળ કર્મ કરવા
 નિલસનિધિ આપી હતી. ત્યાર પછી સ્વર્ગ લોકમાં રહીને ઇન્દ્રના અનુજ
 (નાનાભાઈ) થઇને વૈવસ્વત મનુની રક્ષા કરી હતી તે શ્રીહરિ માંડે
 સમગ્ર કદ નિવારણુ કરો ॥૧૩॥ જે શ્રીહરિએ પૂર્વે લૂણકુળમા જન્મદશિ
 મુનિના પુત્રરૂપે પ્રકટ થઇને હાથમાં પરશુને ધારણુ કરી સમુત્ત સહસાર્જુન
 રાત્રનાં પ્રાણુનો અપહાર કરી, તેને નિમિત્તભૂત કરીને અધર્મમાં પ્રવર્તેલા,
 અતિધોર વ્યાપારો જેમના છે, કુમાર્ગમાં ગએલા ક્ષત્રિઓને એકવીશવાર
 હણીને, અધ્વર્ચુપ્રમુખ વિગ્રેના હાથમા સમુદ્રમુધીની સમગ્ર પૃથ્વીનુ પ્રદાન

સિદ્ધર્પિસ્તુતસઘશાઃ સ હર૦ ॥૧૪॥ ધર્માત્મા પિતુરાશયા સદ-
યિતાસૌમિત્રિરાસો વનં વક્ષા સેતુમપાંનિધૌ સ્વમહસા લક્ષ્મ્યેશ્વરં
સાન્વયમ્ । યોપાહારિણમાશુ યો નિદ્રતવાન્ધર્મેણ સર્વોઃ પ્રજા
રામઃ સ્માચતિ પુત્રવત્સ હર૦ ॥૧૫॥ કંસાદીનસુરાન્નિહત્ય નૃપતી-
ન્મારાન્ભુવો ભૂરિશો ગોમૂસાધુઘરામરામરવૃપાન્ પાતિ સ્વ યઃ
સર્વતઃ । લોકક્ષેમકરસ્વરૂપચરિતો વિદ્મૌઘવિદ્રાવણઃ ત્રીરુણ્ણઃ
સ યદૂત્તમોઽપહર૦ ॥૧૬॥ ત્રીવુદ્ધોઽસુરબુદ્ધિમોદ્ધચરિતઃ સદ્ધ-

કર્તુ હતું. સિદ્ધો તથા મહર્પિઓએ સ્તુતિ કર્યું છે શુભ યશ જેમનું એવા
તે શ્રીહરિ માફ સમગ્ર કદ નિવારણ કરો ॥૧૪॥ જે સમર્થ શ્રીહરિએ
પૂર્વે રાક્ષસરાજ રાવણે રડાવેલા દેવોની પ્રાર્થનાથી રઘુકુળમાં અવતરીને
રામ નામથી પ્રખ્યાત થઈ, સ્વયં ધર્માત્મા-ધર્મમૂર્તિ હોવાથી પિતા દશ-
રથની વનવાસરૂપી આજ્ઞાને મસ્તકે ચઢાવીને, પોતાવિષે અનન્ય મન-
વાળા દયિતા સીતા અને મુમિત્રાના પુત્ર લક્ષ્મણની સાથે વનમાં પ્રવેશ
કરી, પોતાના પ્રતાપથી સમુદ્રમાં સેતુ બાંધીને, સીતાહરણ કરનારા તે
સર્વ લોકકંટક રાવણને તત્કાળ સપરિવાર પ્રણાશ કરીને, સર્વ પ્રલઓનું
પોતાના પુત્રની પેઠે ધર્મથી પાલન કર્યું હતું. તે આ શ્રીહરિ માફ સમગ્ર
કદ હરણ કરો ॥૧૫॥ જે શ્રીહરિએ પૂર્વે ભૂમિનો ભાર ઉતારવા વસુદેવ-
ગૃહમાં અવતરીને ભૂભારભૂત અનેક કંસાદિ અસુર રાત્રઓને નાશ કરીને
ભૂમિનું હિત કર્યું હતું. તથા ગાયો ગોપાળોની બહુધા રક્ષા કરી હતી.
(આ ભગવાન 'આ તો પશુ પક્ષ્યાદિ જાતિ છે, આ તો પામર જાતિ છે'
એમ માનીને તેનાથી પરાડ્યુષ રહેતા નથી. પરમ પ્રીતિજ અભિમુખ
થવામાં કારણ છે. આ ભગવાનમાં ગોગોપાળોની જે પ્રીતિ હતી તે
કોઈથી પણ માપી શકાય એવી ન હતી) તથા અકર માલાકર આદિક
સાધુઓની પોતાનો અનુભવ આપીને રક્ષા કરી હતી. તથા દેવો ભૂદેવો
અને ધર્મની સ્વધર્મસ્થાપનાદિવડે રક્ષા કરી હતી. આ રીતે સમગ્ર લોકોના
પરમ કલ્યાણને કરનાર દિવ્ય સ્વરૂપ અને ગોવર્ધનોદ્ધારણાદિ દિવ્ય ચરિત્ર
જેમનું છે, સર્વ વિદ્વ સમૂહને નાશ કરનારા એવા યદૂત્તમ શ્રીકૃષ્ણ ભગ-

મૈસંસ્થાપકઃ પાપણ્ઢાદવિતાત્મમક્તનિકરઃ કારુણ્યવારાંનિધિઃ ।
 હિંસાહીનમલ્લપ્રવર્તનયશા યઃ શુદ્ધબુદ્ધિપ્રદઃ સંસારાર્ણવતારકઃ
 સ હર૦ ॥૧૭॥ આરુહ્યાશ્વમમર્ત્યદત્તમવનૌ નિર્લિંગશપાણિશ્ચર-
 ન્કલ્કી પાપિનરાધિપાંશ્ચ વહુશો હત્વાડવસાને કલેઃ । ધર્મે
 સ્થાપયિતા વિશુદ્ધમલિલં યઃ સ્વાક્ષસક્તાનિલસ્પર્શોઽચ્છિન્નકુબુદ્ધિ-
 રેવ હર૦ ॥૧૮॥ સ્તોત્રસ્ય શ્રવણાદશાકૃતિધૃતઃ સ્થાનાસ્ય પાઠાદ્ય
 મીસ્તોયાર્તેનિર્યાર્તિતોડસુરુણાઘ્યાઘ્યાદિતો ડુઃસ્થલાત્ । રાજ-

વાન્ અમાઈ સમગ્ર કષ્ટ નિવારણ કરો ॥૧૬॥ જે શ્રીહરિ અમુરોની
 શુદ્ધિમાં મોહ પમાડવા પૃથ્વીઉપર અવતરીને, અસાધારણ ઓધંયોગને
 લીધે 'બુદ્ધ' એવા નામથી વિખ્યાત થઈ, ઉપદેશાદિરૂપ ચરિત્રથી અમુ-
 રોની શુદ્ધિમાં મોહ પમાડી, ('યમધો નિનીપતિ સમેવાસાધુ કર્મ કારયતિ'
 એવી શ્રુતિ છે ધ્યાદિ પ્રકારથી) સંતોના-સર્વેક પ્રકૃતિવાળાઓના જે
 ધર્મો છે તેને અમુરોનો અંતઃ પ્રવેશ નહિ થવા દેધને સ્વાશ્રિતોમાં સમ્યક્
 સ્થાપન કરીને, જેઓ પોતાના અવતારનું યથાર્થ જ્ઞાનપૂર્વક આશ્રય
 કરે છે તેવા ભક્તસમૂહોને પાપક-અવેદિક ઉપધર્મ થકી રક્ષા કરી,
 સર્વના કલ્યાણનીજ એક આકાંક્ષા રાખતા, કંટણુનિધિ, સર્વ પ્રકારે આહિ-
 સાખ્ય મહાપ્રતરૂપ યજ્ઞને પ્રવર્તાવાથી સત્કીર્તિવાળા છે, તે આ શુદ્ધબુદ્ધિ-
 પ્રદ-અંતઃકરણની નિર્મળતા કરીને વિજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી સંસારસાગર થકી
 સમુદ્ધાર કરનારા શ્રીહરિ માઈ સમગ્ર કષ્ટ હરણ કરો ॥૧૭॥ જે શ્રીહરિ
 કલિયુગના અંતમાં કલિકરૂપથી વિખ્યાત થઈ, દેવોએ આપેલા અમ્મ ઉપર
 વિરાજમાન થઈને હસ્તમાં તરવાર લઈને સર્વ પૃથ્વીમાં યોગરદમ વિચરીને
 અનેક પાપૈકપ્રવર્તક મ્લેચ્છપ્રાય રાજાઓને હણીને, વિશુદ્ધ ધર્મ-વર્ણાશ્ર-
 મોચિત અને નિઃશ્રેયસમાં ઉપયોગી એવા તે તે ધર્મને સ્થાપન કરશે તે
 આ પોતાના અંગના સંગવાળા પવનસ્પર્શમાત્રથી પાપ અને તે મૂળ જેમાં
 છે એવી કુબુદ્ધિને હરનારા શ્રીહરિ મારા સમગ્ર કષ્ટને હરણ કરો ॥૧૮॥
 હવે આ સ્તોત્રના શ્રવણ પાઠનું કળ કહે છે—મત્સ્થાદિ દશાકૃતિને ધારણ
 કરનારા શ્રીહરિના આ સ્તોત્રના શ્રવણ તથા પઠનથી જળસંબંધી પીડા થકી

અથ ચ કદાચતો રિપુગણાદક્ષાનતોઽયો કલેદંદાન્તે સુગતિર્નૃણાં ક-
 રુણયા સ્યાદીનવન્ધોર્હરેઃ ॥૧૯॥ સુપ્રત યવાચ—શ્ત્યુકત્વા સ તુ રાજ-
 પિર્યયૌ કાર્યાયનં નૃપ । । સકુટુમ્બોઽભયોઽપ્યાસીદ્યારાધનત-
 ત્પરઃ ॥૨૦॥ ઘૃતદુગ્ધૈક્ષવાન્ હિત્વા ધારણાપારણાવ્રતમ્ । હરીક્ષ-
 ણાવધિ દધૌ યમૈઃ સહ નિજૈઃ સહ ॥૨૧॥ સર્વાન્તરાત્મા ભગવાન્
 સર્વેભાવવિદીશ્વરઃ । દર્શનં દાસ્યતેઽત્રૈવ સ આગત્ય દયાનિધિઃ
 ॥૨૨॥ નિશ્ચિત્યેત્યં નિજગૃહે શ્રીકૃષ્ણં તં જગદુરુમ્ । છતાચતારં હિ

ભય ન થાય, નરકદુઃખથકી ભય ન થાય, અમુરસમૂહથકી ભીતિ ન થાય,
 વ્યાઘ્રાદિ હિંસક જતુઓ થકી ભીતિ ન થાય, દુર્ગમ સ્થાનમાં જવાથકી
 ભય ન થાય, દુષ્ટ રાજાઓથકી ભય ન થાય, દુર્માર્ગ ગમનથકી ભય ન થાય,
 શત્રુગણથકી ભય ન થાય, કિં બહુના—સર્વ ભયમાં મૂળભૂત જે અજ્ઞાન છે
 તેનાથકી પણ ભય ન થાય તેમજ કલિયુગ થકી ભય ન થાય, કારણ કે
 દેહાવસાન સમયે આ સ્તોત્રથી સમારાધ્ય દીનબન્ધુ શ્રીહરિની કૃપાથી આ
 સ્તોત્રનું શ્રવણ તથા પઠન કરનારા જનોની સુગતિ-નિઃશ્વેસ થાય (એ
 રીતે મત્સ્યાદિ દશાવતારના અનુક્રમથી દશ કળ બાલુવાં) ॥૧૬॥

સુપ્રતઃપિ કહેછે—હે નૃપ । રાજર્ષિ બદ્વાંગ તો આ પ્રકારે કહીને
 પોતાના કારીયાણી ગામે ગયા. સપરિવાર અભય નૃપતિ પણ રાજર્ષિના
 ઉપદેશથી ભગવાનના અવતારનું યથાર્થ વિજ્ઞાન પામીને શ્રીહરિના સમા-
 રાધનમાં તત્પર થયા ॥૨૦॥ પોતાની પત્ની પુત્રી પુત્ર પ્રમુખ પરિવારે
 સહિત આ અભય રાજાએ શ્રીહરિનાં દર્શન થતાંબુધી ઘૃત દુગ્ધ અને શેલ-
 હીમાંથી થતા સાકર આદિક પદાર્થનો પરિભ્રમ કરી—તેનો અનશનનિયમ
 ચહણુ કરીને અહિંસા શ્રદ્ધાચર્યાદિ નિયમોએ સહિત ધારણાં પારણાંવ્રત ધારણ
 કર્યું ॥૨૧॥ સર્વના અંતરાત્મા, સર્વેના ભાવને બાલુનારા સર્વેશ્વર કૃષ્ણ-
 સાગર ભગવાન શ્રીનારાયણમુનિ પોતાના ચરણકમળનાજ એક દર્શનના
 મનોરથવાળા અમોને સ્વરૂપ સમયમાંજ અહીં આવીને અવશ્ય દર્શન
 દેશેજ એવા મહાવિશ્વાસપૂર્વક તે અભયાદિ સર્વ ભૂમિઉપર નરાકાર
 જંગલો ધામ્યો છે એવા સર્વ જગતના ગુરુ તે શ્રીહરિકૃષ્ણની પોતાના ઘરમાં

મુવિ સમ્યગારાધયંશ્ચ તે ॥૨૩॥ સદ્બ્રાહ્મોક્તપ્રકારેણ ધ્યાયન્તો નિય
તવતાઃ । મેજિરે સ્વામિનં મત્તયા મત્કવત્સલમાદતાઃ ॥૨૪॥ તપો
દગ્ધાન્નરુધિરા વિશુદ્ધહૃદયાશ્ચ તે । નિરાહારા મિતાહારા ફલાહારા
શ્ચ કુત્રચિત્ ॥૨૫॥ લોષ્ટાદિવદનાદત્ય રાજમોગોચિતાસ્તનૂ ।
આરાધનં ભગવતો વિદધુર્વેનિનો યથા ॥૨૬॥ રાજ્યં સ્વં મન્નિલા-
ત્કૃત્વા તત્કથાશ્રવણાદિપુ । પ્રસક્તોઽમૃત્પ્રપઃ સ્તોત્રં કૃષ્ણાર્ચાન્તે
ચ તત્પઠન્ ॥૨૭॥ ધ્યાયન્તસ્તં જપન્તશ્ચ સર્વે તે હૃદયામ્બુજે ।
યથાશ્રુતં તં વૃદ્ધશુ પ્રત્યહં સ્ફુરિતં હરિમ્ ॥૨૮॥ પ્રત્યક્ષદર્શનેચ્છા તુ
તથાપ્યન્યહમેધત । તદર્થમેવ દેહાંશ્ચ શોષયન્તિ સ્મ તે નિજાન્

યથાવિધિ આરાધના કરવા લાગ્યા ॥૨૨-૨૩॥ ખટ્વાગે કહેલા પ્રકારથી
શ્રીહરિમૂર્તિનું ધ્યાન કરતા, અપ્રસ્ખલિત મતવાળા, અતિશય આદરવાળા
અભયરાજ આદિકે ‘અમારા સર્વ પ્રકારે સ્વામી આજ છે’ એમ સ્વસ્વામિ
ભાવનું અનુસંધાન કરવાપૂર્વક તે ભક્તવત્સળ ભગવાનને દાસ્યસમુચિત
એવી ભક્તિથી ભજવા લાગ્યા ॥૨૪॥ આ સર્વે રાજાઓ હોવાથી કાયકમે-
શને ન સહન કરી શકે એવા છે તથાપિ રાજભોગને યોગ્ય એવા શરીરને
કાષ્ઠ લોષ્ટાદિકની પેઠે અનાદર કરીને જાણે વાનપ્રસ્થો હોય ને શુ ? એમ
કદાચિત્ મિતાહારી કદાચિત્ ફલાહારી કદાચિત્ નિરાહારી હોધને તીવ્ર
તપશ્ચર્યાથી શરીરને અતિશય કૃશ કરીને નિર્ભળ અત કરણવાળા થઈ ભગવા
નનું આરાધન કરવા લાગ્યા ॥૨૫-૨૬॥ આ અભય નૃપતિ પોતાનું રાજ્ય
અમાલ્યને આધીન કરીને રાજ્યકાર્ય થકી નિવૃત્તિ લધને શ્રીકૃષ્ણની પ્રતિ
દિન પૂજા કરતા પૂજાને અતે તેમના દશાવતારસ્તોત્રનો પાઠ કરતા થકા
ખીજા અવસરમા તેમના કથાશ્રવણાદિકમા આસક્ત થયા હતા ॥૨૭॥ અભય
આદિકે આ સર્વે ‘ધીકૃષ્ણ’ એવા ત્રણ અક્ષરના મન્ત્રનો જપ કરતા થકા
અને તેમનું અખંડ ધ્યાન કરતા થકા ધ્યાન સમયમા પોતાના હૃદયાર
વિંદમા સ્ફુરણાયમાન થએલા, ખટ્વાગ રાજાથકી જેવા સાલજ્યા હતા
એવા આકારવાળા શ્રીહરિના પ્રતિદિન દર્શન પામતા હતા ॥૨૮॥ આ રીતે
પ્રતિદિન માનસસાક્ષાત્કાર થાય છે તથાપિ હૃદયક્રમણમા સાક્ષાત્કાર

॥૨૯॥ इत्थं हरिं तमनुवासरमेव तेषां भक्त्या नरेन्द्र ! भजतां
विमलाशयानाम् । साक्षात्तदाप्तिमनसां व्यगमन्तु सार्धमासद्वयं
निजसपत्नमयेन साकम् ॥३०॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे
धर्मशास्त्र द्वितीयप्रकरणे सङ्कष्टहरस्तोत्रोपदेशहर्षाराधननिरूपणनामा पद्मि-
शो-
ध्यायः ॥ २६ ॥

સુમત ઉવાચ—પ્રયોઘન્યુત્સવં કૃત્વા શરદારપુરે હરિઃ । કાર્યા-
યનમથ પ્રાયાત્સવાપ્યં પ્રતિપાલયન્ ॥૧॥ આયાન્તં કૃષ્ણમાશ્રુત્ય

કરાતા તેજ શ્રીહરિને બાહ્ય ચક્ષુથી સાક્ષાત્કરવાની તેમની ઇચ્છા પ્રતિદિન
પ્રવૃત્તિ પામતી ગઇ. અને તેનીજ આકાંક્ષાથી તેજ તીમ તપથી પોતાના
દેહો શુષ્ક-રૂધિરે રહિત કરી નાંખ્યા હતા ॥૨૯॥ હે નરેન્દ્ર ! પૂર્વોક્ત
પ્રકારે પ્રતિદિન શ્રીહરિના સાક્ષાત્કારની ઇચ્છાથી તેમને પ્રતિદિન ભક્તિથી
ભજતા, નિર્મળ મનવાળા તે અભયાદિકને અઢીમાસ પોતાના શત્રુના
ભયની સાથે વ્યતીત થયા. એટલે અઢીમાસે શત્રુભય પણ નિવૃત્ત થયો.
અર્થાત્ શ્રીહરિના એજ ધ્યાનબળથી સર્વે શત્રુઓ વિનાશ પામી ગયા ॥૩૦॥
હતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...દ્વિતીયપ્રકરણે સંકટહરસ્તોત્રોપદેશ-
હર્ષારાધનનિરૂપણનામા પદ્મિશોધ્યાયઃ ॥૨૬॥

‘અધ્યાય ૨૭ મો.

આ પ્રકારે પાંચ અધ્યાયથી શ્રીહરિના કુર્ગપુરમાં ભાવિનિવાસની
યોગ્યતા કહેવા માટે અર્ધવાંગ-અભય સવાદથી ઉપોદ્ધાત કથા કહીને
હવે સુમતનાકાંધિ પ્રકૃત કથા કહેછે—હે રાજન્ ! તે પછી શ્રીહરિ
શરદારપુરમાં પ્રબોધનીનો ઉત્સવ કરીને, પોતે અર્ધવાંગ પ્રત્યે કહેલું
વચન પ્રતિપાલન કરતા થકા તેમનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા કારીયાણી
આમ પ્રતિ પધાર્યા ॥૧॥ અર્ધવાંગ રાજાનો બહુ વખતથી ભગવાનની
આવવાની વાટ જોઈ રહ્યા હતા તે ભગવાનને પોતાને ગામે પધારતા સાંભ-

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાનનું કારીયાણી ગામમાં પધારણું, પોતાનું એકથ
પ્રદર્શન અને ભક્તવન્દન કરેલો સ્તુતિવિશેષનો અનુવાદ કર્યો છે.

ચદ્વાજો હર્ષવિહ્વલઃ । પ્રતીક્ષમાણસ્તં નિત્યં તત્સંમુપમગાદ્રુતમ્ ॥૨॥
 વૃતોઽશ્વરૈર્વહુમિર્નાનાવાદિત્રિનિઃસ્વનૈઃ । નિનાદયન્દિશોઽ-
 દ્રાક્ષીદાયાન્તં પ્રમુમધ્વનિ ॥૩॥ આરુઢં જવિગ્જિનં પરિવૃતં વર્ણિ-
 ત્રજૈર્નંદ્રિકૈઃ પ્રીત્યા ચન્દનપુષ્પહારતતિભિઃ સમ્પૂજ્યમાનં જનૈઃ ।
 આયદ્ધિર્મુનિમિસ્તથા ગૃહિજનૈરુદ્ધીક્ષિતં પૃષ્ઠતસ્તં નત્વા ચ તદા-
 શ્રિતાન્નિજગૃહં તૈઃ સાકમાયાન્નૃપઃ ॥૪॥ આવાસં સ્વગૃહે તસ્ય
 પ્રમોઃ સમ્યગકારયત્ । અન્યેષાં તુ તદીયાનાં ગ્રામ ઇવ યથોચિ-
 તમ્ ॥૫॥ સાનુગસ્ય હરેઃ સેવાં નિર્માનઃ સ તુ વાસવત્ । ચકાર
 પરમપ્રીત્યા તથાન્યેઽપિ જના નૃપ ! ॥૬॥ રાઘવાણ્યશ્ચ વૈકુણ્ઠપ્ર-

ળીને તત્ક્ષણે ઉપજેલા સમષિક હર્ષથી વિહ્વલાગ થઇને શ્રીહરિને સન્મુખ
 તટકાળ ગયા ॥૨॥ ભગવાનને બહુ માન આપવા અનેક અશ્વારોથી વિટા-
 એલા અને નાનાવિધ વાજાઓના ધ્વનિથી દશેય દિશાઓને ગર્ભવી મુકતા
 ખટ્વાગ રાત્રએ અભિમુખ જઈ બહુ દૂર નહિ એવા માર્ગમાં આવી રહેલા
 ભગવાનને લાગ્યા ॥૩॥ ઉત્તમ અથ વાહન ઉપર બેસીને પધારેલા, નૈષ્ઠિક
 વર્ણિવૃન્દથી વિટાએલા, પાછળ ચાલતા મુનિજનો તથા ગૃહિજનોએ લક્ષ્મીથી
 નિહાળાતા, અભિમુખ આવેલા તે જનોએ ચંદન પુષ્પહારસમૂહોથી પ્રીતિપૂ-
 ર્વક પૂજેલા એવા ભગવાન શ્રીહરિને ખટ્વાગ રાત્ર લક્ષ્મી સાદાગ પ્રણામ
 કરી તથા તેમના આશ્રિત વર્ણિ મુનિજનોને પ્રણામ કરી, ભગવાન અને
 તેમના અનુયાયિઓ સાથે પોતાને ઘેર આવ્યા ॥૪॥ આવીને પ્રભુ શ્રીહરિનો
 ઉત્તમ ઉતારો પોતાના ઘરમાજ સારીરીતે કરાવ્યો બીજા શ્રીહરિના અનુ-
 યાયી સાધુ વર્ણિઓનો ઉતારો તો ગામમાજ યથાયોગ્ય કરાવ્યો ॥૫॥ હે
 નૃપ ! ખટ્વાગતો પોતાના દરબારમાં નિવાસ કરી રહેલા ભગવાની દાસ-
 લાવથી સર્વ પ્રકારની સેવા નિર્માન થઇને પરમ પ્રીતિથી કરવા લાગ્યા
 દાસપણે ભગવાનની સેવા કરવી એજ આત્મસ્વરૂપને સમુચિત છે, કેમકે
 સર્વે આત્માઓ પરમાત્માના સ્વત દાસશૂત છે જે કોઈ બીજા તે ગામના
 વાસી જનો હતા તેપણુ પરમ પ્રીતિથી શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા
 ॥૬॥ રાઘવ વૈકુઠ પ્રમુખ વિગ્રોત્તમો, વાસ્તુ (વસ્તો ખાચર) રામો વેવો

મુખ્યા બ્રાહ્મણોત્તમાઃ । વાસ્તુ રામસ્તથા વેલો વિક્રમાદ્યાશ્ચ વા
 હુજાઃ ॥૭॥ વીરઃ કામો રાઘવશ્ચ કર્ણો દેવશ્ચ ગોવરઃ । પન્થાય-
 નશ્ચ હીરાદ્યા વૈશ્યાસ્તં ચ સિપેવિરે ॥૮॥ દેવિકાદ્યા યોપિતોઽપિ
 ભક્ત્યા પર્યચરંશ્ચ તમ્ । યથાધનં યથાશક્તિ વિશુદ્ધમનસોઽ
 સ્થિલાઃ ॥૯॥ કાર્તિકી પૌર્ણમાસ્યાસીદ્ધિને તસ્મિન્નરાધિપ । રઘ્વા
 ક્ષપ્રમુખાઃ સર્વે તમાનર્ચુસ્તદા મુદા ॥૧૦॥ ગન્ધપુષ્પસ્રગાપીડનૂ-
 ત્તવાસોઘનાદિભિઃ । સમ્પૂજ્ય ભક્ત્યા પરયા તં પ્રણેમુશ્ચ સાદરમ્
 ॥૧૧॥ તત્તો વદ્ધાઙ્ગલિપુટાઃ પદ્યન્તો ઘર્ણિનં દરિમ્ । સાક્ષાત્ક-
 ણમપદ્યન્તે મુરલીવાદનોઘતમ્ ॥૧૨॥ પુનઃ પ્રણમ્ય સાશ્વર્ય-
 યાવત્ પદ્યન્તિ તેઽથ તમ્ । તાવત્સ ભગવાનાસીઘયાપૂર્વ હિ
 ઘર્ણિરાદ્ ॥૧૩॥ સર્વાવતારઘર્તારં શ્રીકૃષ્ણં પુરુષોત્તમમ્ । તમેઘ

વિક્રમ પ્રમુખ ક્ષત્રિયો, વીરદાસ કામ રાઘવ કર્ણ દેવ ગોવર પચાયન
 હીરો પ્રમુખ વૈશ્યો અને દેવિકા આદિક સ્ત્રિયો આ સર્વે ભક્તજનો યથા
 ધન યથાશક્તિ તે ભગવાનની પરમ પ્રીતિપૂર્વક વિશુદ્ધ મનથી સેવા કરવા
 લાગ્યા ॥૭-૮॥ હે નરાધિપ । તે ગામમાં ભગવાન પધાર્યા તે દિવસે
 કાર્તિકી પૌર્ણમાસી હતી તે મહોત્સવ દિવસે જટવાગપ્રમુખ સર્વે
 ભક્તોએ પરમાનંદથી શ્રીહરિની પૂજા કરી ॥૧૦॥ અદન, પુષ્પહારો, તોરા
 ઓ, નવીન વસ્ત્રો, કનક રત્નાદિ ધન આદિક ઉત્તમ ઉપચારોવડે આદરથી
 પૂજા કરીને પણ ભક્તિથી દડવત્ પ્રણામ કર્યા ॥૧૧॥ તે પછી તે સર્વે
 ભક્તો આદરસહિત ભક્તચિત્તશયસહિત એ હાથ બેઠીને ભગવાનના તેજ
 દિવ્ય વર્ણિરૂપમાં જ્યારે હીન મનોનયન વૃત્તિવાળો થયા ત્યારે તેમના
 નેત્ર આગળ આ ભગવાન પોતાના કૃષ્ણરૂપ દિવ્યરૂપથી અત્યક્ષ પ્રાદુર્ભાવ
 પામ્યા એરીતે પ્રાદુર્ભાવ પામેલા વશીવાદનમાં તત્પર એજ શ્રીકૃષ્ણને
 બેવા લાગ્યા, અર્થાત્ વર્ણાન્દ્ર શ્રીહરિનેજ શ્રીકૃષ્ણરૂપે બેયા ॥૧૨॥ તે
 પછી તે ભક્તો અત્યદ્ભુત દિવ્ય રૂપનો સાક્ષાત્કાર કરી ભક્તિથી ફરી ભૂમિ
 ઉપર દડવત્ પડીને પ્રણામ કરી બેઠીને તે શ્રીકૃષ્ણને જ્યારે બેવા લાગ્યા
 ત્યારે આ શ્રીકૃષ્ણ એના એજ વર્ણિરૂપથી દેખાયા ॥૧૩॥ તે પછી તે આ

જાનન્ સદ્વાક્ષસ્તુષ્ટાય પ્રાક્ષલિસ્તતઃ ॥૧૪॥ સદ્વાક્ષ ઉવાચ—શ્રીની-
લકણ્ઠ ! જય ઘદ્ધવિમોચનાય શુદ્ધાય વુદ્ધિનિધયેઽસુરમોહનાય ।
મત્યદ્વજાય શરણાગતજીવનાય કૃષ્ણાય તે મગવતે સતતં નમો-

ખટ્વાંગ રાજા શ્રીહરિનેજ 'આજ સર્વ અવતારોના ધર્તા પુરૂષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ
છે' એવો દૃઢ નિશ્ચય કરીને બે હાથ બેડીને સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ॥૧૪॥
ખટ્વાંગરાજાએ ત્રીશ શ્લોકથી કરેલી સ્તુતિનો પ્રકાર કહે છે—હે શ્રીનીલ-
કંઠ ! (શ્રી-લક્ષ્મીએ સમાશ્લિષ્ટ નીલ કંઠ જેમનો છે અથવા તપ વૈરાગ્યાદિ
ગુણવિશેષકૃત નામભેદોમાં આ એક નામથી સંબોધન છે.) તમો જય-
સર્વોત્કર્ષથી વર્તાો. આવી સ્વામીની આશંસા કરવી તે દાસભાવને સમુચિત
છે-દાસે સ્વામીની જય થવાની આશંસા કરવીજ બેધએ. હવે દિવ્ય ગુણ-
વિશેષોને અનુસ્મરણ કરીને પ્રણામ કરે છે—બદ્ધવિમોચન-આ ભવબન્ધ
ત્રિગુણસંબન્ધને લીધે છે, તે બન્ધ કર્મથી નિયતિત થતાં કોઈ પણ પ્રકારે
સોએ સો પોતાના પ્રયત્નથી પણ છુટી શકે એવો નથી, તેમજ ભગવાનની
કૃપા વિના કર્માદિ અનેક ઉપાયોના અનુધાનથી પણ મુખેથી છોડી શકાતો
નથી, તો આ રીતે ગુણમય પાશથી બન્ધાએલાઓને તમોજ તેનાથી મુકાવો
છો. જેમ કોઈ સમ્રાટ પોતાનું શાસન ઉલ્લંઘન કરનારો હોવાથી પોતાના
અધિકારીઓએ કારાગૃહમાં ઘાલેલા જનને કદાચિત્ત્વ સ્વયં દયાથી કારા-
ગૃહમાં પ્રવેશ કરીને પોતાનું શાસન ઉલ્લંઘન કરનારા છે તથાપિ બેડીના
બન્ધનથી કલેશ પામતા, જેને કોઈ શરણ નથી એવાને અવલોક્ષીને,
મનમાં દયા લાવીને કેવળ સ્વેચ્છાથીજ મુકાવે, તેમ આ પ્રાકૃત લોક કે જે
મર્લ જન્મ જરા મરણત્રાસથી વ્યાકુળ છે તેમાં ત્રિગુણરૂપ દોરથી બન્ધા-
એલા હોવાથી બહુવિધ કલેશને પામતા જનોને કૃપાથી સમુદ્ધાર કરવા
પોનેજ પધારીને આપજ મુકાવો છો, માટેજ તમોજ બદ્ધવિમોચન છો.
એવા આપને નમસ્કાર છે. શુદ્ધ-આપ પ્રાકૃત લોકમાં પ્રકટ્યા છો
તથાપિ આપને પ્રાકૃત ગુણનો લેપ નથી, કેમકે તમો સ્વતઃ નિત્યશુદ્ધ છો.
સત્યસકટપદ્મ ભુદ્ધિવિશેષના તમો નિધિ છો, જે કર્મપરવશ હોય તેને
તો ગુણનો અનુલેપ હોયજ, જે સત્યસકટપ અને અકર્મવશ્ય હોય તેને
ગુણમય દેશથી સો ઉપદેય થાય ? કસો લેય નજ થાય. અમુર-તમઃ

ઽસ્તુ ॥૧૫॥ અક્ષરાત્પર इति શ્રુતિવર્ણ્ય દ્વાક્ષરે વૃહતિ ધાન્તિ
વસન્તમ્ । ત્વામવાપ્ય પુરુષોત્તમમદ્ય શ્રીહરેઽમવમહં દિ કૃતાર્ય.
॥૧૬॥ બ્રહ્મતામુપગતેરપિ જીવૈર્નૈકસાધનસમૃદ્ધિવલેન । ત્યક્તમા-

પ્રધાન જન્મ વૃત્તવાળાને તમો મોહ પમાડો છો, એટલે બન્ધવિમોચનેક-
શીય એવા તમારૂં સન્નિધાન વર્તે છે છતાં પણ પોતાના આશુર ભાવથી
પતંગીયાની પેઠે વિમૂઢ હોવાથી આપને વિષે અત્યાચાર કરતાં નાશ પામી
બચે છે (અર્થાત્ પોતાની સત્તામાત્રથી તેમને મોહ પમાડો છો) વળી
શરણાગત જીવોના જીવન-પ્રાણ સમ્બેધરૂપ તમો છો જીવોના પ્રાણ તો
પરમાત્મા છે તે પોતે પોતાનો સમ્બેધ આપીને જીવન ધારણ કરનારા
છે એવા ધર્મભાર્યા લક્ષિમાં અવતરેલા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તમોને નિરંતર
નમસ્કાર છે ॥૧૫॥ હે શ્રીહરે ! ‘અક્ષરાત્પરત્ત પર’ આ શ્રુતિએ અક્ષર
થકી પણ પરપણે વર્ણન કરેલા, ‘અક્ષરે પરમે જ્યોમન્’ આ શ્રુતિમા કહેલા
પ્રકારથી અક્ષર બ્રહ્મધામમા નિવાસ કરી રહેલા, ‘યસ્માદક્ષરમતીતોઽહમક્ષ-
રાદપિ ચોત્તમ । જતોઽસ્મિ લોકે વેદે ચ પ્રચિત્ત પુરુષોત્તમ ’ આ ગીતોક્ત
પ્રકારથી પુરુષોત્તમપણે પ્રસિદ્ધ એવા આપ ભગવાનને પામીને હું આ
દિવસે કૃતાર્ય થયો છું કેમકે-સાક્ષાત્ ભગવાનના સમાગમથકી પર પરમ
પુરુષાર્થ પણ કોઈ નથી ॥૧૬॥ તમો બૃહદ્પરમ-પરબ્રહ્મ છો, એટલે ‘યત્તો
વા હમાનિ ભૂતાનિ જાયન્તે યેન જાતાનિ જીવન્તિ’ ઇત્યાદિ લક્ષણથી લક્ષિત
થતું પરબ્રહ્મ તમોજ છો તમો બ્રહ્મભાવને પામેલા જીવોએ પણ ઉપાસ્ય
છો-‘હું દેવ છું હું મનુષ્ય છું હું બ્રાહ્મણ છું હું ક્ષત્રિય છું’ એવો અતત્ત્વ
વેત્તાઓને પ્રત્યય (જ્ઞાન) થાય છે પ્રત્યયને અનુસારે કામના અને તે મૂળ
જેમા છે એવો કર્મપ્રવાહ પ્રવર્તે છે આવા અતત્ત્વવેત્તા પણ કેટલાક આતો
(હુ ખીયા) અને ઐશ્વર્યાર્થિઓ તમારૂં ઉપાસન કરે છે આ વાતતો જ્ઞે-
યજ એમા વિશેષ નથી પરતુ જેઓ ઇન્દ્રિય નિયમનાદિરૂપ અનેક સાધન
સમૃદ્ધિ બળથી અહંકાર મમકાર રાગ દ્વેષ મોહ આદિક માયાના ગુણકાર્યોને
ત્યાગ કરીને ત્રણ દેહથી અતીત જ્ઞાનેકધનત્વરૂપ અક્ષરસાદૃષ્યમાં નિષ્ઠા
વાળા છે તેમણે પણ ઉપાસ્ય છો-તેમને પણ તમો પ્રાપ્ત્યસૂત છો ‘બ્રહ્મ

यिकगुणत्रयकार्यस्त्व बृहत्परममेव उपास्य ॥१७॥ स त्वं विश्वं
 सृजसि रजसा ब्रह्मदक्षादिरूप, सत्त्वेनेदं ह्यवसि च दधयन्नध-
 र्मादिमूर्ती । अन्ते सर्वं हरसि तमसा रुद्रशेषादिरूपस्तत्रावद्ध-
 खिगुणपतिरिति श्रीमहाराज उक्त ॥१८॥ धत्से परब्रह्म तनू
 स्वतन्त्रस्त्व स्वेच्छयैवानुयुग हि दिव्या । कालेन नष्टं निगमोक्त
 धर्मं प्रवर्तयन् पासि सतोऽप्यसङ्ख्य ॥१९॥ असुरसदनतः स्वदं-
 द्रोद्धृतां गिरिगहनयुतां घराहारुति । प्रबलदितिसुतं च हत्वा

ન્યધાસ્ત્વમુપરિ પયસાં સ્વશર્કિ ધરામ્ ॥૨૦॥ પ્રાર્થનયા યદુધા
રુચિનાઽઽસ્રઃ કામદ ! દક્ષિણયા સદ્ જાતઃ । યદ્વતનુર્મુવનપ્રય-
પાતા સ ત્વમહન્મનવેઽસુરસદ્ધમ્ ॥૨૧॥ મુવિ ભારતવર્ષજન્મનાં
ભજતાં પુણ્યધિયાં નૃણાં સતામ્ । હૃદિ ધર્મકુલાભિવૃદ્ધયે નરના-
રાયણરૂપમાદધાઃ ॥૨૨॥ સાહ્ય્યસ્થાનં ત્વં કપિલઃ સન્નિજમાત્રે
કાલપ્રસ્તં કર્દમસૂનુશ્ચ પુરાઽદાઃ । શિષ્યાયેદં ચાસુરયેઽપિ પ્રદ-
દાથ દ્વીપેઽમ્ભોધેઃ કલ્પિતકેતોઽય તતપ્થ ॥૨૩॥ ચાતુર્વર્ણ્યાચા-
રસમેતાશ્રમધર્માન્સમ્યગ્ભૂમૌ સ્થાપિતવાનત્રિતનૂજઃ । ત્વં પ્રાક્

તરીને પૃથ્વીને હરનારા પ્રબળ હિતિસુત હિરણ્યાક્ષને હજીને વનપર્વતોથી
ભરપુર આ પોતાની શક્તિભૂત ભૂમિને તેનો પ્રથમનો સન્નિવેશ નહિ હજીવા
પૂર્વક અમુરભુવન-રસાતળ થકી પોતાની દૃષ્ટાના અથ ભાગથી ઉદ્ધાર
કરી એકાર્ણુવ જળની ઉપર યથાપૂર્વ સ્થાપન કરી હતી ॥૨૦॥ યજ્ઞાવ-
તાર કહેછે—હે કામદ !-ભક્તના મનોરથોને પુરનારા ભગવન્ ! ત્રિભુ-
વનના પતિ આમે-સર્વ જન મુખકારી તમો પૂર્વે રૂચિનામના પ્રભપતિએ
બહુધા કરેલી પ્રાર્થનાથી પ્રસન્ન થઈ તેનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા દક્ષિણા
રૂપથી અવતરેલી લક્ષ્મી પત્નીની સાથે યજ્ઞભૂતિથી અવતરીને સ્વાયંભુવ
મનુનું સંરક્ષણ કરવા ધર્મવિરોધી અમુરસંઘનો સંહાર કર્યો હતો ॥૨૧॥
નરનારાયણને અવતાર કહેછે—પૂર્વે ભૂમિ ઉપર ભરત ખંડમાં પુણ્ય-
પુજથી જન્મને પામેલા, પુણ્યમાજ એક રૂચિવાળા, ભગવદ્ભજનમાં

પ્રાદા ભુક્તિસમેતામપિ મુક્તિં દત્તાત્રેયો હૈહયરાજે યદવે ચ ॥૨૪॥
 દધદરિજલજો ગદાં ચ પદ્મં ધ્રુવચરદો વરદોશ્ચતુષ્ટયેન । નવજલદ
 તનુશ્ચ વાસુદેવો મધુવનવાસિજનાંસ્ત્વમુદ્ધર્થ ॥૨૫॥ પૃથુરથ
 પૃથિવીં દુદુગ્ધોપધી સમસિદમકરોર્ધરાયાસ્તલમ્ । ઝઘિનમપિ
 દિવં ચ વેન નયન્પ્રથમનૃપતિસ્ત્વમાસી. પુરા ॥૨૬॥ નામેર્જાતો
 દેવ ! સુદેવ્યાં શતકૃત્ય કૃત્વા યદ્વાન્સીયસુતાદીનુપદિદ્ય ।
 પ્રાશા ધર્મોસ્ત્યાગિજનાનામૃપમસ્ત્વ નિર્માનાદીન્ પારમહંસ્યાચર

પિના પુત્ર દત્તાત્રેય નામથી વિખ્યાત થઈને ભૂમિમા આર વર્ણના તથા આર
 આશ્રમના ધર્મો સમ્યક્ સ્થાપન કર્યા હતા અને સહસ્રાર્જુન રાજા તથા
 યદુરાજાને અસાધારણ રાજ્યભોગરૂપ ભુક્તિ અને પરમપુરૂષાર્થરૂપ મુક્તિ
 આપી હતી ॥૨૪॥ ધ્રુવનિભિત્ત ધારેલા અવતારને કહે છે — પૂર્વે વાસુદેવ
 તમોએ મધુવનમા તીવ્ર તપ કરતા ધ્રુવનો મનોરથ પરિપૂરણ કરવા આર
 પુરૂષાર્થરૂપ વરદાનમા સમર્થ એવા આર ભુજથી અનુકરમે ચક્ર, શખ, ગદા,
 પદ્મને ધારણ કરીને નવીન મેઘ સરખી રયામ દિવ્યાકૃતિથી અવતરીને તે
 ધ્રુવઉપર અનુગ્રહ કરીને, તે મધુવનમાં નિવાસ કરી રહેલા બીજા જનોનો
 પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર આપવાથી ભવાઘિધયથી ઉદ્ધાર
 કર્યો હતો ॥૨૫॥ પૃથુ અવતારને કહે છે — તમો પૂર્વે અધર્મકપર હોવાથી
 ભારી નાખેલા વેનરાજાના મથવા માટેલા ભ્રૂચથી આનિર્ભાવ પામી પૃથુ
 નામથી વિખ્યાત થઈને, સમસ્ત પ્રાણિવર્ગના જીવનથીજ એક પરિપૂર્ણ
 એવી પૃથ્વીને કરવાની ઇચ્છાથી ગાયથી દુધને જેમ દુધે તેમ ગોરૂપ
 પૃથ્વીથી સમય ઓપધીઓ દોહી ઠાઠી હતી તથા અત્યંત વિષમ એવા
 આ પૃથ્વીતળને સમ-ન્યૂનાધિક નહિ એવું કર્યું હતું તથા મહાપાતથી
 એવા પણ જનક વેનને પોતાના પ્રાદુર્ભાવનું સ્થાન કરીને સ્વર્ગમા પહો
 ચાડીને પૂર્વે પ્રથમ નૃપતિ-‘આદિરાજ’ એવા નામથી સર્વેત્ર વિખ્યાત થયા
 હતા ॥૨૬॥ ઋષભ અવતારને કહે છે — હે દેવ ! તમો નાહિનામના
 નૃપતિથી તેની પત્ની મેરૂદેવીમા પ્રકટ થઈને ઋષભ નામથી વિખ્યાત
 થઈ શતવાર યજ્ઞો કરીને પોતાના પુત્રપ્રમુખ જનોને પારમૈકાતિક ધર્મોનો

જેન ॥૨૭॥ ત્વં હયગ્રીવરૂપોઽદદા વૈષ્ણવે વેદવૃન્દં દિનાન્તે મુ-
 લેભ્યઃ સુતમ્ । મત્સ્યરૂપોઽપિ મકેશ ! કુર્વેસ્તથા ધર્મમાત્મ્ય સા
 સત્યવતાયાશ્ચિલમ્ ॥૨૮॥ ત્વમેવ મુનિશાપતઃ સુરગણં ગતશ્રી-
 પદં વિપદ્યસનતોઽવિતું જલધિમન્યને મન્દરમ્ । દધાથ કમઠા-
 કૃતિર્વિતતપૃષ્ઠભાગે વિમો ! તતોઽમૃતમપાયયઃ કપટમોહિની-
 શ્રીચપુઃ ॥૨૯॥ મયાનુગ્રંહોઽતિસિંહો નૃસિંહઃ પ્રચળ્લોઽદૃઢાસ-
 સ્યનસ્ફોટિતાણ્ડઃ । નસાગ્રૈર્દદારાદિદૈત્યં ચ મત્તં વિરક્તં સ્વમક્તં

ઉપદેશ કરી, સ્વયં પરમહસ ધર્મોના આચરણથી નિવૃત્તિધર્મરૂપ
 ત્યાગધર્મમાં અભિમુખ થએલા જનોને નિર્માનત્વાદિક નિવૃત્તિધર્મો શિ-
 ખ્યા હતા ॥૨૭॥ હયગ્રીવ તથા મત્સ્યાવતારને કહેછે—હે ભક્તેશ !
 પૂર્વે તમોએ હયગ્રીવરૂપે અવતરીને બ્રહ્માના દિવસને અંતે તેમના આર-
 મુખથી નીકળી ગએલા વેદો ફરીથી તેમને લાવી આપ્યા હતા (વિસ્મૃત
 થએલા વેદો ફરી ભણાવ્યા હતા) મત્સ્યરૂપથી અવતરીને પણ હરાઈ
 ગએલા વેદો હરનારા હયગ્રીવ દૈત્યને હણીને પાછા લાવીને બ્રહ્માને આપ્યા
 હતા અને સત્યવત રાબને સમગ્ર ધર્મનો અવબોધ મત્સ્યપુરાણરૂપથી
 આપ્યો હતો ॥૨૮॥ કૂર્મ-મોહિની અવતારને કહેછે—હે વિમો !
 તમોએ પૂર્વે કુર્વાસા ઋષિના શાપથી લક્ષ્મીચક્રી બ્રહ્મ થએલા દેવોને
 દારિદ્ર્ય દુઃખથી રક્ષણ કરવા (ત્રિલોકીનું ઐશ્વર્ય પમાડવા) અમૃતની
 ઇચ્છાથી સંમુદ્રમંથનમાં પ્રવર્તેલા તેઓનું તે કર્મ સફળ કરવા મન્થદંડરૂપ
 કરેલા મંદરાચળને સ્વયં કૂર્માકૃતિ થઈ વિશાળ પૃથ્વલાગ ઉપર ધારણ કર્યો
 હતો તે પછી અમૃત ઉત્પન્ન થતાં અસુરમોહન માટે સ્વયં મોહિની-
 સ્ત્રીરૂપ ધારીને માયાથી અસુરોને છેતરીને સુરોને અમૃતપાન કરાવ્યું હતું
 ॥૨૯॥ નૃસિંહાવતારને કહેછે—પૂર્વે તમોએ સ્વભક્ત દ્રોહી હિરણ્યકશિપુ
 નામના આદિ દૈત્યને સંહારવાની તીવ્ર ત્વરાને લીધે કોઈ પણ અભૂતપૂર્વ
 નારસિંહ રૂપ ધારીને, માટેજ સિંહોથી વિલશ્વણ, ઉગ્ર-દુર્લિખલ વેગવાળા
 પ્રચંડ-અતિક્રૂરાકૃતિ થઈ, અદૃ-ખડખડાટ હાસથી અડકતાહને શ્રેણીને
 તે મદાન્ધ દૈત્યને નખના અચલાગવડે વિદારણ કર્યો હતો અને વિપયવિ

સુગ્રીવદૂતૈઃ । તામગ્રાન્વેપ્ય લઙ્કાં વિતતજલનિઘૌ સેતુમાવધ્ય
ગત્વા હત્વા કીશર્કસૈન્યો યુધિ દશવદનં ચાપ્ય સમ્રાટ્ભૂસ્તામ્
॥૩૬॥ યુધ્વા યુદ્ધીરલ્પતરાસ્ત્વં ચ જનાનાં વ્યાસો ભૂત્વા વેદક-
દમ્વં પ્રવિમજ્ય । પૈલાદિમ્યસ્તં પ્રદદાથાથ દુરુહ્યાન્ પ્રાવોચોઽર્થા
ન્સૂનપુરાણાદિભિરસ્ય ॥૩૭॥ ક્ષિત્તિભરમપહર્તુમાસીદ્ધવાન્ કૃષ્ણ
નામાઽકરોદ્દોકુલે પૂતનાન્તં તૃણાચર્તઘાતં દૃઢાનોવિમજ્જ મુખે

અભિષેક કરી, નિર્ભય થતા પ્રસન્ન થએલા સુગ્રીવે મોકલેલા હનૂમાન
આદિક દૂતો દ્વારા સીતાશોધ કરાવતા તેમનાથકી સીતાવૃત્તાતને જાણીને,
વિસ્તીર્ણ સમુદ્રમાં સેતુ બાધી લકામાં જઈને, જેમને વાનર રીંછ૩૫ સૈન્ય
છે એવા થકા યુદ્ધમાં સખળ રાવણને હણીને, સકળ લોકોને પાવન કર-
નાર દિવ્ય ચરિત જેમનું છે એવા સીતાને પામીને ફરીથી અયોધ્યા
પુરમાં પધારી રઘુકુળક્રમથી આવેલા સામ્રાજ્યને સમલકૃત કર્યું હતું
॥૩૫-૩૬॥ વ્યાસાવતાર કહે છે—વળી ‘જનોની શુદ્ધિ કાળે કરીને
અલ્પ થશે’ એમ વિચાર કરી પૂર્વે તમોએ પરાશરમુત વ્યાસરૂપે અવ-

હત્વા હત્વા નદરાજન્યવીજામેકો મૂર્ધિ જામદગ્ન્યશ્ચકર્થ ॥૩૪॥
 જાતો રામઃ સ ચ ત્વં દશરથતનયસ્તાડકાં યદ્દહન્તૂન્ હત્વોદ્ધ-
 ત્યાપ્યહત્યામુવહિથ પુરમિદ્યાપમામજ્ય સીતામ્ । યાતઃ પિત્રાશ્ન-
 યાઽથો ઘનમનુજકલગ્રાનુયાતઃ સ્વસારં રક્ષોમર્તુર્વિરૂપાં વિદધદ્ધ-
 પિરિપૂન્ ભૂરિરક્ષાંસ્યહિંસીઃ ॥૩૫॥ રક્ષોનીતાં ચ શોચન્નુય જનક-
 સુતાં ત્વં જટાયુઃકવન્ધૌ મિહીર્ણં ચોદ્ધૃત્ય ઘાલિક્ષપણગતભયપ્રીત-

શિના પુત્રરૂપે પ્રકટીને ક્રોધથી આરે આણુ રક્ત નેત્રવાળા થઈ એક તીક્ષ્ણ
 પરશુમાન સહાયથી સહસ્રાર્ણુન રાજ સાથે ઘોર ક્ષત્રજાતિને એકવીશવાર
 વિનાશ કરીને પૃથ્વીને ક્ષત્રિયબીજ વિનાની કરી દીધી હતી ॥૩૪॥ રામા-
 વતાર કહે છે—પૂર્વે તમો રાવણના ભયથી પીડા પામેલા દેવોએ પ્રાર્થના
 કરવાથી રઘુકુળમાં દશરથના પુત્રરૂપે અવતરી ‘રામ’ એવી અવતુરમણીય
 સમાખ્યાથી પ્રખ્યાત થઈ, કૌભાર વયમાંજ વિશ્વામિત્રના ધરુનો વિઘાત
 કરનારા મુખાહુ મારીય આદિક રાક્ષસોને તાડકા નામની રાક્ષસણી સાથે
 નાશ કરીને, પતિશાપથી દુર્ગતિને પામેલી સીતામધર્મપત્ની અહલ્યાને ચર-
 ણુજથી શિલાભાવથી મુકાવીને, જનક રાજના ઘરમાં રહેલા શિવધનુપને
 ભાગી પોતાની પ્રભાની પેઠે અનન્યાઈ (બીજને યોગ્ય નહિ) એવી સીતાને
 પરપુયા હતા. તે પછી પિતાની આજ્ઞાના મિપથી પોતાના પ્રાદુર્ભાવનુ કૃત્ય
 કરવા સીતા લક્ષ્મણને સાથે લઈ વનમાં જઈને રાક્ષસોએ પીડા પમાડેલા
 શરણાગત મહર્ષિઓને અશયદાન પ્રતિજ્ઞા કરી રાવણની ભગિની અલ્યા
 આરમાં પ્રવર્તેલી સુર્પણખાને નાસિકા કર્ણુ નિકૃતનથી વિરૂપ કરીને, તેની
 વિરૂપતાથી પ્રકોપ પામેલા યુદ્ધ કરવા આવેલા ખર દૂષણુઆદિક જનસ્થા-
 નનિવાસી મુનિકટક ઔદ હબર રાક્ષસોને સ્વયં એકાકી હપુયા હતા તે
 પછી માયામૃગથી છેતરીને કપટ કરીને રાક્ષસરાજ રાવણે હરણુ કરેલી
 સીતાનો પોતામાં અનન્યમનવાળાં હોવાથી અધિક અનુશોક કરતા થકા
 સીતાશોધનના પ્રસંગથી શૃંગરાજ જટાયુ તથા કબન્ધને દિવ્ય ગતિ આપ-
 વાનો અનુચ્છ કરી, અનન્યભક્ત શબરી ઉપર સમનુચ્છ કરી, સુગ્રીવ
 સાથે સખાપણું પામી વાલીને છતીને કિષ્કિંધા રાજ્યમાં સુગ્રીવનો

સુગ્રીવદૂતૈઃ । તામત્રાન્વેષ્ય લઙ્કાં વિતતજલનિધૌ સેતુમાવધ્ય
ગત્વા હત્વા ફીશર્ક્ષસૈન્યો યુધિ દશવદનં ચાપ્ય સમ્રાટ્ મૃત્તામ્
॥૩૬॥ વુઘ્વા વુઘ્વીરલ્પતરાસ્ત્વં ચ જનાનાં વ્યાસો મૃત્વા વેદક-
દમ્બં પ્રવિભજ્ય । પૈલાદિમ્યસ્તં પ્રદદાથાથ દુરુહ્યાન્ પ્રાવોચોઽર્ધા-
ન્સૂત્રપુરાણાદિમિરસ્ય ॥૩૭॥ ક્ષિતિભરમપહર્તુમાસીદ્ધવાન્ કુળ્ળ-
નામાઽકરોદ્રોકુલે પૂતનાન્તં તૃણાવર્તઘાતં દઢાનોવિભદ્ધં મુખે

અભિષેક કરી, નિર્ણય થતાં પ્રસન્ન થએલા સુગ્રીવે મોકલેલા હનૂમાન
આદિક દૂતો દ્વારા સીતાશોધ કરાવતાં તેમનાથકી સીતાવૃત્તાંતને બહીને,
વિસ્તીર્ણ સમુદ્રમાં સેતુ બાંધી લકામાં જઈને, જેમને વાનર રીંછરૂપ સૈન્ય
છે એવા થકા યુદ્ધમાં સળગ રાવણને હણીને, સકળ લોકોને પાવન કર-
નાર દિવ્ય અરિત જેમનું છે એવાં સીતાને પામીને ફરીથી અયોધ્યા-
પુરમાં પધારી રઘુકુળકમથી આવેલા સામ્રાજ્યને સમલંકૃત કર્યું હતું
॥૩૫-૩૬॥ વ્યાસાવતાર કહેછે—વળી ‘જનોની શુદ્ધિ કાળે કરીને
અત્યંત યશો’ એમ વિચાર કરી પૂર્વે તમોએ પરાશરસુત વ્યાસરૂપે અવ-
તરીને વેદના ચાર વિભાગ કરી પૈલપ્રમુખ મુનિઓને તે લણ્યા હતા. તે
પછી તેના દુરવબોધ અર્થને સ્પષ્ટ કરવા પુરાણ (ભાગવતાદિ) અને સૂત્ર
(શારીરક) આદિક રમ્યાં હતાં ॥૩૭॥ હવે કૃષ્ણાવતાર કહેછે—
હે હરે ! તમોએ બૂબાર હરવા સાક્ષાત્ યદુકુળમાં અવતરી શ્રુતિપ્રસિદ્ધ
‘દુષ્ટ’ એવા અસાધારણ નામથી વિખ્યાત થઈ, ગોકુળમાં કસપક્ષપાતી
પૂતના તૃણાવર્ત શકટામુર આદિક અસુરો બાળચેષ્ટિતથી જ હણ્યા હતા.
તે પછી તનયસ્નેહથી વિમુગ્ધ બનેલાં, મૃત્તિકાલક્ષણની પરીક્ષામાં પ્રવ-
ર્તેલાં યશોદા માતાને પહોંચી મુખ કરી ઉદરની અદર યથાવિભાગ રહેલું
સમગ્ર વિશ્વ પ્રદર્શાવ્યું હતું બીજી બહુ પ્રકારની આલોચિત કીડાઓ
જેવી કે—દહિની ગોળી ભાગવી, માખણ ચોરવું, યશોદાએ કરેલા તિર-
સ્કારને પરવશ પર્તવું, ખાંડણીએ બધાવું, ખાંડણીયાને આકર્ષણ કરવું,
યમલાલ્બનના વૃક્ષને મૂળમાંથી ઉપાડી પાડી નાંખવા વિગેરે કરી હતી.
આ બાળકીલાઓ સ્નેહાદેહ હૃદયવાળાને સમધિક આનંદ આપનારી, તત્ત્વ-

સુગ્રીવદૂતૈઃ । તામત્રાન્વેષ્ય લઙ્કાં વિતતજલનિધૌ સેતુમાવધ્ય
ગત્વા હત્વા કીશર્ક્ષસૈન્યો યુધિ દશવદનં ચાપ્ય સમ્રાટ્કમૂસ્તામ્
॥૩૬॥ વુધ્વા વુદ્ધીરલ્પતરાસ્ત્વં ચ જનાનાં વ્યાસો ભૂત્વા વેદક-
દમ્યં પ્રવિમજ્ય । પૈલાદિભ્યસ્તં પ્રદદાથાથ દુરહ્યાન્ પ્રાવોચોઽર્થા-
ન્સૂત્રપુરાણાદિભિરસ્ય ॥૩૭॥ ક્ષિતિમરમપહર્તુમાસીદ્ધવાન્ રુષ્ણ-
નામાઽકરોદ્ગોકુલે પૂતનાન્તં તૃણાવર્તઘાતં દૃઢાનોવિમઙ્ગં મુખે

અભિપેક્ષ કરી, નિર્ભય થતાં પ્રસન્ન થએલા સુગ્રીવે મોકલેલા હનૂમાન
આદિક દૂતો દ્વારા સીતાશોધ કરાવતાં તેમનાથકી સીતાવૃત્તાંતને જાણીને,
વિસ્તીર્ણ સમુદ્રમાં સેતુ બાંધી લઙ્કામાં જઈને, જેમને વાનર રીંછરૂપ સૈન્ય
છે એવા થકા યુદ્ધમાં સળંગ રાવણને હણીને, સકળ લોકોને પાવન કર-
નાર દિવ્ય ચરિત જેમનું છે એવાં સીતાને પામીને ફરીથી અયોધ્યા-
પુરમાં પધારી રઘુકુંજમથી આવેલા સામ્રાજ્યને સમલક્ષ્ય કર્યું હતું
॥૩૫-૩૬॥ વ્યાસાવતાર કહે છે—વળી ‘જનોની શુદ્ધિ કાળે કરીને
અત્યંત ધર્મ થશે’ એમ વિચાર કરી પૂર્વે તમોએ પરાશરસુત વ્યાસરૂપે અવ-
તરીને વેદના આર વિભાગ કરી પૈલપ્રમુખ મુનિઓને તે લણ્યા હતા. તે
પછી તેના દુરવબોધ અર્થને સ્પષ્ટ કરવા પુરાણ (ભાગવતાદિ) અને સૂત્ર
(શારીરક) આદિક રચ્યાં હતાં ॥૩૭॥ હવે કૃષ્ણાવતાર કહે છે—
હે હરે ! તમોએ ભૂભાર હરવા સાક્ષાત્ યદુકુંજમાં અવતરી શ્રુતિપ્રસિદ્ધ
‘કૃષ્ણ’ એવા અસાધારણ નામથી વિખ્યાત થઈ, જોકુંજમાં કસપક્ષપાતી
પૂતના વૃણાવર્ત શકટાસુર આદિક અસુરો બાળએષ્ટિતથી જ હણ્યા હતા.
તે પછી તનયભેદથી વિમુગ્ધ અનેલાં, મૃત્તિકાલક્ષણની પરીક્ષામાં પ્રવ-
ર્તેલાં યશોદા માતાને પહેળુ મુખ કરી ઉદરની અદર યથાવિભાગ રહેલ
સમગ્ર વિશ્વ પ્રદર્શાવ્યું હતું બીજી બહુ પ્રકારની બાહ્યોચિત ક્રીડાઓ
જેવી કે—દહિની ગોળી લાગવી, માખણ ચોરવું, યશોદાએ કરેલા તિર-
સ્કારને પરવશ વર્તવું, ખાંડણીએ બધાવું, ખાંડણીયાને આકર્ષણ કરવું,
યમલાર્જુનના વૃક્ષને મૂળમાંથી ઉપાડી પાડી નાંખવા વિગેરે કરી હતી.
આ બાળલીલાઓ સોદાઈ હૃદયવાળાને સમધિક આનંદ આપનારી, તત્ત્વ-

વિશ્વમાનં ચ ધાત્યોચિત્ક્રીડનં મન્યનીમદ્ગયુગ્માર્જુનોન્મૂલપાતં
 વક્સ્યાથ દૈત્યસ્ય વૃન્દાવનેઽન્તં ચ વત્સાસુરસ્યાઘનાશં સ્વવત્સા-
 દિરૂપૈર્વિધેમાંહનમ્ । અગનગલ્લગશંસનં મર્દનં કાલિયાદેશ્ચ પાનં
 દવાન્નેઃ કુમારીવ્રતેષ્ણ દાનં ચ યસાદ્ધનાપ્રીણનં ધારણેન વ્રજ-
 સ્યાવનં સ્વેષ્ઠગોવર્ધનસ્યેન્દ્રદર્શનપનોદં પ્રચેતોન્તિકાદાનયનં નન્દ-

દર્શિઓને વિસ્મય કરનારી અને વૈરાનુષઙ્ગ હૃદયવાળાઓને વિત્રાસ
 કરનારી થઈ હતી. તે પછી વૃન્દાવનમાં વિહરણુમિપથી બકાસુર વત્સાસુર
 અઘાસુર આદિકનો નાશ કર્યો હતો. તે પછી વત્સ વત્સપાળ આદિક અનેક.
 રૂપ ધારણ કરીને બ્રહ્માનો ગર્વ હથોડો હતો, માટેજ તમો બ્રહ્માને મોહ પમાડ-
 નારા દિવ્ય ચરિત્રવાળા છે. તે પછી કોઈ સમયે મોટા ભાઈ બળદેવજીની
 સાથે વનમાં વિહાર કરતાં અપૂર્વ વનશોભા ભાળીને ગોવર્ધનગિરિ, વૃન્દા-
 વનના વૃક્ષો, તેમાં રહેલા પક્ષિઓ, મૃગો, નદી આદિકની 'બહો જમી દેવ-
 ષરામરાર્ચિતં' ઇત્યાદિ પ્રકારથી મહાભાગ્યપણે પ્રશંસા કરી હતી. સર્વ
 પ્રાણીઓએ ઉપસેવન કરવા લાયક યમુનાજળને વિષપ્રાય કરી દેતા ગરુડ-
 વૈરી કાલીય નાગના દમનથી તેને સર્વસેવ્ય અમૃતમય કર્યું હતું. મનમાં
 ગો ગોપોના વૃન્દો સાથે કદાચિત્ વિહાર કરતાં તમો રાત્રિએ યોગરદમ
 લાગેલા સર્વ પ્રાણીઓને લય કરનારા દાવાનળનું પોતાના પ્રતાપથી પાન
 કરી ગયા હતા. તે પછી હેમંત ઋતુમાં 'નંદનંદનજ અમારા પતિ થાઓ'
 એવી કામનાથી કાલ્યાયની દેવીનું પૂજન મત આચરતાં જ્ઞાન માટે પ્રાતઃ-
 કાળમાં યમુનામાં પ્રવેશ કરતી હુમારીઓને પોતાના પાદપદ્મના સંસ્પર્શ
 રૂપજ એક અશીષ્ઠ પરિપૂરણથી તેમની ઉપર અનુચ્છદ કર્યો હતો. કદાચિત્
 યજ્ઞમાનપત્ની શ્રાદ્ધાણીયો કે જે તત્ત્વસાનીયોથકી પણ અધિક, પોતા-
 માંજ એકાંત ચિત્તવાળી, સર્વકર્મસમારાધ્ય પોતાના પ્રીણુનથીજ સર્વ
 કર્મની સદ્ગુણતા સમજનારી, નાનાવિધ અર્ચનાં પાત્રો ભરી પોતાપાસે
 આવેલી, પોતાના ચરણારવિદના સમાગમનીજ એક કામનાવાળી હતી
 તેમને પોતાનો સંસ્પર્શ આલાપ સાધુવાદ વિગેરેવડે આપે પ્રસન્ન કરી હતી.
 ઇન્દ્રનો ગર્વ હિતારવા તમોએ કદાચિત્ પ્રિય ગોવર્ધન ગિરિને પોતાના

રાજસ્ય નીતિં સ્વધામ્નિ પ્રિયાણાં વિલાસં ચ ગોપીજનૈ રાધિકા-
રજ્જનમ્ । અહિધૃતપિતૃમોચનં શઙ્ખચૂડર્પમવ્યોમકેદયન્તમકૂરવા-
વયાત્સ્વપુર્યાગમં નાશનં રજ્જકારસ્ય ચાનુગ્રહં તુન્નવાયસ્ય કુન્જા-
સુદામ્નોર્ધનુર્મજ્જમત્તેભમલ્લેશકંસપ્રણાશં ગુરોઃ કામપૂર્તિં ચ ગોપી-

હાથમાં સાત દિવસ સુધી તોળી રાખીને વૃદ્ધિચક્રી મળવાસિઓનુ રક્ષણ
કર્ચું હતું કદાચિત્ એકાદશી દિવસે ઉપવાસી રહેલા, રાત્રિએ આસુરી
વેળામાંજ અજ્ઞાનથી સ્નાન કરવા યમુનામાં પ્રવેશ કરતાં તત્ક્ષણ વરૂણે
હરેલા મળરાજ્ય નદ પિતાને વરૂણ લોકમાં જઈને તમો પાછા લાવ્યા હતા
પોતાની દિવ્ય વિભૂતિનાં દર્શનની આકાંક્ષાવાળા પ્રિય નદાદિ ગોપોને
પોતાનું ધામ જે તમચક્રી પર રહેલું છે તે તમોએ બતાવ્યું હતું. પોતાનો
આત્મા એજ એક જીવિત જેમને છે એવી ગોપીઓ સાથે આપે રાસ-
મેલ કર્યો હતો. ગોપીજનજીથ ચક્રી એકાદશી રાધિકાને એકાંતમાં લઈ
જઈને તેને રંજન કરી હતી. કદાચિત્ દેવયાનામાં સરસ્વતીના તટમાં
મતધારી, જળપાન કરી રાત્રિએ સુઈ રહેલા, નદાદિકને મધ્યે નંદજીને
કોઈ પણ અનગરે ગળી લેતાં પોતાના ચરણસ્પર્શમાત્રથી તરત અનગરને
અનગરભાવથી મુકાવ્યો હતો અને તેના લયચક્રી નંદજી પિતાને મુકાવ્યા
હતા. તે પછી તમોએ શખચૂડ, ઋષભાસુર, વ્યોમાસુર અને અશ્વાકૃતિ
કેશી અસુરનો નાશ કર્યો હતો ઇત્યાદિ પોતાના પક્ષપાતિઓના વિનાશ
શ્રવણથી પ્રકોપ પામેલા કસે મોકલેલા, પોતાના પરમૈકાતિક ભક્ત અકૂરજી
ઉપર પોતાના દિવ્ય રૂપના પ્રદર્શનથી અનુગ્રહ કર્યો હતો અને તેમના
વચનથી નિર્લયતાથી મથુરાપુરીમાં પધાર્યા હતા. માર્ગમાં મળેલા, પોતાનું
અપમાન કરનારા રજક (ધોળી)નો તત્ક્ષણ સહાર કર્યો હતો અને પરા
પ્રીતિથી પોતાની પરિચર્યા આચરતા સર્વ ઉપર અનુગ્રહ કર્યો હતો.
દિવ્ય અગરાગને અનુરાગથી અર્પણ કરતી, પોતાના સૌન્દર્યમાં અતિલીન
હૃદયવાળી કુબ્જ ઉપર તેણીએ ધ્રુજેલા સ્વસશ્લેષના પ્રદાનની પ્રતિજ્ઞાથી
પ્રસાદ કર્યો હતો. સુદામા નામના પરમભક્ત માળી ઉપર તેના ઘરપ્રત્યે
સ્વયં પધારીને અનુગ્રહ કર્યો હતો કસે પૂજેલા ધનુષનો ભગ કર્યો હતો.

મનઃશાન્તિમકૂરકુલાપૃથાતોપણં દ્વારિકાનિર્મિતિમ્ । યવનમગ-
ધરાઢનીકક્ષયં રાજસઙ્ગં વિજિત્યાષ્ટપદ્માઢનાપોઢશસ્ત્રીસહસ્રોપ-
યામં નૃગોદ્ધારણં વાણદ્વોદ્ધેદનં પાર્થયક્ષાવનં ચૈઘસાસ્વાદિનાશં

રંગદ્વારમાં મદોન્મત્ત હવળયાપીઢ હાથી કે બેને પોતાને મારવા કસે મોક
લેલો હતો તેનો વિનાશ કયો હતો તે પછી રંગસ્થાનમાં આલુરાદિ મહા-
મહો માર્યા હતા છેવટે સર્વ અસુરસઘનો નાયક, પોતાના પરિદ્રોહમાં
પ્રવર્તેલા કસનો તરત વધ કયો હતો. સાન્દીપિની ગુરૂને દક્ષિણ આપતા
આપે તેમના મરેલા પુત્રને યમપુરથકી પાછો લાવી અર્પણ કરી ગુરૂને બહુ
પ્રસન્ન કર્યા હતા. પોતાનો વિયોગ નહિ સહન કરી શક્તી ગોપીઓની
સમીપે ઉદ્ભવજીદ્વારા સંદેશો મોકલીને તેમના મનની શાંતિ કરી હતી.
કુબ્જનો પોતાની પ્રતિજ્ઞાને અનુસારે પોતાનું સંલેપમુખ આપીને મનો-
રથ પરિપૂર્ણ કયો હતો. અધિક પ્રેમથી અકૂરજના ગૃહપ્રત્યે પધારીને
અને તેમણે કરેલી પૂલ સ્વીકારીને તેમની ઉપર મહા અનુબંધ કયો હતો.
પોતાની ક્ષોધ કુતાજીને પોતાનો સંદેશો મોકલીને તમોએ રાજ કર્યા હતાં.
ક્ષોધ પશુ મિષ ઉચુ કરીને પોતાને અસાધારણ એવી દ્વારકા નામની
દિવ્ય નગરી પોતાની આજ્ઞાને વશ વર્તનારા વિશ્વકર્મા પાસે કરાવી હતી.
તે પછી કાળયવન અને જરાસંધના સૈન્યનો વિનાશ કયો હતો. તે પછી
સમગ્ર રાજસઘને જીતીને પોતાના ચરણનાજ એક આશ્રયવાળાં ઇન્દ્રિમણીને
પોતાની પત્નીઓ મધ્યે પ્રથમ પદમાં પરિગ્રહ કયો હતો. અને બીજી લંબ-
વતી આદિક પટરાણીઓને પરણ્યા હતા. તથા બીજી સોળ હજાર સ્ત્રીઓ
પરણ્યા હતા. વિપ્રના અપરાધથી કૃકલાસ લાવને પામેલા નૃગરાજની તેના
થકી મુક્તિ કરી હતી. આણુમુરના હસ્તરૂપ વનનું છેદન કર્યું હતું. યુધિ-
ષ્ઠિર રાજના રાજસૂય યજ્ઞનું જરાસંધ વિનાશનાદિકપૂર્વક રક્ષણ કર્યું
હતું. શિશુપાળ શાલ્વ આદિક અસુરોનો સંહાર કયો હતો. સુદામા
નામના મિત્ર વિપ્ર (અવધત) નું દારિદ્ર્ય સમૃદ્ધિ આપીને દૂર કર્યું
હતું. સૂર્યચંદ્રમાં તમોએ હૃદયેત્રયાત્રાનો ઉત્સવ કયો હતો. કદાચિત્
માતા દેવકીજીની પ્રાર્થનાથી કસે મારવાથી મરી ગયેલા પોતાના મોટા

સુહૃદ્વિપ્રદારિદ્યમદ્ધં કુરુક્ષેત્રયાતોત્સવં સ્વાગ્નજાનન્દનં મોહનાશં
વૈદેહપાથોદ્ધવાનાં હરે ! ॥૩૮॥ વૈદિકં વિધિમુપાશ્રિતાનપિ પ્રા-
ણિનાં ત્રિભુવનોક્તસાં હરે ! । અર્દનં વિદધતોઽસુરવજાન્ બુદ્ધ-
રૂપધૃદમૂમુહદ્ધવાન્ ॥૩૯॥ સ્લેષ્છપ્રાયાન્ પાપિજનાન્ કુમની-
પાંસ્તિપ્યસ્યાન્તે વિષ્ણુયશોદ્વિજસૂનુઃ । ભૂત્વા કલ્કી ઘોરમહા-
સિકરસ્ત્વં હન્તા નૂનં ભૂમિતલે વિચરન્ચૈ ॥૪૦॥ ધર્મહાનિમીક્ષસે
યદા યદા સુરારિભિસ્ત્વં કૃતાં તદા તદા દધાસિ ભૂતલે તનૂઃ ।
માતૃતાતયોગતઃ કદા કદાચિદેકતઃ ક્ષાપ્યતર્કિતઃ સ્વયં પ્રકા-
શસે નિજેષ્છયા ॥૪૧॥ તથાવતારધારણં હિ રક્ષણં વિધાતુમેવ

લાઘ્યોને પાછા લાવી માતાને પ્રદર્શાવીને માતાનો મનોરથ આપે પરિ-
પૂર્ણ કર્યો હતો જે પોતાના પરમભક્તો વૈદેહ અર્જુન ઉદ્ધવ આદિકે હતા
તેમને તત્ત્વનો ઓધ આપીને તેમના મોહની ઉપશાતિ આપેજ કરી હતી
આ સર્વ કાર્ય આપે પૂર્વે કર્યો છે ॥૩૮॥ યુદ્ધાવતાર કહે છે—હે હરે !
જે કોઈ અસુરો વૈદિક વિપ્રિમાં કપટથી પ્રવેશ કરીને ત્રિભુવનવર્તી પ્રાણિ
ઓનેજ પીડા કરતા, આસુર ધર્મના પ્રવર્ધકપણે જગતમા વિખ્યાત હતા
તેમને ઉપધર્મનો ઓધ આપી મોહ પમાડવા આપે યુદ્ધાવતાર ધાર્યો હતો
॥૩૯॥ કલિકાવતારને કહે છે—જે કલિયુગનો અત આવતા વિધ્યુયશ
નામના વિપ્રના પુત્ર કલ્કી થઈને કર્મા ઘોર મહા તરવાર ધારીને દેવોએ
આપેલા અશ્વ ઉપર બેસીને ભૂતળમા વિચરતા થકા સ્લેષ્છપ્રાય કુષુદ્ધિ
વાળા પાપિજનોને નાશ કરશે તેપણુ તમોજ છો ॥૪૦॥ કિં બદુના-જ્યારે
જ્યારે અસુરોએ કરેલી ધર્મહાનિને જીવો છો ત્યારે ત્યારે ભૂતળમા સક-
ટપમાત્રથી અવતારોને ધારણુ કરો છો તે અવતારોને કદાચિત્ સકટપ-
માત્રથી સુકૃતશાસ્ત્રી માતા પિતાને પ્રાદુર્ભાવના નિમિત્તભૂત સકટપીને
ધારણુ કરો છો. (આ રામકૃષ્ણાદિ અવતારોમાં પ્રસિદ્ધ છે) કદાચિત્
એકલા પિતા થઈજ ધારણુ કરો છો (તેપણુ વૈન્ય વારાહાદિકમા પ્રસિદ્ધ
છે) કદાચિત્ અતર્કિતપણે જે કોઈપણુ સ્થળમા સ્વેચ્છાથી સ્વય અવ-
તારો છો (આ મત્સ્ય ત્રિશુલ દૂર્ભ ધન્વન્તરી વિગેરેમાં પ્રસિદ્ધ છે)

ધર્મવર્ત્મનઃ પ્રભો ! । ભવત્યતોઽત્ર દુર્જનૈરુપદ્ધતં તદય સાધુ પાલ-
યન્વિરાજસે ॥૪૨॥ ત્વમાત્મતત્ત્વો ભુવિ યાનિ યાનિ કરોપિ
કર્માણિ કૃતાવતારઃ । ભવન્તિ તાપત્રયમર્જિતાનાં હિતાવહાન્યેવ
હિ તાનિ તાનિ ॥૪૩॥ જન્માનિ કર્માણિ ચ તે દિવ્યાનિ પુરુષો-
ત્તમ ! । અનન્તત્વાન્ન શક્યન્તે સઙ્ખ્યાતું કાપિ કેનચિત્ ॥૪૪॥
સુમત ઉવાચ—ઈતિ સ્તુત્વા હરિં ભક્ત્યા પ્રાર્થયામાસ ભક્તરાટ્ । સ
તત્કુશ્મૂષ્ણમનાઃ પ્રથયાવનતઃ સુધીઃ ॥૪૫॥ ભગવન્ ! કલ્પાં
કૃત્વા મયિ ભક્તે ત્વદાત્મનિ । સ્વસ્થોઽગ્ર કતિચિન્માસાન્વસ્તુ-
મર્હસિ સત્પતે ! ॥૪૬॥ શ્રીભગવાનુવાચ—વસન્તોત્સવપર્યન્તમગ્ર
વત્સ્યામ્યહં નનુ । પ્રીતયે તય રાજર્ષે ! ધર્મનિષ્ઠસ્ય સર્વદા ॥૪૭॥

॥૪૨॥ હે પ્રભો ! તમારા અવતારોનું ધારણુ વેદોક્ત ધર્મમાર્જના સર્વથા
પરિરક્ષણુ અર્થેજ છે, માટે આ ભૂતળમાં આ સમયે તમો સાક્ષાત્ અવ-
તરીને દુર્જનોએ વિનાશ કરેલા ધર્મમાર્જને સારી રીતે પરિપાલન કરતા
થકા વિરાળો છો—સર્વ અવતારોના ખર્તા પુરુષોત્તમ તમો સર્વોત્કર્ષપણે
શોભો છો ॥૪૨॥ તમો આત્મતંત્ર-કર્મવશ્ય અને પરવશ્ય નથી તે
તમો લોકહિતાર્થેજ અવતરીને જેજે અરિત્રો આ લોકમાં કરો છો તે સર્વ
ત્રણુ તાપથી પીડા પામેલાઓના હિતમાટે થાય છે ॥૪૩॥ હે પુરુષોત્તમ !
તમારા જે દિવ્ય લોકહિતાર્થે અવતારો છે તે અનંત છે તથા તેના સબન્ધી
જે દિવ્ય અરિત્રો છે તેપણુ અનંત છે. માટે ક્રોધથી પણ ક્યારેયપણુ તેની
સખ્યા કરી શકાતી નથી ॥૪૪॥ સુમતઃપણુ કરુંછે—હે રાજન્ ! શુદ્ધિ-
શાલી લક્ષ્મણ બટ્વાંજ રાજ આ પ્રકારે શ્રીહરિની લક્ષ્મી સ્તુતિ કરી,
તેમની શુશ્રૂષામાંજ એક આસક્ત મનવાળા થઈ વિનયથી વિનમ્ર થઈ પ્રા-
ર્થના કરવા લાગ્યા કે ॥૪૫॥ હે સતોના પતિ ભગવન્ ! આપને વિષે અ-
નન્ય મન જેનું છે એવા લક્ષ્મ મારી ઉપર કૃપા કરીને મારી સેવાને સ્વી-
કારતા થકા સ્વસ્થમનથી અહીંજ ફેટલાક માસ રહેવાને યોગ્ય છો ॥૪૬॥
હે રાજન્ ! આ પ્રકારે પ્રાર્થના કરેલા શ્રીભગવાન્ બોલ્યા કે—હે રાજર્ષે !
હું સર્વદા ધર્મનિષ્ઠ એવા તમારીજ પ્રસન્નતા માટે વસતપંચમીના ઉત્સવ

સુવ્રત ઉવાચ—તતઃ સંસેવ્યમાનોઽસૌ સ્વદ્વાક્ષાદિમિરાદરાત્ । ત
ત્રોવાસ હરી રાજન્ ! સુલ્લયન્સ્વાશ્રિતાન્સુખમ્ ॥૪૮॥ પત્રં લિખિ-
ત્વાઽથ સ દૂતમેકં સમ્પ્રેપયદુર્ગપુરં નૃપર્ષિઃ । સ શીઘ્રયાયી ત્વરિતં
નૃપેન્દ્રં તત્રાભયં પ્રાપ્ય દદૌ તદ્વક્ત્ર ! ॥૪૯॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारा-
यणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे कार्यायनग्रामागमन-स्वद्वान्कृतहरिस्तुतिनि-
रूपणनामा सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥

સુવ્રત ઉવાચ—તતપ્રાપ્ય પત્રં ભગવાનુપેતઃ કાર્યાયનગ્રામમિતિ
પ્રહર્ષાત્ । પ્રાહાભયઃ સ્વાનથ તે તદેવ સજ્ઞા યમ્બૂદુર્ગમનાય
રાજન્ ! ॥૧॥ हरेः प्रसादाद्गतवैरिर्मीतिर्नृपस्ततः स्वैः सह यन्धुभिः

પર્યંત આ ગામમાજ રહીશ ॥૪૭॥ सुव्रतःकपि कहेछे—हे राजन् ।
श्रीहरि राजर्षिने आ प्रकारे अविनष्टन करीने, भद्रवागप्रमुખ ते लज्जोये
आइरथी सेवा कर्या थका भोताना आश्रित तेओने दर्शन स्पर्श लापलु
आदिकवडे आनद आपता थका मुपेथी ते करीयाएली गाममा रहा ॥४८॥
हे राजन् । श्रीहरिना निवासनो निर्धार थया पछी भद्रवाग राजर्षिने तो
लगवान् पधार्याना सभायार सुखवनारो ऐक भगणपत्र लणीने ऐकाछी
छोछ दूत दुर्गपुर प्रत्ये भोक्तयो. उतावणथी आलता ते दूतोपलु सत्वर
दुर्गपुरने पाभीने अलय राजना हाथमा ते पत्र आप्यो ॥४९॥ इति
श्रीसत्सङ्गिजीवने . द्वितीयप्रकरणे कार्यायनग्रामागमन-भद्रवा-
गकृतहरिस्तुतिनिर्पणनामा सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥

અધ્યાય ૨૮ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! અલય રાજાએ તે ભગણપત્રને
પામીને તેમા લખેલા સમાચાર લાણીને, ‘જેમના ચરણકમળની સેવાની
આપણે પ્રતિદિન વાટ જોયા કરતા હતા તે લગવાન્ શ્રીહરિ કારીયાણી
ગામમા પધાર્યા છે’ એમ પ્રહર્ષથી ખોતાના ઉત્તમાદિ બન્ધુજનોને કહ્યું તે
પછી આ પ્રકારે કહેલા સર્વે સખન્ધિજનો તત્કાલજ કારીયાણી ગામપ્રત્યે

૧ આ અધ્યાયમા અસયરાજને શ્રીહરિના ચએલો મેળાપ, અભયાદિકે
કરેલી શ્રીહરિની સ્તુતિ અને વિષ્ણુયાગમહોત્સવ વર્ણવ્યો છે

સઃ । ગ્રામં તમાયાત્પરિમેયપદ્મો યાનૈસ્ત્વરદ્વિર્દિન એવ તસ્મિન્
 ॥૨॥ આયાતમાત્મીયસુહૃત્તમં તં સમ્માનયિત્વૈવ યથાર્હમાણુ ।
 ચઢ્ઢાક્ક આવાસયતિ સ્વ તુષ્ટઃ સહાનુગૈરાત્મપરપ્રતીતિમ્ ॥૩॥
 કૃતાચતારં પ્રગૃહીતકૃષ્ણપૂજોપહારં સ્વજનૈઃ સમેતમ્ । તં દર્શનોત્કં
 ભગવત્સમીપમુપાનયદ્રાજક્રપિઃ સ શીઘ્રમ્ ॥૪॥ શ્રીકૃષ્ણદેવં
 મનુજાકૃતિં તં પ્રત્યક્ષમાલોક્ય યથાશ્રુતં તે । સહસ્રશસ્ત્યાગિગૃ-
 હસ્થવૃન્દૈર્વૃતં મુદા પૂર્ણહૃદઃ પ્રણેમુઃ ॥૫॥ તં માનયામાસ હરિઃ
 સવન્ધું ચઢ્ઢાક્કવિજ્ઞાપિતસર્વભાવમ્ । સર્વાન્તરાત્મા નિજવાન્ઞિ-
 તાર્થસમ્પૂરણે કલ્પતરૂપમાનઃ ॥૬॥ સિંહાસને સંસ્થિતમીશ્વરં તં

જવા તૈયાર થએલા અલયરાજની સાથેજ જવા માટે તત્પર થઈ ગયા
 ॥૧॥ શ્રીહરિના પ્રસાદથી વૈરિભીતિએ રહિત થએલા પ્રહર્ષ પામેલા અલય-
 રાજ પરિમિત (ગણતીના) પદાતિઓને સાથે લઈ પોતાના અન્ધુજનોસાથે
 ઉતાવળા ચાલનારાં રથ અશ્વ આદિક વાહનોએ કરીને તેજ દિવસે કારી-
 યાણી ગામે પહોંચ્યા ॥૨॥ ખટ્વાંગ રાજાએ પોતાને ઘેર આવેલા, પોતાવિષે
 પરમ પ્રતીતિવાળા, પોતાના અનન્ય મિત્ર એવા અલય ભૂપતિને યથા-
 યોગ્ય સન્માન આપીને, પ્રહર્ષથી અનુયાયીઓ સાથે તેમને સમુચિત
 ઉતારો આદિક કરાવ્યું ॥૩॥ તે પછી ઉતારો આદિક કરીને પરવારેલા,
 સ્વજનો સાથે ભગવાનના ચરણકમળની સેવા માટે સમુત્સુક, ભગવા-
 નની પૂજામાં ઉપયોગી ઉપચારો જેમણે સાથે લીધા છે એવા અલય રા-
 જાને રાજક્રપિ જલદી ભગવાનની સમીપે લઈ ગયા ॥૪॥ તે અલય રાજ
 આદિક સર્વે જેવા પ્રકારથી સાંભળ્યા હતા તેવાજ પ્રકારથી વિરાજમાન,
 અનેક ત્યાગિમંડળ તથા હરિજનમંડળથી વિંટાએલા, મનુષ્યાકૃતિ શ્રીકૃ-
 ષ્ણદેવને પ્રત્યક્ષ નિરીક્ષણ કરીને પ્રહર્ષથી પરિપૂર્ણ હૃદયવાળા થઈ અણુમ
 કરવા લાગ્યા ॥૫॥ સર્વ જનોના અંતર્યામી, સર્વના સમસ્ત મનોરથો પરિ-
 પૂર્ણ કરવામાં કદપવૃક્ષસમાન એવા ભગવાન શ્રીહરિએ ખટ્વાંગ રાજ-
 પિંએ જેમનો સર્વ લાવવિશેષ જણાવ્યો છે (અભયાદિકનો ભક્ત્યતિશય
 જાણીને) એવા સપરિવાર અલય રાજાનો સપ્રેમ દર્શન દાનથી સત્કાર

મત્તયા પુપ્પુઃ પરયા તતસ્તે । વસૈરમૂલ્યૈર્વિવિધેરનેઋર્વિમૂળૈશ્ચ
 ન્દનપુષ્પહારૈઃ ॥૭॥ તં પૂજિતં પ્રેમભરેણ મત્તયા નીરાજયિત્વા
 નમતં વિધાય । વક્ષાઽલ્લોસ્તે તદુદારમૂર્તીં લગ્નેશ્વણાસ્તુષ્ટુવરા
 દ્વરેણ ॥૮॥ અમયાદયઃ કચુ—સદ્ધર્મરક્ષાત્તજને ! સદીશ ! પ્રતાપ
 નિર્મૂલિતદૈત્યયૂથ ! પાપણ્ડમાર્ગાવિતમૂરિમક્ત ! પ્રશાન્તમૂર્તે ! જય
 નીલકण્ઠ ! ॥૯॥ નિઃશ્રેયસાયૈવ કલૌ નરાણાં મત્તયા સદોપાસ્ય-

કયો ॥૬॥ તે પછી તે અલયાદિ લક્ષ્મીએ સિંહાસનમાં વિરાજમાન સર્વે
 શ્વર શ્રીહરિની પરા લક્ષ્મીથી અમૂલ્ય વિવિધ અનેક વસ્ત્રો, વિભૂષણો, ચદન
 અને પુષ્પહારોથી પૂજા કરી ॥૭॥ તે પછી તેઓ પૂજાને અતે પ્રેમપ્રકર્યથી
 આરતી ઉતારી લક્ષ્મીથી પ્રણામ કરી, બે હાથ બોડીને તેમની દિવ્ય મનો
 હર મૂર્તિમાં નેનૃત્તિને એકાદ કરીને અલાદરથી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ॥૮॥
 અલય આદિક લક્ષ્મી અગીયાર શ્લોકથી શ્રીહરિની સ્તુતિ કરે છે—હે લ
 ગવન ! જય—આ અવનિમાં સર્વદા સર્વોત્કૃષ્ટ સ્વતંત્રથી તમો વર્તો તમારો
 જે અવતાર છે તે ધર્મરક્ષા અર્થે છે, ભગવાનની એકાતિક લક્ષ્મીપ જે ધર્મ
 છે એજ સર્વ ધર્મોમાં શ્રેષ્ઠ છે, તે આ સદ્ધર્મનું આ કલિયુગમાં સરક્ષણ
 તમારા અવતાર ધારણ નિના થાય નહિ વળી તમો સતોના ધર્શનાથ
 છો, સાધુઓ તમોજ એક નાથ જેમના છે એવા છે તમોએ સર્વત્ર દેદી
 ખ્યમાન પ્રતાપથી અમુરસમુદો મૂળમાંથી ઉઘાડી નાખ્યા છે કળિકાળમાં
 યોગેર પ્રવર્તેલા પાપકાર્મણ થકી તમારા અનેક એકાતિક લક્ષ્મીની તમો
 અવતરણથી સદા રક્ષા કરો છો આપની આ દિવ્યમૂર્તિ આજ આલયતર
 સમસ્ત લોકને નિવારણ કરનારી સ્વય પ્રજ્ઞાતરમણીય છે એવા હે નીલ
 કંઠ ! તમો આ લોકમાં અને સર્વ લોકમાં જય પામે ॥૯॥ હે હરે ! તમો
 આ કલિયુગમાં આત્યતિક કટ્યાણની કામનાવાળા નરોએ લક્ષ્મીથી ઉપાસ્ય
 છો આપની આ દિવ્યમૂર્તિ ઉપાસકોના મનને અધિક આહ્વાદ આપનારી
 છે તમો ક્ષમા તથા દયાના નિધિ છો, કેમકે અવનિમાં ત્રણ તાપથી પરા
 ભવ પામેલા મારા જેવા જીવોનું દુઃખ નહિ સહન થવાથી અવતાર ધારણ
 કરો છો અને તે પછી અનાદિ કાળના અનંત એવા પણ અપરાધોને નહિ

મનોદમૂર્તે ! ! અતિદક્ષમાબ્ધેઽતિદયાનિધાન ! પ્રજ્ઞાં ॥૧૦॥ સ્વમ-
ક્તગોલોકનયાત્મનિષ્ઠ ! પ્રમો ! સદૈકાન્તિકધર્મધર્ત : ! ! પ્રવર્તિત-
ક્ષેમદસાદૃશ્યયોગ ! પ્રજ્ઞાં ॥૧૧॥ અધર્મમાયાકલિકાલનાના-
દોષાશુનાશશ્રવણાદિમત્કે ! ! ધર્મક્રિયાતત્પર ! ચાતુર્યેષ ! પ્રજ્ઞાં
॥૧૨॥ મહામુને ! યોગકલાપ્રવૃત્તે ! યોગેશ્વરાનન્તગુણપ્રભાવ ! !

ગણીને સરક્ષણમાં પ્રવર્તો છો (આ શ્લોકને આરબીને સાત શ્લોકોમાં
પૂર્વ શ્લોકના ચોથા અરણની કરેલા વ્યાખ્યાનને અનુસારે યોગના કરી
લેવી) ॥૧૦॥ હે પ્રજ્ઞો ! નિઃશ્રેયસનાજ એક ઉપયોગી એવા સાંખ્ય-
યોગને તમોજ હમણાં પ્રવર્તાવો છો એકાંતિક ધર્મના સદા તમોજ ધર્તા
છો. (ધર્મધાત્તઃ એવો પાઠ હોય તો સતોમાં એકાંતિક ધર્મને ધારણ કરો
છો, એવો અર્થ કરવો) તમો અનન્યાધીન સત્તાવાળા (અન્યને અધીન
સત્તાવાળા નહિ) છો. આત્મીય ભક્તોને તમોજ દિવ્ય અપ્રાકૃત ગોલોક
ધામનેપણુ પમાડો છો ॥૧૧॥ જે તમારે વિષે કરેલી શ્રવણાદિ નવ લક્ષણ-
વાળી ભક્તિ તત્ક્ષણુ અધર્મ માયા કલિયુગ અને કાળે કરેલા નાનાવિધ
સર્વ હોપને નાશ કરે છે. ભક્તિયોગમાંજ એક ઉપયોગી થાય એવી ધર્મ-
ક્રિયાની પ્રવૃત્તિમાંજ એક તમો તત્પર છો. સર્વ જનોના મન નેત્રને હર-
નારા રમણીય દિવ્ય વેપધારી તમો છો ॥૧૨॥ તમો મહાન્ મુનિ છો, કેમકે
તમારૂં મનન સમય નિઃશ્રેયસના એક સાધનબૂત છે, પ્રાકૃત પુરૂષ જે
મુનિ થાય તો પોતાના આત્માના મનનથી પોતાના આત્માને કેવળ
ભવાબ્ધિ થકી તારી શકે, તમો તેવા નથી, તમારૂં મનનતો ભવભયથી
તપી ગએલા જનોના મોક્ષને કરનારૂં વિલક્ષણુ છે. તમારા થકીજ અષ્ટાંગ-
યોગની કળાઓ પ્રવર્તિ છે, તમો યોગના કેવળ પ્રવર્તક છો એટલુંજ નહિ
કિંતુ ઈશ્વર-સંકટપમાત્રથી સર્વ જનોને યોગ પમાડવા સમર્થ પણ છો.
તમારા ગુણો તથા પ્રભાવ અનંત છે. તમોજ વિશુ-સર્વમાં વ્યાપીને વર્તો
છો. માટેજ વર-સર્વથી શ્રેષ્ઠ અને સમય અભયને આપનારા દિવ્ય રૂપ-
વાળા છો. ચરામીતિદિવ્યરૂપ ! એવો પાઠ હોય તો ઉક્ત અર્થ કરવો,

૧ 'ધર્મધાત્ત' इति पाठान्तरम् ।

વિમો ! વરામીતિદે ! દિવ્યરૂપ ! પ્રશાન્તં ॥૧૩॥ કામાચરિત્રા-
સદચિન્તનેશ ! પાપૌઘવિદ્રાવણનામધેય ! । અહાનવિધ્વંસન-
વોધશક્તે ! પ્રશાન્તં ॥૧૪॥ હારિપ્રસાદે ! હરિકૃષ્ણ ! કૃષ્ણ !
સ્વામિન્ ! હરે ! તાપસનૈષ્ઠિકેન્દ્ર ! । નારાયણ ! પ્રેમવતીતનૂજ !
પ્રશાન્તં ॥૧૫॥ અદીનદિવ્યાચરિત ! સ્વતન્ત્ર ! બ્રહ્માર્પિરાજર્પિસમ-
ર્ચિતાદ્વૈ ! । શ્રીસ્વામિનારાયણ ! દેશિકેન્દ્ર ! પ્રશાન્તમૂર્તે ! જય
નીલકण્ઠ ! ॥૧૬॥ સકલજનભવાધિમજ્જનેક્ષોત્થિતકરુણાર્દ્રિત-
દ્વદ્વિજેષ્ઠયૈવ । ધૃતનૃતનુરહો ત્વમેવ કૃષ્ણો ભવસિ ભુવિ સ્વયમેવ

વરામીતિદે ! દિવ્યરૂપ ! એવો પૃથક્ પાઠ હોય તો વિવિધ વરો તથા અભ-
યને આપનારા છો અને દિવ્ય રૂપવાળા છો ॥૧૩॥ જે તમારા ચિંતનમા-
ત્રથી કામ ક્રોધાદિ અતરના અરિઓ ત્રાસ પામીને પલાયન કરી જાય છે
એવા તમો છો. તમો સર્વના ઇશ છો. તમારા નામોચ્ચારણુમાત્રથી અના-
દિકાળથી અનુવર્તતા પાપપુણ્યનો પ્રણાશ થઈ જાય છે. જે તમારા થકી
એકવાર પ્રબોધ પામેલા જનોનું સમસ્ત અજ્ઞાન અધકાર નાશ પામી
જાય છે એવા તમો છો ॥૧૪॥ હે હારિપ્રસાદ ! (હરિપ્રસાદ નામના ધર્મ-
દેવના તનય) હે હરિકૃષ્ણ ! હે કૃષ્ણ ! હે સ્વામિન્ ! હે હરે ! હે તાપ-
સનૈષ્ઠિકેન્દ્ર ! (તપોનિષ્ઠ એવા નૈષ્ઠિક જનોમાં શ્રેષ્ઠ) હે નારાયણ ! હે પ્રેમ-
વતીતનૂજ ! (ભક્તિદેવીના પુત્ર) ઇત્યાદિ તમારા નામો અમારી રસ-
નામા અમૃત જેવાં સ્વાદુ થાય છે ॥૧૫॥ જેમના દિવ્ય અરિત્રો અદીન-
અતિગંભીર છે એવા તમો છો તમા સર્વેશ્વરેશ્વર હોવાથી સ્વતંત્ર છો.
આપના ચરણકમળને બ્રહ્માર્પિઓ તથા રાજર્પિઓ યથાકાળ પ્રેમથી પૂજે છે.
તમો સર્વના નિરૂપાધિક સ્વામી નારાયણ છો. આપ આ અવનિમાં અવ-
તરીને તમામને તત્ત્વબોધ આપતા હોવાથી સર્વના દેશિકેન્દ્ર-આચાર્યેન્દ્ર
છો. અથવા-આદિભાગમાં સર્વ જગતના સદા બ્રહ્માને સર્જને તેને વેદનો
ઉપદેશ કરેલો હોવાથી તમો પ્રથમ દેશિક-ગુરુ છો, માટે દેશિકેન્દ્ર છો
॥૧૬॥ હે નીલકંઠ ! સંસાર સાગરમાં શુકતા બહુ જનોને ભેદને દુદયમાં

૧ 'વરામીતિદિવ્યરૂપ !' इति पाठान्तरम् ।

નીલકण્ઠ ! ॥૧૭॥ જય જય નિજમક્તજીવનેશ ! પ્રચુરદયોદય !
 પૂર્ણકામ ! વિષ્ણો ! । સકલસુરસુરેન્દ્રસેવિતાલે ! સકલમનોરથ
 દાનદક્ષ ! જિષ્ણો ! ॥૧૮॥ તવ જગદુદયાવચનાન્તહેતો સ્થિરચર
 દેહમૃદાત્મનો મુકુન્દ ! । પ્રકૃતિઘનતમ પરે સ્વધામ્નિ સ્થિતવત
 યવ સદા જુતૌ કર્ણેશ. ॥૧૯॥ ભવદવદહનપ્રદાન્તિહેતું સુરનિ
 લયં હિ ભવન્તમર્થયામ. । અતિશયિતદયાપ્રદશિતેઽસિન્ધુપિ
 તવાસ્તુ રતં મનોઽસદીયમ્ ॥૨૦॥ મુહુરિહ દયયા સ્વતો હિ નિર્ય-
 ત્સિત્તકિરણોજ્જ્વલકુન્ડલામગણ્ઠે । પરિસરદુરશેષરાલિશોભે

ઉપજેલી પરમ કૃપાથી તેમનો ઉદ્ધાર કરવા સ્વેચ્છાથીજ પૃથ્વીઉપર
 નરતનુ ધારીને આવિર્ભાવ પામેલા સાક્ષાત શ્રીકૃષ્ણજી તમો છો અહો-
 આ અભાશ્ચર્ય છે ॥૧૭॥ હે ભગવન્ ! તમો નિજ-અકૃત્રિમ એટલે નિઃ
 પાથી એવા જે ભક્તો (અર્થાત્ સ્વયંપ્રયોજન ભક્તિમા નિષાવાળા) તેમનું
 જે સ્વસંતોષપદ્ધતિ જીવન તેના ઈશ છે (સંતોષના પ્રદાતા છે) અથવા
 સ્વભક્તોના જીવનેશ તમો છો એટલે ભક્તોનું જીવન તમારે આધીન છે
 તમો નિરવધિ કૃષ્ણના નિધિ છો તમો પૂર્ણકામ છો ઇન્દ્રાદિ સમગ્ર સુરે-
 ન્દ્રોએ વદન કર્યા છે ચરણકમળ જેમનાં અને નરેન્દ્રોએ પૂજ્યો છે માનુષ
 દિવ્યભાવ જેમનો એવા તમો છો ભક્તજનોના સમગ્ર મનોરથોના પરિપૂ-
 રણમા તત્પર અને જયેક્રશીલ તમો છો એવા હે વિષ્ણો ! જય જય-તમો
 સર્વોત્કર્ષપણે વર્તો ॥૧૮॥ હે મુકુન્દ ! તમારી લીલા જગતની ઉત્પત્તિ
 સ્થિતિ અને પ્રલયપદ્ધતિ છે સર્વ કોઈ સ્થાવર જંગમ પ્રાણીઓના તમો અત-
 યામી છો પ્રકૃતિના ગાઠ તમથકી પર સ્વધામમા સદા નિવાસ કરી રહેલા
 તમો છો હે ભગવન્ ! આવા તમો તે તમારી સ્તુતિ કરવામા કોણુ સમર્થ
 થાય ? કોઈપણ નહિ ॥૧૯॥ ભવપદ્ધતિ દાવાનળના પ્રશમનમાં મુખ્ય કારણ,
 નિરવધિ સુખના એક આગ્રય, એવા આપની અમો પ્રાર્થના કરીએ છીએ
 કે-પરમ કૃપાથી ચર્મચક્ષુ અમોને પણ પ્રદર્શવિલી આ આપની દિવ્ય
 મૂર્તિમા અમારૂં મન નિરંતર આસક્ત રહો ॥૨૦॥ અપાર કૃપાથી સ્વત
 પ્રસરતા મદ હાસવડે અને કિરણથી ઉજ્જ્વળ મકરાકાર હૃડળયુગળવડે

તવ વદનામ્બુરુહેઽસ્તુ નો મનોઽલિઃ ॥૨૧॥ શુભવરતિલકેન સાક્ષ-
તેન મુકુટિયુગેન ચ વક્ષિતેન રમ્યે । પ્રવિતતનયને તવાસ્યચન્દ્રે
નયનચકોરયુગાનિ નો રમન્તામ્ ॥૨૨॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઇતિ સ્તુતઃ
સુપ્રસન્નો ભગવાન્મન્ત્રવત્સલઃ । અમયં પ્રદદૌ તેભ્યો વાન્ઞિતં
યન્મુમુક્ષુભિઃ ॥૨૩॥ તતસ્તં પ્રાર્થયામાસ પ્રણમ્ય સ નૃપઃ પુનઃ ।
સ્વામિન્ ! દાસસ્ય મેઽમીઘં સમ્પૂરયિતુમર્હસિ ॥૨૪॥ સાનુગં ત્વા-
મહં નેતું ભગવન્ ! દુર્ગપત્તનમ્ । આયાતોઽસિ સવન્ધુસ્તદનુમાન્યં
ત્વયાઽધુના ॥૨૫॥ શ્રીભગવાનુવાચ—તવાઽઽશયમહં વૈન્નિ સવન્ધોઃ

શોભાયમાન દિવ્ય ગડસ્થળ જેમા છે અને મસ્તકે ધારેલા મોળીયામા ગારે
બાણુ ફેલાએલા તોરાઓની પક્ષિઓએ કરીને શોભાયમાન એવા આપના
દિવ્ય મુખકમળમાં મારો મનરૂપી ભ્રમરો નિરતર રમણુ કરો. અર્થાત
જેમ ભ્રમરો કમળનો લાગ કરી દૂર રહેવા સમર્થ નથી તેમ અમારૂ મન-
પણુ આપના વદનારવિંદ થકી દૂર ન જાયો ॥૨૧॥ હુકુમચન્દ્રકે સહિત
મગળિક ઉત્તમ ઊર્ધ્વપુદ્ગ તિલકથી અલકૃત, પૂલસમયે ઉપકટપેલા અક્ષ-
તથી સમલકૃત, લગાર વક્ર મુકુટિયુગળથી શોભમાન, કર્ણપર્યંત વિશાળ
દિવ્ય નેત્ર જેમાં છે એવા તમારા મુખરૂપ ચન્દ્રમામા અમારા નેત્રરૂપ ચક્રોર
પક્ષીઓ નિત્ય રમણુ કરો. અર્થાત્ જેમ ચક્રોર ચક્રને દેખીને આનંદી થાય
છે તેમ અમારા નેત્રો પણ તમારા મુખને દેખીનેજ આનંદી થાય ॥૨૨॥

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! આ પ્રકારે સ્તુતિ કરેલા લક્ષ્મણસહ
ભગવાને સમવિક્ર સુપ્રસન્ન થઈને તે અલયાદિકને અલયદાન આપ્યું, જે
અલયની મુમુક્ષુઓ આર્કાંક્ષા કરેછે ॥૨૩॥ તે પછી અલય નૃપ શ્રીહરિને
પ્રણામ કરીને ફરીથી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કે—હે સ્વામિન્ ! આપ આ
મારૂ દાસનું જહ્નુ કાળથી ધ્રુવેયુ મેં નિવેદન કરેલું અમીષ્ટ સપૂર્ણ કરવાને
યોગ્ય છો ॥૨૪॥ હે ભગવન્ ! અનુયાયિ જનોએ સહિત તમોને દુર્ગપત્ત-
નમાં લઈ જવા માટે સજન્ધુ હું આવ્યો છું—મારા એકલાની આ ઉત્કટા
નથી કિંતુ આ સર્વે મારા જન્ધુજનોની પણ તીવ્ર છે. તો આ અમારી
પ્રાર્થના તમો આજ કૃપા કરી સ્વીકાર કરો ॥૨૫॥ આ પ્રકારે પ્રાર્થના

શુદ્ધમેવ હિ । આગમિષ્યામિ નગરં તવાહં નાથ સંશયઃ ॥૨૬॥ અથ
સ્થાતું પ્રતિજ્ઞાતં સદ્ગાહાય મયાસ્તિ હિ । મધ્યારમ્ભાવધિ તતઃ
સામ્પ્રતં નૈતુમુત્સદ્દે ॥૨૭॥ પુષ્પદોલોત્સવં તસ્માત્ પુરે તવ મહી-
પતે ! । મુન્યાદિભિઃ સહેવૈત્ય કરિષ્યામિ ન સંશયઃ ॥૨૮॥ તદા-
ભયઃ પ્રાહ હરિં તાવદત્ર સહ સ્વકૈઃ । વત્સ્યામ્યહં ત્વયા સાકં ગમિ-
ષ્યામિ ગૃહં નિજમ્ ॥૨૯॥ હત્યુપત્ત્વા સ તુ તત્રૈવ રાજા હર્યનુમો-
દિતઃ । ન્યવસત્સ્ત્રીપુત્રપુત્રીસહિતો દૃઢનિશ્ચયઃ ॥૩૦॥ દરીક્ષણાવ-
ધિધૃતં વતં સ્વીયં સમાપયત્ । મેને સ્વં પૂર્ણકામં સ તથા તસ્ય

કરેલા ભગવાન હવે કહે છે—હે રાજન! હું તમારો શુદ્ધ આશય-મારે વિષે
અનન્યક્ષિતભાવથી પવિત્ર આશય તથા તમારા બંધુજનોનો તેવો આશય
બાળું છું. માટે તમારી પ્રાર્થનાની અપેક્ષા રાખ્યા વિનાપણુ આવવાને અમો
તૈયારજ છીએ તો તમારી પ્રાર્થનાથી આવીએ એમાં કહેવુંજ શું ? તમારા
દુર્ગનગરમાં અમો આવીશું એમાં લેશ સંશય નથી. પરંતુ તમારી પ્રાર્થ-
નાની સાથેજ આવવામાં આ અંતરાય આવ્યો છે કે-મેં આ ખટ્વાંગ
રાજાને તમારી પ્રાર્થના પહેલાંજ વસન્તોત્સવના પ્રારંભપર્યંત અહીં રહે-
વાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે. માટે હમણાં તમારા પુરમાં આવવા ધમ્મછતો
નથી ॥૨૬-૨૭॥ હે મહીપતે ! માટે હું મુનિ આદિકની સાથેજ તમારા
પુરમાં પછી આવીને પુષ્પદોળનો ઉત્સવ (ફાલગુન કૃષ્ણપક્ષના પડવાને
દિવસે કરવાનો) કરીશ એમાં સંશય નથી ॥૨૮॥ હે રાજન ! આવું શ્રીહ-
રિનું વચન સાંભળ્યું તે અવસરમાં અલયરાજા શ્રીહરિપ્રત્યે બોલ્યા કે-
હે ભગવન ! તમારો સંશ્લેષ એજ એક ભવિત જેમને છે એવો હું એવાજ
સંબંધી જતો સાથે તમો દુર્ગપુર પધારશો ત્યાંસુધી આ કરીયાણી ગામ-
માંજ નિવાસ કરીશ. તમારી સાથેજ મારા ઘરપ્રત્યે જઈશ ॥૨૯॥ હે
રાજન ! અલય રાજાતો આ પ્રકારે કહીને શ્રીહરિએ અનુમોદન આપતાં
પત્ની પુત્ર પુત્રીઓ સાથે તેમની પરિચર્યાપરાયણ થઈ દૃઢ નિશ્ચય કરી
ત્યાંજ રહ્યા ॥૩૦॥ ભગવાનનાં દર્શન થતાં સુધી જે ધારણાંપારણાં મત
ધાર્યું હતું તે ત્યાં સમાપ્ત કર્યું અને ભગવાનના દર્શનલાભથી પોતાને પૂર્ણ-

सुतादयः ॥३१॥ गालवं गृहकार्यार्थं प्रैषयद्गुर्गपत्तनम् । स्वयं ह
हरिसेवायां तत्परोऽर्चतान्वहम् ॥३२॥ स्वामिनारायणः सोऽपि
पद्माङ्गस्य गृहे वसन् । तडागं रनयामास सर्वजीवमुपायहम्
॥३३॥ आत्मनो वित्तमखिलं सुवर्णरजतादि यत् । तस्मै निवेदया-
मास पद्माङ्गस्तदुदारधीः ॥३४॥ महान्तं वैष्णवं यागं पिप्पलप्रा-
मवत्प्रभुः । विदधे तेन तत्रैव जनयत्जनविस्मयम् ॥३५॥ देशान्त-
रेभ्योऽपि जनास्तत्रायान्ति स्म भूरिशः । सोपायनकरा राजंस्तं
प्राप्यापुः परां मुदम् ॥३६॥ इष्टकर्मोत्सवे तत्र सोमं सूरं च माग्नि-
कम् । चक्रेऽलकं च जीवाख्यं स मुप्यान् क्षत्रियोत्तमान् ॥३७॥
यदुशो ब्राह्मणान् भोज्यैर्विविधैर्मोदकादिभिः । स्वर्णादिदक्षिणा-
मिध्व तोषयामास वर्णिराट् ॥३८॥ मरुं तत्रातिरुद्रं च रम्भारे-

काम मानवा वाम्बा अने तेभना पत्नी पुत्रादिक पत्न्यु तेभन मानवा वाम्बा
॥३१॥ गृहकार्यना निर्वाह माटे गावव नामना ग्यावकने दुर्गपत्तन प्रत्ये
भोक्क्षीने पोते तो प्रतिदिन श्रीहरिनी सेवामां तत्पर यष्टि रथा ॥३२॥
स्वामिनारायणु भगवाने तो अद्वांगना गृहमां रहीने सर्व प्राणिमुभा-
कारि ओक भोटुं सुरेवर आभयप्री उत्तरभागमां पृतकर्मनी प्रवृत्ति माटे
भोदाभ्युं ॥३३॥ ते समये आ उदारशुद्धिना अद्वावे पोनानुं सुवर्ण २१-
तादिक ले समय धन टुं ते धर्मोपयोगी करवा भगवानने निवेदन करी
दीधु-तेभने आदीन क्युं ॥३४॥ भगवाने तो पिपणावा आभमां लेभ
ओम भोगे विष्णुयाग सर्वनोने विस्मय करनागे तेन धनवी त्यां क्युं
॥३५॥ ते समये विष्णुयागनी प्रवृत्ति आंभणीने नानाविध देशोधप्री
टावमां सेट आभवीयो वधने एतरोटनर नो आदीने भगवानने
पाभीने परम आनंदने पाभ्या टन ॥३६॥ श्रीहरिओ ते विष्णुयाग भोग-
त्सवमां सोमदो भायर, सुरोभायर, मानये धाधव, अद्वैता भायर,
एवाभायर, आ क्षत्रियोत्तमाने भुज्य-नेनुं कार्य करवामां अवेगुर
(भोटिरा) क्युं टन ॥३७॥ वर्षां श्रीहरिओ ते यावमां अट्. याव
छोने मोदकदि पटुविध मिश्रजवटे तुम क्युं टन अने सुवर्णमुद्रा

જૈવ મૃયસા । ચક્રાર પ્રીણયન્વિપ્રાન્વૈદિકાન્સ સહસ્રશઃ ॥૩૯॥
 યશ્નં વસન્તપશ્ચમ્યાં વિધિના સ સમાપયત્ । રક્ષકો ધર્મસેત્નાં
 નશ્યતાં કાલવેગતઃ ॥૪૦॥ મૂરિદાનપરિતોષિતવિપ્રૈર્વૌક્ષિતક્રતુમ-
 હૈશ્વ ગૃહસ્થૈઃ । ગીતમસ્ય તુ યશઃ શ્રુતવન્તશ્ચિત્રમાપુરવનો દક્ષિતિ-
 પાલાઃ ॥૪૧॥ इति श्रीमत्सक्तिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे
 श्रीनारायणाभयराजसमागमपूजनस्तवननिरूपणनामाऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥૨૮॥

સુવ્રત ડ્વાચ—અથો હરિચર્યવિધિં યથાવત્સમાપ્ય સન્તોષ્ય સ
 વિપ્રસદ્વાન્ । ઉપાવિશત્સંસદિ તુલ્લપીઠે નૃપ ! સ્વમકૈઃ પરિપૂજ્ય-
 માનઃ ॥૧॥ તસ્યાગ્રતસ્ત્યાગિજના નિવેદુસ્તાંશ્ચામિતોઽન્યે પુરુષા

પ્રધાન દક્ષિણાવડે સતુષ્ઠ કર્યા હતા ॥૩૮॥ બળી આ શ્રીહરિએ અતિ-
 રૂદ્ર નામનો યાગ હલારો હલાર વૈદિક વિગ્રોને દક્ષિણા તથા ભોજનથી
 સતુષ્ઠ કરતા થકા ઘણી સામગ્રીથી ત્યાં કર્યો હતો ॥૩૯॥ કાળવેગથી વિનાશ
 પામતી ધર્મમર્યાદાના રક્ષક શ્રીહરિએ અતિરૂદ્ર યજ્ઞ યથાવિધિ વસતપ-
 ચગીએ સપૂર્ણ કર્યો હતો ॥૪૦॥ આ પ્રકારે પ્રવર્તેલા મહામખમાં સમધિક
 દક્ષિણાદાનથી પરિતુષ્ઠ થએલા વિગ્રોએ અને અભૂતપૂર્વ યાગને જોધને પ્રહર્ષ
 પામેલા બીજા ગૃહસ્થોએ ગાન કરાવું આ ભગવાનનું યવિત્ર યજ્ઞ તે તે
 સ્થળમાં સાંભળીને ભૂતળમાં રહેલા રાત્નઓપણુ મહાશ્ચર્યને પામી ગયા
 ॥૪૧॥ ઇતિ શ્રીસત્સક્તિજીવને...દ્વિતીયપ્રકરણે શ્રીનારાયણભય-
 રાજસમાગમપૂજનસ્તવનનિરૂપણનામાઽષ્ટાવિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૮॥

અધ્યાય ૨૮ મો.

સુવ્રતઋપિ કહેછે—હે નૃપ ! ત્યારપછી ભગવાન યજ્ઞવિધિ યથાશાસ્ત્ર
 સમાપ્ત કરી, વિપ્રસંધોને સતોષ પમાડી, પોતાના ચરણના એકાંત ભક્તોએ
 પરા ભક્તિથી પૂજા કર્યા થકા સલામાં ઉન્નત આસનમાં વિરાજમાન થયા
 ॥૧॥ ભગવાન વિરાજમાન થયા પછી તેમની આગળ તેમના સુખક્રમજનાં

૧ આ અધ્યાયમા ભગવાને પદોપકારની પ્રશંસા કરતાં પદોપકારી રંતિદેવ
 રાત્રનું આશ્ચર્યકારી આખ્યાન વર્ણન કરેલું અનુવાદ કર્યું છે

यथार्हम् । पुंसोऽस्पृशन्त्यः स्त्रिय एकतश्च दृढव्रतास्तत्र तदा
निपेदुः ॥२॥ तान्भक्तसङ्गानमिवीक्ष्य सर्वानवस्थितान् स्वानन्द-
चट्टिन् । आनन्दयन्प्रीतमनाः स्ववाचा जगाद नारायण ऊर्जि-
तश्रीः ॥३॥ श्रीनारायणमुनिस्वाच—भक्ताः । शृणुत मद्वाक्यं सर्वेषां
यो हितं ब्रूये । परोपकारसदृशं नान्यत्सुकृतमस्ति हि ॥४॥ अपि
कीटपतङ्गाद्याः सन्त्येव स्वोदरम्भराः । परोपकारिणो लोके विरलाः
सन्ति पुरुषाः ॥५॥ स्वयं सोऽपि ये कष्टं परेषां कुर्वन्ते हितम् ।

દર્શનપરાયણુ સ્વામિજનો બેઠા. સ્વામિજનોની ચારે બાજુ બીજા-ગૃહસ્થ પુરૂષો યથાયોગ્ય બેઠા. સ્ત્રિયોપણુ પુરૂષનો સ્પર્શ પરહરીને સહાના એક ભાગમાં બેઠી. આ સર્વે જનો દૃઢવ્રત-ભગવાનની પરિચર્યા આચરવારૂપ વ્રતેકપરાયણુ અથવા પોતપોતાના આશ્રમને સમુચિત વ્રતેકપરાયણુ હતા ॥૨॥ જિહ્વંતશ્રી-સર્વત્ર પ્રખ્યાત ન કંપાયમાન થાય એવી સર્વ શ્રીએ સંપન્ન એવા શ્રીનારાયણુ ભગવાન સહામાં બેઠેલા, પોતાના મુખસન્મુખ જોમણે એકાગ્ર દૃષ્ટિ દીધી છે એવા તે સર્વ ભક્તોને ચોમેર લાળીને મનમાં પ્રસન્ન થઈ, સમસ્ત શ્રેયઃસમૃદ્ધિમાં હેતુબૃત પોતાની વાણીથી સમલિનંદન કરતા થકા બોલ્યા ॥૩॥ શ્રીનારાયણુમુનિ કહેછે—હે ભક્તજનો ! માંડે આ વચન અવધાનથી સાંભળો, દેમકે તમારા તમામના હિતને કરનારૂં વચન હમણાં કહું છું. માનુષ જન્મને પામેલા જનોએ સુદૃઢ સંપાદન કરવું. સુદૃઢતામાં તો પરોપકાર થકી પર કાંઈ પણ પ્રુપ્ત નથી. હિ-આ પ્રસિદ્ધ બાબત છે. ‘પરિભિર્મય્ય વાગ્માર્ગં નિર્ણાતમિદમેવ હિ । મોપકારાત્પરો ધર્મો વાપકારાદધં પરં’ એમ વ્યાસમુનિએ કહ્યું છે ॥૪॥ ઉદરભરણુ કરવું એ માનુષજન્મનો વિશેષ નથી, ક્રીટ પતંગીયા આદિક પણ પોતાના ઉદર-ભરણુમાં સમર્થ છેજ, માટે પરોપકારજ માનુષ્યોનિનો વિશેષ છે, લોકમાં પરોપકારપરાયણુ પુરૂષોત્તો વિરલા છે-યથાકાળ અગ્નિહોનાદિ કર્મ કરનારા બહુ શ્રોત્રિયાલિમાનિઓ હોય, પણ પરોપકારપરાયણુ તો સુદુર્લભ છે ॥૫॥ તેમાં પણ જે પુરૂષો સ્વયં કલેશને સહન કરીને પણ પરાર્થને સાધે છે તેમ-ણેજ સ્વાર્થ સાધ્યો છે, બીજા આ લોકમાં સ્વોદરભરણાદિ સ્વાર્થપરોએ

તૈરેવ સાધિતઃ સ્વાર્થં દિતિ જાનીત નિશ્ચિતમ્ ॥૬॥ અન્યસ્ય દુઃખ-
માલોક્ય યથાશક્ત્યત્ર યઃ પુમાન્ । ન તન્નિવારણં કુર્યાન્નિર્દયઃ સ
પશુર્મતઃ ॥૭॥ ધન્યો હિ રન્તિદેવાલ્યો રાજા યસ્ય યશોઽમલમ્ ।
અઘાપિ ગીયતે લોકે પરોપકરણાજ્ઞનૈઃ ॥૮॥ સુવ્રત ઝવાચ—ઇતિ
મક્તપતેસ્તસ્ય શ્રુત્વા વાક્યં તુ તેઽસિલાઃ । પ્રોચુર્મકા નમસ્કૃત્ય
તમદેતુરુપાનિધિમ્ ॥૯॥ મક્ત કચુ—મગવજ્ઞોતુમિચ્છામો વયં
સર્વેઽપિ ભૂપતેઃ । આલ્યાનં રન્તિદેવસ્ય પરોપકૃતિશાલિનઃ ॥૧૦॥
શ્રીનારાયણમુનિહવાચ—આસીદ્રાજા પુરા ધીમાંશ્ચન્દ્રવંશસમુદ્ભવઃ ।
સકૃતિર્નામતસ્તસ્ય રન્તિદેવોઽમવત્સુતઃ ॥૧૧॥ સર્વલક્ષણસમ્પન્નો
દયાલુર્મતિમાન્જુચિઃ । પિતર્યુપરતે રાજ્યં ધર્મેણૈવ ચકાર સઃ
॥૧૨॥ પરોપકારશીલોઽસૌ મરણાનુદિશ્ય મૂરિશઃ । નિજાં સમૃદ્ધિ-

સાધ્યો નથી, તેમણે તો 'આ અર્થ છે' એવા ભ્રમથી અનર્થજ સાધ્યો
છે. એમ તમો નિશ્ચયથી જાણો ॥૬॥ આ લોકમાં જે જન ખીલ જનનું
દુઃખ દેખીને પણ પોતાની શક્તિને અનુસારે તેના નિવારણમાં પ્રયત્ન કરે
નહિ તે તો નિર્દય પશુ-ભતિએ કરીને માનુષ છે પણ દયાહીન હોવાથી
પશુસમાન માન્યો છે ॥૭॥ હે ભક્તો ! તે રતિદેવ નામનો રાજા ધન્ય-કૃત-
કૃત્ય છે, જેનું પરોપકાર કરવાથી પ્રસરેલું નિર્ભળ યશ લોકમાં અઘાપિ જનો
ગાન કરે છે ॥૮॥ સુવ્રતમુનિ કહે છે—હે રાજા ! ભક્તકપતિ ભગવાનનું
આવું વચન સાંભળીને સભામાં બેઠેલા બધા ભક્તો નિષ્કારણ કષ્ટાનિધિ
શ્રીહરિને નમસ્કાર કરીને એમ બોલ્યા કે—હે ભગવન ! અમે સર્વે તે
પરોપકારશીલ રતિદેવ ભૂપતિનું તમોએ કહેલું શ્રવણમંગળકારી આખ્યાન
સાંભળવા ધન્યજીએ છીએ ॥૯-૧૦॥ આ પ્રકારે પુછેલા શ્રીનારાયણ
મુનિ કહે છે—હે ભક્તો ! પૂર્વે ચદ્રવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા સકૃતિ નામના
રાજાનો પુત્ર રતિદેવ નામથી વિખ્યાત મુદ્ધિશાળીઓમાં અચણી હતો
॥૧૧॥ જ્ઞાનસમુચિત સર્વ શુભ લક્ષણોએ સંપન્ન, મતિમાન-ધર્માધર્મ
વિવેચનમાં સમર્થ, પ્રાણિમાત્ર ઉપર દયાળુ અને પવિત્ર એવો આ રતિદેવ
રાજા પિતા પરલોકને પામ્યા પછી ધર્મથીજ રાજ્ય કરતો હતો ॥૧૨॥

મલિલાં વિપ્રેભ્યઃ પ્રદદૌ નૃપઃ ॥૧૩॥ યદાત્કિંચિદ્ભૂત્પ્રાપ્તં ચત્રપા-
ત્રધનાદિ ચ । તત્તત્સર્વં દદાતિ સ્મ બ્રાહ્મણેભ્યસ્તદૈવ સઃ ॥૧૪॥
નિષ્કિંચ્છનોઽતિધીરશ્ચ સકુટુમ્બોઽપિ ભૂપતિઃ । આશ્રિત્યાયાચિતાં
વૃત્તિં વર્તતે સ્માનુવાસરમ્ ॥૧૫॥ કચિત્તિગ્રધં કચિદ્રૂક્ષં કચિદલ્પં
ચ ભૂરિ વા । અન્નં વાપ્યુદકં રાજા યત્પ્રાપ્તં સ્યાત્તદગ્રહીત્ ॥૧૬॥
વર્તમાનસ્ય તસ્યેત્યમેકદા ત્વીશ્વરેન્નહ્યા । અષ્ટચત્વારિંશદીયુર્દિં
નાન્યન્નોદકં વિના ॥૧૭॥ યકોનપઞ્ચાશત્તમે દિવસે કશ્ચન દ્વિજઃ ।
પક્કમન્નં ચ પાનીયં વદૌ તદ્વાગ્રહીનૃપઃ ॥૧૮॥ વિમજ્જ્ય પુત્રાદિભ્ય-
સ્તદાવદ્ભોક્તુમુપાવિશત્ । અતિથિર્બ્રાહ્મણસ્તાવદન્નાર્થી પ્રાપ્તં

આ પરોપકારશીલ રાજાએ પોતાની સમગ્ર સમૃદ્ધિ અનેક યજ્ઞોમા પ્રાક્ષ-
ણોને દાન કરી દીધી ॥૧૩॥ આ રાજા વસ્ત્ર પાત્ર ધન આદિક જે જે કંઈ
વસ્તુ પોતાને પ્રાપ્ત થાય તે સર્વને અવશેષ નહિ રાખીને તેજ ક્ષણમા
પ્રાક્ષણોને આપી દેતો હતો ॥૧૪॥ એરીતે આ રાજાએ જે જે ધન મળે
તે શુભુક્ષુઓને આપી દેતાં સર્વસ્વ ધર્મોપયોગી કરી દીધુ, માટેજ નિષ્કિં-
ચ્છન-ધનહીન થઈ દેહધારણમા ઉપયોગી સપતિએ પણ રહિત થતાં
સકુટુંબ કલેશને પામે છે તથાપિ અતિ ધીર-ક્ષાત્રસમુચિત ધૈર્યનો નહિ
ત્યાગ કરીને, અયાચિતા વૃત્તિનો આશ્રય કરી એટલે ક્ષાત્ર સ્વભાવવિરૂદ્ધ
યાચના વૃત્તિનો દૂરથી પરિત્યાગ કરી દૈવાત્ પ્રાપ્ત થતા અનાદિકથી
પોતાનો નિર્વાહ કરવારૂપ વૃત્તિને આશરીને પ્રતિદિન વર્તવા લાગ્યા ॥૧૫॥
આ પૃથ્વીપતિ છે તથાપિ ભિક્ષુ મુનિની માફક ક્યારેક સ્ત્રિગ્ધ-મૃતાદિ
રસે યુક્ત તો ક્યારેક રૂક્ષ-રસે વર્ણત તો ક્યારેક અદ્ય તો ક્યારેક અધિક
અન્ન કે જળ જે મળે તેને ગ્રહણ કરતો હતો ॥૧૬॥ આ પ્રકારે વર્તતા
રતિદેવ રાજાને કદાચિત્ ઇશ્વરેચ્છાથી અનોદક નહિ મળતાં અન્નપાન
વિનાના શુખ્યા ૪૮ અડતાળીશ દિવસ વીતિ ગયા ॥૧૭॥ ઓગણપચાશમે
દિવસે કોઈ દિવે પક્વ અન્ન અને જળ તે રાજાને પરમેશ્વરપ્રેરણાથી
આપ્યું. તે અનોદક રાજાએ દૈવાત્ મળેલુ માનીને ગ્રહણ કર્યું ॥૧૮॥
તે અન્ન પુત્રાદિ સ્વજનોને વિભાગ કરી આપીને જેટલાકમાં આ રાજા

નૃપમ્ ॥૧૧॥ સ તસૈ શ્રદ્ધયૈવાન્નં હરિવુદ્ધ્યા દદૌ તત । સ ભુક્ત્વા
 પ્રયયૌ તાવદન્યોઽતિથિરુપાયયૌ ॥૨૦॥ વૃષલાયાપ્યતિથયે તસૈ
 શ્રદ્ધાદરાન્વિતઃ । હરિં સરન્ દદાવન્નં નૃપતિ સ દયાર્દ્રદૃત્ ॥૨૧॥
 અય શૂદ્રે ગતે ભુક્ત્વા તમન્યોઽતિથિરભ્યગાત્ । શ્વમિર્વૃતઃ ક્ષુધા
 ક્ષામો રાજાનં તમુવાચ સઃ ॥૨૨॥ અન્નં મે દીયતાં રાજન્સગણાય
 વુભુક્ષવે । इति तेनार्थितો રાજા પ્રસન્નોઽભૂન્નિજાન્તરે ॥૨૩॥ તતો
 ડન્નમયશિષ્ટં યત્તત્સર્વં શ્રદ્ધયાઽઽદરાત્ । દત્ત્વા તસૈ શ્વપતયે
 હરિવુદ્ધ્યા નનામ સઃ ॥૨૪॥ અથાવશિષ્ટમુદર્કં તચ્ચેકપરિતર્પણમ્ ।
 યાવત્પિપાસતિ નૃપસ્તાવન્તં પુષ્કસોઽભ્યગાત્ ॥૨૫॥ સ નૃપં પ્રાહ

જમવા બેસે છે તેટલાકમાજ કોઈ અતિથિ અન્નાર્થી આહ્વાણ અથાનઃ
 રાત્રપાસે આવ્યો ॥૧૯॥ તે પછી તે રાત્રએ તે આવેલા અતિથિને ‘અતિ
 થિરૂપ આ ભગવાનજ છે’ એવી શ્રદ્ધાથી અને ભક્તિથી અન્ન આપ્યું તે
 અતિથિ જમીને જેટલાકમા ગયો તેટલાકમા ખીજે અતિથિ રાત્રપાસે
 આવ્યો ॥૨૦॥ આ અતિથી ભતિથી શદ્ર છે તથાપિ તેને ‘અતિથિ તેના
 હજી વૃત્તાદિ પુછ્યા વિનાજ આદરણીય છે’ એવી શ્રદ્ધાથી સર્વાન્તરાત્રમ-
 જેત શ્રીહરિને સભારીને દયાર્દ્ર હૃદયવાળા રાત્રએ આદરથી અન્ન આપ્યું
 ॥૨૧॥ અન્ન આપ્યા પછી તે શદ્ર અતિથિ જમીને ચાલ્યો ગયો એટ
 લાકમા ખીજે અન્નાર્થી શ્વાનથી વિંટાએલો ક્ષુધાથી દુર્બળ અગવાળો
 અતિથિ રાત્રપાસે આવ્યો આવીને એમ બોલ્યો કે—હે રાજન્ ! બહુ
 ભુખ્યા મને શ્વાનગણુ સહિતને અન્ન આપો હે ભક્તો ! આ પ્રકારે પ્રાર્થના
 કરેલા રાત્રએ પાત્રના લાભથી પોતાના અતરમા અતિ પ્રસન્ન થઈને જે
 બાકી રહેલુ અન્ન હતુ તે સર્વ શ્રદ્ધાથી તેને આપ્યું અને ‘સર્વાન્તરાત્રમા
 હરિ આ અતિથિરૂપથી રહ્યા છે’ એવી શુદ્ધિથી તે શ્વાનપતિ અતિથિને
 આદરથી નમસ્કાર કર્યો યથાવસ્થિત તત્ત્વને બહુનારાઓનો આજ માર્ગ
 છે, ‘દળ્લવત્પણમેન્નુમાવાજ્જચળ્લાલગોપરમ્’ એવી સ્મૃતિ છે ॥૨૨-૨૪॥
 હવે એકલુ જળ બાકી રહ્યું, તેપણુ એકજણની તૃપા નિવૃત્તિ થાય એટ
 લુજ , આ જળને રાત્ર જેટલાકમા પિવાની ઇચ્છા કરે છે તેટલાકમા

મો રાજગ્નપો દેહ્યશુભાય મે । ઇતિ દીના તસ્ય વાચં શ્રુત્વા રાજા
તમેક્ષત ॥૨૬॥ તતો નિસર્ગકરુણસ્તૃપાતોઽપિ નૃપોત્તમ । હરિ
વુદ્ધ્યા જલં તસ્યૈ દાસ્યન્પ્રાહામૃત વચઃ ॥૨૭॥ ન કામયેઽહ ગતિ
મીશ્વરાત્પરામણ્દિયુક્તામપુનર્મવ વા । આર્તિ પ્રપદ્યેઽખિલદેહમા
જામન્ત સ્થિતો યેન ભવન્ત્યદુ રા ॥૨૮॥ શુક્તદ્રશ્મો ગાત્રપરિ
શ્રમશ્ચ દૈન્ય ક્રમ શોકવિપાદમોહા । સર્વે નિવૃત્તા કૃપણસ્ય

એક આકાળ રાત્રીપાસે એકદમ આવ્યો ॥૨૫॥ આવીને એમ બોલ્યો કે-
હો રાજન્ ! અશુભ-પાપ જન્મવાળા મને જળ આપો આવી તેની
દીન વાણી મુઝીને તેમજ તેની દીનતા દેખીને સ્વભાવથીજ સમધિક
દુપાળુ રાત્રી સ્વયં તૃપાતુર છે તથાપિ તે જળ હરિશુદ્ધિથી તેને આપશે
એવા થકા અમૃતમય વચન બોલ્યા કે-॥૨૬-૨૭॥ હું પરમેશ્વર થકી
દન્દાદિ ઈશ્વરોની ગતિ-માધિક નાનાવિધ ભોગપ્રાપ્તિની કામના કરતો
નથી તેમજ તેના થકી પણ પર એવી અપિમાદિ અદૈશ્વર્યસપત્તિની પણ
સ્પૃહા કરતો નથી તેમજ નણ તાપની પ્રશાતિપ અપુનર્ભવ-મોક્ષની
પણ આકાંક્ષા કરતો નથી, કિંતુ પશુ પક્ષ્યાદિ સર્વ કોઈ પ્રાણિઓની ક્ષુધા
પિપાસાદિ જન્ય પીડાને આજ અબોદકના આપવાના અનુક્રમથી હું
પામું જે દૃષ્ટ ઉપાયથી અપરિહાર્ય છે એવા દુ ખને તો હું તેમના તેમના
કર્મોએ આરભેલા તે તે શરીરોમા તે તે ક્ષેત્રોની સાથે આત્માપણે રહીને
પામું સર્વેના દુખના ભોખા જે મારે લીધે તે ક્ષેત્રો તો અદુ ખ-દુ ખ
વર્ણત થાય ॥૨૮॥ બીજા બધાના દુ ખોને પ્રાર્થના કરતા તમો તે તમારા
દુ ખની નિવૃત્તિ શી રીતે થશે ? દુ ખની નિવૃત્તિ થાય એજ પુરુષાર્થ કહ્યો છે ?
એવી આશાકામા રાત્રી કહે છે કે-જે અર્થ અનુભવસિદ્ધ હોય એમા તર્ક
શો કરવો ? કારણ કે-બહુ દિવસથી નહિ જમતા અને નહિ પાન કરતા
મને જે અંશના પિપાસાનો પરિશ્રમ થયો હતો તથા તેણે કરેલો જે
શરીરશિથિલતારુપ ગાત્રપરિશ્રમ થયો હતો તથા દૈન્ય-મનનો અવ
સાદ (ખેદ) થયો હતો તથા ક્લેમ-સર્વ ઇન્દ્રિયોમા આનિ થઈ હતી
અને તેના સબન્ધથી ઉત્પન્ન થએલા બીજા જે શોક ખેદ મોહ આદિક

જન્તોર્જિજીવિપોર્જીવજલાર્પણાન્મે ॥૨૯॥ एवं प्रभाष्य पानीयं
 त्रियमाणः पिपासया । पुष्कसायाददाद्धीरो निसर्गकरणो नृपः
 ॥३०॥ ततस्त्रिभुवनाधीशा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । परोपकारस-
 न्तुष्टा ददुस्तस्मै स्वदर्शनम् ॥३१॥ स तु तेभ्यो नमश्चक्रे निःसङ्गो
 विगतस्पृहः । अनुरक्तो वासुदेवे न त्वयाचत किञ्चन ॥३२॥ परो-
 पकृतिशीलस्य दयालोस्तस्य भूपतेः । माया गुणमयी भक्ताः !
 स्वप्नवत्प्रत्यलीयत ॥३३॥ तत्प्रसङ्गानुभावेन ये वै तस्यानुवर्तिनः ।
 तेऽभवन् योगिनः सर्वे नारायणपरायणाः ॥३४॥ एवम्भूतः स रा-

થયા હતા તે સર્વે દોષો શુભવાની વાંછાવાળા, અતિદીન જન્તુ ચાંડાળને
 શુભનહેતુ જળના દાનસકટપમાત્રથી વિનિવૃત્ત થઈ ગયા તો સર્વ
 ક્રોધના દુઃખોના નિવારણના ઉપાયભૂત એવા ખીનના દુઃખસ્વીકારથી
 મારે તો મોટું જ શુભ સિદ્ધ થશે એમા સશય નથી ॥૨૯॥ હે ભક્તો !
 પ્રકૃતિથીજ કૃપાળુ આ રતિદેવ રાજાએ આ પ્રકારે પ્રકટ વચન કહીને
 પોતે પિપાસાથી પ્રાણુત ખીડાને પામ્યા છે તથાપિ ધૈર્ય ધારીને તે જળ
 તે ચાંડાળને આપ્યું ॥૩૦॥ આવા આ રાજાના અસાધારણ પરદુઃખ
 દેખીને દુઃખી થવારૂપ કૃપાપ્રકર્ષને તથા સ્વય કલેશ સહન કરીને પણ
 પરદુઃખના નિવારણની એક શીલતાને ભેધને ત્રિલોકીના પતિ બ્રહ્મા વિષ્ણુ
 મહેશ્વર ત્રણેય પ્રસન્ન થઈને તેમણે તે રાજાને પોતાનું દર્શન આપ્યું ॥૩૧॥
 રાજા તો પોતાની આગળ પ્રાદુર્ભાવ પામેલા ત્રિભુવનનાથોને ભેધને પ્રણામ
 કરીને પોતે નિઃસંગ-રાજ્યાદિ આસક્તિએ રહિત, નિઃસ્પૃહ-ભાવિ
 ભોગની ઇચ્છાએ રહિત અને વામુદેવ લગવાનમાજ એક અનુરાગવાન
 હોવાથી તેમના થકી ક્રોધપણુ વર માગ્યો નહિ ॥૩૨॥ હે ભક્તો ! આવા
 દયાશીલ પરોપકારશીલ રતિદેવરાજાની ગુણમયી માયા પ્રબોધ પામતાં
 સ્વપ્નની પેઠે વિલીન થઈ ગઈ એટલે પોતાના ગુણુભૂત રજતમના કાર્ય
 પ્રવેશ કરાવા સમર્થ રહી નહિ ॥૩૩॥ તે રાજાના સર્વોત્કૃષ્ટ સગ મહિમાથી
 તેના જે અનુયાયિજનો હતા તે પણ સર્વે નારાયણપરાયણુ યોગિઓ થઈ
 ગયા હતા ॥૩૪॥ આવા દિવ્ય ચરિત્રવાળો પુણ્યકીર્તિ રાજર્ષિ રતિદેવ

જર્ણિઃ પુણ્યકીર્તિરમૃદુલિ । પરોપકૃતિઘર્મેણ વિરયાતો દદમક્તિ-
માન્ ॥૩૫॥ તસાદ્યયં ચ મો મકાઃ ! યથાશક્તિ નિરન્તરમ્ । સ્વયં
સોદ્ધાપિ વિપદં કુર્યાતાન્યહિતં મુદા ॥૩૬॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઇત્યાશ્રુત્ય
પ્રમોક્તસ્ય ઘચઃ પીયૂષસન્નિભમ્ । સર્વે ભક્તજના હૃદાસ્તદ્રૂહીત્વા વ-
ચન્દિરે ॥૩૭॥ સ્વં સ્વં દેશં ગન્તુમાશાપ્ય ભક્તાન્યર્ણિસ્વામી સ્થાનમા-
યાત્તતઃ સ્વમ્ । સદ્વાહ્નોઽપિ પ્રાપ્ય હર્યં મહાન્તં મેને ભક્તઃ પૂર્ણકામં
તતઃ સ્વમ્ ॥૩૮॥ ઇતિ શ્રીસત્સન્નિગીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે દ્વિતીય-
પ્રકરણે પરોપકારોપદેશે રન્તિદેવાહવાનનિરૂપણનામૈકોનનિશોઽધ્યાયઃ ॥૨૧॥

સુવ્રત ઉવાચ—ભક્તકલ્પદ્રુમં કૃષ્ણં તં સુપ્રાસીનમેકદા । પ્રણમ્યા

પરોપકારરૂપ એક ધર્મથી પૃથ્વીમાં અલ્પધિક વિખ્યાતિને પામીને ભગવાન
વાસુદેવમાં દૃઢ ભક્તિમાન થયો હતો ॥૩૫॥ હે ભક્તો ! આવો પરોપકારનો
મહિમા છે માટે તમો પણ પોતે વિપત્તિને વેલીને પણ નિરતર યથાશક્તિ
પરતુ હિત પ્રહર્ષથી કરો ॥૩૬॥ સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! ભગવા
નનુ આવું અમૃતતુલ્ય વચન સાલળીને તેને અમૃતવત્ પ્રતિષ્ઠ કરીને પ્ર-
હર્ષ પામેલા સર્વ ભક્તજનોએ ભગવાનને નમસ્કાર કર્યા ॥૩૭॥ હે રાજન્
એરીતે વર્ણિત્વામી સભામાં પરોપકરણ ધર્મનો ઉપદેશ આપી, દેશાતર-
માંથી આવેલા ભક્તજનોને પોતપોતાના દેશમાં જવાની આજ્ઞા આપી, સ્વય
સભામાંથી સ્વનિવાસસ્થાનમાં આવ્યા ભક્તરાજ ખટ્વાંગ રાજર્ષિ પણ
પરમ હર્ષને પામ્યા અને પોતાના આત્માને શ્રીહરિસેવાથી પૂર્ણકામ માનવા
લાગ્યા ॥૩૮॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...દ્વિતીયપ્રકરણે પરોપકારો-
પદેશે રન્તિદેવાહવાનનિરૂપણનામૈકોનનિશોઽધ્યાયઃ ॥૨૧॥

‘અધ્યાય ૩૦ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે નૃપ ! કદાચિત્ સુએથી વિરાગેલા, કલ્મશતર-
વત્ ભક્તોના મનોરથોને પૂરનારા ભગવાનને અલ્પ ભૂપાળ પ્રણામ કરી

૧ આ અધ્યાયમાં શ્રીહરિનું દુર્ગપુરમાં પધારણ, તેમણે ત્યા પ્રવર્તાવેલો પુષ્પ
દોળનો હત્તવ અને સાધુસમાજમંત્રી પ્રણામ નિરૂપણ કરી છે

મયમૂપાલઃ પ્રોવાચ પ્રાઙ્ગલિનૃપ ! ॥૧॥ અમય ટ્વાચ—પ્રતિજ્ઞાત-
સ્ત્વયા કાલો દુર્ગપુર્યાગમાય યઃ । મગવન્વર્તતે સોઽય વિઘેહ-
સ્માસ્વતઃ કૃપામ્ ॥૨॥ સુવ્રત ટ્વાચ—સત્યપ્રતિશ્રુતઃ સ્વામી શ્રુત્વેતિ
નૃપતેર્વચઃ । સજ્જો મવાદ્યેવ યામસ્ત્વત્પુરં હીત્યુવાચ તમ્ ॥૩॥
માઘમાસસ્ય શુક્લાયા દશમ્યા રજ્જનો દરિઃ । સાકમૃપ્યાદિમિર્ષા-
માન્નિર્યયૌ સામયસ્તતઃ ॥૪॥ યદ્વાઙ્ગસ્તુ સદૈવાગાદુષશલ્યાવધી-
તરે । પ્રામ્યા અનુવ્રજ્ય હરિં ન્યવર્તન્ત તદાશ્રયા ॥૫॥ એકાદશ્યાં
પ્રાતરસૌ પ્રાથિશદુર્ગપત્તનમ્ । અમિયાતો ગાલવેન નાનાઘાદિવ્ર-
નિઃસ્રવૈઃ ॥૬॥ સ્વદુર્ગેઽથામયો ગેહે તદર્થ હોવ કલ્પિતે । ન્યવાસ-
યદ્દરિં ચાન્યાન્યથાહં સોઽન્યવેદમસુ ॥૭॥ આત્મના સહ સર્વેસં

ને હાથ ભેડીને કહેવા લાગ્યા કે—હે ભગવન ! જે સમય દુર્ગપુર પધારવા
આપે પ્રતિજ્ઞા કર્યો હતો તે સમય આજ વર્તે છે, માટે અમારી ઉપર કૃપા
કરીને મારા પુરપ્રત્યે પધારો ॥૧-૨॥ સુવ્રતજીપિ કહેછે—હે રાજન !
આ પ્રકારે અલય રાત્રીએ કહેલું વચન સાંભળીને સત્યસકલ્પ સ્વામી
એમ બોલ્યા કે—હે નૃપ ! આજ દિવસે તમારા પુરમાં જઈએ, તમો
તૈયાર થાવ ॥૩॥ તે પછી શ્રીહરિ માઘમાસના શુક્લપક્ષની દશમીની રાત્રીએ
મુનિમંડળાદિકની સાથે તથા સકુટુંબ અલયરાત્ર સાથે દુર્ગપુર જવા કરી-
યાણી આમ થકી નિકળ્યા ॥૪॥ તે ગામમાં વર્તતા બધા હરિભક્તો ભગ-
વાનને ગામના સીમાડાસુધી પાછળ વળાવા જતાં ભગવાને આજ્ઞા આપતાં
પાછા વળ્યા. ખટ્વાંગ રાજર્ષિ તો શ્રીહરિની પાછળ ગયા ॥૫॥ ભગવાન
પધારવાની વાર્તા સાંભળીને અલય રાત્રનો ગાલવ નામનો રથાલક નાના-
વિધ વાહનોના ધ્વનિની સાથે (સામેયું લઈને) ભગવાનની સન્મુખ
આવ્યો. તેની સાથે વાજતે ગાજતે ભગવાને સંવત ૧૮૬૧ ના માઘશુક્લ
એકાદશી તિથિએ પ્રજ્ઞાત સમયે મુનિમંડળસાથે દુર્ગપત્તનમાં પ્રવેશ કર્યો
॥૬॥ તે પછી અલય નરેશે પોતાના દુર્ગ-કોટ (દરબાર)માં ભગવાનના
નિવાસ માટેજ નિર્માણ કરેલા ભવનમાં ભગવાનનો નિવાસ કરાવ્યો અને
બીજા-શ્રીહરિના અનુયાયી મુનિ આદિકને બીજાં ઘરોમાં યથાયોગ્ય નિવાસ

તદેવ હરયે મુદા । ત્વદીયમેતત્સર્વં હીત્યેવં રાજા ન્યવેદયત્ ॥૮॥
 અનન્યભાવેન તતો દાસવત્સાત્મજોઽન્વહમ્ । તસ્યાવર્તત સેવાયાં
 સાનુગસ્ય યથોચિતમ્ ॥૯॥ તથાઽકરોત્તસ્ય સેવાં સાનુગસ્ય નૃપો
 યથા । સ હ્યાગન્તુકતાં હિત્વા મેને સ્વ તત્પુરાધિપમ્ ॥૧૦॥ તેના
 ત્રતોયવાસાચૈ સન્તોઽપિ સેવિતાસ્તથા । યથાઽન્યે પ્રાક્ રુતાં
 સેવાં ગુર્વાં વા તે વિસસ્મરુઃ ॥૧૧॥ ગોપીમદ્દો વહિંચરો લાલજિ-
 જ્ઞગવાંસ્તથા । રામચન્દ્રશ્ચ કૃષ્ણાચા વિપ્રાસ્તસેવનં વ્યધુઃ ॥૧૨॥
 નાજ્ઞોઽલયશ્ચ રાષ્ટ્રોદો નાહ્નમાલાદયશ્ચ તમ્ । ક્ષત્રિયપ્રવરા ભક્ત્યા
 નિત્યદૈવ સિવેવિરે ॥૧૩॥ માલજિત્કૃષ્ણજિજ્ઞામ્વ ઉત્કરો હરજિ-
 ત્તયા । રામો યોધાદયો વૈશ્યા અપ્યસેવન્ત તં મુદા ॥૧૪॥ રમા

કરાચો ॥૭॥ અને અલય રાત્રએ તેજ ક્ષણુમા ‘જે હું છુ અને જે આ માટે
 છે તે સર્વ તમારે આધીન છે’ એમ આત્મા આત્મીય સર્વ ભગવાનને હર્ષથી
 નિવેદન કરી દીધુ ॥૮॥ અને મુનિપ્રમુખ અનુચારિજનસહિત ભગવાનની
 યથોચિત સેવામા સપરિવાર અલય રાત્ર દામ વિનાના દાસની પેઠે અનન્ય
 ભાવથી પ્રતિદિન ઉઘમી વર્તતા હતા ॥૯॥ આ અલયરાત્ર સપરિવાર
 શ્રીહરિની સેવા તેવા પ્રકારથી કરતા કે જે પ્રકારે શ્રીહરિ પોતાના આગ
 તુક (મેમાન) ભાવને ભુલીને તે પુરના અધિપતિ પોતાનેજ માને,
 અર્થાત્ ભગવાન પણ ‘હું તો આગતુક છુ’ એવા ભાવને ભુલીને ‘હું તો આ
 પુરનો અધિપતિ છુ’ એમ પોતાને માને એરીતે આ રાત્ર પોતાના અધિ
 પતિપણને ભુલીને દાસભાવથીજ આ ભગવાનની સેવા સર્વ પ્રકારે કરવા
 લાગ્યા ॥૧૦॥ વળી તે અલય રાત્રએ ભગવત્પરાયણ સાધુઓની પણ
 અજ જળ વાસ વસ્ત્રાદિકવડે એવી સર્વોત્તમ સેવા કરી કે તે સાધુઓ પૂર્વે
 અન્ય સ્થળમા ખીલઓએ કરેલી મોટી સેવાને પણ ભુલી ગયા ॥૧૧॥
 ગોપીમદ્દ એચર લાલજ ભગવાનજ રામચદ્ર કૃષ્ણજ આદિક પ્રાકલો
 ભગવાનની દાસભાવથી સેવા કરવા લાગ્યા ॥૧૨॥ નાભે, અલૈયો, રાહોડ,
 નાગમાલો આદિક ક્ષત્રિયોત્તમો તથા માવજ કૃષ્ણજ આખો ઉત્કર-ઉક-
 રડો, હરજ રામજ બેધો પ્રમુખ વૈશ્યો તે ભગવાનની પરાભક્તિથી સર્વદા

ઽમર્યમલા ક્ષેમા દેવી સ્વર્ણા યમી રતિઃ । ફુલ્લા દિવ્યા ચ રામાદ્યાઃ
 સ્ત્રિયઃ પર્યચરંશ્ચ તમ્ ॥૧૫॥ પુષ્પદોલોત્સવં તત્ર કરિષ્યન્ ભગ-
 વાનથ । ભક્તાન્દેશાન્તરેભ્યોઽપિ રાક્ષો દૂતૈરજૂહવત્ ॥૧૬॥ રાજા-
 વ્યભારયદ્રઙ્ગૈર્મન્યનીરુત્રિમહદાન્ । અકારયદુલ્લાલસ્ય રાર્શીશ્ચ મ-
 હતો નૃપ । ॥૧૭॥ હોલાદ્વિતીયદિવસે નક્ષત્રેઽયમદૈવતે । અવન્ધ-
 યત્પુષ્પદોલાં હરિર્ભક્તૈઃ સુશોભનામ્ ॥૧૮॥ શ્રીકૃષ્ણપ્રતિમાં તત્ર નિ-
 ધાયાભ્યર્ચ્ય ચર્ણિરાટ્ । સ્વયમાન્દોલયામાસ દોલાપદ્યાનિ ગાપ-
 યન્ ॥૧૯॥ ધીનાતાલમૃદદ્વાદ્યૈઃ સાધવો ગાયકાસ્તદ્રા । હોલાક્રીડ-
 નપદ્યાનિ કૃષ્ણસ્ય જગુરાદરાત્ ॥૨૦॥ ક્રીડતિ સ્મ તતો ભક્તૈઃ સાકં
 કૃષ્ણામૃતો હરિઃ । ગુલાલરક્તપ્રક્ષેપૈર્ભક્તાશ્ચાન્યોન્યમુત્સુકાઃ ॥૨૧॥
 પક્તઃ સધવા યોપાશ્ચિક્રીડુશ્ચ પરસ્પરમ્ । કૃષ્ણવાલચરિત્રાણિ

સેવા કરવા લાગ્યા ॥૧૩-૧૪॥ તથા રમા અમરી અમુલાં ક્ષેમા દેવી સ્વર્ણા
 યમી રતિ કુલ્લા દિવ્યા અને રામા આદિક સ્ત્રિયો શ્રીહરિની યથાયોગ્ય
 પરિચર્યા કરવા લાગી ॥૧૫॥ તે પછી દુર્ગપુરમાં પુષ્પદોળનો ઉત્સવ
 કરશે એવા ભગવાને દેશાંતરમાંથી પણ ભક્તજનોને અભયરાત્નના હૃત
 મોકલીને બોલાવ્યા ॥૧૬॥ હે નૃપ ! અક્ષય નૃપે પણ ભગવાનની આજ્ઞાથી
 દૃત્રિમ જળાશય (ઓઝ) અને ઘણા ઘડા ગાગર્યો રંગથી ભરાવી રાખી અને
 ગુલાલના મોટા ગંજ કરાવી મુક્યા ॥૧૭॥ શ્રીહરિએ હોલિકોત્સવને ખીજે
 દિવસે અર્ધમદૈવત નક્ષત્રમાં (ઉત્તારા ફાટગુની નક્ષત્રમાં) શોભાવમાન
 પુષ્પદોલા ભક્તો પાસે બંધાવી તૈયાર કરાવી. વર્ણુન્દ્ર શ્રીહરિ તે પુષ્પદો-
 લામાં શ્રીકૃષ્ણપ્રતિમા-બાળમુકુન્દને પધરાવી સર્વ ઉપચારોથી યથાવિધિ
 પૂજા કરી દોળાપદ્યોને ગવરાવતા થકા સ્વયં બાળમુકુન્દને હિદોળવા લાગ્યા
 ॥૧૮-૧૯॥ તે સમયે ગાનકુશળ મુક્તાનંદાદિ સાધુઓ વીણા તાળ મૃદંગ
 આદિક વિવિધ વાદિત્ર વળવાપૂર્વક કૃષ્ણનાં દોળાખેલન કરીતેનો આદરથી
 ગાવા લાગ્યા ॥૨૦॥ તે પછી આ ભગવાન તે સમયે બાળકૃષ્ણની આગળ
 ભક્તજનો સાથે ગુલાલ રંગ ફેંકવાવડે ક્રીડા કરવા મંડ્યા. ભક્તો પણ પર-
 સ્પર સમુત્સાહથી ક્રીડા કરવા મંડ્યા ॥૨૧॥ એક પ્રદેશમાં સધવા સ્ત્રિઓ

ગાયન્ત્યો જનમદ્ગલમ્ ॥૨૨॥ યથા રક્તો ગુલાલં ચ ન સ્પૃશેત્સ્યં
તથાઽધવાઃ । યોપિતો દૂરતઃ સ્થિત્વા પદ્યન્તિ સ્પ દ્વરિ નૃપ !
॥૨૩॥ કૃષ્ણપ્રસાદિનં રક્તં રેચકૈર્હરિણા મુદા । ક્ષિપ્યમાણં ગુલાલં
ચ જના જગદુરાદરાત્ ॥૨૪॥ મધ્યાદ્યાવધિ સક્તીઙ્ય તતો ભક્ત-
જનૈઃ સદ્ । સન્નાયુન્મત્તગદ્ગાયાં નિર્મલામ્મસિ ધર્મજઃ ॥૨૫॥ તતો
નિવેદ્ય કૃષ્ણાય મહાનૈવેદ્યમુત્તમમ્ । મહાનીરાજનં ચક્રે સ્વાપયા-
માસ તં તતઃ ॥૨૬॥ ચતુર્વિધૈશ્ચ સુરસૈરશ્નૈર્ભક્તાન્સ સર્વેશઃ । યથેષ્ટં
ભોજયિત્વૈવ વુબુઝે સ્વયમીશ્વરઃ ॥૨૭॥ અપરાદ્ધે સર્મા તત્ર કાર-
યામાસ શોભનામ્ । ન્યર્પીદત્તન્મધ્યપીઠે સ જનાસ્તં ચ સર્વતઃ
॥૨૮॥ ત્યાગિનો ગૃહિણશ્ચૈષ સધવા વિધવાઃ સ્ત્રિયઃ । ભક્તા યથો-

સર્વ જનોના મગળને કરનારા કૃષ્ણના બાળચરિત્રને ગાતી ગાતી અન્યોન્ય
રંગ રમવા લાગી ॥૨૨॥ હે નૃપ ! નિધવા સ્ત્રિયો તો રંગ ગુલાલ આદિક મગ-
ળદ્રવ્યનો પોતાને સ્પર્શ ન થાય એરીતે દૂર પ્રદેશમાં રહીને બાળકૃષ્ણના
ઉત્સવમાં પ્રવર્તેલા ભગવાનને આદરથી નિહાળવા લાગી ॥૨૩॥ શ્રીહરિએ
પીયકારીમાં ભરીને હર્વથી ફેંકેલો કૃષ્ણપ્રસાદભૂત રંગ અને તેવોજ
ગુલાલ હરિભક્ત લોકોએ આદરથી ગ્રહણ કરી લીધો ॥૨૪॥ ધર્મતનય ભગ-
વાને ભક્તજનો સાથે મધ્યાહ્નસુધી રંગ રમીને પછી નિર્મળ જળ જેમાં
છે એવી ઉન્મત્તગામાં ભક્તજનો સાથે આન કર્યું ॥૨૫॥ તે પછી ભગ-
વાને બાળમુકુદને ઉત્તમ મહાનૈવેદ્ય નિવેદન કરી મહાનીરાજન કર્યું-
આરતી ઉતારી. તે પછી બાળકૃષ્ણને પોઢાડી દીધા-શયનાસન સમર્પણ
કર્યું ॥૨૬॥ ત્યારપછી તમામ ભક્તોને ભક્ષ્ય લોભ્ય લેવા ચોધ્ય એવા
ભેદથી ચાર પ્રકારનાં મુસ્વાદુ અન્નવડે યથેષ્ટ તૃપ્ત કરીને પછી સ્વય ભગ-
વાન જમ્યા ॥૨૭॥ અપરાદ્ધ સમયે તો અભયરાબ્ધના દરબારમાં ભગવાને
શોભાયમાન સભા કરાવી તે સભાના મધ્યભાગમાં સ્થાપેલી પાટ ઉપર
સ્વય ભગવાન બેઠા તેમની યોગરદમ સર્વ ભક્તજનો બેઠા ॥૨૮॥ જે ત્યા-
ગિઓ, જે ગૃહસ્થો, જે સધવા વિધવા સ્ત્રિયો હતી, આ સર્વે ભક્તજનો યથો-
ચિત-સૌ સૌના વિભાગને અનુસારે ભગવાનના મુખકમળ સન્મુખ દૃષ્ટિ

ચિત્તં તત્ર નિપેદુસ્તદ્વતેક્ષણાઃ ॥૨૯॥ તાનથાનન્દ્યન્સ્વામી પ્રોવાચ
મધુરં વચઃ । સર્વેપામપ્યસુમૃતાં હિતરુચ્છાત્રસમ્મતમ્ ॥૩૦॥
શ્રીભગવાનુવાચ—શૃણ્વન્તુ સર્વેઽપ્યવ્યગ્રાઃ શ્રેયોહેતું વદામિ વઃ ।
સતાં સમાગમો નિત્યં કર્તવ્યઃ સર્વથા જનાઃ । ॥૩૧॥ યે યે મુક્તાઃ
પુરાપ્યાસન્નિહ સંસૃતિબન્ધનાત્ । સત્સન્નેનૈવ તે તે તુ જ્ઞાતવ્ય-
મિતિ નિશ્ચિતમ્ ॥૩૨॥ કૃષ્ણમાહાત્મ્યમતુલં યત્તત્સદ્ગોઽવગ-
મ્યતે । ઉદેતિ ભક્તિશ્ચ તતો ભવબન્ધવિમોચની ॥૩૩॥ અજ્ઞાનત-
મસાન્ધેભ્યઃ સન્તો દદતિ ચૈ દશઃ । ધર્માધર્મસ્વરૂપં ચ તેભ્ય ણવા-
વબુદ્ધ્યતે ॥૩૪॥ વેદશાસ્ત્રપુરાણાનાં દુર્વોધાનાં વિદામપિ । સિદ્ધાન્તં

રાખીને બેઠા ॥૨૯॥ તે પછી સહભાનંદસ્વામી તે સર્વ ભક્તજનોને આનંદ
આપતા થકા સર્વ કોઈ પ્રાણિઓના અભ્યુદય તથા નિઃશ્રેયસને કરનાર,
શ્રુતિ સ્મૃત્યાદિ સમથ શાસ્ત્રસંમત એવું મધુર વચન બોલ્યા ॥૩૦॥

શ્રીભગવાન કહે છે—હે જનો !—જન્મધારી; જનનમરણ ચક્રમાં
ભ્રમ્યા કરતા તમો સર્વે અન્યથા મનથી સાંભળો. જેણે કરીને તમારું
પરમ શ્રેય થાય એવું કંઈ પણ આ કહું છું—સંતોનો સમાગમ સર્વથા—
કાય વાણી મનથી નિત્ય કરવો ॥૩૧॥ પૂર્વેપણ લોકમાં જે જે જનો મુક્તો
થઈ ગયા છે તે સર્વે સત્સંગથીજ સંસૃતિબન્ધનમાંથી વિમુક્ત થયા છે,
એ નિશ્ચયની વાત છે. સંતોનો સમાગમ જ્ઞાન વૈરાગ્ય ભક્તિમાં સાધન છે
॥૩૨॥ તેનું ઉપપાદન કઈ છું—કૃષ્ણમાહાત્મ્યને નહિ બાલુનારાને કૃષ્ણમાં
ભક્તિ ઉદય પામે નહિ, તે અનુપમ કૃષ્ણમાહાત્મ્ય સંતોષથીજ અમુમુજ-
નોના બાલુવામાં આવે છે, તે કૃષ્ણમાહાત્મ્યવિજ્ઞાનથી તો ભવબન્ધન-
માંથી છોડાવનારી ભગવદ્ભક્તિ ઉદય પામે છે ॥૩૩॥ અનાદિ અજ્ઞાન
અધકારથી જેમની જ્ઞાનદૃષ્ટિ રોકાઈ ગઈ છે એવા જનોને અજ્ઞાન અંધ-
કાર વિદૂર કરવાપૂર્વક સદસદ્વિવેચનમાં સમર્થ એવી વિશાળ જ્ઞાનદૃષ્ટિને
સંતોજ આપે છે તથા જ્ઞાનદૃષ્ટિને પ્રકાશ કરનારા તે સાધુઓ થકીજ
ધર્માધર્મનું સ્વરૂપ તત્ત્વથી જનોના બાલુવામાં આવે છે. ચક્રારથી—આત્મા
અનાત્માનું સ્વરૂપ પણ સંતો થકીજ બાલુવામાં આવે છે ॥૩૪॥ શંકા—

સન્ત ઇવાન સુમુ જાનન્તિ નેતરે ॥૩૫॥ કામાદિયાદઆત્તાનાં
મજ્જતાં ભવવારિધાં । નૃણામુદ્ધરણે શક્તાઃ સન્ત ઇવ ભવન્તિ હિ
॥૩૬॥ અધર્મિરુષ્ણનાગોપદેશોઘ્રગરલાગ્નિના । નરાણાં ત્રિયમા
ણાનાં સન્તો જાહ્નુલિકા નનુ ॥૩૭॥ સદ્ધ્યો યથાવદ્વિજ્ઞાનમાત્મ-
રુષ્ણસ્વરૂપયોઃ । ભવેત્તેડપ્યત્ર વિજ્ઞેયા લક્ષણેઃ શાસ્ત્રસમ્મતૈઃ ॥૩૮॥
જિતકામા જિતક્રોધા જિતલોભા જિતેન્દ્રિયાઃ । નિર્મત્સરાશ્ચ
નિર્માના નિઃસ્વાદા જનનિ-સ્પૃહા ॥૩૯॥ નિર્મમા નિરહક્ષારા અર્હિ-

સદસતનો વિવેક શાસ્ત્રથી જાણી શકાય છે ? અને શાસ્ત્રના અર્થનો ખોધ
કરનારા પડિતો પણ છે ? એવી કોઈ આશંકા કરે તો એમ નથી પડિ-
તોને પણ દુર્બોધ એવા વેદો અને તેના અર્થની મીમાસારૂપ શાસ્ત્ર પુરા-
ણાદિ છે તેના સિદ્ધાંતને આ લોકમા સતોજ સારી રીતે જાણે છે અન્ય
જનો જાણતા નથી ॥૩૫॥ સસારસાગરમાં પડેલા, કામ ક્રોધાદિરૂપ જળ
જનુઓએ (મગર સર્પ મત્સ્ય વિગેરે) ગળી લીધેલા, લવાઘિમમાં નીચે
નીચે ડુબતા જતા જનોના સમુદ્ધારમાં સાધુઓજ સમર્થ થાય છે
પણ ખીજ કોઈ થતા નથી ॥૩૬॥ અધર્માચરણ સ્વભાવવાળા અસુરગુરુ-
ઓરૂપ કાળા નાગોના મુખમાંથી નિકળતા વિપરીત જ્ઞાનોપદેશરૂપ તીવ્ર
નિયવહ્નિથી પરાલવ પામી મરણો-મુખ થએલા મનુષ્યોના સતોજ જાણ
લોક-વિવેકો છે અર્થાત્ સતોના સદુપદેશથી અસદુપદેશરૂપ તીવ્ર
વિપવેગ વિરામ પામતા પોતાના પ્રાણુજૂત પરમાત્માના સંલેખની અભિ-
મુખતાને પામે છે ॥૩૭॥ આત્મા પરમાત્માનુ યથાવસ્થિત વિરાત સતો
થકીજ થાય આ લોકમાં તેવા સતોપણુ સમ્માત્રસમત લક્ષણોવડે
જાણવા એટલે તેમના લક્ષણો તો શાસ્ત્રથીજ એક જાણી શકાય છે ॥૩૮॥
તેમના લક્ષણો આ છે-તેઓ વિજીતકામ અને જીતક્રોધ હોય, કેવળ
કામ જીત્યો છે એમ નહિ, તેનાથી બળવાન સર્વાપમૂળ ક્રોધપણુ જીત્યો
હોય તે તેનાથી પણ બળવાન લોભપણુ જેમણે જીત્યો હોય જીતેન્દ્રિય-
કદાચિત્ વિષયસન્નિધિમાં પણ અત્પ વિકારને ઇન્દ્રિયો પામતી ન હોય,
જેમના ઇન્દ્રિયાક્રિમાં વિષયો પડીને પ્રણાશ પામી જતા હોય 'ઇન્દ્રિયા

સાધર્મસંસ્થિતાઃ । યથોક્તબ્રહ્મચર્યસ્થાઃ સત્યવાચો દયાલવઃ ॥૪૦॥
 રુષ્ણેઽનુરક્તા નિતરાં વિરક્તા વિપયેષુ ચ । આત્મના બ્રહ્મરૂપેણ
 રુષ્ણોપાસનતત્પરાઃ ॥૪૧॥ ઇત્યાદિલક્ષણોપેતાઃ સન્તો જ્ઞેયા મુમુ-
 ક્ષુભિઃ । તેષાં સમાગમઃ કાર્યો હૃદિ ધાર્યાશ્ચ તદ્વિરઃ ॥૪૨॥ સન્ત
 એવ હિ જીવાનાં સર્વથા હિતકારિણઃ । સન્તીતિ તેષાં વિશ્વાસઃ
 કર્તવ્યઃ રુષ્ણચેતસામ્ ॥૪૩॥ માન્યાઃ પૂજ્યા મોજનીયાઃ સેવ-
 નીયા યથોચિત્તમ્ । સાધવઃ રુષ્ણહૃદયં તેભ્યોઽન્યન્નાસ્તિ વૈ મહત્
 ॥૪૪॥ સુવ્રત વ્રાત—ઇતિ ભગવતા પ્રોક્તાં વાર્ણીં નિશમ્ય હિતાવહાં

મિષુ જુદ્ધતિ' એવી સ્મૃતિ છે. વળી અપકાર કરનારાઓમાં પણ મત્સર-
 તાએ રહિત હોય. વળી અભિજન વિદ્યા ધનાદિકે કરેલા માને રહિત હોય.
 સમય રસાસ્વાદો જેમણે જીવ્યા હોય. સ્વજનમાં સ્નેહાનુબંધે રહિત હોય.
 અહંકાર મમકારે રહિત હોય. આદિસા ધર્મનાં દૃઢ નિષ્ઠાવાળા હોય. યથોક્ત
 બ્રહ્મચર્યવ્રતમાં નિષ્ઠાવાળા હોય. યથાર્થ ભાષણશીલ અને દયાશીલ હોય.
 ભગવાનમાં અત્યંત અનુરક્ત અને વિષયોમાં વિરક્ત હોય પ્રકૃતિવિલક્ષણ
 ચાનેકધન એવા આત્મસ્વરૂપના વિજ્ઞાનપૂર્વક ભગવાનની ઉપાસનામાં
 દૃઢ નિષ્ઠાવાળા હોય. ઇત્યાદિ લક્ષણોએ જે સંપન્ન હોય તેમને સંતો જાણવા.
 આવા સાધુઓનો સમાગમ મુમુક્ષુ મનુષ્યોએ કરવો અને તેમનાં ઉપદે-
 શવચનો હૃદયમાં નિરતર અવધારણુ કરવાં ॥૩૯-૪૨॥ માટે 'સંતોજ સર્વ
 પ્રકારે જીવોના હિતકારક છે' એવો નિશ્ચય કરીને, ભગવાનમાંજ એક
 આસક્ત મનવાળા તે સાધુઓમાં મહાવિશ્વાસ કરવો ॥૪૩॥ સંતોનો
 આવો મહિમા છે માટે તેવા સંતોને ગૌરવપૂર્વક માનવા, સન્મુખ ઉઠવું
 પ્રણામ કરવો ઇત્યાદિકવડે તેમની પૂજા કરવી, અનુબંધની આકાંક્ષાથી
 તેમને આદરથી જમાડવા અને ચરણ ચાંપવા વિગેરે પ્રકારથી સેવા કરવી
 આ સર્વ યથોચિત-શક્તિ વૈભવને અનુસારે કરવું. આવા સાધુઓ તો
 કૃષ્ણનું હૃદયજ છે. સાધુ પ્રસન્નતા થકી બીજી કૃષ્ણપ્રસન્નતા નથી-
 સાધુઓ પ્રસન્ન થવાથી કૃષ્ણ પ્રસન્ન થાય છે. આવા સાધુઓ થકી બીજી
 અધિક કંઈ નથી ॥૪૪॥ સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે નૃપ ! આ પ્રકારે ભગ-

યિતો રાજા તેનાસૌ શુદ્ધભાવતઃ । ભાવગમ્ય પ્રશંસંસ્તં પ્રોવાચ
મધુરં વચ. ॥૪॥ શ્રીમદ્ભગવાનુવાચ—રાજંસ્ત્વદાશયં શુદ્ધં યથાવ
દેશિ ધાર્મિક ! । મનોરથોઽયં સફળો ભવિષ્યતિ તવ ધૃવમ્ ॥૫॥
સ્થાસ્થામ્યત્રપિંમિ. સારુમૂર્જેકાદશિકાવધિ । ઇત્યુક્ત્વા તં તતો
મક્તાન્સર્વાન્પ્રતિ જગાદ સ. ॥૬॥ ઋષિવર્જ સ્વસ્વદેશાન્ યાન્તુ સર્વે
જનાઃ પ્રગે । ઘસન્તુ સ્વસ્થમેવાત્ર મુનયો નૃપમન્દિરે ॥૭॥ ઇત્યુ-
ક્ત્વા પ્રદાશસાસ્ય રાજો ભક્તિં ચ ભૂયસીમ્ । ધર્મસ્થિતિં ચ વૈ
રાગ્યં શ્રદ્ધાં જ્ઞાનં સદાદરમ્ ॥૮॥ રાજ. પુત્રસ્ય પુત્રીણાં માર્યયો-
શ્ચાત્મનિ સ્થિરમ્ । ભક્તિં ચ ધર્મસ્થિત્યાદીન્ ગુણાન્ હરિરચર્ણ
યત્ ॥૯॥ તતઃ સહર્ષિભિરસૌ તનોવાસ સુખં પુરે । દેશાન્તરા

ભક્તિપરિશુદ્ધ એવા ભાવાનુબંધથી પ્રાર્થના કરેલા, ભાવશુદ્ધિથી જ એક
પ્રાપ્ત્ય એવા ભગવાન અભય રાજાની પ્રશંસા કરતા થકા મધુર વચન
બોલ્યા ॥૪॥ શ્રીભગવાન કહેછે—હે રાજા ! તમો ધર્મનિષ્ઠ અને ધર્મ
પ્રવર્તક છો તે તમારો શુદ્ધ આશય સર્વના આરાયને બાંધનારો હું યથાર્થ
બાંધુ છું તો તમારો આ મનોરથ સફળ થશે એમા સશય નથી ॥૫॥
હું કાર્તિક શુક્લ એકાદશી સુધી આ મુનિવલ્લિઓ સાથે અહીંજ રહીશ
હે રાજા ! આ પ્રકારે અભય નૃપને કહીને પછી સર્વ ભક્તોના પ્રત્યે
બોલ્યા કે—હે ભક્તો ! મુનિઓ પિના તમો બધા ભક્તજનો આવતીકાલે પ્રાત
કાળમા પોતપોતાના દેશમા બંધો મુનિઓ તો આજ નૃપના મંદિરમા
સ્થિરમન થઇને રહો ॥૬-૭॥ હે રાજા ! આ પ્રકારે હરિજનોને કહીને,
શ્રીહરિએ અભયરાજાની ધર્મનિષ્ઠા, આત્મા પરમાત્માના વિજ્ઞાનની સપત્તિ,
વૈરાગ્યનો અતિશય, ભક્તિનો પરિપાક, શ્રદ્ધાપ્રકર્ષ અને સાધુસેવામા
આદેરાતિશયની અતિશય પ્રશંસા કરી તથા તેમની પત્નીઓ પુત્ર પુત્રી
ઓની પોતાવિધે સ્થિર ભક્તિ, ધર્મમાં દૃઢ નિષ્ઠા, તીવ્ર વૈરાગ્ય, ઇત્યાદિ ગુ-
ણોની પ્રશંસા કરી ॥૮-૯॥ હે નૃપ ! એરીતે સપરિવાર અભયરાજાની ધર્મ
જ્ઞાન વૈરાગ્ય અને ભક્તિની સપત્તિને વખાણીને, તેમની પ્રાર્થનાને અનુ-
સારે તેજ દુર્ગપુરમાં મુનિઓ સાથે મુખેથી રહ્યા જે દેશાતરમાંથી આવેલા

ગતા ભક્તાઃ સ્વં સ્વં સ્થાનં ચયુર્નૃપ ! ॥૧૦॥ સહિભાવં ભગવતિ-
સમ્પ્રાપ્તા મુનયોઽસિલાઃ । તદ્દીક્ષણાદિનાઽઽનન્દં પ્રત્યહં લેભિરે-
ઽધિકમ્ ॥૧૧॥ જયાલલિતયોર્મૈકિસ્તસિન્સર્વાતિશાયિની । આ-
સીદનન્યમનસોઃ સર્વદા શુદ્ધભાવયોઃ ॥૧૨॥ સપુત્રો નૃપતિર્નિત્યં
દિવા નિશિ ચ સાદરમ્ । પ્રીત્યાઽનુવર્તમાનસ્તં સિપેવે સમુર્નિ
હરિમ્ ॥૧૩॥ મધુશુક્લનચમ્યાં તં તજ્જન્મદિનવિનૃપઃ । પુપૂજ પર-
મપ્રેમ્ણા નિજસમ્યન્ધિમિઃ સહ ॥૧૪॥ નૂલૈરનર્ધ્યંયસનૈર્નાનાવિધ-
વિભૂષણૈઃ । ઘરકેસરમિથેળ ચન્દનેન સુગન્ધિના ॥૧૫॥ શેષરે-
રવતંસૈશ્વ પૌષ્પૈર્દારૈઃ સુગન્ધિમિઃ । પુપૂજ હેમમુદ્રામિર્મહાનીરા-
જનેન ચ ॥૧૬॥ તતઃ પ્રણમ્ય સાષ્ટાઙ્ગં વદ્ધાહ્વલિપુટઃ પ્રમુમ્ । તસ્યૌ

ભક્તો હતા તેઓ ભગવાનની આસાથી પોતપોતાને સ્થાને ગયા ॥૧૦॥
તે સર્વે મુનિઓ ભગવાનમાં સખિભાવ-સતત સંલેષરૂપ પ્રેમવિશેષને
પામીને, નિરંતર તેમના સતત સદર્શન સરુપર્શ સલાપણાદિ સખ્યે કરીને
ઉત્તરોત્તર અધિક અધિક આનંદને પ્રતિદિન પામવા લાગ્યા ॥૧૧॥ ધર્મ-
નિષ્ઠાથી જેમના મનના મળો ધોવાઈ ગયા છે, માટેજ સર્વદા શુદ્ધ ભાવ-
વાળાં, શ્રીહરિમાંજ અનન્ય મનવાળાં, રાજપુત્રી જયા લલિતાને ભગ-
વાનમાં લક્ષિ અભયાદિક થકી પણ અત્યધિક થઈ હતી ॥૧૨॥ પરિવાર-
સહિત આ અભયરાજ મુનિમંડળ સહિત ભગવાનની પ્રીતિથી અનુવૃત્તિ
પાળવાપૂર્વક આદરથી અહર્નિશ સર્વદા સેવા કરતા હતા ॥૧૩॥ ભગવા-
નના પ્રાદુર્ભાવની તિથિને જાણતા આ રાજાએ સવત ૧૮૬૧ ની ચૈત્રશુક્લ
નવમી આવતાં ભગવાનનો પ્રાદુર્ભાવમહોત્સવ કરતાથકા પરમ પ્રેમથી
પોતાના સખન્ધિજનો સાથે તે ભગવાનની નવીન અદુભૂત વસ્ત્રો, નાનાવિધ
વિભૂષણો, કુકુમ કેસરે મિશ્રિત સુગન્ધિ ચંદન, સુગન્ધિ ચુકુમાર પુષ્પ-
નિર્મિત હારો તોરાઓ ગુચ્છો, સુવર્ણમુદ્રિકાઓ અને મહા આરતી,
ઇત્યાદિ રાજોપચારવડે પૂજા કરી ॥૧૪-૧૬॥ આરતીને અતે પ્રભુને સાષ્ટાંગ
પ્રણામ કરી બે હાથ જોડીને તેમનેજ એકાંચ દૃષ્ટિથી જોઈ રહ્યા. તેમના
પુત્રાદિકોપણ તેવીજ રીતે પ્રેમભરપુર દૃષ્ટિથી તે ભગવાનેજ જોઈ રહ્યા

નિરીક્ષમાણોઽસૌ તથા તસ્ય સુતાદયઃ ॥૧૭॥ ઋપિમણ્ડલમધ્યસ્યં
 વર્ણિવેષધર હરિમ્ । પદ્યંસ્તં સહસ્રા જ્યોતિર્દિશો વ્યામુવદૈક્ષત
 ॥૧૮॥ બ્રહ્મસંશે તત્ર ધામ્નિ દિવ્યે વૃન્દાવને વને । રાસમણ્ડલ-
 મધ્યે તં શ્રીહન્તં કૃષ્ણમૈક્ષત ॥૧૯॥ નિનાદયન્તં મુરલીં કિશોરં
 શ્યામસુન્દરમ્ । મયૂરવર્હમુકુટં રાધાવક્રેન્દુલોચનમ્ ॥૨૦॥ શૃંગ્ગ-
 રિકદ્રશ્યકરૈર્ગોપીવૃન્દેશ્ચ સર્વતઃ । કટાક્ષૈર્વોક્ષમાણાસ્યં કોટિમ-
 ન્મથમોહનમ્ ॥૨૧॥ સસમ્ભ્રમં તમાલોફ્ય પ્રણનામ સ સાન્વયઃ ।
 તતોઽપશ્યદ્યથાપૂર્વં ઘર્ણાન્દ્રં મુનિસંસદિ ॥૨૨॥ સંપૂર્ણસર્વકામો-
 ઽથ સચન્ધુર્નૃપસત્તમઃ । પુનર્નત્વા પ્રાજ્ઞલિસ્તં તુષ્ટાય પ્રાપ્તમુદ્ધરઃ

॥૧૭॥ મુનિમડળના મધ્યમા વિરામાન વાર્ણિવેષધારી શ્રીહરિને એરીતે
 બેઠી રહેલા સપરિવાર અભયરાત્નની દૃષ્ટિ આગળ યોગરદમ દશ દિશામા
 પ્રસરતુ કાઈપણ અપ્રાકૃત તેજ એકદમ સ્ફુરણાયમાન થયું ॥૧૮॥ તે
 બ્રહ્મસંશિત તેભેમય ધામમા દિવ્ય વૃદાવન નામના વનમાં રાસમડળમધ્યે
 ક્રીડા કરતા કૃષ્ણને જોયા એટલે શ્રીહરિને શ્રીકૃષ્ણરૂપે જોયા. અથવા-
 બ્રહ્મસંશિત તેભેમય ધામમાં પ્રકાશમાન તથા યમુના તીરના અલકાર
 ભૂત દિવ્ય વૃદાવનમાં રાસમડળમધ્યે ક્રીડા કરતા એવા કૃષ્ણરૂપે જોયા
 ॥૧૯॥ શ્રીકૃષ્ણરૂપે લાગેલા શ્રીહરિને વિશેષણ આપેછે—કરકમળમા
 લાડ લડાવેલી અધરોષને યુગ્મન કરતી દિવ્ય વશીને વન્તડતા, કિશોર
 વયમાં વર્તતા, નવીન મેઘસમાન શ્યામસુદર, મોરનાં પિંછાવડે અલંકૃત
 કરેલા મુકુટને ધારી રહેલા, રાધાના મુખચન્દ્રને ચકોરની પેઠે લોચનયુગ-
 લથી બેઠી રહેલા, શૃંગાર રસને ઉદ્દીપન કરનારા પુષ્પમાળા ચઢન તાજૂળ
 આદિક પદાર્થો જેમના હાથમાં છે એવા ગોપીગણોએ અનુરાગગણિત કટા-
 ક્ષોવડે યોગેર નિરીક્ષણ કર્યું છે મુખકમળ જેમનું, પોતાના લાવણ્યાતિશ-
 યથી કોટિ કામની પેઠે મોહ પમાડનારા એવા શ્રીકૃષ્ણને જોયા ॥૨૦-૨૧॥
 સપરિવાર અભય નૃપતિએ શ્રીહરિને આવા દિવ્યરૂપે જોઈને સમ્રમપૂર્વક
 પ્રણામ કર્યો. પ્રણામ કરીને પરિવારસહિત ઉઠતા તો પ્રથમની પેઠે મુનિ
 મડળમધ્યે વાર્ણિવેષથી વિરાજમાન શ્રીહરિને જોયા ॥૨૨॥ ત્યારપછી સચન્ધુ

॥૨૩॥ અમય ઉવાચ—સિતામ્બરં નૈષ્ઠિકવર્ણિવેપં પીતામ્બરં તં નટ-
વર્ચવેપમ્ । નવામ્બુદશ્યામલસુન્દરાઙ્ગં વન્દે હારિં ધર્મસુતં ચ ક-
ળ્મ્ ॥૨૪॥ શાન્તાન્તરસ્થાશ્રિતમણ્ડલસ્થં શૃંગારિગોપીગણમણ્ડ-
લસ્થમ્ । સરોજપત્રાભવિલોલનેત્રં વન્દે ॥૨૫॥ વૃન્દેન્ધનસ્તમ્બ-
રપદ્મપાણિં વૃન્દાવને સુસ્વરવેણુપાણિમ્ । વિચિત્રપુષ્પોત્તમચારુ-
હારં વન્દે ॥૨૬॥ સમાધિવિસાપિતસર્વલોકં રાસક્રિયાચિત્રિ-

અભયરાજ અક્ષરધામવિરાજમાન દિવ્ય રવરૂપના દર્શનથી પૂર્ણકામ અને
પરમાનંદપરિપૂર્ણ થઈ ભગવાનને ફરીથી પ્રણામ કરી હાથ બેડીને સ્તુતિ
કરવા લાગ્યા ॥૨૩॥ અભય રાજ સ્તુતિ કરે છે—હે ભગવન ! તમોજ
ધર્મનંદન અને યદુનંદન છો, ધર્મનંદનરૂપે શ્વેત વસ્ત્રને ધારી રહેલા, નૈષ્ઠિક
વર્ણિવેષને ધારી રહેલા આજ સર્વ જનોના નયનગોચર થયા છો પરમ કૃપા
કરીને પ્રાકટ એજ પીતામ્બર નટવર વેષથી મને આજ નયનગોચર થયા
છો. આવા વર્ણિવેષરમણીય, નટવરવેષરમણીય, નવીન મેઘસદૃશ શ્યામ
સુંદર અવયવાળા એવા શ્રીહરિ તથા શ્રીકૃષ્ણ તમોને પ્રણામ કરૂં છું. (આ
શ્લોકને આરંભીને આઠ શ્લોકોમાં પ્રથમ પાદથી શ્રીહરિકૃષ્ણનું વર્ણન કર્યું
છે. દ્વિતીય પાદથી સમાધિમાં શ્રીહરિએ પ્રદર્શવિલા શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપનું વર્ણન
કર્યું છે. તૃતીય પાદથી તે જાત્રેમાં રહેલા સમાનવિશેષણથી વર્ણન કર્યું છે.
ચતુર્થ પાદથી જાત્રેના નામનો નિર્દેશ કરવાપૂર્વક પ્રણામ કર્યો છે. એવું વિવે-
ચન લાણી લેવું) ॥૨૪॥ પ્રશાંત મનવાળા સ્વચરણનાજ એક આશ્રયવાળા
મુનિમંડળના મધ્યમાં વિરાજમાન, શૃંગાર રસવિશેષરૂપ વિલક્ષણ પ્રેમર-
સથી વ્યાપ્ત અંતઃકરણવાળા ગોપીજનમંડળના મધ્યમાં વિરાજમાન, કમળ-
દળ સમાન વિશાળ દિવ્ય વિલોચનવાળા તમો ધર્મતનય શ્રીહરિ અને યદુ-
નંદન શ્રીકૃષ્ણને હું પ્રણામ કરૂં છું ॥૨૫॥ જેતમો વૃંદાવનમાં સુસ્વર વેણુથી
સમલંકૃત કરકમળવાળા હતા તેજ તમો આજ તુલસીકાષ્ઠના મણિકાની
માળાથી સમલંકૃત કરકમળવાળા છો. વિવિધ ઉત્તમ પુષ્પોના મનોહર
હારોવડે શોભાયમાન એવા ધર્મતનય તમો શ્રીહરિ અને વસુદેવતનયાકૃતિ
શ્રીકૃષ્ણને હું પ્રણામ કરૂં છું ॥૨૬॥ ધર્મનંદનરૂપે તમોએ સંકટપ્રમાત્રથી બહુ

તદેવલોકમ્ । કન્દર્પદર્પોત્પાનનાતિદક્ષં વન્દે ॥૨૭॥ સ્વમક્તસ-
ત્સન્નવિરાજમાનં ઘૃન્દાવનાશ્રીઙ્ગુશોભમાનમ્ । સ્વાનાં હરન્તં હ-
દયાનિ દૃષ્ટ્યા વન્દે ॥૨૮॥ શિરઃપટાપીઙ્ગનિજાત્મલોભં મયૂરપ-
ત્રાલિકિરીટશોભમ્ । પદ્માદિલક્ષ્માદ્ધિતપાદયુગ્મં વન્દે ॥૨૯॥
સ્વદત્તભૂપાઃ સહસ્રા વ્દાનં સ્વાક્ષેપુ ભૂપા વિવિધા દધાનમ્ । સ-
કાલમાયામયદાભિધાનં વન્દે ॥૩૦॥ ભક્તાન્તરારિક્ષણપ્રતાપં
ગોગોપગોપીરિપુદૈત્યતાપમ્ । પાદાનમત્સીયજનૈકવન્ધું વન્દે ॥

જનોને સમાધિ કરાવીને સર્વ ચુરનરાદિકને વિરિમત કર્યા છે અને યદુનંદ-
નરૂપે તમોએ રાસલીલાવડે દેવોને વિરિમત કર્યા છે. કામનો ગર્વ ઉતાર-
વામાં અતિશય સમર્થ એવા તમો શ્રીહરિ અને શ્રીકૃષ્ણને હું નમસ્કાર કરૂં
હું. કૃષ્ણરૂપે સૌન્દર્યાતિશયથી કામનો ગર્વ ઉતાર્યો હતો. ધર્મનંદનરૂપે તો
સર્વના કામને ભૂળમાંથી ઉખેડી નાંખે એવા પોતાના આશ્રયપ્રભાવથી કામનો
ગર્વ ઉતાર્યો છે ॥૨૭॥ ધર્મનંદનરૂપે તમો પોતાના ભક્તજનોની પ્રાર્થનાને
સફળ કરવા ભક્તજનોના ભવનમાં વિરાજે છે. યદુનંદનરૂપે તો પોતાના
વિહરણને સમુચિત ઘંટાવનને કટખીને તેમાં વિહરણ કરવાથી શોભો છો.
સમગ્ર જનોના મનને હરનારા દિવ્ય કટાક્ષવાળા ધર્મસુત શ્રીહરિ તમોને
તથા શ્રીકૃષ્ણને હું નમસ્કાર કરૂં હું ॥૨૮॥ ધર્મતનયરૂપે તમોએ શિરઃ-
પટ (પાઘ) માં ધારેલા બહુવિધ પુષ્પના તોરાઓથી નિજ જનોનાં
મનને હરો છો. યદુનંદનરૂપે તો તમોએ મોરના પિંછાંથી અલંકૃત દિવ્ય
મુકુટથી સર્વ જનોના મન હરી લીધાં હતાં. કમળાદિ દિવ્ય રેખારૂપ
ચિહ્નોથી ચિહ્નિત ચરણકમળયુગળવાળા એવા ધર્મસુત શ્રીહરિ અને
શ્રીકૃષ્ણને હું વંદન કરૂં હું ॥૨૯॥ ધર્મતનય તમો પોતાને ભક્તોએ અપેલા
અનેક અલંકાર તત્ત્વણુ વિગ્રોને આપી છો છો. યદુનંદનરૂપ તમોએ તો
આભૂષણોને પોતાના અંગનો સંશ્લેષ કરાવીને આભૂષિત કર્યો હતાં.
કાળ માયાના ભયને નાશ કરનાર નામ જેમનું છે એવા ધર્મનંદન
શ્રીહરિ અને શ્રીકૃષ્ણને હું વંદન કરૂં હું ॥૩૦॥ તમોએ તો યદુનંદનરૂપે
ગોપ ગોપીઓના બાહ્ય રિપુ અસુરો હણ્યા હતા. ધર્મનંદનરૂપે તમો તો

॥૩૧॥ મુદ્રત ઉવાચ—ઈતિ સ્તુત્વા હરિં ભક્ત્યા પ્રણમ્ય સ નૃપોત્તમઃ ।
પ્રસન્નસ્યાદ્યથા તસ્ય નિપસાદ તદન્તિકે ॥૩૨॥ નદ્રસંશયજાલો-
ડસૌ પૂર્ણાશ્વિલમનોરથઃ । પ્રીત્યા નિત્યં સિવેવે તં તથોત્તમજયા-
દયઃ ॥૩૩॥ ભગવાનપિ તં રાજન્ ! પ્રીણયન્સાત્મજં સદા । ધર્મ-
મૈકાન્તિકં સમ્યગ્બોધયજ્યવસત્સુખમ્ ॥૩૪॥ વસન્સ્તત્ર નમોમાસે
જન્માષ્ટમ્યાં મહોત્સવમ્ । ચકાર પૂર્વચત્સ્વામી પ્રત્યેકાદશિ ચો-
ત્સવમ્ ॥૩૫॥ મુનિભિઃ સહ દુર્ગપત્તને વસતસ્તસ્ય તુ ભક્તતુષ્ટયે ।
વિમલોદુગણેન્દુમણ્ડલા સમિયાય ક્ષિતિપેપપૂર્ણિમા ॥૩૬॥ ઇતિ

હમણાં પોતાના આશ્રિતોના અંતરના સતત ચૂકપણે અનુવર્તતા કામાદિ
રિપુઓને હણે છે. ચરણકમળમાં પ્રણામ કરતા સ્વજનોના એક બન્ધુ
એવા ધર્મમુત શ્રીહરિ તમોને અને શ્રીકૃષ્ણને હું નમસ્કાર કરું છું ॥૩૧॥

મુદ્રતઃપિ કહે છે—હે રાજન્ ! આ પ્રકારે ભગવાનની સ્તુતિ કરી
લક્ષિતી પ્રણામ કરી અભયરાજ રાજ થએલા ભગવાનની આજ્ઞાથી તેમની
પાસે બેઠા ॥૩૨॥ ભગવાનના પ્રસાદથી જેના સર્વ સંશયો વિનષ્ટ થયા છે,
જેમના સર્વ મનોરથો પરિપૂર્ણ થયા છે એવા અભય રાજ પર પ્રીતિથી
ભગવાનની પ્રતિદિન સેવા કરવા લાગ્યા. તેમજ પુત્ર ઉત્તમ અને પુત્રીઓ
જયા લલિતા આદિક સેવા કરવા લાગી ॥૩૩॥ હે રાજન્ ! ભગવાન પશુ
સપરિપાર અભય નૃપતિને દર્શન લાવણુ આદિકવડે પ્રસન્ન કરતા થકા
અને એકાંતિક ધર્મનો બોધ સમ્યક્ કરતા થકા ત્યાં મુખેથી રજા ॥૩૪॥
એરીતે દુર્ગપુરમાં નિવાસ કરી રહેલા સ્વામી નારાયણ ભગવાને સંવત
૧૮૬૨ ના શ્રાવણ માસમાં કૃષ્ણ જન્માષ્ટમીનો મહોત્સવ સર્વ સમાશ્રિતોને
આહ્વાદ આપતા થકા પૂર્વવત્-માંગરોળ માણાવદર શરધારમાં કયો હતો
તેવો કયો તથા પ્રત્યેક એકાદશીનો ઉત્સવ કયો ॥૩૫॥ હે પ્રતાપસિંહ
રાજન્ ! એરીતે અભયાદિ લક્ષ્મણોની પ્રસન્નતા માટે સાધુજનો સાથે
દુર્ગપત્તનમાં શ્રીહરિને નિવાસ કરતાં નિર્ભળ તારાણુ અને ચંદ્રમં-
ડળથી મંડિત ગંગાગણુ જેનું છે એવી આશ્વિન શુકલ પૂર્ણિમા આવી

શ્રીસત્સાગ્નિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે દ્વિતીયપ્રકરણે અભયરાજકૃતશ્રીના-
રાયણસ્તુતિનામૈરત્રિશોઽધ્યાયઃ ॥૨૧॥

ગુપ્ત ઉવાચ—પૂર્ણચન્દ્રોદયે રાત્રૌ તસ્યાં નારાયણો નૃપ ! । સં-
ઘાય ચન્દ્રશાલાયાં સિંહાસનમતિષ્ઠિપત્ ॥૧॥ તસ્મિન્ઢ્રીકૃષ્ણમા-
સ્થાપ્ય પુપૂજ સ યથાવિધિ । નવાન્નપૃથુકાન્ દુગ્ધદાર્કરાદિ ન્ય-
વેદયત્ ॥૨॥ મહાનીરાજનં કૃત્વા ગીતવાદ્યાદિભિઃ સહ । શ્રીકૃ-
ષ્ણરાસલીલાયાશ્ચારુપદ્યાન્યગાપયત્ ॥૩॥ વીણામૃદઙ્ગતાલાદૈર્મુ-

પહોચી ॥૩૬॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને... દ્વિતીયપ્રકરણે અભય-
રાજકૃતશ્રીનારાયણસ્તુતિનામૈરત્રિશોઽધ્યાયઃ ॥૩૧॥

‘અધ્યાય ૩૨ મો.

સુપ્રતઃક્રપિ કહેછે—હે નૃપ ! શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાને તે આશ્વિન
શુકલ પૂર્ણિમાની રાત્રિએ પૂર્ણ ચંદ્રોદય થતાં ઉન્મત્તાંગનાજળથી સ્નાન
કરી, ચંદ્રશાળામાં (અગાશી) સુવર્ણનું સિંહાસન ભક્તજનોપાસે સ્થાપન
કરાવ્યું ॥૧॥ તે સિંહાસનમાં પોતાને પ્રતિદિન પૂજવાની બાળકૃષ્ણની
મૂર્તિ પદરાવીને તેની શાસ્ત્રોક્ત પૂજાવિધિને અનુસારે પૂજા કરી અને નવીન
ઉત્તમ ડાંગરના પૃથુક-ખુંવા તથા સાકરમિશ્રિત દુધ આદિક નૈવેદ્યમાં
નિવેદન કર્યું (દુધ સાકર મિશ્રિત ખુંવા નિવેદન કર્યા) ॥૨॥ તે પછી
બાળકૃષ્ણની ગીત-ગાન કરવા યોગ્ય પદો (કીર્તનો)નું ગાયન અને
નાનાવિધ વાણંત્રોના ધ્વનિ આદિકની સાથે મોટી આરતી ઉતારીને,
શ્રીકૃષ્ણે કરેલી જે ગોપીયો સાથે રાસલીલા તેને યોધ કરનારાં શતાનંદ
મુકાનંદાદિ મહાકવિઓએ ગુંથેલાં સંસ્કૃત પ્રાકૃત અતિસુંદર કીર્તનો
ગાનપ્રવીણ પ્રેમાનંદપ્રમુખ મુનિઓ પાસે ગવરાવ્યાં ॥૩॥ વીણા મૃદંગ
તાળ વિગેરે વાણંત્રોપડે મુનિઓને રાસલીલાના પદોનું ગાન કરતાં કરતાં

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને મુનિઓને પોતપોતાના પૂર્વરૂપનું આપેલું પ્રત્યક્ષ-
જ્ઞાન અને દુર્ગપુરમાં અભય પાર્શ્વિની પ્રાર્થનાથી કરેલી નિવાસની પ્રતિજ્ઞાને
અનુવાદ કર્યો છે.

નીનાં ગાયતાં નિશઃ । યામત્રયં વ્યતીયાય કૃષ્ણં સોઽસ્વાપય-
 સ્તતઃ ॥૬॥ તદ્દર્શનાર્થમાયાતા નરાસ્તર્હિં સહસ્રશઃ । સ્ત્રિયશ્ચ સ્વ-
 સ્વનિલયાન્ જગ્મુર્નત્વા પ્રભું તતઃ ॥૫॥ સાત્મજશ્ચ યયો રાજા
 સ્વાવાસં હર્યનુહયા । કેવલં મુનયસ્તથુરન્તિકે ધર્મજન્મનઃ ॥૬॥
 તેભ્યઃ પ્રસન્નો ભગવાંસ્તત્પ્રાગ્જન્માદિવેદનમ્ । દાસ્યંસ્તાન્ કૃપયા
 પ્રાહ સ્વાનૈકાર્પિતેક્ષણાન્ ॥૭॥ મક્તા ! દ્વિજાતયઃ સર્વે શૃણ્વન્તુ
 મમ ભાષિતમ્ । ચૂયં સર્વે હિ મુનયો મવથાક્તમવોપમાઃ ॥૮॥ શા-
 પાહુર્વાસસ ક્રપેઃ પ્રાપ્તા જન્મ નૃપુ ક્ષિતો । રહસ્યમિતિ જાનીત

રાનિના ત્રણ પહોર વીતિ ગયા એ રીતે ત્રણ પ્રહર રાસોત્સવ પ્રવર્તતા
 પછીથી ભગવાને પ્રતિભાષ્ય કૃષ્ણને પોઠાડી દીધા (ભગવાનને શય્યાસન
 સમર્પણ કર્યું ॥૪॥ રાસોત્સવ પ્રવૃત્તિ સમયે શ્રીકૃષ્ણ તથા શ્રીહરિકૃષ્ણના
 દર્શન કરવા માટે ત્યાં આવેલા ઉભરો ઉભર નરનારીઓ આળકૃષ્ણને
 પોઠાડ્યા પછી ત્રણ શ્રીહરિકૃષ્ણને પ્રણામ કરી તેમની અનુગ્રાથી પોતપો
 તાને સ્થાનકે ગયા ॥૫॥ રાસોત્સવના દર્શનથી પરમાનન્દ પામેલા અભય
 રાજ ભગવાનને પ્રણામ કરી તેમની આજ્ઞા પામી પોતાને સ્થાનકે પરિ-
 વાર સાથે ગયા. તે સમયે એકલા મુનિઓતો ધર્મનંદન ભગવાનની પાસેજ
 રહ્યા ॥૬॥ તે સમયે ભગવાને તેમના સેવાવિશેષથી તેમની ઉપર બહુ પ્રસન્ન
 થઈ તેમને પૂર્વ જન્મશ્રદ્ધાદિકનું વિજ્ઞાન આપશે એવાથકા પોતાના મુખ-
 કમળ સન્મુખ એકાચ દૃષ્ટિવાળા પ્રેમરસપરિપૂર્ણ એવા મુનિઓને કૃપાથી
 ઠહું કે-હે મુનિઓ ! તમો હમણાં દ્વિભતિ (ગ્રાહણ ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય)
 કૃષ્ણને અલકૃત કરીને મારો આશ્રય પામી મારે વિષે પરા ભક્તિને પામેલા
 છો તે તમો માફ આ સુલાપિત સાવધાન મનથી સાંભળો. તમો સર્વે
 વિજ્ઞાન અને તપથી ગ્રહણની ઉપમા જેમને છે એવા મુનિઓ (મરીચ્યાદિ)
 છો ॥૭-૮॥ પૂર્વ જન્મમાં કોઈ પણ કારણયોગથી દુર્વાસાઋષિના શાપનિ-
 મિત્તને પામીને હમણાં ધરણીઉપર માનુષ્યોનિર્મા દ્વિભતિકૃષ્ણમાં જન્મ
 પામીને મારા યોગને પામ્યા છો. તે આ રહસ્ય જે મારા અવતારના
 યથાર્થ વિજ્ઞાનમાં ઉપકાર કરનાર છે તે મેં આજ જણાવેલું પોતપોતાના

યૂયમાત્મીયમાત્મનિ ॥૧૫॥ ઇવમુક્તા ભગવતા તેઽપિ સદ્યસ્તદિ-
 ચ્છયા । દદ્યુઃ સ્વં સ્વમાત્માનં દિવ્યદૃષ્ટ્યા યથા પુરા ॥૧૦॥ ત-
 પોયોગસમાધીનાં સકલૈશ્વર્યસંયુતમ્ । સ્વં સ્વં દૃષ્ટ્વા મરીચ્યાદિં
 મહાપિં લેભિરે મુદમ્ ॥૧૧॥ તં ચ નારાયણમૃપિં ભગવન્તમવેત્ય
 ચ । અતિપ્રસન્ના મુનયો હરિમૂચુઃ પ્રણમ્ય તે ॥૧૨॥ ईदृशं ज्ञानम-
 स्माकं प्रसादात्तव सत्पते ! । सर्वदा स्यादिति ध्रुवं चेतसा काम-
 यामहे ॥१३॥ तानुवाच तदा स्वामी मुनयः ! श्रूयतामिदम् । भव-
 द्भिरिष्यते यत्तत्सर्वदा न हिताय चः ॥१४॥ घोरं कलियुगं ह्यद्य

મનમા જાણો આ ગુપ્ત વૃત્તાત સભામાં કે જ્યાં ત્યાં પ્રકાશ કરવું નહિ,
 કિંતુ મનમાજ ધારી રાખવું ॥૧૫॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે ભગવાને પ્રતિ-
 બોધ દીધેલા તે મુનિઓ પણ તત્ક્ષણજ તેમની કૃપાથી પ્રાપ્ત થએલી
 દિવ્ય દૃષ્ટિથી પોતપોતાના આત્માને યથાપૂર્વ (પૂર્વ જન્મમા જેવા
 હતા એવા) દેખવા લાગ્યા ॥૧૦॥ તપ યોગ અને સમાધિથી મળતા
 નિરતિશય ઐશ્વર્ય સખન, મરીચ્યાદિકમા હરકોઈ એકાદ મહાવિંદ્ય પોત-
 પોતાના આત્માને સાક્ષાત્ કરીને મુનિઓ મહા આનંદને પામ્યા ॥૧૧॥ તથા
 તે શ્રીહરિ ભગવાનને નારાયણક્રમવિંદ્ય જાણીને પોતાને ઉપાસ્ય ભગવા-
 નના ચરણકમળના સન્નિધિમા નિરતર નિવાસ મળવાથી અધિક પ્રસન્ન
 થઈ પ્રણામ કરીને ભગવાનપ્રત્યે એમ બોલ્યા કે ॥૧૨॥ હે સત્તાપતે ! ભગ-
 વન્ ! જે આ અમોને પોતપોતાના પૂર્વ સ્વરૂપનું યથાર્થ વિજ્ઞાન આપની
 કૃપાથી થયું છે તે તમારા અવતારના યથાર્થ વિજ્ઞાનમાજ એક ઉપયોગી
 હોવાથી અમોને નિરતર રહે (ડ્યારેય કિંચિત્ વિનાશ પામે નહિ) એવી
 અમો મનમા ધરજી રાખીએ છીએ ॥૧૩॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે પ્રાર્થના
 કરેલા ભગવાન્ બોલ્યા કે—હે મુનિઓ ! માફ આ વચન તમારા હિતને
 માટે કરું છું તે સાંભળો, તમો સર્વે જે આ જ્ઞાનને સર્વદા ધરજો છો તે
 તો તમારા હિતને માટે નહિજ થાય, કારણ કે—સ્વસામર્થ્યનું જ્ઞાન હોય તો
 પોતાને પીડા કરનારા દુર્જનો ઉપર પોતાને કોપોદય થતાં તપનો ક્ષય
 જનાપવાદ આદિક દોષનો સંભવ આવે ॥૧૪॥ તેનું વિવેચન કરે છે—હે

વર્તતે તત્ર માનવાઃ । પ્રાયશઃ પાપિનઃ સન્તિ શ્રિતાઃ સમ્પદમાસુ-
રીમ્ ॥૧૫॥ યુષ્મન્માહાત્મ્યમશ્નાત્વા તે દ્રુહ્યુર્યદિં વસ્તદા । યુષ્મા-
મિસ્તદશક્યં હિ સોદું સ્વલલ્લવેદિમિઃ ॥૧૬॥ યુષ્માકં ચ યદા
પ્રોધો ભવેત્સ્વૈશ્વર્યશાલિનામ્ । ક્ષય આકસિકો નૂનં તદા સ્યા-
ત્સર્વદેહિતામ્ ॥૧૭॥ સત્યપ્યેકસ્યાપરાધે તત્સંસર્ગાદિ ભૂયસામ્ ।
દુઃખં સ્યાદિન્દ્રદોષેણ ત્રૈલોક્યસ્ય પુરા યથા ॥૧૮॥ તાદૃક્ષયે
નિમિત્તં ચ યૂયં સ્યાતાપિ સાધવઃ । તપઃક્ષયશ્ચ યુષ્માકં ભવેત્કો-

મુનિઓ ! વર્તમાન કાળમાં ઘોર-કૂર પાપૈકપ્રવર્ધક કલિયુગ વર્તે છે. તે
આ કલિકાળમાં મનુષ્યો પ્રકૃતિથી પાપમાં પ્રીતિવાળા બહુધાપણે છે.
અને વળી તેઓ આસુરી સંપત્તિને આશરેલા છે ॥૧૫॥ તો કાળદોષથી
અને પ્રકૃતિદોષથી પાપૈકપરાયણ તેઓ સાધુજનોના અપમાનમાળ એક
પ્રવર્તીને તમારો મદિમા નહિ બાણીને અગ્નિમાં પતંગીયાની જેઠે અસાચાર
કરતા થકા જે તમારો દ્રોહ કરે તો પોતાનું બળ બાણનારા તમારાથી
તેમનો તે અસાચાર સહન કરી શકાશે નહિ ॥૧૬॥ તારે તો અમાનુષ
ઐશ્વર્યશાલી, ઋપિસંબન્ધી તેજની સપત્તિની સ્મૃતિવાળા તમો સર્વેને દુર્જ-
નોપદ્રવથી ઉદય પામેલો ક્રોધવેગ દુર્વિપણ સર્વ દેહિઓને એક સાથે
વિનાશ કરનારો નિશ્ચે થાય ॥૧૭॥ તમોને ઉપદ્રવ કરનારા જે કોઈ પણ
એક જનના અપરાધમાત્રથી તેના સસર્ગને લીધે બીજા બહુ નિરાપરાધિ-
ઓને પણ દુઃખ (તમોએ આપેલા શાપાદિકનું) થાય. અર્થાત્ તમોને
ચઢેલો ક્રોધવેગ કેવળ અપરાધિમાંજ સંબન્ધ પામીને વિશ્રાંતિ પામે નહિ
કિંતુ તેના સબન્ધી અને તેના પણ સબન્ધીમાં પણ પ્રસરીને બહુને નાશ
કરે. જેમ પૂર્વે છન્દ્રે દુર્વાસાનું અપમાન કર્યું તે સમયે એકલા છન્દ્રના અ-
પરાધથી ભૂરાદિ સર્વ લોકોને દુઃખ થયું હતું તેમ દુઃખ થાય ॥૧૮॥ ક્ષમા
શીલાદિ સાધુગુણસમૃદ્ધ એવા પણ તમો તેવા બહુ જનોના ક્ષયમા નિમિ-
ત્તભૂત થાઓ. વળી ઉપગમશીલ એવા પણ તમોને જે ક્રોધોદય થાય
તો બહુકાળ કરેલી તપશ્ચર્યાથી સપાદન કરેલું સર્વ પુણ્ય પ્રણાશ પામી
ભય (સમસ્ત તપોબળ નાશ પામે) ‘તપતે યજતે चापि यय दानं प्रय-

ધોદ્યેન ચ ॥૨૯॥ તસ્માત્સ્વરૂપવિદ્વાનં સર્વેદા નોચિતં હિ ચઃ ।
 ક્ષત્ત્વકચિદ્ધ્યાનકાલે તદ્ભવિષ્યતિ નિશ્ચિતમ્ ॥૨૦॥ इत्युक्तवति
 સર્વેશે જ્ઞાનં તેષાં તુ તદ્વપ ! । આસીત્તિરોહિતં સચસ્તસ્યેવેચ્છાવ-
 શાત્પ્રભોઃ ॥૨૧॥ તાવદાસીદુષ.કાલઃ સ્વામ્યગાન્નિત્યકર્મણે । ય-
 યુસ્મન્મત્તગદ્ગાં તે જ્ઞાનાદ્યર્થે દ્વિજા અપિ ॥૨૨॥ एवं भगवता राज-
 ન્યમક્તાનાં હિ સર્વથા । વિધીયતે હિતં નિત્યં પિત્રાર્માણામિવા-
 દરાત્ ॥૨૩॥ શ્રેમં વિધાતું સર્વેષામથ ભૂમૌ મુમુક્ષતામ્ । મુનીન્
 પ્રેપયિતું સ્વામી મનસૈચ્છદ્યાનિધિઃ ॥૨૪॥ देशान्तरेभ्यो भक्ताश्च
 તમુપેત્ય પુનઃ પુનઃ । સ્વસ્વગ્રામાગમાયૈવ પ્રાર્થયન્વહુધા નૃપ !
 ॥૨૫॥ आगमिष्यामि चो ग्रामानिति सर्वेभ्य एव सः । प्रतिजज्ञे

ચ્છતિ । ક્રોધેન સર્વં દહતિ તસ્માત્ક્રોધં વિવર્જयेत्' એવી સ્મૃતિ છે.
 એ રીતે ક્રોધદોષનો વિમર્શ કરતાં તમોને પૂર્વસ્વરૂપનું વિજ્ઞાન સર્વેદા ઉચિત
 નથી. પૂર્વ સ્વરૂપનું વિસ્મરણજ ઉપકાર કરનાર થશે એમ માઈ માનવ
 છે. પરં કવચિત્ કવચિત્ મારા સ્વરૂપના ધ્યાનકાળમાં સ્વસ્વરૂપનું
 સ્મરણ તમોને થશે ॥૧૯-૨૦॥ હે નૃપ ! સર્વેશ શ્રીહરિએ આ પ્રકારે
 કહ્યું એટલે તે મુનિઓનું તે પૂર્વ જન્મનું જ્ઞાન તો ભગવાનની ઇચ્છાથી
 તત્ક્ષણ તિરોહિત થઈ ગયું ॥૨૧॥ એ રીતે મુનિઓ અને ભગવાનનો રહસ્ય
 સવાદ સપૂર્ણ થતાં પ્રભાતસમય પહોં થયો. એટલે સ્વામી ભગવાનતો
 જ્ઞાનાદિ નિત્યકર્મ કરવા સ્વસ્થાને ગયા. તે મુનિઓપણ જ્ઞાન કરવા ઉન્મત્ત-
 ગંગાપ્રત્યે ગયા ॥૨૨॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે ભગવાન શ્રીહરિ પોતાના
 ભક્તોનું સર્વથા હિત જેમ પિતા પોતાના પુત્રોનું કરે તેમ આદરથી નિત્ય
 કરે છે ॥૨૩॥ એ રીતે બહુ માસો વ્યતીત થતાં દયાનિધિ ભગવાને ભૂમિમાં
 મુમુક્ષુ સર્વ જનોનાં સદુપદેશાદિવડે કહ્યાણુ કરવા મુનિઓને તે તે દેશોમાં
 મોકલવાનો મનમાં સકલ્પ કર્યો ॥૨૪॥ હે નૃપ ! બહુ ભક્તજનો તે તે
 ગામ થઈ આવીને પોતપોતાના ગામને ભગવાનના ચરણકમળના રજવડે
 પવિત્ર કરવા ભગવાનની ચારંવાર બહુ પ્રકારે પ્રાર્થના કરતા હતા ॥૨૫॥
 ભગવાને તો બધાય ભક્તોની પ્રાર્થનાને સફળ કરવા 'તમારા ગામમાં

ભાવવશાદ્ધર્મસ્થાપન ઉદયતઃ ॥૨૬॥ કિન્તુ રાજો પ્રતિજ્ઞાતં સ્વેન
યત્તત્સ પાલયન્ । ચાતુર્માસીસમાપ્યન્તં તત્રૈવોવાસ સઠ્ઠિજઃ
॥૨૭॥ ઇકાદશ્યાં પ્રયોધિન્યાં તત્ર કૃત્વા મહોત્સવમ્ । સદઃશ્યો-
ઽધ્યામયં ભૂયં સ પ્રોચે ભક્તિનન્દનઃ ॥૨૮॥ ચાતુર્માસ્યાવધિ મયા
મુનયઃ પ્રીતયે તવ । રક્ષિતા હ્રદ સર્વેઽપિ સમ્રાજોઽપ્યતિદુર્લભાઃ
॥૨૯॥ અધુના પ્રેપયામ્યેતાન્ ભૂમૌ વિચરિતું નૃપ ! । મુમુક્ષુણાં
હિતાયૈથ યત્સન્તો મન્તારકાઃ ॥૩૦॥ દેશાન્તરીયા મત્તાશ્ચ પ્ર-
તીક્ષ્ણન્તે મમાગમમ્ । તત્તોઽહમપિ યાસ્યામિ સૌવીરાનધુનાઽનય !

યથાપ્રાર્થના અમો આવીશું એવી પ્રતિજ્ઞા તેમના લાવવશાત્ કરી, કેમકે
પોતેજ ભૂમિમાં સર્વત્ર જઇને ધર્મસ્થાપનમાં ઉદયગી થયા છે-ધર્મસ્થાપ-
નમાંજે અવતરેલા આ ભગવાનને ભક્તપ્રાર્થના તો મિલમાત્ર છે, પોતેજ
તે તે પુરુષામમાં પધારીને ધર્મસ્થાપનનો સકલ્પ કર્યો છે ॥૨૬॥ ભક્તો
આગળ પોતે યદ્યપિ પ્રતિજ્ઞા કરી છે તથાપિ અભયરાજને ત્યાં જ આતુ-
ર્માસ્યાવધિ રહેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે તેને પરિપાલન કરવા શ્રીહરિ મુનિ
મહાજસહિત આતુર્માસ્ય સમાપ્તિમુધી ત્યાજ નિવાસ કરીને રવા ॥૨૭॥
ભક્તિનંદન ભગવાને પ્રજોધની એકાદશી તિથિએ દુર્ગપુરમાં અભયભૂપના
ભવનમાં ભગવાનનો મહોત્સવ કરીને પછીથી સભામાં વિરાજમાન થઈ
અભય ભૂપાળને એમ કહ્યું કે-હે રાજન્ ! ધર્મરક્ષાનીજ એક દીક્ષા
ધારી રહેલા મેં કેવળ તમારી ભક્તિના પરવશપણથી તમારી પ્રાર્થનાને
અનુસારે તમારી પ્રસન્નતા માટે અકર્ત્તા નૃપતિને પણ મુદુર્લભ સમાગમ
જેમનો છે એવા આ જધા મુનિઓને આટલા સમયમુધી અહીંજ રોકી
રાખ્યા છે, પરંતુ મુમુક્ષુ જનોના સમુજ્જવનપરાયણ એમણે તો ગામો-
ગામ ફરી ફરીને મુમુક્ષુઓને અનુચ્છ કરવાનો છે, (એક સ્થળમાં રોકી
રાખવાના નથી) તો હવે હે નૃપ ! આ મુનિઓને મુમુક્ષુ જનોના હિત-
માટેજ તે તે દેશમાં વિચરવા હું મોકલીશ. કારણ કે આવા સાધુઓજ
સંસારસાગરના સમુદ્ધરણનીજ એક પ્રવૃત્તિપર છે ॥૨૮-૩૦॥ હે નિધાપ
અભય રાજન્ ! વળી દેશદેશના જહુ હરિજનો મારી પોતપોતાના પુર

॥૩૧॥ ત્વં તુ સાકં નિજજનૈઃ કૃષ્ણસ્યૈવ નિરન્તરમ્ । ભક્તિં કુર્યાં અ-
 હિંસાદીન્ યમાન્સમ્પરિપાલયન્ ॥૩૨॥ સુમત યવાચ—પતચ્છુત્વા હ-
 રેર્ચાપ્યં નૃપઘ્વાસ્ય મુતાદયઃ । રુદન્તઃ પ્રાર્થયામાસુસ્તં પ્રણમ્ય મુહ-
 મુંદુઃ ॥૩૩॥ ત્વત્પ્રાણાનન્ત્ર નો હિત્વા ક્વ યાસિ કરુણામ્બુધે ! । ગતે
 ત્વયિ શરીરેષુ ન સ્થાસ્યન્ત્યસયો હિ નઃ ॥૩૪॥ ગન્તવ્યં ચેદવદ્યં તે
 તર્હસ્માનાત્મના સહ । નેતુમર્હસિ નાથ ! ત્વં સૌવીરાનન્ત્ર યા વસ

આમમા પધારવાની વાટ બેઈ રહ્યા છે તેમની પણ પ્રાર્થના મારે સફળ
 કરવી બેઈએ તો હું પણ હમણાજ તે તે લજ્જાજનોના નિવાસભૂત સૌવીર
 દેશમા જઈશ ॥૩૧॥ તમો તો નિજજનો સાથે નિરતર કૃષ્ણલક્ષ્મિને
 કરશો, કૃષ્ણલક્ષ્મિ થકી ક્ષણ પણ પ્રત્યુત્તિ પામશો નહિ અને તેમા
 આવતા અનેક અતરાઓને વિનાશ કરનારા અહિંસા આદિક યમોને પરિ-
 પાલન કરશો ॥૩૨॥

સુપ્રતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! શ્રીહરિનું આહું વાક્ય મુઠ્ઠીને અલ-
 યરાલ અને તેમના ઉત્તમાદિ બન્ધુજનો શ્રીહરિનો સમ્બેધ એજ એક
 છવિતવાળા, તેમના સેવાસુધારસના પાનપરાયણ, તેમના વિયોગને ક્ષણ-
 પણ નહિ સહન કરી શકનારા અને શોકથી ઉદ્વિગ્ન મનવાળા થઈ ભગવા-
 નના ભાવિ નિયોગની વેદનાથી રૂદન કરતા થકા વારવાર શ્રીહરિને પ્રણામ
 કરી પ્રાર્થના કરવા મગ્યા કે—હે કૃષ્ણાનિધિ ભગવન્ ! આપના સમાગમ
 થકી પર કાઈ પણ નિ શ્રેયસને અમો માનતા નથી આપના સમાગમ-
 નેજ સર્વાધિક માનીએ છીએ તો તમો જો અહીંથી અવશ્ય અન્યત્ર જવા
 ઇચ્છતા હો તો અમોને પણ સાથે લઈ લાજો તમો પ્રાણનાથ અમોને
 ત્યાગ કરી અહીંથી ચાલી નીકળશો કે તત્ક્ષણ અમારા પ્રાણો પણ શરી
 રમાથી નિશ્ચે નીકળી જશે કારણ કે અમો તમોજ પ્રાણુ જેમના છે એવા
 છીએ જે ‘પ્રાણ’ એમ નિર્દેશ થાય છે તેતો ગોણુ પ્રાણો છે. સર્વના
 સાક્ષાત્ પ્રાણુ તો આપજ છો, ‘પ્રાણસ્ય પ્રાણ’ એવી શ્રુતિ છે, ‘કર્ણં પ્રાણ-
 મુચ્યત્સવાનં પ્રલગ્સ્યતિ । મષ્ટ્યે વામનમાસીન વિષેદેવા ડપાસતે’ એવી
 પણ શ્રુતિ છે, વળી ‘કો જ્યેવાન્યાત્ક. પ્રાણ્યાયદેય આકાશ આનન્દો ન

॥३५॥ सोढु शका वयं नैव विरहं तव सत्पते ! । साकमेवागमि
 प्यामस्त्वयातो नात्र संशय ॥३६॥ राज्यस्य चिन्ता नास्त्येव
 तत्तु ते यत्समर्पितम् । ब्रह्माण्डपोषकस्त्वं हि सर्वनाम्नं तु दास्यसि
 ॥३७॥ इति निष्कपट वाक्य सान्त्वयस्य नरेशितु । निशम्य तद्भ-
 क्तिवशं प्रीत प्रोवाच स प्रभु ॥३८॥ त्यज चिन्तां धराधीश !
 त्वयाहं हि वशीकृत । तवेकान्तिकधर्मेण प्रसन्नोऽस्मीति विद्धि
 भो ! ॥३९॥ वत्स्याम्यत्रैव नियतमहं नास्त्यत्र संशयः । भक्ताना

તુષ્ટયેऽન્યત્ર ગતૈવ્યમિ પુનઃપુનઃ ॥૪૦॥ રાજ્યં ત્વેતત્ત્વયા રાજન્ !
 પાલનીયં મદાદ્યા । મદર્થમૃપયોऽપ્યત્ર મુદુરેષ્યન્તિ સર્વેતઃ ॥૪૧॥
 તવ ત્વત્પુત્રપુત્ર્યાદેર્મત્તયા ચાદમ્મયા મૃશમ્ । વશીરૂતસ્ય મે
 વાક્યં સત્યમેતન્નરાધિપ ! ॥૪૨॥ સુમત ઉવાચ—ઈતિ દત્તવરઃ સ
 મક્તમર્ત્ત્રા નૃપતિઃ સાન્વય આપ મૂરિ તોપમ્ । ન્યવસદ્ધરિપ્યુ-
 વારકીર્તિર્નિલયે તસ્ય સુરં સુખપ્રદાતા ॥૪૩॥ વિધિના ક્ષિતિ-
 પસ્ય તસ્ય દુર્ગં પ્રમુરસ્થાપયદુત્તમાલયે સઃ । સહ રાધિકયૈવ
 વાસુદેવં મહમત્રાપિ મહાન્તમાતતાન ॥૪૪॥ રાજા કર્તું તસ્ય
 સેવાં યથાર્થં વિષ્ણોર્મક્તં વિપ્રવર્યં સુશીલમ્ । દત્ત્યા વૃત્તિ રક્ષતિ
 સ્થાથ રાજંશ્ચક્રે સેવાં સોऽપિ તસ્યાનુકાલમ્ ॥૪૫॥ ઇતિ શ્રીસત્સદ્ગી-

નધને તેમનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરીને વારેવારે અહીંજ આવી રહીશું
 ॥૩૯-૪૦॥ હે અભયરાજન્ ! ક્ષત્રિય એવા તમારે મારી આજ્ઞાથી આ
 રાજ્યનું તો પરિપાલન કરવું. આ મુનિઓ પણ મારી સેવા કરવા સર્વ
 દેશોમાંથી વારેવારે અહીં આવશે. અમારી અને મુનિઓની સેવામાં ઉપ-
 યોગી હોવાથી આ રાજ્ય તો મારી અનુસાથી તમારે અવશ્ય રક્ષણ કરવું
 ॥૪૧॥ હે નરાધિપ ! તમારી અને તમારા પુત્ર પુત્ર્યાદિ પરિવારની દંભ-
 વર્ણત ભક્તિથી અત્યંત વશ થએલો હું તે માફ આ વચન સત્ત્વળ છે, તમો
 ભય પામશો નહિ ॥૪૨॥ સુમતનાધિપ કહે છે—હે રાજન્ ! ભક્તભક્તા
 ભગવાને આ પ્રકારે જેને વરદાન દીધું છે એવા અભયનૃપતિ સપરિવાર
 પરમ હર્ષને પામ્યા. ઉદારકીર્તિ સુખપ્રદાતા શ્રીહરિપણુ અભયભૂપના
 ભવનમાં તેમની લાવશુદ્ધિથી પરમ પ્રસન્ન થઈને મુખેથી નિવાસ કરી
 રહ્યા ॥૪૩॥ તે પછી પ્રભુ શ્રીહરિએ તે અભયરાજના દરબારમાં સુંદર
 મંદિરમાં વાસુદેવનારાયણની રાધિકા સાથે યથાવિધિ સ્થાપના કરીને
 પ્રતિષ્ઠાના અંગભૂત મોટો ઉત્સવ કર્યો ॥૪૪॥ હે રાજન્ ! તે પછી અભય-
 રાજાએ તે શ્રીવાસુદેવની પૂજા યથાયોગ્ય કરવા સુશીલ વિષ્ણુભક્ત કોઈ
 પણ ભેયર નામના વિપ્રવર્યનો નિયોગ કરી તેની જીવિકા માટે વૃત્તિ પણ
 આપીને રાખ્યો. આ વિપ્રવર્ય પણ શ્રીવાસુદેવ નારાયણની સેવા યથાકાળ

જીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે દ્વિતીયપ્રકરણે દુર્ગપત્તનનિવાસપ્રતિજ્ઞાવિધાન-
નામા દ્વાનિર્ણયોઽધ્યાયઃ ॥૩૨॥

સુમત ઉવાચ—નાનાદેશાન્ પ્રેપયિષ્યન્ સ્વજ્ઞાનાય મુમુક્ષતામ્ ।
શિક્ષયામાસ સ મુનીન્ ભૂયસ્વાદ્ભુવિ દુર્ધિયામ્ ॥૧॥ શ્રીભગવાનુ-
વાચ—મુનયો ! ભુવિ ઘોષાય નરાણાં યાત યુથશઃ । ચરતાનેક-
દેશેષુ કૃષ્ણભક્તિપ્રવર્તકાઃ ॥૨॥ તત્ર ચે શરણં યાયુર્યુષ્માકં તુ
મુમુક્ષવઃ । ઉપદેશ્યા કૃષ્ણભક્તિસ્તેભ્યો ઘન્ધવિમોચની ॥૩॥ દૃઢં

અવિચિન્ન કરવા લાગ્યો ॥૪૫॥ ધૃતિ શ્રીસત્સંગિજીવને... દ્વિતીય પ્રક-
રણે દુર્ગપત્તનનિવાસપ્રતિજ્ઞાવિધાનનામા દ્વાનિર્ણયોઽધ્યાયઃ ॥૩૨॥
અધ્યાય ૩૩ મો.

પૂર્વ અધ્યાયમાં 'મુમુક્ષુઓના મોક્ષ માટે દેશદેશમાં મુનિઓને મોકલ-
વાનો ભગવાને મનમાં સકટપ કર્યો' એમ કહ્યું છે, તેજ મુનિ મોકલવાના
પ્રસંગને કહેવા પ્રથમ તેમાં ઉપયોગી તેમને આપેલી શિક્ષાનો પ્રસંગ મુદ્ર-
તમુનિ કહે છે—હે રાજન્ ! મુમુક્ષુ જનોના સ્વસ્વરૂપનો અવબોધ આપ-
વારૂ હિતમાટે મુનિઓને નાના દેશોમાં મોકલશે એવા શ્રીહરિ ભૂમિઉપર
સાધુઓના અપમાનમા અને અસદાચરણમાંજ એક વિલક્ષ મનવાળા જનો
બહુ હોવાથી મુનિઓએ અવશ્ય અવધારણુ કરવા યોગ્ય અર્થનો ઉપદેશ
કરવા લાગ્યા ॥૧॥ શ્રીભગવાન્ કહે છે—હે મુનિઓ ! ભૂમિમાં દુર્લભ
મનુષ્યજન્મને પામીને પણ તત્ત્વજ્ઞાન નહિ મેળવીને જેઓ સસારમાં
લગ્યા કરે છે તેવા નરોને તત્ત્વબોધ આપવા તમો મહાજ્ઞાનીને દેશદેશમાં
કૃષ્ણભક્તિનીજ એક પ્રવૃત્તિપરાયણુ થઈને વિચરો ॥૨॥ તે દેશોમાં જે મુમુક્ષુ-
જનો તમારે શરણુ આવે તેઓને અનાદિ ભવબંધનમાંથી છોડાવ-
નારી કૃષ્ણભક્તિ (ભક્તિનું સાધનસહિત સ્વરૂપ)નો ઉપદેશ કરવો ॥૩॥
તેમાં જ્ઞાનમાં પ્રથમ સાધન જે સ્વસ્વધર્મમાં દૃઢસ્થિતિરૂપ છે તેનો ઉપ-

૧ આ અધ્યાયમાં મુમુક્ષુજનોના હિત માટે નાનાવિધ દેશો પ્રત્યે મુનિઓને
ક્રોધ નિમ્રહાદિ ઉપદેશ આપવા પૂર્વક ભગવાને મોકલ્યા એ કથા ઉપ-
પાદન કરી છે.

સ્થિતિઃ સ્વસ્વધર્મેઽપાર્હિસાપ્રમુખા યમાઃ । ઉપદેશ્યા મનુર્જન્યઃ
 શ્રીકૃષ્ણેતિ ચ નિત્યદા ॥૪॥ શ્રીમ્યસ્તદીયસમ્બન્ધિપુરુષેણાયમેવ
 ચ । ઉપદેશઃ કારણીયો મુનયઃ ! કાપિ ન સ્વયમ્ ॥૫॥ યુષ્મામિ-
 સ્તિવદ્ યોપામ્યો રાક્ષસીમ્ય શ્વાર્મકૈઃ । મેતવ્યમપદ્મા તાક્ષ
 વર્જ્યાઃ સ્પૃદ્યા ન કર્હિન્ચિત્ ॥૬॥ સ્થિત્વા સ્વધર્મે કૃષ્ણસ્ય ભક્તિશ્ચ
 થયણાદિકા । કર્તવ્યા કારણીયા ચ પાટનીયા યમાસ્તથા ॥૭॥

દેશ આપવો તથા અહિંસાપ્રમુખ યમોનો ઉપદેશ દેવો. જે પ્રતિદિન જપ-
 વાનો 'શ્રીકૃષ્ણ' એવો ત્રણ અક્ષરનો મન છે તેનો તેમને ઉપદેશ કરવો
 ॥૪॥ હે મુનિઓ ! જે નારીઓ મુમુક્ષાએ સખત હોય તો તેમને આ પૂર્વોક્ત
 ઉપદેશ તમારે સાક્ષાત્ આરેય પણ કરવો નહિ કિંતુ તેના સંબન્ધી બ્રાતાદિ
 મુમુક્ષારા આજ ઉપદેશ કરાવવો ॥૫॥ પરિનિષ્પન્ન વૈરાગ્યવાળા એવા-
 પણ તમારે વિષયહોષોનો વિચાર કરી, નિઃશ્રેયસમાં અત્યંત ઉપયોગી અક્ષ-
 ર્યર્થમતનું સર્વ પ્રકારે સંરક્ષણ કરવા જેમ આજકો રાક્ષસહીયોથષ્ટી ભય
 પામે એમ શ્રીજનો થષ્ટી ભય પામવો. રાક્ષસીયો તો કેવળ કાયને લક્ષણ
 કરે પણ આત્માને નહિ. આ શ્રિયો તો વપુ વિદ્યમાન રહે ને આત્માને
 લક્ષણ કરે. અક્ષજ્ઞાનની વિમુખતાથી આત્મા નષ્ટપ્રાય થાય છે, તો રાક્ષ-
 સીયોની અપેક્ષાએ શ્રિયો તો વિશેષપણે ભયસ્થાન છે, માટે તે શ્રિયોનો
 સંગ અદ્ય પ્રકારે સર્વથા લાગ કરવો. તેમનો સ્પર્શ આરેય પણ કરવો
 નહિ ॥૬॥ તથા તમો નિષ્પન્ન ભક્તિવાળા છો પણ તમારે સ્વધર્મનો નહિ
 લાગ કરીને કૃષ્ણની શ્રવણાદિ ભક્તિ કરવી. જે સ્વધર્મનો લાગ કરે તો
 પરિનિષ્પન્નને પણ ભક્તિમાર્ગ થષ્ટી પડી જવાનો સંભવ આવે. તમારે
 આશ્રિતો પાસે પણ સ્વધર્મસ્થિતિપૂર્વક કૃષ્ણભક્તિ કરાવવી તથા
 અહિંસાદિ યમો સ્વયં પાળવા અને આશ્રિતો પાસે પળાવવા. યદ્યપિ આ
 ઉપદેશની આત્મીય મુક્તપ્રાપ્તિ મુનિઓમાં અપેક્ષા નથી; અથાપિ વિષયોની
 ક્રૂરતા અત્યધિક છે તે અનર્થ કર્યા વિના રહેજ નહિ એવો વિચાર કરવાથી
 વળી કાળની કૃતિલતા ઉત્કટ છે તે કદાચિત્ અનર્થ કરે એવી આ-
 શંકાથી વળી પોતાનો જનોનું કટ્યાણુ ધરણવાનોજ એક સ્વભાવ હોવાથી

આસુર્યા સમ્પદા મત્તા દુર્જના ભુવિ ભૂરિશઃ । સદ્રોહશીલા
વર્તન્તે દમ્ભમક્ષાશ્ચ કેચન ॥૮॥ તેપાં તુ વિપયા યવ સન્તિ પ્રેષ્ટા
દુરાત્મનામ્ । ન રુષ્ણો ન સ્વધર્મશ્ચ નાસ્તિ મીશ્વાયકર્મણઃ
॥૯॥ અસ્તિ તદ્વિપરીતેવ ક્રિયા સર્વાપિ વોડનયાઃ । તસ્માદ્રોહં
કરિષ્યન્તિ ગુપ્તમાક તેડતિર્નિર્દયાઃ ॥૧૦॥ ગુપ્તતાદિક્રિયામૂલં
જ્ઞાત્વા માં તે વિશેષતઃ । ધોક્ષ્યન્તિ મત્પ્રતાપસ્ય શ્રુતે પ્રાગાત્મ-
ત્સરા. ॥૧૧॥ ઈદ્દશેર્દુર્જનૈઃ કાપિ કૃતેડપિ વ ઉપદ્રવે । સહનં તસ્ય
કર્તવ્યં ન તુ ક્રોધઃ કદાચન ॥૧૨॥ સત્પ્રતીકારસામર્થ્યં સત્યપિ

આ ઉપદેશ પ્રવર્તે છે ॥૭॥ વળી આ આ મારી વાત અવશ્ય અવધારણુ
કરો—ભૂમિમા કેટલાક દલલકતો—‘અમો લક્ષ્મણેસરો છીએ’ એવા
મિથ્યાઆરથી પ્રખ્યાતિ પામેલા છે તેઓ તો વસ્તુતાએ દુર્જન, સાધુ
જનોનો સહજપણે દ્રોહ કરવાના સ્વભાવવાળા, ધન અભિજન આદિકના
માનથી બહુ મત્ત અને આસુરી સપત્તિએ યુક્ત છે ॥૮॥ ઉપરથી કૃષ્ણમા
લક્ષિતને પ્રદર્શાવતા તેઓને તો વસ્તુતાએ અત પ્રીતિ તો વિષયોર્માજ છે
તો તે દુરાત્માઓને વિષયોજ પ્રિય લાગે છે પણ લગવાન શ્રીકૃષ્ણ પ્રિય
લાગતા નથી તેમ સ્વધર્મ પ્રિય લાગતો નથી વિષયકામનાવેગથી તો પાપ
માજ એક પ્રવર્તે છે પણ તેનાથી લગાર લય પામતા નથી ॥૯॥ હે નિર્દોષ
મુનિઓ ! તમોને તો પોતાના આચરણથી વિપરીત આચરણવાળા, મન
વચન અને કાયથી સદાચરણવાળા, નિર્દોષ એવાને તેઓ દેખીને અસૂ
યાવશાત્ દયાવર્ણત યદ્ય તમારો દ્રોહ કરશે વળી મારો પ્રકૃષ્ટ પ્રતાપ પ્રથ
મથી કણાંકણી જેમણે ભણ્યો છે અને મત્સરાદિ આસુરી સપત્તિથી મારે
વિષે જેમને વેર બધાએલુ છે એવા તે દુર્જનો તમોને મારા ભણીને દ્રોહ
કરશે અને ‘આ મુનિઓને સ્વામિનારાયણુ થકી ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન લક્ષિ
વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયો છે’ એમ ભણીને મારો તથા તમારો વિશેષપણે દ્રોહ
કરશે ॥૧૦-૧૧॥ આવા તે આસુરો તમોને ઉપદ્રવ કરે તો પણ તે સર્વ
તમારે સહન કરવુ ક્યારેય પણ તેની ઉપર ક્રોધ કરવો નહિ પોતાનુ તેનો
પ્રતીકાર-અદલો વાળવાનુ સામર્થ્ય હોય તોપણ તેના અપરાધનુ સર્વથા

સ્વસ્ય સર્વથા । સહનં તસ્ય કર્તવ્યં સાધૂનાં લક્ષણં હિ તત્ ॥૧૩॥
 અન્યોપરિ કૃતે ક્રોધે તપઃ સહ્નીયતે નિજમ્ । સાધવોઽતઃ સહન્તે
 ઘે પરૈઃ કૃતમુપદ્રવમ્ ॥૧૪॥ દૃશ્યન્તે વહવોઽન્ન સાધુપુરુષાસ્તાવ-
 ત્ક્ષમાસાગરા યાવદ્ધૈવ દુરુક્તમીપદુદિતં કેનાપિ સંશૃણ્વતે ।
 સામર્થ્યં છતુલે તુ સત્યપિ મનઃ ક્ષોભં ન યેષાં વ્રજેદુર્વાચ્ચૈઃ કુધિ-
 યામુપદ્રવશતૈસ્તે સાધવો દુર્લભાઃ ॥૧૫॥ મદાશ્રિતાનાં સાધૂનાં
 પરોપકૃતિશાલિનામ્ । દયાદ્ર્ઢદયાનાં વઃ ક્ષમૈવૈકાસ્તિ ભૂષણમ્
 ॥૧૬॥ યથા ઋષભદેવઃ પ્રાક્ તત્સુતો ભરતસ્તથા । આસીત્તથૈવ

સહન કરવું એજ સાધુઓનું મુખ્ય લક્ષણ છે ॥૧૨-૧૩॥ પોતાને પીડા
 કરનારા જન ઉપર ક્રોધ કરવાથી પોતાના તપનો ક્ષય થઈ જાય છે, મારેજ
 દુર્જનોએ કરેલા ઉપદ્રવને પણ સાધુજનો સહન કરે છે ॥૧૪॥ જે ક્રોધ
 પણ જને કહેલાં તિરસ્કાર વચનોને કર્ણાકર્ણ સાંભળવામાનથીજ તરકાળ
 હૃદયમાં ક્ષોભ પામીને પુરૂષો ક્રોધશીલ થાય છે. જ્યાંસુધી બીજાએ કહેલાં
 દુર્વચનો કર્ણમાર્ગમાં સાક્ષાત્ પડ્યાં નથી ત્યાંસુધી લલ્લે પ્રવાદપરંપરાથી
 પ્રાપ્ત થતાં દુર્વચનો સાંભળવામાં આવે છે તો પણ તેને નહિ ગણીને હૃદયમાં
 ક્ષોભ નહિ પામતાં ક્ષમાસાગર રહેનારા આ લોકમાં અહુ સાધુપુરૂષો સુલભ
 છે (એવા તો અહુ મળી આવે) પરંતુ દુર્જનોનાં દુર્વચનો સાક્ષાત્ કર્ણ-
 માર્ગને પામવાથી અને તેમણે કરેલા સોએ સો ઉપદ્રવોથી પણ પોતાનું તેના
 પ્રતીકારનું સામર્થ્ય અપરિમિત હોવા છતાંપણ જેઓનું મન ક્ષોભ-ક્રોધવ-
 શતાને પામે નહિ કિંતુ નિર્મળ શીતળજળવાળા જળાશયની પેઠે સ્વચ્છ
 સુખોપસેવ્ય રહે છે, તેવા સર્વસુહૃદ સાધુઓ સુદુર્લભ-વિરલા છે ॥૧૫॥
 સાધુઓ પરોપકાર કરવાનાજ એક સ્વભાવવાળા હોય છે. મારા આશ્રિતો
 તો પરોપકાર કરવાનાજ એક સંકલ્પવાળા મારાજ સ્વભાવને અનુસર-
 નારા હોવાથી પરોપકાર કરવાનીજ એક અવૃત્તિવાળા હોયજ. તો એક તો
 સાધુસ્વભાવને લીધે અને મારા આશ્રયસ્વભાવને લીધે તમારૂં હૃદય
 દયાદ્ર્ઢ થાયજ. એ રીતે દયાદ્ર્ઢ હૃદયવાળા તમારે તો ક્ષમાજ એક ભૂષણ
 છે (ક્ષમાથીજ સાધુઓ શોભે છે) જે સાધુઓમાં ક્ષમા ન હોય તો અપરા-

નિર્માના યૂયં ચરત ભૂતલે ॥૧૭॥ પરેપામતિવાદાન્ યઃ સહતે
પુરુષો ભુવિ । જિતં સર્વેમિદં તેન ત્રૈલોક્યં ક્ષમયા કિલ ॥૧૮॥
ક્રોધં યો હૃદયે જાતં ક્ષમયૈવ નિરસ્યતિ । ત્વચં જીર્ણામહિરિવ સ
પ્વ મુનિરુચ્યતે ॥૧૯॥ યો યજેત્કતુરાજેન પ્રતિમાસં શતં સમાઃ ।
ન કુચ્ચેચશ્ચ કસ્મૈચિત્ તયોરક્રોધનોઽધિકઃ ॥૨૦॥ ક્રોધં કુર્યા-
દ્દિ જ્ઞાની લોકે પ્રાકૃતજીવવત્ । જ્ઞાનેન કિં ફલં તસ્ય તદા
મૂર્ક્ષસમસ્ય હિ ॥૨૧॥ દાનં પ્રતં ચ નિયમા અતિશ્રમકૃતં તપઃ ।

ધિઓ તરફ દયાનો પ્રવાહ કેમ વહે ? ॥૧૬॥ ક્ષમાનો પ્રતિદ્વન્દ્વી ક્રોધ છે.
ક્રોધનુ ભૂળતો માન-દેહાભિમાન છે. તેનાથીજ 'આ મારો બન્ધુ છે આ
વયસ્ય-સખા છે આ મારો મુદત્ છે, આ મારો અબન્ધુ છે આ મારો
શત્રુ છે આ મારો દ્વિપત્ છે' એવી અનુકૂળ પ્રતિકૂળ ભેદબુદ્ધિ થાય છે.
જે માન ટળી જાય તો તેવી ભેદબુદ્ધિ ટળી જાય. ભેદબુદ્ધિ ટળી જવાથી
ક્રોધનો સભવ રહે નહિ. એટલે ક્ષમૈકશીલતા સિદ્ધ થાયજ. તો તમો ઋષ-
ભદેવની પેઠે અને તેમના પુત્ર ભરતજીની પેઠે નિર્માની થઇને ભૂતળમાં
વિચરો ॥૧૭॥ ભૂમિમાં જે સાધુપુરુષ બીજા દુર્લભોના સનિદે દુર્વાક્યોને
સહન કરે છે તે પુરુષે ક્ષમાથી આ સર્વ ત્રિલોકી નિષ્ણે જીતી લીધી છે.
પણ લોકમાં એનો કોઈ પ્રત્યર્થા-સામાવાદીયો નથી હાથમાં શસ્ત્ર ધાર્યા
વિનાજ એણે ત્રિલોકી જીતી છે ॥૧૮॥ ગુણમય પ્રકૃતિના સબન્ધથી કદા-
ચિત્ હૃદયમાં બીજાએ કરેલા અધિદ્રોહના અતિશયથી ક્રોધનો ઉદય
થાય ખરો પરંતુ તે ચઢેલા પણ ક્રોધનો જેમ સર્પ જલ્દી થએલી ત્વચા-
કાંચળીને અનાસઙ્ગિથી અનાયાસથી સર્વાંશે ત્યાગ કરી દે છે તેમ જે પુરુષ
અનાસઙ્ગિથી અનાયાસથી સર્વાંશે ક્ષમાવડેજ ત્યાગ કરી દે છે તેજ મુનિ-
આત્મમનનશીલ સાધુ કહ્યો છે ॥૧૯॥ જે પુરુષ શત સવત્સરપર્યંત મારો
મારો ઉત્તમ યજ્ઞ કરે અને જે પુરુષ તો ક્રોધની ઉપર પણ-દ્રોહી ઉપર પણ
ક્રોધ કરે નહિ, આ બેમાં ક્રોધ નહિ કરનારો અધિક-મેષ છે ॥૨૦॥ જે જન
શાસ્ત્રથી જ્ઞાન પામીને જો પામર જનની પેઠે અત્ય નિમિત્તે કે અધિક નિ-
મિત્તે ક્રોધ કરે તો તેને તે જ્ઞાનથી શું ફળ-લાભ છે ? કાંઈ પણ નહિ. તેનો

ભક્તીમવતિ તત્સર્વં સ્વસ્ય ક્રોધાગ્નિના ચલુ ॥૨૨॥ શમો દમસ્તપો
 વાનમાર્જયં હીસ્તથા દયા । દ્વારાણિ સપ્ત સ્વર્ગસ્ય સાધવોઽન
 વદન્તિ હિ ॥૨૩॥ ક્રોધસ્તુ નરકસ્યૈવ દ્વારમિત્યુદિતો બુધૈઃ ।
 અતો દૂરાત્યજન્ત્યેનં શીઘ્રસિદ્ધિમભીષ્તવઃ ॥૨૪॥ ક્રોધમૂલો
 વિનાશો હિ જનનામિદં દદ્યતે । તં કયં સાધવો ધીરાઃ સ્વીકુ-
 ર્યુલોકનાશનમ્ ॥૨૫॥ ક્રુદ્ધઃ પાપં નરઃ કુર્યાત્ ક્રુદ્ધો હન્યાદુરુ-
 નપિ । ક્રુદ્ધઃ પરુપયા વાચા શ્રેષ્ઠાનપ્યવમન્યતે ॥૨૬॥ વાચ્યા-

મૂર્ખથી કરી વિશેષ નથી-મૂર્ખજ છે ॥૨૧॥ સત્પાત્રમાં સુવર્ણ દ્રવ્યાદિકનું
 દાન દીધું હોય, એકાદશી ઉપવાસ આદિક મત કર્યું હોય, શૌચાદિ નિયમો
 પાળ્યા હોય, મહા પ્રયાસથી કૃષ્ણ ચાંદ્રાયણાદિ તપ સાધ્યું હોય, ઠસાદિ
 બે બે સુકૃત કર્યું હોય તે તમામને પોતાનો કોપાગ્નિ સમયપણે ભસ્મસાત
 કરે છે ॥૨૨॥ શમ, દમ, તપ, દાન, આર્જવ-મન વચન કર્મની એકરૂપતા,
 અનુચિત આચરણમાં લાજ તથા દયા આ સાત આ લોકમાં સ્વર્ગાદિ
 લોકની પ્રાપ્તિનાં દ્વાર છે એમ સાધુજનો કહે છે. જો ક્ષમા ન હોય તો આ
 સર્વનો હાસ થઈ જાય છે. તો આ સાધનોને અનુમલ (મદદ) કરનારી
 ક્ષમા મોક્ષાર્થે પ્રવર્તેલાને અવશ્ય અપેક્ષિત છે ॥૨૩॥ ક્રોધતો નરકપ્રાપ્તિ-
 નુજ દ્વાર છે એમ બુધજનો કહે છે. માટેજ તપ યોગ આદિકની જલદી
 સિદ્ધિ ધ્વંષનારાઓ આ નરકનાજ એક દ્વારબૂત કોપને દૂરથીજ ત્યાગ
 કરે છે-કોપ કરતા નથી ॥૨૪॥ ક્રોધ કેવળ પરલોકમાં અનર્થ અર્થે થાય
 છે એમ નહિ કિંતુ આ લોકમાં પણ પ્રાણહાનિપર્યેતના અનર્થને અર્થે
 થાય છે, એમ હવે કહે છે-આ લોકમાં બહુ પ્રાણિઓનો પ્રણાશ ક્રોધ
 કારણથી થતો દેખાય છે. આવા બહુજનના વિનાશક ક્રોધને ધીર-ક્રોધના
 હેતુની ઉપસ્થિતિમાં પણ ચિત્તમાં તેના વિકારે વર્ણત એવા દયાળુ સાધુ
 પુરૂષો શા માટે સ્વીકાર કરે ? નવ સ્વીકારે ॥૨૫॥ ક્રોધાતુર પુરૂષ પર-
 પીઠારૂપ પાપનેજ કરે. તે પાપ ગુરૂહત્યાપર્યેત પણ કરે. જેઓ પરમા-
 ત્માને પણ પ્રિયતમ છે અને સમાગમમાત્રથી પણ સર્વના કલ્યાણને કર-
 નારા છે એવા શ્રેષ્ઠ-સાધુઓની પણ કઠોર વાણીથી અવસા કરે છે ॥૨૬॥

વાચ્યે हि कुपितो नैव जानाति कर्हिचित् । नाकार्यमस्ति कुदस्य
 नावाच्यमपि किञ्चन ॥૨૭॥ कुदः कार्यं न जानाति न मर्यादां च
 पश्यति । अवाच्यैर्दुर्वचोभिश्च गुरुन् कुदस्तुदत्यपि ॥૨૮॥ आ-
 त्मानमपि च कुदः प्रेषयेद्यमसादनम् । एतान्दोषान्विलोकयेव
 क्रोधस्त्याज्यो मनीषिभिः ॥૨९॥ इच्छद्भिः परमं श्रेय इहामुत्र च
 सर्वदा । धीरैर्विवर्जितं क्रोधं कथं युष्मद्विधश्चरेत् ॥૩०॥ कृध्यन्तं
 प्रति न कृध्येन्नात्मानं च परानपि । महतो रक्षति भयात्सर्वथा
 पुरुषो भुवि ॥૩१॥ वलीयसे यदि कृध्येदशक्तः पुरपः क्वचित् ।
 जह्यादेव स आत्मानमात्मना तेन वा हृतः ॥૩२॥ आत्महन्तुर्न
 वै लोकाः सन्त्यमुन शुभाः क्वचित् । अशक्तस्य ततः पुंसो मन्यो-

કોપ પામેલો પુરૂષ સ્મૃતિવ્રશને પામીને આરેય પણ કાર્યાકાર્યને નથીજ
 જાણતો—તેના વિવેકે વિરહિત થાય છે જે અવાચ્ય અને જે અકાર્ય ॥
 તે ક્રોધાકુળની દૃષ્ટિમાં કશું નથીજ આવતું, સર્વ અવાચ્યને વહે છે અને
 અકાર્યને કરે છે ॥૨૭॥ ક્રોધવશ થએલો પુરૂષ ‘આ કાર્ય છે તે આટલું
 કરવું’ એમ કાર્ય અને તેની મર્યાદાને નથીજ જાણતો અવાચ્ય દુર્વચનો
 વડે ગુરૂઓને પણ અથા કરે છે ॥૨૮॥ ક્રોધવેગથી આત્માઘાત કે જેનાથી
 નરકપાત થાય તેને માટે પણ પ્રવર્તે છે ક્રોધમાં રહેલા ઇત્યાદિ દુરત
 દોષોને જેનારા શુદ્ધિશાળી જનોએ ક્રોધનો દૂરથી ત્યાગ કરવો ॥૨૯॥ આ
 લોક પરલોકમાં પરમ શ્રેય ધ્યનનારા સાધુજનોએ પરહરેલા ક્રોધને
 તમારા જેવો વિચારશીલ સાધુ કેમ કરે ? આરેય પણ નજ કરે ॥૩૦॥
 જે પુરૂષ તો પોતે ક્રોધે રહિત હોઈને પોતા ઉપર ક્રોધ કરનારા-ઉપર પણ
 ક્રોધ કરતો નથી તો તે પોતાને અને પરને પણ પ્રાણહાનિપર્વતના
 મહાભય થકી સર્વથા રક્ષા કરે છે એટલે ક્રોધ નહિ કરવાથી પોતાનું અને
 પારકું પરિરક્ષણ થાય છે ॥૩૧॥ દુર્બળ પુરૂષ જે કદાચિત્ બળીયા સાથે
 ક્રોધ કરે તો પોતેજ પોતાના પ્રાણને પરિત્યાગ કરે (પોતે મોઢ પામી કંઠ
 પાશાદિકવડે દેહને ત્યાગ કરે) અથવા તે બલિષ્ઠે શસ્ત્રાદિકવડે હણવાથી
 પ્રાણને ત્યાગ કરે ॥૩૨॥ પૂર્વોક્ત પ્રકારે આત્મઘાતી નરને આ લોક કે કોઈ

નિયમનં હિતમ્ ॥૩૩॥ શક્તોઽપિ વિદ્વાનન્યેન હ્રિદયમાનો ન
 કુપ્યતિ । યદિ તર્હિ યશો હ્યન પ્રાપ્યામુન સ મોદતે ॥૩૪॥ અ-
 શક્તસ્યેવ શક્તસ્ય ત્રોઘત્યાગો મહર્પયઃ । આત્મનશ્ચ પરસ્યાપિ
 રક્ષણાત્સુરુતં મહત્ ॥૩૫॥ તસ્માદ્વલ્લવતાપ્યન નિર્વલેન ચ નિ-
 ત્યદ્વા । પરાપરાધઃ સોઢવ્ય આપત્સપિ વિજાનતા ॥૩૬॥ ક્રુદ્ધસ્ય
 ન જય ણપિ પ્રશંસન્તીહ સાધવઃ । ક્ષમાવતો જયો નિત્યં સાધો-
 રિતિ સતાં મતમ્ ॥૩૭॥ સદુપદ્રવદોષેણ સ્વતો જીવન્મૃતાય ચ ।
 ક ક્રુધ્યેત્ પણ્ડિતો લોકે યતસ્તન્મૃતમારણમ્ ॥૩૮॥ દુષ્ટેઃ શસ્ત્રે-
 વૈધ્યમાના અપિ યુષ્માદૃશાઃ કથમ્ । તેજસિનો મહાપ્રાજ્ઞા ક્રુધ્યે-

પરલોક શુભ મળતો નથી કિંતુ ઘોર નરકને પામે છે માટે અશક્ત પુરૂ-
 પને ક્રોધનુ નિયમનજ સર્વદા હિતકર છે ॥૩૩॥ વિદ્વાન્ જન તો સ્વય
 શક્ત છતાં પણ ખીલ જને પીડા પમાલ્યો થકો પણ બે કોપ કરતો નથી
 તો તે પુરૂષ આ લોકમા ઉત્કૃષ્ટ કીર્તિને પામીને પરલોકમા પણ પ્રમોદ
 પામે છે ॥૩૪॥ હે મુનિઓ ! શક્ત પણ અશક્તની પેઠે બે રોપરહિત રહે
 તો તે પુરૂષ પોતાના અને પરનાપણુ પરિરક્ષણથી પરમ પુણ્યને પામે છે,
 અશક્તની અપેક્ષાએ શક્તમા આવો વિશેષ છે ॥૩૫॥ માટે લોકમા વિવેકી
 બળવાન્ કે નિર્બળ પુરૂષે સર્વદા પરાપરાધ આપત્તિમાં પણ સહન કરવો
 ક્રોધ નિરોધથી આપત્તિને ઉલ્લઘન કરવી પણ ક્રોધ કરવો નહિ ॥૩૬॥ જે
 ક્રોધથી વિજય પામે છે અને જે ક્ષમાથી વિજય પામે છે તે બન્નેમા
 ક્ષમાથી વિજય પામનારાનેજ સાધુઓ વિજયી માને છે, ખીલ-કોપથી
 વિજય પામનારાને તો અરો વિજયી કહેતા નથી ॥૩૭॥ જે પુરૂષ સાધુ
 ઓના અપરાધરૂપ અતિશય ઉત્કટ અનર્થકર પાપથી પરાભવ પામ્યો છે
 તે તો પોતે છવેછે પણ મૃતપ્રાયજ છે, એવા ઉપર બે કોઈ પડિત પ્રતિકોપ
 કરે તો તે મૃતમારણુ જેવું નિઃપ્રયોજન છે ॥૩૮॥ તમારા જેવા મહાપ્રાજ્ઞ-
 દિતાહિત વિવેચનમા યોગ્ય એવી મહા પ્રજ્ઞાએ સપત્ત, દીર્ઘદર્શી-ક્રિય
 માણુ કર્મનુ ફળ કાર્ણાતરમા અવશ્ય થશે ધસાદિ વિચારશીલ, તેજસ્વી-
 આદ્યતર રિપુઓના વિનાશનુ સામર્થ્યરૂપ તેને સપત્ત એવા સાધુઓ

યુર્દીર્ઘદર્શિનઃ ॥૩૯॥ યસ્તુ ક્રોધં સમુત્પન્નં પ્રજ્ઞયા પ્રતિવાધતે ।
તૈજસ્વિનં તં વિદ્વાંસો મન્યન્તે દીર્ઘદર્શિનઃ ॥૪૦॥ ક્રોધસ્ત્વપણ્ડિ
તૈર્લોકે તેજ इत्यभिधीयते । પરિણામો હિ રજસઃ ક્રોધો દ્વેયો
નૃનાશનઃ ॥૪૧॥ રાજર્ષીણામપિ ક્રોધઃ સ્વધર્મત્વાન્ન વૈ હિતઃ ।
ચરં સ્વધર્મસન્ત્યાગો નતુ ક્રોધસ્ય સદ્ગુહઃ ॥૪૨॥ વલિના તાડિતોઽ-

હુદ્યોએ શત્રોવડે વધ કર્યા થકા પણ તેમની ઉપર કેમ ક્રોધ કરે ? નજ કરે
જળને જેમ ઉછાલતા ન ઘટે તેમ તમારા જેવા સાધુઓને ક્રોધ ઘટે નહિ
॥૩૯॥ જે સાધુજન તો કોઈ નિમિત્તથી પોતામાં પ્રાદુર્ભાવ પામેલા ક્રોધ
વેગને પ્રગાથી તથા ક્ષમાથી શમાવી દે છે 'તેજ તેજસ્વી' છે એમ દીર્ઘ
દર્શી વિદ્વાનો (વિમર્શકો) માને છે, શત્રુને પરાભવ કરવાનું જે સામર્થ્ય
તેજ તેજ છે, શત્રુતો ક્રોધ થકી ખીજે કોઈ નહિ-ક્રોધજ શત્રુ છે, ક્રોધ
રૂપ શત્રુ પોતાનું આવલુ કોઈના પણ લક્ષમા ન આવે એ રીતેજ એકદમ
શરીરની અદરજ ઉત્પન્ન થઈને એકજ ક્ષણમા અનેક અનર્થો ઉભા કરે
અને અતે આત્માને હણે છે ॥૪૦॥ કોંપી પુરૂષ બાહ્યની પેઠે પરને પરા
ભવ કરે છે એટલામાત્રથી 'જે ક્રોધ છે તે એક પ્રકારનુ તેજ છે' એમ
લોકમાં અપડિતો કહે છે, તે મૂર્ખજનો ક્રોધથી ક્રોધુ પરાભવ પામે છે
અને ક્રોધુ હણાય છે તેને તત્ત્વથી જાણતા નથી. મનુષ્યનો વિનાશ કરનારો
ક્રોધ તો રજોગુણનો પરિણામ હોઈને અતે પોતાના આત્માને નાશ કરનારો
મહાપાપી છે. એનેજ મુખ્ય વૈરી જાણો 'કામ વ્ય ક્રોધ વ્ય રજોગુણસ-
મુક્તવઃ । મહાશનો મહાપાપ્મા વિચ્છેનસિદ્ધ વૈરિણમ્' એમ ગીતામાં કહ્યું
છે ॥૪૧॥ જે વિશ્વામિત્રાદિ રાજર્ષિઓ હતા, તેમને ખીજાઓએ પરાભવ
કરતા ક્ષાત્રપ્રકૃતિને લીધે રોષ ઉત્પન્ન થાય, તથાપિ તેમને તે હિતકારક
નથી તે કેવળ રાજાઓ નહિ પણ રાજર્ષિઓ હતા તો રોષ થવો તેતો
ઋષિસ્વભાવને વિરુદ્ધ ગણાય (ઋષિને રોષ ન હોવો જોઈએ) ઋષિસ્વ-
ભાવ આગંતુક છે, તેની અપેક્ષાએ ક્ષાત્રપ્રકૃતિ અધિક છે, એમ જો ગણ
વામા આવે તો પણ પોતાની ક્ષાત્રપ્રકૃતિને નિયત-લાગુ થતા ક્રોધનો
ત્યાગ કરવો એજ હિતકારક છે પણ તેનો સચક કરવો હિતકારક નથી

શક્તો જયેત્ ક્રોધં યથા તથા । શક્તો નિત્યં જિતક્રોધો યો
 મવેત્સ સદા સુખી ॥૪૩॥ ક્ષમા ધર્મઃ ક્ષમા યદ્યઃ ક્ષમા વેદઃ
 ક્ષમા શ્રુતમ્ । ક્ષમાહીનેન યત્પુણ્યં ક્રિયતે તન્નિરર્થકમ્ ॥૪૪॥
 અતિક્રમ્ય ક્રતુમતાં લોકાન્ચૈ ક્ષમિણો નરાઃ । તત્ કુર્ધ્વં દિવ્ય-
 લોકાન્ પ્રાપ્નુવન્તિ ન સંશયઃ ॥૪૫॥ ક્ષમા તેજસ્વિનાં તેજઃ ક્ષમા
 બ્રહ્મ તપસ્વિનામ્ । ક્ષમા સત્યં સત્યવતાં ક્ષમા શૌચં ક્ષમા શમઃ
 ॥૪૬॥ ક્ષન્તવ્યમેષ સતતં પુરુષેણ વિજાનતા । યદા હિ ક્ષમતે
 સર્વં બ્રહ્મ સમ્પદ્યતે તદા ॥૪૭॥ ક્ષમાવતામયં લોકઃ પરશ્ચૈવ
 ક્ષમાવતામ્ । સન્માનોઽસ્તીહ તેષાં હિ પરઃ ચ શુભા ગતિઃ ॥૪૮॥

॥૪૨॥ બળવાન પુરૂષે તાડન કરેલો દુર્બળ પુરૂષ ઉત્પન્ન થએલા પણ
 ક્રોધને જેમ સહન કરે તેમ જે શક્ત બળ પણ ક્રોધને નિલ સહન કરે
 તે જીતક્રોધ પુરૂષ સદા સુખી રહે છે ॥૪૩॥ એરીતે ક્રોધમાં રહેલા દોષો
 કહીને હવે ક્રોધબચના ઉપાયોમાં મુખ્ય હેતુભૂત ક્ષમાની પ્રશંસા કરે છે-
 વેદો શાસ્ત્રો યજ્ઞો અને તેમાં કહેલા ધર્મો, આ સર્વ ક્ષમાજ છે (એક ક્ષમા-
 થીજ વેદાધ્યયન અધ્યાપન, યજ્ઞાદિ આચરણના ફળની સપત્તિ મળે છે)
 ક્ષમાહીને કરેલું સમગ્ર સત્કર્મ નિષ્ફળ થાય છે. (આ ક્ષમાની સ્તુતિ છે)
 ॥૪૪॥ ક્ષમાશીલ પુરૂષો યશ્કર્તાઓને પામવાના સ્વર્ગાદિ લોકોને ઉત્તમ
 કરીને (નીચે કરીને) તેનાથી ઉપર આનંદમય અનુત્તમ લોકોને પામે છે
 એમાં સંશય નથી, માટે ક્ષમાશીલ થાય ॥૪૫॥ જે તેજસ્વિઓનું તેજ છે,
 જે તપસ્વિઓનું તપ છે, જે સત્યવાદિઓનું સત્ય છે, જે શૌચનિષ્ઠોનું શૌચ
 છે, જે શમનિષ્ઠોનો શમ છે, તે સર્વ ક્ષમાજ છે. એટલે તેજ આદિક ગુણો
 ક્ષમાવાળાનેજ તે તે ફળને આપનારા થાય છે ॥૪૬॥ એય સિદ્ધ કરવાના
 ઉપાયને અને હિતાહિતાના ભેદને બાજુતા પુરૂષે નિરતર (બહુ પ્રબળ ક્રોધ
 નિમિત્ત હોય તો પણ) ક્ષમાજ રાખવી. જ્યારે આ રીતે ક્ષમાસપન થાય
 ત્યારે આ બ્રહ્મસાધર્મ્યને પામે છે ॥૪૭॥ આ લોક અને પરલોક ક્ષમાવા-
 ળાને મુગમ છે. આ લોક પરલોકમાં ઉત્તમ સન્માન ક્ષમાવડેજ મળે છે.
 આ લોક પરલોકમાં શુભ-ઉત્તરોત્તર શુભકારી ગતિપણ ક્ષમાથીજ મળે છે

પ્રશંસન્તિ ક્ષમાં નિત્યં જગતામીશ્વરા અપિ । વૈકુણ્ઠનાથો બ્રહ્મા
ચ શઙ્કરશ્ચાતિવીર્યવાન્ ॥૫૧॥ મમાપિ સર્વદા પ્રેષ્ટા ક્ષમૈવ મુનયઃ !
કિલ । તસ્માન્મદીયેરુપ્મામિ ક્ષમા ધાર્યા સદા મુખિ ॥૫૦॥
ક્ષમાવન્તઃ સાધુશીલા વોધયન્તો નિજાશ્રિતાન્ । કૃષ્ણભક્તિ
સસ્વધર્મો યૂયં ચરત મૂતલે ॥૫૧॥ મુવત ઉવાચ—ઇત્યાક્ષતા ભગ-
વતા તદિદ્વિતવિદો દ્વિજા । આજ્ઞાં ગૃહીત્વા શિરસા પ્રોચુ પ્રાજ્ઞ-
લયશ્ચ તમ્ ॥૫૨॥ યવમેવાચરિષ્યામો ધય નારાયણ ! પ્રમો ! ।
ન ભવિષ્યતિ સાધુત્વે દૂષણં નસ્ત્વદોજસઃ ॥૫૩॥ મનસા વચસા
વપુષા ચ હરે ! ભવતઃ સ્વ વયં ભવતઃ સ્વ વયમ્ । ત્વદત્તે ન પરા

॥૪૮॥ બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને શિવ આ ત્રણ જગતના નિયતાઓ પણ સર્વદા
ક્ષમાની જ સમસ્ત શ્રેયના સાધનપણે પ્રશંસા કરે છે ॥૪૮॥ હે મુનિઓ !
સર્વ ઇશ્વરોના ઇશ્વર, આ લોકમાં લોકાનુગ્રહ માટે સ્વેચ્છાથી અવતરેલા
એવા મને પણ આ ક્ષમા જ સર્વદા પ્રિયતમ છે માટે મારા આશ્રિત તમારે
સદા ક્ષમૈકનિષ્ઠ થવું ॥૫૦॥ તમો સાધુગુણસુપતિ અને ક્ષમાએ યુક્ત થઈ
ભૂતળમાં સ્વધર્મે સહિત કૃષ્ણભક્તિનો નિભાશ્રિતોને ઉપદેશ આપતા થકા
મારી આજ્ઞાથી નિયતો કેટલાક કેવળ ભક્તિનો કે કેવળ ધર્મનો ઉપદેશ
કરે છે પણ એકલા ધર્મ કે ભક્તિથી મોક્ષસિદ્ધિ ન થાય, તેમાં 'અમ્બ
તમ પ્રવિશન્તિ ચેઽવિદ્યામુપાસતે । તતો મૂય દ્વ્ય તે સ્મૃતો ય ઽ વિદ્યાયા
સ્તા' એવી શ્રુતિ છે ॥૫૧॥

મુવત-તપિ કહે છે—હે રાજન્ ! ભગવાને આ પ્રકારે આજ્ઞા આપેલા,
તેમના હૃદય અભિપ્રાયને જાણનારા તે આ મુનિઓ તેમની આજ્ઞાને માથે
ચઢાવીને, જે હાથ બોડીને શ્રીહરિને કહેવા લાગ્યા કે—હે પ્રભો ! નારા
યણ ! અમે સર્વે મુનિઓ આપની આજ્ઞાને અનુસારે જ કરીશું અમોને
સાધુતામાં દૂષણપ્રસંગ આપના પ્રતાપથી નહિ જ આવે ॥૫૨-૫૩॥ હે હરે !
અમે સર્વે મન વચન અને દેહથી આપને જ આધીન છીએ આપને જ આ-
ધીન છીએ (કૃદતા માટે દ્વિરૂઝિ છે) આપના વિના અમારે બીજી કોઈ
પણ ગતિ-પ્રાપ્ત કે પ્રાપ્ત્યનુ સાધન નથી આપની આજ્ઞાથી અહીંથી નિક-

ગતિરસ્તિ હિ નસ્તવ દર્શનમસ્તુ પુનસ્ત્વરિતમ્ ॥૫૪॥ સુનત ઉવાચ—
 હતિ સમ્પ્રાર્થ્ય તે સર્વે તં પ્રણમ્ય ચ યૂથશઃ । જગ્મુર્નૈકાન્ જન-
 પદાન્ દિક્ષ્વણ્સ્વપિ ભૂમિપ ! ॥૫૫॥ ચક્રુઃચ ભગવદ્વાર્તાસ્તત્ર તત્ર
 ચ તે ગતાઃ । ધર્મદ્વિષોઽપિ યાઃ શ્રુત્વા સત્યા ઈવેતિ મેનિરે
 ॥૫૬॥ યથાર્થવાદિનઃ સુજ્ઞાન્જ્ઞાસ્ત્રજ્ઞા વહ્નોઽપિ તાન્ । ન જેતુ-
 મીક્ષિરે વાદૈર્જિગ્મ્યુઃ સઘશ્ચ તે તુ તાન્ ॥૫૭॥ તદ્વાર્તાથવળાદાપુ-
 રાશ્ચર્યમશ્વિલા જનાઃ । મુમુક્ષવસ્તુ તાંસ્તત્ર શરણં દૃઢનિશ્ચયાઃ
 ॥૫૮॥ કૃષ્ણસ્ય ભક્તિં તેભ્યસ્તે હરિનામ્ન ઉપાદિશન્ । ધર્માન્વયસ્ય

ળતા, આપના વિશ્લેષને નહિ સહન કરી શકતા એવા અમોને આપનો
 સમાગમ કરીથી જલદી થાય એવી કૃપા કરો ॥૫૪॥ સુમતત્રાપિ કહેછે—
 હે ભૂમિપ ! તે સર્વે મુનિઓ આ પ્રકારે પ્રાર્થના કરી શ્રીહરિને પ્રણામ કરી
 તેમની આજ્ઞા મસ્તકે ચઢાવી, જુદાં જુદાં મંડળો બાંધી, દિશાઓ વિદિશાઓ
 આઠેયમાં પણ બહુવિધ દેશો પ્રત્યે ગયા ॥૫૫॥ શ્રીહરિની આજ્ઞાથી દેશાંત-
 રમાં ગએલા તે મુનિઓ તે તે દેશોમાં લોકોના ઉજ્જવળ મોટે અવતરેલા
 સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ લગવાનની દિવ્ય વાર્તાઓ ઉત્સાહથી કરવા લાગ્યા અત્યા-
 શ્ચર્ય તે વાર્તાને સાંભળીને તેના શ્રવણથી જ જેનાં પાપ ટળી ગયા છે એવા
 ધર્મદ્વેષિઓ પણ ધર્મમાં રૂચિવાળા થઈ તે લગવાનના ચરિત્રમાં આસ્તિ-
 ક્તાએ યુક્ત થઈ તે વાર્તાઓને ‘સત્યજ છે’ એમ માનવા લાગ્યા ॥૫૬॥
 લગવાનના સમાશ્રયબળથી તત્ત્વનું યથાર્થ વિજ્ઞાન જેમને થએલું છે એવા
 સત્યેકવાદી તે સાધુઓને શાસ્ત્રજ્ઞાનમાત્રથી પડિત મનાતા બહુ એવા પણ
 વાદિઓ વાદવડે છતવા સમર્થ થયા નહિ. કિંતુ તે સાધુઓએ જ તેમને
 અવિલગથી છતી લીધા ॥૫૭॥ સાધુઓએ કરેલા લગવાનના દિવ્ય ચરિ-
 ત્રોપદેશોને સાંભળીને સર્વે જનો આશ્ચર્ય યામી ગયા. તેમાં જે મુમુક્ષુઓ
 હતા તે તો તે લગવદ્વાર્તાઓમાં સત્યપણાનો દૃઢ નિશ્ચય કરીને મુનિઓના
 શરણને પામ્યા ॥૫૮॥ તે શરણાગત મુમુક્ષુજનોને મુનિઓએ શ્રીહરિ-
 કૃષ્ણની ભક્તિના પ્રકારનો ઉપદેશ કર્યો અને સોનાદિ પરિવારે સહિત એવા
 ધર્મની માહતાનો તથા દલાદિ પરિવારે સહિત એવા અધર્મની ત્યાજ્યતાનો

ચાદાનં ત્યાગં ચાધર્મસન્તતેઃ ॥૫૯॥ ત્યક્ત્વા સ્વસ્થમતાન્યેવ
ગુરુંશ્ચ ભુવિ માનવાઃ । તાનાશ્રિત્ય હર્ષિ મેજુસ્ત્ર તત્ર સહસ્રશઃ
॥૬૦॥ મિલિત્વા યૂથશો લોકાસ્ત્ર તત્ર પુરે પુરે । ગ્રામે ગ્રામે ચ
રાજેન્દ્ર ! વાર્તાસ્તસ્યેવ ચક્રિરે ॥૬૧॥ મુનીન્પ્રપચ યે મેજુર્હરિ
તેષાં સહસ્રશઃ । નરાઃ પ્રપેદિરે સઘઃ સમાધિમપિ ભૂપતે ! ॥૬૨॥
ગોલોકાદીનિ ધામાનિ સમાધો તે વ્યવક્ષત । તત્ર કૃષ્ણસ્ય
રૂપાણિ સદૈશ્વર્યાદિમિસ્તથા ॥૬૩॥ અન્તકાલે હરેસ્તસ્ય ભક્તાન્
નૂન્ યોપિતસ્તથા । તત્પાર્પદા ઇવ નિન્યુર્વિમાનૈઃ કૃષ્ણધામ હિ
॥૬૪॥ ભક્તા અમક્તા અપ્યેતદાશ્ચર્યં હિ ક્વચિત્ક્વચિત્ । પ્રત્યક્ષમેવ
દદશુર્મિત્ર્યમાણે તદાશ્રિતે ॥૬૫॥ ઇવં હિ કૃષ્ણો ભગવાન્ દયાલુ-

ઉપદેશ આપ્યો ॥૫૯॥ એરીતે મુનિઓએ ઉપદેશ કરેલા, પૃથ્વીઉપર તે
તે દેશમાં રહેલા અનેક મનુષ્યો પીતપોતાના અભિમત મતાભાસો અને
તેના ઉપદેશક ગુરુઓનો ત્યાગ કરી મુનિનો આશ્રય કરીને તેઓ શ્રીહરિને
ભજવા લાગ્યા ॥૬૦॥ હે રાજેન્દ્ર ! તે તે મુનિઓએ ઉપદેશ કરેલા તે તે
જનો તે તે પુરપુરમાં તથા ગામગામમાં સઘથી ભેગા થઈ તેજ ભગવાનની
દિવ્ય વાર્તાઓ કરવા લાગ્યા ॥૬૧॥ હે ભૂપતે ! જેમણે ભગવાનના સાક્ષાત્
સમાશ્રયવાળા મુનીન્દ્રોના ચરણનો સમાશ્રય કર્યો તે નરોપણુ તેમના પ્રસા
દથીજ સમાધિસપત્તિને પણ તત્ક્ષણજ પામ્યા ॥૬૨॥ તે સમાધિસપત્તિથી
ગોલોકાદિ ધામો અને તેમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના દિવ્ય રૂપો તથા ઐશ્વર્યા-
દિક સાક્ષાત્ કરીને, થએલા સાક્ષાત્કારને અનુસારે જીભ જનોને નિવેદન
પણુ કરતા હતા ॥૬૩॥ મુનિઓના ચરણનો સમાશ્રય કરી શ્રીહરિની એકા
તિક ભક્તિ કરનારા નરો તથા નારીઓને દેહાંતકાળ પ્રાપ્ત થતાં તેમને શ્રી
પુરૂષના લિંગભેદના નિયમ વિના અને વિગ્રાદિ વર્ણભેદના નિયમ વિના તે
શ્રીહરિના પાર્પદોજ પોતે દિવ્ય વિમાનોમાં બેસારીને ધામ પ્રત્યે લઈ જતા
હતા ॥૬૪॥ શ્રીહરિના સમાશ્રિત જનને અતકાળે ભગવાનના ધામ પ્રત્યે
લઈ જવારૂપ આ આશ્ચર્યને ભક્તો અને જીભ અભક્તો પણ ક્યારેક ક્યારેક
પ્રત્યક્ષપણેજ લાગતા હતા ॥૬૫॥ હે રાજન્ ! માનુષ્યનાટ્યને ધારણ કરી

વિનાપિ સાક્ષાન્નિજદર્શનં સઃ । પ્રતાપમાત્મીયમદીદશઞ્ચન્માનુ-
પ્યનાટ્યં દધદ્વર્જિતશ્રીઃ ॥૬૬॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे
धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे क्रोधनियमनोपदेशनामा त्रयविंशोऽध्यायः ॥३३॥

મુગ્ધત ઉવાચ—પ્રતાપો વ્યાનશે તસ્ય પ્રમોર્દિશુ દશસ્વપિ । દૈવા
જીવા મુમુદિરે તેન ચુક્ષુમુરાસુરાઃ ॥૧॥ દૈત્યાંશા ગુરવો યે તે
નિજશિષ્યાંસ્તદાશ્રયમ્ । કુર્વાણાન્વીક્ષ્ય નો તસ્ય પ્રતાપં સોદુમી-
શિરે ॥૨॥ દ્વિપતસ્તં ચ તે રાણો દૈતેયાંશસમુદ્ભવાન્ । મિલિત્વા
સહ તૈઃ સર્વેન્દુદ્ધક્ષન્ હરયે નૃપ ! ॥૩॥ तत्र केचिन्महावीरान्का-

રહેલા, અતિશય પ્રતાપલક્ષ્મીએ પરિપૂર્ણ, પરમ દયાળુ શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગ-
વાને આ પ્રકારે યોતાના અલક્ષ દર્શન વિનાપણુ યોતાનો અસાધારણ અક્ષૌ-
હિક પ્રતાપ અનેક મનુષ્યોને પ્રદર્શાવ્યો હતો ॥૬૬॥ ઇતિ શ્રીસત્સદ્ગિજીવને
...દ્વિતીયપ્રકરણે ક્રોધનિયમનોપદેશનામા ત્રયવિંશોઽધ્યાયઃ ૩૩

^૧અધ્યાય ૩૪ મો.

મુગ્ધતઋપિ કહેછે—હે રાજન્ ! સહસ્ર કિરણોવાળા સૂર્યનો પ્રતાપ
જેમ કિરણોએ કરીને વ્યાપે છે તેમ પ્રભુ શ્રીહરિનો ઐશ્વર્યાદિ૩૫ પ્રતાપ
તે સાધુઓએ કરીને ચોગરદમ દશેય દિશામાં પૂર્વોક્ત પ્રકારે વ્યાપી ગયો
તે વ્યાપેલા મહાપ્રતાપથી દેવી સપત્તિને પામેલા પુરુષો અમોદને પામ્યા
અને આસુરી સપત્તિને પામેલા તો તે પ્રતાપ નહિ સહન થવાથી અધિક
ખેદ પામ્યા ॥૧॥ દેશદેશમાં જે આસુરાંશ આચાર્યપદધારી હતા તેઓ
યોતાના શિષ્યોને મુનિજનોએ કરેલા સદુપદેશથી યોતાનો પરિત્યાગ કરી
તે ભગવાન શ્રીહરિનો સમાશ્રય કરતા બોધને શ્રીહરિનું તે ઐશ્વર્ય સહન
કરવા સમર્થ થયા નહિ ॥૨॥ હે નૃપ ! તે આચાર્યભાસો આસુરાંશના
આવેશથી યોતાને સદુશ અને પ્રકૃતિથી ભગવાન સાથે જેમને દ્વેષભાવ દૃઢ
બધાયો છે એવા નૃપાભાસોને મળી વિચાર કરી તેમની સાથે તે ભગવાન
શ્રીહરિનો દ્રોહ કરવા ઇચ્છયા ॥૩॥ તેમણે કરેલા દ્રોહનો પ્રકાર કહે છે—

૧ આ અધ્યાયમાં અનેક આસુરાશ ગુરુરાજઓએ સાધુઓને કરેલી પીડા
અને પીડા પામેલા સાધુઓની શ્રીહરિએ કરેલી સાંતવના વર્ણવી છે

લીભેરવસંચિતાન્ । તં હન્તું પ્રેપયન્નુગ્રાન્ વુમુક્ષૂન્કપ્સાધિતાન્
 ॥૪॥ હરેસ્તે ત્વીક્ષ્ણાદેઘ દહ્યમાના इतस्तત' । ક્રોશન્તશ્ચ ભ્રમ
 ન્તશ્ચ તાનેચૈત્યાડ્ડર્શન્ મૃશમ્ ॥૫॥ સદ્વેપં ધારયિત્વેકે તદન્તિ-
 કમુપેત્ય ચ । પ્રચ્છન્નં પ્રાક્ષિપંસ્તસિન્ માપમુઘીન્ સુમન્વિતાન્
 ॥૬॥ કેચિદ્વિપપ્રયોગાંશ્ચ તર્સિશ્ચક્રુઃ સુદુ સહાન્ । પ્રલોભ્ય સ્ત્રીઃ
 કાર્મણાનિ તામિઃ કેચિદકારયન્ ॥૭॥ इत्याद्यैर्मार्णोपायैर्हरि-
 સ્ત્વાપ ન વિક્રિયામ્ । તત્કારિણસ્તુ સમ્પ્રાપુર્મહારોગાન્ સ્વપા-

તેમા શ્રીહરિના અભિચારમા પ્રવર્તલા કેટલાક અમુરાશ ગુરૂ રાલઓએ
 તેમને હણવા માટે જોપોપવાસાદિરૂપ મહાપ્રયાસથી પોતાને વશ કરેલા,
 જે કોઇને દેખે તેને લક્ષણ કરી જવાના સ્વભાવવાળા, મહાવિકરાળ, કાલિ
 કાના અને ભૈરવના અનુચર એવા મહાવીરો (ક્ષુદ્ર દેવો) મન્ત્રસિદ્ધિબળથી
 મોકલ્યા ॥૪॥ તેમણે મોકલેલા તે ક્ષુદ્ર મહાવીરો તો ધણીએ પ્રેરેલા પિંડો
 પછવી શ્વાનોજ જેમ એમ શ્રીહરિ સન્મુખ એકદમ ઘોડી આવ્યા પણ
 શ્રીહરિના જોવામાનથીજ અગમા અતિશય બળતા અને અહીં તહીં લમતા
 આક્રોશ કરતા થકા ફરી પાછા આવીને તે પ્રેરનારાનેજ અત્યત પીડવા
 મળ્યા એમનો એજ સ્વભાવ છે, શો ? તો કોધવેગથી અન્ધ બનેલાઓ
 પાછા પડતા પોતાના આશ્રયોનેજ પીડા કરે ॥૫॥ કેટલાક અમુર ગુરૂરાલ
 ઓએ અતરમા તો ગુપ્તપણે અતિદ્રેષ વર્તે છે પણ ઉપરથી સૌમ્ય આકાર-
 વાળા થઈ, શ્રીહરિની સમીપે જઈ, કાળીભૈરવાદિકના મત્રોથી અભિમત્રેલા
 માપમુઘિઓ (અડદથી લરૈલી મુઠીયો) શ્રીહરિ ઉપર છાનીરીતે ફેંકી
 ॥૬॥ કેટલાક દૈત્યાશ ગુરૂ નૃપોએ દુરત દુ સહ વિપપ્રયોગો (પાનખીડી
 પથઆદિકમાં) શ્રીહરિવિષે કર્યા કેટલાકે તો મારણના ઉપાયોને બહુ
 નારી કોઈ સ્ત્રિયોને ધનાદિકથી પ્રલોભ પમાડી તેનીપાસે મન્ત્રતનના પ્રયોગ
 રૂપ કાર્મણ (કામણ ટુમણ) કરાવ્યા ॥૭॥ એરીતે કરેલા અને કરાવેલા
 મારણોપાયથી આ શ્રીહરિ લગવાન તો લેશપણ વિક્રિયાને નજ પામ્યા
 અભિચાર કરનારા અમુર ગુરૂનૃપોતો જેમ મૃતપિંડ પાષાણમા પછાડવાથી
 વિશીર્ણુ થઈ જાય એમ પોતાના પાતકથી મહારોગોને યામીને વિનાશ યામી

तर्कैः ॥८॥ वंदोच्छेदश्च केषाञ्चिदाद्यानां च धनक्षयः । आसी-
त्तद्रोहिणां राक्षां राज्यभ्रंशश्च भिक्षुता ॥९॥ हरेरध्वानमावद्व्य-
व्रजतः कापि केचन । मिलित्वा यूथशस्तस्युस्तं हन्तुं चोद्यता-
युधाः ॥१०॥ मायया मोहितास्तेऽपि हरेरद्भुतकर्मणः । पश्य-
न्तोऽपि न ते शेकुर्हन्तुं गच्छन्तमग्रतः ॥११॥ यथाशक्ति यथा-
बुद्धि यथावित्तं यथासुहृत् । एवं तन्मारणोपायांश्चरुः सर्वेऽपि
दुर्जनाः ॥१२॥ तथाप्यजेयं देवेशौरपि तं ते कथञ्चन । पराभाव-
यितुं राजस्य शेकुर्भूरितेजसम् ॥१३॥ साक्षाद्वरेर्यदा द्रोहं कर्तुं
शेकुर्न ते क्वचित् । तदा तस्यानन्यभक्तान् ररजुस्तानितस्ततः

गया ॥८॥ तेमां डेटळांकना वंशनो विच्छेद ओकदम थर्ध गयो. डेटळाक
धनाढ्याना धननो ध्वंस थर्ध गयो. राज्ञां राज्ञानो क्षय थर्ध गयो.
डेवण राज्ञ्य थडी छष्ट थया ओटकुंज नहि किंतु जे नगरविये राजभार्गमां
गजराज उपर जेसीने प्रलओजे प्रस्तुति कर्या थका स्वय स्तब्धपक्षे
विचरता हता, जेना जेज नगरविये रथ्या-सांकडा मार्गमां (गह्वीओमां)
अनघाताओने स्वय स्तुति करता, अतिहीन, बिक्षार्थी, पगपाणा रभड-
नारा थर्ध गया ॥९॥ डेटळाकतो श्रीहरिने हणुवा भाटे ओक गाभथडी
जील गाभप्रत्ये जता तेमने जवाना मार्गने आतरीने भड्गादि आयुधो
हाथमां डेगाभीने जधा डेगा मणीने जेसता हता ॥१०॥ ते आ अमुरांशो
मार्गमां पोता आगण थधने जता श्रीहरिनी पाछण जता थका पणु
अहभुत तेमनी दिव्य मायाथी मोहित थतां डेवण जेधन रक्षा पणु ते
श्रीहरिने हणुवा भाटे नज समर्थ थया ॥११॥ हे राजन् । सर्व कोर्ध दुर्ज-
नोजे यथाशक्ति यथाबुद्धि यथाधन यथाभित्र पूर्वोक्त प्रकारे श्रीहरिने
मारवाना अगणित उपायो कर्या तथापि ओकपणु ते देवेशो जे पणु दुर्जय,
निरवधि तेजस्वी जेवा श्रीहरिने कोर्ध पणु प्रकारे पराभव करवा समर्थ
थयो नहि ॥१२-१३॥ जे रीते जहु जहु प्रयत्नो करतां पणु न्यारे साक्षात्
भगवानना द्रोहमां निध्ण थया लारे प्रवृद्धि पावेला देवथी अगमां अति-
शय दाजतां तेमना ओकातिके लक्ष साधुओने अर्ही तर्ही पीडवामां प्रव-

॥૧૪॥ ચરન્તઃ પુણ્યતીર્થાનિ મુનયો યત્ર યત્ર તે । જગ્મુસ્તત્તદેશ-
નૃપા ગુરવશ્ચાર્દયન્ હિ તાન્ ॥૧૫॥ શ્રીકૃષ્ણસ્ય પ્રતિકૃતીઃ કચિ-
દાચ્છિદ્ય કેચન । દુર્ધિયઃ સ્પન્ડયન્તિ સ્મ મહ્દ્ધ્વા સિંહાસનાનિ
ચ ॥૧૬॥ કળ્પેભ્યસ્તુલસીમાલસ્યોટયન્તિ સ્મ કેચન । પ્રામૃજન્-
ધ્વપુણ્દ્રાણિ લલાટેભ્યશ્ચ કેચન ॥૧૭॥ જહુર્વાસ-પુસ્તકાદિ વમ-
જ્જશ્ચ કમણ્ડલૂન્ । અમદ્યં મત્સ્યમાંસાદિ કેચિદ્દૈશ્યે ચ ચિક્ષિપુઃ
॥૧૮॥ અસ્પૃશ્યરુચાદિસંસ્પર્શં દુષ્ટાઃ કેચિદ્ધીકરન્ । અમાપયંશ્ચ
નારીમિરવદાંસ્તાંસ્ત્વતાહ્વયન્ ॥૧૯॥ અસ્ફાટયન્ ગુહ્યપટાન્
મૈશ્વે ધૂલિં ચ ચિક્ષિપુઃ । કેચિત્તુ પાકપાત્રાણિ વમજુરતિકોપતઃ
॥૨૦॥ અપશબ્દાન્ હ્રુવન્તશ્ચ તાન્ વૃથા કેડપ્યતાહ્વયન્ । તદુત્ક-

ર્થા ॥૧૪॥ તે તે પુણ્યતીર્થોભા વિચરતા, તીર્થોને તીર્થરૂપ કરતા, તે તે મુ-
નિઓને તે તે દેશમાં રહેલા તે તે નૃપાભાસો અને આચાર્યાભાસો બહુ પ્રકારે
પીડવા મળ્યા ॥૧૫॥ તેમણે કરેલી પીડાનો પ્રકાર કહે છે—દુષ્ટ શુદ્ધિના
કેટલાકે શ્રીકૃષ્ણની પૂજામાં પ્રવર્તેલા તે મુનિઓની કૃષ્ણપ્રતિમાઓ બળાત્
ખેંચી લઈને ખડિત અવયવવાળી કરી દીધી અને સિંહાસનો ભાગી નાખ્યા
કોઈ કે તો તુલસીમાળા કકમાથી ખેંચીને તોડી નાખી કોઈકે મુનિ-
ઓના લલાટમાંથી ઉર્ધ્વપુડ્ તિલકો ભુસી નાખ્યા કોઈકે વસ્ત્ર પુસ્તકાદિ
હરી લીધું કોઈકે મુનિઓના કમડાં ભાગી નાખ્યા કોઈકે લિક્ષામાં મળેલા
અન્નમાં માંસાદિ અલક્ષ્ય વસ્તુ નાખ્યું કોઈકેદુષ્ટોએ સ્ત્રીસ્પર્શને નહિ કરતા
મુનિઓને માર્ગમાં રોકીને બળાત્કારથી સ્ત્રીસ્પર્શ કરાવ્યો સ્ત્રીઓ સાથે
સલાપણુ નહિ કરતા આ મુનિઓને માર્ગમાં રોકવું વિગેરેવડે સ્ત્રીસલાપણુ
બળાત્ કરાવ્યું સ્ત્રીઓ સાથે બળાત્ બોલાવતા પણ બે ન બોલે તો લાકડી
આદિકથી તાડનમાં પ્રવૃત્તિ કરી હતી કોઈકે તો મુનિઓનાં કૌપોનો કોપથી
ફાડી નાખી કોઈકે લિક્ષાપ્રાપ્ત અન્નમાં ધૂળ નાખી કોઈકે એમના પાક-
પાત્રો ભાગી નાખ્યા કોઈ અસુરાંશ ગુરૂ નૃયો નિમિત્ત વિના અપમગ્દ્ધો
બોલતા થકા મુનિઓને તાડન કરવા મળ્યા એ રીતે મુનિઓનું મહત્ત્વ નહિ
સહન કરી શકતા તે આસુરાંશો મુનિઓને બહુ પ્રકારે તિરસ્કાર કરવા

પાસહા इत्थं तेऽपचरुरनेकधा ॥२१॥ तत्र तत्रान्नसत्रेषु हरिणा
 स्थापितानपि । साधून्सन्ताह्य निष्कास्य चमज्जुस्तानि केचन
 ॥२२॥ मुनयस्ते तु तत्सर्वं सेहिरे क्षमिणोऽर्दनम् । शुर्कर्मभार्पभ-
 निभा जितक्रोधा जितेन्द्रियाः ॥२३॥ दुष्टैर्निष्कास्यमानास्ते
 दिग्भ्योऽष्टभ्य इतस्ततः । नारायणमुनेः पार्श्वमाययुर्युधस्ततः
 ॥२४॥ तानागतान् स भगवान्मानयित्वा यथोचितम् । तेषां बृ-
 त्तान्तमप्राक्षीत्तस्ते सर्वमूचिरे ॥२५॥ नीलकण्ठः स तच्छ्रुत्वा
 प्राह तान्सर्ववित्प्रभुः । आगतः क्षयकालो हि तेषां युष्मदतिक्र-
 मात् ॥२६॥ यदा निरपराधानां साधूनां क्रोऽप्यतिक्रमम् । कुर्या-

મંથ્યા. કોઈ અમુરોએ તે તે દેશોમાં અન્નસત્રોમાં ધર્મરક્ષણ માટે
 લગવાને મુકેલા એવા પણ તે મુનિઓને મારીને હાલ કાઢી મુકીને તે
 અન્નસત્રો તોડી નાંખ્યાં. એરીતે લગવાનનો ઉત્કર્ષ નહિ સહન કરી શકતા
 તે આ આમુરોશો અનેક પ્રકારે સાધુઓને દુઃખ દેવા લાગ્યા ॥૨૬-૨૨॥
 આ સંતોતો છતેન્દ્રિય-અર્થાશમ નહિ કિંતુ આત્મારામ, માટેજ છતક્રોધ,
 માટેજ વિજ્ઞાન વૈરાગ્ય ક્ષમા નિર્માનાદિ ગુણસપત્તિએ કરીને શુકદેવ ઋષ-
 લદેવ અને ભરતજીને તુલ્ય હોવાથી તેમણે તે દુર્જનોએ કરેલો સમસ્ત
 ઉપદ્રવ ક્ષમાથી લગવાનની અનુશા અનુસ્મરણ કરીને સહન કર્યો ॥૨૩॥
 તે પછી તે દુષ્ટ અમુર ગુરૂ રાજાઓએ તાડન તિરસ્કાર આદિક અનેક
 દુરૂપાયોથી સર્વ દિશાઓમાં જ્યાં ત્યાંથી કાઢી મુકેલા ક્ષમૈકશીલ મુનિઓ
 ત્યાં રહેવાનો અવસર નહિ પામીને મંડળે મંડળ મળીને શ્રીનારાયણમુનિની
 સમીપે આવ્યા ॥૨૪॥ લગવાન શ્રીહરિએ દેશાંતરમાંથી પોતાપાસે આવેલા
 મુનિઓને યથાયોગ્ય માન આપીને દેશાંતરનું વૃત્તાંત પુછ્યું. લગવાને
 પુછેલા મુનિઓએ પણ તેમની આગળ દુર્જનોએ કરેલું ઉપદ્રવાદિ સર્વ
 વૃત્તાંત નિવેદન કર્યું ॥૨૫॥ સર્વસં નીલકંઠ પ્રભુએ મુનિઓએ કહેલો દુર્જ-
 નોએ પોતાને કરેલો અત્યાચાર સાંભળીને તેમને કહ્યું કે-હે મુનિઓ !
 અદુકાળથી પારકી ઠગઈ આદિ અનર્થોમાંજ એક પ્રવર્તેલા, તમારેવિષે
 અતિદ્રોહાચરણથી જેમનાં ઉચ્ચ પાપો પરિણામ પામ્યાં છે એવા તે પાપોનો

ત્સ શિવતુલ્યોઽપિ સાનુવન્ધો વિનશ્યતિ ॥૨૭॥ આયુઃ શ્રિયં
યશો ધર્મં લોકાનાશિષ પ્વ ચ । હન્તિ ઐયાંસિ સર્વાણિ પુંસો
મહદતિક્રમઃ ॥૨૮॥ રાજાનો ગુરુવશ્ચૈતે દૈત્યાંશાઃ સન્તિ ભૂતલે ।
તે ક્ષીણસુહૃતા જાતા યુષ્મદ્ગ્રોહેણ સામ્પ્રતમ્ ॥૨૯॥ સ્વપાપેનૈવ
તે સર્વે કાલેનાલ્પેન પાપિનઃ । વિનશ્યન્તિ યથાપૂર્વં કંસકેશિય-
કાદ્યઃ ॥૩૦॥ સતાં ઘો રક્ષણાર્થં હિ રાધિકારમણેચ્છયા । શા-
સ્તૈતેષાં નૃપઃ કોઽપિ ઘાયોરસ્ત્યાગતો દિશઃ ॥૩૧॥ નનુ શ્રીરામ-

વિનાશકાળ નજીકમાં આવી પહોંચ્યો છે ॥૨૬॥ જે કોઈ પણ પુરૂષ જે
નિરપરાધી, સર્વસુહૃત, પરકુશળમાંજ એક પ્રવર્તેલા, તમારા જેવા આત્મા-
રામ સાધુઓનો દ્રોહ કરે તો તે તેજે કરીને શિવતુલ્ય-સમસ્ત જગતના
સહારમાં સમર્થ એવા શિવજીને સદૃશ તેજવાળો હોય તોપણ સપરિવાર
વિનાશ પામી જાય. ‘મહદ્દિમાનાત્સકૃતાદિ માદક્ નહ્યત્સદૂરાદપિ
ચૂરુપાણિ.’ એમ ભાગવતમાં કહ્યું છે ॥૨૭॥ સાધુઓનો અપરાધ એકલા
વિનાશમાં હેતુ નથી કિંતુ અનેક અનર્થ કરનારો છે એમ કહે છે—હે મુ-
નિઓ ! તમારા જેવા મોટાઓનો અતિક્રમ (અપરાધ) અતિક્રમ કરનારા
પુરૂષની તેના દેહપ્રારબ્ધને અનુસારે બધાએલી આયુષને નાશ કરે છે,
પૂર્વ પુણ્યથી પ્રાપ્ત થએલી ધનધાન્યાદિ સમૃદ્ધિને નાશ કરે છે. મહાદાના-
દિકથી મેળવેલી કીર્તિને તત્કાળ હરે છે, યજ્ઞદાનાદિસાધ્ય ધર્મને નાશ
કરે છે, કોઈ પ્રકારે ધર્મ પરિપકવ થાય તો પણ તેના ફળજૂત અનુભવાતા
પણ સ્વર્ગાદિ લોકોને નાશ કરે છે, ઐહિક પુત્રપૌત્રાદિ આશિયોને નાશ
કરે છે, કિં બહુના-બીજ પણ સમસ્ત ઐયને નાશ કરે છે ॥૨૮॥ જૂત-
ળમાં જે આ દૈત્યાંશ રાજાઓ અને આચાર્યપદધારીઓ છે તે સર્વે
હમણાં તમારા આવા અપરાધથી પ્રક્ષીણપુણ્ય થઈ ગયા છે ॥૨૯॥ તે
સર્વે પાપિઓ પોતાના પરિપકવ થએલા પાપથીજ જેમ પૂર્વે કસ કેશી
બકાદિક નાશ પામ્યા હતા તેમ અત્ય કાળમાં વિનાશ પામી જશે ॥૩૦॥
ક્ષય અવસર જેમનો નજીકમાં આવ્યો છે એવા જે પાપિઓના ક્ષયમાટે
નિમિત્તજૂત કોઈ નૃપતિ રાધારમણની કૃપાથી વાયવ્ય કોણ થકી હમ-

ચન્દ્રેણ યઃ કિંપુરુષપરાદ્ કૃતઃ । તદ્વંદ્યો નીતિવિચ્છિન્ન્ય ઈશાનસ્ય
 કલાનિધિઃ ॥૩૨॥ ગૌરાક્ષો મુણ્ડિતદમશ્ચુર્ધત્કેશાંશ્ચ શીર્ષણિ ।
 મલહીનાનિ વસ્ત્રાણિ શસ્ત્રાણિ ચ ધરત્યસૌ ॥૩૩॥ ગુણેષુ પદસૂપા-
 યેષુ ચતુર્ણિ નિપુણોઽસ્તિ ચ । અષ્ટાદશવિધસ્યાપિ વ્યવહારસ્ય
 નિર્ણયે ॥૩૪॥ ગારુડં માકરં ક્રૌંચં ચક્રં સૂચીમુષં મહત્ । વજ્રં
 ચ સર્વેતોમદ્રમર્ધચન્દ્રં ચ શાકટમ્ ॥૩૫॥ શૃંગાટકાદીનિ ચાસૌ
 વેત્તિ વ્યૂહાનિ સર્વેશઃ । વ્યૂહાન્યતઃ સ્વસૈન્યાનિ સ ચારયતિ ભૂ-
 તલે ॥૩૬॥ તપસ્વિવેપો રાજાપિ સ્વસ્વર્ણાઘલક્રુતિઃ । ગુરુપ્રોક્તં
 દશવિધં સ્વધર્મં પાલયત્યસૌ ॥૩૭॥ પ્રત્યક્ષમેકમીશાનં વિનાઽન્ય-

ણાજી આગ્યો છે, તેનાથી તમો સંતોનું સરક્ષણ થશે ॥૩૨॥ એ રાજા કયો ?
 અને દેવા ગુણુવાળો છે ? એવી અપેક્ષામાં કહે છે—આ રાજા જેનો પૂર્વે
 ભગવાન રામચદ્રજીએ કિંપુરુષખડના અધિપતિપણમાં નિયોગ કર્યો
 હતો તે અગદના સવશીપણે પ્રસિદ્ધ, રાજ્યાંગ નીતિમાં નિપુણ, ઈશાન
 (ઇશુ) નો શિષ્ય એમપણુ પ્રસિદ્ધ, અનેક કળાઓનો નિધિ, ગૌરાંગ,
 મુખરોમને મુઠાવનાર, મસ્તકે કેશને ધરનાર, સ્વચ્છ વસ્ત્રોને ધરનાર,
 વિવિધ આયુધને ધરનાર, સન્ધિ વિશદ વિગેરે છ ગુણો, સામાદિ ચાર
 ઉપાયો અને ઋણાદાનાદિ અઢાર વ્યવહારપદના નિર્ણયમાં નિપુણ છે.
 વળી ગરૂડાકાર, મકરાકાર, કૌચપદ્યાકાર, ચક્રાકાર, સૂચીમુખાકાર
 (મુખભાગમાં સોષસદૃશ) મહદાકાર, (મુખભાગમાં મોટું માટે) વજ્રા-
 યુધાકાર, સર્વતોભદ્રમડળાકાર, અર્ધચંદ્રાકાર, શકટાકાર, (ગાડાના આકાર
 જેવું) શૃંગાટકકળાકાર, (શીંગોડાના કળ જેવું) ઇત્યાદિ સર્વ વ્યૂહરચના
 (સૈન્યની ગોઠવણી) માં નિપુણ, માટેજ હજી વ્યૂહરચનાવાળા પોતાના
 અતુરગ સૈન્યને શૂતળમાં અહીંતહીં સચારનાર, રાજ્યલક્ષ્મી હોવાં
 છતાં પણ સુવર્ણાદિકના અલકારોથી વિમુખ, માટેજ તપસ્વી જેવા
 વેપથી દેખાતા અને ઈશાનગુરૂએ કહેલા સ્વધર્મને પાળવામાં તત્પર છે
 ॥૩૨-૩૭॥ તે ધર્મો દશ છે—એકજ અદ્વિતીય ઈશાન છે, જે પ્રત્યક્ષગો-
 ચર પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા છે, તેનાથપ્રી નીજે કોઈ પણ દેવ નથી એવો દૃઢ

દૈવત ન હિ । इत्येकस्तस्य घर्मोऽस्ति द्वितीयश्च निगद्यते ॥૩૮॥
 मनोनुरागः कर्तव्यस्तस्मिन्नेव प्रभाविति । नानृते शपथः कार्यं
 ईशस्येति तृतीयकः ॥૩९॥ आर्केऽह्नयाऽऽराधनं कार्यं तस्यैव च
 दिवानिशम् । जननीं जनकश्चोभौ माननीयौ सदेति च ॥૪०॥
 न घातः कस्यचित्कार्यः पक्षो घर्म इतीरितः । परदार न गन्त-
 व्याः स्तेन्यं कार्यं न कस्यचित् ॥૪१॥ मिथ्या साक्ष्यं न कर्तव्यं
 नवमो घर्म इत्यसौ । परेषां च घनादीनि कामनीयानि न क्वचित्
 ॥૪२॥ इत्थं दशविधं धर्मं पालयन्स नृपोत्तमः । संशिक्ष्य तान-
 धर्मिष्ठान्करिष्यत्यवનं हि वः ॥૪३॥ अलक्ष्यलिङ्गा वर्तध्वं तावद्य-
 यमिहानघाः ! । देशकालानुसारेण वर्तनं नीतिरस्ति हि ॥૪४॥

નિશ્ચય કરવો. (આ પ્રથમ ધર્મ છે.) એજ પ્રભુ ઇશાનમાં ગાઠ અનુ-
 રાગ કરવો. (આ બીજો ધર્મ છે) કરેલા અસત્ય વાદમાં તેને 'હું અસત્ય
 બોલ્યો નથી' એમ ઠાંકવા માટે ઇષ્ટદેવ ઇશાનના શપથ-સોગન નજ
 ખાવા. (આ ત્રીજો ધર્મ છે) પ્રતિદિન આરાધ્ય ઇષ્ટદેવનું રવિવારે
 વ્યાવહારિક કાર્ય છોડી દધને રાત્રિદિવસ આરાધન કરવું. (આ
 ચોથો ધર્મ છે) માતા પિતાને નિરતર પૂજવાં. (આ પાંચમો ધર્મ છે)
 ક્રોધને પણ પીડા ન કરવી. (આ છઠ્ઠો ધર્મ છે) પરદારાઓ સાથે
 વ્યભિચાર ન કરવો (આ સાતમો ધર્મ છે) ક્રોધપણ પદાર્થની ચોરી
 નજ કરવી (આ આઠમો ધર્મ છે) ખોટી સાક્ષી ન પુરવી (આ નવમો
 ધર્મ છે) પરધનાદિકમાં લોભ ક્યારેય ન કરવો. (આ દશમો ધર્મ છે)
 પૂર્વોક્ત પ્રકારે દશ પ્રકારના ધર્મને પાળતો આ નૃપોત્તમ અધર્મનિષ્ઠ અમુર
 ગુરૂ નૃપોને સારી શિક્ષા કરી તે પાપોથકી તમારી રક્ષા કરશે ॥૩૮-૪૩॥
 તો તમો તે સમયની રાઠ બેતા થકા અલક્ષ્ય લિંગથી વર્તો. એટલે
 આશ્રમનાં બાહ્ય ચિહ્નો પ્રસિદ્ધમાં નહિ રાખીને કાળ નિર્ગમન કરો.
 આશ્રમનાં બાહ્ય ચિહ્નોના સંતાડવામાત્રથી તમારે અધર્મ પ્રસંગ નહિ આવે,
 કેમકે તમો સ્વતઃ અનઘ-નિષ્પાપ નિર્દોષ છો. તમારા ધર્મને સાચવો.

પાણ્ડવાઃ કૃષ્ણસાહાય્યા અપિ દ્વાત્રવસક્રોટે । યલક્ષ્યલિક્ષા
 ન્યવસન્વિરાટનગરે પુરા ॥૪૫॥ ધર્મો જયતિ નાધર્મઃ સત્યં જ-
 યતિ નાનૃતમ્ । इत्यार्यवचनं सत्यं मत्वा निश्चिन्तमुप्यताम् ॥૪૬॥
 શ્રુત ઉવાચ—इत्युक्ता नीलकण्ठेन मुनयस्ते तथैव हि । किञ्चि-
 त्कालमवर्तन्त क्षितौ ध्यायन्त एव तम् ॥૪७॥ અવિદિતા અસુર-
 ગુંદમિર્નૃમિર્મુનિગણા ભુવિ રઢૂજના ઇવ । પ્રધિતવૈષ્ણવચિહ્નમ-
 પાસ્ય તે નૃપ ! विचेरुरहंममतोज्झिताः ॥૪૮॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने
 नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे अमुरांशगुरुनृपादिकृतसमुपद्रवनामा
 चतुर्विंशोऽध्याय ॥૩४॥

દેશકાળને અનુસારે વર્તવું એ તો નીતિજ છે ॥૪૪॥ તેમા દૃષ્ટાત-પૂર્વે
 કૃષ્ણ ભગવાનની જેમને સહાય હતી એવા પાંડવો પણ શત્રુસંબંધિ સકટ
 પ્રાપ્ત થતાં પોતે પોતાની જાતિનાં ચિહ્નો બીજા જગ્યે ન બાંધે એવા થકને
 વિરાટનગરમાં એક વર્ષપર્વત રહ્યા હતા ॥૪૫॥ યદ્યપિ હમણા અધાર્મિ
 કોની પ્રબળતાથી તમોને કલેશ થાય, તથાપિ ધર્મપરાયણોનેજ સમુજ્જત
 સુખની સપત્તિ મળે, ધર્મ જયને પામે છે, અધર્મ જયને પામતો નથી
 સત્ય જયને પામે છે, અસત્ય જયને પામવું નથી, આ અપિ પ્રણીત વચ
 નને સત્ય માનીને તમો નિશ્ચિત રહો ॥૪૬॥ શ્રુતતઃપિ કહે છે—હે
 રાજન્ ! નીલકંઠ ભગવાને આ મુકારે કહેલું ત્યજન મસ્તકે અઢાવીને તે
 મુનિઓ તેમજુજ ચિંતવન કરતા થકા કેટલોક કાળ પૃથ્વીમાં તેમની આ-
 સાને અનુસારેજ વર્ત્યા ॥૪૭॥ હે નૃપ ! આ મુનિગણો ભગવાનના આદે-
 શને અનુસારે પ્રસિદ્ધ બાહ્ય વૈષ્ણવચિહ્ન (તુળસીમાળા ઊર્ધ્વપુકાદિ) ને
 ત્યાગ કરી, અસુરાશ ગુરુઓ તથા તેમના શિષ્ય રાજા વિગેરે ‘આ સ્વામિ-
 નારાયણના સાધુઓ છે’ એવો વિશેષ આકાર ન બાંધે એમ પૃથ્વીમાં
 રહેજનોનીપેઠે અહકાર મમકારે રહિત થકને વિચરવા લાગ્યા ॥૪૮॥
 હતિ શ્રીસત્સંગિજીવન...દ્વિતીયપ્રકરણે અમુરાંશગુરુનાદિકૃત-
 સમુપદ્રવનામા ચતુર્વિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૪॥

નુવત વચાન્—વર્ધમાનપ્રતાપેન તાવત્તસ્યેચ્છયા પ્રભોઃ । સદ્રો-
હિણો નૃપાસ્તેન વિજિગ્યે સકલા ભુવિ ॥૧॥ અનાયાસેન સર્વેઽપિ
સદ્રોહક્ષીણમદ્ગલાઃ । વશીકૃતા નૃપાસ્તેન સદ્રક્ષોર્જિતતેજસા ॥૨॥
હતરાજ્યા હતસ્થાનાસ્તે નૃપાલા ગતશ્રિયઃ । વિનષ્ટવન્ધુસુહૃદો
ન્યુપુરુષઞ્જ્ઞાઃ કચિન્નુવિ ॥૩॥ સદસહૃદમવિદ્રાજા હરિભકેતરાન્
ગુરુન્ । યથાહૈં વૃણ્ડયામાસ દામ્ભિકાન્ વિપયૈપિણઃ ॥૪॥ ઔ-
દ્ધવે સમ્પ્રદાયે ચે ત્યાગિનો ગૃહિણોઽપિ ઘા । તાન્ યસ્ત્વપીઢય-

અધ્યાય ૩૫ મો.

સુપ્રતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! આવા સમયમાં આ શ્રીહરિનાજ
સકલપથી પૃથ્વીમાં પ્રતિદિન પ્રવૃદ્ધિ પામતા પ્રબળ પ્રતાપવાળા તે વૃષ-
તિએ સાધુઓના દ્રોહમાંજ એક પ્રવર્તેલા સર્વ રાજાઓને છતી કીધા
કારણ કે—તે સર્વે રાજાઓ સાધુદ્રોહથી ક્ષીણુમગળવાળા અને પ્રકટ પાપ-
વાળા હતા આ મહારાજ તો સતોની રક્ષા માટે પ્રવર્તતાં તેમના રક્ષણથી
ઉત્પન્ન થએલા મુકૂતાતિશયને લીધે ક્રોધનાથી પણ ન પરાભવ પામે
એવા તેજ—પ્રતાપવાળો થયો હતો માટે આ રાજાએ અનાયાસથી તે
સર્વ રાજાઓને વશ કરી કીધા ॥૧-૨॥ આ આશુર રાજાઓ જેમનું
રાજ્ય તથા સ્થાન હરાઈ ગયું છે, જેમના બન્ધુઓ તથા સુહૃદો વિનાશ
પામી ગયા છે, માટેજ શોભાએ રહિત થઈને, અતે પ્રાણુરક્ષણુમાત્રમાં
ઉઘમી થઈ પૃથ્વીમાં ક્રોધ તેતે અલક્ષ્ય પ્રદેશમાં યુક્તપણે નિવાસ કરી
રહ્યા ॥૩॥ આ નવો રાજ સદસત્પુરુષનાં લક્ષણુ યથાર્થ જાણુતો હોવાથી
દાલિક, વિષયનીજ એક એપણાવાળા, હરિક્ષ્ણો થકી બીજા, તે તે ખોટા
ગુરુપદધારીઓનો યથાયોગ્ય દંડ કરવા લાગ્યો ॥૪॥ ઉદ્ધવસમ્પ્રદાયમાં
પ્રવિષ્ટ થએલા ગૃહિણનો તથા ત્યાગિજનોને જે કોઈ પણ રાજ્ય કે બીજા
દાલિક ગુરુઓ પણ મહુધા પીડતા હતા તે સર્વને આ પ્રશાસ્તા ભૂપતિએ

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને ગવર્ધનની પ્રાર્થનાથી તેમને રાજકોટ પુરમાં
આપેલો સર્વ રાજાઓને આશ્ચર્ય કરનારો પોતાનો સમગ્રાજ્ય મર્ણુઓ છે

ત્કોઽપિ રાજા વાન્યેઽપિ દામ્ભિકાઃ ॥૫॥ શૃત્વીત્વા તાંસ્ત્વસૌ
 વક્ષા કણ્ઠપાશેન ભૂપતિઃ । સઘો હન્તિ સ્મ તેનાભૂદાક્રોશો ભૂતલે
 મહાન્ ॥૬॥ સદ્ગ્રોહિણસ્તદા યે યે તે તે મીતાસ્તતો મૃશમ્ । યત્ર
 તત્ર નિર્લીયૈવ નિન્યુઃ કૃચ્છ્રેણ વાસરાન્ ॥૭॥ ભારતે સકલે વર્ષે
 તથા કિંપુરુપેઽપિ ચ । તસ્યૈવ રાજ્યમભવત્સન્માર્ગસ્યૈવ રક્ષિતુઃ
 ॥૮॥ કુર્વન્દિગ્વિજયં સોઽથ સૌરાષ્ટ્રેષુ નૃપઃ પુરમ્ । રાજકૂટા-
 મિધં પ્રાપ્ય માસમેકમુવાસ ચ ॥૯॥ હેતું જાનન્નિજોત્કર્ષે મક-
 રક્ષાં હરેઃ સુધીઃ । તં દ્રષ્ટુમાસીદુત્કણ્ઠસ્તસૌ દૂતં નિષ્પ્રવાન્
 ॥૧૦॥ સ દુર્ગપત્તને પ્રાપ્ય શીઘ્રગસ્તં પ્રણમ્ય ચ । પ્રાજ્ઞલિર્મૂપતે-
 વૉષ્યં ન્યવેદ્યદનાકુલઃ ॥૧૧॥ રાજદ્વઃ ઉવાચ—સ્વામિન્ ! દૂતો-

પકડીને કંઠપાશથી બાંધીને તાલ્લણુ મારી નાંખ્યા. તે આ દુષ્ટજનના હન-
 નથી ભૂતળમાં 'આ રાજા અપરાધીઓમાં તીવ્ર દડ દેનારો હું સહ પ્રતાપ-
 વાળો છું' એવો મહા આક્રોશ પ્રવર્તી ગયો ॥૫-૬॥ તે સમયે જે ખીલ
 સાધુદ્રોહીઓ હતા તેઓ તીક્ષ્ણ દડ દેનારા તે રાજધકી અત્યંત ભય
 પામીને જે કોઈ ગુપ્ત સ્થળોમાં સતાધનિજ મહાકષ્ટથી દિવસો નિર્ગમન કરતા
 થયા ॥૭॥ સન્માર્ગનું સરક્ષણ કરનારા, માટેજ અનુક્રમે અભિવૃદ્ધિ
 પામતા પ્રતાપવાળા, માટેજ સમય રાજમંડળને છૂતનારા આ નવા રાજ-
 નાજ શાસનવશમાં આ સમય ભારતખંડ આવી ગયો તથા કિંપુરુષ-
 ખંડમાં પણ સન્માર્ગના પ્રવર્તક તે રાજાનું રાજ્ય થયું ॥૮॥ તેપછી આ
 આ અગદીય રાજા દિગ્વિજય કરતો કરતો સૌરાષ્ટ્ર દેશોમાં પ્રસિદ્ધ રાજ
 કોટ નામના નગરમાં આવીને એક માસ રહ્યો ॥૯॥ પ્રતિદિવસ પ્રવૃદ્ધિ
 પામતા જતા પોતાના ઉત્કર્ષમાં આ શ્રીહરિના લજ્જોની પોતે દુષ્ટજનના
 વિનાશથી કરેલી રક્ષાનેજ હેતુ સમજીને તે આ પુરૂષોત્તમનાં દર્શનની
 ઉત્કઠાવાળા શુદ્ધિશાળી રાજાએ શ્રીહરિને પોતાની વિસૃત્તિ વિનિવેદન કરવા
 પોતાનો સદેશો લઈ જનાર એક દૂત મોકલ્યો ॥૧૦॥ જલદી ચાલનારો
 આ દૂત દુર્ગપત્તને પામીને પોતે આકુળતાએ રહિત થઈ શ્રીહરિને જે
 હાથ બેડી પ્રણામ કરી ભૂપતિનો સદેશો તેણે નિવેદન કર્યો ॥૧૧॥ રાજ-

ઽસિ નૃપતેર્ગવેન્દ્રસ્ય મહોજસઃ । રાજકૂટપુરે સોઽસ્તિ સેવિતઃ
 શતશો નૃપૈઃ ॥૧૨॥ સ વિજિત્ય દિશઃ સર્વાઃ પ્રતાપેન તથૈવ હિ ।
 ભવન્તં દ્રઘ્નુમુત્કોઽસ્તિ યાસ્યન્મુમ્મદ્દિપત્તનમ્ ॥૧૩॥ સોઽપ્રાગ-
 ચ્છેત્વદાદ્યા ચેત્તત્રાઽઽયાહિ ત્વમેવ વા । યથેચ્છં કુરુ વર્ણાન્દ્ર !
 સ્વતન્ત્રોઽસિ ત્વમત્ર હિ ॥૧૪॥ તવ ત્વદાધિતાનાં ચ તદ્રાજ્યે કુઃ-
 ચિદ્ભુવિ । દુર્જનેભ્યો ભયં નાસ્તિ સર્વથેત્યવગમ્યતામ્ ॥૧૫॥ ઉત્તરં
 દેહિ મે સ્વામિન્ ! યથા તથ ચિકીર્ષિતમ્ । ઇતિ દ્રુતવચઃ શ્રુત્વા
 પ્રસન્નો હરિરબ્રવીત્ ॥૧૬॥ શ્રીનારાયણમુનિસ્વાચ—સ્વસ્તિ સ્તાત્તસ્ય
 ભૂમર્તુર્યેનાસત્સાધવોઽવિતાઃ । રક્ષોમ્ય ઇવ દુષ્ટેભ્યઃ સદસદ્ય-
 કિવેદિના ॥૧૭॥ દુર્લભઃ સ્વલુ ભૂપાલ ઈદૃશઃ સામ્પ્રતં ભુવિ ।

હૂત કહેછે—હે સ્વામિન્ ! મહાપ્રતાપી ગવર્નર નૃપતિનો હું હૂત છું.
 (અકૃવર્તીએ કેટલાક દેશમંડળના પ્રશાસનપદમાં નિયોગ કરેલો પ્રશા-
 સિતા અહીં ગવેન્દ્ર શબ્દથી કહ્યો છે) તે તે દેશના અધિપતિ અનેક રાજ-
 ઓએ વિઠાએલા તે મહારાજા રાજકોટપુરમાં વર્તે છે. તે આ ગવર્નર આપ-
 નાજ પ્રતાપથી સર્વ દિશાઓને છતીને હવે મુંબધિપતિન જવાના છે.
 આપના દર્શનમાં ઉત્કંઠા પામીને આપના ચરણસમાગમની રાહ ભેઈ રહ્યા
 છે ॥૧૨-૧૩॥ હે વર્ણાન્દ્ર ! જે આપની આજ્ઞા થાય તો એજ અહીં
 આવશે. જે આપની ઇચ્છા થાય તો આપજ ત્યાં પધારો. આ બન્ને પક્ષમાં
 આપજ સ્વતંત્ર છો. માટે યથાચ્છિ કરો ॥૧૪॥ ભૂમિમાં તે રાજના
 રાજ્યમાં કોઈપણ સ્થળમાં હવે પછી આપના આશ્રિત સાધુજનોને દુર્જ-
 નોયડી સર્વથા ભયં પ્રસંગ નથીજ એમ તમો જાણે ॥૧૫॥ હે સ્વામિન્ !
 આપને જેમ કરવાની ઇચ્છા હોય તેમ મને હૂતને ઉત્તર આપવાને યોગ્ય
 છો. હે પ્રતાપસિંહ રાજન્ ! આખું હૂતનું વચન સાંભળીને પ્રસન્નવદનથી
 ભગવાન્ જોડ્યા ॥૧૬॥ શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે હૂત ! જે સદસતના
 વિવેચનશીલ ભૂપતિએ અમારા સાધુઓની દૈત્યો યડીજ મું ? એમ દુષ્ટો-
 યડી રહ્યા કરી તે આ ગવર્નર રાજનું સ્વસ્તિ-મંગળ થાવ ॥૧૭॥ પૃથ્વી
 ઉપર આ વર્તમાન કળિકાળમાં ન્યાય્ય આર્થશી પ્રભાઓના નેતા આવા

અહમેવાગમિષ્યામિ તતસ્તં નિકપા નનુ ॥૧૮॥ ઇત્યુક્ત્વા તં ભોજ-
યિત્વા દૂતં પ્રાહ પુનર્હરિઃ । ગચ્છ ત્વમગ્રતો રાષ્ટ્રે ઘૃહ્યાઽઽયામ્યહ-
મઘ વૈ ॥૧૯॥ ઇત્યુક્તો હરિણા દૂતઃ સ્વમર્તારમુપેત્ય તત્ । યથા-
ચત્પ્રાહ સ તતો હૃષ્ટઃ પ્રાહ નિજાનુગાન્ ॥૨૦॥ અથ નારાયણમુ-
નિરઘ શ્વો વાઽઽગમિષ્યતિ । યદાઽઽગચ્છેત્તદા સઘો વાચ્યં મેઽપિ
રહોજુપે ॥૨૧॥ ઇત્યાદિશ્યાનુગાન્ રાજા હર્યર્ચાસાધનાનિ સઃ ।
પ્રકત્રાનીય હર્ષેણ પ્રત્યેક્ષત તદાગમમ્ ॥૨૨॥ તં માનયન્ હરિરપિ
પ્રચિતપ્રતાપઃ પ્રાયાત્પરેઘવિ યુતઃ પરિમેયપદ્મૈઃ । આરુહ્ય ચારુ-
શિવિકાં કતિભિદ્ધિદાત્મસેવાપરૈરપિ ચ ઘર્ણિઘરૈઃ પુરં તત્ ॥૨૩॥
માર્ગે જનાસ્તુ શતશઃ સહસ્રશસ્તં ઐયસ્તનું હાનુયયુઃ ક્ષપિતા-

ભૂપાળ હુર્લભજ છે, માટે એમની સમીપે અમોજ આવીશુ, એમ દૂતને
કહીને તેને જમાડીને ફરીથી કહ્યું કે-અમારી આવવાની વાર્તા તમો આજ
પ્રથમ જાણીને રાજાને કહો, હું તૈયાર થઈને આવું છું ॥૧૮-૧૯॥ ભગવાને
આ પ્રકારે કહ્યું એટલે તે દૂતે ત્યાંથી નીકળીને રાજકોટને પામીને પોતાના
પ્રભુને ભગવાન મધારવાની વાત મથાવત વિનિવેદન કરી દૂતના વચન
શ્રવણથી બહુ હર્ષ પામેલા રાજાએ પોતાના અનુચરોને કહ્યું કે-ભગવાન
નારાયણમુનિ આજ કે કાલે અહીંજ આવશે, જ્યારે આવે ત્યારે તરત
એકાત સ્થળમાં રહેલાપણુ મને નિવેદન કરવું ॥૨૦-૨૧॥ હે રાજા !
ગવર્નર રાજા આ પ્રકારે પોતાના અનુચરોને આજ્ઞા આપી પોતે મનમાં બહુ
હર્ષ પામી ભગવાનની પૂજનાં સાધનો એક સ્થળમાં લાવી મેળવીને ભગ-
વાનની આવવાની રાહ બેઠી રહ્યા ॥૨૨॥ સમગ્ર દિગન્તમાં પ્રસાર્યો છે
પ્રતાપ જેમનો એવા ભગવાન પણ ગવેન્દ્ર નૃપને માન આપતાથકા દૂત
ગયો તેમ જીજ્ઞેષ દિવસે પરિમિત પદાતિઓથી વિટાઈને પોતાની પરિચર્યા
પરામણુ કેટલાક વર્ણિવરોએ પણ પાછળ ગતિ કર્યાથકા સુંદર શિબિકા
(મેના) માં બેસીને તે રાજકોટ પુરપ્રત્યે જવા દુર્ગપુરથકા ચાલી
નિકળ્યા ॥૨૩॥ માર્ગમાં સોએસો અને હંભરોહંભર જનો જીભ કાર્યમા-
નનો પરિત્યાગ કરી ઐયોમૂર્તિ શ્રીહરિની પાછળ ગયા અકામ કે સકામ

ન્યકાર્યાઃ । મહાસ્તુ તેષુ તદવેક્ષણમાત્રકામા આસન્ પરે તુ નૃપ-
માનદિદક્ષવોઽસ્ય ॥૨૪॥ તદ્રાજપત્તનમવાપ દિને દ્વિતીયે નારા-
યણો મુનિરંહદશમક્ષણાન્તે । નૈકક્ષિતીશશિવિરાવલિમત્તનાગ-
વાહોઘ્નોરથપદાતિગણાવૃત્ત ચ ॥૨૫॥ દૂરાન્નિશમ્ય જનતાંજયઃ
શબ્દમુચેઃ સમ્પ્રાન્તરાજકુલસૈનિકપૌરવૃન્દૈઃ । ત્યક્તાસનાશન-
શયાદિ સમીક્ષ્યમાણં રાજે શશંસુરંજુગા હરિમાંગતં તે ॥૨૬॥ શ્રુ-
ત્વાઽઽગતં તમતિહર્ષભૃતઃ સ સઘસ્યંકાન્યરાજકુલકાર્ય ઉદાર-

કે અન્યકામ જેઓ અનુ-પાછળ યાન્તિ-ભય છે તે તમામને શ્રેયઃસિદ્ધિતો
અવશ્ય છે, કેમકે પોતે શ્રેયસ્તનુઃ-શ્રેયોભૂતં છે. પાછળ ગએલા-
ઓમાં એમના જે નિષ્કામ લક્ષ્મી હતા તેઓ 'શ્રીહરિનાં દર્શન એજ એક
પુરુષાર્થ છે' એમ સમજીને પાછળ ગયા. જેઓ અર્થકામપર હતા તેપણ
તેની ધ્વજાથી પાછળ ગયા. બીજા અસાનિઓ તો ગવર્નર રાજા કરશે
એવા શ્રીહરિના સન્માનનો પ્રકાર જોવાની ધ્વજાથી પાછળ ગયા. શ્રેયો-
ભૂતિની પાછળ ભય છે તોપણ તેમનો પ્રભાવ જાણતા નથી અને અન્યમાં
દૃષ્ટિ છે માટે એતો અનભિરામ છે. શ્રેયોભૂતિની પાછળ જવાના સ્વભા-
વવિશેષથી તો એમનું પણ શ્રેય થાયજ ॥૨૪॥ નારાયણમુનિ દુર્ગપુરથી
નીકળ્યા તેને બીજે દિવસે દિવસના દશમાં મુહૂર્તના અંતમાં (અપરાહ-
્નસમયે) તે રાજકુટ નગરને પામ્યા. તે સમયે તે નગર અનેક રાજમંડ-
ળના દેરા તંત્રુઓની લાઇનોથી સમલંકૃત અને અનેક મહોન્મત્ત હાથીઓ,
વિવિધ અશ્વો, બહુ બલીવહોં તથા ઉદ્યોથી વિંટાએલું અને ચોંગરદંભ રથ
પંદાતિ વિગેરેથી વ્યાપ્ત હતું ॥૨૫॥ તે સમયે પુરના અને શ્રીહરિસાથે
આવેલા લક્ષ્મીએ પ્રેમાતિશયથી અધિક ઉચ્ચારેલા જય જય શબ્દથી
લગવાનનું આગમન જાણીને તેમના દર્શનમાં થયો છે અતિઆદર જેમને,
માટેજ આસન અશન (લોજન) શયનાદિ વ્યાપારો જેમણે લાગ કરી
દીધા છે એવા નગરનિવાસી જનો રાજસમૂહી અને સૈનિકોઓએ સ્નેહથી
બહારે આવીને જોએલા આવેલા શ્રીહરિના શુભ સંભાચાર પ્રથમથી-કહી
રાખેલા અનુચરોએ રાક્ષસ નિર્વેદન કર્યા ॥૨૬॥ પોતાના પુરમાં-પધારેલા
પ્રભુને સાંભળીને ઉદાર શુદ્ધિવાળા ગવર્નર-રાજા પરમાનંદપરિપૂર્ણ થઈ

વુદ્ધિઃ । પ્રત્યુજ્જગમ હરિમાશુ ચલન્ પદાતિસ્તં ચાન્વધાવદસિ-
લોડપિ ચ રાજસદ્ધઃ ॥૨૭॥ તં ધાવનોદ્ઘસિતફુલ્લમુખં નરેન્દ્રં
હર્પાશ્વનેત્રમવલોક્ય હરિશ્ચ યાનાત્ । ઉત્તીર્ય યાવદભિયાતિ નૃપઃ
સ તાવત્તત્પાદપદ્મનિહિતાત્મશિરા નનામ ॥૨૮॥ ઉત્થાપિતોડથ
હરિણા ચિરમાગ્નિપત્તં તસ્યૌ કૃતાજ્જલિપુટશ્ચ મુસં સ પદ્યન્ ।
દગ્ધ્યાં નિપેતુરુદવિન્દ્ય ઉન્મુદોડસ્ય સાકં હિ સદ્રિપુમદોદયમમા-
નસૌત્યૈઃ ॥૨૯॥ પરસ્પરં સુરપ્રશ્નં કુર્યન્તૌ તાવથો જનાઃ । દૃષ્ટ્વા
સર્વે ચિરન્નિગ્ધૌ સપ્તાયાવિવ મેનિરે ॥૩૦॥ વાસસ્થાનં તદીયેભ્યો
દાપયિત્વાડથ ભૂપતિઃ । તત્કરં સ્વકરેણેય ધૃત્વાડગાચ્છિચિરં

તત્કાલુ સર્વ બીજ રાજકુળના કાર્યે પડતા મુકીને પગથી ઉતાવળા ચાલતા
થકા અભિમુખ આગ્યા પગપાળા ચાલતા રાત્રની પાછળ બીજ બધા
રાત્રઓ પણ દોડ્યા ॥૨૭॥ ત્વરાથી પગપાળા ચાલવાથી લગાર ચઢી ગયો
છે શ્વાસ જેમને, પ્રહર્ષથી પ્રકુલિત મુખ જેમનું છે, આનંદના અશ્રુથી
પરિપૂર્ણ નેત્ર જેમનાં છે એવા તે નરેન્દ્રને જોધને તત્કાલુ લગવાનું વાહન
માથી ઉતરીને જેટલાકમા તેમના સન્મુખ જાય છે તેટલાકમાંજ રાત્રએ
પાસે આવીને શ્રીહરિના પાદમયમાં પોતાનું મસ્તક મુકીને નમસ્કાર
કર્ચો ॥૨૮॥ તે પછી લગવાને ઉઠાડેલા તે રાત્ર લગવાનને બહુ લાવથી
બહુવાર બેટીને મળીને બે હાથ જોડી તેમના મુખકમળ સન્મુખ એકાગ્ર
દૃષ્ટિ રાખીને ઉભા રહ્યા. આનંદથી શ્રીહરિને જોઈ રહેલા આ રાત્રના નેત્રો
માથી આનંદના અશ્રુબિન્દુઓ પૃથ્વીઉપર પડ્યા. તેની સાથેજ સાધુજ-
નોના દ્રોહી અસુર ગુરારાત્રઓનો મદ ઉદય અભિમાન મુખ આદિક પણ
ભૂમિઉપર પડ્યાં. એટલે તેઓ મદમાનાદિકે રહિત થઈ ગયા ॥૨૯॥ પર-
સ્પર મળેલા તે આ બંનેને બહુ વખતમુધી હુશળ પ્રશ્નાદિકને કરતા
જોધને સર્વે જનો 'આ બંને બહુ વખતના જુના સ્નેહી સખાઓ હશે
કે શુ ?' એમ ઉત્પ્રેક્ષા કરવા લાગ્યા ॥૩૦॥ તે પછી ગવર્નર રાત્ર શ્રીહ-
રિના અનુયાયી જનોને નિવાસસ્થાન સ્વસેવકદ્વારા અપાવીને લગવાનના
હાથને પોતાના હાથથીજ પકડીને પોતાના શિબિર-છાવણીના સ્થાનમાં

નિજમ્ ॥૩૧॥ સામર્પાં અપિ ભૂપાલાસ્ત્રયે સદ્ગતાસ્તુ તે । વિસિ
તાસ્તં નમશ્ચકુર્નિર્મદા નિરહકુતાઃ ॥૩૨॥ ન્યવીવિશદ્રવેન્દ્રસ્તં
સ્યાનીતેઽનર્થ્ય આસને । તદીયાંશ્ચ મુનીધાનાર્પિઠેષુ સ યથોચિ-
તમ્ ॥૩૩॥ દેશાન્તરાગતાન્ ભૂપાન્નિષ્કાસ્ય સદસોઽસિલાન્ ।
દ્વિત્રૈઃ સાકં સ્વકૈ રાજા તદન્તિક ઉપાવિશત્ ॥૩૪॥ દૂરસ્થિતાસ્તં
શતશો નૃપાલાસ્તસ્યાનુગાઃ શસ્ત્રભૃતશ્ચ સર્વે । નતાનનાઃ પ્રાજ્ઞ-
લયો વિનીતાઃ સન્નાસમૈક્ષન્ત હરેઃ પુરઃસ્થમ્ ॥૩૫॥ इति श्रीसत्स-
ङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे राजकूटपुरे भगवतो गवेन्द्र-
नृपसमागमो नाम पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥३५॥

સુમત વ્વાચ—તતો નારાયણં નત્યા યદ્દાઙ્ગલિપુટઃ સ ચ । ડ-

આબ્યા ॥૩૧॥ રાજકોટ પુરમાં ગવર્નરદ્વારા પોતાના કાર્યની સિદ્ધિભાટે જે
રાજાઓ આબ્યા હતા તે સર્વ કોઈ વિસ્મય પામીને શ્રીહરિવિષે અમર્ષ-
શીલ થી તથાપિ મદ માને રહિત થઈને શ્રીહરિને નમસ્કાર કરવા લાગ્યા
॥૩૨॥ ગવર્નર રાજાએ પોતાના તથુમા લઈ જઈને પોતે અમૂલ્ય આસન
લાવીને તેમાં ભગવાનને બેસાર્યા અને તેમના અનુયાયી મુનિઆદિકને યથા-
યોગ્ય નાનાવિધ આસનોમા બેસાર્યા ॥૩૩॥ દેશાતર થકી આવેલા રાજા-
ઓને તથા સમગ્ર સ્વભૂત્યોને સલાથકી બહાર કાઢીને પોતાના અતરંગ
(ખાંનગી) બે ત્રણ અમાત્યો સાથે ભગવાનની સમીપે બેઠા ॥૩૪॥ સલા-
માંથી બહાર કાઢેલા રાજાઓ તથા ધીલ પલુ બહુ રાજાઓ તથા ગવર્ન-
રના શસ્ત્રધારી ભૂત્યો આ સર્વે દૂર હિલા રહીને વિનયથી મસ્તકને નમા-
વીને બે હાથ બેઠીને ભગવાનને અભિમુખ બેઠેલા ગવર્નરને સલાય લેઈ
રહ્યા ॥૩૫॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने...द्वितीयप्रकरणे राजकूटपुरे
भगवतो गवेन्द्रनृपसमागमो नाम पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥३५॥

અધ્યાય ૩૬ મો.

સુમતઃપિ કહેછે—હે રાજા! તાર પછી રાજનીતિ પ્રમુખ શાસ્ત્રમા

૧ આ અધ્યાયમા ગવર્નરે કરેલી ભગવાનની પૂજા, તેમને ભગવાને આપેલું
વરદાન અને દુર્ગેપુરમા શ્રીહરિનું આગમન વર્ણવ્યું છે

ર્વાક્યં નિશમ્ય હરિરબ્રવીત્ । સુહોઽસિ ભૂપતે ! સર્વં કરોષિ
ન્યાપ્યમેવ હિ ॥૮॥ ધર્મસ્ય ચ સતાં રક્ષા દણ્ડનં ચાપિ તદ્દુહામ્ ।
પાલનં સ્વપ્રજાનાં ચ ધર્મો રાજ્ઞઃ । પરો મતઃ ॥૯॥ સદ્ધર્મરક્ષયા
ભૂમાલુત્કર્ષો જાયતે તવ । અધર્માશ્રયણાદન્યે ક્ષયં યાન્તિ ચ
ભૂમિપાઃ ॥૧૦॥ તવ કિમ્પુરુષાત્ સપ્તઘદિહાગમનં નૃપ । । હૃશ-
સ્યૈવેચ્છેયા ધર્મગુણ્યૈ જાતમિતિ ધ્રુવમ્ ॥૧૧॥ ઇવમેવ હિ ધર્મેણ
ભવાન્યર્તિપ્યતે યદિ । તદા તુ સર્વરાજેન્દ્રશ્ચક્રવર્તી ભવિષ્યતિ
॥૧૨॥ યે યે વૃદ્ધિ ગતાઃ પૂર્વે ભૂપાલા ભુવિ વિશ્રુતાઃ । તે સં-
ક્ષણેનૈવ સદ્ધર્મસ્યેતિ વિદ્ધિ ભોઃ ! ॥૧૩॥ इति श्रुत्वा हरेर्वाक्यं तं

આવું પૃથ્વીપતિનું વચન સાંભળીને શ્રીહરિ બોલ્યા કે-હે ભૂપતે ! તમો
સુહૃ-કાર્યાકાર્ય ધર્માધર્મના અભિજ્ઞ છે ને કરો છો તે ન્યાયથી બહાર
નહિ ગએલું કરો છો ભોગોપકરણુભૂત અસાધારણ રથ ગળ અશ્વ
આદિક વિભૂતિથી રાજા હોઈ શકતો નથી કિંતુ ધર્મ અને ધર્મના પ્રવર્તક
સાધુઓના તેના ઉપવાતકોનો દડ કરીને કરેલા પરિરક્ષણથી તથા પ્રજા
ઓના તેને તેને અનુગ્રુણુ શુભિકાવૃત્તિ પ્રદાનાદિકવડે કરેલા પરિપાલનથી
થતા સર્વ જનોના મનોરંજન ગુણુયોગથી રાજા હોઈ શકે છે, માટે રાજા
ઓનો આજ પરમ ધર્મ છે એમ મુનિઓ માને છે ॥૮-૯॥ કરાતી અને
કરશો એવી સદ્ધર્મસરક્ષાથી તમારો આ ઉત્કર્ષ થયો છે અને અનુદિન
અભિવૃદ્ધિ પામતો જશે આ ભારતમા વર્તતા બીજા રાજાઓ અધર્માશ્ર-
યથી જ ક્ષયને પામે છે અને પામશે તે રાજાઓના જય અપજયમા ધર્મા
ધર્મજ નિમિત્ત છે પણ માનુષબળ નથી ॥૧૦॥ હે નૃપ ! એક ખડમાથી
બીજા આ ખડમા ને તમારૂ આવું થયું છે તે પૌરુષબળથી નહિ
કિંતુ ધર્મરક્ષણુ માટે પ્રત ધરનારા ધંધરના શુભ સકલ્પથી જ છે એમ
તમો નિશ્ચયથી જાણો ॥૧૧॥ બે તમો આવી જ રીતે ધર્મથી જ પ્રજા-
ઓને પાળશો તો સર્વરાજેન્દ્ર ચક્રવર્તી થશો ॥૧૨॥ હે ભૂપાળ ! પૂર્વે
પ્રસિદ્ધ માંધાતાપ્રમુખ બે ને ભૂપાળો વૃદ્ધિને પામ્યા છે તે બધાય
સદ્ધર્મના સરક્ષણુથી જ વૃદ્ધિને પામ્યા છે પણ નિરવાંચ સેનાસપતિ કે

પપ્રચ્છ સ ભૂપતિઃ । ઉપાયં શ્રેયસઃ સ્વસ્ય મુમુક્ષુર્ભવવન્ધનાત્
 ॥૧૪॥ પ્રાપ્તં રાજ્યસુખં હોતત્કૃપયૈવ તવાશિલમ્ । મયૈહિકમયે-
 ચ્છામિ દેહાન્તેઽપિ સુખં પરમ્ ॥૧૫॥ જીવાનાં સ્વાશ્રિતાનાં ત્વં
 સંસૃતેરસિ મોચકઃ । અતોઽહમપિ સમ્પ્રાપ્તઃ શરણં ત્વાં જગદુરો !
 ॥૧૬॥ તસ્માન્નિઃશ્રેયસોપાયં બ્રૂહિ મે તથ સમ્મતમ્ । યેનાઙ્ગસા-
 વિમુચ્યેય સંસૃતેરહમાપદઃ ॥૧૭॥ શ્રીનારાયણમુનિરવાચ—યતદ્વ્યવ-
 સિતં સમ્યક્ ત્વયા યદ્વિતમાત્મનઃ । સચ્છાત્સમ્મતં વચ્ચિમ-
 મયા યદ્વિશ્ચિતં નૃપ ! ॥૧૮॥ સુખં વૈપયિકં યત્તજીવૈઃ સર્વેઽલ-

શસ્ત્રસંપત્તિથી પામ્યા નથી એમ તમો જાણો ॥૧૩॥ હે રાજા ! આવું
 નારાયણમુનિનું વચન સાંભળીને અવસર આવતાં ભગવાનથથી જે પ્રાર્થ-
 નીય છે એજ ભવબંધ વિમોચનના સાધનને મુમુક્ષુ રાજા પોતાના શ્રેય
 માટે ધ્યેયતા થકા શ્રીહરિને પુછવા લાગ્યા ॥૧૪॥ હે સ્વામિન ! જે આ
 રાજ્યાદિરૂપ આ લોકનું મુખ છે તે સમગ્ર તો આપના પ્રસાદથી મને
 મળ્યું છે. હવે ત્રણ તાપની નિવૃત્તિમૂળક જે પારલૌકિક નિરવધિ મુખ છે
 તેને હું આપના પરમ પ્રસાદથી પામવા ધ્વિષ્ણું છું ॥૧૫॥ હે જગદુરો !
 તમો પોતાના ચરણકમળના આશ્રિત જનોના ત્રણ તાપની નિર્મૂળ નિવૃત્તિ
 કરનારા છો, એમ જાણીને હું પણ આપના શરણને પામ્યો છું ॥૧૬॥ તો
 હું સંસૃતિસ્વરૂપ આપત્તિથી જે પ્રકારે જલદી મુક્ત થઉં તે પ્રકારે
 આપને અભિમત નિઃશ્રેયસનો ઉપાય મને શરણાગતને કહો ॥૧૭॥ આવા
 નરેન્દ્રના વચનશ્રવણથી પ્રહર્ષ પામેલા શ્રીનારાયણમુનિ કહે છે—હે
 નૃપેન્દ્ર ! તમોએ શુદ્ધિથી સારો વ્યવસાય (નિશ્ચય) કર્યો છે, કેમકે આ
 વ્યવસાય નિરવધિ મુખમાર્ગ એક ઉપયોગનો છે. બીજો બધો વ્યવસાય તો
 બહુ દુઃખદાયક છે. તેવા વ્યવસાયને તો મૂર્ખ હોય તે કરે, જેથી આ-
 ત્માનું કશું હિત થાય નહિ, તો પોતાનુંજ એક હિત ચિંતન કરનારા તમને
 શાસ્ત્રસંમત અને મેં પણ સમ્યક્ નિશ્ચિત કરેલું શ્રેયઃસાધન કહું છું ॥૧૮॥
 જે આ વૈપયિક મુખ છે તે નરદેહને અસાધારણ નથી, કેમકે તે તો પશુ
 પક્ષી આદિક સર્વને પણ સાધારણ છે, આમ્ય પશુઓ શું નથી ખાતા ?

મ્યતે । અનાદિવન્ધમુક્તિસ્તુ નૃદેહેનૈવ સાધ્યતે ॥૧૯॥ સ ત્વસ્તિ
દુર્લભો નૃનં ક્ષણિકશ્ચાર્થસાધકઃ । અવશ્યમેવ તન્નાશો ભવિતા
નાત્ર સંશયઃ ॥૨૦॥ ચિન્તામણિસમો યાવત્સવશે વર્તતે સ ચ ।
સમ્પાદનીયં સુધિયા કલ્યાણં તાવદાત્મનઃ ॥૨૧॥ ભક્તિર્ભગવતિ
શ્રેયઃસાધનં મે મતં પરમ્ । સ્વધર્મજ્ઞાનવૈરાગ્યૈર્યુક્તા કાર્યા ચ સા

અને નથી મૈથુન કરતા ? કરેજી છે, 'આહારન્નિદ્રાભયમૈથુનાન્નિ સામાન્ય-
મેતત્પશુભિર્નરાણામ્' એવી અભિયુક્તિ છે. હિતાહિતવિવેચનનાજ એક અવ-
લંબનવાળી વિજ્ઞાનસંપત્તિનો નરદેહને અસાધારણ છે, જેણે કરીને
અનાદિ લવબન્ધન થકી વિમુક્તિ થાય ॥૧૯॥ તે આ સર્વ અર્થને સિદ્ધ
કરનારો નરદેહ દુર્લભ-અસંખ્યાત કૃમિ છીટ પતંગ પશુ આદિક્રમાં
દુર્લભ છે. સુકૃતવિશેષથી ઉપલબ્ધ થયો છે પણ ક્ષણિક-અલ્પજ
કાળમાં નાશ થઈ જાય છે. તો નરદેહને પામીને જલદી હિતને માટે પ્રયત્ન
કરી લેવો. શંકા-આ નરદેહ પણ રસાયનાદિ પ્રયોગથી કે તપથી સ્થિર
કરી શકાય છે તો હિતમાટે ત્વરા કરવાની શી જરૂર છે ? એમ કોઈ કહે
તો તેમ નથી. તેમ કરવાથી શો લાભ છે; તેનો વિચાર પ્રથમ કરવો જોઈએ.
ઉપચયશીલ (વૃદ્ધિ પામવી તે) દેહનો અપચય (હાસ) પણ અવર્જ-
નીયજ છે. હિરણ્યગર્ભ દેહનો પણ નાશ થાય છેજ એમાં સંશય નથી, એ
રીતે દેહની વિનશ્વરતા નિશ્ચિત કરનારાએ દુઃખના મૂળોરછેદ માટે જલદી
પ્રયત્ન કરવો ॥૨૦॥ ચિતામણિની પેઠે ચિતિત અર્થને સિદ્ધ કરવામાં
સમર્થ એવો નરદેહ જ્યાંસુધી સ્વાધીનતામાં વર્તે છે ત્યાંસુધીમાં સુધી
મનુષ્યે પોતાના કલ્યાણમાટે પ્રયત્ન કરી લેવો ॥૨૧॥ નિઃશ્રેયસમાં મુખ્ય
સાધન ભગવાનમાં લક્ષિતજ છે. આ અમારો પરમ મત છે. આ લક્ષિતમાં
ધર્મ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય આ ત્રણ અંગ છે. ધર્મથી જ્ઞાન, જ્ઞાનથી વૈરાગ્ય
અને ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામેલા તે ત્રણથી લક્ષિતની અભિવૃદ્ધિ થાય છે.
સ્વધર્મ જેમ જ્ઞાનમાં ઉપકારક છે તેમ લક્ષિત પણ જ્ઞાનમાં ઉપકાર-
કમાત્ર છે, નિઃશ્રેયસ માટે સાક્ષાત્ સાધનતો વિજ્ઞાનજ છે એમ કેટલાક
માને છે. ધર્મ જ્ઞાનાદિકે રહિત એવી પણ લક્ષિત એકલીજ સંસારસમુદયથી

દૃઢમ્ ॥૨૨॥ સચ્છાસ્ત્રાણાં ચ સર્વેષાં સિદ્ધાન્તોઽસ્ત્યયમેવ હિ ।
 સાક્ષાં ભક્તિં તતઃ કૃષ્ણે કુરુ મોક્ષયસિ સંસૃતેઃ ॥૨૩॥ પૃથુક્રુકઃ સ
 દરિણા પ્રીતઃ પપ્રચ્છ તં પુનઃ । સ્વધર્મજ્ઞાનવૈરાગ્યમક્તીનાં લક્ષ-
 ãાનિ ચ ॥૨૪॥ કથયામાસ ભગવાંસ્તતસ્તાનપિ તત્ત્વતઃ । તતઃ
 સોઽતિપ્રસન્નસ્તં પ્રોવાચાતિવિચક્ષણઃ ॥૨૫॥ સ્વામિંસ્ત્વમેવ ભગ-
 વાદ્ધરાદૃતિરસિ ધ્રુવમ્ । અતો ભક્તિં કરિષ્યામિ તથૈવાહં નિરન્ત-
 રમ્ ॥૨૬॥ અદ્યપ્રભૃત્યહં દેવ ! સકુટુમ્બસ્તવાસિ હિ । હત્યુપત્ત્વા

તારે છે, એમ બીજા કેટલાક અનલિંગો માને છે. અમારો પરમ ભત
 તો આજ છે કે-ભક્તિમાં નહિ પર્યવસાન પામતા વિજ્ઞાતને અમો વિજ્ઞા-
 નજ માનતા નથી, તેને તો અજ્ઞાનજ માનીએ છીએ. જેઓ નિયામકનિયા-
 મ્ય વિભાગે રહિત એવી કોઈ પણ તત્ત્વજ્ઞાનની સીમાને માને છે તેઓ તો
 અનાતમવિદજ છે, (આત્મવેત્તા નથી) આ અર્થ ઉપનિષદ્વિમર્શમાં
 બકા છે. ઇશ ઇશિતવ્ય વિભાગને જણાવનારા ઉપનિષદ્વચનો સોએસો
 છે. ઇશ ઇશિતવ્યના વિભાગનો અપલાપ કરવો તેતો વિદ્વાનોને શોભે નહિ.
 જે ઓ તો ભક્તિ શ્રદ્ધાના ગૌરવથી ધર્માદિકનો તિરસ્કાર કરે છે તેતો અતે
 જ્ઞાનથકી પણ પતિતજ થાય છે. સર્વ શાસ્ત્રોનો સિદ્ધાંત આ (સાંગ ભક્તિ)
 મેં કહ્યો એજ છે, માટે કૃષ્ણમાં દૃઢપણે સાંગ ભક્તિને કરો. તેવી ભક્તિએ
 કરીને ભવબંધન થકી અદ્ય કાળમાં તમો મુક્ત થશો ॥૨૨-૨૩॥ હે રા-
 જાન્ ! આ પ્રકારે ભગવાને ઉપદેશ આપ્યો એટલે બહુ રાજ થએલા ગવર્નર
 રાજાએ ફરીથી ધર્મ જ્ઞાન વૈરાગ્ય અને ભક્તિનું સ્વરૂપ પુછ્યું. તે પછી
 તેમણે પુછેલા ભગવાને ધર્માદિકનું સ્વરૂપ પણ યથાર્થ કહ્યું. તે પછી અતિ-
 વિચક્ષણ રાજા ભગવાનના સુખારવિદ્માંથી નીકળેલું આ સર્વ સાંભળી બહુ
 હર્ષ પામીને બોલ્યા કે ॥૨૪-૨૫॥ હે સ્વામિન્ ! આ રીતે તત્ત્વનો તત્ત્વથી
 ઉપદેશ આપનારા આપ નરાકૃતિ ભગવાનજ આ લોકમાં ધર્મરક્ષણ માટે
 અવતર્યાછો એમ હું માનું છું, માટે આપ દિવ્યાકૃતિ ભગવાનનેજ હું
 નિરંતર ભજીશ હે દેવ ! આ દિવસને આરણીને સકુટુંબ હું આપનોજ પું.
 કોઈ વિષયમાં માફ સ્વાતંત્ર્ય નથી. હે રાજાન્ ! આ પ્રકારે ગવર્નર રાજાએ

દપ્પદવદ્રાજા પ્રણનામ તમાદરાત્ ॥૨૭॥ તમુત્થાપ્ય હરિઃ પ્રાહ
પ્રસન્નોઽસિ વરં વૃણુ । इत्युक्तः प्राञ्जली राजा तमुवाचाश्रुलोचनः
॥૨૮॥ સ્વામિનારાયણ ! હરે ! મુચ્ચેયાશિલદુષ્કૃતૈઃ । बुद्ध्यबुद्धिरु-
તૈરદ્યેત્યેતત્ત્વપ્રાર્થયામ્યહમ્ ॥૨૯॥ તસૈ તથાસ્તિવતિ વરં દત્વા ચ
નિયમાન્ હરિઃ । उपदिश्य स्वतन्त्रोऽसाबुदतिष्ठासदासनात् ॥૩૦॥
ઉપહારાન્સમાનીય સ તાવન્મન્ત્રિમિઃ સહ । चकारास्य महापूजां
मुनीनां चातिभावतः ॥૩૧॥ અનર્ઘ્યૈર્વૈસનૈ રમ્યૈઃ પૌષ્પૈર્હારૈશ્ચ શે-
ખરૈઃ । हैमैर्विभूषणैः पूगताम्बूलादिभिराविचत् ॥૩૨॥ તત્તઃ સ્થિતં
પ્રાજ્ઞલિં તમાશાપ્ય હરિરાયયૌ । तेनानुयातः स्ववासं तं निवर्त्य

કહીને શ્રીહરિને આદરથી દડવત્રણામ કયો ॥૨૬-૨૭॥ શ્રીહરિ એ રીતે
પ્રણામ કરતા તે રાત્રને ઉઠાડીને બોલ્યા કે-હે નૃપતે ! મારા થકી વાંછિત
વર માગો, હું તમારી ઉપર પ્રસન્ન થયો છું એમ લગવાને કહ્યું એટલે
પ્રેમાશ્રુથી પરિપૂર્ણ નેત્રવાળા થઈએ હસ્ત જોડીને રાત્ર શ્રીહરિ પ્રત્યે બોલ્યા
॥૨૮॥ હે સ્વામિનારાયણુ લગવન્ ! જાણે અજાણે થએલા અનાદિકાળનાં
સમસ્ત પાપો થકી હું હમણાંજ મુક્ત થઉં, આટલુંજ આપના થકી માગુ
છું. આ પ્રકારે પ્રાર્થના કરેલા લગવાને રાત્રને 'તથાસ્તુ' એમ વર આપીને
ધર્મોપયોગી અહિંસાદિ નિયમોનો ઉપદેશ કરી સ્વતંત્ર હોવાથી પોતાના
આસન થકી ઉઠવાની ઇચ્છા કરી ॥૨૯-૩૦॥ લગવાનનો અક્ષિપ્રાય
જાણીને તે સમયેજ રાત્રએ તરત જોગા કરી મુકેલા ઉપચારે લાવીને મન્ત્રિ-
ઓની સાથે લગવાનની પરા પ્રીતિથી મહાપૂજા કરી પછીથી તેમના
અનુયાયી મુક્તાનંદાદિકની સમુચિત પૂજા કરી ॥૩૧॥ બહુ મૂલ્યવાળાં
રમણીય વસ્ત્રો તથા સુવર્ણના આભૂષણો લગવાનના ચરણમૂળમા અર્પણ
કર્યા અને પુષ્પનિર્મિત મનોહર હાર તોરાઓથી તથા મહાથાળમાં ભરેલી
સોપારી તાબૂળ એલાયતી આદિકથી પૂજા કરી ॥૩૨॥ તે પછી હાથ જોડીને
ઉભા રહેલા ગવર્નર રાત્રને પુછીને શ્રીહરિ આસનમાથી ઉઠીને નીકળ્યા
તેમની પ્રાછળ રાત્ર વળાવા નીકળ્યા માર્ગમા પોતાની પ્રાછળ સળાવા
આવેલા ગવર્નર સાહેબને હઠાત્ પ્રાછળ વાળીને પોતાના આવાસમાં આવ્યા

ઘલાત્પથિ ॥૩૩॥ વિસ્મયં પરમં પ્રાપ્તાસ્તદ્વિપોઽપિ નૃપાસ્તદા ।
 ત્યક્તમાનાઃ પ્રણેમુસ્તં પથિ સક્લત્ય યૂયશઃ ॥૩૪॥ ગવેન્દ્રઃ પ્રાહ
 સર્વોસ્તાન્ સદ આહૂય ભૂપતીન્ । નારાયણમુનિર્માન્યઃ સર્વેસ્તત્સા-
 ધવોઽપિ ચ ॥૩૫॥ યઃ કરિષ્યતિ તદ્દોહં સ મે ઘાત્યો ન સંશયઃ ।
 શ્ત્યુક્તાસ્તેઽપિ તદ્વાપ્યં શિરસા જગૃહુર્નતાઃ ॥૩૬॥ તત આરમ્ય
 મુખ્યાસીદ્રામે પ્રામે પુરે પુરે । નારાયણમુનિર્માન્યઃ સર્વેરિત્યેવ ઘો-
 પળા ॥૩૭॥ નૃપાનુગૃહ્ણતાતિથ્ય ઉપિત્વા તત્ર તાં નિશામ્ । પ્રાત-
 ર્દુર્ગપુરં સ્વામી ગન્તુમૈચ્છત્તરાધિપ । ॥૩૮॥ સ્વસેવાનિરતં સ્વામી
 નૃપામાત્યમધાગ્રવીત્ । રાક્ષે નિવેદયામાત્ય । શીઘ્રં જિગમિષાં મમ
 ॥૩૯॥ તતસ્તૂર્ણમુપેત્યાસૌ ભૂપતિ પ્રાહ તદ્વચઃ । સોઽપિ સ્વતન્ત્રં

॥૩૩॥ તે પછી ભગવાનનું આતું ઐશ્વર્ય જોઈને પરમ વિસ્મયને પામેલા
 આમુર રાજાઓ યદ્યપિ પ્રથમથી શ્રીહરિવિષે વિદ્વેષશુદ્ધિથી દૃઢ બંધાએલા
 હતા તો પણ માન મુકીને માર્ગમાં બધા ભેગા મળીને શ્રીહરિને પ્રણામ
 કરવા લાગ્યા ॥૩૪॥ તે પછી તે બધા રાજાઓને સલામમાં પોતાપાસે બોલા-
 વીને રાજેન્દ્ર ગવર્નરે સર્વને સાંભળતાં એમ કહ્યું કે-હે રાજાઓ ! તમારે
 સર્વેએ આ નારાયણમુનિને માનવા તથા તેમના સાધુઓને માનવા, જે
 કોઈ નારાયણમુનિ અને તેમના સાધુઓનો દ્રોહ કરશે તે મારા તીક્ષ્ણ
 દંડને પામશે એમાં સંશય નથી, એમ કહ્યું એટલે તે સર્વે રાજાઓએ
 પ્રશાસિતા રાજેન્દ્રનું વચન (હુકમ) નમ્રતાથી મસ્તકે ચઢાવ્યું ॥૩૫-૩૬॥
 તે દિવસને આરંભીને ભૂમિમાં ગામોગામ પુરેપુરમાં 'સર્વ કોઈએ નારાયણ-
 મુનિને માનવા' એવો જનોનો ઉદ્ઘોષ (સર્વત્ર વાર્તા પ્રવૃત્તિ) થયો ॥૩૭॥
 હે નરાધિપ ! પોતાના આવાસમાં આવી રહેલા ભગવાનતો રાજેન્દ્રના અ-
 નુયાયી અમાલાદિકે કરેલું ઉચિત આતિથ્ય અંગીકાર કરી તે પુરમાં તે
 રાત્રિ રહીને પ્રભાતમાં દુર્ગપુર જવાની ઇચ્છાથી પોતાની સેવામાં રહેલા
 રાજમંત્રીને કહ્યું કે-હે અમાલ્ય ! અમારી જવાની ઇચ્છા જલદી રાજેન્દ્રને
 નિવેદન કરો ॥૩૮-૩૯॥ તે પછી અમાલ્યે પણ રાજેન્દ્ર પાસે જલદી જઈને
 ભગવાનનું વચન નિવેદન કર્યું. ગવેન્દ્ર નૃપપણુ ભગવાનને સ્વતંત્ર-પરાધીન

તં જાનંસ્તદન્તિકમગાઢતમ્ ॥૪૦॥ મગવન્તં પ્રણમ્યાસૌ તેન સ-
મ્માનિતોઽસ્યયઃ । ગમનોદ્યમમાલક્ષ્ય તસ્ય પ્રાજ્ઞલિરવધીત્ ॥૪૧॥
મહાનનુપ્રહઃ સ્વામિસ્ત્વયાઽતિરૂપયા મમ । તતો મયા નૃદેહસ્ય સા-
ફલ્યં પ્રાપ્તમેવ હિ ॥૪૨॥ ત્વાં રક્ષિતુમિદેઞ્ચા મે દૃઢાસીદિનપન્ન-
કમ્ । ત્વં ત્વદ્યેવોદ્યતો ગન્તું સ્વતન્ત્રં કો નિવારયેત્ ॥૪૩॥ શ્રીનારાયણ-
મુનિદ્વાબ—ત્વયાસ્મત્સાધવો રાજન્સાધુલદમવિદા યદા । રક્ષિતા
દુષ્ટભૂપાલદેશિકાદિકૃતાર્દનાત્ ॥૪૪॥ તતઃપ્રમૃત્તિ મે પ્રીતિસ્ત્વ-
ય્યાસીદય સામ્પ્રતમ્ । નિદલ્લભમક્તિમાલોક્ય મૃદાં પ્રીતોઽસ્મિ

ચિત્તવૃત્તિવાળા નથી એમ લાણીને તલ્લણુ તેમની પાસે આવ્યા ॥૪૦॥
આવીને ભગવાનને પ્રણામ કરી તેમણે સન્માન કર્યો થકા પોતાના સામ્રા-
જ્યના માને રહિત થઈ ભગવાનના જવાના ઉદ્યમને બોધને હાથ બોડીને
વિનયથી બોલ્યા કે ॥૪૧॥ હે સ્વામિન્ ! આપે અપાર કૃપાથી મારી ઉપર
મહા અનુગ્રહ કર્યો અને આ નરશરીરનું સાફલ્ય હું પામ્યો આપને અર્હોજ
પાત્ર દિવસપર્યંત રાખવાનો મારો મનોરથ હતો પણ આપતો હમણાંજ
આલવાનો ઉદ્યમ કરી રહ્યા છો, આપ પ્રાકૃત પુરૂષની પેઠે પારકા ચિત્તને
અનુસરનારા નથી, સ્વતંત્ર છો. તો આપને ઈશ્વરને રોકવા કોણુ સમર્થ
થાય ? ॥૪૨-૪૩॥ આ પ્રકારે ગવર્નરે સવિનય વિજ્ઞાપના કરેલા શ્રીના
રાયણુમુનિ બોલ્યા કે—હે રાજેન્દ્ર ! જ્યારથી સાધુ અસાધુ જનના લક્ષણુ
લક્ષુનારા નીતિનિપુણુ તમોએ અમારા સાધુઓની દુષ્ટ રાત્નઓએ તથા
અધર્મા શુદ્ધઓએ કરેલી પીડા થકી રક્ષા કરી છે, તે દિવસને આરબીને
તમારે વિષે અમારે પરમા પ્રીતિ વર્તે છે. અને હાલ થએલા મેળાપથી
તમારી અમારે વિષે જે આ નિષ્કપટ ભક્તિ છે તેનો પણ સાક્ષાત્ અનુભવ
અમોને થયો. તો અમો સાધુ આદિક અનુયાયિઓ સાથે તમારી ઉપર
અત્યંત પ્રસન્ન થયા છીએ અમને નિષ્પૃથિહોને તો સ્વતંત્રતાજ સમુ-
ચિત છે તથાપિ તમારા જેવાઓની ભક્તિ અમારા સ્વાતંત્ર્યને રોકી
રાખે છે સ્વાતંત્ર્યની અપેક્ષાએ ભક્તપરવશતાજ અમને અત્યંત પ્રિય છે.
તો તમારા ભક્તિપ્રકરણથી જે ત્રણ દિવસ યદ્યપિ અર્હો રહેત પરંતુ બહુ દૂર

સાનુગઃ ॥૪૫॥ ત્વદ્ગતિવશતોઽગ્રાહં વસેયં દ્વિત્રવાસરાન્ । કિન્તુ
 દુર્ગપુરે ભક્ત્યા આયાતાઃ સન્તિ દૂરતઃ ॥૪૬॥ સાધુસન્તર્પણાદીનિ
 તેષાં કાર્યાણિ સન્તિ હિ । તથાપિ ત્વત્પ્રીતિવશાદિદ્વાહં સઘ આ-
 ગતઃ ॥૪૭॥ આવયોર્મલનં જાતં સિદ્ધસ્તવ મનોરથઃ । તદ્ગતુષ્ટ્યે
 ત્વધુના ગમને ક્રિયતે ત્વરા ॥૪૮॥ ધર્મેણ પાલયેદ્દર્શી રક્ષેઃ સાધુંશ્ચ
 ભૂસુરાન્ । દુર્ગલેષુ દયાં કુર્યાં યામિ દુર્ગપુરે નૃપ ॥૪૯॥ રાજો-
 વાચ—યદેવમેવ કર્તવ્યં તવ તર્હિ કૃપાં મયિ । કૃત્વા ભુજિં વિધા-
 યેવ સાનુગો ગન્તુમર્હસિ ॥૫૦॥ સુમત ડવાચ—પદમુક્તઃ સ ભગવાં-
 સ્તથેત્યાહાય ભૂપતિઃ । પાકં વિધાપયામાસ યથાયોગ્યં ચતુર્વિંધમ્
 ॥૫૧॥ તત્પ્રીતયે હરિઃ સમ્યગ્ભોજયિત્વાલિલાભિજાન્ । સ્વયં ચ

દેશમાંથી લક્ષ્મી અમારાં દર્શનની આકાંક્ષાથી દુર્ગપુરમાં આવ્યા છે તે
 અહિંચન પ્રેમૈકધન લક્ષ્મીની પરમા પ્રીતિ અમોને ત્વરા કરાવેછે
 ॥૪૪-૪૬॥ તે લક્ષ્મીનોનાં સાધુઓ જમાડવા વિગેરે બહુ કાર્યો ત્યાં છે,
 તમારે વિષે પ્રેમાતિશયથી તમારો સંદેશો સાંભળતાંજ તે તમામ કાર્ય
 બંધ રાખીને એકદમ તમોને મળવા માટે અમો અહીં આવ્યા છીએ.
 આપણો ઉત્તર કાળમાં સમગ્ર શુભસૂચક સમાગમ સંપન્ન થયો અને
 તમારો મનોરથ પરિપૂર્ણ થયો. તો હવે લક્ષ્મીનોના સતોપ માટે
 ત્વરા કરતા અમોને જવાનું અનુમોદન આપો ॥૪૭-૪૮॥ હે રાજેન્દ્ર !
 અમો તમોને આજ વિશેષપણે અનુશાસન કરીએ છીએ કે તમારે ધર્મથી
 પૃથ્વીનું પાલન કરવું તથા સાધુ બ્રાહ્મણોનું રક્ષણ કરવું અને દુર્બળ ઉપર
 દયા કરવી. એરીતે તમારું કૃશળ ધ્વજતા અમો હવે દુર્ગપુર જઈએ
 છીએ ॥૪૯॥ એરીતે શ્રીનારાયણમુનિએ કહ્યું એટલે ગવેન્દ્ર રાજાએ તેમને
 કહ્યું કે—હે લગવન ! જો આપને અવશ્ય જવુંજ હોય તો એટલી તો
 કૃપા કરો કે અહીંજ આપ સપરિવાર ભોજન કરીનેજ પછીથી જવાને
 યોગ્ય છે ॥૫૦॥ સુમતઃપિ કહેછે—હે રાજન ! આ પ્રકારનું રાજેન્દ્રનું
 વચન સાંભળીને લગવાન તેમના ભક્તિરસથી સંતુષ્ટ થઈ તેમની પ્રાર્થના
 સ્વીકારી તે નૃપેન્દ્રે અત્યાદરથી કરાવેલો લક્ષ્ય ભોજ્યાદિ ચાર પ્રકારનો
 પાક તેમની પ્રસન્નતા માટે ચોતાના સમસ્ત સાધુ આદિક આશ્રિતોને ખુબ

મુક્ત્વા ગમનેऽપરાદ્ધે સજ્જ આસ સઃ ॥૫૨॥ સ્વાવાસતો નિર્ગતમ-
શ્વસંસ્થં તમન્યગાદ્દમિપતિઃ સસૈન્યઃ । વિચિત્રવાદિત્રિનાદિ-
તાશો દેશાન્તરીયક્ષિતિપાનુયાતઃ ॥૫૩॥ દૂરાગતં તં સ નિવર્ત્ય
કૃષ્ણો વલાદનિચ્છન્તમપિ સમતકમ્ । સાકં નિજૈર્વર્ણિમુખૈઃ પ્રસન્નઃ
સમાયયૌ દુર્ગપુરં નરેન્દ્ર ! ॥૫૪॥ પ્રત્યુદ્ગતઃ પૌરજનૈઃ સમૂપૈર્વા-
દિત્રગીતૈઃ સહ ભૂપસજ્જ । ઉપેત્ય તત્રાવસદાત્મતન્ત્ર આનન્દય-
ન્સ્વાશ્રિતજીવજાતમ્ ॥૫૫॥ દેશાન્તરગતાન્ સર્વાન્ મુનીના-
દ્ય સર્વતઃ । સભાયામાહ તાન્સર્વં વૃત્તં તદ્રાજકૃટજમ્ ॥૫૬॥
શ્રીહરિસ્વાચ—શ્રીકૃષ્ણેન નૃપદ્વારા હ્યુચ્છેદઃ પાપકર્મણામ્ । અસુ-
રાણાં કૃતો નૃણાં ભુવિ યુષ્મદ્ગદાં રલુ ॥૫૭॥ અતો યૂયં યથાપૂર્વં

જમાડીને અને પછી પોતે જમીને જવાવાસ્તે અપરાહસમયે તૈયાર થયા
॥૫૧-૫૨॥ પોતાના નિવાસ સ્થાનમાંથી અથ્થ ઉપર વિરાજમાન થઈ
નીકળેલા શ્રીહરિની પાછળ ગવર્નર રાજા પોતાના ચતુરંગ સૈન્યને સાથે લઈ,
આઠેય દિશાને ગર્ભવી મુકનારાં વિવિધ વાજત્રો સાથે લઈ વળાવા નિક-
ળ્યા એટલે પોતપોતાનું કાર્ય સાધવા આવેલા દેશદેશના રાજાઓ પણ
પાછળ વળાવા નિકળ્યા ॥૫૩॥ હે નરેન્દ્ર ! તે પછી લગવાનું પોતાના
ભક્ત ગવર્નર રાજેન્દ્રને બહુ દૂર પાછળ વળાવા આવેલા, પાછા નહિ વળ-
તાને પણ બળાત પાછા વાળીને વાહિવિગેરે નિજજનો સાથે મનમાં બહુ
પ્રસન્ન થઈને દુર્ગપુરમાં પધાર્યા ॥૫૪॥ પધારતા શ્રીહરિને સાંભળીને દુર્ગ-
પુરના હર્ષવિહ્વળ હરિજનો તથા અભય ભૂપતિ શ્રીહરિની અભિમુખ
આવ્યા. તેમની સાથે લગવાને વિવિધ વાજત્રોના નાદો અને જય શબ્દોથી
ભરી દીધેલા માર્ગે કરીને અભય લવનમાં પ્રવેશ કર્યો. પોતાના આવાસને
પામીને પરમાનંદપરિપૂર્ણ સ્વતત્ર શ્રીહરિ સમસ્ત આશ્રિતોને આનંદ
આપતા થકા મુખેથી રતા ॥૫૫॥ સારપછી દેશાંતરમાંથી આવેલા સર્વ
મુનિઓને સલામાં બોલાવીને રાજકોટનું સમસ્ત વૃત્તાંત શ્રીહરિએ કહ્યું
કે હે મુનિઓ ! લગવાનનાજ શુભ સંકટપથી તમારા દ્રોહમાંજ એક
પ્રવર્તેલા પાપી અસુરોનો સમુચ્છેદ રાજેન્દ્રદ્વારા થયોછે, માટે તમો નિર્-
યપલે યથાપૂર્વં સાંપ્રદાયિક પોતપોતાનાં બાદ્ય વિદ્યોને ધારણ કરીને યુગ્મયુગ્મ

સમ્પ્રદાયાનુસારતઃ । ધૃતવેપાઃ સુસેનૈવ ભૂમૌ વિચરતાનઘા ।
 ॥૫૮॥ હત્યુક્તાસ્તે મુદં પ્રાપુશ્ચાવર્તન્ત યથા પુરા । પ્રતાપં તત્તુ
 તસ્યેવ વિદન્તો દૃઢનિશ્ચયાઃ ॥૫૯॥ હર્યાશ્ચયાઽથ વ્રજત ઉપિત્વા દિ-
 નપશ્ચક્રમ્ । મુનીસ્તાન્વાસયામાસ માસં તત્રામયો નૃપઃ ॥૬૦॥ વિ-
 ક્રમાર્કશકસ્યાન્વે વેદાદ્વચસુભૂમિતે । વર્તમાને તપોમાસે હરેશ્ચરિ-
 તમિત્યભૂત્ ॥૬૧॥ યવં સ ધર્મપ્રતિપક્ષશાન્તિં વિધાપ્ય નારાયણ
 ઝર્જિતર્થીઃ । ઉવાસ સાતં મુનિમિઃ સમેતૈસ્તત્રૈવ ધર્મપ્રિય આત્ત-
 કામઃ ॥૬૨॥ મહાપ્રતાપસ્ય હરેશ્ચરિત્રં યઃ કીર્તયેદ્વા શૃણુયાદપી
 દમ્ । પ્રાપ્નોતિ સર્થેત્ર જયં સ નૂનં તસ્ય પ્રસાદાચ્ચ પુમર્થસિદ્ધિમ્
 ॥૬૩॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे भगवत्कृत-
 तगवेन्द्रवरप्रदान-दुर्गपुरप्रत्यागमननिरूपणनामा पद्मत्रिशोऽध्याय ॥३६॥

જનોના હિતમાટે સુખેથી ભૂમિમા વિચરો ॥૫૬-૫૮॥ હે રાજન !
 આ પ્રકારે કહેલા તે મુનિઓ 'આ સર્વ ભગવાન શ્રીહરિનોજ પ્રતાપ છે'
 એમ બાણી તેમના સ્વરૂપનો દૃઢ નિશ્ચય કરી નિર્ભય થઈ પરમાનંદ પામી
 યથાપૂર્વ વર્તવા લાગ્યા ॥૫૯॥ તે પછી પાંચ દિવસ રહીને શ્રીહરિની
 આજ્ઞાથી દેશાતરમા જતા મુનિઓને મુનિજનોની પરિચયાં જેમને પ્રિય છે
 એવા અલય રાત્રીએ સવિનય ભગવાનની પ્રાર્થના કરી તેમના થકી આજ્ઞા
 મેળવી દુર્ગપુરમાજ એક માસમુધી રાખ્યા ॥૬૦॥ તે આ ભગવાનનું રાજ-
 કોટનગર પધારતુ આદિક દિવ્ય ચરિત્ર વિક્રમાર્ક રાત્રના શકમાપથી પ્રવ-
 ર્તતા ૧૮૬૪ ના વર્ષમા માઘ માસમા થયું હતું ॥૬૧॥ નિરતિશય પ્રતાપલ-
 ક્ષ્મીએ સપત્ર, ધર્મિષ્ઠ જનોમા અતિશય પ્રીતિવાળા, પૂર્ણકામ, ભગવાન
 સ્વામિનારાયણ આ પ્રકારે ધર્મદ્રોહી અસુર ગુરૂત્પાદિ જનોની ગવર્નર
 રાત્રદ્વારા શાંતિ કરાવીને મુનિમંડળસાથે દુર્ગપુરમાંજ રહ્યા ॥૬૨॥ મહા-
 પ્રતાપી શ્રીહરિના આ દિવ્ય ચરિત્રને જે જન પ્રીતેન કરે અથવા શ્રવણ
 કરે તેનો શ્રીહરિના પ્રસાદથી સર્વત્ર વિજય થાય અને તેને ધર્માદિ ચાર
 પુરુષાર્થની સિદ્ધિ નિશ્ચે થાય ॥૬૩॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...
 द्वितीयप्रकरणे भगवत्कृततगवेन्द्रवरप्रदान-दुर्गपुरप्रत्यागमननिरूप-
 णनामा पद्मत्रिशोऽध्यायः ॥३६॥

सुमत उवाच—एकादद्यां शुक्लपक्षे तपस्यस्य हरिर्नृप ।। कृता-
 ह्निकश्चकाराथ कृष्णपूजामहोत्सवम् ॥१॥ सभामकारयदथाभय-
 राजालयाङ्गणे । तत्रोपविष्टा अभवन् यथार्हं वैष्णवा निशि ॥२॥
 तन्मध्य उच्चपीठस्थः स्वामी स शुशुमे स्वयम् । तारामण्डलम-
 ध्यस्थः शारदेन्दुरिचाम्वरे ॥३॥ पृथक् पृथक् तमर्वन्तस्त्यागिनो
 गृहिणस्तथा । चतुर्जागरणं भक्ताः कृष्णसङ्कीर्तनादिभिः ॥४॥ तदैक
 आयाद्विप्रेन्द्रः शिवरामाभिधः सुधीः । शर्वाणीग्रामवसतिर्मुमु-
 क्षुर्धार्मिकः कविः ॥५॥ सौवीरदेशभूमेन हरिसिंहाभिधेन च ।
 प्रेषितः स्वामिनस्तस्य शाल्यध्वादियुभुत्सुना ॥६॥ तं तदीयांश्च न-

१अध्याय ३७ भो.

ત્વાઽસૌ માનિતસ્તેન સાદરમ્ । વૃષ્ટશ્ચાગમને દેતુમુપવિષ્ટોઽચવી-
 દ્વિજઃ ॥૭॥ સ્વામિન્ ! સૌવીરભૂપસ્ત્વાં સ્તૂયમાનં જનૈર્મુવિ ।
 પૈશ્વિકૈશ્ચિન્નિન્દ્યમાનં નૂતનાધ્યવર્તકમ્ ॥૮॥ શ્રુત્વા સાધ્યર્યચિ-
 ત્તોઽસૌ તદ્વાથાર્થ્યવુશ્મુત્સયા । દ્રુતં માં પ્રેપયદ્દિપ્રં નિકપા ત્વાં
 નિજાશ્રિતમ્ ॥૯॥ સોઽહં ત્વાં તાવકીનાંધ્ય દૃષ્ટ્વાચ સતોઽસ્તિ-
 લાન્ । ગતાસન્માર્ગશઙ્કસ્ત્વાં તત્પ્રશ્નાન્વચ્ચિમ સત્પતે । ॥૧૦॥ કો ?
 દેશો જન્મભૂઃ કા ? તે કો ? જ્ઞાતિર્જનકશ્ચ કઃ ? । કો ? વેદ :

દેશો હોવાથી ત્યાં આવ્યો ॥૫-૬॥ આ શ્રાદ્ધાણે સલામાં આવી ભગવાન
 અને તેમના બધા ભગ્નોને સાદાંગ પ્રણામ કર્યો. પછીથી ભગવાને તેનો
 આદરથી સત્કાર કર્યો. આજ્ઞાથી સલામાં બેઠેલા તે ભટ્ટને ભગવાને આવ-
 વાનું કારણ પૂછતાં તે એમ જોત્યો કે-હે સ્વામિન્ ! સૌવીર દેશનો હરિ-
 સિંહ નામનો રાજા જનોએ સર્વત્ર જ્યાં ત્યાં સ્તુતિ કરાતા અને વળી કોઈ
 કોઈ સ્થળે કોઈએ નિંદા કરાતા તમોને ‘નૂતન સંપ્રદાયના પ્રવર્તક છે’ એમ
 સાંભળીને, નિંદકજનોના વચનને નહિ ગળીને ભગવાનની એમરે વેગથી
 પ્રવર્તેલી પ્રજ્ઞાતિનોજ મનથી વિચાર કરતાં હૃદયમાં બહુ વિસ્મય
 પામીને, ભગવાનનાં જ્યાં ત્યાં સંભળાતાં દિવ્ય ચરિત્રાનું યથાર્થપણું જાણુ-
 વાની ધમ્માધી આ પોતાના આશ્રિત મને વિષ્ણુને તેણે તમારી સમીપે
 તત્કાળ મોકલ્યો છે ॥૭-૮॥ હે સત્પતે ! ધર્મપ્રવર્તક તમોને તથા ધર્મગા-
 ર્ગથી નહિ ખસતા અડગ એવા આ તમારા બધા સાધુ આદિક આશ્રિતોને
 આજ નેધનેજ મને અચુરજનોએ ઉપજાવેલી ‘સ્વામિનારાયણનો સંપ્ર-
 દાય અસત્-અપૈદિક છે’ એવી આશંકા ચિત્તમાં પગ મુકી શકતી નથી-
 મને શંકા રહી નથી. શુભાશુ સૌવીર ભૂપતિના પ્રશ્નોનો અનુવાદ તેના
 વચનવશવર્તી હું કરું છું ॥૧૦॥ હે સ્વામિન્ ! આપનો જન્મથી અલંકૃત
 કરેલો દેશ અને યામ કયો છે ? તમારી જન્મથી અલંકૃત કરેલી જ્ઞાતિ-
 કઈ છે ? તમારા માતા પિતાનું નામ શું છે ? ત્યાર વેદોમાં તમારો વેદ
 કયો છે ? તમારી શાખા કઈ છે ? (શાખાના પ્રવર્તક ત્રપિ કોણ છે ?)
 તમારું જોત્ર કયું છે ? (જોત્રના પ્રવર્તક ત્રપિ કોણ છે ?) તમારાં પ્રવર

કા ? ચ શાપા કિં ? ગોત્રં ચ પ્રવરાઃ કતિ ? ॥૧૧॥ કઃ ? સમ્પ્ર-
દાયસ્ત્વ કો ? વિષ્ણુદીક્ષાપ્રદો ગુરુઃ । કિં ? ચ શાસ્ત્રમભીષ્ટં તે
ભક્તિર્મવતિ કીદૃશી ? ॥૧૨॥ અર્ચ્યન્તે વહ્વો દેવાઃ સ્થાપ્યન્તે ચ
ત્વદાશ્રિતેઃ । તન્નેષ્ટઃ કોઽસ્તિ ? ચોઽન્યે ચ માન્યન્તે કેન હેતુના ?
॥૧૩॥ કા ? દેવી સમ્પ્રદાયેઽથ ભવદીયેઽસ્તિ માલિકા । કીદૃશી ?
કણ્ઠધાર્યોક્તા તિલકં ચાસ્તિ કીદૃશમ્ ? ॥૧૪॥ સાધવો ભવદીયા
યે લોરુસાધુવિલક્ષણાઃ । કથં ? પરમહંસાભ્યા ડચ્યન્તે ભવદા-
શ્રિતૈઃ ॥૧૫॥ યત્તે પ્રશ્નાઃ પ્રભો ! રાજઃ સન્તિ તસ્ય વુમ્ભુત્સતઃ । યથા-
વદુત્તરં તેપાં કૃપયા વક્તુમર્હસિ ॥૧૬॥ યુગ્ત વચ્ચ—ઇત્યં સ તેન
સમ્પૃષ્ઠો રાજપ્રશ્નાન્મહામુનિઃ । કચ્ચે તદુત્તરં તથ્યં કુર્વન્ સ્વાન-

કેટલા છે ? (તમારા પ્રવરના ઋષિઓ કેટલા છે ?) તમારો સપ્રદાય કયો છે ?
આ વેંશુવી દીક્ષાના આપનારા ગુરુ કોણ છે ? તમારે શાઓમા વિશેષપણે
અભિમત શાસ્ત્ર કયુ છે ? તમારે અભિમત ભક્તિ કેવા પ્રકારની છે ?
॥૧૧-૧૨॥ તમારા આશ્રિતો બહુ દેવોને પૂજે છે અને મંદિરોમાં તથા
ગૃહપૂજામાં પ્રતિષ્ઠાપન કરે છે તેમા તમારે ઇષ્ટતમ દેવ કોણ છે ? બધા
દેવો તુલ્યજ ગણવામા આવે છે કે કેમ ? જો એકજ ઇષ્ટદેવ હોય તો બીજા
દેવોની કેમ પૂજા કરાય છે ? ॥૧૩॥ તમારા સપ્રદાયમા પણ દેવીનું સમાર-
ધાન છે ? છે તો તે દેવી કઈ ? કઈમા ધારવાની કહેલી માળા કેવા પ્રકાર
ની છે ? ઊર્ધ્વપુડ્ડના ધારણુનો પ્રકાર કેવો છે ? ॥૧૪॥ જો તમારા સાધુઓ
છે તે વેરાગી વિગેરે લૌકિક સાધુઓ થઈ વિવક્ષણ છે અને બ્રાહ્મ ચિહ્નોથી
તથા આચારથી ભુદા જેવાજ જણાય છે તો તેમને તમારા આશ્રિતો પર-
મહંસ નામથી કેમ કહે છે ? ॥૧૫॥ હે પ્રભો ! શ્રાસુ (પલુ નિવદિપુ-
વિવાદની વાણવાળો નહિ) હરિસિંહ રાજના આ (અઠાર) પ્રશ્નો છે
તેના ઉત્તરથી જો તમો રાજનું અભિનંદન કરવાને યોગ્ય માનતા હો તો
કૃપા કરી ક્રમથી ઉત્તર આપવાને યોગ્ય છો ॥૧૬॥ યુગ્તતઃપિ કહેછે—હે
રાજન્ ! શિવરામ વિગેરે આ પ્રકારે રાજપ્રશ્નો પ્રત્યે પુછેલા મહામુનિ શ્રીના-
રાયણમુનિ તે પ્રશ્નો સભ્ય ઉત્તર નિષ્કપટ મનથી પુછતા તે વિષ્ણુપ્રત્યે

પ્યસંશયાન્ ॥૧૭॥ શ્રીનારાયણમુનિસ્વાચ—કોસલેપૂત્તરેપ્યસ્તિ નામ્ના-
ડ્યોઘ્યાપુરી દ્વિજ' । યોજનદ્વિતયે તસ્યા ગ્રામોઽસ્તિ હુપ્પયા
ઉદક ॥૧૮॥ સ મેઽસ્તિ જન્મભૂસ્તત્ર વમૂવ બ્રાહ્મણોત્તમઃ । નામ્ના
હરિપ્રસાદશ્ચ સારવણાતિવિશ્રુતઃ ॥૧૯॥ સુરનેતુનરાધીશકુલપૂ-
જ્યપદામ્બુજઃ । પણ્ડિતોપામિધઃ પ્રાહ્લો ધર્મકીર્તિરુદારધીઃ ॥૨૦॥
સ મે પિતાઽથ સાવર્ણિગૌત્રરિપિઃ પ્રચરાશ્રયઃ । માર્ગવો વૈતહ્યશ્ચ
સાવેતસ્ય ઇતિ શ્રુતાઃ ॥૨૧॥ વેદઃ સામામિધો મેઽસ્તિ શાખા ભવતિ
કૌથુમી । નીલકણ્ઠ ઇતિ પ્રાહુર્નામ્ના માં જનકાદયઃ ॥૨૨॥ સમા-
ગમં સતામેવ ચાલ્યેઽપ્યાચરમન્વહમ્ । મૃશારુચિરસત્સદ્ગે ચાલ-

પોતાના આશ્રિતોને પણ અવબોધથી જ્ઞાતવ્ય અર્થમાં સક્ષમે રહિત કરવા
કહેવા લાગ્યા ॥૧૭॥

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે દ્વિજ ! ઉત્તર કોસલ દેશમાં અયોધ્યા-
પુરી થકી ઉત્તર દિશામાં જે યોજન (આઠ ગડ) દૂર છપૈયા નામનું ગામ
અમારી જન્મભૂમિ છે. તેમાં સરવરીયા શાંતિના કુળના અવકારભૂત, સુર-
નેતા નામના નરેશના વશભેએ પૂજ્ય પદાભુજ જેમનું છે, કુળપરંપરાગત
પણ્ડિત (પાડે) એવી અવટક (અટક) થી વિભૂષિત, હરિપ્રસાદ નામથી
વિખ્યાત, ધર્મરૂપ કીર્તિ જેમની છે, ઉદાર શુદ્ધિવાળા, પ્રાણ એવા દ્વિજ-
વર મારા પિતા છે. જોતના પ્રવર્તક ઋષિ તો સાવર્ણિ સંસારના છે. લાર્ગવ
વૈતહ્ય અને સાવેતસ્ય આ ત્રણ વિખ્યાત પ્રવરના ઋષિઓ છે અમારો
સામ નામનો વેદ છે. અમારી શાખા કૌથુમી છે. (શાખાના પ્રવર્તક કૌથુમ
ઋષિ છે) મને મારા પિતાપ્રમુખ સખન્ધિજનો નીલકંઠ એવા નામથી
બોલાવતા હતા (એરીતે પાંચ શ્લોકથી દેશ-જન્મભૂમિ-શાંતિ-જનક-
વેદ-શાખા-ગોત્ર અને પ્રવરના કહેવાથી આઠ પ્રશ્નોના ઉત્તરો થએલા
જાણી લેવા પોતાના નામનો પ્રશ્ન નથી પુછ્યો તથાપિ તેનો ઉત્તર આપેલો
હોવાથી તે પ્રશ્ન પણ પુછેલો જાણી લેવો) ॥૧૮-૨૨॥

હવે પોતાના દીક્ષાપ્રદાતા ગુરુપ્રશ્નનો ઉત્તર કહેતા સ્વયં સાક્ષાત્ શ્રી-
વાસુદેવ ભગવાન છે તથાપિ પોતાની મુગ્ધતામાં ઉત્તમ અધિકારિતા

પ્રીડનકેપુ ચ ॥૨૩॥ ઉપનીતોઽષ્ટમે વર્ષે પિત્રાઽહં જન્મતો દ્વિજ ! ।
 પ્રહ્લચર્યવતં પ્રીત્યા પાલયામિ સ ચાન્નસા ॥૨૪॥ પ્રાચીનસંસ્કાર-
 ચશાન્મહતાં ચ પ્રસાદતઃ । કૃષ્ણે ભક્તિઃ સાહજિકી મમાસીદ્-
 દયેઽમલા ॥૨૫॥ શ્રીમદ્ભાગવતાદીનિ પુરાણાન્યથ શૃણ્વતઃ । સા-
 ક્ષાત્કૃષ્ણદિદ્દક્ષા મે હૃદ્યાસીચારુચિર્ગૃહે ॥૨૬॥ તતોઽહં તીવ્રવૈ-
 રાગ્યો હિત્યા ગેહં સંદૈહિકમ્ । પર્યવ્રજમરણ્યાનીં સાક્ષાત્કૃષ્ણેક્ષ-
 ણોત્સુકઃ ॥૨૭॥ શ્રીમુક્તનાથમુખ્યાનિ પુણ્યક્ષેત્રાણિ ભૂતલે । પ-
 કાફી વ્યચરં કૃષ્ણદર્શનં માર્ગયન્ ગુરુમ્ ॥૨૮॥ યો યઃ સ્યાતો

અનુકરણ કરતા થકા સ્વસ્વરૂપને યથાર્થ નહિ જાણતા વિપ્રને પોતામાં
 પ્રેમ કરાવશે એવા થકા પોતાના ગુરુનું ગૌરવ કહેવા તેને ઉપોદ્ધાત
 સાથે ૬૭ શ્લોકથી કહેછે—હે દ્વિજ ! અમોને જાત્ય વયમાજ બાળો-
 ચિત રમત ગમતમાં પણ અત્યંત અરૂચિ અને અસત્સગમાં અતિશય
 વિદ્વેષ હતો અને સતોના સમાગમમાંજ પ્રતિદિન પ્રળય પ્રવૃત્તિ હતી
 ॥૨૩॥ જન્મથી આક્રમા વર્ષમાં પિતાએ યથાવિધિ ઉપવીત આપતાં
 પ્રીતિથી બ્રહ્મચર્યવ્રતમાં દૃઢ નિષ્ઠાવાળા અને પ્રાજ્ઞન શુભ સંસ્કાર પરિ-
 પાકથી અને મહાત્માઓના મહાપ્રસાદથી ભગવાન કૃષ્ણમાં ભક્તિ સ્વ-
 ભાવિડી-અધોજનનિરપેક્ષ અને અમળ-સમસ્ત પાપને નાશ કર-
 નારી મારા હૃદયમાં ઉદય પામી હતી ॥૨૪-૨૫॥ તે પછી શ્રીકૃષ્ણના
 દિવ્ય ચરિત્રને જાણવાનારાં શ્રીમદ્ભાગવત આદિક પુરાણોને સાલળતા
 મારા મનમાં પ્રત્યક્ષ શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ અને
 તેને લીધે ઘરમાં તીવ્ર અરૂચિ ઉત્પન્ન થઈ ॥૨૬॥ તે પછી હું એજ તીવ્ર
 વૈરાગ્યથી અને શ્રીકૃષ્ણના સાક્ષાત્કારના ઉત્સાહાતિશયથી ઘરનો તથા
 બ્રાતાદિ દેહસબન્ધિઓનો તત્કાળ ત્યાગ કરી મહાવનમાં ગયો ॥૨૭॥
 શ્રીકૃષ્ણનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન થાય એવા ઉપાયનો ઉપદેશ આપવામાં સમર્થ
 કોઈ ગુરુવરની ગોત કરવા પૃથ્વીમાં મુક્તનાથપ્રમુખ પુણ્યતીર્થોમાં એકાકી
 વિચર્યો ॥૨૮॥ ન્હૂંમિમા જે જે જન ગુરુપણે કે મહાપુરુષપણે કે સિદ્ધપણે
 કે પ્રતિષ્ઠિતપણે પ્રસિદ્ધ હતો તે સર્વ કોઈ જનની સમીપે જઈને હું વિનય-

ગુણત્વેન મહાન્ સિદ્ધઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ । તં તં ગત્વા પ્રશ્નમેતમપૃચ્છં
 પ્રશ્નિતો ભુવિ ॥૨૯॥ મમ યેન ભવેત્સદ્યઃ સાક્ષાચ્છ્રીકૃષ્ણદર્શનમ્ ।
 રૂપયા તમુપાયં મે વૃહિ જાનાસિ ચેદિતિ ॥૩૦॥ પ્રશ્નમેનં મમ
 શ્રુત્વા કેચિન્મૌનમુપાશ્રયન્ । કેચિત્ક્રુધાઽપમાનં મે ચપ્તુઃ સઘો
 દુરુક્તિભિઃ ॥૩૧॥ તદુત્તરં ન કુઞાપિ પ્રાતઃ પ્રાપ્તો દુરુત્તરમ્ । તત્ત-
 ર્દૃતં ભર્ત્સનાદિ મૃપ્યંસ્તં તં સમત્યજમ્ ॥૩૨॥ અદ્વલોકદૃતં પૂર્વ-
 માર્પ્મ્મો ભરતો યથા । દુઃશ્વેષિતં દુરુક્તાદિ સેહેઽહં ચ તથા સહે
 ॥૩૩॥ ચિન્તયન્કૃષ્ણમેવૈકમહં તીર્થાનિ ભૂરિશઃ । સેવમાનો રૈવ-
 તકં સૌરાષ્ટ્રેણાસવાન્ ગિરિમ્ ॥૩૪॥ ઉપત્યકાસુ તસ્યાહં પ્રાપ્તે
 પિપ્પલસંશ્લોકે । રામાનન્દસ્વામિસંદ્રામપદયં વૈષ્ણવેશ્વરમ્ ॥૩૫॥
 વિક્રમાર્કક્રમેશશકે ગુહાસ્વાક્ષકરીન્દુભિઃ । પ્રમિતે ચર્તમાને ચ

નમ્ર થઇને આ પ્રશ્ન પુછતો હતો કે-મને શ્રીકૃષ્ણનાં સાક્ષાત્ સદર્શન જે
 ઉપાયથી તત્ક્ષણ થાય તે ઉપાયને તમો જાણતા હો તો મને કૃપા કરી કહો,
 આવો પ્રશ્ન પુછતો હતો ॥૨૯-૩૦॥ મારા આ પ્રશ્નને સાંભળીને કેટલાકે
 મૌનભાવ સ્વીકાર કર્યો તો કેટલાકે ક્રોધવેગથી દુર્વચનોવડે એકદમ માફ
 અપમાન કર્યું ॥૩૧॥ કોઈ પણ સ્થળમાં પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર નહિ પામીને
 ઉદ્વેગે દુઃસ્તર પામીને તેમણે તેમણે કરેલું તાડન તિરસ્કાર આદિકને સહન
 કરતો થકો તે ગુરૂ સિદ્ધ આદિકનો મેં ત્યાગ કરી દીધો ॥૩૨॥ પૂર્વે ઋષ-
 ભદ્રેવના પુત્ર જહલરતે જેમ અજ્ઞાનિ જનોએ કરેલું તાડન તિરસ્કાર
 આદિક દુષ્કર્મ અને દુર્વચનાદિ સહન કર્યું હતું તેમ મેં પણ તે ગુરૂ સિદ્ધ
 વિગેરેએ કરેલું તે સર્વ દુઃશ્વેષિત દુઃકૃતાદિ સહન કર્યું ॥૩૩॥ તે પછી હું નહિ
 વિકાર પામેલા નિર્ભય મનથી એક શ્રીકૃષ્ણનુંજ અનુસરણ કરતો થકો
 બહુ તીર્થોનું સેવન કરતો કરતો સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં રૈવતગિરિને પામ્યો ॥૩૪॥
 રૈવતગિરિની તલેટીમાં વર્તતા પિપ્પળાણી ગામમાં વૈષ્ણુવેશ્વર રામાનન્દસ્વામી
 મારા જોવામાં આવ્યા ॥૩૫॥ વિક્રમરાજના શક માપથી માપેલા ૧૮૫૮
 ના વર્ષમાં જ્યેષ્ઠ શુકલપક્ષની દ્વાદશી તિથિએ તે સ્વામીને પામીને વિન-
 યથી પૂર્વવત-શ્રીકૃષ્ણ સાક્ષાત્કારનું સાધન મેં પુછ્યું ત્યારે તે સ્વામીએ

શુક્રુણ્ણે તિથૌ હરેઃ ॥૩૬॥ તં પ્રાપ્ય વિનયેનાહમપૃચ્છં પૂર્વે-
દ્વિજ । તદા સોઽતિપ્રસન્નો મામુવાચ મધુરં વચઃ ॥૩૭॥ અદ્યૈવે-
હોપવિદ્ય ત્વં સુસ્થિરાસન આત્મનિ । ધ્યાય શ્રીરાધિકાકૃષ્ણમ-
ષ્ટાર્ણ તન્મનું જપન્ ॥૩૮॥ દ્રષ્ટાઽસિ સદ્ય ધૈવ ત્વં સાક્ષાત્સ્વેશં
સમાધિના । શ્ત્યુકોઽહં તેન તદા તથૈવાકરયં મુદા ॥૩૯॥ અથ
તર્હ્યેવ હૃદયે પ્રસાદાત્તસ્ય સત્યતે । તીર્ણાવસ્થાત્રયોઽપદ્યં તેજ-
પુષ્કમલૌકિકમ્ ॥૪૦॥ તત્ર શ્રીકૃષ્ણમદ્રાક્ષં વૃન્દાવનવિહારિણમ્ ।
શ્રીરાધાભ્યામર્ચ્યમાનં વૈષ્ણવાદનતત્પરમ્ ॥૪૧॥ તં પ્રણમ્ય પ્રસી-
દેતિ યજ્ઞાઙ્ગલિપુટોઽવ્રથમ્ । પ્રસન્નો મગવાનાહ માં તતઃ પ્રીણય-
ન્વચઃ ॥૪૨॥ રામાનન્દાભિધો યોઽન્ન ઘર્તતે વૈષ્ણવાગ્રણીઃ । તં મમે-
કાન્તિકં ભક્તમેવગચ્છં ત્વમુદયમ્ ॥૪૩॥ તદ્દશત્વાન્મયા વત્તં

ખહુ પ્રસન્ન થઇને એવું મધુર વચન કહ્યું કે-હે વર્ણિન્દ્ર ! તમો આ
સ્થળમા હમણાજ મારા સમીપમાજ સુસ્થિર આસનથી બેસીને હૃદય-
કમળમા શ્રીરાધિકાકૃષ્ણનુ તેમનો અષ્ટાક્ષરમત્ર જપવાપૂર્વક ધ્યાન ધરો
તમો તત્ક્ષણજ સમાધિનિષ્ઠ થઇને સાક્ષાત્ દષ્ટિદેવ શ્રીકૃષ્ણને જોગો આ
પ્રકારે રામાનન્દસ્વામીએ કહ્યું એટલે હું ખહુ હર્ષથી તેમના પ્રદર્શવિલા
પ્રકારથી ધ્યાનનિષ્ઠ થયો ॥૩૬-૩૮॥ તે પછી તેજ સમયે હૃદયમા સતોના
પતિ શ્રીરામાનન્દમુનિના પ્રસાદથી થએલા જયતાદિ ત્રણ અવસ્થાથડી
વિલક્ષણ એવા સમાધિના અપરોક્ષપણથી અલૌકિક કોઈ પણ તેજ પુજ
મારા જોવામા આવ્યો તે તેજ પુજના મધ્યમા દિવ્ય વૈષ્ણવાદનમા તત્પર,
રાધાલક્ષ્મીએ પૂજ્યા છે ચરણકમળ જેમના, વૃન્દાવનવિહારમા રસિક એવા
ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ મારા જોવામા આવ્યા ॥૪૦-૪૨॥ સાક્ષાત્ થએલા
શ્રીકૃષ્ણને સાધાગ પ્રણામ કરી 'હે ભગવન્ ! પ્રસન્ન થાઓ' એમ બે હાથ
જોડીને જોલતા મારા પ્રત્યે પ્રસન્ન થએલા ભગવાન્ મને પ્રસન્ન કરતા થકા
વચન બોલ્યા કે-હે વર્ણિન્ ! આ લોકમા રામાનન્દ નામના જે વૈષ્ણવા-
ત્રેસર વર્તે છે તે 'મારા એકાંતિકે ભક્ત ઉદ્ભવજ છે' એમ તમો જાણો
જે આ ઉદ્ભવજ મારાજ સંકટપથી લોકોના અનુચદ અર્થે આ લોકમા

તુમ્યં સાક્ષાત્સ્વદર્શનમ્ । સ હિ લોકાનુગ્રહાર્થં પ્રકટોઽસ્તિ મદિ-
 ચ્છયા ॥૪૪॥ તત્સેવનાત્પૂર્ણકામો ભવિતા ત્વં ન સંશયઃ । યેઽન્યે
 ચ તં ધ્રુવિપ્યન્તિ મોક્ષ્યન્તે તેઽપિ સંસૃતેઃ ॥૪૫॥ અનન્યમાવા યે
 તત્ર મયિ તસ્મિન્સ્તથા દૃઢમ્ । વિશ્વાસમાપ્તાસ્તેઽત્રેવ દેહે દ્રક્ષ્યન્તિ
 માં સતિ ॥૪૬॥ અઘ્નાતભૂરિમાદ્યાત્મ્યા અપિ વર્તમાસ્ય યે ભુવિ ।
 અઘિનોઽપ્યાધ્રુવિપ્યન્તિ પુરુષા યોપિતસ્તથા ॥૪૭॥ તેષામપિ ચ
 દેહાન્તે કૃત્વા પાતકસહ્સયમ્ । દત્ત્વા સ્વદર્શનં સર્વાન્સ્વકં નેપ્યામિ
 ધામ તાન્ ॥૪૮॥ અતસ્ત્વમપિ તં પ્રીત્યા સમાશ્રિત્ય સુખી ભવ ।
 હ્યમૃતં વચઃ પ્રીત્યા હરેરાસોઽતિનિર્વૃતિમ્ ॥૪૯॥ વ્યુત્થાયાધાસ્ય
 શિષ્યત્વં પ્રાપ્તોઽહં દ્વિજસત્તમ ! । સહજાનન્દ ઇતિ મૈ નામ કૃત્વા
 સ આહ મામ્ ॥૫૦॥ સ્વરૂપનિર્ણયો જ્ઞેયો જીવમાયાપરાત્મનામ્ ।

અવતાર્યા છે. તે ભક્તને હું વશવર્તી છું મારેજ તેમના સાક્ષાત્ સખ-
 ન્ધમાં આવેલા તમોને મેં માફ સાક્ષાત્ દર્શન આપ્યું છે ॥૪૨-૪૪॥
 તમો તે રામાનન્દ સદ્ગુરુના સેવનથી સંપૂર્ણકામ થશો એમાં સંશય નથી.
 જે ધીન જનો આ રામાનન્દમુનિના ચરણકમળનો સમાશ્રય કરશે તેઓ
 પણ સસારપાશમાંથી છુટી જશે ॥૪૫॥ જે જનો મારેવિષે અનન્યભાવ-
 વાળા અને આ રામાનન્દસ્વામિમાં દૃઢ વિશ્વાસશાલી થઈને માફ સેવન
 કરશે-તેઓ મુક્તોએજ એક દર્શનીય એવા મને આજ દેહમાં આજ
 વિશુદ્ધ ચિત્તથી સાક્ષાત્ દેખશે ॥૪૬॥ પૃથ્વીમાં જે પુરુષો તથા સ્ત્રિયો
 આ ઉદ્ધવાવતારના સપ્રદાયને અનુસરશે તેઓ મારા યથાર્થ મહિમાને
 નહિ જાણતા હશે તોપણ અને પાપિષ્ઠ હશે તોપણ તેમને દેહવિયોગસ-
 મયે હુંજ અનુસ્મરણ કરીને તેમના સર્વ પાપને નાશ કરીને મારો સાક્ષા-
 ત્કાર પણ કરાવીને મારા ધામ પ્રત્યે લઈ જઈશ ॥૪૭-૪૮॥ તો તમો પણ
 રામાનન્દમુનિનો સ્નેહથી સમાશ્રય કરી સુખી થાવ હે દ્વિજ ! આવું શ્રીકૃ-
 પ્યનું અમૃતતુલ્ય વચન સાંભળીને હું અતિશય સુખને પામ્યો ॥૪૯॥ હે
 દ્વિજસત્તમ ! તે પછી હું સમાધિમાંથી ઉઠીને આ રામાનન્દમુનિના શ્રીવા-
 મુદેવી મહાદીક્ષા શબ્દશ્રવણ શિષ્યભાવને પામ્યો. તે સ્વામીએ માફ દીક્ષાના

રામાનુજાચાર્યકૃતગ્રન્થેમ્યસ્તત્ત્વતસ્ત્વયા ॥૫૧॥ કૃષ્ણવ્રતોત્સવાનાં
તુ સર્વેપામપિ નિર્ણયઃ । શ્રીવિઠ્ઠલેશગોસ્વામિરચિતો ગ્રાહ્ય ઉત્તમઃ
॥૫૨॥ રીતિઃ શ્રીકૃષ્ણસેવાયા અપિ ગ્રાહ્યા તદીરિતા । પ્રેમ્ણા સેત્રે-
દશી નાન્યૈરાચાર્યૈરુદિતા યતઃ ॥૫૩॥ લોકસન્છાસ્ત્રગર્હાં યત્કર્મ
સ્યાન્મહતા કૃતમ્ । તત્તુ નૈવ ગ્રહીતવ્યં દોષત્વાત્કર્હિચિત્ત્વયા ॥૫૪॥
મહતો વાલ્પકાત્ પુંસો ગુણઃ સારસ્થ શાસ્ત્રતઃ । વ્રતત્રયવદાદેય

અંગમૂત 'સહજાનંદ' એવું સાર્થક નામ પાડીને મને એમ કહ્યું કે ॥૫૦॥
હે વર્ણિન! મુમુક્ષુને જે તત્ત્વનિર્ણયની અપેક્ષા છે તેતો દુરધિગમ છે, કેમકે તે
અર્થ તો ઉપનિષદગ્રન્થ છે. યદ્યપિ સદાચાર્યોના ઉપદેશથી મુગમ છે. ઉપદેશ
તો સાક્ષાત્ અને સદાચાર્યના નિબંધ થકી થાય છે. સદાચાર્ય થકી સાક્ષાત્
ઉપદેશ ઉપલબ્ધ થયો હોય પણ તેમના નિબંધ થકી તો દૃઢ થાય છે. તો
સદાચાર્યોના જે ગ્રંથો છે તેજ ઉપનિષદના હાર્દના અનુયાયિઓ છે. બીજા-
ઓએ ઉપનિષદ સંબંધિ અર્થનો વિપ્લવ કર્યો છે માટે તત્ત્વનિર્ણયમાં
સદાચાર્યોના પ્રબંધોની અવશ્ય અપેક્ષા છે. તો 'મોક્ષ મોગ્યં પ્રેરિતારં ચ
મત્વા જુષ્ણતલ્લેનામૃતત્વમેતિ' ઇત્યાદિ સોએ સો શ્રુતિઓથી સંપ્રતિપક્ષ
થએલો છવ માયા અને પરમાત્મ સ્વરૂપનો તત્ત્વથી નિર્ણય શ્રીરામાનુજ-
ચાર્યે કરેલા શ્રીભાષ્યાદિ ગ્રંથો થકી તમારે જાણવો ॥૫૧॥ શ્રીકૃષ્ણનાં એકા-
દશી આદિક સર્વે વ્રતો અને અનંકૂટ આદિક ઉત્સવોનો નિર્ણય (આજ્ઞા-
તિથિનો નિશ્ચય) તથા શ્રીકૃષ્ણનો સેવાપ્રકાર તો શ્રીવિઠ્ઠલેશ ગોસ્વા-
મિએ કરેલા નિબંધ થકી ગ્રહણ કરવો ઉત્તમ છે, કેમકે પ્રેમરસપરિપૂર્ણ
ગુણો સેવાનો અનુક્રમ બીજા આચાર્યોએ આપો કોઈ નિબંધમાં કશો
નથી (તત્ત્વસાથે વિરોધ નહિ પામતો એવો પ્રેમરસ વિશેષ સંસ્કૃત સેવા-
ક્રમ 'ન કહેલું હોય તે બીજા થકી પણ ગ્રહણ કરવું' આવા ન્યાયથી
ગ્રહણ કરવો) ॥૫૨-૫૩॥ લોક સન્છાસ્ત્ર થકી વિરૂદ્ધ જે કંઈ પણ આચ-
રણ મોટાઓએ કર્યું હોય તો 'તેજીવસાં ન દોષાય' એવા ન્યાયથી તેઓ
ગર્હા કરવા યોગ્ય નથી. તેમનું આચરણ તો પ્રમાણપણે ક્યારેય પણ તમારે
નેજ સ્વીકાર કરવું, કારણ કે જે દોષ હોય તે દોષજ કહેવાય ॥૫૪॥

શતિ મેઽનુગ્રહં વ્યધાત્ ॥૫૫॥ સોઽપ્યાસીત્સારવદ્ધાતિદેશેષુ કો-
સલેષુ હિ । રામશર્માભિધો વિપ્રો યદ્વચઃ સદ્ગુણાલયઃ ॥૫૬॥ પૂર્વા-
ભ્યાસઘટાત્તસ્ય કૃષ્ણે ભક્તિસ્તુ શૈશવાત્ । આસીત્સ્વાભાવિકી
વિપ્ર ! વિરક્તયા તીવ્રયા સદ્ ॥૫૭॥ કૃતોપનયનઃ પિત્રા વેદાભ્યા-
સમિષેણ સઃ । હિત્વા ગૃહં વનં યાત ઇલાકી નિઃસ્પૃહઃ શુચિઃ
॥૫૮॥ હૃદયે કૃષ્ણમેવૈકં ચિન્તયન્વિજિતેન્દ્રિયઃ । તીર્થયાત્રાં ચર-
ન્પ્રાગત્સૌરાષ્ટ્રાન્ લોકપાવનઃ ॥૫૯॥ તપ્રાત્માનન્દનામાનં મહા-
યોગિનમૈક્ષત્ । બ્રહ્મચર્યં પાલયન્તં તીવ્રવૈરાગ્યશાલિનમ્ ॥૬૦॥
ગોપાલાનન્દસંદાસ્ય નૈષ્ઠિકબ્રહ્મચારિણઃ । ગોપનાથશિવસ્થાનવ-

ભતિથી કે વયથી જે મોટો હોય કે નાનો હોય તે અને પુરુષોથકી તુલ્ય-
પણે સુગુણસારતો દત્તાત્રેયમુનિની પેઠે અહણુ કરવો. બારતાદિવત્ મોટા
નિબન્ધ થકી હે સૂત્રાદિવત્ નાના નિબન્ધ થકી સાર તો સંઅહણુ કરવો.
હે શિવરામ વિપ્ર ! આ પ્રકારે સારસંઅહનો સારીરીતે બોધ આપીને
રામાનંદસ્વામીએ મારી ઉપર અનુઅહ કર્યો ॥૫૫॥ તે આ રામાનંદ-
સ્વામીનો કોસલ દેશમાં અયોધ્યાપુરીમાં જન્મ થયો હતો. તે પોતે
સરવરીયા વિપ્ર જ્ઞાતિના, રામશર્મા નામના, ઋગ્વેદી, સદ્ગુણૈકનિધિ
હતા. હે વિપ્ર ! તે આ રામશર્માને બાહ્ય વયને આરંભીનેજ પૂર્વ
જન્મના શુભસંસ્કારવશાત્ તીવ્ર વૈરાગ્ય અને કૃષ્ણમાં ભક્તિ સ્વાભાવિક
સમધિક થઈ હતી ॥૫૬-૫૭॥ આ રામશર્મા પિતાથકી ઉપવીત
પામ્યા પછી વેદાભ્યાસના મિષથી ગૃહથકી નીકળીને એકાકી વ-
નમાં જઈ વિપયો થકી વિરક્ત થઈ મન વાણી અને કામની શુદ્ધિએ
સંપન્ન થઈ છતેન્દ્રિય થઈને નિરંતર હૃદયમાં શ્રીકૃષ્ણનુંજ એક
ચિંતવન કરતા થકા તે તે તીર્થોમાં લોકોને પાવન કરતા થકા વિચરતા
વિચરતા સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં આવ્યા ॥૫૮-૫૯॥ તે દેશમાં ગોપનાથ નામના
શિવક્ષેત્રમાં નિવાસ કરી રહેલા, નૈષ્ઠિકવ્રતમાં દૃઢ નિષ્ઠાવાળા એવા ગોપા-
ળાનંદ નામના યોગીન્દ્રના ઉત્તમ શિષ્ય, વૈરાગ્યસંપદાએ સમૃદ્ધ, બ્રહ્મ-
ચર્યવ્રતમાં નિષ્ઠાવાળા એવા આત્માનંદ નામના મહાયોગી રામશર્માના

સતે: શિષ્યમુત્તમમ્ ॥૬૧॥ તચ્છિપ્યતાં સ સમ્પ્રાપ્ય નૈષ્ઠિકં વ્રત-
માસ્થિતઃ । રામાનન્દ્વ ઇતિ સ્વાતઃ સાદ્ગં યોગં તતોઽધ્યગાત્
॥૬૨॥ વ્રહ્મતેજો નિરાકારં સમાધૌ વીક્ષ્ય દેશિકમ્ । સ પ્રાદાથ
દિદક્ષામિ કૃષ્ણં સાકૃત્યહં વૃહત્ ॥૬૩॥ ગુરુરાહાયમેવાસ્તિ સત્યઃ
કૃષ્ણો ન ચેતરઃ । ઇત્યુક્તઃ સોઽતિસિદ્ધાત્મા હિત્વા તં નિર્યયૌ
તતઃ ॥૬૪॥ સાકારકૃષ્ણનિત્યત્વસ્થાપકં તત્ત્વદર્શકમ્ । જાનન્
શ્રીવૈષ્ણવાચાર્ય શ્રીરઙ્ગક્ષેત્રમાયયૌ ॥૬૫॥ તત્ર રામાનુજાચાર્ય

જેવામા આવ્યા ॥૬૦-૬૧॥ તે આ રામશર્મા આત્માનંદ યોગીન્દ્રના શિષ્ય-
ભાવને પામીને તેમણે કરેલી રામાનંદ એવી આખ્યાથી વિખ્યાત થઈ
નૈષ્ઠિકવ્રતદીક્ષા આશરીને તેમના થકી સાગ યોગ શીખ્યા ॥૬૨॥ ગુરુએ
ઉપદેશેલા માર્ગથી સમાધિનિધાને પામીને સમાધિમાં બ્રહ્મતેજ નિરાકાર-
દિવ્યવિશદે વર્ણત કેવળ પ્રકાશમય બ્રહ્મસબન્ધિ તેજ જેવામાં આવ્યું
તેજેમાત્રના દર્શનથી નહિ વૃક્ષ થઈને ગુરુને કહ્યું કે-હે ભગવન્ ! બૃહત્-સ્વ-
રૂપથી અને સ્વભાવથી મોટા, સમગ્ર કલ્યાણ ગુણોએ પરિપૂર્ણ, દિવ્યાકાર-
સપન્ન શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મના સાક્ષાત્કારની હું સ્પૃહા રાખુ છું જે ઉપાયથી
મારો આ મનોરથ સિદ્ધ થાય તે ઉપાય મને કહો ॥૬૩॥ આ પ્રકારે રામા-
નંદે કહ્યું એટલે આત્માનંદ ગુરુ જોલ્યા કે-તમોએ સમાધિમા જે સાક્ષાત્
કર્ચું તેજ પરબ્રહ્મ છે. આજ સત્ત્વ કૃષ્ણ કહ્યા છે આથી પર ખીલ દોઈ
સાકાર કૃષ્ણ નથી આ પ્રકારે કહેલા રામાનંદમુનિ ગુરુનું આલુ પરબ્રહ્મના
દિવ્ય આકારને ખડન કરનાર વચન સાંભળીને મનમા અત્યત ખેદ કરીને
તત્ક્ષણુ તે ગુરુને લાગ કરીને લાંથી આવી નીકળ્યા ॥૬૪॥ ‘શ્રીકૃષ્ણજ
પરબ્રહ્મ પરમાત્મા છે અને તે પરબ્રહ્મનો દિવ્યાકારયોગ નિત્ય છે’ એમ
જેમણે પ્રતિપક્ષના ખડનપૂર્વક પ્રતિપાદન કર્યું હોય અને જેમણે તે પરબ્રહ્મ
શ્રીકૃષ્ણનો સાક્ષાત્કાર બહુજનોને કરાવ્યો હોય એવા ગુરુવરને ઘણા સ્થ-
ળમા ગૌતતા ‘તેવા શ્રીવૈષ્ણવોના પ્રથમાચાર્ય શ્રીરામાનુજાચાર્ય છે તે દિવ્ય
શ્રીરંગ ક્ષેત્રમાં દિવ્ય દેહથી અઘાપિ પ્રત્યક્ષ રહ્યા છે’ એમ બાણીને તે ક્ષેત્રમા
રામાનંદમુનિ આવ્યા ॥૬૫॥ તે ક્ષેત્રમા અર્ચાર્ચિયે ચોતાના આત્માથી અખડ

સમારાધ્ય પ્રસાદ્ય ચ । જગ્રાહ વૈષ્ણવીં દીક્ષાં પञ્ચસંસ્કારલક્ષ-
ણામ્ ॥૬૬॥ તદુક્તાન્મગવદ્ધર્માન્ પાલયંસ્તત્રપ્રસાદતઃ । હૃદિ
ધ્યાનેઽર્ચનેઽર્ચાયાં કૃષ્ણં પ્રત્યક્ષમૈક્ષત ॥૬૭॥ પૂર્ણકામોઽભવત્તેન
તતો ગુરુનિવેશતઃ । કૃષ્ણમર્ત્તિ મુમુક્ષુમ્ય આદિશાન્વચરન્હૃદિ
॥૬૮॥ યે યે તસ્યાભવન્ શિષ્યાસ્તે તે તસ્ય પ્રસાદતઃ । મર્ત્તિ-
નિષ્ઠાં પરાં પ્રાપ્તુર્ધર્મનિષ્ઠાસ્તથાભવન્ ॥૬૯॥ સમાયૌ દદ્દયુઃ કૃષ્ણં
કેચિદ્દ પુરુષાઃ સ્ત્રિયઃ । મઘમાંસાદિસંસર્ગે જદુઃ સર્વે તદા-
શ્રિતાઃ ॥૭૦॥ નિર્દમ્ભમક્તયા જ્ઞાનેન યમૈશ્ચ નિયમૈર્ધિયા ।

રહેલા શ્રીરામાનુજઆર્યને પરા પ્રીતિથી અને એકાગ્ર મનથી સમારાધન
કરી તેમનો પ્રસાદ પામી તેજ દિવ્યરૂપથી સન્નિધિ પામેલા તેમણે આપેલી
પંચસંસ્કારવાળી વૈષ્ણવી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તત્પ્રમુદા ધારવી, ઉર્ધ્વમુંદ્ર
તિલક કરવું, નામકરણ, મત્રોપદેશ અને યાગ (પૂજા) કરવો આ પાંચ
સંસ્કારો કલા છે ॥૬૬॥ તેમણે ઉપદેશ કરેલા ભગવદ્ધર્મો (ભગવાનની
એકાત્મિક ભક્તિમાં ઉપકાર કરનારા ધર્મો) ને પરિચાલન કરતા થકા
તેમનાજ અનુગ્રહથી ધ્યાનસમયે હૃદયકમળમાં પ્રાદુર્ભાવ પામેલા અને
આજ પૂજાસમયે પ્રતિમામાં પ્રાદુર્ભાવ પામેલા શ્રીકૃષ્ણના સાક્ષાત્કારને
પામ્યા ॥૬૭॥ સદા દિવ્યાકૃતિ પ્રત્યક્ષ શ્રીકૃષ્ણના દર્શનથી પૂર્ણકામ થએલા
તે આ રામાનંદમુનિ તે પછી ગુરુ શ્રીરામાનુજઆર્યના આદેશથી મુમુક્ષુઓને
કૃષ્ણભક્તિનો પ્રકાર ઉપદેશ કરતા થકા લોકોના અનુગ્રહ અર્થે તે તે સ્થળમાં
વિચર્યા ॥૬૮॥ તે તે દેશમાં તેમના ઉપદેશથી જોણે જોણે તેમનો સમાશ્રય
કયો તે સર્વે જનો તેમના પ્રસાદભળથી ધર્મકનિષ્ઠ થઈને પરા ભક્તિનિષ્ઠાને
પામ્યા હતા ॥૬૯॥ તેમના આશ્રિત થએલા ઘણા સ્ત્રીપુરુષો અસત્સંગથી
વળગતા મઘમાંસાદિકના સેવનને સર્વ પ્રકારે પરિત્યાગ કરી સદાચારે
સંપન્ન થઈ પરમ પ્રેમભક્તિ શ્રીકૃષ્ણનાજ એક ધ્યાનથી શ્રીકૃષ્ણને સમા-
ધિમાં સાક્ષાત્ કરતા થયા હતા ॥૭૦॥ દાંભિકો તો યમો નિયમો જ્ઞાન
ભક્તિ આદિકને કેવળ ઉપરથી બતાવા પુરતા અનુદાન કરેછે, તેમણે
લોકજ્ઞાતિ માટે દંભથી અનુદાન કરેલા યમાદિક તો આભાસમાત્ર છે.

વિરક્તયા ચ સ્વધર્મેણ વિશ્રુતોઽમૃત્સ સર્વતઃ ॥૭૧॥ તં ચાનર્ચ્ય-
દુવિધૈર્વસ્ત્રભૂપાધનૈર્જનાઃ । અયોજયદ્ધર્મકાર્યે તત્સર્વે સોઽપરિ-
ગ્રહઃ ॥૭૨॥ વસ્ત્રભૂપાદિ વિપ્રેભ્યો વહુશઃ સ દલૌ મહાન્ । મહાન્તિ
ચાન્નસત્રાણિ કારયામાસ વાઙ્મવ ॥૭૩॥ જિતેન્દ્રિયં ચ નિષ્કામં
નિર્લોભમપરિગ્રહમ્ । અરોપણં ચ નિર્માણં તં જના વહુ મેનિરે
॥૭૪॥ તદાન્યે વૈષ્ણવજનાઃ સ્ત્રીદ્રવ્યરસલાલસાઃ । દામ્ભિકાસ્તં
તદુત્કર્ષે સોઽહું શોકુર્ન દુર્ધિયઃ ॥૭૫॥ તન્માનહાનિમિચ્છન્તસ્ત-
સ્મિન્ દોષં તુ કચ્છન્ । અપ્રાપ્ય નિન્દાં કુર્વન્તસ્તે મિથ્યાપાવદન્
સ્તલાઃ ॥૭૬॥ વિચદન્તે સ વહુધા તેન તે બ્રહ્મવિદયા । પ્રાપુઃ

આ રામાનન્દમુનિ તો અહિંસાદિ યમો, શૌચાદિ નિયમો, શાસ્ત્રજન્ય વિજ્ઞા-
નરૂપ શુદ્ધિ, આત્માનુભવરૂપ જ્ઞાન અને ભક્તિ આ સર્વને નિર્દોષપણે અનુ-
ધાન કરતા હોવાથી વૈરાગ્ય તથા સ્વધર્મથી સર્વત્ર વિખ્યાત થયા હતા
॥૭૧॥ એરીતે પ્રતિદિન અવૃદ્ધિ પામતા પ્રભાવવાળા રામાનન્દમુનિની બહુ-
જનો બહુવિધ વસ્ત્ર વિભૂષણુ વિત્ત વિગેરે વસ્તુઓવડે પૂજા કરવા લાગ્યા,
આતો નિષ્પરિગ્રહ હોવાથી તે સર્વ વસ્તુઓનો ધર્મકાર્યમાર્ગ ઉપયોગ કરતા
હતા અને હે વાઙ્મવ ! બહુ શ્રાદ્ધભોને વસ્ત્ર આભૂષણુ આદિક આપતા હતા
અને બહુ સ્થળે મોટાં અન્નસત્ર બધાંજ્યા હતાં ॥૭૨-૭૩॥ કામ ક્રોધ લોભ
અને માન સર્વથા ટળી જતાં ઇન્દ્રિયો છતાય છે, આ મહામુનિ નિષ્કામ
નિષ્ક્રોધ નિર્દોષ અને નિર્માણ હોવાથી છતેન્દ્રિય હતા દેહયાત્રામા ઉપ-
યોગી પદાર્થનો પરિગ્રહ પણ ન હતો. પ્રતિદિન ચતુરઘાથી જે પ્રાસ થાય
તેનાથી દેહયાત્રા કરતા હતા આવા સર્વ સદ્ગુણસપન્ન આ મહામુનિને
બહુજનો બહુ માનવા લાગ્યા ॥૭૪॥ આવા અવસરમાં ‘અમો વૈષ્ણવાગ્રે-
સરો છીએ’ એવા અભિમાનવાળા, શ્રી ધન રસાસ્વાદમા અત્યાસક્તિવાળા,
દાલિક દુર્ભેતિ બીજા જે જનો હતા તેઓ આ મહામુનિનો પૂર્વોક્ત ઉત્કર્ષ
નહિ સહન થવાથી તેમના માનની હાનિ કરવા ઇચ્છતાં તેમને વિષે ક્રોધ પણ
હોય તો નહિ દેખીને વૃથા નિંદામાત્રમા પ્રવર્તતાં છેવટે ખળતાથી મિથ્યા-
પવાહો આપવા માટે પ્રવર્તા ॥૭૫-૭૬॥ હે દ્વિજ ! તેમા કેટલાક વાદીઓ

પરાજયં સર્વે ન તુ કોઽપિ જયં દ્વિજ ! ॥૭૭॥ તદાઽતિક્રુદ્ધાસ્તે
 ભૂય ઉપદુદ્વુરુક્રુધમ્ । મત્સંયામાસુરપિ તમપશન્દૈરહનુદૈઃ
 ॥૭૮॥ પ્રામાર્જયંસ્તત્તિલકં કેચિધીત્વૈવ તં રહઃ । અત્રોટયન્કણ્ટ-
 માલાં ચકર્તુશ્ચ શિશ્વાં પટે ॥૭૯॥ સિંહાસનમપીશસ્ય વમજુઃ
 કેચિદુન્મદાઃ । જહુશ્ચ કૃષ્ણપ્રતિમાઃ કેચિદ્વાસાંસિ તસ્ય ચ ॥૮૦॥
 કેચિત્તદગ્રસન્નાણિ સાધુન્નિષ્કાસ્ય તચ્છ્રીતાન્ । વમજુરુદ્ધતાકારા
 વૈષ્ણવાઃ શસ્ત્રપાણયઃ ॥૮૧॥ સહમાનઃ સ તં સર્વં દુર્જનોપદ્રવં
 મુહુઃ । ઘૃન્દાવનમુપેત્યાશુ વિજને ક્ષત્રિદાવસત્ ॥૮૨॥ ધ્યાયં-
 સ્તત્રૈકમનસા કૃષ્ણં સ ન્યયસત્સુધીઃ । તદિચ્છયા મતિં પ્રાપ
 નૂતનાચ્ચપ્રવર્તિનીમ્ ॥૮૩॥ યાહ્યં ધ્રીવૈષ્ણવાચાર્યલિંગં સોપદ્રવં

બ્રહ્મવિદ્યાથી આ મુનિને જીતવા વાસ્તે પ્રવર્તતાં સર્વે પરાજયનેજ પામ્યા
 પણ કોઈ એક પણ જીતી શક્યો નહિ ॥૭૭॥ પરાજય પામવાથી અપાર
 ક્રોધ પામેલા તે વૈષ્ણુવાલાસો સ્વયં ક્રોધવર્ણત મુનિને ફરીથી પણ પીડવા
 પ્રવર્તતાં મર્મસ્થળમાં સ્પર્શ થાય એવા અપશબ્દોવડે અગણિત તિરસ્કાર
 કરવા લાગ્યા ॥૭૮॥ કોઈ દુર્જનોએ મુનિને એકાંત સ્થળમાં ઉપાડી જઈને
 તેમનું ઊર્ધ્વધુડૂ તિલક બુંદી નાખ્યું અને કંઠમાળા તોડી નાંખી તો ક્રોધએ
 શિખા કાતરથી કાતરી નાંખી ॥૭૯॥ કોઈ મદાન્ધોએ સિંહાસનાદિ પૂજેપ-
 કરણો લાગી નાખ્યાં તો ક્રોધએ પૂજ્ય કૃષ્ણપ્રતિમા હરી લીધી તો ક્રોધએ
 મુનિનાં વસ્ત્રો હરી લીધાં ॥૮૦॥ ઉદ્ધત આકારવાળા, હાથમાં શસ્ત્ર ધારી
 રહેલા કેટલાક વૈષ્ણુવાલાસોએ આ મુનિએ જ્યાં ત્યાં બંધાવેલાં અક્ષત્રે
 તેને ચલાવા માટે મુકેલા તેમના આગ્રિત સાધુઓને બળાત્ ત્યાંથી કાઢી
 મુકીને તોડી નાંખ્યાં ॥૮૧॥ આવા સમય દુર્જનકૃત ઉપદ્રવોને વારંવાર
 ક્ષમાથી સહન કરતા આ રામાનંદમુનિ ત્યાંથી ખસી નીકળી જઈને ઘંટા-
 વનમાં આવીને કોઈ વિજય પ્રદેશમાં આવી રહ્યા ॥૮૨॥ શુદ્ધિશાળી આ
 મહામુનિએ ત્યાં રહીને એકાગ્ર મનથી શ્રીકૃષ્ણનું ધ્યાન કરતાં કદાચિત્
 એજ અંતર્યામી શ્રીકૃષ્ણની પ્રેરણાથી બીજાઓએ નહિ દીઠેલો હોવાથી
 નૂતનપણે જણાતા મોક્ષમાર્ગની પ્રવૃત્તિ કરવાની મતિ કરી ॥૮૩॥ આ

તત: । હિત્વા શાસ્ત્રાનુસારેણ નવીનં તદકલ્પયત્ ॥૮૪॥ રામાનુ-
જકૃતાન્ પ્રન્થાસ્ત્વધ્યાત્મજ્ઞાનસિદ્ધયે । તાનેવ રક્ષન્મગવદ્ધર્મે
પ્રાવર્તયત્પુનઃ ॥૮૫॥ ધર્મેણ સહિતામેવ ભક્તિં સ્વાધ્યનિ વર્તયન્ ।
તીર્થાનિ વ્યચરન્દ્રમૌ મુમુક્ષુહિતકારકઃ ॥૮૬॥ ગુરુકૃષ્ણપ્રસાદાચ્ચ
સોડ્ગુજગ્રાહ ભૂતલે । યં યં સ સ પુમાન્સદયઃ સમાધૌ કૃષ્ણમૈક્ષત
॥૮૭॥ કૃત્વા સ દ્વારિકાયાત્રાં રૈવતાચલમાયયૌ । કૃષ્ણકીડા-
સ્થલે તત્ર ન્યવસદ્ધિતકૃષ્ણામ્ ॥૮૮॥ સ ગુરુર્મમ વિપ્રેન્દ્ર ! સા-
ક્ષાદુદ્ધવ પ્વ હિ । કૃષ્ણાદપ્યણુરન્યૂનઃ કૃષ્ણભક્તિપ્રવર્તકઃ ॥૮૯॥
તદાશ્રિતાનધાયોચં તત્ર સર્વોચ્ચ વૈષ્ણવાન્ । પ્વ નઃ સહુરઃ

નૂતનતા તો કેવળ લોકદૃષ્ટિથી છે. તેનો પ્રકાર આ છે-જે શ્રીવૈષ્ણવ સંકેત-
સિદ્ધિ બાદ ચિહ્ન છે તેમાં ઉપદ્રવ આવવાથી તેનો ત્યાગ કરી શાસ્ત્રાનુસારી
બીજુજ ચિહ્ન તેને સ્થાને નવીન કંટપી રાખ્યું ॥૮૪॥ અધ્યાત્મદૃષ્ટિ તો
એની એજ શ્રીરામાનુજનાયે પરિશીલન કરેલી રાખી. માટેજ અધ્યાત્મ-
જ્ઞાનની સિદ્ધિ સાફ તો શ્રીરામાનુજનાયે કરેલાજ નિબંધો પ્રથમ પ્રમાણ-
પણે પરિચલ્ કયા અને પ્રપત્તિનું (શરણાગતિ) જ જેમાં પ્રધાનપણું છે
એવા પારમૈકાંતિક ભગવદ્ધર્મની પ્રવૃત્તિ સર્વત્ર કરી ॥૮૫॥ ભક્તિ પણ
ધર્મે સહિતજ પોતાના આશ્રિતોમાં પ્રવર્તાવી. એરીતે પરોપદ્રવ થકી
પોતાના પથનું પરિરક્ષણ કરતા થકા મુમુક્ષુ જનોના હિતમાટે ભૂમિમાં
તીર્થોવિષે વિચર્યા ॥૮૬॥ આ રામાનંદસ્વામી ભૂતળમાં જે જે જનની
ઉપર અનુયત્ન કરે તે સર્વ કોઈ જન ગુરુ શ્રીરામાનુજનાયે અને ઉપાસ્ય
શ્રીકૃષ્ણની કૃપાથી સમાધિમાં શ્રીકૃષ્ણને તત્ક્ષણુ અલ્પક્ષણુ નિરીક્ષણુ કરતા
હતા ॥૮૭॥ આશ્રિત જનોનું હિત કરનારા આ મુનિ દ્વારિકાયાત્રા કરીને
શ્રીકૃષ્ણના કીડાસ્થાનભૂત રૈવતાચળમાં આવીને ત્યાં મુમુક્ષુઓને બોધ
આપતા થકા રહ્યા ॥૮૮॥ હે વિપ્રેન્દ્ર ! સાક્ષાત્ ઉદ્ધવજીજ્ઞ અવતેરલા,
કૃષ્ણભક્તિના પ્રવર્તક તે આ અમારા ગુરુ છે, તે કૃષ્ણથકી અણુમાત્રપણુ
ન્યૂન નથી એમ અમો માનીએ છીએ. ‘નોદ્ધવોડ્ધવિ મદ્યૂનો’ એમ
ભાગવતમાં ભગવાને કહ્યું છે ॥૮૯॥

સાક્ષાદુદ્ધવોઽસ્તિ સ્વયં કિલ ॥૧૦॥ અતો નઃ સમ્પ્રદાયોઽયં સર્વ-
 વૈષ્ણવસમ્મતઃ । ઔદ્ધવાલ્યોઽસ્તિત્વતિ શ્રુત્વા તથોચુસ્તેઽહિલા
 અપિ ॥૧૧॥ સ ગુરુર્મયિ વિન્યસ્ય નિજઘર્મધુરં પ્રભુઃ । તિરોદધે
 તત્પ્રતાપાન્મયા સૈવોદ્યતેઽધુના ॥૧૨॥ નવીનં સમ્પ્રદાયં નો જ્ઞા-
 ત્વાઽન્યે મતવાદિનઃ । મૃદામસત્સાધુજનાન્પ્રતિગ્રામમપીઢયન્
 ॥૧૩॥ યથા યથા ભવેત્તેપામાપત્કાલે તથાવિધે । સુરં તથા તથા
 તેઽથ ઘર્તિતા ભુવિ વૈ મયા ॥૧૪॥ પ્રતાપાત્સદુરોક્તસ્ય પાતુર્ધર્મસ્ય
 ચ પ્રભોઃ । સામ્પ્રતં સ્વાસ્થ્યમાપન્નાઃ પ્રાગ્વદ્વર્તમાન્દે ઘયમ્ ॥૧૫॥
ઉક્તસ્તે સમ્પ્રદાયોઽથ શ્રીકૃષ્ણોઽસ્તીદેવતા । પરમાત્મા પરં બ્રહ્મ

એરીતે દીક્ષાપ્રદાતા ગુરુના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપીને હવે સપ્રદાય પ્રશ્નનો
 ઉત્તર આપે છે—હે વિપ્ર ! આવા મહામહિમાવાળા સદ્ગુરુ શ્રીરામાનન્દ-
 મુનિશ્રી દીક્ષા ગ્રહણ કર્યા પછી મેં તેમના આગ્રિત સર્વ વૈષ્ણવોને કહ્યું
 કે—હે ભક્તો ! આપણા આ સદ્ગુરુ સાક્ષાત્ સ્વય ઉદ્ભવજી છે, મારે
 આપણો આ સપ્રદાય સર્વ વૈષ્ણવસમત ‘ઔદ્ધવસપ્રદાય’ એવા નામથી પ્ર-
 ખ્યાતિ પામે છે દ્વિજ ! આણુ મારૂં વચન સાંભળીને તે બધાએ ‘તથાસ્તુ’
 એમ કહ્યું ॥૬૦-૬૧॥ આ સમર્થ સદ્ગુરુ રામાનન્દસ્વામી તે આ પોતાની
 ધર્મધુર મારવિધે આરોપણ કરીને અતર્ધાન થઈ ગયા હમણાં આ ધર્મ-
 ધુર તેમની આજ્ઞાને અનુસારે તેમના પ્રતાપથી યથાશક્તિ હું વહન કરું છું
 ॥૬૨॥ આ અમારો સપ્રદાય જે પૂર્વાચાર્યપરપરાપ્રપ્ત અને શ્રીકૃષ્ણના
 કૃપાવિશેષથી અતિશયતાને પામેલો છે તેને નૂતન માનીને બીજા તે તે મતના
 અનુયાયીઓ નિષ્કારણ ઈર્ષ્યાલુ સ્વભાવથી ગામોગામ અમારા સાધુજનોને
 અત્યંત પીડવા મચ્યા ॥૬૩॥ આવા યજ્ઞ આપત્કાળમાં મારી આજ્ઞાને અનુ-
 સરતા મારા સાધુઓ ક્ષમાથી, તત્ત્વદૃષ્ટિથી અને ‘ચેષ્ટિતમાત્ર કમોપાધિક છે’
 એવા વિચારથી નિર્લેપ સ્થિતિને પમાડવાથી અચ્છન્ન ચિહ્ન ધારીને મુખેથી
 લોકમા વર્ત્યા હતા ॥૬૪॥ અતઃ કાળમાંજ સદ્ગુરુ રામાનન્દના પ્રસાદથી
 અને ધર્મરક્ષક રાજેન્દ્રના પ્રશાસનથી શત્રુઓની પ્રશાંતિ થતા સર્વ ઉપદ્રવે
 વર્જીત થયેલા અમે સર્વે હવે પ્રથમની પેઠે વર્તીએ છીએ ॥૬૫॥

સર્વેકારણકારણમ્ ॥૧૬॥ સ હિ રાધિકયા યુકો રાધાકૃષ્ણ
 દ્વિતીર્યતે । યુક્તઃ સ લક્ષ્મ્યા રુક્મિણ્યા લક્ષ્મીનારાયણસ્તથા ॥૧૭॥
 સોઽર્જુનેન યુતો બ્રહ્મચરનારાયણામિધઃ । યોગેન વલમદ્રાદેસ્ત-
 ત્તન્નાસ્ત્રોચ્યતે ચ સઃ ॥૧૮॥ શ્રીવાસુદેવપ્રમુખાશ્વત્તસ્તસ્ય
 મૂર્તયઃ । ચતુર્વિંશતિસંખ્યાકાઃ કેશવપ્રમુખાસ્તથા ॥૧૯॥ પદ્મના-
 ભવરાદ્યાઘા ભગવન્મૂર્તયોઽપિ ચ । શ્રીકૃષ્ણસ્યાવતારત્વાન્માન્યાઃ
 સન્ત્યેય નોઽલિલાઃ ॥૨૦॥ આદિવૈષ્ણવરાજશ્ચેત્યુપદેષ્ટા પ્રચેત-
 સામ્ । શક્કરઃ સહ પાર્થત્યા મતઃ પૂજ્યતયાઽસ્તિ નઃ ॥૨૦૧॥ પૂજ્યઃ
 કૃષ્ણાવતારત્વાચ્છ્રીગણેશો મતસ્તથા । અસ્માકં કુલદેવત્વાત્

હે દ્વિજ ! જગત્સુ તમોને અમારો સંપ્રદાય નિવેદન કર્યો. હવે અમારા
 કહેવને સાંભળો. પ્રધાન પુરુષાદિ સર્વે અરણ્યોના અરણ્ય, સર્વના અંત-
 રાત્મા, પરબ્રહ્મ, સમસ્તવેદાંતવેદ, આનંદમય, જે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા છે તે
 અમારા ઉપાસ્ય હિદેવ છે ॥૧૬॥ હે બ્રહ્મન ! આજ શ્રીકૃષ્ણ રાધાના
 યોગથી રાધાકૃષ્ણ કહેવાય છે, રુક્મિણીરૂપ લક્ષ્મીના યોગથી લક્ષ્મી-
 નારાયણ કહેવાય છે, અર્જુનના યોગથી નરનારાયણ કહેવાય છે અને
 બળભદ્રના યોગથી બળકૃષ્ણ કહેવાય છે, ઇત્યાદિ નામભેદથી ઉપાસના
 કરાય છે તેટલામાનથી ઉપાસ્ય સ્વરૂપમાં ભેદ નથી. જે વાસુદેવાદિ ચાર
 બૃહો છે તથા બૃહના અર્વાતર ભેદો કેશવાદિક ચોવીસ મૂર્તિઓ છે તથા
 જે પદ્મનાભ વરાહ આદિક મૂર્તિઓ છે આ સર્વે પણ શ્રીકૃષ્ણનાજ પ્રાદુ-
 ર્ભાવવિશેષો હોવાથી અમો સર્વેને માન્ય છે ॥૧૭-૨૦૦॥ શંકર તો
 પાર્વતી સાથે અમારા આશ્રિતોને પૂજ્ય છે પરંતુ સાક્ષાત્ પરદેવતાપણે
 પૂજ્ય નથી. કિંતુ પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણના પ્રથમ ભક્તરાજ વૈષ્ણવોત્તમ છે માટે
 પૂજ્ય માન્યા છે. વળી પ્રાચીન બાહ્ય રાજાના પુત્ર પ્રચેતાઓને ઉપદેશ
 આપનારા હોવાથી બ્રહ્મવિદ્યાના પ્રવર્તકપણે પૂજ્ય અમોએ માન્યા છે.
 'વૈષ્ણવાનાં યથા શમ્સુ.' એમ ભાગવતમાં કહ્યું છે ॥૨૦૧॥ ગણપતિ તો
 બ્રહ્મવૈવર્ત પુરાણમાં શ્રીકૃષ્ણના અવતારવિશેષપણે કહ્યા છે માટે પૂજ્ય-
 પણે માન્યા છે. વાયુપુત્ર હનુમાનજી ભગવાનના ઐકાંતિક ભક્ત છે અને

પૂજ્યો ભવતિ મારુતિઃ ॥૧૦૨॥ ગાયત્ર્યા અધિદેવત્વાદસાકં ચ
 દ્વિજન્મનામ્ । પૂજ્યોઽસ્તિ સવિતા દેવોઽથેષ્ટશાસ્ત્રાણિ મે વૃદ્ધે
 ॥૧૦૩॥ વેદાઃ સહોપનિષદો દ્વૈપાયનકૃતાન્યથ । શારીરકાભિધા-
 ન્યેચ સૂત્રાણિ બ્રાહ્મણોત્તમ ! ॥૧૦૪॥ શ્રીમદ્ભાગવતાભિધ્યં પુરાણં
 દશલક્ષણમ્ । યા ચાસ્તિ ભગવદ્દીતા ભારતે ભીષ્મપર્વણિ ॥૧૦૫॥
 વિષ્ણોર્નામસદ્દશ્ચં ચ ભારતે ભીષ્મકીર્તિતમ્ । નીતિશ્ચ વિદુર-

અમારા કૃષ્ણપૂર્વજેએ પૂજેલા છે, આવા વિશેષથી પૂજ્યપણે માન્યા છે
 ॥૧૦૨॥ સૂર્યદેવતો ગાયત્રીના અધિષ્ઠાતા હોવાથી અમો સર્વ દ્વિજાતિઓને
 વિશેષપણે પૂજ્ય છે. (પરાતપર પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણજ એક ઉપાસ્ય છે,
 ખીલ તો તેના પરિવારપણે પૂજ્ય છે એવો અભિપ્રાય છે) હવે અમને
 જે શાસ્ત્રો ધૃષ્ટ છે તે સંક્ષેપમાં કરું છું ॥૧૦૩॥

હે બ્રાહ્મણોત્તમ ! વેદો-અપૌરુષ હોવાથી સ્વતઃપ્રામાણ્ય યોગને લીધે
 પ્રથમ પ્રમાણ છે. આ વેદો ઉપનિષદોએ સહિત લાલુવા, ઉપનિષદો વેદમાં
 અંતર્ગત હોવાથી આ સ્થળે તેમનો જે પૃથક્ નિર્દેશ કર્યો છે તે બ્રાહ્મણ-
 વસિષ્ઠન્યાયથી કર્યો છે, ઉપનિષદો પરમપુરુષાર્થમાંજ એક અત્યંત
 ઉપયોગી આત્માવબોધને આપનારી હોવાથી વેદોમાં વિશેષ મનાય છે.
 ઉપનિષદોના આશયનિર્ણયમાં પ્રવર્તેલાં શારીરકસૂત્રો પ્રમાણુતમ છે, સમસ્ત
 જગત્ જેનું શરીર છે તે શારીર-પરમાત્મા કહેવાય, તે ઉપનિષદગમ્ય
 શારીર પુરુષને અધિકાર કરીને પ્રવર્તેલાં હોવાથી તેને 'શારીરક સૂત્રો'
 એવી સંજ્ઞાથી કહે છે, આ સૂત્રો બ્રાહ્મણોએ કરેલાં જાણુવાં ॥૧૦૪॥ વેદોપ-
 ખંડણુરૂપ પુરાણોમાં સારતમ હોવાથી સર્ગાદિ દશ લક્ષણુવાળું શ્રેષ્ઠ શ્રીમ-
 હ્ભાગવત નામનું પુરાણ મને ધૃષ્ટતમ છે, એની શ્રેષ્ઠતાતો ભગવદ્ભક્તિનું
 પ્રધાનપણે પ્રતિપાદન હોવાથી જાણુવી. ઇતિહાસોમાં શ્રેષ્ઠ મહાભારતના
 ભીષ્મપર્વમાં જે ભગવદ્ગીતા ભગવાનના મુખકમળ થકી નિકળેલી નિ-શ્રે-
 યસની નિસરણી સ્થાને છે તે મને અત્યંત અપીષ છે. એજ મહાભારતના
 અનુશાસનપર્વમાં ભીષ્મપિતાએ કહેલું વિષ્ણુસહસ્રનામનું સ્તોત્ર ધૃષ્ટતમ
 છે, આ સ્તોત્રના પ્રવક્તા ધરાવર તત્ત્વના વેત્તા ભીષ્મપિતા છે અને સહસ્ર

પ્રોક્તા તન્નૈવોઘોગપર્વણિ ॥૧૦૬॥ શ્રીવાસુદેવમાહાત્મ્યં સ્કાન્દવૈ-
ષ્ણવજ્ઞપ્તમ્ । યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિશ્ચેતિ શાસ્ત્રાણીયાનિ સન્તિ મે
॥૧૦૭॥ તત્ર શારીરસૂત્રાણિ ગીતા ભાગવતીતિ ચ । દ્વયં રામાનુ-
જાચાર્યભાષ્યોપેતં મતં મયા ॥૧૦૮॥ આચારવ્યવહારાઘનિષ્કૃતિ-
જ્ઞાનદેતવે । મતા મિતાક્ષરાયુક્તા યાજ્ઞવલ્ક્યસ્ય તુ સ્મૃતિઃ
॥૧૦૯॥ વિશેષાત્કૃષ્ણમાહાત્મ્યજ્ઞાનાય તુ મતૌ મયા । શ્રીમદ્ભાગ-

નામો ભગવાનનાં સમસ્ત સિદ્ધિને આપનારાં છે આવો એમાં વિશેષ છે.
એજ ભારતના ઉઘોગપર્વમાં વિદુરજીએ કહેલી નીતિ મને ઈષ્ટ છે, આ
નીતિ ધર્મમાં વિરોધ ન આવે એવા બ્યવહારને જણાવે છે, ધર્મની સાથે
નિયતપણાઈપ એનો વિશેષ છે. સ્કંદપુરાણના વિષ્ણુખંડમાં અંતર્ગત જે
વાસુદેવમાહાત્મ્ય છે તે અમને અત્યંત અભીષ્ટ છે, તેમાં સાક્ષાત્ અપરોક્ષ
વાસુદેવ ભગવાનનું દિવ્ય ચરિત્ર પ્રતિપાદન થયું છે. આચારાદિ નિર્ણયમાં
યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ અભીષ્ટ માની છે. એ રીતે આ વેદાદિ આઠ શાસ્ત્રો અમને
પ્રિયતમ છે. એમ કહેવાથી વેદમૂળક સર્વ પ્રમાણભૂત એવાં પણ કેટ-
લાંક શાસ્ત્રોમાં કોઈ ઉત્કર્ષ વિશેષથી તેમાં પોતાનો આદર જણાવ્યો છે
॥૧૦૫-૧૦૭॥ તે શાસ્ત્રોમધ્યે શારીરકસૂત્ર અને ભગવદ્ગીતાનો ભાવ
શ્રીરામાનુજાચાર્ય રચેલા ભાષ્યથકી બહુવો એવો તો અમારો મત છે,
કારણ કે આ બન્ને શાસ્ત્રો અતિગંભીર અર્થવાળાં છે, તેનું વ્યાખ્યાન તેતે
વ્યાખ્યાતાઓ અન્યથા અન્યથા કરેલું હોવાથી શાસ્ત્રનો જે અર્થ છે તેને
યથાર્થપણે જણાવી શકે નહિ ॥૧૦૮॥ આચાર બ્યવહાર અને પ્રાયશ્ચિ-
તાના અવબોધનમાં જે યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ માની છે તેતો મિતાક્ષરા
વ્યાખ્યાને અનુસારે સ્વાર્થબોધનમાં પ્રમાણ છે એમ અમોએ માન્યું છે,
અન્ય વ્યાખ્યાઓની અપેક્ષાએ આ વ્યાખ્યાનો અતિશય વિસ્તાર વિના
સાર અર્થને અવબોધ આપવાઈપ વિશેષ ॥૧૦૯॥ શ્રીમદ્ભાગવતમાં
શ્રીકૃષ્ણનાં દિવ્યચરિત્રોને બોધ કરનારો દશમસ્કંધ અને તેમની ઉપાસના-
નેજ બોધ કરનારો પચમસ્કંધ શ્રીકૃષ્ણના મહિમાનો વિશેષપણે બોધ કરી
સસારસમુદ્રના સમુદ્ધાર માટે થાય છે, માટે તે મને વિશેષપણે પ્રિય છે

વતસ્યૈવ સ્કન્ધૌ દશમપञ्चમૌ ॥૧૧૦॥ અન્યાનિ યાનિ શાસ્ત્રાણિ
વેદાર્થાનુચ્ચતાનિ હ । તાનિ સન્તિ મતેઽસાકં પ્રમાણાન્યાસ્તિક-
ત્વતઃ ॥૧૧૧॥ આઘા શક્તિર્મગધતો લક્ષ્મીર્દેવ્યસ્તિ નો મતે ।
ધાર્યં ચ તુલસીકાષ્ઠમાલે કળ્થે દ્વિજાતિમિઃ ॥૧૧૨॥ ચન્દનાદી-
ન્ધનમવે કૃષ્ણાદ્વિસ્પર્શપાવિતે । ધાર્યં સૂક્ષ્મમળી માલે કળ્થે
શૂદ્રૈશ્ચ ભૂસુર! ॥૧૧૩॥ સચન્દ્રકં ચોર્ધ્વપુણ્દં ગોપીચન્દનમૃત્સ-
યા । કૃષ્ણપૂજાઘશિષ્ટેન ક્રિયતે ચન્દનેન યા ॥૧૧૪॥ રાધાલક્ષ્મી-
પ્રસાદેન કુક્કુમેનાપિ ચન્દ્રકઃ । તન્મધ્યે ક્રિયતે પ્રહાન્સમ્પ્રદાય
દ્વૈદ્વે ॥૧૧૫॥ સન્તિ ચ સાધવોઽસાકં ત્યક્તમામ્યસુતા રહ ।

॥૧૧૦॥ જે ખીજાં વેદાર્થને અનુસારે પ્રવર્તેલાં વાદિમકરામાયણુ આદિક
શાસ્ત્રો છે તેને વેદોનું પ્રામાણ્યવાદી અમો પ્રમાણેપણે માનીએજ હીએ
॥૧૧૧॥ ઉપાસ્ય દેવી તો સમસ્ત જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને લયરૂપ
લીલા જેમની છે એવા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનો જે આદિ શક્તિ-જેણે યુક્ત થ-
ધને સૃષ્ટિ આદિકવડે ક્રીડા કરે છે તે આ લક્ષ્મીજ છે, ભગવાન થકી વિના-
ભૂત-પૃથક્ નથી માટે ભગવાનના ઉપાસન થકી એનું ઉપાસન પૃથક્ નથી
હે વિપ્ર ! બાહ્ય ચિહ્નો ધરનારા વૈષ્ણવોમાં અમોએ એવી નિયમ આદર કર્યો
છે કે-દ્વિભાતિ-ત્રણ વર્ણના જનોએ કંઠમાં તુલસીકાષ્ઠની સૂક્ષ્મ મણકાની
બેવડી માળા શ્રીકૃષ્ણના ચરણકમળ સ્પર્શથી પવિત્ર થએલી નિત્ય ધારણ
કરવી હે ભૂદેવ ! શૂદ્રોએ તો ચંદનાદિકાષ્ઠથી કરેલી સૂક્ષ્મ મણકાની શ્રી-
કૃષ્ણના ચરણ સ્પર્શથી પવિત્ર થએલી બેવડી માળા ગળામાં નિત્ય ધારણ
કરવી ॥૧૧૨-૧૧૩॥ હે વિપ્ર ! ગોપીચંદન મૃત્તિકાથી અથવા શ્રીકૃષ્ણની
પૂજા કરતાં બાકી રહેલાં પ્રસાદભૂત ચંદનથી સચંદ્રક ઊર્ધ્વચુંડ તિલક
અમારા સંપ્રદાયના જનો કરે છે. ઊર્ધ્વચુંડના મધ્યમાં રાધાલક્ષ્મીના પ્રસા-
દભૂત હંકુમથી પણ ચંદ્રક કરાય છે. યદ્યપિ ચુંડના પ્રકારભેદો અને ચુંડ
કરવાના દ્રવ્યભેદો તે તે નિબંધોમાં નિરૂપણ કરેલા સંપ્રદાયભેદથી વિવ્ર
વિવ્ર છે પરંતુ આ ઉદ્ભવ સંપ્રદાયમાં તો આ રીતે આદર કરેલા છે. આ
વિષયમાં કહેવાનું સર્વે શિક્ષાપત્રીભાષ્યમાં કહ્યું છે તો તે થકી જાણું

મરતસ્યાર્પમસ્યેવ મક્તિસ્તેપાં મમાપિ ચ ॥૧૧૬॥ નિર્માનત્વમસ-
ક્ત્વમર્હિસાહંમમત્યજિઃ । આત્મનિષ્ઠા ચ તસ્યેવ સન્તિ મક્તેર-
લક્ષ્યાઃ ॥૧૧૭॥ સાલક્ષ્યેયદશી કૃષ્ણમક્તિર્યસ્ય ભવેન્ન સઃ ।
ત્યાગી વહિષ્કૃત ઇતિ ક્ષેય ઉદ્ધવવર્ત્મનઃ ॥૧૧૮॥ ગૃહસ્થાશ્રમિણો
યેઽન્ન સન્ત્યસ્માકં તુ વાઙ્મય ! । અસ્વરીપનૃપસ્યેવ તેપાં મક્તિઃ
સ્વધર્મયુક્ ॥૧૧૯॥ ઇત્યં દ્વેષા મક્તિરીતિઃ સમ્પ્રદાયેઽસ્તિ નઃ
કિલ । ઉક્તાધિકારિમેદેન યોગ્યત્વાદ્વિજસત્તમ ! ॥૧૨૦॥ અસ્મ-
દીયાઃ સાધવસ્તુ મરતસ્યૈવ યોગિનઃ । માર્ગે પરમહંસસ્ય ધિતા

॥૧૧૪-૧૧૫॥ ભક્તિ કેવી છે ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર પાંચ શ્લોકથી આપે છે-
જે આ અમારા સાધુઓ છે તે સર્વે તીવ્ર વિષયકીળ જેમ એમ વિષયો
થકી વિશેષ લય પામીને, આમ્ય મુખાલાસનો પરિત્યાગ કરી ઋપભદેવના
પુત્ર ભરતજીની પેઠે નિરંતર પરમાત્મામાં મનને ભેડી દહને તેમના ભજન
પરાયણ પરમ ભક્તિનિષ્ઠ છે. હું પણ તેવીજ રીતે તેમને વર્તાવતો થકો વર્તું
હું ॥૧૧૬॥ અલકાર મમકારનો પરિત્યાગ, આત્માથકી વ્યતિરિક્ત વસ્તુ-
માત્રમાં નિ સગતા, નિર્માનતા, પ્રાણિમાત્રની પીડાનો પરિત્યાગ અને ત્રણ-
દેહથકી વિલક્ષણ શુદ્ધ સ્વસ્વરૂપમાં નિષ્ઠા આ પાથેય ગુણો ભક્તિના
અલકારભૂત છે. આ ગુણો જડભરતમા જેમ હતા તેમ આ સાધુઓમાં
પણ છે ॥૧૧૭॥ ઉક્ત અલકારે રહિત એવી ભક્તિ અમે માની નથી. જે
ત્યાગીને આવી સાલકાર કૃષ્ણભક્તિ ન હોય તેને તો ઉદ્ધવ સમ્પ્રદાયમાં
સાધુઓ થકી બહિષ્કૃત બાણવો ॥૧૧૮॥ હે વિપ્ર ! આ અમારા સમ્પ્રદા-
યમાં જે ગૃહસ્થાશ્રમી છે તેઓપણ અમારા સમ્પ્રદાયને અનુસરનારા
છે, તે સર્વે અજરીપ રાતની પેઠે સ્વધર્મે સહિતજ ભગવાનમાં પરા ભક્તિને
કરે છે ॥૧૧૯॥ હે દ્વિજસત્તમ ! આ પ્રકારે ત્યાગી ગૃહી અધિકારી બેદથી
ભક્તિ અગભૂત ધર્મભેદને લીધે જે પ્રકારને પામેલી તેમણે તેમણે યથા-
યોગ્ય સમ્પ્રદાયમા આદર કરેલી છે ॥૧૨૦॥ તમારા સાધુઓ પરમહંસ
નામથી કેમ કહેવાય ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે-હે દ્વિજ ! અમારા
સાધુઓનો જે હેતુ માટે ભાગવત પરમહમ્-ભગવાનમાંજ એક નિષ્ઠારૂપ

માગવતસ્ય યત્ ॥૧૨૧॥ અતઃ પરમહંસારયા ઉચ્યન્તેઽસદુપા-
શ્રિતૈઃ । પ્રશ્નાનામિતિ સર્વેપામુત્તરં કથિતં તવ ॥૧૨૨॥ મુમત
ઉવાચ—ઇતિ સ્વામિવચઃ શ્રુત્વા મુમુક્ષુઃ સ તુ યાદવઃ । તમેવ સહુરં
ઘાત્વા સમાધયદસંશયઃ ॥૧૨૩॥ પ્રસાદાત્તસ્ય ચાપદયત્સદ્યસ્તં
સ સમાધિના । શ્રીકૃષ્ણં રાઘયા સાકં કૃતાર્થસ્તેન ચામવત્
॥૧૨૪॥ તતઃ સ્વયંજમાનાય હરિસિંહાય ભૂમુજે । તત્સર્વમવદદ્વિમો
યથાદૃષ્ટં યથાશ્રુતમ્ ॥૧૨૫॥ તતઃ સોઽપિ સુધીર્હણસ્તમેવ શરણં

પરમહસતાએ સપત્ર, નિષ્પત્રયોગી, માટેજ બ્રહ્મસાક્ષાત્કારને પામેલા
હરતત્ત્વનાજ નિર્માનત્વાદિ માર્ગને અનુસરીને વર્તે છે માટે ‘ભાગવત પર-
મહંસ’ એવા નામથી અમારા આશ્રિતજનો કહે છે. યદ્યપિ નારદપરિ-
ત્રાજકોપનિવદાદિકમાં પરમહસનું લક્ષણ શિખાદિ બાહ્ય ચિહ્નોએ વર્ણત
શ્રવણ થાય છે તથાપિ તે ભાગવત પરમહસનું લક્ષણ નથી. આ તો ભગ
વદ્ભાસ્વરમાં પ્રસિદ્ધ ભગવાનને અભિમત પારમહંસ્ય છે એનો વિસ્તારતો
તે ભગવદ્ભાસ્વર થકીજ બહુવો જડહરત ભાગવત પરમહસ હતા એમ
શ્રીભાગવતમાં ‘તાપાદમૂલમકુતશિન્નયમુપસૂતાનાં માગવતપરમહંસાનાં’
ઈત્યાદિ વચનથી કહ્યું છે. હે વિપ્ર ! તમોને જ્ઞાસુ બહુને તમારા તમામ
પ્રશ્નના ઉત્તરો મેં આ પ્રકારે કહ્યા ॥૧૨૧-૧૨૨॥

મુમતમુનિ કહેછે—હે રાજન ! આતું ભગવાનનું વચન સાંભળીને
તેમાં મહાવિશ્વાસ પામીને મુમુક્ષુ શિવરામ વિષે શ્રીસ્વામિનારાયણનેજ
સદગુરુ સમજીને સશયે રહિત થઈ તેમના ચરણકમળનો સમાશ્રય કર્યો
॥૧૨૩॥ તે પછી તેમના પરમ પ્રસાદબળથી તત્લક્ષણ સમાધિને પામીને
એજ રાધિકાકાંત શ્રીકૃષ્ણને સાક્ષાત્ કરીને કૃતાર્થ થઈ ગયા ॥૧૨૪॥ તે
પછી શિવરામભટ્ટે પોતાના યજ્ઞમાન હરિસિંહ રાજાને જેવું સાલજ્યું છે
અને જેવું દેખ્યું છે એવું ભગવાનનું સર્વ ઐશ્વર્ય અને ધર્મપ્રવર્તનનો
પ્રકાર નિવેદન કર્યો ॥૧૨૫॥ હે નરાધિપ ! તે પછી શુભશુદ્ધિએ સપત્ર
એવા તે હરિસિંહ રૂપતિપણુ પ્રદર્શ પામીને વિપ્રના વચનમાં મહાવિશ્વાસ
લાવીને તે શ્રીહરિના શરણને પામીને પરમાનંદને પામ્યો અને તેના મનિ

હરિમ્ । પ્રાપ્ત્યાનન્દં પરં લેભે તદીયાશ્ચ નરાધિપ ! ॥૧૨૬॥ શ્રુત્વ-
ર્પયસ્તે નિજસમ્પ્રદાયપ્રકાશમીશેન કૃતં પ્રહૃષ્ટાઃ । દોલોત્સવં તન્ન
વિધાય ભૂમૌ સુલ્લં વિચેર્મતત્તૈરિમીકાઃ ॥૧૨૭॥ इति श्रीसत्सङ्गिजी-
वने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे उद्धवसम्प्रादायप्रकाशनामा सप्त-
त्रिंशोऽध्यायः ॥૩૭॥

સુમત ઉવાચ—પુરે વસંસ્તન્ન મુનીશ્વરોઽય મહોત્સવાન્સોઽભય-
સન્નિ પ્રભુઃ । ચકાર કૃષ્ણસ્ય જનુર્દિનેષુ સર્વાસુ ચૈકાદશિકાસુ
રાજન્ ! ॥૧॥ शुभ्राय नित्यं च महापुराणं स प्रीतिमान्भागवता-

આદિક જનો પણ એજરીતે શ્રીહરિના શરણુને પામીને પરમાત્મને પામ્યા
॥૧૨૬॥ સભામાં બેઠેલા તે સર્વે સાધુઓ શિવરામ વિષ્ણુને મિત્ર કરીને
ભગવાને કહેલો પોતાના સંપ્રદાયનો ક્રમ સાંભળીને પ્રહર્ષ પામીને
દુર્ગપુરમાં ભગવાને પ્રવતવિલા દોલોત્સવનો અનુભવ કરીને, ભગવાનની
આરાધના તથા વૈરિભયે વર્ણત થઈ ધર્મપ્રવર્તન માટે ભૂમિમાં તેને સ્થળમાં
સુખેથી વિચરવા લાગ્યા ॥૧૨૭॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने...द्वितीय-
प्रकरणे उद्धवसंप्रदायप्रकाशनामा सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥૩૭॥

અધ્યાય ૩૮ મો.

સુમતમુનિ કહેછે—હે રાજન્ ! મુનિમંડળો દેશદેશમાં ગયા પછી
દુર્ગપુરમાં મુનિપતિ લક્ષ્મીનાથ ભગવાન લક્ષ્મીનેસર અભય ભૂપતિના ભવ-
નમાં નિવાસ કરીને તેમની સેવા સ્વીકારથી તેમને આનંદ આપતા થકા
કૃષ્ણના આવિર્ભાવના જન્માદિમાં આદિક દિવસોમાં તથા સર્વ એકાદશી દિ-
વસોમાં લક્ષ્મીને આનંદ આપવા શ્રીકૃષ્ણના અનુપમ ઉત્સવો કરાવતા હતા
॥૧॥ આ ભગવાન લોકોને શિખવવા વાસ્તે ભાગવત નામના મહાપુરા-
ણને પરા પ્રીતિથી પ્રતિદિન શ્રવણ કરતા હતા અને ભાગવતનું દાન યથા-

૧ આ અધ્યાયમાં મુરસિહરાજની પ્રાર્થનાથી ભગવાનનું મત્સ્યાવતાર પ્રત્યે
પધારવું, ત્યાં મુરસિદે કરેલું ભગવાનનું સેવન અને દોલોત્સવનું વિધાન વર્ણન
કર્યું છે

મિધાનમ્ । અર્ચીકરદાનમમુપ્ય ચાસૌ પાઠાંશ્ચ વિપ્રૈર્વિધિવચ્છ-
તાનિ ॥૨॥ શ્રીમારતોકસ્ય સહસ્રનામસ્તોત્રસ્ય વિષ્ણોઃ ધ્રુવણં ચ
પાઠાન્ । સ્વયં ચકારાથ ચ વાઙ્મેદ્યૈઃ સ કારયમાસ યથાવિ-
ધાનમ્ ॥૩॥ તં પ્રાર્થયન્તિ સ્વ પુરાન્તરેભ્યો મક્તાઃ સમેત્ય સ્વપુ-
રાગમાય । યદા તદા સોઽપ્યમયં નૃપં તમાપૃચ્છથ તત્તત્પુરમપ્ય-
યાશ્ચ ॥૪॥ સાકં સ્વકૈર્વન્ધુમિરન્વયાત્તં ક્વચિત્કચિદ્ભૂમિપતિર્નિ-
જેષ્ટમ્ । ક્વચિત્કચિત્તસ્ય નિદેશતોઽસૌ પુરે સ્વકેઽસ્થાદૃદિ ચિન્ત-
યન્તમ્ ॥૫॥ હરિશ્ચ તત્તત્તગરે સ્વમક્તાનાનન્દયિત્વા પ્રથિતપ્રતાપૈઃ ।

વિધિ અભયાદિ ભક્તો પાસે કરાવતા હતા અને આ ભાગવતના સોએ સો
પાઠો યથાવિધિ વિપ્રોપાસે કરાવતા હતા. 'શતાનિ પાઠાન્' એમ બહુ
વચનનો નિર્દેશ કરેલો હોવાથી શત પાઠ પરિમિત અનેક પુરુષ્વરણુ કરાવ્યા
હતાં એમ જણાય છે. એમ જો ન હોય તો 'શતં પાઠાન્' એવોજ પ્રયોગ
સ્વારસિક હોય ॥૨॥ મહાભારતમાં અતર્ગત વિષ્ણુસહસ્રનામ સ્તોત્રનું શ્રવણ
પઠન પોતે પ્રીતિથી કરતા હતા અને વિપ્રવર્ગો પાસે તેના પાઠો યથાવિધિ
કરાવતા હતા ॥૩॥ તેને પુરમાં થકી આવીને પોતપોતાના પુરને ભગ-
વાનના ચરણકમળની રજના સ્પર્શથી પવિત્ર કરવા ભગવાનની પોતપો-
તાના પુરમાં પધારવાની પ્રાર્થના કરતા ભક્તજનોની પ્રાર્થનાને સફળ
કરવા આ ભગવાન અભયભૂપતિને પુછીને તેમના પુરમાં પધારીને
તેમની ખૂબ સ્વીકારીને તેને ભક્તોને આનંદ આપતા હતા ॥૪॥ જ્યારે
શ્રીહરિ પુરાતરમાં ફરવા જતા ત્યારે અભય ભૂપતો તેમનો વિયોગ નહિ
સહન થવાથી તેમના ચરણારવિંદના રસમાંજ એક નિત્યનૃપ હોવાથી
બન્ધુજનો સાથે ઇષ્ટદેવ શ્રીહરિની સાથે જતા હતા. ક્યારેક તો ભગવાને
રોકવાથી તેમની આજ્ઞામાં અનુવર્તવું એમાંજ આત્માનું શ્રેય રહેલું છે
એમ ઇચ્છીને તેમનું પ્રેમાર્દ્ર હૃદયથી સદાય ચિંતન કરતા થકા પોતાના
પુરમાંજ રહેતા હતા ॥૫॥ હે રાજન્ ! શ્રીહરિતો તેને નગરમાં પોતાના
ચરણકમળની પરિચર્યાજ એક પ્રિય જોમને છે એવા પોતાના ભક્તોને
અતિમાનુષ દિવ્ય ચરિત્રો અને ભગવાનના મહોત્સવોવડે આનંદ પમાડીને

મહોત્સવૈઃ શ્રીરમણસ્ય ભૂયઃ પુરં તદેતિ સ્થ તતઃ ક્ષિતીશ ! ॥૬॥ પ્ર-
ત્યુત્સવં જનાસ્તત્ર સમાયાન્તિ સ યૂથશઃ । સ્ત્રિયો વૃદ્ધાશ્ચ શિશવો
ગૃહિણો મુનયસ્તથા ॥૭॥ ત્યાગિનાં તત્ર મક્કાનાં યૂથાનિ તુ સહ-
સ્રશઃ । આજમુર્જમુરુપુશ્ચ નૈરન્તર્યેણ ચાન્વહમ્ ॥૮॥ ત્યાગિનાં
હરિમક્કાનાં યૂથાનિ ગણકા અપિ । સહ્યાતું શેકિરે નૈવ તત્રાયાન્ત્ય-
પયાન્તિ ચ ॥૯॥ યાવન્તો નૃપમન્દિરે હરિજનાસ્તાવન્ત આસન્ પુરે
ગદ્ધાયાં ચ પરાવરે તટયુગે તાવન્ત ઇવાભવન્ । તાવન્તઃ ફિલ
વાટિકાસુ પથિપુ છાયાસુ ચ ફમારુદ્ધાં તનૈવં મનુજાકૃતૌ ઘિલસતિ
શ્રીવાસુદેવે પ્રમૌ ॥૧૦॥ તત્ર ત્યાનાં તુ મક્કાનાં નિત્યમેવ મહોત્સવાઃ ।

ફરીથી એજ દુર્ગપુરમાં ખાછ આવતા હતા ॥૬॥ ભગવાન્ શ્રીહરિ સ્વય
જ્યારે જ્યારે તેતે ઉત્સવો કરતા હતા ત્યારે ઉત્સવના મિષથી ભગવાનના
અરણ્યારવિંદની સેવામાંટે અધિક આદરથી પ્રત્યેક ઉત્સવ ઉપર હરિભક્ત
સ્ત્રિયો વૃદ્ધો બાળકો આ સર્વે ગૃહસ્થો અને ત્યાગિજનો સઘથી મળીને
આવતા હતા ॥૭॥ બહુ ત્યાગી ભક્તોનાં જૂથ તો દુર્ગપુરમાં પ્રતિદિન
નિરંતરપણે આવતાં હતાં (દેશાંતરમાં શ્રીહરિની અશાથી ગએલા) અને
જતાં હતા (શ્રીહરિસમીપે બહુ વખત રહીને તેમની આજ્ઞાથી દેશાંતરમાં)
અને ષેટલાંક રહેતા હતાં (દેશાંતર થકી શ્રીહરિ સમીપે ઘોડા દિવસથી
આવેલા) ॥૮॥ પ્રતિદિન હંભરો હંભર સઘથી ભેગા થઈને શ્રીહ-
રિસમીપે આવતા જતા અને રહેતા ત્યાગિભક્તો અને હરિભક્તોના
જુથોને ગણવામાંટે ગણનાનિપુણ ગણકોપણ ગણી શકવા સમર્થ થયાજ
નહિ ॥૯॥ બહુ શું કહેવું ? દિવ્ય મનુષ્યાકાર પ્રભુ શ્રીવાસુદેવ શ્રીહરિ
દુર્ગપુરીમાં પૂર્વોક્ત પ્રકારે વિરાજતા હતા ત્યારે નૃપમદિરમાં બેટલા
હરિજનો સઘથી દેખાતા હતા તેટલાજ (ન્યૂન નહિ) પુરમાં પણ
દેખાતા હતા, ઉન્મત્તગંગામાં તેટલાજ હતા, તેના બન્ને કાંઠામાં પણ તેટલા
હતા, લક્ષ્મીવાડી આદિક પુષ્પવાડીઓમાં તેટલાજ હતા, માર્ગમાં-પુર
ગંગા વાડીના રસ્તામાં તેટલાજ હતા, વૃક્ષોની છાયામાં તેટલાજ હતા
એવીને એકસાથે અસંખ્યાત સંખ્યો દેખાતા હતા ॥૧૦॥ સણેસણે પ્રમે-

યમૂયુઃ સેવમાનાનામનુવેલં તમીશ્વરમ્ ॥૧૧॥ રાજોવાચ—ધન્યો
 રાજાઽભયો વ્રહ્મન્! યેન મત્તયા વશીકૃતઃ । ઉવાસ તદ્વદે સાક્ષા-
 દ્ભગવાન્નિઃસ્પૃહોઽપિ સઃ ॥૧૨॥ ત્વયા યદુક્તં ભગવાન્ પુરાન્તરજ-
 નૈર્મુને ! । પ્રાર્થિતો હ્યભયં પૃષ્ઠા તત્તત્પુરમગાદિતિ ॥૧૩॥ પુરાન્તરે
 કુત્ર કુત્ર તતો ગત્વા સ સત્પતિઃ । કૃત્વા મહોત્સવાન્ભૂયસ્ત-
 ત્રાયાદ્વદ તદ્દ મામ્ ॥૧૪॥ તવ નાવિદિતં કિશ્ચિશ્ચરિતં તસ્ય
 સન્મતે ! । તત્પ્રસાદાત્સર્વવિદસ્તથા તત્પાર્શ્વવર્તિનઃ ॥૧૫॥ एवं
 પ્રતાપસિંહેન પૃષ્ઠો ભાગવતો મુનિઃ । સ્મરન્નારાયણં ચિત્તે તમુવાચ
 નરાધિપમ્ ॥૧૬॥ સુમત ઉવાચ—શ્રુણુ રાજન્ ! ભગવતશ્ચરિત્રાણિ

શ્વર શ્રીહરિની સેવા કરતા દુર્ગપુરના લક્ષ્મીને તો નિત્ય મહોત્સવોજ થતા
 હતા. ઇશ્વર સેવન થકી પર બીજો કોઈ ઉત્સવ છેજ નહિ ॥૧૧॥

સુમતમુનિએ કહેલું ભગવાનનું ચરિત્રામૃત પાન કરીને તેના રસાસ્વા-
 દના અભિશ આ પ્રતાપસિંહરાજા ફરીથી ભગવાનના ચરિત્રામૃતને પાન
 કરવાની ઇચ્છાથી બોલ્યા કે—હે બ્રહ્મન્ ! આ ભૂમડળમાં આ અભય ભૂપ-
 તિજ ધન્ય છે કે જેમણે લક્ષ્મીએ કરીને તે ભગવાનને વશ કરી લીધા કે
 જેના વશમાં આ સર્વ વિશ્વ વર્તે છે. નિ સ્પૃહ એવા પણ ભગવાન્ સ્નેહથી
 બધાંધ ગયા હોય ને ? એમ જેના લવનમાંજ સાક્ષાત્ સ્વયં નિત્ય નિવાસ
 કરી રહ્યા છે ॥૧૨॥ હે સુમતમુને ! તમોએ જે સક્ષેપથી 'તેતે લક્ષ્મીનોની
 પ્રાર્થનાથી તેમના તેમના પુરમાં અભય ભૂપને પુછીને ભગવાન્ પધાર્યા'
 એમ કહ્યું તેમાં હું પુછું કે—સતોના સ્વામી શ્રીહરિ દુર્ગપુરી થકી કયા
 કયા ગામ નગરમાં પધારી મહોત્સવો કરી પાછા ફરીથી દુર્ગપુરમાં પધાર્યા
 હતા તે આ સર્વ શ્રીહરિનું ચરિત્ર વિસ્તારથી હું સાંભળવા ઇચ્છું છું તો
 મને કહેવાને યોગ્ય છે ॥૧૩-૧૪॥ હે સન્મતે ! તમો શ્રીહરિના પ્રસાદથી
 સર્વજ્ઞ છો અને તમો સદાય તેમની સમીપેજ રહેતા હતા. માટે તમારે
 શ્રીહરિનું ચરિત્ર કિશ્ચિત્માન પણ અવિદિત નથીજ ॥૧૫॥ આ પ્રકારે
 પ્રતાપસિંહ રાજાએ પુછેલા ભગવાનના એકાંતિક લક્ષ્મી મુનિ સુમત મનમાં
 શ્રીનારાયણનું સ્મરણ કરતા થકા રાજા પ્રત્યે બોલ્યા ॥૧૬॥

વદામિ તે । ધર્મરક્ષાવતારસ્ય કુર્વતો ભક્તોપણમ્ ॥૧૭॥ વસન્તં
તં દુર્ગપુરે ભક્તસન્નિઃ સદ્વસ્રશઃ । ગ્રામાન્ પુરાણિ ચ સ્વેષાં નેતું
સમ્પ્રાર્થયન્મૃશમ્ ॥૧૮॥ કૃપાનિધિઃ સભગવાન્ભક્તવત્સલ ईશ્વરઃ ।
તં તં ગ્રામં પુરં પ્રાપાત્તત્ત્રિપચિકીર્ણયા ॥૧૯॥ જન્માદ્યમ્યાદિ-
તિથિયુ તત્ર તત્ર મહોત્સવાન્ । ચક્રે સચ્છાલ્પવાર્તાશ્ચ ધર્મે ભક્તિ-
ચ પોષયન્ ॥૨૦॥ વહ્નવઃ સન્તિ હિ ગ્રામાઃ પુરાણિ ચ નરાધિપ ! ।
કૃતોત્સવાનિ હરિણા વૃતેન મુનિમણ્ડલૈઃ ॥૨૧॥ તાનિ સર્વાણિ તુ
મયા વક્તું શક્ત્યાનિ ન ધ્રુવમ્ । વદામિ કતિચિત્તત્ર તલ્લીલાશ્ચ
સમાસ્રતઃ ॥૨૨॥ સૌવીરદેશનૃપતિઃ સુરસિંહસ્તમાર્થયત્ । સહેવ
મુનિભિર્નેતું સ્વીયં મત્સ્યાદ્વયં પુરમ્ ॥૨૩॥ સંવત્સરે પ્રમાદ્યાદ્યે

મુદ્રતમુનિ કહેછે—હે રાજા ! ધર્મરક્ષા માટે સ્વેચ્છાથી અવત-
રેલા, ભક્તોને દર્શન લાખણાદિકવડે અહર્નિશ આનંદ આપતા ભગવાન્
શ્રીહરિનાં દિવ્ય ચરિત્રો કહેતા મારા થઈ તમો સાંભળો ॥૧૭॥ દુર્ગનગ-
રમાં નિવાસ કરી રહેલા કૃપાનિધિ ભક્તવત્સળ સર્વેશ્વર ભગવાન્ પોતાના
અસંખ્યાત ભક્તસંઘોએ વારેવારે પોતપોતાના પુર ગ્રામમાં પધારવાની
પ્રાર્થના કરવાથી તેને ભક્તોનું પ્રિય કરવાની ઇચ્છાથી તેને ગામ નગરોમાં,
પધારીને તેમાં તેમાં જન્માદ્યમી આદિક તિથિઓમાં મહોત્સવો કરી
સદુપદેશાદિકવડે ધર્મ અને ભક્તિનું પરિપોષણ કરતા થકા વિચર્યા હતા
હે નરાધિપ ! મુનિમંડળથી વિદ્યાએલા શ્રીહરિએ જેમાં મહોત્સવો કર્યા છે
એવાં ગામ નગરો અસંખ્યાત છે તે સર્વ ગામ નગરોને તો કહેવા માટે હું
નિશ્ચે નથીજ સમર્થ થતો. તો તેમાંથી કેટલાંક ગામ નગરો કહું છું અને
તેમાં તેમાં કરેલી સર્વ લોકના સચુજ્જવનભૂત દિવ્ય લીલાઓ સક્ષેપમાં
કહું છું ॥૧૮-૨૨॥ સૌવીર દેશના અધિપતિ સુરસિંહ નામના નૃપતિએ
સાધુઓની સાથેજ શ્રીહરિને પોતાના મત્સ્યાવ નામના પુરમાં લઈ જવાની
પ્રાર્થના કરી ॥૨૩॥ નરપતિએ પ્રાર્થના કરેલા શ્રીહરિ પ્રમાથી નામના સંવ-
ત્સરમાં (સં. ૧૮૬૫) માઘ માસના શુકલપક્ષની પંચમી તિથિએ કરવાના
વસંતોત્સવને કરીને, સ્વયં અશ્વઉપર વિરાજમાન થઈ વાહું-મુનિ-સો-

કૃત્યા યાસન્તિકોત્સવમ્ । હરિસ્તન્નગરં પ્રાયાદશ્વારુદઃ સપાર્પદઃ
 ॥૨૪॥ સંસ્થાપયન્વૈદિકધર્મસેતુઘ્નિજપ્રતાપં પ્રથયક્ષનેષુ । હરન્ન-
 ધર્મં પરિલીયમાનં માસં ન્યવાત્સીત્સ ચ તત્ર પુર્યામ્ ॥૨૫॥
 ભક્તસ્ય રાજઃ સુરસિંહનાસ્રો ગૃહે યસંસ્તન્ન મુનિઃ પુરાણઃ ।
 દેશાન્તરેભ્યો વહુશઃ સ્વભક્તાન્સમાદ્વયામાસ સ પત્રદૂતૈઃ ॥૨૬॥
 રાજા તમાર્ચદ્વસનેરનર્ચ્યૈર્વિભૂષણૈર્હૃમમયૈરનેકૈઃ । સઘન્વનેનોત્ત-
 મપુષ્પહારૈઃ સહસ્રશો રાજતમુદ્રિકાભિઃ ॥૨૭॥ રાજઃ સ્ત્રિયા
 દેવિકયાઽતિભક્ત્યા તેજોવતીસંશ્લિકયા ચ પુજ્યા । સહેમસૂત્રૈ-
 ર્વિવિધૈઃ પુપૂજે યત્નૈઃ સુમોજ્યૈશ્ચ યત્નૈઃ પ્રભુઃ સઃ ॥૨૮॥ તં કેશિની
 દયાલકયોપિદસ્ય મહોપચારૈઃ સુપુપૂજ ભક્ત્યા । અન્યાશ્ચ નાર્યઃ
 શતશઃ સહસ્રશઃ પ્રીત્યા તમાર્ચન્ પુરુષાશ્ચ રાજન્ ! ॥૨૯॥

મમુરાદિ પાર્ષદમંડળે સહિત મત્સ્થાવ પુરપ્રત્યે પધાર્યા ॥૨૪॥ તે પુરને
 પામીને સુરસિંહ રાજાએ પૂજા કરેલા શ્રીહરિ પ્રલોપ પામતી વૈદિક ધર્મમ-
 યદિને દૃઢ કરતા થકા અને પોતાનું અસાધારણ ઐશ્વર્ય જનોમાં અપ્યાપન
 કરતા થકા અને ત્યાં ત્યાં ગુપ્તપણે રહેલા અધર્મને પોતાના પ્રતાપથી સમૂળ
 વિનાશ કરતા થકા એકમાસ તેજ પુરમાં રહ્યા હતા ॥૨૫॥ સુરસિંહ
 નામના ભક્ત ભૂપતિના ભવનમાં નિવાસ કરી રહેલાં પુરાણપુરૂષ નારા-
 યણ્મુનિએ કરાવશે એવા પુષ્પદોલ મહોત્સવનો અનુભવ કરાવા પોતાના
 ભક્તોને દેશ દેશમાંથી પત્રદૂતો દ્વારા બોલાવ્યા ॥૨૬॥ સુરસિંહ રાજાએ
 અમૂલ્ય વસ્ત્રો સુવર્ણમય વિવિધ વિભૂષણો, ઉત્તમ ચંદન, સુગન્ધિ સુકુમાર
 પુષ્પહારો અને હલારો હલાર રજતમુદ્રા (રૂપીયા) વડે શ્રીહરિની પૂજા
 કરી ॥૨૭॥ તે પછી રાજાની દેવિકા નામની પટ્ટરાણીએ તેજોવતી નામની
 રાજાની મુત્રી સાથે સુવર્ણના તંતુઓએ સહિત વિવિધ વસ્ત્રો, અધિક ધન અને
 ભક્તિથી આંલેલાં અતિશય સ્વાદુ લોભ્ય પદાર્થોવડે ભગવાનની પૂજા કરી
 ॥૨૮॥ હે રાજા ! તે પછી તે આ રાજાના શ્યાલકની કેશિની નામની પત્નીએ
 પરા ભક્તિથી મહોપચારોવડે પૂજા કરી. તે પછી બીજી અગણિત નારીઓએ
 તથા નરોએ પ્રીતિથી પૂજા કરી ॥૨૯॥ જે દેશાંતરમાંથી આવ્યા હતા તે સર્વ

દેશાન્તરેભ્યશ્ચ સમાગતા યે નરાશ્ચ નાર્યશ્ચ હરેઃ સપર્યામ્ ।
 સંવીક્ષ્ય હૃપં વહુવિસયં ચ પ્રાપુઃ સ્તુવન્તો ભગવત્પતાપમ્ ॥૩૦॥
 ભક્ત્યભોજ્યૈર્વહુવિધૈઃ સાધૂન્વિપ્રાંશ્ચ વાર્ણિનઃ । હરેરનુચરાન્સર્વા-
 ન્નુપોડતપ્યદન્વહમ્ ॥૩૧॥ મુનિમણ્ડલમધ્યસ્થં સિંહાસનમધિ-
 ણ્નિષ્ઠિતઃ । લક્ષ્ણઃ પુરુષૈર્મતૈઃ સ્ત્રીમિશ્ર પરિવેષિતઃ ॥૩૨॥ ગાયકૈઃ
 સંસ્તુતો ભક્ત્યા પૂજ્યમાનશ્ચ સજ્જનૈઃ । વાદિત્રયોપં તુમુલં શૃણ્વ-
 ન્તત્ત્વ હરિર્વિમ્ભૌ ॥૩૩॥ દોલોત્સવદિને સ્થેલન્મતૈર્મુનિગણૈઃ સહ ।
 ક્ષિપન્ ગુલાલપ્રચૂતીર્હર્ષયામાસ સોડિલિલાન્ ॥૩૪॥ પીતૈ રક્તૈશ્ચ
 રક્તૈર્દતિમિરમિષ્ટૈઃ જ્ઞાપયન્નેવ ભક્તાન્ રક્ત્કિન્નાક્ત્ત્વાસાઃ શ્રમ-
 જનિતપરિસ્વેદમુક્તાલિભાલઃ । શૃંગ્મ્નાશ્ચ સ્વપાર્શ્વસ્થિતમુનિક-

કોઇ નરનારીઓ રાજા, રાણી, તેના સખાન્ધજનો અને નગરનિવાસી જનોએ
 કરેલી શ્રીહરિની મહાપૂજા બોધને પરમ વિસ્મય પામી ભગવાનનું જૈશ્વર્ય
 વખાણતા થકા પરમ હર્ષને પામ્યા ॥૩૦॥ આ રાજા પ્રતિદિન બહુવિધ
 ભક્ત્ય ભોજ્યાદિવડે ભગવાનના સમાશ્રિત સર્વ સાધુઓ વાર્ણીઓ વિપ્રો અને
 સોમવર્માદિ અનુચરોને તૃપ્ત કરતા હતા ॥૩૧॥ તે સમયે મુનિમંડળના
 મધ્યમાં મહાસિંહાસનમાં વિરાજમાન, લક્ષ્યાધિક નરનારી ભક્તજનોથી
 વિંટાએલા, ગાયકગણોએ ભક્તિથી સ્તુતિ કરેલા અને સજ્જનોએ પૂજા
 કરેલા ભગવાન શ્રીહરિ શ્રવણરમણીય વાણત્રયોપને શ્રવણ કરતા થકા
 પોતાના સર્વોપસેવ્ય તેભેવિશેષથી સલામાં બહુ શોક્યા હતા ॥૩૨-૩૩॥
 પછી પુષ્પહોલોત્સવ પ્રાપ્ત થતાં પોતાના ચરણુકમળરસિક હરિજનો અને
 મુનિગણો સાથે ક્રીડા કરતા શ્રીહરિ ગુલાલચૂંને ખોભે ખોભે ફેંકતા થકા સર્વ
 ભક્તોને અત્યત આનંદ આપવા લાગ્યા ॥૩૪॥ જળ છાંટવાના યત્ર (ખીચ-
 કારી) માં ભરેલા રાતા પિળા રંગો ભક્તોને અભિમુખ છાંટીને તેમને નહવ
 રાવી મુકતા, પોતે પણ ભક્તોએ છાટેલા રંગથી બીનાં અધાં વસ્ત્રવાળા,
 રગરમતના પરિશ્રમને લીધે ઉત્પન્ન થએલા પરસેવાના બિન્દુઓવડે સૂક્ષ્મ
 મોતીની પકિવડેજ શું ? એમ સમલકૃત લાલવાળા, પોતાપાસે ઉલા રહેલા
 સાધુના કરતળમાં ધારેલા ગુલાલથી ભરેલા મોટા શાળમાથી ગુલાલ લઇ-

રતઃ પુષ્ટમુષ્ટયા ગુલાલં લિમ્પંસ્તદ્વક્રમેવ સિતરુચિરમુખો હાસ-
 યામાસ સ સ્વાન્ ॥૩૫॥ લીલામેવંવિધાં કુર્વન્નરનાટ્યાનુસા-
 રિણીમ્ । જહાર જનચેતાંસિ સ્વસ્વરૂપેઽલિલેશ્વરઃ ॥૩૬॥ રાજ-
 યેશ્ચ ગૃહે તસ્ય નારાયણમુનિર્હરેઃ । મૂર્તેર્દામોદરાપ્યાયાઃ સ્થા-
 પનં ઘાપ્યર્ચીકરત્ ॥૩૭॥ એકદા તત્ર સદસિ પૂજિતશ્ચ નૃપેણ
 સઃ । વીજ્યમાનશ્ચામરેણ વોધયંસ્તં જગાદ હ ॥૩૮॥ શ્રીના-
 રાયણમુનિસ્થાચ—બ્રાહ્મણાનાં બ્રહ્મવિદાં સેવા કાર્યા મદાશ્રિતૈઃ ।
 સર્વે મનોરથાઃ પૂર્ણાસ્તત્પ્રસાદાદ્ભવન્તિ હિ ॥૩૯॥ ગૃહસ્થાનાં
 વિશેષેણ બ્રાહ્મણા દૈવતં પરમ્ । માનનીયા નૃપૈસ્તે ચ રાજ્યવૃદ્ધિમ-

લધને અહીં તહીં ભક્તો ઉપર ફેંકતા, તેના મિપથી મુનિએ હાથમાં ધારેલા
 થાળમાંથી જલદી ગુલાલની મોટી મુઠ્ઠી ભરી એજ મુનિના મુખનેજ ખુબ
 લિપતા, મદહાસથી સુદર મુખ જેમનું છે એવા શ્રીહરિએ પોતાના સર્વ
 ભક્તોને બહુ હસાવ્યા હતા ॥૩૫॥ ભગવાને આ પ્રકારની સુરનરોને
 વિમોહ કરનારી માતૃપલીલાને કરીને લીલાના મિપથી પ્રેક્ષક જનોના મન
 નેત્રાને સ્વસ્વરૂપમાં આકર્ષણ કરી લીધાં ॥૩૬॥ તે પછી ભગવાને સુરસિંહ
 રાજર્ષિના દરબારમાં દામોદર નામની શ્રીકૃષ્ણની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠાવિધિથી
 સ્થાપન કરાવી ॥૩૭॥ એક સમયે સભામાં તેતે ભક્તજનોએ નાનાવિધ
 ઉપચારોથી પૂજેલા, રાત્રીએ તો વિશેષપણે પૂજેલા, આમર ઢોળેલા શ્રીહરિ
 રાત્રીને હિતોપદેશ આપવા ખોટ્યા ॥૩૮॥

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે ભક્તો ! તમો સર્વે સાંભળો જે મારા
 આશ્રિત-મારો સમાશ્રય નિઃશ્રયસ સાડ છે એમ માનીને મારા આશ્રયને
 પામ્યા છે તેમના પ્રત્યે આ વિશેષપણે હું નિવેદન કરું છું—અમો કેવળ
 અમારીજ સેવાથી સતુષ્ઠ થતા નથી કિંતુ બ્રાહ્મણોની સેવાથી સતુષ્ઠ થઈએ
 હીએ કેવળ બ્રાહ્મણુસેવાથી પણ નહિ કિંતુ બ્રહ્મવિદોની સેવાથી પ્રસન્ન
 થઈએ હીએ જે કોઈ બ્રહ્મદર્શીઓ વર્ણુથી શ્રેષ્ઠ કે અશ્રેષ્ઠ હોય તેમની
 સેવા કરવી તેમના પ્રસાદથી સર્વે મનોરથો સંપૂર્ણ થાય છે ॥૩૯॥ ગૃહ-
 સ્થોને તો બ્રાહ્મણો વિશેષપણે પરમ દૈવત-પૂજ્ય છે, કેમકે તે આશ્રમ

મીષુભિઃ ॥૪૦॥ સન્તુષ્ટાઃ સેવયા વિપ્રાઃ કિં કિં ન નૃપવાચ્છિ-
તમ્ । સાધયેયુઃ સ્વતપસા દેવાન્કુર્યુર્હિં સેવકાન્ ॥૪૧॥ બ્રાહ્મ-
ણાનાં પ્રસાદેન પાર્થિવા વહવઃ પુરા । કૃત્વા મહાન્તિ પુણ્યાનિ
પ્રાપ્તાઃ સિદ્ધિં સુદુર્લભામ્ ॥૪૨॥ બ્રહ્મણ્યાનાં ધાર્મિકાણાં તેપામ-
દ્યાપિ ગીયતે । યશઃ સર્વત્ર સુમહન્નારદાદિભિરુલ્લભ્યમ્ ॥૪૩॥
સુવ્રત ઉવાચ—ઇતિ પ્રોક્તં મગવતા વિપ્રમાહાત્મ્યમુત્તમમ્ । નિશમ્ય
સુરસિંહસ્તં પપ્રચ્છ વિનયાનતઃ ॥૪૪॥ સુરસિંહ ઉવાચ—કે કે નૃપાઃ
પુરા સ્વામિન્ ! કેનોપાયેન મૂસુરાન્ । હહ સન્તોષયામાસુસ્તન્મે

યાગપ્રધાન છે, યાગતો ઋત્વિજોએ સાધ્ય છે, ઋત્વિજપણુમાં આદ-
ણોનેજ અધિકાર છે. રાજાઓએ તો વિશેષપણે આદણો માનનીય છે, કારણ
કે પૂજેલા આદણોને લીધે રાજ્યની વૃદ્ધિ થાય છે. યાજન અધ્યાપનથી
રાજ્યવૃદ્ધિ થાય છે, તેનાથી પ્રજાઓને સન્માર્ગમાં સ્થપાય છે, અધ્યયન
વિનાની અને યાગવિમુખ એવી પ્રજા પોતાના કે લોકના શ્રેય માટે સમર્થ
થતી નથી, રાજ્ય તો પ્રજાપરિપાલનરૂપ છે તે પ્રજાસમૃદ્ધિ થકી ખીળું
નથી, રાજ્યસમૃદ્ધિ સખ્યાથી નથી કિંતુ વિવેકથી અને સત્કર્મથી છે. તે
આ બે યાજન અધ્યાપન ધર્મવાળા આદણોએ કરીને થાય છે, માટે તે
આદણો રાજાઓએ વિશેષપણે માનવા એવું તાત્પર્ય છે ॥૪૦॥ વળી જે કળ
અદૃષ્ટદ્વારા સાધ્ય છે તે પણ સેવાથી પ્રસન્ન થએલા આદણોએ સાધ્ય છે
પ્રસન્ન થએલા વિપ્રો શું અલિલ્લપિત કળને ન સિદ્ધ કરે? સર્વને સિદ્ધ
કરેજ. હિન્દ્રાદિ દેવોને પણ ભૂદેવો પોતાના તપોબળથી પોતાના સેવક કરી
દે છે ॥૪૧॥ પૂર્વે વિપ્રોના પ્રસાદથી બહુ રાજાઓ મોટાં મોટાં સુકૃત કરીને
સુદુર્લભ સિદ્ધિને પામી ગએલા પ્રસિદ્ધ છે ॥૪૨॥ પોતે ધર્મનિષ્ઠ હોઇને
ખીજાઓને ધર્મમાં પ્રવર્તાવનારા શ્રદ્ધાપુર્યદેવ રાજાઓનું અતિશય ઉન્ન-
વળ યશ અદ્યાપિ સર્વત્ર નારદાદિ મુનિઓ ગાન કરે છે ॥૪૩॥ સુવ્રતમુનિ
કહે છે—હે રાજન્ ! લગવાન્ શ્રીહરિએ આ રીતે કહેલો વિપ્રોનો ઉત્તમ
મહિમા સાક્ષીને રાજા સુરસિંહે વિનયથી મસ્તક નમાવીને એમ પુછ્યુ
॥૪૪॥ સુરસિંહ પુછે છે—હે સ્વામિન્ ! પૂર્વે આ લોકમાં કયા કયા રાજ-

ત્વં વક્તુમર્હસિ ॥૪૫॥ સુવ્રત ઉવાચ—હત્યં વિશુદ્ધમતિના વિનયેન
પૃષ્ઠઃ સૌવીરનીવૃદધિપેન હરિઃ પ્રસન્નઃ । પ્રોવાચ સાદરમુદાર-
નરાધિપાનાં ચિત્રં ચરિત્રમવનીશ ! સમાસતસ્તમ્ ॥૪૬॥ इति
श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे भक्त्याह्वयपुरे सुर-
सिंहनृपादिकृतनारायणार्चनादिनिरूपणनामाऽष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥३८॥

શ્રીનારાયણમુનિરુવાચ—ભૂપ ! પૃષ્ઠ ત્વયા સાધુ ગ્રાહણેષ્વાદરોઽસ્તિ
તે । અતોઽહં કથયામિ ત્વાં ચરિત્રં ભૂભુજામપિ ॥૧॥ સન્તોષકા
ગ્રાહણાનાં ભૂરિદાનૈઃ સહસ્રશઃ । આસન્નપતયો ભૂમૌ વંશયોઃ સૂર્ય-
સોમયોઃ ॥૨॥ કથા ન શક્યા સર્વેષાં વર્કુ વર્ષશતૈરપિ । અતઃ સદ્ધે-
ઓએ કયા કયા ઉપાયોવડે વિપ્રોને સતુદ્ધ કર્યા હતા તે સર્વ કથા મને તમો
કહેવાને યોગ્ય છે ॥૪૫॥ સુવ્રતતઃપિ કહેછે—હે રાજન ! આ પ્રકારે
નિર્મળ મતિના સૌવીર દેશના અધિપતિ સુરસિંહ રાજાએ વિનયથી પુછેલા
શ્રીહરિએ પ્રસન્ન થઇ મોટા રાજાઓનું ચિત્ર ચરિત્ર સંક્ષેપમાં આદરથી
રાજને કહી સંભળાવ્યું ॥૪૬॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...દ્વિતીયપ્રકરણે
મત્સ્યાહ્વયપુરે સુરસિંહનૃપાદિકૃતનારાયણાર્ચનાદિનિરૂપણનામા
ઽષ્ટત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૮॥

અધ્યાય ૩૯ મો.

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે ભૂપ ! તમોએ બહુ સારૂ પુછ્યું, જે
જાણેલું અભ્યુદય (ઐહિક લાભ) અને નિઃશ્રેયસમાં ઉપકાર કરનારૂ થાય
એજ સારૂ કહેવાય તમારે ગ્રાહણો વિષે અતિશય આદર અનુવર્તે છે,
આદરવાળા આગળજ કરેલું વિપ્રમહિમાનું વર્ણન ગુણુમાટે થાય નહિતો
નિષ્ફળ છે. તો હું વિપ્રપરિચર્યાપરાયણ પાર્થિવોનું ચિત્ર ચરિત્ર તમોને કહું છું
॥૧॥ પૂર્વે પ્રખ્યાત ચદ્રવંશમા તથા સૂર્યવંશમા બહુ દાનોવડે ગ્રાહણોને સતોષ
પમાડવાનાજ એક સ્વભાવવાળા રાજાઓ ભૂમિઉપર હજારોહજાર થયા
હતા ॥૨॥ બધા રાજાઓની કથા તો સૌ વર્ષવડે પણ કહી શકાય એવી નથી,

૧ આ અધ્યાયમાં ગ્રાહણ્યદેવ ભગવાને ગ્રાહણોની પ્રશસના પ્રશંસાથી
મગ્ન આદિક રાજાઓનું ચિત્ર ચરિત્ર વર્ણન કર્યું છે

પતઃ કિશ્તિકેપાશ્ચિચરિતં ત્રુવે ॥૩॥ મરુતો નામ નૃપતિરાસીદ્વા-
હાણપૂજકઃ । યસ્યાયુર્મહાયશે સેન્દ્રા દેવાઃ સહર્ષિભિઃ ॥૪॥ યસ્યે
પસ્પર્થ દેવેન્દ્રો ગુરુસ્તત્પ્રીતયે ચ યમ્ । યશ્નં માકુર્વિતિ પ્રાહ સંવ-
તાં ઽયાજયત્તતઃ ॥૫॥ યસ્ય યશ્ને દિવ્યરૂપા વિશ્વેદેવાઃ સભાસદઃ ।
મરુતઃ પરિવેષ્ટારઃ સાધ્યાશ્ચાસન્મહાત્મનઃ ॥૬॥ નાશકન્દક્ષિણા
ઘોઢું યદ્યશે ગ્રાહણા અપિ । અરુણપચ્યા પૃથ્વીયાસીઘસિન્ રાજ્યં
પ્રશાસતિ ॥૭॥ તથા સુહોત્રો નૃપતિર્દિજમક્તઃ પુરા ઽમવત્ । ય-
દ્રાષ્ટ્રે મઘવા ઽચર્પત્સુચર્ણે પરિચત્સરમ્ ॥૮॥ અન્વર્યાપ્યા વસુમતી
નયઃ સ્વર્નામ્બુમણિહતાઃ । નકકૂર્માદિમિર્દંભૈર્યુક્તાસ્તસિનૃપે ઽમ-
વન્ ॥૯॥ સૌઘર્ણાન્ પાતિતાન્ દૃષ્ટ્વા મઘોના મકરાદિકાન્ । ચ-

માટે પ્રધાનપણે કેટલાએક રાજાઓનું કિચિત્ ચરિત સંક્ષેપમાં કહેલું ॥૩॥
પૂર્વે મરુત નામે એક નૃપતિ હતો. જે રાજાએ આરભેલા મહાયજ્ઞમાં
યજ્ઞભાગ મહેલુ કરવા ઇન્દ્રાદિ દેવો સાક્ષાત્ આવ્યા હતા અને મહર્ષિઓ
સ્વયં આવ્યા હતા. દેવેન્દ્રે પોતાનું સૌ યજ્ઞો કરવારૂપ અસાધારણ
ઐશ્વર્ય સાચવી રાખવા માટે યજ્ઞાનુદાનશીલ જે રાજાની સાથે સ્પર્ધા
કરી હતી. પછી ઇન્દ્રના વશવર્તી સુરસુર બૃહસ્પતિએ ઇન્દ્રને પ્રસન્ન કરવા
જે રાજાને ‘તું હવે યજ્ઞ કરીશ નહિ’ એમ કહેવું પડ્યું હતું. તે પછી બૃહ-
સ્પતિના નાના ભાઈ સંવત્તઃક્રપિએ યજ્ઞ કરાવ્યો હતો. જે મહામનસ્વી
રાજાના યજ્ઞમાં દિવ્યરૂપ વિશ્વેદેવો સભાસદ હતા અને મરુતો તથા સાધ્ય
દેવતાઓ પીરસનારા હતા. જે રાજા રાજ્ય કરતાં આ પૃથ્વી એટલા વિના
પણ ધાન્ય પકવતી હતી. આવા મહિમાશાલી આ રાજા હતો તથાપિ
બ્રાહ્મણપૂજનૈકશીલ હતો. જે રાજાએ યજ્ઞમાં આપેલી દક્ષિણાનો પણ ભાર
ઉપાડવા બ્રાહ્મણો સમર્થ થયા ન હતા ॥૪-૭॥ તેમજ પૂર્વે બીજો એક
સુહોત્ર નામનો પ્રસિદ્ધ બ્રૂપતિ બ્રાહ્મણભક્ત હતો. જેના દેશમાં ઇન્દ્રે એક
વર્ષ સુધી સુવર્ણની વૃદ્ધિ કરાવી હતી. માટેજ પૃથ્વીની વસુમતી સંસાર
સાર્થક થઈ હતી. નદીઓ સુવર્ણમય પ્રવાહે પરિપૂર્ણ અને સુવર્ણમય મગર
કાચબા આદિક જળજંતુઓએ ભરપૂર હતી. જે સુહોત્ર નૃપે ઇન્દ્રે વૃદ્ધિમાં

ક્રેડિયંસાચ તદ્રવ્યં યો નૃપઃ સર્વમેવ હિ ॥૧૦॥ તથાદ્વાયોઽમ-
 વદ્રાજા યો યદ્દે દક્ષિણા દદૌ । લક્ષમઃશ્વાંસ્તથા કન્યા લક્ષં દેમ-
 પરિપ્લુતાઃ ॥૧૧॥ લક્ષં ધેનૂર્વૃપાન્ લક્ષં સ્વર્ણમાલાચલક્રુતાન્ ।
 દદૌ વિષ્ણુપદે ચન્દ્રં સોમેનાતર્પયન્નૃપઃ ॥૧૨॥ ચક્રે યજ્ઞાન્ શતં
 ચૈવ પ્રીણયન્બ્રાહ્મણાન્સુરાન્ । અગ્રમત્તો વિનીતશ્ચ બ્રાહ્મણાશાન્-
 પાલકઃ ॥૧૩॥ યદક્ષઃ પ્રદદૌ વિત્તં સોમસંસ્થાસુ સત્તસુ । ન જાતો
 જનિતા ચાન્યઃ પુમાન્ યસ્તત્પ્રદાસ્યતિ ॥૧૪॥ શિવિરૌશીનરશ્ચા-
 સીત્પૂર્વે રાજાતિધાર્મિકઃ । રથઘોષેણ યઃ પૃથ્વીં ચર્મવત્સમવેષ્ટયત્
 ॥૧૫॥ જૈત્રેણૈરુરથેનૈવ દિશો જિત્વા સ્વયં ચ યઃ । એકચ્છનાં મહીં

કૃદ્દેલા સુવર્ણમય મત્સ્યાદિકને જોધને તે સર્વ સુવર્ણ અર્થાં બ્રાહ્મણોને આપી
 દીધુ હતું ॥૮-૧૦॥ તથા પૂર્વે બીજે એક ઉદારમનનો અંગ નામનો
 નૃપતિ હતો. જે રાજાએ યજ્ઞમાં બ્રાહ્મણોને સુવર્ણવિભૂષણોથી વિભૂષિત
 એવા લાખ અશ્વો તથા લાખ કન્યાઓ દાનમાં દીધી હતી અને સુવર્ણ
 માળાઓથી સમલકૃત લાખ ગાયો તથા લાખ વૃષભો દક્ષિણાપણે દાનમાં
 આપ્યા હતા તથા આકાશમાં રહેલા ચંદ્રને સોમથી તૃપ્ત કર્યો હતો વળી
 દેવો ભૂદેવોને વિશેષપણે પ્રસન્ન કરવા એ રીતે સો યજ્ઞો કર્યા હતા તે આ
 વિનયશુણુ સમલકૃત અગરાલ પ્રમાદ પરદરીને બ્રાહ્મણોની આજ્ઞાને અનુ-
 પાલન કરતો હતો અગ્નિદોમ આદિક સાત સોમ સસ્થાઓમાં આ અગ્નિ
 રાજાએ જેટલું ધન બ્રાહ્મણોને આપ્યું હતું એટલું ધન આપવા માટે બીજે
 કોઈ પણ પુરૂષ ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ-થયો નથી અને યજ્ઞે પણ નહિ
 ॥૧૧-૧૪॥ પૂર્વે ઉશીનર દેશનો અધિપતિ શિષિ નામનો ધાર્મિકાગ્રેમર
 એક રાજા હતો જે રાજાએ પોતાના રથઘોષથી આ આખી પૃથ્વી ચર્મધીન
 શું ? એમ વીંટી દીધી હતી-રથધ્વનિએ યુક્ત કરી દીધી હતી. વળી જે
 રાજાએ જૈત્ર (જેમાં જેઠલો અવશ્ય અરિઓને છતી લે) એવા એક રથ-
 થીજ સર્વ દિશાઓને છતીને પોતે અદ્વિતીય હોધને પૃથ્વીને એક છત્રવાળી
 (બીજા કોઈ ઉપર છત્ર નહિ) કરી દીધી હતી આવો સમર્થ આ શિભિ-
 રાજા બ્રાહ્મણોનું એક દિત કરવામાં સદા તત્પર હતો વળી આ મહા

ચક્રે બ્રહ્મણ્યઞ્ચાત્યુદારધીઃ ॥૧૬॥ યાવદ્ભુવિ ગવાશ્વાદિ તત્સર્વ-
મદદાત્કતૌ । ન વોદા યદ્દુરાં કોઽપિ રાજેત્યાહ પ્રજાપતિઃ ॥૧૭॥
તથાસીદ્ધરતો રાજા દૌપ્યન્તિર્ભૂરિક્રમઃ । યોઽશ્વમેધસહસ્રેણ
રાજસૂયશતેન ચ ॥૧૮॥ ઈજે વિસ્માપયન્દેવાન્દદાવતુલદક્ષિણાઃ ।
યજ્ઞેષુ વદ્દશો યસ્ય બ્રાહ્મણા ગા વિમેજિરે ॥૧૯॥ રત્નાનિ કળવાય
દદૌ યઃ પદ્માનાં સહસ્રકમ્ । ચં મર્ત્યં ઇષ વાહુભ્યાં કો રાજાઽઽ-
પ્રોતિ તદ્દશઃ ॥૨૦॥ તથા ભગીરથો રાજા પૂર્વમાસીચ યત્કતૌ ।
પીત્વા સોમં મદોત્તિસ્કો જિગ્યં દન્દ્રોઽસુરાન્વહૂન્ ॥૨૧॥ યો
હેમભૂપિતાઃ કન્યા દદૌ યજ્ઞેષુ લક્ષશઃ । સર્વા રથગતાઃ કન્યાઞ્ચ-

ઉદાર રાજાએ પૃથ્વીમાં જેટલું ગાયો અથ્થ હસ્તિ આદિક હંતું તે સર્વસ્વ
યજ્ઞમાં બ્રાહ્મણોને આપી દીધું. જે રાજાએ વહન કરેલા રાજ્યભારને
વહન કરનારો તેના થડી બીજો કોઈ રાજા ન થયો, માટેજ 'આ અદ્વિતીય
છે' એવા અભિપ્રાયથી પ્રજાપતિએ પ્રભરણન ગુણુયોગથી 'આજ' એક
સાચો રાજા છે' એમ જેની પ્રશંસા કરી હતી ॥૧૫-૧૭॥ તેજ પ્રકારે
દુષ્યંતનો પુત્ર બહુ પરાક્રમી ભરત નામનો એક રાજા હતો આ રાજાએ
સહસ્રપરિમિત અશ્વમેધ યજ્ઞો અને શતપરિમિત રાજસૂય યજ્ઞો કરીને દેવ
તાઓને પણ વિસ્મય પમાડીને બ્રાહ્મણોને અનુપમ દક્ષિણા આપી હતી.
જેના યજ્ઞોમાં અર્બુદ (દશ કરોડ) ગાયો બ્રાહ્મણોએ વહેંચી લીધી હતી
વળી જેણે કપ્તવ નામના મુનિને સહસ્રપરિમિત રત્ન-શ્રેષ્ઠ વસ્તુઓ અથવા
મણિઓ અને સહસ્રપરિમિત હાથીઓ દાનમાં દીધા હતા. તે આ રાજાના
યજ્ઞને કયો રાજા ગગનતળને અનુધ્યજ જેમ એમ હાથથી પામી શકે ? કોઈ
પણ પામી શકે નહિ. અર્થાત્ જેમ હસ્તથી ગગનતળની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે
તેમ આ ભરતરાજાની કીર્તિ બીજા રાજાને દુર્લભ છે ॥૨૮-૨૦॥ તથા પૂર્વે
બીજો એક ભગીરથ નામનો રાજા હતો જેણે કરેલા યજ્ઞમાં ઇન્દ્રે સોમનું
પાન કરવાથી મહોદ્ધત થઈ અનેક અસુરો છૂટી લીધા હતા જે રાજાએ
પોતે કરેલા યજ્ઞોમાં બ્રાહ્મણોને સુવર્ણમય અલકારોવડે શોભાડેલી લાખ
પરિમિત કન્યાઓનું દાન દીધું હતું આ સઘળી કન્યાઓને સુવર્ણમય

તુરધ્વાશ્ચ તે રયા. ॥૨૨॥ શતં શતં પ્રતિરચ ગજા હેમવિભૂષણા ।
 ગજ ગજં ચાનુ હયા સહસ્ર પ્રતિવાજિ ચ ॥૨૩॥ વ્યતરદ્દોસહસ્ર
 યો યશ્ચ તદ્દયા મહત્તપ । ગદ્ધાં પિતૃર્થમાનિન્યે રયાતા ભાગીર
 થીતિ સા ॥૨૪॥ તથા દિલીપો રાજાસીઘત્પુરોધા પ્રતિનતુ ।
 સહસ્ર વારણાન્દેમાન્દક્ષિણાં પ્રાપ્તવાન્કિલ ॥૨૫॥ સોવર્ણે યન્મ
 હાયૂપે નૃતુર્દેવગાયકા । જગુશ્ચ પદ્સહસ્રાણિ યદ્દીતેનાવૃત જ
 ગત્ ॥૨૬॥ નાજીર્યન્ત ત્રય શવ્દા દિલીપસ્ય નિવેશને । સ્વાધ્યા
 યઘોપો ય્યાઘોપો દીયતામિતિ ચ ધનિ ॥૨૭॥ દદૌ યશ્ચ મહા
 યજ્ઞે વસુધાં વસુસમ્ભૃતામ્ । દ્રાહ્મણેભ્યો મહાવાહુર્મૂતલ સ્વશ્ચ

રથમા બેસારીને પ્રત્યેક રથે ચાર ચાર અશ્વો ભેડી આપ્યા હતા. પ્રત્યેક
 રથની પાછળ બ્રુહ આદિક સુવર્ણમય અલકારોથી અલકૃત કરેલા સો સો
 હાથીઓ, પ્રત્યેક હાથીની પાછળ અલકૃત કરેલા હંતર હંતર ઘોડાઓ,
 પ્રત્યેક ઘોડાની પાછળ સુવર્ણના અલકારોથી અલકૃત કરેલી હંતર હંતર
 ગાયો, આ સર્વે કન્યાદાનના અગપણે આ રાત્રએ આપ્યું હતું વગી ને
 મહાસમર્થ રાત્રએ તીવ્ર તપ તપીને કપિલ મહર્ષિના કરેલા અપરાધને
 લીધે તેમના ક્રોધાગ્નિથી દગ્ધ થયેલા પોતાના પૂર્વજ સગરસુતોના સમુ
 દ્ધાર માટે સ્વર્ગમાથી ગંગાજીને પૃથ્વી ઉપર આપ્યા હતા આજ કાર
 ણથી ને ગંગાજી અઘાપિ લાગીરથી નામથી પ્રસિદ્ધ છે ॥૨૨-૨૪॥ તથા
 પૂર્વે દિલીપ નામનો એક રાત્ર હતો ને રાત્રના પુરોહિતને તેણે કરેલા
 પ્રત્યેક યજ્ઞમા કાચનરચિત સહસ્રપરિમિત હાથીઓ દક્ષિણામા મળ્યા
 હતા ને રાત્રના સુવર્ણમય મહા યજ્ઞસ્તાલમા છ હંતર ગર્ધવો નેનુ યશ
 ગાન કરવાપૂર્વકે નૃત્ય કરે છે આ સમસ્ત જગત્ નેના યશોગાનથી વ્યાપ્ત
 છે ને રાત્રના ભવનમા વેદાદિ પારાયણનો ઘોષ, ધનુર્વિદ્યાના અભ્યાસી
 ઓના ધનુષની દોરીનો ઘોષ અને બ્રાહ્મણોને બહુ દક્ષિણાઓ આપો, આ
 નણુ ઘોષો ઉપશમને યામતા ન હતા કિંતુ અખડ અનુવર્તા હતા ને
 દિલીપ નૃપે પોતાના મહાયજ્ઞમા રત્ન સુવર્ણ રમ્યસુદ્રાથી માથરી લીધેલી
 પૃથ્વી વિગ્રોને દાન કરી હતી મહાબાહુ ને આ રાત્રએ આ ભૂતળને સ્વર્ગ

कार यः ॥२८॥ मान्धातासीत्तथा राजा पृषदाज्यसमुद्भवः । यु-
 वनाश्वोदराजातस्त्रैलोक्यविजयी पुरा ॥२९॥ देवैरुक्ते मात्रभा-
 वात्कं धास्यत्ययमित्यथ । मां धातेत्याह मघवा मान्धाताख्यस्त-
 तोऽभवत् ॥३०॥ योऽश्वमेधसहस्रेण राजसूयशतेन च । ईजे तत्र
 ददौ मत्स्यान् हैमाग्रोहितसंज्ञितान् ॥३१॥ शतयोजनदीर्घांश्च तु-
 ङ्गांश्चाप्येकयोजनम् । यश्च सर्वानृषान् जिग्येऽत्रासयद्रावणादि-
 कान् ॥३२॥ यावत्सूर्य उदेतिस्व यावच्च प्रतितिष्ठति । सर्वं तद्यौ-
 वनाश्वस्य मान्धातुः क्षेत्रमुच्यते ॥३३॥ तथा ययाती राजासीद्यः
 सहस्रं क्रतून्पुरा । चक्रे शतं वाजपेयान् जिग्ये पृथ्वीं ससागराम्

॥૩૪॥ શમ્યાપાતો ભવેદ્યાવદન્તરેણ ચ તાવતા । પુરઃપુરો મહીં
 ચિત્રાં ચક્રે યઃ ક્રતુવેદિમિઃ ॥૩૫॥ તર્પયામાસ યો વિપ્રાન્ નિમિઃ
 કાઞ્ચનપવૈતઃ । જમ્ને દૈત્યાન્મૃદ્ધે ચાન્તે લ્યક્ત્વા રાજ્યં વનં ગતઃ
 ॥૩૬॥ તથામ્બરીપો રાજાસીઘો યુયોજ પુરા નૃપાન્ । અયુતં ય-
 જ્વન્નો વિપ્રાત્તિથ્યાર્થે સ્વમહામથે ॥૩૭॥ દદૌ યથેદં વિપ્રેભ્યો દ-
 ક્ષિણા વિવિધાશ્ચ યઃ । યત્પ્રસાદેન ભૂપાલાઃ પ્રાપ્તા મુક્તિ સહસ્રશઃ
 ॥૩૮॥ શશચિન્દુર્નૃપશ્ચાસીહસં યસ્યાભવન્ સ્ત્રિયઃ । દશલક્ષં ચ
 તનયા ધન્વિન્નો હેમરુઢકાઃ ॥૩૯॥ શતં કન્યા રાજપુત્રમેકેકં
 પૃથગન્વયુઃ । કન્યાં કન્યાં શતં નાગાઃ પ્રતિનાગં શતં રથાઃ ॥૪૦॥
 શતમશ્વાઃ પ્રતિરથં પ્રત્યશ્વં ગોશતં તથા । એતદ્ધનં બ્રાહ્મણેભ્યો

સગાના યજ્ઞો કર્યા હતા જેણે સમુદ્ર સાથેની સમગ્ર પૃથ્વી શુતી લીધી હતી
 વળી બળવાન્ પુરૂષે વેગથી ફેંકેલો શમ્યા નામનો દડવિશેષ (શુધેથી નાડી
 કાષ્ટની લાકડી) જેટલા દૂર પ્રદેશમાં બધું પડે તેટલા તેટલા દૂર પ્રદેશમાં
 જે રાજાએ યજ્ઞવેદિકાઓ આગળ આગળ કરીને પૃથ્વીને તેનાથી અલકૃત
 કરી દીધી હતી. વળી દૈત્ય દાનવોના યુદ્ધમાં જે રાજાએ ધન્વના સહાયી
 થઇને દૈત્યોને હણ્યા હતા. તે આ રાજા અતિમ અવસ્થામાં રાજ્યને તૃણ-
 વત્ સાગ કરી વનમાં ગયો હતો. આવા પ્રખ્યાત પ્રતાપવાળા આ યજ્ઞાતિ
 રાજાએ પણ આઘ્રણોને પર્વતને આકારે કરેલા ત્રણ મુવર્ણના ઢગલાઓ
 દાનમાં આપીને તૃપ્ત કર્યા હતા ॥૩૪-૩૬॥ તેજ પ્રકારે અંબરીષ નામનો
 એક નરપતિ હતો. જે રાજાએ પોતે કરવા આરંભેલા મહાયજ્ઞમાં વિપ્રોનું
 ઉત્તમ આતિથ્ય કરવા માટે દશ હજાર યજ્ઞનશીલ રાજાઓ ભેડી રાખ્યા હતા
 જેણે વિવિધ દક્ષિણાઓ યથેદ વિપ્રોને આપી હતી જે લક્ષ્મણ રાજાના
 અનુગ્રહથી બહુ રાજાઓ સસારબંધન થકી વિનિર્મુક્ત થઇને પરમ શ્રેયને
 પામી ગયા હતા ॥૩૭-૩૮॥ તથા પૂર્વે શશચિન્દુ નામનો એક નૃપ હતો
 જે નૃપને લાખ પત્નીઓ હતી અને ધનુર્ધારી કાંચનના કવચધારી દશ
 લાખ પુત્રો હતા એક એક રાજપુત્રની પાછળ સો સો કન્યાઓ હતી
 એક એક કન્યા પ્રત્યે સો સો હાથીઓ, એક એક હાથી પ્રત્યે સો સો રથો,

યોઽશ્વમેધે દદૌ મર્યે ॥૪૧॥ ગયશ્ચાંભૂષ્ણપો વર્ષશતં યો હુતશેષ-
મુક્ત્ । વહેર્વેરેણ ચાક્ષીણવિત્તઃ શ્રાદ્ધશ્ચ સત્યવાક્ ॥૪૨॥ દર્શો ચ
પીર્ણમાસે ચ ચાતુર્માસ્યે પુનઃ પુનઃ । અયજદ્વયમેધેન સહસ્રં પ-
રિવત્સરાન્ ॥૪૩॥ ગવાં લક્ષં ગ્રાહ્યણેભ્યો યો દદૌ પ્રત્યહં નૃપઃ ।
સોમેનાતર્પયદેવાન્ કવ્યૈઃ પિતૃન્ ધનૈર્દિજાન્ ॥૪૪॥ દશઝ્યામાં
વાજિમેધે હૈર્માં ભૂમિં દિરાયતામ્ । ગ્રાહ્યણેભ્યો દદૌ યશ્ચ ગજ્ઞા
વાલુમિતાશ્ચ ગાઃ ॥૪૫॥ તથાસીત્સગરો રાજા ય એકચ્છત્રભૂપ-
તિઃ । પુનાઃ પટિઃ સહસ્રાણિ યસ્યાસન્ભૂરિવિક્રમાઃ ॥૪૬॥ યોઽ
શ્વમેધસહસ્રેણ તર્પયામાસ દેવતાઃ । ગ્રાહ્યણાનાં કામિતાનિ પૂર-

પ્રત્યેક રથે સો સો અશ્વો, પ્રત્યેક અશ્વે સો સો ગાયો, આ રીતે કન્યા-
સખ્યાથી ગણેલુ ગય અશ્વ રથાદિરૂપ નિરવધિ ધન અશ્વમેધ યજ્ઞમાં આ
રાત્રીએ બ્રાહ્મણોને આપ્યું હતું ॥૩૯-૪૧॥ તથા પૂર્વે બીજો ગય નામનો
મહાહિદાર એક નૃપ હતો શ્રદ્ધા અને સત્યે સપત્ર એવા જે આ રાત્રીએ
શત વર્ષોસુધી હુતશેષથીજ દેહયાત્રાને કરતો હોવાથી પ્રસન્ન થએલા
અગ્નિના વરદાનથી અપ્રુટ ધન પામીને દર્શ (અમાવાસ્યા) પૌર્ણમાસી
અને ચાતુર્માસીમાં વારે વારે સહસ્ર વર્ષપર્યંત અશ્વમેધ યજ્ઞથી યજન
કર્યું હતું આ ગયરાત્ર પ્રતિદિન વિગ્રેને લાખ ગાયોનુ દાન કરતો હતો
અને સોમ નામના હવિર્વિશેષથી દેવતાઓને, કવ્ય-અર્પણ કરવા યોગ્ય
અલવડે પિત્રિઓને અને દાનવડે બ્રાહ્મણોને તૃપ્ત કરતો હતો વળી પાત્ર
હાથનો એક વ્યામ કહેવાય તેને દશે ગુલુતાં પચાસ હાથ થાય, એટલી
પહોળી અને તેનાથી જમણી એટલે સો હાથ લાંબી સુવર્ણનિર્મિત પૃથિવી
અશ્વમેધ યજ્ઞમાં બ્રાહ્મણોને આપી હતી તથા ગમાની જેટલી વેળુ છે
એટલી (અસખ્યાત) ગાયો વિગ્રેને આપી હતી ॥૪૨-૪૫॥ તથા પૂર્વે
સગર નામનો એક એકચ્છત્રપતિ રાત્ર હતો જે રાત્રને બહુ પરાક્રમી
સાક હંતર પુત્રો હતા જે હિત્સાહી રાત્રીએ સહસ્રપરિમિત અશ્વમેધ
યજ્ઞોથી દેવતાઓને તૃપ્ત કર્યા હતા અને બ્રાહ્મણોની બધી કામના પરિ-
પૂર્ણ કરી હતી જે રાત્રીએ કાચનના અનેક થાલવાથી ભરપુર, કાચનમય

યામાસ ચોત્સુકઃ ॥૪૭॥ યઃ પ્રાદાત્કાઞ્ચનસ્તમ્મં પ્રાસાદં સ્વસ્ય
 શોભનમ્ । મૃતં હૈમોપકરણૈર્બ્રાહ્મણેભ્યો વિમલ્ય ચ ॥૪૮॥ યઃ
 પુત્રૈઃ સનયામાસ પૃથિર્વી પરિતો નૃપઃ । યસ્ય નામ્ના સમુદ્રશ્ચ
 સાગરત્વમુપાગતઃ ॥૪૯॥ ઇદમન્યેઽપિ વહ્વો રન્તિદેવાદયો
 નૃપાઃ । બ્રાહ્મણપ્રીણનાત્પ્યાતાઃ પ્રાસાદઃ ક્લિદિ ચ દુર્લભામ્
 ॥૫૦॥ અવમાનાદ્બ્રાહ્મણાનાં પ્રણય્યા નહુપાદયઃ । સ્વર્ગગા ઽપિ
 રાજાનો દેવા દૈત્યાઃ સહસ્રશઃ ॥૫૧॥ કથાવિસ્તર ઇતેષાં વર્તતે
 ભારતાદિષુ । તસ્ય તાત્પર્યમેતદ્દિ વિપ્રાઃ પૂજ્યા નૃપૈરિતિ ॥૫૨॥
 તસ્માન્નિત્યં બ્રાહ્મણાનાં કુર્ચીત પ્રીણનં નૃપઃ । શ્રેયોર્થાં નિર્મદો
 ભૂત્વા ભ્રમ્યત્યેવાન્યથા શ્રિયઃ ॥૫૩॥ અન્યેઽપિ યે જનાસ્તે ચ
 બ્રાહ્મણાનાં મહાત્મનામ્ । સર્વથા પૂજનં કુર્યુર્મન્દિત્તાસ્તુ વિશે-

આસન પર્ચક આદિક ઉપકરણોથી પરિપૂર્ણ એવો અતિશય શોભાયમાન
 પોતાનો પ્રાસાદ-રાજમહેલ વિભક્ત કરીને વિપ્રોને આપી દીધો હતો.
 સમસ્ત સુરોએ 'લાઘનીય પરાક્રમવાળા જે સગર રાજના પુત્રોએ યોગ-
 રદમ પૃથ્વી ખોદી નાખી હતી તેમણે કરેલો આ ખાત સાગર સરાથી
 પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાત થયો છે ॥૪૬-૪૮॥ કિં બહુના-એરીતે બીજા પશુ બહુ
 રતિદેવ આદિક રાજાઓ બ્રાહ્મણોને પ્રસન્ન કરવાથી પરમા સમૃદ્ધિને પામેલા
 પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાત છે, બ્રાહ્મણોની અવજ્ઞાથી તો નહુપ આદિક રાજાઓ
 સ્વર્ગલોકમાં ગયા હતા પણ ત્યાંથી શ્રદ્ધતાને પામી ગયા હતા. બહુ દેવ-
 તાઓ અને દેત્યો વિપ્રોના અપમાનથી પ્રભ્રાશ પામી ગયા છે. આ અર્થ
 પ્રસિદ્ધ છે ॥૫૦-૫૧॥ આવી બહુ કથાઓ ભારતાદિકમાં પ્રસિદ્ધ છે, તે
 સમસ્ત કથાઓનો સારતો એટલોજ છે કે પાર્થિવોએ વિપ્રોને પૂજવા
 ॥૫૨॥ હે રાજન્ ! માટે રાજાએ સ્વયં મહે રહિત થઈ બ્રાહ્મણોનું નિત્ય
 પ્રીણન કરવું વિપ્રપ્રીણન કરવું એજ એમનો ધર્મ છે, તે ન કરે તો પ્રત્ય-
 વાય લાગે છે શ્રેયોર્થાં તો વિપ્રપ્રીણન કરેજ. તેથીજ અદિક પારલૌકિક
 શ્રેયની સિદ્ધિ થાય અપમાન કરે તો રાજ્યલક્ષ્મી થપ્પી શ્રદ્ધ થાયજ
 ॥૫૩॥ કેવળ પાર્થિવોએજ મહાત્મા વિપ્રો સર્વથા પૂજવા એમ નહિ કિંતુ

પતઃ ॥૫૪॥ સુવ્રત ઝવાચ—ઇતિ ભૂમિપતિં સ્વામી નિજમક્તં તથા-
 ૫પરાન્ । ગૃહસ્થાંશ્ચ ગ્રાહણાનાં શુશ્રૂષણમુપાદિશત્ ॥૫૫॥ ઇત્ય
 સ વોધિતો રાજા જના. સર્વે ચ તં પ્રભુમ્ । મુદાન્વિતા નમ-
 સ્કૃત્ય તદાહ્વાં શિરસા દધુઃ ॥૫૬॥ સુરાયિત્વા નિજજનાનિત્યં
 તત્ર તતો હરિઃ । ચૈત્ર્યાં ગમ્યં તીર્થમિતિ તાનુકૃત્વા નિર્યયૌ નૃપ !
 ॥૫૭॥ તદ્દેશલોકૈશ્ચ તતોઽનુયાતો મક્તૈરનેકૈર્મુનિમિ પરીતઃ ।
 ડપાગમત્સિદ્ધપદં મહાત્મા ક્ષેત્રં પૃથિવ્યાં પ્રથિતં પવિત્રમ્ ॥૫૮॥
 ઇતિ શ્રીસત્સન્નિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે દ્વિતીયપ્રકરણે મત્સ્યાહ્વયપુ
 રમાહ્વયપ્રશસાય મહત્તાદિદ્વપચરિત્રનિરૂપણનામૈકોનચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૦॥

ખીલ સર્વ વર્ણુના જનોએ પછુ પૂજવા વળી મારા આશ્રિતોએ તો વિશે
 પપણે પૂજવા, કારણ કે હું ગ્રાહણોનુજ એક હિત કરવામા તત્પર છુ તો
 મારી પ્રસન્નતા માટે પ્રવર્તેલા મારા આશ્રિતોએ વિગ્રેનુ આરાધન કરવુ
 જોઇએ ॥૫૪॥ સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! આ પ્રકારે સ્વામિનારા-
 યણુ ભગવાને પોતાના ભક્ત મુરસિંહ રાજ તથા ખીલ ગૃહસ્થોને ગ્રાહ
 ણોની શુશ્રૂષાપરમ ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો ॥૫૫॥ આ પ્રકારે પ્રબોધ
 દીધેલા મુરસિંહાદિ સર્વે ભક્તજનોએ તે ભગવાનને પ્રહર્ષથી પ્રણામ કરી
 ભક્તિથી તેમની આજ્ઞા માથે ચઢાવી ॥૫૬॥ હે નૃપ ! શ્રીહરિ મત્સ્યાવ
 પુરમા આ પ્રકારે આશ્રિતજનોને સદર્થનો અવબોધ આપવો આદિકવડે
 સમધિક સુખી કરી 'ચૈનમાસની પૃથ્વીમાએ તીર્થયાત્રા કરવી' એમ નિજ
 જનોને કહીને ત્યાથી ચાલી નીકળ્યા ॥૫૭॥ તે પછી તે સમયે ભગવા
 નની પાછળ જવામા રસિક, તેમનો વિયોગ નહિ સહન કરી શક નારા,
 તીર્થયાત્રાના મિપથી નિકળેલા, તે દેશના તથા દેશાતરના અનેક ભક્તોએ
 પાછળ ગતિ કરેલા અને પોતાના ચરણુજમળના મનનમાજ એક પ્રીતિ
 વાળા મુનિઓથી વિદાયેલા મહાત્મા તે આ ભગવાન્ પૃથ્વીમા પ્રખ્યાત
 પવિત્ર સિદ્ધપદ નામના ક્ષેત્રમા પધાર્યા ॥૫૮॥ ઇતિ શ્રીસત્સન્નિજી-
 વને.. દ્વિતીયપ્રકરણે મત્સ્યાહ્વયપુરગ્રાહણપ્રગંસાયાં મહત્તાદિ
 નૃપચરિત્રનિરૂપણનામૈકોનચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૦॥

મુનત ઉવાચ—ચક્રે સ વિધિવત્સ્નાનં તત્ર વિન્દુસરોવરે । દા-
નાનિ દાપયામાસ વ્રાહ્મણેભ્યો નિજાશ્રિતૈઃ ॥૧॥ હિરણ્યં રજતં મુ-
ક્તા વાસાંસ્યામરણાનિ ચ । અશ્વાંશ્ચ તામ્રપાત્રાણિ દ્વિજેભ્યઃ સ-
મદીદપત્ ॥૨॥ વ્રાહ્મણાન્ મોજયામાસ સદત્રૈર્મનસઃપ્રિયૈઃ । અ-
ન્યાનન્નાર્થિનશ્ચાપિ તોપયામાસ તત્ર સઃ ॥૩॥ માઘવ્યાં પૌર્ણમા-
સ્યાં ચ તત્રામૃદુત્સવો મહાન્ । સમેતા અમવંસ્તત્ર નરા નાર્યશ્ચ
ભૂરિશઃ ॥૪॥ તે ચ તીર્થવિધિ કૃત્વા સમાયાં નિશિ સંસ્થિતમ્ ।
સરસ્વત્યાસ્તદે વૃત્વા નિપેદુઃ સર્વતઃ પ્રમુમ્ ॥૫॥ વિપ્રક્ષત્રિયવિદ્-
શ્ચ દ્રા વર્ણિનો ગૃહિણસ્તથા । સકલાઃ સાઘયશ્ચાસંસ્તન્મુપાર્પિત-

અધ્યાય ૪૦ મો.

મુનતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! શ્રીહરિએ તે સિદ્ધપુર નામે ક્ષેત્રમાં
ખિન્દુસરોવરમાં યથાવિધિ સ્નાન કરી સ્નાનના અંગભૂત દાનો બ્રાહ્મણોને
પોતાના આશ્રિત ગૃહસ્થોદ્ધારા દેવરાત્ર્યાં. તે દાનો-મુવર્ણુ રજત મોતી વસ્ત્ર
વિભૂષણુ અશ્વ તામ્રપાત્ર ઇત્યાદિ વિવિધ પ્રકારનાં ત્યાંના વિપ્રોને અપાયાં
॥૧-૨॥ અને બ્રાહ્મણોને ઇષ્ટ અતિશય સ્વાદુ અતિશુદ્ધ દુધપાક લાડુ
આદિક અનો જમાડયાં. ખીજ સર્વ અન્નાર્થી-ભુખ્યાઓને પણ જમાડીને
સંતોષ પમાડ્યા ॥૩॥ તે પુરમાં ચૈત્રમાસના શુકલપક્ષની પૂર્ણિમાએ શ્રીરા-
મનવમીના અંગભૂત મહોત્સવ થયો હતો. તે ઉત્સવમાં બહુ નરનારીઓ
ઉત્સવના દર્શનની લિપ્સાથી ટોળે મળ્યા હતા ॥૪॥ તે સર્વે હરિભક્ત
નરનારીઓ તીર્થવિધિ યથાવિધિ પરિપૂર્ણ કરી સરસ્વતીના તીરમાં રાત્રિના
પ્રથમ પ્રહરમાં મોટી સભામાં વિરાજમાન થએલા તે લગવાનને ચારે બાજુ
વિટાઈ વળીને ઉપદેશામૃતની લિપ્સાથી બેઠા ॥૫॥ બ્રાહ્મણુ ક્ષત્રિય વૈશ્ય
અને શૂદ્ર આ ચાર વર્ણના ગૃહસ્થજનો તથા નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીઓ અને
સાધુઓ આ સર્વે શ્રીહરિના મુખકમળ સન્મુખ દૃષ્ટિ રાખીને તેમના વચ-
નામૃતના શ્રવણમાં સાવધાન મનવાળા થઈ ગયા ॥૬॥ હે નૃપ ! તે સમયે

दृष्टयः ॥६॥ प्रच्छन्नवासं तीर्थादावधर्मं स विदन्नथ । उत्तिससा-
 दयिपुस्तं च प्राह सर्वान् वचो नृप ! ॥७॥ श्रीनारायणमुनिरुवाच—
 जनाश्च ! मुनयो ! यूयं मद्वचः शृणुताऽऽदरात् । सर्वेषां वो हितं
 वच्मि तैर्थिकानां नृणामहम् ॥८॥ इदं हि परमं क्षेत्रं तीर्थानामु-
 त्तमं मतम् । कर्दमेन तपस्तप्तमस्मिन्विन्दुसरोवरे ॥९॥ ब्रह्मणो
 मानसः पुत्रः कर्दमः स प्रजापतिः । तपसाराधयामास कमला-
 फान्तमीश्वरम् ॥१०॥ तस्मै प्रसन्नो भगवान् धरं दातुमिहाययौ ।
 तपसातिकृशाङ्गं तं स ददर्श प्रजापतिम् ॥११॥ तादृक्कृशनादन-
 न्यपतन्नश्रुचिन्दयः । विष्णोस्तेनास्ति विप्यातमिदं विन्दुसरोव-

રમ્ ॥૧૨॥ કર્દમાદેવહૃત્યાં ચ કપિલોઽપિ મહામુનિઃ । અત્રેવ
 જશે યઃ પ્રાહ સામ્યજ્ઞાનં નિજપ્રસૂમ્ ॥૧૩॥ પ્રાપ્તા સિદ્ધદશામત્ર
 દેવહૃતિસ્તતો જનાઃ ! । તેન સિદ્ધપદં પ્રોક્તં ક્ષેત્રમેતન્મહર્ષિભિઃ
 ॥૧૪॥ યદ્યત્તીર્થં ભવેદ્ભૂમૌ તસ્ય તસ્ય યથાવિધિ । સેવનાત્સ્યાદ્ય-
 થોક્તં ઘૈ ફલં પુંસાં ન ચાન્યથા ॥૧૫॥ અથદ્ધાનઃ પાપાત્મા
 નાસ્તિકોઽચ્છિદ્યસંશયઃ । હેતુનિષ્ઠશ્ચ પશ્ચૈતે ન તીર્થફલમાગિનઃ
 ॥૧૬॥ કામં ક્રોધં ચ લોભં ચ યો જિત્વા તીર્થમાવિશેત્ । ન તેન
 કિશ્ચિદપ્રાપ્તં તીર્થાભિગમનાદ્ભવેત્ ॥૧૭॥ યસ્ય હસ્તૌ ચ પાદૌ ચ
 જિહ્વા શિશ્નં મનસ્તથા । સંયતં સ્યાત્તપો વિદ્યા સ તીર્થફલમશ્રુતે

આ સરોવર 'બિન્દુસરોવર' એવી સાર્યક સરાથી વિખ્યાત થએલું વિરાળે
 છે ॥૧૧-૧૨॥ શ્રુતિપ્રસિદ્ધ પ્રભાવવાળા મહામુનિ કપિલ ભગવાન પણ
 કર્દમ પ્રજાપતિ થકી તેમની પત્ની દેવહૃતીમાં આજ ક્ષેત્રમાં પ્રકટ થયા
 હતા જે કપિલ મહર્ષિએ પોતાની માતા દેવહૃતીને સાંખ્ય જ્ઞાનનો ઉપ-
 દેશ આપ્યો હતો ॥૧૩॥ હે જના. ! કપિલ મુનિએ આત્મતત્ત્વનો અવ-
 બોધ આપેલા દેવહૃતી વિરાજા પામીને આજ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધોની દૈવલ્યરૂપ
 ગતિને પામ્યાં હતા. આજ કારણથી આ ક્ષેત્રને 'સિદ્ધપદ' એવી સરાથી
 વ્યાસાદિ મહર્ષિઓ કહે છે ॥૧૪॥ ભૂમિ ઉપર જે જે તીર્થ છે તેનું તેનું
 યથાવિધિ સેવન કરવાથી જ પુરૂષોને યથોક્ત (સાત્ત્વમાં કલા પ્રમાણે) ફળ
 થાય તીર્થોમાં જનારો સર્વ ક્રોધ પણ ફળને પામે નહિ ॥૧૫॥ નાસ્તિક,
 શ્રદ્ધારહિત, તીર્થ ફળ થશે કે નહિ એવા સંશયવાળો, પાપમનવાળો અને
 હેતુનિષ્ઠ (શુદ્ધિસિદ્ધિ સદાચારોમાં એમ કેમ ? એમ કેમ ? એવા હેતુ-
 વાદથી કલક આપનારો પાપડી) આ પાંચ પ્રકારના જનો તીર્થસ્થાનમાં
 ગમનમાત્રથી તીર્થફળના લાગી થતા નથી 'અથ સ્વયમંતપાપવ્દો વિક-
 મંસ્થો નિપિદ્ધકૃત્ । સન્દેહકૃદેતુમિર્ય. સર્કર્મસુ સ હૈતુક.' એવી સ્મૃતિ
 છે ॥૧૬॥ કામ ક્રોધ અને લોભ કરવાથી તીર્થફળનો વિનાશ થાય છે
 જે પુરૂષતો હોયોને વિજીતીને તીર્થયાત્રા કરે તે પુરૂષ સપૂર્ણ તીર્થ
 ફળને પામે છે ॥૧૭॥ જેના હાથ પ્રતિગ્રહમાત્ર થકી અથવા અસત્ પ્રતિ-

॥૧૮॥ યોઽકોપનોઽમલમતિઃ સત્યવાદી દૃઢવતઃ । આત્મોપમશ્ચ
મૃતેષુ સ તીર્થફલમશ્રુતે ॥૧૯॥ તીર્થે કાર્યશ્ચોપવાસઃ શૌરં ધ્યાત્વં
સપિન્ડકમ્ । વિપ્રાશ્ચ સાધવો મોઝ્યા દેયં દાનં યથાધનમ્
॥૨૦॥ તત્ર શૌરં તુ વ્રતિમિર્વર્ણિભિર્જીવદમ્બકેઃ । નિયતશૌરકા-
લૈશ્ચ કારણીયં ન યોગિમિઃ ॥૨૧॥ નારીભિઃ પતિવલીભિઃ કાર-
ણીયં ન તત્તથા । દિગ્માસામ્યન્તરે ચાપિ તત્તીર્થે પુનરાગમે
॥૨૨॥ યેષુ તીર્થેષુ યે વિપ્રા મોઝ્યાઃ પૂજ્યાસ્ત યથ ચ । તેષાં પતી-

અહ થકી નિવૃત્તિ પામ્યા હોય, જેના પાદ અમાર્ગગમન થકી અથવા
અપવિત્ર પ્રદેશમાં ગમન થકી નિવૃત્તિ પામ્યા હોય, જેની શુદ્ધ રસલો-
હુપતા થકી અને શિશ્વ ઉપસ્થલોહુપતા થકી પાછી વળી હોય, જેનું
મન અસત્ ચિંતન થકી નિયમમાં થયું હોય અને જે દશવર્ણત તપતત્પર
અને અભિચારાદિ કર્મવર્ણત વિદ્યાનિષ્ઠ હોય, તેજ પુરૂષ તીર્થયાત્રા કર-
વાથી તેના કૃણને પામે છે બીજો કોઈ પામતો નથી ॥૧૮॥ જે પુરૂષ
કોપે રહિત હોય, જે કોપ છે તેતો ચિત્તનુ દૂષણુ સર્વથી પ્રબળ છે, કોપની
નિવૃત્તિથી જેની મતિ નિર્મળ હોય એટલે પરદ્રોહાદિ સકટપે રહિત હોય,
જેનો સ્વભાવ સત્ય સલાપણુ કરવાનોજ હોય, જે દૃઢમત-અહિંસા બ્રહ્મ-
ચર્યાદિ નિયમમાં નિશ્ચળ સ્થિતિવાળો હોય અને જે સર્વભૂતોમાં આત્મો-
પમ-સર્વભૂતસુદૃહ હોય તેજ તીર્થયાત્રાના યથોક્ત કૃણને પામે છે ॥૧૯॥
તીર્થમાં આ વિધિ કરવો—ઉપવાસ, મુડન, સાયેડ આદિ, વિપ્ર સાધુઓનું
સતર્પણ, યથાશક્તિ દાન, ઇત્યાદિ સત્કાર્ય કરવાં ॥૨૦॥ તેમાં મુડનતો
મતી-આતુર્મસ્યાદિકમાં કેશધારણના નિયમવાળાઓએ તથા બ્રહ્મચારી-
ઓએ તથા જેનો જનક શ્રવતો હોય એવાઓએ તથા જેને મુડનકાળ
નિયમિત હોય એવા સન્યાસી આદિક તથા યોગી-સાધુઓએ કરાવવું
નહિ એવો અપવાદ છે ॥૨૧॥ તથા સક્ષર્તૃકા સ્ત્રીઓએ તે મુડન કરાવવું
નહિ તથા પ્રથમ તીર્થવિધિ કરીને ફરીથી તેજ તીર્થમાં દશ માસની
અદર ગએલા સર્વ કોષ્ટને તેવો નિયમ છે એટલે દ્વાર કરાવવું નહિ ॥૨૨॥
વિપ્રોને જમાડવા એ બાળતમાં એમ લખવું કે-જે તીર્થમાં જે નિપ્રો

ક્ષણં તત્ર કર્તવ્યં નૈવ સર્વથા ॥૨૩॥ દેવતા યત્ર યા મુખ્યા શ-
 ર્ચયા ફાયં તદર્ચનમ્ । વાસોભૂષણનૈવેદ્યફલપાત્રધનાદિભિઃ
 ॥૨૪॥ દરિદ્રસ્ત્વાચરેત્તીર્થે ભગવન્મન્દિરે સ્વયમ્ । સમ્માર્જનોપ-
 લેપાદિ સાધુશુશ્રૂષણં તથા ॥૨૫॥ મહાપૂજાફલં તેન સર્વદાન-
 ફલં તથા । સ તુ પ્રાપ્નોતિ પુરુષઃ શ્રાદ્ધાદેશ્ચ ન સંશયઃ ॥૨૬॥
 પુણ્યતીર્થેષુ યત્કર્મ માનવૈઃ ક્રિયતે જનાઃ । । સહસ્રગુણિતં તદ્દિ-
 જાયતે નાત્ર સંશયઃ ॥૨૭॥ કૃતં તીર્થેષ્વલ્પમપિ યત્પુણ્યં તદ્વિચ-
 ધંતે । તથૈવ પાપકર્માપિ વૃદ્ધિમાપ્નોતિ દેહિનામ્ ॥૨૮॥ અન્યત્ર
 યત્કૃતં પાપં તીર્થે તત્તુ વિનશ્યતિ । તીર્થકૃતં તુ યત્પાપં ઘઘ્નલેપા-
 યતે હિ તત્ ॥૨૯॥ તીર્થે કૃતાનાં પાપાનાં પ્રાયશ્ચિત્તેન શોધનમ્ ।

નિયત નિવાસ કરી રહેલા હોય તેમનેજ જમાડવા અને તેમનીજ પૂજા
 કરવી. તેમની શુભપરીક્ષા સર્વથા નજ કરવી ॥૨૩॥ વળી જે તીર્થમાં
 જે દેવતા મુખ્ય (જેમ કાશીમાં વિશ્વનાથ) હોય તેજ દેવતા ત્યાં જાણવી
 અને તેનું યથાશક્તિ વસ્ત્ર વિભૂષણ નૈવેદ્ય ફળ પાત્ર ધનાદિકવડે પૂજન
 કરવું ॥૨૪॥ જે તો દરિદ્ર-ધનાદિ સંપત્તિએ રહિત (અદિચન) હોય
 તેમણે તીર્થોમાં ભગવાનના મંદિરમાં વાળવું લીંપવું જળ છોટવું ઇલાદિ
 સેવા કરવી તથા સાધુજનોની શુશ્રૂષા સ્વયં કરવી. તેટલામાત્રથી તે દરિદ્ર
 પુરુષ સમસ્ત તીર્થફળને વિશેષપણે પામે ॥૨૫॥ જે મહાપૂજનું ફળ છે,
 જે સર્વસ્વ દાનનું ફળ છે અને જે શ્રાદ્ધાદિકનું ફળ છે તે સર્વને પણ તે
 દરિદ્ર પુરુષ પામે છે એમાં સંશય નથી ॥૨૬॥ હે ભક્તજનો ! અન્ય
 સ્થાનમાં ક્રિયમાણ સત્કર્મની અપેક્ષાએ પુણ્યતીર્થમાં જે શ્રાદ્ધ દાનાદિ
 સત્કર્મ કરાય છે તેતો હજારઘણું અધિક થાય છે એમાં સંદેહ નથી અને
 તીર્થમાં અલ્પ પ્રમાણનું પણ કરેલું પુણ્ય પ્રતિદિન પ્રવૃદ્ધિને પામે છે.
 પ્રાણિઓનું પાપ કર્મ પણ તેજરીતે વિવૃદ્ધિને પામે છે ॥૨૭-૨૮॥ અન્ય
 સ્થળમાં કરેલું જે પાપ છે તે તીર્થના સેવનથી વિનાશ પામે છે. જે
 તીર્થમાં જઈને પાપકર્મ કરે તો તે વજ્રલેપ થાય છે, તે કોઈપણ ઉપા-
 યથી નાશ થતું નથી. હે ભક્તો ! તીર્થમાં કરેલાં પાપોની પ્રાયશ્ચિત્તોથી

ન જાયતેऽતોऽથ મક્તાઃ ! સ્થાતવ્યં નિયમૈઃ સદ્ ॥૩૦॥ શારીરં નિ-
યમં પ્રાદુર્બાહ્યણા માનુષં વ્રતમ્ । મનોવિશુદ્ધિં દૈવં ચ દ્વયં રક્ષેત્તુ
તીર્થકૃત્ ॥૩૧॥ યો લુબ્ધઃ પિશુનઃ ક્રૂરો દામ્ભિકો વિપયાત્મકઃ ।
સર્વતીર્થેષ્વપિ ક્ષાતઃ પાપો મલિન ઇવ સઃ ॥૩૨॥ ન શારીરમલ-
ત્યાગાત્ પુમાન્ ભવતિ નિર્મલઃ । માનસે તુ મલે લ્યકે ભવત્યલ-
ન્તનિર્મલઃ ॥૩૩॥ વિપયેષ્વતિસંરાગો મનસો મલમુચ્યતે । તેષ્ણ-
યાતિવિરાગોઽસ્ય નૈર્મલ્યં સમુદાહૃતમ્ ॥૩૪॥ ચૈર્યંસ્તીર્થે કૃતં પાપં
નરાસ્તે તે પિશાચતામ્ । ઢાકિનીશાકિનીમાયં પ્રાપ્તાઃ સન્તિ
ચ યોપિતઃ ॥૩૫॥ તેઽથ તીર્થકૃતાં હિદ્રં પદ્યન્ત્યેવ દિવાનિ-

પણુ પરિશુદ્ધિ થતી નથી, માટે તીર્થમાં પાપાયરણુનો પરિહાર કરી સર્વ
ક્રોધએ નિયમધારી થવું ॥૨૬-૩૦॥ પુરાતન ઋષિઓ કૃત્ય આંદ્રાયણ
ઉપવાસ આદિકરૂપ શારીર નિયમને માનુષવ્રત કહે છે. કામ ક્રોધાદિ
દોષોથી નહિ પરાભવ પામવારૂપ મનોનિયમને દૈવવ્રત કહે છે. તે આ
બન્ને વ્રતો પણ તીર્થયાત્રામાં પ્રવર્તેલા પુરૂષે તો રાખવાં ॥૩૧॥ જે પુરૂષ
તો લુબ્ધ, પિશુન-પરાપવાદ આરોપણુ પ્રકૃતિવાળો, ક્રૂર-કરૂણાહીન,
દાંભિક-પોતાની ધાર્મિકપણાની પ્રખ્યાતિ માટે ઉપરથી સદાયરણુનું અનુ-
કરણપરાયણુ અને મનમાં વિષયોની લાલસાવાળો હોય તે અનેક તીર્થોમાં
જાન કરે તથાપિ પાપરૂપ મલિનજ છે ॥૩૨॥ પુરૂષ તીર્થોદક જાને કરીને
શરીરસંબન્ધી મળના લાગમાત્રથી નિર્મળ થતો નથી હિંતુ મનસંબન્ધી
મળના લાગથીજ નિર્તાત નિર્મળ થાય છે. આવીજ નિર્મળના અત્યંત
ઉપયોગની છે ॥૩૩॥ વિષયોમાં અતિસંરાગ-અધર્મ એવો જે રાગ છે એ
મનનો મળ કષ્ટો છે. તે વિષયોમાંજ જે વૈરાગ્યનો ઉત્કર્ષ તે મનની નિર્મ-
ળતાનો ઉત્કર્ષ કષ્ટો છે ॥૩૪॥ સર્વથા તીર્થમાં પાપાયરણુયકી વિશેષ બધ
પાખીને તેનાથી નિવૃત્ત થવું. જે એમ ન કરે તો પુરૂષો પાપાયરણુથી
પિશાચ યોનિને અને સ્ત્રિયો તો ડાકિની આદિક યોનિને પામે. જેને પુરૂષો
કે સ્ત્રિયોએ તીર્થમાં પાપકર્મ કર્યું છે તે સર્વે હમણાં તીર્થોમાં પિશાચ
ડાકિની આદિક ભાવને પાખીને વર્તે છે. તેઓ અહીં તીર્થયાત્રાએ આવેલા-

દામ્ । દોષમપ્યલ્પકં દૃષ્ટ્વા સચસ્તેષુ વિશન્તિ ચ ॥૩૬॥ પુમાંસઃ
કામયન્તે સ્ત્રીઃ સ્ત્રિયઃ પુસશ્ચ તદ્દશાત્ । ધનલામે ચ હિંસાયાં
પ્રવર્તન્તે ચ તે તતઃ ॥૩૭॥ इत्यं तीर्थं महाविघ्ना वसन्तीत्यत्र
દુષ્ટતાત્ । મોતૈઃ સનિયમૈરેવ સ્થાતવ્યં મત્સમાશ્રિતૈઃ ॥૩૮॥
સ્ત્રીણાં નિરીક્ષણાત્સ્પર્શાન્નમકેવેલ્યાદિમિસ્તથા । ક્ષીયતે સુકૃતં
પુંસાં તીર્થેષુ વિદુષામપિ ॥૩૯॥ एवं स्त्रीणां च सुकृतं परपुंवीक्ष-
ણાદિના । નદયેત્તતસ્તેસ્તામિશ્ચ નિયમ્યાનીન્દ્રિયાણિ હિ ॥૪૦॥
ક્રોધશ્ચ સર્વદા જયસ્તીર્થેષુ તુ વિશેષતઃ । અન્યથા સુકૃતં
સોઽપિ મસસાત્કુરુતે નૃણામ્ ॥૪૧॥ आपत्कालं विना विप्रे-

ઓના છિદ્ર (પ્રામાદિક એવા પણ પાપાચરણને) અહર્નિશ બેધાન કરે
છે એટલેપણ પાપાચરણનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય તો તેમા એકદમ પ્રવેશ
કરી બધા છે તેપછી પિશાચાદિકના આવેશવશતાથીજ કામવેગ વૃદ્ધિ
પામતા પુરૂષો પરદારાના પરિચક્ષ્માં પ્રવર્તે છે અને સ્ત્રિયો પરપુરૂષના
પ્રસંગમા પ્રવર્તે છે અને ધનલિપ્સાના વેગથી પ્રાણિપીડામાપણુ પ્રવર્તે છે
॥૩૬-૩૭॥ એરીતે તીર્થોવિષે પુણ્ય કર્મમા બહુ બહુ વિદ્વો વર્તેછે તેનો
વિચાર કરીને મારા આશ્રિત જનોએ તીર્થોમા પાપાચરણથી બચવાળા
અને આહિંસા પ્રહમ્યયાદિ નિયમવાળા રહેવુજ ॥૩૮॥ તેમા પણ સ્ત્રિયોના
કામકલકિત દર્શન-સ્પર્શ-પરિહાસ-ક્રીડા આદિકરૂપ પ્રસંગે કરીને
વિદ્વાન્ પુરૂષોનુ પણ પુણ્ય પ્રક્ષય પામી બધા છે પુરૂષોની પેઠે સ્ત્રીઓનુ
પણ પુણ્ય પુરૂષના કામકલકિત દર્શન સ્પર્શ પરિહાસાદિકે કરીને પ્રભાશ
પામી બધા છે એટલા માટે પુરૂષોએ તથા સ્ત્રિયોએ ચક્ષુઆદિક ઇન્દ્રિઓ
નિયમમાં કરવાં ॥૩૯-૪૦॥ કામચેષ્ટિતની અપેક્ષાએ ક્રોધચેષ્ટિતો પ્રબળ
છે, કારણ કે કામવેગતો ઇન્દ્રિયોની દુર્ભળતા થતા અને જરા અવસ્થા
આવતાં ક્ષય પામે છે પણ ક્રોધવેગ તો પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતો બધા છે. ક્રોધ
તો પરના વધપર્યંત પીડનમા પણ પ્રવર્તવિ છે. માટે તીર્થોમા વિશેષપણે
ક્રોધ છૂતવા યોગ્ય છે બે ક્રોધને ન છૂતે તો તીર્થયાત્રાણુ જનોનું સુકૃત
ભસ્મસાત થઇ બધા ॥૪૧॥ બહુધાપણે ગ્રાહ્યણોએ આપત્કાળ-શુભિકા

પ્રાણો નૈવ પ્રતિગ્રહઃ । તીર્થેષુ તુ વિશેષેણ તપસ્તેજોહરો હિ સઃ
 ॥૪૨॥ ન ભાષણીયમનૃતં પુંસા તીર્થવિચારિણા । મેતલ્લં જીવ-
 હિંસાયાઃ સર્વથા પાપકર્મણઃ ॥૪૩॥ સ્વનિત્યકર્મણા વિષ્ણોર-
 ચાધ્વચળકીર્તનૈઃ । સ્મરણેન ચ દાનાચૈરહર્નેયં ન ચાન્યથા ॥૪૪॥
 ઇત્યં કુર્યુર્હિં યે લોકે તીર્થયાત્રાં તુ માનવાઃ । તેષાં ભવેતીર્થફલં
 નાન્યેપામિતિ નિશ્ચયઃ ॥૪૫॥ ગુપ્ત ઉવાચ—મક્તાસ્ત ઇત્યં હરિણા
 શિક્ષિતાસ્તદ્વચો નૃપ ! । તથેતિ જગૃહુઃ પ્રીત્યા દ્રાક્ષુ તાદૃગ્વ-
 તના અપિ ॥૪૬॥ તત્રાશ્વિલં તીર્થવિધિં વિધાય સ્વયં વિચિહ્નઃ

વૃત્તિની દુર્બળતા વિના પ્રતિગ્રહ નજ ચઢણ કરવો, કારણ કે કરેલો પ્રતિ-
 ગ્રહ આશ્વ તેજને હરે છે. તીર્થોમાં કરેલો તે પ્રતિગ્રહતો વિશેષપણે તપ-
 પ્રાપ્ત તેજને હરે છે. આપતકાળમાં તો હોય નથી એમ કૃત્વરભમાં ‘તીર્થે
 ચોપ્રતિગૃહ્ણીયાદ્રાક્ષણો વૃત્તિદુર્બલઃ । દશાંશમર્જિતાદ્યાદેવં કુર્વન્ન હૃયતે’
 એવું પ્રભાસખડગુ વચન છે. પ્રતિગ્રહશબ્દથી તેનાથી પ્રાપ્ય પદાર્થમાત્ર-
 પર અર્થ લેવો ॥૪૨॥ અસત્ય વચન ન બોલે, તીર્થમાં વિચરનારો પુરૂષ
 તો વિશેષપણે અસત્ય વચન ન બોલે, કેમકે પુણ્યપ્રક્ષયરૂપ અનર્થ અધિક
 થાય છે. તથા પ્રાણિમાત્રને પીડા ન કરે, તીર્થોમાં તો વિશેષપણે ન કરે,
 કારણ કે પાપ અધિક થાય છે અને પુણ્ય પ્રલાયરૂપ અનર્થ અધિક
 થાય છે, માટે તીર્થયાત્રામાં પ્રવર્તેનાઓએ આ બેનાથી (અસત્યવાદ તથા
 પ્રાણિપીડાથી) સર્વ પ્રકારે ભય પામવો ॥૪૩॥ તીર્થયાત્રાણુ જનોએ
 બધો કાળ સંધ્યાદિ નિત્યકર્મના અનુષ્ઠાનથી, વિશ્વના પૂજનથી, તેમના
 ગુણચરિત્રાના શ્રવણ કીર્તન સ્મરણથી અને દાનાદિકથી નિર્ગમન કરવો.
 આ કર્યા થકી વિપરીતપણે વૃથા કાળ કાઢવો નહિ ॥૪૪॥ લોકમાં
 જે મનુષ્યો પૂર્વોક્ત પ્રકારે તીર્થયાત્રાને કરે તેઓતો તીર્થકળને પામે
 બીજાઓ ન પામે. એવો મં સાસ્રવાક્યોથી પ્રમાણ કરેલો નિર્ણય છે ॥૪૫॥
 સુતતત્તપિ કહે છે—હે નૃપ ! લગવાને આ પ્રકારે બોધ દીધેલા
 બધા લગ્નો સદાય સદાયરણુમાં પતે છે તથાપિ તેમનું બોધવચન
 દ્વિતમ લાગુને તેમણે તથા—‘તમારા કલ્પ પુરુષ, અગ્ને આચરીશ’

સહ ભક્તસદ્ધેઃ । આનન્દયન્નધ્વનિ માનવૌઘાનુપાયયૌ વિશ્વનગર
મુનીશઃ ॥૪૭॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीय-
प्रकरणे सिद्धपुरक्षेत्रे तीर्थविध्युपदेशनामा चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४०॥

મુવત ટવાચ—સનતિનુતિપરૈઃ પુરાર્થેતઃ સ્વૈર્દરિરધુનૈતિ કિલે-
સ્યથો નિશમ્ય । વડનગરજનૈઃ સહાભિજગ્મુઃ સપદિ ચ વિશ્વ-
નગરોક્તસો જનાસ્તમ્ ॥૧॥ अधिकतरदयालुतां प्रभोस्ते निजह-
दयेषु विदन्त एव तस्य । निजजनवृत्तवेगिसेन्धवस्थं पथि ददन्तु-
स्तमशेषभक्तवन्धुम् ॥२॥ प्रणम्य तं भूरिमुद. पुरं ते सहाययु-

એમ પ્રીતિથી જલદી મસ્તકે ગ્રહણ કરી લીધુ ॥૪૬॥ તીર્થવિધિને જાણુ
નારા મુનિપતિ સ્વયં શ્રીહરિ એરીતે પોતાના લક્ષ્મણસમાજની સાથે
સિદ્ધપદ ક્ષેત્રમાં સમગ્ર તીર્થવિધિ કરીને, આગમાં મનુષ્યસમૂહોને આનંદ
આપતા આપતા વિશ્વનગરની નજીકમાં આવી પહોંચ્યા ॥૪૭॥ इति
श्रीसत्सङ्गिजीवने.. द्वितीयप्रकरणे सिद्धपुरक्षेत्रे तीर्थविध्युपदेश-
नामा चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४०॥

અધ્યાય ૪૧ મો.

મુવતતપિ કહેછે—હે રાજા ! ભગવાન વિશ્વનગરના સીમાડામાં
આવ્યા પછી વિશ્વનગરનિવાસી જનો ભગવાનને આવેલા સાલણીને ‘પ્રથમ
સિદ્ધપુરમાં શ્રીહરિનાં દર્શનમાટે ગએલા અમારા નગરના જનોએ અમારા
નગરમાં પધારવા માટે પ્રણામ સ્તુતિપૂર્વક પ્રાર્થના કરેલા ભગવાન હમણા
અમારી પ્રાર્થનાને પરિપૂર્ણ કરવા પધાર્યા છે’ એવો નિશ્ચય કરીને ગ્રહણ
પૂર્વક વડનગરનિવાસી હરિજનોને સાથે લઈને તત્કાળ શ્રીહરિની સન્મુખ
આવ્યા ॥૧॥ ભગવાનની નિરવધિ દયાળુસ્વભાવતાને વારવાર પોતાના
હૃદયમાં અનુસ્મરણ કરતા જને નગરના હરિજનોએ નિજજનોથી વિદા-
એલા તીવ્ર વેગવાળા અશ્વવર ઉપર વિરાજમાન થએલા, સમસ્ત લક્ષ્મણ-

૧ અથા અધ્યાયમાં ભગવાનને વિશ્વનગર તથા વડનગરના નિવાસી હરિ
જનોને યએતો સમાગમ અને તેમને ભગવાને કરેલો સદ્ગુપદેશ વર્ણવેલો છે

સ્તેન નરાધિપ ! સ્વમ્ । વાદિત્રઘોષૈશ્ચ વિચિત્રગીતૈર્ધરામરાણાં
 સહ વેદઘોષૈઃ ॥૩॥ વિધાપ્ય તસ્યોચિત્તવેદમવાસં સહાનુગસ્યાથ
 મુદૈવ ચક્રુઃ । યથાર્હમાતિથ્યમવાપુરેતે હૈતત્ફલં સ્વીયમનોર-
 થસ્ય ॥૪॥ સૂર્યશર્મા મૌકિકશ્ચ વનમાલ્યુદયમસ્તથા । અમૂલ્ય-
 શ્ચાભિરામાદ્યાસ્તમસેવન્ત વાહવાઃ ॥૫॥ પીતામ્વરો ગણેશશ્ચ
 પુજ્જશ્ચેલાદયોઽપરે । ભક્તાઃ શુશ્રૂષણં તસ્ય ચક્રુઃ સહમુનેર્મુદા
 ॥૬॥ દુર્લભા ચોજ્જ્વલા જ્યેષ્ઠા હૃદયોદયકુમારિકા । સુવર્ણા
 યતિની જ્ઞાના પુજ્ઞા ધનવતી તથા ॥૭॥ શૃહ્ણલામ્રમુખાશ્ચાન્યા
 યોપા ધર્મસ્થિતા હરિમ્ । પરિચેહરતિપ્રીત્યા જનાશ્ચ શત-
 શોઽપરે ॥૮॥ નવીનવસ્ત્રભૂષાભિર્યદુભિશ્ચ ધનૈઃ પ્રભુમ્ । ભક્તા

નોના એક બન્ધુરૂપ ભગવાનને માર્ગમાજ સ્નેહસહિત જોયા ॥૩॥ હે
 નરાધિપ ! દર્શનમાવથી પરમાનંદને પામેલા ભક્તજનોએ ભગવાનને પ્રણામ
 કરી, પરમાનંદપૂરના તરંગોથીજ શું ? એમ બહાર યોગરદમ પ્રસરતાં
 તેમનાં દિવ્ય વિચિત્ર ચરિત્રગીતો તથા વિવિધ વાજ્રોના ઘોષો તથા વૈદિક
 વિપ્રોના વેદઘોષોની સાથે ભગવાનને ખોતાના પુરમાં સન્માને સહિત પદ-
 રાવ્યા ॥૪॥ ભારપછી આ ભક્તો ભગવાનને મુનિમંડળે સહિત તથા પરિ-
 જને સહિત યથોચિત ઉતારો આદિક હર્ષથી કરાવીને બહુ કાળથી આકાંક્ષા
 કરેલું ભગવાનનું આતિથ્ય કરવારૂપ ખોતાના મનોરથક્ષણે પામી પ્રહર્ષને
 પામ્યા ॥૫॥ અને નગરના નિવાસી હરિજનોનાં નામો કહે છે—સૂર્યશર્મા,
 મૌકિક, વનમાળી, ઉદયમ, અમૂલ્ય, અભિરામ આદિક વિપ્રો તથા પીતા-
 મ્વર, ગણેશ, પુજો, જ્યેષ્ઠો આદિક બીજા ભક્તો તથા દુર્લભા, ઉજ્જવળા,
 જ્યેષ્ઠા, હૃદયા, ઉદયકુમારિકા, સુવર્ણા, યતિની, જ્ઞાના, પુજા, ધનવતી,
 શંખલા આદિક અબલાઓ, આ સર્વે ભક્તો યથાધર્મ પરા પ્રીતિથી મુનિસહિત
 ભગવાનની પરિચર્યા કરવા લાગ્યા. બીજા પણ સૌએ સૌ હરિજનો પરમ
 પ્રેમથી પરિચર્યા કરવા લાગ્યા ॥૫-૮॥ તે પછી સલામાં ભક્તસમાજના
 અનુગ્રહ અર્થે વિરાજમાન ભગવાનની બધા ભક્તોએ બહુ મૂલ્યવાળાં
 નવીન બહુવિધ વસ્ત્રો, વિભૂષણો અને વિત્તવડે તથા ચંદન પુષ્પાદિકવડે

આનંદુરલિલા ગન્ધપુષ્પાદિમિશ્ર તમ્ ॥૯॥ દ્રાક્ષણાંસ્તર્પયામાસ
તત્ર સ્વામી સહસ્રશઃ । તથૈવ વટપુર્યાં ચ પક્ષાદૈર્વિવિધંનૃપ ।
॥૧૦॥ લઘુકૈર્મૌંતિકાત્યૈશ્ચ કંસારૈર્ધૃતપૂરકૈઃ । સંયાવપાયસાપૂ-
વૈઃ શંકુલીપાજકાદિમિઃ ॥૧૧॥ નાનાવિધૈર્વ્યંજનૈશ્ચ શર્કરામ્ર-
સાદિમિઃ । તોપયન્સ દ્વિજાન્સમ્યક્સદ્ધર્મં ચાપ્યતિષ્ઠિપત્ ॥૧૨॥
સાર્ધમાસઠ્યં હીત્યં મોજયામાસ વાહવાન્ । રથયાત્રોત્સવં મૂરિ-
સમ્ભારેણાકરોશ્ચ સઃ ॥૧૩॥ જનાઃ શ્રીનગરસ્યાસ્તમયૈત્ય પ્રાર્થય-
ન્મૃદામ્ । સ્વપુરાગમનાયૈવ તાનુવાચ તદા હરિઃ ॥૧૪॥ જન્માષ્ટ-
મ્યુત્સવં કર્તું તદ્વાયાસ્યામ્યહં સ્વયમ્ । સામ્પ્રતં સ્વપુરં યાતેત્યુ-
ક્તાસ્તે તુ યયુર્નૃપ । ॥૧૫॥ સમાયાં પ્રત્યહં યાર્તા અપરાહ્ને તથા

પ્રીતિથી પૂજા કરી ॥૯॥ હે નૃપ ! આ ભગવાને બંને નગરમાં નિવાસ
કરી રહેલા હજારોહજાર દ્રાક્ષણોને મોતીયા લાડુ, કંસાર, ઘેબર, શિરો,
હૃદયપાક, માળપુવા, જલેખી, ખાળં વિગેરે વિવિધ, અમૃતરસને તિર-
સ્કાર કરનારાં પકવાબોવડે તથા વિવિધ બ્યંજનોવડે તથા સાકરે સહિત
કેરીઓના રસાદિકવડે સારીરીતે તૃપ્ત કર્યા હતા અને સહુપદેશથી સદ્ધ-
ર્મની સ્થાપના કરી હતી ॥૧૦-૧૨॥ કેવળ એક દિવસ કે બે દિવસ
કે ત્રણ દિવસ દ્રાક્ષણોને જમાડયા એમ નહિ કિંતુ અઢી માસમુધી
એજ પ્રકારથી દ્રાક્ષણોને જમાડયા, અને આપાઠ માસના શુકલ પક્ષની
દ્વિતીયા તિથિએ કરવાનો રથયાત્રાનો ઉત્સવપણુ બહુ સામગ્રીથી ત્યા
કર્યા હતો ॥૧૩॥ આવા અવસરમાં અમદાવાદના નથુભટ્ટ આદિક હરિ-
જનો આવીને સલામા વિરાજમાન શ્રીહરિની 'હે ભગવન્ ! અમારા
પુરને આપના પવિત્ર પાદારવિંદના રબઃકણુથી પવિત્ર કરો' એમ પરા
ભક્તિથી બહુ બહુ પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. પ્રાર્થનાથી પ્રસન્ન થએલા ભગ-
વાન્ બોલ્યા કે-હે ભક્તો ! જન્માષ્ટમીનો મહોત્સવ કરવા તમારા પુરમાં
સ્વયં હું આવીશ. હમણાં તો તમો તમારા પુરમાં જાઓ. હે નૃપ ! એરીતે
ભગવાને કહ્યું એટલે તે ભક્તો ભગવાનને પ્રણામ કરી ખોતાને પુરે પાછા
ગયા ॥૧૪-૧૫॥ ભગવાન્ શ્રીહરિ આ નગરમાં પ્રતિદિન સલામાં વિરા-

નિશિ । एकान्तधर्मेसम्बद्धाश्चकार सुखदा नृणाम् ॥१६॥ आपा-
दशुक्लदशमीप्रदोये जनसंसदि । महासनस्यो भगवान् प्राह भ-
क्तानिदं वचः ॥१७॥ एकादश्याः श्व आरभ्य चातुर्मास्यमुपाग-
तम् । तप एवात्र कर्तव्यं यथाशक्त्यखिलैर्जनाः । ॥१८॥ जना ऊचु —
कीदृक् तपोऽत्र भगवन् ! कर्तव्यं मानवैर्भुवि । वक्तुमर्हसि तच्च
त्वं धर्मवर्त्मप्रवर्तकः ॥१९॥ श्रीनारायणमुनिस्त्वाच—चातुर्मास्ये तपः
कार्यं जना ! यत्तद्वीम्यहम् । इन्द्रियाणां च मनस ऐकाग्र्यं प-

જમાન થઈ અપરાહ સમયે તથા રાત્રિના પ્રથમ ભાગમાં પારમૈકાંતિક
ધર્મસખન્ધી, શ્વણુમાસથીજ સર્વના સમસ્ત પાપને હરનારી, સર્વના સર્વ
સુખને કરનારી વાર્તાઓ કરતા હતા ॥૧૬॥ આપાદ માસના શુક્લ પક્ષની
દશમી તિથિએ પ્રદોષ સમયે સભામાં સમુત્તત સિંહાસનમાં વિરાજમાન
થએલા ભગવાને ભક્તોને ધર્મવિશેષ જણાવા માટે એવું વચન કહ્યું કે—
॥૧૭॥ હે ભક્તજનો ! આવતી કાલે તો આપાદ શુક્લ એકાદશી છે. આ
તિથિને આરંભીને પ્રખ્યાત ચાતુર્માસ્ય બેસે છે. આ ચાર માસોમાં સમસ્ત
મારા આશ્રિતોએ યથાશક્તિ તપ કરવુંજ બેઠએ. વિશેષપણે આ તપનો
સમય છે એમ સ્મૃતિમાં કહ્યું છે ॥૧૮॥ ભગવાનનું આવું વચન સાંભળીને
તપનું લક્ષણ જાણવાની ઇચ્છાથી હરિજનો બોલ્યા કે—હે ભગવન્ ! ચાતુર્મા-
સ્યમાં તમો બે તપ કરવાનું કહો છો તે તપ અમારે કેવા પ્રકારનું કરવું ?
આપજ ધર્મમાર્ગના પ્રવર્તક છો તો તે તપ યથાર્થપણે અમોને કહેવાને
યોગ્ય છે ॥૧૯॥ એરીતે ભક્તજનોએ પુછેલા ભગવાન્ શ્રીનારાયણુમુનિ
કહે છે—હે જના : ! મનુષ્યોએ આ ચાતુર્માસ્યમાં બે તપ અવશ્ય કરવાનું
છે તે તમોને હું કહું છું. પ્રથમતો તપનું મુખ્ય સ્વરૂપ સમજવું
બેઠએ, તપ બહુ પ્રકારનું છે તેમાં મુખ્ય તપતો આજ છે, શું ? તો બે
ઇન્દ્રિયો અને મનની એકાગ્રતા કરવી, અર્થારામ ઇન્દ્રિયો સાથે મનની
એકાગ્રતા કરવી એ તપ નથી, તે તો પ્રકૃતિને સહજ છે, તેવા હોય તેતો
પશુસમાનજ છે, કિંતુ ભગવાનને અભિમુખ કરેલા મનની સાથે ઇન્દ્રિયોનું
એકાગ્ર (સખ્યાનને અભિમુખ વર્તવું) એજ પરમ તપ કહેવું છે

રમં તપઃ ॥૨૦॥ યેકાઘ્યં વાસુદેવે તુ પુણનાં સ્વેપ્સિતૈ રસૈઃ ।
 નેન્દ્રિયાણાં ભવેત્તસ્માત્કાર્યં વિપયવર્જનમ્ ॥૨૧॥ યેન્દ્રિયેષુ રસે-
 પ્ત્વેકો જૈદ્ધયો મુખ્યો રસો મતઃ । પ્રયત્નતઃ સ જેતવ્ય ઉપવાસે-
 સ્તપસ્યતા ॥૨૨॥ ચક્રિરે ચતુરો માસાનુપવાસાનતોઽલિલાઃ ।
 પ્રાચીનાઃ પુરુષાશ્ચાઘ કેચિત્કુર્ચન્તિ યોગિનઃ ॥૨૩॥ તથા કર્તુ-
 મશક્યં હિ કલાચત્રાલિલૈર્નરૈઃ । ફલાહારઃ પયઃપાનં કાર્યં વૈકા-
 ન્નમત્ર તત્ ॥૨૪॥ શાકત્યાગોઽથવા કાર્યઃ શાકાહારોઽથવા
 નૃભિઃ । દધિપ્રાશસ્તિલપ્રાશો ઘૃતત્યાગશ્ચ સદ્રતમ્ ॥૨૫॥ વર્જ્યં

॥૨૦॥ પ્રતિદિન પોતપોતાના ઇષ્પિત વિષયરૂપ રસોદી પુદ્ધ થએલાં
 ઇન્દ્રિઓનું સદુપદેશાદિવડે કોઈપણ પ્રકારે વાસુદેવ ભગવાનના અભિ-
 મુખપણાને પામેલા મનની સાથે અવિરોધથી (વિરોધ વિના) એકાગ્રપણ
 થવું દુર્ઘટ છે, તેવી એકાગ્રતા કરવી એજ મુખ્ય તપ માનેલું છે, આવા
 તપમાં જે ઉપકાર કરનાર હોય તે પણ ગૌણી વૃત્તિથી તપ કહેવાય
 છે, તો તપમાં પ્રવર્તેલા પુરૂષે વિષયો વિદૂર કરવા ॥૨૧॥ ઇન્દ્રિયો
 સખન્ધી વિષયોમાં જીહ્વાસખન્ધી વિષય પ્રભળ છે, કારણ કે યથેદ વૃક્ષ
 થએલી રસના ઇન્દ્રિય ખીલ ઇન્દ્રિયોને પણ સમુદ્બોધ કરે છે, આ
 રસના જરા અવસ્થા આવતાં પણ પરાભવ પામતી નથી, તો તપશ્વ-
 યાંમાં પ્રવર્તેલા પુરૂષે પ્રયત્નથી કરેલા ઉપવાસાદિકવડે જીહ્વાસખન્ધી રસ
 જીતવા યોગ્ય છે ॥૨૨॥ આવાજ અભિપ્રાયથી પુરાતન મહાર્ષિ વિગેરે
 બધા પુરૂષો આ ચાર માસપર્યંત ઉપવાસોનેજ કરતા હતા. હમણાં પણ
 કેટલાક શક્ત યોગિજનો તે ઉપવાસોને કરે છે ॥૨૩॥ આ કલિયુગમાં
 તો સર્વે મનુષ્યોથી ચાર માસમુધી ઉપવાસ નજ કરી શકાય, માટે
 ફલાહારમાત્રથી કે કેવળ પય પાનથી કે કેવળ એક અન્નમાત્રથી ચાતુ-
 માર્સિયના દિવસો નિર્ગમન કરવા અથવા શાકમાત્રનો ત્યાગ કરી એકવાર
 એક અન્નથી વૃત્તિને કરે અથવા શાકમાત્રનોજ આહાર કરે અથવા
 દધિમાત્રનું લક્ષણ કરે અથવા કેવળ તલનુંજ લક્ષણ કરે અથવા ઘૃતનો

च आचणे शाकं दधि भाद्रपदे तथा । दुग्धमाश्विनमासे च द्वि-
दलं मासि कार्तिके ॥२६॥ वृन्तार्कं च फलिङ्गं च मूलकं च फदा-
चन । चातुर्मास्ये नैव भक्ष्यं त्रैवर्णिकजनेन तु ॥२७॥ गोदानं वा
स्वर्णदानमन्नदानं तथान्वहम् । यथाशक्ति विधातव्यं गृहस्थैर्द-
म्भवर्जितम् ॥२८॥ धारणापारणाख्यं च व्रतं श्रेष्ठमिदोदितम् ।
गृहिभिस्त्यागिभिस्तत्तु कर्तुं शक्यं मद्वाफलम् ॥२९॥ अवश्यमेत-
त्कर्तव्यं यौवने व्रतमुत्तमम् । पुरुषैरपि नारीभिर्विधवाभिर्वि-
शेषतः ॥३०॥ व्रताङ्गभूता नियमा ब्रह्मचर्यादयोऽपि ताः । पाल-

નીયાઃ પ્રયત્નેન થમ ઇવાન્યથા ભવેત્ ॥૩૧॥ કર્તૃશક્તિમપે-
ક્ષ્યેવ ચાતુર્માસ્યે વ્રતાનિ તુ । પુરાણે વહુધોકાનિ સન્તિ
કાર્યાણિ તાનિ વા ॥૩૨॥ સકામૈર્વાપિ નિષ્કામૈશ્ચાતુર્માસ્યવ્રતાનિ
તુ । સ્વસ્વશત્રુવ્યનુસારેણ કર્તવ્યાનિ પ્રયત્નતઃ ॥૩૩॥ સકામાઃ
પ્રાપ્તુવન્ત્યેવ તત્તત્ફલમસંશયમ્ । નિષ્કામાનાં ભવત્યેવ વાસુદેવ-
પ્રસન્નતા ॥૩૪॥ અન્તે વ્રતાનાં સમનુષ્ઠિતાનાં સન્તર્પણં વિપ્રસતાં
સ્વશત્રુયા । વિષેયમર્ચાસહિતં મુરારેસ્તેનૈવ સર્વં ફલમાપ્યતે વૈ
॥૩૫॥

इति श्रीसत्सन्निजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे विभ्रग-
रवटनगरयोर्ब्राह्मणमोजनानन्दवर्णननामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४१॥

હોય કરે તો અંગિની સિદ્ધિ ન થાય ॥૩૧॥ જે આ આતુર્માસ્યમાં વ્રતો
કરવાનાં કહ્યાં છે તે બધાં શક્તને અધિકાર કરીને કહ્યાં છે પણ જરાથી
અશક્ત કે વ્યાધિથી પીડા પામેલાને અધિકાર કરીને પણ કહ્યાં નથી. તે
આ વ્રતો પુરાણોમાં બહુધા કહ્યાં છે તે યથાધિકાર યથાશક્તિ કરવાં.
ફળકામના ન હોય તો પણ બધાએ સુલ્લેખ્યે અનુષ્ઠાન કરવાં, કારણ
કે અનુષ્ઠાન કરેલાં વ્રતોથી ઇન્દ્રિયોનું દમન થાય છે. જે દમનથી વાસુ-
દેવમાં ચિત્તની એકાગ્રતારૂપ મુખ્ય તપ કદાચિત્ સિદ્ધ થાય અને પાપનો
પ્રક્ષય થતાં મનની નિર્ભળતા થાય, માટે સકામ કે નિષ્કામોએ આતુર્માસ્ય
વ્રતો યથાશક્તિ પ્રયત્નથી કરવાં ॥૩૨-૩૩॥ સકામજનોએ કામેલું ફળ
અલ્પ છે અને નિષ્કામ જનોએ કામેલું ફળ નિરવધિ વાસુદેવની પ્રસ-
ન્નતારૂપ છે, તેને તેઓ પામેજ છે એમાં સંશય નથી ॥૩૪॥ નિયમોએ
સહિત રૂઢીરીતે પાળેલા વ્રતોને અતે ભગવાનની પૂલ અને ગ્રાહણ સાધુ-
ઓનું મિહાનથી સંતર્પણ યથાશક્તિ અવશ્ય કરવું. ભગવત્પૂલ અને સાધુ
વિપ્રના સંતર્પણથી વ્રતોનું સર્વ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. નહિ તો કરેલા વ્રતની
પણ સાદુગુણસિદ્ધિ ન થાય ॥૩૫॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...
द्वितीयप्रकरणे विभ्रगरवटनगरयोर्ब्राह्मणमोजनानन्दवर्णननामैक-
चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४१॥

શ્રીનારાયણમુનિસ્વાચ—વ્રતાન્યુકાનિ સામાન્યાદથ વઃ કથયે
જનાઃ ! । કર્તવ્યાનિ વિશેષેણ મદીયૈર્વિધિપૂર્વકમ્ ॥૧॥ આપાઢ-
શુક્રૈકાદશ્યાં ચાતુર્માસ્યવ્રતસ્ય તુ । આદિતો નિયમો ગ્રાહ્યઃ શ્રી-
કૃષ્ણપ્રતિમાન્તિકે ॥૨॥ અથવા કૃષ્ણમકસ્ય સ્વધર્મદૃઢસંસ્થિતેઃ ।
પુરતો નિયમો ગ્રાહ્યઃ પ્રાતઃ સ્નાત્વેશતુષ્ટયે ॥૩॥ ઇદં વ્રતં મયા દેવ !
ગૃહ્યતે તવ સન્નિધૌ । નિર્વિઘ્નં સિદ્ધિમાયાતુ પ્રસાદાત્તવ કેશવ !
॥૪॥ ગૃહીતેઽસ્મિન્વ્રતે દેવ ! પશ્યત્વં યદિ મે ભવેત્ । તદા તદસ્તુ

અધ્યાય ૪૨ મો.

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે ભક્તજનો ! સામાન્યપણે (સર્વના
પ્રત્યે તુલ્યપણે) વ્રતવિશેષો કહ્યા. હવે જેઓ મારા આશ્રયરૂપ દીક્ષા-
વિશેષને પામ્યાછે તે તમારા પ્રત્યે વિધિપૂર્વક કરવાના વ્રતવિશેષો હમણાં
હું નિરૂપણુ કરૂં છું ॥૧॥ મારા આશ્રિત જનોએ આપાઢ શુકલ એકાદ-
શીએ પ્રાતઃસ્નાન કરી નિલકર્મ કરી, પોતાના ઘરમાં કે મંદિરમાં રહેલી
શ્રીકૃષ્ણપ્રતિમા આગળ સ્વયં રહીને કરવાના ચાતુર્માસ્ય વ્રતનું 'ભગવ-
ત્પ્રસન્નતાજ એક કૃણ છે' એવો નિશ્ચય કરી તેના આરંભમાં તેમનીજ
અનુજ્ઞા આગળ કહેશે એવા પ્રકારથી સંપાદન કરવી અથવા સ્વધર્મમાં
દૃઢ સ્થિતિવાળા કોઈ કૃષ્ણભક્તની આગળ પરમેશ્વર પ્રસન્નતા માટે
નિયમ ગ્રહણ કરવો ॥૨-૩॥ ભગવાનની આજ્ઞા ગ્રહણ કરવાનો પ્રકારતો
આ છે કે—હે દેવ ! હે કેશવ ! તમારી સમીપે હું આ વ્રત તમારી કેવળ
પ્રસન્નતા માટેજ ગ્રહણ કરૂં છું. તો આ વ્રત તમારાજ પ્રસાદથી નિર્વિઘ્ન-
પણે સંપૂર્ણપણાને પામી. હે દેવ ! આ વ્રત ગ્રહણ કર્યા પછી જો મધ્યે
મારો દેહપાત થાય તોપણુ કર્માન્તરની ચેટે આ વ્રત અધૂર્ણ કે અનર્થ-
કર ન થાય કિંતુ તમારીજ કૃપાથી સંપૂર્ણસદૃશ થઈને શ્રેય માટે થાય.
હે જનાઃ ! આ પ્રકારે વ્રતનો નિયમ ગ્રહણ કરનારો જન પ્રાર્થના કરે.

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને નિસનગરમાં અધિકારિવિશેષને અધિકાર
કરીને ચાતુર્માસ્ય વ્રતવિશેષ નિરૂપણુ કર્યો છે.

સમ્પૂર્ણ પ્રસાદાત્ત ઇતીરયેત્ ॥૫॥ एवं सम्प्रार्थ्य गोविन्दमारमेत
 व्रतं शुचिः । रक्षन् व्रताङ्गनियमान् पुमान् स्त्री च यथोचितम्
 ॥६॥ स्वभर्तुराद्यया कार्यं व्रतं सधवयोपिता । न स्वातन्त्र्येण कर्तव्यं
 विधाय कलहं गृहे ॥७॥ अनुसृत्य स्वाधिकारं गृहिभिस्त्यागिभि-
 स्तथा । गृहीतव्यं व्रतं प्रीत्या पाल्यं तच्च निरन्तरम् ॥८॥ प्राप्तायां
 क्राव्यापदि तु देशकालानुसारतः । वर्तितव्यं यथाशक्ति कृष्णः

ભક્તસમીપે આ મત બહણુ કરે તો ભક્તને આગળ રાખીને ભગવાનની
 એજ પ્રકારે પ્રાર્થના કરે ॥૪-૫॥ એરીતે ભગવાનની પ્રાર્થના પૂર્વક અનુશા
 પામીને શુદ્ધ થઈ મતના અગત્યત બ્રહ્મચર્યાદિ નિયમોને યથાયોગ્ય પાળ-
 વાની સાથે પુરૂષ તથા નારીએ યથાક્રમ મતનો આરંભ કરવો ॥૬॥
 સ્ત્રીયોમા આ વિશેષ છે કે-સ્ત્રીઓએ ભર્તાની અનુશા નહિ પામીને આ
 મત નજ કરવું, ભર્તાની અનુવૃત્તિને અનુસરવું એજ સ્ત્રીયોનો પ્રધાન
 ધર્મ છે, જેમ શુદ્ધ થઈ નિલકર્મ કરનારાજ પુરૂષોને મતમાં અધિકાર
 છે પણ તેવા ન હોય તેમને નથી, તેમજ ભર્તાને અનુસરનારીજ અબળા-
 ઓને મતમાં અધિકાર છે, અન્યથા-પતિની આજ્ઞા અતિલઘન કરી વિવા-
 દમાં પ્રવર્તેલી સ્ત્રીઓને તો મતમાં અધિકાર નથી. માટે પતિની આજ્ઞાથી
 મત કરવું પણ સ્વતંત્રપણે ન કરવું. વિધવાએ પણ પિતા ભ્રાતા આદિકની
 આજ્ઞાથી કરવું પણ સ્વતંત્રપણે ન કરવું ॥૭॥ આ મતમાં ત્યાગીઓને
 તથા ગૃહસ્થોને અધિકાર છે પરંતુ તે મતતો પોતાના અધિકારને અનુસારે
 ધારણ કરવું, કેમકે ગૃહસ્થોને અગ્નિમાં અધિકાર છે અને ત્યાગીઓને
 નથી એવા રૂપનું વૈષમ્ય છે, તો યથાધિકાર મત ધારણ કરવું. તે મત
 નિરતર-કાર્તિક શુકલ દ્વાદશીપર્યંત ધારણ કરવું પણ અધ્યે વિચિત્ર ન
 કરવું. તેમજ આ મત પ્રીતિથી ધારણ કરવું પણ ‘આ માથે કોઈ ભાર
 આવી પડ્યો છે તે છુટકવો નથી’ એવા કલેશથી ધારણ કરવું નહિ ॥૮॥
 કદાચિત્ આપત્કાળ આવી પડે તો દેશકાળને અનુસારે યથાશક્તિ કરવું.
 કારણ કે આ તો ભગવાનનીજ એક પ્રસન્નતા કરવાની કામનાથી કરવાનું
 હોવાથી દેશ કાળને અનુસારે કરવાથી વિગુણતાને પામે નહિ ભગવાન તો

સર્વમવૈતિ યત્ ॥૯॥ ધ્રીમાગવતપ્રમુખપુરાણસ્યાનુવાસરમ્ । ક-
ર્તવ્યં શ્રવણં નિત્યં કીર્તનં વાપિ પાઠનમ્ ॥૧૦॥ શ્રવણે વાચકઃ
પૂજ્યો વ્રતાન્તે નિજશક્તિઃ । બ્રાહ્મણાઃ સાધવશ્ચાચર્યા મોજની-
યાશ્ચ સાદરમ્ ॥૧૧॥ કીર્તને પાઠને વાપિ મહાપૂજા રમાપતેઃ ।
અન્તે કાર્યા સાધુવિપ્રાભ્યર્ચનાદિ ચ સિદ્ધિદમ્ ॥૧૨॥ વ્રતત્રયમિતિ
પ્રોક્તં પુણ્યં કર્તવ્યમાદરાત્ । દશમસ્કન્ધમાત્રસ્ય શ્રવણાદિવ્રતં
તથા ॥૧૩॥ કૃષ્ણાભ્યર્ચા યથાલબ્ધૈસ્ત્રિકાલં સ્પષ્ટચારકૈઃ । કાર્યેતિ
વ્રતમસ્યાન્તે મહાપૂજાદિ પૂર્વેવત્ ॥૧૪॥ કૃષ્ણસ્તોત્રસહસ્રાભ્યપાઠઃ
કૃષ્ણપ્રદક્ષિણા । કૃષ્ણાય સાષ્ટાઙ્ગનતિઃ સ્વશક્ત્યેતિ વ્રતાનિ ચ

ભાવશુદ્ધિથીજ પ્રસન્ન થાય છે. ભક્તના ભાવને સર્વશ્ચ ભગવાન્ જાણેજ
છે ॥૯॥ હવે પાળવાના વિશેષ વ્રતોને કહે છે—શ્રીભાગવતપ્રમુખ પુરા-
ણનું પ્રતિદિન શ્રવણ કરવું અથવા પ્રતિદિન તેની કથાનું કીર્તન (કથાનુ-
વાચન) કરવું અથવા તેનું પાઠન-પારાયણ યથાધિકાર કરવું ॥૧૦॥
તેમા જેણે શ્રવણનો નિયમ ધાર્યો હોય તેણે વ્રતને અતે પ્રવક્તાની યથા-
શક્તિ પૂર્ણ કરવી અને બ્રાહ્મણ સાધુઓની પૂજા કરવી તથા આદરથી
મિથાસવડે જમાડવા ॥૧૧॥ અધિકાર હોવાથી જેણે કીર્તન કે પાઠનનો
નિયમ ધાર્યો હોય તેણે તો આ વ્રતને અતે ભગવાન્ નારાયણની મહા-
પૂજા યથાવિધિ કરવી અને સાધુ બ્રાહ્મણોનું પૂજનાદિક કરવું. કારણ કે
સાધુ વિપ્રનું પૂજનાદિક વ્રતનું તથા મહાપૂજાનું સંકળપણ કરનાર છે
॥૧૨॥ તે આ ત્રણ પ્રકારનું પુણ્ય વ્રત યથાધિકાર આદરથી કરવાનું કહ્યું.
તથા દશમસ્કન્ધમાત્રનું શ્રવણ-કીર્તન-પાઠન ભેદથી ત્રણ પ્રકારનું વ્રત
આદરથી યથાધિકાર કરવું ॥૧૩॥ તથા પ્રતિદિન જેવા મળી આવે એવા
સમીચીન ચદન પુષ્પાદિ ઉપચારોવડે પ્રાત્ર મધ્યાહ્ન અને સાયાહ્ન આ
ત્રણેય ઠાળમાં કૃષ્ણની યથાવિધિ મહાપૂજા કરવી આવું વ્રત છે, આ વ્રતને
અતે પ્રથમની પેઠે મહાપૂજા સાધુવિપ્રતર્પણાદિ કરવું ॥૧૪॥ શ્રીકૃષ્ણના
નામસહસ્રોત્રનો યથાશક્તિ પાઠ કરવો, શ્રીકૃષ્ણને પ્રદક્ષિણા કરવી,
શ્રીકૃષ્ણને સાષ્ટાંગ પ્રણામો કરવા, આ ત્રણ વ્રતો પણ કરવા ॥૧૫॥ તથા

॥૧૫॥ શતાદિસહ્યયા માલાવર્તનં કૃષ્ણમન્ત્રતઃ । પ્રતિઘ્નં યથા-
શક્તિં વ્રતમેતત્પરં મતમ્ ॥૧૬॥ અન્તે ત્વેપાં યથાશક્તિ કૃષ્ણસ્ય
મહદર્ચનમ્ । તદ્ગુણપૂજાઽથ જપે હવિર્હોમોઽપિ ચાધિકઃ ॥૧૭॥
વૈષ્ણવાનાં સમર્ચાં ચ પ્રત્યહં ચન્દનાદિભિઃ । તદ્ગોજનં સ્વશક્ત્યા
વા સદન્નૈરિતિ ચ વ્રતે ॥૧૮॥ અન્તેઽનયોર્મહાપૂજા સર્વેપાં કૃષ્ણસે-
વિનામ્ । યથાર્દવસ્ત્રેઃ પાત્રૈશ્ચ ગ્રીણનં ભોજનાદિભિઃ ॥૧૯॥ કામસ્ય
ચ ક્રુધો નિત્યમનૃતસ્ય ચ ઘર્જનમ્ । બુદ્ધિપૂર્વપ્રાણિર્હિંસાઘર્જનં સર્વ-

પ્રતિદિન યથાશક્તિ શ્રીકૃષ્ણના અષ્ટાક્ષરમંત્રથી કે નામમંત્રથી શતાદિ
સખ્યાથી માળા ફેરવવી. આતો બધા વ્રતોને મધ્યે પરમ વ્રત માનેશું
છે. 'વજ્રાનાં જપયજ્ઞોઽસિ' આ વચનથી ભગવાનેજ જપનું પ્રાધાન્ય કહ્યું
છે. આ જપ ક્ષરાક્ષરની અપેક્ષાએ અધ્યધિક પુરૂષોત્તમ ભગવાનની
હોવાથી સર્વોત્તમજ છે ॥૧૬॥ આ સ્તોત્રપાઠાદિ ચાર વ્રતોની સમાપ્તિમાં
તો યથાશક્તિ ભગવાનની મહાપૂજા કરવી અને તેમના ભક્ત સાધુ વિપ્રોનું
યથાશક્તિ પૂજન કરવું. તેમા શ્રીકૃષ્ણના મંત્રજપમાં અને સ્તોત્રપાઠમાં
તો તેના દશાંશથી અગ્નિમાં હવિષ્યાન્નથી હોમ અધિક કરવાનો નાણવો
॥૧૭॥ પ્રતિદિન અદન પુષ્પાદિવડે વૈષ્ણવો-સાધુ બ્રહ્મચારી બ્રાહ્મણ વિગેરે
હરિભક્તોનું પૂજન અથવા યથાશક્તિ સુસ્વાદુ અન્નવડે તેમનું સંતર્પણ,
આ બે વ્રતો કરવાં ॥૧૮॥ આ બે વ્રતની સમાપ્તિમાં મહાપૂજા અને સર્વ
સાધુ આદિક શ્રીકૃષ્ણભક્તોનું યથાયોગ્ય વસ્ત્ર પાત્ર ભોજનાદિવડે સંતર્-
પણ કરવું ॥૧૯॥ પૂર્વોક્ત વ્રતને આશરૈલાએ અવશ્યપણે સાવધાન થઈ
પ્રતિદિન કામ ક્રોધ અસત્ય અને પ્રાણિપીડાનો સર્વથા પરિત્યાગ કરવો.
યદ્યપિ આ ક્રોધાદિકનો પરિત્યાગ અન્યત્ર (વ્રત નહિ કરનારામાં) પણ
તુલ્ય છે, કારણ કે સર્વના પ્રત્યે સામાન્યપણેજ એમનો પ્રતિપેદ કરેલો
છે. અથાપિ વ્રતકળમાં વિરોધિ હોવાથી વિશેષપણે વ્રતના અંગપણે
પ્રતિપેદ કરવો ન્યાય્ય છે, પ્રતિવિદ્ધમાંજ જેમ જેમ અપ્રતિવિદ્ધ એવા
શબ્દાદિ વિષયમાત્રમાં પણ પ્રસરતો કામ આ સ્થળે પ્રતિપેદ કર્યો છે.
પ્રાણિપીડન તો શુદ્ધિપૂર્વક નાણવું, કારણ કે શયન આસન અટન આદિ-

થાન્વહમ્ ॥૨૦॥ પાલનં વ્રહ્મચર્યસ્ય ત્યજનં ચાપ્યહંમતેઃ । શ્લેહસ્ય
ચૈક્ષવસ્યાય વર્જનં લવણસ્ય ચ ॥૨૧॥ વ્રતાન્યેતાનિ કાર્યાણિ યુ-
ક્તાનિ હરિપૂજયા । પૃથક્કૃ પૃથગ્યથાશક્તિ મવન્તિ હરિતુષ્ટયે ॥૨૨॥
एतेषां तु समाप्तौ स्यात्त्यागिनां कृष्णसेविनाम् । समर्हणं सविनयं
वासःसद्भोजनादिभिः ॥૨૩॥ પ્રાધાન્યેન મયોક્તાનિ વ્રતાન્યેતાનિ
સદ્વિયઃ । । કૃષ્ણસમ્યન્વિઘર્મો યસ્તદ્વ્રતં મે પરં મતમ્ ॥૨૪॥ પુરા-
ણાદિત્વયોક્તાનિ કામ્યાન્યપિ વ્રતાનિ તુ । નાતિપ્રેષ્ટાનિ મે તાનિ
તુચ્છાલ્પફલદત્વતઃ ॥૨૫॥ વિપયાસકચિત્તાનાં ગ્રામ્યાણાં તદ્વિ-

ક્રમાં થતા પ્રામાદિક અવર્જનીય પ્રાણિપીડનનો પરિહાર કરવો દુર્ઘટ છે.
એટલે શુદ્ધિપૂર્વક પ્રાણિપીડન ન કરવું ॥૨૦॥ તથા અહંકાર કે જે પરાપ
માનમાં હેતુભૂત છે તેનો પરિત્યાગ કરવો, કારણ કે—આ તો પ્રત્યવાયજનક
હોઈને મતના કૃળને પણ રોટી રાખે. તથા વિધિથી કહેલા કે અભ્યનુસાર
કરેલા દારસગને પણ મતનિષ્ઠ પુરૂષ પરિત્યાગ કરે એટલે બ્રહ્મચર્ય મત
પાળે. ઘૃતાદિ શ્લેહ દ્રવ્યને લક્ષણ કરે નહિ તેમજ શેલડીમાંથી થતા ગોળ
ખાંડ સાકર આદિકને લક્ષણ કરે નહિ તેમજ લવણનો પરિત્યાગ કરે
॥૨૧॥ આ કામત્યાગ આદિક નવ મતો જુદાં જુદાં યથાશક્તિ કરવાં
પણ ભેગાં ન કરવાં. આ મતો ભગવાનની પૂજાએ સહિત કરવાં એમ
કરવાથી ભગવાનની પ્રસન્નતા માટે થાય. આ મતોની સમાપ્તિમાં તો
એકાતિક લાવથી શ્રીકૃષ્ણની સેવા કરનારા ત્યાગીઓનું સવિનય સન્નિવેશ

વૃત્તયે । યથાતદ્વચિ શાસ્ત્રં તુ તાનિ વક્તિ હિતાવદમ્ ॥૨૬॥ ફુલદ્વ-
દોપતસ્તત્ર સજ્જન્તે કામુકા નરાઃ । તત્તોડલ્પફલમાપ્યૈતે યાન્ત્યન્તે
સંસ્મૃતિ કિલ ॥૨૭॥ પશુપુત્રઘનઠ્યાદિસુરં પ્રારબ્ધકર્મણઃ । ભવ-

અસ્થિર કળમાત્રને પમાડનારા હોવાથી મને પ્રિયતમ નથી ॥૨૫॥ યદપિ
પુરાણોના પ્રવચ્ચા તો મહર્ષિઓ છે, તેમની પ્રવૃત્તિતો હિત માટેજ છે,
તેમનું જે પ્રણીત છે તે પ્રમાણુજ છે, પરંતુ તેઓ મદ, વિપયાસક્ર ચિત્ત
વાળા, માટેજ અવળા માર્ગમાં પ્રવર્તેલા જનોને તેનાથી ધીરે ધીરે પાછા
વાળવા તેમની રૂચિને અનુસારે કળવિશેષથી પ્રયોગના કરતા થકા શાસ્ત્રમાં
પ્રામાણ્યશુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરી અતે હિતમાં ભેડે છે. તો તેમનું પ્રણીત પુરા-
ણાદિ મુખ્ય હિતમાટેજ પ્રવર્તેલું છે પણ કળવાદાશમાં અભિસાને અધિકાર
કરવું નહિ હોવાથી તે અશમાં અમોને અધિક પ્રીતિ નથી ॥૨૬॥ કળકામી
પુરૂષો અવિદ્વાન્ અર્થકામપરાયણોના હૃત્સિત સગરૂપ હોયથી શાસ્ત્રેનુ
પરમ તાત્પર્ય નહિ જાણીને રલા (તે નામની એક અપ્સરા) સંશ્લેષ
આદિક વિલક્ષણુ વિષયોની વૃષ્ટ્યાથી અસ્ત હૃદયવાળા થઈ કળવાદમા
રમણુ કરે છે, તે પછી અત્પ કળને પામીને પુણ્ય પ્રક્ષીણ થતાં ફરીથી
ગર્ભ જન્મ જરા મરણુ ત્રાસથી બાહુળ એવા સસારમાંજ નિશ્ચે અનુ-
પ્રવેશ કરે છે ॥૨૭॥ પશુ પુત્ર ઘન સ્ત્રી આદિક વિષયમુખ તો પ્રત્યેક
યોનિમાં પ્રારબ્ધ કર્મને અનુસારે સર્વને વિના પ્રયતે મળેજ છે, એવા
નિશ્ચયવાળા વિવેકી જનો તેના વાસ્તે યશાદિરૂપ શ્રમમાં પ્રવર્તતા નથી,
કારણ કે તેનાથી કેવળ શ્રમજ કળ મળે છે. સ્વર્ગાદિ લોકમાં વિષયમુખ
અધિક છે એમ જે મનાય છે તેતો અવિવેકથીજ છે, કારણ કે-વિષ-
યોની સાથે ઇન્દ્રિયોનો જે સંબન્ધ છે એજ સુખાલાસમાં નિમિત્ત છે,
આ સંબન્ધ તો પશુ પક્ષ્યાદિકમાં પણ સમાન છે, કાળ દેશ કે યોનિની
વિભતિતામાત્રથી ઇન્દ્રિયો અને વિષયોમાં કશો વિશેષ નથી. શ્વાન પણ
શુનીનો પ્રસગ પામતાં રંલા અપ્સરાના પ્રસગને પામતા પુરૂષથકી પણ
પોતાને અધિકપણે માને છે (ગારા જેવું કોઈનિ પણ સુખ નથી) તો તે
ખનેના સુખમાં શું અતર (ભેદ) છે ? કાંઈ પણ નથી. માંસમય આ

તીત્યેવ નિશ્ચિત્ય શ્રમયન્તિ ન તદ્વદા. ॥૨૮॥ કૃતેન કર્મણા યેન
ભગવાંસ્તજ્જનાસ્તથા । પ્રીયેરસ્તત્પ્રયત્નેન કર્તવ્યં સ્વહિતેચ્છુના
॥૨૯॥ ચાતુર્માસ્યવ્રતં યોઽન્ન યથાશક્ત્યપિ નાચરેત્ । સ મૃતો
નિરયાન્ ભુક્ત્વા કીડયોનિષુ જાયતે ॥૩૦॥ મદીયૈસ્તુ વિશેષેણ
વ્રતેષુક્તેષુ સુવતા । અવશ્યમેવેકતમમપિ કાર્યં વ્રતં દૃઢમ્ ॥૩૧॥
કાર્તિકે શુક્લપક્ષેઽથ દ્વાદશ્યાં શક્તિતોઽર્ચનમ્ । વિધાય કૃષ્ણસ્ય
તતસ્તદ્ધિવેદ્યં તદગ્રત ॥૩૨॥ શ્વં વ્રતં મયા દેવ ! કૃતં ત્વત્પ્રીતયે
પ્રભો ! । ન્યૂનં સમ્પૂર્ણતાં યાતુ તેન તુષ્ટો ભવેમંયિ ॥૩૩॥ एवं સમાપ્ય
નિયમં સાધુવિપ્રાદિભોજનમ્ । વિધાપ્ય પારણાં કુર્યાદિષ્ટે
સહ મુદા વ્રતી ॥૩૪॥ યે પાલયન્તિ મનુજા નિયમાનિદૈતાન્

પિંડમા જે તારૂંથ અને રૂપસપત્તિ છે તેપણુ પ્રત્યેક યોનિને સમાનજ
છે અને તેમા જે પ્રીતિ છે તેપણુ સમાનજ છે આવી તત્ત્વવિચાર કર
નારો કયો પુરૂષ તેના માટે પ્રયાસ કરે ? કોઈપણુ વિવેકી નજ કરે ॥૨૮॥
તો પોતાનુ આત્મતિક હિત ધ્યેષ્ઠનારા જને જે કર્મ કરવાથી લગવાનુ
તથા તેમના એકાતિક લક્ષો પ્રસન્ન થાય તેજ કર્મ પ્રયત્નથી પણુ કરવુ
॥૨૯॥ આ લોકમા જે જન આ વ્રતોમાથી એકપણુ ચાતુર્માસ્ય વ્રતને
યથાશક્તિ પણુ ન કરે તે જન મરીને નરકયાતનાને ભોગવીને ધીટયો
નિમા જન્મે છે ॥૩૦॥ હે સુવતા ! ‘મારી જે પ્રસન્નતા છે એજ પરમ
પ્રયોજન છે’ એમ માનનારા જે મારા આશ્રિતો છે તેમણે તો વિશેષપણે
મેં કહેલા વ્રતોને મધ્યે હરકોઈ એકે પણુ વ્રત અવશ્યપણે દૃઢ-અપ્રમા
દથી કરવુ ॥૩૧॥ કરેલા વ્રતની સમાપ્તિ પછી કાર્તિક માસના શુક્લ પક્ષની
દ્વાદશી તિથિએ યથાધનાદિશક્તિ લગવાનુ પૂજન કરી પછી તે વ્રત
તેમની આગળ ‘હે દેવ ! આ વ્રત મેં આપની પ્રસન્નતા માટેજ કર્યું છે તો
તેમા ન્યૂનતા રહી હોય તો તમારા પ્રસાદથી પરિપૂર્ણતાને પામો અને હે
પ્રભો ! ‘આ વ્રતથી મારી ઉપર તમો પ્રસન્ન થાઓ’ આવા પ્રાર્થના પ્રકારથી
નિવેદન કરવુ ॥૩૨-૩૩॥ વ્રત કરનાર પુરૂષ પૂર્વોક્ત પ્રકારે વ્રતને સમાપ્ત
કરી, સાધુ પ્રાદાણાદિકને મિથાન્નથી ભોજન કરાવી, પોતાના પ્રિય સખન્ધિ-

સચ્છાત્રસાધુવિહિતાક્ષનતાહિતાય । તે યાન્તિ નૂનમિદ્ધ મૂરિ
યશોઽતિશુદ્ધિમન્તે સુર્યં ચ પરમં પરમાત્મધાન્તિ ॥૩૫॥ શ્રી
શ્રીસત્સદ્ગીતીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે દ્વિતીયપ્રકરણે વિશ્વગરે ચાતુર્માસ્ય-
વ્રતવિધિનિરૂપણનામા દ્વિત્વત્વારિશોઽધ્યાયઃ ॥૪૨॥

મુવ્રત ડવાચ—નારાયણમુનેર્વાક્યમિત્યાશ્રુત્ય જનાધિપ ! । જના
વટપુરાવાસાઃ પપ્રચ્છુસ્તં પ્રણમ્ય ચ ॥૧॥ જના ડચુઃ—વ્રતોપવાસ-
નિયમાન્માસાન્ યે ચતુરો જનાઃ । કર્તું ન શક્તાસ્તૈઃ સ્વામિન્ !
યત્કાર્યં વ્રૂહિ તત્તુ નઃ ॥૨॥ શ્રીનારાયણમુનિરવાચ—અશક્તાશ્ચતુરો
માસાંસ્તપઃ કર્તું તુ યે નરાઃ । કર્તવ્યં તૈર્જના ! મત્તયા પવિત્રં કા-

જનો સાથે પ્રહર્ષથી પારણા કરે ॥૩૪॥ હે લક્ષ્મી ! આ લોકમાં જે મનુષ્યો
સચ્છાત્ર તથા સબજનોએ કહેલા જનહિતકારી પૂર્વોક્ત નિયમોને પાળે છે
તેઓ આ લોકમાં બહુ ધીર્તિ તથા અતિશુદ્ધિને પામે છે અને પરલોકમાં
જે પરમ સુખ પરમાત્માના પર ધામમાં સુપ્રસિદ્ધ નિરવધિ છે તેને નિશ્ચે
પામે છે ॥૩૫॥ ધૃતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...દ્વિતીયપ્રકરણે વિશ્વગરે
ચાતુર્માસ્યવ્રતવિધિનિરૂપણનામા દ્વિત્વત્વારિશોઽધ્યાયઃ ॥૪૨॥

અધ્યાય ૪૩ મો.

મુવ્રતઃપિ કહેછે—હે જનાધિપ ! નારાયણમુનિએ ઉપદેશ કરેલું
આતું ચાતુર્માસ્યવ્રત સાંભળીને વડનગરના લક્ષ્મીજનો ભગવાનને પ્રણામ
કરી એમ પુછવા લાગ્યા કે—હે સ્વામિન્ ! આપે જે આ કૃણાહારાદિ વ્રતો,
ધારણા પારણા આદિક ઉપવાસો અને શ્રીભાગવતશ્રવણાદિ નિયમો કલા
તેને ચાતુર્માસ્યની સમાપ્તિપર્યંત પાળવા માટે જે જનો અશક્ત હોય તેમણે
જે કર્તવ્ય હોય તેઓને કહો ॥૧-૨॥ વડનગરના નિવાસી ભગવદ્ભક્તોએ
પુછેલા શ્રીનારાયણમુનિ કહે છે—હે જનાઃ ! જે નરો ચાર માસ-
પર્યંત વ્રત કરવા અશક્ત હોય તેમણે તો પવિત્ર કાર્તિકવ્રત ભક્તિથી

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને કાર્તિક માસમાં કરવાના વ્રતવિશેષોનો ઉપદેશ
આપ્યો છે

તિક્રમતમ્ ॥૩॥ ક્ષાતલ્યં કાર્તિકે માસિ પ્રાતર્નક્ષત્રદર્શને । વ્રતં
ચ શક્તિઃ કાર્યં તત્ર કૃચ્છ્રાણ્યમાદરાત્ ॥૪॥ આશ્વયુજ્યા. સમા
રમ્ય કાર્તિક્યવધિ ભક્તિઃ । વ્રતં માસોપવાસાણ્યં કાર્યં ચાન્દ્રા-
યણં તુ વા ॥૫॥ અન્યાન્યપિ ચ કૃચ્છ્રાણિ કથયામિ સમાસતઃ ।
તેષુ શત્યનુસારેણ કાર્યમેકમપિ હ્રુવમ્ ॥૬॥ શુક્લપક્ષે ચતુર્દશ્યાં
ચારિમધ્યે સ્થિતોઽનિલમ્ । પિવન્નુપવસેદેવ જલકૃચ્છ્ર ઉદીરિતઃ
॥૭॥ દશમ્યાં પશ્ચગચ્ચાશી હ્યેકાદશ્યામુપોપણમ્ । વિષ્ણુમભ્યર્ચ-
યન્કુર્યાદ્ધરિકૃચ્છ્ર ઇતીરિતઃ ॥૮॥ અપ. ક્ષીરં વધિ ઘૃતં સત્તમ્યાદૌ
પિવેત્પૃથક્ । પકાદશ્યામુપવસેત્કૃચ્છ્રઃ પૈતામહો હિ સઃ ॥૯॥
પષ્ટ્યાદિ પયસ પાનં ત્રિદિનં ચ તત્તલ્યહમ્ । ઉપવાસ ઇતિ પ્રોક્તો
માહેન્દ્ર. કૃચ્છ્ર ઉત્તમઃ ॥૧૦॥ ત્યહં મુન્યન્નમશ્નીયાદ્યાવકં ચ ત્યહં

કરવુ ॥૩॥ કાર્તિક માસમા પ્રાત કાળે નક્ષત્ર દેખાતા હોય એવાજ સમયે
નદી આદિકમા આન કરવુ અને તેમા કૃચ્છ્ર નામનુ વ્રત આદરથી યથા-
શક્તિ કરવુ ॥૪॥ આશ્વિન પૂર્ણિમાને પ્રારબીને કાર્તિક પૂર્ણિમાપર્યંત માસો-
પવાસ (એક માસ ઉપવાસ કરવારૂપ) નામનુ વ્રત અથવા ચાદ્રાયણ
વ્રત લક્ષિથી કરવુ ॥૫॥ બીજાપણુ વ્રતો સક્ષેપથી કહું છુ તેમાથી એક
પણુ વ્રત શક્તિને અનુસારે નિથે કરવુ ॥૬॥ તેમા શુકલ પક્ષની ચતુર્દ-
શીએ જળમધ્યે ઉભો રહીને વાયુબક્ષણુ કરતો થકો ઉપવાસ કરે, આ
જળકૃચ્છ્ર નામનુ વ્રત કહ્યુ છે આ જળને મધ્યે સ્થિતિતો પ્રાત કાળને
પ્રારબીને મધ્યાહ્નસુધી કે સૂર્યાસ્તસુધી યથાશક્તિ બાજુવી ॥૭॥ કાર્તિક
શુકલ પક્ષની દશમીએ પયગબજુ લક્ષણુ કરી એકાદશીએ શ્રીકૃષ્ણના
પૂજન સાથે ઉપવાસ કરે, આ હરિકૃચ્છ્ર નામનુ વ્રત કહ્યુ છે ॥૮॥ સપ્તમી
પ્રમુખ ચાર તિથિમા જળ દુધ દહી અને ઘીનુ પૃથક્ અનુક્રમે પાન કરી
એકાદશી તિથિએ ઉપવાસ કરે, આ પાય દિવસસાધ્ય પિતામહ કૃચ્છ્ર
નામનુ વ્રત કહ્યુ છે ॥૯॥ પછી આદિક ત્રણ દિવસ પર્યંત દુધમાત્રનુ
પાન કરી પછીના ત્રણ દિવસ એકાદશીપર્યંત ઉપવાસ કરે, આ છ દિવસનું
ઉત્તમ મહેન્દ્ર કૃચ્છ્ર નામનુ વ્રત કહ્યુ છે ॥૧૦॥ ત્રણ દિવસપર્યંત મુનિ

તતઃ । ઝ્યહં ચોપવસેદન્યત્કુચ્છ્રોઽયં વૈષ્ણવો મતઃ ॥૧૧॥ પચ્ચરાત્રં
પ્રતિપદઃ પયઃપાનં તતઃ પરમ્ । દધિપાનં પચ્ચરાત્રં કુચ્છ્રોઽયં
ભાસ્કરાભિધઃ ॥૧૨॥ યવાગ્નૃં યાવકં શાકં દધિ ક્ષીરં ઘૃતં જલમ્ ।
પચ્ચમ્યાદૌ સિતેઽશ્વીયાત્કુચ્છ્રઃ સાત્તર્પિકો મતઃ ॥૧૩॥ પલાશવિ-
લ્વદર્માઽજોદુમ્બરૈઃ સુશૃતં પયઃ । પિત્રેત્પથ્યામુપવસેત્કુચ્છ્ર આશ્રેય
ઉચ્યતે ॥૧૪॥ પયોવિલ્વામ્બુજમૃણાલાન્યત્વાઽસત્તમીતિથેઃ ।
પ્રકાદદ્યામુપવસેત્લક્ષ્મીકુચ્છ્રોઽયમીરિતઃ ॥૧૫॥ ઝ્યહં પ્રાતરુપહં
સાયં ઝ્યહં કુર્યાદયાચિત્તમ્ । ઝ્યહં પરં ચ નાશ્વીયાત્પ્રાજાપત્યોઽ-
યમુચ્યતે ॥૧૬॥ દ્વાદશાહોપવાસેન પરાકઃ કુચ્છ્ર ઉચ્યતે । કૃષ્ણ-

પ્રિય નમારાદિ અન્નમાત્રનું લક્ષણ કરી પછીના ત્રણ દિવસ જવનો સાથવો
જમીને પછીના ત્રણ દિવસો ઉપવાસ કરે, આ નવ દિવસસાધ્ય વિધ્યુકૃચ્છ્ર
નામનું વ્રત કહ્યું છે ॥૧૧॥ શુકલ પક્ષના પડવાને આરંભીને પાંચ દિવસ
પયઃપાન કરીને પછીના પાંચ દિવસ દધિપાન કરે, આ દશ દિવસસાધ્ય
ભાસ્કરકૃચ્છ્ર નામનું વ્રત કહ્યું છે ॥૧૨॥ શુકલ પક્ષની પંચમીપ્રમુખ સાત
તિથિએ અનુક્રમે રાગ-જવનો સાથવો-શાક-દહી-દુધ-ઘી-અને જળને
પૃથક્ પૃથક્ લક્ષણ કરે, આ સાત દિવસનું સત્તર્પિકૃચ્છ્ર નામનું વ્રત કહ્યું
છે ॥૧૩॥ પડવાને આરંભીને પંચમી તિથિપર્યંત અનુક્રમે ખાખરાનાં
પત્ર, બિલીપત્ર, દલ, કમળપત્ર અને હિમરડાનાં પત્રો નાંખી ખુબ ઉકાળેલું
પય-દુધ કે જળ (કવાથ) પિવે અને પછી તિથિએ તો ઉપવાસ કરે
આ છ દિવસનું અગ્નિકૃચ્છ્ર નામનું વ્રત કહ્યું છે ॥૧૪॥ સત્તમીતિથિને
આરંભીને અનુક્રમે દુધ, બિલીફળ, કમળફળ અને કમળના તંતુનું લક્ષણ
કરી એકાદશીએ ઉપવાસ કરે આ પાંચ દિવસનું લક્ષ્મીકૃચ્છ્ર નામનું વ્રત
કહ્યું છે ॥૧૫॥ ત્રણ દિવસ પ્રાતઃકાળે જમે, ત્રણ દિવસ સાયંકાળે જમે,
ત્રણ દિવસ ચાચના કર્યા વિના મળેલા અન્નને જમે અને ત્રણ દિવસ ઉપ-
વાસ કરે, આ પ્રાજાપત્ય કૃચ્છ્ર નામનું વ્રત કહ્યું છે ॥૧૬॥ ચાર દિવસ લાગટ
ઉપવાસ કરે તો આ પારાક કૃચ્છ્ર નામનું વ્રત કહ્યું છે. આ બધાં કૃચ્છ્ર વ્રતો
કૃષ્ણલક્ષિને સંહિત કર્યા હોય તોજ વ્રતનાં ફળ આપવા સમર્થ થાયછે

મત્ત્યન્વિતાન્યેવ વ્રતાનિ ફલદાનિ વૈ ॥૧૭॥ કૃચ્છ્રવ્રતાનિ હેતાનિ
સર્વપાપહરાણ્યતઃ । કર્નઘ્યાનિ નૈરમત્તયા કાર્તિકે તુ વિશેષતઃ
॥૧૮॥ વ્રહ્મચારી ગૃહસ્થો વા વનસ્થો વાય મિશ્રુકઃ । કૃત્વા વ્રતા-
ન્યવાપ્નોતિ વૈષ્ણવં પદમવ્યયમ્ ॥૧૯॥ કૃચ્છ્રાણિ કુર્વન્ સર્વાણિ
યતવાદ્યાનસેન્દ્રિયઃ । ઘૌતવાસાઃ શુચિઃ સ્નાતઃ પૂજયેત્કૃષ્ણમ-
ન્વહમ્ ॥૨૦॥ અર્હિસકો દાનસ્તો જપહોમપરાયણઃ । પાલયેદ્વ્રહ્મ-
ચર્યં ચ ક્ષમાસત્યદયાન્વિતઃ ॥૨૧॥ વ્રતદ્રવ્યાણિ સર્વાણિ હીરા-
દીનિ સદા વ્રતી । વિપ્રદત્તાનિ ચાક્ષીયાત્સ્વેચ્છયા ન પ્રકામતઃ
॥૨૨॥ કુર્વન્ કૃચ્છ્રાણિ મુહ્યેચેત્ક્રુધયા પીડિતસ્તદા । અમૃતં તુ

નહિ તો સમર્થ થતાં નથી, માટે કૃષ્ણલક્ષિએ સહિતજ કરવાં ॥૧૭॥
આ કૃચ્છ્ર વ્રતો સર્વ પાપોને હરનારા હોવાથી મનુષ્યોએ લક્ષિથી કરવા
કાર્તિક માસમાં તો વિશેષપણે કરવાં (તેમાથી એક મત યથાશક્તિ કરે)
॥૧૮॥ આ વ્રતોમાં બ્રહ્મચારી ગૃહસ્થ વાનપ્રસ્થ અને સન્યાસી આ બધા
આશ્રમિઓને અધિકાર છે, તેઓ આ વ્રતોને કરીને પાપના પ્રક્ષયથી
મત કરણની નિર્મળ થવા દ્વારા જ્ઞાનોદયને પામીને અતે વિશ્ણુના
અપુનરાવૃત્તિ પરમ પદને પામે છે ॥૧૯॥ આ પૂર્વોક્ત સર્વ કૃચ્છ્ર
વ્રતોને કરવા ઇચ્છિતો પુરૂષ સ્નાન કરી શુદ્ધ થઈ ધોએલા વસ્ત્ર ધારણ
કરી કર્મેન્દ્રિયો જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને મનને નિયમમાં કરીનેજ કરે અને
તેવોજ થઈને પ્રતિદિન કૃષ્ણનું પૂજન કરે સામાન્યપણે પ્રાપ્ત થતા કૃષ્ણ-
પૂજનનો વ્રતના અંગતરીકિ આ વિધિ છે, તેથી કૃષ્ણપૂજન વિનાના વ્રતની
વિકળતા જાણવી ॥૨૦॥ વળી વ્રતનિષ્ઠ પુરૂષે જપહોમપરાયણ, બ્રહ્મચર્ય-
નિષ્ઠ, ક્ષમા સત્ય દયાએ યુક્ત, દાનપરાયણ અને અર્હિસાતત્પર રહેવું,
કારણ કે વ્રતના અનુષ્ઠાનમાં જપ હોમ પરાયણાદિ અગ છે ॥૨૧॥ વ્રતકર્તા
પુરૂષ અત્યંત જમે નહિ કિંતુ વ્રતને અનુગ્રહ દુઘ્વાદિકનેજ જમે રાજસ
તામસ જે વ્રતવિરૂદ્ધ હોય તેને જમે નહિ, દુઘ્વાદિકપણુ મથેષ્ટ પ્રાપ્ત
થએલા અત્યંત ન લક્ષણુ કરે કિંતુ ધર્મતત્ત્વને જાણનારા વિપ્રે આપેલાંજ
લક્ષણુ કરે ॥૨૨॥ એરીતે વ્રતમા પ્રવર્તેલો, કૃચ્છ્રાચરણને લીધે ક્રુધાથી

ગવાં ક્ષીરં પાયયેત્તં નરં દ્વિજઃ ॥૨૩॥ અષ્ટૈતાન્યવતઘ્નાનિ હ્યાપો
મૂલં ફલં પયઃ । હવિર્ઘ્નાહ્ણકામ્યા ચ ગુરોર્વચનમૌપધમ્ ॥૨૪॥
યથોક્તેન વિધાનેન કાર્તિકે કૃચ્છ્રમાચરેત્ । કૃષ્ણમભ્યર્ચયન્નિત્ય-
મિતિ બ્રહ્માહ નારદમ્ ॥૨૫॥ કૃચ્છ્રાણિ કર્તું ચ નરઃ શક્ત્યાષ્ટૈવ
યસ્તુ સઃ । ઘ્રતાન્યન્યાનિ કુર્વીત યથાવિધિ યથાવલમ્ ॥૨૬॥
મઞ્ચલદ્વાદિશયનં પટોલં મૂલકં મધુ । વૃન્તાકં ચ કલિજ્ઞં ચ વહુ-
વીજં ચ ઘર્જયેત્ ॥૨૭॥ પ્રાતઃસ્નાનં હરેર્ધ્યાનં યથાશક્તિ દૃઢાસનઃ ।
નિત્યં સર્વેઃ પ્રકુર્વીત પૂજાં ચ માનસીમપિ ॥૨૮॥ એકમકં ચ ભક્તં

પીડા પામેલો અને આરેક તેના વેગથી મૂચ્છાનિ પામેલા પુરૂષને પાસે રહેલો
વિગ્ર ગાયોનું અમૃતવત્ પવિત્ર સ્વાદુ દુધ પાન કરાવે (ગાયના દુધથીજ
તેની આશ્વાસના કરે પણ જે કોઈ પણ અન્નથી ન કરે) ॥૨૩॥ આ બાળ-
તમાં આ વિશેષ બાણવો-વૃતવડે કૃશ થએલા, ક્ષુધાથી પીડા પામેલા
પુરૂષના પ્રાણપરિક્ષણમાટે તે આ આઠનું લક્ષણ કરવાથી મતનો વિનાશ
થતો નથી. કયાં આઠ તો-જળ, શકરીયાં આદિક મૂળ, ખજૂર આદિક
ફળ, ગાયનું દુધ, ઘી, પરિપક્વ વિગ્રની અનુમતિ, સહગ્રુરૂનું વચન અને
ઔપધ ॥૨૪॥ પુરૂષ પ્રતિદિન પૂર્વોક્ત વિધિથી કૃષ્ણનું પૂજન કરવાપૂર્વક
કાર્તિક માસમાં કૃષ્ણ મત કરે એમ પૂર્વે બ્રહ્માએ નારદજીને (બ્રહ્મવૈવ-
ર્તપુરાણમાં) કહ્યું હતું ॥૨૫॥ જે પુરૂષ કાર્તિક કૃષ્ણ મતોને કરવા નજ
સમર્થ હોય તેણે તો બીજાં સુકર મતો યથાવિધિ યથાશક્તિ કરવાં ॥૨૬॥
તે મતો કહ્યું હું—મંચ (ઉપર છત્રવાળો પર્યેક) ખટ્વા (છત્રે રહિત)
આદિકમાં શયનને ત્યાગ કરે, સર્પાકૃતિ પંડોળાં, મૂળા, મક્ષિકાએ કરેલું
મધ, વૃન્તાક, કાળીંગડાં અને બહુ બીજવાળાં બધા કૃણાદિકને ત્યાગ
કરે—ન લક્ષણ કરે. આ બધાં મતો બાણવાં ॥૨૭॥ સર્વ કોઈ મતનિષ્ઠ પુરૂષ
પ્રાતઃ સ્નાન, દૃઢાસનથી યથાશક્તિ શ્રીહરિનું ધ્યાન અને માનસપૂજનપણ
પ્રતિદિન કરે. સામાન્યપણે પ્રાસ થતા એવા પણ આ પ્રાતઃસ્નાનાદિકનું
વિધાન મતાંગતા જણાવા માટે બાણવું ॥૨૮॥ એકવાર જમવાનું મત
રાખે તથા લવણ વિનાનું અન્ન જમવાનું મત રાખે તથા યાચના વિના

ચ વ્રતં નિર્લવણં તથા । અયાચિતં ફલત્યાગમપ્રકાશનમેવ ચ ॥૨૯॥ શાકત્યાગં રસત્યાગં તામ્બૂલાભ્યદ્વવર્જનમ્ । દધિદુગ્ધસિ-
તાસર્પિર્ગુદ્ધતૈલવિવર્જનમ્ ॥૩૦॥ વ્રતં ચ ભૂમિશયનં ભૂમિભોજન-
મેવ વા । મૌનં પાપાણશયનં તીર્થસ્નાનં વ્રતં તથા ॥૩૧॥ ગોવિપ્ર-
સાધુદેવાર્ચાનિયમઃ પત્રભોજનમ્ । શિલાયાં ભોજનં ચૈવ સ્થાલી-
પાકવિવર્જનમ્ ॥૩૨॥ અન્નદાનં ચ ગોદાનં સ્વર્ણદાનં ચ પ્રત્યહમ્ ।
તિલદાનં દીપદાનમિત્યુકાનિ વ્રતાનિ ચૈ ॥૩૩॥ તુલામકરમેષાકં
પ્રાતઃસ્નાનં વિધીયતે । હવિષ્યં બ્રહ્મચર્યં ચ મહાપાતકનાશનમ્
॥૩૪॥ નદ્યાં સ્નાનં વિશેષેણ કર્તવ્યં કાર્તિકે નરૈઃ । તદભાવે તદાગે

ઉપલબ્ધ થએલા અન્નને જમવાનું વ્રત રાખે તથા ફળમાત્રને નહિ જમ-
વાનું વ્રત ધારે તથા રાધ્યા વિનાનું અન્ન જમવાનું વ્રત ધારે ॥૨૯॥ તથા
શાકમાત્રના પરિભોગરૂપ વ્રત રાખે તથા રસમાત્રના ભોગરૂપ વ્રત રાખે
તથા તામ્બૂલલક્ષણના ભોગરૂપ વ્રત રાખે તથા અગ્રમા તેલ મર્દનપૂર્વક
સ્નાન નહિ કરવાનું વ્રત રાખે તથા દહી દુધ સાકર ઘૃત ગ્રેણ તૈલના ભોગ
રૂપ વ્રત ધારે ॥૩૦॥ તથા પાથરણા વિનાના ભૂતળમા સુધ રહેવાનું વ્રત
રાખે તથા કેવળ ભૂતળ (પાત્ર વિના) ઉપર અન્ન ખુશીને જમવાનું વ્રત
રાખે તથા ભોજનકાળમા અથવા માસપર્યંત સર્વથા લાપણુ નહિ કરવા
રૂપ મૌન વ્રત ધારે તથા કેવળ પાપાણુ ઉપર સુધ રહેવાનું વ્રત રાખે
તથા તીર્થમાં જઈ તેમા સૂર્યોદય પહેલા સ્નાન કરવારૂપ વ્રત ધારે ॥૩૧॥
તથા પ્રતિદિન ગાયો વિગ્રે સાધુઓ અને દેવોની પૂજા કરવાનો નિયમ રાખે
તથા પત્રાવળીમાળ (સ્થાળીમા નહિ) જમવાનો નિયમ રાખે તથા
સ્થાલી-તપેલી વિગેરેમાં રાધેલા અન્નનો ભોગ કરવારૂપ વ્રત રાખે ॥૩૨॥
તથા પ્રતિદિન અન્નદાન વ્રત, ઓદાન વ્રત, સુવર્ણદાન વ્રત, તિલદાન વ્રત
અને દીપદાન વ્રત કરે. આવા વ્રતો કહ્યા છે તે યથાશક્તિ કર્ત્તિક માસમા
કરવાં ॥૩૩॥ કાર્તિક માસ અને વૈશાખ માસમા પ્રાતઃકાળમાં જ સ્નાન
નિયમ, એક હવિષ્યાચનુજ લક્ષણુ અને બ્રહ્મચર્ય વ્રતમાં નિષ્ઠા, આ ત્રણ
વ્રતો મહાપાતકને પણ પ્રણાશ કરનારાં હોવાથી કરવાપણુ કહેલા છે તેને

વા કૂપે વા દુર્યલો ગૃહે ॥૩૫॥ યઃ સ્નાત્યનુદિતે માનૌ માનુજાત્તસ્ય
 મીઃ કુતઃ । इमं मन्त्रं समुच्चार्य मौनी स्नायाद्भૂती नरः ॥૩૬॥ કા-
 તિકેઽહં કરિપ્યામિ પ્રાતઃસ્નાનં જનાર્દન ! । પ્રીત્યર્થે તવ દેવેશ !
 દામોદર ! મયા સહ ॥૩૭॥ કેતક્યા વાપિ માલત્યા મુનિપુષ્પૈશ્ચ
 વામ્બુજૈઃ । पूजनीयः प्रयत्नेन कार्तिके विष्णुरव्ययः ॥૩૮॥ કાર્તિકે
 નાર્ચિતો યૈસ્તુ કમલૈઃ કમલેક્ષણઃ । जन्मकोटिष्वपि भवेन्न तेषां
 कमला गृहे ॥૩૯॥ તુલસીદલલક્ષેણ કાર્તિકે યોઽર્ચયેદ્દરિમ્ ।
 पत्रपत्रेऽश्वमेधस्य स फलं प्राप्नुयान्नरः ॥૪૦॥ ધાત્રીફલવિલિપ્તાક્ષો

કરે ॥૩૪॥ કાર્તિક માસમાં નદીમાંજ સ્નાન કરવું, સામાન્યપણે નદીમાં
 સ્નાન ખીન સ્નાનની અપેક્ષાએ શ્રેષ્ઠપણે પ્રાપ્ત થાય છે તથાપિ વિશેષપણે
 કાર્તિક માસમાં જે વિધાન છે તે વ્રતાંગપણે સમન્વય પામે છે. નદીના
 અભાવે તળાવમાં સ્નાન કરવું. જે તો તળાવપ્રત્યે જવા અશક્ય હોય તેતો
 હુવામાંથી કાઢેલા શીત જળથી ઘરમાંજ સ્નાન કરે ॥૩૫॥ આ સ્નાન
 સૂર્યોદય પહેલાંજ કરવું. ઉદય થયા પહેલાં સ્નાન કરતા વ્રતી નરને યમથકી
 કાંઈ પણ ભીતિ રહેતી નથી (રવિદેવ પ્રસન્ન થાય છે) તે સ્નાન આગળ
 કહીશ એવા મંત્રને ઉચ્ચારણ કરીને મૌન થઇને કરવું ॥૩૬॥ મન્ત્ર કહ્યું-
 દે જનાર્દન ! હે દેવેશ ! હે દામોદર ! લક્ષ્મીજીએ સહિત તમો નારાય-
 ãની પ્રસન્નતા મોટે હું કાર્તિક માસમાં પ્રાતઃસ્નાન કરીશ. એરીતે મન્ત્રાર્થ
 સ્પષ્ટ છે ॥૩૭॥ સ્નાન કર્યા પછી સાવધાન થઇ અવ્યય-અવિનાશિસ્વરૂપ
 વિષ્ણુની કેવડો કે ભાંડનાં પુષ્પો કે મુનિપુષ્પ (અગ્રથીયાનાં પુષ્પો) કે
 કમળથી (આ બધાંથી અથવા હરકોઇ એકથી) કાર્તિક માસમાં પ્રયત્ન-
 થી પણ પૂજા કરવી ॥૩૮॥ તેમાં કમળોવડે કમળલોચન કૃષ્ણની પૂજા
 તો શ્રેષ્ઠ કહી છે. કાર્તિક માસમાં કમળોવડે જે નરોએ કમળલોચન
 કૃષ્ણની પૂજા કરી નથી તેમના ઘરમાં કોટિજન્મ લગી પણ કમળા(લક્ષ્મી)
 નજ રહે આ અર્થવાદથી કમળોવડે કૃષ્ણપૂજનની પ્રશંસા કરી છે ॥૩૯॥
 કાર્તિક માસમાં લક્ષ્મીપરિમિત તુલસીપત્રથી કૃષ્ણનું પૂજન સર્વથી શ્રેષ્ઠ
 કહ્યું છે, તેને જે પુરૂષ કરે તેને પત્રે પત્રે અશ્વમેધ યજ્ઞનું ફળ થાય આ

ધાત્રીફલવિભૂષણઃ । ધાત્રીફલકૃતાહારઃ સંસૃતેર્મુચ્યતે નરઃ
॥૪૧॥ ધાત્રીચ્છાયાં સમાશ્રિત્ય યોઽર્ચયેચ્ચક્રધારિણમ્ । પુષ્પે પુષ્પે
ભવેત્તસ્ય રાજસૂયફલં કિલ ॥૪૨॥ દામોદરં વનેઽભ્યર્ચ્ય ધાત્રી-
વૃક્ષોપશોભિતે । પદ્માન્નૈસ્તોપયેદ્દિમાન્ યઃ સ વિષ્ણુપુરં વ્રજેત્
॥૪૩॥ રાજિકાં માદકં શૌદ્રં કાંસ્યપાત્રે ચ ભોજનમ્ । કાર્તિકે
ઘર્જયેત્તૈલં દ્વિદલં ચ વિશેષતઃ ॥૪૪॥ માપમુદ્ગમસૂરાશ્ચ ચળકાશ્ચ
કુલત્થકાઃ । નિષ્પાધા રાજમાપાશ્ચ હ્રાદવ્યો દ્વિદલં સ્મૃતમ્ ॥૪૫॥
ત્યજેત્પર્યુપિતં ચાષ્ટ્રં સન્ધિતં મતિદૂષિતમ્ । ઝર્જેત્યજેત્સૂરણં ચ

લક્ષપરિમિત લુણસીપત્રથી કૃષ્ણપૂજનની પ્રશંસા છે ॥૪૦॥ આમળીના
સંબન્ધવાળો આ મતવિશેષ કાર્તિક માસમાં શ્રેષ્ઠ છે. ક્યો તો-આમળીના
ફળનો રસ શરીરમાં ચોળીને, આમળીનાં ફળોથીજ કરેલાં હાર કડાં
આદિક આભૂષણો ધારીને, આમળી ફળનોજ આહાર કરીને વર્તનારો મતી
નર સંસારબન્ધનથી મુક્ત થાય છે. વળી કાર્તિક માસમાં આમળીની
છાયાનો આશ્રય કરી ચક્રપાણિ શ્રીકૃષ્ણની (પૂર્વોક્ત પુષ્પોવડે) પૂજા
કરવી તે શ્રેષ્ઠ કહી છે. તેને જે પુરૂષ કરે તેને પુષ્પે પુષ્પે રાજસૂય યજ્ઞનું
ફળ થાય ॥૪૧-૪૨॥ આમળગ્રીના વૃક્ષોથી વિરાજમાન વનમાં દામોદર
નામના ભગવાનની પૂજા કરી, તેમને નિવેદન કરતાં અવશેષ (પ્રસાદભૂત)
રહેલાં લક્ષ્ય લોભ્યાદિ ઉત્તમ રસવાળાં પદ્મવ્રજોવડે વિષ્ણુને જે જન
જમાડે તે વિષ્ણુના પુર-વૈકુંઠને પામે. આ પૂજનના અંગભૂત વિશેષની
પ્રશંસા છે ॥૪૩॥ કાર્તિક માસના મતમાં નિષ્ઠાવાળાએ આટલાંનો પરિભ્રમ
કરવો-રાઈ, માદક બયફળ આદિક, મધ, (મહિકાઓએ કરેલું) કાંસાના
પાત્રમાં ભોજન, તૈલ અને વિશેષપણે દ્વિદળ (જેનાં બે દળ-૫૩ ફાડ થાય
તે) નો ભ્રમ કરે. અડદ, મગ, મસુર, ચણા, કળથી, વાલ, ચોળા,
તુવેરો, મક, ઇલાદિક દ્વિદળ શબ્દથી કહ્યું છે ॥૪૪-૪૫॥ તથા પર્યુપિત,
(રાત્રિ વાંશી રહેલું) સન્ધિત, (લવણશાકાદિ) મતિદૂષિત, (દાતાની
મતિથી દૂષિત, એટલે દાતાએ લોભને લીધે અતિકલેશથી આપેલું)
સૂરણ નામનો કંદવિશેષ, આટલાંનો કાર્તિક માસમાં મત કરનારાએ ભ્રમ

દિવાસ્થાપં તથાનૃતમ્ ॥૪૬॥ વિષ્ણુનામસહસ્રસ્ય પઠનં ચ દિવા
 નિશિ । કાર્યમાકાશદીપશ્ચ દેય ઋજં નિશામુલે ॥૪૭॥ યવાન્ન-
 મૃપિધાન્યં ચા મધ્યમૂર્જે શુભં મતમ્ । નોર્જો વન્ધ્યો વિધાતવ્યો
 વ્રતિના કેનચિત્કચિત્ ॥૪૮॥ કાર્તિકે માસિ શૃઙ્ખાદીક્ષાં ભાગ-
 વર્તીં તુ યઃ । સ પુમાન્મુચ્યતે નૂનં જન્મસંસૃતિવન્ધનાત્ ॥૪૯॥
 તુલસીકાષ્ઠસમ્ભૂતા માલા કૃષ્ણપદેર્પિતા । કાર્તિકે માસિ યા
 સા વૈ નિત્યં ધાર્યા તુ વૈષ્ણવૈઃ ॥૫૦॥ તુલસીકાષ્ઠસમ્ભૂતે ! માલે !
 કૃષ્ણજનપ્રિયે ! ! વિમર્ષિં ત્વામહં કળ્થે કુરુ માં કૃષ્ણવલ્લભમ્
 ॥૫૧॥ મન્ત્રેણૈતેન સમ્પ્રાર્થ્ય માલા ધાર્યા તુ મક્તિતઃ । કર્તવ્યાનિ

કરવો. તથા દિવાનિદ્રા અને અસત્ય લાપણુનો ત્યાગ કરવો. (સામાન્ય
 પણે પ્રાપ્ત થતા આ બે પ્રતિષેધની વ્રતના અગતરીકે વિશેષપણે પ્રાપ્તિ
 સમજવી) ॥૪૬॥ પ્રાતઃકાળે તથા સાયંકાળે વિષ્ણુનામસહસ્ર સ્તોત્રનો
 પાઠ નિયમથી કરવો. આ એક બીજો કાર્તિક માસમાં વ્રત વિશેષ જાણવો.
 તથા સાયંકાળે હરિમંદિરાદિકર્મા આકાશદીપ આપવો, આ પણ એક વ્રત
 વિશેષ જાણવો ॥૪૭॥ કાર્તિક માસમાં યવાજ અથવા શ્યામો નમાર
 આદિક ઋષિધાન્ય વ્રતવાળાએ લક્ષણ કરવું શ્રેષ્ઠ છે. (બીજું ધાન્ય ન
 ખાતું) એરીતે વ્રતાચરણથી કાર્તિક માસને સફળ કરવો પણ કોષપણ
 વ્રતીએ ક્યારેય પણ પૂર્વોક્ત વ્રતાચરણ વિના નિષ્ફળ ન નિર્ગમન કરવો
 ॥૪૮॥ બે પુરૂષ કાર્તિક માસમાં ભાગવતી દીક્ષા સદાચાર્ય થકી ચઢણ કરે
 તે પુરૂષ સંસારબન્ધન થકી નિશ્ચે મુક્ત થાય છે (આ દીક્ષાના કાળવિશે-
 પની સ્તુતિ કરી છે) ॥૪૯॥ કાર્તિક માસમાં ભગવાનના ચરણારવિંદમાં
 સમર્પણ કરતાં પ્રસાદભૂત થએલી બે તુલસીકાષ્ઠમાળા છે તે વૈષ્ણુ-
 વોએ સદાય ધારણ કરવી (આથી તુલસીમાળાનો ભગવાનના ચરણ-
 કમળમાં સમર્પણનો સમયવિશેષ પ્રશંસા કરેલો જાણવો) ॥૫૦॥ માળા-
 ધારણનો મંત્ર કહે છે-તુલસીકાષ્ઠમાંથી થએલી, કૃષ્ણજનો બેને પ્રિય છે,
 એવી હે માળે ! તમને હું કંઠમાં ધારણ કરું છું. મને શ્રીકૃષ્ણ વહાલા
 થાય એમ તમો કરો. આ મંત્રથી પ્રાર્થના કરી આ માળા (કઠી) ગળામાં

વ્રતાનીતથમૂર્જમાસે વિશેષતઃ ॥૫૨॥ એકેનાપિ વ્રતેષ્વેપુ કાર્તિકે-
નુષ્ટિતેન ચ । ચાતુર્માસ્યવ્રતફલં પુરુષસ્ય ભવેજ્જનાઃ ॥૫૩॥ વ્રતો-
પવાસનિયમા યથાશક્તિ તતો નરૈઃ । પ્રીતયે વાસુદેવસ્ય વિધા-
તવ્યાઃ પ્રયત્નતઃ ॥૫૪॥ સુવ્રત ડવાચ—ઇત્યુક્ત્વા ભગવાન્ભક્તાઘ્રા-
રાયણમુનિર્નૃપ ! । વિરરામ ચ તે સર્વેઽપ્યાનન્દં લેભિરે પરમ્ ॥૫૫॥
ઝઙ્ઘુચ્ચ તે તં ચતુરોઽપિ માસાન્વયં ફરિપ્યામ હહ વ્રતાનિ । ઇતિ
પ્રમુઃ સોઽપિ તદા પ્રસન્નઃ પુરહ્વયાવાસિજ્જનાનશંસત્ ॥૫૬॥ ઇતિ
શ્રીસત્સાક્ષિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે દ્વિતીયપ્રકરણે વિશ્વગરે કાર્તિકક-
ચ્છુદિવ્રતનિરૂપણનામા ત્રિચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૩॥

લક્ષિથી ધારણ કરવી. આ પ્રકારે કાર્તિક માસમાં વિશેષપણે વ્રતો કરવાં
॥૫૨-૫૨॥ હે લક્ષ્મણનો ! પૂર્વાંક્ત વ્રતોમાથી એક પણ વ્રતના અનુષ્ઠા-
નથી વ્રતી પુરૂષ ચાતુર્માસ્યવ્રતના ફળને પામે (આ અર્થવાદ છે) ॥૫૩॥
ને આ વ્રત-ઉપવાસ-નિયમોનો ઉપદેશ કર્યો તે સર્વે નરોએ ફળકામનાથી
નજ કરવા. કારણ કે યદ્યપિ ફળકામના વિધિને અનુગત (અવશ્ય ફળ
ચાચજ) છે તથાપિ તે બન્ધન કરનારી છે તો ફળકામના વિના વાસુ-
દેવ ભગવાનની પ્રસન્નતા માટે યથાશક્તિ પ્રયત્નથી વ્રતોપવાસનિયમો
પાળવા ॥૫૪॥ સુવ્રતઃપિ કહે છે—હે નૃપ ! ભગવાન્ નારાયણમુનિ
આ પ્રકારે વિસ્તારથી વ્રતવિશેષોનો લક્ષ્મણનોને ઉપદેશ કરી મોન થઈ
ગયા. બધા લક્ષ્મણનો પણ ઉક્ત ઉપદેશને સાંભળીને પરમાનંદપરિપૂર્ણ
થઈ ગયા ॥૫૫॥ ભગવાનના સદુપદેશથી શ્રદ્ધાતિશયને પામેલા સમસ્ત
લક્ષ્મણો ‘હે ભગવન્ ! અમો સર્વે આપના કહેવા પ્રમાણે ચારેય માસમાં વ્રતો
કરીશું’ એમ જોડ્યા. તે સમયે તેમની અતિશય શ્રદ્ધા જોઈને પ્રસન્ન
થએલા ભગવાને પણ બને નગરના સર્વ હરિજનોની બહુ પ્રશંસા કરી
॥૫૬॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને.. દ્વિતીયપ્રકરણે વિશ્વગરે કાર્તિક-
કચ્છુદિવ્રતનિરૂપણનામા ત્રિચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૩॥

રથાર્દીશ્ચ મુનીનપિ ॥૫॥ નાનાવિધાનિ વાયાનિ વાદયન્તસ્ત ડ-
ન્મુદઃ । ગાયન્તસ્તદ્ગુણાનુજૈઃ પ્રાવિદાઘગરં નૃપ ! ॥૬॥ આવાસં
તસ્ય મહતિ નવીને વેદમનિ પ્રભોઃ । સમુનેઃ કારયામાસુસ્તતશ્ચા-
તિથ્યમાદરાત્ ॥૭॥ યત્ર નૂલગૃહે વાસઃ પુરિ તન્નામવદ્ધરેઃ । અ-
ઘાપિ સા પ્રતોલી તુ 'નવાવાસ' હતીર્યતે ॥૮॥ મધ્યૈર્મોજ્યૈર્વહુવિ-
ધૈર્મુનીન્ પદ્માંશ્ચ ઘર્ણિનઃ । પ્રત્યહં તર્પયામાસુર્મંકાસ્તં નગરૌકસઃ
॥૯॥ નારાયણં પુપૂજુશ્ચ નીત્વા સ્વં સ્વં નિકેતનમ્ । ગન્ધપુષ્પાન-
ર્ધ્વયાસોભૂપણૈર્દ્રવિણેન ચ ॥૧૦॥ મહદ્ધિરેવ સમ્મારૈર્જન્માષ્ટમ્યાં
મહોત્સવમ્ । મક્તાનર્ચીકરત્સ્વામી મક્તિમાર્ગં પ્રપોપયન્ ॥૧૧॥

યુક્તાનંદાદિ મુનિઓને રથ ગળ ઘોડાગાડી આદિક વિવિધ વાહનોમાં બેસાર્યા
॥૫॥ હે નૃપ ! આ ભક્તો અધિક આનંદ પામીને ભગવાનના પદનિબદ્ધ
ગુણોને ઉચ્ચ સ્વરથી ગાતા થકા અને નાનાવિધ વાહનોને વળડતા થકા
નગરમાં શ્રીહરિની સાથે આવ્યા ॥૬॥ આવીને નવીન (રમણીય રચના-
વાળી) મોટી હવેલીમાં ભગવાનનો ઉતારો આદરથી કરાવીને પછી તેમનું
મુનિસાથે આદરથી ઉત્તમ આતિથ્ય કરવા લાગ્યા ॥૭॥ તે પુરીમાં જે
નવીન હવેલીમાં ભગવાને પ્રથમ ઉતારો કર્યો તે હવેલીથી સમલકૃત
તે પોળ (શેરી)ને તો તે હવેલીના અસાધારણ અન્વયે 'નવાવાસ'
એવા નામથીજ અઘાપિ લોકો કહે છે ॥૮॥ શ્રીનગરનિવાસી ભક્તજનો
ભગવાનને તથા તેમના ચરણકમળનાજ એક આશ્રયવાળા, તેમના ગુણોના
અનુભવમાંજ એક નિષ્ઠાવાળા વાર્ણિઓ મુનિઓ અને તેમના ચરણકમળની
પરિચર્યાપરાયણ પાર્શ્વોને વિવિધ ભક્ત્ય (મોતૈયા લાડુ ઘેબર જલેબી
વિગેરે) ભોજ્ય (દુધપાક ખીરંજ વિગેરે) વડે પ્રતિદિન વૃત્ત કરતા
હતા ॥૯॥ સમસ્ત ભક્તોએ પરા ભક્તિથી ભગવાન નારાયણમુનિને પોત-
પોતાને ભવને પધરાવીને સંદન, પુષ્પ, ઉત્તમ વસ્ત્રો, આભૂષણો અને
કાંચન રાજત આદિક દ્રવ્યવડે પૂજા કરી ॥૧૦॥ તે પછી જગતમાં ભક્તિ-
માર્ગનું સર્વત્ર ધોષણ કરતા ભગવાને સવત્ર ૧૮૬૬ ની જન્માષ્ટમી તિથિએ
શ્રીકૃષ્ણપ્રાદુર્ભાવનો મહોત્સવ મહા સામગ્રીથી ભક્તો પાસે કરાવ્યો ॥૧૧॥

બ્રાહ્મણાંસ્તર્પયામાસ તત્ર સ્વેષ્ટૈઃ સ મોજનૈઃ । સહસ્રશોઽથ તેમ્યોઽ-
 દાહક્ષિણાં ભૂપતિર્યથા ॥૧૨॥ ઇકાદશ્યાં સમા તત્ર મહત્યાસીજ-
 નાધિપ ! । નિપેદુસ્તત્ર પુરુષા યોપિતશ્ચ યયોચિતમ્ ॥૧૩॥ વર્ણિ-
 નશ્ચ ગૃહસ્થાશ્ચ સાધવશ્ચ પદાતયઃ । હરેરનુચરાઃ સર્વે તત્ર મર્યા-
 દયાઽઽસત ॥૧૪॥ નથ્યુમદ્વાદયઃ પૌરા નરા ગદ્ધાદયઃ સ્ત્રિયઃ ।
 મક્તાઃ સહસ્રશો હ્યેતે તત્રોપવિવિશુઃ સુગમ્ ॥૧૫॥ અમક્તાઃ કૌ-
 તુકેક્ષાર્યે નરા યોપા સહસ્રશઃ । તત્રાગત્યામિતસ્તસ્યુર્હસન્તોઽ-
 રુત્તવન્દનાઃ ॥૧૬॥ યિપ્રેપુ શતશસ્ત્ર ત્યાસન્વેદાન્તશાસ્ત્રિણઃ ।

જન્માષ્ટમીના પારણાં દિવસે ભગવાને શૂપતિની પેઠે હલરોહલર બ્રાહ્મ-
 ણોને તેમને ઈષ્ટ મિષ્ટ શ્રેષ્ઠ ભોજનોવડે તૃપ્ત કર્યા અને બહુવિધ દક્ષિણાઓ
 આપી ॥૧૨॥ હે જનાધિપ ! શ્રીનગરમાં આ મહોત્સવપ્રસંગે એકદશી
 દિવસે મોટી કોઈ પણ સભા ભરાઈ હતી. તેમાં ભગવાનના મુખારવિંદના
 મકરંદરૂપ વચન રસાસ્વાદમાં લુપ્ત એવા પુરૂષો તથા સ્ત્રિયો યથોચિત
 (પોતપોતાની ધર્મમર્યાદાને નહિ અતિક્રમ કરીને) બેઠા. ભગવાનના
 ચરણકમળના રસમાંજ એક નિત્યતૃપ્ત સદા સહચર વર્ણિઓ સાધુઓ
 અને પદાતિઓ તથા તેમનાજ એક આશ્રયવાળા ગૃહસ્થજનો સભામાં
 મર્યાદાથી બેઠા ॥૧૩-૧૪॥ નથ્યુમદ્ આદિક પુરવાસી ભક્ત પુરૂષો અને
 ગંગા આદિક ભક્ત સ્ત્રિયો, આ અનેક ભક્તજનો તે સભામાં મુખેથી-
 અન્યો-ન્ય સંઘર્ષ વિના સ્વધર્મને અનુગુણ બેઠા અથવા ભગવાનના ચરણાર-
 વિંદના દર્શનથી થએલા મુખાતિશય યોગને લીધે મુખેથી બેઠા ॥૧૫॥
 જે કોઈ અભક્તો-ભક્તિરસવિમુખ, ભગવાનનો આશ્રય કરે એવા ભાગ્ય-
 વિશેષે રહિત હલરોહલર ખીલ સ્ત્રી પુરૂષો હતા તેતો કેવળ કૌતુક બેવા
 માટે ત્યાં આવીને બંધા ભક્તસમાજને બોધને તેનો મહિમા નહિ લક્ષીને
 ‘અમોજ મુસ છીએ’ એમ પોતાને માનીને હસતા હસતા શ્રીહરિને વંદના
 કર્યા વિનાજ સભાની ચારે બાજુ ઉભા રહ્યા ॥૧૬॥ સભામાં કુતૂહળ બેવા
 માટે આવેલા અભક્ત બ્રાહ્મણોમધ્યે કેટલાક બ્રાહ્મણો વેદાંતશાસ્ત્રીઓ
 (ન્યાય વ્યાકરણ શાસ્ત્રની પેઠે વાદ માટેજ કેવળ વેદાંત શાસ્ત્રને ભણેલા

નૈયાયિકાશ્ચ શતશો વૈયાકરણસત્તમાઃ ॥૧૭॥ મીમાંસકાશ્ચ યો-
ગજ્ઞાઃ કાવ્યાલંકારવેદિનઃ । વૈદિકાસ્તાન્ત્રિકાશ્ચાસન્પુરાણજ્ઞાશ્ચ
ભૂરિશઃ ॥૧૮॥ શ્વેતં સમાયાં તે સર્વે સમેત્ય પુરુષાઃ સ્ત્રિયઃ । નિ-
પણ્ણાશ્ચ સ્થિતાઃ કેચિદાસન્નુદ્ધીવદૃષ્ટયઃ ॥૧૯॥ સદોમધ્યમહા-
પીઠે નિપસાદ હરિઃ સ્વયમ્ । એકાગ્રદૃષ્ટ્યા સર્વેઽપિ તમેવૈક્ષન્ત
ભૂપતે ! ॥૨૦॥ પ્રીત્યા સમીક્ષમાણેષુ મુનયસ્તેષુ કેચન । ગૃહસ્થા-
દ્યાશ્ચ કતિચિત્કતિચિદ્યોપિતોઽપિ ચ ॥૨૧॥ નારાયણમુનેસ્તસ્ય
રૂપયૈવ સહસ્રશઃ । લેભિરે તસ્ય ધામાનિ સઘ એવ સમાધિના

પણુ વેદાંતના રહસ્યદર્શી નહિ) હતા. કેટલાએક નૈયાયિક-ગૌતમ તથા
કાણાદ શાસ્ત્રના અભ્યાસી હતા. કેટલાએક વૈયાકરણસત્તમ-પાણિનીય
શાસ્ત્રને લણીને પ્રકૃતિ પ્રત્યયના પરિચ્છારમાત્રમાં નિલતૃપ્ત હતા. કેટલાએક
મીમાંસકો-જૈમિનીય તંત્રમંત્રનો અભ્યાસ કરેલા (પણ તેના વિધિમાં
નિષ્ણવાળા નહિ) હતા. કેટલાએક યોગજ્ઞ (પાતળજળદર્શનના અભ્યાસથી
અષ્ટાંગ યોગના પ્રકારને શાસ્ત્રથી જાણનારા પણ યોગમાં નિષ્ણવાળા નહિ)
હતા. કેટલાએક કાવ્ય અલંકારના સ્વરૂપને જાણનારા હતા. કેટલાએક
વૈદિક-વેદ જાણેલા (પણ વેદાર્થમાં નિષ્ણવાળા નહિ) હતા. કેટલાએક
તાંત્રિક-તંત્રક્રિયાને જાણનારા હતા. કેટલાએક પુરાણજ્ઞ-પુરાણપ્રવચન-
માત્રમાં હુશળ હતા. આ સર્વે સોએ સો હતા ॥૧૭-૧૮॥ ત્યાં એરીતે
લગવાનના દર્શનની ઉત્કંઠાના અતિશયે પ્રેરેલા સોએ સો સ્ત્રીપુરુષો ભેગા
થઈ મીવા તથા દૃષ્ટિને ઊર્ધ્વ રાખીને કેટલાએક બેઠા તો કેટલાએક ઉભાજ
રહ્યા ॥૧૯॥ હે ભૂપતે ! લગવાન તો સલાના મધ્યભાગમાં રહેલી મોટી
પાટ ઉપર સ્વયં સલાને સમઘંકૃત કરતા થકા વિરાજમાન થયા. તે સમયે
તે બધા જનો લગવાનના દિવ્ય તેજથી આકર્ષિત દૃષ્ટિ ચિત્તવાળા થઈ
તેમને એકાગ્ર દૃષ્ટિથી જોઈ રહ્યા ॥૨૦॥ એરીતે પ્રીતિથી શ્રીહરિને જોઈ
રહેલાઓને મધ્યે કેટલાક મુનિઓ કેટલાક ગૃહસ્થો આદિક અને કેટલીક
સ્ત્રિયો પણ સોએ સો તે નારાયણમુનિની કૃપાથીજ તત્ક્ષણ સમાધિને
પ્રાપ્તિને તેમનાંજ ગોઠીક આદિક ધામોને પામ્યા (આત્મજ્યોતિરૂપ દિવ્ય

॥૨૨॥ તે પુમાંસશ્ચ યોપાશ્ચ નિર્નિમેષવિલોચનાઃ । યમૂવુર્નિશ્ચલા-
સ્ત્રઞ્ચ કાષ્ઠપાપાણમૂર્તિવત્ ॥૨૩॥ યે નિપણ્ણા નિપણ્ણાસ્તે સ્થિતાસ્તે
સ્તમ્ભવત્સ્થિતાઃ । મહાસ્તદાર્ણી તત્રાડડસન્સ્વર્ણચમ્પકરોચિપઃ
॥૨૪॥ વહિઃસ્તબ્ધદશઃ કેચિદન્તઃપર્યસ્તદ્દૃષ્ટયઃ । આસન્સમાધિ-
નિષ્ઠાસ્તે સ્વાત્મલીનાસુવૃત્તયઃ ॥૨૫॥ તાન્વિલોક્ય જનાઃ સર્વે
વિસ્મયં પ્રતિપેદિરે । હરેઃ પ્રતાપ પવાયમિત્યવુચ્યન્ત તદ્વિદઃ
॥૨૬॥ કેચિત્તુ પૌરા વિપ્રાઘાઃ શાસ્ત્રજ્ઞા અપ્યસદ્વિયઃ । સમાધિ-
મીદશં દૃષ્ટ્વા કુહકં મેનિરે હિ તમ્ ॥૨૭॥ સ્વમતર્યાપનાર્થં હિ
છન્નજાઘ્યમિમે થિતાઃ । હિતિ વ્રુવન્તઃ કેચિત્તુ તત્પરીક્ષામકુર્વન્ત
॥૨૮॥ પેક્ષન્ત કેચિન્નાડીશાસ્ત્રેપાં નાડીઃ કરાદિપુ । કેચિજ્વલન્તં

દૃષ્ટિથી અનુલેખ કરવા લાગ્યા) ॥૨૧-૨૨॥ સભામાં સમાધિને પામેલા તે
આ શ્રી પુરુષો સર્વે નિર્નિમેષ નેત્રવાળા અને કાષ્ઠ પાપાણુની પ્રતિમા જેવા
નિશ્ચળ થઈ ગયા ॥૨૩॥ સભામાં સમાધિસંપત્તિ સમયે જે લક્ષ્મી બેઠા
હતા તેઓ બેઠાજ રહ્યા અને જેઓ ઉભા હતા તેઓ સ્તબ્ધની પેઠે ઉભાજ
રહ્યા. તે પછી અંતરમાં સ્ફુરણાયમાન સમાધિ જ્યોતિષથી તે સર્વે સુપર્ણ
અને અપકપુષ્પની કાતિ જેવી કાતિવાળા થઈ ગયા ॥૨૪॥ વળી સ્વસ્વ-
રૂપમા નિરૂદ્ધ પ્રાણ વૃત્તિવાળા કેટલાએક સમાધિનિષ્ઠ જનો બહાર નાસિ-
કાના અગ્ર ઉપર નિર્નિમેષ નેત્રવૃત્તિવાળા થઈ ગયા તો કેટલાએક અંતરમાં
પ્રતિલોભ નેત્રવૃત્તિવાળા થઈ ગયા ॥૨૫॥ તે આ સમાધિનિષ્ઠ જનોને
બોધને લગવાનનો મહિમા જાણનારા બીજા બધા જનો પરમ વિસ્મય
પામીને ‘સર્વેને સમાધિપ્રાપ્તિરૂપ આ લગવાન શ્રીહરિનોજ પ્રતાપ છે’ એમ
જાણવા લાગ્યા ॥૨૬॥ કેટલાએક પુરવાસી વિપ્રાદિ જનો શાસ્ત્રને જાણે છે
અથાપિ અનાદિ વાસનાવેગથી દુષિત શુદ્ધિવાળા અને લગવાનનો મહિમા
નહિ જાણતા હોવાથી યમ નિયમાદિ ક્રમસંપત્તિની અપેક્ષા વિના થએલી
આવી સમાધિસિદ્ધિને લાળીને ‘આ સર્વ કપટચેષ્ટિત છે’ એમ માનવા
લાગ્યા ॥૨૭॥ પોતાના મતની શ્રેષ્ઠતા પ્રખ્યાપન કરવા આ બધામ કપટથી
જડભાવને આશરીને જનોને ઠગે છે એમ કેટલાએક જોલતા થંકા સમાધિ

નિદ્યુવૈદ્ધિં તેપાં પદાદિપુ ॥૨૯॥ પદ્યન્તસ્તે મુહુર્નાડીરદૃષ્ટૈવ ચિ-
ક્તિસમાઃ । અધુબ્ધત્વં ચાનલેન વીક્ષ્યાસન્ મૃશવિસિતાઃ ॥૩૦॥
કેચિચ્છુરિકયા દુષ્ટાસ્તેપામદ્ભવિદારણમ્ । કૃત્વાપ્યધુબ્ધતાં દૃષ્ટા
ત્રસ્તાઃ પ્રાપુઃ સુવિસાયમ્ ॥૩૧॥ મીતાઃ સ્વકર્મણસ્તેઽથ પદ્યન્તશ્ચ
પરસ્પરમ્ । અપરાધિનમાત્માનં વિદુર્યંગેશ્વરં ચ તમ્ ॥૩૨॥ ના-
રાયણમુર્તિં પ્રપ્તું સ્વાભિપ્રાયં તતશ્ચ તે । પ્રેર્યન્તસ્તપુરઃસંસ્યં નથુ-
ભટ્ઠં દ્વિજં દ્વિજાઃ ॥૩૩॥ સોઽપિ તદ્ભાવમાશાય ત્વા નારાયણં
પ્રમુમ્ । ઝચે વદ્ધાઞ્જલિપુટઃ કુષેન્ નિઃસંશયાન્ દ્વિજાન્ ॥૩૪॥
મગવન્ ! શાસ્ત્રવેત્તારઃ પૃચ્છન્ત્યેતે દ્વિજાતયઃ । આકસિકસમા-

નિષ્ઠ જનોની પરીક્ષામાં પ્રવર્ત્યા ॥૨૮॥ તેમાં કેટલાએક નાડીપરીક્ષકો સમા-
ધિનિષ્ઠોના હસ્તાદિ અંગોમાં સ્પર્શથી તો કેટલાએક હુમતિ જનો તેમના
પાદાદિ અવયવોમાં પ્રદીપ્ત અગ્નિદાહથી નાડીચેષ્ટિત જાણવા માટે પ્રવર્ત્યા.
તેમાં ચિકિત્સક જનો નાડીઓને વારવાર જોતા થકા પણ તેની ગતિ નહિ
જાણીને અત્યંત વિસ્મય પામી ગયા અને અંગમાં પ્રદીપ્ત અગ્નિ ધરનારા જનો
અગ્નિથી પણ ક્ષોભે રહિતપણું તેમનું જોધને અતિશય આશ્ચર્ય પામી ગયા
॥૨૯-૩૦॥ કોઈ દુષ્ટો છરીથી તેમનાં અંગોને વિદારણ કરતા પણ તેમની
ક્ષોભે રહિતતા જોધને અત્યંત ત્રાસ પામી વિસ્મય પામી ગયા ॥૩૧॥ એ
રીતે પરીક્ષામાં પ્રવર્તેલા તેઓ ‘ આ અસ્થાનમાં પરીક્ષા કરી’ એમ જાણી,
એક બીજાને જોતા થકા ‘આપણે ભગવદ્ભક્તનો મહાપરાધ કર્યો’ એમ
પોતાને જાણીને અને શ્રીહરિને મહાયોગેશ્વર જાણી, પોતાના કર્મ (તેમના
અંગમાં અગ્નિઆરોપણ અગ્રછેદનાદિ) થકી અતરમાં અત્યંત ત્રાસ
પામી ગયા ॥૩૨॥ તે પછી તે હુમતિ દિલ્લેએ કાઈ પણ પૃથ્વ્ય અશ
સાક્ષાત્ ભગવાનને પુછવા અસમર્થ હોધને ભગવાનની પાસે બેઠેલા નથુ-
ભટ્ટ નામના દ્વિજને પ્રેરવા કરી ॥૩૩॥ આ નથુભટ્ટ દ્વિજપણુ દિલ્લેનો
ભાવ (પૃથ્વ્ય અશ) સમજીને સર્વેના પ્રભુ શ્રીનારાયણને નમસ્કાર કરી
બે હાથ જોડીને તે સમસ્ત દિલ્લેને નિ સંશય કરવા શ્રીહરિપ્રત્યે જોડ્યા
કે- ॥૩૪॥ હે ભગવન્ ! આ દિલ્લેતિઓ શાસ્ત્રવેત્તા-શાસ્ત્રમાં બહુ પરિશ્રમ

ધીક્ષામૃશવિસિતમાનસાઃ ॥૩૫॥ સન્તિ મૂમાવત્ર હરે ! વેદાન્તો-
પનિપદ્ધતાન્ । ષ્ટ્વન્તઃ પ્રત્યહં તેષાં કુર્વન્તો મનનાનિ ચ ॥૩૬॥
અષ્ટાઙ્ગં સાધયન્ત્યેષ કેચિદ્યોગં તથાઽનિશમ્ । તેષુ તેષુ ન ચૈ
કોઽપિ સમાધિં પ્રાપ્ત ઈક્ષ્યતે ॥૩૭॥ ન ચ તાદૃક્ શ્રૂયતે વા કચિ-
દ્ધામપુરાન્તરે । પુરુષો વાપિ નારી વા કૃતાભ્યાસોઽપ્યનેકવા
॥૩૮॥ અત્ર સ્વેતે હિ યદ્વતો દીનજાતિમવા અપિ । સમાધિનિષ્ઠાં

કરેલો હોવાથી શાસ્ત્રોક્ત યમ નિયમાદિ અગત્યની સપત્તિની અપેક્ષા
વિના અકસ્માત્ અભેદી સમાધિસપત્તિના દર્શનથી મનમાં પરમ વિસ્મય
પામીને, પાતળજી દર્શનમાં કહેલી પ્રક્રિયાની વિરૂપતા આશકીને થોતે
અભ્યાસ કરેલા શાસ્ત્રમાત્રમાં દૃષ્ટિ આપવાથી સશય પામીને મારાહાર
તમોને પુછે છે ॥૩૫॥ એમની આશકાનો કેવળ હું અનુવાદ કરૂં છું—
હે હરે ! આ ભૂમિતળમાં સમાધિનિષ્ઠા દુષ્પાપ છે, જે કોઈ ઉપનિષદ્ગ-
ણોને ગુરૂચક્રી પ્રતિદિન સાભળીને, તેનું મનન કરી તેના નિદિધ્યાસનમાં
પ્રવર્તે છે તેમાં કોઈકેજ ભાગ્યાધિક્યથી યમ નિયમાદિ અગત્યસના
અનુક્રમથી નિરતર આત્માના ધ્યાનમાર્ગમાં આલે છે, તેઓમાં એક
પણ જન એકદમ સમાધિસિદ્ધિને પામેલો અમોઝે ભોયો નથી સંસાર-
બંધનને સર્વથા વિશરણ કરવાનો સ્વભાવ હોવાથી આત્મવિદ્યાજી ઉપ-
નિષદ્ નામથી પ્રખ્યાત છે, તે ઉપનિષદો વેદાન્ત-વેદશિરોભાગપણે
પ્રખ્યાત છે, વેદમાં સર્વને અધિકાર નથી, આવા નિયમિતાધિકાર ઉપનિ-
ષદર્થના શ્રવણ મનનપૂર્વક શ્રુતાર્થના ધ્યાનોત્કર્ષના સીમાભૂત, યમ નિયમા-
દિક અગવાળી સમાધિમાં સર્વને અધિકાર કેમ હોઈ શકે ? અને ક્ષણમાં
સમાધિસિદ્ધિ કેમ હોઈ શકે ? ॥૩૬-૩૭॥ વેદાન્તના શ્રવણે વર્ણિત, મનને
રહિત, યમનિયમાદિ ક્રમના અનુષ્ઠાને રહિત એવો કોઈ નર કે નારી
બહુધા પ્રયાસ કરતા પણ આવી સમાધિને પામેલો કોઈ પણ પુરમાં કે
ગામમાં અમોઝે સાંભળ્યો નથી ॥૩૮॥ આ સભામાં તો આપની સમીપે
નીચ લતિમાં જન્મેલા પણ (અનધિકારીઓ પણ) આ બહુ જનો વેદા-
તના શ્રવણ મનને રહિત અને અષ્ટાંગ યોગના અભ્યાસે રહિત છે પણ

પરમાં પ્રાપ્તા ईक्ष्यन्त ईश्वर ! ॥૩૧॥ અનમ્યસ્તાષ્ટાઙ્ગયોગવેદાન્ત-
શ્રવણાદયઃ । અપ્યેતે દર્શનાદેવ તવ પ્રાપ્તુઃ પરાં સ્થિતિમ્ ॥૪૦॥
સમાધૌ કિં નુ પશ્યન્તિ નરા યતે ચ યોયિતઃ । અસ્માકં મહદા-
શ્ચર્યં વર્તેતેઽન્ન તતો વદ ॥૪૧॥ સુવ્રત ઝવાચ—ઇતિ તદ્વાક્યમાકર્ણ્ય
પ્રહસ્ય ભગવાંસ્તદા । સન્દિગ્ધચિત્તાંસ્તાનૂચે પૌરાન્વિપ્રાન્કૃપા-
નિધિઃ ॥૪૨॥ કૃત્યૈતાન્ જાગ્રતો યૂયં સર્વાનૃન્છત મો દ્વિજાઃ । ।
ત એવ યુષ્માન્વશ્યન્તિ સમાધૌ સ્વસમીક્ષિતમ્ ॥૪૩॥ ઇત્યુક્તવન્તં
તં પ્રાહુઃ શાસ્ત્રિણસ્તે જગદ્ગુરુમ્ । નૈતાન્યોધયિતું શક્તા મૃતપ્રાયા-
ન્વયં વિમો ! ॥૪૪॥ અસ્માભિર્દુષ્ટમાવત્વાદ્વહ્નિશસ્ત્રાદિમિર્ધુવમ્ ।

તમારા દર્શનમાત્રથી સમાધિસંપત્તિરૂપ પરા સ્થિતિને પામેલા દેખાય છે.
આ નરનારીઓ સમાધિમાં શું જોતા હશે ? (જે સાંભળ્યું હોય, જેનું મનન
કર્યું હોય અને ધ્યાન કર્યું હોય એજ નિદિધ્યાસના પરિપાકથી દેખવામાં
આવે, એવળુ મનન ધ્યાનને નહિ કરનારાઓને સમાધિદૃષ્ટિજ શી ? સંભ-
વેજ નહિ) તો આ વિષયમાં અમોને આશ્ચર્ય સાથે મહાન્ સંશય થાય
છે, આ સંશયનો પરિહાર કરવા આપજ યોગ્ય છે, કારણ કે આપ ઈશ્વર
છો ॥૩૬-૪૧॥ ભગવાન્ કૃપાનિધિ હોવાથી તે સમયે તેમનું વચન સાંભ-
ળીને (શાસ્ત્રવિદોને પણ જે શાસ્ત્રના પરમ રહસ્યનું જ્ઞાન ન હોય તો
શાસ્ત્રાભ્યાસનું કેવળ પરિશ્રમેક ફળ છે એમ વિચાર કરી) મદહાસ કરી
સંદિગ્ધચિત્તવાળા પુરવાસી વિગ્રોના પ્રત્યે જોડ્યા ॥૪૨॥ હે વિદ્વાન્ વિગ્રો !
'આ જનો સમાધિમાં શું જોતા હશે' એવી જો તમારે જાણવાની ઇચ્છા
હોય તો આ પ્રસુપ્તપ્રાય સર્વને જાગ્રત (સમાધિથી જહાર) કરીને તમોજ
પુછો. સમાધિમાંથી જહાર આવેલા એ જનોજ પોતે જે સમાધિમાં જોયું
હશે તેને કહેશે ॥૪૩॥ હે રાજન્ ! ભગવાનનું આવું વચન સાંભળીને માને
રહિત થએલા તે શાસ્ત્રી વિગ્રો જગદ્ગુરૂ શ્રીહરિપ્રત્યે એમ જોડ્યા કે-
ભગવન્ ! આ મૃતપ્રાય (જેમના નાડી પ્રાણની ગતિ અમારા લક્ષમાં આવતી
નથી) જનોને અમો જગાડવા માટે સમર્થ નથી. અમારા અપરાધોને
આપ ક્ષમા કરો. અમોએ દુષ્ટ અભિપ્રાયને લીધે પરીક્ષાર્થે અગ્નિ શસ્ત્ર

પીઠિતા અપિ નૈવેતે જાગ્રતીત્યદ્ભુતં મહત્ ॥૪૫॥ ત્વમેવૈતાંસ્તતઃ
 સર્વાન્કુરુ જાગરિતાન્ પ્રભો ! । તતો ઘયં તાન્પ્રક્ષ્યામઃ સમાધૌ
 યત્સમીક્ષિતમ્ ॥૪૬॥ તતો નારાયણમુનિસ્તાનૈક્ષત સમન્તતઃ ।
 તાવદુત્થાય તે સર્વે તં પ્રણમ્યાવતસ્થિરે ॥૪૭॥ વ્યુત્થિતાંસ્તાનપૃ-
 ચ્છંસ્તે સાધ્વર્યં શાસ્ત્રિણો દ્વિજાઃ । યુયં પદ્યથ કિં ભક્તાઃ । સ-
 માધૌ વ્રૂત તત્તુ નઃ ॥૪૮॥ સમાધૌ વીક્ષિતો યસ્તુ તસ્યૈવ સ્વામિ-
 નોઽથ તે । આજ્ઞાં શ્રુત્વા ત્રિપ્રાંસ્તાનૂચુઃ સર્વે પૃથક્પૃથક્ ॥૪૯॥
 કેચિદાહુશ્ચિદાકાશો પ્રાકૃતાત્તમસઃ પરે । રાધાલક્ષ્મીયુતઃ સા-
 ક્ષાદૃષ્ટો બ્રહ્મપુરે હ્યયમ્ ॥૫૦॥ અયુતાર્કમહઃપુલ્કે શ્વેતદ્વીપેઽમુમી-

આદિકવડે પીઠા પમાડેલા છે તથાપિ આ જનો નથીજ જાગતા અમોને
 આ અત્યંત અદ્ભુત જણાય છે, માટે હે પ્રભો ! તમોજ આ સર્વ સમા-
 ધિસ્થ જનોને જાગૃત કરો. તે પછી અમો તેમને સમાધિમાં બેએહુ પુછીશું
 ॥૪૪-૪૬॥ હે રાજન્ ! આલું વિદ્વાન્ વિગ્રોનું વચન સાંભળ્યા પછી
 ભગવાને વિગ્રોને માનરહિત થએલા બહુને સમાધિસ્થ જનોને ચોમેર
 'જાગૃત થાઓ' એવી સકટપૂર્વક દૃષ્ટિથી બોલા તેજ ક્ષણમાં તે જનો
 સમાધિમાંથી ઉઠી ભગવાનને પ્રણામ કરીને બેઠા ॥૪૭॥ ભગવાનના દૃષ્ટિ-
 પાતમાનથી સમાધિથી બહાર આવેલા તે જનોને બેઠને અતરમાં અત્યંત
 આશ્ચર્ય પામેલા તે શાસ્ત્રીઓ તેમને પુછવા લાગ્યા કે-હે ભક્તો ! તમોએ
 સમાધિમાં શું બેસ્યું ? તે તો અમોને યથાર્થ કહો ॥૪૮॥ એરીતે વિગ્રોએ
 પુછેલા જનો સમાધિમાં બેને બેતા હતા એજ સમીપે વિરાજમાન સ્વામિ-
 નારાયણ ભગવાનની આજ્ઞા લઈને તે સર્વે ધોતધોતે અનુભવેહુ પૃથક્
 પૃથક્ તેમને કહેવા લાગ્યા ॥૪૯॥ હે વિગ્રો ! તમો સાંભળો આજ અમારા
 સ્વામી નારાયણ પ્રાકૃત તમથી પર ચિદાકાશ બ્રહ્મપુરમાં સાક્ષાત્ રાધા
 લક્ષ્મીથી સમલક્ષ્મી પડખાના લાગવાળા સમાધિમાં અમોએ બોલા, એમ
 કેટલાએકે કહ્યું ॥૫૦॥ આ નારાયણમુનિજ એકસાથે ઉદય પામેલા દશ
 હજાર સૂર્યના જેવો તેજ.પુજ્ય જેમાં છે એવા શ્વેતદ્વીપ ધામમાં નિરજ-
 નામના મુખોએ પરિચર્યા કરાતા ચરણારવિંદવાળા પરમેશ્વર વાસુદેવે

श्वरम् । युक्तं मुक्तैर्निरन्तरैर्वास्तुदेवमचक्ष्महि ॥५१॥ इत्यूचुः
 केचन जनाः केचित्तांश्चैवमूचिरे । अनेकभूतिसङ्घे गोलोके रा-
 धिकेश्वरः ॥५२॥ कृष्णमूर्तिरसावेव रासमण्डलभूषणम् । नारा-
 यणमुनिर्दृष्टो गोपगोपीनिपेवितः ॥५३॥ केचिदूचुर्महालक्ष्म्या वि-
 प्वक्षसेनादिभिः सह । महावैकुण्ठलोकेऽयं दृष्टोऽस्माभिर्हरिः स्व-
 यम् ॥५४॥ केचिदाहुर्वयं त्वेनं सलक्ष्मीकमचक्ष्महि । विष्णुं वैकु-
 ण्ठलोके वै सेवितं पार्यदोत्तमैः ॥५५॥ क्षीराब्धौ शेषपर्यङ्गे श्रीसे-
 वितपदाम्बुजम् । योगस्वामिनमेवैनमद्राक्ष्मेत्यूचिरेऽपरे ॥५६॥
 नरनारायणं ह्येनं वयं तु वदरीवने । अचक्ष्महि तपस्यन्तमित्यूचुः
 केचन द्विजान् ॥५७॥ हिरण्यवर्णं पुरुषं वयं तु रविमण्डले । ना-
 रायणमुनिं ह्येनमपश्याम महाद्युतिम् ॥५८॥ इत्यूचिरे केऽपि वि-
 प्रान्केचित्प्राहुर्वयं त्वमुम् । अद्राक्ष्म यज्ञपुरुषं दीप्यमानेऽग्निम-

જડલે ॥૫૯॥ एवं ये ये यं यमापुलौकं ते ते तदाश्रयम् । देव्यै
 वैभवं चापि प्राहुस्तेभ्यः सविस्तरम् ॥६०॥ तदा ते शास्त्रवेत्तार-
 स्तथा पौराणिकादयः । यथाशास्त्रं वचस्तेषां श्रुत्वाऽऽपुर्विसयं
 परम् ॥६१॥ तेऽदृष्टाश्रुतशास्त्राणां बालानां योपितामपि । यथा-
 वत्तद्वचः श्रुत्वा चिन्तयामासुरात्मनि ॥६२॥ अनधीतपुराणाद्या
 एते प्राहुर्यथातथम् । तस्मात्समाधिरेतेषां सत्य एव न संशयः
 ॥६३॥ अहो ईदृक्समाधिर्वै सद्यो यद्दर्शनाद्भवेत् । तस्मादन्यः
 प्रभुः कोऽपि नास्त्येवेति सुनिश्चितम् ॥६४॥ य एतेषामनाया-

નિજ દેહીખ્યમાન અગ્નિમંડળમાં યજ્ઞપુરૂપરૂપે અમોઝે તો દેખ્યા, એમ તે
 બ્રાહ્મણોને કહ્યું ॥૫૯॥ એરીતે જેને સમાધિવાળા જનો જેને લોકમાં
 ગયા હતા તેતે જનોએ તેતે લોકસંબન્ધી અભિમાદિ ઐશ્વર્ય અને નાના-
 વિધ વૈભવ પણ સવિસ્તાર યથાદૃષ્ટ તે વિદ્વાન વિગ્રાને કહ્યો ॥૬૦॥ તે સમયે
 શાસ્ત્રીઓ તથા પૌરાણિકપ્રમુખ વિગ્રા સમાધિસ્થ જનોનું શાસ્ત્રાનુસારી
 પ્રક્રિયાવાળું વચન સાંભળીને પરમ વિસ્મયને પામી ગયા ॥૬૧॥ અને
 ગુરૂમુખથી કે સ્વયં શાસ્ત્રાર્થને નહિ ભણુતા એવા પણ બાળકો તથા સ્ત્રિયો
 આદિકર્તુ પણ અક્ષરધામાદિ સ્વરૂપસંબન્ધી યથાર્થ વચન સંભળીને મનમાં
 વિચાર કરવા લાગ્યા કે-॥૬૨॥ પુરાણપ્રમુખ શાસ્ત્રોને નહિ ભણેલા એવા
 પણ આ સમાધિસંપન્ન જનોએ જે વર્ણન કર્યું તે યથાર્થજ છે, માટે એમની
 સમાધિ સાચીજ છે એમાં લેશ સંશય નથી ॥૬૩॥ (સમાધિ થવામાં
 શ્રવણ મનનાદિકની અપેક્ષાનો નિયમ અને યમ નિયમાદિ અંગક્રમનો
 નિયમ યદ્યપિ છે તથાપિ જે પરમપુરૂષ સમાધિપ્રાપ્ત્ય છે એજ પોતે
 પ્રસન્ન થઈને ધ્યાનનું સામર્થ્ય સંપાદન કરી આપી સમાધિ સંપાદન કરી
 આપે તો તેમાં કોણ પ્રતિરોધી છે ? અને અધિકાર અનધિકારનો વિભાગ
 શો ? અને યમ નિયમાદિ અંગક્રમના નિયમની અપેક્ષા શી ? કાંઈ પણ નહિ)
 જેના કટાક્ષપાતમાનવીજ આવી આશ્ચર્યરૂપ સમાધિ સિદ્ધ થાય છે તો તે
 આ પરમેશ્વરજ હોવા બેઠએ, તો આ પ્રભુજ છે. આથી અન્ય પ્રભુ કોઈ
 પણ નથીજ એવો નિશ્ચયજ છે. જે ભગવાન એમના નાહી પ્રાણોને અના-

સાન્નાહીઃ પ્રાણાંશ્ચ કર્પતિ । સ ચેદ્વિલલોકસ્ય કર્પેત્તથેતિ કો
 વદેત્ ॥૬૫॥ અયમેવ તતઃ સાક્ષાદીશ્વરો નાત્ર સંશયઃ । અસ્યા-
 શ્રયેણ કલ્યાણં ભવેદેવ ન ચાન્યતઃ ॥૬૬॥ ઇતિ નિશ્ચિત્ય તે સર્વે
 તં પ્રણમ્ય મહાપ્રભુમ્ । તદાશ્રયં ચિત્તીર્પન્તઃ સ્વાનિ કર્માણિ સ-
 સ્મરઃ ॥૬૭॥ જનનાં વચ્ચનાયં હિ યદત્કર્મ પુરાકૃતમ્ । સ્વેનૈવ
 વમ્ભમચ્ચયાદિ તત્તત્સ્મૃત્વાડનુતેપિરે ॥૬૮॥ ધર્માભાસેન પાપાનિ
 યાનિ યાન્યમથન્ સ્વતઃ । તાનિ તાનિ ચ સંસ્મૃત્ય વમ્ભુઃ સાશ્રુ
 લોચનાઃ ॥૬૯॥ કામક્રોધમદેર્પ્યાભિર્યદ્યત્પાપં ચ લોભતઃ । કૃતં
 તત્તથ સંસ્મૃત્ય મૂર્ચ્છિતા ઇવ તેડમ્ભવન્ ॥૭૦॥ ઇત્યમત્યનુતાપા-

યાસથીજ આકર્ષણુ કરી લે છે તે અખિલ લોકોના નાડી પ્રાણોને ખેંચી લે
 તો 'આ એમ ન કરશો' એમ કોણુ પ્રતિવાદ કરી શકે ? કોઈ પણુ નહિ
 (અથવા-જે અખિલ લોકના નાડી પ્રાણોને કર્પતિ-યથાયોગ્ય નાડી પ્રાણોને
 આપારે યુક્ત કરે છે તે આ સર્વનિયતા એમના નાડી પ્રાણોને ખેંચી લે
 તો તેમા કોણુ સામુ બોલી શકે તેમ છે ? કોઈ પણુ નહિ, એવો અર્થ
 કરવો) પરમેશ્વર હોય તો સમાધિ કરાવે તેમા યમ નિયમાદિ કમની
 અર્ચા શી કરવી ? એવો અભિપ્રાય છે ॥૬૪-૬૫॥ માટે આ સ્વામિ
 નારાયણુ પ્રત્યક્ષ પરમેશ્વરજ છે, એમના આશ્રયથીજ આત્મતિક કટ્યાણુ
 થાયજ, બીજા પ્રાકૃતના આશ્રયથી નજ થાય એમાં લેશ સશય નથી
 ॥૬૬॥ હે રાજન્ ! આવો નિશ્ચય કરીને તે સમસ્ત વિદ્વાન્ વિપ્રો મહાપ્રભુ
 શ્રીહરિને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરી, તેમનો સમાશ્રય એવસાદ કરવા વાછતા
 પોતાના પ્રાકૃતન જનોને ઠગવા, દંભથી ભક્તિ કરવી, આદિક કુકર્મોને
 સભારીને અતરમાં અત્યત અનુતાપ કરવા લાગ્યા ॥૬૭-૬૮॥ અને ધર્મા
 ભાસથી જે જે પાપો પોતાથી થયા હતા તેને તેને વારેવારે સભારીને
 આંખ્યમા આંસુ લાગ્યા અને કામ ક્રોધ લોભ મદ ઇર્ષ્યા વિગેરેના વેગથી
 જે જે પાપો કર્યા હતા તેને તેને સભારીને અત્યત અનુતાપ પામીને
 મૂર્છિત જેવા થઈ ગયા (તેમાં કામથી પરસ્ત્રીસંગાદિ, ક્રોધથી પ્રાણિ-
 તાકન વધાદિ, મદથી સત્પુરુષનુ અપમાનાદિ, ઇર્ષ્યાથી સ્વજનદ્રોહાદિ,

સિદ્ધમાનાયસઙ્ગયાઃ । હરિદર્શનમાહાત્મ્યાદ્ભૂવુઃ શુદ્ધચેતસઃ
 ॥૭૧॥ ईश्वरं तं च विद्याय तस्मिन्स्वीयं मनः स्वतः । ते न शक्वा
 धारयितुं तमेव शरणं ययुः ॥૭૨॥ साष्टाङ्गं तं प्रणम्याथ वद्धा-
 जलिपुटा द्विजाः । ऊचुस्तव स्तो भो स्वामिन् ! पाहि नो घोरसं-
 सृतेः ॥૭૩॥ इत्युक्त्वा ते तमानर्चुर्नूतवासोविभूषणैः । चन्दना-
 क्षतपुष्पस्रग्धूपदीपादिभिर्द्विजाः ॥૭૪॥ नीराजनं विदधतो घन

લોભથી કદર્યતાદિ પાપો બાણી લેવાં) ॥૬૯-૭૦॥ તે આ અનુતાપ એમને
 હરિદર્શનના પ્રભાવથી થયો, (જે આ હરિ પોતાના ચિત્તનમાત્રથી મનના
 દોષોને હરી લેછે તે પોતે લોચનગોચર થતાં પાપવાસનાને કેમ ન શમાવી
 દે ? શમાવીજ દે) તે આ વિગ્રો એરીતે અત્યંત પશ્ચાત્તાપાશ્રિથી પાપ-
 ખુલ્લે લસ્મસાત્ થતાં શુદ્ધ ચિત્તવાળા થઈ ગયા ॥૭૧॥ તે પછી આ વિદ્વ-
 દ્વિગ્રો શ્રીનારાયણમુનિનેજ યોગિધ્યેય પરમેશ્વર બાણી તેમને વિષે પોતાના
 પ્રયત્નથી મનને ધારણ કરવા ન સમર્થ થતાં (મન પ્રકૃતિથી ચંચળ હોવાથી)
 મનની ધારણાની સ્પૃહાથી તેમનાજ શરણુને પ્રેમથી પામ્યા ॥૭૨॥
 તે પછી દ્વિલે લગવાનને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરી બે હાથ બેડીને ઘોડ્યા કે
 હે સ્વામિન્ ! અમો આપનાજ છીએ. ઘોર સંસારથકી અમારી રક્ષા કરો
 (‘વતિ વિશ્વસ્વામૈશ્વરમ્’ આ શ્રુતિમાં કહ્યા પ્રમાણે અમારા આપ સ્વામી
 છો અને ‘દાસભૂતાઃ સ્વતઃ સર્વે હ્યાત્માનઃ પરમાત્મનઃ’ આ શ્રુતિમાં કહ્યા
 પ્રમાણે અમો આપના દાસભૂત છીએ. દાસભૂતને સ્વામીની આજ્ઞાના
 અનુવર્તન થકી બીજું કંઈ કૃત્ય નથી. અમો આટલા સમયસુધી આત્માને
 અન્યથા અન્યથા સમજીને તેતે પ્રયત્નોવડે સંસારરૂપ કાદવમાંજ નીચે
 નીચે નિમગ્ન થતા આવ્યા છીએ, આપજ સંસારસાગર થકી સમુદ્ધાર કર-
 નારા છો; તો અહિંચન અમારી ‘રક્ષા કરો’ આવી પ્રાર્થનાજ એક અમારે
 ગતિ છે) એમ ઘોડ્યા ॥૭૩॥ હે રાજન્ ! તે દ્વિલેએ એરીતે લગવાનના
 શરણુને પામીને (દાસવૃત્તિને અનુગુણ) તેમની અંદન અક્ષત પુષ્પહાર
 ધૂપ દીપાદિકવડે તથા નવીન વસ્ત્ર વિભૂષણ વિગેરેવડે પરમ પ્રેમથી પૂજા
 કરી ॥૭૪॥ આ વિગ્રો લગવાનની પૂજાને અંતે કર્પૂરથી આરતી કરતાં

સારેણ તસ્ય ચ । તાલિકા વાદ્યન્તશ્ચ જગુરિત્યં ત ઉચ્ચકૈઃ
 ॥૭૫॥ જય દેવ ! ૨ જય મદ્ગલમૂર્તે ! ૨ નારાયણ ! પુરુષોત્તમ !
 ૨ કૃતનિજસુલ્લપૂર્તે ! । ધ્રુવપદમ્—પ્રાકૃતતતમસઃ પારે મહસિ પ્રથ
 માને ૨ શ્રીરાધાસહિતસ્ત્વં ૨ વ્રહ્મપુરેડમાને । શ્વેતદ્વીપ ઉદારે-
 ડયુત્તરવિક્ષિપ્તિ ચુકૈ ૨ રમૃતે ધામનિ નૂતો ૨ નિવસસિ સિતમુકૈઃ
 ॥ જય૦ ॥૭૬॥ વૈકુણ્ઠેડપિ રમાયા રુચયેડતિવિશાલે ૨ રચિતે
 સ્થેન ચ વિષ્ણુ ૨ ધૈસસિ ત્વમકાલે । ચાતુર્માસ્ય ઉદારે મૃદુતર-

તાલિકાઓ વલ્લડવાપૂર્વક આ પ્રકારે ઉચ્ચ સ્વરથી આરતીનું પદ ગાવા
 લાગ્યા ॥૭૫॥ તેનો પ્રકાર આ છે—હે દેવ ! જય—યદ્યપિ આપ નિલસિદ્ધ
 વિજયવાળા છો. તથાપિ સ્વામિના જયની આશસા કરવી એતો
 દાસવૃત્તિવાળા અમારૂં સહજ સ્વરૂપ છો, તો અમો આપનો અખડ
 જય દુષ્ટીએ છીએ. તમો દેવ—સર્વશ્રેષ્ઠ જ્યોત્સ્ન સ્વભાવવાળા છો કેવળ
 નિરતિશય દીપ્તિસ્વરૂપ નહિ કિંતુ મંગળભૂર્તિ—સ્વય સમગ્ર કલ્યાણ
 શુભપરિપૂર્ણ અને સકળ કલ્યાણ કરનારા હોવાથી મંગળમયભૂર્તિ પણ
 છો. વળી નારાયણ—સર્વ ચેતનાચેતનરૂપ નિલવર્ગના સ્વય આશ્રયરૂપ
 અને તેમાં વ્યાપી રહેલા દેવતાવિશેષ તમો છો માટેજ પુરૂષોત્તમ-
 ક્ષરાક્ષર પુરૂષોની અપેક્ષાએ સર્વથા ઉત્તમપણે પ્રખ્યાત છો. વળી તમો
 નિજજનોને સર્વોત્તમ શુભ પરિપૂર્ણ કરનારા છો. ‘કૃતનિજસુલ્લપૂર્તે’ એવો
 પાઠ હોય તો માનુષભાવથી લોકોપકારાર્થે પ્રકટ કરી છે પોતાની અસા-
 ધારણ આનંદમય ભૂર્તિ જેમણે એવા છો અથવા નિલશ્રિતોની ભૂર્તિપણ
 જેમણે શુભમયી કરી છે એવા છો. પ્રકૃતિમય ગાઠ તમથક્રી પાર વર્તતા,
 અમાન—અપરિચ્છિન્ન, નિરવધિ તેજ પુનરૂપ, શ્રુતિસ્મૃતિપ્રસિદ્ધ એવા
 શ્રદ્ધાપુર ધામમાં રાધા રમા સાથે તમોજ વિરાજે છો તથા ક્ષીરસાગરના
 ઉત્તર તીર સમીપે રહેલા શ્વેતદ્વીપમાં દશ સહસ્ર સૂર્યસમાન કાંતિ-
 વાળા અમૃત નામના ધામમાં દિવ્ય શ્વેત નિરચયુક્તોએ સ્તુતિ કર્યા થકા
 તમોજ વિરાજે છો ॥૭૬॥ રમાની રૂચિમાટે પોતેજ રચેલા, બહુ વિશાળ,

તનુશેષે ૨ ક્ષીરાઘાવપિ લક્ષ્મ્યા ૨ સેવિતપચ્છેષે ॥ જય૦
 ॥૭૭॥ ત્વં ચ હિરણ્મયરૂપો રવિમણ્ડલચર્તા ૨ નાનાયદ્યપતિસ્ત્વં
 ૨ જ્વલનત્રયચર્તા । નરનારાયણરૂપો વદરીચનધામા ૨ સુખયસિ
 તપસા લોકાન્ ૨ અઘચયહરનામા ॥ જય૦ ॥૭૮॥ મોલોકાધિ-
 પતિસ્ત્વં કૃષ્ણઃ કલિહર્તા ૨ રાધાસદ્ગવિહારી ૨ મુરલીરવકર્તા ।
 વૈકુણ્ઠે મહતિ ત્વં હરિરસિ સુખદાતા ૨ રમયા ચાપિ મહત્યા
 ૨ સહિતોઽધિલપાતા ॥ જય૦ ॥૭૯॥ યોગેશ્વર ! સકલાત્મા
 શ્રિતજનમયહારી ૨ ત્વમસિ પ્રાણભૃતાં વૈ ૨ નિઃશ્રેયસકારી ।
 તથ ચરણામ્બુજમેકં શરણં નઃ સત્યં ૨ મોચય માયિકવન્ધાત્ ૨
 દુરય દૌર્મત્યમ્ ॥ જય૦ ॥૮૦॥ કૃત્વા નીરાજનં સર્વે મન્ત્રપુષ્પા-

કાળભયે વર્ણત એવા વૈકુઠ ધામમાં પણ તમોજ વિષ્ણુરૂપે લક્ષ્મીજીસાથે
 નિવાસ કરી રહ્યા છો. આતુર્ભાસ્ય સમયે ક્ષીરસાગરમાં પણ અતિવિશાળ,
 અતિદ્રોમળ મૂર્તિ જેમની છે એવા જે શેષ તેરૂપ શમ્યામાં લક્ષ્મીએ
 આંખ્યાં છે ચરણારવિંદ જેમના એવા યોગેશ્વરરૂપે તમો શયન કરો છો ॥૭૭॥
 હે હરે ! આપજ રવિમંડળના મધ્યમાં હિરણ્મય પુરૂષસ્વરૂપે દેખાઓ છો.
 દક્ષિણાગ્નિ આહવનીય અને ગાર્હપત્ય આ નામના ત્રણ અગ્નિમંડળમાં નાના
 યોગેશ્વરરૂપે પણ આપજ વિરાજમાન છો. બદરિકાશ્રમમાં તપશ્ચર્યાથી સર્વ
 લોકોને સુખી કરવા પાપપુંજને હરનાઈ નામ જેમનું છે એવા નરનારા-
 યણુરૂપે આપજ શોભો છો ॥૭૮॥ આપજ દિવ્ય ગોલોક ધામમાં દિવ્ય
 વેણુવાદનમાં રસિક, રાધાસંશ્લેષનાજ એક પરમાનંદે સપ્ત, કામ ક્રોધાદિ
 કલિબળને નાશ કરનારા શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપે લાસો છો. આપજ મહાવૈકુંઠ-
 ધામમાં મહાલક્ષ્મીની સાથે સમસ્ત સુખને આપનારા, સમસ્ત વિશ્વનું
 રક્ષણ કરનારા ભૂમાપુરૂષરૂપે રહ્યા છો ॥૭૯॥ તમો યોગેશ્વર અને સર્વના
 અંતરાત્મા છો તથા આશ્રિત જનોની પીડાને હરનારા અને સર્વ પ્રાણિ-
 ઓના નિઃશ્રેયસને કરનારા છો. હે હરે ! તમારા એક સત્ય ચરણારવિંદ-
 નાજ શરણુને અમો પામ્યા છીએ તો અગોને માયામય સંસારપાશથી
 મુકાવો અમારી દુર્ભતિ (મનના દોષો)ને દૂર કરો. ‘ઘરણિઘર ! મે શિક્ષય

જાલિં દદુઃ । પ્રણમ્ય પ્રાર્થયામાસુઃ પાદ્યસાન્ સંસૃતેરિતિ ॥૮૧॥
 અથ પ્રસન્નો ભગવાંસ્તાનાશ્વાસ્ય સતાંપતિઃ । અમયં પ્રદદૌ
 તેમ્યસ્તે ચાડ્ડસન્ સ્વસ્થચેતસઃ ॥૮૨॥ તેઽથાજ્ઞયા ભગવતસ્ત
 ત્રોપવિવિશુદ્ધિજાઃ । પ્રસન્ના નિજમાત્માનં ધન્યમેવ ચ મેનિરે
 ॥૮૩॥ તાનાહ ચ હરિર્યૂયમધ્યપ્રભૃતિ ભો દ્વિજાઃ । । સર્વે મદીયા
 ભવથ જ્ઞાસઃ કાર્યો ન સંસૃતેઃ ॥૮૪॥ દૈવં પિતૃયં ચ ધર્મં સં
 કુર્વન્તઃ કૃષ્ણમાદરાત્ । દૃઢમત્યા સદોપાધ્વમન્તે તદ્દામ લપ્સ્યથ
 ॥૮૫॥ સુમત ઉવાચ—પદ્મુક્તા ભગવતા સે દ્વિજાઃ શાસ્ત્રવેદિનઃ ।
 તમેવ કૃષ્ણં જ્ઞાનન્તો વિનયેનેદમબુઘન્ ॥૮૬॥ પ્રાક્ષણા ક્ષુ —નારા-

મન.' એની પેઠે આ જાણવું ॥૮૦॥ હે રાજન્ ! સર્વે વિત્રે એરીતે સ્તુતિપૂર્વક
 આરતી ઉતારી મન્ત્રપુષ્પાંજલિ સમર્પણ કરી સાધાગ પ્રણામ કરી 'સસાર
 થકી અમારી રક્ષા કરો' એમ પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા ॥૮૧॥ તે આ વિત્રેના
 અનુતાપથી, શરણુવરણથી અને પૂજાથી પ્રસન્ન થએલા સતાપતિ શ્રીહ-
 રિએ તેમને આશ્વાસના કરી અભયદાન દીધું તે અભયદાનથી તેઓ પાપ
 ભયે રહિત થઈ સ્વસ્થ મનવાળા થઈ ગયા ॥૮૨॥ તે પછી તે દ્વિજે ભગ
 વાનની આજ્ઞાથી તે સલામાં બેઠા. ભગવત્પ્રસાદથી તેઓ સ્વયં મનમાં
 પ્રસન્ન થઈ પોતાના આત્માને ધન્ય-કૃતાર્થજ્ઞ માનવા લાગ્યા ॥૮૩॥
 સલામાં બેઠેલા તે દ્વિજે પ્રત્યે શ્રીહરિ બોલ્યા કે-હે દ્વિજે ! તમો સર્વે
 આ દિવસને આરંભીને મદીય છો-મારા અભિમાનના વિષયભૂત થયા
 છો હું તમારૂં યોગક્ષેમ વહન કરીશ, તો તમારે સંસૃતિ થકી લેશપણ
 ત્રાસ રાખવોજ નહિ ॥૮૪॥ આ તો તમારે અવશ્ય કરવાનું છે, શું ? તો
 જે દેવસખન્ધી કે પિતૃસખન્ધી વર્ણાશ્રમાનુસારી ધર્મ હોય તે સર્વને (મારી
 આજ્ઞાની કિંકરતારૂપ છે એવી શુદ્ધિથીજ) આચરતા થયા પરમાદરપૂર્વક
 પ્રેમપ્રકર્ષપૂર્વક નિરતર શ્રીકૃષ્ણનું સમારાધન કરો આરબ્ધ પ્રક્ષીણ થતાં
 કૃષ્ણના અપુનરાવૃત્તિ ધામને પામશો ॥૮૫॥

સુમતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! એરીતે ભગવાને કહેલા તે શાસ્ત્રવેદી
 દ્વિજે શ્રીનારાયણમુનિને સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ જાણીને વિનયપૂર્વક

યણ ! હરે ! સ્વામિન્મુમુક્ષુપરમાશ્રય ! ! નૃદેહલઘ્વિસાફલ્યમધૈવ
 વયમામુમઃ ॥૮૭॥ વેદૈઃ શાસ્ત્રૈઃ પુરાણૈશ્ચ ય ईશ્વર દ્વિતીયતે । સ
 ઇવ ત્વમસીત્યથ જાતોઽસદ્ભુદિ નિશ્ચયઃ ॥૮૮॥ કૃતકૃત્યા વયં
 જાતા વિમુક્તાઃ કર્મપાશતઃ । શાસ્ત્રાણ્યવિદ્ઞ સર્વાણિ ત્વત્પરા-
 ણીતિ ચાધુના ॥૮૯॥ શ્વેતદ્વીપે ચ વૈકુણ્ઠે ગોલોકે બ્રહ્મપત્તને ।
 મહાવૈકુણ્ઠલોકે ચ વદર્યા ક્ષીરસાગરે ॥૯૦॥ મણ્ડલે વીતિહોનસ્ય
 ભાસ્કરસ્ય ચ મણ્ડલે । મિત્રં મિત્રં પુરાઽવિદ્ઞ વયમીશ્વરમીશ્વર !
 ॥૯૧॥ સત્યોઽસી નૈવ સત્યોઽસાવિતિ ઘાતોઽપિ ભૂરિદાઃ ।

એમ બોલ્યા કે-૧૮૬॥ હે હરે ! આપણ મુમુક્ષુઓના પરમાશ્રય-ઉપાય-
 પાણે અને ઉપેયપણે આશ્રય છો. બીજે કોઇ પર આશ્રય નથી. જે સર્વ
 જગતના સ્વામી નારાયણ છે તે તમોજ છો આ નરદેહનું સાદૃશ્ય આજળ
 અમો પામ્યા છીએ ॥૮૭॥ કારણ કે-લોકોપકારાર્થે અવનિમા અવતરેલા,
 વેદો શાસ્ત્રો અને વેદાર્થવિચારરૂપ પુરાણોએ પ્રતિપાદ્ય સર્વેશ્વર એવા
 આપના સ્વરૂપનો યથાર્થ નિશ્ચય આજળ અમારા અતરમાં થયો ॥૮૮॥
 આપના દર્શનથી અમો કૃતકૃત્ય થયા, કારણ કે કર્તવ્ય કર્મ જ્ઞાનાદિ અભ્યા
 સનું ફળ સર્વેશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થવો એજ છે. વળી કર્મપાશથી વિમુક્ત
 થયા. ‘ક્ષીયન્તે ચાસ્ય કર્માણિ તસ્મિન્ દષ્ટે વરાવરે’ એવી શ્રુતિ છે આજળ
 સર્વ શાસ્ત્રોનું તાત્પર્ય અમોએ યથાર્થ જાણ્યું પ્રથમ તો સર્વ શાસ્ત્રો અન્ય
 અન્ય પર છે એમ અન્યથા અવધારણું કર્યું હતું સર્વેશ્વર સર્વશરીરક તમો
 એકનેજ ઇન્દ્રાદિશરીર લેદથી તેતે શાસ્ત્રો તથા તથા પ્રતિપાદન કરેછે
 તો અતે પરમ તાત્પર્યવિવચતો તમો એકજ છો એમ તો આજળ અમોએ
 જાણ્યું ॥૮૯॥ ભગવાનનાં સ્થાનપણે પ્રસિદ્ધ સૂર્યમંડળ અગ્નિમંડળ બદ-
 રિકાશ્રમ ક્ષીરસાગર શ્વેતદ્વીપ વૈકુઠ મહાવૈકુઠ ગોલોક અને બ્રહ્મપુરમાં
 સિત્તલિત્ત પરમેશ્વર છે એમ પ્રથમ અન્યથાજ અવધારણું કર્યું હતું હે
 ઇશ્વર ! સર્વ ધામોમાં તમો એકજ તેતે રૂપે પ્રકાશો છો એમ તો આજળ
 અમોએ અવધારણું કર્યું ॥૯૦-૯૧॥ અમુક લોકમાં રહેલા આજ ઇશ્વર
 છે બીજા નથી, વૈકુઠમાં જે વિરાજમાન છે એજ સર્વેશ્વર છે બીજા નથી,

વિદ્વદ્ધિઃ પુરુષેઃ સાકં કૃતોઽસ્મામિશ્ચ તત્કૃતે ॥૧૨॥ અધુના તુ વયં
 સ્વામિન્સર્વકારણકારણમ્ । સમાધિનિષ્ઠવચનૈર્વિદ્ઞ ત્વામેકમેવ
 હિ ॥૧૩॥ સ્વામિનારાયણ ! વિમો ! કરિષ્યામો વયં સદા । તવૈવ
 કૃષ્ણસંશ્લસ્ય ભાક્તિ નવવિધામપિ ॥૧૪॥ દૈવં પિતૃયં ચ યત્કર્માનુષ્ઠેયં
 ભવતોદિતમ્ । પૃચ્છામોઽત્ર તુ કિંચિત્ત્વાં શ્રોતુમર્હસિ તત્પ્રમો !
 ॥૧૫॥ ત્વદાશ્રિતાનામસ્માકં કૃતાર્થત્વાદતઃ પરમ્ । દૈવેન વાપિ
 પિતૃયેણ કિંતુ સ્યાત્કર્મણા ફલમ્ ॥૧૬॥ તસ્માદ્દિદ્વાતુમિચ્છામઃ
 કર્મફલેશં વયં વિમો ! । સ્વર્ગાદેસ્તુચ્છલોકસ્ય નાસ્ત્યેવેચ્છાઽસદન્તરે

ગોલોકમાં જે નિવાસ કરી રહ્યા છે એજ સર્વેશ્વર છે બીજા નથી, એરીતે
 બિન્નબિન્ન પરમેશ્વરખણાની શુદ્ધિથી તેને માટે સલામા બહુ પડિત પુત્રો
 સાથે વૃથાજ વાદ અમોએ પ્રવર્તાવ્યો હતો હે સ્વામિન! હમણા તો આ
 સમાધિનિષ્ઠાના વચનોથી તમો એકજ સર્વશરીરક, સર્વેશ્વર, તેતે લોકોમા
 મુક્તજનોની રૂમિને અનુસારે કાર્યવિશેષ માટે રહેલા, સર્વ કારણના
 કારણ છો, એવો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો છે ॥૧૨-૧૩॥ હે વિકો ! હે સ્વામિના-
 રાયણ ! અમારા જેવા જનના સમુજીવન માટે સાક્ષાત્ સન્નિધિ પામેલા
 આપજ શ્રીકૃષ્ણની શ્રવણ કીર્તનાદિરૂપ નવ પ્રકારની લક્ષિતને હવે પછી
 નિરતર કરીશું ॥૧૪॥ પરતુ આ એક અમારી હમણાં જાણાસા છે-શી ?
 તો આપે જે હમણા દેવસબન્ધિ તથા પિતૃસબન્ધિ કર્મ કરવાની આવ-
 શ્યકતા કહી તેમા અમોને મહાન્ સશય છે હે પ્રમો ! તેમા અમારા આ
 કિંચિત્ પ્રશ્નને તમો સાંભળવા યોગ્ય છો અર્થાત્ જાણાસુ અમારા સશ-
 યને નિવૃત્ત કરો ॥૧૫॥ જે કોઈ દેવસબન્ધી અર્થ કે બીજો કોઈ અર્થ આપે-
 ક્ષિત હોય ત્યારે તો તે કર્મો કરવા બેઠએ. અમોતો તમારોજ ઉપાયપણે
 અને ઉપેયપણે આશ્રય કરેલો હોવાથી કૃતાર્થ થયા છીએ. તેવા અમોને
 હવે પછી દૈવ પિતૃય કર્મ કરવાથી શું ફળ છે ? કાઈપણ નથી ॥૧૬॥ હે
 લગવન ! માટે તેતે ફળને અવશ્ય આપનાર કર્મ કરતાં બંધન માટેજ
 થાય તો ફળથી અને સ્વરૂપથી કલેશમય કર્મનો અમો ત્યાગ કરવા
 ધરછીએ છીએ. સુખનો લવ જેમાં છે એવા કેવળ દુઃખમય સ્વર્ગલોકો

॥૧૭॥ તદ્યુક્તં વા ન યુક્તં વા પૃચ્છામસ્ત્વામિતિ પ્રભો ! । યથાવદુત્તરં
તસ્ય ચક્ષુર્મહંત્યતો ભવાન્ ॥૧૮॥ સુમત ઉવાચ—વિદ્વદ્ધિર્બ્રાહ્મણે-
રિત્થં પૃષ્ઠો નારાયણો નૃપ । । સુપ્રસન્નઃ પ્રશંસંસ્તાન્પ્રોવાચ શ્રદ્ધ-
યા ગિરા ॥૧૯॥ શ્રીનારાયણમુનિરુવાચ—યૂયં ધન્યાઃ સ્ય મો વિપ્રાઃ ।
શ્રુતં હિ સફલીકૃતમ્ । પુંસાં ભક્તિવિહીનાનાં કિં ફલં શાસ્ત્રપે-
ટકૈઃ ॥૨૦॥ શાસ્ત્રેયદેદિત્યં તદ્ભવદ્ધિર્વિદિતં કિલ । પ્રાપ્તવ્ય-

કર્માં બ્રાંત પુરૂષો પતંગીયાની પેઠે પડે છે. સ્વર્ગશબ્દથી કહેલા દુઃખમય
તુરંત લોકના દોષને લાણુતા અમોને તેની લેશપણ સ્પૃહા નથી, ઉલટો તેમાં
વિદ્વેષ વર્તે છે ॥૧૮॥ પરંતુ આપતો 'કર્મ કરો' એમ અનુશાસન કરો છો
તો આ બાબતમાં યુક્તાયુક્તના વિવેકે વિહીન અને સંશયલળમાં પડેલા
અમો ધર્મના રક્ષક તમોને પુછીએ છીએ, તો હે પ્રભો ! તેનો તમો યથાર્થ
ઉત્તર આપવાને યોગ્ય છો ॥૧૯॥ સુપ્રતમુનિ કહેછે—હે નૃપ ! એરીતે
વિદ્વાન્ વિપ્રોએ પુછેલા ભગવાન્ તેમની ધર્મસ્વરૂપ સંબન્ધી યથાર્થ
જ્ઞાસા અને ક્ષણકામનાભાવના લાગને લાણીને તેમની ઉપર બહુ પ્રસન્ન
થઈ તેમની પ્રશંસા કરવાપૂર્વક મધુર વાણીથી બોલ્યા ॥૨૦॥ શ્રીનારા-
યણુમુનિ કહેછે—હે વિપ્રો ! તમો ધન્યશાળી થયા છો, કારણ કે તમોએ
અભાસ કરેલ શાસ્ત્ર સફળ કર્યું, કેમકે તમારે ભક્તિમાં શ્રદ્ધા સમધિક
સમુત્પન્ન થઈ. સમસ્ત શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરે પણ બે ભક્તિમાર્ગ થકી
વિમુખ રહ્યો તો તેનાથી અનર્થજ છે. લેશપણ અર્થ નથી. તે શાસ્ત્રો કેવળ
ભારભૂતજ છે ॥૨૦॥ શાસ્ત્રાધ્યયનથી જે લાણુવાનું હંતું તે તમોએ આજ
લાણુયુંજ છે—જે અર્થ માટે અને અનર્થનિવૃત્તિ માટે થાય એજ જ્ઞાન છે
બીલું તો અજ્ઞાનજ છે, પરમાત્મામાં પરાનુરાગરૂપ ભક્તિ થકી બીલ
કોઈથી કશો અર્થ નથી તેમ અનર્થની નિવૃત્તિ નથી. શ્રદ્ધાના ભુવનપર્યંત
બધા લોકો ત્રણ તાપથી પરાભૂત છે, યાગ દાન તપ હોમાદિકવડે એમાંથી
હરકોઈ લોકની પ્રાપ્તિ થાય, જે દેહવિલક્ષણ પ્રલમાત્મારૂપ સ્વાત્મવિ-
જ્ઞાન છે તેનાથી પણ આનંદમયનો લાભ થતો નથી, કિંતુ કેવલમાત્રનો
લાભ થાય છે. તે પણ નીરસજ છે. 'રસો વૈ સઃ રસં દેવાયં લબ્ધ્વાડનન્દી-

મપિ યત્કિન્નિત્તપ્રાપ્તં હીત્યવૈત ચ ॥૧૦૧॥ ભવદ્વિર્યઃ સ્વધર્મસ્ય
વૈદિકસ્યાપિ વાહવાઃ ! । ત્યાગઃ પ્રોક્તઃ સ તુ મતે વિદ્યતે નૈવ
નઃ કિલ ॥૧૦૨॥ યાવદ્દેહસ્મૃતિર્નૃણાં ભવેત્તાવદતન્દ્રિતૈઃ । સ્વસ્વ-
ધર્મઃ પાલનીયઃ સર્વૈર્વર્ણાશ્રમોચિતઃ ॥૧૦૩॥ મચ્છિદ્રતો નૈવ
કર્માણિ બુદ્ધિપૂર્વં ત્યજેત્સુધીઃ । તાન્યેવૈનં પ્રહાસ્યન્તિ સમાધિવિ-

મચ્છતિ' પરમાત્માજ રસરૂપ છે, તેને પામીને જવાત્મા આનદી થાય છે.
તે પરમાત્માનો લાભતો તેમનેવિષે પરાનુરાગરૂપ ભક્તિ થકીજ થાય.
શ્રીભ કોઈ સાધનથી ન થાય. પરમાત્માનો લાભપણુ પરમપ્રેમગર્ભિત
તેમનો અનુભવવિશેષજ છે, માટે પ્રાપ્ત્ય કળપણુ વસ્તુતાએ ભક્તિસ્વરૂપ
થકી જુદુ નથી. તો જે ભણુવાનું હતું તે તમોએ ભણ્યું છે અને જે પામ-
વાનું હતું તે પણ પ્રાપ્ત થયું છે એમ ભણો, કારણ કે તમારે ભક્તિમા જે
આ રસિકતા તે ઉત્પન્ન થઈ છે ॥૧૦૧॥ કિંતુ ભક્તિમાં શ્રદ્ધાતિશયને લીધે
જે આ વૈદિક સ્વધર્મનો ત્યાગવાદ તમો કરો છો તેતો અમારે મતે છેજ
નહિ જે કોઈ નિર્વિશેષ જ્ઞાતિમાત્ર શ્રદ્ધવાદિઓ છે તેઓ પરમેશ્વર અને
તેમની ભક્તિને જ્ઞાનોદયમાં જે ઉપકારક કોટિ છે તેમાં માને છે, ધર્મ
જ્ઞાનનો મનસ્વી વિરોધ માની, નિ.શ્રેયસસાધન 'અહ શ્રદ્ધારિભ' એવા
જ્ઞાનવિશેષમાં પ્રવર્તેલા કેટલાક કહેવાતા વેદાન્તિઓએ ધર્મત્યાગ માનેલો છે.
જે અમો સમસ્ત વેદાંતગમ્ય આત્મા પરમાત્માના શેષશેષિલાવને (સેવક
સ્વામિલાવ) અગીકાર કરી, તેને અનુગુણુ પરમાત્મામા પ્રેમવિશેષરૂપ
ભક્તિરસમાં નિમજ્જ થનારા છીએ તે અમોને તેમની આજ્ઞાનુવર્તનરૂપ ધર્મ-
નુષાનમાં પરમાજ પ્રીતિ નિરંતર અનુવર્તે છે. સર્વ ધર્મ ભગવાનની આજ્ઞા-
રૂપ અને તેમના આરાધનરૂપ છે તો સમસ્ત વેદાંતના પરમ તાત્પર્યને ભણુ
નારા અમારા મતમા ધર્મત્યાગના પ્રસંગનો લેશપણુ નથીજ. પ્રેમાન્ધ-
પણાથી જ્યારે ગોપીઓની ઘેઠ પોતાના આત્માનું પણ વિસ્મરણુ થઈ
ભય ત્યારે ધર્મજ એનો સ્પર્શ કરતો નથી; સ્વય પ્રત્યુત્તિ પામી ભય છે.
તો જ્યાંસુધી દેહસ્મૃતિ રહે ત્યાંસુધી સર્વ મનુષ્યોએ આજસે રહિત થઈ
વર્ણાશ્રમોચિત પોતપોતાનો ધર્મ પાળવોજ ॥૧૦૨-૧૦૩॥ જે કોઈ અશ્રાગ

યશં યતઃ ॥૧૦૪॥ મુકૈરપિ ન હ્રેયાનિ ધર્મકર્માણિ સર્વથા । કુતો
 મુમુક્ષુભિસ્તદિં તાનિ હ્રેયાનિ મૃદવત્ ॥૧૦૫॥ યે તુ માહાત્મ્ય-
 માલમ્બ્ય ભક્તેર્જ્ઞાનસ્ય વા ધિયા । ધર્મં ત્યજન્તિ તે નૂનં તતો
 અપ્રાઃ પતન્ત્યધઃ ॥૧૦૬॥ શ્રીવાસુદેવમાહાત્મ્યાત્સ્કન્દોક્તાદસ્ય
 વિસ્તરઃ । મવદ્ધિરવગન્તવ્યો ધિયાનાકુલયાઽવિલઃ ॥૧૦૭॥
 મુપ્પત વચાચ—ઇત્યુક્તાસ્તે દ્વિજાસ્તેન તથેત્યૂચુઃ પ્રણમ્ય તમ્ । एवं

યોગમા પ્રવર્તે છે તેમણે પણ દેહધાન હોય ત્યામુધી ધર્મનો બુદ્ધિપૂર્વક
 ત્યાગ નજ કરવો સુબુદ્ધિનું કૃણ આજ છે, શુ? તો પરમશેષી પરમાત્માની
 આશાક્રિકરતા અવર્જનીય છે એવી બુદ્ધિથી ધર્માનુધાન કરવું સમાધિને
 પરવશ થએલા આ યોગિને સર્વ લૌકિક વૈદિક કર્મોજ સ્વય ત્યાગ કરી
 દેશે એરીતે જેઓ ભક્તિમા નિષાવાળા છે પણ જો ધર્મમા નિષાવાળા
 થાય તેઓજ મારા આશ્રિતો છે એમ હું માનુ છું ॥૧૦૪॥ મુક્તો-મુક્ત-
 પ્રાપ્તો કે જેમને સમાધિ સિદ્ધ થઈ છે અને કૃત્ય પ્રારબ્ધ કર્મજ અવશેષ
 રહ્યું છે એવાએ પણ વર્ણાશ્રમાનુબન્ધી ધર્મકર્મનો સર્વથા ત્યાગ નજ
 કરવો, લોકસચ્ચનો પણ નિષાર કરીને કર્મ કરવું જ યોગ્ય છે, તો મુમુ-
 ક્ષુઓએ ધર્મકર્મો અત્યંત અનુધાન કરવાંજ એમાં કહેવું જ શુ? તેમનાથી
 તો ત્યાગ નજ થાય જે મુમુક્ષામાત્રથી કર્મનો ત્યાગ કરે તેતો મૂઢજ
 બાણુવા તેમાં શ્રુતિ છે કે—‘કુર્વન્નેવેહ કર્માણિ જિજીવિષેચ્છત સમા । एष
 त्वयि नाम्नयेतोऽस्ति न कर्म लिप्यते नरे’ ॥૧૦૫॥ જે કોઈ મારી આ
 આજ્ઞાને અતિલગ્ન કરીને આદર કરેલી ભક્તિ કે જ્ઞાનના અર્થવાદગમ્ય
 મહિમાને અવલગ્ન કરીને બુદ્ધિપૂર્વક ધર્મનો ત્યાગ કરે તેઓ આદર કરેલા
 જ્ઞાન તથા ભક્તિથી નિષ્ઠે બ્રહ્મ થઈ ધર્મથી બ્રહ્મ થઈ અતે નીચ યોનિમા પડે
 છે ॥૧૦૬॥ હે દ્વિજ ! આ વિષયમાં વિસ્તારથી સમસ્ત જ્ઞાતવ્યાશતો સ્કંદ
 પુરાણાંતર્ગત શ્રીવાસુદેવમાહાત્મ્ય થકી અન્યથ બુદ્ધિથી તમારે બાણુવો
 ॥૧૦૭॥ મુપ્પત-મપિ કહે છે—હે રાજન ! ભગવાને આ પ્રકારે કહેલા
 દ્વિજો તેમને પ્રણામ કરી તથા—‘તમો જેમ કહો છો તેમજ કરીશુ’ એમ
 બોલ્યા આ પ્રકારે અમદાવાદ પુરમાં ભગવાને પોતાનો પ્રતાપાતિશય

ભગવતા તત્ર પ્રતાપઃ સ્વસ્ય દર્શિતઃ ॥૧૦૮॥ પ્રત્યહં સ સમાસંસ્યો
જનાન્સદ્ધર્મમાદિશત્ । યૂથશોઽનુદિનં લોકાસ્તસ્ય ચાશ્રયમા-
ચરન્ ॥૧૦૯॥ આનન્દયન્મક્તજનાન્ ધર્મે મર્ત્તિં ચ પોષયન્ । તત્રો-
વાસ હરી રાજન્પ્રવોધન્યુત્સવાવધિ ॥૧૧૦॥ સન્તોષ્ય સર્વાન્
પુરમ્કસક્ત્વાંસ્તત્ર પ્રતિષ્ઠાપ્ય ચ ધર્મસેતુન્ । ધર્માક્ત્ત્વો ગુર્જરરા-
જધાન્યાઃ સ નિર્યયૌ થીનગરાન્નરેન્દ્ર ! ॥૧૧૧॥ इति थीसत्ताजिजी-
वने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे श्रीनगरे भगवदतिप्रतापदर्शना-
च्छास्त्रविद्विप्रकृतभगवदाश्रयनिरूपणनामा चतुस्त्वारिंशोऽध्यायः ॥૪૪॥

સુપ્રત ઉવાચ—તતઃ સ ભગવાનાયાજ્ઞયતત્પામિર્ધ પુરમ્ । નાના-

પ્રદર્શાંયો હતો ॥૧૦૮॥ ભગવાન્ શ્રીહરિ એવીજ રીતે પ્રતિદિન સમામાં
વિરાજમાન થઈ જાનોને સદ્ધર્મનો અવબોધ આપતા હતા. તે ધર્મબોધ-
થી તત્પજ્ઞાનને પામેલા જનો પ્રતિદિન સંઘથી ભગવાનનો સમાશ્રય કરવા
લાગ્યા ॥૧૦૯॥ હે રાજન્ ! શ્રીહરિ એવીતે સદર્થના સદ્બોધથી અને
યોતાના અલૌકિક દિવ્ય ચરિત્રના પ્રદર્શનથી સમસ્ત ભક્તજનોને આનંદ
આપતા અને ધર્મ ભક્તિનું પોષણ કરતા થકા અમદાવાદમાં પ્રબોધિની
એકાદશીએ કરવાના ભગવતપ્રબોધોત્સવ પર્યંત મુખેથી નિવાસ કરી રહ્યા
॥૧૧૦॥ હે નરેન્દ્ર ! તે આ ધર્મપુત્ર શ્રીહરિ શ્રીનગરમાં સમસ્ત ભક્તસં-
ઘોને આ પ્રકારે સંતોષ પમાડીને અને તે નગરમાં ધર્મમર્યાદાને સ્થાપન
કરી ગુજરાત દેશની રાજધાનીરૂપ શ્રીનગર થકી આલી નીકળ્યા ॥૧૧૧॥
ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...દ્વિતીયપ્રકરણે શ્રીનગરે ભગવદતિપ્ર-
તાપદર્શનાશ્ચાસ્ત્રવિદ્વિપ્રકૃતભગવદાશ્રયનિરૂપણનામા ચતુશ્ચત્વા-
રિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૪॥

૨અધ્યાય ૪૫ મો.

સુપ્રતઃકપિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યારપછી ભગવાન્ શ્રીહરિ જળા-
શય (સરોવર કુવા વાવ્ય વિગેરે) થી મનોહર અને રાંખો મહુડા આમલી

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાનનું જેતલપુરમાં પધારવું અને પૂર્વપક્ષપત્ને પરદા
કોપમતનો અનુવાદ તેના ખેડન માટે નિરૂપણ કર્યો છે.

તરુગણાની જે જલાશયમનોરમમ્ ॥૧॥ પ્રત્યુદ્ગતો ભક્તજનૈરાશા-
જિજીવનાદિભિઃ । તત્રત્યૈરતિહર્ષેણ પ્રાપ તદ્ધ નરાધિપ ! ॥૨॥
ઉપકળ્પે તડાગસ્ય તદ્ધ ન્યમ્રોધમણિદત્તે । આવાસમકરોત્સ્વસ્ય
સહ મુન્યાદિભિર્હરિઃ ॥૩॥ દેવરામદયારામાવાશારામહયં તથા ।
મયારામોગ્રચન્દ્રાદ્યાસ્તમસેવન્ત વાહવાઃ ॥૪॥ આશાજિત્કાકુ-
જિદ્ધક્રાદાસો જીવનશદ્કરૌ । મનોહરો રાજજિજ્ઞેત્સાદ્યા વૈદ્યાશ્ચ
ભાલુકાઃ ॥૫॥ રહ્યાતા તથા રક્ષા રામા જવરયાદયઃ । યોપાશ્ચ
સાદરં તસ્ય પરિચર્યામકુર્ચત ॥૬॥ આતિથ્યં વિદધુઃ સમ્યગ્ભક્તા-

આદિક વિવિધ વૃક્ષવૃદ્ધોથી યોગરહમ બ્યાસ (જળ સ્થળની રમણીય-
તાથી સર્વ જનોએ સારીરીતે સેવવા યોગ્ય) એવા જેતલપુર નામના નગ-
રમાં પધાર્યા ॥૧॥ હે નરાધિપ ! તે પુરના નિવાસી આશાજી જીવણ દેવ-
રામ આદિક ભક્તજનો ભગવાનને પધારતા સાંભળીને પરમ હર્ષથી
સામેયા સાથે સન્મુખ ગયા. તેમની સાથે વાજતે ગાજતે ભગવાન પરમ
હર્ષથી પુરમાં પધાર્યા. ‘પ્રહર્ષથી સન્મુખ આવેલા ભક્તો સાથે ભગવાન
પ્રહર્ષથી પુરમાં પધાર્યા’ એમ મધ્યમશ્રિન્યાયથી અને સ્થળે પ્રહર્ષનો
સંબન્ધ લેવો. જ્ઞાનિને પરમાત્મા અત્યંત પ્રિય છે અને પરમાત્માને જ્ઞાની
અત્યંત પ્રિય છે, પ્રિયના સમાગમમાં અત્યંત હર્ષ સહજ સ્વભાવે થાયજી
॥૨॥ જ્યતલપ પુરમાં ભગવાને વિશાળ તલાવને કંઠિ રહેલા (સ્નાન પાનની
અનુકૂળતા જ્યાં છે અને સુખોપસેવ્ય પવન જ્યાં આવે છે એવા) અને
વડવૃક્ષોના વૃદ્ધથી વિરાજમાન (છાયાથી શીતળ) એવા સ્થાનમાં પોતાના
ચરણકમળમાં રસિક મુનિ આદિકની સાથે પોતાનો ઉતારો કર્યો ॥૩॥ દેવ-
રામ દયારામ જે આશારામ મયારામ અને ઉગરચંદ આદિક આદ્યજી
તથા આશાજી (આંહજી) કેહજી અગાદાસ જીવણ શકર મનોહર રાજજી
ધણાદિ ભાવિક વૈશ્યો તથા રણીયાતા રક્ષા રામા જવરયા આદિક
સ્ત્રિયો, આ બધા ભક્તો ભગવાનની યથાધિકાર પરમ પ્રેમથી પરિચર્યા
કરવા લાગ્યા ॥૪-૬॥ આ બધા ભાવિક ભક્તોએ ભગવાનનું ભારે આતિથ્ય
અને યદન પુણ્યાદિવડે પૂજન યથાયોગ્ય કર્યું. એરીતે જેતલપુરમાં ભક્ત-

શ્વાસ્ય ચ પૂજનમ્ । उवास स सुपुं तत्र सुपयत्रिजसंधितान् ॥૭॥
 સમ્મારેણૈવ મહતા તત્ર શૈવં ચ વૈષ્ણવમ્ । યજ્ઞં નારાયણમુનિશ્ચ-
 કાર સ પૃથક્પૃથક્ ॥૮॥ તયોરુત્સવયોઃ કાર્યં નાચિકેતં ચકાર
 સઃ । મુખ્યમાશાજિતં ચાપિ જીવનં ચ જનેશ્વરઃ ॥૯॥ અશ્લીલપ્રા-
 મવસતિ ભક્તં વેળીભયામિધમ્ । વૈદ્યવર્યં ચ તે સર્વે સેવયાઽ-
 તોપયન્ હરિમ્ ॥૧૦॥ વિદુષોઽગ્રાહણાંસ્તત્ર સમાં કૃત્વા પુપૂજ ચ ।
 તેપામેય હિ સન્માનં કારયામાસ સર્વતઃ ॥૧૧॥ સહસ્રશો દ્વિજાન્
 સમ્યન્મોજયિત્વેષ્ટમોજનૈઃ । દક્ષિણામિશ્ચ યત્નૈશ્ચ તોપયામાસ
 તાન્પ્રભુઃ ॥૧૨॥ પુષ્પમય્યાં ઘાટિકાયાં ન્યમ્રોષેઽથાતિત્રિસ્તુતે । નિય-

જનોએ પ્રેમથી પરિચર્યા કરેલા ભગવાન્ તેમને સદુપદેશાદિવડે મુખ
 આપતા થકા તે પ્રિય ભક્તોના સમાગમથી પોતે પણ પરમ મુખ પામીને
 રહ્યા ॥૭॥ તે જોતલપુરમાં નારાયણમુનિએ મહા સામગ્રીથી રૂદ્રયાગ
 તથા વિષ્ણુયાગ જુદા જુદા કરાવ્યા. (આ યાગો સ્મૃતિપ્રોક્ત નાણુવા)
 ॥૮॥ આ યાગો ઉત્સવોજ કહેવાય. સ્વજનોને સહર્ષ આથી ઉપજે છે.
 તે આ યાગમહોત્સવના કાર્ય-સામગ્રી લાવવી, વિપ્રોની પરિચર્યા કરવી,
 આગંતુક જનોનું અભિનદન કરવું, ઇત્યાદિ કાર્યોમાં નારદીય નગરના
 નિવાસી નાનાભાઈ નામના વિપ્રને તથા આશાજી અને જીવણુ નામના
 વૈશ્ય (ખાદીદાર) ને તથા અશલાહી ગામના વાસી વેણીભાઈ નામના
 વૈશ્યવર્ય ભક્તને મુખ્ય-કાર્યવાહકો (મોટરા) કર્યા હતા. યાગકાર્યમાં
 નિયોગ કરેલા આ બધા ભક્તોએ નિયોગને અનુસારે કાર્ય કરીને ભગવા-
 નને સતુલ્લ કર્યા હતા ॥૯-૧૦॥ આ યાગમહોત્સવમાં મહાસલા ભરી
 તેમાં બેઠેલા વિદ્વાન્ વિપ્રોની પૂજા કરી (ભગવાન્ ગ્રાહણપ્રિય છે, ધર્મ-
 રક્ષણાર્થે અવતરેલાએ યજ્ઞચરણની પેઠે ગ્રાહણપૂજનપણુ કરવું બેઠેએ)
 અને પોતે પૂજેલા એજ વિદ્વદ્વિપ્રોનું સર્વ પ્રકારે (દક્ષિણાદ્રવ્ય વસ્ત્ર વિભૂ-
 પણ આદિક દાનપ્રકારથી) ભક્તજનદ્વારા ભારે સન્માન કરાવ્યું ॥૧૧॥
 તે પછી પ્રભુ શ્રીહરિએ સ્વયં લેગા ચએલા અને આમંત્રેલા બહુ ગ્રાહ-
 હોને ૪થેદ મિથાજનવડે રૂડીરીતે જમાડીને દક્ષિણ તથા વસ્ત્રોવડે સતુલ્લ

જ્ઞાયાં સુદોલાયાં ભક્તાસ્તં ચ ન્યપાદયન્ ॥૧૩॥ મુનયશ્ચ જનાઃ
 સર્વે ચાતુર્વર્ણ્યાસ્તમીશ્વરમ્ । વૃત્વામિતો નિપેદુશ્ચ યોપિતોઽપિ
 સહસ્રરાઃ ॥૧૪॥ તત્ર ભક્તાઃ પુષ્પજુસ્તં ચારુકેસરચન્દનૈઃ । કુહુમા-
 ગુરુકસ્તૂરીઘનસારાદિમિશ્રિતૈઃ ॥૧૫॥ અલ્પદંડરક્ષતૈઃ શ્વેતૈઃ પુષ્પૈ-
 વંદુવિધૈસ્તથા । પુષ્પગુચ્છેઃ સ્વર્ણવર્ણૈરવતંસૈશ્ચ શેષરૈઃ ॥૧૬॥ વચ્ચે-
 વંદુવિધૈઃ સૂક્ષ્મૈર્મૃદુસ્પર્શૈર્મહાઘનૈઃ । હેમરત્નાલલક્ષ્મૈર્મુકાહારૈર્મ-
 નોહરૈઃ ॥૧૭॥ ઉપહારૈર્વંદુવિધૈઃ સ્વર્ણમુદ્રાદિમિસ્તથા । અભ્યર્ચ્યા-
 રાત્રિકં કૃત્વા ભક્ત્યા તે તં વચન્દિરે ॥૧૮॥ एतस्मिन्नन्तरे कश्चि
 त्पुद्गदशकेरुपासकः । तत्र विप्रः फीचकाख्यः समायाद्रूमसंसदि

કયાં ॥૧૨॥ તે પછી ભક્તજનોએ પુષ્પપ્રધાન વાડીમાં બહુ વિસ્તારવાળા
 વડવૃક્ષમાં પક્ષવ પુષ્પોથી સુશોભિત એવી દોળા (હિંદોળો) બાંધીને
 તેમાં ભગવાનને બહુ માનપૂર્વક પ્રાર્થના કરી બેસાયાં ॥૧૩॥ અપરિ-
 મિત મુનિઓ તથા સેવામાં સમુત્સુક આરેય વર્ણના પુરૂષો તથા ભગ-
 વાનના ચરણકમળની સેવામાં સમુત્સુક એવી સ્ત્રિયો પણ પરમેશ્વર
 શ્રીહરિની આરે બાળુ વીંટાઈ વળીને યથાવિભાગથી બેઠી ॥૧૪॥ હિંદો-
 ણામાં વિરાજમાન ભગવાનની તે આ ભક્તજનોએ કુકુમ અગર
 કસ્તૂરી કર્પૂર કેસર આદિક સુગન્ધિ વસ્તુઓથી સમિશ્રિત ઉત્તમ ચંદન,
 અખડ ચૈત અક્ષત, (ચોખા) બહુવિધ પુષ્પમાળાઓ, સુવર્ણના જેવા
 વર્ણવાળા વિવિધ પુષ્પમય ગુચ્છો, (હાથમાં ધારવાના) સુવર્ણ જેવા
 વર્ણવાળા ચપકાદિમય અવતસો (કાનમાં ધારવાના ગુચ્છો) અને તેવાજ
 તોરાઓ તથા બહુવિધ સૂક્ષ્મ (ઝીણાં) કોમળ (બહુ સુંવાળાં) અમૂલ્ય
 વસ્ત્રો, રત્નજડિત સુવર્ણ રત્નતના કર્કા બાળુબધ આદિક અલકારો અને
 મોતીના મનોહર હારો તથા સોનામહોર આદિક બહુવિધ ઉપહારોવડે
 પૂજા કરીને આરતી ઉતારીને સેહથી સાદાગ નમસ્કાર કર્યો ॥૧૫-૧૮॥

આવા અવસરમાં ક્ષુદ્ર શક્તિદેવીનો (તામસોએ ઉપસેચ અને તામસ
 અત્યંત્ય કળપદ હોવાથી ક્ષુદ્ર દેવીનો) ઉપાસક કોઈ ક્રીચક (વશીધર)
 નામનો વિપ્ર સ્વયં ભગવાને સમલકૃત હોવાથી અતિશય વિશેષવાળી તે

॥૧૯॥ મુરારામદાઘૂર્ણમાનનયનૈર્યતિવર્ણિભિઃ । ચુક્રો મૌનૈઃ સિદ્ધ-
વૈષ્ણવૈશ્વતુર્ભિઃ સ્વપુરસ્કૃતૈઃ ॥૨૦॥ ચતુર્ભિઃ સેવકૈર્યુક્તઃ સિન્દૂરતિ-
લકાઙ્ગિતૈઃ । કાર્ણાવસં ચ ચલયં દધદ્વાહૌ ચ મન્થિતમ્ ॥૨૧॥
સ્ત્રીશોણપટસ્થાન્દેન વદ્ધોષ્ણીયાસિપુત્રિકઃ । મુખનિર્યન્મચગન્ધિ-
વાયુદૂપિતસજ્જનઃ ॥૨૨॥ કુલસ્ત્રીપુષ્પસંમિશ્રકાશ્મીરકૃતચન્દ્રકઃ ।
શ્રવોનિહિતકાર્પાસઃ કૃતજીરકચર્વણઃ ॥૨૩॥ માર્જારાસ્થિચિતા-
ભસચતુર્માર્ગરજ્જોમલૈઃ । લોહમાપાદિભિર્યુક્તાં કળે પોટલિકાં

સલામાં એકદમ આબ્યો. આ ક્રીયક (દુરાચારી હોધને દુરાચારનેજ
ત્રેય માટે પોતાના મતના સંકેત મુજબ માનીને) મુરારામના મધ્ય
ચક્રના વક્રના લાલચોળ લોચનવાળા, મૌનમતમાં નિષ્ઠાવાળા, સિદ્ધોના જેવા
વેષને ધારી રહેલા, પોતાની આગળ આવતા ચાર યતિ વર્ણિઓ (એ
યતિઓ અને બે વર્ણિઓ મળીને ચાર)એ સંયુક્ત તથા સિદ્ધર અને
ત્રિપુન્ડ્ર તિલકને લલાટમાં ધારી રહેલા ખીલ ચાર સેવકોએ સહિત, (એ
રીતે આઠ જણાએ . સહિત) કાલીભૈરવાદિ ક્ષુદ્રમંત્રાથી મન્થેલા લોખંડમય
કડાને ડાબા હાથમાં ધારી રહેલો, સ્ત્રીએ ધારેલા રક્ત વસ્ત્ર (ચુંદડી)
ના ચોખંડા કટકાથી બાધેલી પાઘડીની અંદર છરીને ધારી રહેલો, મુખ-
માંથી નીકળતા મઘના દુર્ગન્ધવાળા વાયુથી સલામાં બેઠેલા સજ્જનોને
દૂષિત કરતો, જંગલી ચર્મકારી આદિક આઠ કુળસ્ત્રીયોના માસે માસે
નીકળતા રજ (રૂધિર)થી મિશ્રિત કરેલા હુંકમથી ત્રિપુન્ડ્રના મધ્યમાં
ચંદ્રકને ધારી રહેલો, કાનમાં કપાસનું પુંમડુ ઘાલી રહેલો, મુખના દુર્ગ-
ન્ધને ઢાંકવામાટે છરાને આબ્યા કરતો, બલાડાનાં અસ્થિ ચિતાભસ્મ
ચતુર્માર્ગ (ચકલાની) ની ધૂળ વિષ્ણુ કાળા લોખંડનો નાનો ખીલો અડદ
હવાપાસે લાગી ગયેલા મૃત્તિકાના ઘટનાં ઠીકરાં ઇલાદિકે યુક્ત (ઇલાદિ
વસ્તુઓ અંદર ભરેલા) એક (ગળીથી રંગેલા વસ્ત્રના નાના કટકાથી
સીવેલી) ક્ષુદ્ર પોટલીને ગળામાં ધારી રહેલો, તૈલથી ઉપલિપ્ત બાંધવા
માટે લોગા કરેલા કેશો જેલે શ્યામ બિણ્ણસૂત્રથી (બિનના દોરાથી) બાંધ્યા
છે, નેત્રના પ્રાંતભાગમાં (જનવશીકર માટે) હનુમાનજીના તૈલની ડાળ.

દધત્ ॥૨૪॥ સતૈલસંયતકચદ્યામોર્ણાસૂત્રવન્ધનઃ । દધલ્લોચ-
 નયોઃ પ્રાન્તે હનૂમતૈલકજ્જલમ્ ॥૨૫॥ દધત્સિન્દૂરતિલકં કૂર્ચે
 શૃઙ્ગાટકાકૃતિ । સમન્વમાપમુષ્ટિશ્ચ દુર્ગન્ધિવસનોઽશુચિઃ ॥૨૬॥
 સતૈલસિન્દૂરરસાલિષ્ઠં લૌહત્રિશૂલકમ્ । વિશ્રત્કલ્યાં સપરશું
 દુર્મન્થિતમલાદ્ધિતમ્ ॥૨૭॥ ભૂર્જેઽષ્ટગન્ધલિપિતં કાલીયન્ત્રં સમ-
 ન્નકમ્ । કૌશેયપેદ્યાં ચ દધત્સુરાકૈરક્ષતૈઃ સહ ॥૨૮॥ વ્યાત્તભી-
 પ્પણરક્તાક્ષઃ સિદ્ધમન્યોઽતિદર્પવાન્ । દન્દહામાનસર્વાઙ્ગઃ ક્રોધ-
 મત્સરવહિન્ના ॥૨૯॥ શાક્તમાર્ગમહાવિદ્ધં જેતું નારાયણં મુનિમ્ ।
 તત્રાગત્ય સભામધ્યે નિપસાદાકૃતાનતિઃ ॥૩૦॥ તિર્યન્દૃષ્ટ્યા સદઃ-
 સંસ્થાન્ પદ્યન્નેવ મહામુનીન્ । સાશ્વત્કમાનસોઽપદ્યદ્ભગવન્તં

ળને ધારી રહેલો, ભૃહટિના મધ્યમાં શીંગોડાના જેવી ત્રિકોણ આકૃતિ-
 વાળા સિદ્ધરતિલકને ધારી રહેલો, કાળી ભૈરવના મંત્રથી મનેલા માપ
 (અડદ) મુઠીમાં ધારી રહેલો, દુર્ગધિ વસ્ત્રોને પહેરી રહેલો, અત્યત
 અપવિત્ર, દુર્ભેત્રથી મનેલા મળથી ચિહ્નિત અને તૈલસહિત સિદ્ધરસથી
 આરે આળુ ચર્ચેલા અને પરશીએ સહિત લોહમય એવા ત્રિશૂળને કટીમાં
 ધારી રહેલો, ભોળપત્રમાં આઠ પ્રકારના ગંધદ્રવ્ય રસથી લખ્યા છે અક્ષરો
 જેમાં અને મત્રખીજે સહિત કાળીચંત્રને રેશમી વસ્ત્રથી કસેલી નાની કોથ-
 ળીમાં મહિરાથી પલાળેલા અક્ષતે સહિત ધારણ કરતો, પહેળાં ફાડેલાં
 લાલચોળ હોવાથી ભયકર નેત્રો જેનાં છે, પોતાને સિદ્ધાત્રેસરપણે માનતો,
 નિરતર પ્રદીપ્ત ક્રોધ મત્સરરૂપ અગ્નિથી સ્વયં અદ્ભુ બળતા છે બધા અવ-
 યવો જેના, આવા અનેક દુરાચારોથી દૂષિત મૂર્તિવાળો ક્રીચક પોતે આશ
 રેલા શાક્ત માર્ગના મહાશત્રુ એવા શ્રીનારાયણમુનિને તેમનો મહાપ્રભાવ
 નહિ જાણતો હોવાથી છતવાની વાણથી ત્યાં આવીને પ્રણામ કર્યા વિનાજ
 દુર્ભેદથી અધ થઈને સલામધ્યે બેઠો ॥૨૯-૩૦॥ આ ક્રીચક હૃદિલ-મદો-
 હ્લત અવજાગર્ભિત દૃષ્ટિથીજ સલામાં બેઠેલા મુક્તાનંદાદિ મહામુનિઓને
 ભેતો થકો ભગવાનને તો પાસે રહેલા તેભેરાશિનેજ શું ? (તેમના દિવ્ય
 તેજથી નેત્રની ગતિ પ્રતિહસૃતાં ધૈર્ય રહિત થઈ) એમ ભગવાનનો વિજય

પુન પુન ॥૩૧॥ પાપ્મસમ્માપણે દોષં જાનન્તો મગવજ્જના ।
નામાપન્ત તદા કેઽપિ તેન સાકં સમાસદ ॥૩૨॥ શિષ્યાસ્તસ્ય
તદા પ્રોચુરહો ! વ્યાસ, કલિર્મુવિ । નાદ્રિયન્તે યત સિદ્ધાન્સાધ
વોઽપીદશાનિદ્ધ ॥૩૩॥ અથવા સદ્ગુરુપાં વિના ચ બ્રહ્મદર્શનમ્ ।
કુત' સ્યાત્સાધુતા લોકે નિર્મૂલા પ્રાણિનામિદ્ધ ॥૩૪॥ અહો ગુર
રહો ભાગ્યમસ્માકં ધરણીતલે । ચેપાં મુક્તિશ્ચ મુક્તિશ્ચ સુપ્રાપા
નિત્યમજ્જસા ॥૩૫॥ ઇતિ તેપાં વચ. શ્રુત્વા તાદૃગ્દુષ્ટપ્રવર્તિતમ્ ।

કરવામા આશકાયુક્ત મનવાળો થઈ વારવાર બેવા લાગ્યો (આ તો અદૃ
ષ્ટપૂર્વ કોઈ તેભેરશિ પુરૂષવિશેષ છે એમ બાણીને મનમા આશકા
પામીને વારેવારે બેવા લાગ્યો) ॥૩૧॥ તે સમયે સમિતિમા બેઠેલા સાધુ
પ્રમુખ ભગવદીય જનો કોઈપણ તે કીચકની સાથે બોલવામા પાપિસાથે
સભાપણ કરવાથી થતા પાપહોષને બાણુતા હોવાથી બીવકુલ બોવ્યાન નહિ
॥૩૨॥ એટલે તે સમયે મહાક્રોધ પામેલા કીચકશિષ્યો બોલ્યા કે—અહો!!
ભૂતળમા કલિયુગ હમણાં વ્યાપીજ ગયો કેમકે—જેમનો પ્રભાવ અનિ
વાચ્ય છે એવા આ સાક્ષાત આપેલા સિદ્ધોનો પણ આ સાધુઓ સભામા
આદરમાત્ર પણ કરતા નથી અથવા—જે આ સાધુઓ હોય ત્યારે તો આદર
કરેજ, પણ આ વસ્તુતાએ સાધુઓ નથી સાધુતાતો સર્વસુલભ નથી
અમારા ગુરુસદૃશ—સદગુરુની કૃપા વિના બ્રહ્મદર્શન અને બ્રહ્મદર્શનથી
આવતી સાધુતા લોકમા પ્રાણિઓને (પશુઓની પેઠે પ્રાણુવ્યાપારમાત્રજ
સપત્ર મનુષ્યોને) ક્યાથી થાય ? નજ મળે ॥૩૩-૩૪॥ અમો એકવાજ
લાગ્યશાલી છીએ, કારણ કે અમારા આ ગુરુ અમોનેજ ભૂતળમા પૂર્વ
પુણ્યથી મળ્યા છે (સ્વર્ગમા પણ જે સુદુલ્લભ આવા ગુરુ છે તે આ જ
મહાજમાજ મળી આવ્યા માટે અમારુ અહો લાગ્ય છે) જે આવા ગુરુના
શિષ્ય થએલા અમોને ગુરુકૃપાપ્રસાદથી ભુક્તિ અને મુક્તિ નિત્યજ અના
યાસથી સુલભ વર્તેછે અમારા ગુરુ થકી બીજે કોઈ પણ ભુક્તિ મુક્તિ
આપનારો થવા યોગ્ય નથી, માટે અમારો ગુરુ અહો !! છે ॥૩૫॥ આવુ
કીચકશિષ્યોનુ વચન સાંભળીને અરુણાચલ (જે પાપિની સાથે બોલવુ પણ

અધર્મમુચ્છેદયિતું જાતઃ પ્રાહ હરિર્હસન્ ॥૩૬॥ કે યૂયં કુત
 આયાતાઃ કિં પ્રયોજનમત્ર વઃ । ઉપાધ્વે દેવતાં કાં ચ શાસ્ત્રં કિં
 ચાસ્તિ વઃ પ્રિયમ્ ॥૩૭॥ પતચ્છ્રુત્વા હરેર્વાન્યં કીચકો નિજચે-
 તસિ । વ્યચિન્તયત્ ક્ષણં તત્ર તત્ત્વયોત્સુકમાનસઃ ॥૩૮॥ એનમેવે-
 શ્વરં પ્રાહુરહો મન્દધિયો જનાઃ । યોઽતિપ્રસિદ્ધં લોકેષુ મામપ્યેપ
 ન વેત્તિ વૈ ॥૩૯॥ ચાલા અપિ જના લોકે વિદુર્મામતિભાસુરમ્ ।
 તમપ્યેપ ન જાનાતિ તન્નાસૌ યોગવાનપિ ॥૪૦॥ અદૈવૈનં વિજેષ્યામિ

યોગ્ય નથી) એવા પણ તે ક્રીયકાદિ અધર્મિજનોના પરાલવ માટે
 આભાયણુ આવશ્યક છે એમ જાણીને અધર્મના ઉરછેદ અર્થે અવતરેલા
 ભગવાન્ શ્રીહરિ કિંચિત્ હસતા હસતા જોવા ॥૩૬॥

ભગવાન્ કહેછે—તમો કોણ—તમારૂં જોત્ર અને નામ શું છે ? કયા
 દેશમાંથી આવ્યા છો ? અહીં આવવાનું પ્રયોજન શું છે ? તમો કઈ દેવ-
 તાનું ઉપાસન કરો છો ? અને તમારે પ્રિય શાસ્ત્ર કયું છે ? ॥૩૭॥ હે
 રાજન્ ! આનું ભગવાનનું વચન સાંભળીને ક્રીયક ભગવાનને છતવામાં
 સમુત્સુક મનવાળો થઈ મદમૂર્છિત ચિત્ત હોવાથી પોતાના મનમાં ક્ષણકાળ
 પર્યંત વિચાર કરવા લાગ્યો કે—અહો ! ! જનોની મતિમદતા કેટલી બધી
 છે કે આ અત્પ્રમતિનાનેજ (અમારા નામ ભતિ આદિકને નહિ જાણતા
 હોવાથી સર્વસત્તાએ રહિત, માટેજ ઇશ્વરગુણે રહિત અનીશ્વર એવા પણ
 આ સ્વામિનારાયણને) ઇશ્વર-ભગવાન્ કહેછે. કેમકે જે આ સ્વામિ-
 નારાયણ લોકમાં અતિ પ્રસિદ્ધ એવા પણ મને લેશ જાણતા નથી. પર-
 મેશ્વર હોય તો મને કેમ ન જાણે ? જાણેજ. વળી અષ્ટાંગયોગના સાધનથી
 ઐશ્વર્યસિદ્ધિને પામેલા પણ જાણતા નથી. લોકમાં બાળકો પણ મને જગ-
 તમાં ભાસુર-પ્રકાશમાન જાણે છે. તે મને પણ આ લેશ જાણતા નથી તો
 આ સ્વામી યોગસિદ્ધિમાન્ પણ નથી. લોકમુખથી કણાકણી સાંભ-
 ળેલો આમને વિષે પરમેશ્વરપણાનો પ્રવાદ દોરડીમાં સર્પપ્રવાદની પેઠે તેનું
 યાચાર્ય (આતો દોરડી છે પણ સર્પ નથી) જાણતાં મને કયમ્માટે થતા
 નથી. તો આ ક્ષણમાંજ ચર્મમુદા દેવીના પ્રસાદથી અને મહા કીલાગમથી

ગતમીશમયં મમ । ચર્મમુળ્કાપ્રસાદેન ઘૃહત્કૌલાગમેન ચ ॥૪૧॥
 इति सञ्चिन्त्य शिष्यान्स्वान्वक्तुं स प्रैरयद्दृशा । स्वनामादि
 ततस्ते च प्रोचुर्दृष्टा जगत्पतिम् ॥૪૨॥ કીચકશિષ્યા કહ્યું:—મહાદી-
 क्षामहापानगुरवः कुलयोगिनः । एते सन्ति महासिद्धा ब्रह्मिष्ठा
 यतिवर्णिनः ॥૪૩॥ નૈતે કેનાપિ માપન્તે દિવા સદસિ મૌનિનઃ ।
 निशि साक्षान्महाशक्त्या वदन्ति रमयन्ति ताम् ॥૪૪॥ ઘયં ચ
 सिद्धपुरुषाः कौलागमविशारदाः । अस्माकं च नरेन्द्राणां गुरुरा-
 षेप कीचकः ॥૪૫॥ ऊर्ध्वास्त्रायैकतरणेः सहस्रभगिनः प्रभोः ।

આ સ્વામિનારાયણને છતી લઇશ ॥૩૮-૪૧॥ હે રાજન્ ! આવો મનમાં
 વિચાર કરી ગર્વવેગથી રોકાઇ ગયું છે ગુપ્ત જોનું એવા કીચકે પોતાનું નામ
 જાતિ આદિક કહેવા માટે નેત્રપ્રાંતથીજ શિષ્યોને સૂચના આપી. કીચકે તેરીતે
 પ્રેરેલા તેના શિષ્યો પ્રહર્ષ માગીને જગત્પતિ શ્રીહરિ પ્રત્યે બોલ્યા ॥૪૨॥

કીચકશિષ્યો કહેછે—હે સ્વામિન્ ! આ યતિવર્ણિઓ તો ગુરુઓ-
 કૌલતંત્રમાં પ્રસિદ્ધ મહાદીક્ષા અને મહાપાન કે જે નિઃશ્રેયસમાંજ એક
 અત્યંત ઉપયોગી છે તેનો સત્પાત્રમાં પ્રચાર કરવાથી લોકવિખ્યાત ગુરુઓ
 છે. માટેજ હુલધર્મના પ્રવર્તનથી હુળયોગીસંજ્ઞાથી પણ પ્રસિદ્ધ છે.
 બીજા બધા સિદ્ધોની અપેક્ષાએ અત્યધિક મહાસિદ્ધો અને બ્રહ્મનિષ્ઠો છે
 ॥૪૩॥ આ યતિ વર્ણીઓને એવું વ્રત છે કે—સલામાં દિવસે કોઇની સાથે
 પણ બોલવુંજ નહિ કિંતુ મૌનપણે રહેવું. માટે તમારી સાથે નહીજ બોલે.
 રાત્રિએ મહાકાળી દેવીની સાથે સાક્ષાત્ બોલે છે અને તેને આનંદિત
 કરેછે ॥૪૪॥ અમો પણ આ ગુરુવરોના પ્રસાદથી પરમ સિદ્ધિને પામેલા
 સિદ્ધપુરુષપણે પ્રખ્યાત અને કૌલતંત્રમાં કહેલા રહસ્યમાં પ્રવીણ છીએ.
 અનેક રાત્રીઓના અને અમારા આ ગુરુરાજ કીચક નામથી વિખ્યાત છે
 ॥૪૫॥ ઊર્ધ્વાસ્ત્રાય (કૌલમાર્ગતંત્ર) ના એક સૂર્ય—અદ્વિતીય પ્રકાશક,
 સહસ્રપરિમિત હુળસ્ત્રિયોની યોનિનો પૂજક, માટેજ મહાસમર્થ, પ્રત્યેક
 પહોરે દેવીનિવેદિત મહિરાને પાન કરનારાઓના અગ્રેસર એવા પ્રખ્યાત
 ગુરુનો શિષ્ય સ્વયં (રાત્રિ તથા દિવસે) ચાર વાર મહાપાન કરનારો

પ્રતિયામપિયાગ્રણ્યો ગુરોઃ શિષ્યશ્ચતુઃપિત્રઃ ॥૪૬॥ પ્રસાદાદસ્ય
 વહ્નો રાજાનો વ્રહ્મદર્શનમ્ । ગ્રાણુઃ સઘો મહાનન્દં સર્વેત્ર સમદ-
 ણ્ણિતામ્ ॥૪૭॥ નૈતત્તુલ્યઃ કોઽપિ લોકે સિદ્ધેન્દ્ર ઇહ નિશ્ચિતમ્ ।
 મકારપદ્મકાચાર્યઃ કૌલવિત્કુલપાવનઃ ॥૪૮॥ ઇતં વિદન્તિ સર્વે-
 ઽપિ ભુવિ ભાસ્કરરોચિષમ્ । ક્યાતસ્ત્વમીશ્વરત્વેન ન વૈત્સીત્ય-
 દ્ધુતં મહત્ ॥૪૯॥ ઉપાસ્યદે ઘયં સાક્ષાદેવીં ત્રિપુરસુન્દરીમ્ ।
 કૌલાગમઃ પ્રમાણં નઃ સર્વશાસ્ત્રશિરોમણિઃ ॥૫૦॥ યોગી ચૈન્નૈવ
 ભોગી સ્યાદ્ભોગી ચૈન્નૈવ યોગવિત્ । યોગભોગાત્મકં કૌલં તસ્મા-
 ત્સર્વાધિકં મતમ્ ॥૫૧॥ શૈવવૈષ્ણવયૌદ્ધાદિદર્શનાન્યપિ ભક્તિઃ ।

આ કીચક છે ॥૪૬॥ આ કીચકનાજ પ્રસાદથી બહુ રાજાઓ તત્કાલે બ્રહ્મ-
 દર્શન અને સર્વત્ર સમદૃષ્ટિને પામીને મહા આનંદને પામી ગયા છે ॥૪૭॥
 પાત્ર મકાર (આગળ કહેશે) નો આચાર્ય-ઉપદેશ, કૌલતંત્રના રહસ્યને
 જાણનારો, કૌલમાર્ગના આશ્રિત જનોને અથવા પોતાના કુળને પવિત્ર કર-
 નારો સિદ્ધરાજ આ ભૂમિમા એને સદૃશ કોઈ પણ નથી ॥૪૮॥ સૂર્ય-
 સમાન ક્રાંતિવાળા આ કીચક નામના અમારા ગુરૂને જૂતળમાં આબાળ-
 ગોપાળ બધાય જનો જાણે છે તમોતો સર્વશ પરમેશ્વરપણે પ્રખ્યાતિ
 પામીને પણ જાણુતા નથી આતો મહા અદ્ભુત-આશ્ચર્ય છે, અમારાં
 નામ જાણાડિ જેવી ક્ષુદ્ર બાળતને પણ નહિ જાણુતા છતાં તમારી પરમે-
 શ્વરપણે પ્રખ્યાતિ થઈ છે આ તો અતિશય અદ્ભુત વાત છે ॥૪૯॥ અમો
 (ભુક્તિ મુક્તિ ફળ આપનારી) સાક્ષાત ત્રિપુરસુંદરી દેવીનું ઉપાસન
 કરીએ છીએ, કૌલાગમ અમોને પ્રિય પ્રમાણ છે, આતો સર્વશાસ્ત્રશિરોમણિ
 છે ॥૫૦॥ જો કોઈ યોગમાં પ્રવર્તે તો તેને ભોગ સિદ્ધ થાય નહિ, જો કોઈ
 ભોગમાં પ્રવર્તે તો તેને યોગ સિદ્ધ થાય નહિ, એવોજ પરપ્રમાણથી
 પ્રવર્તનારાઓનો પથ છે, કૌળતંત્ર પ્રમાણથી સાધનનો વિચાર કરનારાઓને
 તો તે સાધનના અનુષ્ઠાનથી યોગ ભોગ બનેની સિદ્ધિ થાય છે, માટેજ
 અમારો કૌલમત તો સર્વ મતની અપેક્ષાએ અતિ અધિક માન્યો છે ॥૫૧॥
 આથી પ્રમાણશ્રેષ્ઠ કૌલમત હોવા છતાં પણ તેને નહિ જાણીને આ નિઃશ્રે-

મજન્તે માનવા નિત્યં વૃથાયાસફલાનિ હિ ॥૫૨॥ મહાપાપવશ-
નૃણાં તેષુ યાચ્છામિજાયતે । તેષાં હિ સદ્ગતિર્નાસ્તિ વિના કૌલ-
નિપેદ્યમ્ ॥૫૩॥ સુવ્રત વ્વાચ—ઇતિ તેષાં વચઃ શ્રુત્વા ભગવાંસ્ત-
ન્મતાન્તકઃ । પપ્રચ્છ તેષાં સિદ્ધાન્તં જિજ્ઞાસુરિવ યુક્તિવિત્ ॥૫૪॥
શ્રીનારાયણમુનિસ્ત્વાચ—અપૂર્વેયં શ્રુતા વાણી ભવતાં મો ચતુઃપિયાઃ॥
સિદ્ધાન્તં મૃત યુષ્માકં સપ્રમાણં ચ તત્ફલમ્ ॥૫૫॥ કીચકશિષ્યા
કચુ—અસ્મામિલ્લોકમુસ્તતઃ શાક્તદ્વિદ્ વિદિતઃ પુરા । વિજ્ઞાતો-
ઽસ્ય ચ તુ ત્વં વૈ જિજ્ઞાસુરિતિ નિશ્ચિતમ્ ॥૫૬॥ ત્વયા યત્પૃચ્છયતે

યસ માટે છે, આ નિશ્ચેયસ માટે છે' એમ માનીને શૈવ વૈષ્ણવ બૌદ્ધ
જૈન આદિક દર્શન (મત)ને પણ મથાજાન મનુષ્યો નિત્ય સેહથી વૃથાજ
ભજે છે, પણ પરમાર્થ અમારા મતને ભજતા નથી, આ બધા મતો વૃથા
આયાસમાત્રજ ફળવાળા છે, કારણ કે એમાં નિષ્ઠાવાળા જનો ભોગથી
અને યોગથી ભ્રષ્ટ થાય છે ॥૫૨॥ વૃથા પ્રયાસમાત્ર જેનું ફળ છે એવાં
આ શૈવ વૈષ્ણવાદિ શાસ્ત્રોમાં પુરૂષોની પ્રવૃત્તિ કેવળ મહાપાપના પરવશ-
પણાથી થાય છે. તેને શૈવાદિ દર્શનના અનુયાયિઓની સદ્ગતિ ક્યારેય
થવાનીજ નથી. કૌલમતનુંજ સેવન તો સદ્ગતિ માટે નિષ્ઠે છે ॥૫૩॥
હે રાજન્ ! આતું ક્રીયકશિષ્યોનું વ્યવ સાંભળીને તેના કૌલમતને
વિનાશ કરનારા સર્વસ સર્વયુક્તિવેસાપણુ ભગવાન્ તેમના પાપોદ્ધારરૂપ
દુર્વચનથીજ તેમનું ખંડન કરતા થકા જસાસુ જનની પેઠે તેનો સિદ્ધાંત
પુછવા લાભ્યા ॥૫૪॥

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે ચતુઃપિયાઃ ! (દિવસમાં ચાર વાર
મહિરા પિનારા) તમારી આ વાણી અપૂર્વ સાંભળી, તો તમારો સિદ્ધાંત
સપ્રમાણુ વિવેચન કરી કહો (સિદ્ધાંત કરેલો સાધનપ્રકાર કહો) અને તેનું
ફળપણુ કહો ॥૫૫॥ એરીતે જસાસુતાનું નરનાથ કરતા ભગવાને પુછેલા
ક્રીયકશિષ્યો નિર્ભય થઇ ગર્વપૂર્વક બોલ્યા કે—હે સ્વામિન્ ! અમોએ પ્રથમ
લોકમુખથી તમો 'શાક્તમતના ખંડનમાં મહાસમર્થ છો' એમ સાંભળ્યું હતું.
હમણાં તો તમો કૌલમતનો એક કોણુપણુ બણુતા નથી. 'તમો જસાસુ છો'

તત્તુ રહસ્યં જનસંસદિ । વક્તવ્યં કથમસ્માભિર્વાચ્યાવાચ્યવિશા-
રદૈઃ ॥૫૭॥ ઉત્તરં યદિ નોચ્યેત તદ્યેતે હિ ત્વદાશ્રિતાઃ । મૂર્ખાન-
સ્માન્વિજાનીયુર્ગુરોશ્ચાલ્પદ્વતા ભવેત્ ॥૫૮॥ एते च सिद्धपुरुषा
निर्विकल्पसमाधयः । अज्ञा भवेयुः सर्वज्ञा महापानगुरुत्तमाः
॥५९॥ अतो यथावत्सिद्धान्तं ब्रूमस्ते कौलसम्मतम् । सदःस्थाना-
मपि भवेत्तत्र श्रद्धा तवेव यत् ॥६०॥ शास्त्रवाक्यं विना नैव शास्त्र-
ज्ञस्य भवेत्तत्र । निश्चयोऽतोऽत्र कथ्यन्ते कौलस्थाः शङ्करोक्तयः
॥६१॥ ब्रह्मज्ञानं विना नैव मुक्तिः स्यात्प्राणिनां किल । ऊर्ध्वाम्ना-

એમ સ્પષ્ટ જણાય છે ॥૫૬॥ તમો જે પુછો છો તે તો રહસ્ય છે. બહુજન-
પરિપૂર્ણ સલામાં તેનું પ્રકાશન કેમ થટે ? અને વાચ્ય અવાચ્યના વિવેકે
સપક્ષ એવા અમોને તેનું વિવેચન કેમ થટે ! નજ થટે ॥૫૭॥ જે ધર્મલયથી
તમારા પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર અમો ન આપીએ તો આ તમારા આશ્રિતો
અમોને મૂર્ખ માને અને અમારા ગુરૂમાં અટપડતાને પણ આરોપણ કરે
॥૫૮॥ અમારે વિષે અજ્ઞતા આરોપણ કરે એથી અમોને ખેદ નથી કિંતુ
આ મહાપાનમાં ગુરૂવરો કે જે સિદ્ધાચેસરો, નિર્વિકલ્પ સમાધિનિષ્ઠાએ
સપક્ષ અને સર્વજ્ઞ છે તેમનામાં પણ અજ્ઞતા આરોપણ કરે, એટલોજ
અમોને ખેદ છે ॥૫૯॥ માટે અમો હમણાં આ સલામાં કૌલસિદ્ધાંતને
યથાર્થપણે કહીએ છીએ જે અમારા વચનશ્રવણથી લાગ્યવશાત્ કદાચિત્
તમારી પેઠે આ સલામાં બેઠેલા ત્વદાશ્રિત જનોને પણ અમારા મતમાં
શ્રદ્ધા થાય ॥૬૦॥ શાસ્ત્રના અલિપ્ત તમોને શાસ્ત્રવચન વિના શ્રદ્ધા નજ
થાય માટે કૌલધર્મમાં પાર્વતી પ્રત્યે શકરની પ્રમાણુતમ ઉક્તિઓનોજ
અનુવાદ કરીએ છીએ ॥૬૧॥

આ શ્લોકને આરબીને ત્રીશ શ્લોકો કૌલતત્ત્વનાજ તેમણે કહેલા છે
એનું વ્યાખ્યાન કરવા જેવું નથી તથાપિ અમારા સપ્રદાયી જનો શ્રુતિ
સ્મૃત્યુક્ત સ્વધર્મમાં નિષ્ઠાવાળા હોવાથી તેનો મત અતિશય શાસ્ત્રવિશ્દ્ધ
છે માટે તેના લાગપણના બોધ માટે વ્યાખ્યાન કર્યા છે, આ શ્લોકોનો
અનુવાદ તેના ખડનમાંજ એક ઉપયોગી અને થએલાના અનુવાદરૂપ

યાત્તતસ્તસ્ય જ્ઞાતવ્યઃ સકલો વિધિઃ ॥૬૨॥ ઊર્ધ્વાશ્નાયપ્રવેશઃ
 પરાપ્રસાદચિન્તનમ્ । મહાપોઢાપરિજ્ઞાનં નાલ્પસ્ય તપસઃ ફલમ્
 ॥૬૩॥ પેયં મધં પલં શ્વાદં સમાલોક્ય પ્રિયામુષમ્ । શ્લેષાચ-
 રણં જાપ્યં પરાપ્રાપ્યં પરં પદમ્ ॥૬૪॥ આનન્દં વ્રહ્મણો રૂપં તદ્વ
 દેહે વ્યવસ્થિતમ્ । તસ્યામિવ્યક્તં મધં યોગિભિસ્તેન પીયતે
 ॥૬૫॥ ગ્રાહણૈસ્તત્ સદા પેયં ક્ષત્રિયૈસ્તુ રણાગમે । વૈદ્યૈર્ધનપ્રયોગે
 ચ શુદ્રૈશ્ચાન્ત્યેષ્ટિકર્મણિ ॥૬૬॥ દેવાન્ પિતૃન્ સમમ્યચર્યં દેવી-
 શાસ્ત્રોક્તવર્ત્મના । ગુરું સ્વરન્ પિવન્મધં શ્વાદન્માસં ન દોષમાક્ર
 ॥૬૭॥ દેવતામ્યઃ પિતૃમ્યઃ મધુવાતાન્નતાયતે । સ્વાદિષ્ટયા મ
 દિષ્ટયા ક્ષીરં સર્પિર્મધુદકમ્ ॥૬૮॥ સઘો દીક્ષયતીત્યાદ્યાઃ પ્રમાણં

હોવાથી મૂળમાં એનો પ્રસંગ યુક્ત છે. અક્ષજ્ઞાન વિના જનોની મુક્તિ નજ
 શાય આ અર્થતો સર્વશાસ્ત્રસમત છે, તો તે અક્ષજ્ઞાન ને નિશ્ચિથી (ઉપાયથી)
 સિદ્ધ થાય એવો તે સમય વિધિ (ઉપાયપ્રકાર) અમારા ઊર્ધ્વાશ્નાય
 થકીજ જાણવો ॥૬૨॥ ઊર્ધ્વાશ્નાયમા પ્રવેશ થવો, પરાપ્રસાદનુ ચિંતન થવું
 અને મહાપોઢાનું પરિજ્ઞાન થવું આ ત્રણ અર્થો અલ્પ તપનું ફળ નથી કિંતુ
 મહાતપનું આ ફળ છે (પરા અને મહા આ એ તેમાંના મત્રવિશેષ છે)
 ॥૬૩॥ 'નારીનું સુખ અવલોકન કરવાની સાથે મધ પિવું અને માંસ
 ખાવું' આવું આચરણજી જપનીય છે, એજ પરાપ્રાપ્ય અને પર પદ છે
 ॥૬૪॥ અક્ષનુ સ્વરૂપ આનંદમય છે, તેતો શરીરમા રહેલું છે, શરીરમા
 રહેલા આનંદમય અક્ષની અભિવ્યક્તિ (પ્રકાશ) કરનાર તો મુખ્ય મધ
 છે આવા હેતુથીજ યોગીઓ મધપાન કરે છે ॥૬૫॥ આક્ષણોએ તો મધ
 સદૈવ પિવુ, ક્ષત્રિયોએ તો રણપ્રયાણુ સમયે પિવું, વૈદ્યોએ ધનોપાર્જન
 સમયે પિવુ અને શુદ્રોએ પિતાપ્રમુખના ઔર્ધ્વદૈહિક કર્મસમયે પિવુ
 ॥૬૬॥ દેવીશાસ્ત્રમા કહેલા માર્ગથી દેવો તથા પિત્રીઓનુ પૂજન કરી,
 આ દીક્ષાના આપનારા ગુરુનુ સ્મરણુ કરવાની સાથે મધ પિનારો અને
 માંસ ખાનારો પુરૂષ દોષભાગી થતો નથી ॥૬૭॥ 'દેવતામ્ય પિતૃમ્ય મધુ-
 વાતાન્નતાયતે સ્વાદિષ્ટયા મદિષ્ટયા ક્ષીર સર્પિ મધુ ઉદક સઘો દીક્ષયતિ'

શ્રુતયઃ કુલે । નિવેદ્ય દેવતામ્યો હિ મધમાંસાદનં શુભમ્ ॥૬૯॥
 પત્રપુષ્પાહ્નરફલમૂલવત્કલધાન્યજમ્ । રસવૃક્ષલતાજાતં મધં
 દશવિધં સ્મૃતમ્ ॥૭૦॥ પાનસં દ્રાક્ષમાધૂકં સાર્જૂર તાલમૈદ્ધ
 ચમ્ । મધૂત્વં સૈરમારિષ્ઠં મૈરેયં નાલિકેરજમ્ ॥૭૧॥ મધાન્યેકા-
 દશેતાનિ ભુક્તિમુક્તિકરાણિ હિ । દ્વાદશં તુ સુરામધ્ય સર્વેપામુ
 ત્તમં મતમ્ ॥૭૨॥ મધ માસં ચ મત્સ્યં ચ મુદ્રા મૈથુનમેવ ચ ।
 મકારપદ્મકં દેવિ ! દેવતાપ્રીતિકારકમ્ ॥૭૩॥ ગોનરેમાશ્વમહિ
 પવરાદ્વાજમૃગોદ્ગધમ્ । મહામાસાષ્ટકં પ્રોકં દેવતાપ્રીતિકારકમ્
 ॥૭૪॥ કુલાકુલાષ્ટકં વાપિ નિમન્યાહ્ય પુષ્પિણીમ્ । અમ્યજ્ઞેન
 વિશુદ્ધાદ્દીમાસને ચોપવેશયેત્ ॥૭૫॥ જાફલી ચર્મકારી ચ મા-

ધ્યાદિ શ્રુતિઓ કૌલભાર્ગભા પ્રમાણભૂત છે, માટે દેવતાઓને નિવેદન
 કરી કરેલું મધમાંસનું લક્ષણ નિર્દોષ થાય ॥૬૯-૬૯ા॥ પત્ર પુષ્પ અહુર
 ફળ મૂળ વડકલ અને ધાન્ય થકી થએલું તથા રસ વૃક્ષ અને લતા થકી
 થએલું, એરીતે મધ દશ પ્રકારનું કહેલું છે ॥૭૦॥ ફનસ વૃક્ષના ફળમાથી
 થએલું, દ્રાક્ષા ફળમાથી થએલું, મહુડાના વૃક્ષના પુષ્પોમાથી બનાવેલું,
 ખજૂરી ફળમાથી બનાવેલું, તાડતડમાથી થએલું, ગોળમાથી બનાવેલું,
 મક્ષિકાઓએ બનાવેલા મધમાથી થએલું, સીંધણીઓના વૃક્ષમાથી બનેલું,
 અરિકામાથી થએલું, મૈરેય નામનું (ધાની ધાવડી અને ગોળના પાણીથી
 બનાવેલું) નાળીયેરીમાથી થએલું, આ અગીયાર પ્રકારના મધો ભુક્તિ
 મુક્તિ કરનારા છે ખારમુ સુરામધ્યતો બધા મધોને મધ્યે અત્યુત્તમ
 માનેયું છે ॥૭૧-૭૨॥ હે દેવિ ! મધ માસ મત્સ્ય મુદ્રા-રોટકવિશેષ અને
 મૈથુન આ પાંચ મકાર દેવતાને પ્રીતિ કરનારા છે ॥૭૩॥ ગૌ નર હસ્તી
 અશ્વ મહિષ વરાહ અજ અને મૃગ આટલાને મારવાથી થએલા આઠ
 પ્રકારનાં મહામાસો દેવતાઓને પ્રીતિ કરનારાં કલા છે ॥૭૪॥ કુલાકુલની
 અતર્ગત અને અકુલાકુલની અતર્ગત એવી પણ રજસ્વલા સ્ત્રીને પ્રથમ
 આમનણ આપી પછી બોલાવી અલ્પગ સ્નાનથી શુદ્ધ અગવાળી તેને
 આસનમા પૂજવા માટે બેસારે ॥૭૫॥ નગલની સ્ત્રી, ચર્મકાર (મોચી)

તક્ષી પુષ્કસી તથા । શ્વપચી સટકી ચૈવ કૈવર્તી વિશ્વયોપિતા
 ॥૭૬॥ કુલાદ્યકમિતિ પ્રોક્તમકુલાદ્યકમુચ્યતે । કમ્બુકી શૌણ્ડિકી
 ચાપિ શાલ્મજીવી ચ રક્ષકી ॥૭૭॥ ગાયકી રજકી શિલ્પી
 કોસદી ચ તથાદ્યકી । ઉક્તજાત્યક્ષનાભાવે ચાતુર્વર્ણ્યાક્ષનાં યજેત્
 ॥૭૮॥ અન્યોન્યવદનં કૃત્વા પિવેત્તત્તદનુહયા । આગલાન્તં પિવે-
 ન્મયં સ મુક્તો નાત્ર સંશયઃ ॥૭૯॥ પીત્વા પીત્વા પુનઃ પીત્વા
 યાવત્પતતિ ભૂતલે । ઉત્થાય ચ પુનઃ પીત્વા પુનર્જન્મ ન વિદ્યતે
 ॥૮૦॥ આનન્દાનૃપ્યતે દેવી સૂર્ચ્યા મૈરવઃ સ્વયમ્ । વમનાત્સ-
 વંદેવાશ્ચ તસ્માન્નિતયમાચરેત્ ॥૮૧॥ ઉચ્છિષ્ટં મક્ષયેત્સ્ત્રીણાં
 તામ્યો નૈવ પ્રદાપયેત્ । યોનિપૂજાં તતઃ કૃત્વા યયેષ્ટં વિહરેત્પુ-

ની સ્ત્રી, માતંગ નામના ચડાળની સ્ત્રી, પુલ્કસની સ્ત્રી, શ્વપચ (ચાંડા-
 ળમાં અતિનીચ)ની સ્ત્રી, ખટકની સ્ત્રી, ધીવરની સ્ત્રી, તથા વેશ્યા
 આ કુલાદ્યક કહ્યું છે. હવે અકુલાદ્યક કહીએ છીએ-શંખના ઉત્તેજ-
 કની સ્ત્રી, શૌંડકની સ્ત્રી, શાલ્મજીવસ્ત્રી, રગકારની સ્ત્રી, ગંધર્વની સ્ત્રી,
 રજક (ધોખી) ની સ્ત્રી, ચિત્રકારની સ્ત્રી અને આક્રમી કોસટની સ્ત્રી,
 આ અકુલાદ્યક કહ્યું છે. ઉક્ત જાતિની સ્ત્રી ન મળે તો ચાર વર્ણની
 સ્ત્રીને પૂજે ॥૭૬-૭૮॥ અન્યોન્ય અનુશાથી અન્યોન્ય વદનનો સંયોગ
 કરીને નરનારી મઘપાન કરે, તે મઘપાન પણ ગળાપર્યંત પિવે. એરીતે
 મઘપાન કરનારો મુક્તલાવને પામી જાય એમાં લેશ સંશય નથી ॥૭૯॥
 પીત્વા-એકવાર મઘપાન કરી પીત્વા-બીજીવાર મઘપાન કરી પુનઃ પીત્વા-
 ત્રીજીવાર પાન કરી ભૂતળઉપર પડી જાય ત્યાંસુધી મઘપાન કરે. ઉઠીને
 પણ પુનઃ પીત્વા-ચોથીવાર પાન કરે તો ફરીથી આ સંસારમાં જન્મ
 પામતો નથી-તેનો મોક્ષ થઈ જાય છે ॥૮૦॥ મઘપાનથી થતા આનંદથી
 ત્રિપુરસુંદરી દેવી તૃપ્ત થાય છે, મઘપાનથી થએલી મૂર્ઝાવસ્થાથી (મૂર્ઝા
 આવી જાય ત્યાંસુધી મઘપાન કરવાથી) સ્વયં લૈરવ તૃપ્ત થાય છે અને
 મઘપાનના વમનથી (વમન થતા સુધી મઘપાન કરવાથી) સર્વ દેવો તૃપ્ત
 થાય છે, માટે આ ત્રલેયને કરે ॥૮૧॥ સ્ત્રીયોનું ઉચ્છિષ્ટ પોને લક્ષણ કરે.
 સ્ત્રીયોને પોતાનું ઉચ્છિષ્ટ નજ આપે. તે પછી સ્ત્રીયોની યોનિની પૂજા

માન્ ॥૮૨॥ તદારૂઢેપુ વીરેપુ કાર્યાકાર્ય ન વિચતે । ઇચ્છૈવ
 શાસ્ત્રસમ્પત્તિરિત્યાજ્યા પારમેશ્વરી ॥૮૩॥ મધકુન્ધમસહસ્રૈશ્ચ માંસ-
 ભારશતૈરપિ । ન તુષ્યામિ વરાતોદે ! ભગલિહામૃતં વિના ॥૮૪॥
 ભગિનીં ચા સુતાં માર્યાં ચો દદ્યાન્કુલયોગિને । મધુમત્તાય દેવે-
 શિ ! તસ્ય પુણ્યં ન ગણ્યતે ॥૮૫॥ આત્માર્યાં ક્ષુપાં વાપિ જનનાં
 મદમન્થરામ્ । આત્મજાં યૌવનોન્મત્તાં વિવસ્ત્રાં ચ સ્વલહૃતામ્
 ॥૮૬॥ નિવેદ્ય શુરવે નત્વા નિર્વિકલ્પધિયા સ્વયમ્ । તાલવૃન્તેન
 દેવેશિ ! શ્રમનાશાય વીજયેત્ ॥૮૭॥ તયોસ્તુ સામરસ્યાદ્યદ્વ્યં
 પ્રત્યવતે કુલાત્ । તદ્દહીત્વાલિપાત્રેણ સાક્ષાં સાવરણાન્વિતામ્
 ॥૮૮॥ મહાકાલાન્વિતાં કાર્લીં યદ્વા શેપં વરાનને ! । સાધકેભ્ય-

કરીને પૂજક પુરૂષ યથેષ્ટ વિહાર કરે ॥૮૨॥ ઉપલોગ માટે શ્રીયો ઉપર
 ચઢનારા પુરૂષોમાં કાર્યાકાર્ય-તેના અધરાસ્વાદાદિક કરવામાં યોગ્યા-
 યોગ્ય વિચાર છેજ નહિ ઈચ્છા-તે સમયે થએલી ઉપલોકાની જે વાંછા
 છે એજ શાસ્ત્રસમ્પત્તિ-એવા કાર્યની પ્રવૃત્તિમાં પ્રમાણ વાઝ્યો છે; આવી
 પારમેશ્વરી-શિવે કરેલી આજ્ઞા છે ॥૮૩॥ હે પાર્વતિ ! હું ભગલિંગના સયો-
 ગથી થતા વીર્યામૃત વિના મઘના સહસ્ત્રપરિમિત ઘડાઓ અર્પણ કરવાથી
 કે શતભાર પરિમિત માંસના નેવેઘથી પણ તેવો પ્રસન્ન થતો નથી. ભગ-
 લિંગામૃતથીજ પ્રસન્ન થઈ હું ॥૮૪॥ હે દેવેશિ ! ભગિની કે પુત્રી કે
 પત્નીને મઘપાનથી મત્તાલાવને પામેલા કુળયોગિને જે પુરૂષ આપે તેને
 થતું પુણ્ય ગણી શકાતું નથી. ખડું પુણ્ય થાય છે ॥૮૫॥ હે દેવેશિ ! મઘ-
 મદથી મંદમદ ચાલતી, યૌવનથી ઉન્મત્ત, વસ્ત્ર વિનાની, (નમ્ર) સર્વ
 અલંકારોથી અલકૃત એવી શ્રાતૃણાર્યા કે પુત્રવધૂ કે પોતાની માતા કે
 શ્રાતૃપુત્રીને પોતે પૂજક પુરૂષ નિર્વિકલ્પ બુદ્ધિથી ગુરૂને પ્રણામ કરી ઉપ-
 લોગમાટે નિવેદન કરી, શ્રમભ્રમ્ય ઘર્માદિ ટાળવા વીજણાથી વાયુ નાખે.
 ખતેના સામરસ્યને લીધે ખતે ગુહ્યાંગથકી જે વીર્યરૂપ દ્રવ્ય સ્વેદે તેને
 સુરાપાત્રથી અહણુ કરી અંગદેવે સહિત, આવરણ દેવે સહિત, મહાકાળ
 રૂદ્રે યુક્ત એવી કલિકા દેવીનું (સુરાપાત્રમાં અહણુ કરેલા દ્રવ્યથી)
 પૂજન કરી બાકી રહેલું તે દ્રવ્ય સાધકજનોને આપીને તેથી બાકી રહેલું

સ્તુ તદ્વા શેષ પેયં સમન્નકમ્ ॥૮૯॥ एवं यं कुरुते वीरो
 गुरुभक्तो दृढव्रत । नित्ये नैमित्तिके काम्ये सोऽक्षयं मत्पद
 व्रजेत् ॥૯૦॥ जीवन्मुक्तः स विचरेत्सर्वेश्वर्यसमन्वितः । इह
 लोके परे चैव सर्वत्र न निवार्यते ॥૯૧॥ सुप्रत उवाच—इति दुर्ध-
 चनानि मद्यपानां स निशम्य प्रभुरासहास ऊचे । इतरे तु क-
 र्द्वयोपबद्धधृतियुग्मा नृप ! नैव शुश्रुवुर्व ॥૯२॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने
 नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे દ્વિતીયપ્રકરણે જયતલ્પપુરશુદ્રશાસ્ત્રમત્તલ્પડને પૂર્વપ
 ક્ષત્વેન કૌલમતનિરૂપણનામા પંચચત્વારિંશોઽધ્યાય ॥૪૫॥

તે દ્રવ્ય મત્રેસહિત મુખ્ય પૂજકે પાન કરવું ॥૮૬-૮૮॥ જે પૂજક પુરૂષ
 વીર-લોક નિદાના લયને નહિ ગણવામા શર થઈ ગુરૂવચનમા વિશ્વાસવાળો
 થઈ પોતાના નિયમોમા દૃઢ થઈ નિત્યકર્મ નિમિત્તકર્મ અને કામ્યકર્મમા
 પૂર્વોક્ત પ્રકારે કરે છે તે પુરૂષ મારા અક્ષય પદને પામે છે ॥૮૯॥ તે
 પુરૂષ જીવન્મુક્ત સર્વેશ્વર્ય સપન્ન થઈને વિચરે છે આ લોક પરલોક સર્વ
 લોકોમા કોઈ પણ તેનું નિવારણ કરવા સમર્થ નથી ॥૯૧॥

સુપ્રતતપિ કહેછે—હે નૃપ ! આવા મદ્યપાનકર્તા ક્રીડકશિષ્યોના
 દુર્વચનોને સાંભળીને ભગવાન અહો ! ! 'વિષયકામનાથી પરાભવ પામેલા-
 ઓના અસત્ આહાપો પણ શાસ્ત્રતરીકે મનાય છે, તેવા અસત્ આહા
 પના નિર્લબ્ધપણે પ્રવક્તાઓપણુ ગુરૂતરીકે મનાય છે, તેમનો શિષ્ય
 સમાજ માનુષ સ્વભાવવિરુદ્ધ એવા પણ પશુધર્મમા ધર્મપણાની છુદ્ધિ
 વાળો છે, આતો કવિકાળનોજ વિશ્વાસ નિશ્ચય છે' આપો અતિ વિરમ્ય
 પામી મહાહાસ પામીને, સૂર્યજ જેમ ? આકાશજ જેમ ? એમ તેના
 દુર્વચનોથી નહિ લેપ પામીને લોકોપકાર માટે તેના દુર્મતનું ખડન કરવા
 બોધ્યા બીજા સલામાં બેઠેલા સન્નનોએતો તેમના વચનશ્રવણથી પણ
 પાપલેપની આશંકાથી કરુણગતથી કર્ણયુગલને (અગુલીપ્રવેશથી) બીડી
 દઈને તેમના દુર્વચનો લેશ સાલજ્યાજ નહિ ॥૯૨॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજી-
 વને દ્વિતીયપ્રકરણે જયતલ્પપુરશુદ્રશાસ્ત્રમત્તલ્પડને પૂર્વપક્ષત્વેન
 કૌલમતનિરૂપણનામા પંચચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૫॥

શ્રીનારાયણમુનિરૂપાચ—યૂયં હિ મઘપા ! લોકે ધૂર્તાઃ સ્ય પતિ-
તાધમાઃ । અપ્રમાણમસચ્છાસ્ત્રં યુષ્માકં મુખ્યમસ્તિ યત્ ॥૧॥
કેનચિન્મઘપેનૈવ પાપપ્રન્થ્યે કૃતે હિ વઃ । સચ્છાસ્ત્રસ્ય ભ્રમો-
ઽસ્ત્યેવ તતો અષ્ટા વમૂય હિ ॥૨॥ વ્રહ્મજ્ઞાનં સુરાપાનાદ્ભવેત્તર્હિ
કૃતઃ ભ્રમઃ । પૂર્વેમંહદ્ધિર્મુનિમિસ્તપસઃ ક્રિયતે વૃથા ॥૩॥ મઘ-

અધ્યાય ૪૬ મો.

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે મઘપા ! જે પ્રામાણિકો છે તે તો
પ્રમાણપથને અનુસરે છે. તમોતો પ્રમાણપથને ઉલ્લંઘન કરી લોકમર્યાદાને
પણ કોરે મુકી મઘમાંસાદિ રસમાં રૂચિવાળા થઈ પરદારના પરિચલ્લમાળ
પ્રીતિવાળા થઈ મહાપાપિઓ થકી પણ અતિઅધમ મહાધૂર્ત (જગતને
ઠગનારા) છો. કારણ કે—અસત્ય અર્થને અવળોધ આપનારા કાંઈ પણ
વચનજાળને આદર કરીને સલામાં નિર્લજ્જપણે જે કહ્યો છે તે અસ.
મઝાત્ર—એક અસત્ય અર્થના અનુશાસનપર છે, તે પ્રમાણભૂત નથી.
શાસન કરેછે એટલામામથી તે પ્રમાણ મનાવું નથી. જે સત્ય અર્થનું
અનુશાસન (ઉપદેશ) કરે ત્યારેતો તે પ્રમાણ ગણાય ॥૧॥ આ તમોએ
કહેલા વચનસંદર્ભ (નિબંધ) નો કર્તા પ્રામાણિક નથી કિંતુ તમારા જેવો
મઘમાંસાદિકમાં લોલુપતાવાળો કોઈપણ એનો કર્તા છે. તે આ અસત્ય
અર્થને અવળોધ આપનારા, હલ્લોપરથ વિધયના પરવશ કોઈપણ ઠગા-
રાએ પરિકલ્પેલા પાપપ્રબંધમાં તમોને સચ્છાસ્ત્રનો ભ્રમ વર્તે છે, તેથી
તમો ધર્મમાર્ગથકી બ્રહ્મ થયા છો ॥૨॥ જે આ ‘બ્રહ્મજ્ઞાન સુરાપાનથી
થાય’ એમ તમો કહ્યો છે તે આ કેમ ઘટવું આવે ? કેમકે જેના સેવનથી
બુદ્ધિવંશ થાય તેનાથી વિજ્ઞાન થાય એમ કહેવું તેતો અતિશય વિપરીત
કહેવાય. જેનાથી અંતઃકરણની મલિનતા થાય તેનાથી અંતઃકરણની નિર્મ-
ળતાની અપેક્ષાવાળો બ્રહ્મજ્ઞાનોદય કેમ થાય ? નજ થાય. બ્રાહ્મણો મરદાન
તપ અનશનથી જે બ્રહ્મને જાણવા ઇચ્છે છે તે મઘપાનાદિ દુરાચરણથી

પાનાં કુલાન્યેવ શ્વપચાદીનિ સન્તિ ચ । પ્રામુવન્તિ કયં નૈવ
 મુક્તિં તાનિ પલપ્રિયાઃ ! ॥૪૯॥ આમિતાઃ કેન યૂયં વૈ કયં પ્રાપ્તાઃ
 સ્થ દુર્ધિયમ્ । ઇકવર્ણં જગત્કર્તું કિં વા સૃષ્ટાઃ સ્વયંભુવા
 ॥૫૦॥ આર્પગ્રન્થસ્થિતાન્જ્ઞોકાન્મદ્યપાનનિષેધકાન્ । સપ્રમાણા-
 ત્મસિદ્ધાન્તત્ત્યાત્યૈ દૂપયથ ધ્રુવમ્ ॥૬૧॥ ગૌડી માધ્વી ચ પૈટી
 ચ વિદ્વેયા ત્રિવિધા સુરા । યથૈવૈકા તથા સર્વા ન પાતવ્યા

જણાય છે એમ કહેવું એતો અતિશય વિપરીત કહેવાય, જો દુરાચરથી
 એમજ માનોતો પૂર્વના શ્રેષ્ઠ મુનિઓએ કરેલા મહાતપશ્ચર્યાદિકનો શ્રમ શુ
 વૃથા છે ? વૃથા હોય તો તેવા મોટાઓ તેને કેમ કરે ? નજ કરે ॥૩૯॥ હે માસ
 પ્રિયા, ! મદ્યમાસના બક્ષણથી જો મુક્તિ મળતી હોય તો પ્રકૃતિથી મદ્ય-
 માસનું બક્ષણ કરનારા શ્વપયોની અનાયાસથી સ્વતઃ મુક્તિ કેમ ન થાય ?
 થવીજ જોઈએ. કોઈની થએલી પ્રસિદ્ધ નથી અને નિ શ્રેયસના અર્થોઓ
 શ્વપયોનીની પણ પ્રાર્થના કરે ? તેનેતો કોઈ કરતા નથી માટે તમારૂં કહેલું
 કેવળ અસત્ય છે ॥૪૦॥ તમોને કયા દુષ્ટે આવીરીતે લગાવ્યા છે અને આવા
 મતિવિપર્યયને કયા કારણથી પામ્યા છે (પડિત પામરને સાધારણપણે
 પ્રસિદ્ધ હોવડું મદિરાપાનાદિકમા પણ નિ શ્રેયસના ઉપાયપણાની દુર્બુદ્ધિ
 શી રીતે તમોને થઈ ? આતો મહાઆશ્ચર્ય કહેવાય તો તમોને કેલે લગા-
 વેલા છે) આ જગતને એકવર્ણ—વર્ણવિભાગની વ્યવસ્થાએ વિરહિત
 (વિશુદ્ધ વર્ણધર્મ) કરવામાટે કસિમળને પ્રવર્તાવતા વિધિએજ સંન્યા
 ઓ કે શુ ? જો એમ ન હોય તો જગતમા આવા કોઈ દુરાચારી હોયજ
 નહિ ॥૪૧॥ જેઓ યોગનિષ્પન્ન દિવ્ય દૃષ્ટિવાળા છે તે મન્વાદિ મુનિઓએ
 ઋષિસખન્ધી દૃષ્ટિથી ધર્મતત્ત્વનું નિરીક્ષણ કરીને જગતના ઉપકાર અર્થે
 રચેલા નિબન્ધીમા મદ્યપાનના નિષેધકપણે કહેલા શ્લોકોને હુમતિથી
 કલ્પેલો પ્રમાણભાસ જેમા મૂળ છે એવા પોતાના દુ સિદ્ધાંતની પયાતિ-
 માટે દૂષિત કરો છો, આતો મહા ખેદ કરવા યોગ્ય છે ॥૬૧॥ હવે
 આર્પગ્રમાણથી સુરાપાનના નિષેધને કહેછે—ગૌડી-ગોળમાથી અનાવેલી,
 માધ્વી-મહુડામાથી અનાવેલી, પૈટી-ચોખા આદિકના લોટમાથી અનાવેલી,

દ્વિજોત્તમૈઃ ॥૭॥ સ્વાયમ્ભુવો મનુરિતિ સુરાપાનં નિવેધતિ । વચનં
યાજ્ઞવલ્ક્યસ્ય શ્રૂયતાં ચ તદર્થકમ્ ॥૮॥ અજ્ઞાનાત્તુ સુરાં પીત્વા
રેતો વિષ્મૃત્તમેવ ચ । પુનઃ સંસ્કારમર્હન્તિ ત્રયો વર્ણા દ્વિજાતયઃ
॥૯॥ પાનસં દ્રાક્ષમાધૂકં સાર્જૂરં તાલમૈક્ષવમ્ । મધૂત્થં સૈરમા
રિષ્ટં મૈરેયં નાલિકેરજમ્ ॥૧૦॥ સમાનાનિ વિજાનીયાન્મદ્યાન્યે
કાદૃશૈવ તુ । દ્વાદશં તુ સુરામદ્યં સર્વેષામધમં સ્મૃતમ્ ॥૧૧॥
પયં પુલસ્ત્યોઽપિ મુનિર્મદ્યપાનં નિવેધતિ । તત્રાધમપદે પાઠો
યુષ્માભિઃ કૃત્ત ઉત્તમઃ ॥૧૨॥ ઊર્ધ્વાઞ્નાયઃ પ્રમાણં ચેદ્વયતાં તર્હિ

આ રીતે ત્રણ પ્રકારની સુરા બણવી જેવી એક છે તેવીજ બધી પણ છે
તે દ્વિલેતમોએ-દ્વિજ-વર્ણોત્તમ ત્રણ વર્ણનાએતો નજ પિવી દ્વિલેતમ
ઉત્તમ ત્રિગ્રેએતો બીજકુલ ન પિવી ॥૭॥ આ પ્રકારે સ્વાયમ્ભુવ મનુ
ષોતાની સ્મૃતિમા સુરાપાનને નિવેધ કરે છે સુરાપાનના પ્રતિવેધને કરનાર
યાજ્ઞવલ્ક્યમુનિનું વચન સાલળો-ત્રણ વર્ણુ આજ્ઞણુ ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય
જો અબણુથી સુરાપાન કરે કે વીર્ય વિષા મૂત્રને પિવે તો દ્વિલતિભાવથી
પતિત થાય છે, તે ફરીથી ઉપવીત સસ્કાર કરવાથી શુદ્ધ થાય છે, બણીને
પિનારા પતિતોનીતો પ્રાયશ્ચિત્તથી પણ પરિશુદ્ધિ થતી નથી ॥૮-૯॥ કેન
સમાધી કરેલું, દ્રાક્ષાફળમાથી બનાવેલું, મહુડામાથી બનાવેલું, ખજૂરીમાથી
થએલું, તાડમાથી થએલું, ગોળમાથી બનાવેલું, મધમાથી બનાવેલું, સીંધ
ણીઓમાથી થએલું, અરિકામાથી બનાવેલું, મૈરેય નામનું, નાળીયેરીમાથી
થએલું, આ અગીયાર પ્રકારના મદ્યો પાપદોષ કરવામા સમાનજ બણવા
ભારમુ સુરારૂપ મદ્યતો આ સર્વની અપેક્ષાએ દોષબહુળ હોવાથી અધમ
કહેલું છે આ પ્રકારે પુલસ્ત્યનામના મુનિપણુ મદ્યપાનનો પ્રતિવેધ કરેછે
આ પુલસ્ત્યસ્મૃતિવાક્યમા અધમ પદને સ્થાને ઉત્તમ એવો પાઠ ફેરવ્યો છે
આ તમારી મદ્યપાન રસિકતા બહુ ખેદ કરવા યોગ્ય છે ॥૧૦-૧૨॥ હે
મદ્યપા ! કોઈ ઊર્ધ્વાઞ્નાયપણુ પ્રમાણુ છે એમ જો તમો માનતા હો તો વિષ-
યલોલુપોએજ ઉપસેવ્ય એવા તે શાસ્ત્રાભાસનેજ આશરીને રહેવું હીક છે
પણુ નિલનિર્દોષ, સ્વત પ્રમાણુભૂત, ‘મધુવાતા’ ઇત્યાદિ મક્ષિકાઓએ કરેલા

મઘપા: ! ! શ્રુતી: પ્રમાણયથ કિં હૌદ્રાર્થા મઘ આત્મન: ॥૧૩॥
 અત્તદેવ તત: શાસ્ત્રં યૌષ્માકં ધૂર્તકલ્પિતમ્ । સર્વશાસ્ત્રવિરુદ્ધ-
 ત્વાદપ્રમાણં મતં હિ વ: ॥૧૪॥ અસ્તુ વર્ણાન્તરકથા ભવદ્વિપ્રાણે:
 કથમ્ । નિ:શંકં પીયતે મઘં વેદશાસ્ત્રવિગદ્ધિતમ્ ॥૧૫॥ શ્વપ-
 ચ્યાદિમુલોન્નિષ્ઠં પીત્વા ચ પતિતાધમા: । દૂપયધ્યે કુતો યૂયં
 પ્રહ્લસ્યેણ વિપ્રતામ્ । ॥૧૬॥ બ્રૂત યૂયં ચ વિપ્રસ્ય સુરાપાનવિધા-
 યકમ્ । ઇકમેવાપિ વચનમાર્પગ્રન્થે ભવેદ્યદિ ॥૧૭॥ અહં ત્યેત-
 ન્નિપેદ્યસ્ય વાક્યાન્યથ સહસ્રશ: । પ્ર્યામાર્પાણિ સર્વાણિ સપ્રમા-
 નાનિ મઘપા: ! ॥૧૮॥ યક્ષરક્ષ:પિશાચાસં મઘં માંસં સુરાસ-

પુકા થકી થતા મઘપરાયણુ શ્રુતિઓને સ્વાભિમત મઘરૂપ ખોટો અર્થ
 કહીને શામાટે કહ્યુપિત કરો છો ? તમોને પ્રિય એવા મઘમાં શ્રુતિને
 ખોટીરીતે પ્રમાણુપણે લેવાની જરૂર નથી ॥૧૩॥ માટે મન્વાદિ અનેક મહ-
 વિઓના સન્મતથકી વિરૂદ્ધ, શાસ્ત્રપણે તમોએ માનેહું, કોઈ પણ ધૂર્ત-
 હોકોને કગવા માટે અવતેલા પંડિતે કહી કહેહું કૌણતંત્ર સર્વથા અપ્રમાણુ
 અસતજ છે ॥૧૪॥ ‘સુરાને ન પિવે’ આ સામાન્યપણે સર્વને પ્રતિપેદ
 કરેલી પણ આ બાબતનો કોઈ પણ પ્રકારે દુરાગ્રહથી શંકાદિકમાં સંબન્ધ
 સંપાદન કરવો તે પણ કથનમાત્ર છે પણ શાસ્ત્રાર્થ નથી. આ વાત અપ્ર-
 કૃત હોવાથી દૂર રહો. તમો વર્ણોત્તમ વિપ્રો યદને પણ વેદશાસ્ત્રે પ્રતિપેદ
 કરેલા મઘને નિ:શંકપણે કેમ પાન કરી શકો ? તમારાથી તો પાન કર-
 વાને અત્યંત અયોગ્ય છે ॥૧૫॥ વળી મઘતો પ્રકૃતિથીજ પ્રતિપિદ છે,
 તીર્થોદક પણ શ્વપચી આદિકના સ્પર્શથી ત્યાજ્ય થાય છે, આતો મઘ છે
 અને વળી તે પણ તેના મુખનું ઉચ્ચિષ્ટ છે, અરે ! ! આહું ઉચ્ચિષ્ટ મઘનું
 પાન કરીને પતિતાધમ યદને કંઠમાં રહેલા આ યજોપવીતથી ગ્રાહણુ-
 લિંગને શામાટે તમો દૂપણુયુક્ત કરો છો ॥૧૬॥ ગ્રાહણુને સુરાગદના
 પાનની અભ્યનુસા આપનારે એક પણ વચન જો યાજ્ઞવલ્કયાદિ સ્મૃતિ-
 શાસ્ત્રમાં હોય તો તમો બોલો ॥૧૭॥ હે મઘપા: ! હું તો મઘમાનના
 નિપેદનાં સ્મૃતિકાર ઋષિઓએ કહેલાં માટેજ સર્વથા સપ્રમાણુ અનેક

ચમ્ । તદ્વાહ્નણેન નાત્તવ્યં વૈવાનામશ્નતા હવિઃ ॥૧૯॥ इत्यादीनि
 વહ્ન્યેવ સ્મૃતિચાપ્યાનિ સન્તિ વૈ । ગણિતં ચ સુરાપાને
 મહાપાતકપञ्चके ॥૨૦॥ सुराम्बुधृतगोमूत्रपयसामग्निसन्निभम् ।
 सुरापोऽन्यतमं पीत्वा मरणाच्छुद्धिमृच्छति ॥૨૧॥ अज्ञाना-
 त्पादय विष्मूत्रं सुरासंसृष्टमेव च । पुनःसंस्कारमर्हन्ति त्रयो
 वर्णा द्विजातयः ॥૨૨॥ सुरां पीत्वा द्विजो मोहादग्निवर्णां सुरां
 पिबेत् । इत्याद्यज्ञानपानेऽपि स्मर्यते तस्य निष्कृतम् ॥૨૩॥
 पुनः पुनः प्रपिवतां युष्माकं बुद्धिपूर्वकम् । भविष्यति गतिः
 का या जनान् पातयतामघः ॥૨૪॥ अगम्याः परयोषा हि

વચનો હમણાં ઉદાહરણુ માટે કહું છું ॥૧૮॥ જે મઘ માસ સુરાસવ
 આદિક છે તેતો યક્ષ રાક્ષસ પિશાચ આદિકનું પ્રિય અન્ન છે ; તે દેવતા-
 ઓને માટે કહેલા ઘૃત દુધ આદિક હવિષ્યાન્નને જમતા બ્રાહ્મણે નજ
 જમવું લેધએ ॥૧૯॥ આવાં અનેક સ્મૃતિવચનો પ્રસિદ્ધ છે. વળી સુરા-
 પાનતો બ્રહ્મહત્યાદિ પાંચ મહાપાપના મધ્યમાં ગણ્યું છે ॥૨૦॥ અજ્ઞાનથી
 સુરાપાનકર્તા પુરૂષની પરિશુદ્ધિતો સુરા જળ ઘૃત ગોમૂત્ર દુધ આટલાં
 માથી એકને ખુબ તપાવીને અગ્નિવત્ દાહક થતાં તેના પાન કરવાથી
 મરણુ થાય એજ કહી છે ॥૨૧॥ દ્વિભતિ સજ્જાના ત્રણ વર્ણો અન્નભૂથી
 વિષા મૂત્ર અને સુરાના સ્પર્શવાળું ચર્કિચિત્ વસ્તુમાત્રને ભક્ષણુ કરે તો
 તેમને પુન સંસ્કાર (ઉપવીત) કરવાનો કહેલો છે તો સાક્ષાત્ જાણીનેજ
 સુરાપાનમાં તો કહેવુંજ શુ ? એવું મનુવચન છે ॥૨૨॥ દ્વિભતિ અજ્ઞા-
 નથી સુરાપાન કરે તો તેની પરિશુદ્ધિ માટે અગ્નિ જેવી તપાવેલી લાલ-
 ચોળ સુરાને પિવે. ઈત્યાદિ સુરાપાનનું પ્રાયશ્ચિત્ત અજ્ઞાનથી કરેલા સુરા-
 પાનમાં પણ સ્મૃતિવચનો કહેછે ॥૨૩॥ બુદ્ધિપૂર્વક વારવાર સુરામઘનું
 પાન કરનારા અને બીજા જનોને પાન કરાવી અધોગતિ પમાડતા તમારી
 શી ગતિ થશે ? (પ્રાયશ્ચિત્તને નહિ કરનારાઓની પાપપરિહારમાં બીજા
 ગતિજ શી ? કાંઈ પણ ઉપાય નથી. નરકભોગથી પણ આ પાપનો પ્રક્ષય
 થતોજ નથી) ॥૨૪॥ અગમ્ય પરપત્નીના પરિગ્રહમાં અવર્તતા પુરૂષોને

તત્સદ્ગં યે તુ કુર્વંતે । તેષાં ચ વેદનાં તીવ્રાં વચ્મિ ભાગવ-
તોદિતામ્ ॥૨૫॥ યસ્તિહ વા અગમ્યાં સ્ત્રિયમગમ્યં વા પુરુષં
યોપિદભિગચ્છતિ તાવમુત્ર કશયા તાઢ્યન્તસ્તિગમયા સૂર્યા
લોહમય્યા પુરુષમાલિઙ્ગયન્તિ સ્ત્રિયં ચ પુરુષરૂપયા સૂર્યા
॥૨૬॥ સુબ્રત ઉવાચ—ઇતિ વાત્ત્વં ભગવતા પ્રોક્તામાશ્રુત્ય તે દ્વિજાઃ ।
અશક્તા છુત્તરં દાતું તૂષ્ણીમાસન્ધ્રમદ્વિયઃ ॥૨૭॥ હરિવાગ્મિન્ન-
મર્માથ ગુરુત્તેષાં રૂપા જ્વલન્ । તમુવાચ મહાકાર્ત્વીય પાનપાત્ર-
કરાં સ્મરન્ ॥૨૮॥ કીચક ઉવાચ—અસન્મત્તેઽપિ દોષોઽસ્તિ સુરા-
પાને વૃથા કૃતે । દેવમસાદમધાવેઃ પ્રાશને કાસ્તિ દૂષણમ્ ॥૨૯॥
યજ્ઞેષુ બ્રાહ્મણૈર્મદ્યં માંસં દેવનિવેદિતમ્ । યથેદં મદ્યમિત્યાહ

નરકમાં થનારી તીવ્રવેદના જે ભગવાન આસે શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહેલી છે
તેનો અનુવાદ કરું છું ॥૨૫॥ આ લોકમાં જે પુરુષતો સ્વય કામવેગથી અગ-
મ્યા—ગમનને અનર્હ એવી પરંગનાના અમસંગને અને જે સ્ત્રી અગમ્ય-
ગમનને અયોગ્ય પરપુરુષના પ્રસંગને કરે છે તે બન્ને સ્ત્રીપુરુષને યમલોકમાં
યમદિક્કશે આબકથી પ્રહાર કરી પ્રતપાવેલી લોખંડની સ્ત્રીરૂપ પ્રતિમાસાથે
પુરુષને અને પુરુષરૂપ પ્રતિમાસાથે સ્ત્રીને ગાઢ આલિંગન કરાવે છે ॥૨૬॥

સુબ્રતજપિ કહે છે—હે રાજા ! આ પ્રકારે ભગવાને કહેલી વાણી
સુંદીને ક્રીયકશિષ્ય દ્વિજો ઉત્તર આપવા નહિ સમર્થ થઈને ‘આ સત્ય
છે કે આ અસત્ય છે’ એવા વિષ્ણાંત ચિત્તથી મૌન થઈ નીચું મુખ ઘાલી
ગયા ॥૨૭॥ એટલે આવા શ્રીહરિના આ વચનથી જેનું મર્મસ્થાન
લેદાઈ ગયું છે એવો એમનો ગુરુ ક્રીયક સ્વય ક્રોધાગ્નિથી બહુ દાઝતો થકો
પાનપાત્રને હસ્તમાં ધારી રહેલી ઈષ્ટદેવતા મહાકાળીનું સ્મરણ કરતો
થકો બોલ્યો ॥૨૮॥ હે સ્વામિન ! વૃથા મુરાપાનમાં તો અમો પણ દોષ
માનીએ છીએ (તેના નિષેધનાં વચનોને આ અવધાર છે) દેવનિવેદિત
મધાદિકના ભક્ષણમાં દોષ કયા સ્મૃત્યાદિ શાસ્ત્રમાં છે ? કોઈમાં પણ નથી
॥૨૯॥ સોમયાગાદિ યાગોમાં દેવનિવેદિત મદ્ય માંસ બ્રાહ્મણોએ યથેદ
ભક્ષણ કરવું એમ વેદ કહે છે તો વેદવિદિત માર્ગમાં પાપ શું છે ? કાંઈ

વેદસ્તનાસ્તિ કિં ન્યધમ્ ॥૩૦॥ યા વેદવિહિતા હિંસા ન સા
 હિંસેતિ કલ્યતે । રહસ્યમિત્યાચપ્તાત્વા દૂપયસ્યત્ર નઃ કથમ્ ॥૩૧॥
 મારતે ચ પુરાણેષુ વહ્વો ગ્રાહણા અપિ । મદ્યપા માંસમદ્યાશ્ચ
 શ્રૂયન્તે સ્વેદ્યોપિતઃ ॥૩૨॥ માર્કણ્ડેયપુરાણે ચ સપ્તશત્યાં પ્રદંસ-
 નમ્ । યથાવન્મદ્યમાંસાદેઃ કૃતમસ્તિ ન વેતિસ તત્ ॥૩૩॥ મુપત
 ઉવાચ—અપ્રમાણં નિજં ગ્રન્થં જ્ઞાત્વા ત્યક્ત્વાઽથ વૈદિકમ્ । છલે-
 નાશ્રિત્ય માર્ગં તં શ્રુવન્તં હરિરુચિવાન્ ॥૩૪॥ ધીનારાયણમુનિરુવાચ—
 દેવા દિ સાત્વિકાઃ પ્રોક્તા રાજસા દૈત્યદાનવાઃ । તામસા રાક્ષ-
 સાશ્ચાશ્ચ પુરાણેષ્યાગમેષુ ચ ॥૩૫॥ પયઃ સર્પિશ્ચામૃતાત્યમદં
 વૈવપ્રિયં મતમ્ । દૈત્યાનાં રાક્ષસાદીનાં સુરામાંસાશનં પ્રિયમ્ ॥૩૬॥

પણ નથી (તેમાંજ જેમ એમ આમા પણ અમારે તુલ્ય છે) ॥૩૦॥ વેદ-
 વિહિત જે હિંસા છે તે હિંસાજ નથી એમ સ્મૃતિપ્રારો કહે છે તો તે આ
 ધર્મરહસ્યને નહિ બાણીને આ સવામા અમોને કેમ દૂપણ આપો છો ॥૩૧॥
 મહાભારત પુરાણ આદિકમાં આખ્યાયિકાઓ સલાખાય છે કે—પૂર્વે બહુ
 બ્રાહ્મણોપણ મદ્યપાન કરનારા, માસ ભક્ષણ કરનારા અને કામનામાત્રથી
 સ્ત્રીમાત્રનો પરિમહ કરનારા હતા ॥૩૨॥ વળી માર્કંડેયપુરાણમાં સપ્ત
 શતીમાં મદ્યમાસાદિકની પ્રશસા યથાર્થપણે કરી છે તેને તમો શુ નથી
 બાણતા ? ॥૩૩॥ મુપતત્કપિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યાર પછી પોતાના
 ક્રીળતત્રને વેદવિરૂદ્ધ હોવાથી ક્રોધએપણુ પ્રમાણપણે નહિ પરિમહ કરે-
 લાને નિશ્ચય કરી તેના પ્રમાણપ્રદાનનો પણ પરિત્યાગ કરી વેદમાજ
 પ્રવેશ કરી તેના અર્ચીતરાદિકની કલ્પનારૂપ છળથી વિવાદ કરતા ક્રીચક-
 પ્રત્યે શ્રીહરિ ખોડ્યા ॥૩૪॥ શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે ક્રીચક ! દેવ
 તાઓ સત્ત્વપ્રધાન પ્રવૃત્તિવાળા પ્રસિદ્ધ છે, દૈત્યો દાનવો તો રજ પ્રધાન
 પ્રવૃત્તિવાળા પ્રખ્યાત છે, રાક્ષસાદિકતો તમ પ્રધાન પ્રવૃત્તિવાળા વિખ્યાત
 છે. શ્રીમદ્ભાગવતાદિ પુરાણોમાં તથા નારદપર્યવ્રાટાદિક આગમોમાં
 એમનું એવાજ પ્રકારનું આખ્યાન પ્રખ્યાત છે. તો દેવતાઓનું અલીષ્ટ
 અન્ન દુગ્ધ ઘૃતાદિક માન્યું છે અને દૈત્ય રાક્ષસોનું તો સુરામાંસાદિ પ્રિય

આદિરાજેન પૃથુના પ્રેરિતા અતઃ एव हि । स्वस्वाद्यं दुदुहुः सर्वे
 पृथिवीं घेनुरुपिणीम् ॥૩૭॥ કૃત્વા વત્સં સુરગણા ઇન્દ્રં સોમમ-
 દુદુહન્ । હિરણ્મયેન પાત્રેણ વીર્યમોજો વલં પયઃ ॥૩૮॥ દૈતેયા
 દાનવા વત્સં પ્રહ્લાદિમસુરર્ષભમ્ । વિધાયાદુદુહન્ ક્ષીરમયઃપાત્રે
 સુરાસવમ્ ॥૩૯॥ યક્ષરક્ષાંસિ ભૂતાનિ પિશાચાઃ પિશિતારાનાઃ ।
 ભૂતેશવત્સા દુદુહુઃ કપાલે ક્ષતજાસવમ્ ॥૪૦॥ इत्थं श्रीमद्भाग-
 वते पुराणे प्रतिपादितम् । नैवेद्याहं न देवानां मघं मांसं ततो
 मत्तम् ॥૪૧॥ રાજસાનાં તામસાનાં મઘમાંસાશને રચિઃ । સ્વાભા-
 વિકી વર્તતેઽતો વિષ્યપેક્ષા ન વર્તતે ॥૪૨॥ यह एव ततो हिंसां
 नित्यहिंसानिवृत्तये । वेदो ब्रूते नत्वभीष्टा हिंसा वेदस्य कर्हिचित्
 ॥૪૩॥ ભારતે ચ પુરાણેષુ પ્રોક્તમાદૌ પ્રરોચનમ્ । અહિંસા પરમો

અન્ન માન્યું છે ॥૩૫-૩૬॥ તે આ આખ્યાયિકા શ્રીમદ્ભાગવતમાં
 વિખ્યાત છે—પૂર્વે આદિરાજ ભગવાન પૃથુએ પ્રેરેલા સર્વેએ ઘેનુરૂપ
 પૃથ્વીમાંથી પોતપોતાના અન્નનો દોહ કર્યો હતો. તેમાં દેવગણોએ ઇન્દ્રને
 વાછડો કરી સુવર્ણમય પાત્રમાં સોમ-અમૃત, વીર્ય-મનની શક્તિ, ઓળ-
 ઇન્દ્રિયોની શક્તિ, બળ-દેહની શક્તિ તેરૂપ પયનો દોહ કર્યો હતો અને
 દૈત્ય દાનવોએ અસુરવર પ્રહ્લાદપુત્ર વિરોચનને વત્સ કરીને લોહમય
 પાત્રમાં સુરામઘરૂપ દુધનો દોહ કર્યો હતો અને માંસપ્રિય યક્ષો રાક્ષસો
 ભૂતો અને પિશાચોએ રૂદ્રને વત્સ કરીને કપાળ (માથાની ખોપરી)
 માં રૂધિરરૂપ આસવનો દોહ કર્યો હતો. માટે મઘમાંસ દેવતાઓને
 નૈવેદ્ય કરવા યોગ્ય માન્યું નથી ॥૩૭-૪૧॥ રાજસ તામસ પુરૂષોને મઘ-
 માંસનું ભક્ષણ રાગથીજ પ્રાપ્ત છે એમાં વેદવિધિ કોઈપણ પ્રકારે ઘટતો
 નથી, કારણ કે અપૂર્વ અર્થમાંજ વિધિ પ્રવર્તે છે. તો વેદ રાગને લીધે સર્વત્ર
 પ્રસરતી હિંસાને રોકીને યજ્ઞમાંજ હિંસાને કહીને, હિંસાનો સંકોચ એજ
 પરમ કૃણ જેનું છે અને અતઃ હિંસાનિવૃત્તિમાં જેનું પરમ તાત્પર્ય છે
 એવો છે. આવા વેદને હિંસા આરેય પણ અપીષ્ટ નથી. આ અર્થ ‘લોકે
 एवायामिपमघसेवा’ ઈત્યાદિકથી શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહે છે ॥૪૨-૪૩॥

ધર્મં इत्येव स्यापितं ततः ॥४४॥ मार्कण्डेयपुराणेऽपि सप्तशत्यां
चतुःष्वि । । मद्यमांसाशनं कार्यं द्विजेनेति क विद्यते ? ॥४५॥
देव्याः पूजा सुरामांसे रक्षस्य भवतीति चेत् । मार्कण्डेयपुराणे
तद्रहस्यं नैव विद्यते ॥४६॥ सुरामांसादिपूजेयं विप्रवर्ज्या मयो-
दिता । इत्यर्धेन निषेधोऽस्ति रक्षस्येऽपि द्विजन्मनः ॥४७॥ अज्ञात्वा
शास्त्रतात्पर्यं त्वादृशाः पापकर्मिणः । शिष्यैः सह ब्रजन्त्यन्ते
महतो निरयान् खलु ॥४८॥ सुरापानं महापापं द्विजानामिति

ભારતાદિ ઇતિહાસોમાં તથા શ્રીમદ્ભાગવતાદિ પુરાણોમાં બાલોપમ્બદન
ન્યાયથી પ્રરોચન માટે પ્રથમ હિંસાનું વર્ણન કરીને અતે તેનાથી નિવૃત્તિ
પામવી એજ પરમ ધર્મ છે એમજ સ્થાપન કર્યું છે. ભાવ આ છે કે—
શુભ્રમય પ્રકૃતિના સસર્ગિઓમાં સર્વ કોઈ સત્ત્વપ્રધાન પ્રકૃતિવાળાઓ નજ
હોય તો રજ્જતમ પ્રધાન પ્રકૃતિવાળાતો જલ્દી હોય, તેઓને પણ અનુમદ
કરવા વેદ તેમને પણ અત્યત અનર્થોચકી પાછા વાળીને કોઈપણ પ્રકારે
કાળે કરીને શ્રેયમાં જોડવામાટે પ્રથમ રાગાનુસારે તેમને કાંઈપણ સકોચ
કરનાર કહેતાં અતે તેમાં પણ અનર્થ નિરૂપણ કરીને પરિપક્વ કષાયવાળ
થતા તેઓને તેનાથી પણ નિવૃત્ત કરે છે અને આદિસામય પરમ ધર્મમા
સ્થાપન કરે છે ॥૪૪॥ હે ચતુષ્પિં ! માર્કંડેય પુરાણમાં સપ્તશતીમાં
મદ્યમાસનું વિધાન છે એમ જે તમો કહો છો તેતો તમારા જેવા કોઈએ
પણ કલ્પેણ હોયું જોઈએ પ્રાચીન પાઠના કોશોમા તેણે વચન છેજ નહિ.
'સુરા માસથી દેવીની પૂજા કરવી' એમ માર્કંડેયમાં રહસ્યવિષે છે એમ
કહેતા હો તો તે પણ ખોટું છે તેવા અર્થને પ્રતિપાદન કરનાર રહસ્ય
વચન છેજ નહિ હિલ્લુ-‘સુરામાસાદિકવડે દેવીપૂજા વર્જવી’ એમજ વર્તે
છે તેના નિષેધમાંજ રહસ્યનું પણ તાત્પર્ય છે ॥૪૫-૪૭॥ શાસ્ત્રતાત્પર્ય
નહિ સમજીને અન્યથા અન્યથા વચનોનો અર્થ કલ્પીને જગતને અનર્થ
માર્ગમા પાડતા તમારા જેવા પાપકર્મિઓ શિષ્યોની સાથે અતે મહાનર-
હોનેજ નિશ્ચે પામે છે ॥૪૮॥ વળી ભૂશુષીત્ર શુકાચાર્યે ‘સુરાપાન દ્વિજોને
મહાપાપ છે’ એવી મર્યાદા સ્થાપન કરી છે તેમજ આ વચન સાંભળો

માર્ગવઃ । ઉશનાઃ સ્થાપયામાસ મર્યાદાં તદ્વચઃ શૃણુ ॥૪૯॥ યો
બ્રાહ્મણોઽધ્યપ્રભૃતીહ કશ્ચિન્મોહાત્સુરં પાસ્યતિ મન્દ્બુદ્ધિઃ । અપે-
તધર્મો બ્રહ્મહા ચૈવ સ સ્યાદસિલ્લોકે ગર્હિતઃ સ્યાત્પરે ચ ॥૫૦॥
इति शुक्रकृता लोके मर्यादा विद्यते किल । महापापं कथं न स्या-
त्तामुल्लङ्घयतस्तव ॥५१॥ ગોચર્યામપિ નારીણુ મનુષ્યાણાં પુરા
મુનિઃ । ઔદાલકિઃ શ્વેતકેતુર્નિપિપેધ ચ તચ્છૃણુ ॥૫૨॥ વ્યુચ-
રન્ત્યાઃ પતિં નાર્યા અધ્યપ્રભૃતિ પાતકમ્ । મૂળહત્યાસમં ઘોરં ભવિ-
પ્યત્યસુસ્રાવહમ્ ॥૫૩॥ માર્યાં તથા વ્યુચરતઃ કૌમારપ્રહ્લચારિ-
ણીમ્ । પતિવ્રતામેતદેવ ભવિતા પાતકં ભુવિ ॥૫૪॥ માંસં તુ સર્વથા

॥૪૯॥ આ લોકમાં આ દિવસને આરલીને જે કોઈ મૂઢમતિ બ્રાહ્મણ
અજ્ઞાનથી સુરાનું પાન કરશે તે બ્રહ્મહત્યાના પાતકે સયુક્ત થાય અને
ધર્મથી પતિત થઈ આ લોકમાં સજ્જનોએ અતિગર્હિત થાય તથા પર-
લોકમાં ગર્હિત થાય (પરલોક પુણ્યથકી બ્રહ્મ થાય) ॥૫૦॥ આવી
લોકમાં શુકાચાર્યે કરેલી મોટી ધર્મમર્યાદા વર્તે છે. તે આ મર્યાદાને ઉલ્લ-
ંઘન કરનારા તને મહાપાપ કેમ ન થાય ? થાયજ ॥૫૧॥ પરદારાના પરિ-
ગ્રહરૂપ મહાપાપમાં તમારું જે નિર્મર્યાદ વચન છે તેમાં પૂર્વે ઉદાહરણના
પુત્ર શ્વેતકેતુ મુનિએ કરેલી ધર્મમર્યાદાને સાલળો. (આ આખ્યાયિકા
ભારતમાં) ॥૫૨॥ પૂર્વે પુરૂષોની નારીવિષે અને નારીઓની પુરૂષોવિષે
પ્રવર્તેલી ગોચર્યા (પુરૂષને પ્રિય સ્ત્રીમાત્રનો અને સ્ત્રીને પ્રિય પુરૂષમાત્રનો
સગ કરવારૂપ ધર્મબ્રમથી પ્રવર્તેલ કાઈ પણ પશુધર્મસદૃશ દુરાચરણ) ને
લાળીને હૃદયમાં વિક્ષોભ પામીને ધર્મના સરક્ષણમાટે એમ જોઈયા કે-
આ દિવસને આરલીને પતિનો અતિક્રમ કરી અન્યત્ર વર્તતી નારીને બ્રૂહ-
હત્યા (બાળહત્યા) સમાન મહા દુ.ખદાયક ઘોર પાપ થશે. તેવીજ રીતે
ભૂમિમાં દુભાર અવસ્થાને આરલીને બ્રહ્મચારિણી પતિમતા પોતાની
પત્નીનો પરિત્યાગ કરી બલિચાર કરતા પુરૂષને એજ (બ્રૂહહત્યામમાન)
પાપ થશે ॥૫૩-૫૪॥ માસમાત્ર (ગમે તેનું હોય) મનુષ્યમાત્રને અલ-
ક્ષ્યજ છે આવો સર્વપ્રસિદ્ધ રાજમાર્ગ છે એમાં સશય નથી. તો યજ્ઞ-

નૈવ કસ્યચિજ્જન્તુનોઽપિ ચે । મક્ષણાર્હ મનુષ્યાણામિતિ ઘણ્ટા-
પથઃ કિલ ॥૫૫॥ યદ્દશેષસ્ય માંસસ્ય મક્ષણેઽપિ દ્વિજન્મનઃ ।
મહાન્ દોષોઽસ્તિ નિર્દોષં માંસં નાસ્ત્યેવ કર્હિચિત્ ॥૫૬॥ યદ્દશે-
પાદિમાંસસ્ય મક્ષણે હ્યત યવ હિ । નિપેધો ભારતેઽસ્તીતિ તદ્વા-
ક્યમપિ તે બ્રુવે ॥૫૭॥ યજુષા સંસ્કૃતં માંસં નિવૃત્તો માંસમક્ષ-
ણાત્ । ન મક્ષયેદ્દૃથામાસં પૃષ્ઠમાંસં ચ વર્જયેત્ ॥૫૮॥ ઇકતઃ
સર્વમાંસાનિ મત્સ્યમાસાનિ ચૈકતઃ । ભવન્તિ પાપરૂપાણિ ન વિપ્ર-
સ્તાનિ મક્ષયેત્ ॥૫૯॥ અયમેવ હિ સિદ્ધાન્તો વેદશાસ્ત્રપ્રમાણિતઃ ।
અસદેવ મતં તસ્માત્તવ માંસાશિનોઽસ્થિલમ્ ॥૬૦॥ પ્રાણિમાત્રપદ્મ-

શેષ માસના લક્ષણુમા દોષ નથી એમ કહેવું તેતો અસત્ છે માસ ક્યારેય
પણ નિર્દોષ છે નહિ માટે જ મહાભારતમા યજ્ઞશેષ માંસમા પણ મહા-
દોષ કહીને તેનો નિષેધ કર્યો છે તેનું આ વચન છે કે-પરમ ધર્મને જાણીને
માસ લક્ષણુ થકી નિવૃત્ત થએલો પુરૂષ યજુષથી સંસ્કૃત (યજ્ઞશિષ્ટ) એવું-
પણ માસ ન લક્ષણુ કરે તેમજ પૃષ્ઠમાસ (શ્રાદ્ધશેષપણુ) નજ લક્ષણુ કરે
અસંસ્કૃત પૃથામાસને તો નજ લક્ષણુ કરે એમાત્ર કહેવું જ શું ? અથવા-
જેમ અસંસ્કૃત માસને ન લક્ષણુ કરે તેમ સંસ્કૃતને પણ ન લક્ષણુ કરે
એવો અર્થ કરવો (સર્વથા સ્વતઃ જે દુષ્ટ હોય તેનું સંસ્કરણ કાઢી પણ
ઘટે નહિ, તો મદોના પ્રત્યે આ વાદ છે) માટે સંસ્કૃત કે અસંસ્કૃત માસ
માત્રને નજ લક્ષણુ કરે ॥૫૫-૫૮॥ ‘આતો અન્યમાસ નહિ પણ મત્સ્ય
માસ છે’ એટલામાત્રથી તે અદુષ્ટ સમઝવું નહિ એક લાગમા જીતુમાત્રના
માસ અને એક લાગમા મત્સ્યમાસ, આ બેને તુલાથી તોળતાં પાપસપા-
દકપણે સર્વથા સમાન છે, માટે માસમાત્રને વિગ્રાહિ નજ લક્ષણુ કરે
॥૫૮॥ આ મેં કહેલો સિદ્ધાન્ત જ વેદતાત્પર્યસિદ્ધ છે, માટે તમારો તમામ
મત કોઈ કંઈ પુરૂષે કટપેલો અને માસલુબ્ધીએ જ સેવવા યોગ્ય અસ-
ત જ છે ॥૬૦॥ ઠે માસપ્રિય કીચકાદિકો ! પ્રાણિવધ વિના કદાચિત્ પણ
માસની લાંબિ થાય નહિ, ‘નહિ માસ સુનાત્કાષ્ઠાદુપલાદ્વાપિ જાયતે ।
જન્તુષાતાન્નવેન્માંસ સ્પ્રસાદોષોઽસ્તિ મક્ષણે’ એવી સ્મૃતિ છે આ લોકમાં

મન્તરા ક્વચિત્પ્રાપ્યતે ન પલલ પલપ્રિયા ! । જીવઘાત इह बुद्धि-
પૂર્વકં ત્વસ્તિ દોષ इति चो मतं न सत् ॥૬૧॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने
नारायणचरित्रे धमशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे जयतल्पपुरे क्षुद्रशाकमतखण्डने भक्ता
रपयकोच्छेदननामा पदचत्वारिंशोऽध्याय ॥४६॥

સુવત ઉવાચ—વાચં નિજમતોચ્છેદ્યોં શ્રુત્વેતાં સ હરેનૃપ ! । સર્પો
યથા મન્ત્રરુદ્ધવીર્યોઽન્તર્વ્યાકુલોઽગ્રવીત્ ॥૧॥ કીનક ઉવાચ—યદિ
વેદસ્ય તાત્પર્યં હિંસાદૌ નૈવ વિચતે । હિંસયશ્ચા. કથં તર્હિ કૃતા
દેવર્ષિભૂમિપે. ॥૨॥ વેદશાસ્ત્રપુરાણાનિ તેરધીતાનિ કિં ન વા ।

બુદ્ધિપૂર્વક પ્રાણિમાત્રનો વધતો 'ન હિંસ્યાત્સર્વાં ભૂતાનિ' આ શ્રુતિએ પ્રતિ
પેધ કરેલો છે તો આવો દોષમય તમારો મત સર્વથા અસતજ છે ॥૬૧॥
ઇતિ श्रीसत्सङ्गिजीवने द्वितीयप्रकरणे जयतल्पपुरे क्षुद्रशाक-
मतखण्डने भक्तरपयकोच्छेदननामा पदचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४६॥

૧ અધ્યાય ૪૭ મો.

સુવ્રતઃપિ કહેછે—હે નૃપ ! પોતાના મતને હિંચેદ કરનારી ભગ
વાનની આવી વાણી સંજીને કીચકવિષ મનથી જેનું વીર્ય રોકાયું છે એવો
સર્પજ જેમ એમ વારંવાર નિશ્વાસ લેતો થકો અતરમા અત્યત બાકુળ
થઇને બોલ્યો ॥૧॥ કીચક કહેછે—હે સ્વામિન ! જે વેદનું હિંસામાં
તાત્પર્ય નજ હોય તો દેવો ઋષિઓ અને રાક્ષસોનું પશુહિંસાગર્ભિત
યજ્ઞોનું આચરણ કેમ ઘટે ? ॥૨॥ પશુવધગર્ભિત યાગના અનુધાનમાં પ્રવ
ર્તેલા તેઓ શુ વેદરહસ્યને જાણતા ન હતા ? જે તેઓપણ જાણતા ન હતા
એમ કહોતો તમો એકજ જાણો છો એમ કેમ વિશ્વાસાર્પદ થાય તેઓને
પણ તમો પડિતપણાના અભિમાનથી 'વેદતાત્પર્યને નહિ જાણનારા' એવુંજ
દૂષણ આપનારા થાવ તો સર્વને દૂષણ દેનારા તમારા વચનને કોણ
વિશ્વાસ કરે ? ॥૩॥ ચર-જગમ મનુષ્યાદિકોનું અન્ન (ભક્ષ્ય) અચર-

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને શાક્રમતના ખડનપૂર્વક વિરોધપણે કરેલા
અહિંસાધર્મસ્થાપનનો અનુવાદ કર્યો છે

ત્વમેવ પण्डितोऽस्येकः सर्वेभ्यो दूषणप्रदः ॥૩॥ અન્નં ચરાણામ-
ચરા દ્યપદઃ પાદચારિણામ્ । અહસ્તા હસ્તયુક્તાનાં દ્વિપદાં ચ ચ-
તુષ્પદઃ ॥૪॥ इति भागवतश्लोकः प्रमाणं मांसभक्षणे । परम्परा-
गतश्चास्ति शिष्टाचारोऽपि हीदृशः ॥૫॥ उशन. श्वेतकेतुभ्यां म-
र्यादा या श्रवतिता । सा त्विदानीं तनी क्षेया न त्यनादि मतं हि
तत् ॥૬॥ મતમાધુનિકં સુક્ષ્મા નૈવ ગૃહ્ણન્તિ પણ્ડિતાઃ । તે તુ પ્રા-
ચીનમધ્વાનં શ્રયન્તે સૂક્ષ્મદર્શિનઃ ॥૭॥ મુપ્રત ઉવાચ—સત્પણ્ડિતા-
યમાનસ્ય તસ્યેત્યં વાચમીશ્વરઃ । સ આશ્રુત્ય મતં તસ્ય મર્દયન્નાહ
સદ્વચઃ ॥૮॥ શ્રીનારાયણમુનિરુવાચ—હિંસ્રકર્મપરાધ્નાહં દૂષયે કિન્તુ

ત્રીહિ વિગેરે સ્થાવર છે. પાદચારી-પશ્ચાદિકેનું અન્ન અપદ-તૃણા-
દિક છે. હસ્તયુક્ત વાનર વિગેરેનું અન્ન અહસ્ત-કૃળ પત્રાદિક છે.
દ્વિપદ-મનુષ્યોનું અન્ન ચતુષ્પદ-ખરડાં આદિક છે. આવો ભાગવતનો
શ્લોકજ માંસભક્ષણમાં પ્રમાણરૂપ છે અને વળી આ માંસભક્ષણ શિષ્ટ-
પરપરાપ્રાપ્ત પણ છે ॥૪-૫॥ જે શુકાચાર્ય અને શ્વેતકેતુ મુનિ ધર્મમર્યા
દાના સ્થાપકપણે તમોએ કહ્યા તેતો રાગદ્રેષથી કલુષિત હૃદયવાળા હોઈને
કોઈપણ યથેચ્છ વ્યવસ્થા કરનારા છે. તેમનો સંકેતતો આધુનિક (અના-
દિ નહિ) હોવાથી પ્રાચીન સ્મૃતિ તથા અનાદિપ્રવૃત્ત શ્રુતિ તથા શિષ્ટ-
જનોના આચારને રોકી રાખવા સમર્થ નથી ॥૬॥ શ્રૌત સ્માર્ત પ્રમાણ
વિભાગને જાણનારા પડિતો કોઈના આધુનિક સંકેતમાત્રને પ્રમાણપણે
થહણ કરતા નથી કિંતુ તેઓ ધર્મના સૂક્ષ્મ તત્ત્વદર્શીઓ પ્રાચીન માર્ગ-
નેજ પ્રમાણપણે સ્વીકારે છે ॥૭॥ મુપ્રતઃકપિ કહેછે—હે રાજન્ ! આ
પ્રકારે સત્પણ્ડિતાયમાન-ધર્મમા સશય થતાં તેનો નિર્ણય કરવા સમર્થ,
સદસતના વિવેચનમાં વિચક્ષણ, ધર્મતત્ત્વને જાણનારા પડિતોના પ્રકાંકરૂપ
પોતાને અભિમાનતા ક્રીયક વિપ્રના વચનને સાલણીને તેના મદને મદન
કરવા ભગવાન વચન બોલ્યા ધર્મસ્થાપન માટે અવતરેલા સર્વેશ્વરનું આ
વચન અધર્મનો ઉપમર્દ કરનાર હોવાથી સત્-અતિ સાધુ છે ॥૮॥ શ્રીના-
રાયણમુનિ કહેછે—હે ક્રીયક ! અમો પરદૂષણમાજ એક પ્રવર્તેલા

વૈદિકઃ । યવમેવાસ્તિ સિદ્ધાન્તઃ સ યવ કથિતો મયા ॥૧॥
ભારતે મોક્ષધર્મોષુ શ્રીષ્ઠો રાજા યુધિષ્ઠિરમ્ । નિઃસંશયં તમેવાહ
તદ્વચાંસિ નિશામય ॥૨॥ અવ્યવસ્થિતમર્યાદૈર્વિમૂઢૈર્નાસ્તિકૈર્નરેઃ ।

નથી કિંતુ દેવળ પરમ ધર્મના પ્રવર્તન માટે પ્રવર્તેલા છીએ, માટેજ હિસા-
મય યાગમાં પ્રવર્તેલા પ્રાચીન વિગ્રો કે પાર્થિઓને દૂધણુ દેવા પ્રવર્ત્યા નથી.
દૂધણુ દેવું એતો સજ્જનોને હોપરૂપજ છે, પરંતુ ધર્મતત્ત્વનું યથાર્થપણુ
જણાવામાટે પ્રવર્તેલા અમારે તેને અગે ધર્માલાસોની ધર્માલાસતા
અવશ્ય જણાવીજ જોઈએ. તો હમણાં પરમ ધર્મના પ્રબોધમાટે પ્રવ-
ર્તેલા વેદનો જે હૃદયગત અભિપ્રાય છે એજ મેં આ કહ્યો છે. જે અહિ-
સામય ધર્મ છે એજ ધર્મ છે, બીજોતો ધર્માલાસ છે. જેમ સ્વર્ગાદિ
લોકનું જે સુખ છે તે સુખાલાસજ છે, પણ કામકામિઓની તો દૃષ્ટિએ
તે પુરૂષાર્થ છે. આવા સુખાલાસનો વેદમાં બોધ કર્યો છે એટલામાત્રથી
વેદનું અપ્રામાણ્ય નથી તેમ વેદબોધિત છે એટલામાત્રથી તે તત્ત્વથી
સુખ નથી. તેવીજ રીતે સ્વર્ગાદિ સુખાલાસના સાધનપણે વેદે કહેલો પણ
યાગ હિસાગલિત હોવાથી ધર્માલાસજ કહેવાય, કેમકે એમાં હિસાનો
અન્વય છે. તેનો બોધ કરે છે એટલામાત્રથી વેદનું અપ્રામાણ્ય નથી.
કામકામિઓને અધિકારને અનુસારે તેનો ફક્ત ઉપાય બતાવે છે. જે કોઈ
સ્વર્ગમાં સમધિક કામનાવાળો હોય તે આ ધર્માલાસને પણ અનુધાન કરેજ.
'પુણ્ય પાપનો એકજ યાગકર્મમાં સખન્ધ લેવો એતો વિરૂદ્ધ છે' એમતો
નથી જેવું કારણ હોય એવા કાર્યનો ઉદય થાય એમાં વિરોધ નથી
(પાપજનક સામગ્રીથી પાપ થાય અને પુણ્યજનક સામગ્રીથી પુણ્ય થાય
એમાં વિરોધ શો ?) અર્વાતર પુણ્યપાપનો ફળસેદ છે પણ તેનું સુખ્ય ફળ
(સ્વર્ગ) એક છે એટલે ફળમાં કશો વિરોધ નથી. સાંખ્યાચાર્યોએ આનો
પ્રપચ પ્રદર્શાવ્યો છે. અહીંતો વિસ્તાર થઈ જવાના લયથી અમો ઉપરામ
પામીએ છીએ. આજ સિદ્ધાંત વેદનો હૃદયગત હોવાથી અમોએ હમણાં
નિરૂપણુ કર્યો છે ॥૬॥ ભારતમાં મોક્ષધર્મોમાં રાજર્ષિ શ્રીષ્ઠપિતાએ યુધિ-
ષ્ઠિર રાજાપ્રત્યે નિ સંશયપણે આજ સિદ્ધાંત કહ્યો છે. તેમના વચનોનો

સંશયાત્મભિરવ્યકૈર્હિસા સમનુવર્ણિતા ॥૧૧॥ સર્વકર્મસ્વહિંસાં
 હિ ધર્માત્મા મનુરબ્રવીત્ । કામકારાદિહિંસન્તિ વહિર્વેદ્યાં પદ્મ-
 ન્નરાઃ ॥૧૨॥ તસ્માત્પ્રમાણતઃ કાર્યો ધર્મઃ સૂક્ષ્મો વિજાનતા ।

હું અનુવાદ હમણા કહું છું તેને સાંભળો ॥૧૦॥ નાસ્તિક-આના અનુષ્ઠા-
 નથી પણ, આના અનુષ્ઠાનથી મુવર્ણ, આના અનુષ્ઠાનથી ક્ષેત્ર, આના અનુ-
 ષ્ઠાનથી પુત્ર અને આના અનુષ્ઠાનથી સ્વર્ગ મળે; સ્વર્ગધણી બીજું કંઈ પણ
 નિઃશ્રેયસ છે જ નહિ એવા જે આ ક્ષણવાદમાં રૂચિવાળા હોઇને ‘બીજું
 કંઈ નથી’ એમ બોલનારા છે તે નરો નાસ્તિક કહેવાય. વિમૂઢ-આત્મા
 પરમાત્માના વિવેકે રહિત હોવાથી મૂઢતાને પામેલા અવ્યવસ્થિતમ-
 ર્યાદિ-વિષયમુખમાં બાસકા હોવાથી તેને વિષયરાગના તીવ્ર વેગને લીધે
 પશુઘાતાદિકથી થતા પ્રત્યક્ષાયથી પણ નહિ લય પામેલા અવ્યવસ્થિત
 ધર્મમર્યાદાવાળા. સંશયાત્મા-જે હેતુભાટે આવા જનો રાગવેગથીજ
 સ્વર્ગમાં જેમ પ્રવર્તે છે એમ દ્વેષવેગથી અન્યના અભિચારાદિકમાં પણ
 ઉત્સાહથી પ્રવર્તે છે, એમને વ્યવસાયાત્મિકા શુદ્ધિ નથી, કેમકે ક્ષણવિવિ-
 ધતા અને સાધનવિવિધતાને લીધે એકત્ર અનિશ્ચિત મનવાળા છે, તે
 આ સંશયાત્મા કહેવાય અવ્યક્ત-એમને તત્ત્વની અભિવ્યક્તિ નથી
 માટેજ અવ્યક્ત અથવા અવ્યક્ત-અપૂર્વજ એક શરણુ છે માટે અવ્યક્ત
 કહેવાય. તે આ ક્ષણવાદમાં પ્રીતિવાળાઓએ ‘હિંસા વેદના પરમ તાત્પર્ય-
 વિષય છે’ એમ વર્ણન કર્યું છે ॥૧૧॥ જેનું વચન પ્રબળોને ઓપધરૂપ છે
 આવા ધર્માત્મા સ્વાયમુવ મનુ યશાદિ સર્વ કર્મમાં ‘આહિંસાજ પરમ ધર્મ
 છે’ એમ કહે છે. જે નરો યજ્ઞશાળાથી બહાર કરેલી વેદીમાં પશુઓને
 હલે છે તેઓ તો કામકારથીજ-સ્વર્ગમાં અધિક અનુરાગથીજ હલે છે.
 સમધિક દ્વેષથી કરતા અભિચારાદિક થયીજ જેમ એમ આનાથથી પણ
 થતા પાપને તેઓ અનાદર કરે છે. ‘અભિચારમાં ક્ષણથી અનર્થ સંબંધ
 છે, આ યાગમાં ક્ષણ (સ્વર્ગ)થી તેમ નથી’ એવો વિશેષ કહેવો એતો
 કેવળ કટપના કુશળતા છે, કારણ કે રાગાધિક્ષજ જન્મેમાં પ્રવર્તક છે-રાગ-
 થીજ અભિચારમાં તથા યાગમાં પ્રવર્તે છે ॥૧૨॥ ધર્મેનું સ્વરૂપ સૂક્ષ્મ છે,

અહિંસા સર્વભૂતેભ્યો ધર્મેભ્યો જ્યાયસી મતા ॥૧૩॥ યદિ યજ્ઞાંશ્ચ
વૃક્ષાંશ્ચ યૂપાંશ્ચોદિદ્ય માનવાઃ । વૃથામાંસાનિ खादन्ति नैव
ધર્મઃ પ્રશસ્યતે ॥૧૪॥ સુરાં મત્સ્યાન્મધુ માંસમાસવં હશરૌદનમ્ ।

માટે વેદના પરમ હાર્દના લક્ષીતા જને પ્રમાણની ગતિને અનુસરીને ધર્મનું
અનુધાન કરવું. અહિંસાત્રતજ સર્વ ધર્મોની અપેક્ષાએ અતિશય શ્રેષ્ઠ
માન્યું છે ॥૧૩॥ માંસપ્રિય મનુષ્યો સોમાદિ યજ્ઞો આરામ વૃક્ષો અને યજ્ઞ-
સ્તંભોને નિમિત્તભૂત કરીને મારેલા પશ્ચાદિકના માંસોને જે ખાય છે તો તે
'વૃથામાંસોને ખાય છે' એમજ હું માનું છું. એટલે વૃક્ષ-અસંસ્કૃત માંસના
લક્ષણમાં જે દોષ કહ્યો છે તે આમાં પણ છે એમજ હું માનું છું. યજ્ઞાદિકના
ઉદ્દેશથી કરેલા માંસલક્ષણમાં અને વૃથા માંસલક્ષણમાં નિમિત્ત (સંસ્કૃત
અસંસ્કૃત) જુદું જુદું છે એટલામાત્રથી હલ્લાજન્ય જે પ્રત્યવાય લાગુ
થાય છે તેનો પરિહાર થતો નથી. સુકૃતની સમધિકતા છે એટલામાત્રથી
કુષ્કૃતાંશમાં ખોતાનું ફળ આપવાની જે શક્તિ છે તે ટળી લાય નહિ-ફળ
આપ્યા વિના રહેજ નહિ. કોઈ આશંકા કરે કે—આ ધર્મ (યજ્ઞાદિકના
ઉદ્દેશથી કરેલા માંસલક્ષણરૂપ) તો વેદવિધિવિદિત છે ? (વૃથા માંસ-
લક્ષણતો વિધિવિદિત નથી ?) તો બલે વેદવિદિત છે એટલામાત્રથી શો
વિશેષ છે ? કાંઈ પણ નથી. ભારેતો વિધિની નિરર્થકતા થશે ? તો તેમ
નથી. તીવ્ર વેગવાળા રાગીઓની પ્રત્યે તેનો ઉપાય જતાવતો વેદવિધિ
અરિતાર્થ થાય છે એટલે નિરર્થક નથી માટેજ ફળકામિઓની દૃષ્ટિથી આ
ધર્મરૂપ થાય છે પણ તે પ્રશસનીય તો નથી તેને વિષ્ણુથી સંમિશ્રિત
મધુધારાની પેઠે વિવેચકો વિદૂરજ કરે છે. 'વૃથામાંસં ન खादन्ति' એવો
પાક હોય તો યજ્ઞાદિમાટે વિદિત હોવાથી માંસને ખાય છે પણ વૃથામાંસને
તો ખાતા નથી માટે તેમાં કશો દોષ નથી ? એમ કહેવું તે તેમ નથી,
કારણ કે આ (માંસલક્ષણમાં સકોચરૂપ) ધર્મ પ્રશસનીય નથી, સકોચ-
માત્રથી (વૃથા માંસ ન ખાવારૂપ) દુરિત દૂર કરી રાકાતુંજ નથી. 'વૃક્ષોને
નિમિત્ત કરીને' એમ જે કહ્યું છે તેની સંગતિ યથાસંભવ કરી લેવી

૧ 'વૃથામાંસ' इति पाठान्तरम् ।

ધૂર્તઃ પ્રવર્તિતં હ્યેતન્નૈતદ્દેદે તુ કલ્પિતમ્ ॥૧૫॥ માનાન્મો-
હાચ લોભાચ લૌલ્યમેતત્પ્રકલ્પિતમ્ । વિષ્ણુમેવાભિજાનન્તિ
સર્વેયદ્યેષુ બ્રાહ્મણાઃ ॥૧૬॥ પાયસૈઃ સુમનોમિશ્ર તસ્યાપિ યજનં
સ્મૃતમ્ । યક્ષિયાશ્ચૈવ યે વૃક્ષા વેદેષુ પરિકલ્પિતાઃ ॥૧૭॥ યદ્યાપિ
કિञ્ચિત્કાર્તિક્યમગ્રં ચોક્ષૈઃ સુસંસ્કૃતમ્ । મહત્સત્ત્વૈઃ શુદ્ધભાવૈઃ
સર્વે દેવાર્હમેવ તત્ ॥૧૮॥ इति भारववाक्यानि कथितानि चतुः-
पिण ! । श्रीमद्भागवतस्यापि सिद्धान्तोऽस्त्ययमेव हि ॥૧૯॥ આહ-

॥૧૪॥ હવે વેદવિધિના અન્વયે રહિત, કેવળ કામનાજ જેમાં મૂળ છે એવા
કેટલાંક કુષ્કર્મોને પ્રસંગાત્ પ્રતિવેધ કરેછે—જે કોઈ ચંડી આદિકને નિમિ-
ત્તભૂત કરીને મહિરા, મત્સ્ય, મધુ, (તાડી આદિક) માંસ, આસવ,
(મહુડાં આદિકમાંથી થએલો) કૃશરૈદન, (તલ મગથી મિશ્રિત ભાત)
ધસાદિકનું જે લક્ષણ છે તેતો ધૂર્ત-રસમાં લોભપતાવાળા ઠગ જનોએ
સ્વકપોળથી કલ્પેલું અને સર્વત્ર પ્રવતવિહું છે. વેદમાંતો આ બધું કહેલું
નથી ॥૧૫॥ તે આ જે જીજ્ઞા ઉપસ્થની લોભપતા છે તે માન મોહ લોભા-
દિકથી પરાલભ પામેલાઓએ પ્રકલ્પેલી છે. જે બ્રાહ્મણો-વેદતાત્પર્ય
જાણીને તેના અર્થના અનુધાનપર છે તેતો સર્વ યજ્ઞોમાં સમારંધ્ય વિષ્ણુનેજ
માને છે અને તેમનું યજનપણ પાયસ (કુષ્કપાક આદિક) તથા ગોધૂમ
(વડિના લોટથી બનાવેલી પુરીઓ પોળીકા) આદિકવડે કરવાનું મુશક
મુખેકકારક સર્વત્ર કહેલું માને છે ॥૧૬॥ તથા જે યજ્ઞસંબન્ધી વૃક્ષો
(ખાખરા આદિકનાં કાષો) વેદવિહિત છે તેનાથી હોમ કરે. તથા કાર્તિક
માસમાં નિષ્પન્ન થએલું જે કાંઈ પણ શાક્ષી આદિક અન્ન છે તે પ્રકૃષ્ઠ સત્વ-
ગુણી, માટેજ શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા વિશુદ્ધ પુરૂષોએ રૂડીરીતે રાંધેલું હોય
તે આ સર્વ દેવદેવ વિષ્ણુના નૈવેદ્યમાં યોગ્ય છે ॥૧૭-૧૮॥ હે ચતુઃપિણ !
આ આઠ શ્લોકરૂપ ભારત વાક્યો પ્રમાણપણે તમોને કહ્યાં, હવે આજ
સિદ્ધાંતને પ્રતિપાદન કરનારાં શ્રીમદ્ભાગવત વચનોનેપણ અવધારણ કરો
॥૧૯॥ જે પુરૂષો તો ધૂર્અધિયઃ-પ્રાચીન વિષયવાસનાના વેગથી કલુપિત
શુદ્ધિવાળા છે તેઓ વેદનું તાત્પર્ય નહિ જાણીને વેદને કર્મકપર કહેછે.

ધૂમ્રધિયો વેદં સકર્મકમતદ્વિદઃ । અગ્નિમુઘ્ધા ધૂમતાન્તાઃ સં
લોકં ન વિદન્તિ તે ॥૨૦॥ કામિનઃ કૃપણા લુબ્ધાઃ પુષ્પેષુ ફલ
વુદ્ધયઃ । પશૂન્ દ્રુહ્યન્તિ વિસ્રઘ્ધાઃ પ્રેત્ય સ્વાદન્તિ તે ચ તાન્ ॥૨૧॥
ન દદ્યાદામિપં શ્રાદ્ધે ન ચાદ્યાદ્ધર્મેતત્ત્વયિત્ । મુન્યન્તૈઃ સ્યાત્પરા
પ્રીતિર્યથા ન પશુર્હિંસયા ॥૨૨॥ વાક્યૈરિત્યાદિભિઃ સાક્ષાત્પશુ-
ઘાતો મસ્તેષ્યપિ । નિપિદ્ધઃ શ્રીભાગવતે કિંપુનસ્ત્વન્યથા ઘઘઃ
॥૨૩॥ સત્તર્પયો વાલસિલ્પાસ્તથૈવોચુર્મરીચિપાઃ । અમાંસમક્ષણં

તે આ પુરૂષો અગ્નિમુઘ્ધ-‘અગ્નિમાં હોમ કરવાથી સ્વર્ગાદિ સમુત્કૃષ્ટ સુખ
લાભ થાય છે પણ બીજાથી નહિ’ એમ તેમાંજ મુઘ્ધ થયા છે અને ધૂમ-
તાંત-ધૂમમાર્ગ કે જે વારંવાર આવર્તનરૂપ અને પરિભ્રમણુ એક જોતું
ફળ છે એવા માર્ગથી જન્મમરણરૂપ ચક્રમાં સદૃશ થતાં પીડા પામીને
અતિ થાડી ગએલા હોવાથી સ્વં લોક-વિશ્રાંતિના સ્થાનભૂત સ્વાધારણ
નિવાસરૂપ પરબ્રહ્મ નામના લોકને નથી જ પામતા. તે આ કામી-વિપય-
ભોક્ષકપરાયણુ, માટેજ લુબ્ધ-વારંવારે લોગવાતા એવાપણુ વિષયોમાં
અલગુદ્ધિએ રહિત, કૃપણુ-મકરાઓની પેઠે આત્મતત્ત્વને નહિ લાણીને
નિષયોનેજ અભિમુખ દોડાદોડ કરતાં બળાત્ મૃત્યેએ મળી લીધેલા
હોવાથી તત્ત્વવેત્તાઓએ અનુશોક કરવા યોગ્ય, પુષ્પોમાં ફળ શુદ્ધિવાળા-
ઉત્તરકાળમાં જેમા કુ-બળ છે એવા મુખાલાસ સ્વર્ગાદિકમાં મુખશુદ્ધિ-
વાળા પુરૂષો સ્વર્ગાદિ ફળમાં વિશ્વાસને લીધે યજ્ઞમાં પશુઓને હણે છે.
પરંતુ જે પશુઓ માંસમાટે હણ્યા છે તેઓજ લોકાંતરમાં રૂપાંતરને પામીને
પોતાને પીડા કરનારા પુરૂષોને માંસમાટે પીડે છે. શ્રાદ્ધમાં કર્તા પુરૂષ માંસને
ન આપે અને ભોક્ષા પુરૂષ માંસને ન ખાય. ધર્મતત્ત્વને લાલુનારો જન
એવી જ રીતે કરે. પિત્રિઓને પ્રિય મુનિઅન્ન રચાઓ નમાર આદિકથી
જેવી પરા પ્રીતિ થાય તેવી માંસનિવેદનથી ન થાય પશુહિંસાથી દેવતાઓ
કે પિત્રિઓ કેમ પ્રસન્ન થાય ? ન જ થાય શ્રીભાગવતમાં ઇત્યાદિ વાક્યોવડે
દેવપિતૃના માગમાં પણ સાક્ષાત્ પશુવધ પ્રતિષેધ ક્યાં છે તો વૃથા પશુ-
વધનો પ્રસંગ જ ક્યાં છે ? તેતો પ્રતિપિદ્ધ જ છે ॥૨૦-૨૩ા વળી સમ-

સર્વે પ્રશંસન્તિ મહર્ષયઃ ॥૨૪॥ સ્વમાંસં પરમાંસેન યો વર્ધયિતુ-
મિચ્છતિ । સ સીદત્યેવ નિયતમિત્યુવાચ ચ નારદઃ ॥૨૫॥
ન મક્ષયતિ યો માંસં ન હન્યાન્ન ચ ઘાતયેત્ । સ પૂજ્યઃ સર્વેભૂ-
તાનામિત્યાદાદ્યો મનુર્વેચઃ ॥૨૬॥ મધુમાંસનિવૃત્તો યઃ સ દાતા
સ ચ યજ્ઞકૃત્ । સ તપસ્વી ચ વિજ્ઞેય इति પ્રાહ વૃહસ્પતિઃ ॥૨૭॥
માસિમાસ્યશ્વમેધેન યો યજેત શતં સમાઃ । સોઽમાંસાશી ચ
તુલ્યી સ્તો ભીષ્મ इत्याહ ધર્મજમ્ ॥૨૮॥ આદાવજ્ઞાનતો ભુક્ત્વા
માંસં પશ્ચાન્નિવર્તતે । સોઽપિ તત્કલમાપ્નોતિ પુનઃ खादति चेन्न

ર્ષિઓ તથા વાલ્મીકિયો તથા બીજા બધા મહર્ષિઓપણ માંસલક્ષણની
નિવૃત્તિરૂપજી ધર્મને વખાણે છે, તો આજ આદિસાપ્રધાન ધર્મ આપ-
ત્તસિંમત સમજવો ॥૨૪॥ નારદમુનિ આજ અર્થને કહે છે કે—જે પુરૂષ
પોતાના માંસને પરમાંસથી વધારવા વાંછે, તે આ દેહાભિમાની પોતાના
દેહના સંવર્ધનમાટે પરને હણતાં આ લોક પરલોકમાં દુઃખયોગથી અવ-
શ્ય પીડાજ પામે છે ॥૨૫॥ મનુ કે જે ધર્મપ્રવર્તકો અને પ્રશાસિતા-
ઓના પ્રમુખ છે તે કહે છે કે—જે જન માંસને લક્ષણ કરતો નથી અને
ક્યારેય ક્રોધને હણતો નથી તેમ ક્રોધબીજ પાસે ક્રોધને હણાવતો નથી તે
આ આદિસાત્તમા નિષાવાળો જન સર્વ ભૂતોને (દેવાદિકોને પણ) પૂજ-
નીય થાય છે ॥૨૬॥ વળી વૃહસ્પતિ એમ કહે છે કે—જે ‘આપત્તિમાં
પણ હું મદ્યમાંસને નહિ લક્ષણ કરું’ એવા મદ્યમાંસના અનશનવ્રતમાં નિષા-
વાળો છે એજ દાતા એજ યજ્ઞકર્તા અને એજ તપસ્વી લાણવો. એટલે
દાન-યજ્ઞ-તપનું સમસ્ત ફળ તેને પ્રાપ્ત થાય છે ॥૨૭॥ ધર્મતત્ત્વજ
ભીષ્મપિતા ધર્માત્મા યુધિષ્ઠિર રાજાને એમ કહે છે કે—જે જન માંસેમાંસે
શત સંવત્સરપર્યંત અશ્વમેધ યજ્ઞ કરે અને જે જન માંસના અનશન-
વ્રતમાં નિષાવાળો થાય તે બંને સમાન સુકૃતવાળા થાય છે (પ્રાણિપીડ-
નાંશતો અશ્વમેધમાં અધિક છે) ॥૨૮॥ જે જનતો પ્રથમ અજ્ઞાનથી
ક્યારેક માંસને ખાધે પછીથી માંસમાં કોષનું જ્ઞાન થતાં માંસલક્ષણથી
નિવૃત્ત થાય. (જે ફરીથી માંસ ન ખાય તો) આ પુરૂષ પણ માંસના

તત્ ॥૨૯॥ યો વિદ્વાન્ સર્વભૂતેભ્યો ભવેદમયદઃ સદા । સ પ્રાણ-
દો ભવેન્નનં વિશ્વાસ્યોઽધૃષ્ય एव च ॥૩૦॥ પ્રાણા યથાત્મનોઽમી-
ષ્ટાસ્તથા ક્ષેયાઃ પરસ્ય ચ । નાસ્તિ મૃત્યુસમં દુઃસં સર્વેષામપિ દેહિ-
નામ્ ॥૩૧॥ બ્રહ્મસ્વરૂપનિષ્ઠાનાં મુનીનાં ત્યાગિનામપિ । પ્રાપ્તે
સ્વયધકાલે તુ જાયતે ન પ્રસન્નતા ॥૩૨॥ અતપ્તવ વધે તેષાં બ્રહ્મહ-
ત્યાધિકઃ સ્મૃતઃ । ધર્મશાસ્ત્રે મહાન્દોષો વિદેહાનામપિ ક્ષુવન્
॥૩૩॥ તથાઽમરાણાં સર્વેષાં યજ્ઞભાગમુજામપિ । વધકાલે કચિ-

અનશનવ્રતમાં નિષ્ઠાવાળાને જે કૃળ થાય તે કૃળને જરૂર પામે છે ॥૨૯॥
જે પુરૂષ વિદ્વાન્-‘પ્રાણિષીડનમાં પ્રલવાય છે’ એમ સમજીને મુખદુ-
ખમાં સર્વને પોતાને સદા સમાનપણે બાણીને મહા અનુકપાથી ક્રીટ ક્રીડીયો
આદિક સર્વ જૂતોને સદા અલય આપે છે તે સર્વનો પ્રાણુપ્રદાતા (જીવ-
નદાતા) અને સર્વ જૂતોને વિશ્વસનીય આ લોકમાં થાય છે અને તે આ
લોક પરલોકમાં કોઈથી પણ પરાલભ પામતો નથી ॥૩૦॥ દેવો હોય કે
મનુષ્યો હોય પણ પ્રાણુમાં તારતમ્ય નથી, કોઈકે શત વર્ષની આયુષવાળા
તો કોઈકે સહસ્ર સપ્તસર આયુષવાળા તો કોઈ (ક્રીટાદિક) ક્ષણ આયુ-
ષવાળા છે. તથાપિ જ્યાંસુધી દેહનો સબન્ધ છે ત્યાંસુધી પોતાના પ્રાણો
તો બધાને પ્રિયજ હોય છે. જેમ પોતાને પ્રાણો પ્રિય છે તેમ બીજાને
પણ પ્રાણો પ્રિય હોયજ એમ બધું સર્વ કોઈ દેહિઓને મૃત્યુધષ્ટી થતું
હુખતો તુલ્યજ છે ॥૩૧॥ જેમને દેહ દંદિકમાં અભિમાન ટળી ગયું
છે, વેરામ્ને સંપન્ન, માટેજ આત્માના મનનશીલ બ્રહ્મનિષ્ઠો પણ હોય,
તેઓનેપણ પોતાનો પ્રાણુપ્રયાણુ સમય સમીપમાં પ્રાપ્ત થતાં તો મનમાં
પ્રસન્નતા રહેતીજ નથી (દેહધષ્ટી ભિન્ન આત્માના યથાર્થ જ્ઞાનથી ભયતો
ન થાય પરતુ પ્રથમની પેઠે ચિત્તમાં પ્રસન્નતાતો નજ રહે) ॥૩૨॥ માટેજ
વિદેહ-દેહાભિમાને વર્ણત આત્મનિષ્ઠ એવાપણુ તે સુન્નિઓના વધમાં
બ્રહ્મહત્યા નામના મહાપાતકની અપેક્ષાએ પણ અતિશયિત મહાદોષ ધર્મ-
શાસ્ત્રમાં કહ્યો છે. (પરને દુ ખ દેવું તે હિસાજ કહેવાય) ॥૩૩॥ તેવીજ
રીતે જે યજ્ઞભાગના ભોક્તા સર્વ દેવતાઓ (પશુમય હવિષથી વૃષ

તપ્રાપ્તે મહતી મીર્હિ જાયતે ॥૩૪॥ જીવહિંસાપાપમેવ દેવાસ્તે તર્હિ જાનતે । પલાયમાનાઃ પ્રચ્છન્નં વસન્તઃ કન્દરાદિપુ ॥૩૫॥ તથા હિંસા નરા યે ચ તેઽપ્યત્ર સ્વવધક્ષણે । પ્રાપ્તે વ્રસ્યન્તિ નિતરાં પ્રદ્રવન્ત ઇતસ્તતઃ ॥૩૬॥ અતિક્રૂરા અપિ ચ તે તદાનીં યાન્તિ રક્તતામ્ । અહિંસાં ચ પ્રશંસન્તિ નિન્દન્તો હિંસનં મુઢુઃ ॥૩૭॥ ભાવિસ્વમૃત્યુવાર્તાયાઃ શ્રવણેઽપિ મહદ્ભયમ્ । જાયતે હૃદયે પુંસાં કમ્પશ્ચ વિદુપામપિ ॥૩૮॥ તદા નુ હન્યમાનાનાં પાપૈર્મોસાર્થિભિ-

થાય છે એવી પ્રખ્યાતિ પામેલા) છે તેઓપણ કદાચિત્ પોતાના પ્રાણુ-પ્રયાણુનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં તો મહાભયને પામી ભય છે ॥૩૪॥ પોતાના વધ વખતે પ્રાણુપરિરક્ષણુમાટે પલાયન કરી ગિરિગુહા આદિકમાં ગુપ્ત-પણે નિવાસ કરતા દેવો પશુઓના હનનમાં 'તેમને દુઃખ થશે અને અમને પ્રત્યવાય થશે' એમ કેમ ન લાણે ? જાણેજ. (તો યજ્ઞમાં પશુવધ દેવોને પ્રિય છે આવો વાદપણુ કામનામૂળક છે એમ સ્પષ્ટ જણાય છે) ॥૩૫॥ તેજ પ્રકારે લોકમાં જે નરો અતિક્રૂર હિંસેકશીલ છે તેઓપણ પોતાને પ્રાણુભય સમીપમાં ઉપસ્થિત થતાં અત્યંત ત્રાસ પામી અહી તહીં પલા-યિત થઈ પોતાના પ્રાણુપરિરક્ષણુમાટે દીનતાને પામીને અહિંસાની પ્રશંસા કરે છે અને હિંસાની વારેવારે નિંદા કરે છે (તેઓ પરપ્રાણુના વિયોજન-જન્ય પાપને શું નથી લાણુતા ? જાણે છે તો ખરા પણ કામવેગને લીધે કે ક્રોધવેગને લીધે પ્રવર્તેલા તેઓ લોકશાસ્ત્રથી યજ્ઞમાં કરેલા હનનમાં દૃષ્ટ એવાપણુ દોષને અનાદરજ કરે છે) ॥૩૬-૩૭॥ કિં બહુના-વિધિએ લલાટમાં લખ્યા પ્રમાણે અવશ્ય થનારા પોતાના મરણને કદાચિત્ વાર્તા-પ્રસંગથી સાંભળીને તેટલામાત્રમાંજ મહાભયને અને હૃદયમાં કંપારાને પામે છે. આતો વિદુષ-શાસ્ત્રના અધ્યયનવાળાનેપણુ સમાન છે એટલે એમાં વિદુષ અવિદુષનો વિભાગ નથી, બધાનેપણુ ભય તથા કંપારો થાયજ. એમ છે તો મારવા માંડેલાને કેટલું દુઃખ થાય તેનો વિચાર કરવો. પાપી પુરૂષોએ માંસલોભથી બળાત્ હણવા માંડેલા રોગરહિત પશુઓને તે સમયે થતું દુઃખ આટલું છે એમ કોણ માપ કરીને કહેવા સમર્થ થાય ?

વંલાત્ । જીવાનાં રોગહીનાના કથં ન સ્યાદ્વ્યં મહત્ ॥૩૯॥ ઈદ-
કર્મકૃતાં પુંસાં કૂરાણાં નિર્દયાત્મનામ્ । કુતઃ સૌખ્યં ભવેદન્ન
પરલોકે ચ પાપિનામ્ ॥૪૦॥ નહિ માસં તૃણાત્કાષ્ઠાદુપલાદ્યાપિ
જાયતે । હનનાદેવ જન્તૂનાં જાયતેઽગ્રાધમસ્ત્યતઃ ॥૪૧॥ સ્વાહા
સ્વધામૃતભુજો દેવાઃ સન્ત્યાર્જવપ્રિયા । કલ્યાદા રાક્ષસા एव
તત્તો માસં વિવર્જयेत् ॥૪૨॥ અનુદ્વેજયતો જીવાન્ન ભયં ક્ષાપિ
વિદ્યતે । ભૂતદ્રોગ્ધુસ્તિચહામુન્ન ભયં નેવ નિવર્તતે ॥૪૩॥ યદ્યન્ન
પાદકો ન સ્યાન્ન તદા ઘાતકો ભવેત્ । ન કેતા નાપિ વિકેતા

કોઈપણ નહિ અર્થાત્ અપરિમિત દુ ખ થાય છે ॥૩૯-૩૯ા આનુ નિર્દય
કર કર્મ કરનારા પાપી પુરુષોને આ લોક પરલોકમા મુખ આંથી થાય ?
એમને દુ ખનો અન્યથ અવર્જનીય છે ॥૪૦॥ માસ ઘાસથકી કે કાઠ-
થકી કે પાપાણુથકી (પ્રાણિપીડન પિના) નીપજતું નથી કિંતુ જતુઓના
હનનથીજ માસ નીપજે છે, તો માસલક્ષ્યોને પાપ કેમ ન થાય ?
થાયજ ॥૪૧॥ 'દેવોનુ પ્રીણન પશુહનન છે' આતો અજ્ઞાનિઓનો વાદ
છે, કારણ કે દેવો સ્વાહાસ્વધામૃતભુજઃ-દેવતાઓને આપવામા
આવતું હવિષ્ 'સ્વાહા' એમ કહેવાય છે, પિત્રિઓને આપવામા આવતુ
'સ્વધા' એમ કહેવાય છે, તે બંને અમૃતવત્ રસમય છે, તેને જમનારા
છે અથવા સ્વાહા સ્વધા અને અમૃતને જમનારા છે દેવો સત્વયોનિ
અને આર્જવ (મન વચન અને કાય આ ત્રણ કરણની એકરૂપતા) એક
પ્રિય જેમને છે એવા છે આવા દેવોને માસ પ્રિય કેમ હોય ? નજ હોય
માસલક્ષ્યો તો રાક્ષસોજ છે, માટે માસને ત્યાગજ કરે અર્થાત્ માસ
રાક્ષસોનુ અન્ન હોવાથી દેવપિતૃકર્મમા અયોગ્ય છે માટે તેનુ લક્ષણ ન
કરે ॥૪૨॥ જે અભય ક્ષિ એજ પુરુષાર્થ છે તે અભયતો ભૂતોનો દ્રોહ
કરવાના સ્વભાવવાળાને આ લોક પરલોકમા પ્રાપ્ત થાય નહિ કારણ કે દૃષ્ટ
પ્રકારથી આ લોકમા બહુ અનર્થની પ્રાપ્તિ અને પરલોકમાપણુ અનર્થની
પ્રાપ્તિ અવર્જનીય છે-થાયજ ॥૪૩॥ કોઈ શકા કરે કે-ઘાત કરનારો તથા
કરાવનારો ભુક્ષો છે અને મૃત્યુ આપીને માસને ચઢણુ કરનારો અને મૃત્યુ

માંસસ્યાતો ન ભક્ષયેત્ ॥૪૪॥ ધનેન ક્રયિકો હન્તિ સ્વાદકશ્ચોપ
ભોગતઃ । ઘાતકો વધવન્ધાભ્યાં માર્કણ્ડેયોઽવ્રવીદિતિ ॥૪૫॥
આહર્તા ચાનુમન્તા ચ વિશસ્તા ક્રયવિક્રયી । સંસ્કર્તા ચોપમો-
ક્તા ચ સ્વાદકાઃ સર્વે એવ હિ ॥૪૬॥ દેહપુર્ણિ વિના કોઽપિ ગુણો

લધને આપનારો જુદો છે તો માસલક્ષણ કરનારાને પાપસખન્ધ કેમ
કહેવાય? પાપસખન્ધતો ઘાતકાદિકનેજ સભવે? તો એમ નથી બે આ
લોકમાં માસને ખાનારો ન હોય તો કોણ પશુઓને હણે હણાવે? કોઈ
પણ નહિ અને કેતા-મૂલ્ય આપીને આહક તથા વિકેતા-મૂલ્ય લધને
આપનારો કોણ હોય? કોઈપણ નહિ તો આ બધી પ્રવૃત્તિ (મારવું
અને મરાવવું વેચવું વેચાવવું)નું મૂળ માંસલક્ષણ પ્રસંગજ છે, માટે
માસને ખાનારો પુરૂષજ પ્રથમ પાપમૂળ છે તો માસ લક્ષણ ન કરે ॥૪૪॥
કોઈ એમ કહે કે-વેચવા વાસ્તે પ્રાણિઘાતકને પાપ થાય એતો ઠીક છે પણ
કેતા તથા ખાદકને પાપસખન્ધ કેમ કહેવાય? તો કહે છે કે—વસ્તુ-
તાએ ત્રણેય જણાઓ વિભાગને અનુસારે પાપભાગી થાયજ તેમાં જે ઘાતક
(પોતે હણીને વેચનારો) છે તે સાક્ષાત્ સખન્ધ (ઉદ્ધવધનાદિકથી) અને વધ
(શસ્ત્રાદિકથી) નિમિત્તથી પાપભાગી થાય છે અને જે કેતા-વેચાતું લેનારો
(વ્યાપારી) છે તેતો ધનયોલથી હનનમાં હેતુ થધને પાપથી લેપાય છે
અને જે ખાનારો છે તેતો ઉપભોગથી હનનમાં નિમિત્ત થધને પાપથી
લેપાય છે અર્થાત્ ઘાતકે કરેલી જે હનનક્રિયા છે તે ખાનારાએ તથા
વેચાતું લેનારાએ આપેલા ધનાદિ નિમિત્તથી છે (ધન આપેથી તે હણે છે)
માટે તેમનેપણ સમાન દોષની પ્રાપ્તિ છે, એમ માર્કણ્ડેય મુનિ કહે છે ॥૪૫॥
કિં બહુના-આહર્તા, (મૂલ્ય આપી વેચાતું લેનારની આજ્ઞાથી માસને તેને
ઘેર લઈ જનારો) અનુમતા, (પ્રવર્તેલાને પ્રવર્તાવનારો) વિશસ્તા, (સ્વય
હણનારો) ક્રયવિક્રયી-મૂલ્ય આપીને વેચાતું લેનારો તથા મૂલ્ય લધને વેચાતું
આપનારો, સંસ્કર્તા (રાધનારો) અને સ્વય ખાનારો, આ બધાય (સાતેય
જણાપણ) ખાદકજ છે એટલે માસલક્ષણના પાપથી લેપાયજ છે ॥૪૬॥
અરે ! ! માસલોલુપો ! માસના લક્ષણથી શો અર્થ છે? માસમય દેહપોષણ

નાસ્ત્યામિપાશને । દેહસ્તુ દુઃખરૂપોઽસ્તિ છત્તમ્નઃ ક્ષણમહુરઃ
 ॥૪૭॥ દોષાસ્તુ વહવઃ સન્તિ નૃણામામિપમક્ષણે । હિંસામાશ્રિત્ય
 વર્તન્તે યતઃ પાપાનિ સર્વેશઃ ॥૪૮॥ નાનાજન્મજરારોગમૃત્યુદુઃખૈ-
 નિર્ણીડિતાઃ । સંસારે પરિવર્તન્તે ચે જના જીવહિંસકાઃ ॥૪૯॥
 કુમ્ભીપાકેષુ પચ્યન્તે સે ચૈવાનેકયોનિગાઃ । નરકાધિકદુઃખે ચ
 ગર્ભવાસેઽપિ ચાવશાઃ ॥૫૦॥ સૂક્ષ્મકીટયવેઽપ્યસ્તિ દોષ एव મ-
 હાદ્નૃણામ્ । સન્તિ પ્રાણાઃ પ્રિયતમાઃ સર્વેપામપિ દેહિનામ્ ॥૫૧॥
 આગચ્છચ્છકટારાવમીતો ધાવન્ જિજીવિષુઃ । પ્રાણાઃ પ્રેષ્ટા મમે-
 સ્યાદ્ વ્યાસં કીટો યતઃ પુરા ॥૫૨॥ અમયં સર્વમૂતેભ્યો યો વદા-

થકી ખીને કોઈ પણ અર્થ એમાં નથી. દેહનો ઉપયય (વૃદ્ધિ) પામવાનો
 સ્વભાવ હોવાથી અપયય (હાસ) અવશ્ય થનારોજ છે. માટેજ ક્ષણ-
 ભંગુર અને અંતે દુઃખનાજ એક મૂળભૂત એવા દેહનું માંસભક્ષણથી પોપણ
 કરવું તે વિવેકીને કેમ ઘટે ? નજ ઘટે ॥૪૭॥ માંસભક્ષણમાં તો નરોને
 બહુ દોષો છે, કારણ કે સર્વ પાપનું મૂળ હિંસાજ છે. માંસ હિંસાથીજ
 એક સાધ્ય છે ॥૪૮॥ જે જનો જીવહિંસા કરનારા છે તેઓ આ સંસા-
 રમાં (આજ લોકમાં) જીવહિંસારૂપ પાપની ઉત્કટતાથી નાનાવિધ જન્મ-
 દુઃખો, નાનાવિધ જરાદુઃખો, બહુવિધ રોગદુઃખો અને નાનાપ્રકારનાં મૃત્યુ-
 દુઃખો (મરણસમયે થતાં દુરંત દુઃખો)થી ખીડા પામીને જમાં ત્યાં
 ભટક્યા કરેછે તથા તેઓ પરલોકમાં ટુંબીપાક આદિક નરકોમાં રધાય છે.
 તેમાંથી મુક્ત થતાં આન સૂકર આદિક અનેક હુયોનિઓમાં પરવશપણે
 ગર્ભવાસાદિરૂપ કલેશો (જે નરક કલેશથી પણ અધિક છે) થી રંધાય છે
 ॥૪૯-૫૦॥ સૂક્ષ્મ કીટોના વધમાં પણ મનુષ્યોને મહાન દોષ છે, કારણ
 કે તે બધા પ્રાણીઓને પણ પ્રાણો અતિશય પ્રિય હોય છે ॥૫૧॥ પૂર્વ
 માર્ગમાં ચાલતો કોઈપણ કીટ આવતા ગાડાના શબ્દથકી લય પામીને
 જીવવાની વાંછાથી ગાડાના પંજાના પંથનો પરિત્યાગ કરી વેગથી દોડતાં
 વેગનું કારણ વ્યાસમુનિએ પુછતાં તે વ્યાસપ્રત્યે બોલ્યો કે-‘મને પ્રાણો
 અત્યંત પ્રિય છે’. આ આખ્યાયિકા ભારતમાં વિખ્યાત છે ॥૫૨॥ દયાળુ

તિ દયાપર. । સ એવ નિર્મયો લોકે હદામુગ્ધાપ્યસંશયમ્ ॥૫૩॥
 નૈનં વ્યાલમૃગા ઘ્નન્તિ ન પિશાચા ન રાક્ષસા । મુચ્યતે ભયવા
 લે સ મોક્ષયેદ્યો ભયાત્પરાન્ ॥૫૪॥ મૃત્યુકાલે મહાન્ કમ્પ. પદ્મ-
 નામપિ જાયતે । તસ્માન્નરો દયાં કુર્યાદયથાત્મનિ તથાપરે ॥૫૫॥ માં
 સ ભક્ષયિતાઽમુત્ર યસ્ય માંસમિહાશ્વહમ્ । ઇતન્માંસસ્ય માંસત્વં
 પ્રવદન્તિ મનીષિણ ॥૫૬॥ યજ્ઞાર્થં પશવ. સૃષ્ટા इत्येवं શ્રુતિશાસ-
 નાત્ । યજ્ઞાદન્યત્ર યે ઘ્નન્તિ પશૂંસ્તે રાક્ષસાઃ કિલ ॥૫૭॥ યજ્ઞેષુ
 પશ્વાલમ્બોઽપિ ન સાક્ષાદ્દેવસમ્મત । કિન્ત્વસાત્વિકવૃત્તીના

ને પુરૂષ સર્વભૂતોને અભયદાન આપે છે એ- આ લોક પરલોકમાપણ
 ભયપ્રસંગે રહિત થઈ મુખેથી વૃદ્ધિ પામે છે એમા સશય નથી ॥૫૩॥ તે
 આ સર્વ પ્રાણિના પરિરક્ષણમતમા નિષાવાળા જનને વ્યાજ કે વ્યાઘ્ર કે
 બીજે કોઈ હિંસક મૃગ નથી- હણતો તથા પિશાચો કે રાક્ષસો નથીજ
 હણતા. જે પુરૂષ પરપુરૂષોને ભય થકી મુકાવે તે પુરૂષ પોતાને ભયકાળ
 પ્રાપ્ત થાય તો પ્રાણભય થકી મુક્ત થાય છે ॥૫૪॥ માનુષનેજ જેમ એમ
 પશુનેપણ મૃત્યુકાળ પ્રાપ્ત થતા તો પ્રાણભયજન્ય મહા કપારો ઉદય પામે
 છે તો નર-માનુષયોનિને પામેલો પુરૂષ પોતાના દેહમાંજ જેમ એમ પર
 પ્રાણી ઉપર પણ દયાને- કરે અન્યથાતો માનુષયોનિનો જે પશ્ચાદિક થકી
 વિશેષ છે તે તેનામા નજ કહેવાય વ્યાઘ્રાદિવત્ હિંસક આ કોઈપણ અતુ-
 ઘ્યાત્ પશુજ છે એમજ ગણાય ॥૫૫॥ માસપદ્મી પ્રવૃત્તિનુ નિમિત્ત આજ
 છે કે-આ લોકમાં જેનુ માસ હું ખાણિયુ પરલોકમા મને તે ખાશે
 આવો અર્થ છે આ અર્થમાજ માસપદ્મ પ્રવર્તે છે એમ મુનિઓ કહેછે
 ॥૫૬॥ 'યજ્ઞાર્થં પશવ સૃષ્ટા'-પશુઓ યજ્ઞાર્થે સંન્યા છે આવા અર્થ
 વાળી, મન્વાદિ સ્મૃતિએ અનુમાન કરેલી શ્રુતિનુ શાસન છે માટે યજ્ઞ
 વિધિથકી અન્ય સ્થળમા જેઓ પશુઓને હણેછે તેતો રાક્ષસોજ છે એમ
 પ્રસિદ્ધજ છે યજ્ઞમા પશુમારણપણ સાક્ષાત્ વેદસમત નથીજ કિંતુ
 રાગથી પશુહનનમા પ્રવર્તવાને નિયમ કરી આપીને હિંસાનો સંકોચ કરેછે
 તો અસાત્વિક પ્રવૃત્તિનો સંકોચ કરવાવડે ઉપકાર અર્થે વેદ પ્રવર્તેછે પણ

રાગાદિસાનિવૃત્તયે ॥૫૮॥ આદો કૃતયુગે ધર્મઃ સત્યદાનતપો-
જપઃ । આસીત્સત્ત્વગુણોદ્રેકે સર્વેષાં ચ હિતાવહઃ ॥૫૯॥ પ્રવૃત્તશ્ચ
તતો યજ્ઞો યત્ર વ્રીહિમયઃ પશુઃ । તેનાયજન્ત યજ્ઞવાનઃ પુણ્યલો-
કામિકાદિગ્નિઃ ॥૬૦॥ તમોઽનુવિદ્ધે રજસિ કાલેનાથ સમુચ્છિન્તે ।
બુદ્ધિમેદોઽભવતૃણાં દેવાનાં ચાધિકારિણામ્ ॥૬૧॥ હિંસાલિક્ષ્ઞાં-
સ્તતો મન્ત્રાનિન્દ્રો વિશ્વજિદાહુયઃ । સ્વાયમ્ભુવેઽન્તરે પૂર્વે ત્રેતાયાં
સમવર્તયત્ ॥૬૨॥ આદૌ યજ્ઞોઽપિ તેનૈવ વાજિમેધામિથો મહા-
ન । સાક્ષાત્પશ્ચાલમ્ભયુતઃ સ્વયં કૃત્વા પ્રવર્તિતઃ ॥૬૩॥ કથ-

વેદ પશુહિંસાપર નથી ॥૫૭-૫૮॥ આદિ સત્ત્વયુગમા સર્વે સત્ત્વગુણ
પ્રધાનજ હતા. તેમનો ધર્મપણુ સર્વને હિત કરનારો સત્ય દાન તપ જપ
રૂપજ હતો અને યજ્ઞો ત્રીહિમયજ હતા (શાળીસાધ્યજ હતા) જે યજ્ઞમા
પશુ ત્રીહિમય-પિષ્ટમયજ હતો એટલે પિષ્ટથી પશુ કરતા હતા (અથવા
શાળીથીયજી બીજે પશુજ ન હતો) પુણ્ય લોકની આકાંક્ષાવાળા સર્વ કોઈ
શાળીવડેજ યજન કરતા હતા પણ બકરા આદિક ગ્રાણિઓવડે નહિ તે ભાર-
તમાં દાનધર્મોમા કહ્યું છે કે—‘શ્રૂયતે હિ પુરાકલ્પે વૃણાં વ્રીહિમયઃ પશુ ।
તેનાયજન્ત યજ્ઞવાન પુણ્યલોકપરાયણા’ ॥૫૯-૬૦॥ તેપછી તમોગુણે
અભિવ્યાસ એવો રહેગુણુ કાળે કરીને અત્યંત અવિકૃતાને પામતા અધિ
કારી ઇન્દ્રાદિ દેવો અને મનુષ્યોને ગુણુકૃત શુદ્ધિબોદ થયો એટલે આદિ
સાધ્વિરૂપ સત્ત્વશુદ્ધિને વિષાત કરનારો હિંસારૂચિરૂપ તમોગુણુવ્યાસ
રહેગુણુનો આવિર્ભાવ શુદ્ધિમા થયો ॥૬૧॥ તેપછી પૂર્વે સ્વાયમ્ભુવ મન્વ
તરમા ત્રેતાયુગમા વિશ્વશત નામના ઇન્દ્રે ‘અજેન યજેત’ આવા રૂપના
મત્રોને અર્ચાતરથી હિંસાજાપકપણે યોજના કરી એટલે શ્રુતિમાં અજશ-
બ્દનો ત્રણવર્ષની ગુની થએલી ડાગરૂપ અર્થ હતો તેનો બકરાપરપટો
અર્થ પરિકલ્પીને પશુહનનમા યોજના કરી ॥૬૨॥ તે ઇન્દ્રેજ પ્રથમ
પ્રત્યક્ષ પશુહનને સહિત અશ્વમેધ નામનો મહાયજ્ઞપણુ યોતે કરીને
લોકમા પ્રવર્તાઓ ॥૬૩॥ હે કીચક ! આ યજ્ઞસળન્ધિની આખ્યાયિકા વાયુ-
પુરાણ મત્સ્યપુરાણ સ્કંદપુરાણ અને ભારતમાં ઉપવર્ણન કરેલી છે તે તને

યામિ કથામેતાં યશ્વસમ્બન્ધિનીં ચ તે । પ્રોક્તા વાયુપુરાણે યા
માત્સ્યે સ્કાન્દે ચ ભારતે ॥૬૪॥ પુરા વમૃત્વ દેવેન્દ્ર આદ્યે સ્વાય-
મ્ભુવાન્તરે । નામ્ના વિશ્વજિદિત્યુક્તો મન્ત્રવિદ્યાવિશારદ્ ॥૬૫॥
ત્રેતામુખે સોઽશ્વમેધં યશ્નં પ્રાવર્તયત્પ્રભુ । સ્વનિયમ્યૈર્દેવગણેઃ સહ
સમ્મૃતસાધન ॥૬૬॥ ઇન્દ્રિયાણામધિષ્ઠાતૃન્દેવાન્દેવાસ્ત ઈજિરે ।
તત્રાશ્વમેધે વિતત્તે સમાજમ્મુર્મહર્ષયઃ ॥૬૭॥ નિવેદુસ્તે સભામધ્યે
તત્ર દેવેઃ સમર્ચિતા । દદશુર્યશ્વસમ્મારાતૃપીન્દેવાન્સમુત્સુકાન્
॥૬૮॥ તત્રાથ દદશુર્યશ્વદ્વાન્દીનાન્સદ્ગોશતઃ પશુન્ । તતો વિશ્વજિત
પ્રોહુઃ સર્વેપા શૃણ્વતાં ચ તે ॥૬૯॥ અધર્મો ધર્મઘાતાય પ્રારબ્ધઃ
પશુભિસ્ત્યયા । નાયં ધર્મો હ્યધર્મોઽયં ન હિસા ધર્મ ઉચ્યતે ॥૭૦॥
આગમેન ભવાન્સર્વ પ્રકરોતુ યદિચ્છતિ । વિધિદૃષ્ટેન યજ્ઞેન ધર્મે

કહું છું તેને સાલળ ॥૬૪॥ પૂર્વે પ્રથમ સ્વાયમ્ભુવ મન્વતરમા વિશ્વજિત
નામનો દેવેન્દ્ર મન્ત્રવિદ્યામા નિપુણ હતો આ ઇન્દ્રે પ્રભુપણના મદદથી
અધ થઈ પોતાના નિયામ્યભૂત દેવોથી વિટાળને યજ્ઞમામગ્રી સપાદન કરી
ત્રેતાયુગના આરભમા અશ્વમેધ યજ્ઞ પ્રવર્તવ્યો ॥૬૫-૬૬॥ તે દેવતાઓ
ઇન્દ્રિયોના અધિષ્ઠાતા દેવોનું યજ્ઞન કરવા લાગ્યા વિસ્તારને પામેલા તે
અશ્વમેધ યજ્ઞમા વૃદ્ધ વસિષ્ઠ વિગેરે મહર્ષિઓ યદૃચ્છાથી આવ્યા ॥૬૭॥
યજ્ઞસભામા બેઠેલા તે મહર્ષિઓ દેવતાઓએ પાદ અર્ધ સ્વાગતાદિવડે
પૂજા કર્યા થકા તે યજ્ઞસભારો, અત્યુત્સાહે યુક્ત દેવો અને ઋત્વિજ
ઋષિઓને ભોવા લાગ્યા ॥૬૮॥ તેપછી તે યજ્ઞમા યૂપમા આધેલા દીન
આક્રોશ કરતા પશુઓને ભોવા લાગ્યા ભેધને સજ્જાત થઈ નિશ્ચલ
નામના ઇન્દ્રપ્રત્યે સર્વને સાલળતાળ બોલ્યા કે ॥૬૯॥ હે દેવેન્દ્ર ! તે
જગતમા પ્રવર્તેલા સનાતન સદ્ધર્મના વિનાશ વાસ્તે મારવામાટે આપેલા
અબલિ પશુઓવડે આ ધર્માભાસ અધર્મજ આરભ્યો છે દીક્ષા દક્ષિણા
દિમાનથી ધર્મ થવા યોગ્ય નથી હિંસા કે બે 'ન હિસ્યાત્સર્વાં ભૂતાનિ' આ
શ્રુતિએ પ્રતિષેધ કરેલી છે તે ધર્મ કેમ હોઈ શકે ? માટે યજ્ઞમા પશુહ-
નન ધર્મ નથી પરંતુ અધર્મજ છે હિંસાને ધર્મ કહી શકાયજ નહિ ॥૭૦॥

ળાવધ્યસેતુના ॥૭૧॥ ઇવમુક્ત સુરેન્દ્રસ્તોત્રકપિમિસ્તત્તદાશિમિ. ।
 નાગૃહાદ્યચનં તેષા માનમોહસમન્વિત. ॥૭૨॥ તે નુ સિના વિવા
 દેન તત્ત્વયુક્તા મહર્પય. । સન્વાય ચાન્યમિન્દ્રેણ પપ્રચ્છુ રાચર
 વસુમ્ ॥૭૩॥ મહાપ્રાજ્ઞ ! કથં દૃષ્ટસ્ત્વયા યજ્ઞવિધિર્નૃપ ! । ઇતિ પૃષ્ઠો
 જગદૈવં સોઽવિચાર્યં વલાગ્લમ્ ॥૭૪॥ યદ્યદ્યં પશુભિર્મધ્યે રસો-
 પધિફલેરપિ । હિંસાપ્રધાનો ઘે યજ્ઞવિધિર્દૃષ્ટો હિ વેદિક ॥૭૫॥
 ઇત્યુક્તમાત્રે સ યસુ પપાત ધરણીતલે । ઊર્ધ્વચાર્યપિ મૃચારી સ
 ઇવવચસાઽમવત્ ॥૭૬॥ ધર્માળા સંશયચ્છેત્તા રાજા ઘતુરધો

બે તારે રાગ-ફળકામનાથી કાઈ પણ સાધન કરવાની તીન ઈન્દ્રિય હોય
 તો આગમ-શાસ્ત્રાભિમત માર્ગથી કરવું વેદવિધિદૃષ્ટતો બે અહિંસામય યજ
 છે એ ૭ ધર્મ છે આ ધર્મસેતુ તારે ન ૭ નાશ કરવો ॥૭૧॥ હે ક્રીયક !
 એરીને ધામિક મહર્પિઓએ કહ્યું તથાપિ માનસહિત મોઢે યુક્ત એવા
 દેવેન્દ્રે તેમનું વચન નજ મહાત્મા કર્યું ॥૭૨॥ ત્યારે દેવતાઓને અને મુનિ
 ઓને વિવાદ મહાન થયો તે વિકળ નિવાસ્ત્રી મહર્પિઓ ખિન્ન થયા
 તત્ત્વયુક્ત મહર્પિઓ તો અતે 'વસુ નૃપ બે કહે તે આપણે બન્નેને પ્રમાણ
 છે' એવો ઇન્દ્રની સાથે સન્ધિ (પગસ્પર પ્રતિજ્ઞા) કરી ત્યાં ચતુર્થાથી
 આવેલા ઉપરિચર વસુરાજને પુછવા લાગ્યા કે-॥૭૩॥ હે મહાપ્રાજ્ઞ નૃપ !
 તમો ધર્મતત્ત્વને બાલુનારા છો તો તમોએ યજ્ઞવિધિ કેવા પ્રકારનો (હિંમા
 મય કે અહિંસામય) બણ્યો છે ? આ પ્રકારે તે મહર્પિઓએ પુછેલો વસુ
 રાજા નિધિપ્રતિયેધના બળાબળને નિચાર્યા નિના ૭ (નિધાર કર્યા વિના)
 એકદમ એમ બોલ્યો કે ॥૭૪॥ પરિન પશુઓવડે યજ્ઞ કરવો તથા ઘુતાદિ
 રસ, શ્રીદિ વિગેરે ઓપનિઓ અને નાળીયેર આદિક ફળોવડેપણ યજ્ઞ
 કરવો કારણ કે વેદમા હિંસાગર્ભિત (પશુહનનગર્ભિત) યજ્ઞવિધિ દેખાય
 છે ॥૭૫॥ આટલું બોલવામાનમા ૭ આ વસુરાજ ગગનચારી હતો પણ
 પુણ્ય પ્રક્ષીણ થતા સામર્થ્ય રહિત થઈ એકમ પૃથ્વી ઉપર પડી ગયો
 તે પછી કેવળ બીજનીપેઠે ભૂમિચાગી થઈ ગયો ॥૭૬॥ ધર્મસબંધી સગ
 યોને છેત્નારોપણ આ વસુરાજ દેવોના પક્ષને અવગ્રહીને યજ્ઞમા હિંમાને

ગતઃ । હિંસાયાઃ કથનાદયઃ દેવાનાં પક્ષપાતતઃ ॥૭૭॥ જ્ઞાતું
શમ્યો ન વેદાર્યો બુદ્ધિમદ્ધિરપિ ધ્રુવમ્ । તસ્માદનિશ્ચયાદ્ધકું ધર્મઃ
શમ્યો ન કેનચિત્ ॥૭૮॥ અધિકારાનુસારેણ વેદો ધર્માન્નવીતિ
યત્ । વહુદ્વારસ્ય ધર્મસ્ય સૂક્ષ્મા દુરનુગા ગતિઃ ॥૭૯॥ एवं वि-
वादः सुमहानासीद्यक्षप्रवर्तने । ऋषीणां देवतानां च पूर्वं स्वाय-
म्भुवान्तरे ॥૮૦॥ તતસ્તે ઋષયો દૃષ્ટ્વા હૃતં ધર્મં વલેન તુ । અવદ્યં-
ભાવિનં દૃષ્ટ્વા જગ્મુઃ સર્વે યથાગતમ્ ॥૮૧॥ ગતેષુ મુનિસદ્ધેષુ દેવા
યજ્ઞમકુર્ચેત । एवं रजस्तमोवृद्ध्या हिंसा यज्ञे प्रवर्तते ॥૮૨॥ या-

ધર્મપણે કહેતાં આકાશ થઈ અધોગતિને પામ્યો ॥૭૭॥ વેદોના તાત્પર્યને
અનુસારે તેનો અર્થ બુદ્ધિશાળીઓથી પણ બણી શકાતો નથી, માટે ધર્મ-
તત્ત્વનો નિર્ણય સર્વ કોઈએ નથીજ કરી શકાતો ॥૭૮॥ આ ગુણમય જગ-
તમાં અધિકારી એક પ્રકારનો નથી. ગુણભેદને લીધે બધાની પ્રકૃતિ ભિન્ન
ભિન્ન હોય છે. પ્રકૃતિના ભેદને લીધે રૂચિ પણ ભિન્ન ભિન્ન હોય છે.
સર્વના પ્રત્યે તુલ્યપણે (એકજ પ્રકારના) ધર્મનો ઔધ આપતો વેદ
વેદજ ન કહેવાય પુરૂષાર્થ અને તેનાં સાધનોને ઉપદેશ કરતો હોય એજ
વેદ કહેવાય. (વેદો ત્રિગુણાત્મક પુરૂષ વિષયવાળા છે) માટેજ અધિકા-
રિની વિવિધતાને લીધે ધર્મની વિવિધતા થાય છે. વેદ અધિકારને
અનુસારે અભ્યુપાયનો ઉપદેશ આપે છે. એજ ઉપાય તેને અધિકારને
અનુસારે ધર્મ કહેવાય. એટલામાત્રથી ધર્મતત્ત્વનો નિર્ણય શક્ય નથી. બહુ
દૂર જેનાં છે એવા ધર્મની ગતિ અતિસૂક્ષ્મ હોવાથી મુગ્ધ નથીજ ॥૭૯॥
આ પ્રકારે પૂર્વે સ્વાયંભુવ મન્વંતરમાં મહર્ષિઓને અને દેવતાઓને યજ્ઞ-
પ્રવૃત્તિનિમિત્તે વિવાદ અતિશય અધિક થયો હતો ॥૮૦॥ તે પછી કાળબળે
હણેલા સનાતન ધર્મને બોધને તે સર્વે મહર્ષિઓ ‘યજ્ઞમાં ધર્મલોપ અને
અધર્મ પ્રચાર અવશ્ય થશેજ’ એમ માનીને જેમ આવ્યા હતા તેમ
ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા ॥૮૧॥ મુનિઓ ભગ્ન મનોરથવાળા થઈ ત્યાંથી ચાલી
નિકળ્યા પછી તે દેવતાઓએ આરંભને અનુસારે યજ્ઞ કર્યો. એરીતે રજ-
તમની વૃદ્ધિના યોગથી યજ્ઞમાંપણ હિંસાનો પ્રસંગ પ્રવર્ત્યો ॥૮૨॥ જ્યારે

દશં ચ યુગં યત્ર દ્વિજા યાદૃગ્ગુણાસ્તથા । તાદૃશં હિ તદા શાસ્ત્રં
પ્રાધાન્યેન પ્રવર્તતે ॥૮૩॥ તસ્માન્ન હિંસા કાર્યંતિ યદુક્તમૃષિભિ-
ર્વચઃ । પ્રમાણવાક્યં તદ્ભ્યેવ ગૃહીતવ્યં મુમુક્ષુભિઃ ॥૮૪॥ અદ્રોહ-
શ્રાપ્યલોભશ્ચ દમો ભૂતદયા શમઃ । બ્રહ્મચર્યં તપઃ સત્યમનુક્રોશઃ
ક્ષમા ધૃતિઃ ॥૮૫॥ સનાતનસ્ય ધર્મસ્ય સૂલમેતદિતીરિતમ્ । ત-
સ્માત્યાજ્યં સદા માંસમિત્યેવા પરમા સ્થિતિઃ ॥૮૬॥ અહિંસાદિઃ
પરો ધર્મઃ પ્રાચીનો નાધુનાતનઃ । અસન્મતં તતસ્ત્યક્ત્વા શ્રીકૃ-
ષ્ણાથયમાચર ॥૮૭॥ સુવ્રત ઠવાચ—ઇત્યાશ્રુત્ય હરેર્વાચં કીચકોઽ-
તીવ વિસ્મિતઃ । સર્વેશં તં પ્રમું મેને હૃદિ ચાસન્નિજં મતમ્ ॥૮૮॥

જેવા સત્વાદિ ગુણપ્રધાનવાળો યુગ અને જેવા ગુણપ્રધાનવાળા કર્તાઓ તથા
કરાવનારા દ્વિજો હોય ત્યારે શાસ્ત્રપણ તેવુંજ પ્રધાનપણે પ્રવર્તે છે. પર
ધર્મતત્ત્વને જાણનારાએ અને વિશેષપણે મુમુક્ષુએ ‘હિંસા ન કરવી’ આવું
મૃષિઓએ જે વચન કહ્યું છે એજ ધર્માવળોધક વચનજ પ્રમાણપણે પરિ-
ચલ કરવું પણુ ધીજી નહિ ॥૮૩-૮૪॥ અદ્રોહ-પ્રાણિપીડાનો પરિત્યાગ,
અલોભ-લોભ ન કરવો, દમ-ખાણ ઇન્દ્રિયોનું દમન, પ્રાણિમાત્ર ઉપર
દયા, શમ-અત કરણનું નિયમન, બ્રહ્મચર્ય-યથાયોગ સ્ત્રીત્યાગ, કૃત્ર-શ્રદ્ધિ
તપશ્ચર્યા, સત્યવચન, કરતા ન કરવી, ક્ષમા-પરાપરાધ સહન કરવો,
ધૃતિ- ઇષ્ટવિયોગ અને એનિષ્ટની પ્રાપ્તિમા પ્રચલિત થતા ચિત્તની યથા-
પૂર્વ સ્થિતિ રાખવી, આ અદ્રોહાદિકજ સનાતન (એકરૂપ અપ્રસ્ખલિત
સાત્ત્વિક પથ) ધર્મનું મૂળ કહ્યું છે, માટે માંસ સદાય ત્યાજ્ય છે આ
પ્રકારની આ પરમા ધર્મતત્ત્વની વૈદિકી સ્થિતિ છે ॥૮૫-૮૬॥ તો આ
એ ઉપદેશ કરેલો આહિંસામત નામનો પરમ ધર્મવિશેષ પ્રાચીન-આદિ-
યુગથી અનુવર્તતો પુરાતન છે પણ આધુનિક નથી (આધુનિકતો હિંસા-
ગર્હિત છે) માટે તું હિંસામઘમાસપ્રાય અસન્મતનો પરિત્યાગ કરી શ્રીકૃ-
ષ્ણનો સમાશ્રય કર્ય ॥૮૭॥ સુવ્રતનાપિ કહેછે—હે રાજન ! આવું
ભગવાને કહેલું વચન સાલળીને અતિશય વિસ્મયને પામેલો પ્રીયક
કુર્મદે રહિત ચર્ધ હૃદયમાં શ્રીહરિને સર્વજ સર્વેશ્વરપતે માનતો થયો અને

મકારૈર્યજનં દેવ્યા અપ્રમાણં તદા સ તુ । પ્રતિપાદયિતું નૈવ શ-
શાક પુરતો હરેઃ ॥૮૯॥ નિર્માનો નિર્મદો ભૂત્વા ભીતશ્ચાધર્મતો
મૃદામ્ । કિશ્ચિત્સ્વમાનરક્ષાર્થં તં પ્રણમ્યાઘ્રવીદ્વચઃ ॥૯૦॥ નારા
યણમુને ! સત્યં ત્વયા યત્પ્રોચ્યતે વચઃ । પ્રાતરાનીય મદ્ગન્થાન્દ-
ર્શયિષ્યે પુરાતનાન્ ॥૯૧॥ કિશ્ચિત્કાર્ય સામ્પ્રતં મે ભવતીતિ
વ્રજામ્યહમ્ । ઇત્યુક્ત્વા સ યયૌ શીઘ્રં સહ શિષ્યાદિમિસ્તતઃ
॥૯૨॥ પ્રાવૃત્ય ઘાસસા વક્ત્રં મ્લાનં ભીતઃ સવેપયુઃ । સોઽગાદ્રેહં
યથા સર્પો ધૈનતેયમુલ્લચ્યુતઃ ॥૯૩॥ ગતેઽથ તસિન્મગવાન્સ્યા
ધિતૈઃ સહ તત્ક્ષણમ્ । સઙ્ગૌ તડાગે વિતતે તત્સંસર્ગઘનુત્તયે
॥૯૪॥ પુનઃ સર્માં સમમ્યેત્ય પ્રભુઃ પ્રાહ નિજાશ્રિતાન્ । દેવ્યાઃ

પોતાના ભતને અસત્ માનતો થયો ॥૮૮॥ તે સમયે ભગવાનના વચનથી
જેની ગતિ રોકાઈ ગઈ છે એવો ક્રીચકતો પોતાના પક્ષભૂત અપ્રમાણ
મઘાદિવડે દેવીયજનને પ્રતિપાદન કરનાર એકપણ વચન ભગવાન
આગળ કહેવામાટે નજ સમર્થ થયો ॥૮૯॥ બહુધાપણે માન મદ નહ
થયો છે તથાપિ જેતુ અભિમાન સમૂળ ટળી ગયું નથી એવો ક્રીચક સ્વય
અતરમા અધર્મથકી અત્યત લય પામ્યો છે પણ લેશથી અનુવર્તતા માનને
રાખવામાટે ભગવાનને પ્રણામ કરીને એમ બોલ્યો કે—હે નારાયણમુને !
તમોએ જે વચન કહ્યું તે સત્ય છે પરંતુ મારા પુરાતન પ્રબન્ધો પ્રભા-
તમા લાવીને પ્રદર્શાવીશ, જેમા અમારો અભિમત તે આ માર્ગ કહ્યો છે
હમણાતો હું કોઈ કાર્યાન્તરમા રોકાએલો હોવાથી જહંજુ હે રાજન્ !
ક્રીચક આ પ્રકારે કહીને પોતાના મ્લાન (કરમઘગએલા) મુખને વચ્ચથી
ઢાકીને લાજ પામી લય પામી થરથર કંપતો થકો ગરૂડજીએ પોતાના મુખ
માથી છોડી મુકેલો સર્પજ જેમ એમ ધીમેધીમે શિષ્યોસાથે તે સલા થકી
પોતાને ઘેર ગયો ॥૯૦-૯૩॥ દુરાચારમૂર્તિ ક્રીચક ચાલી ગયા પછી ભગ-
વાને તત્ક્ષણજ સલામાથી ઉઠીને નિજજનો સાથે વિશાળ સરોવરને પામીને
તેમા તે દુરાચારોના સમાગમે કરેલી અશુદ્ધિને ટાળવા માટે સ્નાન કર્યું
॥૯૪॥ ફરીથી સલામા પધારીને નિભાશ્રિતો પ્રત્યે એમ બોલ્યા કે—હે

પૂજા મયા નૈવ ભક્તા ! વાદેઽત્ર ચણ્ડિતા ॥૧૫॥ કિન્ત્વધર્મો હિ
તત્રસ્થો મયા સમ્યદ્વિપૃદિતઃ । નૈવાવજ્ઞા તતઃ કાર્યા દેવ્યા
ધર્માવનસ્થિતેઃ ॥૧૬॥ સમાયાં વિદુષો વિપ્રાન્ સદ્વાક્યૈરિતિ રક્ષ-
યન્ । ધર્મસ્યૈવાવનં ચક્રે હ્રિયમાણસ્ય દુર્જનૈઃ ॥૧૭॥ પ્રમાણવાક્યૈઃ
પ્રવલૈઃ શાક્તમાર્ગસ્થિતં મહત્ । મકારપશ્ચકાશ્યં સ પાપમેવમ-
નીનશત્ ॥૧૮॥ ગન્ધપુષ્પઘૃતક્ષીરૈર્દેવ્યાઃ સમ્યકપ્રપૂજનમ્ । વર્લિ
ચ માપચટકૈઃ સ્થાપયામાસ સ પ્રભુઃ ॥૧૯॥ ઇવં સદ્ધર્મમર્યાદાં
તસ્ય સ્થાપયતો હરેઃ । મોક્ષદૈકાદશી તત્ર પ્રત્યપદ્યત ભૂમિપ !
॥૧૦૦॥ કારયામાસ તસ્યાં ચ કૃષ્ણાર્ચનમહોત્સવમ્ । પ્રામાન્ત-
રેભ્ય આજગ્મુર્જનાસ્તત્ર સહસ્રશઃ ॥૧૦૧॥ દર્માવત્યાગતા ભક્તાઃ

ભક્તો ! આ વાદમાં મેં દેવીની પૂજા પ્રતિવેધ કરી નથી પરંતુ પૂજાપ્રકારમાં હુર્જનોએ જે અધર્મ પ્રવર્તાવ્યો હતો એનું જ ફરીથી બંધન કર્યું છે. માટે અમુરોનો વિનાશ કરી ધર્મરક્ષણ માટે ભગવાનની આજ્ઞાથી જેની સ્થિતિ છે એવી દેવીની તમારે અવજ્ઞા નજ કરવી (આરાધનપ્રકારમાં જે દુરાચાર પ્રવર્ત્યો છે તે આરાધ્ય દેવીએ પ્રવર્તવેલો નથી કિંતુ આરાધકના દોષમૂળથી જ પ્રવર્તેલો છે) તો દેવી માનવીજ ॥૬૫-૬૬॥ એરીતે સલામાં વિદ્વાન્ વિપ્રોને (તથા નિજજનોને) ધર્મતત્ત્વસખન્ધી શ્રેષ્ઠ વચનોવડે રજન કરતા શ્રીહરિએ કીચક જેવા કુષ્ઠજનોએ લોપવા માટેલા ધર્મની રક્ષા કરી ॥૬૭॥ ભગવાને પૂર્વોક્ત પ્રકારે પ્રબળ પ્રમાણ વાક્યોના ઉપન્યાસથી શાક્ત મતમાં રહેલા અઘમાંસાદિના સેવનરૂપ મહાપાપનો પ્રણાશ કર્યો ॥૬૮॥ અને પ્રભુ શ્રીહરિએ લોકમાં દેવીની અસદાચારગણિત પૂજાને ખંડન કરી અદન પુષ્પ ધૂપ દીપાદિ ઉપચારોએ પરિપૂર્ણ અને અકલ્પનાં વડાં ઘૃત કુશ્ધ વિગેરે ભલિએ સપત્ર એવી પૂજાની યથાવિધિ સ્થાપના કરી ॥૬૯॥ હે ભૂમિપ ! આ પ્રકારે સદ્ધર્મમર્યાદાને સ્થાપતા શ્રીનારાયણ-મુનિને મોક્ષદા એકાદશી (માર્ગશીર્ષ માસના શુકલ પક્ષની) જેતલપુરમાં પ્રાપ્ત થઈ ॥૧૦૦॥ તે એકાદશી દિવસે કૃષ્ણપૂજનનો મહોત્સવ વિશેષ-પણે કરાવ્યો. તે મહોત્સવનાં દર્શનમાટે આમાં તરથકી બહુ ભક્તજનો

સ્વપુરાગમનાય તમ્ । પ્રાર્થયન્નુત્સવસ્યાન્તે વિષ્ણુગુપ્તાદયો મુહુઃ ॥૧૦૨॥ તેભ્યઃ પ્રસન્નો ભગવાન્સત્તદૈવ સહ તૈસ્તતઃ । નિર્યયૌ તત્પુર ગન્તુમારુદ્ધો જવિનં હયમ્ ॥૧૦૩॥ જયતત્પુરસ્થમત્ત્વૃન્દં સ નિવર્ત્યાનુગતં વૃત્તોઽશ્વચારૈઃ । પથિ ચાવસથેષુ ભક્તિભાજાં નિવ-
સન્સર્પિગળ. પુરં તદાયત્ ॥૧૦૪॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरिते धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे जयतल्पपुरे क्षुद्रशाक्तमतखण्डनेऽहिंसाधर्मस्थापनवादि-
पराजयनिर्हणनामा सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४७॥

સુમત ઉવાચ—પ્રત્યુદયુસ્તમાયાન્તં દ્વાત્વા પોરજના નૃપ ! । ગીતૈ-
ર્વાદિજઘોપેષ્ઠ નાદયન્તો દિશો દશ ॥૧॥ અશ્વચારૈઃ પરિવૃત્તં ચચ્ચ-

આઘ્યા હતા ॥૧૦૧॥ તે સમયે દર્ભાવતી નગરી થકી આવેલા વિષ્ણુગુપ્ત
આદિક લગ્નો ઉત્સવની સમાપ્તિ થતાં ભગવાનને પોતાના પુરમાં પધારવા
માટે વારવાર પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા ॥૧૦૨॥ તેમની પ્રાર્થનાથી પ્રસન્ન
થએલા ભગવાન એજ સમયે તેમનીસાથે તેમના પુરપ્રત્યે જવામાટે
તીવ્ર વેગવાળા અશ્વવર ઉપર બેસીને જેતલપુરથકી આલી નીકળ્યા
॥૧૦૩॥ તે પછી પોતાની પાછળ વળાવા આવેલા જેતલપુરના સત્સંગિ
સમાજને પ્રેમગર્ભિત વચનોવડે પાછા વાળીને, પોતે અશ્વવારોથી વિંટાળને
તથા પોતાના ચરણક્રમજમા રસિક મુનિમંડળથી વીંટાળને માર્ગમાં આવતા
તેતે ગામોમા પોતાના લક્ષ્મણનોના લવનોમા વિશ્રામ લેતા લેતા અનુક્રમે
દર્ભાવતી પુરે પધાર્યા ॥૧૦૪॥ ધતિ શ્રીસત્સંગિજીવને.. દ્વિતીયપ્રક-
રણે જયતલ્પપુરે શાક્તમતખંડનેઽહિંસાધર્મસ્થાપન-વાદિપરાજ-
યનિરૂપણનામા સપ્તચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૭॥

અધ્યાય ૪૮ મો.

સુમતઃપિ કહેછે—હે નૃપ ! ભગવાનને પોતાના પુરમાં પધારતા
સંભળીને દર્ભાવતીપુરનિવાસી જનો પ્રેમપ્રકર્ષથી પરિપૂર્ણ થઈ ગીત

૧ આ અધ્યાયમા દર્ભાવતીનગરીમા ભગવાને કરેલા મહાવિષ્ણુયાગ મહેલ
ત્સવને અનુવાદ કર્યો છે

ત્કુન્તકરૈરથ । આયાન્તં તં હરિં દૂરાદ્દૃષ્ટ્વા ડઘાવન્સહસ્રશઃ ॥૨॥
 તતસ્તં પ્રાપ્ય શ્વદિતિ પ્રણેમુર્દળવજ્જનાઃ । આનન્દાશ્રુણિ મુશ્વન્તો
 હૃદ્યાઃ પુલકિતત્વચઃ ॥૩॥ ભગવાનપિ તાન્મક્તાન્માનયિત્વા યથો-
 ચિતમ્ । તૈઃ સ્તૂયમાનસત્કીર્તિઃ પુરમભ્યાયયૌ તતઃ ॥૪॥ સ્વદ-
 શનાયં જનતાસમ્મર્દઃ સ્યાન્મહાનિતિ । પુરાદ્વદિર્ધટાધસ્તાત્સ
 સ્વાવાસમકારયત્ ॥૫॥ તત્તો મુનીન્પાર્પદાંશ્ચ નાનાદેશાગતાજ્ઞ-
 નાન્ । યોપિતશ્ચ યથાયોગ્યં ભગવાન્સમઘાસયત્ ॥૬॥ નિજાના-
 નન્દયન્મક્તાન્ધર્મમાર્ગં પ્રવર્તયન્ । ડવાસ તત્ર સ હરિઃ પુપ્પુષ્તં
 ચ તે જનાઃ ॥૭॥ કેસરાગુરુકસ્તૂરીમિશ્રૈઃ કુકુમચન્દનૈઃ । સુગ-

વાદિત્રના ઘોષથી દશેય દિશાઓને ગળવી મુઝા થકા સન્મુખ આગ્યા ॥૧॥
 તેપછી સૂર્ય કિરણોના સમેલનથી ચળકતા લાલાને હાથમાં ધારી રહેલા
 અશ્વવારોથી વીટાએલા આવેલા શ્રીસહજનંદસ્વામીને દૂરથી દેખીને આનં-
 દાતિશયે પ્રેરેલા હજારોહજાર જનો એકદમ અભિમુખ થોડ્યા ॥૨॥ આ
 હરિજનો શ્રીહરિના સમીપ પ્રદેશને જલદી પામીને પ્રહર્ષના અશ્રુથી
 વ્યાસ નેત્રવાળા અને રોમાંચિત ગાત્રવાળા થઈ આનંદના અશ્રુને મુકવાની
 સાથે દંડવતપ્રણામ કરવા લાગ્યા ॥૩॥ તેપછી ભગવાન્ શ્રીહરિપણુ તે
 ભક્તિભારથી નમ્ર મસ્તકવાળા હરિભક્તોને યથાયોગ્ય માન આપીને
 તેમણે સ્તુતિ કરી છે સત્કીર્તિ જેમની એવા થકા પુરને પામ્યા ॥૪॥
 પોતાનાં દર્શન કરવા આવેલા જનસમાજનો સંમર્દ (લીડ્ય) મહાન્
 થશે એમ ધારીને પુરથકી બહારજ બહુ વિશાળ વડવૃક્ષની નીચે પ્રચ્છાદ
 શીતળ પ્રદેશમાં શ્રીહરિએ પોતાનો ઉતારો કરાવ્યો ॥૫॥ તેપછી ભગ-
 વાને મુનિઓ પાર્પદો તથા નાનાદેશોમાંથી આવેલા ભક્ત શૃદ્ધસ્થજનો
 અને ભક્ત સ્ત્રીઓને યથાયોગ્ય ઉતારો કરાવ્યો ॥૬॥ ભગવાન્ શ્રીહરિ નિજ-
 ભક્તોને દર્શન સંભાષણુ પ્રદાનાદિકવડે આનંદ આપતા અને ધર્મમર્જને
 પ્રવર્તાવતા થકા ત્યાં મુખેથી રણા. પોતાના પુરમાં રહેલા ભગવાનની દર્ભા-
 વતીના ભક્તોએ યરા ભક્તિથી પૂજ કરી ॥૭॥ પૂજપ્રકારને વિવેચન કરી
 કહે છે—કેસર અર્ગરૂ કસ્તૂરી કુંકુમ આદિક મુગનિધિ દ્રવ્યે મિશ્રિત ચંદન,

ન્ધિમિઃ પુષ્પહારૈઃ સદ્વસ્ત્રૈશ્ચ વિભૂષણૈઃ ॥૮॥ ઉપહારાન્ વહુવિધા-
ન્નિવેદ્ય પુરવાસિનઃ । ચક્રુર્નારાજનં ભક્ત્યા કુર્વન્તો ગુણકીર્તનમ્
॥૯॥ આતિથ્યં સમુનેસ્તસ્ય ચક્રુઃ પૌરા યથોચિતમ્ । પુમાંસશ્ચ
સ્ત્રિયો ભક્તાઃ પરિચર્યામકુર્વન્ત ॥૧૦॥ પૌરાણિકો મયારામો ગોવિ-
ન્દશ્ચ કુબેરજિત્ । નિર્ભયો આતુરામશ્ચ હરિકૃષ્ણાદયો દ્વિજાઃ
॥૧૧॥ રઘુનાથદાસયુગ્મં વિષ્ણુગુપ્તશ્ચ રાજજિત્ । પ્રયાગદાસપ્ર-
મુખા વિશઃ પર્યચરન્શ્ચ તમ્ ॥૧૨॥ અવલા શર્કરા દત્તા શિવાદ્યા
યોપિતસ્તથા । પરિચર્યારતા આસન્ દદ્ધમક્તય આદરાત્ ॥૧૩॥
અથ તત્ત્રાગતૈર્વિપ્રૈર્વિદ્વદ્ભિઃ સ સદ્વસ્ત્રશઃ । ભગવાન્કારયમાસ
વિષ્ણુયાગમહોત્સવમ્ ॥૧૪॥ કુણ્ડં ચ મણ્ડપં વિપ્રાસ્તત્ર કૃત્વા
યથાવિધિ । દશાંશહોમં કૃત્વા ચ ચક્રુઃ પૂર્ણાહુતિં તતઃ ॥૧૫॥

સુગન્ધિ સુકુમાર મનોહર હારો, અમૃદ્ય વિવિધ વસ્ત્રો તથા વિભૂષણોવડે
પૂજા કરી ॥૮॥ વળી તે પુરવાસી જનોએ કૃણાદિ બહુવિધ ઉપહારો (ભેટ
સામગ્રી) ભગવાનના ચરણકમળમાં યુક્તિને લક્ષિથી તેમનું ગુણગાન
કરવાની સાથે આરતી કરી ॥૯॥ અને તેને પુરવાસી જનોએ પ્રેમથી
મુનિમંડળસહિત શ્રીહરિનું યથાધિકાર યથાશક્તિ યથોચિત ઉત્તમ આતિથ્ય
કર્તું અને નરનારીઓએ યથાધિકાર ભગવાનની જ્યાંમુધી ત્યાં રજા
લાગુધી પરિચર્યા પ્રેમથી કરી ॥૧૦॥ લક્ષ્મીનાં નામો કહેછે—પૌરાણિક
મયારામ ગોવિંદરામ કુબેરજી નિર્ભયરામ આતુરામ હરિકૃષ્ણ આદિક આદ્યજ્ઞો
તથા બે રઘુનાથદાસ નામના, વિષ્ણુગુપ્ત, રાજજીત, પ્રયાગદાસપ્રમુખ
વૈશ્યો શ્રીહરિની સેવા કરવા લાગ્યા ॥૧૧-૧૨॥ અબળા શર્કરા દત્તા તથા
શિવા આદિક અબળાઓ પરમાદરપૂર્વક પરાલક્ષિથી સ્વધર્મને અનુસારે
ભગવાનની પરિચર્યાપરાયણ થઈ હતી ॥૧૩॥ ત્યારપછી તે પુરમાં ભગ-
વાને ધર્મેમાર્ગને સર્વત્ર પ્રખ્યાપન કરવા અને પોતાનું અસાધારણ ઐશ્વર્ય
પ્રકાશ કરવા ત્યાં હબરોહબર આવેલા વિદ્વાન્ વિપ્રોથી વીંટાળને વિષ્ણુ-
યાગમહોત્સવ અભૂતપૂર્વ કરાવ્યો ॥૧૪॥ તે યજ્ઞમાં પડેલા પ્રાણુગોવિંદ
વિગેરે વેદિક વિપ્રોએ હુડ મંડપ યથાવિધિ કરીને મગપાકનો દર્શાવ

મહદ્ગિરેવ સમ્ભારૈર્યજ્ઞ આસીત્સ ઉત્તમઃ । યત્ર હૃદયૈઃ સુરાઃ સર્વે
 તુતુપુઃ પાપસાદિમિઃ ॥૧૬॥ પ્રચુરાજ્યસિતૈર્મૌઽયૈર્દક્ષિણામિશ્ચ
 વાહવાઃ । યત્ર સન્તુતુપુઃ સર્વે યે ચાન્યેઽન્નાર્થિનોઽપિ તે ॥૧૭॥
 પક્ષાન્નાનાં લઙ્કુકાનાં સિતાનાં ઘનસર્પિપા । વમૂઃ રાશયો યત્ર
 ગણ્ડશૈલનિમા નૃપ ! ॥૧૮॥ દીયતાં દીયતામેતદ્ભુજ્યતાં ભુજ્યતા-
 મિતિ । આસીત્સુતુમુલો ઘોપો વિપ્રાણાં યત્ર સર્વતઃ ॥૧૯॥ તેભ્ય-
 ઞ્ચ દક્ષિણાઃ પ્રાદાદ્વિદ્વજ્જ્વસ્તુ વિશેષતઃ । પાત્રાપાત્રવિચારહો
 ભગવાન્સ યથોચિતમ્ ॥૨૦॥ કન્યાદાનાન્યનેકાનિ કારયમાસ
 ચ પ્રમુઃ । તથા દ્વિજકુમારાણાં મૌઙ્ગીવન્ધાન્ યથાવિધિ ॥૨૧॥

હોમ કરીને પછી પૂર્ણાહુતિ કરી ॥૧૫॥ આ વિધિયાગ બહુ ઉત્તમ સામ-
 ગ્રીવડે અનુપમ ઉત્તમજ થયો હતો. જેમાં અનુત્તમ દુધપાકાદિ હૃતદ્ર-
 વ્યોથી બધાય દેવો સંતુષ્ટ થયા હતા ॥૧૬॥ કેવળ દેવોજ પરમ તૃપ્તિને
 પામ્યા હતા એમ નહિ કિંતુ બૂદેવોપણુ પુષ્કળ થી ખાંડ જેમાં છે એવાં
 ભોજ્યાઓવડે તથા પરિપૂર્ણ સુવર્ણાદિ દક્ષિણાઓવડે પરમ તૃપ્તિને પામ્યા
 હતા. કેવળ બૂદેવોજ પરમ તૃપ્તિને પામ્યા હતા એટલુંજ નહિ કિંતુ બીજા
 બધાય અનાર્થિઓપણુ તેવીજ રીતે પરા તૃપ્તિને પામ્યા હતા ॥૧૭॥ હે
 નૃપ ! જે મહાયજ્ઞમાં અનેક પ્રકારનાં પકવાનો અને ઘણું ઘાટું થી કરી
 જવાથી ગહોદક જેવા ઘોળા લાડવાના દગળાઓ ગડશૈલ (પર્વત ઉપરથી
 પડી ગએલો મોટો પથ્થર) જેવા ચારેતરફ પડેલા દેખાતા હતા ॥૧૮॥
 જે યજ્ઞમાં જેમને પકવાન પિરસામ છે (જમવા બેઠેલા) એવા વિપ્રો
 અને તેમને પિરસનારા વિપ્રોનો દીયતાં દીયતાં-આ મોદકાદિક આપો
 આપો અને મુજ્યતાં મુજ્યતાં-જમો જમો આવો ઉદ્ધોષ ઓમેર ઘણો ઘાટો
 થયો હતો. (અર્થાત્ જેમ જેમ જમનારાઓ જમવાનું પકવાન માગે
 તેમ તેમ વિના સંકોચે સર્વ ભોજ્યાન આદરથી પીરસનારા પીરસતા હતા)
 ॥૧૯॥ તે પછી પાત્રઅપાત્રના વિવેકે સંપન્ન એવા ભગવાને તે વિપ્રોને
 યથાયોગ્ય દક્ષિણાઓ દીધી, વિદ્વાન્ વિપ્રોને તો વિશેષપણે દીધી ॥૨૦॥
 યજ્ઞને અંતે ભગવાને અનેક કન્યાદાનો તથા બ્રાહ્મણાણકોને અનેક ઉપ-

રક્તેભ્યઃ પાપમીરંભ્યો દુર્વલેભ્યશ્ચ ભૂરિશઃ । ધનં સ દાપયામાસ
 દરિદ્રેભ્યશ્ચ સર્વવિત્ ॥૨૨॥ યાચકેભ્યો હ્યલઢ્ઠારાન્ સ્વર્ણશ્ચહલ
 કાદિકાન્ । દદો ચ સહસ્રા પ્રીતો વસ્ત્રાણિ વિવિધાનિ ચ ॥૨૩॥
 ભૂમિદાનં ચ ગોદાનમશ્વદાનં તથૈવ ચ । મહાદાનાનિ સર્વાણિ
 કારયામાસ સોઽચ્યુતઃ ॥૨૪॥ યથા યજ્ઞો મહાનાસીદર્માવત્યાં
 હરેસ્તથા । ન ભૂમૌ ભૂપતેઃ કોઽપિ દૃશ્યતે શ્રૂયતેઽપિ ચા ॥૨૫॥
 સંચત્સરે વિક્રમાત્યે વર્તમાને મહામલ્લમ્ । પતં સમાપયત્ પૌષ્યાં
 ભુવિ વિસ્તાપયન્નૃપાન્ ॥૨૬॥ મનૈવ સાક્ષાન્નગવત્સમીક્ષાં ગુરુ

વીતસરકારો યથાવિવિ કરાવ્યા ॥૨૧॥ તથા જે પ્રકૃતિથી ૨૬-દીન હતા,
 જે અસતપ્રતિમહાદિ પાપયદી થીરૂ હતા, જે બાધીને લીધે કે વૃદ્ધ વય
 લીધે બળહીન હતા અને જે ધન નષ્ટ થવાથી દરિદ્રો હતા આ સર્વને
 પુષ્કળ ધન અપાવ્યું. કારણ કે આ ભગવાન્ સર્વના કલેશને બાણે છે ॥૨૨॥
 જે ખીલ સૂત બન્દી આદિક ભાગણો હતા તેઓને સ્વય મહોદાર સ્વભા-
 વવાળા હોવાથી માર્ગભ્રમણથી પ્રસન્ન થઇ સોનાનાં સાકળા આદિક પોતા-
 નેજ પહેરવા ભગ્નોએ અપેલા અવકારો અને વિવિધ અહુમૂલ્ય વસ્ત્રોપણ
 આપ્યા ॥૨૩॥ તથા ભગવાને ભૂમિદાન ગોદાન અશ્વદાન આદિક સમસ્ત
 મહાદાનોપણ કરાવ્યા, કારણ કે આ ભગવાન્ અચ્યુત-સકલપ થકી નહિ
 અ્યુતિ પામનારા એટલે સત્યસકલપ છે એમને શી ન્યૂનતા આપવામા
 હોય ? કાંઈપણ નહિ ॥૨૪॥ જેવો મહાયજ્ઞ ડહોણુમાં ભગવાને કર્યો
 તેવો ક્રોધએ પણ ભૂપતિએ પણ કરેલો દેખ્યો પણ નથી તેમ સાલવ્યો
 પણ નથી અતિમાનુષ (દિવ્ય) ચેષ્ટિત જેમનું છે એવા ભગવાનજી આવા
 મહાયજ્ઞના પ્રવર્તનમા સમર્થ થાય, ખીલે ક્રોધ પણ થાય નહિ ॥૨૫॥ વિક્રમ
 નામનું સવત્સર વર્તતા (સવત્ ૧૮૬૬ ના) પૌષમાસની શુકલપૂર્ણિમાએ
 ડહોણુમાં તે આ મહાવિધ્યુયાગ ભૂમિમા સમસ્ત રાજાઓને પણ ઐશ્વ-
 ર્યથી વિસ્મય પમાડતા ભગવાને સપૂર્ણ કર્યો હતો ॥૨૬॥ હે ભૂપ ! મારા
 ગુરૂ શતાનંદનું આજ દર્શાવતી નગરમાં આજ સમયે પ્રત્યક્ષ ભગવાન્
 શ્રીહરિના સ્વરૂપના સાક્ષાત્કારને પામ્યા હતા. અને પ્રસન્ન થએલા ભગ-

શતાનન્દમુનિર્મમાડ્યત્ । સંસ્થાપયમાસ નિજાન્તિકે તં પ્રીત્યા
હરિશ્ચ દ્વિતિપ્ । સ્વમક્તમ્ ॥૨૭॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे
धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे दर्भावतीपुरे विष्णुयागमहोत्सवनिरूपणनामाऽष्टवत्स-
रिंशोऽध्याय ॥४८॥

મુગ્ધત ઉવાચ—પયં મહાવિષ્ણુમસં સમાપ્ય સ તોપયિત્વાડ્વિ
લભૂસુરાંશ્ચ । મહાસભાર્યાં હરિરુચ્ચપીઠમધ્યારુહત્સૈઃ પરિપૂજ્ય-
માનઃ ॥૧॥ मर्यादया तत्र च सन्निविष्टान्मक्तानशेषान् पुरपांश्च
योपाः । विलोक्य वाचाऽमृतमिष्टया तानानन्दयन्नित्यमसौ
जगाद ॥२॥ श्रीनारायणमुनिरुवाच—भक्ताः ! शृणुत कस्यापि प्रष्टव्यं
यदि किञ्चन । भवेत्तर्हि स मामद्य सुखेन परिपृच्छतु ॥३॥

વાને પોતાનીજ ખાસે પોતાના એકાતિક લક્ષ્ય તે મારા શુદ્ધ શતાનન્દનુપિને
પ્રીતિથી સદાય રાખ્યા હતા ॥૨૭॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने...द्वितीय-
प्रकरणे दर्भावतीपुरे विष्णुयागमहोत्सवनिर्मुपलब्धनामाऽष्टवत्स-
रिंशोऽध्यायः ॥४८॥

અધ્યાય ૪૮ મો.

મુગ્ધતમુનિ કહેછે—હે રાજન્ । એરીતે આરભેલા મહાવિષ્ણુયાગને
યથાવિધિ પરિસમાપ્ત કરી, સમસ્ત વિગ્રોને મિષ્ટાન્નથી તથા પુષ્કળ દક્ષિ-
ણાથી અતિશય સતોષ પમાડી, લગવાન્ શ્રીહરિ મહાસભાર્યાં સમસ્ત
સમાગ્રિતોએ સમર્થન કર્યા થકા સભામધ્યે સ્થાપેલી ઉત્તમ ઉત્તમ ખાદ
ઉપર વિરાજમાન થયા ॥૧॥ તે મહાસભાર્યા યથામર્યાદા બેઠેલા બધા
શ્રીપુરૂષ લક્ષ્મીને લાળીને લગવાન્ અમૃતમધુર વાણીથી તે સર્વને આનન્દ
આપતા થકા એમ બોલ્યા ॥૨॥ श्रीनारायणमुनि कहेछे—हे भक्तो !
सांख्यो हूँ ह्रमर्षां तभारा हितभाटेन प्रवर्त्यो हूँ तो कोछने ज्ञान के
धर्म सल-धर्मां को कर्षं लघुबुद्धये ते भने पुछो. अर्भां शक न करवी

૧ આ અધ્યાયમા દર્ભાવતીમાં બ્રહ્મણ્યદેવ લગવાને કહેલો બ્રાહ્મણમુનિમા
અનુવાદ કર્યો છે

સુવ્રત ડવાચ—નમસ્કૃત્યાથ તં ભક્ત્યા સમાયાં તન સંસ્થિતઃ । સૂરઃ
 પપ્રચ્છ નૃપતિર્નાગદઙ્કુપુરાધિપઃ ॥૪॥ સૂર ડવાચ—શ્રોતુમિચ્છામિ
 ભગવન્નિહામુત્ર સુખાવહમ્ । રાજ્ઞઃ કિં સર્વેકૃત્યેષુ શ્રેષ્ઠં તદ્વક્તુમ-
 ર્હસિ ॥૫॥ સુવ્રત ડવાચ—ઇતિ તેન સ સમ્પૃષ્ઠો નિજમકેન ભૂમિપ ! ।
 વ્રહ્મણ્યદેવો ભગવાન્ જગાદાનન્દ્યન્સદઃ ॥૬॥ શ્રીનારાયણમુનિ-
 વાચ—યથા પૃચ્છસિ માં તદ્વદ્ધીપ્મં પપ્રચ્છ ધર્મરાટ્ । ભારતે દાન-
 ધર્મેષુ શ્રુત્વા રાજ્ઞઃ શિવેઃ કથામ્ ॥૭॥ તમુવાચ મહાતેજા યત્સ
 શન્તનુનન્દનઃ । મીપ્મો ધર્મભૃતાં શ્રેષ્ઠસ્તદહં કથયામિ તૈ ॥૮॥
 મીપ્મ ડવાચ—एतद्राज्ञः कृत्यतममभिपिकस्य भारत ! । ब्राह्मणा-
 नामनुष्ठानमस्यन्तं सुखमिच्छतः ॥९॥ કર્તવ્યં પાર્થિવેનેહ તદ્વિદ્ધિ

હમણાં મુખેથી પુછો ॥૩॥ સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! એરીતે ભગ-
 વાને કહેહું અમૃતતુલ્ય વચનને સાંભળીને તે સલામા બેઠલા નાગડકા
 નગરના અધિપતિ સૂર નામના નૃપતિ ભગવાનને ભક્તિથી પ્રણામ કરી
 પુછવા લાગ્યા ॥૪॥ સુરાણ્મકા કહેછે—હે ભગવન્ ! હું આ સાંભળવા
 ઇચ્છુ છું કે—રાજને સર્વ કર્તવ્યમાં શુ શ્રેષ્ઠ કર્તવ્ય છે કે જે આ લોક
 પરલોકમાં મહાસુખને કરનાર થાય તે શ્રેષ્ઠ કર્તવ્ય મને કહેવાને તમો
 યોગ્ય છો ॥૫॥ સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે ભૂમિપ ! આ પ્રકારે નિજભક્ત
 સૂરભૂપે પુછેલા બ્રહ્મણ્યદેવ-બ્રાહ્મણો દેવ-દેવવત્ પૂજ્ય જેમની દૃષ્ટિએ
 છે એવા બ્રાહ્મણપૂજનપ્રિય ભગવાન્ આગળ કહેશે એવા વચનથી સલામા
 બેઠલા સર્વ જનોને આનંદ આપતા થકા બોલ્યા ॥૬॥ શ્રીનારાયણ-
 મુનિ કહેછે—હે સૂર નૃપતે ! જેમ મને તમો પુછોછો તેમ પૂર્વે ભારતમાં
 દાનધર્મોમાં યુધિષ્ઠિર રાજાએ શિબિરાજાની કથા સાંભળીને લીધેમપિતાને
 પુછ્ય હવું. મહાપ્રતાપી, ધર્મધારિઓમાં શ્રેષ્ઠ, શંતનુના નંદન લીધેમ-
 પિતાએ યુધિષ્ઠિર રાજાને જે કહ્યું છે તે હું તમોને કહું છું ॥૭-૮॥ (હવે
 દાનધર્મમાં કહેલાજ શ્લોકોને શ્રીહરિ કહેછે. આ શ્લોકો ‘મીપ્મ ડવાચ’
 એને આરભીને તેવીશ છે) લીધેમ કહેછે—હે ભારત ! રાજ્યાભિષેકને
 પામેલા, આત્યતિકે સુખને ઇચ્છતા રાજાને કર્તવ્યમાં શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણસેવનજ

भरतर्षभ ! । श्रोत्रियान्ब्राह्मणान्वृद्धान्नित्यमेवामिपूजयेत् ॥१०॥
 पौरान् जानपदांश्चापि ब्राह्मणांस्तु बहुश्रुतान् । सान्त्वेन भोगदा-
 नेन नमस्कारैस्तथार्चयेत् ॥११॥ एतत्कृत्यतमं राहो नित्यमेवोप-
 लक्षयेत् । यथात्मानं यथा पुत्रांस्तथैतान्प्रतिपालयेत् ॥१२॥ ये
 चाप्येषां पूज्यतमास्तान् दृढं प्रतिपूजयेत् । तेषु शान्तेषु तद्राष्ट्रं
 सर्वमेव विराजते ॥१३॥ ते पूज्यास्ते नमस्कारा मान्यास्ते पितरो

યથા । તેષ્વેવ યાત્રા લોકાનાં ભૂતાનામિવ ઘાસવે ॥૧૪॥ અદૈવં
 દૈવતં કુર્યુદૈવતં ચાપ્યદૈવતમ્ । યમિચ્છેદ્યઃ સ રાજા સ્યાદ્યો નેષ્ઠઃ
 સ પરામવેત્ ॥૧૫॥ પરિવાદાંશ્ચ યે કુર્યુર્બ્રાહ્મણાનામચેતસઃ ।
 સત્યં વ્રવીમિ તે રાજન્ ! વિનશ્યેયુર્ન સંશયઃ ॥૧૬॥ બ્રાહ્મણા યં
 પ્રશંસન્તિ પુરુષઃ સ પ્રવર્ધતે । બ્રાહ્મણૈર્યઃ પરાક્રુષ્ટઃ પરાભૂયાત્

પૂજનથી કશો અર્થ નથી તેમ વિપ્રોને અતિક્રમ કરીને ખીલના પૂજનથી
 કોઇને કશો અર્થ નથી, પરંતુ અનર્થજ છે. જેનો પ્રભુપરિપાલન ધર્મ છે
 એવા રાજાઓનું આજ કર્તવ્યમાં ઉત્તમ કર્તવ્ય છે. જેમ સ્થાવર જંગમ
 ભૂતોની યાત્રા (શુભિકાવૃત્તિ) સંતુષ્ટ વર્તતા ઇન્દ્રને આધીન છે તેમ પ્રભુ-
 ઓની યાત્રા વિપ્રોનેજ આધીન છે. અર્થાત્ બ્રાહ્મણો રાજાએ કરેલા પૂજના-
 દિકથી સુખીયા થતાં બધા લોકો સુખીયા થાય છે ॥૧૪॥ દેવોજ પૂજ-
 નાથી પ્રસન્ન થઈ સર્વ અર્થ આપે છે તો આ ભૂદેવોના પૂજનની શી
 જરૂર છે ? (ભૂદેવોનું આરાધન ન કરે તો શી હાનિ છે ?) એમ કહેવું
 યુક્ત નથી. તપશ્ચુતાદિકે સંપન્ન સંતુષ્ટ એવા બ્રાહ્મણો તો અદેવ-
 દેવભાવે વર્ણતને દેવ-દેવભાવે યુક્ત કરે છે અને અસંતુષ્ટ બ્રાહ્મણો દેવ-
 દેવભાવવાળાને અદેવ-દેવભાવે વર્ણત કરી દે છે એટલે અદેવોને
 દેવપદ પમાડે અને દેવોને દેવપદથી શ્રદ્ધ કરે. બન્ને પ્રકારે નહુપ વૃષ્ટની
 પેઠે જાણવું. (જેમ પ્રસન્ન થએલા વિપ્રોએ પ્રથમ નહુપ રાજાને ઇન્દ્ર-
 પદ પમાડ્યું અને અપ્રસન્ન થતાં પછીથી ઇન્દ્રપદમાંથી શ્રદ્ધ કર્યો) એજ
 રીતે બ્રાહ્મણો જેને રાજા કરવા ધારે તેને રાજા કરે અને જેને રાજ્યમાંથી
 શ્રદ્ધ કરવાને ધારે તેને રાજ્યશ્રદ્ધ કરે. બન્ને પ્રકારે વેનરાજાની પેઠે જાણવું.
 (જેમ પ્રથમ પ્રસન્ન થએલા વિપ્રોએ વેન રાજાનો રાજ્યપદમાં અભિ-
 શેક કર્યો અને પછીથી અપ્રસન્ન થતાં રાજ્યપદમાંથી શ્રદ્ધ કર્યો) ॥૧૫॥
 હે રાજન્ ! જે કોઇ રાજાઓ બ્રાહ્મણોનો મહિમા નહિ જાણીને 'હસ્તપા-
 દાદિકવડે આપણાથી અધિક નથી' એમ માનીને બ્રાહ્મણોની નિંદા કરે તેનો
 અવશ્ય નાશ પામેજ. (વિનષ્ટ સુકૃત યદને નરકનાજ એક લાગી થાય)
 આ હું સત્યજ કહું છું એમાં સંશય નથી. બ્રાહ્મણો જેની પ્રશંસા કરે છે

ક્ષણાદિ સઃ ॥૧૭॥ પરિવાદો દ્વિજાતીનાં ન ઓતવ્યઃ કથञ्चन ।
 આસીતાધોમુપસ્તૂર્ણાં સમુત્થાય વ્રજેચ વા ॥૧૮॥ ન સ જાતો
 જનિપ્યન્ વા પૃથિવ્યામિહ કશ્ચન । યો વ્રાહ્મણવિરોધેન સુખં
 જીવિતુમુત્સહેત્ ॥૧૯॥ પતે મોઘૈરલહ્કારૈરન્યૈશ્ચૈવ કિમિચ્છકૈઃ ।
 સદા પૂજ્યા નમસ્કારૈ રક્ષ્યાશ્ચ પિતૃવજૃપૈઃ ॥૨૦॥ વ્રાહ્મણં જાતિ-
 સમ્પન્ન ધર્મશ્ચં સંશિતવ્રતમ્ । ઘાસયેત ગૃહે રાજન્ તસાત્પર-
 મસ્તિ ચૈ ॥૨૧॥ વ્રાહ્મણેભ્યો હવિર્દત્તં પ્રતિગૃહ્ણન્તિ દેવતાઃ । પિતરઃ

તે પુરૂષ લક્ષ્મીથી પ્રવૃદ્ધિ પામે છે અને જેની ગર્હા કરે છે તે પુરૂષ
 ક્ષણમાત્રમા પરાભવને પામી જાય ॥૧૬-૧૭॥ જે અસન્નજનોથી લરપુર
 સલામા બ્રાહ્મણોની નિંદા પ્રવર્તતી હોય ત્યા વિવેકી સમર્થ પુરૂષે પ્રત્યુત્તર
 આપવો સામર્થ્ય ન હોય કે દેશકાળની વિપત્તિ હોય તો નીચુ મુખ કરીને
 મૌન થઇને બેસે સહન કરવા અને ઉત્તર આપવા અશક્ત પુરૂષેતો
 ત્યાથી ઉઠીને અન્ય સ્થળમા જવું પણ વિપ્રોની નિંદા કોઇપણ પ્રકારે
 સાભળવી નહિ ॥૧૮॥ જે જન વિપ્રોની સાથે વિરોધ કરીને ભૂમિમા
 સ્વયં મુખેથી જીવવાનો ઉત્સાહ રાખે એવો કોઈ પુરૂષ થયોજ નથી અને
 થશે પણ નહિ અર્થાત્ વિપ્રોની સાથે વિરોધ કરીને મુખભોગની ઈર્ષ્યા
 આ જગતમા દુર્લભ છે ॥૧૯॥ રાજાઓએ આવા પ્રતાપવાળા વિપ્રોનુ અશન
 વસન ભૂષણો અને અન્ય અભિલષિત અર્થો અને પ્રણામાદિ ક્રિયાઓવડે
 સદાય પૂજન કરવું તથા પિતાનીપેઠે પરિરક્ષણ કરવું (વિપ્રોનુ રક્ષણ
 પિતાના રક્ષણની પેઠે નિરૂપાધિક (કારણ વિનાપણુ કરવું પડે) અને સ્વયં
 પ્રયોજન (એનેજ ફળ સમજીને કરવું તે) છે એવો અભિપ્રાય છે) ॥૨૦॥
 હે રાજન્ ! સત્કુળમા સમુત્પન્ન, ધર્મરહસ્યને જાણનારા, જ્ઞાતમા નિઠા-
 વાળા, બ્રાહ્મણ લક્ષણોથી લક્ષિત આવા વિપ્રને રાજા પોતાના ભવનમા
 વૃત્તિ આપીને નિવાસ કરાવે તેવા શુણ્સપન્ન વિપ્ર થકી કાંઈપણુ પર
 નથીજ જે વિપ્રના સચેહથી રાજા શ્રીમાન્ અને સમધિક મુખસપન્ન થાય
 ॥૨૧॥ દેવતાઓ યજ્ઞમા અપેલા હવિષને બ્રાહ્મણમુખથીજ પ્રતિગ્રહ કરે
 છે અને પિત્રિઓ શ્રાદ્ધમાં અપેલા કન્યને વિપ્રમુખથીજ પ્રતિગ્રહ કરે છે.

સર્વભૂતાનાં નૈતૈભ્યો વિદ્યતે પરમ્ ॥૨૨॥ આદિત્યશ્ચન્દ્રમા વાયુ-
 રાપો ભૂરમ્વરં દિશઃ । સર્વે બ્રાહ્મણમાવિદ્ય સહાન્નમુપયુજતે
 ॥૨૩॥ ન તસ્યાશ્નન્તિ પિતરો યસ્ય વિપ્રા ન ભુજતે । દેવાશ્ચાપ્યસ્ય
 નાશ્નન્તિ પાપસ્ય બ્રાહ્મણદ્વિપઃ ॥૨૪॥ બ્રાહ્મણેષુ તુ તુષ્ટેષુ પ્રીયન્તે
 પિતરઃ સદા । તથૈવ દેવતા રાજન્નાન્ન કાર્યા વિચારણા ॥૨૫॥ યે
 બ્રાહ્મણમુક્તાત્પ્રાપ્તં પ્રતિગૃહ્ણન્તિ ચૈ વચઃ । ભૂમિપાલા મહાત્માનસ્તે
 ન યાન્તિ પરાભવમ્ ॥૨૬॥ ક્ષત્રિયાણાં પ્રતપતાં તેજસા ચ યલેન
 ચ । બ્રાહ્મણેષ્વેવ શામ્યન્તિ તેજાંસિ ચ યલાનિ ચ ॥૨૭॥ જન્મનૈવ
 મહાભાગો બ્રાહ્મણો નામ જાયતે । નમસ્યઃ સર્વભૂતાનામતિથિઃ
 પ્રશ્નતામ્રમુક્ ॥૨૮॥ બ્રાહ્મણાનાં પરિભવાદસુરાઃ સલિલેશયાઃ ।

દેવાદિ સર્વ ભૂતોને મધ્યે વિપ્રોથકી પર કોઇપણ ભૂત નથી, તો વિપ્રોજ
 દેવમનુષ્યાદિ ભૂતવર્ગમાં વરિષ્ઠ છે ॥૨૨॥ સૂર્ય ચંદ્ર વાયુ આ દેવતાઓ
 અને પૃથ્વી જળાદિકના અભિમાની દેવવિશેષો આ સર્વે વિપ્રમાં પ્રવેશ
 કરી તેનીજ સાથે અન્નને જમેછે પણ સાક્ષાત્ જમતા નથી, તો તૃપ્ત થતા
 દેવોને આ વિપ્રોજ તૃપ્તિને કરનારા અન્નાદિ ઉપભોગમાં દ્વારભૂત છે ॥૨૩॥
 જે જનના અન્નને વિપ્રો જમતા નથી તે બ્રાહ્મણુદ્વેષી પાપરૂપના અન્નને
 પિત્રિઓ અને દેવતાઓ પણ નથીજ જમતા ॥૨૪॥ હે રાજન્ ! વિપ્રો
 પ્રસન્ન થતા દેવતાઓ સદાય પ્રસન્ન થાય છે તથા પિત્રિઓ પ્રસન્ન થાય
 છે એમાં સંશય નથી ॥૨૫॥ જે મહાત્મા ભૂમિપાળો બ્રાહ્મણુમુખથી નિક-
 ળેલા વચનને પથ્ય સમજીને કર્તવ્યપણે અગીકાર કરેછે તે પાશ્વિવો ક્યા-
 રેયપણુ પરાભવને નથીજ પામતા ॥૨૬॥ યદ્યપિ ક્ષત્રિયો બળ અને તેજથી
 દશેય દિશાઓને પ્રતપેછે ખરા પણ તેમનુ તે તેજ તથા બળ બ્રાહ્મણોમાં
 શમીજ લાય છે. બ્રાહ્મણુસબન્ધિ તેજને અતિક્રમણુ કરવા ક્ષત્રિયસબન્ધિ
 તેજ સમર્થ થતું નથી. જેમ વિશ્વામિત્રનું તેજ બળ વસિષ્ઠમાં સમર્થ થયું
 નહિ ॥૨૭॥ આ બ્રાહ્મણુનો મહિમા છે કે-બ્રાહ્મણુ જન્મમાત્રથી મહાભા-
 ગપણુ પ્રસિદ્ધ છે. સર્વજનોએ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે અને શુદ્ધસ્થોના
 શ્રદ્ધેમાં રહેલા અન્નનો પ્રથમ ભોજનાધિકારી અતિથિ થાય છે ॥૨૮॥

બ્રાહ્મણાનાં પ્રસાદાદેવેઃ સ્વર્ગનિવાસિનઃ ॥૨૯॥ ન બ્રાહ્મણવિ-
રોધેન શક્ત્યા શાસ્તું વસુન્ધરા । બ્રાહ્મણા હિ મહાત્માનો દેવાના-
મપિ દેવતાઃ ॥૩૦॥ તાન્ પૂજયસ્વ સતતં દાનેન પરિચર્યયા ।
યદીચ્છસિ મહીં ભોક્તુમિમાં સાગરમેશ્વલામ્ ॥૩૧॥ શ્રીનારાયણમુ-
નિસ્વાચ—ઇત્યં ભીષ્મો ધર્મરાજં ગરીયો નૃપકર્મ તુ । વિપ્રસન્મા-
નમેવાહ સ ચ રાજા તથાઽકરોત્ ॥૩૨॥ શ્રીકૃષ્ણો દ્વારિકાયાં
ચ વિમોહ્ય સરટં નૃગમ્ । અશિક્ષયત્ પ્રજાઃ સૂર ! તદ્વચાંસ્યપિ
મચ્છુણુ ॥૩૩॥ શ્રીકૃષ્ણ ઉવાચ—દુર્જરં ઘત બ્રહ્મસ્યં ભુક્તમગ્નેર્મના-
નાગપિ । તેજીયસોઽપિ કિમુત રાજામીશ્વરમાનિનામ્ ॥૩૪॥ નાહં

વિપ્રેનો પરાલવ કરવાથી અમુરો પાતાળનિવાસી થયા છે અને વિપ્રેને
પ્રસન્ન કરવાથી દેવો સ્વર્ગનિવાસી થયા છે ॥૨૯॥ પૃથ્વીપતિએ પૃથ્વી
વિપ્રવિરોધથી પ્રશાસન થઈ શકતી નથી. મહાત્મા ભૂદેવો દેવોનાપણુ
દેવો છે ॥૩૦॥ હે યુધિષ્ઠિર ! જો આ સમુદ્રમેખળાવાળી ભૂમિને ભોગવવા
ઈચ્છોછો તો બ્રાહ્મણોની દાન તથા પરિચર્યાથી નિરંતર પૂજા કરો ॥૩૧॥
શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે સૂર નરેશ ! આ પ્રકારે ભીષ્મ પિતાએ
યુધિષ્ઠિર રાજાપ્રત્યે 'વિપ્રનું સન્માન કરવું એજ રાજાનું શ્રેષ્ઠ કર્તવ્ય છે'
એમ કહ્યું હતું. એરીતે ઉપદેશ આપતાં ધર્મરાજ બ્રાહ્મણસન્માનક-
પરાયણ થયા હતા ॥૩૨॥

વળી હે સૂર રાજા ! પૂર્વે લગવાનું શ્રીકૃષ્ણે દ્વારિકામાં શાપથી કૃકલા-
સની યોનિને પામેલા નૃગરાજને તે યોનિયથી મુકાવીને પોતાની પ્રભાઓને
જે શિક્ષાવચનો કહ્યાં છે તે પણ તમોને કહું છું તેને એકાચ મનથી સાંભળો
॥૩૩॥ (હવે શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહેલા દ્વાદશ સ્લોકોને શ્રીહરિ 'શ્રીકૃષ્ણ
ઉવાચ' ઇલાદિકથી કહેછે.) શ્રીકૃષ્ણ કહેછે—બ્રાહ્મણુધન લગારપણુ ઉપ-
ભોગમાં લીધું હોય તો અશિતુલ્ય તેજસ્વી એવા પણ પુરૂષને દુર્જન-
પત્ની શકે એવું (દુઃખદાયક) છે તો 'હું ઇશ્વર છું' એવા અભિમાનવાળા
અનીશ્વર રાજાઓને ન જરી શકે એમાં કહેવુંજ શું ? દુર્જન છે ॥૩૪॥
હાલાહજને કેટલાક વિષ માનેછે. હું તેને વિષ માનતો નથી, કારણ કે તેની

હાલાહલં મન્યે વિપં यस્ય પ્રતિક્રિયા । બ્રહ્મસ્વં હિ વિપં પ્રોકં નાસ્ય
પ્રતિવિધિર્ભુવિ ॥૩૫॥ હિનસ્તિ વિપમત્તારં વહ્નિરદ્ધિઃ પ્રશામ્યતિ ।
કુલં સમૂલં દહતિ બ્રહ્મસ્વારણિપાવકઃ ॥૩૬॥ બ્રહ્મસ્વં દુરનુશાતં
ભુકં હન્તિ ત્રિપૂરુપમ્ । પ્રસહ્ય તુ ચલાદ્ભુકં દશ પૂર્વાન્ દશાપ-
રાન્ ॥૩૭॥ રાજાનો રાજલક્ષ્મ્યાન્ધા નાત્મપાતં પ્રચક્ષતે । નિરયં
યેડમિમન્યન્તે બ્રહ્મસ્વં સાધુ યાલિતાઃ ॥૩૮॥ ગૃહ્ણન્તિ યાવતઃ
પાંસુન્ ક્રન્દતામશ્રુચિન્દવઃ । વિપ્રાણાં દૃતઘૃત્તીનાં વદાન્યાનાં કુ-

પ્રતિક્રિયા-ઉતારવાનો ઉપાય છે. કિંતુ બ્રાહ્મણુધનનેજ હું વિપ માનું છું
કે જેની ક્રોધ પ્રતિક્રિયા-નિવારણનો ઉપાય ભૂમિમાં છેજ નહિ ॥૩૫॥
વિપ તથા વહ્નિથટ્ટી વિપ્રનું ધન બહુ ઉચ્છેદે, કારણ કે વિપ તો કેવળ
ખાનારાનેજ હણે છે. આ બ્રાહ્મણુધનરૂપ વિપ તો કુળને સમૂળ મારે છે.
અગ્નિ તો જળથી પ્રશાંત થાય છે, બ્રહ્મધનહરણરૂપ અરણિ થટ્ટી ઉત્પન્ન
થએલો પાપરૂપ અગ્નિનો તેના પ્રશમનનો ઉપાય નહિ હોવાથી કુળને સમૂળ
ખાળે છે. (બીજે વહ્નિતો જળથી પ્રશાંત થાય છે અને મૂળોને અવશેષ
રાખેછે, આતો પ્રશાંત પણ થતો નથી અને મૂળોને પણ અવશેષ રાખતો
નથી, માટે એનું અને તેનું અત્યંત અંતર છે એવો અભિપ્રાય છે) ॥૩૬॥
બ્રહ્મધન બરોબર અનુસા નહિ આપેલું (તેની આસા વિના)જે ઉપભોગમાં
મહણ કરે તો તે ત્રણ પુરૂષને (પોતાને પુત્રને અને પૌત્રને) હણે છે-
અનર્થ સાથે જોડેછે. જે હઠથી કે યજ્ઞાત્-રાત્નદિકના આશ્રયથી હુંટી
લક્ષને ભોગવું હોય ત્યારે તો દશ પૂર્વના અને દશ પછીના અને પોતે
એક એમ મળીને એકવીસ પુરૂષોને હણે છે એટલે પોતાના કુળમાં ભૂત
ભાવિ દશદશ પુરૂષોના પુણ્યને પ્રણાશ કરે છે ॥૩૭॥ જે રાત્નઓ રાજ્યવ-
ક્ષ્મીના મદથી અંધ અંધને બ્રહ્મધનને સાધુ-સમુચિત (ભોગ્ય) માને છે
તે આ અજ્ઞા પોતાના નરકનેજ માને છે. તેઓ અન્ધ હોવાથી આત્મનાશ
(પોતાનો નરકપાત થવારૂપ) ને જોતા નથી ॥૩૮॥ નિરંકુશ થઈ બ્રાહ્મણુ-
ધનને હરનારા રાત્નઓ અને તેના વંશના બીજાઓ વૃત્તિ હરી લેવાથી
રૂદન કરતા કુટુંબી વદાન્ય વિપ્રોના નેત્રોમાંથી નીકળતા અશ્રુબિંદુઓ

॥૪૫॥ શ્રીનારાયણમુનિસ્વાચ—एवं कृष्णेन नृपते ! शिक्षिता द्वारि-
कौकसः । तस्याज्ञायामघर्तन्त ततः प्रापुः सुखं महत् ॥४६॥ अत-
स्त्वया नृपैश्चान्यैः क्षत्रियैश्च मदाधितैः । जनैश्च ब्राह्मणा मान्याः
पूजनीया विशेषतः ॥४७॥ दुर्वेदा वा सुवेदा वा शकृताः संस्कृ-
तास्तथा । ब्राह्मणा नावमन्तव्या भस्मच्छन्ना इयाग्रयः ॥४८॥ यथा
दमशाने दीप्तौजाः पाचको नैव दुम्यति । एवं विद्वानविद्वान्या
ब्राह्मणो दैवतं महत् ॥४९॥ प्रचुराज्यसितोपेतैर्भक्ष्यैर्भोज्यैश्च त-
त्प्रियैः । तोषणीया दक्षिणाभिर्ब्राह्मणा भगवत्प्रियाः ॥५०॥ तुष्टेषु
ब्राह्मणेष्वेव सन्तुष्टः कमलापतिः । भवतीति मया प्रोक्तं कर्तव्यं
श्रेष्ठमेव ते ॥५१॥ सुप्रत उवाच—इति श्रुत्वा भगवता प्रोक्तं सूरः

॥૪૫॥ શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે સૂર નરપતે ! આ પ્રકારે કૃષ્ણ
ભગવાને શિક્ષા આપેલી દ્વારકાવાસી પ્રજાઓ ભગવાનની આજ્ઞામાં અનુ-
વર્તવાથી પરમ સુખને પામી હતી ॥૪૬॥ માટે તમારે તથા મદાશ્રયપર
બીજા ક્ષત્રિય જાતિના રાજાઓએ તથા બીજા બધાય જનોએ બ્રાહ્મણો
માનવા અને વિશેષપણે પૂજવા ॥૪૭॥ બ્રાહ્મણો દુર્વેદ-યથાર્થપણે વેદને
નહિ ભણેલા અને નહિ ભણાવનારા કે સુવેદ-યથાર્થપણે વેદને ભણેલા અને
ભણાવનારા હોય, પ્રાકૃત કે સંસ્કૃત-વેદાર્થજ્ઞાને રહિત કે વેદાર્થજ્ઞાને
સહિત હોય, તે આ બ્રાહ્મણો ભસ્મથી ઢાકાએલા નિગૂઢ તેજસ્વી અગ્નિ-
ઓની પેઠે ગુપ્ત બ્રહ્મતેજવાળા હોવાથી અવજ્ઞા કરવા યોગ્ય નથી ॥૪૮॥
વિદ્વાન કે અવિદ્વાન વિપ્ર મહત્ દૈવત-દેવવત્ પૂજ્ય છે, સ્મશાનમાં
રહેલોપણુ પ્રદીપ્ત અગ્નિ શું નથી બાળી શકતો? બાળેજ છે ॥૪૯॥ ભગ-
વાનના પ્રીતિપાત્રભૂત બ્રાહ્મણો યથાર્થિ પુષ્કળ ધી સાકરે સહિત ભક્ત્ય
ભોજ્યાદિ વિવિધ અન્ન આપીને અને પરિપૂર્ણ સુવર્ણાદિ દક્ષિણાઓ
આપીને સતુષ્ટ કરવા ॥૫૦॥ બ્રાહ્મણો સતુષ્ટ થતાંજ ભગવાન લક્ષ્મીપતિ
કૃષ્ણ સતુષ્ટ થાય છે. આ પ્રકારે રાજકર્તવ્યમાં એક તમારા હિતમાટે મેં
હેમણા કહ્યું ॥૫૧॥ સુપ્રતઃકપિ કહેછે—હે રાજન ! આ પ્રકારે ભગવાને

સ ભૂપતિઃ । મક્તાશ્ચાન્યેऽપિ તં નત્વા તસ્યાહ્વાં શિરસા દધુઃ
 ॥૫૨॥ એવમાનન્દયન્મક્તાન્પ્રત્યહં ભગવાન્સ તુ । ઉવાસ નૃપતે !
 માસં ગૌર્જરૈર્વેદુધાર્ચિતઃ ॥૫૩॥ તત્ર દેશાન્તરાયાતા મક્તાસ્તં પ્રા-
 થ્યન્મૃદશમ્ । સ્વસ્વગ્રામાગમાયાય તથેત્યાહ સ ચાપિ તાન્ ॥૫૪॥
 સુખયિતુમયો નૈકગ્રામસ્થિતાન્ સ્વસમાશ્રિતાન્સહ મુનિગણૈર્દ-
 ભાવત્યા હરિર્નૃપ । નિર્યયૌ । સ્વમન્તુ ચ યતો દૂરં મક્તાન્નિવાર્ય પુરો-
 કસો નયનસલિલાનાયાદેશં ચરોત્તરસંશ્લકમ્ ॥૫૫॥ હિત્રીસત્સ-
 ન્નિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મેશાલે દ્વિતીયપ્રકરણે દર્માવતીપુરે મહાયજ્ઞમહોત્સવે
 શ્રાદ્ધગમાહાત્મ્યનિરૂપણનામૈકોનપચાશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥ ૪૧ ॥

કહેલા વચનને સાંભળીને સૂરભૂપતિ તથા બીજા સલામાં બેઠેલા લક્ષ્મ-
 નોએ સંતુષ્ઠ થઈ ભગવાનને પ્રણામ કરી તેમની આજ્ઞા મસ્તકે ચઢાવી
 ॥૫૨॥ હે નૃપતે ! આ પ્રકારે ભગવાન્ શ્રીહરિ પ્રતિદિન સદ્ગુપદેશોવડે
 લક્ષ્મણનોને આનંદ આપતા અને તે ગુજરાત દેશના હરિજનોએ બહુ
 પ્રકારે પૂજા કર્યા થકા એક માસસુધી ડલાણમાં નિવાસ કરી રહ્યા ॥૫૩॥
 તે દર્ભાવતી પુરીમાં દેશદેશમાંથી આવેલા અનેક લક્ષ્મોએ પોતપોતાના
 ગામમાં શ્રીહરિને પધરાવાની વાંછાથી તેમની બહુ પ્રાર્થના કરી. ભગવાન-
 પણ લક્ષ્મોની પ્રાર્થનાથી અસહ્ય થઈ ‘તમારા ગામોમાં હું આવીશ’ એમ
 બોલ્યા ॥૫૪॥ હે નૃપ ! ત્યાર પછી ભગવાન્ તેમની પ્રાર્થનાને સફળ કરવા
 અનેક ગ્રામનિવાસી નિભાશ્રિત જનોને સુખ આપવા મુનિમંડળ સાથે દર્ભા-
 વતી નગરીથડી ચાલી નીકળ્યા. પોતાનો વિયોગ નહિ સહન કરવાના સ્વભા-
 વવાળા હોવાથી પોતાની પાછળ બહુ દૂર પ્રદેશપર્યંત વળાવા આવેલા,
 અશ્રુપૂર્ણ નેત્રવાળા પુરવાસી જનોને જેમતેમ (બળાત્) અલિનંદનવચ-
 નથી પાછા વાળીને ચરોત્તર નામના દેશમાં પધાર્યા ॥૫૫॥ ઇતિ શ્રીસ-
 ત્સન્નિજીવને...દ્વિતીયપ્રકરણે દર્ભાવતીપુરે મહાયજ્ઞમહોત્સવે
 શ્રાદ્ધગમાહાત્મ્યનિરૂપણનામૈકોનપચાશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૪૯॥

મુચત ઉવાચ—તત્ર ભક્તાઃ પ્રતિગ્રામં તસ્યાડસંશ્ચ નરાઃ સ્ત્રિયઃ ।
 સર્વાસ્તાન્ સુખયામાસ તત્તદ્રામગતઃ સ ચ ॥૧॥ તતો મહીં સમુ-
 સ્તીર્ય દેશે કાહ્નમનામનિ । ભક્તગ્રામેષુ નિવસન્મૃગ્યુક્ષેત્રમવાપ સઃ
 ॥૨॥ એકં દ્વે વા દિને સ્વામી દિનાર્થં વાપિ કુત્રચિત્ । પક્ષાર્થં
 પક્ષમેકં વા ન્યવસત્કુત્રચિદ્ધ સઃ ॥૩॥ તત્રતત્ર વસન્ ગ્રામે સદ્ધર્મે
 સમતિષ્ઠિપત્ । સન્ધ્યાસ્થાનુસૃતૈર્વાખ્યૈરુચ્યપાન ચ તદ્રિપુમ્ ॥૪॥
 કુત્રચિત્ મહારુદ્રં વિષ્ણુયાગં કચિન્નૃપ ! । પુરશ્ચર્યાં ચ ગાયત્ર્યાઃ

અધ્યાય ૫૦ મો.

સુમતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! તે ચરોત્તર દેશમાં ગામોગામ ભગ-
 વાનના ભક્ત સ્ત્રીપુરૂષો બહુ હતા. તે સમસ્તને ધર્મ જ્ઞાન વૈરાગ્ય વગેરેના
 સંબન્ધવાળાં પોતાનાં વચનામૃતોના પ્રદાનથી પરમ મુખી કરવા તેમના
 તેમના ગામમાં તે તે ભક્તોની પ્રાર્થનાથી પધારીને રહ્યા હતા ॥૧॥ ત્યાર-
 પછી ભગવાન્ મહી નામની નદીને કિનારેને કાહ્નમ નામના દેશમાં તે તે
 ભક્તોના ગામોમાં રહેતા રહેતા અનુક્રમે લૃગુક્ષેત્ર(લક્ષ્ય)માં પધાર્યા ॥૨॥
 હવે ચરોત્તર તથા કાહ્નમ દેશમાં પોતાના ભક્તોનાં ગામોમાં નિવાસદિવસ
 કહેવાપૂર્વક ત્યાં ત્યાં રહીને કરેલું શ્રીહરિનું ચરિત્ર સંક્ષેપમાં કહેછે—કોઈ
 ગામમાં એક દિવસ તો કોઈ ગામમાં અર્ધો દિવસ તો કોઈ ગામમાં બે
 દિવસ તો કોઈ ગામમાં એક પક્ષ (પનર દિવસ) તો કોઈ ગામમાં અર્ધો
 પક્ષ (અઠવાડીયું) રહીને સન્ધ્યાસ્થાનુસારી માર્ગથી સદ્ધર્મનું સંસ્થા-
 પન કરતા અને તેના શત્રુબૂત અધર્મને મૂળમાંથી ઉખાડતા ભગવાન્
 સ્વામિનારાયણ ધર્મસંરક્ષણમાટે આ પ્રકારે પૃથ્વીમાં ત્રિચર્યા હતા ॥૩-૪॥
 હે નૃપ ! ભગવાન્ શ્રીહરિએ કોઈ ગામમાં મહારુદ્રયાગ તો કોઈ ગામમાં
 મહાવિષ્ણુયાગ તો કોઈમાં ગાયત્રીનું પુરસ્કરણ તો કોઈમાં લક્ષ્મીસૂક્તની

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાનનું અનુક્રમે અનેક ગામના ભક્તજનોને દર્શન
 સદુપદેશ અભિનંદનાદિકવડે પ્રસન્ન કરવા પૂર્વક સૂર્યપુરમાં પધારવું અને ત્યાંના
 બાવિક ભક્તોને તેમના દર્શન પૂજનનો મહોત્સવ વર્ણવ્યો છે.

श्रीसूक्तस्य च कुत्रचित् ॥५॥ विष्णुनामसहस्रस्य श्रीनारायणवर्मणः । क्वचिच्च हरिगीतायाः पुरश्चर्यामकारयत् ॥६॥ वेदपारायणं कापि कुत्रचिच्छतरद्रियम् । श्रीमद्भागवतस्याथ पुरश्चर्यामर्चीकरत् ॥७॥ दशमस्कन्धमात्रस्य पुरश्चर्यां च कुत्रचित् । स वासुदेवमाहात्म्यस्यापि कापि त्वकारयत् ॥८॥ धर्मप्रवृत्त्ये विचरन् धरायामुत्तीर्य रेवां तपतीप्रतीरे । उपागमत्सूरपुरं स राजन्सम्भक्तसम्प्रार्थित आत्मतन्त्रः ॥९॥ आयान्तमाश्रुत्य हरिं तदैव प्रत्युद्ययुर्मकजनाः सहर्षम् । चादिप्रगीतध्वनिनादिताशा यानैर्विचित्रैः सह दर्शनीयैः ॥१०॥ आदीश्वराख्यो नृपतेरमात्यो ज्ञाना

पुरश्चर्यां तो कोष्ठ गाभभा विष्णुसहस्रनामस्तोत्रं तु पुरश्चर्यं तो कोष्ठमा नारायणकवचं तु पुरश्चर्यां तो कोष्ठमां लगवद्गीतानीं पुरश्चर्यां तो कोष्ठ गाभभां ऋगादिवेदं तु पारायणं तो कोष्ठं गाभभां शतद्रियं तो कोष्ठमा श्रीमद्भागवतानीं पुरश्चर्यां तो कोष्ठं गाभभां ऐकला दशमस्कन्धानीं पुरश्चर्यां तो कोष्ठं गाभभां वासुदेवमाहात्म्यं तु पुरश्चर्यं कुर्यात् ॥६॥ (अत्रेति न्यां न्यां गथा त्यां धर्मप्रवर्तनना नानाप्रकारना विषयोनेन करता हुता) ॥५-८॥ हे राजन् । ते आ अक्षरधामनिवासी लगवान् धर्मप्रवर्तन माटे धराभां अवतरीने विचरता विचरता नर्मदा मदानदीने उतरीने पवित्र तापी नदीनां साभा तटविपर वर्तता सूर्यपुरभां (सुरत) त्यांना साविक लज्जोनी प्रार्थनाथी संवत् १८६६ ना वैशाख शुक्ल द्वितीयाये पधार्था यद्यपि आ लगवान् आत्मतन्त्र-स्वतन्त्र तथापि लज्जपरतन्त्र होवाची लज्जोनी विपर अनुवर्तता कृपातिशयने लीधे गाभोगाभ विचरीने सर्वसुगम यथा ॥९॥ सूर्यपुरना त्रेभविह्वण लज्जो पोताना पुरभां पधारेला श्रीहरिने सावणीने तळलु सहर्ष विचित्र दर्शनीय नानाविध अनेक रथादि वाहनो साधे लघ, विविध गीत वादितोना शब्दोथी दश दिशाओने गजघी मुक्ता थका सन्मुख आव्या ॥१०॥ ते पुरना अधिपति छन्दसेन राजना अमात्य अरदेशर नामना लज्जराज पोताना भीलु नामना मोटा बाधनी साधे अन्य कार्यमात्रनो परित्याग करी राजप्रीय परिवारसाधे विचित्र चालत्रो लघने

સમં પીલુસમાદ્યેન । વિચિત્રવાદ્યૈઃ સહ રાજકીયૈરભ્યાયયૌ ત્ય-
ક્તતદન્યકાર્યઃ ॥૧૧॥ અન્યેઽપિ તં શાસ્ત્રવિદો દ્વિજેન્દ્રા અભ્યા-
યયુઃ રાજસમાથયાશ્ચ । પુરોપકળાંગતમેવ તં તે દૃષ્ટ્વા પ્રણેમુઃ
સહસૈવ સર્વે ॥૧૨॥ તાન્માનયિત્વાય યથોચિતં સ્વાન્ હયાધિરૂઢઃ
સહ તૈઃ પુરં તત્ । સ ગ્રાવિશદ્રૂપતિવચ્ચ પૌરૈર્જનૈઃ સચિત્રં પરિ-
ચન્ધમાનઃ ॥૧૩॥ વિશાલાયાં વાટિકાયાં સૌધે મહતિ શોભને ।
મક્તાસ્તં વાસયામાસુર્યથાદ્ તસ્ય ચાનુગાન્ ॥૧૪॥ આતિથ્યં વિદ-
ધુસ્તસ્ય સર્વે તેઽથાદરેણ ચ । અમ્યારામમુર્યા વિપ્રાશ્ચરુસ્તત્સેવનં
મુદા ॥૧૫॥ ભાલચન્દ્રો ગિરિધરો ગોવિન્દો યાદવસ્તથા । ભિક્ષા-
હારી મૌક્તિકશ્ચ લક્ષ્મીચન્દ્રો નરોત્તમઃ ॥૧૬॥ મગવત્પ્રમુર્યાશ્ચાન્યે

અભિમુખ આવ્યા ॥૧૧॥ રાત્રીએ સન્માન કરેલા, તેના આશ્રયથી વૃત્તિને
પામેલા વિદ્વાનો અને બીજાં પણ બહુ દિલે સન્મુખ આવ્યા. આ સર્વે જનો
પુરની સમીપે આવી પહોંચેલા ભગવાનને દૂરથી લાગીનેજ એકદમ સ્તેહથી
સાધાંગ પ્રણામ કરવા માંડ્યા ॥૧૨॥ શ્રીહરિ પોતાવિષે ભક્તિના ઉત્ક-
ર્ષથી અભિમુખ આવેલા તે સમસ્ત હરિભક્તોને યથાયોગ્ય અભિનંદનાદિ-
વડે સત્કાર કરી, સ્વયશ્રેષ્ઠ અશ્વ ઉપર વિરાજમાન થઈ, પુરવાસી જનોએ
આશ્ચર્યથી આદરપૂર્વક ભૂપતિની પેઠે દર્શન કર્યા થકા અને અભિવંદન કર્યા
થકા તે સન્મુખ આવેલા હરિજનો સાથે સૂર્યપુરમાં વાજતે ગાજતે પ્રવિષ્ટ
થયા ॥૧૩॥ તે પછી ભક્તોએ વિવિધલતાઓ તથા વૃક્ષોના સમૂહથી શોભાય-
માન વિશાળ વાડીમાં (લાલકૃષ્ણની) વિચિત્ર ઉદ્યોગાદિકથી શોભાડેલી કોઈ
વિશાળ હવેલીમાં શ્રીહરિનો ઉતારો કરાવ્યો તથા તેમના અનુયાયી સાધુ
આદિકનો યથાયોગ્ય ઉતારો બીજાં ગૃહોમાં કરાવ્યો ॥૧૪॥ તે પછી તે
બધા ભક્તોએ ભગવાનનું આતિથ્ય અત્યાદરથી કર્યું. હે ભૂપતે! અપારામ
આદિક વિપ્રો તથા ભાલચંદ્ર, (ભાષ્યદ) ગિરિધર, ગોવિંદ, જાદવ, ભિક્ષા-
હારી (લીલાભાઈ) મૌક્તિક (મોતીભાઈ) લક્ષ્મીચંદ, નરોત્તમ, ભગવા
નભાઈ અને આથીપણુ બીજાં વૈશ્ય જાતિના શ્રીહરિભક્તો પોતાના માનુષ્ય
જન્મને સાર્થક કરતા થકા શ્રીહરિની પરિચર્યા પ્રહર્ષથી પ્રતિદિન કરવા

વિશસ્ત્તસેવને રતાઃ । આસન્સફલયન્તઃ સ્વં માનુષં જન્મ ભૂપતે !
 ॥૧૭॥ મહાલક્ષ્મીશ્ચ જીવન્તી લાહુર્દેવ્યાદયશ્ચ તમ્ । નાર્યઃ પર્ય-
 ચરન્ પ્રીત્યા ભક્તિમત્યઃ પતિમતાઃ ॥૧૮॥ હૈમૈર્વિભૂષણૈર્વૈર્વિવિ-
 ધૈર્દુષ્ટત્રચામરૈઃ । ગન્ધમાલ્યાદિભિર્મૈકાશ્ચક્રુસ્તે પૂજનં હરેઃ ॥૧૯॥
 મક્ષ્યૈર્મોજ્યૈશ્ચ પક્ષાઘૈર્વિવિધૈર્વ્યજ્ઞનૈસ્તથા । હરિં સપરિવારં તે તર્પ-
 યામાસુરાદરાત્ ॥૨૦॥ દ્વિતીયેઽક્ષયક્ષયાપ્યાયાં તૃતીયાયાં હરિશ્ચ
 તૈઃ । અકારણત્ પર્ણુરામસપ્રર્ચનમહોત્સવમ્ ॥૨૧॥ તત્રત્સ ઈન્દ્ર-
 સેનાય્યો ગવેન્દ્રસ્થાપિતો ધ્રુપઃ । સન્માનેનાતિમહતા મુનિભિઃ
 સહિતં હરિમ્ ॥૨૨॥ પ્રેપયિત્વા વાહનાનિ દુર્ગમાનીય ચાત્મનઃ ।
 ચકાર મહર્તી પૂજાં નૂલ્લવાસોઘનાદિભિઃ ॥૨૩॥ ભક્તા ભગવતોઽ-
 માલ્યા રાજા આદીશ્ચરાદયઃ । અપિ પૃથક્પૃથક્ સ્વં સ્વં ગૃહં નિન્યુ-
 સ્તમાદરાત્ ॥૨૪॥ પ્રીત્યા તેઽપિ મહાપૂજાં ચક્રુસ્તસ્ય સવાન્ધવાઃ ।

લાગ્યા ॥૧૫-૧૭॥ મહાલક્ષ્મી જીવતી લાહુ દેવી આદિક ભક્તિનિષ્ઠાવાળી
 પતિમતા નારીઓ પ્રેમપૂર્ણ થઈ ભગવાનની યથાયોગ્ય પરિચર્યા કરવા
 લાગી ॥૧૮॥ આ પ્રેમી ભક્તોએ વિવિધ સુવર્ણમય વિભૂષણો, વિવિધ
 વસ્ત્રો, છત્ર આમરો, ચંદન ખુબ્બહારો, ઇલાદિ ભક્તિથી આજુબા હિપચા-
 રોવડે ભગવાનની પૂજા કરી. આ ભક્તો અતિસ્વાદુ ભક્તિરસથી બીનાં
 પવિત્ર નાનાવિધ ભક્ષ્યભોજ્યાદિ પકવાનો તથા વિવિધ વ્યંજનોવડે સપ-
 રિવાર ભગવાનને પરમાદરથી પ્રતિદિન તૃપ્ત કરતા હતા ॥૧૯-૨૦॥ તે
 મહી દ્વિતીય દિવસે પ્રાતઃ અએક્ષી અક્ષયતૃતીયાએ ભગવાને તે ભક્તો-
 પાસે પરશુરામ પૂજનનો મહોત્સવ તેમના પ્રાદુર્ભાવનિમિત્તનો યથાવિધિ
 કરાવ્યો ॥૨૧॥ તે નગરમાં ગવર્નર રાજાએ રાજ્યપરિપાલનના કાર્યમાં
 સ્થાપેલા ઈન્દ્રસેન નામના નરપતિએ મુનિમંડળે સહિત ભગવાનને વિવિધ
 રાજવાહનો મોકલીને અતિશય સન્માનપૂર્વક પોતાના કોટમાં પધરાવીને
 નવીન વસ્ત્રો તથા વિભૂષણ ધનાદિકવડે મોટી પૂજા કરી ॥૨૨-૨૩॥ આ
 ઈન્દ્રસેન રાજાના અમાત્યો અરહેસર આદિક ભક્તજનોએ પણ બન્ધુજનો
 સાથે પૃથક્ પૃથક્ પોતપોતાના ભવનમાં આદરથી પધરાવીને અમૂલ્ય

અનર્વ્યવાસોલક્ષારનાનાદ્રવ્યાર્પણાદિભિઃ ॥૨૫॥ નારાયણદ્વેષિણો
 ચે તત્રત્યા વૈષ્ણવાદયઃ । તે તુ તસ્ય પ્રતાપેન કિંચિત્કર્તુ ન શે-
 કિરે ॥૨૬॥ ભગવાંસ્તત્ર સદ્ધર્મે સ્થાપયન્ પુરવાસિનામ્ । જહારા-
 જ્ઞાનતિમિરં ચચોમિર્ધર્મસંશ્રયૈઃ ॥૨૭॥ અમૂલ્યાન્યપિ વાસાંસિ
 ભૂષણાનિ ચ સર્વેશઃ । બ્રાહ્મણેભ્યો દદૌ પ્રીત્યા ધનં ચ વિપુલ
 પ્રભુઃ ॥૨૮॥ યત્રયત્ર ચ હરેર્નરાકૃતિબ્રહ્મણોડર્ચનમભૂદરાતલે ।
 તત્ર તત્ર સકલાગ્રજન્મનાં દુર્વિધત્વમગમદ્વિલીનતામ્ ॥૨૯॥ इति
 श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे सूर्यपुरागमननिरूपण-
 नामा पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५०॥

વસ્ત્રો વિભૂષણો અને બહુવિધ દ્રવ્યોવડે તે ભગવાનની મહાપૂલ મહાપ્રીતિથી
 કરી ॥૨૪-૨૫॥ આ સૂર્યપુરમાં જે આ નારાયણુમુનિવિષે ત્રીમ વૈર-
 ષ્ટ્તિવાળા વૈષ્ણવ અપદેશવાળા (જોસ્વામિવાળા) હતા તેઓ તો આ
 ભગવાનના સહજ પ્રતાપવિશેષના યોગને લીધે કંઈ પણ ઉપદ્રવાદિ
 કરવા સમર્થ થયા નહિ ॥૨૬॥ આ ભગવાને સૂર્યનગરમાં સ્વધર્મની સસ્થા-
 પના કરવાપૂર્વક સમગ્ર પુરવાસી જનોનું અજ્ઞાનરૂપ અધકાર ધર્મબોધક
 વચ્ચનોવડે હરણુ કર્યું હતું ॥૨૭॥ જે અમૂલ્ય એવાપણુ વિવિધ વસ્ત્રો
 વિભૂષણો આદિક ભક્તોએ પ્રીતિથી પોતાને અર્પણુ કર્યા હતાં તે સમસ્ત
 પણુ તે આ આત્મારામ પરમોદાર મહાપ્રભુ શ્રીહરિએ તેતે બહુ વિપ્રોને
 યથોચિત દાન કરી દીધાં અને ધનપણુ ઘણુંક દાન કરી દીધુ ॥૨૮॥ ડિ
 બહુના-આ ભૂતળમાં જે જે સ્થળે ધૃતદિવ્યનરાકાર પરબ્રહ્મ પરમાત્મા
 ભગવાનની ભક્તોએ વસ્ત્ર આભૂષણુ ધનાદિકવડે પૂજા જેમ જેમ કરી
 તેમ તેમ તેતે સ્થળમા બધાય ગ્રાહણુનું દારિદ્ર્ય વિલીન થઈ ગયું હતું
 અર્થાત્ તે વસ્ત્ર મુવર્ણાદિક સમસ્ત પૂજાપદાર્થો વિપ્રોને આપીને તેમનું
 દારિદ્ર્ય દૂર કર્યું હતું ॥૨૯॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...દ્વિતીયપ્રકરણે
 સૂર્યપુરાગમનનિરૂપણુનામા પંચાશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૫૦॥

સુવ્રત યવાચ—સમ્પૂર્ણમાનોઽહિલમકસહૈર્મહાર્હવત્રાભરણોપ-
દામિઃ।આનન્દયંસ્તાન્ હરિરુચ્ચપીઠે મહાસભાયાં નિપસાદ રાજન્!
॥૧॥તં ચામિતસ્ત્યાગિજના નિપેદુર્યયોચિતં તાનભિતો ગૃહસ્થાઃ।
આનન્દકારણ્યમૃતા હરા તાન્ પદ્યદ્યુવાચાથ સ નૈષ્ઠિકેન્દ્રઃ।
॥૨॥મો ભક્તસહ્યા! વચનં મદીયં શૃણ્વન્તુ સર્વે સ્વહિતાવહં યત્।
યથાધિકારં નિજધર્મસંસ્થા ભજન્તુ નિઃસંશયમેવ રુઢ્ણમ્ ॥ ૩ ॥
સ્યાત્સંશયઃ કશ્ચન કસ્યચિદ્દેત્સમ્પૂચ્છતાં મામધુના પુમાન્સઃ।

અધ્યાય ૫૧ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્! હવે સૂર્યપુરમાં થએલુ શ્રીહરિનુ
ચરિત્રાંતર કહુંધું. તે પછી સૂર્યપુરના સમસ્ત ભક્તસથોએ અમૂલ્ય મહા-
વત્ર આબૂપણુ ભેટસામગ્રીવડે પ્રેમથી પૂજ કરેલા ભગવાન્ શ્રીહરિ તે
સર્વ ભક્તોને આનંદ આપતા થકા મહાસભામાં ઉત્તર આસન (પાટ)માં
કદાચિત્ વિરાજમાન થયા ॥૧॥ ઉત્તર ઉત્તમ આસનમાં વિરાજમાન
ભગવાનની ચારે બાજુ ત્યાગિજનો નૈષ્ઠિક પરમહસો વિગેરે યથાયોગ્ય
બેઠા અને તેમની ચોમેર ગૃહસ્થ ભક્તો યથોચિત બેઠા. આ બધા ભક્ત-
સંઘને કૃપાપૂર્વકના પ્રહર્ષથી પરિપૂર્ણ એવી દૃષ્ટિવડે બોધને વાહિરાજ ભગ-
વાન્ એમ બોલ્યા કે—॥૨॥ હે ભક્તા!—મારે વિષે ભક્તિથી અભિમુખ
થએલા તમો તમામ તમારા પરમ હિતને કરનારૂં સર્વસાધના સારભૂત
આ માંરૂં વચન અવધાનથી શ્રવણુ કરો સર્વ કોઈએ પોતપોતાના અધિ-
કારને અનુરૂપ એવા ધર્મમાં દૃઢ નિષ્ઠા અને પરશ્રદ્ધા શ્રીકૃષ્ણમાં પરમા
ભક્તિ કરવી. આ થકી શ્રેયમાટે બીજું કંઈપણુ પર નથી. આ બેમાં એક
વિના એક સિદ્ધ થાય નહિ અને નિ.શ્રેયસ માટે પણ ન થાય. જો ધર્મ
ભક્તિ બંને મળેલાં હોય તોતો કંટ્યાણુ કરનારાં થાય, માટે ધર્મસહિતજ
કૃષ્ણભક્તિ કરવી ॥૩॥ હે ભક્તો! જો આ ભક્તિ વિષયમાં કોઈને પણ કોઈ

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને કહેલા ભક્તિસ્વરૂપના અને ભક્તમાહાત્મ્ય
આદિકના નિરૂપણનેા સવિસ્તર અનુવાદ કર્યો છે

इति प्रभोस्तस्य निशम्य वाचं तं भालचन्द्रो मतिमानपृच्छत् ॥४॥
 भालचन्द्र उवाच—कृष्णस्य भक्तिर्भगवन् ! जनानामशेषवन्धच्छि-
 दिति प्रसिद्धः । वर्धति घण्टापथ एव भूमौ तामेव पृच्छामि ततो
 भवन्तम् ॥५॥ सा कीदृशी तां दृढमाश्रिता ये ते कीदृशाः स्युश्च
 जना धरायाम् । प्रीतिश्च तेषामिह कीदृशी स्यात्कृष्णेऽथ क-

પણ સશય હોય તો તે પુરૂષ હમણા મને સુખેથી પુછો. હે રાજન્ !
 આવું મહાપ્રભુ શ્રીહરિનું અમૃતવચન સાલળીને ભાલચન્દ્ર (ભાલચન્દ)
 કે જે મતિમાન-પૃથ્વ્ય અશનના અભિજ્ઞ અને પ્રત્યુત્તરાર્થના અભિજ્ઞ હતા
 તેમણે ભગવાનપ્રત્યે પુછ્યું ॥૪॥ ભાલચન્દ્ર પુછેછે—હે ભગવન્ ! ભગવાન્
 શ્રીકૃષ્ણમાં દૃઢપણે પ્રકટેલી લક્ષિત નિભાશ્રિત જનોના લવજઘનને વિચ્છેદ
 કરનારી છે, આ અર્થ શ્રુતિસ્મૃતિમાં સુપ્રસિદ્ધ છે અને તે આ સતોનો
 પૃથ્વીમા રાજમાર્ગ વર્તે છે. તો એજ લક્ષિતને ઉદેશીને મારી છજાસા
 છે ॥૫॥ હે નાથ ! આ લક્ષિત કીદૃશી-કેવા સ્વરૂપની અને કેવા પ્રકારની
 છે ? (લક્ષિતનું સ્વરૂપ અને તેનો પ્રકાર શો છે ? એમ આ લક્ષિતસ્વરૂપનો
 પ્રશ્ન છે) ભૂમિમા લક્ષિતને દૃઢપણે આશરેલા જે જનો હોય તે કેવા હોય ?
 એટલે કેવાં લક્ષણોએ યુક્ત હોય ? (આ લક્ષિતને કરનારા લક્ષના સ્વરૂ-
 પનો પ્રશ્ન છે) તે લક્ષોને આ ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણવિષે દૃઢ-સાધનના અનુ-
 ધાનકાળમા અથવા આ ગુણમય મહાળમા પ્રીતિ કેવી હોય ? (આ ભગવા-
 નમાં લક્ષોએ કરવા યોગ્ય પ્રીતિસ્વરૂપનો પ્રશ્ન છે) અને દૃઢ લક્ષો ઉપર
 ભગવાનની પ્રીતિ કેવી હોય ? (આ લક્ષોવિષે ભગવાને કરેલી પ્રીતિ
 સ્વરૂપનો પ્રશ્ન છે) ભગવાનમાં પ્રીતિતો અર્થાર્થી આદિકને પણ સાધારણ
 છે એટલે એમને પણ ભગવાનમાં પ્રીતિ છે, પણ મુમુક્ષુઓની લક્ષિત કેવી
 હોય એવી વિશેષજ્ઞાસાથી પ્રશ્નાવકાશ છે તથા ભગવાનની પ્રીતિ પણ
 અર્થાર્થી આશ્રિતોને પણ સાધારણ છે પણ આ જ્ઞાની લક્ષિત ઉપર કેવી
 પ્રીતિ છે એવી વિશેષજ્ઞાસાથી પ્રશ્નાવકાશ છે. અર્થાત્ નિષ્કામ લક્ષોનો
 ભગવાનમા કેવો પ્રેમ હોય ? અને નિષ્કામ લક્ષો ઉપર ભગવાનનો કેવો
 પ્રેમ હોય ? એવો વિશેષ જ્ઞાણવાની ઈચ્છાથી પ્રશ્નાવકાશ છે અર્થાર્થી-

ણસ્ય ચ તેષુ નાથ ! ॥૬॥ સુમત ઉવાચ—શ્રુત્વેતિ ભક્તસ્ય સ તસ્ય
વાચં જગદુર્ભક્તપતિઃ પ્રસન્નઃ । પ્રોવાચ તં શાસ્ત્રરહસ્યમીશો
યત્સાત્ત્વતા યથા વિદન્તિ નાન્યે ॥૭॥ શ્રીનારાયણમુનિસ્વાચ—પ્રશ્નસ્ય
તે વૈશ્યવરોચરં તુ સુદુર્મ્મકરં શાસ્ત્રવિદાપિ નૂતનમ્ । પ્રસાદહીનેન

ઓને ભગવાનવિષે કે તેઓવિષે ભગવાનનો પ્રેમ કેવો હોય એવો પ્રશ્ન
પુછવામા કરી વિશેષ નથી આ અર્થ આગળ ઉત્તરાર્થથી સ્પષ્ટ થશે ॥૬॥
સુમતઃપ્રતિ કહેછે—હે રાજન્ ! ભક્ત ભાલચદ્રનું આવું વચન સાભળીને
ભગવાન્ તેમની ઉપર પ્રસન્ન થઇને ખોટા પ્રસાદમાં અન્ય મહત્ત્વ
નિમિત્ત ન હતું કિંતુ ભક્તિસ્વરૂપની શ્રદ્ધાસાગ્ર નિમિત્ત હતું, કારણ કે આ
ભગવાન્ ભક્તોના પતિ-અભીષ્ટ આપવાથી અને અનિષ્ટ નિવારણથી રક્ષક
છે અને વળી જગતોના ગુરુ છે, જગતને હિતાદેશ કરવો એજ એમનું
કૃત્ય છે, માટેજ તત્ત્વ-ઉપાય-પુરુષાર્થોને બહુવા ધ્વજનારાઓને ઉપદેશ
આપવા પોતેજ સમુત્સુક છે, તો આ ભગવાન્ ભક્તિપ્રશ્નથી પ્રસન્ન થઈ
શાસ્ત્રરહસ્યને કહેવા લાગ્યા. ઇશિ-રહસ્યને આ ભગવાનજ ઉપદેશ
આપવા સમર્થ છે, કારણ કે આ સર્વજ્ઞ છે અને ભૂતભૂતમાં જગતના
ઉન્નત્ત્વન અર્થે કૃપાથી અવતરેલા છે. આ ભગવાનનું આવું ઐશ્વર્ય બધાય
બાણતા નથી કિંતુ સારવતોજ બાણેછે એટલે જેઓ સત્ત્વગુણૈકપ્રધાન
પારમૈકાતિક ભક્તિનિષ્ઠો હોય એજ આ રહસ્યને બાણેછે ખીલ કોઈ
બાણતા નથી તે રહસ્યને કહેવા લાગ્યા ॥૭॥ હે વૈશ્યવર ભાલચદ્ર ! તમો
પાત્ર હોવાથી આ પ્રશ્નનો ઉત્તર હું કહું છું આ ભક્તિસ્વરૂપ અને તેના
પ્રકારના સબન્ધવાળો બધો વિષય સર્વ કોઈએ એકદમ સુગ્રહ નથી,
ભગવાનના પ્રસાદપાત્ર કોઈ સાત્ત્વિકાગ્રેસરથીજ સુખાલ છે શાસ્ત્રાર્થના
પરિશ્રમવાળો હોય પણ બે ભગવત્કૃપાએ વિહીન હોય તો તેનાથી પણ
આ વિષય અત્યંત દુર્ગ્રહ છે ('સુદુર્મ્મકર' એવો પાઠ માનીને આવો અર્થ
બાણવો) બે 'સુદુર્મ્મકર' એવો પાઠ હોય તો ભગવત્કૃપાએ રહિત, શાસ્ત્ર-
ર્થને બાણતો પણ જન ભગવત્પ્રેમવિશેષરૂપ ભક્તિસ્વરૂપમા પ્રવર્તે નહિ,

હરેરહં તદ્ભવીમિ સર્વેઽપિ નિશામયન્તુ ॥૮॥ સમ્પ્રાપ્ય દીક્ષામિહ
ભક્તિધર્મેયુક્તાહરોર્ભાગવર્તી નરઃ પ્રાક્ । અર્ચો તતઃ પ્રાપ્ય તદુ-

કારણુકે એને રૂચિ રોષી રાખેછે. તો આવા શાસ્ત્રરહસ્યભૂત, ભગવત્કૃપેક-
આશ્રિ ભક્તિસ્વરૂપને તમોને નિમિત્તભૂત કરીને તમો સર્વેને હવે કહું છું તેને
બધાય એકાગ્ર મનથી શ્રવણ કરો ॥૮॥ આ લોકમા પુરૂષ પ્રથમ સહગુ-
રૂથકી દીક્ષા યથાવિધિ પામીને ભક્તિ કરે (આ દીક્ષા ભક્તિમા અગવિધિ
જાણવો એટલે ભક્તિ કરવા ઈચ્છતો પુરૂષ પ્રથમ દીક્ષાને ચહણુ કરે)
દીક્ષા બીજા કોઈના સબન્ધવાળી નહિ કિંતુ ભાગવતી-કૃણથી તથા સાધ-
નથી ભગવાનના એક સબન્ધવાળી લેવી. 'સમ્પ્રાપ્ય વૈષ્ણવીં ક્ષીક્ષાં વિષ્ણું
શ્રુતિ મજ્જન્તિ યે । તે કૃતાર્થા મમુષ્યા વૈ ભારભૂતા મુવોઽપરે ॥' એવી
સ્મૃતિ છે. આ દીક્ષાના પ્રદાતા ગુરૂ ધર્મ તથા ભક્તિમાં નિષ્ઠાવાળા હોવા
જોઈએ. કેવળ ધર્મનિષ્ઠ કે કેવળ ભક્તિમાં પ્રવર્તતો પુરૂષ ગુરૂ થવાને યોગ્ય
નથી, 'ભન્ધંતમઃ પ્રવિજ્ઞન્તિ ચેઽવિદ્યામુપાસતે । સતો મૂય હ્રય તે તમો
ય ઽ વિદ્યાયાં રતાઃ ॥ વિદ્યાં જાવિદ્યાં ચ યસ્તદ્વેદોમયં સહ । અવિદ્યાયા
મૃત્યું તીર્ત્વાં વિદ્યાયાઽમૃતમશ્રુતે ॥' એવી શ્રુતિ છે. તથા 'સમ્પન્નો જ્ઞાન-
ભક્તિભ્યાં સ્વધર્મરહિતસ્તુ યઃ । સ ગુરૈર્નૈવ કલેશ્વઃ સ્વીહતાત્મા ચ કર્હિ-
ચિત્ ॥' એવી સ્મૃતિ છે તો ધર્મભક્તિનિષ્ઠ સહગુરૂથકી ભાગવતી દીક્ષા
ચહણુ કરીને ભક્તિના આલબનભૂત ભગવાનની જ દિવ્ય મૂર્તિ (પ્રતિમા-
રૂપ) તે સહગુરૂથકી મેળવવી, કારણ કે ગુરૂએ સમારાધન કરેલી પ્રતિમા
શિષ્યના ધ્યાનાલબનતાને યોગ્ય થાય છે (જેમ મત્રનો ગુરૂપદેશ સસ્કાર
છે તેમ આ એક અર્ચાનો સસ્કારવિશેષ છે) આજ અર્ચામાં વિશેષ છે.
માટેજ 'લઘ્વાનુમદ્ ભાચાર્યાત્તેજ સન્દર્શિતાગમઃ । મહાપુરુષમમ્યર્ચેન્મૂર્ત્યા-
ભિમતયાઽઽર્ચનૈઃ ॥' એમ ભાગવતમાં સ્વયં ભગવાનેજ કહ્યું છે. યદપિ પર
(અક્ષરધામમાં રહેલું) વ્યૂહ (વાસુદેવાદિ ચાર) અને વિભવો (અવ-
તારો) ની ધ્યાનાલબનતા થાય, અથાપિ શુભાશ્રય અર્ચાવિધે ભજના-
તિશયની મુકરતા હોવાથી ભક્તિમાં પ્રવર્તતા પુરૂષોને પ્રતિમાજ પ્રધાનપણે
પરિચહણીય છે. પરસ્વરૂપાદિકતો અતીન્દ્રિય, શ્રુતિએજ એક ગમ્ય,

કરીત્યા મક્તિ વિદધ્યાદપતન્દ્રિ વિષ્ણોઃ ॥૨૯॥ તદીયમાહાત્મ્યવિ-
યોગપૂર્વ સ્વમાવતો વૃત્તિરવિચ્યુતા યા । સપ્રેમ તસ્મિન્સકલેન્દ્રિ-

યોગસંસ્કૃત મનથી આજી અને નિયમિતાધિકાર (જેમાં અનુકરણ અભિ-
કાર હોવાનો નિયમ કયો છે) છે. પ્રતિમા તો અનુકરણ તથા પ્રેમસંસ્કૃત
મનને અમૃતમયી હોય ને શું ? એમ સમલેક આજ્ઞાદ આપનારી, સર્વા-
ધિકારી (જેના પૂજનમાં સર્વને અધિકાર છે) અને ભક્તિને અભિવૃદ્ધિ
કરનારી છે. આનંદમય જે પરસ્વરૂપ છે તે અર્થાવતારમાં પણ પોતાના
અસાધારણ સ્વભાવને લાગ કરતું નથી (સમસ્ત ગુણ સૈશ્વર્ય સાથેજ
અર્થામાં આવિર્ભાવ પામે છે) એટલે એમાં કશી ન્યૂનતાપણ નથી-પરિપૂર્ણ
છે. એરીતે ગુરુમયી દીક્ષા અર્થા આદિક પૂર્વાંગને પામીને ગુરુના કહેવા
મુજબ વિષ્ણુની ભક્તિ આજીસનો પરિભાગ કરી કરે. પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ
ક્રિયાયોગના રૂપની નહિ હોવાથી ' કરો ' એમ તેમાં વિધિનો અન્વય કેમ
સંભવે ? એવી આશંકા કરવી નહિ, કેમકે પ્રેમગર્ભિત જે અનુભવાન છે
તે ચિત્તવૃત્તિની નિરંતરતા રૂપ છે એટલે તેમાં ' કરો ' એમ વિધિ સંભવે
છે માટે કશી શંકા નથી ॥૩૦॥ પૂર્વોક્ત ચાર પ્રશ્નોના પ્રત્યુત્તર આપતાં
પ્રથમ ભક્તિસ્વરૂપ પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર ચાર શ્લોકથી આપે છે—હે ભક્ત !
હવે કરવા યોગ્ય ભક્તિનું સ્વરૂપ અને તેના પ્રકારભેદો સાંભળો. ભગવા-
નમાં તેમના યથાર્થ માહાત્મ્ય જ્ઞાનપૂર્વક સ્નેહગર્ભિત જે નિષ્કપટ મનો-
વૃત્તિનો નૈરંતર્યવિશેષ (અવિચ્છિન્નતા) છે એજ ભક્તિ કહી છે, આવા
મનોવૃત્તિના વેગથી ઉછળતા તરંગોવાળો જે અક્ષુઆદિ પ્રાણ ઇન્દ્રિયોનો
પણ સ્વભાવથી પ્રતિમાદિ રૂપથી પ્રકટતાને પામેલા તે પરમાત્મામાં
યથાસંભવ પ્રવર્તેલો વૃત્તિવિશેષ છે એપણ ભક્તિના પ્રવાહરૂપ હોવાથી
ભક્તિજ નાણવી, તો સમસ્ત ઇન્દ્રિયોનું સહજપણે પ્રેમપૂર્વક ભગવાનમાં
અવિચ્છિન્નપણે અનુવર્તવું એ ભક્તિ કહેલી છે. એમાં ' મદ્ગુણતિમારોણ
મયિ સર્વગુહાશયે । મનોગતિરવિચ્છિન્ના યયા ગદ્ગામ્ભસોમુખી ॥ લક્ષણં
મક્તિયોગસ્ય નિર્ગુણસ્ય, હૃદાદ્યતમ્ । અદ્યક્ષ્યવ્યવહિતા યા મક્તિઃ પુરો-
ક્તમે ॥ ' પ્રેમપૂર્વમનુષ્યાનં મક્તિરિત્યગિષીયતે' । 'યા પ્રીતિરવિયેકાગાં

યાણાં સા મક્ષિક્કા નવધાઽસ્તિ સાપિ ॥૧૦॥ વિષ્ણોઃ કથાયાઃ
શ્રવણં ચ કીર્તિસ્તસ્ય સ્મૃતિશ્ચાદ્વિનિવેશનં ચ । પૂજાઽનતિર્દા-
સ્યમનેન સદ્યમસૈ સર્વગાત્મનિવેદનં ચ ॥૧૧॥ ઉક્તા નવૈતે નનુ
મક્ષિમેદાઃ સ્વશક્તિસ્તૈર્મંજનીય ईशः । નરાઃ સકામા નિજવા-

વિપયેષ્વનપાયિની । સ્વામનુસારતઃ સા મે હૃદયાન્માઽપસર્પતુ ॥' ઈત્યાદિ
વચનો છે ॥૧૦॥ માટેજ આ ભક્તિના જે નવ પ્રકારો સ્મૃતિમાં કહ્યા
છે તે ઘટતા આવે છે, તેનો પ્રકારભેદ આ છે—વિષ્ણુની કથાનું શ્રવણ-
નાયિકા (પત્ની)ને નાયક (પતિ) ના ગુણનું શ્રવણ જેમ એમ પરાનુ-
રાગગાલિત શ્રવણ કરવું. (આ પણ વસ્તુતાએ મનોવૃત્તિવિશેષમાંજ પર્ય-
વસાન પામે છે, કારણ કે શ્રોત્રાદિ ઇન્દ્રિયો આહરણ કરીને શબ્દાદિ
વિષયો મનને ઉપહરણ કરેછે, ઇન્દ્રિયો સ્વતઃ પ્રકાશક નથી, મનને
આધીન એમનો પ્રકાશ છે, 'મનસા દ્યૌષ પश्यति मनसा दृणोति' 'ભવ્ય-
ગ્રમના અમૂર્ષં નાદર્શમન્યગ્રમના અમૂર્ષં નામૌર્ષં' ઈત્યાદિ શ્રુતિ પણ એમજ
કહેછે) તથા પરમ અનુરાગગાલિત ભગવદ્ગુણોનું અનુકીર્તન કે જે
અમૃતપાનની પેઠે આસ્વાદ લેતાં આનંદ આપનારૂં છે તે કરવું તથા
ભગવાનના ગુણોનું અનુસ્મરણ ગાઢ અનુરાગગાલિત કરવું તથા વિષ્ણુનું
પ્રેમના પ્રવાહરૂપ દાસ્યાનુરૂપ પાદસંવાહન (ચરણકમળ આંપવા) તથા
ભગવાનનું સ્વામિપણાના અનુસંધાનપૂર્વક પરા પ્રીતિથી યથાવિધિ પૂજન
કરવું તથા ભગવાનને વારંવાર પ્રેમથી પ્રણામ કરવા તથા સર્વ દેશ
સર્વ કાળ અને સર્વ અવસ્થામાં પોતાના આત્માને અસાધારણ એવી
દાસવૃત્તિમાં દૃઢ નિષ્ઠા કરવી તથા ભગવાનની સાથે સખ્ય-મહાવિશ્વાસને
સંપાદન કરનારો ભેદાતિશય રાખવો તથા ભગવાનને આત્મા આત્મીયનો
સમય ભાર સમર્પણ કરવો. એ રીતે ભક્તિના નવ પ્રકારના ભેદો છે, 'શ્રવણં
કીર્તનં વિષ્ણોઃ સ્મરણં પાદસેવનમ્ । અર્ચનં વન્દનં દાસ્યં સખ્યમાત્મનિ-
વેદનમ્' એમ શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહ્યું છે ॥૧૧॥ આ શ્રવણાદિ ભક્તિભેદો
ભક્તિના પરિપાકરૂપો (ભક્તિથી શ્રવણાદિ પ્રવર્તેછે) છે અને પરિપાકની
પરિવૃદ્ધિ કરનારા પણ છે, તેમાં જેમને ભગવાનમાં ગાઢ અનુરાગનો

ચિંતાર્થોસ્તેનામુવન્તિ હ્યપરે ચ મુક્તિમ્ ॥૧૨॥ નિષ્કામમુક્તિસ્તુ
હ્યૈ પ્રવૃદ્ધા દિનેદિને સિદ્ધિગણાદ્ગરિષ્ઠા । જીવસ્ય કોશં જરય-

ઉત્કર્ષ૩પ ભક્તિપરિપાક ન નિષ્પન્ન થયો હોય તેમણે યથાશક્તિ-યથા-
ધિકાર શ્રવણાદિ પ્રકારોવડે ભગવાન લયનીય છે, તે કથાશ્રવણાદિ વારવાર
કરતાં ભગવાનમાં ભક્તિની અભિવૃદ્ધિ થાય. આ અર્થે 'મક્ત્યા સજ્ઞાતયા
મક્ત્યા' આ ભાગવતવચનથી સ્પષ્ટ છે. જેઓતો ભક્તિના પરિપાકને
પામ્યા હોય તેમનેતો શ્રવણાદિ ભક્તિભેદો સ્વયં પ્રવાહવત્ પ્રવર્તે, એમાં
કશી કર્તવ્યતા નથી. જે કોઈ ભક્તિને અર્થ કામથી અતરિત (અર્થકામની
ધિગ્રાથી ભક્તિ કરેછે અર્થાત્ સકામો છે) તેપણુ ભક્તિલેશના મહિમાથીજ
અભીષિસત અર્થોને પામે છે, 'યત્કર્મભિર્વક્ત્રપસા જ્ઞાનવૈરાગ્યતથ્થ યત્ ।
યોનેન દાનધર્મેણ શ્રેયોભિરિત્તરૈરપિ ॥ સર્વં મદ્ભક્તિયોનેન મદ્ભક્તો લભતેઽ-
જ્ઞસા । સ્વર્ગાપવર્ગ મદ્દામ કથન્નિદપિ વાન્હતિ ॥' એમ ભાગવતમાં કહ્યું
છે, જે કોઈ અર્થ કામથી વિરક્ત હોઈ નિઃશ્રયસની ધિગ્રાથી ભક્તિમાં
નિષ્ઠાવાળા થાય છે તેતો મુક્તિને પામીને પરમાનંદને અનુભવે છે ॥૧૨॥
જેતો મુક્તિની પણ કામના કરતા નથી અને ભક્તિનેજ પરમપુરૂષાર્થ માનેછે
તેમની જે ભગવાનમાં પરમ પ્રેમલક્ષણા સ્વયંપ્રયોજનશૂતા (ભક્તિથી
ખીનું ક્ષણ નહિ ભક્તિ એજ ક્ષણ) ભક્તિ છે તે આ નિષ્કામ ભક્તિ કહેવાય.
આ ભક્તિતો નિ શ્રયસનેપણુ ક્ષણભાવમાં સહન કરી શકતી નથી (નિઃશ્રય-
સને પણુ ધિગ્રે નહિ) તો અણિમાદિ સિદ્ધિસધને ક્ષણપણે નજ સહન કરી
શકે એમાં કહેવુંજ શું ? આ અર્થે 'સેવાનુરક્તમનસામમવોઽપિ ફલ્ગુઃ'
'મુક્તિસ્તેપાં મહિ વહુમતા નારસિંહાપરૈઃ કિમ્' 'અપવર્ગમાત્મન્તિકં પરમપુરુ-
ષાર્થમપિ નો ઇવાદ્રિયન્તે મગધદીયત્વેનૈવ પરિસમાપ્તસર્વાયાઃ' 'મર્યદેકાન્ત-
મતિર્નાન્યન્મત્તો વાન્હતિ કિચ્ચન' 'મત્સેવયા પ્રતાંતં ચ સાલોક્યાદિચતુષ્ટ-
યમ્ । નેષ્ઠન્તિ સેવયા પૂર્ણોઃકૃતોઽન્યત્કાલવિમુત્તમ્' ઇત્યાદિ ભાગવત વચ-
નોથી સ્પષ્ટ છે. આવી નિષ્કામ ભક્તિતો પ્રતિદિન ભગવાનમાં પ્રવૃદ્ધિ પામતાં
શુભના કોશ-કોશની પેઠે આપરણુ કરનાર બંધનને વૈશ્વાનર અગ્નિ જમેલા
અન્નનેજ જેમ એમ તત્ક્ષણુ પચવી નાખે છે એટલે નાશ કરે છે, અર્થાત્

ત્યજ્યં વૈશ્વનારો મુક્તમિવોદરેન્નમ્ ॥૧૩॥ અનન્યમક્તાસ્તુ રમા-
પતેયં નેચ્છન્તિ કૈવલ્યમપીહ તે તુ । સેવારતાસ્તસ્ય તદર્થચેષ્ટા-
સ્તેનૈવ પૂર્ણાઃ સતતં પ્રસન્નાઃ ॥૧૪॥ યક્રિયાસ્તે તુ સમેત્ય વિષ્ણો-

નિષ્કામ ભક્તિના ગૌરવળથી અવિદ્યાર્થાદિ બધું બધક પોતેજ પ્રણાશ
પામી જાય છે, એટલે પ્રાર્થના કર્યા વિનાપણુ આત્મતિથિ કલ્યાણ પોતેજ
નિષ્કામભક્તિનિષ્ઠને પામે છે. આ નિષ્કામભક્તિનો મહિમા છે ॥૧૩॥ હવે
ભક્તસ્વરૂપ પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર છ શ્લોકથી આપેછે—જે આ ભગવાનના
અનન્યભક્તો (નિષ્કામભક્તો) છે તેતો કેવલ્ય મુક્તિ કે જે અધ્યાત્માદિ
ત્રિવિધ દુઃખાભિષાતના ઉચ્છેદરૂપ છે તેને નથીજ ધરજતા, કારણ કે
ભક્તિ રસાસ્વાદથીજ એક પુત્ર થએલા એમને દેહયોગમાત્રથી ત્રિવિધ
તાપનો પ્રસંગ નથી અને તેનો ઉચ્છેદ થાય એ ક્રોધ મહાન્ લાલપણુ નથી,
કેમકે તેઓતો ધૈર્ય-દેહયોગ સતેજ ભગવાનની સેવૈકપરાયણ, તેમની
પરિચર્યાના શેષશૂત સમસ્ત ધન્દ્રિય ચેષ્ટાવાળા, માટે તેનાથીજ પૂર્ણકામ
અને સદા પ્રસન્ન મનવાળા છે. આ તે નિષ્કામભક્તોને ત્રણ તાપનો પ્રસંગ
કેમ હોય ? નજ હોય અને તેના ઉચ્છેદમાત્રથી શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનો આવી-
ર્ભાવ થાય તોપણુ પોતાના પ્રિયતમ નિરવધિક આનંદમય સ્વામિના
સેવારસે રહિત હોવાથી એવા તે ઉચ્છેદમાત્રથી શો લાભ છે ? કાંઈપણુ
નહિ, આ અર્થ ‘ન કિંચિત્સાધવો ધીરા મક્તા હોકાન્તિનો મમ । વાચ્ચ-
ન્ત્યપિ મયા દત્તં કૈવલ્યમપુનર્ભવમ્’ આ ભાગવત વચનમાં સ્પષ્ટ છે ॥૧૪॥
તે આ બધા નિષ્કામભક્તો એકજ ક્રિયાવાળા છે—કામનામાત્રે રહિત અને
ભક્તિમાર્ગ એક નિષ્ઠાવાળા જેઓ હોય તેમને પરસ્પર ક્રિયાભેદ ન હોય.
કેમકે શ્રવણ કીર્તનાદિરૂપ જે ક્રિયાઓ છે તેતો ભગવાનનાજ એક અવલ-
બનવાળી હોવાથી તે બધી ક્રિયાઓની રસ્યતામાં (આનંદ આપવામાં)
એકરૂપપણું છે. માટે તેઓ બધા ભેગા થઈને ભક્તિના પ્રવાહરૂપણે
શ્રવણાદિકને પ્રવર્તાવે છે. વક્ષા વિષમાન હોય તો ભગવાનનાં ચરિત્રોને
શ્રવણ કરેછે. ક્યારેક ચોતે એકાદી હોય તો ભગવાનમાંજ ચિત્તને એકા-
ગ્રપણે જોડી દઈને ગુણગાન કરેછે. આ અર્થ ‘મચિત્તા મદ્ભૂતપ્રાણા ઘોષ-

મૈક્તાશ્ચરિત્રાણ્યનુવર્ણયન્તિ । ઋણ્વન્તિ વા વક્તરિ વિદ્યમાને ગા-
યન્તિ ચ ક્ષાપિ તદેકચિત્તાઃ ॥૧૫॥ ન યાતિ તદ્વિન્તનવર્જિતઃ
ક્ષણો યેપાં સદા તન્નિહિતાન્તરાત્મનામ્ । પશ્યન્તિ ભૂમાવચતાર-
મૂર્તીંસ્તે તસ્ય તામિશ્ચ વદન્તિ સન્તઃ ॥૧૬॥ પ્રભવતિ વિભવો ન
ભક્તચેતઃ ક્ષણમપિ ચાલયિતુ પુરન્દરીયઃ । હરિચરણપદાત્કદાપિ
કાલે કિમુત તદા ભુવિ માનવીયભોગઃ ॥૧૭॥ કિમિહ વહુ વદામિ

પન્તઃ પરસ્પરમ્ । કથયન્તશ્ચ માં મિત્યં તુલ્યન્તિ ચ રમન્તિ ચ ॥ 'પરસ્પરા-
નુકથનં પાષનં ભગવદ્દશઃ । મિથો રતિર્મિથસ્તુષ્ટિર્નિર્વૃત્તિર્મિથ ભામનામ્ ।
સ્મરન્તઃ સ્મારયન્તશ્ચ મિથોઽઘૌઘહરં હરિમ્' એવી સ્મૃતિ છે. તો એરીતે
એમની કાંઈ વાણી અને મનની સમસ્ત વૃત્તિઓ લક્ષિતરસના પ્રવા-
હરૂપ હોવાથી તેમને ત્રિવિધતાપના આઘાતનો પ્રસંગ જ ક્યાં છે? અને એને
કેવલ્યથી કૃણુ શું છે? કાંઈપણ નહિ ॥૧૫॥ 'સા દાનિસ્તન્મહચ્છિદ્ર સા
ઝાન્તિઃ સા ચ વિક્રિયા । યન્મુહૂર્ત ક્ષણં વાપિ વાસુદેવો ન ચિન્ત્યતે' આ
સ્મૃતિનું અનુસંધાન કરીને ભગવાનમાં જ જેમણે સદાય ચિત્ત એટાડી દીધું
છે એવા તે આ નિષ્કામ લક્ષ્ણોને ભગવાનના ચિત્તવન વિનાનો ક્ષણમાત્ર
કાળ નિર્ગમન નથી જ થતો. આવા ભગવાનમાં જ એક દૃઢ નિષ્ઠાવાળા પરમ
ભાગવતોને ભગવાન પ્રકટ થઈને આ ભૂમિમાં પણ લોચનગોચર થાય છે જ.
તે રીતે પૃથ્વીમાં પ્રકટતાને ખામેલા તે ભગવાનના અવતારના દિવ્ય સ્વરૂપ
(કપિલ ઋષભાદિ) ને સાક્ષાત્ નિરીક્ષણ કરે છે. એટલે એમને ભગવાનનો
સાક્ષાત્કાર સંભાષણાદિક દેશવિશેષમાં જ જેમ (પર ધામમાં જેમ) એમ
આ પ્રાકૃત લોકમાં પણ સુલભ વર્તે છે ॥૧૬॥ તે આ નિષ્કામ લક્ષ્ણોના
ભગવાનના ચરણકમળમાં સંલગ્ન થએલા ચિત્તને તે થકી ક્ષણકાળમાત્ર
પણ ચલાયમાન કરવા ઈન્દ્રસંબન્ધી મહા વૈલવ પણ કોઈપણ કાળમાં
સમર્થ થતો નથી તો પૃથ્વી ઉપર રહેલો મનુષ્ય સંબન્ધી પણ પુત્ર
રાજ્યાદિ બહુવિધ ભોગ ચલાયમાન કરવા ન સમર્થ થાય એમાં કહેવું જ
શું? ન જ થાય, 'ત્રિમુવનવિમવહેતવેઽપ્યકુળસ્મૃતિરજિતારત્મમુરાદિભિર્વિ-
મૃયાત્ । ન ચલતિ ભગવત્પદારવિન્દાહુવનિમિષાઈમપિ યઃ સ વૈષ્ણવાયયઃ'

પારમેષ્ઠ્યં પદમણિમાદિકસિદ્ધિજાતમાત્મમ્ । પ્રસન્નમપિ ચ તેન
 દીયમાનાઃ સ્પૃહયતિ ભક્તવરઃ ક્વચિન્ન મુક્તીઃ ॥૧૮॥ ક્વચન યદપિ
 નાસ્મિ ભોગવૃણ્ણા નિજચરણૈરુરતસ્ય તસ્ય ચિત્તે । તદપિ ચ વિત-
 રત્યસૌ મહાન્તં વિભવમમર્ત્યમુદુર્લભં સ્વધામ્નિ ॥૧૯॥ પ્રિયમુત-
 સુહૃદિપ્રદૈવમાત્મા સ્કલમર્પીદ હરિર્હિં યસ્ય પુંસઃ । ક્વચિદપિ

એમ ભગવાને કહ્યું છે ॥૧૭॥ હિં બહુના-આ બાળતમાં વારે વારે બહુ
 શું કહેવું ? જે આ એકાંતિક લક્ષ્મિરસિકો ભગવાને બળાત આપવા
 ઇચ્છેલી સાક્ષીક્યાદિ૩૫ મુક્તિને પણ ક્યારેય પણ સ્પૃહતા નથી તો તેઓ
 લક્ષ્મિભક્તિમાથીજ પ્રાપ્ત થતા અણ્ણિમાદિ સિદ્ધિસમૂહની કે પારમેષ્ઠ્ય
 પદની શું સ્પૃહા કરે ? નજ કરે ॥૧૮॥ ભગવાનના ચરણકમળમાંજ એક
 પરાનુરાગવાળા નિષ્કામ ભક્તના ચિત્તમાં યદપિ ક્યારેય પણ ભોગવૃણ્ણા
 છેજ નહિ તથાપિ ભગવાનતો પરમ ઉદાર હોવાથી તે આ મહાભક્તોને
 પોતાના પરાત્પર અક્ષરધામમાં પહોંચાડીને તેમણે નહિ ઇચ્છેલુ પણ
 બ્રહ્માદિદેવદુર્લભ અપ્રાકૃત સર્વાતિશાયી કાંઈ પણ ઐશ્વર્ય આપેછે ॥૧૯॥
 હવે ભગવાનમાં ભક્તકૃત પ્રીતિસ્વરૂપના પ્રશ્નનું પ્રતિવચન આપેછે—જે
 નિષ્કામ ભક્તને આત્મા તથા આત્મીય-પ્રિયા પુત્ર મિત્રાદિ અને ઇષ્ટદેવ
 આ બધુય ભગવાનજ છે, એટલે પતિમતા પત્નીને પોતાનો પ્રિય પતિજ જેમ
 સ્નેહારૂપદ છે, માતાપિતાને પોતાનો પુત્રજ જેમ પ્રેમારૂપદ છે, મિત્રને
 મુહુદજ જેમ વિશ્વાસારૂપદ છે, સકામ ભક્તને ઇષ્ટદેવજ જેમ પરા
 પ્રીતિથી પૂજ્યત્વારૂપદ છે, પોતાને પોતાનો આત્માજ જેમ પ્રીત્યારૂપદ છે.
 એમ જે ભક્તોત્તમને ભગવાનજ પરમ પ્રેમારૂપદ છે. આ અર્થ ભાગવ-
 તમાં રૂપદ છે, ‘જ્ઞામિનસ્વહમેવેષ્ટ. સ્વાર્થો હેતુશ્ચ સંમતઃ । સ્વર્ગશ્ચેવાપવર્ગશ્ચ
 નાન્યોડ્યર્થો મદત્તે પ્રિયઃ ॥’ ‘ચેષામહં પ્રિય આત્મા મુતશ્ચ સલા ગુરશ્ચ
 સુહૃદો દૈવમિષ્ટમ્’ ઇત્યાદિ. આવા તે ભગવાનમાંજ એક ભાવવાળા ભક્તને
 દેહયોગ હોવા છતાં પણ કાળ માયાનો ભય ક્યારેય પણ નથી. તેને કાળ-
 માયાનો ભય નથી એમાં કહેવુંજ શુ ? કારણ કે આનો આ દેહયોગ તો
 ભગવાને જગતના હિતમાટે સ્થાપન કરેલો છે કે જેના આશ્રયથી મનુ-

નહિ તસ્ય કાલમાયામયમમવાય યતો નૃણાં વપુસ્તત્ ॥૨૦॥ સ્વત-
નયધનધામલોકલજ્ઞાઃ સુરવરધામગમૈપણાં ચ હિત્વા । ભગવતિ
હિ દ્વદાનુરાંગમાત્મો નિજદૃદિ યસ્તમસૌ સ્સરત્યલ્પજન્મ ॥૨૧॥
તપતિ દદ્ધતિ વાતિ ભાસ્કરોઽગ્નિર્મરુદભિવર્ષતિ વાસવશ્ચ મૃત્યુઃ ।
ચરતિ જગતિ યદ્વ્યાત્સ વિષ્ણુર્વિપદ ઇમં પરિતશ્ચ પાતિ નિત્યમ્
॥૨૨॥ દૃદિ વિધૃતતદીયપાદશાસ્ત્રાનલ્પવિધુમળ્ડલકાન્તિશૈલ્ય-

બ્યોને ભવભયની નિવૃત્તિ (મોક્ષ) થાય છે ॥૨૦॥ એરીતે ભક્તવર્ચની
ભગવાનમાં પ્રીતિનો પ્રકાર કહ્યો. હવે ભક્તવર્ચમાં ભગવાનની પ્રીતિનો
પ્રકાર હું કહું છું—જે પુરૂષ વિતેપણા પુત્રેપણા દારેપણા લોકેપણા અને
ધન્દ્રાદિ ઐશ્વર્યેપણાનો ત્યાગ કરી, લોકલાજને પણ નહિ ગણીને ભગવાન
માંજ ગાઠ પ્રેમાનુબન્ધથી બધાઇને પ્રતિક્ષણ અનુસ્મરણ કરેછે તે આ
પોતાના ભક્તોત્તમને ભગવાનપણુ પ્રતિક્ષણ પોતાના હૃદયમાં પ્રીતિથી
અનુસ્મરણ કરેછે. ‘પ્રિયો હિ જ્ઞાનિનોઽલ્પયર્થમહં સ ચ મમ પ્રિયઃ’ ‘જ્ઞાની
સ્વામૈવ મે મતઃ’ ‘યે યથા માં પ્રવચન્તે તાંસૃધૈવ મજામ્યહમ્’ ‘તેપાં
નિત્યાભિયુક્તાનાં યોગક્ષેમં વદામ્યહમ્’ ‘જ્ઞાની પ્રિયતમોઽત્તો મે જ્ઞાનેનાસૌ
વિમર્તિ મામ્’ ‘નાહમાત્માનમાશાસે મદ્ભવૈસાંધુભિર્વિના’ ‘સાધયો હૃદયં
મદ્દ સાધૂનાં હૃદયં સ્વહમ્’ એમ સ્વયં ભગવાનેજ કહ્યું છે ॥૨૧॥ હવે
પછી આર્ય પ્રશ્નોના ઉત્તરો એક સાથે અનુક્રમ વિનાજ સવિસ્તર એક-
ત્રીશ શ્લોકોથી કહેછે—આ નિષ્કામ ભક્ત અભયને પામેલોજ છે, કેમકે
એની ભગવાન સર્વ વિપત્તિઓ થકી સર્વ સ્થળમાં સર્વદા રક્ષા કરેછે, જેના
મહાભયને લીધે સૂર્ય અગ્નિ વાયુ ઇન્દ્ર મૃત્યુ આદિક દેવતાઓ પોતપોતાના
કાર્યમાં પ્રવર્તે છે, આ સર્વના પ્રશાસ્તા પરમાત્મા નિષ્ણુ રક્ષક છે તો આ
ભક્તને ભયની શંકા ક્યાંથીજ હોય, નજ હોય. આ તો સસૃતિભયે રહિ-
તજ છે ॥૨૨॥ જેનું હૃદય નિરતર નિવાસ કરી રહેલા ભગવાનના ચરણ-
નખરૂપ ચદ્રમડળની કિરણોના પ્રસરણથી અતિશય શીતળ વર્તેછે તે
વૈષ્ણુચોત્તમના હૃદયમાં વિપયરૂપ વિપસુખની અભિલાષાને લીધે ઉત્પન્ન
શતા સંતાપ પ્રસરણનો પ્રસન્ન ક્યાં છે ? જેમ અગ્નિદૃત દાહ ચગોદક

માજિ । તદિતરસુસર્ગર્થનોત્થતાપો ન ભવતિ તસ્ય યથાઽગ્નિજો
 ઽમ્બુપૂરે ॥૨૩॥ વિધિમુલસુરચિન્તનીયપાદઃ સ્થિરચરદેહિનિયા
 મકોઽપિ કૃષ્ણઃ । દૃઢરતિરશનાનિચદ્વપાદો હૃદયમહો ન વિહાતુ-
 મસ્ય શક્તઃ ॥૨૪॥ પ્રિયતમા ન રમા ન ચ રાધિકા પ્રિયતમો ન
 વિધિર્ન ચ ભોગિરાદ્ । મગવતો ન નિજાપિ તનુસ્તથા ભુવિ યથા

પ્રવાહમા સમર્થ નથી એમ આ ભક્તને સતાપનો પ્રસંગ નથી, આ અર્થ
 ‘મગવત્ત ડહવિક્રમાદ્વિશાલાનલમભિચન્દ્રિકયા નિરસ્તતાપે । હૃદિ કથમુ-
 પસીદતાં પુન સ પ્રભવતિ ચન્દ્ર દ્વોદિતેઽર્કતાપ ’ આ ભાગવત વચનથી
 સ્પષ્ટ છે ॥૨૩॥ જે ચતુર્ભુજપ્રમુખ દેવોએ પણ ચિત્તથી અખડ ચિંતનીય
 ચરણારવિંદ અને સ્થાવર જગમ સમસ્ત ભૂતવર્ગના નિયામક છે તે
 શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનપણ દૃઢતર ભક્તિરૂપી દોરીથી ચરણારવિંદ બધાઈ ગયાં
 હોવાથી આવા ભક્તના હૃદયકમળને પરિત્યાગ કરી અન્યત્ર જવામાંટે
 સમર્થ નથીજ થતા આ અતિશય આશ્ચર્ય છે (સર્વથા સમર્થ હોવા
 છતાં અસમર્થની પેઠે અખડ બધાઈ રહે છે આ અત્યાશ્ચર્ય છે) ‘વિચ્છન્નતિ
 હૃદય ન યસ્ય સાક્ષાદ્વરિવશામિહિતોઽપ્યઘૌષનાશ । પ્રણયરશનયા છતા-
 દ્વિપન્ન સ ભવતિ ભાગવતપ્રધાન ડક્ક ’ એમ ભાગવતમાં કહ્યું છે ॥૨૪॥
 આ સસારમડળમાં દૃઢ ભક્તિપરાયણ પુરૂષ જેવો ભગવાનને પ્રિયતમ છે
 તેવા તેમને રમા રાધિકા બ્રહ્મા અને સર્વેશ્વર પણ પ્રિયતમ નથી ભગવાનને
 રમા રાધા આદિકની અપેક્ષાએ આ ભક્તઉપર પ્રીતિ અત્યધિક છે એમ
 ભક્તઉપર ભગવાનના પ્રેમની પ્રશંસા કરી છે (વિષયદોષના લેશપ્રસંગે
 રહિત એવા દિવ્ય દેશમાં રહેલાને એક ભગવાનમાં પ્રેમાતિશય હોય એ દુર્વટ
 નથી, વિષયદોષની સમધિકતા જેમાં છે અને ધન્દ્રિયસમૃદ્ધથી વીંટાએલા,
 દુર્વાસનાથી વ્યાકુળ એવા આ ભવમડળમાં રહેલાને પરમાત્મામાં પ્રેમપ્ર-
 કર્ષણો ઉદય તો દુરત દુર્વટ છે માટે ભક્તોઉપર ભગવાનનો રમા રાધાદિ-
 કથી પણ પ્રેમાતિશય સમધિક વર્તે છે એ ન્યાયજન છે) કિં બહુના-પોતાનો
 આત્માપણ ભક્તો જેવો પ્રિયતમ નથી ન તથા મે પ્રિયતમ આત્મચોતિર્ન
 શદ્ધર । ન ચ સદ્ધર્ષણો ન સીર્નૈવાત્મા ચ યથા મવાન્ ।’ એમ ભાગવતમાં

દૃઢભક્તિપરો નરઃ ॥૨૫॥ સાહ્યેન યોગેન મલૈસ્તપોભિઃ સંન્યાસ-
વેદવ્રતભૂરિદાનૈઃ । પ્રીત્યૈ હરેઃ પ્રાગ્વિહિતૈર્લભન્તે ભક્તિં તદીયાં
નવધા પ્રસિદ્ધામ્ ॥૨૬॥ તસ્યા અપીદં પરમં ફલં યત્ સ્નેહો ભવે-
દ્ઘાત્તરો હિ કૃષ્ણે । યાવન્ન સ સ્યાદ્નજ્ઞતાં ચ તાવન્નકિર્ધૈરુચ્ચુરિ-
તેતિ બોધ્યમ્ ॥૨૭॥ ગાઢસ્નેહો યદા સ્યાદ્નગવતિ સુપદે ભક્તિ-
ભાજાં તદાનીમસિદ્ધોકે પરે વા મનસિ રુચિકરં તં વિના સ્યાન્ન

ભગવાનેજ કહ્યું છે. માટેજ પોતાના અસાધારણ ઐશ્વર્યને પણ અનાદર
કરી સમાશ્રિતના સંરક્ષણમાં કટિબદ્ધ થાય છે. જેમ અર્જુનના સારથિ
અર્ધદ્રૌપદીનું પ્રિય કર્યું હતું ॥૨૫॥ તે આ શ્રવણાદિલક્ષણા પ્રસિદ્ધ નવ-
વિધા ભગવદ્ભક્તિ સર્વસુગમ નથી. જેમણે પૂર્વે અનેક જન્મમાં તપ દાન
યજ્ઞ સંન્યાસ વેદાધ્યયન વ્રત સાંખ્યાભ્યાસ યોગાભ્યાસ આદિક અનેક
સાધનો કેવળ ભગવત્પ્રસન્નતા માટેજ કર્યા હોય તેમનેજ આ નવધા ભક્તિ
આ જન્મમાં સુગમ છે, ‘જન્માન્તરસહસ્રેષુ તપોદાનસમાધિષુ । નરાણાં ક્ષીણ-
પાપાનાં કૃષ્ણે ભક્તિર્હિ સાધ્યતે’ એવી સ્મૃતિ છે ॥૨૬॥ પૂર્વભવમાં કરેલાં
નિષ્કામ કર્મોના ફળભૂત, લકત્યંકુરભૂત, પ્રેમભાવિત શ્રવણાદિ લક્ષણા,
(ભક્તિના અંકુરભૂત હોવાથીજ) ભક્તિરાખ્દવાન્યા ભક્તિ પ્રાદુર્ભાવ
પામે છે. તે શ્રવણાદિ પ્રકારો જો પ્રતિદિન અનુવર્તે તો પરાભક્તિ ગાઢસ્નેહ-
લક્ષણા ભક્તિપરિપાકદશા નિષ્પન્ન થાય છે, ‘મક્ત્યા સજ્ઞાતયા મક્ત્યા’ એવું
ભાગવત વચન છે. (શ્રવણાદિ ભક્તિનું પરમ ફળ ભગવાનમાં અત્યંત દૃઢ
સ્નેહ થાય એજ છે) જ્યાંસુધી આવી દશા ન નિષ્પન્ન થાય ત્યાંસુધી ભક્તિ
તો અંકુર અવસ્થામાં (આરંભ દશામાં) છે એમ જાણવું ॥૨૭॥ આજ
ભક્તિનિષ્ઠોનું લક્ષણ છે કે-સ્વયં આનંદમય હોઈને ચોતાવિષે અનન્ય ભાવ-
વાળાઓને આનંદ આપનારા ભગવાનમાં જ્યારે ગાઢ સ્નેહ પ્રવૃદ્ધિ પામે
ત્યારે ભગવાન થકી અન્ય અખિલ લૌકિક અર્થોમાં ક્રોધ પણ મનને રૂચિ-
કર નહિ થતાં ઉલ્લેખ વૃદ્ધિ પામે અને ભગવાનનું ચિંતન-પરિચર્યા-
દિકમાં રસિકતાને લીધે મહાન્ કાળનું નિર્ગમન થઈ જાય પણ ક્ષણ કાળની
પેઠે તેમને જણાય અને તેમના ચિંતન-પરિચરણે રહિતતો ક્ષણકાળપણ

કિંચિત્ । તત્સેવાચિન્તનાદાવપિ રસિકતયા મૂરિકાલાપયાનં
તેષાં સ્યાદ્વા ક્ષણસ્તદ્રહિત રૂઢ લવઃ કલ્પતામેવ યાયાત્ ॥૨૮॥
જાતે તદ્વિરહે વિચિત્તવદસૌ મક્કસ્તદાકારકં વિશ્વં પદ્યતિ
ભાપતે ચ તરુણા સ્તમ્મેન કુદ્યેન વા । દેહં ક્વાપિ તદાકૃતિં દશિ
વધત્તચ્છેષિતં ચેષ્ટતે રૌતિ ક્વાપિ હસત્યથોન્મદ ઇવાનન્દેન સંનૃ-
ત્યતિ ॥૨૯॥ હૃદિ તં સ્વવલોખ્ય કર્હિંચિષ્ઠ પ્રસરત્પ્રેમમરાશુરુદ્ધ-

કલ્પકાળ તુલ્ય જણાય. આ અર્થ 'ક્ષણં યુગશતમિવ યાસાં યેમ વિનાઽમ-
વત્' 'શ્રુતિયુગાયતે સ્વામવશ્યતામ્' 'નિન્નુર્દુ.તેન વાસરાન્' 'ન વિયોગતીમા-
ધયોઽન્વં વદનુઃ સુચાય' 'યત્રેક્ષણે દશિપુ પદ્મકૃતં શપન્તિ' ઇત્યાદિ ગોપી-
ઓના પ્રેમવર્ણનથી સ્પષ્ટ છે ॥૨૮॥ વળી આપણુ ભક્તવર્ચનું લક્ષણ છે-આ
ભક્ત ધ્યાનના પ્રકર્ષથી નેત્રની આગળ પ્રાદુર્ભાવ પામેલા ભગવાનને અનુ-
ભવ કરીને એકદમ તેમનું અંતર્ધાન થતાં તેમના વિરહવેગને પામીને ઉન્મ-
તાના જેવા ચેષ્ટિતવાળો થાય છે. પ્રિયતમાના વિરહમાં પ્રિયજ જેમ અથવા
પ્રિયના વિરહમાં પ્રિયાજ જેમ એમ જડાજડના વિવેકે વિહીન થઇને
પ્રિયતમ ભગવાનના સંબન્ધવાળું જે કંઈ પણ તરફ કે સ્તંભ કે ભિત્તિની સાથે
લાપણુ કરે છે, એટલે વૃક્ષાદિકનેજ ભગવાન માનીને તેની સાથે જે કંઈ
પણ બોલે છે. અને સદાય ભગવદેકલાવનાના બળથી આ સમસ્ત વિશ્વને
ભગવન્મયજ ભાળે છે. વળી કદાચિત્ પોતાના આત્માને ભગવદ્રૂપ માનીને
તેમના ચેષ્ટિતને અનુકરણ કરતો થકો ચેષ્ટા કરે છે. ક્યારેક તો તેમના
વિરહને નહિ સહન કરતો થકો રૂદન કરે છે અને કદાચિત્ ભગવાન સાથે
સંશ્લેષને પામ્યો હોય ને શું? એમ ખડખડાટ હાસ કરે છે તથા મહગૃહી-
તની પેઠે 'શતં શતં' એમ બોલતો થકો આનંદથી નૃત્ય કરે છે અને ક્યારેક
'હે હરે ! મારી ઉપર અનુગ્રહ કરો' એમ બોલવાની સાથે ઉચ્ચ સ્વરથી
ગાય છે. આ અર્થ કવિદ્વિદન્યચ્યુતચિન્તયા કવિદ્વસન્તિ નન્દન્તિ વદન્ત્ય-
લૌકિકાઃ । નૃત્યન્તિ ગાયન્ત્યનુશીલ્યન્ત્યજં મવન્તિ તૂર્ણીં પરમેશ્ય નિર્વૃતાઃ'
ઇત્યાદિ વચનથી ભાગવતમાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે ॥૨૯॥ આ ભક્ત ક્યારેક અન્ય
દેહાદિ અનુસંધાનને અસ્ત કરીને નિરંતર અનુધ્યાન કરતાં તે અનુધ્યા-

કળઃ । અનનુસ્મૃતદેહ એવ તસિન્સ વિલીનો વહિરેત્યથેચ્છયા-
ડસ્ય ॥૩૦॥ નહિ કેવલમીદૃશાઃ પુમાંસો ભુવિ મક્તાઃ શ્રુતવેદિનો
ભવેયુઃ । અવલા અપિ ચાત્મધર્મસંસ્થા ભગવત્કોહભરેણ દેવ-
વન્ધ્યાઃ ॥૩૧॥ અવિદઃ સુવિદોઽપિ વિપ્રરાજોરુજશદ્રા અથ નીચ-

નળળથી હૃદયતળમાં સાક્ષાત્ અવલાસ થતા ભગવાનને અપરોક્ષલાવને
પામેલી માનસવૃત્તિથી સાક્ષાત્ કરી તે પ્રસરતા પ્રેમાતિશયથી આવી
ગએલાં આંખમાં આનંદનાં અશ્રુથી ઠઠાવરોધવાળો થઈ ભગવાનમાં
ગાઠ અનુરાગથી વિક્ષીન થઈ જાય છે. પછીથી એ ભગવાનેજ બહુકાળે
સમાધિ થકી ઉઠાડવાથી બહાર દેહાદિયોગને જીવેછે ॥૩૦॥ પૃથ્વીમાં
આવો ભક્ત્યતિશય દેવળ પુરૂષોનેજ થાય કે શાસ્ત્રના પરિશીલનવાળાને
થાય એવો નિયમ નથી, કારણ કે-અળળાઓ પણ નિષ્કામપણે અનુધાન
કરેલા સ્વધર્મોવડે ભગવત્પ્રસાદની સપત્તિ થતા શ્રવણાદિ ભક્તિમાં અધિ-
કાર પામીને તેના અભ્યાસબળથી (અથવા સાક્ષાત્-નિષ્કામ કર્મના
અનુધાન વિનાજ ઉપલબ્ધ થએલા ભગવત્પ્રસાદબળથી) ભગવાનમાં
ગાઠ અનુરાગરૂપ પરા ભક્તિને પામીને ઇન્દ્રાદિ દેવોએપણ વંદનીય થાય
છે. આવા ભાગવતપણાની પ્રાપ્તિમાં ભગવાનમાં ગાઠ અનુરાગજ કારણ
છે પણ શાસ્ત્રસંતવાદિક નથી, એટલુંજ તાત્પર્ય છે. આ અર્થ 'દૃષ્ટ્વા સ્ત્રીણાં
ભગવતિ કૃષ્ણે મક્તિમલૌકિકીમ્' 'નાસાં દ્વિજાતિસંસ્કારો ન નિવાસો ગુરા-
વપિ । ન તપો નાત્મમીમાંસા ન શૌચં ન ક્રિયાઃ કુમા' । અથાપિ હુત્તમ-
શ્લોકે કૃષ્ણે યોગેશ્વરેશ્વરે । મક્તિરંદા ન ચાક્ષાકં સંસ્કારાદિમતામપિ'
ઇત્યાદિ ઋષિપત્નીઓના દૃષ્ટાંતથી ભાગવતમાં કહ્યો છે ॥૩૧॥ ભગનીય
તામાં સર્વ કોઈ પ્રેમી ભક્તોને આ ભગવાન તુલ્યજ છે. શાસ્ત્રાધ્યયનની
સપત્તિથી ભક્તિમાં અધિકારાતિશય છે; એમ નથી તેમ તેની રહિતતાથી
તેની ન્યૂનતા છે; એમ પણ નથી. તથા વિપ્રાદિ વર્ણની પ્રકૃષ્ટતા ભક્તિમાં
ઉપકારક છે એમ નથી; તેમ તેની કનિષ્ઠતા અપકારક છે; એમ પણ નથી
કિં બહુના-અંત્યજતાયણ ભક્તિમાં વિરોધિ નથી. ભાવશુદ્ધિજ તો ભક્તિના
અધિકારમાં મુખ્ય કારણ છે. આ ભાવશુદ્ધિ 'અમારા નિરૂપાધિક સ્વામી

જાતયોઽપિ । સફલાઃ કમલાઘવસ્ય તુલ્યા રૂઢ સપ્રેમ ભજન્તિ
યે જનાઃ સ્વમ્ ॥૩૨॥ અવગમ્ય તદીયયાદૃશત્વં સહસા વાપિ
મનોઽત્ર યસ્ય તસ્મિન્ । રતિમાપ દદાં સ મુક્તજીવઃ પુરુષો વાસ્ત્વ-
વલાસ્તુ વાપિ પણ્ઠઃ ॥૩૩॥ હરિસંનિરતેન ભક્તિદાદ્યં સતતં સન્ન-

ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણ છે' એવો દૃઢ વિશ્વાસ લાવવો એજ છે. તેનાથી તેમના
ગુણોનું જે વિજ્ઞાન થાય તે વિજ્ઞાન મૂળ જેમાં છે એવો ભગવાનમાં પૂર્વ-
પુણ્યના ફળભૂત પ્રેમાહુર ઉદભવે છે. આ તો અત્યંતેને પણ સમાન છે,
તો સર્વ કોઈ ભક્તિમાં અધિકારી છે. આ અર્થ 'સમોઽહં સર્વભૂતેષુ ન મે
દ્વેષ્યોઽસ્તિ ન મિથઃ । ચે ભજન્તિ તુ માં ભક્તયા મયિ તે તેષુ ચાપ્યહમ્ ॥'
'માં હિ પાર્યં વ્યપાદિત્ય વેઽપિ સ્વુઃ પાપયોનયઃ । સ્ત્રિયો વૈશ્યાક્ષયા
શૂદ્રાલ્લેઽપિ યાન્તિ પરાં ગતિં...અપિ ચૈત્સુરુરાચારો ભજતે મામનન્યમાફ ।
સાધુરેવ સ મન્તવ્યઃ સમ્યગ્વચસિતો હિ સઃ' 'વિમ્નાદ્વિપદગુણયુતાદરવિન્દ-
નાભપાદારવિન્દલિમુક્ષાષ્ટપદં ચરિષ્મ' 'અકિરણવિધા લેપા યસ્મિન્
મ્લેષ્છેઽપિ વર્તેતે । સ વિપ્રેન્દ્રો મુનિઃ શ્રીમાન્ સ યતિઃ સ ચ પન્થિતઃ.'
ઇત્યાદિ ગીતાવચન આદિકમાં કહ્યો છે ॥૩૨॥ વળી ભગવાનના સર્વેશ્વરતાદિ
મહિમાના યથાર્થ જ્ઞાનપૂર્વક કે તેના વિનાપણુ જે કોઈપણ પ્રકારે જેને
ભગવાનમાં ગાઢ અનુરાગ થાય તે પુરૂષ હોય કે ભલે અખળા હોય કે ભલે
નપુસકપણુ હોય તથાપિ તે જન મુક્તજીવજ છે. એટલે દેહયોગમાત્રજ
વૈષમ્ય છે, ખીજી એમાં વિષમતા નથી. અર્થાત્ મુક્તની માફક એને જાવલેપનો
સ્પર્શ નથી. આ અર્થ ગોપીઓના દૃષ્ટાંતથી જાણી લેવો. (ગોપીયોએ પ્રથમ
શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનમાં પરબ્રહ્મલાવના અવબોધ વિના કેવળ અસાધારણ
ગાઢ પ્રેમાનુબંધ આધ્યો હતો. તે પછી તેમણે મુક્તેશ્વર્ય થકી નહિ ન્યૂન
એવું એશ્વર્ય અનવધિક આનંદરૂપ અનુભવ્યું હતું અને તે ગોપીઓ
મુક્તોએપણુ અલિવંદનીય થઈ હતી) ॥૩૩॥ ભગવાનમાં સુદૃઢ અનુરા-
ગરૂપ ભક્તિનો આવો મહિમા છે, માટે તેની દૃઢતા કરવાનું હવે ત્રણ
શ્લોકથી કહે છે—ભગવદ્ભક્તિપરાયણ ભક્તજને સતોના સમાગમથી
ભક્તિની દૃઢતાજ નિરતર કરવી. અન્યથા અન્યના સગથકી ઉત્પન્ન થતો

રસદ્ગતો હિ કાર્યમ્ । હરતીતરથા દયાદિરૂપં નનુ કૃષ્ણાત્સમનો
યથાઽઽર્પમં તમ્ ॥૩૪॥ મજને નિરતોઽપ્યપકયોગી ચ્યુતિમા-
પ્રોતિ કુસદ્ગતઃ કદાચિત્ । વિતથા ન મવેદ્ધરેસ્તુ ભક્તિઃ પુનરે-

દયાદિ ગુણપણુ ભક્તિયોગ થકી ભક્તને નિશ્ચે બ્રહ્મ કરેછે જેમ નાયભદેવ
ભગવાનના પુત્ર ભરતજી મૃગલીના બચ્ચાના સગથી થએલા દયાગુણને લીધે
પણુ ભક્તિમાંથી બ્રહ્મ થયા હતા. તો અન્ય હસગ કરવાથી બ્રહ્મ થાય
એમાં કહેવુજ શું ? થાયજ; માટે સત્સગ કરવો ॥૩૪॥ શું ભારે ભક્તિ
બ્રહ્મોની અધોગતિજ થશે ? તો એમ નથી. પ્રકૃતિવિશ્લેષણુ શુદ્ધ આત્મ
સ્વરૂપના ધ્યાનમાં પ્રવર્તેલો યોગી આત્મસ્વરૂપના ધ્યાનમાં તત્પર હોય
પણુ કદાચિત્ હસંગને લીધે કામનારૂપ વયોળીયાથી યોગમાંથી પ્રચ્યુતિ
પામેલો તે આ અપકવયોગી વિતથ-છિન્નાશ્રની પેઠે પ્રણાશ પામે નહિ, 'પ્રાપ્ત

ત્યન્યજનુષ્પીયમેનમ્ ॥૩૫॥ અત પવ સદૈવ સાવધાનૈર્મનસો
વિશ્વસનં વિહાય કૃષ્ણે । સુજનૈઃ સ્વરિપું વિહાય દમ્ભં હૃદિ વિ-
શ્વસ્ય વિધીયતાં ચ મક્તિઃ ॥૩૬॥ સત્યં વદેન્નિતનિજેન્દ્રિયશીલ-
શાલી સાંહાર્દભાદ્રુપુ ભવેત્પ્રણમેદ્ધરિષ્ટાન્ । ટીનેષુ તત્સુચકરં પિતૃ-

કથ્યાણુ કોઇ પણ નથી ॥૩૫॥ માટેજ 'લક્ષ્મીથીજ પ્રસન્ન થવાના સ્વભા-
વવાળા ભગવાન અમારા સમસ્ત પાપને નાશ કરી પોતાનું પરમપદ આનં-
દમય આપશેજ' એવો હૃદયમાં મહાવિશ્વાસ લાવીને (શાસ્ત્રાર્થમાં શ્રદ્ધા
રાખીને) આંતર રિપુ દહને ત્યાગ કરી (દહથી આ લક્ષ્મી છે
એવી યાતિ કે પૂલસપાદનની પ્રવૃત્તિને પરિત્યાગ કરી) સાવધાન-શુદ્ધ
લાવથી (મન જે ક્ષણમાં લક્ષ્મીમાં અનુકૂળ થાય તેજ સમયમાં) વિવેકી
જનોએ ભગવાનમાં સદૈવ લક્ષ્મી કરવી. તેમાં મનનો વિશ્વાસ ન કરે.
એટલે 'મન અમારે અનુકૂળ વર્તેછે, ભગવાનને કાલે લાગુ' એમ માનીને
લક્ષ્મીમાં વિલગ્ન ન કરવો ॥૩૬॥ હવે લક્ષ્મીના આવશ્યક ગુણવિશેષોને
આર શ્લોકેથી કહે છે—સત્યાદિક ગુણો ભગવદ્ભજનમાં ઉપકારક છે, ચિત્ત
વિશુદ્ધ હોય તો લક્ષ્મી વિશુદ્ધ ઉત્પન્ન થાય. ચિત્તની શુદ્ધિમાં સત્યાદિ
ગુણો કારણ છે વળી લક્ષ્મીના વૈભવને અવલખીને અસન્માર્ગમાં . પ્રવૃત્તિ
ન થાય એટલામાટેપણ સત્યાદિ ગુણોનું અન્ન કથન છે. ભગવાનની
લક્ષ્મીમાં પ્રવર્તેલો પુરૂષ સત્યજ્ઞ બોલે-જેવું દેખ્યું હોય એવું ભૂત-
હિતકારી વચન તે સત્ય કહેવાય, 'સત્યેન હમ્યસ્તેષામેવૈવ વિરજો
મહાલોક.' આ શ્રુતિ સત્યને વિદ્યાદ્વારપણે કહે છે. આ દ્વારતા
ચિત્તશુદ્ધિની સપાદકતાપણે બાણવી. એટલે સત્યવચનથી ચિત્તશુદ્ધિ
થતાં વિદ્યા સિદ્ધ થાય છે. તથા છતેન્દ્રિય થાય-વિષયોથકી ઇન્દ્રિયોને
પાછા વાળીને લક્ષ્મીને અભિમુખ થએલા મનને અનુકૂળ વર્તે એવાં
કરી દેવાં એ ઇન્દ્રિયજ્ઞય કહેવાય, તત્પરાયણ થાય. 'ઇન્દ્રિયાણિ પ્રમા-
યીતિ હરન્તિ પ્રસન્નમં મન.' 'ઇન્દ્રિયસ્યેન્દ્રિયસ્યાર્થે રાગદ્વેષો વ્યવહિતૌ ।
તયોર્નં વશમાગચ્છેત્તૌ ક્ષણ પરિપન્નિગૌ' ઇત્યાદિ ગીતાવચનથી આવેજ
ઇન્દ્રિયજ્ઞયપ્રકાર કહ્યો છે. તથા દયા દાન આદિસા આદિક સુશીલે સયન્ન
થાય, શીલસપત્તિપણ ચિત્તશુદ્ધિમાટે થાય છે. તથા સર્વ ભૂતો ઉપર

વદ્વદેચ સ્તિગ્ધો ભવેત્સદશસત્સુ હરેસ્તુ ભક્તઃ ॥૩૭॥ તત્પ્રેમપા-
ત્રગુરુસત્સુ તદીયચુદ્ધિર્વિધ્યાર્થરૂપકુલજન્મમદશ્ચ ન સ્યાત્ । દા-
ન્તેન્દ્રિયો વ્યસનનિઃસ્પૃહશાન્તકામઃ પश्यેત્સદા હ્યસદિદં જગ-
દસ્ય ભક્તઃ ॥૩૮॥ તદ્ભક્ત્યતદેશસેવનરતસ્તત્કર્મકૃત્તત્પરઃ સ-

સૌહાર્દે સયુક્ત યાય. આ સૌહાર્દ આહિસામ્રતને પુષ્ટિ કરનારૂં અને વિશેષ-
પણે ચિત્તશુદ્ધિ કરનારૂં છે. વળી ભગવાન સર્વના સુહૃદ છે 'નિવાસઃ શરણં
સુહૃત્' 'સુહૃદ સર્વશ્રુતામાં' એવું વચન છે. તો તેને ભજનારા જનને સર્વ-
ભૂત સૌહાર્દ મુખ્યપણે ભેષે. તથા વરિષ્ઠોને પ્રણામ કરે-પોતાવિષે
ભગવદાસપણું સ્વાભાવિક અનુસંધાન કરી તેની દૃઢતામાટે જ્ઞાન વૈરા-
ગ્યાદિ ગુણોવડે શ્રેષ્ઠ એવા ભાગવતોને વિનયથી પ્રણામ કરે. ભાગવતદાસતા
ભગવદાસતાની સીમાભૂત છે. એટલે જ્યારે ભાગવતદાસતા દૃઢ થાય ત્યારે
જાણું કે આને ભગવદાસતા દૃઢ થઈ છે, સર્વની અપેક્ષાએ વરિષ્ઠ તો
ભાગવતોજ છે, ભાગવતદાસતા ભગવદ્ભક્તિમાં અભિવર્ધક છે. તથા
દીન જનોને સુખકર પ્રિય વચનથી માતાપિતા પુત્રનેજ જેમ એમ તેના
દોષોને નહિ લક્ષમાં લઈને રાજી કરે. (એટલે વાત્સલ્ય રાજે) રાજ-
પાના વ્યાપારોમાં સ્વાગત વચન પ્રથમ આવેછે માટે 'વદેત્' એમ વાચાનો
નિર્દેશ કયો છે. આ ઉપરથી યથાશક્તિ ધનાદિકથી પ્રસન્ન કરવાનું પણ
જાણી લેવું. તથા ગુણોવડે પોતાને સમાન એવા ભક્તોમાં સ્નેહયુક્ત થાય,
કારણકે સતોમાં કરેલો સ્નેહ ભક્તિનો અભિવર્ધક છે ॥૩૭॥ તથા ભગવા-
નમાં પ્રેમના પાત્રભૂત પરમભક્તો અને સતોના અગ્રેસર સર્વ લોકગુરૂઓમાં
ભાગવતોત્તમ હોવાથી ભગવાનમાંજ જેમ એમ મૂલ્યતાતિશય છુદ્ધિ
કરવી. તથા વિદ્યા ધન રૂપ અને સત્કુળજન્મનો મદતો ક્યારેય નજ
કરવો, કારણ કે તે ભક્તિમાં વિરોધી છે. તથા કૃત્ત્રીકૃતિ તપશ્ચર્યાથી આજી-
વિન્દ્રિઓને દમન કરનારો થાય, કારણકે આ તો દુષ્ટ અશ્વો છે, તેનું
દમન ન કરેતો મહા અનર્થ કરે. તથા વ્યસનવિવર્ણત થાય. તથા (ભગ-
વાનના દિવ્ય ગુણોના ચિંતનથી) ભગવાન થકી અન્ય અર્થની અભિલા-
ષાએ રહિત થાય. તથા આ સમસ્ત જગતને નિરંતર નશ્વર, માટેજ અસત્
જુલે (આથી કામના નિવૃત્તિમાટે જગતમાં દોષદર્શન કરવાનું કહ્યું)

મ્ભૂય સ્વયમેવ વા વિતનુયાત્તત્પર્વેયાત્રોત્સવાન્ । પર્યેદ્યોમ
 યથા નિજાત્મનિ વહિશ્ચાપાવૃતં તં ત્વસૌ પ્રાચીનાધુનિકાત્મનિષ્ઠ-
 ગુણવત્તદ્ગત્કરીતીઃ શ્રયેત્ ॥૩૯॥ સ્ત્રીપુ સ્ત્રીજને વિધર્મિણિ નરે
 પાપણ્ડિદમ્મોદ્ગટે શબ્દાર્થાન્તરદર્શનેન વિદુષિ ભંશોદ્યતે ધ-

॥૩૮॥ ભગવદ્ભક્તોએ સેવેલા દેશોનું સેહથી સેવન કરે, ભક્તોને અપેક્ષિત
 દેશાનુકૂલ્ય આજીવનું. તથા ભગવાનનો જેમાં મુખ્ય સંબંધ છે
 એવાં પુણ્યો લાવવાં હાર ગુથવા આદિક કર્મપરાયણ થાય. તથા ભગવ-
 તપરાયણ આ ભક્ત એકાદશી આદિક પર્વ દિવસોમાં ખીત ભક્તો સાથે
 મળીને કે પોતે એકલોજ ભગવાનના દિવ્ય મંદિરમાં અભિગમનરૂપ યાત્રાને
 કરે અને તે મંદિરમાં ઉત્સવોને કરે. તથા ભક્તિયોગમાં રહેલો ભક્ત તે
 આ ધ્યેય ભગવાનને ક્ષેત્રસ્વરૂપ પોતાની અંદર બહાર આકાશની પેઠે
 નિર્લેપણે રહેલા ભુવે. (આ રથે આકાશદૃષ્ટાંત નિર્લેપતામાત્રમાં લેવું
 પણ સર્વોંશે ન લેવું, કારણ કે આ ભગવાનતો દિવ્યાકાર હોઈને સદા
 અંદર બહાર ભક્તોને સન્નિધિ કરે છે) તથા પ્રાચીન-શુક નારદ
 ઉદ્ભવ અંબરીષ આદિક અને આધુનિક-મુક્તાનંદ ગોપાળાનંદ આદિક
 જે આત્મનિષ્ઠ-પ્રકૃતિવિલક્ષણ પરમાત્મદાસભૂત પોતાના આત્મસ્વરૂ-
 પમાં નિષ્ઠાવાળા, ગુણવંત-જ્ઞાન વૈરાગ્ય આદિક ગુણશાલી અને તે ભગ-
 વાનમાં પરમ ભક્તિનિષ્ઠાવાળા છે તેમની રીતિ (વર્તનપ્રકાર)ને અનુ-
 સરે (આથી આત્મજ્ઞાનથી મુસંસ્કૃત એવી ભક્તિનિષ્ઠા કરવાની કહેલી
 બહુવી) ॥૩૯॥ તથા ભક્તિમાં પ્રવર્તેલો પુરૂષ સ્ત્રિયો અને સ્ત્રીલંપટ
 પુરૂષનો પ્રસંગ આપત્કાળમાંપણ ન કરે. તથા ધર્માચરણે રહિત એવા-
 પણ નરનો સંગ ક્યારેય ન કરે, કારણ કે ધર્મવિગુણોનો જે સંગ છે તે
 ધર્માચરણ થકી પતિત કરે છે અને તેથી ચિત્તમાં કલુષતા ઉદ્ભવે છે
 માટે તેવાનો સંગ ન કરે. તથા પાપંડી-જેઓ વેદવિરૂદ્ધ ધર્મમાં નિષ્ઠા-
 વાળા હોય તેમનો પ્રસંગ ન કરે, કેમકે ઈશ્વરમાંપણ અનાસ્થા આવવાનો
 પ્રસંગ છે. તથા જેઓ દંભોદ્ભટો-દંભથી ઉદ્ભટ-ઉદ્ભટ એટલે ધાર્મિક-
 પણાની પ્રખ્યાતિમાટે ધર્માભાસોને આચરનારા હોય તે ધર્મધ્વજનો સંગ
 ન કરે, કેમકે દંભતો સર્વ અનર્થનું મૂળ છે. તથા જે કોઈ વિધિવચ-

મંતઃ । સ્વેચ્છાફલ્પિતધર્મિણિ વ્યસનિનિ ક્રુદ્ધે ચ લુબ્ધે સ્વલે કા-
માર્તે પરધર્મગામિનિ હરિદ્વેપે ન સજ્જેત સઃ ॥૪૦॥ યદિ રતિઃ
સુદૃઢા ન હરૌ ભવેદ્ગુણગૈરપરૈર્નિમૃતૈશ્ચ કિમ્ । યદિ ચ સા ભવ-

નોના અર્થાન્તરને વિદ્વતાબળથી કટપીને ધર્મતત્ત્વથણી અન્ય જનોને
બ્રહ્મ કરવામાં તત્પર હોય એવા પડિતમાની લોકાનર્થકર આશુરનો સગ
નજ કરે. તથા જે કોઈ વિધિનિવેધ વચનોને ઉલ્લંઘન કરીને સ્વેચ્છાથી
ધર્મોને કટપતો હોય એવા રજતમ પ્રકૃતિવાળાનો સગ નજ કરે. તથા
વ્યસની નરોનો સગ ત્યાગ કરે તથા કોઈ લોભીને દૂરથી પરહરે. જે
ખળ-પરને ઠગવાનાજ એક સ્વભાવવાળા હોય તેનો સંગ ક્યારેય નજ
કરે તથા કામાર્ત-ઉન્મયોદિત કામચેષ્ટાવાળા જનનો પ્રસંગ નજ કરે.
તથા જે સ્વધર્મમાં હોપદર્શન કરી પરધર્મમાં પ્રવેશ કરે એટલે પોતાના
વર્ણાશ્રમ ધર્મનો પરિત્યાગ કરી વર્ણોત્તર આશ્રમાતર ધર્મને પરિગ્રહણ
કરનારા સ્વેચ્છાચારીનો પ્રસંગ કદાપિ નજ કરે. તથા જેતો આ બધાની
અપેક્ષાએ કૂર (હિરણ્યકશિપુની પેઠે) શ્રીહરિનો વિદ્વધી હોય તેનો સગ
ક્યારેય પણ નજ કરે એ રીતે આ ચૌદ પ્રકારના જનોનો પ્રસંગ ભક્તજન
નજ કરે ॥૪૦॥ અગણિત ગુણગુણશાલી હોય પણ જે પરમાત્મામાં
પ્રેમલેશે રહિત હોય તો તેનો સગ નજ કરવો, આ અર્થ સૂચવતા
થકા કહેછે—જે ભગવાનમાં સુદૃઢ-બીજ કોઈથીપણ ન ચલાયમાન
થાય એવી રતિ-પ્રેમ ન આવતો બીજા ઉપાર્જન કરેલા યોગ યાગ દાન
દયા આદિક અગણિત ગુણગુણોએ કરીને શુ ક્ષણ છે? કાઈ પણ નથી.
આ અર્થમાં 'વિદ્યાદિનિર્ગુણૈર્ગુણાં સાવિતૈરપિ કિં ફલમ્ । યદ્યન્તે મીયમે
યામ્યૈદૂતૈર્મક્તિં વિના હરેઃ' 'શૈવૈર્ણવસ્ય તુ ગુણાઃ શ્રુતાઘા વિમલા અપિ । ન
શોમન્તે યથા રાજન્ ભૂષણાન્વધવચ્ચિયા.' ઇત્યાદિ સ્મૃતિયો છે. અને જે
ભક્તને ભગવાનમાં સુદૃઢ રતિ થાય તો ભક્તમાં ઉદય પામેલા કે નહિ
ઉદય પામેલા ગુણગુણોએ કરીને શું છે? કાઈ પણ ક્ષણ નથી અર્થાત્
ભગવાનમાં પ્રવૃદ્ધિ પામતી ભક્તિથી સર્વ સદ્ગુણસપત્તિ સ્વયં અનાયા-
સથી આવેછે, માટે ગુણોદય અને ગુણાનુદયની ચિંતા ભક્તમાં વ્યર્થજ છે.
તો અવશ્ય ગુણીમાં પણ ભક્તિ ભરપુરતા લાળીને તેનો સમાગમ કરે પણ

તીહ તદાઽપરેરનુદિતૈરુદિતૈરપિ કિં ફલમ્ ॥૪૧॥ યદપિ કિञ્ચન
તત્પ્રિયકામ્યયા વ્રતતપોનિયમાદિ ચરેશ્વરઃ । ભવતિ તત્ત્વલુ
ભક્તિવિવર્ધનં રૂતમયેતરયાઽલ્પફલં ભવેત્ ॥૪૨॥ વહુજનુર્ધ્રમ-
ળોત્તરલમ્બિતાં નરતનું સમવાપ્ય સુરેષ્ઠિતામ્ । મતિમતામિદ-
મેવ મતેઃ ફલં વિપયતો વિરતિશ્ચ હરૌ રતિઃ ॥૪૩॥ રહ સ તુ
યદા ભક્તો રક્તઃ શૃળોતિ ગૃણાતિ વા મધુરચરિતં વિષ્ણોર્જિષ્ણો-
મુંદા પરયા તદા । મનસિ નિમૃતાનન્દસ્યન્દસ્તદાત્મક ઉલ્લસત્પુ-
લકકુલકઃ સ્મારં સ્મારં ભવત્યુદિતાશ્રુદક્ ॥૪૪॥ રત્યં દિવ્યનરા-

અન્યથા નહિ ॥૪૧॥ પુરૂષ જે કાંઈ પણ તપ વ્રત નિયમાદિ ભગવત્પ્રસ-
ન્નતા માટેજ કરે તેજ ભક્તિની અભિવૃદ્ધિ કરનાર નિશ્ચે થાય. અને ખીજું
જે ફળકામનાથી કર્યું હોય તેતો અલ્પ ફળ આપનાર અને દુઃખબદ્ધ
થાય. (તો ધર્મપરાયણોને મધ્યેપણ જે નિષ્કામ ધર્મપરાયણ હોય
તેમનોજ સમાગમ કરવો) ॥૪૨॥ અનેક વાર જન્મ જરા મરણના પરિ-
ભ્રમણ વેગમાં વિલસત થએલા, કદાચિત્ મુરોએપણ સ્પૃહા કરેલી નરત-
નુને પામેલા, મતિમંત-સદસતના વિવેકમાં અતુર એવા મનુષ્યોની મતિનું
આજ પરમ ફળ છે. શું ? તો વિષયોથડી વિરતિ-વિરક્તિ પામવી અને
શ્રીહરિમાં રતિ-પ્રીતિ પામવી, ‘પરમાત્માનિ ચો રક્તો વિરક્તોઽપરમાત્માનિ’
એવી સ્મૃતિ છે ॥૪૩॥ આ પરમભક્તનું લક્ષણ છે—આ પરમ
ભક્ત ભગવાનના દિવ્ય ગુણોમાં અલ્પવિક અનુરાગવાળો થઈને જ્યારે
તેમના મધુર ચરિત્રને પરમાનંદથી સાંભળે છે કે કહે છે ત્યારે તે ભક્તના
અંતરમાં અત્યંત ભરાઈ ગએલો મહાઆનંદ નેત્રાદિદ્વારા બહાર આવે છે
અને તેની મનોવૃત્તિ ભગવાનમાં વિલીન થઈ જાય છે અને તેના શરી-
રનાં સમસ્ત રૂપાડાં ઉભાં થઈ જાય છે અને ભગવાનના અલૌકિક આશ્ચ-
ર્યરૂપ મહિમાને સભારી સંભારીને તેના નેત્રોમાં આનંદનાં અશ્રુઓ પરિ-
પૂર્ણ ભરાઈ જાય છે. આવી દશા થાય ત્યારે તે પરમ ભક્ત કહેવાય ॥૪૪॥
પર, (અશ્વરધામસ્થ) વાસુદેવાદિ વ્યૂહ અને અતર્યામિસ્વરૂપની અપે-
ક્ષાએ વિશવ-અવતારનુંજ ભક્તિની અભિવૃદ્ધિ કરવામાં કારણપણું
હોવાથી ‘દિવ્યનરાકારમગવાન’ એમ આ સ્થળે કહે છે. ભગવાનનું અમાનુષ

કૃતેર્ભગવતઃ કૃષ્ણસ્ય ભક્તિં નરા યે કુર્વન્તિ મનોરથાન્ સફલ-
યત્યેવાં સ હિ પ્રીતિમાન્ । યે તદ્વૃત્વકૃતર્કિતાસ્તદિતરાસક્તાઃ
તેષુ દ્રુતં કામક્રોધરસાદયો વિદઘતે શાર્દૂલવિક્રીડિતમ્ ॥૪૫॥
પ્રીત્ય હરેર્ન સુરતા મુનિતા નૃતા વા વિપ્રત્વમાસ્રજનનનયમિષ્ટ

અરિત્ર જે ભક્તિરસનુ પોષક છે તે અવતરણસમયમાજ સુલભ છે પણ
પર વ્યુહાદિકમા નથી, તો આ ધૃત દિવ્ય નરાકાર ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણમા
પૂર્વોક્ત પ્રકારે જે નરો ભક્તિને કરેછે તેમના તમામ મનોરથોને ભક્તપ્રિય
એજ ભગવાન્ સફળ કરેછે ‘મનન્યાશ્ચિન્તયન્તો માં યે જના. પર્યુપાસતે ।
તેવાં નિત્યાભિયુક્તાનાં યોગક્ષેમં વહામ્યહમ્’ એમ તો પોતે ભગવાનજ કહે
છે જે જનોતો જેમણે પોતાના દિવ્ય ગુણઅરિત્રોના પ્રકાશનથી લોકોના
સમુજ્જવન માટેજ અવતાર ધારણ કર્યોછે એવા પણ ભગવાનની અવગ-
ણના કરી, કૃતર્ક કરીને માનુષલાવમાનથી પોતાને સમાનસસારી સમજીને
તેમના ભજનનો પરિત્યાગ કરી, ધન ધામ ધરા આદિક પ્રાકૃત વિષયોમા
વ્યાસક્ત થાય છે તેમને વિષે કામ ક્રોધ રસાદિક અતઃશત્રુઓ એકદમ
શાર્દૂલવિક્રીડિત કરેછે એટલે વ્યાઘ્રો જેમ જીવતાજ જનને પકડીને
પીડન કરવાપૂર્વક ખાધને પ્રણાશ કરે છે તેમ જીવતાજ આ જનને કામ
ક્રોધાદિ મહાશત્રુઓ બળાત પકડીને ખાઈ ભય છે અને અતે વિનાશ
કરેછે આ ઉપરનો અર્થ ‘ભવજાનન્તિ માં મૂઢા માનુર્ષીં તનુમાશ્રિતમ્ ।
પર માવમજાનન્તો મમ મૂતમહેશ્વરમ્’ ઇત્યાદિ ગીતાવાક્યથી કહ્યોછે
॥૪૫॥ પરમાત્માની પ્રસન્નતામાટે તેમનેવિષે કરેલી જે પરાપ્રીતિ છે એજ
નિમિત્ત છે પણ બીજી નથી એમ હવે કહેછે—શ્રીહરિની પ્રસન્નતા માટે
નરજન્મ નિમિત્ત નથી—અસખ્યાત પશુ પક્ષ્યાદિ યોનિભેદો હોવા છતાં
તેને અતિક્રમણ કરી જે આણે માનુષજન્મ મેળવ્યું જેથી આ સુકૃત-
વિશેષશાળી કહેવાય પણ તેવા સુકૃતાતિશયથી ભગવાન્ નથીજ પ્રસન્ન
થતા વિપ્રજન્મપણ નિમિત્ત નથી—મનુષ્ય જાતિમા વિપ્રજન્મ ભલે ઔષ્ઠ
છે પણ તે ઔષ્ઠતા શ્રીહરિપ્રીતિ માટે નિમિત્ત નથી ઇષ્ટકર્મ—જ્યોતિષોમ
આન્દિકપણ પ્રીતિમાટે હેતુ નથી પૂર્તકર્મ—વાવ્યો હુવા બગીચા દેવાલય
આદિકનુ નિર્માણપણ પ્રસન્નતામાટે કારણ નથી તપ નિયમ વ્રત દાન

કર્મ । પૂર્તે તપશ્ચ નિયમવ્રતદાનવૃત્તં નિદલ્લભમક્તિમપહાય વહુ-
 શ્રુત ચ ॥૪૬॥ અદ્યતે મગવતાઽમલમક્તયા દત્તમન્નુફલપુષ્પદ
 વૃત્ત વિગેરે પણ પ્રીતિમાટે નિમિત્ત નથી ત્રણ જન્મ વિશેષની પ્રાપ્તિપણ
 નિમિત્ત નથી-જે વિપ્રકુળમા પ્રથમ જન્મ, જે ઉપવીતસસ્કારથી થતું
 બીજું જન્મ, જે બ્રહ્મનિષ્ઠ ગુરૂચક્રી આત્મવિજ્ઞાન પ્રાપ્તિરૂપ ત્રીજું જન્મ,
 આમનો સમુદાયપણુ લગવત્પ્રસન્નતા માટે બીજી નથી મુનિતા-ઘરનો
 ત્યાગ કરી વૃક્ષમૂળને પામી વનફળનાજ એક આહારથી રહીને કરવા
 માંડેલુ આત્મમનનશીલતારૂપ મુનિપણુ પણ પ્રીતિમાટે સમર્થ નથી
 સુરજન્મ જે માનુષજન્મથી અવ્યધિક સુકૃત પ્રાપ્ત્ય છે તેપણુ પ્રીતિ
 માટે પર્યાપ્ત નથી બહુશ્રુતતાપણુ નિમિત્ત નથી, ‘નાયમાત્મા પ્રવચ્ચનેન
 લભ્યો ન મેધયા ન ચહુના શ્રુતેન’ એવી શ્રુતિ છે જે પરમાત્મામા
 પરમ પ્રીતિ હોય તો કેમ તેમની પ્રાપ્તિ ન થાય ? થવીજ બેઠએ
 તો ‘ન લભ્ય’ આ પદથી લગવાનમા પરમ પ્રીતિ નથી એ અર્થ સ્પષ્ટ છે
 તો કેનાથી પરમાત્માની પ્રીતિ થાય ? તો નિષ્કપટપણે કરવા માંડેલી
 ભક્તિથી થાય અર્થાત્ પરમ પ્રેમલક્ષણા ભક્તિથીજ લગવાન પ્રસન્ન થાય
 બીજા ઉક્ત સાધનોથી ન થાય ‘નાલ દ્વિજલ્લ દેવલ્લમૃતિલ્લ વાસુરાત્મજા ।
 પ્રીણમાય મુકુન્દલ્લ ન વૃક્ષ ન ચહુજ્જતા ॥ ન દાન ન તપો નેજ્યા ન શૌચ
 ન મતાનિ ચ । પ્રીયતેઽમલયા ભક્તયા હરિરન્યદ્વિદમ્બનમ્ ॥’ ‘મન્યે ધનાભિ
 જનરૂપતપ શ્રુતીજસ્તેજ પ્રભાવલપૌરુષવુદ્ધિયોગા । નારાધનાય હિ ભવન્તિ
 પરસ્ય પુત્રો ભક્તયા તુતોપ મગવાન્ ગજયૂથપાય’ એમ લાગવતમાં
 કહ્યું છે ‘નાહ વેદેનં તપસા ન દાનેન ન ચેજ્યયા । શક્ય પૃથ્વિઘો દ્રષ્ટુ
 દૃષ્ટવાનસિ માં યથા ॥ ભક્ત્યા ત્વનમ્યયા શક્ય બ્રહ્મેવવિધોઽર્જુન । જ્ઞાતુ
 દૃષ્ટ ચ તપ્યેન પ્રવેદ્ય ચ પરન્તપ । ॥’ ઈત્યાદિ ગીતામા કહ્યું છે ॥૪૬॥ પરા
 ભક્તિથી ભક્તો જે પાપ પુણ્ય ફળ જળાદિ અર્પણ કર્યું હોય તેને લગવાન
 પ્રીતિથી જમે છે, ‘પદ્મ પુષ્પ ફલ તોય યો મે ભક્ત્યા પ્રયચ્છતિ । તદહ
 ભક્ત્યુપહત્તમશામિ પ્રયતાત્મન’ એમ લગવાનેજ કહ્યું છે જે લોકદૃષ્ટિથી
 ઉત્તમ ખાધ છે અને બહુ સુવર્ણરાશિ છે તે પરા ભક્તિ વિના અર્પણ કર્યું
 હોય તો તેને લગવાન નયનકોણથી પણ નથીજ બેતા એટલે તેનાથી

લાદિ । ભૂરિદેમચયયાચવિશેષાદૈવ પદ્યતિ દશાઽપિ વિના
તામ્ ॥૪૭॥ અથ વા શતજનુશ્રમણાન્તે સદ્ગતિર્નહિ વિના હરિભ-
ક્તિમ્ । इत्थमेव ददनिश्चयवान् यस्तां करोति भुवि धन्यतरः सः
॥૪૮॥ યોપિદીક્ષણશરૈરહતાહ્નો ધોરકોપનિશ્ચિ જાગરિતશ્ચ । યો
ન મોહદદપાશનિવદ્ધો ભક્તિમાન્પ્રિયતમઃ સ હિ વિષ્ણોઃ ॥૪૯॥
વાલે યોપિતિ દર્પણે નિજજને રાગે ધને માદકે જાયન્તે મુધિ-
યોઽપિ વિહ્વલતરા હોલાદિનોત્ક્રીડને । અપ્સ્રેપુ તદદ્વિચિન્તન-

ભગવાનની પ્રીતિ નજ થાય, 'મૂર્યમક્તોપહતં ન મે ભોગાય જાયતે' 'દૃવિર્વી
રક્તસંપૂર્ણા યઃ કૃણાય પ્રયત્નતિ । તસ્યાપ્યન્યમનસ્કસ્ય સુલભો ન જનાર્દનઃ'
એવી સ્મૃતિ છે ॥૪૭॥ જન્મસહસ્રપર્યંત અનુષ્ઠાન કરેલા ભક્તિરહિત
ધર્મોથી પણ નિઃશ્રેયસ નથી જે તેનાથી સ્વર્ગાદિ લોક મળે તો તે ઉત્તર
કાળમાં દુઃખમય અને ભોગ સમયે પણ બહુ દુઃખમિશ્રિત હોઈને અસ-
દ્ગતિજ છે, કેમકે તેમાં ત્રણ તાપનો અન્વય અવર્જનીય છે અને અતે તો
વારે વારે અહીં તહીં જવા આવવાનો જે પરિશ્રમ એજ એક ક્ષણ જેમાં
જે એવા દુઃખમય જન્મસહસ્રમાં પરિશ્રમભૂમાત્ર છે. તો એરીતે ભક્તિ
થકી અન્યનો અનુપયોગ છે અને ભક્તિનોજ ભગવત્પ્રસન્નતામાં ઉપયોગ છે
એવો દૃઢ વિનિશ્ચય કરીને જે જન ભગવાનમાં ભક્તિ કરેછે એજ ધન્યતર-
અતિશય કૃતાર્થ થાય, બીજે નહિ ॥૪૮॥ જે જન નારીઓના સકટાણી નિરી-
ક્ષણરૂપ ખાણોથી નહિ વિધાએલા અગવાળો છે એટલે કામથી સર્વથા
પરાભવને પામ્યો નથી તથા જે ઘોર ક્રોધરૂપી રાત્રિમાં ભગરૂક છે-
જેમ રાત્રિમાં સત્ અસત્ જણાતું નથી તેમ ક્રોધ ચઢે ત્યારે સત્ અસત્
જણાતું નથી, માટે ક્રોધને રાત્રિ કહેછે. રાત્રિમાં તો સમલિક્ષિત તમથી
લોક નિદ્રાપરવશ થાય છે જેતો ક્રોધરૂપ રાત્રિમાં અત્યધિક તમોગુણથી
અજ્ઞાનરૂપ નિદ્રાને પામતો નથી એટલે જેનું જ્ઞાન ક્રોધ અપહરણ કરતો
નથી, અર્થાત્ જે રોષવશ થતો નથી તથા જે મોહરૂપ દૃઢ પાગથી
ક્યારેય અંધાએલો નથી. એજ ભક્તિમાન પુરૂષ ભગવાનને પ્રિયતમ
થાય છે. આથી કામ ક્રોધ મોહ વશ ન થવું એટલું તાત્પર્ય છે ॥૪૯॥
જે જનો ભગવાનના ચરણકમળના મકરંદમાં આસ્વાદથી નિત્ય તૃપ્ત

રતં ચિત્તં ન યસ્યોત્સરેચ્છદ્વચ્ચયેકસસ્ય તસ્ય પદયોઃ પાંશુઃ સુરૈ-
રિપ્યતે ॥૫૦॥ ઇતાદૃશા યે ભુવિ સજ્જનાઃ સ્યુઃ શ્રીકૃષ્ણમક્તા
નિજધર્મનિષ્ઠાઃ । મુમુક્ષુભિસ્તે ગુરવો વિધેયાઃ પૂજ્યાશ્ચ તેષ્વેવ
સુહૃન્મતિશ્ચ ॥૫૧॥ અન્યત્ર ચે પૂજ્યધિયસ્તુ તેભ્યઃ સુહૃદ્વિયો

હોઈને બાળાદિ આઠ મોહસ્થાનોમાં મોહ પામતા નથી તેઓનું ચરણ-
રજતો સુરોના પણ શિરોભૂષણભૂત થાય છે. તે આઠ આ છે—બાળક-
બાળને લાળીને રૂડી બુદ્ધિવાળા પણ જનો સ્નેહને લીધે વિહ્વળ બુદ્ધિવાળા
થઈ જાય છે. પોપા-સ્ત્રીતો સ્મરણમાત્રમાં સદ્બુદ્ધિવાળાના પણ મનને
બ્યાકુળ કરે છે. દર્પણમાં-પોતાનું રૂપ લાવણ્યાદિક દેખીને સુધી નર પણ
વિહ્વળ થઈ જાય છે. તથા નિજજન-પુત્રીપુત્રાદિકમાં વિશેષ વિહ્વળ થઈ
જાય છે (આ સ્થળે સ્ત્રી અને સ્વજનના મધ્યમાં દર્પણનો નિવેશ કયો
છે તેથી દર્પણમાં વિષયો વસ્તુતાએ અસત્ય-નથી તથાપિ આભાસમાત્રથી
જેમ સ્નેહ થાય છે તેમ બાળક કે અબળા કે સ્વજન કોઈ છેજ નહિ, બહુ
પિંડમાત્ર છે, તે પિંડમાં વાસનાએ કહપેલો આ બધો ભોખ્યાભાસ ભેદ છે,
તો જો તરવથી વિચારે તો બાળ અબળાદિ કોઈ સ્નેહસ્થાન નથી, આ અર્થ
સૂચવ્યો છે) રાગ-વીણા કંઠ આદિકથી નીકળતા રાગવિશેષમાં સુધિયો
પણ વિહ્વળ થાય છે. તથા સુવર્ણાદિ ધનમાં તથા માદક માજમ આદિ-
કમાં તથા હોળીની રમતમાં સુધિયો પણ વિહ્વળ (ગાંડા જેવા) થઈ
જાય છે આ તો પ્રસિદ્ધ છે. આ આઠમાં નિષ્કામ ભક્તિનું મન ક્યારેય
જાય નહિ ॥૫૦॥ એરીતે ભક્તાએ સરોનાં લક્ષણો કહીને તેવાજ લક્ષણવાળો
ભક્તોત્તમજ ગુરૂપણે વરવા યોગ્ય છે એમ હવે કહે છે—પૃથ્વીમાં જેઓ
શ્રીકૃષ્ણના ચરણારવિંદના રસાસ્વાદમાં નિત્ય તૃપ્ત પરમ ભક્ત સ્વધર્મ-
નિષ્ઠ હોય તેવા સાધુજનોનેજ મુમુક્ષુઓએ ગુરૂપણે વરવા-એટલે તેવાના
શરણને પામીને તેમનાથપ્રી સધર્મે ભક્તિનો ઉપદેશ ચહણ કરવો અને
તેમનીજ પૂજા કરવી અને તેમને વિષેજ સુહૃદ્ભાવ રાખવો ॥૫૧॥ જે
જનોતો ઉક્તલક્ષણવાળા સાધુજનો થકી બીજા જનોમાં સુહૃદ્ભાવ પૂજ્ય-
ભાવ અને ગુરૂભાવને કરે છે તે પુરૂષોમાં અને પશુઓમાં અંતર (ભેદ)
હું માનતો નથી. જો અંતર (પૃથકપણાને બોધ કરનારો વિશેષ ધર્મ)

વા ગુરુબુદ્ધયશ્ચ । તેપાં પશૂનાં ચ યદન્તરં તદ્વિપાચતુષ્પા-
ત્ત્વમુદસ્ય નાન્યત્ ॥૫૨॥ સુવ્રત ડ્વાચ—ઇતિ તસ્ય ગિરં સુધાય-
માનાં શ્રુતિકંસેન નિપીય વૈદ્યવર્યઃ । મુદિતઃ સ મૃશં વમૃચ
ચાન્યે મુદમાણુઃ સફલાસ્તદીયમક્તાઃ ॥૫૩॥ કૃષ્ણં વિષ્ણું હરિં
ચાપિ ધર્મસુતું તમેવ હિ । જાનન્તો લેભિરે તસિન્મક્તિદાર્ઘ્ય
નરાધિપ ! ॥૫૪॥ ભગવદ્ભક્તમાહાત્મ્યં વિદન્તસ્તત આદરાત્ ।
મુનીંસ્તાન્ પૂજયામાસુર્ભગવન્તમિવાશિલાન્ ॥૫૫॥ ચન્દનૈરક્ષતૈઃ
પૌષ્પૈર્હારિવૈલ્લેશ્ચ ભોજનૈઃ । સમ્પૂજ્ય તાંસ્તે વિધિયદ્ગૃહવત્પ્રણમં-
સ્તતઃ ॥૫૬॥ ભગવાનપિ ભક્તાનાં તદાદીનાં પુરૌકસામ્ । ભક્તિ
સ્વસિન્સ્તથા સત્ત્વ સ્થિરાં દૃષ્ટ્વા તુતોપ હ ॥૫૭॥ આનન્દયન્સફલ-

માનીએ તો દ્વિપાદપણા૩૫ (મનુષ્યને જે પગ) અને ચતુષ્પાદપણા-
૩૫ (પશુઓને ચાર પગ) જે દૃશ્યમાન થાય છે એજ છે પણ ખીજ
કોઈ જ્ઞાનાદિ ગુણથી અતર નથી. માટે પૂર્વોક્ત લક્ષણવાળાનેજ ગુરુપણે
મુમુક્ષુઓએ વરવા ॥૫૨॥ મુપ્રતઃક્રપિ કહે છે—હે રાજન્ ! ભગવાનના
આવા વચનામૃતરસને કર્ણપુટથી પાન કરીને વૈશ્યવર્ય ભક્તવર્ય બાલચક્ર
પરમ હર્ષને પામ્યા તથા ખીજપણ સલામાં બેઠલા બધા તેમના ભક્ત
જનો પરમ હર્ષને પામ્યા ॥૫૩॥ હે નરાધિપ ! આ સમસ્ત ભક્તો શ્રીહ-
રિના દિવ્ય ઐશ્વર્યાદિકને સાક્ષાત્ નિરીક્ષણ કરીને, તે ભગવાને ભક્તિના
વિષયપણે તેને સ્થળે (જેની ભક્તિ કરવાની કહી છે) કૃષ્ણ વિષ્ણુ હરિ
આદિક શબ્દોથી પ્રતિપાદન કરેલા પરમપુરુષ ‘આ ધર્મપુત્ર નારાયણ-
મુનિજ છે’ એવો દૃઢ નિશ્ચય કરી તેમને વિષે સુદૃઢ અનન્ય ભક્તિને પામ્યા
॥૫૪॥ એરીતે ભગવાનનું માહાત્મ્ય જાણ્યા પછી ભગવદ્ભક્તોનું માહા-
ત્મ્ય જાણનારા તે ભાવિક બાલચક્રાદિ ભક્તોએ ભગવાન શ્રીહરિ સાથે
આવેલા પરમ ભાગવત મુનિજનોની ભગવાનના જેવીજ પરમાદરથી પૂજ
કરી ॥૫૫॥ અદન અક્ષત પુષ્પહાર વસ્ત્ર ભોજનથી મુનિઓની યથાવિધિ
પૂજ કરીને તેમને દડવત્ પ્રણામ કર્યા ॥૫૬॥ ભગવાન શ્રીહરિ પણ સૂર્ય-
પુરવાસી તે બાલચક્રાદિ ભાવિક ભક્તોની પોતાવિષે તથા પોતાના સતોવિષે
નિશ્ચળ ભક્તિને બાળીને પ્રહર્ષ પામ્યા ॥૫૭॥ હે નૃપ ! મુનિયતિ ભગ-

મક્તજનાનૃપેત્યં પ્રશ્નોત્તરૈઃ પરમધર્મમયૈર્મુનીશઃ । તન્નાવસાસ
પુરિ સત્તદિનાનિ નિત્યં પાપણ્ડમાર્ગમભિતો નિરતનન્સમૂલમ્ ॥૫૮॥
इति श्रीसत्सद्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे सूर्यपुरे भगवद्
किमक्तलक्षणनिरूपणनामैकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५९॥

સુમત ડવાચ—પતસિન્નન્તરે કાચિદ્રાક્ષી ધર્મપુરેઽધવા । શ્રુત્વા
સદ્ગુણાંસ્તસ્ય પ્રાપ્તા મક્તિમતિસ્થિરામ્ ॥૧॥ ભગવદ્દર્શનોત્કણ્ઠા
કુર્યતી રાજ્યમપ્યસો । આરુપ્ય સર્વેતશ્ચિત્ત તદ્વ્યાનનિરતાઽમવત્
॥૨॥ कुरीकृततनु कच्छैर्वतैर्भगवदाप्तये । जितेन्द्रिया सुशीला

વાન શ્રીહરિ પૂર્વોક્ત પ્રકારે તેતે અવસરમા તેતે લક્ષ્મીએ પુછેલા પ્રશ્નોના
પરમ ધર્મગણિત ઉત્તરો આપીને સમસ્ત લક્તજનોને નિત્ય આનંદ
આપતા અને પાપક ધર્મને સર્વ થકી સમૂળ ખડત કરતા થકા તે સુરત
પુરમા સાત દિવસ સુખેથી નિવાસ કરી રહ્યા ॥૫૮॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિ
શ્યવને દ્વિતીયપ્રકરણે સૂર્યપુરે ભગવદ્ભક્તિલક્તલક્ષણનિરૂપ-
ણનામૈકપંચાશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૫૯॥

૧ અધ્યાય ૫૨ મો.

સુમતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! આવા અવસરમા ધર્મપુરની મહા
રાણી વિધવા ચતુઃછાથી પોતાના પુરમા આવેલા સાધુઓ થકી તે ભગવા
નના દિવ્ય ગુણચરિત્રોને અમાલદ્વારા સાંભળીને તેમનેવિષે અત્યંત દૃઢ
ભક્તિને પામ્યા હતા ॥૧॥ આ રાણી રાજ્યનો કાર્યભાર કરવા છતાં પણ
રાજ્યમા સ્વય નિર્લેપ હોઈ ભગવદ્દર્શનની આશ્ક ઉત્કંઠાથી ચિત્તને સર્વ
બાહ્ય વિષયોથકી આકર્ષણ કરી સાધુથકી જેવા સાલજ્યા હતા એવા
ભગવાનના દિવ્ય રૂપમા ધારણ કરીને તેમના ધ્યાનપરાયણ થયા હતા
॥૨॥ આ સુશીલ મહારાણી જીતેન્દ્રિય થઈ નાનાવિધ નિષ્કામ કૃત્ય આદ્રા

૧ આ અધ્યાયમા ધર્મપુરમા રહેલી ભક્તરાજ કુરાળા રાણીની પ્રાર્થનાથી
ભગવાનનું તેના પુરમા પધારત, તેમા તેણીએ કરેલી ભગવાનની અપૂર્વ પૂજા, તેને
નિમિત્ત થીને ભગવાને કરેલા ધર્મોપદેશ અને તેણીને પ્રસન્ન કરીને ભગવાનનું
દર્શનપુરમા પાછું પધારત ઇત્યાદિ કથા કહીછે

ચ સાડસરરાધ તમાદરાત્ ॥૩॥ સા મુદુઃ પ્રેપયદૂતાન્ હરયે ગુદ્ધિ-
મત્તરાન્ । પ્રતિજઘ્ને સ તેમ્યશ્ચ તત્પુરાગમનં નૃપ । ॥૪॥ તસ્યૈ
પ્રસન્નો ભગવાન્ સર્વેષાં ભાવવિત્પ્રભુઃ । સ્વદર્શનં દાતુમૈચ્છન્મુ-
નિભિઃ સહ સત્પતિઃ ॥૫॥ અથ સૈરન્વિતો મકૈઃ પ્રાયાદ્દર્મપુરં
હરિઃ । યત્રાસ્તિ કુશલાધ્યા સા દેવહૂતિસમા ગુણૈઃ ॥૬॥ આયા-
ન્તમાશ્રુત્ય નિજેષ્ટદેવં રાણી મુદાડમાલ્યજનૈશ્ચ પૌરૈઃ । સાકં તમ-
ભ્યાગમદીક્ષણોત્કા ગર્જં પુરસ્કૃત્ય વિભૂષિતાક્લમ્ ॥૭॥ વિચિ-
ત્રવાદિત્રિનાદમુષૈર્વિધાપયન્તી શિવિકાધિરૂઢા । પુરોપકળ્પે

યણાદિ વ્રતાચરણથી કૃશશરીર થઇ તેનાથી ભગવાનની પ્રાપ્તિમાટે તેમ-
નુંજ આદરથી આરાધન કરતાં હતાં ॥૩॥ હે નૃપ । આ રાણી યુદ્ધિમ-
ત્તર-સતોના પાદભૂજને સમીપે જવાના પ્રકારને જાણનારા અને સ્વામિનું
કાર્ય સિદ્ધ કરવામાં સમર્થ એવા દૂતોને ભગવાનને પોતાના પુરમાં પધરા-
વામાટે તેમની સન્નિધિમાં આવસરને અનુસારે વારવાર મોકલતાં હતાં. તે
દૂતોને લક્ષપ્રાર્થનાના પરિપૂરણમાં તત્પર એવા ભગવાને 'હું ધર્મપુરમાં
અવશ્ય આવીશ' એવી પ્રતિજ્ઞા કરી ॥૪॥ તે પછી સર્વાન્તરાત્મા, સર્વના
ભાવને જાણનારા સત્પતિ ભગવાન્ શ્રીહરિ તે રાણી ઉપર બહુ પ્રસન્ન થઈ તેને
મુનિઓસાથે પોતાનું દર્શન દેવા ઈચ્છયા ॥૫॥ એવો સંકલ્પ કરી ભગવાન્
પોતાના લક્ષ મુનિ આદિકને સાથે લઈ ધર્મપુર પધાર્યા. જે પુરમાં સર્વ
સદ્ગુણોએ કરીને દેવહૂતિને સમાન કુશળકુવર નામની મહારાણી વતે
છે ॥૬॥ પોતાના પુરમાં પધારતા નિજેષ્ટદેવ-પોતાની અસાધારણ પ્રીતિના
વિષયભૂત દેવદેવ ભગવાનને સાંભળીને તે કુશળા રાણી પરમ આનંદથી
પોતાના સમસ્ત મત્રી તથા પુરજનોને સાથે લઈને, ભગવાનના ચરણકમળના
દર્શનમાં સમુત્સાહ પામી, વિચિત્ર અલંકારોવડે જેનું સમસ્ત અંગ અલં-
કૃત થયું છે એવા મહાગજને (ભગવાનના વાહન માટેજ ઉપકરણેલા)
આગળ કરીને, સ્વયં શિવિકા (મેના) માં બેસીને વિવિધ વાસુદેવાના
ઉચ્ચ ઘોષથી દિશાઓને ગળવી મુક્તાં થકાં હર્ષથી ભગવાનને અભિમુખ
ગયાં. એરીતે સન્મુખ ગએલાં રાણીએ પોતાના પુરની પાસેજ ભગવાનને
પામીને એકદમ વાહનમાંથી ઉતરીને તેમના ચરણારવિન્દના સાન્નિધ્યથી

તમથાઽઽપ્ય યાનાત્સોત્તીર્ય ભક્ત્યા પ્રણનામ હૃષ્ટા ॥૮॥ પૌરાઃ
 પ્રણામં વિદધુશ્ચ તસૈ સ ચાપિ તાં તાંશ્ચ યથાર્હમીશઃ । સમ્મા-
 નયામાસ તયાઽર્થિતોઽથો અધ્યારુરોદ્દોત્તમવારણં સઃ ॥૯॥ જય-
 ધ્વનિર્ભૂરિતરસ્તદાઽઽસીત્સહસ્રશો ભક્તજનૈરુદીર્ણઃ । સમ્મિશ્રિતો
 મદ્ગલવાદ્યગોપૈરુત્કર્ણયામાસ કકુબ્જાજેન્દ્રાન્ ॥૧૦॥ ભક્તૈશ્ચ પૌરૈઃ
 પરિવેષ્ટિતોઽસૌ તતઃ પુરં પ્રાવિશદૂર્જિતથીઃ । અલઙ્કૃતં તોરણપૂ-
 ર્ણકુમ્ભૈઃ સમ્માર્જિતં ચન્દનવારિસિક્તમ્ ॥૧૧॥ ત્યક્તાન્યકાર્યઃ
 પુરયોપિતૌઘૈઃ સમ્પ્રેક્ષ્યમાણઃ પથિ યૂથસંસ્થૈઃ । છુતાર્થયન્સીય-

પ્રહર્ષ પામીને તેમને પ્રણામ કર્યો ॥૭-૮॥ તે પછી મન્નિજનો તથા પુર-
 જનોએ તેમને પ્રણામ કર્યા. આ ભગવાને પણ હુશળા રાણી અને અમા-
 ત્યાદિ સર્વ પુરજનોનું યથાયોગ્ય હુશળપ્રશ્ન અભિનંદનાદિકવડે સન્માન
 કર્યું તે પછી પોતાના પુરપ્રવેશમહોત્સવને કરાવતાં તે રાણીએ પ્રાર્થના
 કરેલા તે ભગવાન અલકૃત કરેલા ઉત્તમ ઉચ્ચત ગજેન્દ્ર ઉપર વિરાજ-
 માન થયા ॥૯॥ ભગવાન નાગેન્દ્ર ઉપર વિરાજમાન થયા તે સમયે
 હજારોહજાર ભક્તજનોએ ઉચ્ચારણ કરેલો ‘જય જય’ એવો ધ્વનિ
 અત્યંત અધિક થયો હતો. આ મહાધ્વનિએ તે સમયે વેગથી વાગતાં
 માંગણિક વિવિધ વાજાઓના ધ્વનિસાથે સન્નિશ્ચિત થઈ ચોગરદમ પ્રસરતાં
 દિગ્ગજોના મોટા કર્ણને પણ બધિર (બહેરા) કરી દીધા હતા અર્થાત્
 દિગતપર્યંત તે શબ્દ બાપી ગયો હતો ॥૧૦॥ ત્યારપછી અત્યધિક આનં-
 દને પામેલા પુરજનો અને ભક્તજનોથી વીંટાએલા આ ભગવાન ઊર્જિ-
 તશ્રી.-ભક્તજનોને ઉપજેલા આનંદના દર્શનથી અતિ ઉદ્ધાસને પામેલી
 સ્વરૂપશ્રી અને રૂપશ્રીએ સંપન્ન થઈને, (સ્વરૂપશ્રી તો આનંદમયની
 આનંદસપત્તિજ સમગ્રવી અને રૂપશ્રી તો લાવણ્યાદિ લક્ષણવાળી નણુવી)
 વાળીને સાફ કરેલા અને ચંદનજળથી છાટેલા રાજમાર્ગે કરીને, વસ્ત્ર પદ-
 વાદિવડે રચેલાં માંગણિક તોરણો અને ઘેરઘેર દ્વારના અથાગાગમાં કરેલા
 સ્વસ્તિકમાં ખુદેલા જળથી ભરેલા ઘડાઓવડે સમલંકૃત કરેલા તે ધર્મ-
 પુરમાં પ્રવિષ્ટ થયા ॥૧૧॥ ભગવાનનાં દર્શનની ઉત્કંઠાથી ગૃહકાર્યમાત્રનો
 ત્યાગ કરી માર્ગમાં તેતે સ્થળે સઘથી મળી ઉભી રહેલી અગણિત નગર-

દશા જનોઘાન્ પુરે સ રમ્યં નૃપસૌઘમાપ ॥૧૨॥ અકારયત્તસ્ય
સહાનુગસ્ય રાણી યથાહં નિલયેષુ વાસમ્ । ચકાર ચાતિથ્યમુ-
દારચેતા દાસીવ તં પર્યચરન્ ભવ્યા ॥૧૩॥ મહોપચારૈર્વિવિધે-
રનર્ઘ્યૈઃ પૂજાં વૃત્તીયેઽહનિ પૂર્ણિમાયામ્ । તસ્યાકરોત્પ્રીતિભરેણ
હૃદ્યા વિસ્માપયન્તી જનતાં જનેશ ! ॥૧૪॥ વસ્ત્રૈર્નૃપાહંર્વિવિધેર્નવી-
નૈર્વિભૂષણૈર્હમમયૈરનેકૈઃ । સદ્રલમુકાફલહારવર્ચર્ગન્ધાક્ષતૈસ્તં ચ
પુપૂજ પુષ્પૈઃ ॥૧૫॥ ભક્ષ્યૈશ્ચ ભોજ્યૈર્વિવિધૈશ્ચ લેહ્યૈસ્તં તર્પયિત્વા
સમુનિવ્રજં સા । રાજ્યં ચ કોશં સગજાશ્વધેનું સર્વં સ્વકીયં હરયે
હ્યદિત્સત્ ॥૧૬॥ તયાઽતિમત્તયા સર્વસ્વં દીયમાનમપિ પ્રભુઃ ।

નારીઓએ સેહાતિશંયથી નિરીક્ષણ કરેલા લગવાન્ તે સમસ્ત લક્ષ્મણ
સમાજને પોતાના કૃપાપૂર્વકના પ્રેમરસને વર્વનારા કટાક્ષોવડે કૃતાર્થ કરતા
કરતા રમણીય રાજમહેલને પામ્યા ॥૧૨॥ તે પછી રાણીએ તે રાજલગ-
નમાં અનુયાયિજનોએ સહિત શ્રીહરિનો યથાયોગ્ય ઉતારો કરાવ્યો. અને
ઉદાર હૃદયથી સર્વોત્તમ આતિથ્ય કર્યું. અને પોતે રાણી લગવાનની દાસી-
નીપેઠે અભિમાનને અસ્ત કરીને પરમ પ્રેમથી પ્રતિદિન પરિચર્યા આચ-
રવા લાગ્યા ॥૧૩॥ હે જનેશ ! તે પછી પ્રભુ પધારવાથી પ્રદર્શ પામેલાં
આ રાણીએ ત્રિજે દિવસે આવેલી પ્રણિમાએ અમૂલ્ય બહુવિધ મહોપચા-
રોવડે સર્વ જનોને વિસ્મય કરનારી લગવત્પૂજા પ્રેમપ્રકર્યપૂર્વક કરી ॥૧૪॥
એજ પૂજાક્રમને વિવેચન કરી કહેછે—મહારાજને યોગ્ય નાનાવિધ નવીન
વસ્ત્રો તથા તેવાંજ સુવર્ણમય કડાં સુકુટ બાણબંધ આદિક અનેક આ-
ભૂષણો તથા શુદ્ધ હૃદયાહ્વાદક અમૂલ્ય મણી મોતીના હારો તથા ચંદન
અક્ષત પુષ્પ આદિક માંગળિક ઉપચારનાં પદાર્થોવડે પરા લક્ષિથી પૂજા
કરી ॥૧૫॥ પછીથી બહુવિધ મુસ્વાદુ સુપવિત્ર ભક્ષ્ય ભોજ્ય લેહ્યાદિકવડે
મુનિમંડળે સહિત પરિજને સહિત શ્રીહરિને સંતૃપ્ત કરીને, પછીથી સુખેથી
મેહેલા પાત્રોત્તમ લગવાનને પોતાનું ખલનાએ સહિત વાહનોએ સહિત
પશુઓએ સહિત સમસ્ત રાજ્ય લક્ષિથી સમર્પણ કર્યું ॥૧૬॥ દુશળકુંવર
રાણીએ પરાપ્રીતિથી અર્પણ કરેલું પણ તે સર્વસ્વ લગવાને આત્મારામ
અને પૂર્ણકામ હોવાથી નજ પ્રતિગ્રહ કર્યું. કિંતુ તેમની લક્ષિનોજ પરા

નૈવાગ્રહીન્મુનિપતિસ્તુપ્રો મક્ત્યા તદીયયા ॥૧૭॥ તતઃ સા પરયા
મક્ત્યા દ્રવ્યપુઞ્જં હરેઃ પુરઃ । કૃત્વા સર્વાસ્તદનુગાન્વલ્લૈર્દ્રવ્યેઃ
પુપૂજ ચ ॥૧૮॥ ભક્તિમેવંવિધાં તસ્યા દૃષ્ટ્વાડ્ડપુર્વિસ્યં જનાઃ ।
મક્તપ્રિયશ્ચ ભગવાન્પ્રસન્નો નિતરામભૂત્ ॥૧૯॥ આત્મનિષ્ઠોપદે-
શૈસ્તાં વોધયિત્વા મહામતિમ્ । મક્ત્યાસદૃઢવૈરાગ્યાં રાજ્યે પુનર-
ય્યુજત્ ॥૨૦॥ દ્રવ્યપુઞ્જં ચ વસ્ત્રાણિ ભૂષણાનિ ચ સર્વશઃ । દદૌ
સ ધાહ્મણાદિભ્યઃ પૂર્ણકામો હરિસ્તદા ॥૨૧॥ સભાર્યાં તત્ર ભગ-
વાન્નિપણ્ણો હૈમ આસને । મર્યાદયોપવિષ્ટાન્સ્યાન્સર્વાન્મક્તાનૈ-

પ્રીતિથી પ્રતિગ્રહ કર્યો. તે લક્ષ્મી શ્રીહરિ તે રાણી ઉપર નિરતિશય પ્રસન્ન
થયા ॥૧૭॥ ત્યારપછી આ લક્ષ્મીએ રાણીએ લગવાનું આસાધારણ આત્મા-
રામપણું પૂર્ણકામપણું આદિક અલોકિક પારમૈશ્વર્ય સ્વભાવને સાક્ષાત
કરીને અધિક અભિવૃદ્ધિ પામેલી પરાલક્ષ્મી ધનનો ઠગલો લગવાનના
ચરણકમળ સમીપે સમર્પણ કરી, તેમના સમસ્ત અનુયાયિઓની યથા-
યોગ્ય વસ્ત્ર દ્રવ્યાદિકવડે પૂજા કરી ॥૧૮॥ રાણીની આવી લક્ષ્મીને લાગીને
સર્વે લોકો વિસ્મય પામી ગયા. અને લક્ષ્મીવત્સળ લગવાન તેની ઉપર
નિરતિશય પ્રસન્ન થયા ॥૧૯॥ પોતાવિષે પ્રકટેલી પ્રેમલક્ષણા લક્ષ્મીને લીધે
દૃઢ વૈરાગ્યને પામેલાં, માટેજ રાજ્યભાર થકી નિવૃત્તિ પામેલાં તે રાણીને
લગવાને દૃઢ આત્મનિષ્ઠાવાળા જનકાદિકની નિર્લેપપણે રાજ્ય ચલાવાની
શૈલીનો ઉપદેશ આપીને ફરીથી રાજ્ય ચલાવાના કર્મમાં બેઠ્યાં, કારણ
કે આ હુશળા રાણી મહામતિ-સદુપદેશનો સારાંશ સંઘણું કરવામાં
બહુ હુશળ હોવાથી તેમણે લગવાનના ઉપદેશથી રાજ્યકર્મ યથાયોગ્ય
(નિર્લેપપણે) સ્વીકાર કર્યું ॥૨૦॥ તે સમયે તે રાણીએ અર્પણ કરેલો
દ્રવ્યરાશિ વસ્ત્રો આભૂષણો આદિક સર્વસ્વ તેને ગ્રાહણાદિકને બાકી નહિ
રાખીને લગવાને આપી દીધું, કારણ કે આ શ્રીહરિ સ્વયં પૂર્ણકામ છે,
તેમને કાંચનાદિકથી શું પ્રયોજન છે ? કાંઈ પણ નહિ ॥૨૧॥ તે પછી
રાજદરબારમાં થએલી મહાસભામાં સુવર્ણમય સચુત સર્વોત્તમ સિંહા-
સનમાં વિરાજમાન થએલા લગવાને પોતપોતાની મર્યાદાથી સભામાં
બેઠેલા પોતાના સમસ્ત લોકોને બોલા. એટલે આ સભામાં કોઈ ધર્મનો

ક્ષત ॥૨૨॥ તૂર્ણીં તત્ર નિપણ્ણેપુ મક્કસહેપુ સંસદિ । પ્રણમ્ય
રાણી સાડપૂચ્છત્તુવતી પ્રાક્કલિઃ પ્રમુમ્ ॥૨૩॥ રાઘુવાચ—નારા-
યણાદ્ય ભવતા સફલીકૃતો મે હૃત્થચ્ચિરન્તનમનોરથપાદપો વૈ ।
દાનેન દુર્લભતરસકદર્શનસ્ય નિત્યં વિરિશ્ચિમુખદૈવતવાચ્છિતસ્ય
॥૨૪॥ ચૈરીક્ષિતં ન સુરમાનવમદ્ગલાઙ્ગં શ્રીમદ્વપુસ્તવ મનોહરમત્ર
નેત્રૈઃ । તાન્યદ્વાપત્રરુચિરાણ્યપિ માનવાનાં માયૂરવર્હગતચન્દ્ર-
કતાં ભજન્તિ ॥૨૫॥ નાનાવિઘાઘનિચયપ્રશમૈકશીલાં સદ્ભક્તિ-
યોધનપટું ત્યદુદારકીર્તિમ્ । શૃણ્વન્તિ ચૈરપિ ન શક્કુલિકાસ-
માનૈઃ કર્ણેસ્ત ઇષ નનુ નાગયિલત્વભાજઃ ॥૨૬॥ જિહ્વા ચ યા ન

કે જ્ઞાનનો કે વૈરાગ્યનો કે ભક્તિનો છાસામુ છે ? એમ બેઈ કાઠપું ॥૨૨॥
ત્યારે તે સલામાં ભક્તસમાજ મૌન બેસી રહેતાં હુશળા રાણીએ પ્રભુને
પ્રણામ કરી સ્તુતિ કરવાપૂર્વક પુછ્યું ॥૨૩॥ રાણી કહેછે—હે ભગવન
નારાયણમુને ! મારા મનમાં બહુ કાળથી ઉગીને બદ્ધમૂળ થએલો રૂઢ મનો-
રથરૂપ વૃક્ષ હતો તે તમોએ આજ સફળ કર્યો (એને ફળ લાગ્યા) કેમ ?
તો ભવ બ્રહ્માદિ દેવોએ પણ પ્રાર્થના કરેલું, સર્વસુગમ નહિ એવું પણ
આપના ચરણકમળનું દર્શન કૃપા કરી તમોએ મને આજ આપ્યું. મારે
મારો મનોરથ સફળ થયો ॥૨૪॥ સમગ્ર સુરનરોના મંગળને કરેનારા કર
ચરણાદિ દિવ્ય અવયવો જેમાં છે એવી આ તમારી મનોહર દિવ્યમૂર્તિ
આ લોકમાં જે જનોએ સાક્ષાત્ નેત્રમોચર કરી નથી તે જનોનાં નેત્રા
લલે કમળદળ જેવાં સુંદર હોય પણ મોરનાં પિછાંમાં રહેલા ચંદ્રકોની
તુલ્યતાને પામે છે. આકૃતિથી કેવળ લોચન કહેવાય પણ અર્થ (પ્રયો-
જન) થી નહિ. લોચનનું પ્રયોજનતો પરમાત્માની મૂર્તિનાં દર્શન કરવાં
એજ એક કહ્યું છે ॥૨૫॥ અવલુમાત્રથી સમગ્ર પાપપુંજને પ્રશમન
કરવાના સ્વભાવવાળો અને ભક્તિને અભિવૃદ્ધિ કરનારો ઉદારચરિત-
વાળા આપનો કીર્તિવિશેષ જે જનોએ કણોંવડે અવલુ કર્યો નથી તો
તેમના કણોં લલે શંકુલી (જલેળીનું ઘુંચળું) જેવા સુંદર હોય પણ
સર્પને રહેવાના રાફડાને તુલ્ય નિરર્થક છે. કેવળ નિરર્થક છે એટલુંજ
નહિ પણ વિષયરૂપ વિષધરનો જે અગ્રેસર શબ્દમાત્ર તેનું કહ્યુંરૂપ અધિ-

તવ ગાયતિ ચારગાથા. સંસારસાગરસમુત્તરણાર્થિનાયઃ । સા
 ગ્રામ્યગીતનિપુણાપિ ન માનવી સ્યાદ્દૈકી મુઘાઽનિશમસદ્રવકા
 રિણી હિ ॥૨૭॥ શુશ્રૂષણં ભગવતસ્તવ ચૈઃ કૃતં નો નો વા સતા-
 મઘરૂપા દશિમાત્રતોઽપિ । તે મૂષિતા અપિ મહાર્ચ્યવિભૂષણૈર્હિ
 નૃણાં ભુજાઃ શયભુજા ઇવ ગર્હણીયા. ॥૨૮॥ ત્વન્મન્દિરાણિ ચ
 સતો નિકપા ન યાન્તિ પાદાસ્તુ ચે તનુભૃતામપિ પદ્મશોભાઃ ।
 તે પેષ્ટકાનતરુત્વમિદૈવ યાન્તિ ત્વત્સેવનેઽત્ર નિરતા મનુજાસ્તુ
 ધન્યા ॥૨૯॥ સર્વેહ ! ભગવન્સ્વામિન્મયાઽય તવ સેવનાત્ ।

ધાનપદ (રહેવાનું સ્થાન) હોવાથી અનર્થકર પણ છે ॥૨૬॥ જે જીવ
 સંસારસાગરની ખાર પ્રાપ્તિના પ્રયોજનવાળાઓને નૌકારૂપ એવી તમારી
 સુદર કથાઓને ગાતી નથી (ગાનનું ઉપકરણ થતી નથી) તે જીવ ભલે
 ગ્રામ્ય ગાયનમાં નિપુણ હોય તો પણ નિરતર નિરર્થક અતિ કટુ અવાજ
 કરનારી દેડકાની જીવંતિની જ બાજુથી પણ મનુષ્ય જાતિની નહિજ.
 મનુષ્ય જાતિની જીવંતિ તો ભગવાનના ગુણને ગાયજ ॥૨૭॥ હે ભગવન!
 સમગ્ર ભગળને કરનારા આપ પરમેશ્વરની તથા દર્શનમાત્રથી પણ પાપ-
 પુણ્યને હરનારા આપના સાધુઓની સેવા જે હસ્તોએ કરી નથી તે
 હસ્તો ભલે કડા બાણબધ આદિક અમૂલ્ય આભૂષણોથી આભૂષિત
 હોય પણ નરોના તે જીવે શબજીવેજ છે. શબને ગમે તેવું અલકૃત કર્યું
 હોય પણ તે દર્શનીય નથી તેમ ગમે તેવા અલકૃત કરેલા પણ હાથ ભગ-
 વાન તથા તેમના ભક્તોની સેવા ન કરે તો નિદનીય છે ॥૨૮॥ મનુષ્યોના
 જે પાદો આપ દેવદેવના મહિરપ્રત્યે જવામાં તેમજ આપના સાધુ
 ઓની સન્નિધિપ્રત્યે જવામાં ઉપકરણભાવને ધામતા નથી તે પાદો ભલે
 કમળતુલ્ય કોમળ ચરણતળવાળા હોય પણ સ્મશાનમાં ઉગેલા વૃક્ષને
 સદૃશ ❀ સ્મશાન તરૂની છાયા પણ કોઈએ આશ્રય કરવા યોગ્ય
 નથી માટે લોકમાં જે જનો આપની પરિચર્યા પરાયણ છે તેજ ધન્ય-
 કૃતાર્થ થાય છે ॥૨૯॥ હે હરે ! હું નરાકૃતિથી નિગૂઢ એવા પણ આપને
 તત્પથી બાંધું છું. તમો સર્વજ્ઞ સાક્ષાત્ ભગવાન છો અને સર્વના સ્વતંત્ર
 પ્રભુ છો વળી આપ પુરુષોત્તમ છો આવા પણ આપ ધર્મસરક્ષણમાટે

પ્રાપ્તં સ્વજન્મસાફલ્યં કૃપયૈવ તવ પ્રભો ! ॥૩૦॥ ધર્મસંરક્ષણાર્થં
ત્વં સ્વતન્ત્રઃ પુરુષોત્તમઃ । ધત્સે નરાકાર્તિં ભૂમાવધર્મસ્ય ચ શાન્તયે
॥૩૧॥ કર્તા વક્તા ચ ધર્મસ્ય ત્વમેવાસિ જગદુરો ! । ત્વત્તઃ સના-
તનં ધર્મં શ્રોતુમિચ્છામ્યહં તતઃ ॥૩૨॥ ધર્મં સાધારણં નૃણાં
વિશેષં चापि मे विभो ! । वक्तुमर्हसि धर्मात्मन्धर्ममार्गप्रवर्तकः
॥૩૩॥ હુવ્રત ઉવાચ—इति पृष्टः स भगवान्भक्तिमत्या तयाऽऽद-
रात् । प्रत्युवाच प्रसन्नस्तां तोषयन्भक्तमण्डलम् ॥३४॥ श्रीनारा-
णमुनिरुवाच—साधु पृष्टं त्वया नृणां हितैषिण्या महामते ! । तुभ्यं

અને અધર્મની ઉપશાંતિ માટે આ લોકમાં નરાકારને ધારણ કરો છો
આવા આપના દર્શનથી મને આજ મનુષ્યજન્મનું સાફત્વ મળ્યું આ
જન્મકળ પણ આપની કૃપાથીજ ઉપલબ્ધ થયું મારે વિષે એવો કોઇ
સુકૃતલેશ પણ ન હતો ॥૩૦-૩૧॥ હે જગદુરો ! આપ પુરૂષોત્તમજ
ધર્મમર્યાદાના કર્તા તથા વક્તા છો. તો તમારા થકી સનાતન ધર્મને સાંભ-
ળવા ઇચ્છુ છું. હે વિભો ! મનુષ્યમાત્રનો સાધારણ તથા અસાધારણ
ધર્મ તમો મને કહેવાને યોગ્ય છો. તમો ધર્મમાર્ગને પ્રવર્તાવા માટે અહીં
અવતરેલા છો. તમો ધર્માત્મા-ધર્મમાજ તમારૂં ચિત્ત ચોટયુ છે. એટલે
'ધર્મનું શી રીતે પોષણ કરવું' એનાજ એક વિચારમાં લગ્ન ચિત્તવાળા છો.
માટે આપજ ધર્મનું તત્ત્વ મને કહો ॥૩૨-૩૩॥ સુપ્રતક્ષપિ કહેછે—
હે રાજન્ ! આ પ્રકારે ભક્તિમતી મહારાણી કુશળાએ પરમાદરપૂર્વક
પૂછેલા ભગવાન પ્રસન્ન થઈ, કરશે એવા ધર્મોપદેશથી સમસ્ત ભક્તમંડળને
આનંદ આપતા થકા રાણીપ્રત્યે આદરથી બોલ્યા ॥૩૪॥ શ્રીનારાયણ-
મુનિ કહેછે—હે મહામતે !—તમો મહામતિ છો, જે સર્વ સમ્બંધીનું
રહસ્ય છે અને જે સમસ્ત મનુષ્યોના પરમ હિતને કરનારૂં છે તેને
ઉદ્દેશીને તમારો પ્રશ્ન પ્રવર્તેછે, માટે તમો મહામતિમતી છો વળી તમો
જેમ રાણી હોઇને આ લોકમાં સર્વ જનોને સુખ થવાનું ઇચ્છો છો તેમજ
પરલોકમાં પણ જનોને સુખ થવાનું ઇચ્છો છો માટે તે જનોનાં હિતૈષિણી
પણ છો. માટે સર્વનું સર્વથા હિત ઇચ્છતાં તમોએ જે હમણાં પુછ્યું તે
સાધુ-બહુ સાફ છે. મારે વિષે નિષ્કપટ-નિમિત્તનિરપેક્ષા ભક્તિમાજ એક

નિદ્દલ્લભકાર્યે નાવાચ્યં મમ કિન્નન ॥૩૫॥ નૃણાં સનાતના ધર્મા
નારદેન પુરોદિતાઃ । ધર્મરાજાય તાન્વચ્ચિમ શ્રીમદ્ભાગવતસ્થિ-
તાન્ ॥૩૬॥ ઇત્યુક્ત્વા ભગવાંસ્તસ્યૈ સસમસ્કન્ધસંસ્થિતાન્ ।
ધર્માનુવાચ સકલાંસ્તતશ્ચેત્યમુવાચ તામ્ ॥૩૭॥ ઇતિ તે કથિતા
ધર્મા મનુષ્યાણાં સનાતનાઃ । નિઃશ્રેયસપ્રદા યુક્તા જ્ઞાનવૈરાગ્ય-
ભક્તિભિઃ ॥૩૮॥ एत एव प्रयत्नेन सेवनीया मुमुक्षुभिः । अधि-
कारानुसारेण मनुजैर्मनुजाधिपे ! ॥૩૯॥ इत्युक्ता सा भगवता
मुदिता नितरां नृप ! । सिषेवे परया ग्रीत्या स्वधर्मस्था तमेव हि
॥૪૦॥ इत्थं प्रश्नोत्तरैः स्वामी प्रत्यहं धर्मसंश्रयैः । आनन्दयन्स तां

નિષાવાળાં તમોને મારે ન કહી શકાય એવું શાસ્ત્રરહસ્ય કાંઈ પણ નથી.
'મૃયુઃ ક્ષિપ્તસ્ય શિષ્યસ્ય ગુરવો ગુહ્યમપ્યુત' એવું ભાગવતવચન છે ॥૩૫॥
હે રાજા ! પૂર્વે નારદશ્લોકે ધર્મરાજને ઉપદેશ કરેલા મનુષ્યોના સનાતન
ધર્મો શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહ્યા છે તેનો તમોને હું અનુવાદ કરી બતાવું છે.
(આ અર્થે હું મારી ઉત્પ્રેક્ષાથી ઉપદેશ કરતો નથી પરંતુ પૂર્વે નારદાદિ
ઉપદેશાઓની પરંપરાથી પ્રાપ્ત છે) ॥૩૬॥ હે રાજા ! આ પ્રકારે કહીને
ભગવાને ભાગવતના સસમસ્કન્ધમાં અગીયારમા અધ્યાયને આરંભીને
અધ્યાયપંચકથી અનુવાદ કરેલા સાધારણ અસાધારણ એવા ભેદથી ભિન્ન
સમસ્ત ધર્મો હુશળા રાણીને કહી સંભળાવ્યા. પછીથી તેમના પ્રત્યે એમ
બોલ્યા કે-તે આ મેં કહેલા મનુષ્યોના સનાતન ધર્મો જ્ઞાન વૈરાગ્ય અને
ભક્તિની સાથે અનુષ્ઠાન કર્યા હોય તો કલ્યાણભાટે થાય છે ॥૩૭-૩૮॥
માટે હે રાજા ! આજ ધર્મો યથાધિકાર મુમુક્ષુ મનુષ્યોએ પણ પ્રયત્નથી
પાળનીય છે. મુમુક્ષામાત્રથી મનુષ્ય વિધિનિયેધથી અતીત થતો નથી. આજ
ધર્મો નિઝામપણે જ્ઞાનપૂર્વક અનુષ્ઠાન કરતાં ભક્તિને ઉત્પન્ન કરવાદ્વારા
આત્યંતિક કલ્યાણભાટે સમર્થ થાય છે ॥૩૯॥ હે નૃપ ! ભગવાને આ પ્રકારે
કહેલાં હુશળા રાણી ભગવાનના વચન શ્રવણથી પરમાનંદ યામી નિજધર્મમાં
સ્થિતિવાળાં યથા પરાભક્તિથી ભગવાન શ્રીહરિની પરિચર્યામાં તત્પર થયાં
॥૪૦॥ એરીતે સહજાનંદસ્વામી ધર્મસંબંધી તેતે પ્રશ્નોના ઉચિત ઉત્તર
પ્રદાનથી રાણીને અને અન્ય ભક્તજનોને પ્રતિદિન આનંદ આપતા

चान्यांस्तत्रोवास यथासुखम् ॥४१॥ उपित्वा वासरान् पञ्च ततो
गन्तुमना अपि । तथा भृशं प्रार्थ्यमानो मासमेकमुवास सः
॥४२॥ सम्भारेणातिमहता स्नानयात्रामहोत्सवम् । कारयामास
भगवान् ज्यैष्ठ्यां तत्र तथा नृप ! ॥४३॥ एवं सन्तोषयित्वा तां
भक्तवद्भ्यो जगद्गुरुः । सरन्नभयभूपालवरं निरगमत्ततः ॥४४॥
अनुयान्तीं साधुनेत्रां सपौरां कुशलां हरिः । वलात्तां संनिव-
र्त्यैव देवकीतीर्थमागमत् ॥४५॥ तत्र तीर्थविधिं कृत्वा व्यसृज-
द्युधशो मुनीन् । अज्ञमानवयोधार्थं नानादेशान्महौजसः ॥४६॥
सह स्वेन समायातान् नानादेशजनानपि । प्रेषयामास भग-
वान्स्वं स्वं देशं ततोऽखिलान् ॥४७॥ आत्मसेवारतैर्नित्यं वर्णिभिः

थका धर्मपुरमा मुणेशी डेटळाक दिवसो रक्षा ॥४१॥ पाय दिवस व्यतीत
थता त्याथी आली नीकणवाना संकेटपवाणा पणु सहज्जनदस्वामी ते
महाराष्ट्रीये णहु णहु प्रार्थना करवाथी ऐक मासपर्यंत त्या निवास
करी रक्षा ॥४२॥ हे नृप ! आटळाकमा आवी पळोवेली ज्येष्ठ पूरुषिमाये
भगवाने भगवान् श्रीकृष्णनो ज्ञानयात्रामहोत्सव महासामभीवडे
महाराष्ट्रीपासे ते पुरमां कराव्यो ॥४३॥ ऐ रीते कुशण कुवरणा राष्ट्रीने
सतोष पमाडीने आ जगद्गुरु भक्ताधीन भगवान् अभय भूपतिने
पोते आपेक्षा जलदी दुर्गपुर पाहुं आववाइप वरदानने अनुस्मरण
करीने त्याथी तत्काण आली नीकण्या ॥४४॥ प्रियतम पोतानो विशेष
नहि सहन करवाना स्वसाववाणा होवाथी पोतानी पाछण णहु दूर प्रदेश
मुधी आवतां, पुरजनोये सहित, विरहना अश्रुथी परिपूरु लोचन-
वाणां, भक्तोत्तम कुशणकुवरणा महाराष्ट्रीने णणाटकारे धर्मानुबन्धी
वयनोवडे पाछां वाणीने, भगवान् देवकीतीर्थमां आव्या ॥४५॥ ते तीर्थमां
आनाहि तीर्थविधि करीने, भगवाने पोताना आश्रयभणथी महाप्रतापे
युक्त ऐवा डेटळाक मुनिभटणीने त्यां त्यां रडेला अशानि मनुष्योने
सहजोध आपवा नानादेशो प्रत्ये भोक्त्यां ॥४६॥ ते पळी भगवाने
पोतासाथे अनेक देशोमाथी आवेला समग्र हरिजनोने पणु तेभना
तेभना देशप्रत्ये भोक्त्या ॥४७॥ त्यार पळी प्रतिदिन पोतानी परिचर्याप-

સાધુપત્તિભિઃ । સાદિમિશ્ચ સમં પ્રાયાદશ્વારુઢોઽર્કજાનદીમ્
 ॥૪૮॥ ઉત્તીર્ય તાં ચ રેવાં ચ મહીં સાધ્રમતીં ચ સઃ । મહાલ્લદેશ-
 મત્તિક્રમ્ય દુર્ગપત્તનમાગમત્ ॥૪૯॥ તત્ર તત્ર સ્વમક્તાનાં ગ્રામેષુ
 નિચસન્ પથિ । તાન્ સર્વાસ્તોપયિત્વૈવ તત્રાયાત' સ ભૂપતે !
 ॥૫૦॥ આયાન્તં હરિમાશ્રુત્ય રાજા પૌરાશ્ચ સત્વરમ્ । ત્યક્તાન્ય
 કાર્યા ધાવન્તસ્તં પ્રત્યુઘયુરાદરાત્ ॥૫૧॥ પુરોપકન્ઠ પદામુમા-
 યાન્તં ધીક્ષ્ય તે મુદા । પ્રણેમુઃ સાશ્રુનયનાશ્ચિરદર્શનવિહ્વલાઃ ॥૫૨॥
 યથોચિતં માનયિત્વા તાન્ હરિઃ સહ તેઃ પુરમ્ । પ્રવિશ્ય તત્ર
 સ્વાવાસમેત્યાસન ઉપાવિશત્ ॥૫૩॥ જયારમાદયો યોષા દ્વદ્વા તં

રાયણુ મુકુદાનદાદિ વર્ણિઓ તથા મુક્તાનદાદિ સાધુઓ તથા રતનછ
 પ્રમુખ પદાતિઓએ સહિત અને સૌમવર્મા વિગેરે અશ્વવારોથી વિટા
 એલા, સ્વય અશ્વવર ઉપર વિરાજમાન થએલા લગવાન્ ત્યાંથી નીકળીને
 તાપી નદીને ઉતરીને, નર્મદા નદી ઉતરી, મહી સાધ્રમતીને ક્રમથી ઉત-
 રીને લાલ્લદેશને ઉલ્લખન કરી દુર્ગપત્તનને પામ્યા ॥૪૮-૪૯॥ હે ભૂપતે !
 માર્ગમા તેતે દેશોમા રહેલા પોતાના લક્ષ્મીની પ્રાર્થનાથી તેમના ગ્રામ નગ
 રમા રહેતા રહેતા તેમને સદુપદેશમુધાથી સતોષ પમાડીનેજ અનુક્રમે
 દુર્ગપુર પધાર્યા ॥૫૦॥ પોતાના પુરમા પધારતા શ્રીસહજનનદ સ્વામીને
 સાલળીને, ગાયને આવતી બેઠને વત્સોજ જેમ સમુત્સુક થએલા, અન્ય
 કાર્યનો જેમણે ત્યાગ કર્યો છે એવા પુરવાસી હરિજનો અને અલય ભૂપતિ
 સત્વર દોડીને આદરથી સામૈયા સાથે સન્મુખ આવ્યા ॥૫૧॥ પોતાના
 પુરપાસેજ પધારેલા લગવાનના દર્શન કરીને અલયાદિ બધા લક્ષ્મી
 બહુ દિવસે થએલા પ્રિયદર્શનથી વિહ્વળ થઈ પ્રહર્ષના અશ્રુથી પરિ
 પૂર્ણ નેનવાળા થઈ પરમ પ્રેમથી પ્રણામ કરવા મળ્યા ॥૫૨॥ તે પછી
 લગવાને પ્રાણના પાછા આવવાથીજ જેમ એમ પોતાના પાછા આવ-
 વાથી પ્રહર્ષને પામતા અલય આદિક લક્ષ્મીજનોને યથાયોગ્ય અભિનંદના-
 દિકવડે સન્માન કરીને, તેમની સાથે વાજતે ગાજતે પુરમાં પ્રવેશ કરી,
 અલયભૂપના દરબારમાં વર્તતા પોતાના નિવાસલવનને પામીને રૂડીરીતે
 ખીછાવેલા પર્યંક ઉપર વિરાજમાન થયા ॥૫૩॥ જયા રમા લલિતા આદિક

હર્ષવિહ્વલાઃ । પ્રણેમુઃ પર્યા પ્રીત્યા ગતતદ્વિરહજ્વરાઃ ॥૫૪॥
 આનન્દં પરમં પ્રાપત્સાન્વયોઽમયભૂપતિઃ । જાનન્સત્યપ્રતિશ્નં તં
 તત્સેવાનિરતોઽમવત્ ॥૫૫॥ યા યા સ્વસેષા હરિણા વિહિતા
 યસ્ય યસ્ય ચ । સ સ તાં તાં મુદાઽકાર્પીત્વૃતાર્થં સ્વં વિદંસ્તયા
 ॥૫૬॥ રથયાત્રાદિને તત્ર હરિઃ સજ્જય આગતઃ । મધ્યાહ્ને તેન
 ભૂપેન મહોત્સવમકારયત્ ॥૫૭॥ સેવકૈઃ સહિતઃ સોઽથ વસં-
 સ્તત્ર હરિઃ સ્વયમ્ । સર્વેન્નાન્વેષયામાસ ગુપ્તાધર્મપ્રવેશનમ્ ॥૫૮॥
 અધર્મોત્થાનમશ્વૃણોચત્ર યત્ર સ ઈશ્વરઃ । તત્ર તત્ર સ્વયં ગત્વા
 નાશયામાસ તં તતઃ ॥૫૯॥ ક્વચિત્ ક્વચિન્મુર્નીઞ્ચાપિ પ્રેપયિત્વા
 તથાઽકરોત્ । સર્વોપાયૈઃ સર્વકાલં ધર્મમેવ શપીપલત્ ॥૬૦॥

લક્ષ્મીતમ અબળાઓ બહુ દિવસે પાછા પધારેલા ભગવાનને લાગીને
 હર્ષોત્કર્ષથી વિહ્વળ થઈ અને તેમના વિરહની વ્યથાએ વિરહિત થઈને પરા
 પ્રીતિથી પંચાંગ પ્રણામ કરવા લાગી ॥૫૪॥ સપરિવાર અલય ભૂપતિ પર-
 માનંદ પામીને પ્રતિજ્ઞાપ્રમાણે પાછા પધારેલા મહાપ્રભુની પ્રેમથી પ્રતિ-
 દિન યથાપૂર્વ પરિચર્યામાં તત્પર થયા ॥૫૫॥ ભગવાને જેને લક્ષ્મીનને
 જેને પોતાની સેવા આન કરાવવું વાંચો ધોવાં પાત્રો માંગવા વિગેરે
 કર્તવ્યપણે પ્રદર્શાવી હતી તેને લક્ષ્મીન તેને સેવાથી પોતાને કૃતાર્થ
 માનતો થકો પરા પ્રીતિથી તેને પ્રેમાને કરવા લાગ્યો (સર્વે લક્ષ્મી ભગવ-
 ત્સેવાને પરમપુરુષાર્થરૂપ સુક્તિફળથી નહિ ન્યૂન (તુલ્ય) માનીને તેમની
 આજ્ઞાની રાહપરાયણ વર્તતા હતા. આજ્ઞા મળતાં સ્વાત્માને કૃતકૃત્ય
 માનીને તેને સેવાને પ્રેમથી કરતા હતા) ॥૫૬॥ જે સવત્ ૧૮૬૭ ના
 આપાદ શુક્લ તૃતીયા તિથિએ સગવ સમયે ભગવાન દુર્ગપુર પધાર્યા તેજ
 દિવસે મધ્યાહ્ને કરવાનો ભગવાનનો રથયાત્રામહોત્સવ અભયરાત્ર પાસે
 યથાવિધિ ભગવાને કરાવ્યો ॥૫૭॥ તે પછી પોતાના ચરણપરિચરણ પરા-
 યણ સેવકો સાથે દુર્ગનગરમાં નિવાસ કરી રહેલા સ્વયં શ્રીહરિ પોતાના
 બયને લીધે ગુપ્ત રીતે યતા અધર્મપ્રવેશને સર્વત્ર ઓતીઓતીને તેનો પ્રસંગ
 સાંજળતાં તેને દેશમાં ક્વચિત્ સ્વય પધારીને તો ક્વચિત્ પોતાના ચરણ-
 કમળરસિક સાધુજનોને મોકલીને સત્યાર્થનો સદ્બોધ આદિક તેને અનેક
 ઉત્તમ ઉપાયોવડે અધર્મના ઉન્મેષને નાશ કરતા હતા અને નિરતર ધર્મનું

इत्थं धर्मधुरन्धरः स भगवान् धर्मं प्रतिष्ठापयंस्तस्मिन् दुर्गपुरे
 वसन्निजजनानानन्दयामास च । गत्वा ग्रामपुरान्तराण्यथ ततः
 कृत्योत्सवान्भूरिशस्तत्रागत्य पुनः पुनः समवसद्भक्तैककल्पद्रुमः
 ॥६१॥ इति ते कथितं सर्वं यत्पृष्टं भूपते ! त्वया । नारायणस्य
 चरितं कलिकल्मषनाशनम् ॥६२॥ नारायणस्य मुनिभर्तुरिदं
 चरित्रं यः कीर्तयेच्च शृणुयादपि मानवोऽत्र । तौ निश्चितं निज-
 रिपून्नुपते ! जयेतां बाह्यान्तरांश्च सुखमीप्सितमाप्नुयाताम् ॥६३॥
 इति श्रीसत्सद्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे द्वितीयप्रकरणे धर्मपुरस्थभक्त-
 जनानन्दन-दुर्गपुरप्रत्यागमननिरूपणनामा द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५२॥

ઓમેર પરિપાલન કરતા હતા ॥૫૮-૬૦॥ આ પ્રકારે ધર્મધુરધર તે ભગ-
 વાન્ સદુપદેશાદિવડે ધર્મભાગને સ્થાપવાપૂર્વક બદ્ધમૂળ કરતા થકા દુર્ગ-
 પુર થકી તેતે ગામ નગરના હરિજનોની પ્રાર્થનાથી તેતે ગામ પુરમાં
 પધારીને ત્યાં શ્રીકૃષ્ણના તેતે સમયમાં સમુચિત બહુ મહોત્સવો કરીને
 તેતે ભક્તજનોને અતિ આનંદ આપીને ફરી ફરી પાછા પધારીને તે દુર્ગ-
 પુરમાંજ નિયત નિવાસ રાખીને ભક્તજનોના કલ્પવૃક્ષ થઇને-એટલે
 ભક્તોએ પ્રાર્થના કરેલું ઔદિક પારલોકિક નિઃત્રેયસ યથાધિકાર આપતા થકા
 દુર્ગપુરમાં રહ્યા હતા ॥૬૧॥ હે પ્રતાપસિંહ ભૂપતે ! ભગવત્કથામાં રસિક
 એવા તમોએ જે નારાયણ ભગવાનનું ચરિત્ર પુછ્યું હતું તે સકળ કળિક-
 તમયને વિનાશ કરનારૂં દિવ્ય ચરિત્ર શ્રદ્ધા ભક્તિએ સંપન્ન એવા તમોને આ
 પ્રકાર મેં કહ્યું ॥૬૨॥ હે ભૂપતે ! જે મનુષ્ય મુનિપતિ ભગવાન્ સ્વામિના-
 રાયણના આ દિવ્ય ચરિત્રને સ્નેહથી શ્રવણ કરે કે જે કીર્તન કરે તે બન્નેય
 મનુષ્યો બ્રાહ્મ-ધનાદિ હરનારા અને આંતર-કામક્રોધાદિ શત્રુઓને
 નિશ્ચે જીતીને આ લોક પરલોકનું ધર્મિયત મુખ તથા પરમ નિઃત્રેયસરૂપ
 મુખને મુખેથી પામે ॥૬૩॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને નારાયણચરિત્રે
 ધર્મશાસ્ત્રે દ્વિતીયપ્રકરણે ધર્મપુરસ્થભક્તજનાનંદન-દુર્ગપુરપ્ર-
 ત્યાગમનનિરૂપણનામા દ્વિપંચાશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૫૨॥

भगवत्सहजानन्दप्रथितचरित्राद्युक्तैकपरिपूर्णम् । :

तापत्रयोपशान्त्यै सेव्यं सारसद्गिजीवनं यदिदम् ॥ १ ॥

द्वितीयप्रकरणं समाप्तम् .